શ્રી

गुरुदेव दत्त

અલખનો આરાધક અવધૂત

૧

અવધૂતની ઓળખ

અખિલ બ્રહ્માંડમાં આપ વ્યાપી રહે
આપમાં પૂર્ણ બ્રહ્માંડ ધારે
યોગ યોગેશ્વરો ભોગ ભોગેશ્વરો
એ ખરો અવધૂતો લોક ભાળે.

'અવધૂત' શબ્દ કાને પડતાંની સાથે સમગ્ર વાતાવરણ પવિત્રતાથી, પરમ આનંદથી અને સાત્ત્વિકતાથી મહેકી ઊઠે છે.

મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા પરમ પદની પ્રાપ્તિ, આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન પામવું અથવા ઈશ્વર સાથે એકત્વ સાધવું તે છે. પરમાત્મા સાથે સાધેલું એકત્વ એક અદ્વૈતની પ્રાપ્તિ છે. અદ્વૈત આત્મવિદ્યાનું સર્વોચ્ચ શિખર છે. અદ્વૈતની પ્રાપ્તિ કરનાર અવધૂત કક્ષાનો યોગેશ્વર હોય છે. અદ્વૈતની પ્રાપ્તિ એ આત્માની ઓળખ છે. ભક્તિની પરાકાષ્ઠા છે. 'અવધૂત' શબ્દનો અર્થ આમ તો ''વૈરાગી સાધુ'' થાય છે. તેનો અન્ય અર્થ ''મસ્ત'' છે. કિંતુ એ શબ્દમાં પ્રયોજાયેલા ચારેચાર અક્ષરોનું પૃથક્કરણ કરતાં ફલિત થતો અર્થ અનન્ય છે.

અવધૂત ઉપનિષદ્‌માં પહેલા શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે, 'અવધૂત'ના ચારે અક્ષરો પરમ પવિત્ર છે.

अक्षरत्वाद्वरेण्यत्वाधूत संसारबन्धनात् ।
तत्त्वमस्यादि लक्ष्य त्वादवधूत इतीर्य ते ॥

'अ' એટલે અજર, અમર, અવિનાશીપણું ધરાવતો યોગી શિવ સ્વરૂપ હોય છે.

'व' એટલે યોગી કરોડોમાં વરેણ્ય હોય છે. શ્રેષ્ઠ હોય છે. શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે કેટલાય જન્મનાં તપ અને પુણ્ય ભેગાં થાય ત્યારે કુટુંબમાં યોગી જન્મે. અવધૂત અવતરે તેથી તે ઉત્તમ પુરુષ પૂજનીય છે.

'ધૂ -પોતાની અતિ ઉત્કટ જ્ઞાનપ્રાપ્તિને કારણે સંસારના બધાંયે બંધનોથી યોગી મુક્ત હોય છે.

'ત' -'તત્ત્વમસિ' 'તે તું છે' એટલે કે ચેતનસ્વરૂપ, આત્મસ્વરૂપ, બ્રહ્મસ્વરૂપ તું જ છે, તેવું સત્યજ્ઞાન જેને લાધ્યું હોય તે 'અવધૂત' કહેવાય.

જે પરમયોગી જુદીજુદી વર્ણોના વાડાને, બ્રહ્મચર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ વગેરે આશ્રમોને વિવિધ ધર્મોનાં નીતિ-નિયમોને ઓળંગી પોતાના આત્મામાં રમમાણ રહે તેને 'અવધૂત' કહેવાય.

ધર્મ-અધર્મનો વાડો તેમને સ્પર્શતો નથી. કોઈ પણ કાર્ય કરવા માટે કોઈ ચોક્કસ ધર્મ તેમના માટે માર્ગદર્શક કે અવરોધક બનતો નથી.

પોતાની ઈન્દ્રિયોને વશ રાખવા માટે તેમના અંતરમાં આત્મધ્યાનનો અશ્વમેધ યજ્ઞ નિરંતર ચાલુ જ હોય છે. આ અશ્વમેધ યજ્ઞમાં અવધૂત, હૃદયની વેદીમાં, પ્રજ્વળતા યોગાગ્નિની જ્વાળાઓમાં અહર્નિશ 'સોહં' જાપનાં સમિધ હોમ્યાં કરે છે.

અવધૂત કોઈ પણ ભોગ ભોગવે તોપણ પાપ કે પુણ્યથી લેપાતો નથી. ગુરુગોરખનાથે કહ્યું છે :-

"એક હાથ મેં ત્યાગ હૈ, દૂસરે મેં ભોગ
ત્યાગ-ભોગસે લિપ્તના સો અવધૂતી જોગ."

તેમના નિરતિશય ત્યાગથી, ઉત્તમપ્રકારના કર્મથી તેમને પુણ્ય મળતું નથી અને તેથી ઊલટું ગમે તેવા ભોગનું સેવન કરે, મદ્યપાન કરે, સ્ત્રીગમન કરે કે કોઈ હીન કૃત્ય કરે તોપણ તેમને પાપ લાગતું નથી.

જંભ દૈત્યથી હારીને ઈન્દ્રાદિ દેવતાઓ જ્યારે દત્ત અવધૂત પાસે મદદ માટે આવે છે ત્યારે દત્તાત્રેય દેવોને ગેરમાર્ગે દોરવા માટે એક અત્યંત સુંદર, નિર્વસ્ત્ર સુંદરી સાથે ક્રીડા કરે છે. દત્તાત્રેયને આમ અજુગતું કરતા જોવા છતાંય દેવો ડગતા નથી. ત્યારે દત્તાત્રેય સાથે દેવોને જે વાર્તાલાપ થાય છે તે પૂજ્યશ્રીએ સુંદર દોહરાથી મઢી લીધો છે.

દત્તાત્રેય કહે છે-

મદ્યાસક્ત વશી ન હું થયો સ્વયં બેહાલ
કરી શકું શું અન્યનું જાઓ ગૃહ તત્કાળ, ૧૧/૪૫
સ્ત્રીસંસર્ગે પતન છે સ્ત્રીસંભોગે દુઃખ,
દૈવે તેમાં હું પડ્યો મરું લાગતા ફૂંક. ૧૧/૪૬

ત્યારે દેવો કહે છે-

માયિક સર્વ પદાર્થ જે, તે ઉચ્છિષ્ટ પ્રમાણ
તેથી ભ્રષ્ટ જીવો બધા તું તો અસંગ જાણ. ૧૧/૪૯
મદ્ય પ્રમાદ એ થકી તેમાં આસક્ત જીવ
જ્ઞાનદીપ અવધૂત તું, કેવળ અખંડ શિવ ૧૧/૫૦

જેમ સમુદ્રમાં ચારે બાજુથી નદીઓનાં પાણી ધસમસતાં પ્રવેશે છતાં સમુદ્ર છલકાતો નથી અને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં ગમે તેવો તાપ પડે છતાં પણ સુકાતો નથી તેમ અવધૂતમાં સમગ્ર વિશ્વના સઘળા ભોગો પ્રવેશે તોય તે પુષ્ટ થતા નથી અને માથા પર દુઃખો તથા કષ્ટોના ડુંગરાઓ તૂટી પડે તોપણ તેઓ દુઃખી થતા નથી. તેઓ તો તેમની નિજાનંદની મસ્તીમાં મસ્ત જ રહે છે.

અવધૂત શેષ રહેલાં પ્રારબ્ધ કર્મો પૂરાં કરી શરીર છોડી દે છે અને પછી ક્યારેય પૃથ્વી પર પાછા આવતા નથી. આમ છતાં પ્રભુની મરજીને કારણે અમુક કાર્ય કરવા માટે પૃથ્વી પર અવતરે તોપણ તેઓ મુક્ત જ હોય છે. શ્રીપાદ શ્રીવલ્લભ મહારાજે સમયાંતરે નૃસિંહ સરસ્વતી સ્વરૂપે ફરીથી અવતરણ કર્યું હતું.

અવધૂતી કક્ષાએ પહોંચેલાને કંઈ કરવાનું કે મેળવવાનું રહેતું નથી. તેમણે કરવાનું બધું જ કરી લીધું હોય છે અને જે પ્રાપ્ત કરવાનું છે તે બધું જ મેળવી લીધું હોય છે.

અવધૂત બ્રહ્મસ્વરૂપ હોય છે, ઈશ્વર સ્વરૂપ હોય છે. તેઓ આત્મતત્ત્વમાં રમમાણ હોય છે. નિત્ય નિજાનંદની મસ્તીમાં મગ્ન હોય છે.

અવધૂતને ક્યારેય વિક્ષેપ નડતો નથી. તેઓ અહર્નિશ સમાધિનો આનંદ લૂંટતા હોય છે. મુમુક્ષુ પર અનુગ્રહ કરવાના આશયથી, તેમને શિખામણ આપવા માટે, ધર્મને માર્ગે ચઢાવવા માટે શાસ્ત્રે ચીંધેલા માર્ગે અવધૂત કર્મ કર્યા કરે છે. તેમના અંતરમાં 'સોહં'નો જાપ અવિરત હોય છે. આ સઘળી ક્રિયા કરવા માટે તેઓ માત્ર સાક્ષી જ હોય છે. તેઓ કાંઈ કરતા નથી છતાં બધું જ કરે છે.

અવધૂતના વચન ભગવાન પણ ઉલ્લંઘી શકતા નથી. એક સંતે કહ્યું છે :-

વચન જીસકે વેદ સમ, પદ પદ તીર્થ સમાન,
દૃષ્ટિ મેં કૈવલ્ય હૈ સો મહા અવધૂત જાન.

અધ્યાત્મ જ્ઞાનના બધાય સીમાડાઓ ભેદી સર્વોચ્ચ શિખર પર આરુઢ થઈ અદ્વૈતમાં રમતાં રમતાં પ્રાણીમાત્ર અરે, પદાર્થમાત્રમાં એ જ અલખની લીલા નિહાળતાં નિહાળતાં જગતની સમગ્ર જંજાળો, સાપ કાંચળી ઉતારે તેમ ફેંકી દઈ બિલકુલ મુક્ત બની પરમાત્મામાં લીન થઈ મસ્ત બની જગતમાં યથેચ્છ વિહરતો ફકીર તે 'અવધૂત.'

તેને જીવન નથી, મરણ નથી. તેને આદિ-મધ્ય કે અંત નથી. તેને તેના પોતાના શરીર સાથે પણ સંબંધ હોતો નથી. એ શરીર ટકે તોય શું અને નાશ પામે તોય શું ? તે બ્રહ્મમય બની અલખનો મેળો નિહાળે છે અને પરમાનંદમાં રાચતો સમ્રાટોના સમ્રાટની માફક ત્રિભુવન પર રાજ કરે છે.

તન-મન અને વાણીથી તેમને માટે કોઈ કર્મ શુભ નથી. કોઈ કર્મ અશુભ નથી. તેમને કોઈ કર્મ સાથે સંબંધ હોતો નથી. તેઓ અકર્મી હોય છે.

એક વખત અવધૂતીસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી લીધા પછી અવધૂતને કોઈ વિધિનિષેધ નથી હોતો. પવિત્રતા નથી હોતી, અપવિત્રતા નથી હોતી. સ્ત્રી-પુરુષ આદિ લિંગભાવના હોતી નથી. બધાં જ કાર્ય તેમને માટે કરવાં યોગ્ય છે. અગર બધાંય કાર્યો નિષિધ છે.

સંસારની પરંપરારૂપ રજોગુણનો વિકાર તેમને સ્પર્શતો નથી. સંતાપ, દુઃખ વગેરેની પરંપરાવાળો તમોગુણ તેમને સંતાપતો નથી અને સ્વધર્મ ઉપજાવનાર સત્ત્વગુણનો વિકાર પણ તેમનાથી દૂર રહે છે. તેઓ ત્રિગુણાતીત, જ્ઞાનવિજ્ઞાનરૂપ, અમૃતસ્વરૂપ, નિર્વિકાર અને નિર્લેપ હોય છે.

અવધૂત જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરીય અવસ્થાઓથી પર હોય છે. ભૂત,

ભવિષ્ય, વર્તમાન પણ તેમને માટે નથી. તેઓ શૂન્ય નથી હોતા, અશૂન્ય નથી હોતા, શુદ્ધ નથી હોતા-અશુદ્ધ પણ નથી હોતા. તેમને બંધન નથી. મોક્ષ નથી. તેઓ માત્ર પરમ સત્ય તત્ત્વ—આત્મારૂપે જ વિલસતા હોય છે.

અવધૂતમાં રાગ નથી, વિરાગ નથી. તેઓ યોગ-વિયોગથી રહિત હોય છે. છતાં તેઓ મહાયોગી છે. ભોગ-અભોગથી રહિત હોય છે. છતાં તેઓ મહાભોગી છે. તેઓ સર્વથી રહિત હોવા છતાં સર્વથી યુક્ત છે, સર્વ સ્વરૂપ છે. તેમને મન જન્મ નથી-મૃત્યુ નથી. તેઓ તો સર્વવ્યાપક નિર્લેપ ૐકાર સ્વરૂપ, શિવસ્વરૂપ-નિરંજન નિરાકાર પરમાત્મા રૂપ જ હોય છે.

'અવધૂત ગીતા'માં ખુદ દત્ત અવધૂતે અવધૂતનાં લક્ષણો વર્ણવતાં કહ્યું છે કે,

"અવધૂત કામનાઓથી રહિત, જિતેન્દ્રિય, પવિત્ર સંગ્રહ નહીં કરનાર, નિઃસ્પૃહ, શાંત, મિતાહારી, પ્રાણીમાત્ર તરફ દયાભાવ સેવનારા, કોઈનોય દ્રોહ નહીં કરનારા, સહનશીલ, સત્યરૂપ, સારવાળા, નિર્દોષ, ઉપકારક, પ્રમાદ વિનાના, ધીરજવાન, કામ-ક્રોધ વગેરે પર વિજય પ્રાપ્ત કરેલા, સમર્થ, નિર્ભય, જ્ઞાની અને પરમતત્ત્વને નિરંતર સમર્પિત થયેલા હોય છે."

દત્ત અવધૂત ભગવાને અવધૂતના ચારેય અક્ષરો પરમ પવિત્ર ગણાવી તેનાં લક્ષણો વર્ણવ્યાં છે.

આશાપાશવિનિર્મુક્ત આદિમધ્યાન્તનિર્મલઃ ।
આનન્દેવર્તતે નિત્યમ્ અકારં તસ્ય લક્ષણમ્ ॥

આશારૂપી બંધનોથી મુક્ત અને આદિ-મધ્ય અને અંતમાં નિર્મળ હોઈ નિરંતર આનંદમાં જ રહે છે તે 'અવધૂત'નું 'અ' કાર રૂપ લક્ષણ છે.

વાસના વર્જિતા યેન વક્તવ્યં ચ નિરામયમ્ ।
વર્તમાનેષુ વર્તેત વકારં તસ્ય લક્ષણમ્ ॥

જેણે વાસના ત્યજી છે, જેનાં વચન નિર્દોષ હોય છે, જે માત્ર વર્તમાનમાં જ જીવે છે, જે ભૂત-ભવિષ્યની ક્યારેય ચિંતા કરતો નથી, તે અવધૂતનું 'વ'કાર રૂપ લક્ષણ છે.

ધૂલિધૂસર-ગાત્રાણિ ધૂતચિત્તો નિરામયઃ ।
ધારણા-ધ્યાન-નિર્મુક્તો ધૂકારસ્તસ્ય લક્ષણમ્ ॥

જેના અવયવો ધૂળ-કાદવથી ખરડાયેલા હોય, જેનું મન સંકલ્પ-વિકલ્પથી મુક્ત અને સર્વ પ્રકારના દોષરહિત હોય, જે ધ્યાન ધારણાથી મુક્ત થઈ ગયા હોય તે અવધૂતનું 'ધૂ'કાર રૂપ લક્ષણ છે.

તત્ત્વચિંતા ધૃતા યેન ચિંતાચેષ્ટાવિવર્જિતઃ ।
તમોહંકારનિર્મુક્તસ્તકારસ્તસ્ય લક્ષણમ્ ॥

જેણે તત્ત્વનું ચિંતન કર્યું છે, જે સાંસારિક ચિંતાભારથી અને ચેષ્ટાથી રહિત છે, જે અજ્ઞાન અને અહંકારથી મુક્ત થયો હોય તે અવધૂતનું 'ત'કાર રૂપ લક્ષણ છે.

ઉપનિષદ્‌માં આત્મતત્ત્વનું વર્ણન કરેલું છે :-

"યતો વાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સહ ।"

અર્થાત્ જ્યાંથી વાણી પાછી ફરી મૂક થઈ જાય, જે મનથી માપી શકાતું નથી એવા બ્રહ્મનો અવધૂત સાક્ષાત્કાર કરે છે.

એક સંતના શબ્દો સ્મરણીય છે :

મન માલા તન મેખલા ભય કા કીયા ભભૂત
અલખ મેલા સબ દેખતા સો જાને અવધૂત.

પુરુષસૂક્તમાં પણ આ પ્રમાણે દર્શાવ્યું છે :-

"તે આત્મા સર્વમાં વ્યાપેલો છે છતાં સર્વેથી દસ આંગળ ઊંચો છે. તેનાથી ઉપરવટ કોઈ જ તત્ત્વ નથી" અને એ તત્ત્વને અવધૂત માણનારો હોય છે.

ચાલો, અલખના આરાધક અવધૂતની આ દિવ્ય ઓળખને આપણે વંદના કરીએ :

"એવડો એક અવધૂત નારેશ્વરે
દત્તમાં મત્ત થઈ મસ્ત મ્હાલે
અલખ આરાધતો ખલક ઉદ્ધારતો
રાજરાજેશ્વરો રંગ રાજે."

❍ ❍ ❍

૨

અવતરણ

આજ વિઠ્ઠલધર વિઠ્ઠલો અવતરે
માત રુકમા તણા પુણ્ય ઉદરે
ઋષિ મુનિ સંતના પંથ ઉપર પળે
મસ્ત થઈ ઘૂમતો જ્ઞાનસાગરે

બ્રિટિશ શાસનની દોઢસો વર્ષપર્યંતની પરતંત્રતાએ ભારતને દરિદ્રતા આપી. જે દેશની ધરતીમાં સોનું ઊગતું, જે દેશમાં ઘી-દૂધની નદીઓ વહેતી એ દેશ કંગાલ બન્યો. પ્રજામાં કુસંપનાં વિષ વ્યાપી ગયાં. વેરઝેરનાં હુતાશન પ્રજળ્યાં, પ્રજા રંક અને રાંક બની.

આવા કપરા કાળમાં મા ભારતીએ પ્રચંડ પુરુષાર્થી મૂઠી ઊંચેરા મહામાનવોની ભેટ ધરી દીધી. રાજકીય ક્ષેત્રે સુભાષ, મહાત્મા ગાંધીજી, સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ, લાલા લજપતરાય, ભગતસિંહ, સુખદેવ વગેરે તેજસ્વી તારલાઓથી ભારતનું આકાશ ઝળહળી ઊઠ્યું અને વળી ભારતની ગરિમા જાળવવા, આધ્યાત્મિક વારસાનું જતન કરવા, પ્રેમ, કરુણા અને દયાની જ્યોત જલતી રાખવા માટે તથા સમસ્ત ભારતીય પરિવારને આત્મવૈભવથી તૃપ્ત કરવા અનેક સંત-મહાત્માઓને મા ભારતીએ જન્મ દીધો. શ્રી અરવિંદ, રમણ મહર્ષિ, પૂ.રંગ અવધૂત મહારાજ, પૂ.મોટા જેવા દેવદૂતોએ પુનિત પગલાં પાડી ભારતની ધરાને ધન્ય બનાવી. આ મહાત્માઓએ પોતાના આધ્યાત્મિક આત્મવૈભવથી ભારત ખંડમાં પ્રચંડ શક્તિ, પ્રેરણા, નિર્ભયતા, માનવતા અને ધર્મપરાયણતાનું પરિસિંચન કર્યું.

આજથી બરાબર સો વર્ષ પહેલાં અતિ રમણીય, આંખને ઠારી દે, હૃદયને પુલકિત કરે તેવી હરિયાળી વનશ્રીથી ઓપતા રત્નાગીરી જિલ્લાના ડુંગરાળ સંગમેશ્વર તાલુકાના દેવળે ગામમાં વિદ્વાન, દશગ્રંથી બ્રાહ્મણ જેરામ ભટ રહેતા હતા. તેઓ કહ્રાડે જ્ઞાતિના ઋગ્વેદી બ્રાહ્મણ હતા. તેમનું ગોત્ર અત્રિ અને અટક વળામે હતી. પેઢીઓથી તેઓ દેવળે ગામમાં આવેલા ખડ્ગેશ્વર મહાદેવના પૂજક હતા.

જેરામ ભટના ત્રીજા દીકરા વિઠ્ઠલ ભટ અતિ ધાર્મિક, સાત્ત્વિક, સંયમી, વિદ્વાન દશગ્રંથી બ્રાહ્મણ હતા. જ્ઞાતિના રિવાજ પ્રમાણે તેમનું લગ્ન નાની

વયમાં થયું હતું. દૈવયોગે તેમનાં પત્ની નાનપણમાં જ પંચત્વ પામ્યાં. તેથી તેમની વૃત્તિ સંસાર પરથી ઊઠી ગઈ. શરીર પણ અસ્વસ્થ રહેતું. ધાર્મિક વૃત્તિ અને સાત્ત્વિક રહેણીકરણીને કારણે પ્રભુભક્તિમાં જ જીવન નિર્ગમન કરવા તેઓ પંઢરપુર-પંઢરીનાથના મંદિરમાં ચાલ્યા ગયા. ત્યાં તેઓ પંઢરીનાથની ભક્તિમાં તરબોળ થઈ ગયા. ભગવાન પંઢરીનાથ વિઠ્ઠલ ભટને હાજરાહજૂર હતા. વિઠ્ઠલ ભટ જ્યારે ઇચ્છે ત્યારે પંઢરીનાથનાં સદેહે દર્શન કરતા, તેમની સાથે વાતો પણ કરતા.

એક રાત્રે ભગવાન પંઢરીનાથ વિઠ્ઠલ ભટના સ્વપ્નમાં આવ્યા અને બોલ્યા, "વિઠ્ઠલ, મારે તારે ત્યાં આવવું છે." વિઠ્ઠલ ભટ કાંઈ સમજી શક્યા નહીં. બીજે દિવસે રાત્રે પણ તે પ્રમાણે જ પંઢરીનાથે કહ્યું. હવે વિઠ્ઠલ ભટ વધુ ગૂંચવાયા. તેમણે પંઢરીનાથની સ્તુતિ કરી બોલાવી મોઢામોઢ વાત કરવા વિચાર્યું. પણ તે પ્રમાણે કર્યું નહીં. આખો દિવસ કાંઈ ચેન ન પડ્યું. આખો દિવસ તેમણે ભગવતભજનમાં પસાર કરી દીધો. રાત્રે ગૂંચવાયેલી મનઃસ્થિતિમાં જ સૂઈ ગયા. રાત્રે ફરીથી પંઢરીનાથ મરક મરક હસતા હસતા ઉપસ્થિત થયા. તેઓ બોલ્યા, "વિઠ્ઠલ, મારે તારે ત્યાં જન્મ લેવો છે. તું તારે ગામ - દેવળે જા અને પાલી ગામે મોંઘે પરિવારની કાશી નામની કન્યા સાથે લગ્ન કર." પંઢરીનાથની આજ્ઞા શિરોમાન્ય કરી વિઠ્ઠલ ભટ દેવળે પાછા ફર્યા. તેમણે પોતાના સ્વપ્ન વિશે પિતાને સઘળી વાત કરી. દીકરાની વાત સાંભળી પિતા જેરામે પાલીમાં તપાસ કરાવી. ગામ પાલીમાં એક મોંઘે પરિવાર વસતો જ હતો. ધાર્મિક અને સાત્ત્વિક સંસ્કારને વરેલા આ પરિવારના વડા હતા બાલકૃષ્ણ જોષી. જ્યોતિષ તેમનો વ્યવસાય હતો. તેમને કાશી નામે દીકરી હતી. જેરામ ભટે પોતાના દીકરા વિઠ્ઠલ માટે કાશીના હાથની માગણી કરી. બાલકૃષ્ણ જોષીએ તે માગણી સ્વીકારી. શુભ મુહૂર્તે લગ્ન પણ થયાં. કાશી સાસરવાસિની બની. કુટુંબની પરંપરા અનુસાર કાશીનું સાસરાનું નામ રુક્મિણી રખાયું. વિઠ્ઠલ ભટ અને રુક્મિણી દેવળેમાં રહેવા લાગ્યાં.

એક દિવસે જેરામ ભટને ઘેર તેમના મિત્ર સખારામ સરપોતદાર આવ્યા. તેઓ વિઠ્ઠલ ભટની વિદ્વત્તા, ધાર્મિકતા અને સાત્ત્વિકતાથી પરિચિત હતા. સખારામ ગૂજરાતમાં આવેલ ગોધરામાં રહેતા હતા. તેમને વિઠ્ઠલ ભટ તરફ અત્યંત પ્રેમ અને આદર. તેથી તેમણે જેરામ ભટને વિઠ્ઠલને ગોધરામાં આવેલ વિઠ્ઠલ મંદિરમાં પૂજારી તરીકે લઈ જવા વિનંતી કરી. જેરામ ભટે વિઠ્ઠલને લઈ જવાની અનુમતિ આપી. ત્યારથી વિઠ્ઠલ ભટ ગોધરાના વિઠ્ઠલ મંદિરના પૂજારી તરીકે સ્થિર થયા. તેઓ સં.૧૯૩૮માં ગોધરા પધાર્યા. વિઠ્ઠલ ભટ અને રુક્મિણી આનંદથી પ્રભુમય જીવન વ્યતીત કરવા લાગ્યાં.

રુક્મિણી ગૌરીવ્રત, સીમંતિની વ્રત, તુલસીવ્રત વગેરે વ્રતો તથા અનેક ઉપવાસ કરતાં હતાં અને પતિસેવામાં સદા રત રહેતાં.

સમયાંતરે રુક્મિણી સગર્ભા બન્યાં. તે સમયે તેમની વય ઓગણીસ-વીસ વર્ષની હતી. પોતાના ઉદરમાં દિવ્ય તેજ આકાર લઈ રહ્યો છે એની તેમને અનુભૂતિ થવા માંડી. તેઓ અત્યંત આનંદ અનુભવી રહ્યાં. ગર્ભાધાન પછી સાતમે મહિને સીમંત

સંસ્કાર કરવામાં આવ્યા. ગર્ભાવસ્થા દરમિયાન તેઓ ધાર્મિક વાંચન તથા વ્રત ઇત્યાદિમાં પ્રવૃત્ત રહે. આંગણે પધારેલા અભ્યાગતની તેઓ ભક્તિભાવથી પૂજા કરે.

એમ કરતાં વિ.સં.૧૯૫૫ની કારતક માસના શુક્લ પક્ષની અષ્ટમી-ગોપાષ્ટમી ઉપર નોમ-કુષ્માંડ નવમી અને સોમવાર આવ્યો. આ દિવસ સતયુગનો આરંભ દિવસ ગણાય છે. સાયંકાલે આરતીને ટાણે કોઈ અગમ્ય કારણોસર આગ લાગી અને જોતજોતામાં ચારે બાજુ એ પ્રસરી ગઈ. સમગ્ર ફળિયું આગ ઓલવવામાં વ્યસ્ત થઈ ગયું. લોકો ડોલ, ઘડો જે મળે તે સાધન લઈ પાણી વડે આગ ઓલવવા લાગ્યા. રુક્મિણી પણ પોતાના છેલ્લા દિવસોનો વિચાર કર્યા વગર ઘડો લઈ આગ ઓલવવામાં મદદ કરવા લાગ્યાં. આમ, ઉતાવળે ઉતાવળે ચાર-છ ઘડા પાણી ઠાલવ્યું હશે ત્યાં તો તેમને પ્રસવ-વેદના શરૂ થઈ. ખાલી ઘડો મંદિરના ઓટલા પર જ મૂકી તેઓ ઘરમાં જતાં રહ્યાં વિઠ્ઠલ ભટે તાત્કાલિક આજુબાજુની બે-ત્રણ સ્ત્રીઓને બોલાવી દાયણની વ્યવસ્થા કરી.

વિઠ્ઠલ મંદિરની બાજુના જ ઓરડામાં જગદ્દુદ્ધારક પંઢરીનાથ ભગવાને સ્વયં રુક્મિણીની કૂખે જન્મ લીધો અને જેવો જન્મ થયો કે તરત આગ બુઝાઈ ગઈ — શાંત થઈ ગઈ.

સખારામનું આખું કુટુંબ હાજર થઈ ગયું હતું. તેમના અને વિઠ્ઠલ ભટના આનંદની અવધિ ન રહી. તેમણે આખા ગામમાં સાકર વહેંચી અને શાંતિપાઠ કરાવ્યો. ભગવાન પંઢરીનાથ સ્વયં અવતાર પામ્યા છે. તેથી તેમનું નામ સખારામે પાંડુરંગ પાડ્યું. પાછળથી રુક્મામ્બા વહાલથી તેમને 'બાબુ' કહેતાં.

બાળ પાંડુરંગ એકદમ શાંત અને સૌમ્ય હતા. તેમને કોઈ પુચકારીને બોલાવે તો તેની સામે તેઓ મોં મલકાવતા. જ્યારે તેઓ માત્ર નવ દિવસના હતા ત્યારે ગોધરામાં પ્લેગનો ભારે વાવર થયો. બચાવનાં પગલાં તરીકે સરકારે બધાં ગામવાસીઓને ગામ છોડી, બહાર ખેતરોમાં રહેવાનો આદેશ આપ્યો. સખારામની જાગીરદારી ગોધરા નજીકના જંગલમાં ગોવિંદી અને કંકુથાંભલા ગામોમાં હતી. તેથી સખારામના કુટુંબ સાથે વિઠ્ઠલ ભટ, રુક્મિણી અને બાળ પાંડુરંગ પણ ગોવિંદી ગયા. આમ માત્ર નવ દિવસની વયે પાંડુરંગે વનવાસ સેવ્યો.

થોડો સમય અરણ્યવાસ ભોગવી વિઠ્ઠલ ભટ પાછા ગોધરા આવ્યા. બાળ પાંડુરંગ ધીમે ધીમે મોટા થવા લાગ્યા. તેઓ નાનપણથી જ અત્યંત તેજસ્વી હતા. સામાન્ય રીતે નાનું બાળક કાલી કાલી ભાષા લગભગ બે વર્ષે બોલતું થાય. તેની જગ્યાએ માત્ર દોઢ વર્ષની ઉંમરે તેઓ કાલી ભાષામાં વાતો કરતા. માત્ર દોઢ વર્ષની વયે પિતા પાસે અત્યંત ગહન કહી શકાય તેવો પ્રશ્ન કરેલો.

એક વખત ગોધરામાં એક મૃત્યુ થયું. મૃતકની નનામી વિઠ્ઠલ મંદિર પાસેથી પસાર થઈ. તે સમયે વિઠ્ઠલ ભટ પાંડુરંગને ખોળામાં બેસાડી મંદિરના ઓટલે બેઠા હતા. માત્ર દોઢ વર્ષના પાંડુરંગ નનામી તરફ અત્યંત કુતૂહલ સાથે નિહાળવા લાગ્યા. નનામી થોડીક જ આગળ ગઈ હશે ત્યાં પાંડુરંગ એકદમ બોલ્યા :

"બાપુજી ! આ શું છે ?"

"આ નનામી છે," વિઠ્ઠલ ભટે કહ્યું.

"તેમાં કશુંક સફેદ કાપડમાં બાંધ્યું છે એ શું છે ?"

"એમાં એક મૃત્યુ પામેલા માણસના શબને બાંધ્યું છે."

"એને ક્યાં લઈ જાય છે ? હવે આ બધા શું કરશે ?"

આવા પ્રશ્નોથી વિઠ્ઠલ ભટ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા છતાં તેમણે ખૂબ જ શાંતિથી જવાબ આપ્યા. તેઓ બોલ્યા,

"તેને સ્મશાનમાં લઈ જાય છે. હવે તે શબને બાળી દેશે."

એટલામાં તો પાંડુરંગે કલ્પનામાં ન આવે એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો :

"તેને બાળી દેશે ? તો તે દાઝશે નહીં ?"

એકાદ પળ વિઠ્ઠલ ભટને શું કહેવું તે ના સૂઝ્યું. થોડીક ક્ષણો પછી તેમણે જણાવ્યું,

"મૃત્યુ પછી શબ દાઝે નહીં."

બે-ચાર પળ પછી પાંડુરંગ પાછા બોલ્યા :

"હવે તેનું શું થશે ?"

"તે ફરીથી જન્મ લેશે."

પાંડુરંગે તરત જ વળતો સવાલ કર્યો, "તે ફરી પણ મરી જશે ?"

"હા બેટા, તે ફરીથી પણ મરી જશે."

હજુએ પાંડુરંગના મોં પર ઉત્સુકતાના ભાવ ઝળહળતા હતા. તેમના મનનું સમાધાન થતું ન હતું. તેઓ ફરીથી બોલ્યા :

"તો શું આપને અને માજીને પણ મરવું પડશે ? હું પણ મરી જઈશ ?"

હવે વિઠ્ઠલ ભટ ગૂંચવાઈ જવા લાગ્યા. બાબુના પ્રશ્નો અત્યંત અઘરા, ગહન અને અણચિંતવ્યા હતા. પ્રશ્નનો જવાબ ના આપવો તે તો બાબુના બાળમાનસને આઘાતજનક પુરવાર થાય તેમ હતું. તેથી તેમણે સહેજ પણ ગોળ-ગોળ વાત કર્યા વગર સ્પષ્ટ કહી દીધું :

"હા બેટા, સમય આવે મારે, તારાં બાને અને તારે પણ મરવું જ પડશે. એટલું જ નહીં બેટા, જગતમાં જે કોઈ જન્મે છે તેને મરવું જ પડે છે. કોઈ કાયમ રહેતું નથી. મૃત્યુ અનિવાર્ય છે."

બે-ચાર પળ પછી બાબુ પાછા બોલ્યા :

"તમને અને મને પણ આમ બધા બાળી જ દેશે ?"

વિઠ્ઠલ ભટે ખૂબ જ મિતાક્ષરી જવાબ આપ્યો, "હા, બેટા."

આ જવાબ સાંભળી પાંડુરંગ એકદમ શાંત થઈ ગયા. વિઠ્ઠલ ભટે બાબુને શાંત થઈ ગયેલા જાણી તેમની સામું જોયું. નાનકડા બાબુના વદન પર અલૌકિક આભા વિલસતી હતી. તેમનાં નેત્રો આકાશ સાથે મંડાઈ ગયાં હતાં. મોટાં મોટાં ચમકતાં લોચનિયાં એકદમ સ્થિર થઈ ગયાં હતાં. પાંડુરંગના મનઃચક્ષુ સમક્ષ કોઈ ગંભીર પ્રશ્ન આવી ગયો હોય તેમ સમજતાં વિઠ્ઠલ ભટને વાર ના લાગી. ગોદમાં બેઠેલા પાંડુરંગ એકદમ ઊભા થઈ ગયા. વિઠ્ઠલ ભટના ખોળામાં ઊભા રહી પિતાની સામે તેઓ

અપલક આંખે નીરખી રહ્યા. તેમના વદન પર ગંભીરતા છવાઈ ગઈ હતી. તેમણે અત્યંત મંદ સ્વરે પૂછ્યું :

"તો પછી જન્મ જ ના થાય અને મૃત્યુ પણ ના આવે તેવો કોઈ ઉપાય ખરો ?"

આ પ્રશ્નથી વિઠ્ઠલ ભટનું હૃદયકમળ ખીલી ઊઠ્યું. તેમને ખાતરી થઈ ગઈ કે આ પંઢરીનાથ પોતે જ છે, નહીં તો આવો પ્રશ્ન ના પૂછે. તેમણે પાંડુરંગને બાથમાં લઈ લીધા અને ચુંબનોથી નવડાવી દીધા. એ પછી પાંડુરંગની આંખો સાથે નિજ આંખો મિલાવીને તેઓ બોલ્યા :

"હા બેટા, જન્મમરણની ઘટમાળમાંથી છૂટવા માટે 'રામ' નામનું રટણ એ એક અમોઘ શસ્ત્ર છે." અને ત્યારથી જ માત્ર દોઢેક વર્ષની વયે બાળ પાંડુરંગે તેમના પિતા-ગુરુ પાસેથી 'રામ' નામનો ગુરુમંત્ર પ્રાપ્ત કર્યો.

નિર્મળ અને મોટી મોટી આંખો, અનન્ય દીપ્તિથી ઝળહળતું મુખ અને અધર પર વિલસતું મોહક સ્મિત આ સઘળાં આકર્ષણ જગાડે એવાં હતાં; તેમાંએ અધર પરનો અદ્‌ભુત મલકાટ નિહાળી સૌ કોઈ તેમને હૈયે ચાંપવા પ્રેરાય, ચુંબનોની હેલી વરસાવવા ઉત્સુક બને.

ઘણી બધી વ્યક્તિઓને રુક્મામ્બાએ આમ વહાલ વરસાવતા જોઈ હતી. તેથી રુક્માને એક ભય લાગ્યા કરતો. તેમને થતું કે બાબુને કોઈની નજર લાગી જશે તેથી એક દિવસ અનુકૂળતા કાઢી બજારમાં બાબુને લઈને ગયાં અને બરાબર કપાળની વચ્ચે છૂંદણું છૂંદાવ્યું. હા, બરાબર ભ્રૂકુટી સ્થાન પર છૂંદણું છૂંદાવી દીધું :

આ સ્થાન એટલે આજ્ઞાચક્રનું સ્થાન, ધ્યાન ધરવા માટેનું તથા ચિત્તનિરોધનું સ્થાન. મા રુકમાએ જાણે-અજાણે નાનકડા બાબુને યોગદીક્ષા આપી દીધી.

❍ ❍ ❍

૩

વિઠ્ઠલ ભટનું પ્રયાણ

રહે હાથ હૈયું ના કોઈ પ્રકારે
વહે રક્ત નરદમ અરે ! ચક્ષુદ્વારે;
ચૂડી-ચાંદલો કાળ ભરખે અકાળે.
અરેરાટી હૈયે ન વ્યાપી લગારે.

બાળ પાંડુરંગને બધા બાબુ કહીને બોલાવતા. માત્ર દોઢેક વર્ષની વયે બાબુએ પિતા-ગુરુ પાસેથી 'રામ' નામનો મંત્ર મેળવ્યો અને અહર્નિશ રામનામનું રટણ ચાલુ કરી દીધું. કેટલીક વખત ઘણા સમય સુધી પાંડુરંગનો અવાજ ના આવે એટલે મા રુકમા તેમને શોધવા આગળ-પાછળ તપાસ કરે, તો મોટા ભાગે પાંડુરંગ કોઈ એકાન્ત જગ્યામાં ધ્યાનમાં જ બેઠેલા મળે. રુક્મિણી પણ પાંડુરંગની જ મા હતી. તે બાળઋષિની પાસે અવાજ ન થાય તેમ આવી ધીમેથી તેમની પાસે બેસી જાય. પાંડુરંગ ધ્યાનભંગ ના થાય તેની તેઓ કાળજી કરતાં. થોડી વારે પાંડુરંગ ધ્યાનમાંથી જાગૃત થાય ત્યારે સામે માતાને બેઠેલી તેઓ જુએ. અત્યંત મોહક સ્મિત કરી પાંડુરંગ માતાની ગોદમાં લપાઈ જાય અને રુકમા તેમને હૈયાસરસા ચાંપી ચુંબનોથી ભીંજવી દે અને બે-ચાર પળ આંખો બંધ કરી પંઢરીનાથને મનોમન પ્રણામ કરે.

સમયાન્તરે રુક્મિણીબાઈ ફરીથી ગર્ભવતી થયાં અને પૂરે સમયે સ્વસ્થ બાળકને તેમણે પ્રસવ્યો. આ નાના બાળકનું નામકરણ કર્યું "નારાયણ." બંને બાળકો વિઠ્ઠલ ભટ અને રુકમા માટે ડાબી-જમણી આંખ સમાન હતાં.

બાળકોનું લાલન-પાલન અને વિઠોબા અને અંકલેશ્વર મહાદેવની ભક્તિમાં ત્રણેક વર્ષ કેવી રીતે વહી ગયાં તેની ખબર ના પાડી. પાંડુરંગ પાંચ અને નાના નારાયણ ત્રણ વર્ષના થયા ત્યારે કુટુંબ પર ભયાનક આફત ઊતરી આવી. દુઃખના ડુંગરા તૂટી પડ્યા. સંસારસાગરના શાંત જળ પર નિર્વિઘ્ને સરકતી નૌકાનો ખેવૈયો અચાનક ફાટી પડ્યો.

ગોધરામાં પ્લેગે ફરીથી માથું ઊંચક્યું. પ્લેગ ચોમેર પ્રસરી ગયો અને તેની ભયાનકતાએ માઝા મૂકી. સમગ્ર ગોધરામાં મોતનું તાંડવ નૃત્ય ખેલાવા લાગ્યું. યમરાજાનો કારમો પાશ લોકોને ભરખી જવા લાગ્યો. સરકારે જાહેરનામું

બહાર પાડ્યું. તેમાં આદેશ આપ્યો કે ગોધરાના તમામ નાગરિકે સ્થળાંતર કરી ખેતરોમાં કે જંગલમાં રહેવા જવું. સરકાર અને બીજી અનેક સામાજિક સંસ્થાઓ તરફથી ખેતરોમાં અને જંગલમાં ઠેકઠેકાણે તંબુઓ બંધાઈ ગયા અને લોકોને દબાણપૂર્વક ત્યાં વસાવાયા. સખારામ અને વિઠ્ઠલ ભટનાં કુટુંબો સખારામના ગોવિંદી ગામમાં જતાં રહ્યાં. ત્યાં થોડો સમય રહ્યાં. દરમિયાનમાં પ્લેગ કાબૂમાં આવી ગયો. ધીમે ધીમે લોકો ગોધરા પાછા વળવા લાગ્યા. સખારામ અને વિઠ્ઠલ ભટ પણ ગોધરામાં આવી ગયા.

મહા માસ આવ્યો. વિઠ્ઠલ ભટ અંકલેશ્વર મહાદેવમાં શિવરાત્રિ મહોત્સવની ઉજવણીની તૈયારીઓમાં મગ્ન થઈ ગયા. મહા માસના કૃષ્ણ પક્ષની દશમના દિવસે સવારે વિઠ્ઠલ ભટને સખત તાવ આવ્યો. તાવ હોવા છતાં વિઠ્ઠલ ભટે સવારમાં સ્નાન કર્યું અને પૂજાપો તથા બીલીપત્ર લઈ અંકલેશ્વર મહાદેવનું પૂજન કરવા નીકળી ગયા. અશક્તિ બેસુમાર હતી. હાથમાં પૂજાપો માંડ માંડ પકડી રાખ્યો હતો. પગમાં કાળી વેદના થતી હતી. એક એક પગલું એક એક માઈલ ચાલવા સમાન હતું. સમગ્ર શરીર પાંદડા પેઠે ધ્રૂજતું હતું. માંડ માંડ અંકલેશ્વર મહાદેવના મંદિરે તેઓ પહોંચ્યા. એકાદ મિનિટ બહાર ભીંતને અઢેલીને તેઓ ઊભા. આટલું ચાલતાં તેમનો શ્વાસ ભરાઈ આવ્યો હતો. થોડી કળ વળી એટલે નિજ મંદિરમાં પ્રવેશ્યા. ધીમા, અશક્ત પણ સ્પષ્ટ અવાજે મંત્રોચ્ચાર શરૂ કર્યો. ધ્રૂજતે હાથે કળશ વડે બાણ પર જળ ચઢાવ્યું. ભસ્મ લગાવી. ત્યાર પછી એક બીલીપત્ર લઈ "ત્રિગુણં-ત્રિગુણા...." મંત્ર બોલી બાણ પર ચઢાવ્યું. પરંતુ એ બીલીપત્ર બાણ પરથી ખરી પડ્યું. તેથી તેમણે એ પત્ર લઈ ફરી બાણ પર મૂક્યું. આ વખતે પણ બીલીપત્ર પડી ગયું. વિઠ્ઠલ ભટને આગમનો અણસાર આવી ગયો. તેમને થઈ ગયું કે કદાચ આ દેહ નહીં ટકે. અહર્નિશ બ્રહ્મમય રહેનાર વિઠ્ઠલ ભટને સમજાઈ ગયું કે હવે એમને મહાકાશમાં એકાકાર થઈ જવાનો સમય નજીક આવી ગયો છે. અત્યંત આર્દ્ર સ્વરે મહાદેવની સ્તુતિ કરી, આરતી ઉતારી અને બાણ પકડીને ક્યાંય સુધી બાણ પર આંસુનો અભિષેક કર્યો. ઠીક ઠીક સમય વીતી ગયા પછી ધીમેથી તેઓ ઊઠ્યા. ધોતિયાના છેડાથી આંખો લૂછી અને ધીમે ધીમે નિજ મંદિરમાંથી ફરીથી બહાર નીકળી ગયા. એકાદ-બે મિનિટ ઓટલે બેઠા પછી ધીમે પગલે ઘર તરફ તેમણે ચાલવા માંડ્યું. ઘર સુધી પહોંચતાં પહોંચતાં રસ્તામાં બે વખત તેમને બેસવું પડ્યું. અત્યંત શ્રમને કારણે શ્વાસોચ્છ્વાસની ગતિ વધી ગઈ. ઘરનું પગથિયું ચઢવાની શક્તિ ન હતી. તેથી તેઓ ઓટલા પર જ બેસી પડ્યા. બે-પાંચ મિનિટ પછી રુકમાની નજર તેમના ઉપર પડી. આ રીતે કોઈ વખત તેમને ઓટલે બેસી પડેલા રુકમાએ જોયેલા નહીં. તેથી તેમને ફાળ પડી. તેઓ દોડતાં બહાર આવ્યાં. પૂજાનાં વાસણો તેમણે લઈ લીધાં અને વિઠ્ઠલ ભટનો હાથ પકડી ઊભા કર્યા. પોતાના ખભાનું અવલંબન આપી તેઓ તેમને અંદર લઈ ગયાં. ઓસરીમાં એક ખુરશી પર બેસાડી પરસાળમાં જલદી જલદી પથારી કરી દીધી. તેમણે વિઠ્ઠલ ભટને સુવાડી દીધા. થોડી વાર સુધી માથું દબાવી તેમની સાથે તેમણે થોડી વાતો કરી અને તેઓ પોતાના કામે વળગ્યાં.

વિઠ્ઠલ ભટ થોડી વાર આંખો મીંચી પડી રહ્યા. તેમણે જેવી સ્વસ્થતા મેળવી કે ધીમેથી તેઓ બેઠા થઈ પદ્માસનમાં બેસી ગયા. થોડી વારમાં ધ્યાન લાગી ગયું. ભગવાન પંઢરીનાથ વિઠ્ઠલ ભટને હાજરાહજૂર હતા. વિઠ્ઠલ ભટે ભગવાન પંઢરીનાથનું ધ્યાન ધર્યું. જ્યારે જ્યારે વિઠ્ઠલ ભટ ધ્યાનમાં પંઢરીનાથને યાદ કરે ત્યારે ત્યારે તે અચૂક દર્શન દે. આજે પણ ભગવાન પંઢરીનાથે તેમને દર્શન આપ્યાં. તેઓ ધ્યાનમાં આવીને ઊભા રહ્યા. પરંતુ દર વખતે સન્મુખ ઊભા રહેતા પંઢરીનાથ, આજે વિઠ્ઠલ ભટ તરફ પીઠ ફેરવીને ઊભા. વિઠ્ઠલ ભટને એમ લાગ્યું કે જાણે ભગવાન કહેતા હતા કે વિઠ્ઠલ, ચાલ મારી પાછળ ચાલ. અહીંનું તારું કાર્ય પૂર્ણ થયું છે. વિઠ્ઠલ ભટ હવે બધું જ સમજી ગયા. હવે વધુ સમય નથી તેની ખાતરી તેમને થઈ ગઈ.

થોડી વારે ધ્યાનમાંથી જાગૃત થયા અને ભીંતને અઢેલીને બેઠા. ધીમેથી રુકમાને તેમણે બૂમ મારી :

"બાબુની મા ! જરા આમ આવો."

આટલું બોલતાં બોલતાં પણ તેમને શ્રમ પડતો લાગ્યો.

રુકિમણીબાઈ તરત જ તેમની બાજુમાં આવીને બેસી ગયાં. ઓશીકું સરખું મૂક્યું. ચાદરની કરચલીઓ કાઢી નાખી. પછી ધીમેથી વિઠ્ઠલ ભટની પીઠ પર તેઓ હાથ ફેરવવા લાગ્યાં.

થોડી વારે વિઠ્ઠલ ભટ બોલ્યા, "થોડું પાણી આપો."

રુકમાબાઈએ કૂજામાંથી પાણી પ્યાલામાં લઈને આપ્યું. પાણી પીને તેઓ થોડા સ્વસ્થ થયા. રુકમાબાઈએ પ્યાલો હાથમાંથી લઈ લીધો. તેમાં એકાદ બે ઘૂંટડા પાણી હતું તે પોતે પી ગયાં અને પ્યાલો બાજુએ મૂકી તેમના શરીર પર હાથ ફેરવવા લાગ્યાં. પછી બોલ્યાં :

"હમણાં દવાખાનું ખૂલે એટલે દવા લઈ આવું છું." વિઠ્ઠલ ભટે ખૂબ જ રહસ્યમય સ્મિત કર્યું. રુકમા સમજી ના શક્યા. થોડી વાર પછી વિઠ્ઠલ ભટ બોલ્યા :

"જુઓ, બાબુની મા ! પૃથ્વી પરનું મારું જીવનકાર્ય પૂરું થયું છે. હવે મને ભગવાન પંઢરીનાથ બોલાવે છે." એમ કહી તેઓ આછેરું મલકાયા.

રુકિમણીબાઈ પહેલાં તો હબક ખાઈ ગયાં. પછી તેમણે ભટ સામે જોયું. આંખોમાં આંખ મેળવી. વિઠ્ઠલ ભટે ફરીથી સહેજ સ્મિત કરી ઈશારતથી પોતાના કથનના સમર્થનમાં ગ્રીવા હલાવી. રુકિમણીબાઈની આંખ ભીની થઈ ગઈ. તેઓ બોલ્યાં, "આવું અમંગળ શા માટે બોલો છો ?"

આટલું બોલતાં બોલતાં તો તેમની આંખમાંથી આંસુની ધાર ચાલી. રુકમાબાઈએ તેમનું માથું ભીંતને અઢેલીને બેઠેલા વિઠ્ઠલ ભટની છાતી પર મૂકી દીધું અને ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડવા લાગ્યાં. વિઠ્ઠલ ભટનો સદરો ભીનો થઈ ગયો. વિઠ્ઠલ ભટ તેમની પીઠ પર હાથ ફેરવવા લાગ્યા. અંતરને વલોવી નાખતા રુદનને અંતે ક્યાંય સુધી રુકિમણી આંખો મીંચી ડૂસકાં ખાતાં રહ્યાં. વિઠ્ઠલ ભટે રુકિમણીને માથે હાથ પસાર્યો. રુકિમણીએ

ધીમેથી માથું ઊંચું કર્યું અને ગ્રીવા વિઠ્ઠલ ભટ તરફ ફેરવી. તેમની આંખો લાલચોળ ચણોઠી જેવી થઈ ગઈ હતી. પાંપણો હજુ આંસુના ભારથી લચી પડતી હતી. આંખોમાં ભય અને અધીરાઈ નીતરતી હતી. ગાલ પર આંસુને કારણે ઓઘરાળા પડી ગયા હતા. અર્ધખૂલ્યા અધર કેટલુંય કહી રહ્યા હતા. તેમણે વિઠ્ઠલ ભટની આંખોમાં જોયું તો એ એવી જ નિર્મળ, સંયમશીલ, ધૈર્યવાન અને નિર્લેપ પણ સહેજ ઊંડી ઊતરી ગયેલી હતી. તેમની આંખોમાંથી કરુણા અને પ્રેમનો ધોધ વહેતો હતો.

માત્ર બે-ચાર પળમાં જ રુકિમણીદેવી સ્વસ્થ થઈ ગયાં. તેમણે સાડીના પાલવથી મુખ લૂછ્યું અને પતિથી અળગા થયા વગર જ તેમના ખભા પર માથું ઢાળી દઈ આંખો બંધ કરીને તેઓ બેસી રહ્યાં. બે-પાંચ મિનિટ સુધી અતૂટ, ઉત્કૃષ્ટ અને દૈવી સાન્નિધ્ય માણી કેટલીય મૌન વાતો કરી લીધી.

વિઠ્ઠલ ભટ આંખો બંધ કરી ભાવ-સમાધિમાં ઊતરી ગયા. વિઠોબાજી તેમની સમક્ષ મરક મરક હસતા હાજર થઈ ગયા અને બોલ્યા, "ચાલ વિઠ્ઠલ ! તૈયાર થઈ જા." અને એ જ પળે તેમની આંખ ઊઘડી ગઈ. તેમણે હળવેથી રુકિમણીદેવીને ખભે હાથ મૂક્યો અને ધીમેથી તેમને અળગાં કર્યાં. એકાદ-બે પળ આંખોમાં આંખ પરોવી રાખીને તેઓ બોલ્યા :

"બાબુની મા, આવ્યું તે જવાનું જ છે, વલોપાત ના કરશો. મારું કાર્ય પૂરું થયું છે, તું જાણે છેને કે પંઢરીનાથે આપણને કેવા મહાન કાર્ય માટે નિમિત્ત બનાવ્યાં છે. ભગવાન પંઢરીનાથે પૃથ્વી પર અવતરવા આપણી પર પસંદગી ઉતારી. તેનાથી મોટું અહોભાગ્ય બીજું કયું હોય ? જેમ દત્ત ભગવાને અત્રિ મુનિ અને અનસૂયા માતાને નિમિત્ત બનાવ્યાં હતાં તેમ આ ઘોર કળયુગમાં પંઢરીનાથે આપણા પર કેવી મહાન કૃપા કરી !"

સહેજ વિશ્રામ લઈ ફરીથી તેઓ બોલ્યા :

"બાબુની મા, બાબુ સ્વયં ભગવાન પંઢરીનાથ છે. તેનું અને નારાયણનું જતન કરજો. સંસ્કાર સિંચજો, ખુમારીથી જીવજો, લાચારી ક્યારેય ના અનુભવશો."

વિઠ્ઠલ ભટને આટલું બોલતાં થોડો શ્વાસ ચઢી ગયો. તેમના મુખ પર દિવ્ય પ્રકાશ વિલસી રહ્યો. તેમણે ધીમેથી રુકિમણીને દૂર કર્યાં અને જાણે એકદમ સ્વસ્થ હોય તેવી ચપળતાથી પદ્માસનમાં બેસી ગયા. શાંભવી મુદ્રા ધારણ કરી. પ્રાણાયામ કરી પ્રાણોત્ક્રમણ કર્યું અને પળ-વિપળમાં તો બ્રહ્મરંધ્ર ભેદી દિવ્યજ્યોતિ મહાપ્રકાશમાં ભળી ગઈ. વિ.સં. ૧૯૬૦ના મહા માસના શુકલ પક્ષની દસમને દિવસે વિઠ્ઠલ ભટે મહા પ્રયાણ કર્યું.

અત્યાર સુધી બાઘાની માફક જોઈ રહેલાં રુકિમણીબાઈને પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ આવી ગયો. તેઓ એક કારમી ચીસ પાડી ઊઠ્યાં અને લગભગ બેભાન થઈ ત્યાં જ ઢળી પડ્યાં. કારમી ચીસના અવાજથી આડોશ-પાડોશના લોકો દોડી આવ્યા. ઘરમાં રડારોળ થઈ ગઈ. કોઈકે આવી રુકિમણીદેવીને ઢંઢોળીને જાગ્રત કર્યાં. તેઓ છાતીફાટ

રડવાં લાગ્યાં. તેમના કાળા કલ્પાંતથી ભલભલાની છાતી ચિરાઈ જવા લાગી. સખારામનું કુટુંબ આ સમાચાર મળતાંની સાથે દોડી આવ્યું. ઘરમાં કાગારોળ મચી ગઈ. કોણ કોને આશ્વાસન આપે ? કોણ કોનાં આસું લૂછે ? કોણ કોનો વાંસો પસારે ? વિઠ્ઠલ ભટ આખા ગામ માટે પૂજનીય હતા. તેમનું મૃત્યુ આખા ગામ માટે સંત, સારસ્વત, સ્વજન, સજ્જન અને સૌરભ ગુમાવવા બરાબર હતું. સખારામે વિઠ્ઠલ ભટના દેહને સરખો સુવડાવી દીધો તેની પર સફેદ ચાદર ઓઢાડી.

રુકિમણીબાઈનું કલ્પાંત દશે દિશાઓ ચીરી નાખતું હતું. ભલભલાની આંખો તેમના કલ્પાંતે ભીની કરી દીધી. માત્ર ચોવીસ વર્ષની ભર યુવાનીમાં તેમનું કપાળ સૌભાગ્યના ચાંદલા વિહોણું બની ગયું. બાજુમાં જ ઊભેલા અને રડતાં બન્ને બાળકોને બાથમાં લઈ તેમણે વિઠ્ઠલ ભટની છાતી પર પડતું નાખ્યું અને બોલ્યાં :

"જુઓ, તમારો બાબુડિયો..... તમારા વગર કોની સાથે વાતો કરશે ? અને આ નાનલાને કોણ ખવડાવશે ?" હૈયાફાટ રુદને વાતાવરણને ઘેરું બનાવી દીધું. હજુ તેઓ આક્રંદના શબ્દો કહી રહ્યાં હતાં :

"મારી સેવામાં ક્યાં ખામી આવી કે તમે મને મૂકીને આમ ચાલ્યા ગયા ! હું.... હું પણ તમારી પાછળ આવું છું." એવું કહી રુકિમણીબાઈએ છાતી કૂટવા માંડી. વાળ ખેંચવા માંડ્યા, વાળની લટો તૂટી ગઈ. માથામાંથી લોહીના ટશિયા ફૂટવા લાગ્યા ત્યાં ઊભેલાં સર્વને આ આક્રંદ અસહ્ય થઈ પડ્યું. વાતાવરણ એવું કરુણ બની ગયું હતું કે જાણે ઘરની સઘળી દીવાલો રુદન કરી રહી હતી. રાચરચીલું સઘળું રડી રહ્યું હતું. મંદિરની દસેદસ દિશાઓ આક્રંદી રહી હતી !!

કલ્પાંત અસહ્ય થઈ જતાં તેઓ વિઠ્ઠલ ભટની છાતી પર જ બેભાન થઈ ગયાં અને તેમની બેભાન અવસ્થામાં જ તેમની સમક્ષ પ્રચંડ પ્રકાશપુંજ પથરાઈ ગયો. તે દ્યુતિમંડળમાં અત્યંત દેદીપ્યમાન પંઢરીનાથ મરક-મરક હસતાં હસતાં પ્રગટ થયા. પંઢરીનાથ બોલ્યા : "રુકિમણી ! ખમૈયા કરો, જુઓ, તમારો વિઠ્ઠલ મારી પાસે જ છે. તેનું દુન્યવી કાર્ય પૂરું થયું છે." એકાદ પળ પછી ફરી તેઓ બોલ્યા : "રુકમા, તમે જાણો છો કે મેં તમારી કૂખે જન્મ લીધો છે. હવે રુદન બંધ કરો. જાગો, સ્વસ્થ થાવ, તમારું ખરું કર્તવ્ય હવે જ શરૂ થાય છે. તમારો કર્મયજ્ઞ આરંભી દો. હાલ પાંડુ અને નારાયણનું જતન કરો, જાગો સ્વસ્થ થાવ." અને બીજી જ પળે પંઢરીનાથ અદૃશ્ય થઈ ગયા.

અને રુકિમણીબાઈ જાગૃત થઈ ગયાં. તેમની રાતીચોળ આંખો ખૂલી. તેઓ પ્રચંડ નિર્ધાર, પોલાદી મનોબળ અને પથ્થરનું હૈયું લઈને બેઠાં થયાં. આખું વાતાવરણ સ્તબ્ધ થઈ ગયું. ત્યાં ઊભેલાં સૌ પૂતળાની જેમ ઊભાં રહી ગયાં. રડવાનું વીસરી ગયાં. બધાંની નજર બેઠાં થતાં રુકમા પર જડાઈ ગઈ. થોડી પળો પહેલાંનાં કાળું કલ્પાંત કરતાં, ભાંગી પડેલાં અને મહાકાલની ચમચમતી મરણતોલ થપાટથી ભોંય ભેગાં થઈ ગયેલાં રુકમાબાઈએ પતિના હસુ હસુ થઈ રહેલા ચહેરાને નીરખ્યો. તેમની આંખના ખૂણા પર જામી ગયેલી થોડી ભીનાશ સાફ કરી તે જ હાથ કપાળ માથા

પર ફેરવી વાળ સરખા કર્યા. પછી થોડાં ઉભડક થઈ પાછળ ફરી પગ ઉપર માથું ટેકવી દીધું. જાણે કહેતાં ના હોય : “બાબુના બાપા, આ જન્મનાં સઘળાં સુખો-સવલતો-આનંદ, પાપ, પુણ્ય બધું જ બધું જ તમારા ચરણોમાં અર્પણ કરું છું.” પછી અત્યંત સ્વસ્થતાથી તેઓ બેઠાં થયાં. અંગ પરની ચાદર સરખી કરી પોતાનું મુખ હાથ વડે સાફ કરી ઊભા થઈ વિઠ્ઠલ ભટના માથા સમીપ એક ખૂણે માથે ઓઢી તેઓ બેસી ગયાં.

સખારામે જોયું કે રુકમા સ્વસ્થ થયાં છે. તેઓ જ્યાં ઊભા હતા ત્યાં જ બેસી ગયા. અને “વિઠ્ઠલ - વિઠ્ઠલ - વિઠ્ઠલ”ની ધૂન ઉપાડી. આંખોમાં આંસુના ધોધ સાથે સૌએ એ ધૂન ઝીલી લીધી. એક બાજુ ધૂન ચાલુ કરાવીને તેઓ વિશ્વનાથને ઈશારો કરી બહાર લઈ ગયા. અને દેવળેં જેરામ ભટને અને પાલી બાલકૃષ્ણ જોષીને ત્યાં તાર કરી દેવા સૂચના આપી. પછી તેઓ અંદર આવી પરસાળના બારણા આગળ ઊભા રહ્યા. ત્યાંથી વિઠ્ઠલ ભટના મુખ તરફ અનિમેષ નયને જોઈ રહ્યા. તેમની આંખમાંથી આંસુ સુકાતાં ન હતાં. વિઠ્ઠલ ભટના નિધનથી તેમને અત્યંત આઘાત લાગ્યો હતો. તેમને તેમના પર પોતાના પુત્ર કરતાં પણ વધુ પ્રેમ હતો. તેમના પગ લખલખી ગયા. આંખો નિરંતર ચૂયા કરતી હતી. તેમણે ધોતિયાના છેડાથી નાક સાફ કર્યું. તેમનાથી વધારે ઊભા રહેવાતું ન હતું. તેઓ જ્યાં ઊભા હતા ત્યાં જ બેસી પડ્યા અને પળ-વિપળમાં બેભાન થઈ ઢળી પડ્યા. ધૂન એકદમ બંધ થઈ ગઈ. બધા સખારામને ભાનમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. કોઈએ તેમને જોરથી હલાવ્યા તો બીજાએ બૂમો પાડી. ત્રીજાએ વળી મુખ પર પાણી છાંટ્યું. છેવટે તેમણે નેત્રો ઉઘાડ્યાં. કિંતુ તેમનાં આંસુ, વાણી અને હીર સુકાઈ ગયાં હતાં. તેમનાં સમગ્ર ગાત્રો ચેતન વિહોણાં લાગતાં હતાં.

દેવળેંથી જેરામ ભટ અને પાલીથી બાલકૃષ્ણ જોષી મોંઘે પરિવાર આવી ગયા. તેમના આવવાની જ રાહ જોવાતી હતી. જેરામ ભટ વિઠ્ઠલ ભટના મૃતદેહ તરફ દૃષ્ટિ કરતાં જ ફસડાઈ પડ્યા. બે-ચાર જણ તેમને બાવડેથી પકડી વિઠ્ઠલ ભટ સુધી લઈ ગયા. જેરામ ભટે મોં પરની ચાદર ખસેડી. જાણે હમણાં જ સૂતા હોય તેમ મરક મરક હસતું તેજોમય મુખારવિંદ જોયું અને એકાદ પળમાં તો તેમની છાતી પર માથું નાખી દઈ ધ્રુસકે ધ્રુસકે તેઓ રડી પડ્યા. ત્યાં ઊભેલાં બધાના બંધ છૂટી ગયા. વિઠ્ઠલ ભટના નિધનનું દુઃખ જેરામ ભટને જે થઈ રહ્યું હતું એ શબ્દોમાં વર્ણવી શકાય એમ ન હતું. એ તો અનુભવવાની વાત હતી. બાપ થઈને જવાનજોધ છોકરાની નનામીને કાંધ આપવી કેટલી દુષ્કર છે ! આ પરિસ્થિતિ વિષમ છે. સમગ્ર ગોધરા ગામ મંદિરના પ્રાંગણમાં ઠલવાઈ ગયું. વિઠ્ઠલ ભટ ગામના લોકોના હૈયામાં એક સંત તરીકે કોતરાઈ ગયા હતા. સ્મશાનયાત્રામાં લગભગ બધાએ પોતાના વહાલસોયા ભગતને કાંધ આપી.

સંપૂર્ણ ધાર્મિક વિધિ સહિત અગ્નિસંસ્કાર આપવામાં આવ્યો. ભડભડ બળતી ચિતા સામે સખારામ ખૂબ નજીક ઊભા રહ્યા હતા. તેઓ અનિમેષ નેત્રે વિઠ્ઠલ ભટના

માથા તરફ જોયા કરતા હતા. તેમની વાણી વિલાઈ ગઈ હતી. આંસુ સુકાઈ ગયાં હતાં, માત્ર ઊભા ઊભા શ્વાસ-ઉચ્છ્‌વાસ ચાલતા હતા. પ્રત્યેક શ્વાસે જાણે પોતાના વહાલસોયા વિઠ્ઠલને કહેતા હતા :

“વિઠ્ઠલ, બે ઘડી રોકાઈ જા, હું તારી પાછળ જ આવું છું.”

બધા ડાઘુઓ પોતપોતાને ઘેર પહોંચ્યા. સખારામ પણ ઘેર આવ્યા. ઘેર આવ્યા પછી તેમણે બોલવાનું બિલકુલ બંધ કરી દીધું. અન્ન-જળ છોડી દીધાં. અરે ! નિદ્રા પણ ત્યાગી દીધી. દિવસ અને રાત સૂતા રહે. આંખો નિરંતર આકાશને નીરખ્યા કરે. કદીક બોલે, “ઊભો રહે વિઠ્ઠલ ! હું આવું છું.” અને માત્ર ત્રણ જ દિવસમાં સખારામ વિઠ્ઠલ ભટને પંથે પળી ગયા. રુકિમણીદેવીએ સમાજના નિયમાનુસાર કેશવપન કરાવી દીધું. શરીર પર એક પણ સીવેલું વસ્ત્ર અડકાડ્યું નહીં. માત્ર ચોવીસ વર્ષની ભર યુવાનીમાં સોળ હાથનો સફેદ સાલ્લો શરીર પર વીંટાળ્યો.

વૈધવ્યને વિષાદ લેખવાને બદલે તેને સંયમ દ્વારા એક તપશ્ચર્યા પેઠે જીવવું એ જ મહત્તા છે. રુકિમણીદેવીએ પોતાના બંને સંતાનોના પાલન-પોષણ અને તેમના જીવન ક્યારામાં સંસ્કારસિંચન કરવું એને જ વૈધવ્યનું વ્રત માન્યું.

❍ ❍ ❍

૪

પોથીપ્રાપ્તિ

અધ્યાત્મ અંબર આંબવા
'હું કોણ છું' તે જાણવા,
રંગત અલખની માણવા,
પાંડુ મથે પથ પામવા !

સખારામ સરપોતદારના પુત્ર વિશ્વનાથ ખૂબ સમજુ, બુદ્ધિશાળી અને વ્યવહારિક જ્ઞાનથી સંપન્ન હતા. ધીરજ, ખંત અને કાર્યકુશળતા તેમને ગળથૂથીમાં જ પ્રાપ્ત થયાં હતાં.

પિતાની છત્રછાયા વિલીન થઈ જતાં તેઓ રાતોરાત વડીલ બની ગયા અને તે પણ એક નહીં બે-બે કુટુંબના વડીલ બની ગયા.

માત્ર ચોવીસ વર્ષની ભર જુવાનીમાં રુકમા વૈધવ્યના ભાર નીચે કચડાઈ ગયાં. વિધિનો ભયંકર કુઠારાઘાત, વૈધવ્યના કારણે પ્રાપ્ત થતો સામાજિક દરજ્જો, બાળકોના પાલન-પોષણ તથા સંસ્કારસિંચનની અનેકવિધ જવાબદારીઓ, મંદિરની આછી-પાતળી આવકમાં સામાજિક વટવ્યવહાર તથા ભર જુવાનીમાં શિરછત્ર ખસી જવાથી સંભવિત ભયસ્થાનો વગેરે વિચારતાં વિચારતાં કોઈ પણ હિંમત હારી જાય.

પરંતુ, ભગવાન પંઢરીનાથની અસીમ કૃપા, પોતાની આગવી સૂઝ, સમજ, હિંમત, ધીરજ અને પ્રચંડ સંકલ્પબળને કારણે તેઓ આ પ્રાણઘાતક ઝંઝાવાતમાં અડગ રહી શક્યાં અને પરિણામે એક મહાશક્તિશાળી મહામાયાના સ્વરૂપે પ્રગટ્યાં. તેમનું જાજવલ્યમાન વ્યક્તિત્વ તથા સામાને આંખના ઈશારામાત્રથી ઠારી દેવાની શક્તિને કારણે ભલભલા તેમનાથી સો યોજન દૂર રહેતા. તેમના સ્વમાની, સાત્ત્વિક અને પવિત્ર જીવનને કારણે અબાલવૃદ્ધ તેમને માનની દૃષ્ટિથી જોતા. તેમના તરફ પૂજ્યભાવ રાખતા.

સમયચક્ર નિરંતર ફર્યા કરતું હતું. વાત્સલ્યમૂર્તિ, કરુણામયી, મમતાળુ માને હેતાળ અને પ્રેમાળ પિતાનું પદ પણ અંગીકાર કરવું પડ્યું. મા અને બાપ બન્ને ભૂમિકાઓને અદા કરી રુક્મા બાળકોના સંસ્કારસિંચનમાં, લાલન-પાલનમાં ઓતપ્રોત થઈ ગયાં. 'દુઃખનું ઓસડ દહાડા' એ ઉક્તિ અનુસાર રુક્મિણીદેવી વિઠ્ઠલ ભટ વગરની સામાજિક ઘરેડમાં ગળાડૂબ ગૂંથાઈ ગયાં.

સમય અને સમુદ્રની ભરતીનાં પાણી ઓછાં કોઈની રાહ જોવા થોભે છે ? એમ ને એમ ત્રણ વર્ષ વીતી ગયાં. પાંડુરંગ આઠ વર્ષના અને નારાયણ છ વર્ષના થઈ ગયા. દેવળેથી જેરામ ભટનો પત્ર આવ્યો. તેમણે બન્ને બાળકોને લઈ દેવળે આવી જવા જણાવ્યું હતું. બન્ને બાળકોને યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર આપવાનું મુહૂર્ત નક્કી કરી દીધું હતું.

રુક્માએ વિશ્વનાથને વાત કરી. તેમણે રુક્મા તથા બાળકોના પ્રવાસની વ્યવસ્થા કરી દીધી. ગોધરાથી દેવળે સુધી જવા માટે તે સમયે ધોરી માર્ગ ન હતો. મુસાફરી દરમિયાન વહાણમાં પણ બેસવું પડે તેમ હતું.

અગવડે-સગવડે તેઓ દેવળે પહોંચી ગયાં. જેરામ ભટ તો રુડાં-રૂપાળાં, આનંદી અને બુદ્ધિપ્રતિભામાં અજોડ બાળકોને જોઈ આનંદઘેલા થઈ ગયા. જ્યાં જાય ત્યાં બન્નેને સાથે લઈ જાય. બાળકોને પણ દાદા જોડે જ ખૂબ મઝા આવતી.

ઉપનયન સંસ્કારવિધિ સંપન્ન થયો. આખું દેવળે ગામ ઉત્સવમાં હરખભેર ઊમટ્યું. જેરામ ભટનો પ્રસંગ આખા ગામનો પ્રસંગ બની ગયો. પ્રસંગ ધામધૂમથી ઊકલી ગયો. વિધિ પૂરી થતાં બાળકો વડીલોને પ્રણામ કરવા લાગ્યાં. રુક્મા ધીમેથી ઊભાં થયાં. એકદમ શાંત અને ગંભીર દેખાતાં રુક્મા અંદરથી ખૂબ જ ઉદ્વિગ્ન થઈ ગયાં. ધીમે ડગલે અંદર ગયાં. ઘરના મંદિરમાં પધરાવેલી વિઠ્ઠલ ભગવાનની મૂર્તિ સમક્ષ બેસી ગયાં અને મૂર્તિ સામે અપલક આંખે નિહાળવાં લાગ્યાં. તે સાથે જ આંખોમાંથી બારેય મેઘ વરસી પડ્યા. પળ-વિપળમાં તો તેઓ ડૂસકે ચઢી ગયાં. તેમણે તેમનું માથું ભગવાનના ચરણોમાં નાખી દીધું. પરિવારના સઘળા સભ્યો આડોશ-પાડોશનાં ભાઈ-બહેનો તથા અવસર પર આવેલા આમંત્રિત મહેમાનો તથા ત્યાં પધારેલા ગામના નાગરિકો સૌએ સાંકડી જગ્યામાં કુતૂહલવશાત્ ભેગાં થઈ ગયાં. વાતાવરણ એકદમ ગંભીર અને કરુણ બની ગયું. ઊભેલી મહિલાઓનાં ચક્ષુઓ અશ્રુ વહાવી રહ્યાં. કેટલાક પુરુષોનાં નેત્રો ભીનાં થઈ ગયાં. જેરામ ભટ ઓસરીના કમાડ પાસેના ખૂણામાં નિશ્ચેષ્ટ થઈને ઊભા. તેમનાં લોચનિયે તો અશ્રુનો મહાસાગર ઊમટ્યો હતો. મન કઠણ કરી પરિવારની બે-ચાર સ્ત્રીઓએ રુક્માને માંડ માંડ છાનાં રાખ્યાં.

માત્ર ગણતરીની પળોમાં જ રુક્મા સ્વસ્થ થઈ ગયાં અને થોડી જ વારમાં વાતાવરણ ઉલ્લાસથી ધબકવા લાગ્યું.

થોડા દિવસ રોકાઈ જરૂરી સામાજિક વ્યવહારો પરિપૂર્ણ કરી ગોધરા પાછા વળવાનું નક્કી થયું. જેરામ ભટે કહ્યું :

"વહુ બેટા, અનુકૂળતા પડે તો બાળકોને કોઈ દેવદર્શને લઈ જજો."

એટલામાં ઘરમાંથી જ કોઈએ નરસોબાની વાડીએ દત્ત ભગવાનનાં દર્શન કરવા જવાનું સૂચન કર્યું. નરસોબાની વાડી ઉદુંબર અને ગાણગાપુર દત્તાવતાર પૂજ્યશ્રી નૃસિંહ સરસ્વતીના લીલાસ્થાન છે.

રુક્મા અને બન્ને બાળકો જેરામ ભટને પગે લાગ્યાં અને ગોધરા જવા આજ્ઞા માંગી. જેરામ ભટે સજળ નેત્રે આજ્ઞા સહ આશીર્વાદ આપ્યા. રુક્માનાં બહેન પણ તેમની સાથે ગયાં.

બધાં નરસોબાની વાડી જવા નીકળ્યાં. જેમજેમ નરસોબાની વાડી નજીક આવતી ગઈ તેમતેમ પાંડુરંગને કોઈ અગમ્ય બળ ખેંચતું હોય તેવો અનુભવ થવા લાગ્યો. તેમને અંતરમાં આનંદની અનુભૂતિ થવા લાગી. મન ખૂબ જ પ્રફુલ્લિત થઈ ગયું. વાડીએ જતાંજતાં સમાચાર મળ્યા કે હાલ પૂજ્યશ્રી વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી (ટેંબે સ્વામી) વાડીમાં બિરાજે છે. વાડીના દરવાજામાં પ્રવેશતાં તો પાંડુરંગના અંતરમાં હજારો દીવા પ્રગટી ગયા હોય તેમ લાગ્યું. બધાં અંદર ગયાં. સામે પાટ ઉપર ટેંબે સ્વામી બિરાજેલા હતા. તેઓ જાણે પાંડુરંગની પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હોય તેમ ભાસ્યું. તેઓ તરત જ બોલી ઊઠ્યા :

'हा आमचा मुलगा आहे । कायरे मुलगा तू कोणा चा ?'

(આ છોકરો અમારો છે. કેમ છોકરા તું કોનો છું ?)

પાંડુરંગના આખા શરીરમાં જાણે આનંદનાં પૂર ઊમટ્યાં. તેમનાં નેત્રો પૂ.સ્વામી પ્રતિ જડાઈ ગયાં.

તેઓ સહસા બોલ્યા : "तुमचा" (આપનો) અને પળમાત્રમાં તેમને પોતાનું સર્વસ્વ સ્વામીજીના-ગુરુદેવના ચરણોમાં લૂંટાવી દેવાનું મન થયું. ગુરુદેવના પગમાં આળોટવાનું મન થયું. તેમના ખોળામાં મસ્તક મૂકવાનું—સમર્પિત કરવાનું મન થયું અને તેમ કરવા તેમણે દોટ મૂકી. પરંતુ યજ્ઞોપવીત વખતનાં કપડાં પહેરેલાં હોઈ માસીએ તેમને પકડી લીધા. પરંતુ પાંડુરંગના પગ ઝાલ્યા રહેતા ન હતા. તેથી તેઓ જોર કરી હાથ છોડાવીને ફરી દોડ્યા. પરંતુ માસી એમ કાંઈ ગાંજ્યા જાય તેવાં ન હતાં. તેઓ પાંડુરંગની પાછળ દોડ્યાં અને મજબૂત રીતે પકડી લીધા. હવે છટકવું શક્ય ન હતું. બધા સ્વામીની સમીપ ગયા અને પ્રણામ કર્યા. માસીના હાથમાં જકડાઈ ગયેલા પાંડુરંગે પ્રણામ કરતાં સ્વામી સાથે અધીરી અને આજીજીભરી આંખે જોયું. સ્વામીજીએ ખૂબ જ મોહક સ્મિત કર્યું અને જમણો હાથ ઊંચો કર્યો. તે જ પળે પાંડુરંગે આંખો બંધ કરી અંતઃકરણપૂર્વક માથું નમાવ્યું અને મનોમન બોલ્યા :- "ગુરુદેવ ! આ મારું માથું આપના ખોળામાં મૂકું છું. લાજ રાખજો."

પછી આંખો ખોલીને ગુરુદેવ સામે જોયું. સ્વામીજીએ માત્ર સસ્મિત પોતાનું શિર હલાવી પાંડુરંગના માથાનો સ્વીકાર કર્યો હોવાનો ઇશારો કર્યો.

ત્યારથી પૂજ્યશ્રી કહે છે કે મેં હજી પણ મારું માથું ગુરુદેવના ખોળામાંથી ઉઠાવ્યું નથી.

પાંડુરંગને ગુરુ પ્રાપ્ત થઈ ગયા. તેમનામાં આનંદના ઓઘ ઊછળવા લાગ્યા. તેમને તેમનું જીવન ધન્ય થઈ ગયેલું લાગ્યું. આખો દિવસ તેઓ કોઈ દૈવી આનંદમાં-આનંદ સમાધિમાં તરબોળ થઈ ગયા. તેઓ અનન્ય ગુરુભક્તિ અને શ્રદ્ધા દ્વારા ગુરુદેવને સમર્પિત થઈ ગયા.

ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીએ ટેંબે સ્વામીના સદેહે દર્શન કર્યાં નથી.

વાડીમાંથી બધાં કોલ્હાપુર જવા રવાના થયાં. કોલ્હાપુરમાં એક સગાને ત્યાં રાત્રી મુકામ કરવાનો હતો. તેમના સગા કોઈ સારી સરકારી નોકરી કરતા હતા. કોલ્હાપુરમાં

દત્તભગવાન મધ્યાહ્ને ભિક્ષા કરે છે તેમ કહેવાય છે.

આખો દિવસ પાંડુરંગના શરીરમાં અકથ્ય આનંદનો પ્રવાહ વહ્યા કરતો હોય તેમ લાગ્યા કર્યું. તેમના કાનમાં સતત અવાજ સંભળાયા કરતો હતો કે हा आमचा मुलगा आहे। (આ છોકરો અમારો છે.) તેમનું મન કોઈ જગ્યાએ લાગતું ન હતું તેમના મનમાં ગુરુદેવનું સતત રટણ થયા કરતું હતું. ગુરુદેવે પોતાનો સ્વીકાર કર્યો, તેનો ઇશારો હજુ તેમના મનમાંથી ખસતો ન હતો. સાંજ પડતાં પડતાં તો તેમને ગુરુદેવને- પરમાત્માને મળવાની-પામવાની અદમ્ય ઇચ્છા થઈ. પળેપળે પ્રભુને પામવાનો તલસાટ વધતો ચાલ્યો.

રાત પડી. બધાં ઘસઘસાટ નિદ્રા લઈ રહ્યાં. પાંડુરંગને ક્યાંય સુધી નિંદર ન આવી. તેમને લાગ્યું કે પ્રભુપ્રાપ્તિ વગર જીવન નિરર્થક છે. આખી રાતના તલસાટ પછી વહેલી સવારે નિદ્રા આવી ગઈ. પરંતુ નિદ્રા આવતાં પહેલાંની સ્થિતિ નિદ્રા દરમિયાન અણપલટી રહી. સ્વપ્નમાં ગુરુપ્રાપ્તિ માટે, પ્રભુમિલન માટે તેઓ નીકળી પડ્યા. ખૂબ રખડ્યા. પગનાં તળિયાં સૂજી ગયાં. અસહ્ય થાક લાગ્યો. એક ડગ પણ આગળ ભરવાની શક્તિ ન રહી. એટલે જ્યાં હતા ત્યાં જ ફસડાઈ પડ્યા અને રડવા લાગ્યા. ખૂબ રડ્યા-ખૂબ રડ્યા - ડૂસકે ચઢી ગયા. રડતાં રડતાં અત્યંત આર્ત સ્વરે ભગવાનને-ગુરુદેવને આજીજી કરી કે, "હે ગુરુદેવ ! હે પ્રભુ ! દર્શન દો..." અને એટલામાં...એટલામાં તેમની પીઠ પર કોઈ મહાત્માએ હાથ પસાર્યો. તેમને અપૂર્વ શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ. તેમણે ધીમેથી ઊંચી દૃષ્ટિ કરી તો કોઈ અત્યંત તેજસ્વી સંત તેમની પીઠ પસારી રહ્યા હતા. તે સંત પાંડુરંગ સામે જોઈને બોલ્યા :

"પોથી વાંચ" અને તે જ પળે પાંડુરંગને શાંતિ થઈ ગઈ. તેઓ ઘસઘસાટ નિદ્રાધીન થયા. સવારે જાગ્યા ત્યારે ઓશીકું ભીનું હતું. સ્વપ્નમાં કયા સંતનાં દર્શન થયાં તે નક્કી ન કરી શક્યા. પણ એટલું સમજાયું કે શીરડીના સાંઈબાબા અથવા અક્કલકોટના સ્વામી હશે. એ જે હોય તે પણ પાંડુરંગે એ સંતનો "પોથી વાંચ"નો આદેશ મનમાં સંગ્રહી લીધો.

તેઓ ગોધરા આવી ગયા. દિલ-દિમાગ ઉપર પૂ.સાંઈબાબાનો આદેશ કંડારાઈ ગયો હતો. પરંતુ પોથી કઈ તેની તેમને કોઈ ખબર ન હતી. ક્યાંથી મળે અગર કોને પૂછવું વગેરેની સમજ પડતી ન હતી. તેથી તેમણે મનોમન નક્કી કર્યું કે જે સંત-મહાત્માએ આદેશ આપ્યો છે તે જ તેની વ્યવસ્થા કરશે. આમ "દેવનું કામ દેવ કરશે" તેમ પૂજ્યશ્રી હંમેશાં કહેતા. તેવી શ્રદ્ધા તેમનામાં છેક બાળપણથી અંકુરિત થઈ હતી.

પાંડુરંગ પોતાના અભ્યાસમાં—રોજિંદા કાર્યોમાં રત થઈ ગયા. સાથે સાથે પિતા-ગુરુએ આપેલો "રામ-નામ"નો મંત્ર જાપ અહર્નિશ, તૈલ ધારવત્ ચાલ્યા જ કરતો. શાળામાંથી છૂટ્યા પછી અચૂક શ્રીરામ મંદિરે જતા. દર શનિવારે એક કાગળ પર 'રામ-રામ' લખી હનુમાનજીને ચઢાવતા. ધીમે ધીમે ભક્તિ ખૂબ દૃઢ થતી ગઈ.

થોડા દિવસ પછી રુક્માના ભાઈ સખારામ જોષી કામ અર્થે ગોધરા આવ્યા. તેઓ થોડા દિવસ રોકાવાના હતા. રોજ સવારે કામ પર જતા પહેલાં નાહી-ધોઈને

એક ધાર્મિક પુસ્તકનો પાઠ અવશ્ય કરતા.

એક દિવસ પાઠ કરીને ઊઠ્યા અને બહાર આવી ઓસરીમાં બેઠા. રુક્મા ત્યાં જ સવારના તડકામાં બેસી ઘઉંની સફાઈ કરી રહ્યાં હતાં. તેમણે બાજુમાં જ આવીને બેઠેલા ભાઈની સામે જોયું અને તરત જ પાછાં ઘઉંસફાઈના કામે લાગ્યાં. બે-ચાર પળ પછી બોલ્યાં, "ભાઈ, કાંઈ ચિંતા કરો છો ? તમારા મોં પર વ્યગ્રતા દેખાય છે."

પહેલાં તો સખારામ કાંઈ બોલ્યા નહીં. થોડી વાર બન્નેમાંથી કોઈ ન બોલ્યું. રુક્માની ઘઉંની થાળી વિણાઈ ગઈ. એ ઘઉંને તગારામાં નાખતાં નાખતાં ભાઈ સામું પ્રશ્નભરી નજરે જોયું.

રુક્માના મૌન પ્રશ્નનો જવાબ ભાઈએ તરત જ આપ્યો. તેઓ બોલ્યા :

"જો કાશી, મારે મારા કામ માટે બહારગામ અવારનવાર જવું પડે છે. ઘણી વખત જંગલમાં પણ ભટકવું પડે છે. હવે મારી તકલીફ એ છે કે મારી પાસે એક પવિત્ર "પોથી" છે. તેનો મારે રોજ પાઠ કરવો જ પડે તેમ છે. પોથીવાચનના નિયમો ખૂબ કડક છે. મારે બહાર રખડવું પડતું હોઈ પવિત્રતા અને મર્યાદા જાળવવાનું કઠિન પડે છે. મારા નિયમના કારણે મારે પોથી સાથે તો લઈ જવી જ પડે છે."

અંદર પરસાળમાં બેઠેલા પાંડુરંગના કાન પર "પોથી" શબ્દ પડ્યો એટલે એકદમ સતર્ક થઈ ગયા અને મામા પાસે આવીને તેઓ બેસી ગયા.

"એટલે તમારે શું કહેવું છે ?" રુક્મા બીજી થાળી ભરતાં ભરતાં બોલ્યા.

સખારામ જોષી બોલ્યા :

"જો કોઈ લાયક વ્યક્તિ મળી જાય તો એ પોથી હું તેને આપી દઉં. એ વ્યક્તિએ પોથીની દરેક મર્યાદાઓ પાળી નિયમિતપણે રોજ વાંચવી પડે."

પાંડુરંગ મામાની વાત સાંભળી ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા. તેમની નજર સમક્ષ સ્વપ્નવાળા દિવ્ય સંત આવી ગયા અને કાનમાં "પોથી વાંચ"નો આદેશ ગુંજવા લાગ્યો.

એક પળનો પણ વિલંબ કર્યા વગર પાંડુરંગે વાત ઉપાડી લીધી અને બોલ્યા :

"મામા, એ પોથી મને આપો. ગમે તેટલા કડક નિયમો હશે તોપણ હું તે પાળીશ અને નિયમિત પાઠ કરીશ."

મામા વિમાસણમાં પડ્યા. તેમને પાંડુરંગ બાળક લાગતા હતા. એટલે તેમણે કોઈ પ્રતિભાવ ના આપ્યો.

પાંડુરંગને બાજી હાથમાંથી સરી જતી લાગી. તેમણે તરત જ રુક્માને કહ્યું :

"માજી, તમે મામાને કહોને એ "પોથી" મને આપે. હું બધા જ નિયમોનું પાલન કરી નિયમિત પાઠ કરીશ."

રુક્મા તો પોતાના રતનને જાણતી જ હતી. તેને કોઈ ખાતરી વગેરેની જરૂર જ ન હતી. તેથી તેઓ બોલ્યાં :

"ભાઈ, બાબુ બરાબર કહે છે. તે નિયમો પાળશે અને પાઠ કરશે. તેને પોથી આપો."

સખારામ જોષી ઊભા થયા. ઘરના મંદિરમાંથી "પોથી" લઈ આવ્યા. દરમિયાન

પાંડુરંગે હાથપગ ધોઈ નાખ્યા અને હાથ બરાબર લૂછી મામા સામે ખૂબ જ શ્રદ્ધા અને આદરપૂર્વક ઊભા રહી બે હાથ લંબાવ્યા.

મામાએ પોથી આંખો, માથા પર લગાડી અને પાંડુરંગના હાથમાં મૂકી. પાંડુરંગના આખા શરીરમાં અકથ્ય રોમાંચ થયો. તેમનું સ્વપ્નું સાકાર થયું. તેમણે અત્યંત શ્રદ્ધાથી "પોથી" આંખે અને માથે લગાડી. તેમની આંખોમાં દેવે કરેલી કરુણાને લીધે ઝળઝળિયાં આવી ગયાં. તેઓ પોથી યથાસ્થાને મૂકી આવ્યા. દેવનું કામ દેવ કરશે તેવી તેમની અટલ શ્રદ્ધાની પૂર્તિ થઈ.

સખારામભાઈ ત્યાં જ બેસી ગયા. ઘઉંની થાળી ભરતાં ભરતાં રુક્મા બોલ્યાં :

"ભાઈ, આ પોથીમાં શું છે ?"

સખારામ એકાદ પળ શાંત રહ્યા. વળી પાછા તેઓ બોલ્યા, "બહેન, તું તો જાણે છેને કે મારે માત્ર પુત્રીઓ જ હતી. મને પુત્રની તીવ્ર ઇચ્છા હતી કારણ કે પુત્ર વગર ઘર બંધ થઈ જાય. હું સાંઈબાબાને ઘણા વખતથી ભક્તિભાવથી ભજતો હતો. એક વખત શીરડીબાબાનાં દર્શને ગયો ત્યારે મેં મારા મનની વાત કરી. તેમણે મને આ પોથી આપી અને કહ્યું કે આમાંથી એક અધ્યાય રોજ કરજે. બસ, ત્યાર પછી હું એક અધ્યાય રોજ કરું છું."

થોડી વાર સુધી કોઈ બોલ્યું નહીં. થોડી વાર પછી રુક્માએ કુતૂહલપૂર્વક પૂછ્યું :

"આ પોથીમાં શું છે ?"

સખારામ બોલ્યા : "કાશી ! આ "શ્રી ગુરુ ચરિત્ર" છે. આ પોથીમાં દત્તાવતાર શ્રીપાદ વલ્લભ તથા શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતીની લીલાઓનું વર્ણન છે." પછી તેમણે ઉમેર્યું,

"પૂજ્યશ્રી નૃસિંહ સરસ્વતીની વાડી, ઉદુંબર ગાણગાપુર વગેરે સ્થળોએ કરેલી લીલાઓને તેમના શિષ્યશ્રી સિદ્ધ સરસ્વતીએ મરાઠી ભાષામાં ઓવીબધ્ધ આલેખી છે. આપણા મહારાષ્ટ્રમાં આ એક પવિત્ર ગ્રંથ ગણાય છે. તેની ગણના જ્ઞાનેશ્વરી ગીતા અને દાસબોધ સાથે થાય છે."

પાંડુરંગના આનંદનો પાર ન હતો. તેમને એક મોટો ખજાનો પ્રાપ્ત થઈ ગયો હતો. તેમણે ખૂબ નિષ્ઠાપૂર્વક નિયમોનું પાલન કરી નિયમિત "પોથી"નો પાઠ કરવાનું શરૂ કરી દીધું.

❍ ❍ ❍

૫

શૈશવ

પાસા રૂપકડા આત્મદેહે
પાંડુ નિત પાડી રહ્યો,
હિંમત નીડરતા આત્મગૌરવથી
હીરો ઝળકી ઊઠ્યો.

"મોરનાં ઈંડાં ચીતરવાં ના પડે" એ ઉક્તિ અનુસાર પાંડુરંગ અદમ્ય ઉત્સાહ, ધૈર્ય, પ્રભાવક વ્યક્તિત્વ, ત્વરિત નિર્ણયશક્તિ અને તે બધાં ઉપર શરતાજ જેવી બાલ્યાવસ્થાથી જ ઊંડું ચિંતન, મનન અને અતિ તીવ્ર આધ્યાત્મિક અભિરુચિને કારણે જ્યાં જાય ત્યાં છવાઈ જાય. કોઈનો ડર નહીં, ક્ષોભ નહીં અને પોતાને જે સત્ય લાગે તે જ, કોઈની પણ શેહ-શરમ રાખ્યા વગર સ્પષ્ટપણે જણાવી દેવાની હિંમતને કારણે મિત્રમંડળમાં તેમનું વ્યક્તિત્વ અસાધારણ રીતે ઊભરાવા લાગ્યું.

એક વખતે તેઓ ફળિયામાં બીજાં છોકરાંઓ સાથે રમતા હતા. ઉનાળાના દિવસોમાં વધુ કપડાં પહેરવાં તે ગરમી નોંતરવા જેવું હતું. તેથી પાંડુરંગ, નારાયણ અને બીજા ઘણાં છોકરાં માત્ર લંગોટી કે નાની ફાટલી ચડ્ડી પહેરીને રમતાં હતાં. એટલામાં પાડોશમાંથી કોઈએ આવીને રુક્માને કહ્યું કે આજે તો સામે ઘેર કલેક્ટર સાહેબ આવવાના છે. રુક્માને થયું કે ફળિયામાં કોઈ મોટું માણસ આવવાનું હોય ત્યારે આપણે વ્યવસ્થિત રહેવું જોઈએ. તેથી તેમણે પાંડુરંગ અને નારાયણને બોલાવ્યા. બન્ને મા પાસે આવીને ઊભા. રમતમાં પાછા જોડાઈ જવાની બન્નેને ઉતાવળ હતી. એટલે આવતાંની સાથે પાંડુરંગ બોલ્યા,

"શું કામ છે, મા રમવા દે ને ?"

રુક્મા કહે, "બેટા, ઘરમાં જઈ ચડ્ડી-ખમીસ પહેરી લો. હાથપગ ધોઈ ચોખ્ખા થઈ જાવ."

"કેમ ? ચોખ્ખા તો છીએ જ ને ?"

"એમ નહીં, બેટા ! સામે ઘેર કલેક્ટર સાહેબ પધારવાના છે, એટલે આપણે વ્યવસ્થિત રહેવું જોઈએ ને ?"

કલેક્ટર સાહેબ આવવાના છે તે વાતમાં બન્નેમાંથી એકનેય રસ ના

પડ્યો. એટલે બન્ને જણ દોડતા પાછા રમવા જતા રહ્યા. રુક્મા તેમની પાછળ છોકરાં રમતાં હતાં ત્યાં ગયાં અને બોલ્યા :

"બાબુ, ચાલ બેટા ! ફળિયામાં મોટા માણસ આવવાના હોય ત્યારે સારાં કપડાં પહેરીને રમવું જોઈએ. ચાલ જોઈએ."

પરંતુ રમતાં રમતાં જ પાંડુરંગ માની સામું જોઈને બોલ્યા :

"મા, લંગોટી તો પહેરી છે ને ! ઉનાળામાં તો આ જ પહેરાયને ! આપણી લંગોટીની એમને શરમ આવતી હોય તો બધા લંગોટીવાળાને કપડાં પહેરાવે." એટલું કહી પાંડુરંગ રમતમાં મશગૂલ થઈ ગયા. રુક્મા અવાક થઈ ગયાં. ધીમે ડગલે ઘર તરફ વળ્યાં. તેઓ ઘરમાં પહોંચે તે પહેલાં બન્ને જણા દોડતા ઘરમાં પહોંચી ગયા. જલદી જલદી હાથપગ ધોઈ ચડ્ડી-ખમીસ પહેરી રમવા જતા રહ્યા. માની આજ્ઞા શિરોમાન્ય કરી. રુક્માની આંખોમાં સંતોષની લાગણી ઊભરી આવી.

પાંડુરંગ ચોથા-પાંચમા ધોરણમાં હતા ત્યારે સનાતન ધર્મની કેટલીય પરીક્ષાઓ પાસ કરી દીધી. તેમને ધર્મ-પુસ્તક વાંચવાનો ગજબનો શોખ હતો. કોઈ પણ જગ્યાએથી ધર્મગ્રંથ મળે તો તેઓ લઈ આવી વાંચી લેતા. તેમને સંસ્કૃત પર સારું પ્રભુત્વ હતું. કવિત્વ શક્તિ પણ સારી ખીલી હતી. અત્યંત મેધાવી અને ઘણી વખત ત્વરિત નિર્ણય લઈ અનાયાસે બુદ્ધિ પ્રતિભાની પ્રતીતિ કરાવી દેતા હતા.

એક વખત શાળામાં એક સંસ્કૃત નાટક ભજવવાનું હતું. બધી જ તૈયારીઓ થઈ ગઈ. પાંડુરંગ મુખ્ય પાત્રમાં હતા. નાટકનો દિવસ અને સમય આવી ગયો.

પડદો ખૂલ્યો. પાંડુરંગે પ્રભાવક છટાથી પ્રવેશ કર્યો. તેમણે પ્રેક્ષકો તરફ જોયું. પછી સામા પાત્ર તરફ જોયું. કોણ જાણે કેમ પણ સંવાદો યાદ ના આવ્યા. એકાદ બે પળ ગૂંચવાયા. પણ ત્રીજી જ પળે હાથ અને મોં પરના હાવભાવ સાથે શીઘ્ર સ્વરચિત સંસ્કૃત શ્લોકો લલકારવા લાગ્યા. દરમિયાન સંવાદ યાદ આવી જતાં એક શ્લોક સંવાદના સંદર્ભમાં રચી લલકાર્યો અને સામા પાત્રને યોગ્ય સંવાદ દ્વારા પોતાની સાથે નાટકમાં પ્રવૃત્ત કરી દીધું.

તેમની છટા, સંસ્કૃત પરનું પ્રભુત્વ અને શીઘ્ર કવિત્વ જોઈ પ્રેક્ષકો ખુશખુશાલ થઈ ગયા. શરૂઆતમાં આયોજકો ગૂંચવાઈ ગયા. તેમને થયું કે વળામે આ શું બાફે છે ? સામે ઊભેલું પાત્ર તો એકદમ સ્તબ્ધ થઈ ગયું પણ પાંડુરંગે ખૂબ ચીવટપૂર્વક બાજી સુધારી લીધી. આયોજકોએ તેને ખૂબ બિરદાવ્યો.

નજીકના રામપુરા ગામનો અંબાલાલ વ્યાસ નામનો એક વિદ્યાર્થી પાંડુરંગ પાસે ગોધરામાં તેના મોસાળમાં રહી તેલંગ હાઈસ્કૂલમાં ભણતો હતો. તે બન્ને ગાઢ મિત્રો બની ગયા. જીવનપર્યંત મૈત્રી ટકી રહી. પાંડુરંગનું મિત્રમંડળ હંમેશાં રચનાત્મક કાર્યોમાં વ્યસ્ત રહેતું. તેમણે એક જાણીતા હરિજન સેવક નાનાસાહેબ ફડકેના માર્ગદર્શન હેઠળ એક અભ્યાસ મંડળ સ્થાપ્યું. જુદાજુદા વિષયો પર વિદ્યાર્થીમિત્રો લેખ લખી લાવી તેની પર જાહેર ચર્ચા કરતા.

નીડરતા, હિંમત અને સાહસ તેમને ગળથૂથીમાં પિવડાવવામાં આવ્યાં હશે.

હરિપ્રસાદ નામનો તેમનો એક મિત્ર શાળાએથી ઘેર જતાં વાતવાતમાં રડી પડ્યો. તેની આંખમાં આંસુ જોઈ પાંડુરંગ બોલ્યા, “હરિયા ! શું થયું ? કેમ રડે છે ?” હરિપ્રસાદ બોલ્યો, “પેલા તોફાની છોકરાઓ મને ખૂબ સતાવે છે. આજે સવારે રિસેસમાં મને શાળાની પાછળ લઈ ગયા અને કોઈ પણ કારણ વગર મને ખૂબ ધમકાવ્યો અને પછી ટોળીનો સરદાર આગળ આવ્યો અને મારો કૉલર પકડી બોલ્યો કે, ‘તારી માએ સવાશેર સૂંઠ ખાધી હોય તો કાલે સાંજે નદીના પટમાં લડવા આવજે.’ ત્યાર પછી બધાએ મારો હૂરિયો બોલાવ્યો.”

પાંડુરંગ બોલ્યા, “બસ, આટલું જ ને ? તેમાં ગભરાઈ શું જવાનું ? કાલે કેટલા વાગ્યે યુદ્ધ કરવા જવાનું છે ?”

“સાંજે શાળા છૂટ્યા પછી.” હરિપ્રસાદ રડમસ અવાજે બોલ્યો.

પાંડુરંગ એકદમ ઊભા રહ્યા. પછી એક પળ માટે આંખો મીંચી. એક ઊંડો શ્વાસ લીધો. તેમણે મનોમન કાંઈક વિચારી લીધું. પછી બોલ્યા, “તારા ઘરમાં લાકડાનું ખપાટિયું છે !”

“હા, હા, માળિયામાં ઘણાંય પડ્યાં છે.”

“ચાલ, મને બતાવ.”

બન્ને જણ હરિપ્રસાદને ઘેર ગયા. પાંડુરંગ માળિયે ચઢી ગયા અને દેવદારના લાકડાની એક લાંબી પટ્ટી ખોળી કાઢી. પછી ઘરમાંથી મોટી છરી મંગાવી પાટિયું છોલવા માંડ્યું. થોડી વારમાં સરસ તલવારના આકારનું પાટિયું થઈ ગયું. પછી પાંડુરંગે આમતેમ હવામાં વીંઝી અને બોલ્યા, “હવે બધું પતી જશે, ચિંતા ના કરીશ.”

બીજે દિવસે સાંજે શાળા છૂટી. પેલી તોફાની ટોળીનો સરદાર હરિયા પાસે છાતી કાઢી આવ્યો, પડકાર કર્યો અને તેની ટોળીને લઈને નદીના પટમાં જતો રહ્યો. એટલામાં પાંડુરંગ આવ્યા. તેમણે લાકડાની તલવાર કમરે ખોસી દીધી.

બન્ને જણ નદીનો ઢાળ ઊતરવા લાગ્યા. હરિયો ખૂબ ગભરાતો હતો. તે પાંડુરંગની પાછળ પાછળ રહેતો હતો. તેને એમ થતું હતું કે સામે આઠ-દસ છોકરાઓને કેવી રીતે પહોંચી શકાશે ? પરંતુ પાંડુરંગ તો બેફિકરાઈથી સડસડાટ નદીનો ઢાળ ઊતરી ગયા. પેલા છોકરાઓ છાતી કાઢીને ‘મરદ’ની મુદ્રામાં ઊભા હતા અને વગર મૂછે, મૂછે તાવ દેતા હતા અને સાથળ ઠોકતા હતા. લગભગ પંદર ફૂટ જેવું અંતર રહ્યું હશે અને પાંડુરંગે પોતાનું દફતર નીચે નાખી દઈ વીજળીક ત્વરાથી તલવાર કમરમાંથી ખેંચી કાઢી અને પ્રચંડ અવાજે પડકારો દીધો, “ખબરદાર, કોઈ આગળ આવ્યા છો તો. એક ઝાટકે વાઢી નાખીશ” કહી તલવાર હવામાં જોરજોરથી વીંઝવા લાગ્યા અને સાથે સાથે પ્રચંડ વેગથી એટલામાં ઘૂમવા લાગ્યા. આગળ ઊભેલો આગેવાન છોકરો ગભરાઈને બધાની પાછળ જતો રહ્યો અને બીજાને ખબર પડે તે પહેલાં પાછળથી રફુચક્કર થઈ ગયો. બધા છોકરા વેરવિખેર થઈ ગયા. બધા છોકરાઓ પાંડુરંગને શરણે આવી ગયા. પાંડુરંગનો વીરરસ ઊતરવા લાગ્યો. પછી તલવાર કમર પર ખોસતાં ખોસતાં બોલ્યા, “હવે કોની માએ સવા શેર સૂંઠ ખાધી છે ! ઉપાડો હાથ. હું જોઉં છું.”

આખી ટોળી ઠંડીગાર થઈ ગઈ. પછી એક સર્વગ્રાહી નજર બધા પર ફેરવીને તેઓ બોલ્યા, “જો કોઈ હરિયાને સતાવશે તો જીવતા નહીં મૂકું....”

એટલું કહી બન્ને જણ નદીનો ઢાળ ચઢી ગયા.

અત્યંત કુશાગ્ર બુદ્ધિના સ્વામી પાંડુરંગને શું એટલીય ખબર નહીં હોય કે લાકડાની તલવારથી કશુંય ના છેદી શકાય ! તેઓ તે જાણતા જ હતા. છતાં સામા દળ પર પ્રચંડ આક્રમણ કરી તેને હતપ્રભ કરી, મુષ્ટિયુદ્ધ ના સહી પણ વાક્‌યુદ્ધથી પરાસ્ત કરવાની કોઠાસૂઝ તેમને હતી.

રાત્રે બધા છોકરાઓ પાંડુરંગને મળવા આવ્યા. તેમાંથી એક બોલ્યો :

“જો બાબુ, પેલો તો સાવ બાયલો નીકળ્યો. અમે એને છોડી દીધો છે. આજથી તારી ટોળીમાં આવી જઈએ છીએ. આપણે એ નમાલાને પાઠ ભણાવીશું.”

“ભાઈ, ના મારી કોઈ ટોળી છે, ના મારે કોઈ ટોળી બનાવવી છે. મને કોઈ સાથે દુશ્મનાવટ નથી. મને કોઈનાથી વેર નથી. તમે તમારી મેળે ટોળામાં ફરો. મને મારી રીતે એકલો રહેવા દો.” એમ કહી પાંડુરંગ ઘરમાં જતા રહ્યા.

કેટલી વિશાળ દૃષ્ટિ ! કેટલું વિશાળ દિલ. સમય પ્રમાણે ફૂંફાડો મારી એકદમ નિર્લેપ બની નિર્વેર ભાવે દુશ્મનને ક્ષમા આપવી અને “હું તને ક્ષમા કરું છું” એમ કહેવું પણ નહીં. એ તેમના આધ્યાત્મિક સ્તરની ઊંચાઈ દર્શાવે છે. જીવનમાં બનતા પ્રસંગોને માત્ર સાક્ષીભાવે જ જોવા, તેમાં લેપાઈ ન જવું, તે છેક કિશોરાવસ્થાથી જ તેમને આત્મસાત્ હતું.

કહ્યું છે કે -

મક્ષિકાવ્રણમિચ્છન્તિ ધનમિચ્છતિ પાર્થિવાઃ ।
નીચાઃ કલહમિચ્છન્તિ શાન્તિમિચ્છન્તિ સાધવઃ ।

એક વખત નદીના પટમાં તેઓ હરિપ્રસાદ સાથે ફરવા નીકળ્યા. પાછા ફરતાં ઢાળ ચઢતાં ચઢતાં તેમણે ચાંદીની મૂઠવાળી સુંદર નેતરની હાથલાકડી જોઈ.

હરિપ્રસાદ બોલ્યો :

“બાબુ, જો કોઈની સુંદર હાથલાકડી પડી ગઈ છે.”

પાંડુરંગે આગળ-પાછળ જોયું. પણ એ લાકડીનો માલિક દેખાયો નહીં. એટલે તેઓ બોલ્યા :

“આપણે આપણી સાથે લઈ લઈએ. કોઈ માલિક મળશે તો આપી દઈશું.”

“બરાબર, આપણે લાકડી બધા જોઈ શકે તેમ રમાડતા રમાડતા જઈએ.”

પાંડુરંગે લાકડી ઉપાડી લીધી અને હાથમાં લાકડી ફેરવતાં ફેરવતાં ઢાળ ચઢી ગયા. ગામનો રસ્તો પકડ્યો. એટલામાં સામેથી કલેક્ટર સાહેબનો પટાવાળો ચારેબાજુ નજર કરતો કરતો ઝડપથી આવતો હતો. તેણે પાંડુરંગના હાથમાં લાકડી જોઈ. તેનો પિત્તો સાતમે આસમાને પહોંચી ગયો. તે તાડુક્યો :

“સા....? કલેક્ટર સાહેબની સોટી ચોરીને ક્યાં ભાગો છો ?”

પાંડુરંગ બોલ્યા, "એ...મોં સંભાળીને બોલો. અમે ચોરી નથી કરી. જો ચોરી જ કરી હોત તો લાકડી સંતાડીને ના લઈ જતા હોત ! અમે જેની હોય તેને આપી દેવાના છીએ."

પટાવાળાનો ગુસ્સો વધી ગયો. તે બોલ્યો, "મારી સામે બોલે છે, ચોટ્ટા."

આ તો કલેક્ટરનો પટાવાળો. એની સામે ઊંચી આંખ કરીને જોવાતું હશે ? સૂરજના તાપ કરતાં સૂરજના તડકે તપેલી રેતી વધુ ગરમ હોય છે. તેણે પોતાનો રોફ બતાવવા ઉગ્રતા સાથે બોલવા માંડ્યું : "એક તો ચોરી કરે છે અને પાછો મોં લડાવે છે ? કલેક્ટર સાહેબને કહી દઈશ તો તારી ખેર નથી, સમજ્યો ?"

"તમારા કલેક્ટરનો અમને ડર નથી. કારણ અમે ચોરી કરી જ નથી."

"એમ, તો ચાલો મારી સાથે. હું તમને પ્રસાદ ચખાડું છું."

"ચાલો." અને એકદમ નિર્ભીકપણે પાંડુરંગ અને હરિપ્રસાદ પટાવાળા સાથે કલેક્ટરને બંગલે ગયા.

કલેક્ટર સાહેબ બહાર લૉનમાં જ બેઠા હતા. પટાવાળો એકદમ તેમની સામે જઈ સલામ મારી ફરિયાદ કરવા જતો હતો ત્યાં કલેક્ટર સાહેબે સ્નેહભીનું સંબોધન કર્યું,

"Oh my dear Kids, thank you so much." (ઓહ, મારા પ્રિય બાળકો તમારો ઘણો આભાર). એ પછી તેમણે કહેવા માંડ્યું, "તમે જાણો છો ? આ સોટી મારી સાસુએ આપેલી છે. આની ચાંદીની ડિઝાઈન મારી પસંદગીની છે." એમ કહી લાકડી હાથમાં લીધી. તેઓ અત્યંત આનંદમાં આવી ગયા. બન્નેને ખૂબ શાબાશી આપી. ચાર-ચાર આના આપ્યા અને વિદાય આપી. આ જોઈને પટાવાળો અવાક થઈ ગયો. તેની સામે હસતાં-હસતાં એ બંને મિત્રોએ વિદાય લીધી.

પાંડુરંગ અભ્યાસમાં ખૂબ હોશિયાર હતા. વર્ગમાં હંમેશાં પહેલો કે બીજો નંબર લાવતા. તેમને માટે શાળાને ગૌરવ હતું. અભ્યાસમાં અત્યંત તેજસ્વી હોવા સાથે તેઓ વિવેકી અને સત્યના આગ્રહી હતા. અન્યાય તેઓ ક્યારેય સહન કરી શકતા નહીં.

એક વખત એક શિક્ષક વર્ગમાં ભણાવવા આવ્યા. તેઓ અહંકારી હતા. પોતાનું વર્ચસ્વ વિદ્યાર્થીઓ પર પડે તેવા પ્રયત્નો તેઓ કરતા. આ માટે તેઓ તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને ધધડાવી કાઢી બીજા વિદ્યાર્થીઓ પર પોતાનો રોફ જમાવતા.

શિક્ષક વર્ગમાં ખૂબ જ રુઆબથી દાખલ થયા. ટેબલ પાસે જઈ ઊભા રહ્યા. બધા વિદ્યાર્થીઓ શિરસ્તા મુજબ પોતપોતાને સ્થાને ઊભા થયા અને પછી બેસી ગયા. શિક્ષકે બધા વિદ્યાર્થીઓ પર એક સર્વગ્રાહી નજર નાખી. પછી પહેલી પાટલી પર બેઠેલા પાંડુરંગની સામે જોયું. એકાદ-બે પળ તેમની સામે ઝીણી આંખ કરીને જોયા કર્યું. પછી સત્તાવાહી અવાજે બોલ્યા :

"વળામે, પાટલી ઉપર ઊભા થઈ જાવ." પહેલાં તો પાંડુરંગ સમજ્યા નહીં. પણ પછી ખ્યાલ આવતાં બોલ્યા :

"પણ સાહેબ, મારો કોઈ ગુનો ?"

"મેં કહ્યુંને પાટલી ઉપર ઊભા થઈ જાવ."

બધા વિદ્યાર્થીઓ અવાક થઈ ગયા. આખા વર્ગમાં સ્તબ્ધતા વ્યાપી ગઈ.

પાંડુરંગે જણાવ્યું :

"સર, કોઈ પણ વાંક વગર શિક્ષા કરો છો તે ખોટું કરો છો."

આટલું કહી શિસ્તબદ્ધ સૈનિક જેમ તેઓ પાટલી પર ઊભા થઈ ગયા.

શિક્ષકે વિજયી મુદ્રામાં સમગ્ર વર્ગ ઉપર નજર ફેરવી અને ભણાવવાનું શરૂ કર્યું.

થોડી વાર પછી શાળાના આચાર્ય તેમના વર્ગ તરફ આવતા દેખાયા.

આચાર્યને આવતાં જોઈને શિક્ષકનાં મોતિયાં મરી ગયાં. આમ છતાં દમામભેર બોલ્યા :

"વળામે, હવે બેસી જાવ."

"સાહેબ, હવે ના બેસાય."

એટલામાં તો આચાર્યશ્રી વર્ગમાં આવી ગયા. વળામે જેવા તેજસ્વી વિદ્યાર્થીને પાટલી ઉપર ઊભેલો જોઈ થોડી નવાઈ લાગી. પછી બોલ્યા :

"કેમ ? વળામે, બહુ તોફાન કરો છો ?"

"સાહેબ, સરને પૂછો અને આ વિદ્યાર્થીઓને પૂછો કે મેં શું તોફાન કર્યું છે."

શિક્ષક ખૂબ ઝંખવાણા પડી ગયા. આચાર્ય સમજી ગયા કે વળામેને કારણ વગર શિક્ષા થઈ રહી છે. તેમણે વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ જ શિક્ષકનો ઊધડો લેતાં કહ્યું :

"સમજી લેજો કે વળામે આપણી શાળાનું ગૌરવ છે. તેમનું માન જાળવવું આપણી ફરજ છે. તેમને કોઈ પણ ગુના વગર શિક્ષા કરવી તે યોગ્ય નથી. હવેથી બાળકો તરફ સદ્‌વર્તન કરશો."

એટલું કહી વળામે તરફ સ્મિત રેલાવતાં તેમના ખભે હાથ મૂકીને બોલ્યા :

"બેસી જા, બેટા !"

આ પ્રમાણે કહીને આચાર્ય વર્ગ બહાર નીકળી ગયા. શિક્ષકને પોતાના વર્તન માટે દુઃખ થયું.

સંયમ, વિવેક અને નમ્રતા તેમના શૈશવ કાળના સાથી હતા.

'પ્રસંગ રત્નાવલી'માં કહ્યું છે :

"સંયમ વિવેકની સાથે વિદ્યા સાથે જ વિનય,
પ્રભુત્વ નમ્રતા સાથે મહાત્માનાં ચિહ્‌ન એ."

ધાર્મિકતાની સાથે નિર્લોભીપણું, નીતિમત્તા, નિઃસ્પૃહીપણું વગેરે ગુણો તેમનામાં ઓતપ્રોત થઈ ગયા હતા.

એક વખત મોંઘે મામાને એક યજમાને વિષ્ણુયાગમાં વિષ્ણુસહસ્ર પાઠ કરવા નિમંત્રણ આપ્યું. પરંતુ યજ્ઞના દિવસે જ તેમને નોકરી અંગે બહારગામ જવાનું થયું. તેઓ દ્વિધામાં મુકાઈ ગયા. તેમને થયું કે જો હું ના પાડીશ તો આચાર્ય મૂંઝાઈ જશે. છેલ્લે દિવસે તેમને કોણ મળે ? થોડો વિચાર કરી તેમણે પાંડુરંગને કહ્યું,

"બાબુ, કાલે વિષ્ણુયાગમાં મને 'વિષ્ણુસહસ્રનામ'ના પાઠ માટે નિમંત્રણ મળ્યું

છે. મારે ઓચિંતું બહાર જવાનું થયું છે. તું કાલે વરુણી તરીકે મારી જગ્યાએ જઈશ ? તને ફાવશે ?''

''હા-હા મામા ! હું ચોક્કસ જઈશ. તમે ચિંતા કરશો નહીં.''

બીજે દિવસે સમયસર પાંડુરંગ યજ્ઞના સ્થળ પર પહોંચી ગયા અને યજ્ઞના મુખ્ય આચાર્યની સૂચના અનુસાર પાટલા પર બેસી શુદ્ધ સ્વરે વિષ્ણુસહસ્રના પાઠ શરૂ કર્યા.

થોડી વાર થઈ હશે અને એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ તેમની પાસે આવ્યો અને બોલ્યો : ''જો ભાઈ, હું હોમવા બેઠો છું. મારી આંખો નબળી છે. તેથી યજ્ઞનો ધુમાડો મારી આંખોમાં સખત બળતરા કરે છે. તેથી તું જો મારી જગ્યાએ હોમવા બેસે તો સારું. હું તારી જગ્યાએ પાઠ કરીશ.''

પાંડુરંગે કોઈ પણ વિવાદ વગર વાત સ્વીકારી લીધી.

થોડી વાર પછી એક બીજો બ્રાહ્મણ તેમની પાસે આવ્યો અને ખૂબ ધીમેથી બોલ્યો :

''અલ્યા છોકરા, તું તો સાવ મૂરખ છે.''

''કેમ ?''

''તને ખબર છે કે પાઠ કરનારને વધારે દક્ષિણા મળે અને હોમનારને ઓછી ? એટલે જ પેલા ડોસાએ તને હોમવા બેસાડ્યો અને એ પાઠ કરવા લાગ્યા.''

આ બ્રાહ્મણના કથનમાં રહેલું વિષ પાંડુરંગે પારખી લીધું. પરંતુ સ્થાન, સમય અને ઉંમર નજર સમક્ષ રાખીને ખૂબ વિનયથી બોલ્યા :

''કાકા, મને દક્ષિણામાં કાંઈ રસ નથી. તેઓ ઉંમરલાયક છે. તેમને આંખોની તકલીફ છે એટલે અમે કામની અદલાબદલી કરી. મારે દક્ષિણા જોઈતી નથી. હું તો મારા મામાની જગ્યાએ આવ્યો છું.'' આ સાંભળીને પેલા બ્રાહ્મણનું મોં પડી ગયું. તે ઊભો થઈ ચાલ્યો ગયો.

પાંડુરંગનો સ્વભાવ ખૂબ મશ્કરો હતો. મશ્કરી અને મશ્કરીમાં જ જે તે વ્યક્તિને યોગ્ય વાત સમજાવી દેવાની તેમને ફાવટ હતી. કોઈ વ્યક્તિ અનિચ્છનીય વર્તન કરે તો તેને યથાયોગ્ય રીતે જણાવી દે.

શાળાના એક શિક્ષકને ખરાબ ટેવ પડેલી. તેઓ શાળાના પટાવાળા અને વિદ્યાર્થીઓ પાસે પોતાના ઘરનું કામ કરાવતા. તેઓ રોજ પાંડુરંગને એક રૂપિયો આપી શાક-દૂધ વગેરે મંગાવી પોતાને ઘેર મોકલતા. પાંડુરંગને આ કાર્ય ગમતું નહીં. એ અલગારી જીવને અલગારી દુનિયાની મસ્તી જ ખૂબ ગમતી. આ મસ્તીમાં આવાં કાર્યોથી સમય બગડવા સાથે માનસિક વિક્ષેપ થતો. તેમણે એ શિક્ષકને પાઠ ભણાવવાનું નક્કી કર્યું.

બીજે દિવસે પેલા શિક્ષકે એક રૂપિયો આપી શાક લઈ આવવા કહ્યું. પાંડુરંગ બજારમાં ગયા. કાછિયા પાસે જઈ તેઓ બોલ્યા, ''ભાઈ, આજે અમારે સડેલાં રીંગણ લેવાનાં છે.'' કાછિયો સમજ્યો કે આ છોકરો મશ્કરી કરે છે એટલે એ હસી પડ્યો અને બોલ્યો, ''અલ્યા, તુંય ખરી મશ્કરી કરે છે ને.'' પણ પાંડુરંગનું ગંભીર મોં જોઈ તે વિમાસણમાં પડ્યો. તેને થયું કે કોઈ કામ માટે જરૂરી હશે તેથી તે બોલ્યો, ''કેટલાં જોઈએ ?''

''જુઓ, પંદર આનાનાં ગંધાતાં અને સડેલ રીંગણાં ભરો અને તમને હું કહું ત્યાં મોકલવાની મજૂરીનો એક આનો; લો, આ રૂપિયો અમારા સાહેબને ત્યાં મોકલજો. ઘર તો ખબર છે ને ?''

''હા, હા, બાબાભાઈ ! તમે બેફિકર રહો. એ તો હું પહોંચતું કરી દઈશ.''

કાછિયો ખૂબ આનંદમાં હતો કારણ કે ઘણા દિવસનાં પડી રહેલાં, સડેલાં-ગંદાં રીંગણ ઠેકાણે પડવાનાં હતાં.

બીજે દિવસે પેલા શિક્ષક પાંડુરંગને બજારમાં મળી ગયા. તેમણે ખૂબ ખેલદિલીપૂર્વક પાંડુરંગ સામે હાસ્ય કર્યું. પાંડુરંગે સામે નમસ્કાર કરી ગર્ભિત સ્મિત ફરકાવ્યું. ત્યાર પછી શિક્ષક સાહેબે બીજાને કામ સોંપવાનું બંધ કર્યું.

લોકદૃષ્ટિએ તેઓ બધાં જ કાર્યો કરતા. તેઓ હસતા, રમતા, ભણતા, ફરતા, મશ્કરી કરતા. આ પ્રમાણે બધું જ કરતા. પરંતુ અંદરથી તેમની સાધનાની જ્યોત નિરંતર સજાગ રહેતી. તેને કારણે દરેક કાર્ય કરતાં તેઓ અત્યંત સજાગ રહેતા. કોઈ પણ કાર્ય કરતાં તેમની સાધનામાં આંચ આવે તો તેઓ તે ત્યાગી દેતા. કોઈ પણ કામમાં લાપરવાહી ચલાવતા નહીં. એટલું જ નહીં પણ માનસિક સ્ખલન પણ ના થાય તે માટે જાગૃત રહેતા.

પાંડુરંગને નાનપણથી જ સંગીતનો શોખ હતો. તેમાંય શાસ્ત્રીય સંગીત તેમને અત્યંત ગમતું. તેઓ રોજ સાંજે અડધો કલાક વાંસળી વગાડતા.

એક વખત કોઈ કારણોસર ત્રણ-ચાર દિવસ વાંસળી વગાડી શકાઈ નહીં. તેઓ એક દિવસ બજારમાંથી ઘર તરફ આવતા હતા ત્યારે તેમની નજીક રહેતી એક ચૌદ-પંદર વર્ષની છોકરી તેમની પાસે આવી અને બોલી :

''પાંડુ, તું હમણાંનો વાંસળી કેમ નથી વગાડતો ?'' પછી સહેજ અટકીને તે પાછી બોલી, ''હું તારી વાંસળી રોજ સાંભળું છું.'' એ છોકરીની આંખ ઢાળી દઈને બોલવાની રીત, વદન પર આવેલા આછેરા શરમના શેરડા જોઈ પાંડુરંગ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. છોકરી સડસડાટ જતી રહી. પરંતુ નભમાં લિસોટો ખેંચી સરી પડતા તારલાની જેમ એ કન્યકાએ પાંડુરંગના ચિત્તમાં લકીર આંકી. તેઓ જ્યાં ઊભા હતા ત્યાં જ તેમના પગ જડાઈ ગયા. ભલભલાને પળભરમાં યોગ્ય પ્રત્યુત્તર પાઠવનાર પાંડુરંગની જિહ્વા સિવાઈ ગઈ. તેમના ચિત્તપ્રદેશમાં અસંખ્ય વીંછીઓ ડંખી રહ્યા. થોડીક ક્ષણોમાં જ તેઓ સ્વસ્થ થઈ ગયા અને સીધા ઘેર પહોંચ્યા.

ઘેર પહોંચી તેમણે આત્મમંથન કર્યું. તેમને થયું કે આ બાબતમાં વાંક મારો છે. હું વાંસળી વગાડું છું એટલે તે આકર્ષાયને ! એવો શોખ શા કામનો જે બીજાનું મન હરી લે અને મોહ ઉપજાવે. એકાદ પળ પછી તેઓ મનોમન કહી રહ્યા :

''પાંડુ, આ મોહ તને ઊંડી ખીણમાં ધકેલશે. રોગને ઊગતો ડામી દે, તને લાગી જશે તો તું ક્યાંયનોય નહીં રહે. ઊઠ, ઊભો થા, વાંસળીનો નાશ કર - ઊઠ...''

એક પણ પળનો વિલંબ કર્યા વગર પાંડુરંગ ઊભા થયા અને વાંસળીને ભીંત પર પછાડી તેમણે તેના ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા. આપણા એક સંસ્કૃત સુભાષિતનું

અત્રે સહેજ સંસ્મરણ થાય છે :

"માતૃવત્ પરદારેષુ, પરદ્રવ્યેષુ લોષ્ઠવત્
આત્મવત્સર્વ ભૂતેષુ, યઃ પશ્યતિ સ પશ્યતિ ॥"

જે પુરુષ બીજી સ્ત્રીને મા તરીકે જોતો હોય, બીજાનું દ્રવ્ય માટીનું ઢેફું સમજતો હોય, સર્વ જીવોને પોતાના આત્મસ્વરૂપે જોતો હોય તે જ સાચું જુએ છે.

વિઠ્ઠલ ભટના નિધન પછી રુક્મા બાળકોનો ઉછેર ખૂબ સંભાળપૂર્વક કરતાં હતાં. બાળકોમાં ઉચ્ચ સંસ્કારો સીંચતાં, માતા અને પિતા તરીકેની બધી જ જવાબદારીઓ અદા કરતાં. અત્યંત ટાંચી આવકમાં બે બાળકોના અભ્યાસ સાથે ઘર અને વ્યવહાર ચલાવવો ઘણો અઘરો છે. બંને પાસાં મેળવવાં અતિ મુશ્કેલ છે. સૂર્ય તો ઉદયને સમયે તથા અસ્ત કાલે સમાન સ્થિતિમાં જ રહે છે. રુક્મિણીમા માટે પણ આવું હતું. અત્યંત અછતની સ્થિતિ હોવા છતાંય ગૌરવ, ટેકીલાપણું, સ્વમાન, ખુમારી કુટુંબના દરેક સભ્યની રગોમાં દોડતું હતું. ગમે તેવી વિકટ પરિસ્થિતિમાં વસ્તુ વગર ચલાવી લેવું પણ હાથ લાંબો ના કરવો એ કુટુંબનો મુદ્રાલેખ થઈ ગયો હતો.

એક દિવસ એવું બન્યું કે ઘરમાં શાક નહીં. અરે ! શાક લાવવાના પૈસાય ન હતા. આવું તો ઘણી વાર બનતું. એટલે રુકમાએ એકલી ભાખરી બનાવી દીધી. તેઓ જાણતાં હતાં કે બેમાંથી એકેયને લુખ્ખી ભાખરી ગળે ઊતરવાની નથી. પણ તેનો કોઈ ઉપાય ન હતો. જે છે તેનાથી ચલાવવાનું બસ. પ્રભુએ પાંડુરંગના પાયાના ઘડતર માટે તેને કસોટીની એરણ પર ચઢાવવાનો હતો. જળહળતા હીરા પર વધુ એક પહેલ પાડવી હતી.

રુક્મા ભાખરી બનાવી રસોડામાં જ કોઈ બીજા કામે લાગ્યાં. એટલામાં એક પાડોશણ બાઈ આવી અને રસોડાને ઉમરે બેઠી અને તેણે વાતોનાં વડાં કરવા માંડ્યાં. વાતો કરતાં કરતાં તેણે એકલી ભાખરીઓ જ બનાવેલી જોઈ. તેને થયું કે એકલી લુખ્ખી ભાખરી છોકરાંને ક્યાંથી ભાવશે ? તે બોલી, "રુક્મા, બાબુ-નારાયણને આ લુખ્ખી ભાખરી કેવી રીતે ફાવશે ?"

રુક્મા પાસે તેનો જવાબ ન હતો. તેઓ નિરુત્તર રહ્યાં. પેલી પાડોશણ લાગણીશીલ હતી. તેને આ બન્ને બાળકો તરફ પ્રેમ હતો. તે કાંઈપણ બોલ્યા વગર પોતાને ઘેર ગઈ અને થોડાં રીંગણાં લઈ આવી. તે એટલા પ્રેમથી અને સ્વાભાવિકતાથી લઈ આવેલી કે રુક્મા તેને ના કહી શક્યાં નહીં. તેમણે શાકના પૈસા પછી આપી દઈશું એમ વિચારી સ્વીકારી લીધું અને થોડી વારમાં શાક બનાવી દીધું.

રુક્માએ શાક તો બનાવી દીધું . પણ તેમને અંદરખાને ડર લાગતો હતો કે જો બાબુને ખબર પડી જશે તો તે નહીં ખાય.

થોડી વારે બાળકો આવી ગયાં. હાથ-પગ ધોઈ બન્ને જણ જમવા બેસી ગયા. રુક્માએ ભાખરી-શાક પીરસ્યું. પાંડુરંગે પોતાની થાળીનું ભગવાનને નૈવેદ્ય ધરાવ્યું અને ભાખરીનો ટુકડો કરી તેની ઉપર શાકનું ફોડવું લીધું. તેમને કોણ જાણે કેમ પણ અંદરથી જ પ્રેરણા થઈ અને તેઓ બોલ્યા :

"મા, આ શાક ક્યાંથી લાવ્યાં ?"

રુક્માને ધ્રાસ્કો પડ્યો. તેઓ કાંઈ ન બોલ્યાં. પાંડુરંગે જણાવ્યું :

'મા, આ શાક ગંધાય છે. ક્યાંથી લાવ્યાં ?'

રુક્માએ બધી જ હકીકત જણાવી દીધી.

પાંડુરંગના હાથમાં ભાખરીનો ટુકડો અને શાક રહી ગયાં. તેમણે માની સામે ટગર-ટગર જોયા કર્યું. આંખોમાંથી માત્ર આંસુ જ ટપકવાનાં બાકી હતાં. તેમણે આંખોથી માને ઘણુંબધું કહી દીધું. "મા, આપણે ગરીબ છીએ, ભિખારી નહીં. આપણે સૂકી રોટલી ખાઈશું. જરૂર પડે ભૂખ્યા સૂઈ જઈશું, પણ ક્યાંય હાથ લાંબો નહીં કરીએ. આપણને કોઈ ગરીબ-બિચારા સમજે તેમાં આપણું ગૌરવ હણાય છે." નાનો નારાયણ પૂતળા જેવો થઈ ગયો. હાથમાંનું શાકનું ફોડવું પાછું થાળીમાં પડી ગયું.

પાંડુરંગ ઊઠ્યા અને બધું જ શાક બહાર જઈ ચાટ ઉપર નાખી દીધું. તેઓ ઘરમાં આવ્યા. તેમના મુખ પર સ્મિત હતું. સંતોષ હતો. રુક્મા માત્ર તેમને જોતાં હતાં. પાંડુરંગે ભાખરીનો એક ટુકડો કર્યો અને માના મોંમાં મૂકી માને વહાલ કર્યું. રુક્માએ પાંડુરંગના કપાળ પર ચૂમી કરી અને પાંડુરંગ 'છપ્પન ભોગ' જમવા બેસી ગયા.

૧૯૧૭માં પાંડુરંગ મૅટ્રિકમાં આવ્યા. અભ્યાસમાં ખૂબ જ તેજસ્વી હતા. અભ્યાસ સિવાય અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં પણ ખૂબ આગળ રહેતા. રમતોમાં, સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમોમાં તેઓ હંમેશાં છવાઈ જતા. વક્તૃત્વ સ્પર્ધામાં તેઓ હંમેશાં મોખરે રહેતા. વિદ્યાર્થીઓમાં તેમને માટે માનની લાગણી હતી. શિક્ષકગણ પણ પાંડુરંગ પર સ્નેહ રાખતા. તેલંગ હાઈસ્કૂલને તેમના તરફથી સારી અપેક્ષા હતી. પરીક્ષા આવી. લેખિત પરીક્ષા પતી ગઈ. અંગ્રેજીની મૌખિક પરીક્ષા લેવાતી. અંગ્રેજીની મૌખિક પરીક્ષા અત્યંત અઘરી લેવામાં આવતી. તેના પરીક્ષક તરીકે કોઈ અંગ્રેજ પ્રોફેસર કે પ્રિન્સિપાલ રહેતા. આ વખતે ગૂજરાત કૉલેજના પ્રોફેસર મિ. રોબર્ટસન પરીક્ષક હતા. પરીક્ષા ગૂજરાત કૉલેજ અમદાવાદમાં લેવાની હતી. તેઓ ખૂબ કડક ગણાતા. તેમનું નામ સાંભળતાં બધા વિદ્યાર્થીઓનાં હાજાં ગગડી ગયાં. પાંડુરંગ પર કોઈ અસર જણાતી ન હતી. તેઓ તો પોતાની મસ્તીમાં ગળાડૂબ રહેતા. એક વિદ્યાર્થીએ પાંડુરંગને ટકોર કરી :

"અલ્યા વળામે, જરા સંભાળી લેજે. રોબર્ટસન સાહેબ ખૂબ કડક છે."

તેમણે અત્યંત બેફિકરાઈથી કહ્યું, "અરે, પડશે તેવી દેવાશે."

પરીક્ષાનો દિવસ આવી ગયો. બરાબર અગિયાર વાગ્યે પરીક્ષા શરૂ થઈ ગઈ.

એક પછી એક પરીક્ષાર્થીઓ અંદર જઈને બહાર આવવા લાગ્યા. બહાર આવનાર ગભરાઈ ગયેલા જણાતા. અટકને લીધે પાંડુરંગનો ક્રમ લગભગ છેલ્લે આવતો હતો.

ત્યાં ઊભેલો પટાવાળો નામ બોલ્યો,

"પી.વી.વળામે !"

પાંડુરંગ પરીક્ષાખંડમાં ગયા. અત્યંત આત્મવિશ્વાસથી અને અદબપૂર્વક મિ.રોબર્ટસનની સામે તેઓ ઊભા રહ્યા.

ચિરૂટનો દમ લઈ તેની રાખને એશટ્રેમાં ખંખેરતાં રોબર્ટસને વળામેને પગથી માથા સુધી નીરખી લીધા. જમાનાના ખાધેલા રોબર્ટસને આજ સુધી હજારો વિદ્યાર્થીઓ જોઈ નાખેલા, તેમને આ વિદ્યાર્થી કાંઈક જુદો જ ભાસ્યો. મોહક અને આકર્ષક મુખારવિંદ. તેજસ્વી, જાજ્વલ્યમાન, પ્રતિભાસંપન્ન નેત્રો, સંપૂર્ણ ભારતીય વસ્ત્ર પરિધાન, ભાલમાં ત્રિપુંડ, મોટી ચોટલીથી વિભૂષિત મૂંડેલ માથું. રોબર્ટસન સાહેબ ઘડીભર આ સઘળું નિહાળી રહ્યા. એ પછી આછું સ્મિત કરી સીધો પ્રશ્ન કર્યો :

"તમે બ્રાહ્મણ છો ?"

"હા, સાહેબ."

એકાદ પળ પછી સાહેબે પાછો સવાલ કર્યો,

"તમે જનોઈ કેમ પહેરો છો ?"

માત્ર એક જ પળમાં આત્મવિશ્વાસપૂર્વક નિર્ણય કરી પાંડુરંગે રોબર્ટસનના નયનોમાં નયન પરોવીને અત્યંત વિવેકપૂર્વક પ્રત્યુત્તર પાઠવ્યો :

"સાહેબ, આ પ્રશ્નનો ઉત્તર પ્રશ્નથી જ આપું તો આપ ખોટું તો નહીં લગાડોને ?"

"ના, ના, તમે તમારી રીતે કહો."

"આપ કોલર-ટાઈ કેમ પહેરો છો ?"

અણધાર્યા પ્રશ્નથી રોબર્ટસન ચમકી ગયા. એકદમ તેમણે પાંડુરંગ સામે અર્થપૂર્ણ દૃષ્ટિ કરી. પાંડુરંગ તો સ્વસ્થતાથી ઊભા હતા.

રોબર્ટસન બોલ્યા :

"આ તો અમારા ખ્રિસ્તી ધર્મનું ચિહ્ન છે."

"તો સાહેબ, આ જનોઈ અમારા હિંદુ ધર્મનું ચિહ્ન છે."

"જો તમે જનોઈ ના પહેરો તો બ્રાહ્મણ મટી જાવ ?"

"સાહેબ, તમે કોલર-ટાઈ ના પહેરો તો ખ્રિસ્તી મટી જાવ ?"

હવે રોબર્ટસનને મઝા પડી, તેઓ કહી રહ્યા :

"ના, આ પહેરવાથી અમને હંમેશાં અમે ખ્રિસ્તી છીએ-નું ભાન રહે અને તેથી અમે અમારા ધર્મ માટે જાગ્રત રહીએ છીએ. અમારા ધર્મમાં જે મનાઈ ફરમાવી હોય તે ના કરીએ અને સ્વચ્છ જીવન જીવવાની પ્રેરણા મેળવીએ."

પાંડુરંગ થોડા સ્મિત સાથે બોલ્યા :

"બરાબર, તે જ રીતે જનોઈ અમને યાદ અપાવે છે કે અમે બ્રાહ્મણ છીએ અને સાચા બ્રાહ્મણ તરીકે જીવવા તે અમને પ્રેરે છે."

રોબર્ટસન આ જવાબથી અને વળામેની છટાથી ખુશ થઈ ગયા. પછી ચિરૂટના એકાદ-બે દમ ખેંચ્યા અને પૂછ્યું :

"આ માથું કેમ મુડાવ્યું છે ? અને આ ચોટલી કેમ રાખી છે ?"

પાંડુરંગે ખૂબ શાંતિથી જવાબ આપ્યો.

"સાહેબ, અમારો દેશ ગરીબ છે. મેં કરાવી છે તેવી હજામત એક આનામાં થાય અને આપના જેવી કરાવવા માટે ચાર આના જોઈએ." સહેજ અટકીને વળી તેમણે આગળ જણાવ્યું, "એ ચાર આના ક્યાંથી લાવવા ?"

રોબર્ટસન મીઠું મલકાયા અને પૂછ્યું :

"આવા વાળ વગરના માથાનો કોઈ બીજો લાભ ખરો ?"

"હા સાહેબ, માથે વાળ ના હોય એટલે માથું હલકું ફૂલ લાગે. મગજ ઠંડું રહે અને સારા વિચારો આવે."

"ખરેખર ?"

એક પળ શાંત રહી પાંડુરંગે પાછું જણાવ્યું, "સાહેબ, તમે માથું મુડાવો અને જુઓ કે તમારું મગજ ઠંડું થાય છે કે નહીં. જો એમ ના થાય તો આપ મને ચોક્કસ નાપાસ કરજો."

રોબર્ટસન સાહેબ ખડખડાટ હસી પડ્યા. તેઓ અત્યંત ખેલદિલ હતા. પાંડુરંગની હિંમત, ધાર્મિકતા, નિર્ભીકતા અને તેમના કથનમાં સચ્ચાઈનો રણકો પારખી ખુશ થઈ ગયા. તેઓ બોલ્યા :

"જા, તારો પહેલો નંબર, બસ."

પાંડુરંગ નમસ્કાર કરી બહાર નીકળી આવ્યા.

આત્મશ્રદ્ધા, પ્રભુપરાયણતા અને સચ્ચાઈના ગુણો પાંડુરંગને એક પછી એક સોપાન સિદ્ધ કરવા અત્યંત સહાયક નીવડ્યા.

❍ ❍ ❍

૬

સંસ્કારસિંચન

આત્માનુભવમાંથી ગ્રહી, સારાંશ પાંડુ બાંધતો;
ભાથું જીવનનું ત્યાગ-તપ-સંયમ મહીં નિત રાચતો.

મૅટ્રિકની પરીક્ષા પ્રથમ શ્રેણીમાં પસાર કરી લીધી. હવે પછી શું ? આગળ ભણવું કે ના ભણવું. નોકરી કરવી અને કુટુંબની આર્થિક ભીંસ હળવી કરી કૌટુંબિક જવાબદારીઓ વહન કરવી, એવા અનેક વિચારોમાં સમગ્ર કુટુંબ અનિર્ણાયક તબક્કામાં સરકી ગયું. શાળાના શિક્ષકો, હિતેચ્છુઓ તથા અન્ય વડીલો પાસેથી રુક્માએ અભિપ્રાયો મેળવ્યા. તેમના મનમાં તો સમુદ્રમંથન જેવું થવા માંડ્યું. જીવનની ધૂંસળીએ વળગાડી દઈ પોતાના રતન જેવા દીકરાને ધૂળમાં રગદોળવા તેમનું મન ના પાડવા માંડ્યું. વિકાસ અને પ્રગતિનાં દ્વાર બંધ કરવાનું તેમને યોગ્ય ના લાગ્યું. તેથી અમદાવાદની ગૂજરાત કૉલેજમાં ૧૯૧૭ એપ્રિલમાં પાંડુરંગે પ્રવેશ લીધો.

પ્રથમ સત્ર ગૂજરાત કૉલેજમાં પૂર્ણ કરી કેટલાંક કારણોસર દ્વિતીય સત્રમાં વડોદરા કૉલેજમાં તેમણે પ્રવેશ મેળવ્યો.

કૉલેજજીવન દરમિયાન પ્રભુએ આ સોનાને ખૂબ તપાવ્યું અને અનેક કસોટીઓમાંથી પસાર કર્યું. પાંડુરંગનાં ધૈર્ય, હિંમત, મનોબળ અને શ્રદ્ધાની આકરામાં આકરી કસોટીઓ થઈ. જેમ જેમ કસોટીઓ થતી ગઈ તેમતેમ તેઓ વધુ ને વધુ શુદ્ધ સ્વરૂપે નીરખવા લાગ્યા. સાથેસાથે એવા પણ પ્રેરક પ્રસંગો બન્યા કે જેનાથી તેમની આધ્યાત્મિકતા એક પછી એક સોપાન સર કરતી ગઈ.

કૉલેજની પરીક્ષા નજીક આવતી જતી હતી. તૈયારીઓમાં કાંઈ કહેવાપણું ન હતું. પરંતુ ''દૈવાધિનં જગત્ સર્વં'' એ ન્યાયે તેઓ બીમાર પડી ગયા. બીમારી દિન-પ્રતિદિન વધતી જ ગઈ. વડોદરાના સારા સારા ડૉક્ટરોની દવા લેવા છતાં બીમારી કાબૂમાં આવી નહીં. છેવટે એક મિત્ર તેમને ગોધરા મૂકી આવ્યો. ગોધરામાં ડૉક્ટર ગિરધારીલાલની દવા તથા મા અને ભાઈની શુશ્રૂષાને કારણે બીમારી થોડી કાબૂમાં આવી. પરંતુ શરીરમાં અત્યંત અશક્તિ આવી ગઈ. તેમનાથી બેસી પણ શકાતું ન હતું. બેસવા જાય તો સમગ્ર અંગ ધ્રૂજવા લાગતું અને અસમતોલનને કારણે પડી જવાતું. હાથ પણ ખૂબ ધ્રૂજતા. આ

સંજોગોમાં પરીક્ષાની તૈયારીઓનો વિચાર ક્યાંથી આવે ? ચોથી માર્ચે પ્રાયોગિક પરીક્ષા તથા તેરમી માર્ચે લેખિત પરીક્ષાનો કાર્યક્રમ હતો. આમ, પરીક્ષાની તારીખ તદ્દન નજીક આવી ગઈ. ડૉક્ટરને પૂછ્યું તો ડૉક્ટરે પરીક્ષા આપવાની ચોખ્ખી ના પાડી. રુક્મા તથા બીજા સંબંધીઓ પણ એ પ્રમાણે જ સૂચવતા હતા. પરંતુ પાંડુરંગ પરીક્ષા આપવા બાબત મક્કમ હતા. અત્યંત અશક્ત હોવા છતાં તેઓ વડોદરા ગયા. ક્લાસમાં અભ્યાસ ખૂબ ચાલી ગયો હતો. ફિઝિક્સના ઘણા પ્રૅક્ટિકલ થઈ ગયા હતા. તૈયારી કરવી ઘણી અઘરી હતી. છાત્રાલયના બીજા વિદ્યાર્થીઓ રાત્રે જાગતા અને વાંચવા કરતાં તોફાન વધુ કરતા. તેથી મનની એકાગ્રતા આવી શકે નહીં. પરીક્ષામાં બેસાશે કે નહીં બેસાયની દ્વિધા ક્યારેક સતાવતી. ત્યારે મક્કમ મન સાથે નિર્ણય કરતા કે પરીક્ષા તો આપવી જ છે. પછી 'બલીયસી કેવલમીશ્વરેચ્છા' આ સૂત્ર અનુસાર શ્રદ્ધા સાથે પરીક્ષાની તૈયારીઓ કરવા માંડી. ''યત્ને કૃતે યદિ ન સિધ્યતિ કોઽત્ર દોષઃ'' તેઓ વિચારતા હતા કે યત્ન કરવાથી પણ પાસ નહીં થવાય તો કોનો દોષ ?

અશક્ત શરીર, અભ્યાસની ચિંતા વગેરેથી ફરી પાછું શરીર લથડ્યું અને તેઓ ગોધરા પાછા આવી ગયા. શરીર વધુ ને વધુ બગડવા લાગ્યું. ડૉ.ગિરધરીલાલની દવા ચાલુ હતી. કોઈ સુધારો દેખાતો ન હતો. કોઈક પળે હતાશા મનનો કબજો લઈ લેતી. ગોધરામાં પ્લેગ ચાલતો હતો. લોકોને ગામબહાર જવાની સૂચનાઓ મળી હતી.

માંદગી ગંભીર થતી જતી હતી. આ બાબત તેમના અમદાવાદમાં અભ્યાસ કરતા મિત્ર અંબાલાલ વ્યાસને લખતાં જણાવ્યું (પત્ર તારીખ ૧૮-૧-'૧૮)—

વૈદ્યા વદન્તિ કફપિત્ત મહદ્વિકારાન્ ।
જ્યોતિર્વિદો ગ્રહગતિં પરિવર્તયન્તિ ।
ભૂતાડભિષંગ ઈતિ ભૂતવિદો વદન્તિ ।
પ્રાચીન કર્મ બલવન્મુનયો વદન્તિ ॥

આગળ પાંડુરંગ તેમના અંતરંગ મિત્રને લખે છે :

''હવે પુસ્તકો નીરસ લાગે છે. એકાંત અધિક પ્રિય થઈ પડ્યું છે. કુદરતની લીલા હૃદય ખેંચે છે. રંગબેરંગી પક્ષીઓનો મધુર નાદ, વહેતી નદીનો કલકલ ધ્વનિ, વિમળ આકાશમાં ઝબૂકતા નિર્મળ તારલાઓ વગેરે નૈસર્ગિક ચીજો જોઈ મન આહ્લાદ પામે છે.''

પાંડુરંગ અત્યંત અસ્વસ્થ હોવા છતાં પરીક્ષા આપવા માટે કૃતનિશ્ચયી હતા. પરીક્ષા એકદમ નજીક આવી ગઈ હતી. માંદગી જરાય મચક આપતી ન હતી. તે દિવસોમાં તેમના એક બંગાળી સંન્યાસી મિત્ર તેમને જોવા આવ્યા. તેઓ જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં પારંગત હતા. તેમણે પાંડુરંગની કુંડળી લઈ જુદી જુદી રીતે ગણતરી કરી અને અંતે બોલ્યા, ''જો વળામે, હું એમ નથી કહેતો કે તું પરીક્ષા ના આપીશ. પણ જો પરીક્ષા આપીશ તો તું નાપાસ થઈશ. તારા ગ્રહો તને પરીક્ષા આપવા દેશે નહીં. તેથી પરીક્ષા આપવા જ ના જઈશ.''

બે-ચાર પળ પાંડુરંગે આંખો મીંચી રાખી. એ પછી થોડીક ક્ષણો સુધી તેમણે

શ્રદ્ધાભરી મીટ માંડી. તેમના અંતરનો એકતારો રણકી ઊઠ્યો. "જુઓ સ્વામીજી, હું પરીક્ષા આપવાનો જ છું. આ મારો અડગ નિર્ણય છે. એટલું જ નહીં, હું સારા માર્કે પાસ પણ થઈશ તેની મને ખાતરી છે."

એટલું કહી તેમણે આંખો બંધ કરી દીધી. આખા ઘરમાં સોપો પડી ગયો. કોઈ પણ વ્યક્તિ સામી દલીલ ના કરી શક્યું. કારણ કે બધા જાણતા હતા કે પાંડુરંગ નિર્ણય કરશે તેમાંથી ક્યારેય ચલિત નહીં થાય.

આ અડગતા પાછળ તેમની ગુરુદેવમાં અટલ શ્રદ્ધા કામ કરતી હતી. તેમનું અંતર કહેતું હતું કે તેઓ પાસ જ થશે.

ડૉક્ટરની દવા નિયમિતપણે ચાલતી હતી. પરીક્ષા આવી ગઈ. અશક્તિમાં કોઈ ઝાઝો ફેર પડ્યો નહીં. કોઈના ટેકા વગર બેસવું કે ઊભા થવું શક્ય ન હતું. ડૉક્ટરે તેમને સમજાવતાં કહ્યું :

"પાંડુ, જો તું પરીક્ષા આપવા પ્રયત્ન કરીશ તો બીમારી ઊથલો મારશે. આપણા શરીર કરતાં પરીક્ષા અગત્યની નથી. પરીક્ષા તો આવતી સાલ પણ અપાશે. એટલે સમજપૂર્વક નિર્ણય કર."

પાંડુરંગ અત્યંત નમ્રતાથી બોલ્યા :

"ડૉક્ટર સાહેબ, કોઈ પણ સંજોગોમાં હું પરીક્ષા આપીશ અને પાસ પણ થઈશ. આપ પૂરતી દવાઓ આપી દો. હું પરીક્ષા દરમિયાન નિયમિત લેતો રહીશ."

ડૉક્ટર કાંઈ બોલ્યા નહીં. માત્ર જરૂરી દવાઓ આપી વિદાય થયા. પરીક્ષા આપવા બીજે દિવસે સવારે નીકળવાનું હતું. રુક્માએ વિશ્વનાથને કહ્યું :

"વિશ્વનાથ જો, બાબુ જીદે ચઢ્યો છે. તે કોઈનું પણ માનશે નહીં. તું તેની સાથે જા, એનું બરાબર ધ્યાન રાખજે."

બીજે દિવસે સવારે ઘોડાગાડી આવી ગઈ. વિશ્વનાથે બિસ્તરો, પુસ્તકોની પેટી અને બીજો સામાન ઘોડાગાડીમાં મૂક્યો. પછી બે-ત્રણ જણે મળી પાંડુરંગને ટેકો આપી ઘોડાગાડીમાં બેસાડ્યા. પછી વિશ્વનાથ બોલ્યા : "કાકી, બાબુની બિલકુલ ચિંતા કરશો નહીં. પરીક્ષા પૂરી થશે ત્યાં સુધી હું કૉલેજના મેદાનમાં બેસી રહીશ. તેનું બરાબર ધ્યાન રાખીશ."

ગાડીવાન ગાડી ચાલુ કરે તે પહેલાં તો પેલા બંગાળી સ્વામી-જ્યોતિષી સામા મળ્યા. એમને આવતા જોઈ રુક્માના દિલમાં ધ્રાસ્કો પડ્યો. કોઈ પણ સારા કામમાં સામો સાધુ મળે તો તે ભીખ મંગાવે તેવી માન્યતા હતી.

સ્વામીજી હસતા હસતા બોલ્યા :

"જો પાંડુ, હજીય તને કહું છું કે તારા ગ્રહો એકદમ નબળા છે. તું ચોક્કસ નાપાસ થઈશ. હજુએ માની જા."

પાંડુરંગે દઢતાથી કહ્યું :

"જુઓ સ્વામી ! મારા ગુરુદેવ આગળ તમારા ગ્રહો અને ટીપણાં પાણી ભરે. નોંધી લો, હું ચોક્કસ પાસ થઈશ અને તે પણ સારા માર્કે, સમજ્યા ! અને કદાચ મારો નંબર પેપરમાં ના દેખાય તો સમજજો કે પેપરવાળાની ભૂલ છે."

સહેજ અટકીને તેમણે પાછું જણાવ્યું :

"અને જુઓ, હું પાસ થઉં તો તમારાં ટીપણાં તમારે ફાડી નાખવાનાં." પછી તેમણે ગાડીવાળાને ગાડી હાંકવા સૂચના કરી.

ઘોડાગાડી સ્ટેશન તરફ રવાના થઈ. રુક્માથી એક છાનું ડૂસકું લેવાઈ ગયું. આંખોમાં પાનિહારાં ઊભરાવાં માંડ્યાં. કોઈનું ય ધ્યાન પોતાની તરફ જાય તે પહેલાં તેમણે આંખો લૂછી પોતાની જાતને સંભાળી લઈ ધીમે પગલે ઘરમાં તેઓ જતાં રહ્યાં.

પાંડુરંગને પરીક્ષાખંડમાં તેમની પાટલી સુધી વિશ્વનાથ મૂકી ગયા અને નિરીક્ષકને મળી પાંડુરંગ બીમાર છે તેમ જણાવી તેમનું ધ્યાન રાખવાની વિનંતી કરી તેઓ બહાર જતા રહ્યા.

પરીક્ષાનો સમય થતાં જવાબપોથી વહેંચાઈ ગઈ. પાંડુરંગે પોતાનો બેઠક નંબર માંડ માંડ લખ્યો. તેમનો હાથ ખૂબ ધ્રૂજતો હતો. પછી પ્રશ્નપત્રો વહેંચાયા. પાંડુરંગે સમગ્ર પ્રશ્નપત્ર પર નજર નાખી. બધા જ પ્રશ્નો આવડતા હતા. ફાઉન્ટન પેન હાથમાં લઈ લખવાનું શરૂ કર્યું. પરંતુ તેમનો હાથ ખૂબ ધ્રૂજતો હતો. અક્ષરો વાંચી પણ ન શકાય તેવા આવતા હતા. સારો એવો સમય પસાર થઈ ગયો. એટલામાં નિરીક્ષક તેમની પાસે આવ્યા. તેમણે જોયું કે પાંડુરંગ લખી શકતા નથી. પાંડુરંગે ઊંચી નજર કરી અને બોલ્યા :

"સાહેબ, ખૂબ અશક્તિ છે. હાથ ધ્રૂજે છે. લખી શકાતું નથી. મને એક લહિયો આપવાની મહેરબાની કરો."

નિરીક્ષક ખૂબ સમજદાર હતા. તેઓ તરત જ આચાર્યને મળ્યા અને લખનાર લહિયાની વ્યવસ્થા તાત્કાલિક કરી. પાંડુરંગને આચાર્યની ઑફિસમાં બેસવાની વ્યવસ્થા કરી.

પાંડુરંગ જવાબ બોલતા ગયા અને પેલો લહિયો લખતો ગયો. છેવટે તેમણે જોડણી, ભૂલો વગેરે સુધરાવી અને પરીક્ષા આપી બહાર નીકળ્યા. વિશ્વનાથ ત્યાં હાજર જ હતા. બન્ને જણ ઉતારે ગયા. આમ પાંડુરંગ પરીક્ષા આપી ગોધરા આવ્યા.

થોડા દિવસો પછી પરિણામ આવ્યું. પાંડુરંગ બીજા વર્ગમાં પાસ હતા. રુક્મા, વિશ્વનાથ અને બધા સંબંધીઓ ખૂબ ખુશ હતા. સ્વામી પણ ખેલદિલીપૂર્વક તેમને મળવા આવ્યા અને હસતાં હસતાં અંતરપૂર્વકના અભિનંદન આપ્યા.

ગુરુદેવ પરની અટલ શ્રદ્ધા, અફર નિર્ણય અને અડગ વિશ્વાસ સાધના પંથનાં ઉચ્ચ સોપાન સર કરવામાં અત્યંત નિર્ણાયક બને છે.

પ્રથમ વર્ષ હિંમતથી પસાર કરી પાંડુરંગ ઈન્ટરમાં આવ્યા. વૅકેશન ગોધરામાં પસાર કરી ત્યાંની ઈતર પ્રવૃત્તિઓમાં પ્રવૃત્ત રહ્યા. હવે તબિયત સારી થઈ ગઈ હતી.

ઈન્ટરના વર્ગની ફી ભરવા તેઓ વડોદરા ગયા. છાત્રાલયમાં અરજી કરી પણ પ્રવેશ ના મળ્યો. બહારગામના વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ આપવો તેવો વણલખ્યો નિયમ હતો. છાત્રાલયના પ્રવેશ માટે લાગવગ ખૂબ કામ કરતી. શહેરમાં ક્યાંક રૂમ રાખવાનું ખૂબ મોંઘું પડે. કદાચ બે-ચાર સહાધ્યાયીઓ ભેગા મળી રૂમ લે તો પણ સારો સહાધ્યાયી

મળવો મુશ્કેલ હતો. તેથી એક સંબંધી દત્તોપંતને ત્યાં રહેવાનું નક્કી કર્યું. જમવાનું બહાર વીશીમાં રાખ્યું. પરંતુ થોડા દિવસમાં જ એક વર્ષ માટે દત્તોપંતને ત્યાં જમવાનું પણ નક્કી થઈ ગયું.

હૉસ્ટેલમાં રૂમ ના મળતાં કોઈ સંબંધીને ત્યાં રહેવાને કારણે થોડીઘણી તકલીફો પડે તે સ્વાભાવિક જ છે. આને કારણે તેમના મનમાં ઊઠતી લાગણીઓ તેમણે તેમના મિત્ર અંબાલાલ વ્યાસને લખી.

“ચંદન વૃક્ષને સર્પસમૂહમાં રહીને જ દિવસ કાઢવા પડે છે. તદ્વત્ જ દુઃખ પરંપરા રૂપી કંટકમાં રહીને જ માનવી હૃદયરૂપી પુષ્પ વિકાસ પામે છે અને તેમાંથી ચારિત્રરૂપી સુવાસ જન્મે છે.”

આ દરમિયાન તેઓ કૃષ્ણામાચાર્ય નામના એક મદ્રાસી ગૃહસ્થના “આદર્શ જીવન” પર ભાષણો સાંભળતા હતા. બ્રહ્મચર્ય, ઠંડા પાણીથી સ્નાન, મંત્રલેખન, પ્રાણાયામ વગેરે વિષયો પર તેમણે મનનીય ભાષણો આપ્યાં.

તારીખ ૨૪-૨-’૧૯ થી ૧-૩-’૧૯ સુધી પ્રિલીમ પરીક્ષા હતી. કૉર્સ પૂર્ણ થયો ન હતો. કૉલેજની પરીક્ષાની ફોર્મફી ભરવાનો સમય થઈ ગયો. ફીના પૈસાની વ્યવસ્થા થઈ ન હતી. તેમના પિતા વિઠ્ઠલ વળામેએ આખી જિંદગી પ્રભુમય પસાર કરી હતી. અર્થોપાર્જનને ગૌણ ગણી તેમણે તે તરફ લક્ષ રાખ્યું ન હતું. તેથી નાણાભીડ સ્વાભાવિક જ તેમની સાથીદાર બની ગઈ હતી.

ફૉર્મફી ભરવાનો છેલ્લો દિવસ આવી ગયો. આગલા દિવસે બધા મિત્રો દત્તોપંતને ઘેર પાંડુરંગની રૂમમાં બેઠા હતા. બધા ચિંતામગ્ન હતા. કોઈની પાસે પૈસા ઉછીના પણ નહીં લેવાનો પાંડુરંગનો નિર્ણય અફર હતો.

એક મિત્ર બોલ્યો :

“વળામે, અમે તારી ફી ભરી દઈએ. તારી અનુકૂળતાએ આપજે. અમે તારી પાસેથી લઈ લઈશું.”

પાંડુરંગ કહે, “હું કોઈ પણ સંજોગોમાં ઉછીના પૈસા લેવાનો નથી.”

બીજા એક મિત્રે જણાવ્યું :

“આપણે ત્યાં વડોદરામાં ઘણીબધી સંસ્થાઓ છે. ત્યાંથી તું સ્કૉલરશિપ લે. તેમાં તો વાંધો નથી ને ? એક સંસ્થા છે. તેની પાસે તાત્કાલિક ગોઠવણ થઈ શકે તેમ છે.”

પરંતુ વળામેએ સ્પષ્ટ ના પાડી દીધી. મિત્રોને ક્યાં ખબર હતી કે આ તો બધાથી મૂઠી ઊંચેરો માનવી છે. તેઓ ક્યાં જાણતા હતા કે આ તો અલખનો આરાધક છે. અલખ પાસે પૂરતું કામ કર્યા વગર તે યાચના ના કરે તો કોઈ મનુષ્ય પાસે તો માગે જ શાના ? પાંડુરંગ સુપેરે જાણતા હતા કે

“આપો એમ કહેવાથી ઉરસ્થ પંચ દેવતા
શ્રી ધી હ્રી ધૃતિ કીર્તિ આપોઆપ વહી જતા.”

આમ ઘણાં બધાં સૂચનો થયાં. પણ પાંડુરંગ પોતાના નિર્ણયમાં અફર રહ્યા. જ્યારે મિત્રોએ સૂચનો પર સૂચનો કરવાં માંડ્યાં ત્યારે તેઓ મક્કમ સ્વરે બોલ્યા :

“જુઓ મિત્રો, હું જાણું છું કે તમને મારા માટે લાગણી છે. એટલે તમે મારી ચિંતા કરો છો. પરંતુ મને મારા ગુરુદેવ પર અતૂટ શ્રદ્ધા છે. તેઓ જો મને આગળ ભણાવવા ઇચ્છતા હશે તો પૈસાની વ્યવસ્થા કરશે. નહીં તો મારા અભ્યાસનું અહીં જ પૂર્ણવિરામ થઈ જશે.”

એટલું કહી પાંડુરંગ ઊભા થયા અને ખૂણામાં મૂકેલા માટલામાંથી પાણી પીવા લાગ્યા. એટલામાં એક અજાણી વ્યક્તિ રૂમમાં પ્રવેશી. પાંડુરંગની પીઠ તે વ્યક્તિ તરફ હતી. તે વ્યક્તિએ ત્યાં બેઠેલામાંથી એક જણને પૂછ્યું,

“મારે પી.વી.વળામેને મળવું છે.”

પાંડુરંગે પાછળ જોયું.

બીજા એક મિત્રે પૂછ્યું :

“આપને વળામેનું શું કામ છે ?”

“મારે તેમને તેમના લેણા નીકળતા પૈસા આપવાના છે. અમે તેમની પાસેથી ઉછીના લીધા હતા.”

પાંડુરંગે પ્યાલો માટલીની બાજુએ મૂકી જણાવ્યું :

“ભાઈ, મેં કોઈને ઉછીના પૈસા આપ્યા નથી.”

આવેલ ભાઈએ પાંડુરંગ સામે દૃષ્ટિ કરી એટલે એક મિત્ર બોલ્યો :

“એ પી.વી. વળામે છે.”

એટલે આવેલ ભાઈ અત્યંત ઉપકારવશ થઈ બોલ્યા : “ભાઈ, તમે અમારી આબરૂ ખરે વખતે રાખી હતી. તમારો ઉપકાર માનીએ તેટલો ઓછો છે.”

“પણ મેં કોઈને પૈસા આપ્યા જ નથી. ભાઈ સાહેબ, તમારી ભૂલ થતી લાગે છે.” વળામેએ કહ્યું.

એક મિત્ર ખાટલામાંથી ઊભો થઈ ગયો અને તેણે આવનાર ભાઈને બેસાડ્યા. આવેલ ભાઈ કહી રહ્યા :

“ઘણાં વર્ષો પહેલાં અમારી આર્થિક સ્થિતિ ખૂબ ઘસાઈ ગઈ હતી. હાથ અને દાંતને વેર થઈ ગયેલું. સમાજમાં અમારી આબરૂ તળિયે બેસી ગઈ હતી. અમે અમારા ઘણા સગા-સંબંધીઓ, મિત્રો પાસે આર્થિક મદદ માટે ગયા હતા પણ ત્યારે ક્યાંયથી દાદ મળેલી નહીં. તે સમયે આપનાં માતુશ્રીએ તેમણે તેમની જિંદગીભરની બચતરૂપે સાચવી રાખેલા રૂપિયા ત્રણસો મારા પિતાશ્રીને આપ્યા હતા. આ પછી અમારી સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર ન થતાં અમે સમયસર પૈસા આપી શક્યા ન હતા.”

એકાદબે પળનો વિશ્રામ લીધો. એક મિત્ર ઊભો થયો અને તેણે તેમને પાણી આપ્યું. તેમણે પાણી પી પ્યાલો પાછો આપ્યો અને ફરી પાછો તંતુ જોડ્યો.

“અમારી જાણમાં આવ્યું હતું કે કેટલીક વ્યક્તિઓએ તમારાં માતુશ્રીને અમારી સામે કોર્ટમાં દાવો કરવા પણ દબાણ કર્યું હતું. પરંતુ તમારાં માતુશ્રીએ સ્પષ્ટ ના પાડી હતી.

“હમણાં થોડા દિવસ પહેલાં જ મારા પિતાશ્રીનું નિધન થયું. મૃત્યુ સમયે તેઓ

ખૂબ અકળાતા હતા. મૂંઝારો અનુભવતા હતા. જીવ જતો ન હતો. તેથી તેઓ ખૂબ દુ:ખી થતા હતા.

"મેં તેમને કાનમાં પૂછ્યું, બાપાજી ! કાંઈ કહેવું છે ?"

ત્યારે તેમણે ખૂબ જ ધીમેથી તૂટક-તૂટક શબ્દોમાં કહ્યું કે તેઓ ગોધરા હતા ત્યારે રુક્મા પાસેથી તેમણે ત્રણસો રૂપિયા ઉછીના લીધા હતા. આ પૈસા તેમનો છોકરો પી.વી.વળામે કૉલેજમાં ભણે છે તેને આપી દેજે. મેં બાપાજીને ચિંતા ના કરવા કહ્યું અને કહ્યું કે દેવું ચૂકવી દઈશ."

રૂમમાં એકદમ સ્તબ્ધતા પ્રસરી ગઈ. ત્યાં ઉપસ્થિત હતા એ સૌ ઠરી ગયા.

પછી પેલા ભાઈ પાછા બોલ્યા :

"જુઓ વળામે, હમણાં મારાથી માત્ર દોઢસો રૂપિયાની વ્યવસ્થા થઈ છે તે તમને આપું છું. બાકીના પૈસા વ્યાજ સાથે શાહજોગ તમને આપીશ."

પાંડુરંગ બોલ્યા, "જુઓ ભાઈ, આ પૈસા ભગવાને મોકલ્યા છે. પૈસા તમે આપવા આવ્યા તે જ તમારી સજ્જનતા છે. તમે જેટલા લાવ્યા હો તેટલા આપો. બાકીના પૈસાનો ઉજાગરો ના રાખશો. એ પૈસા મને પહોંચી ગયા, સમજ્યા ? કદાચ બાકીના પૈસા આપવા આવો તોય વ્યાજની પળોજણમાં પડશો જ નહીં. મને વ્યાજમાં સમજ પડતી નથી."

એટલું કહી પૈસા ખિસ્સામાં મૂકી તેમણે આવેલા ભાઈને સન્માનપૂર્વક વિદાય કર્યા.

બધા જ મિત્રો આભા બની ગયા. તેમને આ ચમત્કાર લાગ્યો. વળામે માટે તેમને ખૂબ અહોભાવ પેદા થયો.

અત્યંત નિસ્પૃહી, નિર્લોભી, ગુરુચરણમાં સર્વસ્વનું સ્વાર્પણ, કોઈ પણ પરિસ્થિતિમાં ગુરુદેવ પર અટલ શ્રદ્ધા એ ઉત્તમ સાધકનાં લક્ષણ છે, આભૂષણ છે.

કૉલેજના અભ્યાસની સાથે સાથે યોગાભ્યાસ અને આંતરિક સાધના અવિરત ચાલ્યા કરતી. તેમની સાધનામાં ખલેલ ના પડે તે માટે તેઓ હંમેશાં પડદા પાછળ જ કામ કરતા. જાહેરમાં આવવાનું ટાળતા અને પ્રસિદ્ધિથી સદંતર દૂર રહેવા પ્રયત્ન કરતા.

એક વખત વડોદરામાં યુવાસંમેલન ભરાયું. સંમેલનના આયોજનમાં તેમણે પડદા પાછળ રહીને ઘણુંબધું માર્ગદર્શન આપ્યું. મિત્રોના અત્યંત દબાણ છતાં તેમણે સ્ટેજ પર જવાનું ટાળ્યું. સમારંભના પ્રમુખ તરીકે તે વખતના ન્યાયાધીશ મિ.મેકેન્ઝી હતા.

કાર્યક્રમ ચાલુ થયો. એક પછી એક ઠરાવો મુકાતા ગયા. દરેક ઠરાવમાં પી.વી.વળામેનું સૂચન વારંઘડીએ થતું અને તેઓ દરેક વખતે સ્પષ્ટ ના પાડે. મિ.મેકેન્ઝીને થયું કે આ છોકરાનું નામ બધા વારંઘડીએ સૂચવે છે એટલે આને જોવો તો જોઈએ. એટલે તેમણે વળામેને સામેથી વિનંતી કરી. પાંડુરંગે છેક છેલ્લે 'આભારવિધિ' કરવાની 'હા' પાડી. છોકરાઓએ આ વાત તાળીઓના ગડગડાટ સાથે વધાવી લીધી.

સમય આવતાં તેઓ આભાર માનવા ઊભા થયા. જેવા સ્ટેજ પર ગયા કે ફરીથી હૉલ તાળીઓના ગડગડાટથી ગાજી ઊઠ્યો. કેટલાક યુવાનોએ ફરમાઈશ કરવા માંડી

કે, "અંગ્રેજીમાં બોલો." કેટલાક કહે, "ગૂજરાતીમાં બોલો." છેવટે અંગ્રેજીમાં બોલવાનું નક્કી થયું.

પાંડુરંગે એકદમ મુદ્દાસર અને છટાદાર ભાષણ આપ્યું. તેમની ભાષા પરના પ્રભુત્વથી તથા વિચારોની ક્રમબદ્ધ રજૂઆત અને વિષયની યોગ્ય છણાવટથી મિ.મેકેન્ઝી ખૂબ ખુશ થયા. તેમણે તેમના સમાપન ભાષણમાં પાંડુરંગના વખાણ કર્યાં.

સને ૧૯૧૯ના જૂન માસમાં તેઓ જુનિયરમાં આવી ગયા. છાત્રાલયમાં આ વખતે તેમને પ્રવેશ મળ્યો. તેથી હૉસ્ટેલમાં રહેવા ગયા.

નેતાગીરીથી હંમેશાં દૂર રહેતા હોવા છતાં વિદ્યાર્થીઓ તેમને ઘણી વખત આગળ કરતા. એક વખત કામ હાથ પર લઈ લે પછી કોઈના કહેવાની રાહ જોયા વગર પૂર્ણ કરે ત્યારે જ જંપે અને જ્યારે કોઈ અન્યાયની સામે લડત આપવાની હોય ત્યારે પૂરી તાકાતથી મુકાબલો કરે.

એક વખત સાંજના સમયે કૉલેજના પટાંગણમાં વિદ્યાર્થીઓ ક્રિકેટ રમતા હતા. તે સમયે એક લશ્કરી અધિકારી ત્યાંથી ફરવા જતા હતા. તેમના હાથમાં નેતરની સોટી હતી. તેઓ સોટી હાથમાં વીંઝતા વીંઝતા ચાલતા હતા. આમ કરતાં એ સોટી બે-ત્રણ છોકરાઓને વાગી. એટલે થોડા છોકરાઓએ તેમને ટોક્યા. પરંતુ આ તો લશ્કરી અધિકારી. એમને કશું કહેવાય જ કેમ ? તેમનો ગુસ્સો સાતમે આસમાને પહોંચી ગયો. તેમણે બધા છોકરાઓને સટાસટ સોટી મારવા માંડી. બધા છોકરાઓ વેરવિખેર થઈ ગયા. પેલો અધિકારી ગાળો બોલતો બોલતો જતો રહ્યો.

છોકરાઓમાં ખૂબ ઊહાપોહ મચી ગયો. બધા છોકરાઓ ભેગા થઈ પ્રૉફેસર પાસે ગયા. પરંતુ કોઈ કાંઈ કરી શકે તેમ ન હતા.

બધા છોકરાઓ હૉસ્ટેલ પર આવ્યા. તેઓ વળામેને મળ્યા. સઘળી હકીકત તેમણે તેમને સમજાવી. સઘળી હકીકત બરાબર સાંભળ્યા પછી વળામે બોલ્યા :

"કોઈ પણ સંજોગોમાં આ અધિકારીનું જોહુકમીભર્યું વર્તન આપણે સહી શકીએ નહીં. આનો આપણે સખત વિરોધ કરવો પડશે. પરંતુ એક વાત સમજી લેવી પડશે કે આપણે બધાએ એક થઈને લડત આપવી પડશે. આપણામાં ભંગાણ પડશે કે મતમતાંતર થશે તો લડત સારું પરિણામ લાવી નહીં શકે."

બધા છોકરાઓ સંગઠિત રહેવા સંમત થયા. પછી વળામે બોલ્યા :

"તો જુઓ, આનું અમોઘ શસ્ત્ર છે 'હડતાલ.' એક નિર્ણય કરી લો. આપણે કાલથી કૉલેજમાં જવાનું નથી. એક પણ વિદ્યાર્થી કૉલેજમાં જાય નહીં, તે જોવાની દરેકની ફરજ રહેશે. રોજ સવારે કૉલેજના ગ્રાઉન્ડમાં ભેગા થવાનું, શિસ્તબદ્ધ ઊભા રહી પ્રાર્થના કરવાની અને ત્યાર પછી કૉલેજના દરવાજાની સામે મૌન બેસી રહી હાથમાંનાં બેનર્સ ઊંચાં રાખવાનાં. કોઈ પ્રકારનાં સૂત્રો ઉચ્ચારવાનાં નહીં. તોડફોડ-તોફાન કરવાનું નહીં. કૉલેજ આપણી છે. એ આપણા માટે જ્ઞાનમંદિર છે. કૉલેજને સહેજ પણ નુકસાન થવું જોઈએ નહીં. એક કલાક કૉલેજના દરવાજા આગળ બેસી આખાય વડોદરામાં મૌન, શિસ્તબદ્ધ સરઘસ કાઢવાનું."

ત્યાર પછી તેમણે દસ-દસની ટુકડીઓ પાડી દીધી. કેટલાકને પોસ્ટર લખવાનું કામ સોંપ્યું, કેટલાકને ગેરહાજર વિદ્યાર્થીઓને ખબર આપવાનું કામ સોંપ્યું. તૈયાર પોસ્ટરો રાતે આખા વડોદરામાં ચોંટાડવાનું કામ બીજી ટુકડીને સોંપવામાં આવ્યું. આખી રાત વિદ્યાર્થીઓ કાર્યરત રહ્યા. સમગ્ર વડોદરામાં પોસ્ટરો ભીંતો પર ચીપકી ગયાં. રાતરાતમાં આખા શહેરનું વાતાવરણ પલટાઈ ગયું.

બધા જ વિદ્યાર્થી સવારના આઠ વાગ્યે સમયસર કૉલેજના ગ્રાઉન્ડ પર હાજર થઈ ગયા. બધા આવી ગયા એટલે વળામે કૉલેજના ઓટલા પર ચઢી ગયા અને બધાને જરૂરી સૂચના આપવા માંડી. તેઓ બોલ્યા :

"આપણે અન્યાયની, અત્યાચારની, જોહુકમીની, અમલદારશાહીની સામે જેહાદ પોકારી છે. આજથી આપણું અભ્યાસકાર્ય સ્થગિત કરીએ છીએ અને જ્યાં સુધી એ તુંડમિજાજી અમલદાર માફી નહીં માંગે ત્યાં સુધી આપણામાંથી કોઈ પણ વિદ્યાર્થી કૉલેજમાં જશે નહીં."

બધાએ આ વાતને તાળીઓના ગડગડાટથી વધાવી લીધી. પછી પાંડુરંગે આગળ જણાવ્યું :

"કૉલેજ આપણું વિદ્યામંદિર છે. આપણે અહીં મા સરસ્વતીની આરાધના કરવા આવ્યા છીએ. તેનું ગૌરવ જાળવવાનું છે. આપણે દરવાજા આગળ બેસી શિસ્તબદ્ધ વિરોધ કરવાનો છે અને લડત આપવાની છે. કૉલેજમાં અગર તો બહાર ક્યાંય પણ સહેજ પણ તોફાન કરવાનું નથી. સૌથી પહેલાં આપણે પ્રાર્થના કરવાની છે. તેમાં સૌને સદ્બુદ્ધિ આપવા આપણે પ્રભુને વિનવણી કરીશું. પછી આપ સૌ દરવાજા આગળ પોસ્ટરો હાથમાં લઈ બેસી જશો. અમે ચાર વિદ્યાર્થીઓ પ્રિન્સિપાલ સાહેબને મળવા જઈશું અને હકીકતથી વાકેફ કરી લેખિત નિવેદન આપીશું."

આટલું કહી પાંડુરંગ નીચે ઊતરી ગયા. બધા વિદ્યાર્થીઓ દરવાજા સામે મુખ રાખી ઊભા રહ્યા અને સમૂહપ્રાર્થના કરી. ત્યાર પછી વળામે અને બીજા ત્રણ આગેવાન વિદ્યાર્થીઓ પ્રિન્સિપાલ સાહેબની કેબિનમાં ગયા. વળામેએ ખૂબ વ્યવસ્થિત રીતે રજૂઆત કરી. બહારની હાલચાલ અને શહેરના વાતાવરણ પરથી પ્રિન્સિપાલ સાહેબને અણસાર તો આવી જ ગયો હતો. તેથી વિદ્યાર્થીઓની વાત સહાનુભૂતિપૂર્વક સાંભળી અને પછી બોલ્યા :

"જુઓ, વળામે - તમારી વાતમાં મને વજુદ દેખાય છે. મારી સહાનુભૂતિ તમારી સાથે છે."

પછી તેઓ ઘડિયાળમાં જોઈ બોલ્યા :

"હમણાં એકાદ કલાકમાં હું મુંબઈ જવા નીકળું છું. ત્યાં આઠ-દસ દિવસ રોકાવાનું થશે. તમને હું વચન આપું છું કે તમારી લડત કૉલેજની લડત બની જશે. તમારી સાથે હું રહીશ. મારી વિનંતી છે કે તમે હડતાલ સંકેલી લો."

જરા પણ આનાકાની કર્યા વગર વળામે બોલ્યા– "સાહેબ, આપના વચન પર વિશ્વાસ રાખી અમે હડતાલ પાછી ખેંચીએ છીએ. અમને શ્રદ્ધા છે કે આપ પાછા આવશો ત્યારે સૌથી પહેલું આ જ કામ હાથ પર લેશો."

પ્રિન્સિપાલ સાહેબ મીઠું મલક્યા અને તેમણે મસ્તક હલાવ્યું.

વિદ્યાર્થીઓ કેબિનની બહાર નીકળી ગયા. કૉલેજની બહાર આવી આખી પરિસ્થિતિ જણાવી અને સંબોધન કર્યું :

"જ્યારે પ્રિન્સિપાલ સાહેબ જાતે એમ કહે કે તમારી લડત એ કૉલેજની લડત થઈ જશે ત્યારે આપણો પ્રતિભાવ એવો જ હોવો જોઈએ, જેથી પ્રિન્સિપાલ સાહેબ વડોદરા છોડીને જાય તો પણ તેમને અહીંની ચિંતા ના રહે. આપણે તેમના માન ખાતર તેઓ પાછા આવે ત્યાં સુધી હડતાલ મોકૂફ રાખવી જોઈએ. જો તેઓ તેમણે આપેલા વચનમાંથી ચલિત થશે તો આપણું શસ્ત્ર બૂઠું થઈ ગયું નથી. આપણે ફરીથી હડતાલ પાડીશું અને ખૂબ જોરદાર લડત આપીશું."

બધા જ વિદ્યાર્થીઓ સંમત થયા અને હડતાલ સમેટી લઈ બધા પોતપોતાના વર્ગમાં ગયા.

થોડા દિવસો પછી પ્રિન્સિપાલ સાહેબ પાછા આવી ગયા. વળામે તથા બીજા આગેવાન વિદ્યાર્થીઓ તેમને મળ્યા.

વળામે પૂછ્યું :

"સાહેબ, પેલા તુંડમિજાજી લશ્કરી અધિકારી માટે આપણે શું કરીશું ?"

પ્રિન્સિપાલ સાહેબે પૂછ્યું :

"વળામે, તમે સ્પષ્ટ કહો કે તમે તેના તરફથી કઈ અપેક્ષા રાખો છો ?"

"જુઓ સાહેબ ! વધુ કાંઈ નહીં પણ તેઓ લેખિત માફી માગે અને તે આપણા નોટિસ બોર્ડ પર મૂકીએ. બસ, આથી વિશેષ કંઈ નહીં."

પ્રિન્સિપાલ મલકાયા અને બોલ્યા :

"ચિંતા ના કરશો. હું વ્યવસ્થા કરું છું."

પ્રિન્સિપાલે ચીફ લશ્કરી અધિકારીને પત્ર લખ્યો અને તેમાં બધી વિગત જણાવી. પરિણામે પેલા અધિકારીએ લેખિત માફી માગી અને તે કૉલેજના નોટિસ બોર્ડ પર મૂકી.

જેમજેમ સમય વીતવા લાગ્યો તેમતેમ પ્રભુને પામવાની તાલાવેલી વધવા લાગી. આધ્યાત્મિક માર્ગમાં પ્રગતિ કરવા માટે તેઓ સંત-મહંતોના સત્સંગનો મોકો ક્યારેય જવા દેતા નહીં.

તેમની કૉલેજમાં તેમના સહાધ્યાયી અને મિત્ર દત્તાત્રેય સરપોતદાર વળામેની આધ્યાત્મિક અભિરુચિથી પરિચિત હતા. વળામે પાસે કોઈક વખત ચર્ચા થતી ત્યારે તેમના તલસ્પર્શી આધ્યાત્મિક જ્ઞાનથી તેઓ પ્રભાવિત થતા. એક વખત તેમણે વળામેને કહ્યું :

"વળામે, હું મારા ગુરુદેવના દર્શને ઘણીવાર જાઉં છું. મને એમ થાય છે કે તું પણ મારા ગુરુના દર્શન કરે. તેઓ ખૂબ ઊંચી ભૂમિકા પર પહોંચેલા સંત છે."

"ચોક્કસ આવીશ, બોલ - ક્યારે જઈશું ?"

આનો ચોક્કસ જવાબ આપવાને બદલે દત્તાત્રેય જાણે સ્પષ્ટતા કરતા હોય તેમ બોલ્યા :

"આમ તો તેઓ ગૃહસ્થી છે. પોતાના પેન્શન અને બીજી થોડી મિલકત પર ગુજારો કરે છે. બધા તેમને "ભગવાન" કહે છે," પછી તેઓ આગળ બોલ્યા :

"અમુક સમય બાદ કરતાં બધો જ સમય બ્રહ્મચિંતનમાં ગાળે છે. એકદમ વિરક્ત છે. તને ખૂબ મઝા આવશે."

"હું આવીશ જ. બોલ ક્યારે જઈશું ?"

"કાલે સાંજે જઈશું. તું મારે ઘેર આવી જજે."

બીજા દિવસે દત્તાત્રેય પાસે વળામે 'ભગવાન'ના દર્શને ગયા. દત્તાત્રેયે પાદસ્પર્શ કર્યો અને સામે બેસી ગયા. પાંડુરંગ ધીમે પગલે 'ભગવાન' પાસે ગયા. બન્નેની આંખો મળી-ના મળી અને પાદસ્પર્શ માટે તેઓ નીચા નમ્યા. 'ભગવાને' તેમને ખભેથી પકડી ઊંચા કર્યા અને માત્ર બે પળ માટે વળામેની આંખોમાં જોયું. એ ચાર આંખોએ શી વાતો કરી તે પ્રભુ જાણે.

પાંડુરંગ ધીમે પગલે પાછા જઈ દત્તાત્રેય પાસે બેસી ગયા. બીજા ઘણા ભક્તો આવેલા. ભક્તો પ્રશ્નો કરતા અને 'ભગવાન' ઉત્તરો આપતા.

આમ, 'ભગવાન'ના દર્શનનો અને સત્સંગનો લાભ અવારનવાર તેઓ લેવા લાગ્યા. પાંડુરંગ ક્યારેય પ્રશ્ન પૂછતા નહીં. તેઓ આંખ-કાન અને મગજ ખુલ્લું રાખી મોં બંધ રાખતા.

એક વખત નંદકિશોર નામનો છોકરો જે હંમેશાં પ્રશ્નો પૂછ્યા કરતો તેને 'ભગવાને' કહ્યું, "તમે કાલે સવારે ચાર વાગ્યે આવજો. તમને ધ્યાન શીખવાડીશ."

બીજે દિવસે પાંડુરંગ બરાબર સવારે ચાર વાગે પહોંચી ગયા. પરંતુ સાડા ચાર-પાંચ થવા આવ્યા. પણ નંદકિશોર દેખાયો નહીં. ખૂબ જ ધીમેથી અને શાંતિથી ભગવાન બોલ્યા :

"પેલો હજુ આવ્યો નહીં. આટલું ય જે કરી શકતો નથી તે क्षुरस्य धारा પર ચાલવાના અધ્યાત્મ માર્ગમાં શી પ્રગતિ કરી શકવાનો ? ચાર જણ પગે લાગે, ગુરુજી, ગુરુજી કહી આગળ-પાછળ ફરે, અધ્યાત્મ વિષયમાં બે-ચાર પુસ્તકો છપાવે એટલે કાંઈ ભગવાન મળે ખરા ? આ બધા પ્રપંચ આત્મવંચનાના વિવિધ પ્રકારો છે. સાધકને પોતાનો પ્રમાદ સમજાતો નથી અને મિથ્યા આડંબરને પ્રગતિ માની ગોથાં ખાય છે." આટલું કહી ભગવાને આંખો મીંચી.

એક વખત એક ભક્ત, જે પોતાને 'ભગવાન'નો અનન્ય ભક્ત ગણાવતો હતો તેને 'ભગવાને' કહ્યું :

"ભાઈ, કાલે તમે તમારું માથું મુડાવી, એક બાજુ ધોળું અને બીજી બાજુ કાળું રંગાવી, એક બાજુની મૂછો કપાવી અહીં આવજો."

પેલો ભક્ત ગૂંચવાઈ ગયો. કાંઈ બોલી ના શક્યો. પણ તેના મોંના ભાવ પરથી નક્કી થઈ ગયું કે તે તેનાથી થઈ શકશે નહીં. 'ભગવાને' આંખો મીંચી. બે-ચાર પળ બંધ રાખી, વળી પાછી ખોલી. વળામે ઊભા થયા અને બોલ્યા :

"આપ આજ્ઞા આપો તો હું આપના કહ્યા પ્રમાણે કહો ત્યાં અને કહો ત્યારે

હાજર થાઉં." સહેજ સ્મિત કરી ભગવાન બોલ્યા, "તું તો ઘણો આગળ નીકળી ગયેલો છે. તારે તેની જરૂર નથી." પછી સામે બેઠેલા ભક્તોને ઉદ્દેશીને તેમણે કહ્યું :

"અધ્યાત્મ માર્ગના પ્રવાસીમાં દેહભાવનો સદંતર લોપ થવો જોઈએ. नाहं देहः। 'હું દેહ નથી'ની ભાવનાથી તે તદ્રૂપ થઈ ગયેલો હોવો જોઈએ. 'હું કેવો દેખાઈશ ?', 'કોઈ શું કહેશે ?' એવો ભાવ ક્યારેય આવવો જોઈએ નહીં. તેને એક જ વિચાર આવવો જોઈએ કે 'જો હું આમ કરીશ તો પ્રભુને ગમીશ કે નહીં."

એક વખત ઘણા ઓછા ભક્તો 'ભગવાન' સમક્ષ બેઠા હતા. વાતવાતમાં તેમણે પાંડુરંગને પૂછ્યું, "તમે પ્રાકૃત વાંચો છો ?"

વળામેની આંખમાં ચમક આવી ગઈ. થોડા ટટ્ટાર થઈ ગયા અને માથું ઊંચું કરી બોલ્યા :

"ભગવન્, જે સંસ્કૃત ના જાણે તેને પ્રાકૃત વાંચવું પડે. જે થડને જ પકડે તેને ડાળીઓ સુધી જવાની જરૂર શી ?"

પાંડુરંગના અવાજમાં સંસ્કૃત જાણતા હોવાની અહંભાવનો ટંકાર ટપકતો હતો.

બે-ત્રણ પળ 'ભગવાન' કાંઈ બોલ્યા નહીં. પછી ધીમેથી બોલ્યા : "બેટા, હું આ જાણું છું. 'હું આનો પંડિત છું.' એ પણ અભિમાન છે. મનુષ્યના મનમાં એક તલમાત્ર પણ અહંભાવ હોય તો તે આધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે વિઘ્નકર્તા બને. મને એમ લાગે છે તારું મિથ્યાભિમાન દૂર કરવા માટે તું પ્રાકૃત વાંચ."

પાંડુરંગ અત્યંત શરમાઈ ગયા. તેમની દૃષ્ટિ જમીન સોંસરવી ઊતરી ગઈ. પોતાના અહંભાવ માટે દુઃખ થયું. પાંડુરંગે તાત્કાલિક નક્કી કરી લીધું કે હવે પાંચ વર્ષ સુધી સંસ્કૃતને સ્પર્શ કરવો નહીં અને માત્ર પ્રાકૃત ભાષાસાહિત્ય જ વાંચવું. તેમણે પ્રાકૃત ભાષામાં લખાયેલા ગ્રંથો જોવા માંડ્યા. તેમને પ્રતીતિ થઈ કે પ્રાકૃત સાહિત્ય પણ વેદોના જ્ઞાનથી ભરેલું છે.

પાંડુરંગની રહેણીકરણી અત્યંત સાદી અને નિયમિત હતી. રાત્રે સમયસર વહેલા સૂઈ જાય અને મધરાતે બે વાગે જાગી જાય. નિત્યક્રમ પરવારી, ધ્યાન, આસન, પ્રાણાયામ આદિ કરી દંડબેઠક વગેરે કરે. આટલા નિયમિત વ્યાયામ છતાં શરીર બરાબર રહેતું ન હતું. તેથી તેમણે એક સારા વૈદ્યને બતાવ્યું. વૈદ્યરાજે તેમને ક્યાં તો એકલાં આસનો કરો અથવા એકલાં દંડ-બેઠક કરવા કહ્યું. બન્ને સાથે ના ભેળવે તેવી સૂચના આપી. પાંડુરંગે યોગાસન-પ્રાણાયામ આદિ ચાલુ રાખ્યા. પરિણામે શરીરમાં સ્વસ્થતા આવી. આ સાથે તેમની સાધના અખંડ તૈલ ધારવત્ ચાલ્યા જ કરે. રામનામનો જાપ અહર્નિશ ચાલુ જ રહેતો. રોજરોજ મંદિરે દર્શન, શનિવારે રામનામ લખેલો કાગળ હનુમાનજી સમક્ષ મૂકવાનો, પોથીનો નિયમિત પાઠ વગેરે કોઈ જાતના અંતરાય વિના અવિરત ચાલુ હતા.

તેમની રૂમમાં સાથે રહેતા તેમના સહાધ્યાયી શ્રી જીવણલાલ પરીખ તેમનાથી ખૂબ પ્રભાવિત થઈ ગયેલા. તેઓ કહેતા કે જ્યારે બધા જાગતા હોય ત્યારે વળામે સૂઈ જાય અને જ્યારે બધા ઊંઘતા હોય ત્યારે તે જાગી જાય. વહેલા ઊઠી પોતાની

રોજિંદી દિનચર્યા પરવારીને જ્યારે સૂર્યોદય થાય ત્યારે મને ઉઠાડતાં કહે :

"પરીખ સાહેબ, અરે પાર્ટનર ! ઊઠો ઊઠો - સૂર્યનારાયણ તમારાં દર્શન વગર તડપી રહ્યા છે. ચાલો ઊઠો, એમને દર્શન આપો."

ઈ.સ.૧૯૨૦ના અરસામાં કાકાસાહેબ કાલેલકરને રાજર્ષિ ભર્તૃહરિના ત્રણે શતકોમાંથી ઉત્તમ શ્લોકો ચૂંટી કાઢી, વિદ્યાર્થીઓનું જ્ઞાન વધે, આત્મસન્માન ખીલે, ઉચ્ચ વિચારસરણી આવે, સુસંસ્કાર પ્રાપ્ત કરે અને ખંતથી કાર્ય કરવાની ભાવના થાય, નિરર્થક તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરી સંતોષી જીવન જીવે તે માટે નાનો સરખો સંગ્રહ કરવાનો વિચાર આવ્યો. જ્યારે તેઓ સૌપ્રથમ આઝાદીની ચળવળ નિમિત્તે કારાવાસમાં ગયા ત્યારે તેમણે ભર્તૃહરિના ત્રણે શતકોમાંથી એકસો આઠ શ્લોકો ચૂંટી કાઢી તેનું નામ 'સદ્‌બોધ શતક' આપ્યું.

કાકાસાહેબ પાંડુરંગને એક અત્યંત તેજસ્વી વિદ્યાર્થી તરીકે જાણતા હતા. તેથી તેમણે તેમને બોલાવી સદ્‌બોધ શતકના શ્લોકોનો સરળાર્થ કરી તેમાં અભિપ્રેત બોધતત્ત્વ, ભાષાકૌશલ્ય અને નીતિપૂર્ણ જીવન જીવવા માટેનું માર્ગદર્શનને ઊપસાવી સંસ્કૃતમાં ટીકા લખવાનું કામ સોંપ્યું.

પાંડુરંગે એ કામ ખૂબ જ ચીવટથી કર્યું. તેમણે જુદાજુદા ગ્રંથોનાં ટાંચણો, શ્લોકો અને તેમના સંદર્ભમાં ઉદાત્ત ઉદાહરણોના સહયોગથી ખૂબ જ સુંદર ટીકા લખી અને તેનું નામ 'બાલબોધિની' આપ્યું. બાલબોધિનીમાં તેમણે લગભગ દોઢસોથી વધુ શ્લોકો ઉદાહરણ તરીકે લીધા અને તેના વડે મૂળ શ્લોકોને અત્યંત રુચિકર બનાવી દીધા. "विद्या नाम नरस्य...." શ્લોકમાં વિદ્યાની, જ્ઞાનની મહત્તા દર્શાવાઈ છે. આ શ્લોકમાં ભર્તૃહરિએ વિદ્યાને ગુરુની પણ ગુરુ કહી છે. ગુરુ શિષ્યના અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને દૂર કરે છે. જ્યારે વિદ્યા તો જ્ઞાન આપનાર ગુરુના અજ્ઞાનનો નાશ કરે છે. એમ પ્રબોધી વિદ્યાની સર્વોચ્ચતા પ્રમાણિત કરે છે.

શ્લોકમાં જણાવ્યું છે કે "વિદ્યા મનુષ્યના અંતરમાં ઢાંકેલું અમૂલ્ય ધન છે અને તે સ્વયં રક્ષિત છે." આ માટે પૂજનીયશ્રીએ સભાતરંગનો શ્લોક ટાંકી તેમણે કહ્યું છે, "વિદ્યાને ચોર ચોરી ના શકે, રાજા ઝૂંટવી ના શકે, ભાઈ ભાગ ના પડાવે અને તે કદાપિ બોજારૂપ ન બને અને વળી એ ધન જેમ વાપરો તેમ વધે તેથી જ વિદ્યાધન અમૂલ્ય છે, શ્રેષ્ઠ છે."

"वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं" ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે જેની તૃષ્ણા વધુ તે વધારે ગરીબ કહેવાય.

આ શ્લોક સમજાવતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું છે કે, "દરિદ્રની પ્રતિમા તૃષ્ણા છે. ધન ઓછું હોવું તે નહીં." આગળ હિતોપદેશનો શ્લોક ટાંકીને જણાવ્યું છે કે "જેનું મન સંતુષ્ટ છે તેને બધી જ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થયેલી છે." તેમણે કહ્યું, "પગરખાં પહેરેલા માણસ માટે આખી પૃથ્વી ચામડાથી મઢેલી ગણાય." આમ, સુંદર અને સચોટ ઉદાહરણ આપી મનનો સંતોષ અગર તૃષ્ણા મનુષ્યના અમીરત્વ અથવા દરિદ્રતા માટે જવાબદાર હોય છે તેમ સમજાવ્યું છે.

"દદતુ દદતુ ગાલીર્ગાલિ મન્તો..." આ શ્લોકમાં ભર્તૃહરિ કહે છે કે અપશબ્દોના ભંડાર સમા આપ અમને અપશબ્દો જ આપી શકો. અમારી પાસે એ નથી એટલે અમે આપી શકીએ તેમ નથી.

આ શ્લોક પૂજનીયશ્રીએ ખૂબ જ સુંદર રીતે સમજાવ્યો છે. "જેની પાસે જે હોય તે આપે, ધનવાન ધન આપે, વિદ્યાવાન વિદ્યા આપે અને તેથી ગાળોની વખારનો માલિક અન્ય શું આપે !" પૂજનીયશ્રીએ આગળ સમજાવતાં કહ્યું છે કે, "હલકા ચરિત્રવાળા પાસે બીજી શી અપેક્ષા રાખી શકાય ? કોઈ પણ વ્યક્તિની ઓળખાણ તે કેવી રીતે વાત કરે છે, શું કહે છે તેની ઉપરથી થાય છે. નીચ અને કુલીન માણસની ઓળખ અલગ રીતે થઈ શકતી નથી."

આ વાત સુંદર રીતે એક શ્લોક ટાંકીને પૂજનીયશ્રીએ સમજાવી છે કે :

નીચના ભાલમાં શિંગ હોતાં નથી
કુલીનના હાથમાં પદ્મ ન હોયે,
નીકળે વચન જે મુખ થકી જેહવાં
તેહવાં જાતિ કુલ નિશ્ચે જ હોયે.

'વ્યાઘ્રીવ તિષ્ઠતિ જરા' શ્લોકમાં રાજર્ષિએ નરદમ સત્ય ઉચ્ચારતાં કહ્યું છે કે વાઘણની જેમ ડરાવતી વૃદ્ધાવસ્થા સામે ઊભી છે અને રોગો શરીરને વેરણછેરણ કરી નાખે છે. ભાંગેલા ઘડામાંથી ઝમી જતા પાણીની જેમ દરેક ક્ષણે આયુષ્ય ઓછું થાય છે. પૂજનીયશ્રીએ સચોટ ભાષામાં સમજાવ્યું છે કે, વૃદ્ધાવસ્થા અને તેના અંગતમિત્રો એટલે કે રોગો શરીરને પીંખી નાખવા તત્પર થઈને બેઠા છે. આયુષ્ય એ એક કાણા થયેલા ઘડા જેવું છે. જેમ કાણા ઘડામાં રહેતું પાણી ધીમે ધીમે ઓછું થાય તેમ આયુષ્ય પણ હર પળે ઓછું થતું જાય છે. પરિણામે હરેક પળે ઘડપણ નજીક આવતું જાય છે.

પૂજનીયશ્રીએ એક શ્લોક દ્વારા સમજાવ્યું છે.

'આયુનાશ નિમેષમાં, અનુદિને પામે યુવાની ક્ષય,
વીત્યા ના ફરતા દિનો ભરખતો આ કાળ આખું જગત.'

બીજા એક શ્લોકમાં ભર્તૃહરિ કહે છે, "યાવત્સ્વસ્થમિદં શરીર મરુજં..." જ્યાં સુધી શરીર સ્વસ્થ છે, રોગો દૂર છે, ઇન્દ્રિઓ શક્તિશાળી છે, ત્યાં સુધી સખત પરિશ્રમ કરી આત્મશ્રેય સાધી લેવું, કારણ આગ લાગે ત્યારે કૂવો ખોદવાનો કોઈ અર્થ નથી.

આ શ્લોક સમજાવતાં પાંડુરંગ કહે છે કે જ્યારે પૂર આવે ગામોનાં ગામો ખેંચાઈ જાય ત્યાર પછી બંધ બાંધો કે પુલ બાંધો તેનો શો અર્થ ? રોગો શરીરને અશક્ત બનાવે, વૃદ્ધાવસ્થા માણસને લાચાર ન બનાવે ત્યાં સુધી આત્માના શ્રેય માટે અવિરત મંડી રહો.

'મોહમુદ્‌ગર'માંથી એક શ્લોક ટાંકી કહ્યું છે :

"પુણ્યના મૂલ્યથી મોટાં, મળી આ કાય નાવડી,
દુઃખાબ્ધિ પાર કરવાને તૂટે ના ત્યાં સુધી તરો."

❍ ❍ ❍

૭

જીવનઘડતર

ધખધખતા હૈયામાં ઉભર્યો
ખમીર કેરો દરિયો,
હિંદ તણી આઝાદી કાજે
કૂદી પડ્યો મરજીવો !

ઈ.સ.૧૯૨૦માં 'સિનિયર બી.એ.'માં પાંડુરંગ આવ્યા. આધ્યાત્મિક સાધના નિરંતર ચાલ્યા જ કરતી. વધુમાં બીજી પ્રવૃત્તિઓ પણ થતી. તેમણે 'ડીબેટિંગ સોસાયટી'ના ઉપક્રમે ઘણાંબધાં પ્રવચનોનું આયોજન કર્યું. જુદા જુદા વિષયો પર વિદ્યાર્થીઓને બોલાવી જીવંત ચર્ચાઓ, વાર્તાલાપ તથા પ્રવચનો થતાં. તેમણે અખિલ ભારત વિદ્યાર્થી મંડળ સ્થપાય તે માટેનાં ચક્રો ગતિમાન કર્યાં અને તે માટેનો ઠરાવ ૧૯૨૦માં વડોદરામાં યોજાયેલ 'સ્ટુડન્ટ્સ ફેડરેશન'ની પરિષદમાં રજૂ કર્યો.

ગોધરામાં વિદ્યાર્થી મંડળ તરફથી કન્યાશાળાના મકાનમાં અંગ્રેજી છઠ્ઠા અને સાતમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓ માટે સંસ્કૃત અને ગણિતના વર્ગ શરૂ કર્યા. આમ જીવનની પળેપળનો સર્જનાત્મક સદ્ઉપયોગ અત્યંત જાગ્રત રહીને કરવા માંડ્યો.

આ સમયમાં આઝાદીની ચળવળ પૂરજોશમાં ચાલતી હતી. છેક ઈ.સ.૧૮૮૫થી કૉંગ્રેસનાં અધિવેશનો દર વરસે ભરાયાં. અનેક ઠરાવો પસાર કરાયા અને સ્વાતંત્ર્ય વિશે અનેકવિધ ઘોષણાઓ જોરશોરથી કરવામાં આવે.

વિદેશી ચીજવસ્તુઓના બહિષ્કાર, મદ્યનિષેધ ઇત્યાદિ રચનાત્મક કાર્યક્રમોનું આયોજન પણ થયું. ''આરંભે શૂરા'' જેવી માન્યતા અનુસાર ક્યારેક બનતું.

એ એવો પણ સમય હતો કે માભોમની મુક્તિ માટે જીવન ન્યોછાવર કરવાની ભાવનાવાળા ભડવીરો ભારતમાં જન્મ્યા હતા. તેમને મન પરતંત્રતા અભિશાપ સમાન હતી. એક પળ માટે ગુલામી ન ખપે એવો તેમનો સંકલ્પ હતો. સ્વરાજને તેઓ જન્મસિદ્ધ હક્ક લેખતા.

લાલા લજપતરાય, બાલ ગંગાધર તિલક અને બિપીનચંદ્ર પાલની ત્રિપુટી સમગ્ર દેશ પર છવાઈ ગઈ. આ ત્રિપુટીને લોકો લાલ, બાલ અને પાલના

હુલામણા નામે ઓળખવા લાગ્યા. બાલ ગંગાધર તિલકે પ્રજાને નવું જ સૂત્ર આપ્યું ''સ્વરાજ મારો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે.'' આ હક્કની પ્રાપ્તિ માટે હિંદુસ્તાનનો એક એક અદનો માનવી સર્વસ્વ લૂંટાવી દેવા સ્પર્ધા કરી રહ્યો. અરે ! સ્મશાનમાં સૂતેલા મડદાં પણ ટંકાર કરવા લાગ્યાં.

અંગ્રેજો આ લોકજુવાળને પારખી ગયા. રાણી વિક્ટોરિયાએ ઢંઢેરો બહાર પાડ્યો. તેમાં થોડીઘણી સવલતો જાહેર કરી. પરંતુ હવે લોકો અંગ્રેજોની સમયાંતરે બે-ચાર ટુકડા નાખવાની પદ્ધતિને પારખી ગયા હતા. તેથી આઝાદી મેળવવાના પ્રજાના જુસ્સામાં જરાય ઓટ આવી નહીં.

ઈ.સ.૧૯૧૯માં જલિયાંવાળા બાગમાં મોતનું તાંડવ ખેલાયું. શેતાનોને પણ સારા કહેવડાવે તેવા જનરલ ડાયરે જલિયાંવાલા બાગમાં સેંકડો નાગરીકોને રહેંસી નાખ્યા. જનરલ ડાયરની આ ક્રૂર-ઘાતકી શેતાની હરકતે ભારતીય પ્રજામાં ખૂબ જ જુસ્સો અને ગુસ્સો પ્રગટાવ્યો. સમગ્ર પ્રજા બ્રિટિશ સલ્તનતને ઊથલાવી નાખવા અને આઝાદી પ્રાપ્ત કરવાના પ્રચંડ નિર્ધાર સાથે મેદાનમાં આવી ગઈ.

આ સમયે ગાંધી બાપુએ ચળવળની આગેવાની લીધી.

ઈ.સ. ૧૯૧૯ના સપ્ટેમ્બરમાં કૉંગ્રેસની ખાસ બેઠક બોલાવાઈ. બેઠક લાલા લજપતરાયના પ્રમુખપદે મળી. તેમાં માત્ર સાત મતની બહુમતીથી નિર્ણય લેવાયો કે, ''દેશભરમાં પ્રચંડ અસહકારની લડત કરવી. સરકારને કોઈ પણ ક્ષેત્રે સહકાર આપવો નહીં.'' શરૂઆતમાં શિક્ષણ અને ન્યાયક્ષેત્રે સરકારને સહકાર ન આપવો તેમ ગાંધીજીએ નક્કી કર્યું.

ડિસેમ્બર ૧૯૧૯માં નાગપુરમાં કૉંગ્રેસની બેઠક મળી. તેમાં બંગાળના દેશબંધુ દાસ સારા એવા ડેલિગેટો બંગાળમાંથી લઈ આવ્યા. અસહકારનો પ્રસ્તાવ તેમના દ્વારા મુકાયો અને તે પ્રચંડ બહુમતીથી પસાર થયો.

ગાંધીબાપુ આખા દેશમાં ફરવા લાગ્યા અને તેમણે સર્વત્ર હાકલ કરી કે, ''ન્યાય અને શિક્ષણ ક્ષેત્રમાં સેવા બજાવતા કર્મચારીઓ કામનો બહિષ્કાર કરો, વકીલો કોર્ટનું કામ છોડી દો, વિદ્યાર્થીઓ શાળા-કૉલેજ છોડી માભોમની આઝાદી માટે પ્રાણ પાથરવા મેદાનમાં આવી જાવ.'' ધીમે ધીમે આ હાકલ સમગ્ર દેશમાં વ્યાપી ગઈ.

ઈ.સ. ૧૯૨૦ ઑગસ્ટ દરમિયાન લોકમાન્ય તિલકનું અવસાન થયું. સમગ્ર ભારત હતપ્રભ થઈ ગયું. પ્રજાની આંખો અશ્રુભીની બની. સમગ્ર હિન્દુસ્તાન રડ્યું. થોડા સમય પહેલાં લોકમાન્યની તબિયત સુધારા પર છે તેવા સમાચાર જાણી પાંડુરંગને આનંદ થયો. પરંતુ થોડા જ સમય પછી એક મિત્ર તેમની રૂમ પર આવ્યો અને બોલ્યો, ''અલ્યા, ઊંઘે છે શું ? લોકમાન્ય ગયા.'' પાંડુરંગ સફાળા બેઠા થઈ ગયા. એવા ને એવા ઉઘાડે પગે સમગ્ર વડોદરા શહેરમાં તેઓ ભટક્યા અને વિદ્યાર્થીઓને એકત્રિત કર્યા. સમગ્ર શહેરની દુકાનો ફટાફટ બંધ થઈ ગઈ. સમગ્ર ટોળું જ્યુબિલી બાગમાં ભેગું થયું અને શોકસભામાં ફેરવાઈ ગયું. મૌન પાળ્યું. સભામાંથી કોઈએ પાંડુરંગને બોલવાનું સૂચન કર્યું. પાંડુરંગ પાંચ-દસ મિનિટ બોલ્યા. કૉલેજ બંધ થઈ ગઈ. ડિબેટિંગ સોસાયટીમાં પાંડુરંગનું જ ભાષણ

હતું. ડિબેટિંગ સોસાયટીની મિટિંગમાં સભાનું આયોજન થયું.

પૂ.ગાંધી બાપુની અસહકારની હાકલ અત્યંત બુલંદ થઈ. તેઓ શિક્ષણ ક્ષેત્રના અને ન્યાય ક્ષેત્રના કર્મચારીઓને વ્યવસાય તથા અભ્યાસ છોડવા આગ્રહ ભરી વિનંતી કરવા લાગ્યા.

એલાનની ઘણી સારી અસર થઈ. કેટલાક વકીલોએ પોતાના વ્યવસાયને તિલાંજલી આપી. દેશના સેંકડો વિદ્યાર્થીઓએ કૉલેજનો અભ્યાસ છોડી દીધો અને માભોમની આઝાદીના યજ્ઞમાં પોતાના સર્વસ્વની અને પોતાની જાતની આહુતિ આપવા તત્પર થઈ ગયા.

પાંડુરંગ ભણવા કેવી રીતે જઈ શકે ? તેમણે સૌથી પહેલાં વડોદરાની કૉલેજને તિલાંજલી આપી. કૉલેજમાંથી નીકળી આખો દિવસ ચળવળના કામમાં વ્યસ્ત થઈ ગયા. મોડી રાત્રે હૉસ્ટેલ પર આવ્યા. બધા મિત્રોને જાણ થઈ ગઈ હતી કે વળામેએ કૉલેજ છોડી દીધી છે અને ચળવળમાં જોડાઈ ગયા છે. હૉસ્ટેલના બધા છોકરાઓ તેમની રાહ જોતા હતા. મોટા ભાગના મિત્રોએ તેમને અભિનંદન આપ્યા. પરંતુ બે-ત્રણ ખૂબ જ અંગત મિત્રો, જેઓ પાંડુરંગના ઘરની આર્થિક સ્થિતિ જાણતા હતા તેમણે પાંડુરંગને સ્પષ્ટ ભાષામાં ઘરની પરિસ્થિતિની યાદ અપાવી. વિધવા માને યાદ કરી, કુટુંબની જવાબદારીઓ નિભાવવાની ફરજો સમજાવી. પાંડુરંગ આ મિત્રોને કોઈ જવાબ આપી શક્યા નહીં. મોડી રાતે રૂમ પર પહોંચ્યા. પથારીમાં પડ્યા. ઊંઘ સો યોજન દૂર જતી રહી અને નરી વાસ્તવિકતા મનઃચક્ષુ સમક્ષ હાજર થઈ ગઈ.

વિધવા માએ કેવાં દુઃખો વેઠીને બન્ને ભાઈઓને ભણાવ્યા. અત્યંત નબળી આર્થિક સ્થિતિને કારણે કોઈ વખત એકલી ભાખરી ખાધી હશે. કોઈ વખત એકલાં દાળ-ભાત વહેંચી લીધાં હશે. અરે, કોઈ દિવસ ચૂલો સળગ્યો પણ ના હોય તેવું પણ બન્યું હશે. શાળા-કૉલેજની ચોપડીઓ પણ જો કોઈ મિત્ર-સંબંધીની મળે તે માટે હંમેશાં તપાસ કરવામાં આવી હશે. કોઈ લાઇબ્રેરી કે સંસ્થામાંથી પુસ્તકો મળતાં હોય તો તેનો લાભ લેવામાં આવ્યો હશે.

પિતાજીના નિધન પછી મોટા થઈ કુટુંબની સઘળી જવાબદારીઓ તેમની જ રહેવાની છે એ હકીકત તેઓ સુપેરે જાણતા હતા. તેમની નજર સમક્ષ વિધવા માનો દયામણો ચહેરો ખડો થતો. અત્યંત કરકસરથી ઘર ચલાવવાની માની કુનેહનું સ્મરણ થવા માંડ્યું. કુટુંબના મોટા છોકરા તરીકે વ્યવહારિક જવાબદારીઓ આંખ સામે તરવરવા માંડી. નાના નારાયણને ભણાવવાની જવાબદારીનું સ્મરણ થયું. તેમની પોતાની સઘળી જવાબદારીઓના ગંજ આંખો સામે ખડકાઈ ગયા.

પથારીમાં આમથી તેમ તેઓ પાસાં ઘસવા લાગ્યા. માથામાં કોઈ હથોડા ઠોકતું હોય તેવું તેમને લાગ્યું. પથારીમાં કંટકો વેરાયા હોય એવી અનુભૂતિ થઈ રહી. પથારીમાંથી ઊભા થઈ તેઓ ગૅલેરીમાં આવ્યા. ચિત્તને શાંતિ નહીં. મનને ચેન નહીં. પાર વિનાનો ઉદ્વેગ, સઘળું ગોળ ગોળ ફરી રહ્યું હોય એવું તેઓ અનુભવી રહ્યા. પગ હેઠળથી ભોંયતળિયું સરી રહ્યું હતું. માથું ભારે ભારે લાગે. માથે હાથ દાબી તેઓ બેસી ગયા.

તેમણે જે પગલું ભર્યું એ સાચું હતું કે ખોટું એ વિશે સલાહ આપનાર કોઈ વડીલ ન હતું. શો નિર્ણય લેવો. મન ચગડોળ જેમ ઘૂમી રહ્યું હતું.

આખી રાતના મનોમંથન પછી તેમનો અંતરાત્મા બોલ્યો :

"મા-ભાઈ સાચાં, કૌટુંબિક જવાબદારીઓ પણ સાચી. પરંતુ એ તો તારા એકલાની મા છે અને જેને માટે તું અત્યારે કૂદી પડ્યો છું તે કરોડો હિન્દુસ્તાનીઓની મા છે. સમગ્ર હિન્દુસ્તાનના રહેવાસીઓ તારાં ભાઈ-બહેન અને મા છે. તેમના માટે પ્રાણ પાથરવા તૈયાર થઈ જા. કૂદી પડ. પાંડુરંગ સમયની એ જ માંગ છે."

તેમનું મન-શરીર-માથું બધું જ હળવું ફૂલ જેવું થઈ ગયું. પથારીમાં આવી તેઓ સૂઈ ગયા. અરે ! ઘસઘસાટ નિદ્રાધીન થઈ ગયા.

આઝાદીની ચળવળમાં ગળાડૂબ થઈ ગયા. એક વખત ગાંધીજીએ જુદા જુદા ગામના આગેવાનોને બોલાવ્યા. પાંડુરંગ પણ ગાંધીજીને મળવા ગયા. ગાંધીજી તે વખતે રેંટિયો કાંતતા હતા. તેમણે પૂછ્યું :

"ક્યાંથી આવો છો !"

"વડોદરાથી. વડોદરાનો પ્રતિનિધિ છું. મારું નામ પાંડુરંગ વળામે."

ગાંધીજીએ તેમની પ્રતિ દૃષ્ટિ કર્યા વિના પ્રશ્ન કર્યો,

"તમે વડોદરાના પ્રતિનિધિ છો. તેની ખાતરી શી ? છે કોઈ પ્રમાણપત્ર તમારી પાસે ?"

કોઈ પણ જાતના ક્ષોભ અને ખચકાટ વગર પાંડુરંગે જવાબ આપ્યો :

"જ્યાં સુધી મારો કોઈએ વિરોધ કર્યો નથી ત્યાં સુધી હું જ વડોદરાનો પ્રતિનિધિ છું અને રહી વાત પ્રમાણપત્રની." આ પછી એક જ પળ અટકીને પાંડુરંગે જણાવ્યું, "બાપુ, વનમાં કેસરીનો રાજ્યાભિષેક થાય ત્યારે તેનું પ્રમાણપત્ર માંગવામાં આવે છે, ખરું ?"

ગાંધીજી ચમકી ગયા. રેંટિયો ફરતો બંધ થઈ ગયો. તેમણે પાંડુરંગ તરફ નજર કરી અને નિહાળ્યું, – વિશાળ ચમકતી નિર્મળ આંખોમાંથી નરદમ આત્મશ્રદ્ધા નીતરતી હતી ! તેમનો વિશાળ ભાલપ્રદેશ જ્ઞાનના ભંડારની પ્રતીતિ કરાવી રહ્યો હોય એમ ઝળહળી રહ્યો હતો ! શરીર એકવડું, પણ સશક્ત, ચેતનાથી સભર. ગમે તેવી આકરી કસોટી ખમવા તૈયાર હતું !

ગાંધીજી પુલકિત સ્વરે બોલી ઊઠ્યા :

"શાબાશ ! વળામે, શાબાશ. આવી આત્મશ્રદ્ધા, ખુમારી અને તરવરાટ ટકાવી રાખજે. દેશને તમારી ખૂબ જરૂર છે."

પછી પૂણી ત્રાક સાથે જોડતાં તેમની બાજુમાં બેઠેલા એક કૉંગ્રેસી કાર્યકરને ઉદ્દેશીને ગાંધીજી બોલ્યા :

"મને વળામે જેવા એકસો છોકરા મળી જાય…" એકાદ પળ ક્ષિતિજ સામે દૃષ્ટિ કરી અધૂરા કથનને પૂર્ણ કરવા તેઓ આગળ બોલ્યા : "તો આઝાદી ! આ પેલી દેખાય…!"

ગાંધીજીએ પાછળ જોઈ બૂમ પાડી, "વામનરાવ !"

એકાદ મિનિટમાં એક બાંધી દડીનો કાર્યકર બાપુ સમક્ષ આવ્યો અને બાપુ સામે અદબથી ઊભો રહ્યો. બાપુએ તેને કહ્યું : "આ પાંડુરંગ વળામે છે. તેમણે કૉલેજ છોડી દીધી છે. આપણી આઝાદીની ચળવળના અદના સિપાઈ છે. તેમને તમારી સાથે પંચમહાલમાં લઈ જાવ. ખૂબ શક્તિશાળી છે. ઉપયોગ કરો." આ પછી વળામે સામે નજર કરી ગાંધીજી બોલ્યા :

"વળામે ! જુઓ, આ વામનરાવ છે. તેઓ પંચમહાલમાં કામ કરે છે. ત્યાં તેઓ 'પંચમહાલ કેસરી' તરીકે જાણીતા છે. તેમની સાથે જાવ અને મડદાં બેઠાં કરો."

બીજે દિવસે જરૂરી તૈયારીઓ કરી પાંડુરંગ વામનરાવ સાથે પંચમહાલ પહોંચી ગયા.

પંચમહાલમાં પાંડુરંગ, ચંદ્રશંકર, મામા ફડકે, મારુતિ વગેરેની સાથે ગામેગામ ખૂંદી વળ્યા. પાંડુરંગનો અદમ્ય ઉત્સાહ, અખૂટ કાર્યશક્તિ અને અત્યંત બુદ્ધિપ્રતિભાને કારણે લોકોમાં પ્રચંડ જાગૃતિ આવી. વામનરાવ અને બીજા સાથીઓ પાંડુરંગની કાર્યશૈલીથી અત્યંત પ્રભાવિત થયા.

ગોધરામાં ભરાયેલી ગૂજરાત રાજકીય પરિષદના પ્રમુખપદેથી ગાંધીજીએ કહ્યું : "પંચમહાલમાં વામન, વળામે અને ચંદ્રશંકર દેશના તેજસ્વી તારલા છે."

દરમિયાનમાં અમદાવાદમાં ગૂજરાત વિદ્યાપીઠની સ્થાપના ૧૮-૧૦-૧૯૨૦ના રોજ થઈ. સ્થાપનાનો સમારંભ તારીખ ૧૫-૧૧-૧૯૨૦ના રોજ યોજાયો. પૂ.મહાત્મા ગાંધી તેના સ્થાપક હતા. દેશદાઝથી રંગાયેલા વિદ્યાર્થીઓ અહીં અભ્યાસ માટે દાખલ થયા.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં "સ્વરાજ આશ્રમ" નામનું એક આદર્શ છાત્રાલય નિર્માણ થયું. સ્વરાજ આશ્રમના પ્રથમ ગૃહપતિ તરીકે શ્રી ગીદવાણીજી હતા. તેઓ વિદ્યાપીઠના પ્રથમ આચાર્યનું પદ પણ શોભાવતા હતા. તેઓ ખૂબ સાદા હતા અને વિદ્યાર્થીઓ સાથે જ છાત્રાલયમાં રહેતા. તેમનો ખોરાક એકદમ સાદો હતો જેમ કે દૂધ વગરનો ઉકાળો, બાફેલા બટાટા વગેરે.

આશ્રમમાં રહેનારા વિદ્યાર્થીઓની ટુકડીઓ પાડી દેવાઈ હતી. દરેકને અલગ અલગ કામગીરી સોંપી હતી. અનાજ સાફ કરવા, વાસણ માંજવા, સીધું-સામાન લાવવા વગેરે કામ આ ટુકડીઓ કરતી. છાત્રો રોજ સાતેક કલાક કાંતણ કરતા અને તેથી છાત્રાલયની સુઘડતા તથા સાદાઈ બધે પંકાવા લાગી હતી.

પાંડુરંગ પણ ઈ.સ. ૧૯૨૧માં સ્વરાજ આશ્રમમાં દાખલ થયા અને ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં છેલ્લા વર્ષનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા.

પાંડુરંગ સ્વરાજ આશ્રમમાં રહેવા માટે પ્રવેશ મળ્યા પછી તેમને ફાળવેલા રૂમ પર આવ્યા. કુદરત પણ કેવી કરામત કરે છે ? ગજબનાક રીતે તે સંબંધિત પાત્રોને ભેગા કરી દે છે. પાંડુરંગે રૂમમાં નજર નાખી તો તેમના અંગત મિત્ર અંબાલાલ વ્યાસ હતા. તેમના આશ્ચર્યની અવધિ ના રહી. વ્યાસની પાસે તેમના સહાધ્યાયી અમૃતલાલ ના. મોદી હતા. જેઓ સમયાંતરે પૂજ્યશ્રીના આજીવન મિત્ર, પ્રશંસક, અનુયાયી અને ભક્ત બની ગયા.

મોદી ભાખરી વણતા હતા અને અંબાલાલ શેકતા હતા. પાંડુરંગ આવીને બારણા વચ્ચે ઊભા. તેમને જોતાં જ અંબાલાલે તવેથો ફેંકી દીધો અને ઊછળીને પાંડુરંગને કોટે વળગી પડ્યા. તેઓ બોલી ઊઠ્યા :

"અલ્યા, વળામે તું ?"

એકાદ-બે મિનિટ સુધી બે મિત્રોનું આલિંગન પ્રગાઢ રહ્યું. એ પછી અંબાલાલ પાંડુરંગનો હાથ ખેંચીને અંદર લઈ આવ્યા.

એટલામાં મોદી બોલ્યા :

"અરે વ્યાસ ! જો તો ખરો, ભાખરી બળી ગઈ."

"અરે, યાર ! તને શી ખબર કે કોણ આવ્યું છે ? મારો ખાસ મિત્ર પાંડુરંગ વળામે આવ્યો છે !"

મોદીએ કાંઈ પણ બોલ્યા વગર ભાખરી ઊથલાવી અને બીજી વણવા માંડી અને ભાખરી વણવાનું અને શેકવાનું બન્ને કામ તેમણે કરવા માંડ્યું.

બન્ને મિત્રો વાતોએ વળગ્યા. ઘણા વખતે મળ્યા હતા. એટલે તેમની પાસે ગોદામ ભરાય એટલી વાતો હતી. બન્નેની વાતો મોદી ખૂબ ધ્યાનથી સાંભળતા હતા. તેઓ પાંડુરંગની વિનોદપ્રિય, બુદ્ધિગમ્ય અને અતિ ઉચ્ચ વિચારસરણીવાળા વાક્‌પ્રવાહથી પ્રભાવિત થઈ ગયા અને પહેલી જ મુલાકાતમાં પાંડુરંગ માટે તેમને અહોભાવ પેદા થયો. મોડી રાત્રે ભોજન કરી બધા સૂઈ ગયા. પથારીમાં પડ્યા પડ્યા ત્રણેય મિત્રોએ મોડી રાત સુધી વાતો કરી. ત્રણેય ગાઢ મિત્રો બની ગયા.

એક વખત ગાંધીજીને એમ થયું કે, 'દારૂએ મહાવિનાશ વેર્યો છે. જ્યાં સુધી દારૂ છે ત્યાં સુધી દેશનું ભાવિ અંધકારમય છે. દારૂનાં પીઠાં તો બંધ કરી શકાશે નહીં કારણ કે તેઓ સરકારનું લાઈસન્સ ધરાવે છે તેથી ત્યાં જતા લોકોને રોકવા અને દારૂ ના પીવા સમજાવવા.

તેમણે નક્કી કર્યું કે દરેક દારૂના પીઠાં આગળ પિકેટિંગ કરવામાં આવે ત્યાં એક કે બેની ટુકડીમાં સ્વયંસેવકો ઊભા રહે અને પીઠા તરફ જતા બધાને રોકી દારૂ છોડી દેવા સમજાવે.

પાંડુરંગને ભાગે રીચી રોડનું એક પીઠું આવ્યું. તેમણે તેમની ફરજ બજાવવા માંડી. પોતાની આગવી લાક્ષણિક ઢબે દારૂ પીવા જનારને સમજાવવા લાગ્યા. કેટલાક સમજતા પણ ઘણાબધા ગાંઠતા નહીં.

આ દારૂ પીવા આવનારામાં એક સ્ત્રી પણ આવતી હતી. તેના અંગે વસ્ત્રો ફાટેલાં, જર્જરિત હતાં. તેને નિહાળતાં પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ તે અત્યંત ગરીબ લાગે. દારૂના પૈસા તેને કેવી રીતે પોસાતા હશે તે સમજાતું ન હતું. તે બાઈને દારૂની ભયંકર લત લાગી હતી. એ બાઈને દૂરથી આવતી જોઈ પાંડુરંગ તેના રસ્તામાં ઊભા રહ્યા. જેવી તે બાઈ આવી કે તરત તેઓ બોલ્યા :

"બહેન, આ દારૂની ગર્તામાં શીદ પડે છે ! તું રોજ કેટલા બધા પૈસા વેડફે છે !"

"તારી પાસે પૈસા માંગુ છું ? હું પૈસા લાવું છું અને દારૂ પીઉ છું. તેમાં તારે શું ?"

શબ્દોમાં નરી નફિકરાઈ નીતરતી હતી.

"બહેન ! તારી તબિયત બગડશે. તારું આખું કુટુંબ તારાજ થશે. તું બરબાદ થઈ જઈશ. દારૂ તો રાક્ષસ છે. તેના પંજામાંથી મુક્ત થા."

બાઈ મોં વાંકું કરી પાંડુરંગને લગભગ ધક્કો મારીને પીઠા તરફ ગઈ અને થોડી વારે લથડતી ચાલે બહાર આવી.

રાત્રે વળામેને ઊંઘ ન આવી. આખી રાત પાસાં ઘસવામાં અને ઉદ્વેગમાં ગઈ. તેમને થયું કે જે દેશની નારી લાજ-શરમ મૂકી દારૂની લતે ચઢે તે દેશ ગુલામીમાંથી મુક્ત કેવી રીતે થાય? તેમણે મનોમન નક્કી કરી લીધું કે ગમે તેમ કરીને પણ આ બાઈને દારૂ છોડાવીશ. તે માટે તેમણે મનોમન કેવી રીતે વાત કરવી તે ગોઠવી રાખ્યું.

બીજે દિવસે સવારે તેઓ પીઠાથી થોડે દૂર ઊભા રહ્યા. થોડી વારે પેલી બાઈ આવી. તે સડસડાટ જતી હતી. વળામેએ તેને રોકી. બે હાથ જોડી બાઈની આંખોમાં આંખ પરોવીને તેમણે કહ્યું :

"મારી બહેન, શા માટે વ્યસનની ગુલામ બને છે? શા માટે તારી જાતને ઊંડી ખાઈમાં નાખે છે? શા માટે તું બરબાદી નોતરે છે?"

આગળ બોલવા જાય ત્યાં તો બાઈ વળામેને હડસેલીને જતી રહી. પાંડુરંગ અસહાય નેત્રે તેની પીઠને જોઈ રહ્યા. તેમણે દૃઢ નિર્ધાર કર્યો કે આ બાઈને દારૂ છોડાવીને જ રહીશ.

આ કાર્યક્રમ રોજ ચાલ્યો. પાંડુરંગ રોજ સમજાવે અને પેલી બાઈ રોજ અવગણના કરે. પણ હિંમત હારે તો પાંડુરંગ નહીં.

અને, એક દિવસ તે બાઈ પાંડુરંગ સામે આવીને ઊભી રહી અને પાંડુરંગ કંઈ તેને કહે એ પહેલાં તે બોલવા માંડી :

"તું મને દારૂ છોડવાનું કહે છે?"

"હા."

પેલી બાઈ છણકો કરી બોલી :

"જો હું વ્યસની છું, તો તું પણ વ્યસની છે."

"મને કોઈ વ્યસન જ નથી."

"તું ચા નથી પીતો?"

"ચા તો પીઉં છું. રોજ સવારે બે કપ."

"તો સાંભળ, જો તને ચાનું વ્યસન છે તો મને દારૂનું, સમજ્યો !" એમ કહી તે વિજયી મુદ્રામાં જવા લાગી. પાંડુરંગે તેને એકદમ રોકી અને કહ્યું :

"બહેન, જો હું ચા છોડું તો તું દારૂ છોડે?"

પાંડુરંગના હૃદયના ઊંડાણમાંથી બોલાયેલા આ શબ્દોએ જાદુઈ અસર કરી. બાઈએ એકાદ પળ વિચાર કર્યો અને બોલી,

"હા, તો હું દારૂ છોડીશ, જા."

બાઈની વાત પાંડુરંગના હૈયા સોંસરવી ઊતરી ગઈ. તેમને થયું કે જો હું જ

વ્યસન કરતો હોઉં તો બીજાને વ્યસન છોડવાનું કેવી રીતે કહી શકું? હું પહેલા આચારમાં મૂકું અને ત્યાર પછી કહું તો જ તેની અસર પડે. બાકી બધું નકામું.

પાંડુરંગ રૂમ પર ગયા. આઠ દિવસ સુધી પીઠા પર પણ ન ગયા. તેમણે ચા છોડી દીધી. આઠ દિવસ તેઓ ચાને અડક્યા પણ નહીં. નવમે દિવસે સવારે તેઓ પીઠા પર પહોંચી ગયા અને પેલી બાઈની રાહ જોવા લાગ્યા.

થોડી વાર રાહ જોવડાવી પેલી બાઈ આવી. પાંડુરંગ મલકાતે મુખડે તેની સામે હાથ જોડીને ઊભા રહ્યા. તેમણે જણાવ્યું :

"બહેન, મેં ચા છોડી દીધી છે."

અને વળતી જ પળે પેલી બોલી :

"ભાઈ, તો લે આ મેંય દારૂ છોડી દીધો."

એમ બોલી એક અછડતી નજરે પાંડુરંગ તરફ નાખી તે પાછી વળી ગઈ.

પાંડુરંગ પાછી વળીને જઈ રહેલી બાઈની પીઠને તાકી રહ્યા. તેમણે મનોમન એ બાઈને વંદન કર્યું. એ બાઈ તેમને પોતાની ગુરુ જણાઈ. તેણે પાંડુરંગને 'આચાર'નો પાઠ ભણાવ્યો. એણે પાંડુરંગને ઉપદેશ આપ્યો કે :

"બીજાને ઉપદેશ આપતાં પહેલાં આચારમાં મૂકો."

પાંડુરંગની આંખમાંથી એક હર્ષાશ્રુ ખરી પડ્યું.

દત્ત ભગવાને વેશ્યાને ગુરુ બનાવી હતી. પૂજ્યશ્રીએ એક દારૂડિયણ બાઈને ગુરુ બનાવી. તેની પાસેથી "આચારથી ઉપદેશ"નો બોધ લીધો. ત્યાર પછી પૂજનીયશ્રી દરેક વસ્તુ પોતાના આચારમાં મૂકતા અને આચાર દ્વારા જ ભક્તને ઉપદેશતા અને તે પણ મૌન રહીને જ ! પૂજનીયશ્રીએ ક્યારેય કોઈને ઉપદેશ આપ્યો નથી.

એક આદર્શ છાત્રાલય તરીકે સ્વરાજ આશ્રમ દેશમાં પંકાવા લાગ્યું. ઘણી વાર છાત્રાલયમાં દેશ-વિદેશની પ્રતિષ્ઠિત વ્યક્તિઓ અવલોકન માટે આવતી અથવા તેઓને આમંત્રણ પાઠવવામાં આવતું.

તે સમયમાં જયકર નામના સુપ્રસિદ્ધ વકીલ અમદાવાદમાં પધાર્યા હતા. છાત્રોએ તેમને આમંત્રણ પાઠવ્યું. તેમની આગતાસ્વાગતા કેવી રીતે કરવી અને તેમને શું જમાડવું તેની ચર્ચા કરવા છાત્રો તથા આચાર્ય ગીદવાણીજી સાહેબ ભેગા મળ્યા. જમાડવાને મુદ્દે બે મત પડ્યા. મોટા ભાગના છાત્રો મિષ્ટાન્ન, દૂધપાક, પૂરીનું ભોજન આપવાનો અભિપ્રાય ધરાવતા હતા. જ્યારે એક ખૂબ નાનો વર્ગ હતો જે માત્ર સાદો ખોરાક આપવાની તરફેણમાં હતો. આ નાના વર્ગમાં મોદી-વ્યાસ અને વળામે જ હતા. અંતે બહુમતીના નિર્ણયને માન આપી મિષ્ટાન્ન આપવાનું નક્કી થયું. આ નિર્ણયને નાના વર્ગે સ્વીકારી. અલબત્ત તેઓ જમવા ગયા નહીં.

તે દિવસોમાં ગાંધીજી પણ અમદાવાદમાં હતા. છાત્રોએ તેમને પોતાની પાસે રહેવા વિનંતી કરી. ગાંધીજીએ તે સ્વીકારી લીધી અને સ્વરાજ આશ્રમમાં થોડા દિવસ રહેવા આવ્યા. લગભગ આખો દિવસ છાત્રો પાસે વાતો કરી. એ દરમિયાન કોઈ એક છાત્રે શ્રી જયકરને અપાયેલા મિષ્ટાન્નની અને કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ સાદા ભોજનની

કરેલી હિમાયતની વાત કહી. ગાંધીજીએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં અભિપ્રાય આપ્યો કે,

"જે વિદ્યાર્થીઓએ સાદા ભોજનની હિમાયત કરી હતી તેઓ જ સાચા છે. રાષ્ટ્રની સંપત્તિ વેડફવાનો આપણને અધિકાર નથી."

આ દિવસો દરમિયાન ગાંધીજી પાંડુરંગની ખૂબ નજીક આવી ગયા.

એક વખત ગાંધીજી અમદાવાદ આવ્યા. છોકરાઓને મળવા સ્વરાજ આશ્રમમાં તેઓ ગયા. પાંડુરંગને ના જોતાં તેમણે છોકરાઓને પૂછ્યું,

"વળામે ક્યાં ગયાં ?"

"બાપુ, સાંજ સુધીમાં એ આવી જશે." એક છાત્રે કહ્યું.

બાપુએ થોડી વાર વાતો કરી અને પછી પોતાને મુકામે ગયા.

સાંજે પાંચેક વાગ્યે વળામે છાત્રાલયમાં આવ્યા. કોઈએ તેને કહ્યું કે બાપુ તને યાદ કરતા હતા. એટલે તરત જ તેઓ બાપુને મળવા નીકળી ગયા.

દૂરથી વળામેને આવતા જોઈ બાપુ તરત બોલી ઊઠ્યા, "વળામે, ક્યાં ગયા હતા ? હું સવારે છાત્રાલય પર આવ્યો હતો."

"બાપુ, હું ડાકોર ગયો હતો."

"ડાકોર સારું યાત્રાધામ છે. પણ બહુ ગંદું છે, નહીં ?" બાપુએ જણાવ્યું.

પાંડુરંગને આશ્ચર્ય થયું. તેઓ ધીમેથી પણ મક્કમ સ્વરે બોલ્યા :

"બાપુ, હું તો રણછોડરાયના દર્શને ગયો હતો. રણછોડજીને મળ્યો અને બસ એમનામાં ખોવાઈ જ ગયો. ક્યાં સુધી ત્યાં ઊભો રહ્યો તેનીય ખબર ન રહી. પૂજારીઓએ દરવાજા બંધ કર્યા ત્યારે અચાનક જાગી ગયો એટલે બાપુ, ડાકોરમાં ક્યાં ચોખ્ખું છે અને ક્યાં ગંદકી છે તે મારી નજરમાં જ ન આવ્યું."

ગાંધીજી એક પણ શબ્દ ન બોલ્યા. માત્ર આ અલગારી છોકરાને હાથ પકડી અત્યંત પ્રેમથી પોતાની પાસે બેસાડી દીધો. પછી પાંડુરંગના બરડે હાથ ફેરવી બે-ચાર પળ તેમની સામે તેઓ જોઈ રહ્યા અને અત્યંત મમતાભરી નજરથી અભિનંદી રહ્યા અને ધીમેથી બોલ્યા : "હા, દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ !!" મોડી સાંજ સુધી બન્નેએ ખૂબ વાતો કરી.

ગાંધીજી અને વળામેને વારંવાર મળવાનું થતું. તેથી તેમનો સંબંધ ગાઢ થતો ગયો. ગાંધીજીની સત્ય-અહિંસાની વિચારસરણીનો પ્રચાર કરતું 'નવજીવન' છાપું નવજીવન પ્રેસમાંથી બહાર પડતું હતું. તેમાં સ્વામી આનંદ નામના ખૂબ જ સાદા, ત્યાગી અને દેશભક્ત વ્યક્તિ તંત્રી તરીકે કામ કરતા હતા. ગાંધીજીએ વળામેને સ્વામી આનંદની મદદ માટે મોકલ્યા.

વળામેને સ્વામી આનંદ જેવા દેશભક્ત પાસે કામ કરવાનો લાભ મળ્યો તેનો તેમને આનંદ હતો. તેઓ નવજીવન પ્રેસમાં હાજર થઈ ગયા. તેમની ફરજ લેખ લખવાની, લેખો સુધારવાની, ફેરિયાઓને પ્રતો આપવાની અને તેમની પાસેથી હિસાબે પૈસા લેવાની હતી.

પાંડુરંગને આ કામમાં મજા આવી. તેથી તેમણે અંબાલાલ વ્યાસને પણ નવજીવનમાં

પ્રૂફરીડર તરીકે આવી જવા જણાવ્યું. પરંતુ તેમને અનુકૂળતા પડી નહીં.

માત્ર ઈશ્વરપરાયણ, પ્રાણીમાત્રમાં સદ્‌સદ્ વસ્તુ જ પેખનારા પાંડુરંગને ફેરિયાઓને પ્રતો ગણીને આપવી અને ગણીને પૈસા લેવા તે તેમની પર અવિશ્વાસ કરવા જેવી વાત લાગી. પાંડુરંગને ક્યારેય કોઈ ઉપર અવિશ્વાસ આવતો જ નહીં. તેથી તેમણે ફેરિયાઓને કહ્યું :

"જુઓ, આ જગ્યાએ પ્રતોનો ઢગલો કરેલો રહેશે. તેમાંથી તમારે ગણીને પ્રતો લઈ જવાની અને તેના પ્રમાણમાં પૈસા આ ગલ્લામાં મૂકી દેવાના."

બધું જ કામ ખૂબ જ વ્યવસ્થિત ચાલવા લાગ્યું. ફેરિયાઓ સાથે થયેલ સમજૂતીમાં પણ ક્યારેય દગો-ફટકો થતો નહીં. ફેરિયાઓ ખૂબ જ નીતિથી પૈસા મૂકતા અને પ્રતો લેતા. પાંડુરંગ ક્યારેય પૈસા કે પ્રતો ગણતા નહીં.

એક દિવસ સ્વામીએ વળામેને બોલાવ્યા. ઘણીબધી ચર્ચાઓ કરી. પછી સ્વામીએ ઓચિંતું પૂછ્યું :

"છાપાની પ્રતો ફેરિયાઓને ગણીને આપો છો ને ?"

"કેમ ખૂટી ?"

"ના, ના, એમ નહીં. આ લોકોને પ્રતો બરાબર ગણીને આપવી અને પૈસા બે વાર ગણીને લેવા."

પાંડુરંગને આશ્ચર્ય થયું. તેઓ બોલ્યા :

"એની શી જરૂર છે ? હું તો ફેરિયાઓને પ્રતો ગણીને લઈ જવાનું કહું છું અને પૈસા ગણીને મૂકવાનું કહું છું. તે લોકો પર અવિશ્વાસનું કારણ મને દેખાતું નથી."

સ્વામી એકાદ પળ માટે શાંત રહ્યા પછી બોલ્યા :

"જુઓ વળામે ! આ ફેરિયાઓ વિશ્વાસલાયક હોતા નથી અને સંસ્થાના કામમાં ચોક્કસ રહેવું."

વળામે કહ્યું :

"સત્ય-અહિંસાના ઉમદા વિચારોનો પ્રચાર કરતા કાર્યાલયમાં બીજા પર અવિશ્વાસ કેમ રખાય ?"

સ્વામી કહે : "દુનિયા તમે ધારો છો તેવી નથી. આંધળા વિશ્વાસે ગાડું કોઈ દિવસ ઊંધું પડે. ચોક્સાઈથી કામ કરવું."

પાંડુરંગ બોલ્યા :

"સ્વામીજી, સત્ય અને અહિંસાનો સંદેશો લોકોને આવા અવિશ્વાસના વાતાવરણમાં કેવી રીતે પહોંચતો કરાશે ? જે લોકો અડધી રાતે ઉજાગરા કરી વૈતરું કરે અને મહેનતનો પૈસો કમાય છે તેઓ પર અવિશ્વાસ કેમ થાય ?"

સ્વામીજી કહે : "વળામે, તમારી વાત એક આદર્શવાદી વ્યક્તિની છે. પરંતુ દુનિયામાં બધા સરખા નથી હોતા. આપણે સંસ્થામાં કામ કરીએ છીએ. આપણે વ્યવસ્થિત ધ્યાન રાખવું જોઈએ."

પાંડુરંગનું મન આળું થઈ ગયું. કોઈ પણ વ્યક્તિ પર અવિશ્વાસ કરવો તે તેમના

સ્વભાવમાં ન હતું. તેમણે પ્રેસમાંથી રાજીનામું આપી દીધું.

જો આપણે વ્યવહારિક રીતે વિચારીએ તો સ્વામીની વાત વાજબી ગણાય. કામ કરતી બધી જ વ્યક્તિઓ વિશ્વાસપાત્ર હોય તેમ ન બને. કોઈ પણ સંસ્થામાં કામ કરનારે હિસાબકિતાબ રાખવો જોઈએ. શક્ય તેટલી ચોક્સાઈ હોવી જોઈએ. આ વાત આજના માહોલથી તરાંસીએ તો સ્વામીની વાતમાં સત્ય છે જ. પરંતુ પાંડુરંગ જેવી અલગારી સાધુ જેવી વ્યક્તિ તો પોતાની આગવી મસ્તીમાં જ વર્તે. તેઓ ક્રૂર પ્રાણીનો પણ અવિશ્વાસ ન કરે તો મનુષ્યનો કરે જ કેવી રીતે !

પાંડુરંગ પ્રેસમાંથી છૂટા થઈ ગયા અને એક 'ન્યાયદર્શક' નામના છાપામાં નનામી કટાર લખવાની શરૂ કરી. કટારનું મથાળું 'ભાંગનો લોટો' રાખ્યું હતું. આ કટારમાં પાંડુરંગ જાહેર જીવનમાં પડેલા કહેવાતા સેવકોના દંભનો પર્દાફાશ કરતા. ધારદાર, તીખી અને માર્મિક કલમથી તેઓ ભલભલાનો ઊધડો લેવા લાગ્યા. વામનરાવ પાસે પંચમહાલમાં પ્રચાર કરતી વખતે રાજકારણીઓના દંભ અને છેતરામણી વાતો, પત્રકારત્વમાં ચાલતું જૂઠાણું વગેરેનો ઠીક ઠીક અભ્યાસ થઈ ગયો હતો. 'ભાંગના લોટા'થી દંભી વ્યક્તિઓમાં ગભરાટ વ્યાપી ગયો. લોકો આ કૉલમ વાંચવા ઉત્સુક રહેતા અને એકબીજાને પૂછતા કે આનો લેખક કોણ છે ?

હવે તેમને રાજકારણમાં વ્યાપેલા ભ્રષ્ટાચાર, દંભ, વંચના, છેતરામણી, જૂઠાણું વગેરે જોઈને સૂગ ચઢી હતી. તેમને આ ક્ષેત્રનો અણગમો ઊપજ્યો. તેમણે રાજકારણ છોડી દીધું.

હવે તેમને કોઈ એવું ક્ષેત્ર પકડવું હતું જેમાં દેશની સાચા અર્થમાં સેવા થાય. તેમણે શિક્ષણ ક્ષેત્રને પસંદગી આપી. તેમને થયું કે એકલું શિક્ષણ ક્ષેત્ર જ એવું છે જ્યાં આ બધી બદીઓ નથી. વળી ભોળાભટાક વિદ્યાર્થીઓનું ઘડતર કરી આવતી કાલના ભારતનું નિર્માણ કરવાનો લાભ પણ હતો અને તેમણે શિક્ષક થવાનો નિર્ણય કર્યો.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠની સ્થાપના પછી રાષ્ટ્રિય શાળાઓની સ્થાપના થઈ. એ શાળાઓએ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠની માન્યતા સ્વીકારી. તેથી શાળાઓને સરકાર તરફથી મળતી ગ્રાંટ બંધ થઈ ગઈ. સૌથી પહેલાં અમદાવાદમાં ઘીકાંટામાં આવેલી 'મૉડલ હાઈસ્કૂલ' ગૂજરાત વિદ્યાપીઠમાં જોડાઈ અને રાષ્ટ્રિય શાળા તરીકે જાહેર થઈ. તેણે તેનું નામ "રાષ્ટ્રિય આદર્શ વિનય મંદિર" રાખ્યું એ શાળાના સંચાલકો કેશવલાલ અને રામશંકર હતા. વળામે આ શાળામાં સંસ્કૃત અને અંગ્રેજીના શિક્ષક તરીકે ઈ.સ. ૧૯૨૧માં જોડાયા.

પાંડુરંગને શિક્ષણકાર્ય ખૂબ જ ગમ્યું. કારણ કે અહીં કોઈ દંભ ન હતો. અહીં કોઈ વંચના ન હતી. અહીં દગાફટકાની દહેશત ન હતી. અહીં અવિશ્વાસ ન હતો. અહીં કામ કરનારા મોટા ભાગના શિક્ષકો 'આદર્શ શિક્ષક' હતા. વિદ્યાર્થીઓ તરફ તેમને વાત્સલ્ય ભાવ હતો. વિદ્યા તરફ આદર હતો.

વળામેની શિક્ષણ પદ્ધતિ અનોખી, મૌલિક અને ઉત્તમ હતી. ચીલાચાલુ શિક્ષણપદ્ધતિને તેમણે તિલાંજલી આપી. તેથી વિદ્યાર્થીઓને પણ અભ્યાસમાં રસ પડવા

લાગ્યો. પાંડુરંગે પોતાની આગવી પદ્ધતિ વિકસાવી. તેમણે નોંધ્યું કે વિદ્યાર્થીઓને વ્યાકરણ અઘરું પડતું હોય છે અને વ્યાકરણની કચાશને કારણે ભાષાજ્ઞાનની શુદ્ધતા અટવાઈ પડે છે. તેથી તેમણે વિદ્યાર્થીઓને સરળ પડે તેવી નોંધો તૈયાર કરી. તેને મઠારી તેમાં સુંદર રત્નકણિકાઓ ગૂંથી. તેમાં તેમણે ઉદાહરણ તરીકે વૈવિધ્યપૂર્ણ કથનોનું સંકલન કર્યું. લગભગ ઍંશીથી પંચાસી ટકા જેટલાં કથનો રામાયણ, મનુસ્મૃતિ, મહાભારત, પંચતંત્ર, ગીતા, ઉપનિષદ, હિતોપદેશ જેવા ગ્રંથો અને કાલિદાસ, ભવભૂતિ, બાણહર્ષ, ભર્તૃહરિ જેવા કવિઓની રચનાઓમાંથી પસંદ કર્યાં. આમાં પૂજનીયશ્રીનો ઉદ્દેશ વિદ્યાર્થીને શરૂઆતથી જ ઉત્તમ વાઙ્મયનો પરિચય થાય અને તેમના મન પર ઉચ્ચ આદર્શોનું સિંચન થાય; તદુપરાંત આપણી ઉત્તમ કૃતિઓને વાંચવા તેમનામાં અભિરુચિ પ્રગટે તે હતો. વ્યાખ્યાઓનાં જાળાં ગૂંથી તથા રૂપો ગોખાવવાની વ્યાકરણની રૂઢપ્રથાને બદલે વ્યાકરણના સિદ્ધાંતોને ક્રિયાત્મક રીતે એટલે કે તેમને અભિવ્યક્તિ દ્વારા શીખવવાની પદ્ધતિ પ્રયોજી. સમગ્ર પુસ્તકમાં લગભગ સવાસો જેટલા શ્લોક સમાવ્યા અને શક્ય તેટલું સરળ અને રસમય બનાવ્યું. તેમાં તેમણે અપરિચિત શબ્દોનો પરિચય તથા કઠિન શબ્દોના અર્થ પાઠના અંતે દર્શાવ્યા. આમ આ નોંધોને તેમણે પુસ્તક રૂપે તૈયાર કર્યું. તેનું નામ તેમણે 'ગીર્વાણ ભાષા પ્રવેશ ભાગ ૧-૨ આપ્યું. આખું પુસ્તક બે ભાગમાં તૈયાર કર્યું.

આ પુસ્તક બીજી શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને પણ લાભ થાય તે માટે ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના મહામાત્ર શ્રી કિશોરભાઈ મશરૂવાળાને શાળાઓના અભ્યાસક્રમમાં પુસ્તકને મંજૂરી મળે તે માટે મોકલી આપ્યું.

પુસ્તક ગૂજરાત વિદ્યાપીઠે મંજૂર કરી દીધું અને ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ સંલગ્ન બધી જ શાળાઓમાં દાખલ કરવાનો હુકમ કર્યો. પરંતુ સાથે સાથે મશરૂવાળાએ અમુક પ્રશ્નો પાંડુરંગને પૂછ્યા. તેમના જવાબ પૂજનીયશ્રીએ ખૂબ જ વિવેકસભર ભાષામાં આપ્યા.

પૂજનીયશ્રીના જવાબ પરથી આપણે તત્કાળ સમજી શકીએ કે તેઓ કોઈ પણ વ્યક્તિને સહેજ પણ ડર વગર, સ્પષ્ટ અને નિઃસંકોચપણે પોતાને જે કહેવાનું હોય તે કહી દેતા. તેમના લખાણમાં ભારોભાર વિવેક હોવા છતાં ખુશામતખોરીનો સદંતર અભાવ રહેતો.

શ્રી મશરૂવાળાએ ગીર્વાણ ભાષા પ્રવેશમાં 'ગીર્વાણ' શબ્દના અર્થ માટે શંકા ઉઠાવી અને તેવા બીજા મુદ્દાઓ ઉઠાવી તેના ખુલાસા માટે એક પત્ર લખ્યો. તેના જવાબમાં પૂજનીયશ્રીએ સ્પષ્ટ ભાષામાં આશ્ચર્ય વ્યક્ત કરીને 'ગીર્વાણ' એટલે 'દેવ' એવું પ્રમાણ સૌથી વધુ પ્રચલિત અને સાક્ષરોમાં માન્ય એવા અમર કોષને ટાંકીને આપ્યું.

તેમણે જણાવ્યું કે અમર કોષમાં 'દેવ' માટે છવ્વીસ નામ છે. અમરકોષ સિવાય આપ્ટેની ડિક્શનેરી ઓકેનો સંસ્કૃત-મરાઠી કોષનો પણ સંદર્ભ ટાંક્યો. વળી અમરકોષમાંના 'દેવ' માટેના ત્રણ શ્લોક પણ ટાંક્યા.

આમ પૂજનીયશ્રીએ બધા જ જવાબ યોગ્ય રીતે આપ્યા. પૂજયનીયશ્રીની જગ્યાએ બીજો કોઈ હોત તો બે-ચાર ખુશામતભર્યાં વાક્યો લખત. કારણ કે પુસ્તકની મંજૂરી ચાલુ રાખવી કે નહીં તે શ્રી મશરૂવાળાના અધિકારની વાત હતી.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ સંલગ્ન શાળાઓ ઉપરાંત બીજી કેટલીક સરકાર માન્ય શાળાઓએ પણ 'ગીર્વાણ ભાષાપ્રવેશ'ને પાઠ્યપુસ્તક તરીકે સ્વીકાર્યું.

પાંડુરંગ શાળામાં ખૂબ જ ધગશથી કામ કરતા તેમાં વળી તેમની શાળાના એક શિક્ષક ખાનદેશ તરફથી મહાસમિતિમાં ચૂંટાયા. તેથી તેઓ તેમના જિલ્લામાં કામ કરવા ગયા. પરિણામે કામ ખૂબ વધી ગયું. વળી સાંજે એક ધાર્મિક વર્ગ રાખ્યો હતો. તેમાં તેમને ખૂબ શાંતિ મળતી.

પાંડુરંગ શાળાના એક અતિ આદરણીય અને આદર્શ શિક્ષક તરીકે ખ્યાતિ પામવા લાગ્યા. તેમને શાળાના કામના સમય સિવાયનો બીજો ફાજલ સમય ખૂબ મળવા લાગ્યો. વળી શાળામાં પડતી દિવાળીની તથા ઉનાળાની રજાઓનો સમય તો તેમને માટે વરદાનરૂપ બની જતો. તેમણે આ સમયનો સભાનતાપૂર્વકનો સદ્‌ઉપયોગ કર્યો. આ સમય દરમિયાન તેમણે આધ્યાત્મિક ગ્રંથો જેવા કે ગીતા, ઈનટ્યુન વીથ ધી ઈન્ફિનિટિ (Intune with the infinite) 'સત્યદેવનું મનુષ્ય કે અધિકાર', 'Charactar building thought power'નો હિંદી અનુવાદ વગેરે વાંચ્યા અને તેના ઉપર પ્રચૂર પ્રમાણમાં મનન કર્યું. આ સાથે લેખનકાર્ય પણ કરવા માંડ્યું. તેઓએ 'સ્વરાજ્ય કીર્તન, અહિંસા એટલે શું ? વગેરે લેખો લખ્યા અને 'વસંત'માં છાપવા શ્રી આનંદશંકર ધ્રુવને મોકલ્યા.

તેઓ સવારે લગભગ બે વાગ્યે ઊઠી જતા. પ્રાતઃકર્મ પરવારી ધ્યાનમાં બેસી જતા. ખૂબ વહેલા ઊઠી જવાને કારણે ભૂખ વહેલી લાગતી અને તેથી સવારે આઠ વાગ્યે તેઓ જમી લેતા. આ વાત તેમણે પ્રિન્સિપાલને કરી. પ્રિન્સિપાલને પાંડુરંગ માટે ખૂબ માન હતું. તેથી ચાલુ વર્ગે પાંડુરંગ જમવા જાય તોપણ તેનો વાંધો લેતા નહીં.

એક વખત શાળામાં ઇન્સ્પેક્શન આવ્યું. શાળાના આચાર્ય રામશંકર ત્રિપાઠી તથા નિરીક્ષક અધિકારી શાળાના અભ્યાસના નિરીક્ષણ માટે નીકળ્યા. એક પછી એક વર્ગોનું ચીવટભર્યું અવલોકન કરી તેઓ વળામેના વર્ગ તરફ આવ્યા. નિરીક્ષકને થોડું નવાઈ જેવું લાગ્યું. એ બાબત રામશંકરને પૂછે તે પહેલાં તો વર્ગ આવી ગયો. વર્ગમાં નજર કરી તો વધુ નવાઈ લાગી. બધા જ વિદ્યાર્થીઓ શિસ્તબદ્ધ રીતે બેઠા હતા અને ધ્યાનપૂર્વક અભ્યાસ કરતા હતા. વર્ગનો મૉનિટર ટેબલ પાસે ઊભો હતો. તે પણ ઊભો ઊભો વાંચતો હતો. અંદર વળામે હતા જ નહીં. શિક્ષકની ગેરહાજરીમાં વિદ્યાર્થીઓ આટલા શાંત રહી અભ્યાસરત હોય તે નિરીક્ષકની કલ્પના બહાર હતું.

નિરીક્ષક સાહેબને આવેલા જોઈ બધા વિદ્યાર્થીઓ જગ્યા ઉપર ઊભા થઈ ગયા. વર્ગમાં દાખલ થઈ નિરીક્ષક સાહેબે બધાને બેસી જવા જણાવ્યું. વિદ્યાર્થીઓ બેસી ગયા અને વાંચવા લાગ્યા. નિરીક્ષકે આટલો શિસ્તબદ્ધ વર્ગ હજુ જોયો ન હતો. તેમણે આચાર્યને પૂછ્યું :

"શિક્ષક ક્યાં ગયા છે ?"

"જમવા." આચાર્યે જવાબ આપ્યો.

નિરીક્ષકે કાંડા ઘડિયાળમાં સમય જોયો અને બોલ્યા :

"હજુ તો સવા આઠ થાય છે. તેઓ આટલા વહેલા જમે છે ?"

"હા, તેઓને ભૂખ વહેલી સવારે લાગે છે. તેમણે મારી પરવાનગી લઈ રાખી છે અને મેં તેમને તેમ કરવાની છૂટ આપી છે. તેઓ તેમના કામમાં ખૂબ ચોક્કસ છે."

નિરીક્ષકે વિદ્યાર્થીઓને થોડા સવાલ પૂછ્યા. થોડાં સૂચનો કર્યાં અને પછી બહાર નીકળી ગયા. જેવા બહાર નીકળ્યા કે સામે જ વળામે મળ્યા. આચાર્યે તેમની ઓળખાણ આપી એટલે વળામેએ હાથ જોડી પ્રણામ કર્યા. નિરીક્ષક સાહેબે પૂછ્યું :

"મિ. વળામે, આટલા વહેલા જમવા જાવ છો ?"

"હા, સાહેબ."

"આટલી વહેલી ભૂખ લાગે છે ?"

"મારા માટે આ વહેલું નથી, સાહેબ."

"સમજ્યો નહીં."

"સાહેબ, મારી સવાર રાત્રે બે વાગે ઊગી જાય છે. જ્યારે આપ સાહેબની સવાર, સવારે છ વાગે થાય છે. તેથી મને સવારે આઠ વાગે ભૂખ લાગી જાય છે."

વળામે એટલી નિખાલસતાથી અને સહજ ભાવથી બોલ્યા કે નિરીક્ષક અને આચાર્ય બન્ને ખડખડાટ હસી પડ્યા.

પાંડુરંગને સમસ્ત પ્રાણીજગત પર વિશ્વાસ હતો અને તેથી કોઈ પણ વ્યક્તિ જો તેમની પાસે ખોટા આશયથી આવે અગર તેમને છેતરવા પ્રયત્ન કરે તો તે તેમ કરી જ ના શકે અને એ વ્યક્તિ ત્યાં લાંબો સમય ટકી પણ ના શકે.

પાંડુરંગ દર ગુરુવારે અપવાસ રાખતા. તેથી એક વિદ્યાર્થીને એક રૂપિયો આપી દર ગુરુવારે પાશેર જેટલા પેંડા મંગાવતા. આ ક્રમ કાયમનો હતો અને તે એક જ છોકરાને આ કામ સોંપતા. છોકરો પણ એક જ કંદોઈને ત્યાંથી પેંડા લાવતો.

દર વખતે એક સરખા પેંડા ના આવે. ઓછાવત્તા થાય. પાંડુરંગ તે તરફ કોઈ ધ્યાન આપે નહીં. છોકરો જે પરચૂરણ આપે તે પણ ગણ્યા વગર જ ખીસામાં નાખે. છોકરાને ક્યારેય કાંઈ પણ પૂછે નહીં.

એક દિવસ વળામે શાળામાંથી બહાર નીકળ્યા. તે વખતે પેલો છોકરો ઝડપથી તેમની પાસે આવ્યો અને તેણે તેમના પગ પકડી લીધા. તે જોરથી રડી પડ્યો. પાંડુરંગ માત્ર ત્યાં જ ઊભા રહ્યા. એ છોકરાને બરાબર રડવા દીધો. થોડી વારે છોકરો રડતાં રડતાં બોલ્યો :

"સાહેબ, મને માફ કરો. હું તમારો ગુનેગાર છું."

"મને તો કાંઈ ખબર નથી. તેં વળી મારો કયો ગુનો કર્યો ?"

એકાદ-બે પળ થોભી, ખમીસની બાંયથી આંસુ લૂછી તે બોલ્યો :

"સાહેબ, તમારા મંગાવેલા પેંડામાંથી હું દર વખતે એકાદ-બે ખાઈ જતો હતો."

"બસ, આમાં ગુનો ક્યાં થયો ? પેંડા ખાવા માટે તો છે. એમાં તેં ખોટું શું કર્યું ?"

"અરે સાહેબ..."

"બોલ બોલ," વળામેએ છોકરાની પીઠ પસવારી અને હેતથી તેની સામે જોયું.

"સાહેબ, હું તમારા વધેલા પરચૂરણમાંથી પણ દર વખતે એકાદ-બે આના ચોરી લેતો હતો."

"એટલું જ ને ! બસ. તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત થઈ ગયું. હવે તું પાપમુક્ત થઈ ગયો અને ખરેખર તો મહેનતાણા પેટે મારે તને કાંઈ આપવું ન જોઈએ ? મેં જે ન આપ્યું તે તેં લઈ લીધું. એમાં ખોટું શું કર્યું ?"

"સાહેબ, મને માફ કરો."

"જો સાંભળ, પેલું કલાપીનું કાવ્ય તને યાદ છે ? 'હા પસ્તાવો વિપુલ ઝરણું....' તને પસ્તાવો થયો એટલે તારો ગુનો ધોવાઈ ગયો, બસ !" બે પળ પછી તેમણે કહ્યું :

"તને ખોટાં કર્મ માટે પસ્તાવો થયો તે જ સારી નિશાની છે. એ પ્રભુની તારા ઉપરની કૃપા છે. હવે દુઃખી ના થઈશ."

છોકરો આંસુ લૂછતો લૂછતો ચાલ્યો ગયો.

❍ ❍ ❍

૮

સ્વામીજીનો આદેશ

દેહકેરાં ભાન રૂઢ્યાં, સાવ પાંડુરંગના
વ્યાપી રહ્યો તલસાટ, એના રોમરોમે અંગના
ડૂબી ગયો આકંઠ પાંડુ દત્ત કેરા ધ્યાનમાં
'આદેશ' સદ્‌ગુરુદેવનો લાધ્યો અમૂલખ રાનમાં

સર્વત્ર કર્મમય દેખાતા પાંડુરંગના હૈયામાં યોગાગ્નિની પ્રચંડ જ્વાળાઓ પ્રજ્વળતી હતી. પંચમહાલમાં ગામડેગામડે ઘૂમતા હોય, મિત્રોમાં વિનોદ કરતા હોય, કોઈ અતિ ગંભીર ચર્ચા કરતા હોય, ગાંધીજી પાસે ગુફ્તેગો કરતા હોય, રાષ્ટ્રની ચળવળમાં ગળાડૂબ દેખાતા હોય, શાળાના છોકરાઓને ભણાવતા હોય કે મા પાસે ગોધરામાં આરામ લેતા હોય, ત્યારે પણ તેમની આંતરિક એક પળ પણ એવી જતી ન હતી કે જ્યારે તેમણે હૃદયની વેદીમાં પ્રજ્વળતા આરાધનાના અગ્નિમાં જપના સમિધની આહુતિ આપી ન હોય.

પ્રચંડ સાધનાના કારણે તેઓ ધીમે ધીમે અલિપ્ત થતા ચાલ્યા. મિત્રો તથા સ્નેહીઓને અવિરત ફરિયાદો આવવા લાગી કે, "અલ્યા પાંડુ, અમને ભૂલી ગયો ?" પરંતુ તેમને હવે બધું ભૂલી જઈ માત્ર એકમાં જ મન પરોવવાનું ગમતું હતું. એક જ વસ્તુ યાદ રાખવા જેવી હતી. તેમની આંતરિક પ્રફુલ્લતા પાંગરવા માંડી. એકલા એકલા રાત્રે ચંદ્રની ચાંદનીમાં બેસી અંતરમાં ઊઠતા અસ્ખલિત આનંદથી મન ભરાઈ જવા લાગ્યું. તેમને ક્યારેક લાગતું કે તેમને અખૂટ આત્મદ્રવ્યનો મહાનિધિ મળી આવ્યો છે.

ડિસેમ્બર-૧૯૨૧માં થોડા દિવસ ગોધરા ગયા. થોડા દિવસ રહી પાછા તેઓ અમદાવાદ આવી ગયા. ગોધરામાં ઝાઝું ગોઠતું ન હતું. ચિદ્‌ઘનાનંદજીની ગીતા તથા જ્ઞાનેશ્વરીનું વાચન ચાલુ હતું.

મન એટલું પ્રભુમય રહેવા લાગ્યું કે લખવાનું મન થતું જ નહીં. ઘણાબધા તંત્રીઓ તેમને લખવા માટે અનુરોધ કરતા. પણ બધાને ઘડાયેલા દેવાળિયાની માફક વાયદા કર્યા કરતા. તેઓ લેખો માંગનારા તથા રાજકીય સ્વાર્થપટુઓથી અત્યંત કંટાળી ગયા હતા, તંગ આવી ગયા હતા. તેઓશ્રી એટલા બધા કંટાળી ગયા હતા કે તા.૩-૧૦-'૨૧ના પત્રમાં અંબાલાલને લખ્યું : "હમન સે મત મિલો લોગો, હમન ખફગી દીવાને હૈં। ખુશી કા રાહ ત્યાગા હૈ, કઠિનમેં

જા સમાતે હૈ ।''

કેટલીક વખત આકાશમાં ટમટમ થતા તારલાઓ જોઈ તેમનું મન પુલકિત થતું, નાચવા અધીરું થતું. તેમને ઘણી વખત ચેન પડતું ન હતું. હૃદય આકુળવ્યાકુળ થતું. બહારની દુનિયા સાથે સંબંધ રાખવા મન ન થતું. દુન્યવી કોઈ પણ વસ્તુમાં તેમને રસ પડતો નહીં. આ સંજોગોમાં તેમણે આજન્મ અવિવાહિત રહેવાનું નક્કી કરી નાંખ્યું. આ નિર્ણય તેમણે સંવત્ ૧૯૭૮ના ચૈત્ર સુદી પાંચમે લીધો અને એ વાત ગોધરામાં જણાવી દીધી.

દિવસનો મોટા ભાગનો સમય ચિંતનમાં પસાર કરતા. આમ છતાં તેઓ દરેક દુન્યવી જવાબદારી નિભાવતા હતા. હાલોલથી અંબાલાલ વ્યાસને અને અમૃતલાલ મોદીને તેમણે પોતાની શાળામાં જૂન ૧૯૨૨થી બોલાવી નોકરી અપાવી. કુદરતની કેવી હતી કરામત? સમુદ્રમાં તણાતાં વહાણનાં કાષ્ઠ ફરી મળે તેમ જૂના ત્રણે મિત્રો ફરીથી ભેગા થયા. આ સમય પાંડુરંગ માટે સંક્રાંતિ કાળ હતો. આ તબક્કે તેમને અંતરંગ મિત્રોની તાતી જરૂર હતી. ભગવાન ખૂબ જ વ્યવસ્થિત રીતે આયોજન કરતા હોય છે. પાંડુરંગને હવે એકાંત વધુ ને વધુ ગમતું. તેથી બીજી કોઈ જગ્યાએ વ્યવસ્થા ન થતાં તેઓ શાળાના એક ઓરડામાં વાચન, મનન અને ધ્યાન કરતા. શાળામાં રજાઓ પડી ગઈ હતી.

પ્રચંડ સાધનાને કારણે તેઓ વધુ ને વધુ અંદર ઊતરતા ગયા અને તેથી તેમનો દેહભાવ ધીમે ધીમે લુપ્ત થવા માંડ્યો. વાળ કાપવાની કે દાઢી કરવાની ઝંઝટ ફાવતી ન હતી. તેથી વાળ, દાઢી, મૂછો વધારી દીધી. બાવા જેવા તેમના વેષને કારણે મિત્રો તેમને મહાત્મા કહેવા લાગ્યા.

રજાઓમાં થોડા દિવસ ગોધરા ગયા. કોઈ એક દિવસે સમય થયો એટલે તેઓ તથા નારાયણ જમવા બેઠા. જમતાં જમતાં તેમણે કહ્યું :

''મા, હવે મને રોટલી ન આપશો.'' રુકમા ખડખડાટ હસી પડ્યાં અને બોલી ઊઠ્યાં :

''અરે બાબુ, તુંય ખરો છે ને! હજી તેં રોટલી લીધી જ ક્યાં છે?''

''નથી લીધી? સારું ત્યારે એક આપો.'' એમ કહી તેમણે જમવા તો માંડ્યું. જમતાં જમતાં જ સાધનામાં ખોવાઈ ગયા.

એક દિવસ અમદાવાદમાં રીચી રોડ ઉપરથી તેઓ પસાર થતા હતા. સાંજનો સમય હતો. રસ્તો વાહનો અને લોકોની અવરજવરને કારણે ભરચક હતો. ખાડિયા ચાર રસ્તા વટાવી તેઓ બાલા હનુમાન તરફ આગળ વધ્યા. ત્યાં તો તેમની પાછળ પંદર-વીસ નાનાંમોટાં છોકરાંઓનું ટોળું થઈ ગયું.

લાંબા લાંબા વાળ, દાઢીમૂછો, ખાદીનાં લઘરવઘર કપડાં – આવા પાંડુરંગના દીદાર જોઈ છોકરાંને કુતૂહલ થયું. પાંડુરંગ તો પોતાની મસ્તીમાં ચાલ્યા કરે. છોકરાઓ તેમની પછવાડે પછવાડે ચાલવા લાગ્યા. છોકરા કોઈ ન જુએ તે પ્રમાણે પાંડુરંગના ચાળા પાડવા લાગ્યા. એટલામાં કોઈ અળવીતરા છોકરાએ સિસોટી મારી. કોઈએ તાળી

પાડી. 'હુ...રી...' કહ્યું. પાંડુરંગના લાંબા વાળ જોઈ કોઈ છોકરો બોલી ઊઠ્યો : ''અલ્યા આ તો બાયડી છે!'' બીજો એક છોકરો વળી પાછો બોલ્યો : ''હા, ભાઈ આ તો બાયડી છે.'' બીજા એક છોકરાએ તેમાં સુધારો વધારો કરતાં કહેવા માંડ્યું, ''આ તો નાટકની બાયડી છે!''

સૌ છોકરાઓને આ વાત ગળે ઊતરી ગઈ. કોઈ એક જણે તાળી પાડી લહેકા સાથે ગાવા માંડ્યું :

''નાટ...કની બાયડી! નાટકની બાયડી!'' અને બધા જ છોકરાઓ ચાલ્યા જતા પાંડુરંગ પાછળ ચાલતાં ચાલતાં નાચવા લાગ્યા, તાળીઓનો તાલ આપી ગાવા લાગ્યા, ''નાટકની....બાયડી! નાટકની બાયડી!'' આ પ્રમાણે થોડે સુધી ચાલ્યું. પછી વળામે એકદમ ઊભા રહી ગયા અને ધીમેથી તેમણે પાછું જોયું. છોકરાઓ થોભી ગયા. બીજી જ પળે છોકરાઓ દોડ્યા અને વળામે દ્વારા પકડાઈ ન જવાય એટલે દૂર જઈ તેઓ ઊભા રહ્યા. તેમણે બોલવાનું તો ચાલુ જ રાખ્યું : ''નાટકની બાયડી! નાટકની બાયડી!''

અને તે જ સમયે વળામેએ પગનો ઠુમકો લીધો. માથાના વાળ ઉછાળ્યા અને તેઓ હાથથી તાલબદ્ધ તાલીઓ પાડવા લાગ્યા. તેઓ પણ છોકરાઓ સાથે બોલવા લાગ્યા : ''નાટકની બાયડી! નાટકની બાયડી!'' છોકરાઓ એકદમ છોભીલા પડી ગયા. તેઓ કૂદતા, તાળીઓ પાડતા તથા બોલતા બંધ થઈ ગયા. તેઓ આશ્ચર્યચકિત થઈ એકબીજા સામે જોવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે તેઓ વીખરાઈ જઈ આજુબાજુની પોળોમાં જતા રહ્યા. વીખરાઈ જતા છોકરાઓ પ્રતિ વળામેએ એક અતિ સુંદર ભુવનમોહક નિખાલસ સ્મિત ફરકાવ્યું. ભરચક કાજળઘેરી કાળી દાઢીમૂછના વાળ વચ્ચે સુંદર, ધવલ દંતાવલી પળ-વિપળ માટે ચમકી ગઈ અને વળતી જ પળે પાંડુરંગે પાછા નિજાનંદમાં નિમગ્ન થઈ ચાલવા માંડ્યું.

અમદાવાદનો રીચી રોડ એટલે માનવ મહેરામણથી ઊભરાતો ભરચક વિસ્તાર. સાંજને સમયે ખાડિયા ચાર રસ્તા પર કોઈના માથા પર થાળી મૂકો તો છેક ભદ્રકાળીના ચરણોમાં પડે. આવા ગીચ જાહેર રસ્તા પર પોતાને ચીડવતા છોકરાઓ સાથે નાચવું અને બીજી જ પળે કાંઈ જ ન બન્યું હોય તેમ અલિપ્ત થઈ જવું તે ઊંચી આધ્યાત્મિક ભૂમિકાએ પહોંચેલી વ્યક્તિ સિવાય કોણ કરી શકે?

ધીમે ધીમે સાધનાનાં સોપાન પાંડુરંગ સિદ્ધ કરવા લાગ્યા. હવે તેમનું દેહભાન પણ લુપ્ત થવા માંડ્યું. વળામે અત્યંત સ્વચ્છ રહેતા હોવા છતાંય તેમના વાળમાં લીખ-જૂ પડી. માથું ફોલી ખાય એટલી બધી જૂ હતી. પણ તેઓ તો પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે.

એક વખત મોદીએ તેમના વાળમાં જૂ ફરતી જોઈ. તેઓ ઊભા થયા અને વળામેના માથામાં જોયું તો લટે-લટે લીખ અને જૂઓ જોઈ તેમણે પૂછ્યું :

''આ જૂ કરડતી નથી?''

''ના, અત્યાર સુધી તો ખબર ન હતી પણ તેં હમણાં પૂછ્યું એટલે માથામાં હલચલની અને ચટકા ભરવાની ખબર પડે છે.''

"અરે, વાળે વાળે લીખ અને જૂ છે. આખું માથું ફોલી ખાય છે. તોય ખબર પડતી નથી ?"

જવાબમાં તેમણે માત્ર ઊંચું જોયું અને મોદી સામે એક સુંદર સ્મિત કર્યું.

મોદી બજારમાં ગયા. એક ઝીણી કાંસકી લઈ આવ્યા અને માથામાંથી ઘસી ઘસીને જૂ કાઢી નાંખી. પછી અરીઠાથી માથું ધોઈ નાખ્યું.

તેમની આધ્યાત્મિક ઊંચાઈઓ ઉત્તરોત્તર વધતી જતી હતી. નિરંતર સાધનાને કારણે એક પછી એક સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થવા લાગી. પરંતુ તેમણે સિદ્ધિઓ સામે ક્યારેય નજર કરી નહીં. સિદ્ધિઓ સામે ઉદાસીનતા સેવી.

સરખેજમાં એક વખત એક ઊંચી કક્ષાના સંતને તેઓ મળ્યા. વળામેને આવતા જોઈ એ સંત બોલી ઊઠ્યા :

"આવો, બ્રહ્મચારીજી...!"

વળામે બેઠા. થોડો સત્સંગ કર્યો અને છૂટા પડ્યા. આમ બન્ને અવારનવાર મળતા. સંતને પાંડુરંગની આધ્યાત્મિક ઊંચાઈઓનો ખ્યાલ આવી ગયો હતો.

એક દિવસ બન્ને બેઠા હતા. ત્યારે અચાનક સંતે હાથ જોડ્યા અને તેમણે કહ્યું, "બ્રહ્મચારીજી, મારે આપના આશીર્વાદ લેવાના છે !"

"મારામાં એવી કોઈ પાત્રતા નથી."

સંતે જણાવ્યું : "હીરાની પરખ ઝવેરી કરે ત્યારે જ થાય. હીરો એમ નથી કહેતો કે હું હીરો છું !"

વળામેએ સાંભળ્યું-ના સાંભળ્યું કર્યું. તેઓ અલિપ્ત બની બેસી રહ્યા.

સંતે ફરીથી કહ્યું, "બ્રહ્મચારીજી, આપના આશીર્વાદની મારે અત્યંત જરૂર છે."

"હું સમજી શકતો નથી. આપને શું કહેવું છે તેનો ફોડ પાડો."

"મારે દ્વારિકાના શંકરાચાર્યની પીઠ પર બિરાજવું છે."

"તેમાં હું શું કરી શકું ?"

"આપ આપના હસ્તાક્ષરથી નારદવિરચિત "દત્તાત્રેય સ્તોત્ર"-"જટાધરં પાંડુરંગમ્" આપના આશીર્વાદ સાથે આપો. હું તે સ્તોત્રના દશહજાર પાઠ કરીશ. તો મારી ઇચ્છા પૂરી થશે."

"ઓ...હો, હમણાં લખી દઉં." એમ કરી પાંડુરંગે એક કાગળ પર સ્તોત્ર ટપકાવી દીધું. પછી પોતાના માથા પર અડકાડી સંતના હાથમાં તે મૂક્યું.

સ્વામીજીએ તેને આંખ પર અને માથે લગાડી શ્રદ્ધાસભર પ્રણામ કરી તેમના એક પુસ્તકમાં મૂકી દીધું.

આ સ્તોત્રના તેમણે શુભ ચોઘડિયામાં દશહજાર પાઠ કર્યા અને સમયાંતરે તેમની ઇચ્છા પૂર્ણ થઈ. તેઓ ચંદ્રશેખર નામ ધારણ કરી દ્વારકા પીઠાધીશ્વર થયા.

હવે પાંડુરંગનું મન વ્યવસાય, આર્થિક ઉપાર્જન, સામાજિક વ્યવહાર વગેરેમાંથી ઊઠી ગયું. તેમનું અંતર હવે પ્રચંડ સાધના કરવા ધૂણી ધખાવી કોઈ એક પવિત્ર સ્થળે બેસી જવા બંડ પોકારતું હતું. પ્રભુપ્રાપ્તિની તેમને અનહદ તાલાવેલી લાગી હતી.

વ્યતીત થતી એકેએક પળ તેમને યુગયુગ જેવડી લાગતી હતી. અંતિમ ધ્યેયની પ્રાપ્તિ માટે ઘોર તપશ્ચર્યા કરવા તેઓ તલપાપડ થઈ ગયા હતા.

હરતાંફરતાં, ઊઠતાંબેસતાં હરપળે તેમની આંતરિક સાધના ચાલુ જ હતી. છતાં કર્મબંધનો તેમની સાધનામાં આડખીલી બનતાં લાગતાં. જ્યારે જ્યારે એકલા પડે ત્યારે ત્યારે ગુરુદેવને કાકલૂદી કરતા અને અત્યંત સુંદર, પવિત્ર, સિદ્ધ અને એકાંત સ્થળની શોધ માટે માર્ગદર્શન આપવા આંસુભીની આંખે વિનવતા, આજીજીઓ કરતા.

શાળામાં નોકરી દરમિયાન તેમણે વારંવાર પ્રવાસોનું આયોજન કરવા માંડ્યું. શાળાના પ્રવાસ સિવાય મિત્રો પાસે જુદીજુદી જગ્યાએ પ્રવાસે જવા લાગ્યા. આમ કરવા પાછળ તેમનો આશય એકાંત સ્થળ શોધવાનો જ હતો.

એક વખત શાળાના વિદ્યાર્થીઓ સાથે પર્યટનમાં ગયા. ઉત્કંઠેશ્વર થઈ કેદારેશ્વરની ઝાડીઓમાં આખો દિવસ ઘૂમ્યા. સાંજ પડી એટલે મહાદેવ પાસે આવેલી નાની ધર્મશાળામાં તેમણે મુકામ કર્યો.

એટલા વિસ્તારમાં વસવાટ નહિવત્ હતો. ચોતરફ ગીચ વનરાજી અને તેની મધ્યે કેદારેશ્વર મહાદેવનું મંદિર તથા ધર્મશાળા ! અતિ એકાંત એ નિબિડ વનમાં લીલા સાપ જ્યાં-ત્યાં ફરે. રાની પશુઓ વિહરે. કેદારેશ્વર સમીપ વહેતી નદી વાત્રકને કિનારે પાણી પીવાના હેતુથી જંગલી જાનવરો પણ આવે. બાળકો ધર્મશાળામાં હાથપગ ધોઈ સ્વસ્થ થતાં હતાં. પાંડુરંગ તે દરમિયાન મહાદેવના દર્શને ગયા. એટલામાં એક વટેમાર્ગુ ત્યાંથી પસાર થતો હતો. તેણે સહજભાવે વળામેને પૂછ્યું :

"ભાઈ, અત્યારે સાંજની વેળાએ અહીં ક્યાંથી આવ્યા ?"

"શાળાના છોકરાઓને પર્યટનમાં લઈ નીકળ્યો છું. અમદાવાદથી આવ્યો છું."

પેલો માણસ એકદમ તો કાંઈ બોલ્યો નહીં. પણ થોડાક સમય પછી તેણે કહ્યું : "માસ્તર જુઓ. આ જગ્યા ભયંકર છે. રોજ રાત્રે એક મોટો વાઘ આ ચોગાનમાં આવે છે."

"અમે ધર્મશાળા બંધ રાખીશું. આપ ચિંતા ન કરતા." પેલો વટેમાર્ગુ વિદાય થયો. તેના મોં પર ચિંતાની રેખાઓ સ્પષ્ટ દેખી શકાતી હતી.

રાત પડી. હસી-તોફાન-મસ્તી કરતાં કરતાં છોકરાઓએ નાસ્તો કરી લીધો. ધીંગામસ્તીમાં રાત્રીના અગિયાર ક્યારે વાગ્યા તેની ખબર ન પડી. પાંડુરંગે બધાને સૂઈ જવાનો આદેશ આપ્યો. બાળકો ધીમે ધીમે સૂઈ ગયાં. પાંડુરંગ પણ સૂઈ ગયા. કલાક-દોઢ કલાક થયો હશે ત્યાં બહાર ચોગાનમાં સૂકાં પાંદડાંમાં કંઈક અવરજવર જેવું જણાયું. પાંડુરંગને તો ઊંઘ જ ક્યાં હતી ? તેઓ સૂતા સૂતા જ સજાગ થઈ ગયા. બે-પાંચ મિનિટમાં તો એક ભયંકર ત્રાડ પડી. બધા વિદ્યાર્થીઓ છળી ઊઠ્યા. પાંડુરંગે બારીમાંથી બહાર દૃષ્ટિ કરી તો એક વિકરાળ વાઘ ચોગાનમાં આંટા મારતો હતો ! છોકરાઓ ગભરાઈ ગયા. રોકકળ મચી ગઈ. પાંડુરંગે હાથમાં ડંડો લીધો. બારણાં ખોલી કાઢ્યાં અને તેઓ બહાર ઓસરીમાં આવ્યા. ત્યાં તો વાઘે ફરી પાછી ભયંકર ત્રાડ પાડી.

તેના જવાબમાં, પ્રતિકાર માટે બે પગ પહોળા રાખી છાતી કાઢી પેંતરો કરી ઊભા રહેલા પાંડુરંગે જોરથી ડંડો પછાડી સામી ગર્જના કરી, "ગુરુદેવ દત્ત."

અને બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે વાઘ પલાયન થઈ ગયો. પ્રચંડ હિંમત, નિર્ભયતા અને ગુરુદેવ પરની અડગ શ્રદ્ધાનું સાધન ક્યારેય નિષ્ફળ જતું નથી. પાંડુરંગને અહીંની કોઈ જગ્યા જચી નહીં. બીજે દિવસે તેઓ સૌ અમદાવાદ પરત આવ્યા.

થોડા દિવસ પછી આબુ અંબાજીના પહાડોમાં કાંઈ સારી જગ્યા મળી જશે એવું વિચારી મિત્રો સાથે પાંડુરંગે પ્રવાસ ગોઠવ્યો. તેમની સાથે અંબાલાલ વ્યાસ, અમૃતલાલ મોદી, બાલકૃષ્ણ મોદી અને પુરોહિત હતા. આ પ્રવાસ પર્યુષણના દિવસોમાં ગોઠવ્યો હતો. તે દિવસોમાં મોટર-બસોની વ્યવસ્થા નહિવત્ હતી. તેથી બધે જ પગપાળા ફરવું પડતું.

અંબાજીમાં એક ભોમિયો લઈ તેઓ આજુબાજુના ડુંગરાઓ ખૂંદી વળ્યા. અરવલ્લીની ઊંચેરી હારમાળા, ખીણો અને ગુફાઓની અલૌકિક આલમ ! ભોમિયા સાથે ડુંગરા ભમ્યા, કંદરાઓ અને કોતરો નીરખ્યા. પણ મન ન માન્યું.

આબુમાં ગુરુશિખર પર ભગવાન દત્તની પાદુકાનાં તેમણે દર્શન કર્યાં. દેલવાડાનાં દેરાં, અધ્ધર દેવી, સનસેટ વગેરે સ્થળોએ ત્રણ ત્રણ દિવસો સુધી તેઓ રઝળ્યા. કેટલાય ડુંગરાઓ ચઢ્યા અને ઊતર્યા. પાછા ફરતાં મુકામ પર પહોંચવા માટે લગભગ અઢાર માઈલ જેટલું અંતર કાપવાનું હતું. દસ-બાર માઈલ ચાલ્યા હશે ત્યાં એક ખીણ આવી. એમનો જવાનો રસ્તો સામેના ડુંગર પર થઈને ફરતો ફરતો જતો હતો. પાંડુરંગે બરાબર ચકાસી લીધું. એ પછી તેમણે જણાવ્યું : "મોદી ! જોને, સામે દેખાય છે તે જ ડુંગર પર આપણો રસ્તો જાય છે ને ?"

મોદીએ ધ્યાનથી જોયું અને બોલ્યા, "હા, બરાબર ત્યાં જ જાય છે."

"તો આપણે આ ખીણમાં ઊતરી જઈએ અને પેલો ડુંગર ચઢી જઈએ તો બે-ચાર માઈલ ઓછા થઈ જાય." પાંડુરંગે સૂચવ્યું.

ત્યાં વ્યાસે પોતાનો અભિપ્રાય પ્રગટ કર્યો. "ખીણમાં ઊતરવાનું અઘરું પડશે."

પાંડુરંગે જણાવ્યું, "મોદી, આપણે બે ખીણમાં ઊતરી જઈએ અને આ લોકો ફરીને આવે. જોઈએ, કેમનું થાય છે ?"

મોદીએ પડકાર ઝીલી લીધો. બન્નેએ ખીણની ધાર પરની એક નાનકડી કેડી પરથી ઊતરવા માંડ્યું. આગળ જતાં કેડી દેખાતી બંધ થઈ અને તેમણે મેળવેલા અંદાજ કરતાં ખીણ વધુ ઊંડી લાગી. તેથી તેઓ પાછા ફર્યા. પાછા ફરતા મોદીને એક ધારદાર પથ્થર વાગ્યો. ખૂબ લોહી નીકળવા લાગ્યું. પેલા ત્રણ જણ તો આગળ નીકળી ગયેલા. પાંડુરંગે મોદીને ત્યાં જ બેસાડી દીધા. પાંડુરંગ નાગલા દૂધેલીનાં પાન ખોળી લાવ્યા. એ પાનને પથ્થર પર મૂકી બીજા પથ્થરથી બરાબર કૂટ્યાં. એ પછી એ કૂચા ઘા પર ભરી દીધાં. લોહી તો બંધ થઈ ગયું. પરંતુ દુખાવો એટલો બધો થતો હતો કે મોદીથી

પગ પણ મૂકી શકાતો નહીં. પગ ખૂબ કળતો હતો. વળામેએ મોદીનો એક હાથ પોતાને ખભે લઈ કમરથી પકડી તેમને ઉપર લાવી દીધા. અને તે જ હાલતમાં મુકામ પર આવી સ્ટેશને તેઓ પહોંચી ગયા. પગ ખૂબ ફૂલી ગયો હતો. અમદાવાદ પહોંચ્યા પછી લગભગ બે માસ એ ઘાને મટતાં થયા. વળામેએ ખૂબ ધ્યાનથી સેવા કરી અને પછી અમૃતલાલને ક્યારેય દૂર ન કર્યા.

ઘણુંબધું રખડ્યા પછી પણ કોઈ જગ્યા ગોઠતી ન હતી. નાતાલની રજાઓ આવી. મિત્રો સાથે તેમણે બીજો પ્રવાસ ગોઠવ્યો.

માગશર માસની સુસવાતી ઠંડીમાં શૂલપાણેશ્વરના પ્રવાસે તેઓ નીકળ્યા. શૂલપાણેશ્વરના સામા કિનારે તેઓ આવ્યા. એક હોડીમાં બેસી શૂલપાણેશ્વરના કિનારે તેઓ પહોંચ્યા ત્યારે લગભગ અંધારું થઈ ગયું. જે કાંઈ થોડોઘણો નાસ્તો હતો તે લઈ બધા સૂઈ ગયા. રાત્રે હિમ પડ્યું. આખી રાત ઠંડીમાં સૌ ઠૂંઠવાયા.

સવારે સાત વાગ્યે પ્રાતઃક્રિયા પરવારી બધા નીકળી પડ્યા. બપોર થતાં સુધીમાં પાછા મંદિરે તેઓ આવી ગયા. ખાઈપીને ફરીથી તેઓ નીકળી ગયા.

સાંજ પડી. રાત્રીનાં આગમન થયાં. રાતવાસો કરવો પડે તેમ હતું. નદીના ભાગમાં તો ઠરી જવાય તેથી કોઈક જગ્યા—ઝૂંપડી જેવું સ્થળ તેમણે શોધવા માંડ્યું. દૂરથી નાનું ખોરડું દૃષ્ટિગોચર થયું. બધા ત્યાં ગયા. કરાંઠાનું ઝૂંપડું હતું. ઝૂંપડાનો માલિક અંદર બેઠો બેઠો હુક્કો પી રહ્યો હતો. તેણે બધાને સરસ રીતે આવકાર્યા. બધા અંદર ગયા. પાંડુરંગે ચારે બાજુ નજર કરી. એક ખૂણામાં બે-ચાર રાંધવાનાં માટીનાં વાસણો હતાં. એક ચૂલો હતો. તેની ઉપર એક હાંડલી મૂકેલી હતી. ઘરમાં રાચરચીલું કહેવાય તેવું કાંઈ ન હતું. ઘરની પછીતે ભેંસો બાંધેલી હતી. બધા જેમતેમ કરી અંદર બેઠા. ઘરને બારણાની જરૂર હોય તેમ ના લાગ્યું. પેલા ભાઈએ પૂછપરછ કરી પાંડુરંગે બધું સમજાવ્યું અને પછી જણાવ્યું :

"અમારે આજની રાત કાઢવી છે. જો સૂવા માટે થોડી વ્યવસ્થા થાય તો સારું."

પેલા ભાઈએ કહ્યું : "જુઓ સાહેબ, મારું ખોરડું ખૂબ નાનું છે. પણ મારા મોટાભાઈ અહીંથી થોડે દૂર રહે છે. તેમનું ઘર મોટું છે. ત્યાં તમારી વ્યવસ્થા થશે." બધાને સંમત થયા સિવાય કોઈ આરો ન હતો. પેલા ભાઈ આગળ અને પાંડુરંગ વગેરે તેમની પાછળ ચાલ્યા. એક-બે ડુંગરા વટાવ્યા પછી તેમના ભાઈનું ઘર આવ્યું. ભાઈએ સારી રીતે તેમને સૌને આવકાર્યા. બહાર માંચડો પાથર્યો. બધાને બેસાડ્યા. અંદરથી તેમની વહુ પાણીનો કળશિયો અને એક પ્યાલો મૂકી ગઈ. ઘડીવારમાં કળશિયો ખાલી થઈ ગયો. પછી હાથપગ ધોવા પડાળીમાં તેઓ સૌને લઈ ગયા. બધા હાથ-પગ-મોં ધોઈ તાજા થઈ ગયા અને માંચડા પર બેસી પેલા ભાઈ સાથે ગપ્પે ચઢ્યા.

થોડી વાર પછી અંદરથી તેમની વહુનો ટહુકો સંભળાયો : "એ બધાને જમવા લઈ આવો." બધા અંદર ગયા. ગરમ ગરમ ખીચડી અને રોટલા તૈયાર હતા. કોણ

જાણે ક્યારે આ બાઈએ આટલા બધા રોટલા ધીબી કાઢ્યા હશે તેની ખબર ન પડી.

બધાને ખૂબ આગ્રહ કરી જમાડ્યા. પછી બહાર તાપણું કર્યું અને બધા વાતો કરતાં તેની ફરતે બેઠા. મોડી રાત સુધી વાતો કરી. એ પછી સૌ સૂઈ ગયા.

પ્રભાત અત્યંત મનોહર અને નયનરમ્ય હતું. અંદરના ઓરડામાંથી આવતો ઘંટીનો સુરીલો અવાજ વાતાવરણને ભરી દેતો હતો. વનરાજીમાંથી આવતો પંખીઓનો કિલકિલાટ નર્મદાના નીરનો આછેરો કલકલ ધ્વનિ, સામે માત્ર મોં જ બહાર કાઢેલા સૂર્યનારાયણ અને તેમાંથી છૂટતાં બાળરશ્મિ આખા ક્ષિતિજને ભરી દેતાં હતાં અને તેની ઉપર શિરમોર જેવી પેલા ભાઈની નિઃસ્વાર્થ મહેમાનગતિ બધાને હૈયે વસી ગઈ. પેલા ભાઈ દૂધ લઈને આવ્યા. એટલે વળામે બોલ્યા :

"પટેલ, અમે નાહ્યા વગર કાંઈ લેતા નથી અને અમારે અહીંથી આગળ જવું છે." એમ કહી વળામેએ પટેલના હાથમાં આઠ રૂપિયા મૂકી દીધા અને તેમની વિદાય લીધી.

આગળ ચાલતાં નદીનો છીછરો પટ આવ્યો. એટલે બધાએ સ્નાનવિધિ પતાવી. ત્યારબાદ બધા આગળ નીકળ્યા. આગળ જતાં એક મકાઈનું ખેતર આવ્યું. બધાનું મન લલચાયું. તેઓ એક છીંડામાંથી ખેતરમાં પેઠા. જેવા અંદર પેઠા કે એક કોળી જેવો માણસ દોડતો દોડતો આવ્યો. તે ખેતરનો રખો હતો. બધા ઊભા રહ્યા. અંબાલાલ બોલ્યા : "ભાઈ, અમારે મકાઈ જોઈએ છે."

"ના મળે." ચોખ્ખી ના પાડી દીધી.

"અમારે મફત નથી જોઈતી. પૈસા આપીશું."

"હું ખેતરનો રખો છું. મારાથી ના અપાય."

મોદી બોલ્યા, "ભાઈ, અમને ભૂખ લાગી છે. જો આપે તો સારું."

"હું ન આપું. શેઠને આવવા દો. તેમને કહેજો." કોઈએ રકઝક કે દલીલ ના કરી. પણ તેઓ ખેતરના શેઢા પર બેસી ગયા. થોડી વારે ખેતરનો માલિક આવ્યો. એટલે અંબાલાલ બોલ્યા : "પટેલ, અમારે એક એક મકાઈ જોઈએ છે."

પટેલ બોલ્યા, "અરે ભાઈ, આ તે પૂછવા જેવી વાત છે," એમ કહી પેલા કોળીને ઉદ્દેશીને તેઓ બોલ્યા, "માણકા, જા થોડા મકાઈ લઈ આવ." પેલો કોળી થોડી વારમાં આઠ-દસ મકાઈ-દોડા લઈ આવ્યો.

આ દરમિયાન વાતચીત કરતાં ખબર પડી કે બધા અમદાવાદથી પધારેલ છે અને શાળાના શિક્ષકો છે. એટલે આગ્રહ કરીને પટેલ તેમને પોતાને ઘેર લઈ ગયો. ઘેર પહોંચતા પેલા મકાઈ દોડા શેકીને બધાની સામે મૂકી દીધા અને બધાની સાથે તેઓ વાતો કરવા માંડ્યા.

કલાક-બે કલાક થયા હશે ને અંદરથી 'રસોઈ તૈયાર છે'ની આલબેલ વાગી. પટેલે ખૂબ પ્રેમપૂર્વક બધાને જમાડ્યા. પછી 'આવજો-આવજો'ના પ્રેમસભર ઉદ્ગારોની હેલી વરસતા વાતાવરણમાં આગંતુકોએ આગળ જવા ત્યાંથી વિદાય લીધી.

ધીમે ધીમે પંથ કપાતો હતો. એ સાથે વાટે વાતો થઈ રહી હતી. ત્યાં અંબાલાલે કહ્યું : "ખરેખર, ગામડાના લોકો ખૂબ માયાળુ, ભલા, ભોળા અને પોતાપણાવાળા હોય છે."

મોદીએ ટાપશી પૂરી : "આપણા શહેરમાં તો આવી માણસાઈ જોવા મળતી નથી. માણસાઈના નામે શૂન્ય !" વળી તેમણે તેમાં પોતાનો સૂર પુરાવ્યો : "પેલો ખેતરનો રખેવાળ કેટલો પ્રામાણિક કહેવાય ! શેઠના આવતા પહેલાં પૈસાની લાલચ આપી છતાં મકાઈ ન આપી."

આ પ્રમાણે વાતો કરતાં કરતાં છેક ઇન્દ્રવરણાં ગામ સુધી તેઓ આવી ગયા. ઇન્દ્રવરણાં એટલે ગરુડેશ્વરના સામા કિનારાનું ગામ. વળામેની ચાલ ધીમી પડી ગઈ. તેમની નજર સામા કિનારે આવેલી સ્વામીજીની સદ્ગુરુની સમાધિ પર સ્થિર થઈ ગઈ. ધીમી ચાલ એકદમ ધીમી પડી ગઈ અને અંતે તેઓ ઊભા રહી ગયા. તેઓ ટગર ટગર ગરુડેશ્વર તરફ જોઈ રહ્યા. તેમના અંતરમાંથી મૂક ઉદ્ગારો નીકળવા લાગ્યા :

"ગુરુદેવ ! કૃપા કરો ! કૃપા કરો ! સાધના માટે માર્ગદર્શન આપો !" તેમનાં નેત્રોમાં પાણી ભરાયાં. એ પાણી નેત્રોમાંથી ઊભરાઈ જાય તે પહેલાં અંબાલાલે તેમના ખભા પર હાથ મૂક્યો અને પાંડુરંગ ભાવ-સમાધિમાંથી જાગૃત થયા.

બધાએ ઇન્દ્રેશ્વર મહાદેવમાં રાતવાસો કરવાનું નક્કી કર્યું. સૌ મહાદેવમાં પહોંચી ગયા.

રાત પડી. ગામમાં આંટો મારી નદીકિનારે લટાર મારવા સૌ નીકળ્યા. બધા વાતો કરતા હતા પણ વળામે વાતોમાં બિલકુલ રસ લેતા ન હતા. તેઓ અવિરતપણે ગુરુદેવને કાકલૂદી કરી વિનવ્યા કરતા હતા. તેમની વાચા હણાઈ ગઈ. હવે તેમને પ્રભુમિલનની તાલાવેલી લાગી હતી. તેમની અધીરાઈ હદ ઓળંગી જતી હતી.

લગભગ દસ-સાડાદસ વાગ્યે બધા મહાદેવમાં પાછા ફર્યા. થોડો નાસ્તો કરી વાતો કરતાં કરતાં સૌ સૂઈ ગયા. વળામે કોઈ વાતોમાં રસ લેતા ન હતા. મિત્રોને તેમની સ્થિતિનો ખ્યાલ આવી ગયો હતો.

બધા આખા દિવસના રઝળપાટને કારણે પડતાંની સાથે નિદ્રાધીન થઈ ગયા. પરંતુ વળામેની નિંદર વેરણ થઈ ગઈ. ક્યાંય સુધી તેઓ ઓરડાની છત તરફ નીરખી રહ્યા. અંદરથી પ્રભુપ્રાપ્તિનો તલસાટ વધતો જતો હતો. મનમાં આર્દ્રસ્વરે તેઓ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. તેમની નજર બારી તરફ ગઈ. તે બારી નદી તરફ પડતી હતી. તેઓ ધીમેથી ઊભા થયા અને બારી સમીપ ગયા. તેમણે બારી બહાર નજર કરી. નદીના વહેતાં વારિ પર તારલાઓના પ્રતિબિંબે અલૌકિક શોભા ખડી કરી હતી. એ અનન્ય સૌન્દર્યે ગરુડેશ્વરના કિનારાને અદ્ભુત વ્યક્તિત્વ અર્પ્યું હતું.

અને ત્યારે માત્ર 'ગુરુદેવ' એટલો જ શબ્દ મુખમાંથી સરી પડ્યો. મુખના અધર બિડાયેલા, જિહ્વા સ્તબ્ધ, કાન પણ બંધ, માત્ર લોચન જ ખુલ્લાં, પાંપણો પલકારા

મારવાનું વીસરી ગઈ. અનિમેષ નયને પાંડુરંગ સામે કિનારો ટગર ટગર નીરખી રહ્યા. તેમના હૃદયમાંથી ઉદ્ગારો સરવા માંડ્યા : "ગુરુદેવ ! કૃપા કરો ! હવે સહન થતું નથી ! હવે ધીરજ ખૂટી છે. પ્રભુદર્શનની તાલાવેલી લાગી છે. ગુરુદેવ, આપના સિવાય મારે કોને કહેવું ? મારા સમર્થ સ્વામી ! કૃપા કરો ! કૃપા કરો ! મને માર્ગ બતાવો !"

તેમનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહી રહ્યો. એને એ સ્થળે તેઓ ક્યાંય સુધી ઊભા રહ્યા. પછી ધીમેથી પથારીમાં આવી તેઓ સૂઈ ગયા. રુદિયે એનો એ તલસાટ, લોચનિયે એની એ અવિરત અશ્રુધારા, અંતરમાં એની એ જ અધીરાઈ; પાણીમાં મસ્તક ડુબાડેલા માણસને હવા મેળવવા જેવો તલસાટ થાય તેથી પણ અનેક ઘણો તલસાટ પાંડુરંગને પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે થવા લાગ્યો.

મોડી રાતે આંખો, મન અને શરીર થાકી ગયાં. આંખો ઢળી પડી અને ક્યારે નિદ્રાએ પોતાનું આધિપત્ય સ્થાપિત કર્યું તેનો ખ્યાલ ન રહ્યો. ઊંઘમાં પણ કાકલૂદી ચાલુ હતી. પાછલે પહોર પૂ.સ્વામીજી સ્વપ્નમાં આવ્યા. મંદ સ્મિત કરી માથે હાથ પસારી બોલ્યા : "બેટા, દત્તપુરાણના ૧૦૮ પારાયણ કર અને મંત્ર જાપ કર."

આટલું કહી પૂ.સ્વામીજી અદશ્ય થઈ ગયા અને વળતી પળે તેમની નિદ્રા ગાઢ બની ગઈ. સર્વ પ્રકારે શાંતિ તેઓ અનુભવી રહ્યા.

સવારે ઊઠ્યા ત્યારે તેઓ સ્વસ્થ અને પ્રફુલ્લિત થઈ ગયા. પ્રભુપદ પ્રાપ્તિ એ ખેલવાના ખેલ નહીં ખાંડાના ખેલ છે. દેશ, કાળ, મન, શરીર સઘળું ભૂલી જઈ શૂરવીર રણયોધ્ધો જેમ રણમાં દુશ્મનનું માથું જ વાંચ્છે છે અને દુશ્મનનું માથું ના મળે તો પોતાનું માથું અર્પી દે છે પણ પાછી પાની ભરતો નથી તેમ સદ્ભક્ત પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે પોતાનું શિર પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પી દેતાં અચકાતો નથી. તો તે જ પરમતત્ત્વનો અધિકારી બને છે.

જીવ સટોસટ તલસે મનથી
પરમ તત્ત્વ એ જાણે,
નહીં કૌવત એ કાયર જનનું
કોડે કોક જ માણે.

સમગ્ર દિવસ પૂજ્યસ્વામીજીનો અવાજ કાનમાં ગુંજવા લાગ્યો, "દત્તપુરાણનાં ૧૦૮ પારાયણ કર." પાંડુરંગની સામે એક નવી જ સમસ્યા પેદા થઈ. તેમણે 'દત્તપુરાણ' નામના ગ્રંથનું નામ પહેલી જ વાર સાંભળ્યું હતું. તેમણે ઘણાં પુરાણો, ઉપનિષદો, ધર્મગ્રંથો ઊથલાવી નાખ્યાં હતાં પરંતુ ક્યારેય 'દત્તપુરાણ' તેમને હાથ લાગ્યું ન હતું.

પ્રવાસેથી તેઓ અમદાવાદ પરત આવી ગયા અને શાળાના કામમાં પરોવાઈ ગયા. ઘણા બધા સંસ્કૃતના પંડિતોને પૂછ્યું. પરંતુ દત્તપુરાણની ભાળ મળી નહીં. તેમને થયું જો 'દત્તપુરાણ' અસ્તિત્વમાં જ ન હોય તો ગુરુદેવ આદેશ કેવી રીતે આપે ? પરંતુ વળતી પળે જ વિચાર આવ્યો કે જ્યારે સમર્થ ગુરુદેવે આદેશ આપ્યો જ છે તો ગ્રંથ

મેળવી આપવાનું પણ એ જ ગોઠવશે. મારે શા માટે ચિંતાનો ભાર માથે લઈ ફરવું ? અને તે જ પળે તેમના મગજ પરથી હજારો મણનો ભાર ઊતરી ગયો. તેમનું મન હળવા ફૂલ જેવું બની ગયું.

જ્યારે પૂજ્યશ્રી આદર્શ રાષ્ટ્રિય વિનય મંદિરમાં શિક્ષક તરીકે જોડાયા ત્યારે ત્યાં સરખેજના શ્રી રતનલાલ કરુણાશંકર ત્રિપાઠી શિક્ષક તરીકે નોકરી કરતા હતા. પૂજ્યશ્રીની દિનચર્યા તથા જીવન જીવવાની પદ્ધતિ જોઈને તેમને પૂજ્યશ્રી તરફ આકર્ષણ થયું.

પૂજ્યશ્રી તે દિવસોમાં ખાદીની કફની, ખાદીની ટોપી અને પંચિયું પહેરતા. પગમાં ચંપલ પહેરતા. આ પોશાક શાળાના સમય પૂરતો જ હતો. બાકીના સમયમાં તેઓ માત્ર લંગોટભેર રહેતા. સમય મળતાં તેઓ શાળાની પાટલી પર બેસી ધ્યાન કરતા. રાત્રે શાળાના છાપરા ઉપર ટુવાલ પાથરી તેની પર સૂઈ જતા. તેઓ પોતાની આધ્યાત્મિક મસ્તીમાં મસ્ત રહેતા. રતનલાલને તેમના માટે પ્રેમભાવ જાગ્યો. તેમાંથી મૈત્રી થઈ અને એ મૈત્રી પૂજ્યભાવમાં વિકસી. ધીમે ધીમે પૂજ્યશ્રી સાથે કૌટુંબિક સંબંધો સર્જાયા. પૂજ્યશ્રી અવારનવાર રતનલાલને ઘેર સરખેજ જતા. રતનલાલનાં એક બાળવિધવા બહેન પૂજ્યશ્રી માટે દૂધની ભાખરી અને શાક બનાવતાં. પૂજ્યશ્રી ખૂબ પ્રેમથી આરોગતા. એ દિવસોમાં પૂજ્યશ્રીને બધા બ્રહ્મચારીજી કહેતા. સરખેજમાં આવે ત્યારે કેટલાક લોકો તેમની રીતભાત-મસ્તી જોઈને અવધૂત કહેતા. રતનલાલના નાના ભાઈ ચુનીભાઈ દાણાપીઠ નવાવાસમાં રહેતા. પૂજ્યશ્રી ત્યાં પણ અવારનવાર જતા.

❍ ❍ ❍

૮

મહાભિનિષ્ક્રમણ

પાંડુરંગ ગણગણે દત્ત દત્ત હર ક્ષણે
અલખ આરાધવા ધ્યાન હા ધરે
મરજીવો થનગને જાય મક્કમ મને
ડૂબકી મારવા જ્ઞાનસાગરે

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠની શિલારોપણ વિધિનો પ્રસંગ નજીક આવતો હતો. ભારતના સુપ્રસિદ્ધ વૈજ્ઞાનિક ડૉ.પ્રફુલચંદ્ર રૉય તે પ્રસંગે અમદાવાદ પધારનાર હતા. તેમને માનપત્ર સંસ્કૃતમાં આપવું તેવું નક્કી થયું અને તે તૈયાર કરવાની જવાબદારી પાંડુરંગને શિરે આવી. પાંડુરંગે ભારતના ટોચના વૈજ્ઞાનિકને શોભે તેવી સુંદર ભાષામાં માનપત્ર તૈયાર કર્યું. આરંભમાં નક્કી થયા મુજબ સમગ્ર કાર્યક્રમ આદર્શ વિનય મંદિરમાં રાખવામાં આવેલો. પરંતુ કેટલાક વિઘ્નસંતોષીઓએ પોતાની આગવી વગનો ઉપયોગ કરી નવીસવી રાષ્ટ્રિય શાળા બનેલી પ્રોપ્રાયટરી શાળામાં કાર્યક્રમ યોજાય તેમ ગોઠવ્યું. આ વાત વળામે તથા શાળાના અન્ય શિક્ષકોને રુચિ નહીં. તેથી શાળા વતી વળામે તથા મોદી ડૉ.રૉયને મળવા ગયા. તેમને બધી વાત સમજાવી. ડૉ.રૉયે તટસ્થભાવ દર્શાવી જણાવ્યું કે ગીદવાણીજી જેમ કહેશે તેમ કરીશું. તેથી તેઓ સીધા ગીદવાણીજીની ઑફિસમાં ગયા. વળામે માટે ગીદવાણીજીને ખૂબ માન હતું. તેમણે વળામેને આવેલા જોઈ સ્મિત કર્યું અને કહ્યું :

"આવો...આવો...! વળામે, મોદીજી, કેમ છો ?" તેમના આવકારનો યોગ્ય પ્રતિભાવ દર્શાવી બન્ને જણ ગીદવાણીજીની સામે ગોઠવેલી ખુરશીમાં બેસી ગયા.

ગીદવાણીજીએ પાણી મંગાવ્યું. પાંડુરંગે વિનયપૂર્વક 'પાણી નથી પીવું' એમ જણાવ્યું.

"બોલો, શા માટે તસ્દી લીધી ?" ગીદવાણીજીએ પૂછ્યું. વળામેએ જણાવ્યું :

"સાહેબ, ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના શિલારોપણ વિધિ નિમિત્તે ડૉ.રૉય પધાર્યા છે."

"બરાબર."

"અમારી જાણ મુજબ આ કાર્યક્રમ પ્રોપ્રાયટરી શાળામાં થવાનો છે ?"

"હા."

"સાહેબ, પ્રોપાયટરી હમણાં રાષ્ટ્રિય શાળા થઈ છે. અમારી શાળા સૌપ્રથમ રાષ્ટ્રિય શાળા તરીકે નોંધાઈ છે." વળામે બોલ્યા.

"અને સાહેબ, અમારી શાળામાં ત્રણ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના સ્નાતકો છે." મોદીએ ઉમેર્યું.

"તમારે શું કહેવું છે." ગીદવાણીજીએ પૂછ્યું.

"સાહેબ, ડૉ.રૉયને આમંત્રણ અમે આપ્યું છે. નક્કી કર્યા મુજબ કાર્યક્રમ અમારી શાળામાં જ થવાનો હતો. હવે એકદમ તે બદલાઈ કેમ ગયો ?"

ગીદવાણીજી જવાબ આપી ન શક્યા એટલે પાંડુરંગ બોલી ઊઠ્યા : "સાહેબ, ડૉ.રૉયને સન્માનપત્ર આપવાનો કાર્યક્રમ અમારી શાળામાં જ થવો જોઈએ."

"વળામે તમારી શાળા હોય કે બીજી કોઈ, તેમાં ફરક શો પડે ?" ગીદવાણીજીએ કહ્યું.

"સાહેબ, ફરક તો પડે જ ને, પ્રોપ્રાયટરી શાળા હમણાં જ રાષ્ટ્રિય શાળા બની છે જ્યારે અમારી શાળાએ તો સૌ પ્રથમ સરકારી અવલંબન ખંખેરી નાખ્યું છે. તેથી આવા અગત્યના પ્રસંગોએ અમારી શાળાને લાભ મળે તેવી અપેક્ષા તો અમે સેવીએ જ ને ?"

ગીદવાણીજી થોડા ગૂંચવાયા. પછી બોલ્યા, "તમે નિશ્ચિંત થઈ જાવ. હું બધું ગોઠવું છું."

અંતે ડૉ.રૉયને સન્માનવાનો અને અન્ય કાર્યક્રમ રાષ્ટ્રિય આદર્શ વિનય મંદિર શાળામાં જ ગોઠવવામાં આવ્યો. પ્રસંગનું આયોજન ઉત્તમ રીતે થયું.

થોડો સમય પસાર થઈ ગયો. રાષ્ટ્રિય શાળાઓને સરકારી ગ્રાંટ મળતી બંધ થઈ ગઈ હતી. તે સાથે સરકાર તરફથી મળતી અન્ય સુવિધાઓ પણ બંધ થઈ ગઈ. આ કારણે સંચાલકોને આર્થિક તાણ અનુભવવી પડતી. રાષ્ટ્રિય આદર્શ વિનય મંદિરને પણ ખૂબ આર્થિક તાણ આવી ગઈ. શાળાના બે સંચાલકોમાંથી એક સંચાલક ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના આધિપત્યમાંથી નીકળી સરકાર સાથે પુનઃ જોડાણના મતના હતા. બીજા સંચાલક આ વાતનો વિરોધ કરતા હતા. વાત વધી પડી. અંદર અંદર ઘર્ષણ થવા લાગ્યું. શાળાનું વાતાવરણ ડોહળાવા લાગ્યું. શિક્ષકોને પણ આ વાતની જાણ થઈ ગઈ. એટલે વળામે સંચાલકોને મળ્યા અને ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ સાથે જ રહેવા સમજાવવા લાગ્યા. તેમણે એમ પણ કહ્યું કે, "અમે ગૂજરાત વિદ્યાપીઠના ત્રણ સ્નાતકો ઓછો પગાર લઈશું." પરંતુ તેમની આ વાત સ્વીકારવામાં ન આવી. શાળાએ સરકારી આધિપત્ય સ્વીકારી લીધું.

શાળાની શરણાગતિ વળામે, મોદી અને વ્યાસને ના ગમી. તેમણે પોતાનાં રાજીનામાં આપી દીધાં. આ ત્રણે સન્નિષ્ઠ શિક્ષકોનાં રાજીનામાની જાણ વિદ્યાર્થીઓમાં થઈ. આખી શાળાના વિદ્યાર્થીઓ શાળાના ચોગાનમાં આવી ગયા અને શાળાના વિદ્યાર્થીઓના સામાન્ય મંત્રીએ હડતાલનું એલાન આપી દીધું.

આચાર્યશ્રી છોકરાઓને સમજાવવા ગયા. પરંતુ છોકરાઓ અડગ રહ્યા. તેઓ

વર્ગમાં જવા તૈયાર ન હતા.

એ જ સમયે ત્રણે શિક્ષકો ઑફિસમાંથી બહાર નીકળ્યા. હડતાલિયા વિદ્યાર્થીઓ તેમને ઘેરી વળ્યા અને રાજીનામાં પાછાં ખેંચવાનું કહેવા લાગ્યા. વળામેએ રાજીનામું આપવાનું કારણ અને તેની યથાર્થતા સમજાવી. પછી બધાને પોતપોતાના વર્ગમાં જવાનું સમજાવ્યું. વિદ્યાર્થી મંડળના સામાન્ય મંત્રીએ જણાવ્યું :

"સાહેબ, આપની વાત માની અમે હડતાલ પાછી ખેંચીએ છીએ. પણ અમારી એક વિનંતી આપે સ્વીકારવી પડશે."

"બોલો, બોલો શી વિનંતી છે ?"

બધા વિદ્યાર્થીઓ એકબીજાની સામે જોવા લાગ્યા. પછી એક છોકરો હિંમત કરી બોલ્યો, "સાહેબ, આપ ત્રણે અમારી સાથે ફોટો પડાવો."

"બસ, આટલી જ વાત ? બોલો ક્યારે અને ક્યાં ફોટો પડાવીશું ?"

છોકરાઓએ અંદરઅંદર થોડી મસલતો કરી લીધી અને પછી એક છોકરાએ જણાવ્યું, "કાલે સાંજે શાળા છૂટ્યા પછી લગભગ છ વાગે હઠીસિંગની વાડીએ ફોટો પડાવીશું."

"ચોક્કસ. અમે સમયસર આવી જઈશું."

વિદ્યાર્થીઓ પોતપોતાના વર્ગમાં ગયા.

બીજે દિવસે વિદ્યાર્થીઓ સાથે ત્રણેએ ફોટો પડાવ્યો. ત્યાં બેસી પોતાના વિદ્યાર્થીઓ સાથે ઘણીઘણી વાતો કરી. વિદ્યાર્થીઓ તરફ પાંડુરંગ અનહદ પ્રેમ રાખતા. તેઓ 'આચાર્યદેવો ભવ'ની માફક 'છાત્રદેવોભવ'ની ભાવના સેવતા. વિદ્યાર્થીઓને તેઓ હંમેશાં સન્માર્ગ ચીંધતા અને તેના વિકાસ માટે તેના ભવિષ્ય માટે સાચું અને યોગ્ય માર્ગદર્શન આપતા. તેઓ માનતા કે 'વિવેકયુક્ત બુદ્ધિ, એ બુદ્ધિને અનુસરે એવું મન, એ મનના નિયમમાં રહે એવી ઇન્દ્રિયો અને ઇન્દ્રિયોના સંયમમાં રહે એવું શરીર. એ ઘડવાનું કર્તવ્ય શિક્ષકનું છે.' તેમનું શાળાકીય કાર્ય અહીં પૂરું થયું.

આ સમય દરમિયાન પાંડુરંગ ભદ્ર વિસ્તારમાં આવેલા મૉડલ હાઈસ્કૂલના મકાનમાં રહેતા હતા. ત્યાર પછી ઘીકાંટાના મૉડલ હાઈસ્કૂલના મકાનમાં ગયા અને છેલ્લે રાયપુર વિસ્તારમાં ભાઉની પોળમાં કાચવાળાની બારી પાસે રહેવા ગયા હતા.

શિક્ષક તરીકે છૂટા થયા પછી વળામે ગોધરા ગયા. કુટુંબમાં તેમના સિવાય કોઈ કમાતી વ્યક્તિ ન હતી. તેથી નોકરી છોડતાં તો છોડી દીધી, પરંતુ પોતાની જવાબદારીઓ ક્યાંથી છોડાય ? તેમને અર્થોપાર્જન માટેની ચિંતા હતી. તેઓ એ પણ નક્કી કરી શકતા ન હતા કે તેમણે રાજીનામાનું લીધેલું પગલું યોગ્ય હતું કે નહીં. મનની અત્યંત ડામાડોળ સ્થિતિમાં પાંડુરંગ ગોધરા આવ્યા.

ઘરમાં પ્રવેશતાં જ રુક્મામાને કાંઈક અજુગતુ થયું હોવાનો ભાસ થઈ ગયો. કારણ કે દર વખતે ખુશખુશાલ રહેતો ચહેરો ગંભીર અને ચિંતાગ્રસ્ત દેખાતો હતો.

રુક્મામા સામે ગયાં અને પુત્રને આવકાર્યો : "આવ બાબુ."

"હા મા આવ્યો." એમ કહી રુક્મામાને તેઓ પગે લાગ્યા અને એ પછી તેમણે કહ્યું :

"મા, મેં નોકરી છોડી દીધી છે."

"કાંઈ વાંધો નહીં, બેટા ! કોઈ એવું કારણ બન્યું હશે એટલે જ તેં નોકરી છોડી હશે."

"હા, મા સંચાલકોના ઝઘડાથી શાળાનું વાતાવરણ ખરાબ થઈ ગયું હતું. અમારી શાળા ગૂજરાત વિદ્યાપીઠનું આધિપત્ય છોડી સરકાર સાથે સંલગ્ન થઈ ગઈ. તેથી મારું મન ઊઠી ગયું."

"જો બેટા, જ્યાં આપણું અંતર ના પાડે ત્યાં હેમ વરસતું હોય તોય રહેવું નહીં. આપણે ગૌરવભેર જીવવું, સ્વમાનના ભોગે કોઈ બાંધછોડ કરવી નહીં. લાચારી ક્યારેય ભોગવવી નહીં. ભૂખ્યા સૂઈ જવાય પણ ઘાસ ના ખવાય, બેટા ! અને કોઈનાય આભાસી તેજથી અંજાવું નહીં."

સિંહણના કાળજાવાળી માની શીખ પાંડુરંગ આત્મસાત્ કરી રહ્યા હતા.

નોકરી છોડી દીધી, માએ આશ્વાસન આપ્યું પણ એમ થવાથી ઘરના મોટા છોકરા તરીકેની જવાબદારીઓ થોડી મટી જવાની હતી ? નારાયણ કૉલેજના છેલ્લા વર્ષમાં હતા. ઘર ચલાવવા તથા નાનાને ભણાવવા પૈસા ક્યાંથી લાવવા ? આવી ચિંતામાં આખી રાત પાસાં ઘસ્યાં.

બીજે દિવસે અમદાવાદથી સમાચાર આવ્યા કે અમદાવાદના એક શ્રેષ્ઠી શ્રી સારાભાઈનાં દીકરી અનસૂયાબહેન તથા શ્રી શંકરલાલ બૅંકરને સંસ્કૃત શીખવવા તથા પ્રાચીન ગ્રંથોનું હાર્દ સમજવા માટે એક સન્નિષ્ઠ શિક્ષક જોઈએ છે. તેથી વળામેએ અમદાવાદ તરફની ગાડી પકડી. અનસૂયાબહેન તથા બૅંકર સાહેબને તેઓ મળ્યા. સ્થળ-સમય વગેરે નક્કી થઈ ગયું. પગારની કોઈ વાત વળામેએ કરી નહીં. પરંતુ અર્થોપાર્જનનો પ્રશ્ન ઊકલી ગયો.

એક વખત બૅંકર સાહેબને શીખવવા તેઓ ગયા હતા. અભ્યાસ પૂરો થયા પછી બૅંકર સાહેબે ડૉ.એની બેસન્ટની ગીતાનાં સારાં એવાં વખાણ કર્યાં. ચર્ચા કરતાં બૅંકર સાહેબે પૂછ્યું : "તમે એની બેસન્ટની ગીતા જોઈ છે ?"

"ના. એમાં કાંઈ વિશેષતા છે ?" પાંડુ બોલ્યા.

"એનું અંગ્રેજી સરસ છે."

એકાદ પળ શાંત રહીને પાંડુરંગ બોલ્યા : "બૅંકર સાહેબ, અંગ્રેજી સારું એટલે ગીતાભાષાન્તર સારું એમ કેમ કહેવાય ? ગીતા શીખવા માટે એ વાંચવાની શી જરૂર ? છતાં લાવો જોઈ લઉં."

એમ કરી પાંડુરંગે ગીતા હાથમાં લીધી અને ગુરુમહારાજનું સ્મરણ કરી ઉઘાડી. ગીતા ઉઘાડતાં જ અગ્યારમા અધ્યાયનો બત્રીસમો શ્લોક નીકળ્યો,

"ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति...."

શ્લોકના બીજા ચરણમાં ऋतेपिનું ભાષાંતર without thee 'તારા વિના' એવું કરેલું હતું. વળામે તરત જ બોલ્યા : "બૅંકર સાહેબ, પરદેશીને બીજા દેશની ભાષાનું

હાર્દ સમજતા વાર લાગે. તેથી તેમના કથનમાં પ્રાણ ન આવે. અહીં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે કે 'તું હોય કે ન હોય બધા હણાયેલા જ છે. કોઈ બીજી શક્તિ બધાને હણવામાં કામ કરે છે. હે અર્જુન, તું શાથી કર્તૃત્વનું અભિમાન કરે છે? બધા જ હણાઈ ચૂકેલા છે. તું તો માત્ર નિમિત્ત જ છે.' જ્યારે એની બેસન્ટના ભાષાન્તર મુજબ 'બધા મરી ગયા છે. તે એકલો જ બચ્યો છે.' એવો અર્થ થાય છે. અહીં Inspite Yourself જેવું કાંઈક બંધ બેસે.

એક વખત બૅંકર સાહેબને તેઓ ગીતાનો છઠ્ઠો અધ્યાય શીખવતા હતા. તેમાં યોગિક ક્રિયાઓ અને યોગસિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરેલા યોગીનું વર્ણન હતું. બૅંકર સાહેબે પૂછ્યું : "પાંડુરંગ, આવી સઘળી સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરેલા યોગીઓનાં દર્શન આજે થાય ખરાં?"

"હા, ચોક્કસ થાય. પરંતુ તેમનાં દર્શનની ઉત્કટ ઇચ્છા હોવી જોઈએ." વળામેએ કહ્યું.

"તેઓ આપણી સમક્ષ આવે ખરા? જો આવે તો તેમને સઘળી સુવિધાઓ આપણે આપીએ."

"સાહેબ, એ મહાત્માઓને કોઈ સુવિધાઓ જોઈતી નથી હોતી. કારણ, તેમને કોઈ જરૂરિયાતની આવશ્યકતા નથી. વસ્ત્રો પહેરવાની પણ જરૂરિયાત નહીં. લંગોટી પહેરે તોય શું અને ન પહેરે તોય શું? રહેવા ઝૂંપડું હોય તોય શું અને ન હોય તોય શું? ખાવા બે ટુકડા રોટલા મળે તોય શું અને ન મળે તોય શું? તેઓ મુક્ત હોય છે, વિરક્ત હોય છે. તેમને કોઈ જરૂરિયાત બાંધી શકતી નથી. સમગ્ર પ્રકૃતિ તેમની ગુલામ હોય છે. તેઓ એકદમ નિર્લેપ હોય છે અને નિરંતર ઈશ્વરમાં લીન હોય છે. આપણે બધા 'નામ' પાછળ પડીએ છીએ. એ બધા 'રામ' પાછળ પડે છે. તેઓ શહેનશાહોના પણ શહેનશાહ હોય છે."

બૅંકર સાહેબ અનુત્તર થઈ ગયા. સમય પૂરો થયો હોવાથી વળામે પ્રણામ કરી વિદાય થયા.

આ દરમિયાન પાંડુરંગનો અભ્યાસ ખૂબ વધી ગયો. કાકાસાહેબ કાલેલકરે જમનાલાલ બજાજના છોકરાને ટ્યુશન આપવા વર્ધા જવા પાંડુરંગનું નામ સૂચવ્યું. કાકાસાહેબે અનસૂયાબહેન તથા બૅંકર સાહેબને પાંડુરંગને છૂટા કરવા વિનંતી કરી. પરંતુ તેઓ તેમને છોડવા તૈયાર ન હતાં. અનસૂયા બહેન જાહેર કાર્યક્રમમાં ખૂબ જ વ્યસ્ત રહેતાં. અવારનવાર ગાંધીજી પાસે તેમને જવાનું થતું. બહારગામ પણ જવાનું ખૂબ થતું. તેથી પાંડુરંગ તેમને ભણાવવા જાય ત્યારે તેઓ મોટાભાગે હાજર જ ન હોય. તેથી મોટાભાગે પાંડુરંગને ધક્કા જ પડે. અનસૂયાબહેન પોતાની અન્ય કામગીરીને કારણે અભ્યાસ માટે આવી શકતા નહીં. તેમ છતાં પાંડુરંગનો પગાર સમયસર ચૂકવી દેતા.

પરંતુ આ હકીકત સ્વમાની, ગૌરવશાળી અને હક વગરનું નહીં જ લેવાની ટેકવાળા વળામેને ગોઠતી નહીં. તેથી એક દિવસ સવારના પહોરમાં અનસૂયાબહેનને મળવા ગયા. તેઓ થોડી વાર દીવાનખંડમાં બેઠા. થોડી વારે અનસૂયાબહેન આવ્યાં અને સામેના સોફા પર બેસી ખબરઅંતર પૂછી સવારના પહોરમાં આવવાનું પ્રયોજન પૂછ્યું.

પાંડુરંગે જણાવ્યું :

"બહેન, આપ ખૂબ વ્યસ્ત રહો છો. તેથી આપ અભ્યાસ માટે આવી શકતાં નથી અને મને પગાર કામ કર્યા વગર મળે છે. તે મને ખૂબ કઠે છે."

અનસૂયાબહેનના મુખ પર સ્મિત રેલાઈ ગયું. તેમણે કહ્યું :

"જુઓ વળામેજી! તમે તો આવો જ છો ને? તમારો તો વાંક છે જ નહીં ને. વાંક તો મારો જ છે. હું જ આવી શકતી નથી. આ બાબતમાં તમારે કોઈ પ્રકારનો ક્ષોભ રાખવો નહીં."

"પરંતુ તેમાં આપણે ઉભય પક્ષે શ્રેય શું સધાયું? આપ અભ્યાસ કરી ના શકો અને મને મહેનત વગરનું અણહકનું મળે તે કેટલું યોગ્ય કહેવાય?"

અનસૂયાબહેનને નિઃસ્વાર્થ અને નિઃસ્પૃહી વળામે માટે અત્યંત અહોભાવ પેદા થયો.

પાંડુરંગે ફરી જણાવ્યું : "બહેન, તમારે આપવું જ હોય તો બીજું કાંઈ કામ આપો અને તેનું મહેનતાણું આપો. મહેનત વગરનું મને પચશે નહીં."

તરત જ અનસૂયાબહેન બોલી ઊઠ્યાં : "તો માસ્તર, એમ કરો અમે અહીં એક ગ્રંથ પ્રકાશન સંસ્થા ચલાવીએ છીએ. તેમાં અમે ભગવાનદાસ સ્મારક ગ્રંથમાળામાં કેટલાંક પુસ્તકો પ્રકાશિત કરવા માગીએ છીએ. તમને અનુકૂળતા હોય તો તે કામ ઉપાડી લો."

"મને મંજૂર છે."

વળામેએ બીજા જ દિવસથી કામ શરૂ કરી દીધું. ભગવાનદાસ સ્મારક ગ્રંથમાળામાં તેમણે ઉપનિષદોની વાતો નામનું પુસ્તક તૈયાર કર્યું. તેમાં સામાન્ય માણસોને ભાષ્યોનાં ભાષાન્તરો આપવાને બદલે તેમણે સ્વતંત્ર વિચાર કરી સારરૂપ વાર્તાઓને સરળ ભાષા અને બોધાત્મક શૈલીમાં રજૂ કરી.

રશિયાના મહાન ચિંતક મહાત્મા ટૉલ્સ્ટોયને કેન્દ્રમાં રાખી "ટૉલ્સ્ટોય અને શિક્ષણ" નામનું પુસ્તક બહાર પાડ્યું. તેમાં ખૂબ જ સુંદર રીતે ટૉલ્સ્ટોયના વિચારોનું આલેખન સરળ ભાષામાં કર્યું. વધુમાં 'વોટ શેલ વી ડૂ ધેન?'નો અનુવાદ અને બૌદ્ધ ધર્મનો 'ધમ્મપદ' અને તેવાં બીજાં પુસ્તકો તેમણે પ્રકાશિત કર્યાં.

આ પ્રકાશન કાર્યમાં તેમણે ઘણાંબધાં પુસ્તકો વાંચી કાઢ્યાં. તેમણે યોગ વશિષ્ઠ મૂળ સંસ્કૃતમાં વાંચી કાઢ્યું. છેવટનો અંક જે બીજાને નિરસ લાગે તેમાં તેમને અત્યંત રસ પડ્યો.

સાહિત્યના અભ્યાસ સાથે સાથે નિરંતર આંતરિક સાધના ચાલુ જ હતી. પ્રભુપ્રાપ્તિ માટેની તાલાવેલી વધ્યા જ કરતી હતી.

થોડા સમય પછી પાંડુરંગના સહશિક્ષક, સ્નેહીમિત્ર—સરખેજના રતનલાલ ત્રિપાઠીનો દીકરો પ્રબોધ, જેને બધા લાડમાં રવિયો કહેતા. તે ઘરમાં અણબનાવ થવાથી ક્યાંક નાસી ગયો. અમદાવાદ અને આજુબાજુ ખૂબ તપાસ કરી પણ કોઈ પત્તો લાગ્યો નહીં. પછી તેમણે વળામેને કહ્યું—

"પાંડુ, રવિયો નાસી ગયો છે. આટલામાં ક્યાંય ભાળ લાગતી નથી. એટલે વડોદરા, અંકલેશ્વર કે ભરૂચ જેવાં સ્થળોએ જવું પડશે. તું આવીશ ?"

"હા, હા, કેમ નહીં ? તમે કહો ત્યારે નીકળીએ." બીજે જ દિવસે બન્ને જણ રવિયાની શોધમાં નીકળી પડ્યા. જુદાં જુદાં ગામોમાં ફરતાં ફરતાં તેઓ છેક અંકલેશ્વર પહોંચી ગયા.પણ ક્યાંય રવિયો મળ્યો નહીં. એટલે થાકી-હારીને રતનલાલના મુખમાંથી ઉદ્‌ગાર સરી પડ્યા : "પાંડુ, હવે તો ભરૂચ મોહનલાલને ત્યાં હોય તો....ત્યાં ન મળે તો..." તેઓ આગળ કાંઈ બોલે એ પહેલાં પાંડુરંગ વચ્ચે બોલી ઊઠ્યા : "નિરાશ શું થાવ છો ? પુલ જ ઓળંગવાનો છે ને, ચાલો ભરૂચ...એ તો મળી જશે. ચિંતા ન કરો."

એટલું કહી બન્ને જણ નર્મદા નદીના પુલ પર ચઢી ગયા. પુલ પરથી પસાર થતા હતા ત્યારે પાંડુરંગનો જમણો હાથ ફરકવા લાગ્યો. જમણી આંખ ફરકવા લાગી અને અંતરમાં આનંદ આનંદ વર્તાવા લાગ્યો, અકથ્ય આનંદની લાગણી અનુભવતા તેઓ બોલ્યા :

"રતનલાલ, રવિયો તો મળશે જ પરંતુ તે સિવાય પણ બીજો કોઈ મહાન લાભ થશે તેવું મારો અંતરાત્મા કહે છે."

રતનલાલે કોઈ પ્રતિભાવ ન આપ્યો. બન્ને જણ ભરૂચમાં મોહનલાલને ત્યાં પહોંચ્યા. ઘરમાં નજર કરતાં જ રવિયો હીંચકા ખાતો દેખાયો. રતનલાલનો ગુસ્સો સાતમે આસમાન પહોંચી ગયો. તેમના દાંત કચકચી ગયા. મૂઠીઓ વળી ગઈ. પાંડુરંગને તરત જ ખ્યાલ આવી ગયો. તેમણે રતનલાલને ઇશારતથી ગુસ્સે ન થવા જણાવ્યું અને રતનલાલે માત્ર બે જ પળમાં પોતાની જાતને કાબૂમાં લઈ લીધી.

મોહનલાલ રતનલાલને જોઈ ગયા. તેઓ ઉમળકાભેર ખડકી સુધી આવકારવા આવ્યા. બધા એક પાટ ઉપર બેઠા. મોહનલાલની દીકરી પાણી લાવી. બન્ને જણને પાણી આપ્યું. ખાલી પાણીના પ્યાલા દીકરીને પાછા આપતાં પાંડુરંગે રવિયાને સારી ભાષામાં બે શબ્દો કહ્યા. રવિયો ભોંય ખોતરવા લાગ્યો.

થોડી વાર પછી બધા હાથ-પગ ધોઈ જમવા બેઠા. જમીને વાતોએ વળગ્યા. વાતવાતમાં પાંડુરંગ બોલી ઊઠ્યા : "મોહનભાઈ, મને દત્તપુરાણ જોઈએ છે. કોઈ જગ્યાએ મળી શકે ખરું ?"

"મારી પાસે જ છે, પણ એ તો પૂજામાં છે." એમ કહી તેઓ ઘરના મંદિર આગળથી પૂજ્યસ્વામીનાં પુસ્તકોની નાની પેટી લઈ આવ્યા. અને તેમાંથી પૂજ્યસ્વામીજી રચિત દત્તપુરાણ કાઢ્યું અને પાંડુરંગના હાથમાં મૂક્યું.

પાંડુરંગના રોમેરોમ પુલકિત થઈ ગયા. સમગ્ર શરીરમાં વીજળીનો સંચાર થઈ ગયો. તેમણે પુસ્તકને આંખે-માથે અડકાડ્યું અને તેઓ ગદ્‌ગદિત થઈ ગયા. આ પછી તેમણે કહ્યું : "મોહનભાઈ, મારે આ ગ્રંથ જોઈએ છે."

"જુઓ, આ ગ્રંથો સ્વામીજીની પ્રસાદી છે. તે હું બહાર કાઢતો નથી. કોઈને આપતો પણ નથી. તમારે વાંચવું હોય તો અહીં રહીને વાંચો."

"મારે અનુષ્ઠાન કરવું છે. લાંબા સમય માટે જોઈએ છે. પરંતુ તમે ચિંતા ન કરશો. એની વ્યવસ્થા થઈ જ જશે. હકીકતમાં તો આ દત્તપુરાણ નામનો ગ્રંથ છે તે વાત જ મને ખૂબ સંતોષ આપે છે."

પછી વિચાર કર્યો કે 'ગુરુદેવે' આટલું કર્યું છે તો આગળનુંય કરી દેશે.

એટલામાં તો મોહનલાલે કહેવા માંડ્યું : "સ્વામી મહારાજના પરમભક્ત ગાંડામહારાજ, જેઓ ગુંજ ગામે સ્થિર થયા છે. તેઓ અહીં કલ્યાણભાઈને ઘેર વારંવાર પધારે છે. તેમને ત્યાં તપાસ કરીએ. કદાચ તેમને ત્યાં આ ગ્રંથ મળી પણ જાય."

સારા કાર્યમાં ઢીલ કેમ પાલવે ? બધા ઊભા થયા અને કલ્યાણભાઈને ઘેર પહોંચી ગયા. મોહનલાલે બધી વાત વિગતે કલ્યાણભાઈને સમજાવી.

કલ્યાણભાઈએ જણાવ્યું : "મારી પાસે પૂજ્યસ્વામીના ગ્રંથો છે. પણ બધાની એક એક નકલ જ છે. તે હું આપી ન શકું."

પાંડુરંગ કહે, "કાંઈ વાંધો નહીં, મને માત્ર ગ્રંથોનાં દર્શન કરાવો, બસ."

કલ્યાણભાઈ ઊભા થયા અને અંદરથી એક લાકડાની પેટી લઈ આવ્યા. પેટી ખોલી એટલે તેમાંથી ધૂપની સુગંધ પ્રસરી ગઈ.

તેમણે એક પછી એક ગ્રંથો કાઢવા માંડ્યા. બધા જ ગ્રંથોની એક એક નકલ જ હતી. પાંડુરંગ ખૂબ જ ઉત્સુકતાથી પેટીમાંથી નીકળતા ગ્રંથ પર નજર નાખી રહ્યા હતા. તેમણે પેટીમાં "દત્તપુરાણ" જોયું. કલ્યાણભાઈએ ગ્રંથ બહાર કાઢ્યો. પાંડુરંગે તે હાથમાં લઈ માથે અડકાડ્યો અને મનમાં બોલ્યા : "ગુરુદેવ ! કૃપા કરો."

અને બીજી જ પળે કલ્યાણભાઈ પોતાના હાથમાં એક ગ્રંથ રાખી હરખભેર બોલી ઊઠ્યા, "અરે ! આ પણ 'દત્તપુરાણ' જ છે. ઓહો ! તેની બે નકલ છે ! પૂ.ગુરુદેવ તમારે માટે જ મૂકી ગયા છે. લો સ્વીકારો."

પાંડુરંગે હાથમાંનો ગ્રંથ પેટી ઉપર કલ્યાણભાઈના હાથમાં રહેલો ગ્રંથ લીધો. તેઓ અત્યંત રોમાંચ અનુભવી રહ્યા. તેઓ આનંદના મહાસાગરમાં ડૂબી ગયા. ગ્રંથને પ્રથમ આંખોનો સ્પર્શ કરાવ્યો, એ પછી તેમણે માથે મૂક્યો.વળી ત્યાર પછી તેમણે તેને ભક્તિભાવે હૈયે ચાંપ્યો, તેમનાં ચક્ષુ બંધ થઈ ગયાં. કલ્યાણભાઈ, તેમના કુટુંબીજન, મોહનલાલ, રતનલાલ બધાની નજર આ અલબેલા અલખના આરાધક પર સ્થિર બની ગઈ.

પાંડુરંગ ભાવસમાધિમાં ઊતરી ગયા. તેમનાં નેત્રોમાંથી ટપટપ આંસુ ટપકવાં લાગ્યાં. કેટલાય સમય સુધી તેઓ તે જ સ્થિતિમાં રહ્યા. આ સ્થિતિ નિહાળનાર બધાની આંખો ભીની થઈ ગઈ.

કલ્યાણભાઈએ તેમની દીકરી પાસે પાણીનો પ્યાલો ઇશારત કરી મંગાવ્યો. પછી તેમણે તેમના ધોતિયાના છેડા વડે પોતાની આંખો લૂછી અને પાંડુરંગના ખભા પર હાથ મૂકી તેમને જગાડ્યા અને હાથમાં પાણીનો પ્યાલો આપ્યો. પાંડુરંગે તેમની કફનીની બાંયથી આંસુ લૂછી કાઢ્યાં અને પાણીનો પ્યાલો હાથમાં લેતાં તેમણે કહ્યું :

"કલ્યાણભાઈ, આપના આ ઉપકારનો બદલો વાળવા હું અસમર્થ છું. મારા

સમર્થ ગુરુદેવ એનો બદલો આપને વાળશે.''

સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૪માં ગુરુદેવની પ્રસાદીરૂપ દત્તપુરાણનો ગ્રંથ પૂજ્યશ્રીને પ્રાપ્ત થયો. ''દત્તપુરાણ'' સાથે પાંડુરંગ, રતનલાલ અને રવિયો અમદાવાદ આવી ગયા. પાંડુરંગ પોતાના કામમાં વ્યસ્ત થઈ ગયા.

દત્તપુરાણની પ્રાપ્તિના સમાચાર આનંદ સાથે પૂજ્યશ્રીએ તેમના મિત્ર અંબાલાલને તા.૨૦-૯-૧૯૨૪ના રોજ પત્ર લખીને જણાવ્યા.

અનસૂયાબહેનનાં નાનાં બહેન નિર્મળાબહેન બકુભાઈને પણ સંસ્કૃત શીખવાનું મન થયું. તેમણે વળામેને રીટ્રીટને બંગલે બોલાવ્યા. વળામે સમયસર પહોંચી ગયા અને બેઠકખંડમાં બેઠા. તે દરમિયાન અંબાલાલ સારાભાઈનું આખું કુટુંબ જમીને આવ્યું અને ધીમે ધીમે બધાં અંદર જતાં રહ્યાં. પરંતુ સરલાબહેન ઊભાં રહ્યાં. તેમણે વળામેને પૂછ્યું :

''તમારે કોનું કામ છે ?''

વળામેએ જણાવ્યું, ''મારે કોઈનું કામ નથી. પણ નિર્મળાબહેનને મારું કામ છે. તેમણે મને બોલાવ્યો છે.''

''એમ તો અનસૂયાને ત્યાં તમે જાવ છો ?'' મુખ પર સ્મિત લાવીને સરલાબહેને કહ્યું,

''હા.''

સરલાબહેન સોફાની પીઠને અઢેલીને ઊભાં રહ્યાં. પછી તેમણે પૂછ્યું :

''તમે કયા કયા ગ્રંથો જોયા છે ?''

''મારા વાંચેલાં પુસ્તકોની યાદી જોઈ, મારા જ્ઞાનનો ક્યાસ કાઢવો હોય તો ગ્રંથપાલ કે પુસ્તક વિક્રેતા મોટી યાદી આપી શકે. આમ છતાં તમારે કાંઈ પૂછવું હોય તો પૂછો, મને ખબર હશે તો જણાવીશ.''

એટલામાં નિર્મળાબહેન આવ્યાં અને સરલાબહેન ચાલ્યાં ગયાં.

પાંડુરંગે અને નિર્મળાબહેને સામસામા નમસ્કાર કર્યા. નિર્મળાબહેન સામેના સોફા પર બેસી ગયાં. એકાદ-બે આડીઅવળી ઔપચારિક વાતો કરી નિર્મળાબહેને પૂછ્યું : ''તમે જ્યારે મોટાં બહેન ન આવે ત્યારે મને સંસ્કૃત શીખવાડશો ?''

''હા, આપ જ્યારે કહેશો ત્યારે શરૂ કરીશું.''

''હું આપને જણાવીશ.''

બીજી થોડી વાતો કરી તેઓ છૂટાં પડ્યાં.

ત્યાર પછી થોડા સમય પછી નિર્મળાબહેને તેમને પોતાને બંગલે બોલાવ્યા.

સાંજનો સમય હતો એટલે બહાર લૉનમાં બેસી તેમણે વાતો કરવા માંડી.

''વળામેજી, મારે થોડો અધ્યાત્મ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો છે.''

''આપ કહેશો ત્યારે શરૂ કરીશું.''

''આવતા અઠવાડિયાથી શરૂ કરી દઈએ.'' પછી બે-ચાર પળ અટકીને નિર્મળાબહેને પૂછ્યું : ''આપની ફી કેટલી થશે ?''

અને તે જ પળે પાંડુરંગનો ગુસ્સો સાતમા આસમાને પહોંચી ગયો.

તેમણે કહેવા માંડ્યું :

''જુઓ નિર્મળાબહેન, તમને એક વાત જણાવી દઉં. બ્રહ્મવિદ્યાનાં મૂલ્ય ના હોય અને બ્રહ્મવિદ્યા જો પૈસાથી જ પ્રાપ્ત થતી હોત તો કોઈ પૈસાવાળો બબુચક ના હોત.''

એટલું બોલી પાંડુરંગ ઝાંપા બહાર નીકળી ગયા. નિર્મળાબહેન ડઘાઈ ગયાં. તેમનું મોં સિવાઈ ગયું અને એક સ્વમાની નિઃસ્પૃહ પણ તીખા યુવાનની પીઠ નજરથી પંપાળી રહ્યાં.

પાંડુરંગની સ્થિતિ એકદમ વિરક્ત થતી જતી હતી. તેમને કોઈની નોકરી કરવી ગમતી ન હતી. અનસૂયાબહેન કે બૅંકરસાહેબ કે બીજા કોઈનીય ગુલામી ગમતી ન હતી. કેટલાય કરોડપતિઓ તેમને આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના અભ્યાસ માટે કહેણ મોકલતા. પરંતુ તેઓ ના પાડતા. તેમને થતું કે એ જો વધુ ગૂંચાયો તો આ મોહજાળ છૂટી શકશે નહીં. તેમને થતું કે આ બધાને હડસેલી મૂકવાની નિષ્ઠુરતા નહીં કેળવું તો ઈશ્વરી કૃપા ઊતરશે નહીં.

તેમનું શરીર પણ અવારનવાર બગડતું. છેલ્લા પંદર દિવસથી એકધાર્યો તાવ આવતો તેથી તેઓ પથારીવશ રહેતા. આને કારણે મનન-ચિંતનનો સમય સારો એવો મળતો. ગમે તેવી માંદગીમાં પણ તેમની ટીખળવૃત્તિ જતી નહીં. તેમણે તેમના મિત્ર અંબાલાલને, સને ૧૯૨૪ના નવેમ્બર માસની આઠમી તારીખે લખાયેલા પત્રમાં જણાવ્યું : ''મહિનો થઈ ગયો. છતાં હજી માંદગી દૂર થતી નથી. વચવચમાં તાવ ડોકીયું કરે છે. કંઈક શરદી અને ઉધરસ પણ છે, આમ રોગોનો ત્રિવેણી સંગમ છે. પુનીત થવું હોય તો વહેલા આવશો.''

પૈસાની તંગી ખૂબ પડતી. અશક્તિને કારણે ભણાવવા માટે ઘોડાગાડી કરીને જવું પડતું. સ્વમાની હોવાના કારણે ઘોડાગાડીના ભાડાની માંગણી કરતાં નહીં. સામા પક્ષે આટલા માંદા હોવા છતાં આ શ્રીમંતો તેમની ખબરઅંતર પૂછે ના પૂછે તે તો ઠીક પણ આટલી માંદગીમાં કેવી રીતે આટલે દૂર આવો છો તે પૂછવાની સૂઝ પણ ધરાવતા ન હતા. એમની પાસે ગાડીઓ ઘણી હતી. પાંડુરંગને લેવા-મૂકવા મોકલી શકે તેમ તેઓ હતાં.

દરમિયાનમાં ગાંધીજીએ ઉપવાસ શરૂ કર્યા. અનસૂયાબહેન દોઢેક માસ દિલ્હી ગયાં. તેથી થોડો આરામ મળ્યો. પરંતુ માંદગીની મિત્રતા લાંબી ચાલી. તબિયત ઠેકાણે આવતી ન હતી.

મોદી અડાસ શાળામાંથી મુંબઈ ભાટિયા બાલરક્ષક વિદ્યાલયમાં નોકરી કરવા ગયા.

પાંડુરંગ ચોક્કસપણે માનતા કે રોગનો ક્ષય ભોગથી જ થાય. એટલે જે આવી પડ્યું તે ભોગવવું જ રહ્યું. તેઓ માનતા કે રોગનું મૂળ 'ભવરોગ' છે. જો આ ભવરોગ મટે-તો જ ખરું નહીં તો ડાળીઓ પાંદડાને કાપવામાં તો શક્તિનો વ્યય થાય છે. તે ફરી ઊગવાનાં જ છે અને મૂળ પર કુઠારાઘાત કરવા માટે, મૂળ ભવરોગને મટાડવા માટે 'વૈદ્યો નારાયણોહરિ' ભગવાન સિવાય બીજો કોઈ વૈદ્ય નથી.

બૅંકરસાહેબ તથા અનસૂયાબહેન ન હતાં. તેથી અઠવાડિયામાં ત્રણ દિવસ આશ્રમમાં જતા. ત્યાં લગભગ આખો દિવસ કામમાં રહેતા. ઘરમાં શિવપુરાણ અને કાંકરિયાની ગુફાએ વિચાર સાગરનું વાચન ચાલતું હતું. જમનાલાલ બજાજના દીકરાના ટ્યુશન માટે વર્ધા જવા ફરીથી દબાણ થવા લાગ્યું.

એટલામાં તા.૨૪-૨-'૨૫ના અખબારમાં એક સમાચાર એવા આવ્યા કે 'જામસાહેબની સિંહણને સાપ કરડવાથી તે મરણ પામી. તેથી તેનાં બચ્ચાંને બકરીને ધાવવું પડે છે.'

આ સમાચારે તેમને ઢંઢોળી નાખ્યા. તેમને થયું કે સિંહણના બચ્ચાને પણ શ્રીમંતની સોબતને કારણે માન મૂકીને બકરીને ધાવવું પડે છે. હવે આ શ્રીમંતોથી દૂર થવા માટે શક્ય એટલી ઉતાવળ કરવી જરૂરી હતી.

બૅંકરસાહેબ તેમને છોડવા તૈયાર થયા. વર્ધા જવા માટે દબાણ વધવા લાગ્યું. પરંતુ હવે પાંડુરંગને ઝાઝું ગોઠતું ન હતું. તેમણે તેમના મિત્ર મોદીને તા.૧-૩-'૨૫ના રોજ પત્રમાં લખી દીધું કે, "જૂનમાં તો મારે ઊડવું છે. વર્ધા જઉં તો બંધનમાં પડું. બન્નેને કાલે ના પાડી દઉં છું."

વર્ધા જવાની ના પાડી એટલે કાકાસાહેબ તેમને આશ્રમશાળામાં સમાવી લેવા જણાવ્યું. પરંતુ હવે વધુ સમય નથી તેમ લાગવાથી કાકાસાહેબને પણ તેમણે ના પાડી દીધી. હવે કોઈ સંજોગોમાં તેઓ ભરાઈ જવા તૈયાર ન હતા. કાકાસાહેબ આશ્રમમાં બધા જ પ્રકારની વ્યવસ્થા એકાંત સાથે સંસ્કૃત લાઇબ્રેરી સુધ્ધાં આપવા તૈયાર થયા. પરંતુ પછી જવાબ આપીશ કહી પાંડુરંગ છટકી ગયા.

નોકરી છોડી દીધી. આર્થિક તંગી સ્વાભાવિક હતી. છતાં તેઓ તંગી છે તેમ માનતા નહીં. રુક્મામાની તબિયત એકદમ બગડી. તે થોડા દિવસોમાં સારી થઈ ગઈ. ફેબ્રુઆરીનો પગાર આવ્યો. થોડાંઘણાં પુસ્તકો વેચાઈ ગયાં. તેથી પૈસાની તકલીફ હળવી થઈ. મોદીજીએ મનિઑર્ડરથી પૈસા મોકલ્યા. તેમણે તે મનિઑર્ડર પાછો મોકલ્યો.

તા.૧૦-૪-'૨૫ના અરસામાં થોડા દિવસ કાંકરિયા વિસ્તારમાં આવેલી ગુફામાં રહેવા જતા રહ્યા. ત્યાં અધ્યયન, મનન, ચિંતન, ધ્યાન ખૂબ સારી રીતે થઈ શક્યું. થોડા દિવસ ઘરે જમવા જતા. પરંતુ તે બાજુ રહેનારા એક ભાઈએ અતિ આગ્રહ કરી ત્યાં જ જમવાની વ્યવસ્થા કરી.

કાકાસાહેબ કાલેલકર હજુ પણ આશ્રમશાળામાં શિક્ષક તરીકે જોડાવા માટેનો આગ્રહ કરતા હતા. ખૂબ દબાણ પછી 'હા' કહી. પણ તેમનું અંતઃકરણ બળવો પોકારી ઊઠ્યું. તે કહેતું હતું કે આમાં તારું શ્રેય નથી. છેવટે અંતઃકરણની વાતને સ્વીકારી કાકાસાહેબને ચિઠ્ઠી મોકલી કે પૂરા 'આશ્રમાઈટ્' થયા વગર આશ્રમમાં જોડાવું યોગ્ય નથી. કાકાસાહેબે ફરીથી બપોરે ત્રણ વાગ્યે તેમને બોલાવ્યા. પાંડુરંગ ફરી મળવા ગયા ત્યારે ત્યાં સ્વામી પણ બેઠેલા હતા. કાકાસાહેબે જણાવ્યું : "વળામે, તું મોટી ભૂલ કરે છે. શાળામાં જોડાઈ જા."

"સાહેબ, મારું મન માનતું નથી."

"જો, તને બધી જ સગવડો મળશે. એકાંત મળશે."

"આ વ્યવસ્થા મને મિથ્યા લાગે છે. અહીં મારું શ્રેય થાય તેમ નથી." પાંડુરંગે કહ્યું.

આ દરમિયાન સઘળી વાતચીત સાંભળી રહેલા સ્વામી બોલી ઊઠ્યા : "અરે વળામે, તું આટલો નિર્વેદ કેમ થઈ ગયો છું ? અને તે પણ આટલી નાની ઉંમરમાં ?" તેમના બોલવાની લઢણમાં થોડી ઠેકડી પણ હતી.

વળામેએ સ્વામીની સામે જોયું. માત્ર બે પળ તેમની સામે નજર મેળવી, મુખેથી એક હરફ સુધ્ધાં ન ઉચ્ચાર્યો. પરંતુ મનોમન તેઓ કહી રહ્યા : "દિલનું દર્દ સમાન દર્દવાળું દિલ જ પારખી શકે." પછી કાકાસાહેબ સાથે છેલ્લી વાત કરવાનું મન સાથે તેમણે નક્કી કરી લીધું. તેમણે જણાવ્યું :

"મારાથી શિક્ષક તરીકે કે એમ ને એમ પણ આશ્રમમાં આવી શકાશે નહીં. મને ક્ષમા કરો." એટલું કહી તેઓ કૅબિન બહાર નીકળી ગયા.

ધીમે ધીમે તેમની ઊંઘ ઓછી થઈ ગઈ. તેને કારણે શરીર અસ્વસ્થ રહેવા લાગ્યું. અંતર નિરંતર રડવા લાગ્યું. મન અત્યંત અસ્વસ્થ રહેવા લાગ્યું. આ અવસ્થામાં દુઃખનો અંશ પણ ન હતો. ઊંઘ લગભગ દુશ્મન બની ગઈ. આ બધાંની અસર શરીર પર પડવા લાગી. તેમને માથાના તાલુપ્રદેશમાં તીવ્ર વેદના ઊપડી. કેમે કરીને વેદના કાબૂમાં આવતી ન હતી. માથાના વાળ કઢાવી નાખ્યા. તેમને થયું કે પ્રાણ મસ્તકમાં ઊર્ધ્વગતિએ ચઢતો હશે તેને કારણે વેદના થતી હશે. પણ ખરેખર શું થાય છે તે તેઓ સમજી શકતા ન હતા. તેમણે ખૂબ બરફ ઘસવા માંડ્યો. તેલ ઘસ્યું પણ વેદના શમતી ન હતી. તેમને અંદરથી કોઈ કહી રહ્યું હતું કે, "જા...જા..." થોડા દિવસ અમદાવાદમાં જેમતેમ ગયા પછી તેઓ ગોધરા ગયા.

કુટુંબમેળો થતાં ત્યાં લાગણીઓની આપ-લે થતાં માથાનું શૂળ હળવું થઈ ગયું. ધીમે ધીમે સ્વસ્થ થવા લાગ્યા.

હવે પાંડુરંગના લગ્ન માટે માગાં ખૂબ આવવા લાગ્યાં હતાં. રુક્મામા, વિશ્વનાથ તથા સગાસંબંધીઓ તેમને ખૂબ સમજાવવાં લાગ્યાં. પરંતુ તેઓ બધાંને ના જ પાડતા રહ્યા.

રુક્મામાને ખૂબ ચિંતા થવા લાગી. આખો દિવસ પાંડુરંગને પરણાવવાના જ વિચારો કર્યા કરતાં હતાં.

એક દિવસ પોળમાં એક જ્યોતિષીએ ટેલ નાખી. "છે કોઈને ભવિષ્ય જાણવાની ઇચ્છા ? સચોટ ભવિષ્ય ભાખી પરદેશગમન, લગ્નવિષયક અને જીવનના અટપટા પ્રશ્નોનો ઉકેલ માત્ર થોડી પળોમાં મેળવો..." એ જ્યોતિષીએ કપાળે ત્રિપુંડ કર્યું હતું. માથે લાલ પાઘડી પહેરી હતી. લાંબું અંગરખું અને મેલુંદાટ ધોતિયું પહેરેલું હતું. નાકની અડધી દાંડીએ ઊતરી ગયેલાં ચશ્માંના જાડા કાચની ભીતરમાંથી તેઓ ચારે બાજુ ચકળવકળ જોતા હતા. હાથમાં એક મેલી થેલી હતી.

રુક્મામાએ જેવી બૂમ સાંભળી કે તરત જ તેઓ દોડતાં બહાર આવ્યાં અને તેમણે સાદ પાડ્યો : "એ...મહારાજ ! પધારો...!" મહારાજ તો તૈયાર જ હતા. રાહ

જોતા હતા. તેઓ આવીને ઓટલે બેઠા. રુક્મામા અંદર જઈ એક પાણીનો લોટો અને એક નાની થેલી લઈ આવ્યાં. લોટો જોષી મહારાજ સામે મૂક્યો. મહારાજ આખો લોટો પાણી ગટગટાવી ગયા અને તીરછી આંખે ઘરાકની (અંધ)શ્રદ્ધાનો તાગ કાઢવા લાગ્યા. રુક્મા શ્રદ્ધાપૂર્વક જોષીજી સામે બેસી ગયાં. તેમણે થેલીમાંથી પાંડુરંગની કૂંડળી કાઢી અને બોલ્યાં,

"મહારાજ, જરા કહો આ છોકરાનાં લગ્ન ક્યારે છે ?"

પાંડુરંગ અંદર પરસાળમાં આરામ કરતા હતા. તેઓ આ સાંભળી ગયા અને ધીમેથી બહાર આવી માની પાછળ ઊભા રહ્યા.

જન્મપત્રિકા હાથમાં લીધી, ઉઘાડી અને કૂંડળી પર એક નજર નાખી. તેમણે પોતાની સાથળ ઉપર એ જન્મપત્રિકા મૂકી દીધી. પછી તેમની થેલીમાંથી ફાટ્યુંતૂટ્યું ટીપણું કાઢ્યું.

જોષીજી થોડી વાર કૂંડળી તરફ દૃષ્ટિ કરે, થોડી વાર ટીપણામાં નજર કરે. આ પછી કોઈ ઊંડા વિચારમાં પડી ગયા હોય તેમ ચિંતાગ્રસ્ત ચહેરે હાથના વેઢા તેઓ ગણવા લાગ્યા. વળી પાછા ટીપણું અને કૂંડળી જોવા લાગ્યા.

જેમ જેમ જોષી વાર કરતા ગયા, તેમ તેમ રુક્મામાની અધીરાઈ વધતી ગઈ. તેમના મુખ પર ચિંતાની રેખાઓ અંકાઈ ગઈ. પાંડુરંગ સમજી ગયા કે આ જોષીડો ઢોંગ કરે છે અને મા હેરાન થાય છે. તેની ચિંતા વધતી જાય છે. એટલે તેઓ એકદમ મોટેથી તાડૂક્યા :

"એય ભામટા, શેનું નાટક કરે છે ? અહીંથી જાય છે કે નહીં ? લોકોને છેતરવાના ધંધા શરૂ કર્યા છે ? ઊભો થા, નહીં તો હમણાં હાડકાં ખોખરાં કરી નાખીશ. ભાગ..."

જોષી સમજી ગયો. પાંડુરંગની આંખો જોતાં જ તે ગભરાઈ ગયો અને જલદી જલદી ટીપણું થેલીમાં નાખી દોડતો દોડતો પોળ બહાર નીકળી ગયો. પાંડુરંગ થોડે સુધી વળાવવા ગયા અને પછી હસતાં હસતાં પાછા ફર્યા અને માની સામે પલાંઠી વાળીને બેસી ગયા.

રુક્મા બોલ્યા : "આવું તે કરાતું હશે ? બાબુ આવેલા જોશી મહારાજને 'તુંકારો' કરાય ?"

"મા, આ તો પૈસા પડાવવાના ધંધા છે. એ કોઈ જ્યોતિષ જાણનાર નથી. તારા જેવા માણસને છેતરવાના ધંધા કરે છે."

"તને કેવી રીતે ખબર પડી કે એ દંભી છે ?"

"મા, જો એ સાચો જ હોત તો ઊભો જ રહેત. અહીંથી ખસત જ નહીં. મારી સાથે ચર્ચા કરત. તે ખોટો હતો એટલે જ નાસી ગયો !"

પછી માની ખૂબ નજીક મોં લઈ જઈને ખૂબ વહાલથી તેમણે કહ્યું : "મા, જે થવાનું છે તે જ થવાનું છે. પ્રભુએ ભવિષ્યની આડે પડદો રાખ્યો છે તે અમથો નથી રાખ્યો. માનવીને તેના ભવિષ્યથી અજ્ઞાત રાખ્યો છે તેમાં જ પ્રભુનું ગૂઢ રહસ્ય છે. તું પેલું ભજન નથી જાણતી ? 'ન જાણ્યું જાનકી નાથે સવારે શું થવાનું છે ?' રામ

જેવા રામ તેમના ભાવિથી અજ્ઞાત હતા તો પછી આપણા જેવા સામાન્ય મનુષ્યની વાત શી કરવી ? મા, ભવિષ્યની ખબર બધાંને પડી જ જતી હોત તો જીવન જીવવાની મજા કેવી રીતે રહે ? મા, નાટકમાં પડદો જ ન હોય તો જોવાની મજા આવે ? એમ કહી બે-એક પળ માની આંખોમાં પોતાની આંખ પરોવી. મા તો સઘળું સમજતાં જ હતાં. પણ આ તો માનું હૃદય, ઉંમરલાયક છોકરાને પરણાવવાનું મન કઈ માને ન થાય ?

દીકરાનાં કથન સાંભળી મા કશું બોલ્યાં નહીં, એટલે પાંડુરંગે પોતાની વાત આગળ કહેવા માંડી : "એવી જ રીતે મા, જીવનના નાટકમાં પણ પડદો અનિવાર્ય છે. તો જ આપણે 'આજ' માણી શકીએ અને 'કાલ'ની આશા સેવી શકીએ. આવનારી પળની ખબર પહેલેથી હોય તો માણસ ચિંતામાં ને ચિંતામાં પહેલેથી જ અડધો થઈ જાય."

પાંડુરંગ એકાદ મિનિટ શાંત રહ્યા. તેમણે અપલક આંખે મા સામે પ્રથમ નિહાળ્યું. એ પછી ઊંચે આકાશ તરફ મીટ માંડી. આ પછી અંતરના સઘળા દરવાજા ઉઘાડતા હોય એમ તેમણે કહ્યું : "મા, મારે લગ્ન કરવું નથી. હું 'વિરતિ'ને પરણી ચૂક્યો છું."

આ પછી માના પ્રત્યુત્તરની પ્રતીક્ષા કર્યા વિના તેમણે ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું અને પરસાળમાં આવી તેઓ સૂઈ ગયા.

ઊમરા પર પડેલી કૂંડળીને થેલીમાં મૂકી રુક્મામા અંદર ગયાં. થેલી પરસાળમાં ખીંટીએ ભરવી પાંડુરંગના માથા આગળ બેસી ગયાં અને અત્યંત વાત્સલ્ય વરસાવતાં પાંડુરંગના માથા પર હાથ પસરાવવાં લાગ્યાં. તેમણે કહેવા માંડ્યું : "બાબુ, હું તારી વહુ જોવા અધીરી થઈ ગઈ છું. તું જલદી લગ્ન કરી લે."

પાંડુરંગે જણાવ્યું, "આ જન્મમાં પરણવાનો નથી. છતાં તારી આજ્ઞા જ હશે તો પરણીશ, પરંતુ વહુને તારી પાસે રાખવી પડશે. હું સંસાર માંડવાનો નથી. મારું ભવિષ્ય જુદું છે. મેં 'યોગસુંદરી' સાથે ફેરા ફરી લીધા છે. મારે ઘણુંબધું કામ કરવાનું છે. માત્ર નારાયણને ભણી રહેવાની અને તેને નોકરી મળે તેની હું રાહ જોઈ રહ્યો છું. એ પછી હું એક ક્ષણ પણ રોકાઈશ નહીં." એટલું કહી પાંડુરંગે પડખું ફેરવી દીધું.

થોડા દિવસ એમ જ ચાલ્યું. પછી એકાએક પાંડુરંગને તાવ આવ્યો. તાવ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યો. ડૉક્ટરોની દવા કરી, વૈદ્યોનાં ઓસડ લીધાં પણ કાંઈ સુધારો થયો નહીં. બાધા-આખડી બધું કરી જોયું પણ તાવ કાબૂમાં આવ્યો નહીં. પાંડુરંગમાં ખૂબ જ અશક્તિ આવી ગઈ. તેમને હાથ ઊંચો કરતાં પણ શ્વાસ ચઢી જતો. સંડાસ-પેશાબ પણ પથારીમાં રહીને કરવો પડતો. શરીર તો જાણે હાડપિંજર. એકેએક હાડકાં ગણી શકાય એવું શરીર બની ગયું. ડૉક્ટરો, વૈદ્યોએ આશા છોડી દીધી. રુક્મામા અને નારાયણને બાજુએ બોલાવી તેમણે કહ્યું, "થાય તેટલી સેવા કરો. છોકરો બચે તો તમારો નહીં તો ભગવાનનો."

રુક્મામાને થયું જાણે તેમના અંગમાં રુધિર વહેતું બંધ થઈ ગયું છે. ફૂલ્યો-ફાલ્યો પહાડ જેવો, પાંચમાં પુછાતો છોકરો મરણપથારીએ છે તે કલ્પનાથી તેમને ચક્કર આવી

ગયાં. આંખમાંથી આંસુઓની ઝડીઓ વરસવા માંડી અને કેટલાય દિવસ સુધી ચાલુ રહી. નારાયણ પણ હબકી ગયા. તેમણે દિવસ-રાત જોયા વગર ભાઈની સેવા કરી. કોણ જાણે કેટલાય દિવસ ઘરમાં ચૂલા પર તપેલી પણ ન ચઢી. મા અને નારાયણ પથારી આગળથી દૂર જ થતાં ન હતાં.

મા મનોમન પ્રાર્થના કરતાં હતાં. કાકલૂદી કરતાં હતાં કે, "હે વિઠલા, મને લઈ લે, મારી અહીં આમેય શી જરૂર છે? મારા રતનને બચાવી લે! વિઠલા, મારા રતનને બચાવી લે!"

પાંડુરંગને શ્વાસ ચઢવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે તેઓ ભાન ગુમાવવા લાગ્યા. તેમને થયું કે હવે સમય નથી. કદાચ ઘડીમાં પ્રાણ જતો જ રહેશે. તેમણે આંખો મીંચી દીધી અને એકદમ અંતર્મુખ થઈ ગયા. તેમણે મનોમંથન કરવા માંડ્યું.

"મેં આવા સોના જેવા જીવનનો સદ્ઉપયોગ ના કર્યો. મારો અવતાર વ્યર્થ ગયો. આ માનવશરીર મોક્ષનું દ્વાર છે. ગમે તેટલું ગંદું, ક્ષણભંગુર, વ્રણપ્રાય, પાણીના પરપોટા જેવું હોવા છતાં મોક્ષપ્રાપ્તિ માટેનું તે સાધન છે. મેં મારું શરીર વેડફી નાખ્યું. હું ગુનેગાર છું. ગુરુદેવ! હું તમારો ગુનેગાર છું. મને ક્ષમા કરો. ક્ષમા કરો. આપ મારો હાથ પકડો. આપ જ મારાં માતા-પિતા અને ગુરુ છો. આપના વગર મારે કોઈ આશરો નથી. ગુરુદેવ, કૃપા કરો! કૃપા કરો! આપના બાળકને બચાવી લો. હવે સ્વસ્થ થયા પછી એક પળ પણ નહીં બગાડું. તમારી ભક્તિમાં લીન થઈ જઈશ. સાધનામાં ગરકાવ થઈ જઈશ. શેષ જીવન આપની ઇચ્છા મુજબ વિતાવીશ. ગુરુદેવ, સહાય કરો, સહાય કરો."

થોડી વારે તેમનો શ્વાસ ધીમો પડ્યો. થોડી સ્વસ્થતા આવી. બે પળ માટે આંખો ખોલી અને ફરી મીંચી દીધી. રુક્મામાનો હાથ સતત માથા પર ફરતો હતો. નારાયણ પગ દબાવતા હતા.

બેપાંચ મિનિટ માટે પાંડુરંગે આંખ મીંચી રાખી. પછી ધીમેથી આંખો ખોલી અને અત્યંત ક્ષીણ અવાજે તેઓ બોલ્યા : "મા...નારાયણ, તમે થોડો સમય બહાર જાવ. દરવાજો બહારથી બંધ કરી દેજો. મારે એકાંત જોઈએ છે. ગુરુદેવ પાસે વાતો કરવી છે."

અનિચ્છાએ બન્ને જણ બહાર ગયાં અને દ્વાર બહારથી બંધ કરી દીધાં. અત્યંત અશક્તિ હોવા છતાં મહેનતપૂર્વક પાંડુરંગ પથારીમાં બેઠા થયા, પલાંઠી વાળી બેસી ગયા. આંખો બંધ કરી ધ્યાનમાં ઊતરી ગયા અને બીજી જ પળે ગુરુદેવ પાંડુરંગ સમક્ષ હાજર થઈ ગયા. પાંડુરંગ ધ્યાનમાં બોલ્યા, "ગુરુદેવ, ક્ષમા કરો! મેં જીવન વેડફી નાંખ્યું છે. હવે નહીં બગાડું. સ્વસ્થ થતાંની સાથે સાધનામાં લાગી જઈશ."

ગુરુદેવ મરક મરક હસવા લાગ્યા. જમણો હાથ ઊંચો કર્યો, આશિષ આપીને અદશ્ય થઈ ગયા.

પાંડુરંગના શરીરમાં શક્તિનો સંચાર થવા લાગ્યો. અંગેઅંગમાં ચેતના પ્રવેશી. શ્વાસ એકદમ નિયમિત થઈ ગયો. મુખ પરની આભા ફરી ગઈ. તેમણે નારાયણ અને માને અંદર બોલાવ્યાં અને કહ્યું, "મને કાગળ પેન્સિલ આપો."

રુક્મામા અને નારાયણ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયાં. પાંડુરંગના શરીરમાં અકલ્પ્ય સ્ફૂર્તિ હતી. તેઓ સ્વસ્થતાથી પથારીમાં બેઠા હતા. બન્ને જણ ખૂબ ખુશ થઈ ગયાં. નારાયણે બે-ત્રણ કાગળ અને પેન્સિલ આપી અને ટેકો લેવા એક પુસ્તક પણ આપ્યું. પાંડુરંગે ઓશીકું ખોળામાં લઈ તેની ઉપર પુસ્તક મૂકી કાગળમાં ટપકાવવા માંડ્યું.

થોડાક જ સમયમાં સારંગ રાગમાં પાંડુરંગે 'દત્તાષ્ટક'ની રચના કરી દીધી.

"ઢૂંઢત દેખા જગત મેં સાર વસ્તુ હૈ એક,
જીન પાયે સબ પાલિયા દત્તા દત્ત દો ભેદ."

સમગ્ર જગતમાં શોધ કરતાં પૂજ્યશ્રીને એક એવી સાર વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ કે જે મેળવતાં તેમને બધું જ પ્રાપ્ત થઈ ગયું અને જેને એ પરમ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થઈ ગયું તેને એ પછી અન્ય શું પ્રાપ્ત કરવાનું રહે? એક પરમ તત્ત્વ તે 'શ્રી દત્ત' પૂજનીયશ્રીએ 'દત્ત' શબ્દના બે ભેદ સમજાવતાં કહ્યું છે; અક્ષર દ એટલે દયા, દાન અને દમન. ઉપનિષદમાં કહ્યું છે કે એક વખત દેવો-દાનવો અને માનવો બ્રહ્માજી પાસે ઉપદેશ માટે ગયા. બ્રહ્માજીએ ત્રણેને ઉપદેશ આપ્યો. 'દ' પછી દરેકને પૂછ્યું શું સમજ્યા ?તો દેવો કહે, અમે સ્વર્ગમાં યથેચ્છ ભોગ ભોગવીએ છીએ. તેથી આપ અમને ઇન્દ્રિયો ઉપર દમન કરવાનો ઉપદેશ આપો છો."

દાનવો કહે, "અમે હિંસક છીએ તેથી આપ અમને દયાનો ગુણ કેળવવા ઉપદેશો છો."

જ્યારે માનવોએ કહ્યું, "અમે ધનસંપત્તિની લાલસા રાખીએ છીએ. જરૂર કરતાં વધુ સંગ્રહીએ છીએ. તેથી આપ અમને દાનનો ઉપદેશ કરો છો."

દત્ત શબ્દમાં રહેલ અક્ષર 'ત્'નો અર્થ પૂજનીયશ્રી 'વિષયાધ્યાસ' કરે છે.

જીવાત્મા સૂક્ષ્મ શરીરને આધીન છે. સૂક્ષ્મશરીરી એટલે પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પાંચ કર્મેન્દ્રિય, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર એમ ચૌદ તત્ત્વોને આધીન હોય છે. આને કારણે જ્યારે જીવ એક શરીરમાંથી બીજા શરીરમાં પ્રવેશે છે ત્યારે આ સૂક્ષ્મ દેહને સાથે લઈ જાય છે. તેથી જન્મોજન્મના વિષયાધ્યાસને કારણે એ વિષયોમાં આસક્ત રહે છે. તેથી તે વિષયો ભોગવવામાં તલ્લીન રહે છે અને પરમાત્માને ભૂલી જાય છે અને તેથી તેના જન્મ-મરણના ફેરા ચાલુ જ રહે છે. પૂજનીયશ્રી 'દત્ત'ના આ 'ત'કારનો એટલે કે વિષયાધ્યાસનો ભેદ એટલે કે ખંડન કરવાનું, ત્યાગ કરવાનું સૂચવે છે. એટલે પૂજયશ્રી કહે છે કે, મનુષ્ય દયા, દાન અને દમનની વૃત્તિ કેળવી વિષયાધ્યાસનો નાશ કરે તો જ તે બ્રહ્મસ્વરૂપ બની શકે.

આમ એક સુંદર 'કાવ્યસ્તુતિ'ની રચના કરી એ કાગળ તેમણે બાજુએ મૂક્યો.

એક બીજો કાગળ લઈ તેમણે તેમાં એક સંસ્કૃતમાં 'દત્તશરણાષ્ટકમ્' નામનું સ્તોત્ર રચવા માંડ્યું.

'ત્યજ સંસારં ભજ રે સારં
સર્વાધારં શ્રી દત્તમ્'

જેવી પંક્તિની રચના કરી તેનો પ્રારંભ કર્યો. તેમાં પૂજનીયશ્રી જણાવે છે કે,

(હે મનુષ્ય) શ્રી દત્તને સમર્પિત થઈ જા. એનું શરણું જ પાવનકારી છે. સર્વનો આધાર એવા સારના પણ સાર એવા શ્રી દત્તને ભજ.

મિથ્યા વાદવિવાદ છોડી દે. પરનિંદા ક્યારેય ન કર. શ્રીદત્તને ભજવાનું મૂકી ધન, સમાજ, પત્ની-દીકરા વગેરેમાં આસક્તિ ન રાખ.

આગળ પૂજનીયશ્રી કહે છે, હે મૂર્ખ, દત્ત સિવાય બધું અસાર છે. લાભાલાભ, માનઅપમાનનો વિચાર સરખો છોડી દે. નાગું, ભૂખ્યું બાળક જેમ માની પાસે જાય છે તેમ તું દત્તને શરણે જા. એ માયાતીત, ભાવસ્વરૂપ અને માત્ર સુખસ્વરૂપ દત્તનું ધ્યાન ધર.

બીજા કાગળ ઓશીકાની નીચે દબાવી મૂક્યા. પછી માની સામે તેમણે જોયું અને મનોમન પ્રણામ કર્યા. તે દિવસે થોડું ખાધું.

તેઓ ધીમે ધીમે સ્વસ્થ થવા લાગ્યા. શરીરમાં શક્તિ સંચરવા લાગી. મુંબઈથી અમૃતલાલ મોદીનો પત્ર આવ્યો હતો. તેમાં તેમણે પાંડુરંગને આરામ માટે ત્યાં બોલાવ્યા હતા. પાંડુરંગ થોડા દિવસ આરામ માટે બોરીવલી ગયા. ત્યાંથી એલીફન્ટાની ગુફા વગેરેમાં ફરી નવી તાજગી મેળવીને તેઓ મુંબઈથી ગોધરા પાછા આવ્યા.

આ દરમિયાન નારાયણને મુંબઈ ભાટિયા હાઈસ્કૂલમાં અંગ્રેજીના શિક્ષક તરીકે નોકરી મળી ગઈ.

હવે ઘરખર્ચની કોઈ ચિંતા ન હતી. ગુરુદેવને આપેલા વચન પ્રમાણે સ્વસ્થ થયા પછી એક પળ પણ તેઓ બગાડવા ઇચ્છતા ન હતા. પ્રભુમિલનની તાલાવેલી વેગ પકડતી જતી હતી. હવે તેઓ કોઈ પણ સંજોગોમાં રહી શકે તેમ ન હતા. તેમને થતું કે જો આજન્મ ચૂકી ગયો તો 'આંધળાની ભીત' જેવો તાલ થશે. તેથી બનતી ત્વરાએ એકાંત સ્થળ શોધી સાધનામાં લાગી જવાનો દઢ નિર્ધાર તેમણે કર્યો.

એક દિવસ સવારે ધ્યાનમાં બેઠા હતા ત્યારે સ્વામીજી આવ્યા અને તેમણે કહ્યું : "પાંડુ, તું નવા અવતારે આવ્યો છે. તારો જન્મ જગતના ઉદ્ધાર માટે થયો છે. સમય વેડફીશ નહીં. જલદી ઘર છોડી દે...સંસાર છોડી દે."

પાંડુરંગ ધ્યાનમાંથી બહાર આવ્યા. મા પાસે સંસાર છોડવાની આજ્ઞા માગવી એ સહેલી વાત ન હતી. પરંતુ માની આજ્ઞા લેવી જ પડશે તે ફરજિયાત હતું. તેમણે આંખો બંધ કરી અને મનોમન ગુરુદેવને પ્રાર્થના કરી,

"ગુરુદેવ, મા પાસે જાઉં છું. આજ્ઞા લેવા જાઉં છું. શક્તિ આપજો. માને પણ શક્તિ આપજો. મારા જવાની વાત તેનું હૃદય વિદારી નાખશે."

પાંડુરંગના મનઃપટ પર 'મા' આવી ગઈ. જવાનજોધ વયે વૈધવ્ય લલાટે લખાયું. જાત ઘસી નાખીને છોકરાઓને ભણાવ્યા-ગણાવ્યા. સ્વમાની સ્વભાવ, ઉદારતા, વાત્સલ્યમયતા, ખુમારીભેર જિંદગી જીવી જવાની હિંમત વગેરે સદ્‌ગુણોના ભંડાર સમી માએ પાંડુરંગના મનનો હવાલો લઈ લીધો. મા પાસે જવાનું કાર્ય અતિ દુષ્કર હતું અને માની સામે જઈ ઘર છોડી દેવાની વાત કરવી એ તો સાવ અશક્ય હતું. પાંડુરંગને થયું, માના હૃદય પર પ્રચંડ વીજળી ખાબકશે. માનું હૈયું ફાટી પડશે.

પાંડુરંગ ગૂંગળાઈ જવા લાગ્યા. તેમણે ફરીથી ગુરુદેવને પ્રાર્થના કરી, વિનવણી કરી : "હે ગુરુદેવ, મને શક્તિ આપો ! માએ ક્યારેય સુખ જોયું નથી, આખી જિંદગી અછતમાં ઓગાળી દીધી છે. 'સુખ' શબ્દ સાથે તેને કાયમનાં વેર રહ્યાં છે. ગુરુદેવ, કૃપા કરો. મને તો આપે આદેશ આપી જ દીધો છે, એ મુજબ હું ઘરમાં કૃતનિશ્ચયી છું જ. પરંતુ મારા જવાની વાત હું માની સામે મૂકીશ ત્યારે તેને શું થશે ? એ ફાટી નહીં પડે ? એનું હૃદય બંધ નહીં પડી જાય ? તેનું કાળજું કોરાઈ નહીં જાય ? ગુરુદેવ...ગુરુદેવ...!"

પાંડુરંગની આંખોમાંથી આંસુ સરવાં લાગ્યાં. માત્ર બે-ત્રણ મિનિટમાં જ પાંડુરંગે પોતાની જાતને સંભાળી લીધી. આંખો તથા મુખ લૂછી નાખ્યાં. ભગવાનને પગે લાગ્યા અને પોતાને તથા માને શક્તિ આપવા પ્રાર્થના કરી. ધીમે પગલે પરસાળના ઊમરા પાસે બેસીને શાક સમારી રહેલા રુક્મામા પાસે તેઓ આવ્યા. માની સામે પલાંઠી વાળી તેઓ બેસી ગયા. એકાદ-બે મિનિટ સુધી બહાર પડેલા એક ટીંડોળાના ફોડવાને તેઓ આંગળીથી રમાડવા લાગ્યા. દરમિયાન કેવી રીતે રજૂઆત કરવી તે વિચારવા લાગ્યા. શબ્દો શોધી રહ્યા, શબ્દો ગોઠવી રહ્યા.

"મા....!"

"બોલ..." શાક સમારતા સમારતા રુક્મામા બોલ્યા. તેમની નજર થાળીમાં જ હતી.

એકાદ-બે મિનિટ પછી રુક્મામાએ ઊંચું જોયું. તેમણે કહ્યું : "બાબુ, કેમ બોલતો નથી ?" અત્યંત પ્રયત્ન કરી મહામહેનતે તેઓ બોલ્યા :

"મા...! તારી પાસે એક અગત્યના કાર્ય માટે આજ્ઞા લેવા હું આવ્યો છું."

"બોલ બેટા, એવું તે શું છે ?" રુક્મામાએ હાથમાં રહેલી છરી થાળીમાં એક બાજુએ મૂકી. થાળીને બાજુએ મૂકી પછી તેમણે પાંડુરંગ તરફ વાત્સલ્ય નીતરતી દૃષ્ટિ કરી.

"મા, તું જાણે છેને કે હું હમણાં જ નવે અવતારે આવ્યો છું !"

"હા, બેટા ! એ તો વિઠલાની કૃપા છે."

"મા, એની કૃપા વગર પાંદડુંય ક્યાં હાલે છે ?"

"હા..હા...બોલ, તું શું કહેતો હતો ?"

"મા, આજે ગુરુદેવ ફરીથી 'ધ્યાન'માં આવ્યા હતા. તેમણે મને સ્પષ્ટપણે કહ્યું કે, ચાલ ઊઠ, તારું અહીં કામ નથી. સંસાર છોડી દે. અલખની આરાધનામાં લાગી જા. તારે ઘણાં કામ કરવાનાં છે. જગતનો ઉદ્ધાર કરવાનો છે. સમય ના બગાડ. ઘર છોડી દે. નીકળી પડ."

પાંડુરંગ એકીટશે નીચું જોઈને બોલી ગયા. પછી માની સામે નજર કરી. માની આંખોમાંથી આંસુ દડદડી રહ્યાં હતાં.

"મા, તું રડીશ નહીં. તારી સ્થિતિ મારાથી અજાણ નથી. પણ મા મેં કહ્યું ન હતું કે નાનો નોકરીએ લાગશે એટલે હું સાધના કરવા નીકળી જઈશ ? મારી લાચારી છે મા, મારે ઘણાં કામ કરવાનાં છે. મને આજ્ઞા આપો. મા, મને આજ્ઞા આપો."

"તને સાધના કરવાની કોણ ના પાડે છે? તું તે કર. પણ ઘરમાં રહીને કર. તને અમે એક રૂમ અલગ આપી દઈશું. કોઈ રીતે તારી સાધનાને આડે અમે નહીં આવીએ...."

"મા, ઘરમાં રહીને સાધના નહીં થઈ શકે. મને આસક્તિ આવી જાય. અજાણતાંમાં જ સંસારમાં પ્રવેશી જવાય. મારે કોઈ એકાંત સ્થળે જ જવું પડશે."

રુક્મામા છૂટે મોંએ રડી પડ્યાં અને બોલ્યાં : "મારું કરમ જ ફૂટેલું છે. ત્યાં કોઈ શું કરે? હે ભગવાન ! હવે શું કરું?" એમ કહી માએ પોતાનું માથું બારસાખ સાથે અફાળ્યું. કપાળમાં લોહીની ટશરો ફૂટી. માએ અત્યંત હૃદયદ્રાવક આક્રંદ કરવા માંડ્યું. પરંતુ કોણ જાણે કેમ પણ માનું આ આક્રંદ પાંડુરંગનું હૃદય સહન કરી ગયું. કદાચ તેમના હૃદયને સ્થાને પથરો આવી ગયો હોય તેમ તેઓ પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ રહ્યા. પાંડુરંગ ઊભા થયા. માટલીમાંથી પાણીનો પ્યાલો ભરી લાવ્યા અને માને પાણી પિવડાવ્યું.

પછી માની ખૂબ લગોલગ બેઠા અને ધીમેથી માત્ર મા જ સાંભળે તેવા લાગણીસભર અવાજથી બોલ્યા,

"મા...તમે તો મહાન છો, હિંમતવાળાં છો."

"બેટા, ભરજવાનીમાં વૈધવ્યનો વજ્રઘાત થાય, નરદમ અછતની સ્થિતિમાં છોકરાં ઉછેરવાની, ભણાવવાની, સંસ્કારનું સિંચન કરવાની, દવાદારૂ કરવાની કપરી જવાબદારી બજાવી, જ્યારે ઘડપણ ડોકાય ત્યારે જવાનજોધ છોકરો બાવો થાય તે કઈ મા સહન કરે. બોલ, કોણ સહન કરે?" આટલું બોલતાં માની આંખો ચકળવકળ થઈ ગઈ. છતાં તે રુદન કરતાં કરતાં આગળ બોલ્યાં,

"તમે બન્ને મારી ડાબી-જમણી આંખ છો..." આટલું બોલતાં બોલતાં રુક્મામા બેભાન થઈ ઢળી પડ્યાં. ક્યાંય સુધી મૂર્છા વળી નહીં. પાંડુરંગના પગ નીચેથી ધરતી સરકવા માંડી. આંખે અંધારાં આવવા લાગ્યાં. કાનમાં સિસોટીઓ વાગવા લાગી, તમરાં બોલવા લાગ્યાં. માથામાં કોઈ હથોડા ઝીંકતું હોય તેમ લાગ્યું. તેમની બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ. તેમની આંખો મીંચાઈ ગઈ, ખુલ્લી રહી શકી નહીં. શું કરવું? તેની સૂઝ ન પડી. માની દયનીય, અસહાય સ્થિતિ તેમનાથી જોઈ શકાતી ન હતી. તેમણે ગુરુદેવને પ્રાર્થના કરી.

"ગુરુદેવ, વધુ પરીક્ષા ન લો. હું તો ભાંગી પડીશ. ગુરુદેવ, માર્ગદર્શન આપો ! કૃપા કરો ! કૃપા કરો !"

એટલામાં રુક્મામાની મૂર્છા વળી. તેઓ ધીમેથી બેઠાં થયાં. આંખો-મોં સાડીના છેડાથી લૂછ્યાં. તેઓ સાવ લેવાઈ ગયાં હતાં. મોં પર ફિકાશ ઊતરી આવી હતી.

તેમને એકાદ-બે મિનિટ સ્વસ્થ થવા દીધા પછી પાંડુરંગે કહેવા માંડ્યું :

"મા, મમતા છોડો. મારે ગયા વગર છૂટકો નથી. જગતનો ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે જગતના કલ્યાણ માટે માતાઓનો ત્યાગ હંમેશાં મહાન રહ્યો છે. દરેક મહાપુરુષની માતાએ પુત્રત્યાગનો આઘાત જીરવ્યો છે." આ પછી એકાદ પળ અટકીને તેઓ બોલ્યા :

"મા, કૌશલ્યાએ રામને વનમાં ન જવા દીધા હોત તો જગતને ભારરૂપ રાવણને કોણ સંહારત? અને જગતને રામાયણની ભેટ મળત? કૃષ્ણના જન્મ પછી દેવકીએ કૃષ્ણનો ત્યાગ ન કર્યો હોત તો ગીતાનાં ગાન કોણ કરત? આજે શ્રીરામ અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તરીકે પૂજાય છે. તે પૂજાતા હોત ખરા? મા, મહાન કાર્યો માટે મહાન ત્યાગ માગી લે. આજ્ઞા આપો, મા." એમ કહી પાંડુરંગે પોતાનું માથું માના ખોળામાં મૂકી દીધું.

એકાદ પળમાં જ રુક્મામા સ્વસ્થ થઈ ગયાં. ઘડી પહેલાંનું કોમળ- વાત્સલ્યથી ભીંજાયેલું કમજોર હૃદય ફરીથી વજ્રસમું થઈ ગયું. તેમની મહાનતા જાગ્રત થઈ ગઈ. તેઓ ધીમેથી પાંડુરંગના માથા પર હાથ ફેરવતાં બોલ્યાં :

"ઊઠ બેટા, જાગ ! અને આખા જગતને જગાડ. તું જગતને ઉદ્ધાર. હા, આખા જગતનો ઉદ્ધાર કર. મારા તને આશિષ છે."

પાંડુરંગે સહેજ માથું ઊંચું કરી માનું મુખારવિંદ જોયું અને બીજી જ પળે માના ચરણોમાં આળોટી પડ્યા અને બોલ્યા : "મા, તારા ત્યાગની તોલે આખા વિશ્વનો વૈભવ ન આવે. મા, તું જ્યારે યાદ કરીશ ત્યારે હું હાજર થઈ જઈશ."

એટલું કહી, તેઓ ઊભા થયા અને બાજુએ જુએ તો ત્યાં નારાયણ ઊભા હતા. પાંડુરંગે નારાયણને માજીની સોંપણી કરી.

રુક્મામા રસોડામાં ગયાં. દાળ, ભાત, શાક અને કંસાર રાંધ્યો અને ત્રણે જણે સાથે બેસી ભોજન કર્યું.

અને પછી માને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરી ઘરમાંથી પાંડુરંગ નીકળી પડ્યા. સંસાર છોડી ગયા. 'સાર'ની સાધના માટે સંસાર ત્યાગી દીધો. હા, સને ૧૯૨૫ના જુલાઈ માસના આરંભના દિવસોમાં પાંડુરંગે સંસાર છોડ્યો.

❍ ❍ ❍

૧૦

નારેશ્વર નિવાસ

જ્ઞાન શિખર ખરે ! આંબવા અનુસરે
ઋષિમુનિ સંતની ભવ્ય કેડી;
સાધના પથ પરે પાંડુરંગ સંચરે
યોગવૈરાગ્યની તાન છેડી !

વહાલસોયી, મમતામયી, વાત્સલ્યમૂર્તિ જનેતાનો ત્યાગ કર્યો, ઉલ્લાસ, તરવરાટ, આત્મીયતા અને પ્રેમના મહાસાગર જેવા નાનલા નારાયણને છોડ્યો. સમગ્ર સંસારને પાંડુરંગે સાપની કાંચળી જેમ ત્યજી દીધો.

હવે પંખી મુક્ત બની ગયું. અલખના અંબરમાં ઊંચેરી ઉડાન અર્થે અંતર અધીરું થઈ ગયું. અલખની ઓળખ માટે શેષજીવન સમર્પી દેવાની અમુલખ ઘડી આવી ગઈ. આજ પાંડુરંગના હૃદયમાં આનંદના ઓઘ ઊછળતા હતા. તેમના ઉન્મત મનને અત્યાનંદની પાંખો ફૂટી. આજ સમગ્ર બ્રહ્માંડનું આકાશ પાંડુરંગને નાનું પડતું હતું.

પાંડુરંગ પાદરમાં પહોંચ્યા. સમગ્ર પ્રકૃતિ તેમનું સ્વાગત કરતી હતી. એક વિશાળ વૃક્ષ નીચે બે-એક મિનિટ તેઓ ઊભા રહ્યા. પ્રકૃતિનું નિરીક્ષણ કર્યું. પછી વૃક્ષના થડને અઢેલીને તેઓ બેસી ગયા અને ઘડી વારમાં ઉરમાં ધસમસતા આનંદનાં પૂર કાગળ પર ઢોળાઈ ગયા. પાંડુરંગે લખ્યું :

"આજ આનંદનું પૂર ઉરમાં વહે
છોળ બ્રહ્માંડમાં ના સમાયે !"

આજે હૃદયમાં આનંદનાં પૂર ઊમટ્યાં છે. તેની એકાદી છોળને ઊછળવા માટે બ્રહ્માંડ નાનું પડે છે. આગળ પાંડુરંગ લખે છે : "મોજું સાગરમાં મળ્યું અને ખુદ મહાસાગર બની ગયું !" હવે સઘળી નામઠામની ઝંઝટ ચાલી ગઈ.

શૂન્યમાં સર્વસ્વ સમાઈ ગયું. 'હું'નો લોપ થઈ ગયો અને છતાંય કાંઈ થયું નથી, કાંઈ ગયું નથી. બધું જેમ હતું તેમનું તેમ રહ્યું છે. પૂજ્યશ્રી ઉદાહરણ આપતાં કહે છે, "સોનાનાં વિવિધ ઘરેણાંના ઘાટ અલગ હોય છે. પરંતુ ઘરેણાંમાં સોનું તો એનું એ જ હોય છે." વળી પાછું તેમણે ગાયું :

"માઈ મોરે આનંદ ઉર ન સમાય"

મા આજે આનંદ મારા હૃદયમાં માતો નથી. જેમ આંધળાને આંખો મળે,

ગરીબને ધનનો ખજાનો મળે તેમ મને અત્યાર સુધી આંખોથી ઓઝલ રહેલા અલખને આરાધવાની ઘડી પ્રાપ્ત થઈ છે.

"હે મા, મને હવે "હું-તું"ના ભેદ દેખાતા નથી. જ્યાં જ્યાં નજર નાખું છું ત્યાં માત્ર આનંદ-આનંદ નજરે પડે છે !"

વળી પાછો તેમને તેમનો અંગત મિત્ર અને સહાધ્યાયી અમૃતલાલ મોદી યાદ આવી ગયો.

પાંડુરંગ અને અમૃતલાલે પોતપોતાનાં શમણાં, ભાવનાઓ અને સંવેદનાઓ, આનંદો અને ઉલ્લાસો અને બીજું ઘણું બધું અરસપરસ વહેંચી લીધું હતું. બન્ને જીવનના સુપથ ગમનના તથા યોગમાર્ગના સહયાત્રિક હતા. પાંડુરંગે અમૃતલાલને યોગ શીખવ્યો હતો અને અમૃતલાલ નિયમિત યોગ કરતા. અમૃતલાલને ધ્યાનમાં બેઠેલા જોઈ ઘણીવાર પાંડુરંગ તેમને 'તપસી' કહીને બોલાવતા.

અત્યારની અણમોલ ઘડીએ પાંડુરંગે 'તપસી'ને યાદ કરી તેમને ખબર પહોંચાડી કે

"તપસી છોડ દીયા સંસાર,
જૈસી સૂકર વિષ્ઠા ભાઈ
તૈસા ભવસુખ મુજ મન આઈ
દત્ત દિગંબર મન લુભાઈ !"

કેટલો બધો સંસાર પ્રત્યે અણગમો ! કેટલો બધો તિરસ્કાર ! ગલીએ ગલીએ રખડતાં અને ગંદકીમાં જ આળોટતાં ગંદા ભૂંડની વિષ્ઠા જેવો સંસાર છે, તેમ કહી પાંડુરંગે તેને ત્યાગી દીધો અને દત્તને ચરણે સમર્પિત થઈ ગયા.

આખી રાત વૃક્ષ નીચે પસાર કરી દીધી. અનુષ્ઠાન માટે સ્થળ શોધવાનું બાકી હતું. તેનું મનોમંથન આખી રાત ચાલ્યું. છેવટે હિમાલય સાધકનું પિયર ગણાય છે તેમ વિચારી હિમાલય જવા નિર્ણય કર્યો. જોકે મનમાં હજુએ વિચાર બરાબર બેસતો ન હતો. તેથી સવાર થતાં થતાં કોઈ સાચા સંતનું માર્ગદર્શન મેળવવાનું અને અનુકૂળતા પડે તો તેમની જ નિશ્રામાં અનુષ્ટાન કરવું એવો નિર્ણય કર્યો.

બીજે દિવસે વડોદરા જઈ ઝાલોદ અંબાલાલ વ્યાસને ત્યાં ભીલ આશ્રમમાં ગયા. ત્યાં અંબાલાલ પાસે સત્સંગ કરી તેઓ નીકળી ગયા. અંબાલાલે તેમને ઝાલોદથી દાહોદની ટિકિટ લાવી આપી. તેઓ ગાડરવાડા પહોંચ્યા. તેમને સાંઈખેડા, ધુનીવાળા બાબાનાં દર્શને અને માર્ગદર્શન માટે જવું હતું. ગાડરવાડાથી સાંઈખેડા બસો જતી હતી. પરંતુ ખિસ્સામાં પૂરતા પૈસા ન હતા. તેથી તેમણે ચાલવા માંડ્યું. ગાડરવાડાથી સાંઈખેડા લગભગ સો માઈલ જેટલું અંતર પાંડુરંગે માપી નાખ્યું.

ધૂનીવાલા દાદા દિગંબર વિષે ધખધખતી ધૂણી આગળ બેસી રહેતા. તેઓ પરમ ત્યાગી, વૈરાગી, આત્મજ્ઞાની અને સદાય બ્રહ્માનંદમાં મસ્ત રહેતા. દીન-દુઃખીનાં દુઃખ દૂર કરતાં, કોઈ પણ ભક્ત કાંઈ આપે તો તે ધૂણીમાં પધરાવી દેતા. ભૂખ-તરસની કાંઈ તમા ન હતી. કોઈ આવી રાત્રે બે-ચાર કોળિયા ભરાવે તો ખાય, નહીં તો મસ્ત બની અલખમાં ખોવાયેલા રહે. તેઓ સમર્થજ્ઞાની અને ચમત્કારી હતા.

પાંડુરંગને રસ્તામાં એક શીખનો ભેટો થઈ ગયો. શીખ પોતાની સાંસારિક તકલીફોના માર્ગદર્શન માટે જતો હતો. બન્ને સાંઈખેડા પહોંચ્યા.

ધુનીવાલા દાદાનું સ્થાન હજારો ભક્તોથી ઊભરાતું હતું. સેંકડો સાધુઓની જમાત પડાવ નાખી પડી હતી. જુલાઈ ૧૯૨૫નો સમય હતો. કેરીઓ વેચાતી હતી. દેવ, રાજા અને સંત પાસે ખાલી હાથે ન જવાય. તેવા જ્ઞાનના આધારે પાંડુરંગે એક કેરી ખરીદી. ત્યાંથી તે બન્ને દર્શન કરવા ગયા. પાંડુરંગ બાબાના ચરણોમાં કેરી મૂકવા ગયા. બાબાએ તે કેરી અધવચ્ચે ઝૂંટવી લીધી અને ગોળીને ચૂસવા માંડી. આખી કેરી ખાઈ ગયા. દર્શન માટે ઘણા લોકો આવ્યા હતા. કોઈ વાત થઈ શકે તેવું વાતાવરણ ન હતું. તેથી એકાંત જ્યારે મળશે ત્યારે મળીશું એમ વિચારી પ્રણામ કરી તેઓ દૂર જતા રહ્યા.

તેમણે એકાંતમાં મળવાની વ્યવસ્થા કરવા માટે બાબાનું ધ્યાન રાખનાર છોટેદાદાને શોધી કાઢ્યાં. પરંતુ તેઓ ઘસઘસાટ ઊંઘતા હતા. તેથી ત્યાંથી તેઓ ખસી ગયા. પછી કોઈએ કહ્યું કે રાતે એકાંતમાં કોઈ ખવડાવે તો બે-ચાર કોળિયા ખાય છે. પાંડુરંગે નક્કી કરી લીધું કે એવો જ કોઈ સમય સાધી લેવો.

લગભગ સાંજ પડવા આવી. પાંડુરંગ આગળપાછળ ફરતા ફરતા બાબાના આસન સુધી આવ્યા. ત્યાં તેમણે એક વિચિત્ર દશ્ય નિહાળ્યું. બાબાના ધૂણાથી થોડે દૂર ગમાણમાં એક ગાય બાંધી હતી. બાબા એ ગાયને સોટીથી ખૂબ મારતા હતા. પાંડુરંગને થયું કે આ ગાય કોઈ ઉપદ્રવ કરતી નથી છતાં પણ દાદા એને કેમ મારે છે અને બાબા જેવા મહાન સંત ગાય જેવા મૂંગા પ્રાણી પર હાથ ઉપાડે તે તો આઘાતજનક છે.

પરંતુ ત્યાં તો તેમની નજર ગાય પર પડી. તેમણે જોયું કે બાબા ગમે તેટલા જોરથી લાકડી મારતા હતા તોપણ તેની અસર ગાય પર થતી ન હતી. એ તો શાંતિથી ઊભી રહી હતી અને સામે પડેલું ઘાસ ખાતી હતી.

પાંડુરંગને આશ્ચર્ય થયું. તેમને બાબાના વર્તનમાં કંઈક ભેદ લાગ્યો. એટલામાં બાબા ગાયને મારતા મારતા બોલ્યા :

"મોટે ઉપાડે આવ્યો છે. એને હિમાલય જવું છે. હિમાલયમાં તારું કામ થવાનું નથી. નર્મદાકિનારે જા. હિમાલયમાં તારું કામ નહીં થાય."

વળામેએ બાબાનું વર્તન અને તેમના કહેવાનું હાર્દ સમજવા બે-ચાર પળ આંખો મીંચી અને તરત જ મનમાં ઝબકારો થયો, "બાબા હિમાલય જવાની ના પાડે છે અને નર્મદાકિનારે જવાનું કહે છે. બીજું, ગાયને મારીને કહે છે કે – મનને માર અને તેને ગાયની માફક સ્થિર કર, અહીંતહીં ભટકવાનું બંધ કર."

રાત પડી. લગભગ સાડા બાર વાગ્યા. પાંડુરંગ ઊભા થયા. ચારે બાજુ ભક્તો સૂતા હતા. બધું લગભગ શાંત થઈ ગયું હતું. પેલો શીખ પણ પાંડુરંગ સાથે જવા તૈયાર થઈ ગયો.

બન્ને ધૂણા પાસે જવા નીકળ્યા. પાંડુરંગે શીખને કહ્યું, "જુઓ, સરદારજી, બાબા પાસે બહુ શાંતિથી વાત કરજો. રોદણાં ન રડશો અને બાબા કહે તેમ કરજો."

શીખે 'હા' ભણી.

બાબા પાસે પહોંચતાંની સાથે જ શીખે પોક મૂકી અને રડતાં રડતાં એની કરમ કહાણી કહેવા લાગ્યો :

"બાબા, કૃપા કરો ! હું ભિખારી થઈ ગયો છું. બીબીબચરવાળો છું. ધંધો મંદો થઈ ગયો છે. બાબા, આર્થિક રીતે તૂટી ગયો છું. બાબા, કૃપા કરો ! કૃપા કરો !" એમ કહી મોટેથી તે રડી પડ્યો.

બાબા બોલ્યા :

"છે મહિના રુક જા, ઠીક હો જાયેગા."

"ઓ બાબા, છ મહિના, મારાથી કેવી રીતે નીકળશે ? હું તો મરી જઈશ..." સરદારજી પાછો રડવા માંડ્યો.

"તો તીન મહિના રુક જા."

"યે ભી જ્યાદા હૈ, બાબા ! મેરે બચ્ચે ક્યા ખાયેંગે ?"

"એક મહિના રુક જા."

સરદારજીનું રુદન ચાલુ રહ્યું.

"પંદરા દિન !"

"બાપજી, મેં તો મર જાઉંગા.."

"સાત દિન."

તો પણ સરદારજીનું રડવાનું બંધ ન થયું.

એટલે બાબા બોલ્યા :

"તીન દિન રુક જા."

"વો ભી મૈં કૈસે કર પાઉંગા." કહીને સરદારજીએ રડવાનું ચાલુ જ રાખ્યું. એટલે ગુસ્સે થઈ બાબા બોલ્યા : "તું ઈધર સે ચલા જા. તેરા કામ નહીં." બાબાએ ડંડો ઉગામ્યો. શીખ ઊભો થઈને જતો રહ્યો. એટલે પાંડુરંગ પણ ઊભા થયા. એટલે બાબા બોલ્યા :

"બૈઠ બૈઠ, તું ક્યું ખડા હુઆ ?"

પાંડુરંગ બેસી ગયા. એટલે બે-ત્રણ મિનિટ કોઈ બોલ્યું નહીં. પછી પાંડુરંગે ભક્તિભર્યા શબ્દોમાં કહેવા માંડ્યું :

"મેરા પ્રણામ સ્વીકાર કરો." એમ કહી પાંડુરંગે પ્રણામ કર્યા. બાબાએ પાંડુરંગના બરડે હાથ મૂક્યો. તેમના શરીરમાં અલૌકિક પ્રવાહ પસાર થઈ ગયો. સમગ્ર શરીર પુલકિત થઈ ગયું. પાંડુરંગ બેઠા થયા. એ પછી તેઓ ગદ્ગદ અવાજે કહી રહ્યા :

"બાબા, મૈં આપ કી નિશ્રા મેં અનુષ્ઠાન કરના ચાહતા હું."

"તેરા અનુષ્ઠાન ઈધર નહીં હોને વાલા. તૂ જંગલ મેં મંગલ કર. જંગલ મેં મંગલ કર."

પાંડુરંગ ઊઠ્યા. માર્ગદર્શન મળ્યું. હિમાલય જવાની ચોખ્ખી ના પાડી. પાંડુરંગ ઉતારે આવ્યા. શીખ સૂઈ ગયો હતો. તેનાથી થોડે દૂર તેઓ સૂઈ ગયા. સૂતાં સૂતાં તેમણે વિચાર કર્યો કે, બાબા નર્મદાકિનારે જવાનું કહે છે. તેમને નર્મદાકિનારા પરનું ઓમકારેશ્વર પાસેનું મોરટક્કા યાદ આવ્યું. ત્યાં સ્વામી ચંદ્રશેખરાનંદનાં બેસણાં હતાં. તેમને થયું કે

મારે ચંદ્રશેખરાનંદજીની નિશ્રામાં રહી અનુષ્ઠાન કરવું.

ચંદ્રશેખરાનંદ સ્વામી ખૂબ જ્ઞાની અને સિદ્ધ સંત હતા. પાંડુરંગને એક વખત તેમને મળવાનો પ્રસંગ બનેલો. તે વખતે તેમની પાસે 'યોગીની ચર્યા' વિષે ચર્ચા થઈ હતી. દરમિયાન સ્વામીજીએ કહેલું કે કોઈ પણ વૈરાગીને જંગલનાં પ્રાણીઓનો ભય નથી હોતો. તેમને સૌથી વધુ ભય સંસારીઓનો હોય છે. યોગસાધકે સંસારીઓથી સતત જાગ્રત રહેવું જોઈએ. તેમના સંગથી વિપથ ગમનની શક્યતા બેવડાઈ જાય છે. આની પુષ્ટિ માટે તેમણે ત્યારે પોતાના બે-ત્રણ પ્રસંગો કહ્યા હતા. તેમના જ શબ્દોમાં પ્રસંગોને તેઓ સ્મરી રહ્યા.

"હું સદા દિગંબરાવસ્થામાં જ હોઉં છું. એક વખત દેવાસનાં રાજારાણી મારી પાસે આવ્યાં. તેમને મારી સેવા કરવાની ખૂબ ઇચ્છા થઈ. તેમણે તેમની ઇચ્છા મારી સમક્ષ પ્રદર્શિત કરી. મેં તેમને કહ્યું કે આવા જંગલમાં તમારું કામ નહીં. પરંતુ અંતરની ઇચ્છા, આગ્રહ અને પ્રભુને કોઈ લીલા કરવી હશે તેમ માનીને મેં અનુમતિ આપી. મારી કુટિરથી થોડે દૂર તેમણે તંબુ તાણી દીધો. તેમના અનુચરોને વિદાય આપી દીધી. આખો દિવસ રાજા-રાણીએ સારી સેવા કરી.

સાંજ પડી. એક ઘોડેસવાર મારતે ઘોડે આવ્યો. તેણે રાજાના હાથમાં સંદેશો મૂક્યો. રાજાએ વાંચ્યો અને તેઓ વિચારમાં પડી ગયા. મેં પૂછ્યું : "કોઈ તકલીફ છે ?"

"મારે રાજધાનીમાં જવું પડશે." તેમ રાજાએ કહ્યું. એટલે મેં તેમને સવેળાએ નીકળી જવા જણાવ્યું. રાજાએ એકાદ-બે મિનિટ વિચારીને કહ્યું કે-

"બાપજી, રાણીને મૂકીને જાઉં છું અને કાલે સવારે આવી જઈશ."

મેં જણાવ્યું : રાતનો સમય છે. રાણીને એકલાં નહીં ગમે. તેમને સાથે જ લઈ જાવ. પરંતુ રાજા માન્યા નહીં અને રાણીને મૂકીને ગયા. રાતના સાડા અગિયાર વાગ્યાનો સુમાર હશે. હું ધ્યાનમાંથી જાગ્યો. તે વખતે મને કોઈના કણસવાનો અવાજ સંભળાયો. મેં બહાર ડોકિયું કર્યું તો તે અવાજ સામેના તંબુમાંથી આવતો હતો. હું ત્યાં ગયો. રાણીના પેટમાં ખૂબ દુઃખતું હતું. તેઓ દુઃખથી કણસતાં હતાં અને લગભગ બેશુદ્ધ થઈ ગયેલાં. એટલામાં ખૂબ અવાજ સાથે તેમને ઝાડા થઈ ગયા. તેમનાં બધાં જ કપડાં બગડ્યાં. પેશાબ પણ પથારીમાં જ થઈ ગયો. આખો તંબુ ગંધાઈ ઊઠ્યો.

મેં વિચાર્યું, બાવાજી, જુઓ કેવો તાલ થયો ? અત્યારે તમારો સહજ ધર્મ શું કહે છે ? આ કપડાં સાફ કરી દો. રાણીને બીજા કપડાં ઓઢાડો અને હું આવી પડેલું કામ કરવા લાગી ગયો.

મેં રાણીનાં બધાં જ વસ્ત્રો ઉતારી કાઢી તેમનાં બીજાં વસ્ત્રો મને ફાવ્યાં તેમ પહેરાવ્યાં. પ્રભુએ મારી ખૂબ જ આકરી કસોટી કરી. હું દિગંબર અને સામે સુડોળ, જવાન અને સ્વરૂપવાન રાજઘરાનાની નિર્વસ્ત્ર સ્ત્રી. મારા વૈરાગીપણાની પ્રભુએ બેરહમ રીતે પરીક્ષા કરી. પછી સ્વામીએ નિજ કથાનો તંતુ આગળ ખેંચતાં કહેવા માંડ્યું, "મનને વશ કરશો તો તે તમારો ઉત્તમ મિત્ર થઈ જશે. પણ તમારું મન તમારા કાબૂમાં ન રહ્યું તો તે દુશ્મનને પણ સારો કહેવડાવશે."

પછી તેમણે તેમનો એક બીજો પ્રસંગ કહ્યો, "યોગીએ પોતાની દિનચર્યા ખૂબ જાગ્રત

રહીને જ કરવી જોઈએ. જો તે સહેજ પણ ગાફેલ રહે તો આફત ઊતરી આવે. યોગ કરવામાં કોઈનો વિશ્વાસ કરવો જોઈએ નહીં. કોઈના વિક્ષેપને કારણે કોઈ મોટું શારીરિક નુકસાન સહેવું પડે. તેમાં પણ ધ્યાન કે ત્રાટક કરવા બેસો ત્યારે ક્યારેય ગાફેલ રહેવું નહીં. એક વખત હું કુટિરનું બારણું બંધ કરી ત્રાટક કરવા બેઠો. અંદરથી સાંકળ મારી ન હતી. બહાર એક છોકરાને બેસાડેલો અને બારણું નહીં ખોલવા માટે સૂચના આપેલી.

"એટલામાં બહારગામથી એક ભક્તમંડળી આવી. મંડળીના આગેવાને છોકરાને વિનંતી કરી અને છોકરાએ ફટાક દઈને બારણું ખોલી કાઢ્યું. ઉનાળાના દિવસો હતા. બહારથી ગરમ ગરમ હવા અને કિરણો મારી આંખમાં ઘૂસી ગયાં અને હું લગભગ આંધળો થઈ ગયો અને કેટલાય દિવસ મારી તેવી જ સ્થિતિ રહી."

આ સઘળી કડીબદ્ધ વાતો પાંડુરંગના માનસપટ પર ઊપસી આવી. તેમણે સવારે મોરટક્કા જવાનું નક્કી કરી દીધું.

સવાર પડી. મોરટક્કા જવાનો નિર્ણય પાકો હતો. ખિસ્સામાં હાથ નાંખ્યો. થોડા પરચૂરણ સિવાય કાંઈ ન હતું. પૈસા વગર મોરટક્કા જવાનું અશક્ય હતું. હાથ પર ઘડિયાળ હતું. શીખને તેમણે કહ્યું : "સરદારજી, મારે મોરટક્કા જવું છે. પણ પૈસા નથી. આ ઘડિયાળ જો તમે ખરીદી લો તો મારાથી એ શક્ય બને."

"કેટલા પૈસામાં આપવું છે ?" શીખ બોલ્યો.

મેં વીસ રૂપિયા અને આઠ આનામાં ખરીદ્યું હતું. પરંતુ તારે જેટલા પૈસા આપવા હોય તેટલા આપ."

"હું તમને આઠ રૂપિયા આપું."

"લાવો."

પાંડુરંગે આઠ રૂપિયા લઈ લીધા ને તેઓ મોરટક્કા પહોંચી ગયા. ત્યાં તપાસ કરતાં ખબર પડી કે સ્વામીજી ઈંદોર ગયા છે. પાંડુરંગે ઈંદોર કાગળ લખી પુછાવ્યું તો વળતી ટપાલે સ્વામીજીનો જવાબ આવ્યો કે તેઓ કારતકમાં સમાધિ લેવાના છે. તેથી તેઓ પાછા આવનાર નથી. પરંતુ સાથે સાથે સૂચન કર્યું હતું કે નર્મદાકિનારે કોઈ એકાંત સ્થળ શોધી કાઢી અનુષ્ઠાન કરો અને સાથે સાથે આશિષ પાઠવ્યા છે. ગુરુપૂર્ણિમાના દિવસે મોરટક્કામાં એક સુંદર સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં પણ મને નર્મદાકિનારે સ્થિર થવાનો જ આદેશ મળ્યો. ખિસ્સાં ખાલી હતાં. તેથી મોદીને પત્ર લખીને તાત્કાલિક દસ રૂપિયા મંગાવી લીધા.

પૂજ્યશ્રી મોરટક્કાથી વડોદરા આવી ગયા. તે દિવસોમાં વડોદરામાં એક પ્રખર સિદ્ધ સંત લંગડે સ્વામી આવ્યા હતા. તેઓ પૂ.સચ્ચિદાનંદ સરસ્વતી મહારાજના શિષ્ય હતા. તેમને મળવાની ઇચ્છા થઈ. ખબર કાઢતાં જાણ્યું કે લંગડે મહારાજની દેખભાળ અને વ્યવસ્થા એક શિક્ષક કરે છે. પાંડુરંગ એમને મળ્યા. પાંડુરંગે બધી જ હકીકત જણાવી. એ પછી તેમણે જણાવ્યું, "મારે તેમનાં દર્શન અને માર્ગદર્શન બન્ને જોઈએ છે. તે મારે માટે અનિવાર્ય છે."

"જુઓ વળામે સાહેબ ! પૂ.સ્વામી કોઈને મળતા નથી. પરંતુ તમારે માટે પૂછી જોઉં."

"આપણે અત્યારે જ જઈએ તો ?"

"મારે શાળામાં જવું છે."

"હું ઘોડાગાડી લઈ આવું. તેથી જલદી પહોંચાય."

"સારું."

બન્ને જણ લંગડે સ્વામીના નિવાસે ગયા. સ્વામીએ પાંડુરંગને પ્રેમથી સત્કાર્યા. પાંડુરંગ તેમની સામે બેઠા અને તેમણે જણાવ્યું :

"સ્વામીજી, આપની નિશ્રામાં અનુષ્ઠાન કરવાની અનુજ્ઞા આપશો ?"

"ભાઈ, તારે નર્મદાના ઉત્તર તટ ઉપર ભરૂચથી શુક્લતીર્થ વચ્ચે ક્યાંક જંગલમાં સાધના કરવી જોઈએ. એ તને ફળદાયક રહેશે."

પાંડુરંગ બીજી ચર્ચા કરી બહાર નીકળી ગયા. ત્યાંથી સીધા ભગવાનને મળવા ગયા. ભગવાને તેમને ખૂબ પ્રેમથી આવકાર્યા.

પાંડુરંગે આખી સ્થિતિ સમજાવી. એ પછી તેમણે પૂછ્યું, "હવે મારે શું કરવું ?"

ભગવાને જણાવ્યું : "મારે તમને કાંઈ કહેવાનું નથી. તમારો રસ્તો સાચો છે. પકડી રાખો અને જે સ્થિતિમાં બે-ત્રણ કલાક બેસી શકો છો, તે જ સ્થિતિમાં ચોવીસ કલાક રહેવાનો અભ્યાસ કરો."

"મારે કયા ચોક્કસ નિયમો પાળવા તે માટે જરૂરી માર્ગદર્શન આપો."

"બીજા બધા તો ઠીક છે, પરંતુ તમે અયાચિત વૃત્તિથી રહો તો તપશ્ચર્યા ખૂબ વેગ પકડશે."

પાંડુરંગે તે જ પળે અયાચિત વૃત્તિથી રહેવાનું નક્કી કરી દીધું. આ નિર્ણયની જાણ પૂજ્યશ્રીએ અંબાલાલને અને મોદીને તેમના તા.૨૪-૬-'૨૫ના પત્ર દ્વારા કરી દીધી.

લગભગ બધા જ સંતોએ નર્મદાકિનારા પર કોઈ જગ્યાએ સાધના કરવા જવું તેવી સલાહ આપી. એટલે પાંડુરંગે નર્મદાકિનારા પર કોઈ જગ્યાએ સાધના કરવા જવું તેવો નિર્ણય કર્યો. સાધના કરવા જતાં પહેલાં કોઈ સંતના આશીર્વાદ લેવા તેમ નક્કી કરી તેઓ શીરડીથી થોડે દૂર સાકોરી ગામે ઉપાસની બાબાનાં દર્શને ગયા.

બાબાને પ્રણામ કર્યા અને તેમને કહ્યું : "બાબા, અનુષ્ઠાનાર્થે નર્મદા તટ પર જવું તેવું તો નક્કી કર્યું જ છે. આપ મને સાધના પથ પર આવતાં વિઘ્નો તથા તેના ઉપાયો બતાવવા કૃપા કરો."

બાબાએ કહ્યું : "કોઈને નડતરરૂપ ન થવાય અને કોઈ આપણને ના નડે એટલે કે ઉપદ્રવ ન કરે તેવી જગ્યા પસંદ કરો. બીજું ખૂબ જ અગત્યનું એ છે કે લોકોની ઉપાધિઓથી દૂર રહેવું. લોકો સ્વાર્થી હોય છે. ઝંપવા નહીં દે. સાધનામાં વિક્ષેપ નાખશે. કોઈને બોધ આપવો નહીં. ક્યારેય નામનો મોહ ન રાખવો. વ્યવહાર કરવામાં ખૂબ કાળજી રાખવી અને તેમાં ક્યાંય લેપાઈ ન જવાય તેનું ધ્યાન રાખવું." આ પછી એકાદ પળ શાંત રહીને તેમણે ઉમેર્યું :

"જોકે આ બધું કરવા છતાં પણ લોકો ઝંપવા દેશે નહીં." આ પછી પોતાનો અનુભવ તેમણે જણાવ્યો : "લોકોને મારાથી દૂર રાખવા મેં બહુ જ ખરાબ વર્તન

કર્યું. શરીર પર મારો મળ લગાડીને બેસતો, આખું શરીર અને ઓરડો ગંધાય છતાંય લોકોએ મને ન છોડ્યો."

આ પછી અંતે તેમણે ઉમેર્યું કે, "ઈશ્વરમાં અવિરત અનુસંધાન રાખવું. લોકોપયોગી કાર્યો કરવાના અભરખા ન રાખવા. તેમાં ગાફેલ રહ્યા તો આસક્તિ લાગશે અને તે અહમ્‌માં પરિણમશે." વળી થોડી ક્ષણોનાં વિલંબ પછી તેમણે પાછું જણાવ્યું :

"જે થાય તે દ્રષ્ટા તરીકે જોયા કરો."

પાંડુરંગે ઉપાસની બાબાની બધી જ સલાહ ધ્યાનપૂર્વક સાંભળી અને શ્રદ્ધાપૂર્વક વાગોળી. બાબાને પ્રણામ કરીને ત્યાંથી તેઓ નીકળી ગયા.

નર્મદા તટે સાધના માટે જવાનો નિર્ણય પાકો થઈ ગયો. તે નિર્ણય થતાંની સાથે જ તેમને સરખેજવાળા રતનલાલ યાદ આવ્યા. રતનલાલ રેવા તટ ઉપર આવેલા રણાપુર ગામમાં આવેલી શાળામાં અંગ્રેજીના શિક્ષક હતા. તે શાળા માલસરના સમર્થ શ્રીમદ પરમહંસ માધવદાસજી તરફથી ચાલતી હતી. રતનલાલે થોડા વખત પહેલાં પાંડુરંગને રણાપુર આવવા કહ્યું હતું.

સને ૧૯૨૫ના જુલાઈ માસની ૨૪મી તારીખે પાંડુરંગ રણાપુર પહોંચી ગયા. પાંડુરંગને જોઈને રતનલાલ અડધા અડધા થઈ ગયા. બન્ને જણ એકબીજાને વળગી પડ્યા. રતનલાલની આંખોમાં હર્ષાશ્રુ આવી ગયાં. નખશિખ ખાદીમાં લપેટાયેલા દાઢી-વાળ વધારેલા પાંડુરંગની સામે રતનલાલ જોઈ રહ્યા. પાંડુરંગે કહ્યું :

"રતનલાલ, સંસાર છોડી દીધો, હવે અલખની આરાધના એ જ એક માત્ર ધ્યેય છે." પછી તેમણે ઉમેર્યું.

"હવે મારે ઘોર તપશ્ચર્યા કરવી છે. અનુષ્ઠાન કરવું છે. આ માટે ઘણા સિદ્ધ સંતોને મળ્યો. તેમણે મને નર્મદાતટે આસન જમાવવાની સલાહ આપી છે. નર્મદા તટનો વિચાર કરતાં તમે યાદ આવ્યા અને અહીં આવી ગયો છું. અહીં ક્યાંક તમારી મદદથી સારી, નિરૂપદ્રવી જગ્યા શોધવી છે."

"પાંડુરંગ, તમે કેવી રીતે સાધનાનો વિચાર કરો છો. તમારે ક્યાંક કાયમ માટે સ્થિર થવું છે કે થોડા સમય માટે અમુક અનુષ્ઠાન પતે ત્યાં સુધી રહેવું છે ?"

"હમણાં એવું કાંઈ નક્કી થઈ શક્યું નથી. હાલ અનુષ્ઠાન કરવું છે. પછી કોઈ એક જગ્યાએ સ્થિર થવાય તો તેમ કરવું છે. નહીં તો ત્રણ ઋતુઓ માટે ત્રણ સ્થાન નક્કી કરીને રહેવું. પંદર દિવસ ઘેર મા પાસે રહેવું અને આઠેક દિવસ ભગવાનના સમાગમમાં રહેવું. મારો આ વિચાર મેં અંબાલાલ અને મોદીને જણાવ્યો હતો."

રતનલાલે કહ્યું : "કાંઈ વાંધો નહીં, જગ્યા મળી જશે. હાલ તો અહીં મારી પાસે રહો."

"મારાથી કોઈના ઘરમાં નહીં રહેવાય. ભાગોળે કોઈ ચોતરા પર પડી રહીશ."

"એવી શી જરૂર છે ? મારી શાળામાં એક ખૂણા પરનો અલગ ઓરડો કાઢી આપીશું, બસ ?"

રતનલાલે આચાર્યને વાત કરી અને તેમણે માધવવિજય સં.પાઠશાળાનો એક

ઓરડો ખાલી કરી આપ્યો. રહેવાનું શાળામાં અને ભિક્ષા રતનલાલને ત્યાં થતી. થોડા દિવસ આમ નીકળી ગયા. એક દિવસ ભિક્ષા લઈ રતનલાલ તથા પાંડુરંગ શાળા તરફ જતા હતા. રતનલાલના બાજુના ખાંચામાં એક હરગોવિંદદાસ કાનજીભાઈ સોની નામના એક અતિ સાત્ત્વિક વ્યક્તિ રહેતા હતા. તેમને બધા દાસકાકાના હુલામણા નામથી ઓળખતા હતા. તેમને સંતોની સેવાની અનહદ ભૂખ રહેતી. સંતને જુએ કે તરત તેમના પગ ઝાલ્યા ન રહે. તેમની સેવામાં લાગી જાય.

દાસકાકાએ રતનલાલ પાસે એક સાધુ જેવા વ્યક્તિને જોઈ રતનલાલને બોલાવ્યા. રતનલાલ તેમના ઘરમાં ગયા. પાંડુરંગ ઊભા રહ્યા.

આવકાર આપતાં દાસકાકા બોલી ઊઠ્યા : "આવો આવો માસ્તર, બેસો." એક જૂના બાંકડા પર રતનલાલ બેઠા. દાસકાકા હીંચકા પર બેઠા હતા. એકાદ બે ઔપચારિક વાતો કર્યા પછી તેમણે પૂછ્યું :

"આ સાધુમહારાજ ક્યાંથી આવ્યા છે ?"

"તેઓ મારા મિત્ર છે. છેક નાનપણથી બ્રહ્મપ્રાપ્તિની તાલાવેલી તેમને લાગેલી છે. હવે બધું જ છોડી દઈને નર્મદાકિનારે સાધના માટે આવ્યા છે."

દાસકાકા ઊભા થઈ ગયા અને છેક બારણા સુધી જઈને બોલ્યા :

"પધારો મહારાજ ! અંદર આવો."

પાંડુરંગ અંદર આવ્યા.

દાસકાકાએ એક આસન આપી તેમને બેસવા જણાવ્યું. પરંતુ તે આસન પર ન બેસતાં નમ્રતાથી પાંડુરંગજીએ જણાવ્યું : "હું કોઈના વાપરેલા આસન પર બેસતો નથી."

"કાંઈ વાંધો નહીં." એમ કહી દાસકાકા ઊભા થયા. તેઓ અંદર જઈ એક લાકડાનો પાટલો લઈ આવ્યા. તેને પાણીથી ધોયો. પોતાના હાથે જ તેને સ્વચ્છ લૂગડા વડે સાફ કર્યો. એ પછી આદર સાથે હાથ જોડી તેમણે કહ્યું, "બેસો, મહારાજ."

પાંડુરંગ બેઠા. રતનલાલે અને દાસે અલકમલકની વાતો કરી. પાંડુરંગે કેવળ મૌન સેવ્યું.

ઊઠતી વખતે દાસે પોતાના નિયમ મુજબ પાંડુરંગને બે રૂપિયા આપવા માંડ્યા. એટલે પાંડુરંગે સસ્મિત કહ્યું :

"હું પૈસાને સ્પર્શ કરતો નથી."

દાસ આશ્ચર્યથી તેમની સામે જોઈ રહ્યા.રતનલાલ અને પાંડુરંગ શાળા તરફ જવા નીકળી ગયા. દાસ ખૂબ વિચારમાં પડી ગયા. પાંડુરંગનું ભુવનમોહક સ્મિત તેમની આંખો સામે આવ્યા કરતું હતું. પાંડુરંગની મોટી, તેજસ્વી, પાણીદાર આંખો જોઈ તેમને પાંડુરંગ તરફ અત્યંત આકર્ષણ થવા લાગ્યું. વધારામાં પાંડુરંગે 'હું પૈસાને સ્પર્શ કરતો નથી' એવા શબ્દો કહેતાં તેમના વદન પર જે સહજ ભાવ હતા એ એમના અંતરમાં કોતરાઈ ગયા. તેમના સ્મરણ પટ પર એ સમગ્ર દૃશ્ય વારંવાર ચિત્રપટ માફક પ્રસારણ પામવા માંડ્યું. આજ સુધી એમના પરિચયમાં એવો કોઈ સાધુ આવ્યો ન હતો જેણે પૈસા લેવાની ના કહી હોય. તેમના હૃદયમાં પામી ન શકાય તેવા અજવાળાંનાં વમળો રચાવા માંડ્યાં. બાપદાદાઓ

પાસેથી વારસામાં મેળવેલા સોનીના ધંધાના આ કસબીએ શુદ્ધ કંચનને પારખી લીધું. તેમના હૃદયમાં પાંડુરંગ પ્રત્યે ભક્તિભાવની સરવાણીઓ સ્ફુરવા માંડી.

ભક્તિ માટે એમ કહેવાયું છે 'જે ભક્તિ આત્મપ્રસન્નતા માટે શાંત અને નિસ્પૃહ ભાવથી કરવામાં આવે છે તે 'અમૃતા' ભક્તિ છે. જે ભક્તિ આત્મખ્યાતિ માટે કામના અને ભયની ભાવનાથી પ્રેરાઈને કરવામાં આવે છે તે 'જતા' ભક્તિ છે. જે ભક્તિ કેવળ પ્રદર્શન, પ્રશંસા અને લોકેષણા માટે કરવામાં આવે છે તે 'વિષા' ભક્તિ' છે. દાસકાકાના રુદિયામાં પ્રગટેલી 'ભક્તિ અમૃતા' ભક્તિ હતી. તેઓ પાંડુરંગને સંપૂર્ણપણે સમર્પિત થઈ ગયા.

એક વખત રતનલાલે દાસને કહ્યું, "બ્રહ્મચારીજી અત્રે કોઈ એકાંત જગ્યા શોધે છે."

"કેમ ? શું કામ છે ?"

"મે ં તમને નહોતું કહ્યું કે તેઓ સાધના કરવા માટે કોઈ એકાંત સ્થળ શોધે છે. તેમને અનુષ્ઠાન કરવું છે અને તે માટે ઉપદ્રવ વગરની, એકાંત અને પવિત્ર જગ્યા હોય તો અનુકૂળતા રહે."

માત્ર બે-ચાર પળ વિચારીને દાસકાકા બોલ્યા : "અહીંથી લગભગ સાતેક માઈલ દૂર લીલોડ ગામની બાજુએ નારેશ્વર મહાદેવની દેરી છે. જગ્યા સારી છે પણ નિબીડ જંગલ છે."

બીજે જ દિવસે જગ્યા જોવાનું નક્કી થઈ ગયું. બીજે દિવસે સવારે દાસકાકા, પાંડુરંગ અને રતનલાલ નારેશ્વર જવા નીકળી ગયા.

ચાલતાં ચાલતાં પાંડુરંગને અંદરથી ખૂબ જ આનંદ ઊભરાતો હોય તેમ લાગતું હતું. શરીરનાં રુંવેરુંવાં પુલકિત થઈ ગયાં. ગુરુમંત્રનું રટણ અત્યંત આનંદપૂર્વક થવા માંડ્યું. તેઓ શરીરભાન ભૂલી ગયા. તેમનું શરીર માત્ર દાસ અને રતનલાલની પાછળ પાછળ જતું હતું. મન તો પરમાત્મામાં લીન થઈ ગયું હતું. તેઓ આનંદ સમાધિમાં ડૂબી ગયા.

લીલોડ આવ્યું. દાસકાકાએ જણાવ્યું : "અહીંનો પોલીસ પટેલ ખુશાલભાઈ મારા મિત્ર છે. તેમને ત્યાં જઈએ આપણને માહિતી મળશે."

પાંડુરંગ સમાધિમાંથી બહાર આવ્યા. બધા ખુશાલભાઈને ત્યાં ગયા. ખુશાલભાઈએ આગતા-સ્વાગતા કરી. બધા વાતોએ વળગ્યા. વાતો દરમિયાન ખુશાલભાઈએ જણાવ્યું, "જુઓ દાસ ! તમે કહો છો તે જગ્યા ભયંકર છે. ધોળે દહાડે ત્યાં જતાં લોકો ડરે છે. ફાફડા-થૂવરનાં ગીચ જંગલ છે. ઝાડી ખૂબ ગાઢ છે. જવા-આવવા કેડી જેવો માર્ગ પણ નહીંવત્ જ છે. વીંછી, વરુ, વણિયર અને બીજાં ઘણાં બધાં જંગલી જાનવરો દિવસ-રાત બેરોકટોક ઘૂમે છે. મોરવીંછી કરડે તો પાણી માગવાનો સમય ન મળે. વળી એ તો આજુબાજુનાં સાત ગામોનું સ્મશાન છે. તેથી ભૂતપ્રેત વગેરેની વસ્તી પણ ખરી. મને લાગે છે કે ત્યાં કોઈથી રહી શકાય નહીં." આ પછી બે-એક પળ અટકીને તેમણે આગળ જણાવ્યું : "મહારાજશ્રીને અનુકૂળ પડે તો લીલોડના પાદરમાં એકાદ ઓરડી બાંધી આપું. તેમાં તેઓ રહે અને ભગવાનનું નામ લે."

એટલે વળામે બોલ્યા : ''મારે તો નારેશ્વર જ જવું છે. વસ્તીમાં રહેવું નથી.''

એટલે સહેજ પણ રોકાયા વગર બધા ઊઠ્યા અને દહેરે આવ્યા. અહીં બધા આ સ્થળને 'દહેરુ'થી જાણતા હતા. પાંડુરંગના હૃદયમાં આનંદના ઓઘ ઊછળવા લાગ્યા. કોઈ પણ જાતના પ્રયાસ વગર મનમાં ૐ-ૐનો ઉચ્ચાર થવા લાગ્યો. કોઈ વખત અજાણતા ૐ બોલાઈ જવા લાગ્યું. પાંડુરંગે અંતરિક્ષમાં નજર કરી, ગુરુદેવને મનોમન પ્રણામ કર્યા અને બોલ્યા :

''દાસકાકા, આ જગ્યા મને પસંદ છે. અત્યંત પસંદ છે.''

રતનલાલ તરત જ બોલી ઊઠ્યા :

''હજી પણ તમને ઠીક લાગે તો લીલોડની ભાગોળે નાની ઓરડી બનાવી દઈએ. ખુશાલભાઈ બરાબર કહે છે.''

''રતનલાલ, આ જ જગ્યા મારે માટે નિર્માઈ હોય તેવું મને અંતરથી લાગ્યા કરે છે. એ મને પોકારી રહી છે. અનુષ્ઠાન અહીં જ થશે. આગળની વાત ગુરુદેવ જાણે.''

કોઈએ દલીલ ના કરી. થોડી વાર આગળ-પાછળ જોઈ લીધું. ખંડેર થઈ ગયેલા મહાદેવના મંદિરમાં બધા ગયા. દૂરથી નર્મદાનાં દર્શન કર્યાં.

દાસ બોલ્યા : ''બાપજી, ક્યારથી આસન જમાવશો ?''

''હું તો કાલથી તૈયાર છું.'' પૂજ્યશ્રીનો ઉત્કંઠાભર્યો જવાબ હતો.

''ના, એમ નહીં, અમે તમારા માટે એક કુટિર બનાવી દઈશું. પછી સાધના ચાલુ કરજો. હમણાં ચોમાસું છે. પછી કારતકમાં નવું મકાન ન બંધાય એટલે માગશરમાં આસન જમાવજો. ત્યાં સુધી કુટિર થઈ જશે.''

જેવી ગુરુદેવની મરજી, પૂજ્યશ્રીને મનમાં થયું કે આ લોકો કેટલા વહેમ રાખે છે.

આ પછી બધા રણાપુર ગયા. પૂજ્યશ્રી તે રાત ત્યાં જ રહ્યા. પાંડુરંગને સ્થાન ખૂબ ગમી ગયું. કોઈ સારું મુહૂર્ત જોઈ ત્યાં પહોંચી જવાનું તેમણે નક્કી કર્યું. પાઠશાળામાં સાધના ચાલુ રાખી. રાત્રે એકાદ કલાક પાઠશાળાના શિક્ષકોને-સાધુઓને નારદભક્તિ સૂત્રો ઉપર પ્રવચન આપવા માંડ્યું. ક્યારેક સારાં સ્તોત્રો પણ શીખવવા લાગ્યાં.

લગભગ ત્રણ-સાડાત્રણ માસ રણાપુરમાં રોકાણ પછી ત્યાંથી ૧૯૨૫ના નવેમ્બર માસની શરૂઆતમાં વડોદરા થઈ તેઓ ગોધરા ગયા. ત્યાં રુક્મામા પાસે અઠવાડિયા જેટલો સમય તેઓ ત્યાં રહ્યા. રુક્મામાનું મનોબળ દાદ માંગે તેવું હતું. ત્યાંથી તા. ૨૦-૧૧-૧૯૨૫ના અરસામાં તેઓ અમદાવાદ ગયા. તેમણે મુકામ કાંકરિયાની ગુફામાં રાખ્યો.

વિક્રમ સવંત ૧૯૮૧ના માગશર માસમાં, તા. ૪-૧૨-૧૯૨૫ના દિવસે સાંજે મોટી કોરલ મિયાંગામની ગાડીમાં માલોદ (હાલ નારેશ્વર રોડ) સ્ટેશને ઊતર્યા. શિયાળાની સાંજ રાત તરફ જલદી ઢળતી હતી. પાંડુરંગે સ્ટેશન પર કોઈને નારેશ્વર જવાનો રસ્તો પૂછ્યો. તે વ્યક્તિએ નજીકના સગડોળ ગામે રાત રોકાઈ નારેશ્વર જવાનું સૂચન કર્યું.

પાંડુરંગને એ વાત ગળે ઊતરી ગઈ. તેમણે સગડોળના પાદરમાં આવેલા એક ચોતરાને કામળાથી ઝાટકીને સાફ કર્યો. પછી કામળો પાથરી તેની પર લંબાવ્યું. હાથનું ઓશીકું અને આભનું ઓઢણું ! ચોતરાની આજુબાજુ વિસ્તરેલા માથું ફાડી નાંખે તેવી દુર્ગંધ

ઓકતા છાણ-મૂતરના ઉકરડા પર જન્મેલાં અને ઊછરેલાં મોટાં મોટાં મચ્છરો- ચાંચડ-ડાંસ વગેરેને આજ ઉજાણી હતી. પાંડુરંગના શરીરમાં ભ્રમણ કરી રહેલા રક્તની મિજબાની આજ આખી રાત માટે કરવાની હતી.

પરંતુ શરીરભાવથી સદંતર અલિપ્ત થયેલા પાંડુરંગને મચ્છર તો શું પણ કૂતરું આવીને કરડી જાય તોય તેમનો અલખથી જોડાયેલો તાર તૂટવાનો હતો નહીં. જામતી જતી રાત્રીની નીરવતાને ચીરી નાખતા શિયાળ અને બીજાં જાનવરોના ચિત્ર-વિચિત્ર અવાજો પણ પાંડુરંગને અલખથી અલગ કરવા અશક્તિમાન હતા. પાંડુરંગના અંતરના તાર અલખની સાથે જોડાયેલા જ હતા. નિરભ્ર આકાશમાં ટમટમતા તારલાઓ સાથે તારા મૈત્રક કરતાં કરતાં ક્યારે આંખ મીંચાઈ અને ક્યારે સવાર પડી તેની ખબર ના પડી.

સવાર પડતાં જ ખભે કામળો નાખી નાનો સરખો એક ખલેચો (જેમાં આવશ્યક ચીજવસ્તુઓ તથા દત્તપુરાણ હતું) ખભે ભરવી નારેશ્વર તરફ તેમણે પ્રયાણ કર્યું. વચ્ચે એકાદ બે જગ્યાએ પૂછવું પડ્યું. પછી તો એક જણે જોડે જઈને રસ્તો બતાવ્યો અને દૂરથી દહેરુ બતાવી તે પાછો વળ્યો.

હવે દહેરુ દેખાતું હતું, તે દિશામાં તેઓ ચાલવા લાગ્યા. જેમ જેમ નજીક જતા ગયા તેમ તેમ અંતરમાં આનંદના ફુવારા ઊડવા લાગ્યા. હૃદયના ધબકારા તેમને પોતાને સંભળાવા લાગ્યા. અજાણપણે થોડો વધુ શ્વાસ લેવાઈ જતો હોય તેમ તેમને લાગ્યું. શરીરનાં રોમેરોમમાં કોઈ અકથ્ય આનંદના તરંગો જાગી રહ્યા હોય એવી અનુભૂતિ થવા માંડી. દેહમાં કોઈ આછેરી ધ્રુજારી વર્તાવા લાગી. ચરણો જલદી જલદી ગતિ કરી રહ્યા હતા. તેના કરતાં મનની ગતિ તો અનેક ગણી હતી, મનને તો જાણે પાંખો ફૂટી. દહેરે પહોંચી જવાની તાલાવેલીની કોઈ સીમા ન હતી. મનમાં એમ થતું કે દહેરે જવા ઊડીને જાઉં.

દહેરા પાસે ગયા. દહેરું તો એકદમ જીર્ણ-શીર્ણ હતું. દીવાલો તૂટી ગયેલી હતી. મંદિર શિખરબંધ હતું. પણ સભામંડપનું અસ્તિત્વ ન હતું. પૂર્વ તરફ એક નાનો ચોતરો હતો. બાજુમાં જ એક છાપરા વગરની પડાળી હતી. પડાળી સામે એક તોતિંગ પીપળો. ચારે બાજુએ ફાફડા-થૂવરની ગીચ ઝાડી હતી. તેમણે મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો. તેમણે મહાદેવની સ્તુતિ કરી. શંકરદાદાને પ્રાર્થના કરી.

''હે મહાદેવ ! શંકરદાદા ! સર્વે દેવોના દેવ ! ઈશ્વર ! ભોળા શંભુ ! મારી પ્રાર્થના સાંભળો. હું આપનું બાળક છું. આપની જ પ્રેરણા, આપની જ આજ્ઞાનુસાર, આપને દ્વારે દત્તપુરાણનું અનુષ્ઠાન કરવા તત્પર થયો છું. આપની કૃપા વગર કોઈ કાર્ય સાધી શકાતું નથી. હે શંભુ, આ કાર્ય મારી પાસે કરાવી મને સાધનાનાં ઊંચામાં ઊંચાં શિખરો પર દોરી જવા માગો છો. તેથી સુપેરે જાણું છું કે, આ કાર્યમાં આપની જ શક્તિ અને કૃપા નિરંતર મારા પર વરસતી રહેશે, હે કૃપાળુ પરમાત્મા ! આપનું આ કાર્ય ખૂબ ઉત્તમ રીતે પૂર્ણ કરાવો– મારા પ્રણામ સ્વીકારો.'' આ પ્રમાણે અંતરનો આર્તનાદ પ્રગટ કરી પાંડુરંગે ભગવાનને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને ક્યાંય સુધી આંસુનો અભિષેક કર્યો.

પાંડુરંગ ઊભા થયા. શરીર પર, કપડાં પર ચોંટેલી ધૂળ ખંખેરી નાખી. કામળાથી

ત્યાં જ થોડી જગ્યાની ધૂળ ઝાપટી નાંખી, આસન પાથરી તેઓ બેસી ગયા. અને થોડાક જ સમયમાં એક સુંદર સ્તોત્ર, 'નારેશ્વર સ્તોત્રમ્' રચી કાઢ્યું.

પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું :

જગત્ત્રસ્તં દૃષ્ટ્વા ત્રિપુરપતિના પૂર્વમખિલં
સ્તુત : સ્તોત્રૈ ર્દિવ્યૈવિબુધનિવહૈસ્તત્પ્રહણને ।
વિઘાયાલં રૌદ્રં વપુરનલદીપ્ત્યા તમદહન્ -
નરાણામીશં તં પ્રણમત નરો જન્મક્ષતયે ॥

— "હે માનવ, તારે જન્મ-મરણના ફેરામાંથી મુક્ત થવું હોય તો, જેણે સકલ સિદ્ધિના નાથ ગણપતિને સિદ્ધિનાં દાન કર્યાં, જેણે ત્રિપુરાસુરનો વધ કર્યો,જેણે કામદેવને ભસ્મીભૂત કરી અશરીરી બનાવી દીધો, જેણે કાલકૂટ વિષને પોતાના કંઠ વિષે ધારણ કર્યું, જેણે ભસ્મ તથા સર્પવલયનાં આભૂષણો ધારણ કર્યા છે. તેવા -

કાળનાય કાળ મહાકાળ, પાર્વતીપતિ પ્રાણી માત્રનો ઉદ્ધાર કરનાર, સદ્‌ગતિ બક્ષનાર, પશુપતિનાથ, અજર-અમર પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ સ્વયંરૂપ સ્વયંપ્રકાશ, સર્વનું કલ્યાણ કરનાર જગતને જ્ઞાનનું દાન કરનાર દેવોના દેવ મહાદેવને શરણે જાવ. પ્રણામ કરો. અનન્ય ભાવે ભક્તિ કરો."

પૂજ્યશ્રી ઊભા થયા, મંદિરમાંથી તેઓ બહાર આવ્યા. તેઓ પગથાર ઊતર્યા. તેમણે ચોતરફ નજર ઘુમાવી. એ પછી તેઓ ચોતરાને અઢેલીને ઊભા રહ્યા. સવારનો સમય હતો. ખૂબ જ આહ્‌લાદક વાતાવરણ લાગતું હતું. વૃક્ષો પરનાં પંખીઓના કલશોરથી વાતાવરણ ભર્યું ભર્યું હતું. પંખીઓ જાણે કહી રહ્યાં ન હોય : "પાંડુરંગ તમે એકલા નથી. અમે પણ તમારી સાથે છીએ."

એટલામાં મંદિરની પછીત આગળ સૂકાં પાંદડાંમાં અવાજ થયો. તેમની નજર તે બાજુ ગઈ. એક ખૂબ મોટો નાગ મંદિરની આગળની બાજુએ આવ્યો. જોતજોતામાં બીજો નાગ પણ ક્યાંકથી આવ્યો. તેમણે એકાદ-બે મિનિટ ત્યાં વિહાર કર્યો. એટલામાં ઝાડ પરથી એક મોર ઊડીને નીચે આવ્યો અને તેણે બંન્ને નાગની વચ્ચે સ્થાન જમાવ્યું. પૂજ્યશ્રીને થયું કે હમણાં તુમુલ યુદ્ધ થશે, મોર અને સાપને તો જન્મજાત વેર ! પરંતુ એ દશ્યને નિહાળતાં પૂજ્યશ્રીના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. મોર અને બંન્ને નાગ એકબીજા પાસે ગેલ કરવા લાગ્યા. તેમનામાં કોઈ વેરભાવના વર્તાતી ન હતી. આ રમત સારો એવો સમય ચાલી, પાંડુરંગ એકદમ આનંદમાં આવી ગયા. તેમને એવી ખાતરી થઈ ગઈ કે આ ભૂમિ જ સિદ્ધ ભૂમિ છે. જ્યાં પ્રાણીઓ પોતાનાં જન્મજાત વેર ભૂલી જાય છે. અહીં ચોક્કસ કોઈ તપસ્વીનાં તપ તપ્યાં હશે.

એટલામાં બે-ચાર મોટા મોટા વીંછી, લીલાકચ સાપ, નોળિયો, ચંદન ઘો- જંગલી બિલાડી પોતપોતાની રીતે અહીં-તહીં વિહાર કરતાં નજરે પડ્યાં. નદી તરફ જવા માટે કોઈ રસ્તો દેખાતો ન હતો. માત્ર નામની નાનકડી કેડી જેવું હતું. આગળ-પાછળ કોતરો, ગીચ વનરાજી નજરે પડતી હતી.

પૂજ્યશ્રી થોડા કરોંઠા ભાગી લાવ્યા અને તેનો સાવરણા જેવું બનાવી પીપળા નીચે

બેસવા જેટલી જગ્યા સાફ કરી. પછી કામળો પાથરી પીપળાના થડને અઢેલીને તેઓ બેઠા. થોડી વાર પહેલાં જોયેલા અપૂર્વ દશ્યને મમળાવવા લાગ્યા અને આવું સ્થાન નિર્દેશવા માટે ગુરુદેવને મનોમન વંદન કરી રહ્યા. તેઓ સ્વગત બોલ્યા :

"ગુરુદેવ, તમારી કૃપા અપરંપાર છે, મને સુંદર અને સિદ્ધ ભૂમિ બતાવી."

થોડો વખત તેઓ અલખમાં ખોવાઈ ગયા પછી મુખ પર તાપ આવ્યો એટલે ધ્યાનભંગ થયા. બેઠા થઈ ખલેચીમાંથી પોતડી કાઢી, બાકીનો સામાન ત્યાં જ રહેવા દઈ નદી તરફ તેઓએ ચાલવા માંડ્યું. કેડી તો નામની જ હતી. થોડે આગળ જઈ નદીનો ઢાળ તેઓ ઊતરી ગયા.

નર્મદાનાં દર્શન થયાં. હૈયું ભરાઈ આવ્યું. મા નર્મદાને ખૂબ ભાવથી વંદન કરી પ્રાતઃકર્મ કુદરતી હાજત વગેરે પરવારી નદીમાં ઊતર્યા. શિયાળાની સવારના શીતળ પાણીમાં પાંડુરંગનો આખા ભવનો થાક ધોવાઈ ગયો. એકાદ-બે ડૂબકી મારી, કમર સુધીના પાણીમાં ઊભા રહી સૂર્ય-અર્ધ્ય આપ્યો. કેટલાય સમય સુધી મા નર્મદામાં ખેલ્યા. પછી બહાર નીકળી પોતડીથી શરીર લૂછ્યું. એટલામાં એક ખેડૂત જેવો દેખાતો માણસ આવ્યો, અને પૂજ્યશ્રી સામે જોઈ તેણે કહ્યું :

"રામ રામ બાપજી !"

"રામ રામ"

"ક્યાંના છો ?"

"હવે તો સમજો અહીંનો જ છું." એમ કહી પૂજ્યશ્રી આછું હસ્યા.

"ક્યાં આસન નાખ્યાં છે ?"

"દહેરે."

"બાપજી, ત્યાં તો રહેવા જેવું જ ક્યાં છે ?"

"પીપળા નીચે ચોખ્ખું કર્યું છે. દહેરું ખૂબ પુરાણું છે, નહીં ? સભા- મંડપ નથી. ભીંતો તૂટેલી છે......" માત્ર થોડી જાણ પૂરતું પૂજ્યશ્રીએ પૂછપરછ કરી.

પેલો ભાઈ તો જાણે આવા કોઈ પ્રશ્નની રાહ જોતો હોય તેમ તેણે તો મૂળથી વાર્તા કહેવી શરૂ કરી.

"બાપજી, અહીંથી થોડે દૂર સાયર નામનું ગામ છે, એની સીમને દીવાબેટ કહે છે, ત્યાં એક જમાનામાં પ્રાચીન શિવાલય હતું."

"હં.... પછી." પૂજ્યશ્રીએ હોંકારો ભણ્યો. તેમને ઇતિહાસ જાણવામાં રસ હતો.

"લગભગ ૨૫૦ વર્ષ પહેલાં નર્મદામાં ભયંકર પૂર આવ્યું. તેમાં શિવલિંગ સિવાય મંદિરની તમામ દીવાલો, ઘુંમટ બધું જ તણાઈ ગયું."

પેલો ભાઈ કથાકારની અદાથી વાત કરી રહ્યો હતો. તે ગામડિયા જેવો લાગતો હતો પણ તેની ભાષા અને કહેવાની ઢબ સારી હતી.

"હં.... પછી !"

"પાણી ઓસરી ગયાં. જ્યાં-ત્યાં રેતીના ઢગલા થઈ ગયા. આ લિંગ પણ તેના છત્ર સાથે લગભગ પચાસ વર્ષ સુધી રેતીના ઢગલા નીચે દટાયેલું રહ્યું."

પૂજ્યશ્રીને રસ પડ્યો, તેમણે ધ્યાનથી સાંભળવા માંડ્યું. ત્યાર પછી સાયર ગામના કારભારી નારોપંત જેઓ દક્ષિણી બ્રાહ્મણ હતા અને ગણપતિના પ્રખર ઉપાસક હતા. તેમને એક રાત્રે સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં તેમને પહાડી અવાજ સંભળાયો :

"મને બહાર કાઢ" કારભારી નારોપંત જાગી ગયા પણ કાંઈ સમજાયું નહીં. થોડી વારમાં પાછા નિદ્રાધીન થઈ ગયા. પુનઃ પાછો એ જ અવાજ સંભળાયો. તેમાં એવું સંભળાયું, "મને બહાર કાઢ, હું શંકર છું. નદીના પટમાં એક રેતીનો ઢગલો છે તેની ઉપર એક નાનું ઝાડ છે. તે ઢગલા નીચે હું છું."

નારોપંત ગભરાઈ ગયા. સવારમાં તેમણે આડોશ-પાડોશમાં વાત કરી. પંદર-વીસ માણસો ભેગા મળી નદીકિનારે ગયા. ઝાડવાળો રેતીનો ઢગલો ખોળી કાઢ્યો અને બધા એક સાથે ખોદવા મંડી પડ્યા. થોડી જ વારમાં જલધારી સાથે શિવલિંગ મળી આવ્યું. એ શિવલિંગ, અત્યારે છે ત્યાં સ્થાપ્યું. તેની સ્થાપના માટે દક્ષિણી બ્રાહ્મણોને બોલાવ્યા હતા. બધાએ નારોપંતના નામ ઉપરથી નારેશ્વર મહાદેવ એમ નામ આપ્યું."

પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું : "આ પહેલાં સાયરની સીમમાં જે મહાદેવનું મંદિર હતું તેનું નામ જાણો છો ?"

પેલો ભાઈ ઇતિહાસકારની અદાથી બોલ્યો : "બાપજી, ઇતિહાસ એમ કહે છે, એક જમાનામાં અસુરોના ત્રાસથી ભયભીત લોકોનાં દુઃખને દૂર કરવા અને અસુરોનો સંહાર કરવા માટે ગણપતિએ શંકર ભગવાનની આરાધના કરી. આ તપ તેમણે માત્ર પાણીના એક બિન્દુ પર રહીને કરેલું. ભગવાન શંકર પ્રસન્ન થયા. ગણપતિએ સ્વયં મહાદેવના લિંગની સ્થાપના કરી હતી. તે મહાદેવનું નામ કપર્દીશ્વર મહાદેવ હતું."

આટલી વાત કરી પેલો માણસ તેને રસ્તે પડ્યો. પૂજ્યશ્રી આ અબુધ દેખાતા પંડિતને મનોમન વંદી રહ્યા. પછી સ્વગત બોલ્યા : "ગુરુદેવ, આ સિદ્ધ ભૂમિ છે, તેનું એક વધારાનું પ્રમાણ આપ્યું."

ભીના લૂગડે જ પૂજ્યશ્રી દહેરે આવ્યા. હવે તેમને પૂર્ણ ખાતરી થઈ ગઈ કે ગુરુદેવે તેમને પહેલેથી જ સિદ્ધ થઈ ગયેલી ભૂમિ પર અનુષ્ઠાનાર્થે મોકલ્યા છે.

❍ ❍ ❍

૧૧

ભયાનક દિવ્યતા

ભાસે નિરંતર દિવ્યતા
ભેંકાર ઘેરી હર ક્ષણે,
સોપાન પાંડુ સર કરે
સિદ્ધિતણાં નીડરપણે.

પૂજ્યશ્રી સ્નાનવિધિથી પરવારીને પાછા દેરે આવ્યા. ભીનાં કપડાં બદલીને તે ફાફડાની ઝાડી પર તેમણે સૂકવવા નાંખ્યાં. છેટીથી ઘસી ઘસીને માથાની જટા સાફ કરી. પછી ક્યાં બેસવું, શું કરવું, કેવી રીતે શરૂ કરવું ઇત્યાદિ તેઓ વિચારવા લાગ્યા. દહેરાની સામે એક મોટો લીમડો હતો. ત્યાં તાત્કાલિક સાફસૂફી કરી આસન નાખ્યું. થોડી વાર બેઠા ના બેઠા ત્યાં તો લીલોડ તરફથી થોડા માણસો આવતા દેખાયા. પૂજનીયશ્રી તેમાંના થોડાને તરત જ ઓળખી ગયા. તેમાં દાસકાકા, રતનલાલ અને લીલોડના વિઠ્ઠલભાઈ હતા. બીજા થોડા જવાનિયાઓ પણ હતા. એક જણને ખભે એક પોટલું હતું. બીજા બે-ચારના હાથમાં કુહાડી, કોદાળી પાવડો વગેરે હતાં.

બે-ચાર મિનિટમાં બધા નજીક આવી ગયા. પૂજનીયશ્રીને જોઈ દાસકાકાએ રણકતા અવાજે પૂછ્યું : "કેમ બાપજી, આવી ગયા ?" એમ કહી તેમણે પ્રણામ કર્યા. બાપજીએ જણાવ્યું :

"ધરમના કામમાં ઢીલ કરાય, દાસકાકા ?" દાસકાકા આ સુકલકડી, મુઠ્ઠી હાડકાંના માળાના માલિકના પ્રભુપ્રાપ્તિ માટેના પ્રચંડ આવેગને વંદી રહ્યા.

રતનલાલે પૂછ્યું :

"બોલો, હવે કેવી રીતે વ્યવસ્થા કરવી છે ?"

"હમણાં તો આ લીમડા નીચે જમાવ્યું છે."

દાસકાકાએ બધા છોકરાઓને કહ્યું : "આ લીમડાના ચારે બાજુના થૂવર-ફાફડાનાં ઝુંડ કાઢી નાખો, અને એક નાની કરોંઠાની ઝૂંપડી બનાવી દો."

બસ એટલી જ સૂચનાથી છોકરાઓ મંડી પડ્યા અને ઝાડી સાફ કરવા લાગ્યા.

થોડી સાફસૂફી થઈ એટલે દાસકાકા પોતે લઈ આવેલા તે ઝોળી લઈ બાપજી પાસે ગયા અને બોલ્યા : "બાપજી, આ લાકોને એમનું કામ કરવા

દો, આપણે આપણું કરીએ.'' એમ કહી તેઓ પૂજનીયશ્રીને એક બાજુ લઈ ગયા. પછી એક જગ્યાએ બેસાડી થેલીમાંથી નાના નાના ડબાઓમાંથી પૂરી, શાક, અથાણું જેવી વાનગીઓ એક નાની થાળીમાં મૂકી પૂજનીયશ્રી સામે થાળી ગોઠવીને તેમણે કહ્યું : ''બાપજી, બે કોળિયા ખાઈ લો.''

બાપજીની વિશાળ આંખો આ નિખાલસ, પ્રેમાળ અને શ્રદ્ધાળુ માનવી પર બે પળ માટે જડાઈ ગઈ. તેમણે સહેજ પણ આનાકાની કર્યા વગર ભિક્ષા સ્વીકારી.

ભિક્ષા લઈ ભગવાન કેવી કેવી લીલા કરે છે તે લીમડા નીચે બેસી જોવા લાગ્યા. તેમને સ્વપ્નમાંય ન હતું કે પહોંચતાંની સાથે જ રતનલાલ, દાસ, વિઠ્ઠલભાઈ વગેરે ફોજ લઈને ઊતરી આવશે. પૂજનીયશ્રીને સ્થાન પર પહોંચી શું કરીશું, ક્યાં સૂઈ જવાશે, શું ખાઈશું વગેરે કોઈ વિચાર જ આવેલો નહીં. ''માત્ર નારેશ્વર જવાનું છે, અલખને આરાધવાનો છે.'' બસ એ જ નિર્ણય. તે સિવાય દેહની સારસંભાળનું - પોષણ વગેરેની શી વ્યવસ્થા થશે તે કલ્પ્યું જ ન હતું અને તેથી જ તે બધી ચિંતા પ્રભુને કરવી પડી અને પ્રભુએ સેવકો મોકલી આપ્યા.

જવાનિયાઓ જોશભેર કામ કરતા હતા. પણ તેમને એમ થયા કરતું કે રતનલાલ સાહેબ, દાસકાકા તથા બધા આ ઓલિયા જેવા બાવા માટે કેમ આટલું બધું કરતાં હશે? પરંતુ વડીલો તરફની આમન્યાને કારણે કોઈ પણ પ્રશ્ન કર્યા વગર મૂંગે મોંએ બધા કામ કર્યા કરતા હતા.

પૂજ્યશ્રી લીમડાની નીચે બેસી આંખો મીંચી સમાધિમાં ઊતરી ગયા.

સાંજ પડતાં તો આસપાસનાં ઝાડી, ઝાંખરાં સાફ કરી એક ઝૂંપડી તૈયાર થઈ ગઈ.

દાસકાકાએ પ્રાથમિક જરૂરિયાતનાં વાસણો, પ્યાલો, લોટો, માટલી, ફાનસ, કેરોસીન વગેરે થેલામાંથી બહાર કાઢી ઝૂંપડીમાં મૂક્યાં. માટલી ધોઈને તેમાં નર્મદામાંથી પાણી ભરી લાવ્યા. બધું વ્યવસ્થિત થતાં સાંજ પડી ગઈ. આ દરમિયાન પૂજ્યશ્રી ભાગ્યે જ કાંઈ બોલ્યા હશે.

શિયાળાની સાંજ એટલે જલદી અંધારું થઈ જાય. કામ પૂરું થઈ ગયું એટલે બધા પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા. રતનલાલે જણાવ્યું :

''હવે અમે નીકળીએ.''

''હા અંધારું પડી જશે; તમે લોકો જાવ.'' પછી દાસકાકા સામું જોઈને તેમણે જણાવ્યું :

''દાસકાકા, તમે ખૂબ તકલીફ લો છો. મારે કોઈ પણ પ્રકારની સગવડતા ન જોઈએ.'' દાસ ખૂબ લાગણીવશ થઈ ગયા. તેઓ પૂજ્યશ્રીની સામે બેસી ગયા અને ગદ્‌ગદ કંઠે તેમણે કહેવા માંડ્યું :

''બાપજી, આપ માટે અમે તો શું કરી શકવાના? આ બધું ભગવાનનું આપેલું છે. તેનો સદ્‌ઉપયોગ થાય તે જ તેની કૃપા! બાકી મારી ઇચ્છા છે કે આપ આજ્ઞા આપો તો બે-ત્રણ મહિનામાં પાકી કુટિર બનાવી દઉં.''

''જુઓ દાસકાકા! હું તો અહીં અનુષ્ઠાન માટે લગભગ આઠ-દસ માસ માટે

જ આવ્યો છું. અનુષ્ઠાન પછી હું ક્યાં હોઈશ તેની મને ખબર નથી. એટલે તમે બધા વધુ શ્રમ ન ઉઠાવો તો સારું, કારણ હું ચાલ્યો જઈશ તો વપરાશ વગર પડી રહેશે.''

''કોઈ વાંધો નહીં. આપ માત્ર આજ્ઞા જ આપો. આપ નહીં હો તો બીજા કોઈ સાધુ-સંતના ઉપયોગમાં તે આવશે.'' દાસકાકાના હૈયામાંથી ઉદ્‌ભવેલા એ શ્રદ્ધાભર્યા શબ્દો હતા.

બધી ચર્ચાથી વિમુખ થવા ઇચ્છતા પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : ''જેવી તમારી મરજી, પણ મને વધારાની કોઈ સવલતની જરૂર નથી.''

બાપજીને પગે લાગીને દાસ ઊભા થયા અને બધાએ રણાપુરનો રસ્તો પકડ્યો. પૂજ્યશ્રી ઊભા થઈને થોડે સુધી વળાવવા ગયા. પાછા આસન પર આવ્યા ત્યારે અંધારું થઈ ગયું હતું. રતનલાલે જતાં પહેલાં ઝૂંપડીમાં ફાનસ પ્રગટાવી દીધું હતું. તેઓ ઝૂંપડીમાં ગયા. એક બાજુએ થોડી વાર આંખો મીંચી તેઓ બેસી રહ્યા. બપોરે જમ્યા હતા એટલે રાત્રે જમવાનો પ્રશ્ન જ ન હતો.

રાત પડી. ચારે બાજુ કાજળઘેરો ઘોર અંધકાર વ્યાપી ગયો. પૂજ્યશ્રી ધીમેથી ઝૂંપડીની બહાર આવ્યા. દૂર નર્મદાનાં જળ ખળ ખળ વહેતાં વહેતાં. ૐકારનાં મધુરાં ગીત ગાતાં હતાં. તેમાં વળી તમરાનો સુંદર સુરીલો તીણો અવાજ, વચ્ચે વચ્ચે શિયાળની લોરી, ચીબરીનો ચિત્કાર અને અન્ય વન્ય પશુઓના ચિત્ર-વિચિત્ર અવાજ તેમાં સૂર અને તાલ પુરાવતા હતા. માગશર માસની જામતી રાતની ધીમે ધીમે વધતી ઠંડી અલૌકિક આનંદ આપતી હતી.

પૂજ્યશ્રીને સર્વત્ર શાંતિ, આનંદ, ઉલ્લાસ, પ્રેમ અને ભક્તિનો મહેરામણ મહાલતો-ઊછળતો-ગાજતો ભાસ્યો. તેમને થયું દિશાઓ દિશા નથી અંત વિનાનો અનંત આનંદ જ છે. પવન, પવન નથી અલખની અમર્યાદ મસ્તી છે. ઊંચે તારાઓથી મઢેલું આકાશ આકાશ નથી, ઈશ્વરની નિરતિશય કૃપાપ્રસાદનું આવરણ છે. ચારેકોર મદમસ્ત બની મહાલતી પ્રકૃતિ પ્રકૃતિ નથી પણ લીલાં પટોળા પહેરી માથે રંગેબેરંગી અમૃતકુંભ લઈ પોતાને આવકારતી અને ઓવારણાં લેતી કોઈ સૌભાગ્ય સુંદરી છે.

પૂજ્યશ્રી આ દિવ્ય અલૌકિક વાતાવરણનું મનભર પાન કરી રહ્યા. તેમને આ પવિત્ર ભૂમિ સાથે જાણે જુગજુગ જૂનો પ્રેમનો સંબંધ હોય તેમ લાગ્યું. તેઓ અલૌકિક અને અનુપમ વાતાવરણમાં તન્મય થઈ ગયા અને ઘડીભર સઘળું ભૂલી જઈ ધ્યાનમાં ઊતરી ગયા. કોણ જાણે ક્યાંય સુધી ઝૂંપડીની બહાર આમ ઊભા ઊભા જ પ્રકૃતિમાં તેઓ ખોવાઈ ગયા. એટલામાં એક ભયંકર નાગ તેમના પગના પંજા પર ચઢ્યો અને બીજા પગના પંજા પરથી પસાર થઈ ગયો. પૂજ્યશ્રી ભાનમાં આવી ગયા. માત્ર થોડું ડોકું નમાવ્યું અને તારાના આછા અજવાળામાં પગ પરથી પસાર થઈ જતા કાળોતરાને સાક્ષીભાવે નીરખી રહ્યા. તેમના મનમાં થડકોય ન લાગ્યો. ના તેમણે પગ હલાવ્યો અને ના તેમણે ઊંડે ઊંડે ભય અનુભવ્યો. ભય ક્યાંથી લાગે? પૂજ્યશ્રીએ તો ભયને ઘૂંટી ઘૂંટીને ભસ્મ બનાવી સારાયે અંગ પર લગાવી દીધી હતી. તેઓ મહાભુંજગને જતો જોઈ જરા મલકાયા અને કામળો લીમડા નીચે પાથરી ગુરુદેવ દત્તનું સ્મરણ કરતા

કરતા સૂઈ ગયા. આકાશમાં ટમ ટમતા તારા સાથે તારામૈત્રક રચતાં રચતાં નિદ્રાદેવીનાં પાશમાં લપેટાઈ ગયા.

કલાક-બે કલાક ગાઢપ્રગાઢ નિદ્રામાં વીત્યા હશે, ત્યાં તો તેમની આંખ ખૂલી ગઈ. તેમને ચારેકોર શીતળ પ્રકાશ પથરાઈ ગયેલો લાગ્યો. તેમને થયું, માગશર માસના કૃષ્ણપક્ષની રાત્રીએ વળી ચંદ્રનું અજવાળું ન હોય, તો પછી એ પ્રકાશ શાનો ? તેમણે માત્ર આંખો ખુલ્લી રાખી, હતા તેમના તેમજ તેઓ પડી રહ્યા. તેમને આ પ્રકાશ અલૌકિક લાગ્યો. તેમાં તેમને ખૂબ જ શીતળતા, આહ્‌લાદક્તા, પવિત્રતાની અનુભૂતિ થઈ.

બે-પાંચ પળ વીતી હશે ત્યાં તો તેમના કાન પર અત્યંત ઘેરો-મેઘ ગંભીર ઘૂંટાયેલો, સુમધુર સ્વર ''ૐ.....'' કાર સંભળાયો. ધીમે ધીમે ''ૐ'' કાર સ્પષ્ટ તાલબદ્ધ લયબદ્ધ શરૂ થયો - પખાજ, મંજીરા, ઘંટ, નગારું, દુંદુભી વગેરે વાદ્યોની સંગત અપાવા લાગી. અત્યંત અલૌકિક, અતિપવિત્ર નાદનો કર્ણપટલ પર અભિષેક થવા લાગ્યો. વળી પાછું વેદ મંત્રોનું ગાન ચાલુ થયું. અત્યંત સુમધુર લયબદ્ધ અર્ચન, પૂજન, આરતી, પુષ્પાંજલિ ઇત્યાદિ થવા લાગ્યું. પૂજ્યશ્રીનો આનંદ સીમાઓ ઓળંગી ચૂક્યો. ધીમે ધીમેથી તેમણે શિર ઊંચું કરી અવાજની દિશામાં નજર કરી તો તેમના અસીમ આશ્ચર્ય વચ્ચે તે અવાજ શિવાલયમાંથી આવતો હતો. મંદિરમાં સૂર-કિન્નર, ગાંધર્વો શિવજીની પૂજા કરતા હતા. શિવાલયમાં કોટિ કોટિ સૂર્યનો પ્રકાશ પથરાયેલો હતો. તેઓ પોતાને વધારે સમય ન રોકી શક્યા. આ દિવ્યાતિ દિવ્ય ગાન, સર્વેશ્વરની સ્તુતિ, પૂજન-અર્ચન પ્રત્યક્ષ નિહાળી પારમાનંદિક અનુભૂતિ કરવા માટે મંદિર તરફ જવા બેઠા થયા અને ગાન બંધ થઈ ગયું. ઘડીભર તેમણે સ્તબ્ધતા અનુભવી પછી પ્રથમ જે અનુભવી હતી એ નીરવતા ! એ જ શાંતિ ! ગાત્રોને ઠારી નાખે એવી ઠંડી અને નર્મદાના નીરના નિનાદમાં સ્ફુરી રહ્યો હતો એ 'ૐ' કારનો અવિરત ધ્વનિ !

પૂજ્યશ્રી સૂઈ ગયા કે તરત જ એ દિવ્યગાન ચાલુ થયું. તેઓ ફરી બેઠા થયા કે તરત ગાન બંધ થઈ ગયું. આમ બે-ત્રણ વખત બન્યું. એટલે વિચાર્યું કે આ પૂજન પ્રત્યક્ષ રીતે નીરખવાનો મારો અધિકાર નહીં હોય એટલે જ મળે છે તે શ્રવણાંનંદ મેળવી કૃતકૃત્ય થઈ જઉં. એટલું વિચારી તેઓ સૂઈ ગયા અને ક્યાંય સુધી દિવ્યાનંદ લૂંટ્યો.

હવે તેમને પાકી ખાતરી થઈ ગઈ કે આ અત્યંત સિદ્ધ ભૂમિ છે. કોઈ મહાન તપસ્વીએ આ ભૂમિ પર આકરાં તપ કર્યા હશે અને તેને પવિત્રતમ બનાવી છે.

પૂજ્યશ્રી તેમના નિયમ અનુસાર રાત્રે લગભગ બે વાગ્યે ઊઠી જતા. ઝૂંપડીમાં જઈ ફાનસ પ્રગટાવી દાતણ-પાણી-શૌચ વગેરે પરવારી રાત્રે નદીએથી ભરી લાવેલા ઘડાના પાણીથી સ્નાન કરી સિદ્ધાસનમાં બેસી પ્રાણાયામ કરી ધ્યાનમાં બેસી જતા. બરાબર સવારે સાડાનવ વાગ્યે ધ્યાનમુક્ત થઈ ખભે છેટી નાંખી હાથમાં કમંડળ લઈ નર્મદાજી જવા નીકળી પડે. કિનારા પર આસન પ્રાણાયામ આદિ કરી નદીમાં સ્નાન કરે. શરીર ઘસી ઘસીને સાફ કરે, ચાર-છ ડૂબકી મારે. સૂર્યને અર્ધ્ય આપે ત્યાર પછી બહાર નીકળી કપડાં ધોઈ નિતારીને કમંડળ પાણીથી ભરી ઝૂંપડી પર પાછા આવે.

ભીનાં કપડાં બદલી થૂવરની ઝાડી પર સૂકવી દે. પછી ગામમાંથી આવેલી ભિક્ષા કરે. થોડી વાર વામકુક્ષિ કરે. બપોરે ઊઠી જઈ રેવાજીમાં સ્નાન કરી આવી લીમડા નીચે આસન પાથરી અનુષ્ઠાન કરવા બેસી જાય. સાંજ પડે અનુષ્ઠાન પરવારી ઊભા થાય. ત્યાં તો સાયર ગામના જેઠા પ્રજાપતિ શેરેક જેટલું દૂધ આપી જાય. પૂજ્યશ્રી ગરમ કરે અને પી લે. પછી સંધ્યાસ્નાન માટે રેવાજી જાય. સ્નાન પતાવી પાણીનો ઘડો ભરી લાવે. કપડાં સૂકવી લીમડા નીચે મનન કરવા બેસી જાય. તેમનું ઈશ્વરાનુસંધાન અખંડ રહેતું. કોઈ પણ કાર્યમાં જોડાય તો પણ ઈશ્વરસ્મરણ ક્યારેય અટકતું નહીં. રાત પડે સૂઈ જાય અને મોડી રાતે એ જ દિવ્યગાનનો અનેરો આનંદ અનુભવે.

આ પૂજ્યશ્રીનો રોજનો કાર્યક્રમ બની ગયો. તેમની સેવામાં ઘનશ્યામદાસ નામનો માણસ હતો. તે ઘણી વખત ઘડો ભરી લાવે, દૂધ ગરમ કરે, ઝૂંપડી ચોખ્ખી કરે. આંગણું વાળે વગેરે કામ કરતો. તેથી પૂજ્યશ્રીને મનનમાં અને પ્રભુભક્તિમાં સમય મળી રહેતો.

દરમિયાનમાં દાસકાકાએ કોરલ, સાધલી, લીલોડ, કરજણ વગેરે જગ્યાએથી ઈંટો, ચૂનો, લાકડું વગેરે સામગ્રી મંગાવી અને કુટિર બાંધવાનું કામ ચાલુ કરી દીધું. આ કામમાં લીલોડ અને સાયર ગામના લોકોએ ખૂબ મદદ કરી. ત્રણ-સાડાત્રણ માસમાં પાકી કુટિર તૈયાર થઈ ગઈ. એક વહેલી સવારે દાસકાકા આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી તેમણે કહ્યું : ''બાપજી, કુટિર તૈયાર છે. આપ સિધાવો, આપના આસન કુટિરમાં નાંખો.''

પછી પૂજ્યશ્રીએ ભૂમિશુદ્ધિ, કુટિરશુદ્ધિ કરીને કુટિરમાં પ્રવેશ કર્યો. કુટિરનું નામ દત્તકુટિર આપ્યું.

પૂજ્યશ્રીએ ત્યાં આવેલા દાસ, રતનલાલ તથા બીજા સેવકોને કહ્યું : ''આપ સૌનો ખૂબ સહકાર છે એ માત્ર પ્રભુકૃપા છે. હવે મારે એકલાને જ રહેવું છે. તમે બધા રોજ આવશો તો મારી સાધનામાં વિક્ષેપ પડશે. તેથી તમે આઠ-દસ દિવસે એકાદ વખત આવજો અને બીજું આ જમીન અથવા કુટિર અથવા કોઈ પણ વસ્તુ સાથે મારું નામ જોડશો નહીં. જરૂર લાગે તો દાસકાકાનું કે રતનલાલને નામે બધું કરજો.''

દાસે બાપજીનો સામાન કુટિરમાં ગોઠવી દીધો. પ્રણામ કરી બધાએ વિદાય લીધી.

કુટિર થતાં સુધીમાં ઉનાળો બેસી ગયો. બપોરે અનહદ તાપ પડતો. કુટિરમાં ટકી શકાતું નહીં. મહાદેવ મંદિરમાં પૂજ્યશ્રી જતા રહેતા. ત્યાં પણ પરસેવાના રેલા ઊતરતા, ગોળના પાણીનો પ્રયોગ કરતા. પરંતુ કેટલીક વખતે ગોળ હાજર ન હોય તેથી પ્રયોગ પડતો મૂકતા. સાયર ગામના ઈનામદારે એક મોદીને પૂજ્યશ્રી જે મંગાવે તે સીધું મોકલી આપવાની સૂચના કરી હતી. પરંતુ પૂજ્યશ્રીએ ક્યારેય મંગાવ્યું નહીં. હીરજીપુરા ગામના એક માણસે સાયરના એક જણને રૂપિયા પચીસ આપીને પૂજ્યશ્રીને જોઈએ તેટલું સીધું મોકલવાની વ્યવસ્થા કરી. પરંતુ પૂજ્યશ્રીએ તેનો ઉપયોગ કદીએ ન કર્યો. દરમિયાન ઘનશ્યામદાસ જતા રહ્યા. પહેલાં ત્રણ માસ સુધી ગામમાંથી ખાવાનું આવતું હતું તે બંધ થઈ ગયું. હવે ક્યાંકથી કાચું સીધું આવવા લાગ્યું. તેથી પૂજ્યશ્રીને

જાતે બનાવી લેવું પડતું.

સવારે સાડાનવ વાગ્યે ધ્યાનમાંથી ઊઠીને તેઓ સગડી સળગાવતા, તપેલીમાં પાણી રેડી મગની દાળ ઓરી દેતા. પછી લોટ લઈ તેમાં ઘી, જીરું, સિંધવ, પાણી નાખી લોટ બાંધી નાની નાની ગોળ ગોળ ગોળીઓ બનાવી તપેલીમાં નાંખતા, તપેલી ઢાંકી દઈ નર્મદામાં સ્નાન માટે જતા.

સ્નાનવિધિ કરી આવીને તપેલી ઉતારી બે-ચાર ગોળીઓ કાગડા-કૂતરાંને નાંખતા,વધેલું બધું ભેગું કરીને તેઓ પી જતા. પછી વાણસ સાફ કરી વામકુક્ષિ કરતા.

પૂજ્યશ્રી મોડી રાત્રે બે વાગ્યે ઊઠી જઈ બીજા દિવસની રાત સુધી સાધના-અનુષ્ઠાન અને રાત્રે દિવ્યગાન શ્રવણ કોઈ પણ જાતના વિક્ષેપ વગર કરવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રીને કોઈ આવે તોય શું અને ન આવે તોય શું ? અને કોઈ ખબર પૂછે કે ન પૂછે તેની સાથે કોઈ નિસ્બત ન હતી. તેમને કોઈ વસ્તુ જોઈતી ન હતી. તેમના રોમ રોમમાં અપરિગ્રહ અને અયાચક વૃત્તિ વિલસી રહી હતી. તેમને કોઈ જરૂરિયાત ઊભી થતી ન હતી. જે હોય તેનાથી જ ચાલતું. અકિંચન પૂજ્યશ્રી પાસે પ્રકૃતિનો લખલૂટ ભંડાર ભોગવવા માટે ખડે પગે હાજર હતો. તેઓ સમ્રાટોના સમ્રાટની જેમ મસ્ત થઈ સાધનામાં એક પછી એક સોપાન સિદ્ધ કરતા ગયા.

ભગવત્‌ગીતામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે :

વિહાય કામાન્ય : સર્વાન્યુમાંશ્ચરતિ નિઃસ્પૃહ :
નિર્મમો નિરહંકારઃ સ શાન્તિમધિગચ્છતિ ।।

સર્વ પ્રકારની કામનાઓ, એષણાઓ ત્યજી જે નરપુંગળ નિસ્પૃહ બની વિચરે છે, જે પોતાની એષણા - મમતાનો ત્યાગ કરે છે, તે પરમ શાંતિ પ્રાપ્ત કરે છે. આ દશાને શાસ્ત્રો બ્રહ્મદશા કહે છે.

એષણાત્રયનો ત્યાગ પૂજ્યશ્રીને કરવાની જરૂર જ ન હતી, કારણ કે તેઓ ક્યારેય એષણાઓથી લોભાયા જ ન હતા.

પુત્રેષણા : શૈશવકાળથી વિરતિને વરી ચૂકેલા પૂજ્યશ્રી અખંડ બ્રહ્મચારીના વ્રતધારી હતા.

પૂજ્યશ્રીને વિત્તેષણા સ્પર્શી શકી નથી. પૈસા જરૂરિયાતની વસ્તુ છે તેવું ક્યારેય તેમણે વિચાર્યું નથી. કદાચ જવાબદારીઓ નિભાવવા જિંદગીના અમુક કાળ દરમિયાન અર્થોપાર્જન કરવું પડ્યું હોય, તે માફ, બાકી નારેશ્વર સ્થિર થવાના થોડા કાળ પહેલાં તેઓ વિત્તેષણાથી પર થઈ ગયા હતા. કદાચ દ્રવ્યનો સ્પર્શ થઈ જાય તો પૂજ્યશ્રી ઉપવાસ કરતા. આટલો કડક નિયમ તેઓ પળતા.

લોકેષણા : લોકકીર્તિની એષણા તેમણે ક્યારેય સેવી ન હતી, અત્યંત તેજસ્વી હોવાના કારણે પૂર્વજીવનમાં જાહેર પ્રસંગોએ તેમના સાથ, સહકાર, સૂચન અનિવાર્ય બનતાં, આમ છતાં તેઓ સ્ટેજ પર જવાનું હંમેશાં ટાળતા, પડદા પાછળ જ કામ કરવાનો આગ્રહ રાખતા અને જ્યારે સાધના કરવાનો સમય થયો ત્યારે તો દુનિયાદારીથી ક્યાંય દૂર એક અઘોર જંગલમાં આસન નાંખ્યું.

દત્તકુટિરની પાછળ થોડે દૂર એક આમલી હતી. તેની ઉપર ચૂડેલોનો વાસ હતો. પીપળા પર બ્રહ્મરાક્ષસનો વાસ હતો. મંદિર પાછળ એક બાઈ લઘુશંકા કરવા બેઠેલી ત્યારથી બ્રહ્મરાક્ષસ તેને ખૂબ પજવતો. પૂજ્યશ્રીએ એ બાઈને બ્રહ્મરાક્ષસની પજવણીમાંથી મુક્ત કરી.

લોકો દર્શને આવતા અને તેમને લોકો જુદા જુદા નામે સંબોધતા. કોઈ 'મહારાજ' કહે, કોઈ 'બાવાજી' કહે, કોઈ વળી 'બાપજી' કહે. પૂજ્યશ્રી બધી જ પદવી માટે નમ્રતાથી ના પાડે અને કહે કે "ભાઈ મને રાંધતા નથી આવડતું માટે મને 'મહારાજ' ન કહો." પણ લોકો તેમને એમ છોડે તેવા ન હતા. વળી પૂજ્યશ્રી કહેતા કે ભાઈ જે છોકરાંને બીવડાવે તે બાવો અથવા જેને છોકરીઓ હોય તે બાવો. આ બેમાંથી મારી એકેય લાયકાત નથી.

થોડા દિવસ પૂજ્યશ્રીએ જાતે જ રાંધ્યું. પણ પછી એક સાધુ ત્યાં આવ્યો અને તેણે તે કામ ઉપાડી લીધું. તે થોડો વખત રહ્યો અને પછી ચાલ્યો ગયો. એટલે પાછી પૂજ્યશ્રીને નસીબે 'બાદશાહી' આવી.

પૂજ્યશ્રીએ થોડા દિવસ મૌન પાળ્યું અને સાથે ઉપવાસ કર્યા. આ પ્રયોગ તેમને અત્યંત શક્તિદાયક, શાંતિપ્રેરક અને મુમુક્ષુ માટે ખૂબ જરૂરી લાગ્યો. એટલે તેમણે તેમના અંગત મિત્ર અમૃતલાલ મોદીને તા. ૨૧-૨-'૨૬ના પત્રમાં લખ્યું :

"મૌન અને ઉપવાસ ખૂબ શાંતિથી પૂરાં થયાં. મૌન ખરેખર મુમુક્ષુને માટે અત્યંત શાંતિદાયક છે. હું ઇચ્છું છું કે તમે પણ અવારનવાર તેનું સેવન કરો."

કેટલાક ઉત્સાહી લોકો આવતા અને અહીં માલસર જેવું મોટું ધામ બનાવવા પૂજ્યશ્રીને વિનંતી કરતા. કોઈ કોઈ આવીને સદાવ્રત ચાલુ કરવા કહેતા. તેઓને પૂજ્યશ્રી કહેતા, "ભાઈ, મને તો સત્યવ્રત જ ફાવશે, મને હમણાં સાધના કરવા દો."

પૂજ્યશ્રી સમસ્ત જગત અને પોતાની જાતની પણ પરવા કર્યા વગર આરાધનામાં લીન થઈ ગયા. દત્તના દીવાના થઈ ગયા. દત્તના રંગે નખશિખાંત રંગાઈ ગયા. તેમનાં રોમરોમમાંથી 'દત્ત દત્ત'ના તરંગો ઊઠવા લાગ્યા. "પાંડુરંગ"માંથી "પાંડુ" નીકળી ગયું. રહી ગયું માત્ર "રંગ" અને "દત્તઅવધૂત"માંથી "અવધૂત" ઉમેરાયું અને તેઓ "રંગ અવધૂત" બની ગયા.

તેમના પૂર્વજીવનના મિત્રો તેમને ભૂલી શકતા ન હતા. રસ્તાઓ સારા ન હોવાથી વાહનવ્યવહારનો અભાવ હતો. તેથી નારેશ્વર પહોંચવું ખૂબ કષ્ટદાયક હતું. છતાં તેમના મિત્રો, હિતચિંતકો અવારનવાર મળવા આવી જતા. અંબાલાલ બે-ચાર દિવસ આવીને રહી ગયા અને પૂજ્યશ્રી માટે થોડા દિવસના સીધાની વ્યવસ્થા કરતા ગયા. મિત્રોનો આવવાનો મુખ્ય હેતુ મિત્રની ખબર કાઢી પોતાને માટે થોડુંઘણું આધ્યાત્મિક ભાથું બાંધી જવાનો રહેતો.

એક દિવસ સરખેજના કેશવલાલ શેઠ આવ્યા. તેઓ નારેશ્વર પહોંચ્યા ત્યારે સાંજ પડી ગઈ. બાપજી કુટિરના ઓટલે આડે પડખે થયેલા. કેશવલાલે આવી બાપજીને ધ્યાનભંગ કર્યા. પછી બંન્ને જણ બેસીને વાતો કરવા લાગ્યા. આમ કરતાં રાત પડી

ગઈ. કેશવલાલ માલોદથી ચાલતા આવેલા, તેથી તરસ લાગેલી પણ વાતોમાં ભૂલી ગયેલા. તેમને એકદમ ગળું સુકાતું લાગ્યું. એટલે તેઓ બોલી ઊઠ્યા :

"બાપજી, પાણી તો પિવડાવો !"

"પેલી રહી માટલી, પણ એ ખાલી છે." બાપજીએ કહ્યું, પછી ઉમેર્યું, "આજ જરા તાવ છે એટલે સાંજે રેવામાં સ્નાન માટે જઈ શકાયું નહીં, તેથી ઘડો ખાલી છે."

કેશવલાલે પૂજ્યશ્રીના શરીર પર હાથ મૂક્યો તો ખૂબ તાવ ધખધખતો હતો. "અરે કેટલો બધો તાવ છે ! કોઈ દવાબવા લીધી ? કે રામ રામ ?"

"રામ રામ." એક પળ પછી તેમણે કહ્યું, "જેને રામ રામ ઔષધ હોય તેનો તાવ વખત થાય એટલે જતો જ રહે." ખૂબ જ નિર્લેપભાવે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા.

કેશવલાલ ગુસ્સે થયા. તેઓ બોલી ઊઠ્યા : "અરે ! તમે તો કેવા માણસ છો ? કેવી જગ્યા પસંદ કરી છે ? જ્યાં પાણી પણ વખતે ના મળે. માત્ર તરસ્યા પડ્યા રહેવાનું અને તાવમાં તરફડવાનું !"

"કેશવલાલ, તાવમાં પાણી વગર નથી રહેવાતું એટલે તો ભગવાને તમને મોકલ્યા, પેલો રહ્યો ઘડો- ભરી લાવો એટલે કામ પતી જાય." એમ કહી પૂજ્યશ્રી મીઠું હસ્યા.

શેઠનો ગુસ્સો એક જ પળમાં ઊતરી ગયો. તેઓ ઊઠ્યા અને ઘડો લઈ રેવા તરફ ગયા.

ઉનાળો તેનું પોત બરાબર પ્રકાશતો હતો, પૂજ્યશ્રી ક્યાંય ટકી ન શકે તેવી ભયંકર ગરમી પડવા લાગી, શરીરમાંનો યોગનો અગ્નિ, ઉપરથી વરસતો અગ્નિ અને ચારેબાજુથી આગ જેવી લૂને કારણે પૂજ્યશ્રી આકુળવ્યાકુળ થઈ જતા. એક દિવસ પાણી પીવા-ભરવા માટેનો માટીનો ઘડો ફૂટી ગયો. પૂજ્યશ્રી જતા-આવતા કોઈને પણ એક ઘડા માટે કહ્યું હોત તો માત્ર દસ મિનિટમાં જ આવી જાત, પરંતુ પૂજ્યશ્રીની પ્રતિજ્ઞા હતી કે કોઈની પાસે માંગવું નહીં. તે વસ્તુ વગર ચલાવી લેવું. અયાચક વૃત્તિ તેમણે આત્મસાત્ કરી લીધી હતી.

આરાધના પૂર બહારમાં ચાલતી. તેથી શરીરની ગરમી, યોગની ગરમી અને બહારની ઉનાળાની ગરમીને કારણે પૂજ્યશ્રીને વારે ઘડીએ ખૂબ તરસ લાગતી. તેઓ તરસ સહન કરવાનો ખૂબ પ્રયત્ન કરે છતાં એકાદ-બે મિનિટમાં જ ગળામાં કાંટા વાગવા લાગે, ગળામાં ખૂબ જ સોસ પડે, ગળું સુકાઈ જાય. તેથી તાત્કાલિક બધું જેમનું તેમ મૂકીને નર્મદા તરફ પાણી પીવા દોડવું પડતું. આમ પૂજ્યશ્રીને કેટલીય વખત દોડતા પાણી પીવા જવું પડતું, તેથી ખૂબ જ ત્રાસી ગયા. છતાં કોઈને તેમણે ઇશારો સરખો ના કર્યો અને પોતાની સત્યપ્રતિજ્ઞાને વળગી રહ્યા.

ભર્તૃહરિએ પોતાના શતકમાં કહ્યું છે કે તેજસ્વી પુરુષો પ્રતિજ્ઞાને પોતાની માતા સમાન ગણે છે તેથી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ તે માતાના ત્યાગ જેવો નિંદાપાત્ર અપરાધ છે.

મહાભારતમાં ભિષ્મપિતામહે કહ્યું છે :

ત્યજેચ્ચ પૃથ્વિગન્ધમાપશ્ચ રસમાત્મનઃ।
જ્યોતિસ્તથા ત્યજેદ્રૂપં વાયુઃ સ્પર્શગુણંત્યજેત્ ॥

પ્રભાં સમુત્સૃજેદર્કો ધૂમકેતુસ્તયોષ્મતામ્ ।
ત્યજેચ્છલ્દં તથા ડડકાશં સોમઃ શીતલતાં ત્યજેત્ ॥
પરિત્યજેયં ત્રૈલોક્યં રાજ્યં દેવેષુ વા પુનઃ ।
યદ્વાડપ્યધિકમેતાભ્યાં ન તુ સત્યં કથંચન ॥

પૃથ્વી ગંધ છોડી દે,પાણી રસને ત્યજે, જ્યોતિ રૂપનો ત્યાગ કરે, વાયુ સ્પર્શનો ગુણ છોડી દે, આકાશ શબ્દ ત્યજે, ચંદ્ર પોતાની શીતળતા ત્યાગે, સૂર્ય પ્રકાશને ત્યજે, ધૂમકેતુ પોતાની ઉષ્ણતા ત્યાગે, ધર્મરાજા પોતાનો ધર્મ ત્યાગી દે તેમ છતાં સત્ય પ્રતિજ્ઞાનો ત્યાગ હું નહીં કરું.

સાધના દરમિયાન કેટલાંય સ્તોત્રો અને સ્તુતિઓ રચાતી ગઈ. ઘણાબધા ભક્તો તે છપાવવા માટે લઈ જતા. પૂજ્યશ્રી આ સ્તોત્રો-સ્તુતિઓ તેમનાં અંગત મિત્ર અમૃતલાલ મોદીને અને અંબાલાલ વ્યાસને અવારનવાર મોકલતા અને તે બાબતનો પત્રવ્યવહાર અવિરત ચાલુ રહેતો. પૂજ્યશ્રીના સાહિત્યનું પ્રકાશન અમૃતલાલ મોદી એકલે હાથે સંભાળી લેતા. કુટિરમાં ખૂબ તાપ લાગે ત્યારે પૂજ્યશ્રી બહાર ઝાડ નીચે બેસવા આવે તે વખતે તેમની સામે એક કબૂતર આવીને બેસી જતું, પૂજ્યશ્રી થોડીક વાર તેની રમતો જોયા કરે. પછી બે હાથ જોડી પ્રણામ કરી તેઓ બોલે– "જય ગુરુદેવ દત્ત !" એટલે કબૂતર ઊડી જતું. આ પ્રસંગ પર ૨૩-૩-'૨૬ના પત્રમાં ટીખળ કરતાં પૂજ્યશ્રીએ અંબાલાલને લખ્યું : "લોકો પગે લાગવા લાગે અને નાહક શરીરનું મહત્ત્વ વધારવા માંડે કે સાધકે તરત જ ત્યાંથી ઊડી જવું એવો ગૂઢ ઉપદેશ એમાં નથી શું ?"

એક વખત કુટિરની બહાર નીકળતાં એક મોટા સાપ પર પગ પડી ગયો. સાપ કરડતો કરડતો રહી ગયો. એટલે પૂજ્યશ્રીએ વિચાર્યું કે– "સાપને મોઢે તાળું હોય છે અને ચાવી માલિકના હાથમાં હોય છે." એ સાપ નિયમિત રીતે કુટિરની ચોકી કરતો થઈ ગયો અને પૂજ્યશ્રી કુટિરની બહાર નીકળે ત્યારે ટ્ ટ્ ટ્ ટ્ કરી આલબેલ સંભળાવે, તેના જવાબમાં પૂજ્યશ્રી પણ તેને 'અવધૂત દત્ત' કહેતા અને સાપ પોતાને રસ્તે પડી જતો.

સને ૧૯૨૬ના ડિસેમ્બર માસના અંતમાં એક મહાત્માનાં દર્શન માટે તેઓ હાલોલ ગયા. ત્રણ દિવસ માટે કોઈ ભિખારી પડી રહે તેમ ખુલ્લામાં તેઓ પડી રહ્યા. તેમના ખાવા-પીવાની વ્યવસ્થા તેમના મિત્ર હરિપ્રસાદે કરી હતી. તેઓ દિવસે ત્રણ-ચારવાર મહાત્માના દર્શને જતા. પહેલાં જ દિવસે મહાત્માએ પૂછ્યું : "રહોગે કે જાઓગે ?"

પૂજ્યશ્રી કહે, "દો-તીન દિન રહના હૈ."

"વો ઝાડ કે નીચે આરામ કરો, જાઓ !"

પૂજ્યશ્રી તે ઝાડ નીચે ખુલ્લામાં ઝોળી દંડો લઈ બેસી ગયા.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રીને મહાત્માએ કહ્યું, "જાઓ, આનંદ કરો, ઔર ક્યા ?" પણ પૂજ્યશ્રી ના ગયા એટલે ત્રીજે દિવસે મહાત્મા બોલ્યા : "તુમકો ક્યા ચાહિયે ?"

"કુછ નહીં. " પૂજ્યશ્રીને તેમનામાં દૈવત દેખાયું નહીં. એટલે ત્યાંથી નીકળી તેઓ અમદાવાદ આવ્યા. અમદાવાદમાં થોડા દિવસ અનસૂયાબહેનને બંગલે મુકામ

રાખી રણાપુર થઈ નારેશ્વર દત્તકુટિરે પહોંચી ગયા.

અષાઢ માસની એક મેઘલી રાતે ઝરમર ઝરમર વરસાદ ચાલુ હતો. ચારેકોર કાદવ-કીચડનું શાસન હતું. તમરાંનો અવાજ, દેડકાનું 'ડ્રાઉં ડ્રાઉં', ચીબરીનો ચિત્કાર રાતને ચીરી રહ્યાં હતાં. ચારે બાજુ અસંખ્ય નાનાં-મોટાં જંતુઓનો ઉપદ્રવ હતો. તેવા સમયે પૂજ્યશ્રી દત્તકુટિરને ઓટલે હાથનું ઓશીકું કરી એક પડખે સૂઈ ગયા હતા. એ સમયે એક મોટો વીંછી પૂજ્યશ્રીને ટચલી આંગળીએ કરડ્યો. તેમની આંગળી પર સખત પીડા શરૂ થઈ. તેમાં દેવતા મૂક્યો હોય તેવી અગન બળવા લાગી. ધીમે ધીમે તેમનો આખો હાથ બળવા લાગ્યો. થોડી વારમાં આખું શરીર બળવા લાગ્યું. પીડા અસહ્ય થઈ ગઈ. તેઓ બેઠા થઈ શું કરવું તે વિચારવા લાગ્યા. તેમને ખાતરી થઈ કે આ વીંછી પ્રાણ લઈને રહેશે પણ બીજી જ પળે એમ થયું કે જેને રેવામાનું રખવાળું હોય, જેને માથે ગુરુદેવ ગરજતો હોય તેને વળી ડર શેનો?

તે જ પળે તેઓ ઊભા થઈ ગયા. અંધારી વરસાદી રાતે કાદવ-કીચડ ખૂંદી નદીને કિનારે તેઓ આવી ગયા. નદીમાં પૂર આવેલું. ઉપરવાસમાં પડેલા વરસાદને કારણે નદી બે કાંઠે વહેતી હતી. પૂજ્યશ્રી પાણીમાં ઊતરી ગયા. વહેણ જોરદાર હતું તો આ બાજુ બાપજી અડીખમ હતા. તેઓ કમર સુધીના પાણીમાં પહોંચી ગયા અને આખો પંજો ઠંડાગાર પાણીમાં બોળી દીધો અને પ્રાર્થના કરી : "હે મા રેવા ! તારે શરણે છું, રક્ષણ કર."

બસ થોડી જ વારમાં દાહ શમી ગયો. પૂજ્યશ્રીને ખૂબ આનંદ થઈ ગયો અને આનંદના અતિરેકમાં તેમણે એ મેઘલી રાતે રેવામાં બે-ચાર ડૂબકી મારી દીધી અને કુટિરમાં પાછા ફર્યા. કાગળ પેન લીધાં અને તેમના મિત્ર અમૃતલાલ મોદીને સમગ્ર બીના લખી. તેમાં લખ્યું :

"આજ આનંદનું પૂર ઉરમાં વહે, પાસ કે દૂર કોઈ ઝીલનાર ના."

અયાચક વૃત્તિનું ખૂબ જ કડકપણે પાલન પૂજ્યશ્રી કરતા હતા. ક્યારેય કોઈ પાસે કશુંય ના મંગાવે. જેને આપવું હોય તે કુટિરમાં જોઈ લે કે બાપજીને શેની જરૂર છે. તેની ઉપરથી જરૂરી ચીજવસ્તુ મોકલી આપે.

કેટલાંક કારણોસર દાસ અને બીજા ભક્તો થોડાક દિવસ આવી શક્યા નહીં. હતું તેટલું બધું સીધું વપરાઈ ગયું. માત્ર નવટાંક મગની દાળ પડી હતી. બાપજીએ મગની દાળ ચઢાવીને પી લીધી. ભૂખ શમી છે કે નહીં તેનો અંદાજ જ ક્યાં માંડવાનો હતો? જેને એમ થાય કે ભૂખ લાગી છે કે ભૂખ શમી નથી તેને પીડા થાય. બાપજીને તો બધુંય સરખું હતું. અહીં તો દેહભાન જ ન હતું. પછી શેની ખબર પડે? તે જ દિવસે સાંજે એક બાઈ કરજણથી આવી અને પૂરા સાત દિવસનું સીધું મૂકતી ગઈ. જે પોતાની ચિંતા ના કરે તેની ચિંતા ઉપરવાળો કરે.

કેટલાક દિવસ એવા પણ આવી ગયા કે જ્યારે કાંઈ જ ના હોય, ગોળનું પાણી બનાવવા ગોળ પણ ના હોય ત્યારે પૂજ્યશ્રી થૂવરના લાલચોળ બે-ચાર જીંડવાં પાણીમાં ઓગાળી દિવસ કાઢી નાખતા. કોઈ વાર થૂવરનાં પાન બાફી ભાજીની જેમ શાક બનાવી

જમી લેતા.

એક દિવસ પકવાન સગડી પર ચઢવા મૂકી તેની પર ઢાંકણું ઢાંકી રેવાકિનારે પહોંચી ગયા. આસન પ્રાણાયામ કરી નદીમાં ઊતર્યા. છાતી સમાણા પાણીમાં પહોંચી ગયા. બે-ચાર ડૂબકી મારી અંગ-ઉપંગ ચોળી ચોળીને સ્વચ્છ કર્યાં અને સૂર્યનારાયણને અર્ઘ્ય આપવા લાગ્યા. આંખો બંધ કરી એકાગ્ર ચિત્તે અર્ઘ્ય આપતા હતા. અર્ઘ્ય આપતાં આપતાં તેઓ લીન થઈ ગયા. સ્થળકાળનું ભાન લુપ્ત થઈ ગયું. માત્ર ઈશ્વરાનુસંધાન જ અસ્તિત્વમાં હતું. એટલામાં પૂર્વ-ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશાઓમાંથી ત્રણ મહાભયંકર મગરમચ્છ તેમના તરફ ધસી આવ્યા. દોઢ વેંત જેટલાં જડબાં ખોલી કરાળકાળ જેવા દાંત કાઢી આવતા હતા. હમણાં જાણે આ બાવાનો કોળિયો કરી જશે એમ લાગતું હતું. ત્રણે મગરો બાપજીની નજીક પહોંચી ગયા. બાપજી તો નિજાનંદની મસ્તીમાં મસ્ત હતા. તેમને પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ જ નહીં. હવે તો આજુબાજુનાં ગામનાં કેટલાંક લોકો કપડાં ધોવા, વાસણ માંજવા આવતાં હતાં. તેથી કિનારા પર પાંચ-પંદર માણસોની વસ્તી હતી. તે લોકોએ બાપજી તરફ મોત ધસતું જોયું. તેમના હાંજા ગગડી ગયા. ત્યાં શોર મચી ગયો. કોઈ કહે અલ્યા બાવો ગયો ! કોઈ કહે 'એ..... બાવલો મગરના મોંમાં સ્વાહા થઈ ગયો !' "એ બાવાજી....એ બાવાજી"ની બૂમરાણ થઈ ગઈ. કોઈ કપડાં ધોતું હતું તેણે તગારું ઊંધું પાડી પથ્થરથી ખખડાવવા માંડ્યું.

બાપજી એકદમ ધ્યાનભંગ થયા. તેમણે જોયું તો માત્ર આઠ-દસ ફૂટ દૂર એક નહીં ત્રણ ત્રણ મગરો ધસી આવતા હતા.

પૂજ્યશ્રી મીઠું મલકાયા અને પ્રણામ કરી બોલ્યા : "પધારો દેવ ! દર્શન દેવા આવ્યા હો તો દર્શન કરી લીધાં અને દર્શન કરવા આવ્યા હો તો થઈ ગયાં. જરા જુઓને બધા લોકો ગભરાઈ ગયા છે. આપ આપના સ્થાને સિધાવો." એમ કહી ત્રણ મગર તરફ અંજલિ છાંટી અને સૌના આશ્ચર્ય વચ્ચે મગરો પાછા વળી ગયા.

સર્વમાં સર્વેશ્વર નિહાળતી અને પ્રેમ, અહિંસાની પ્રચંડ શક્તિએ લોહી તરસ્યા યમદૂતોને વિદાય કર્યા. ત્યાં હાજર બધા ગામલોકો અવાક થઈ ગયા. તેમને થઈ ગયું કે આ બાવો સામાન્ય કોટિનો નથી.

બાપજી આજુબાજુનાં ગામોમાં વસતા ગ્રામીણ લોકો માટે એક કોયડારૂપ હતા. કારણ કે તેઓ ક્યારેય વસ્તીમાં જતા નહીં. ભિક્ષા માંગતા નહીં અને તેમણે સાંભળેલું કે આ બાવો પૈસાને તો અડતોય નથી. ત્યારે બધાને એમ થાય કે આ કોઈ ચોક્કસ સરકારી જાસૂસ હશે કે નાસી છૂટેલો ચોર-ડાકુ હશે કે મોટો ગુનેગાર હશે કે કોઈ ક્રાંતિવીર હશે. જેથી અહીં ભૂગર્ભમાં સંતાઈ રહ્યો હોય. કોઈ વળી એમ પણ કહે કે આ બૉંબ બનાવનારો છે. આમ માનવામાં વજૂદ હતું. એમને મળવા માટે દૂર દૂરના શહેરોમાંથી મોટા મોટા લોકો આવતા, કેટલાક તો બે-ચાર દિવસ રહેતા. કેટલાક વળી મોટરો લઈને આવતા.

આમ લોકો જુદી જુદી અટકળો કરતા. તેથી કેટલીક વખત પૂજ્યશ્રીનો તાગ કાઢવા કેટલાક લોકો તેમની આજુબાજુ કોઈ ને કોઈ બહાને ફર્યા કરતાં. પરંતુ નિજાનંદની

મસ્તીમાં મસ્ત પૂજ્યશ્રીને પોતાની જ ખબર ન હતી તો બીજાની ખબર તો ક્યાંથી હોય? તેઓ દત્તમાં એવા તો મસ્ત થઈ ગયા હતા કે કોઈ વખત મોટેથી 'દત્ત - દત્ત' એમ બોલી ઊઠતા. આવું કોઈ ગ્રામજન સાંભળી જાય એટલે તે ગામમાં જઈને બધાને કહે કે 'આ બાવો તો આખો દહાડો 'લઠ્ઠ લઠ્ઠ' કર્યા કરે છે.' એમ કહી બધા હસતા.

એક રાત્રે કુટિરને ઓટલે પૂજ્યશ્રી સૂતેલા. મધરાતનો સમય હતો. કાળાં વસ્ત્રો પહેરી બે બુકાનીધારી ડાકુઓ આવ્યા. એક જણ પૂજ્યશ્રીના માથા આગળ ઊભો. પગ આગળ ઊભેલાએ ઓટલા પર દંડો પછાડ્યો. પૂજ્યશ્રીએ આંખો ખોલી. પૂજ્યશ્રી તો જાણે કાંઈ બનતું જ ના હોય તેમ પડી રહ્યા. માત્ર ડાકુઓની સામે એક વાર જોઈ લીધું.

એક ડાકુ બોલ્યો : "એય બાવલા ઉઘાડ તારી આ કોટડી અને આપી દે જે તારી પાસે હોય તે."

બાપજી બોલ્યા : "ઓરડીને તાળું કે સાંકળ નથી. તું તારે અંદર જા. અંદર ચૌદ ભુવનનો ખજાનો પડ્યો છે. લૂંટી લે તારાથી લૂંટાય એટલો." એટલું બોલી બાપજીએ નફિકરાઈથી પડખું ફેરવ્યું.

બીજો બોલ્યો : " અલ્યા ! અહીં કોઈ આવે છે ? "

"અહીં તો ઘણાય આવે છે. કેટલાક દિવસે આવે છે અને તમારા જેવા રાત્રે પણ આવે છે." એકદમ નિર્ભયતાથી પૂજ્યશ્રીએ જવાબ આપ્યો.

એક જણ બોલ્યો : "તને ડર લાગે છે ?"

"એકલાને વળી ડર કોનો ? જ્યાં બે ભેગા થાય ત્યાં ડરવા જેવું હોય."

બીજો બોલ્યો : "બાપજી, તમને અમે બાંધીને મારીએ તો શું કરો ?"

"આજ સુધી તો કોઈએ હિંમત કરી નથી. તમારામાં એવી શક્તિ અને હિંમત હોય તો અજમાવી જુઓ. એક જણ બાંધો અને બીજો મારે પછી, જુઓ શું થાય છે."

આટલી વાત થઈ પણ બાપજી એટલી જ સ્વસ્થતાથી સૂઈ રહેલા. તેમની નફિકરાઈ અને નીડરતાથી બન્ને જણ ડઘાઈ ગયા. શું કરવું તે સૂઝ્યું નહીં. તેમને થયું કે અહીં આપણી દાળ નહીં ગળે. તેથી તેઓ સ્થાન બહાર નીકળી ગયા, અને પોતપોતાના ઘોડા પર ચઢી ગયા. પણ તેઓ એટલા બધા મતિભ્રમ થઈ ગયા કે આખી રાત એટલામાં ને એટલામાં જ ગોળ ગોળ ફર્યા કર્યું, સવાર પડી ત્યારે રસ્તો મળ્યો અને પોતાના ગામ તરફ હંકારી ગયા. સાયરના લલ્લુ મહારાજે તેમને જતા જોયા. લલ્લુ મહારાજ મહાદેવની પખાલપૂજા કરવા આવતા હતા. તેમને એમ થયું કે અત્યારે આ લૂંટારુઓ દેરેથી આવતા લાગે છે. તેઓ જલદી જલદી દેરા પર ગયા અને પૂજ્યશ્રીને પૂછ્યું, પૂજ્યશ્રીએ બધી વાત કરી અને તે વાત પંથકમાં વહેતી થઈ ગઈ.

આ વાતની ખબર જ્યારે સરખેજના કેશવલાલ શેઠને થઈ એટલે તેમણે આવીને કહ્યું : "બાપજી, સ્થાનમાં ગમે તેવા લોફરો પેસી જતા હોય અને તમને હેરાન કરતા હોય તો હું એક ગુરખો મોકલી દઈશ. તે રાત-દિવસ સ્થાનની ચોકી કરશે. એટલે

કોઈ ચિંતા જ નહીં."

ખૂબ જ શાંતિથી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "મારું રક્ષણ કરનારો હજાર હાથવાળો બેઠો છે. એ ગુરખો મારું શું રક્ષણ કરી શકવાનો ? અને જ્યારથી ઘર છોડ્યું છે, ત્યારથી શરીરનો મને કોઈ મોહ નથી. આ શરીરની જ્યાં સુધી જરૂર હશે ત્યાં સુધી ભગવાન એને સ્વસ્થ અને સલામત રાખશે અને મારે ગુરખો જ રાખવો હોત તો જંગલમાં શું કામ આવત ? મારે એની કાંઈ જરૂર નથી, તમે નિશ્ચિંત રહેજો."

કેશવલાલને પૂજ્યશ્રીની મૂલવણી કરવામાં પોતાની ભૂલ સમજાઈ એટલે તેમણે કહ્યું : "બાપજી ક્ષમા કરો. હું તો અજ્ઞાની કીટક છું. સંસારમાં રવડ્યા કરું છું."

પૂજ્યશ્રી એક પછી એક સિદ્ધિનાં શિખર આંબતા જતા હતા. આજુબાજુના લોકો હજુ પણ પૂજ્યશ્રીનો તાગ મેળવી શકતા ન હતા. તેમને થાય કે જંગલમાં પડેલા બાવાને શહેરનાં લોકો મોટરો લઈને મળવા આવે છે અને બાવો તો વળી ધાણીફૂટે એમ અંગ્રેજીમાં પણ બોલે છે. લોકોનું આશ્ચર્ય શમતું ન હતું. ચારે બાજુ આ બાવો ચમત્કારી છે તેવી વાતો થવા લાગી હતી. લોકો કુતૂહલવશ અને સ્વભાવવશ પૂજ્યશ્રીને હેરાન કરવાના પ્રયત્નો કરતા.

એક વખત સાયર ગામમાં તાલુકાના ફોજદાર આવેલા. આમ તો સરકારી દફતરે તેમની સાયર ગામની કાયદેસરની મુલાકાત બોલતી હતી. પણ ખરેખર તેઓ સહકુટુંબ પત્ની,દીકરી, બીજી એક ઉંમર લાયક છોકરી અને બીજા બે-ત્રણ જણ હતા. બધા સાચા અર્થમાં પોંક પાર્ટીમાં જ આવેલાં. વાતવાતમાં કોઈએ 'દહેરે કોઈ એક બાવો આવ્યો છે અને જાસૂસ જેવો લાગે છે' તેમ કહ્યું. ફોજદારને થયું કે લાવને બાવલા પર વટ પાડી દઉં અને ગામલોકો પર પણ રુઆબ પાથરી દઉં અને કદાચ નસીબ જોર કરતું હોય ને એ બાવો જાસૂસ નીકળે તો સરકાર તરફથી સરપાવ મળી જાય !

એટલે ગામના બે-ચાર જણ અને કુટુંબ સાથે સાયરથી રેવા સ્નાન કરવા માટે ફોજદાર સાહેબ નીકળ્યા. રસ્તામાં બાવાની ખબર કાઢવાની હતી.

બધા દેહેરા ઉપર આવ્યા. ફોજદારના હાથમાં નાનો દંડો હતો. તેઓ ડંડો ફેરવતા ફેરવતા રુઆબભેર ચાલતા હતા. પૂજ્યશ્રી કુટિરને ઓટલે હાથનું ઓશીકું કરી સૂઈ રહ્યા હતા. આંખો બંધ કરી પ્રભુ સાથે તાર જોડી દીધો હતો.

ફોજદાર ઓટલાથી થોડે દૂર બે પગ પહોળા રાખી કોઈ સારા અદાકારને શોભે તેવી અદાથી ઊભા રહ્યા. ડંડીકો બે હાથથી રમાડતાં રમાડતાં જાણે બાવાનું માપ કાઢી લેતા હોય તેમ ઝીણી આંખ કરી જોવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રી હતા તેમ જ સૂઈ રહ્યા. ફોજદાર ઓટલાની છેક નજીક ગયા. ખોંખારો ખાધો પણ પૂજ્યશ્રી હાલ્યા નહીં. ફોજદારને આટલા બધા વચ્ચે પોતાનું અપમાન અને અવગણના થતી લાગી. ફોજદારે જોરથી ખોંખારો ખાધો અને લાકડી ઓટલા પર પછાડી. તેમણે સ્વભાવ મુજબ તણખા વેરવા માંડ્યા : "એય બાવાજી, અહીં શું કરો છો ?"

"તમે જુઓ છો તે જ કરું છું." સહેજ આંખ ખોલી સૂતાં સૂતાં જ પૂજ્યશ્રીએ જવાબ આપ્યો અને આંખો મીંચી દઈ પડખું ફરી ગયા.

ફોજદાર ધૂંઆંપૂંઆં થઈ ગયા. બીજાઓની હાજરીમાં પોતાનું વર્ચસ્વ પ્રસ્થાપિત કરવા માટે પૂજ્યશ્રીને ધમકાવતા હોય તેમ બોલવા માંડ્યું : ''મારા જાણવામાં આવ્યું છે કે તમે કીમિયા કરો છો.''

''હા, કરું જ છું ને, પણ તમે ધારો છો તેવા નહીં. હેવાનને માનવ બનાવવાના કીમિયા કરું છું, સમજ્યા ?''

ફોજદારનો ગુસ્સો સાતમે આસમાને પહોંચ્યો. તેણે પગ પછાડવા માંડ્યા. પૂજ્યશ્રી નિર્લેપતાથી સૂઈ રહ્યા. ફોજદાર સત્તાવાહી અવાજે બોલ્યા : ''તમે જાણો છો કે હું કોણ છું ?'' પછી ચારે બાજુ જોઈ તેઓ તાડુક્યા. ''હું તાલુકાનો ફોજદાર છું, સમજ્યા ?''

''શી ખાતરી ?'' પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ શાંતિથી પૂછ્યું. ફોજદાર ગૂંચવાઈ ગયા. કઈ ખાતરી આપે ? અત્યારે તો રેવાસ્નાન માટે જતા હતા.

એટલે તરત જ પૂજ્યશ્રીએ ઉમેર્યું : ''તમે કહો છો કે તમે ફોજદાર છો, તો તમારી ફોજ તો દેખાતી નથી. તમારી પાસે જમાદાર, હવાલદાર, ચપરાસી બધાં ક્યાં છે ?''

ફોજદાર રાતાપીળા થઈ ગયા. તે બોલ્યા : ''એય બાવાજી, ટેડી વાતો કેમ કરો છો ?''

''હું ક્યાં ટેડી વાતો કરું છું ? તમે ટેડી વાતો કરો છો. તમે આ ઘાઘરા પલટન લઈને નીકળ્યા છો ને મને કહો છો હું ફોજદાર છું. જાવને તમે તમારે રસ્તે, તમારું કામ કરો ને, મારા કામમાં શીદ દખલ કરો છો ? રસ્તો પકડો ને.''

ફોજદાર એકદમ ગૂંચવાઈ ગયા. શું કરવું સૂઝ્યું નહીં. પણ અનાયાસે જ ''પ્રણામ બાવાજી'' કહી પગે લાગી નદી તરફ જતા રહ્યા.

ધીમે ધીમે પૂજ્યશ્રી સાધનાની ખૂબ ઊંચી ભૂમિકાએ પહોંચી ગયા. મોટા ભાગનો સમય તેઓ સમાધિમાં વ્યતીત કરતા. અનુષ્ઠાનનો સમય બાદ કરતાં કલાકો સુધી સમાધિમાંથી ઊઠતા નહીં. શરીરનું ભાન બિલકુલ ચાલ્યું ગયું. ના ખાવાનું ભાન, ના પીવાનું ભાન, ખાવા બનાવવાનું પણ ભાન રહેતું નહીં. મનમોજીની જેમ ફરે, ઉન્મત્ત અવસ્થામાં યથેચ્છ વિચરે તેઓ નખશિખાંત દત્તમય બની ગયા.

દાસકાકાને તેમની આ સ્થિતિનો ખ્યાલ આવી ગયો. તેમણે બાપજીને રસોઈ ના બનાવવી પડે તે માટે ભક્તોને સૂકી તૈયાર ભિક્ષા લાવવા માટે કહ્યું અને સ્પષ્ટ સૂચના આપી કે ભિક્ષા દૂધમાં જ બનાવવી. દાસે ઓટલાવાળી ભીંત પર એક ખીંટી મારી તેની ઉપર શીકું લટકાવી દીધું અને તેમાં એક થાળી મૂકી. જે ભક્તો ભિક્ષા લાવે તેમણે શીકામાં મૂકવાની. પૂજ્યશ્રીએ અઠવાડિયામાં બે જ દિવસ રવિવાર અને ગુરુવારે જ ભિક્ષા લાવવા જણાવ્યું. રવિવારે આવેલી ભિક્ષા ગુરુવાર સુધી અને ગુરુવારે આવેલી ભિક્ષા રવિવાર સુધી ચાલતી. બાપજીને સાધનામાં ખલેલ ના પડે તે માટે ભક્તોએ રવિ કે ગુરુવારે જ આવવું તેમ પણ નક્કી થયું. રવિ અને ગુરુવાર સિવાયના દિવસોમાં પૂજ્યશ્રી મૌન પાળતા.

આમ આ વ્યવસ્થા ઠીક ઠીક ચાલતી. પરંતુ સંત તુલસીદાસે ક્યાં કહ્યું નથી ? કે : ''ભાત ભાત કે લોક !'' કેટલાક માણસો ભક્તિભાવ ધરાવે, તો કોઈ કોઈ દ્વેષભાવ પણ ધરાવે. બાપજી પાસે પણ વિધ વિધ માણસો આવે. તદનુસાર, જેમ બાપજી તરફ

ભક્તિભાવ રાખનાર ભક્તો હોય તેમ દ્વેષભાવ રાખનારા નબીરાઓ પણ હતા. આવા વિઘ્નસંતોષી લોકો પૂજ્યશ્રીને વગોવતા અને હેરાન કરવા પ્રયત્ન કરતા. એકાદ વખત પ્રાણ લેવાનો પ્રયત્ન પણ થયો.

એક વખત સૂકી ભિક્ષામાં મઠિયાં આવ્યાં. જમવાનો સમય થતાં મઠિયાં લઈ બેસી ગયા. તેમાંથી એક જ મઠિયું ખાધું ત્યાં તો ગળામાં ખૂબ દાહ લાગ્યો. પૂજ્યશ્રીએ પાણી પીધું પણ કાંઈ ફરક પડ્યો નહીં. છાતી અને પેટમાં પણ અગન બળવા લાગી. પેટની બળતરા અસહ્ય થઈ ગઈ. પેટમાં જાણે અંગારા પડ્યા હોય તેમ લાગ્યું. જોતજોતામાં આખું શરીર ભઠ્ઠીમાં તપતું હોય તેમ તપવા લાગ્યું. માથાની નસો ફૂલી ગઈ. માથું ચક્કર ચક્કર ફરવા લાગ્યું. શ્વાસ ભરાઈ ગયો. આંખો સામે ઝાંખપ આવવા લાગી. ઊબકા આવ્યા અને ઊલટીઓ થવા લાગી. ખાધેલું તો નીકળ્યું પણ લોહીની ઊલટીઓ થવા માંડી. લોહીની ઊલટીઓ વધી ગઈ. પૂજ્યશ્રી પરિસ્થિતિ પારખી ગયા. કોઈએ કાતિલ ઝેર આપ્યું છે. ભાન જતું રહેવા લાગ્યું. તેમને થયું કે હવે દેહ પડશે. આંખો સામે મૃત્યુ તાંડવ કરતું લાગ્યું. આંખો ચકળવકળ થઈ જવા લાગી.

પરંતુ પૂજ્યશ્રીએ એક જ પળમાં નિર્ણય કરી નાખ્યો કે– 'મારે આજે મોત સામે લડવું છે. યમદૂતને પાછા મોકલવા છે.' લોહીની ઊલટીઓ ઉપરાછાપરી થતી હતી. પૂજ્યશ્રી ભાન ગુમાવવા લાગ્યા. આમ છતાં તેમણે હાથમાં કાગળ કલમ લીધી અને એક અંત્ય પ્રાર્થના લખવા માંડી.

અહં ચેત્સચ્ચિદાનન્દઃ પૂર્ણબ્રહ્મ સનાતનઃ ।
અદ્વૈતઃ ક કથં વન્દે તૂષ્ણીમસ્તુ સ્થિતિર્નતિ ॥

(જ્ઞાનહૃદય- પા.૪૫)

''હું જ જો સચ્ચિદાનંદ છું તો પ્રણામ કોને કરું ? મારો મૌન ભાવ જ મારો નમસ્કાર છે.''

કેવી પ્રચંડ શ્રદ્ધા ! 'અહં બ્રહ્માસ્મિ' જેવો બુલંદ ટંકાર કરનાર પૂજ્યશ્રી કેવી સ્થિતિએ પહોંચ્યા હશે તેની કલ્પના કરવી અશક્ય છે.

પૂજ્યશ્રીએ આગળ લખ્યું : ''સ્નાન, જપ, હોમ, સંધ્યા, પૂજા સર્વેને મારા નમસ્કાર હો. હું બ્રહ્મ છું અને સમાધિમાં નખશિખાંત ડૂબેલો છું.''

''હવે હું સત્-અસત્‌ની પેલે પાર જાઉં છું જ્યાં જગત નથી, જન્મ નથી પછી મૃત્યુ તો હોય જ ક્યાંથી ?

''દેહ ભલે બળતરાની આગમાં બળે, હૃદય ભલે રુધિર ઓકે, માથું ભલે ચકર-વકર ફરે, અરે ! ભલેને પ્રાણની ગ્રંથિઓ તૂટી પડે, હું તો મૃત્યુના દ્વારે પર્વતની જેમ ઊભો છું.

''આ આત્માનું વિસ્મરણ એ મૃત્યુ છે. દેહનો નાશ થવો તે મૃત્યુ નથી. પછી મને યમનો કોઈ ડર નથી. આદિ અને અંત જો શરીર જ નથી તો મધ્યે ક્યાંથી હોય ?''

''હે મૃત્યુ, તું આવ કે જા, હું મૃત્યુનું પણ મૃત્યુ છું, તે સમજી લે જે. હું ચિરંજીવ છું. નિર્વિકાર છું. મને આ માટીના દેહથી કોઈ ફેર નહીં પડે. હે મૃત્યુ તને જો આ

શરીરથી જ સંતોષ થતો હોય તો સુખેથી લઈ લે.''

અંતે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : ''હું 'તે' જ છું 'તે' જ છું. હું 'ચિદાનંદરૂપ' છું, હું 'મૃત્યુ'નું પણ મૃત્યુ છું, હે યમરાજ, હે મૃત્યુ, આ રંગ એ પ્રમાણે ગર્જે છે.''

યમદૂત આંખ સામે ડાકલાં વગાડતો હોય અને આવી ગર્જના કરે તે કેવી અવધૂતી સ્થિતિ ? અરે ! આવા કટોકટીના સમયે શરીર, મન અને બુદ્ધિ પર નિયંત્રણ રાખી આવું સુંદર સ્તોત્ર રચવું તે કેટલું વિરલ છે ! અલૌકિક છે ! અદ્ભુત છે ! જીવનની અંતિમ ક્ષણોમાં પણ પ્રચંડ ધૈર્ય અને સ્થૈર્ય આધ્યાત્મિક ઊંચાઈ દર્શાવે છે.

બધું ઝેર કહો તો ઊલટીમાં નીકળી ગયું અથવા પચી ગયું, પણ મોત નાસી ગયું.

એક વખત કોઈએ મોર મારી નાખી સ્થાનમાં કુટિર પાસે નાખ્યો. મોરને મારવો એ મોટો ગુનો ગણાતો. થોડે દૂર રહેતા કમલદાસ જેઓ જંગલમાં લાકડા કાપવાનો વ્યવસાય કરતા હતા. આજુબાજુના ભીલો જેમને ગુરુ માનતા હતા તે આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીને કહ્યું કે કોઈ મોર મારીને નાખી ગયો છે. પૂજ્યશ્રીએ તરત જ લીલોડના પોલીસ પટેલને બોલાવ્યા અને વાત જણાવી. પોલીસ પટેલે મોરને લઈ નર્મદામાં પધરાવી દીધો.

ચોમાસાના દિવસો હતા. વરસાદને કારણે ચારેકોર ચિત્ર-વિચિત્ર જીવજંતુ ઊભરાય. પૂજ્યશ્રી એક દિવસ દાતણ કરવા ઓટલે બેઠેલા. ત્યાં નજીકમાં જ મંકોડા ઊભરાયા. પૂજ્યશ્રી તો દાતણ કરતાં કરતાં ધ્યાનમાં ઊતરી ગયેલા. મંકોડા શરીર પર ચઢવા લાગ્યા અને અસંખ્ય મંકોડા શરીર પર યથેચ્છ વિહાર કરવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીનું શરીરભાન લુપ્ત થઈ ગયું હતું.

એક વખત વહેલી સવારે, બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં ધ્યાનમાં બેસી ગયા. લગભગ સાડા નવ-દસ વાગ્યાના સુમારે ધ્યાનમુક્ત થયા તો સામે એક મોટો નાગ ફણા કરીને બેઠો હતો. જાણે પૂજ્યશ્રીની સામે એ પણ સમાધિમાં બેસી ગયો. પૂજ્યશ્રી તેની સામે જોઈ મીઠું મલક્યા અને ઊભા થયા. કુટિરનું બારણું ખોલી બોલ્યા :

''લંબે નારાયણ ! સમાધિ પૂરી થઈ ગઈ. હવે સ્વસ્થાને સિધાવો.'' નાગ બીજી જ પળે સડસડાટ કરતો બહાર નીકળી ગયો.

એક વખત પૂજ્યશ્રી સવારે ધ્યાનમુક્ત થઈ કુટિરના ઓટલે બેઠા. થોડી વારમાં ટીટોદરાના મહીજી ભગત આવ્યા. ભગત તેમના નિયમ મુજબ સાફસૂફી કરવા કુટિરમાં ગયા. સાફસૂફ કરતાં કરતાં તેમણે એક ખૂણામાં ચંદન ઘો બેઠેલી જોઈ. તેમણે એકદમ બૂમ મારી :

''બાપજી ચંદન ઘો !'' પછી ઉમેર્યું, ''એ ક્યાંથી ઘૂસી ગઈ ? આખી રાત રહી હશે.''

પૂજ્યશ્રીએ સહેજ અંદર નજર કરી અને બોલ્યા :

''એનેય અવધૂતી ગુફા ધ્યાન માટે અનુકૂળ લાગી હશે.''

''પણ બાપજી, આ તો કરડે તો પાણીય ના માગે.'' એમ કહી ભગત બહારથી એક દંડીકો લઈ આવ્યા અને ઘોને ઉછાળીને બહાર નાખી દીધી.

સાંજને સમયે મોદીજી પૂજ્યશ્રીની પાસે રાત રહેવાય તેમ આવ્યા હતા. રાતે

બન્ને મિત્રો અલકમલકની વાતો કરતા કુટિરને ઓટલે બેઠા હતા. પૂજ્યશ્રી આડે પડખે થયા હતા. અને મોદીજી બેઠા હતા. અંધારામાં એક જીવડું ઓટલા પર ચઢતું જોયું. તેમણે ઝીણી આંખ કરીને જોયું તો એક મોટો મોરવીંછી બાપજીના માથાની લગોલગ આવી ગયો હતો. મોદીજી ''એ.... વીંછી....'' કહી જલદીથી અંદર દોડ્યા અને સાણસી લાવી વીંછી પકડી દૂર નાખી આવ્યા અને વાતોએ વળગ્યા.

થોડી વાર થઈ ના થઈને એક બીજો મોટો વીંછી ઓટલા પર ચઢવા લાગ્યો. મોદીજી તેને પણ પકડીને નાખી આવ્યા.

દસ-પંદર મિનિટ વાતો કરી હશે ત્યાં તો ખૂબ મોટો મોરવીંછી ઓટલા પર ચઢવા લાગ્યો. મોદીજી તેને પણ પકડીને નાખી આવ્યા. પછી બોલ્યા :

''વળામે, તું તો કેવી ભયાનક જગ્યામાં રહે છે ? એટલી વારમાં ત્રણ ત્રણ વીંછી નીકળ્યા !''

પૂજ્યશ્રી નિર્લેપ ભાવે સૂતા સૂતા જ બોલ્યા : ''મોદી, આજે તમે વીંછીનું ધ્યાન ધર્યું લાગે છે. એટલે તેઓ આકર્ષાઈને આવે છે.''

સ્થાનની આજુબાજુ મોટાં મોટાં કોતરો હતાં. તેમાં ગીચ ઝાડીની અંદર ભયાનક પ્રાણીઓ પણ વસતાં. એક વખત એક અજગરે એક શિયાળને પકડ્યું. પાછળથી પકડેલું એટલે ઊંધું ફરી શિયાળ અજગરના માથા પર નહોર મારવા લાગ્યું અને અજગરનું જડબું ખૂબ જ જોરથી પકડી રાખ્યું, એટલે અજગર તેને ગળી જઈ શકતો નહીં. જડબું છોડાવવા માટે અજગર જોર જોરથી માથાં પછાડવા લાગ્યો. શિયાળ સખત પકડ રાખી મોં- માથા પર નહોર મારવા લાગ્યું. લાગ આવે તો બચકું પણ ભરી લેતું. આમ લડતાં લડતાં ઘસડાતાં ઘસડાતાં તેઓ છેક પૂજ્યશ્રીના સ્થાનમાં કુટિરની નજીક આવી ગયાં અને બંન્ને લોહીલુહાણ હાલતમાં મરી ગયાં.

એક વખત પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે બેઠા હતા. દૂરથી એક ખિસકોલી ભયથી હાંફતી હાંફતી આવી. તેની પાછળ એક સાપ પડ્યો હતો. ખિસકોલી દોડતી દોડતી આવી અને પૂજ્યશ્રીની ગોદમાં ભરાઈ ગઈ. પેલો સાપ પણ સડસડાટ નજીક આવ્યો. પૂજ્યશ્રીએ તેની સામે એક નજર કરી અને બીજી જ પળે તે પાછો વળી ગયો.

આમ નારેશ્વરમાં શરૂઆતમાં જંગલી જાનવરો, સાપ, વીંછી, ઘો વગેરેનો ખૂબ ઉપદ્રવ હતો. તેથી સાયર, ઉમલ્લા, મીંઢોળ, વેળુગામ, લીલોડ, ટીટોદરાના જુવાનિયાઓએ એક દિવસ શ્રમયજ્ઞ કરવાનું નક્કી કર્યું. દિવસ નક્કી કરી સવારના પહોરમાં બધાં સાધન-સામગ્રી લઈ નારેશ્વર આવી ગયા અને આજુબાજુની ઝાડી સાફ કરવા મંડી પડ્યા. ટેકરા હતા ત્યાં સમથળ બનાવ્યું અને ખાડાઓ પૂરી દીધા અને સ્થાનની આજુબાજુ વાડ બનાવી દીધી.

તે દરમિયાન પૂજ્યશ્રી એક ઘડામાં નર્મદાનું પાણી ભરી ઓટલે બેઠા. કોઈને વાગે, મધમાખી કે વીંછી કરડે તો તેઓ તેને બોલાવી ઘા ઉપર ઘડાનું પાણી રેડતાં-રેડતાં - ''ૐ... ૐ'' બોલે. પાણી પડતાંની સાથે દુઃખ ગાયબ થઈ જાય અને છોકરો કામે લાગી જાય.

આજે સુંદર, નંદનવન જેવું, સુરમ્ય નૈમિશારણ્ય જેવું પવિત્ર અને સ્વર્ગીય શાંતિ આપનારું નારેશ્વર દેખાય છે. તેનો સઘળો યશ પૂજ્યશ્રી પછી આ પાયાના સ્વયંસેવકોને ફાળે જાય છે. આ બધી પાયાની ઈંટો ઉપર આ અતિ ઉત્કૃષ્ટ ઈમારત ઊભી છે, આ એ પાયાની ઈંટો છે જેની પર કોઈનું નામ નથી લખ્યું, આ એ પાયાની ઈંટો છે જે પાયામાં જ ધરબાઈ ગઈ છે અને કોઈનેય દૃષ્ટિગોચર નથી, આ એ પાયાની ઈંટો છે જેને કોઈ ખેવના ન હતી, પૂજ્યશ્રીની સેવા સિવાય બીજી કોઈ અભિલાષા ન હતી.

આ નારેશ્વર સ્થાનની પહેલી ત્રણ ઈંટો – તે દાસકાકા, મોદીકાકા અને માજી.

દાસકાકા નારેશ્વરના પાયામાં સમાઈ ગયા. મોદીકાકા નારેશ્વરમાં છવાઈ ગયા અને માજી નારેશ્વરના કણેકણમાં મહેકાઈ ગયાં.

નદી કે એવા કોઈ જળાશયે આવેલા પવિત્ર સ્થળને 'તીર્થ' કહેવામાં આવે છે. એ સિવાય અન્ય સ્થળે આવેલા પવિત્ર સ્થળને 'ધામ' કહે છે. ''નારેશ્વર'' એક એવું તીર્થ છે જ્યાં આપણા ઋષિજીવન અને આપણા સંતજીવનની પરંપરાની ધર્મસંસ્કૃતિની ધજા ફરકી રહી છે.

○ ○ ○

૧૨

અનુષ્ઠાન સમાપ્તિ

અઘોર તપ તપતો રહે એ દત્તઘેલો રંગ હા
ઉન્મત્ત થઈ ચોપાટ ખેલે બ્રહ્મને એ પામવા
ઊમટ્યાં પૂર સાધનાનાં ધસમસે બ્રહ્માંડમાં
'શૂન્ય' શિખર પર ચઢીને રંગ રમતો તાનમાં

ઈશ્વરને પ્રાપ્ત કરવા ઘોર તપશ્ચર્યા કરવી પડે છે. તપશ્ચર્યા કરવા માટે શરીરસુખની ગણતરી થઈ શકે નહીં. સાધકે આકરામાં આકરી કસોટીમાંથી પસાર થવું પડે છે. અગ્નિપરીક્ષા આપવી પડે છે. તલમાત્રની શિથિલતા પૂર્ણતાના પંથમાં અવરોધક બને છે. સુખ-સગવડને દેશવટો આપવો પડે. ખાવાનું, પીવાનું, પહેરવા-ઓઢવાનું વગેરેનો વિચાર સરખો ના આવવો જોઈએ. માત્ર પ્રભુમાં અટલ શ્રદ્ધા અને સંયમને બગલમાં રાખી અલખને ઓટલે ધૂણી ધખાવવી પડે. ભય અને શંકાનાં ભૂતને ભગાડવાં પડે, પ્રચંડ મનોબળ, અવિરત કાર્યશક્તિ અદમ્ય ઈચ્છાશક્તિ અને અનન્ય- નિર્દંભ શરણાગતિ જ પ્રભુને પામવા માટેની ગુરુચાવી છે.

તપશ્ચર્યા એ અશક્ત અને કાયર માણસનું કામ નથી. એક ભક્તકવિએ કહ્યું છે–

''હરિનો મારગ છે શૂરાનો નહીં કાયરનું કામ જોને
પરથમ પહેલું મસ્તક મૂકી વરતી લેવું નામ જોને.''

પ્રભુના ચરણમાં સૌ પ્રથમ માથું સમર્પિત કરવું પડે.

પૂજ્યશ્રીએ ઘોર તપશ્ચર્યા આદરી હોઈ એક પછી એક સિદ્ધિઓ આપમેળે આવતી ગઈ. પૂજ્યશ્રી સિદ્ધિઓ તરફ નજર સરખી કર્યા વગર આગળ વધી ગયા. અત્યંત ઉન્મત્તાવસ્થા આવી ગઈ. શરીરની કોઈ દરકાર નહીં, ખાવાનું-પીવાનું, સૂવાનું વગેરેનું કોઈ ભાન નહીં, પૂજ્યશ્રીની ઉન્મત્તાવસ્થામાં તેમને સાચવવા તેમની સેવા કરવા દાસકાકા ખડે પગે રહેતા. એકલા દાસકાકા જ પૂજ્યશ્રીની ઉન્મત્તાવસ્થા જીરવી શકતા, પૂજ્યશ્રીએ દાસકાકાનું નિધન થઈ ગયા પછી તેમના માટે સં. ૧૯૯૭ની ગુરુદ્વાદસીના દિવસે લખ્યું છે :

''દાસકાકાને ચાલ્યા ગયે ઘણો વખત થઈ ગયો. પણ એ યાદ ના આવતા હોય એવો એક દિવસ ભાગ્યે જ આથમતો હશે. એમના વગર અહીં અંધારું છે.

"તેમના ગુણોની તો હવે સંભારી સંભારીને વાતો જ કરવાની રહે. અવધૂતની શરૂઆતની અકલ્પ્ય ઉન્મત્ત વૃત્તિને એ જ જીરવી શકે. એમનું જીવન કોઈ કર્મયોગી જેવું આદરણીય હતું. એમનું મૃત્યુ ભલભલા ભક્તને પણ ઈર્ષ્યા ઊપજાવે તેવું હતું."

અવિરત અઘોર સાધનાને પરિણામે પૂજ્યશ્રીએ પ્રાણાયામ સિદ્ધ કરી દીધો અને આત્મસાધનાની પવિત્ર ગિરિમાળાના ગુરુશિખર સમા "શૂન્યશિખર" પર આરોહણ કરી દીધું.

અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાર્ગમાં પરમ આનંદના સામ્રાજ્યમાં પ્રવેશતાં પહેલાં સાધક 'નિર્વિચાર'ની અવસ્થામાં પહોંચે છે. આ અવસ્થામાં તેને કોઈ વિચાર આવતો નથી. "હું બ્રહ્મ છું." એવો વિચાર પણ તેને આવતો નથી.

નિર્વિચાર અવસ્થામાં 'વિચાર'થી પર થઈ જવાય છે. મનુષ્યને વિચાર આવે તો 'મન' જેવી કોઈ ચીજ છે તેવું લાગે. વિચારશૂન્ય થઈ જવાય એટલે મનની પેલે પાર કૂદકો લાગી જાય.

આ સ્થિતિમાં સાધકની વિચારશક્તિ સંપૂર્ણપણે પોતાનામાં જ ઓગળી જાય છે. મનની બધી જ ક્રિયાઓ શાંત થઈ જાય. મનની 'વિચાર' અને 'લાગણી'ની પાંખો કપાઈ જાય છે. મન જેવી કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ જ રહેતું નથી.

નિર્વિચાર અવસ્થામાં સાધક પ્રવેશે ત્યારે તેની સામે ઘેરો અંધકાર આવી જાય છે. કારણ કે વિચાર વગર કોઈ પણ વ્યક્તિ રહી શકતી નથી. જીવનભર વિચારોના મહાસાગરમાં યથેચ્છ વિહરવાને કારણે જ્યારે વિચારોનો લોપ થાય છે, ત્યારે એક પ્રકારનું અવલંબન ચાલી ગયાની લાગણી થાય છે. લાકડાના પુલ પર ચાલતા હોઈએ અને એકદમ પગ નીચેનું પાટિયું ખસી જાય ત્યારે સર્જાતી નિરાધાર સ્થિતિ જેવી સ્થિતિ તત્ક્ષણે સાધકની થઈ જાય છે.

સડસડાટ માર્ગ પર જતા હોઈએ અને અચાનક જ અંધારપટ છવાઈ જાય ત્યારે જેવી દિશાશૂન્યતા આવે તેવી સ્થિતિ સાધકની થઈ જાય છે. આ અવસ્થામાં સાધક એકદમ ખાલીપણું અનુભવે છે, રિક્તતા અનુભવે છે.

કોઈ સાધક ભયથી થથરી જઈ પાછો ફરી જાય તો, જેમ દરિયામાં ડૂબકી મારનારો મરજીવો ગૂંગળાઈ જઈને વેંતભર દૂર રહેલાં રત્નોનો ભંડાર મેળવી શકતો નથી, તેમ તે આત્મજ્ઞાનથી વંચિત થઈ જાય છે. પરંતુ જો તે અવસ્થાને હિંમતભેર નિહાળે, તેમાં ટકી રહેવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેનાથી આગળના પરમઆનંદના સામ્રાજ્યમાં પ્રવેશ કરે. એ નિઃસંશય છે.

સાધકની આ 'નિર્વિચાર' અવસ્થાને 'શૂન્યાવસ્થા', 'શૂન્યશિખર' કહે છે. આ અવસ્થાથી આત્માનંદના લોકમાં પહોંચવા માટેના સમયને કેટલાક 'આત્માની અંધારી રાત' કહે છે. કેટલાક એને 'અંધારી ટનલ' કહે છે. કેટલાક સાધકોને આ ટનલ પસાર કરતાં ક્ષણો પણ નથી લાગતી, તો કેટલાકને લાંબો સમય લાગે છે. આ સમયનો આધાર સાધકની સાધનાની તીવ્રતા ઉપર છે.

'શૂન્યશિખર'ની પ્રાપ્તિ પછી જ આત્માની અનુભૂતિ થાય છે.

પૂજ્યશ્રીએ 'સ્વ'ની અનુભૂતિ કરી લીધી. આત્માના આનંદમાં રમમાણ થઈ ગયા. આત્મજ્ઞાન પામી ચિરંજીવ થઈ ગયા. સાધનાના સર્વોચ્ચ શિખરે પહોંચી ગયા. કેવળ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર કરી લીધો.

પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું છે......

"શૂન્યશિખર પર શબ્દ સુણાયે, ચાલદોડ અલબેલી આનંદ વાંજા વાગે ગગનમાં ઘણણણ ઘંટા ભેરી."

વળી પૂજ્યશ્રીએ એક જગ્યાએ લખ્યું છે.....

"શૂન્યશિખર પર ચઢી નિહાળ્યો વીજળીનો ચમકાર."

ગુરુલીલામૃતમાં અર્જુનને આત્મજ્ઞાન થાય છે ત્યારે તેનો અનુભવ તે દત્ત ભગવાન સમક્ષ વર્ણવે છે, તે ખૂબ જ સચોટ શબ્દોમાં પૂજ્યશ્રીએ વર્ણવ્યું છે.

વેદી ક્ષણ માત્રે વદે બોલું શું ગુરુનાથ,
આકાશે આકાશવત્ બધે હું જ સાક્ષાત્. - ૧૯/૧૧૬
અનુભવ અનુભવિતા પૃથક્, ન્હોતા ત્યારે એમ
વૃત્તિ શૂન્ય અનુભવ અહા ! કોણ વર્ણવે કેમ ? ૧૯/૧૧૭

આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પછી સાધકે કાંઈ મેળવવાનું હોતું નથી. પૂજ્યશ્રીએ બોધમાલિકાના ૪૩માં શ્લોકમાં ગાયું છે....

સ્વાત્મનો નો પરં તત્ત્વં જ્ઞાતે ચાત્મનિ નો પરઃ ।
સ્વસ્મિન્જ્ઞાતે ન જ્ઞાતવ્યં પ્રાપ્તવ્યં કાર્યમેવ વા ॥૪૩॥

પોતાના આત્માથી કોઈ ઉત્તમ તત્ત્વ જ નથી અને આત્માને જાણવા જેવી બીજી કોઈ મોટી વસ્તુ નથી, પોતાને જાણ્યા પછી બીજું કાંઈ પણ જાણવાનું, પ્રાપ્ત કરવાનું કે કોઈ કર્મ કરવાનું રહેતું જ નથી.

પૂજ્યશ્રીએ 'રંગ હૃદયમ્'ના 'દત્ત પ્રણતિઃ' સ્તોત્રમાં દત્તાત્રેય ભગવાનને પરબ્રહ્મ સ્વરૂપ જાણી સ્તુતિ કરી છે.....

યં જ્ઞાત્વાઽન્યજ્જ્ઞાતવ્યં નો ભુવિ કિઞ્ચિદ્
યં દૃષ્ટ્વાઽન્યદ્દ્રષ્ટવ્યં નો યદ્વર્જ્યમ્ ।
દૃશ્યાતીતં દૃશ્યવિહીનં દૃગ્રૂપં
દત્તાત્રેયં તં હૃદિ સન્તં પ્રણતોઽસ્મિ ॥૧૭॥

જેને જાણ્યા પછી જગતમાં કાંઈ બીજું જાણવાનું બાકી રહેતું નથી, જેને જોઈને એના સિવાય બીજું કાંઈ જોવાનું બાકી રહેતું નથી, એવા દૃશ્યથી અતીત દૃશ્યવિહીન, દૃષ્ટિસ્વરૂપ હૃદયમાં નિવાસ કરનારા એ દત્તાત્રેયને હું પ્રણમું છું, પ્રણામ કરું છું.

એક દિવસ સાયર, દિવેર, મિંઢોળ વગેરે ગામના ભક્તો આવ્યા, કુટિરની નજીકના લીમડાની નીચે તથા આજુબાજુની ઝાડી સાફ કરી નાખી, હવે પૂજ્યશ્રી અનુષ્ઠાનથી પરવારી રોજ સાંજે આ લીમડા નીચે બેસવા લાગ્યા. અહીંથી નર્મદા માતાનાં દર્શન સારી રીતે થતાં હતાં. આજુબાજુના ગ્રામીણ લોકો સ્થાનમાં આવતા, પોતાને સૂઝે તે સાફસૂફી કરતા અને પૂજ્યશ્રીની સામે લીમડા નીચે આવી બેસતા.

પહેલાં ભયંકર લાગતું સ્થાન હવે ચોખ્ખું અને પવિત્ર લાગતું હતું. જે લોકો બાપજીને 'બાવલો' કહેતા તે હવે 'બાપજી' કહેતા થઈ ગયા. પૂજ્યશ્રીમાં અલૌકિક બ્રહ્મત્વ વિલસતું દેખાતું. પૂજ્યશ્રીના સંપર્કમાં આવનારા અનાયાસે જ સાત્ત્વિકતાની ગંગામાં નહાવા લાગતા. પૂજ્યશ્રી બધા પાસે અત્યંત સરળતાથી ખેતીવાડીની, ઢોર-ઢાંખરની, વ્યવહાર વગેરેની વાતો કરતા. ધીમે ધીમે પૂજ્યભાવ વધવાથી લોકો પૂજ્યશ્રી પાસે પોતાનાં દુઃખદર્દની વાતો કરતા. પૂજ્યશ્રી ઉપાય બતાવે અને કેટલાયના અસાધ્ય રોગ મટવા લાગ્યા. ગાંડપણ, સર્પદંશ વગેરે પણ પૂજ્યશ્રીની કૃપાપ્રસાદથી મટવા લાગ્યા. ગામલોકો અત્યંત શ્રદ્ધાથી પોતાના ઘરેલું પ્રશ્નો પણ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ રજૂ કરતા. પૂજ્યશ્રી દરેકને યોગ્ય માર્ગદર્શન આપતા. પરિણામે આજુબાજુના ગામલોકોમાં સાત્ત્વિકતા, ભક્તિભાવ, નિરૂપદ્રવતા વગેરે સદ્‌ગુણો વિકસવા લાગ્યા.

આ તો જીવતાજાગતા મનુષ્યની વાત થઈ. પરંતુ પૂજ્યશ્રીના નિયમિત સહવાસમાં આવનાર લીમડો, જેની નીચે પૂજ્યશ્રી બેસતા હતા તે પણ પૂજ્યશ્રીની સેવા કરવા અધીરો થવા લાગ્યો, લીમડાએ પૂજ્યશ્રીને તાપ ના લાગે અને શીતળ પવન વાય, તે માટે પોતાની ડાળીઓ ખૂબ વિસ્તારી દીધી અને વેલની જેમ પૂજ્યશ્રીની બેઠકની આજુબાજુ ફેલાઈ ગયો. ડાળીઓ નીચે તરફ વધવા લાગી, છેક જમીનને સ્પર્શી ગઈ અને જોતજોતામાં તો તેની ડાળીઓ મંડપની જેમ ફેલાઈ ગઈ.

અરે ! આનાથી પણ આગળ જઈને લીમડાએ પૂજ્યશ્રીના સંસર્ગને કારણે પોતાની જન્મજાત કડવાશ ત્યજી દીધી. આખા લીમડાનાં બધાં જ પાન મીઠાં થઈ ગયાં. બ્રહ્મનિષ્ઠ મહાપુરુષના સંપર્કમાં આવનારામાં આ ફેરફારો સ્વાભાવિકપણે જ આવે છે.

ઉપનિષદમાં કહ્યું છે.......

યદ્યત્ સ્પૃશ્યતિ પાણિભ્યાં યદ્યત્ પશ્યતિ ચક્ષુષા ।
સ્થાવરણાપિ મુચ્યન્તે કિં પુનઃ પ્રાકૃતા જનાઃ ॥

એટલે કે બ્રહ્મજ્ઞાની મહાપુરુષ બ્રહ્મભાવથી જેને હાથથી સ્પર્શે છે, જેને પોતાની આંખો વડે જુએ છે, તે જડ પદાર્થો પણ સમય જતાં જીવત્વ પામી આખરે બ્રહ્મત્વ પામે છે, મોક્ષ મેળવે છે, તો પછી તે મહાપુરુષની દૃષ્ટિમાં આવનાર પ્રાકૃત માનવીનો વહેલામોડા મોક્ષ થવાનો જ છે. તેમાં શંકા નથી.

સંતસમાગમની લીમડા પરની આશ્ચર્યજનક અસરને કારણે લોકોને અત્યંત શ્રદ્ધા વધવા લાગી. ભક્તો લીમડામાં પણ દૈવીતત્ત્વ નીરખવા લાગ્યા, અને તેથી બધા ભક્તો લીમડાને પણ પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તેની નીચે બેસી ધ્યાન કરનારને જલદી ધ્યાન લાગવા માંડ્યું. કોઈ કૂટપ્રશ્નોનો ઉકેલ ન આવતો હોય તો તેની નીચે બેસી ધ્યાન ધરવાથી ઘણી વખત ઉકેલ મળી જતો. તેથી ભક્તોએ તે પવિત્ર વૃક્ષને 'બોધિવૃક્ષ' કહીને સન્માન્યું.

પૂજ્યશ્રી પાસે ગામડાના ભોળા તથા અભણ લોકો આવીને બેસતા. તેમને સ્થળ, કાળ વગેરેની બહુ ગતાગમ પડે નહીં. તેઓને સ્થાનની પવિત્રતા જાળવવાની પણ કોઈ સમજ ના પડે. તેઓ બાપજી સામે બેઠા-બેઠા ખિસ્સામાંથી બીડી-દીવાસળી કાઢી

દમ મારવા માંડે અને પૂજ્યશ્રી પાસે બીડી પીતાં પીતાં વાતો કરે. આખું વાતાવરણ તીખી ગંધથી ભરાઈ જાય. પૂજ્યશ્રીને બીડીની ગંધ બિલકુલ ગમતી નહીં. એટલે તેમણે એક દિવસ કહ્યું–

"જુઓ ભાઈ, અહીં આવી બીડી પીવાની નહીં, સમજ્યા ?"

"બાપજી, એ તો અમને ટેવ પડી ગઈ, એટલે શું કરીએ ?"

"બહાર પીને આવો. અહીં આ સ્થાનમાં નહીં જ પીવાની. તમારા બધાના ગયા પછી મારે બીડીના ઠૂંઠાની જાજમ સાફ કરવી પડે છે અને એની ગંધથી મને ઊલટી થાય છે."

પૂજ્યશ્રીની સલાહની અસર સારી થઈ. બીજા દિવસથી સ્થાનમાં બીડી પીવાનું ઓછું થઈ ગયું અને ધીમે ધીમે બાપજી સામે કોઈ બીડી પીતું નહીં.

એક વખત કહાણા ગામના મોતીભાઈ પટેલ આવ્યા. મોતીભાઈ નારેશ્વર ટ્રસ્ટના શરૂઆતના ટ્રસ્ટી હતા. બાપજી પાસે થોડીઘણી વાતો કરી, પછી ઘેર જતાં જતાં કુટિરના ઓટલા પર આવેલી ખીંટી પર પોટલી ભરાવી.

બાપજી કહે : "પટેલ, એમાં શું છે ?"

"એ તો ખાંડ છે, બાપજી."

"ખાંડ શું કામ મૂકી ?"

"એ તો બાપજી કોઈ ચાનો બંધાણી આવે તો બિચારો રકાબી ચા પામે."

"બરાબર, તો એક કામ કરો, એકાદ ડબ્બો ગાંજો અને એકાદ દારૂનું પીપ પણ અહીં મોકલી આપો. કારણ કે કોઈ ગાંજાનો કે દારૂનો બંધાણી આવી જાય તો બિચારો પાછો ના જાય અને તેની વહેંચણી કરવા માટે એક માણસ પણ મોકલજો. મને એ કામ નહીં ફાવે. બરાબરને ?" એમ કહી પૂજ્યશ્રીએ મોતીભાઈ સામે સૂચક દૃષ્ટિથી જોયું.

એક પણ અક્ષર બોલ્યા વગર મોતીભાઈ ખાંડની પોટલી લઈ ઓટલો ઊતરી ગયા.

એક વખત કહાણા ગામના મથુરભાઈ પટેલ બાપજીનાં દર્શને આવ્યા. સત્સંગ કરતાં કરતાં મથુરભાઈએ કહ્યું–

"બાપજી, એક વિચાર આવે છે."

"બોલો."

"નર્મદા પરિક્રમા કરનારા ભક્તો અહીંથી પસાર થાય છે." મથુરભાઈએ વાત ગોઠવવા માંડી.

"બરાબર" બાપજી બોલ્યા.

"તે લોકોને ખબર પડે કે, અહીં આપ બિરાજો છો, તો સ્વાભાવિક રીતે તેઓ આપનાં દર્શને આવે, કોઈ વખત આ સ્થળે આરામ પણ કરે અને કદાચ સાંજ પડી ગઈ હોય તો રાતવાસો પણ કરે."

"બરાબર."

"તો બાપજી પરિક્રમાવાસીઓ માટે સદાવ્રત શરૂ કરીએ તો કેવું ? બીજાં અમુક

ગામોમાં આવી વ્યવસ્થા હોય છે.''

"વિચાર ઉત્તમ છે. પરંતુ એ કામ મને ના સોંપશો. મને મારું કામ કરવા દો. તમે ઓરડી બાંધો. સીધું-સામાન રાખો, જોડે એક માણસ રાખો અને જે કાંઈ કરવું હોય તે મને વચ્ચે લાવ્યા વગર કરો.''

પૂજ્યશ્રી પોતાની સાધનામાં કોઈ વિક્ષેપ ના આવે તે માટે ખૂબ જાગૃત હતા. વળી નારેશ્વર આવતા પહેલાં બે-ત્રણ સંતોએ સૂચના આપેલી કે – લોકસેવામાં પડશો નહીં, નહીં તો લેપાઈ જશો. અહંભાવ પેદા થશે અને સાધનામાં વિક્ષેપ પડશે.

મથુરભાઈને સદાવ્રત માટેની વ્યવસ્થા કરવાનું અનુકૂળ ના પડ્યું. પરંતુ થોડાક દિવસ પછી પૂજ્યશ્રીને સ્ફુરણા થઈ કે કોઈ થાકયો-પાક્યો પરિક્રમાવાસી આવી જાય અને પાણી સરખું ના મળે તો સારું નહીં. જો પાણી પી શકે તેટલું ખાવાનું એ પામે તો તેની આંતરડી ઠરે.

સાંજ પડી પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે બેઠા હતા. એક ભક્ત આવ્યા. પ્રણામ કરી અને પૂજ્યશ્રીની સામે બેઠા. થોડી વાર પછી તે બોલ્યા,

"બાપજી, આપણા સ્થાનમાં પરિક્રમાવાસી માટે થોડું ખાવા માટે અને પાણી પી શકે તેવી વ્યવસ્થા કરીએ તો કેમ ?''

"ઉત્તમ વિચાર છે. ગોઠવી દો.''

"જે આવે તેને શેરેક ચણા આપવાના અને પાણી માટે એક ઓરડી બાંધવાની અને તેની વ્યવસ્થા માટે કોઈ માણસ રાખીએ બરાબર ?''

"ચોક્કસ કરો, પણ મને વચ્ચે ના લાવશો. મારા કામમાં વિક્ષેપ પડે તેવું કાંઈ ના કરશો.''

"હા-હા બાપજી બધું બરાબર ગોઠવાશે. ચણા વહેંચવા અને પાણી આપવા મોરારને કહીએ તો કેમ ?''

"ચાલે, ચોક્કસ ચાલે, ભાવનાનું કામ છે, કરો કંકુના.''

"બસ, બાપજી આપની આજ્ઞા અને આશિષ છે, પછી બધું થઈ ગયું સમજો.''

અને થોડા દિવસમાં બધું કામકાજ વ્યવસ્થિત ગોઠવાઈ ગયું.

સાયર ગામમાં મૂળજી ગોર નામના એક હનુમાન ભક્ત રહેતા હતા. બાંધી દડીનું મજબૂત શરીર હતું. જ્યારે આવેશમાં આવે ત્યારે ચિચિયારીઓ પાડી જય બજરંગ બલી બોલે અને હનુમાનજી સિવાય કોઈનેય નમે નહીં.

એક વખત કોઈએ મૂળજી ગોરને કહ્યું કે નારેશ્વરમાં એક બાવો આવ્યો છે. એ બાવો ચમત્કારી છે. ત્યારે તેમણે કહેલું કે એવા તો ઘણા બાવા જોઈ લીધા.

આ વાત કોઈ ભક્તે પૂજ્યશ્રીને કરી એટલે પૂજ્યશ્રી મીઠું મલક્યા અને બોલ્યા –

"એમ કરો તમારા મૂળજી ગોરને જઈને એમ કહો કે તમારા હનુમાનજી નારેશ્વરના દેરે બેઠા છે.''

પેલો ભક્ત ઘેર જઈ ગોરને મળ્યો અને કહ્યું – "ગોરબાપા, પેલો બાવો કહેતો હતો કે તમારા હનુમાનજી નારેશ્વરના દેરે બેઠા છે. એટલે ત્યાં હનુમાનજીનાં દર્શન કરવા જાવ.''

મૂળજી ગોરને તો હડહડતું અપમાન લાગ્યું. તેમને થયું, આ બાવલો શું સમજે છે ?

ગોરે હાથમાં દંડો લીધો અને નારેશ્વરની વાટ પકડી. હાથમાં દંડો, મોંમાં બીડી, નસકોરાં ફૂલેલાં, આંખો લાલચોળ અને મગજમાં ગરમી, આ ભાથું લઈ તેઓ ધમધમ કરતા નારેશ્વર સ્થાનના છીંડા સુધી આવ્યા. જેવા સ્થાનમાં જવા ડગલું દીધું કે હાથમાંનો દંડો પડી ગયો. દંડો કેવી રીતે પડી ગયો, તે ગોર સમજ્યા નહીં. દંડો લેવા તેઓ નીચા વળ્યા અને જેવો હાથ લાંબો કર્યો કે મોંમાંની બીડી સરકી સીધી હાથ પર પડી. હાથ દઝાયો, ઝટકો મારીને હાથ ખેંચી લીધો. દંડો અને બીડી ત્યાં જ રાખી ગોર અંદર ગયા. સ્થાનમાં તો ગયા, ગુસ્સાભેર બાપજી સામું જોયું તો ત્યાં બાપજી હતા જ નહીં, ત્યાં તો હનુમાનજી બેઠેલા. ગોરે આંખો ચોળી, પોતાના હાથ પર ચૂંટી ખણી પણ હનુમાનજી જ દેખાયા, હનુમાનજી મીઠું મીઠું હસતા હતા.

ગોરદેવ તો ભાવાવેશમાં આવી ગયા અને ચિચિયારી પાડી બાપજીના ચરણોમાં આળોટી પડ્યા. ખાસ્સી વાર સુધી દંડવત્પ્રણામ કર્યા. પછી ઊંચું જોયું તો પૂજ્યશ્રીનું ભુવનમોહક સ્મિત દેખાયું. બસ, ત્યારથી મૂળજી ગોર બાપજીને સમર્પિત થઈ ગયા.

પૂજ્યશ્રીને દર્શને ઘણા બધા ભક્તો આવતા. તેમાં પૂજ્યશ્રીને ઘણી વખત ખૂબ વિક્ષેપ પડતો. તેઓ જરૂર જેટલો જ જવાબ આપતા. મોટા ભાગના ભક્તો પોતાનો સ્વાર્થહેતુ સંતોષવા પૂરતા જ પ્રશ્નો કરતા. તેથી અનુષ્ઠાન પતાવી નારેશ્વર છોડી કયાંક દૂર જ્યાં તેમને કોઈ પણ ના ઓળખે તેવી જગ્યાએ જતા રહેવાનું મન થઈ ગયું હતું. આ બાબત તેમણે મોદીકાકાને તા.૨૫-૨-'૨૭ના પત્રમાં લખી પણ દીધી. આ સાથે પત્રમાં તેમણે બીજી પણ ખૂબ જ સોનેરી વાતો મોદીને લખી.

પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું :

સત્યને જાહેરખબરની જરૂર નથી. પ્યાસો હશે તો જળાશય ખોળતો હજારો ગાઉથી દોડી આવશે.

અભ્યાસ અને અનુભવ બેમાં ઉત્તર-દક્ષિણ ધ્રુવ જેટલું અંતર છે, એક કણ અનુભવ હજારો ખાંડી અભ્યાસ કરતાં પણ વધારે કીમતી છે.

ટીકાની આંખો બાજુએ રાખી દરેક ભગવાનનાં બધાં જ સ્તોત્રો તરફ ભક્તની દૃષ્ટિથી નિહાળો અને અંદરનો ભક્તિરસ જ પીઓ.

ભણતર કરતાં ભાવ તરફ જુઓ. ઈશ્વરના દરબારમાં ભણતરની એટલે કે શુષ્ક શબ્દપાંડિત્યની જરૂર નથી. તે કેટલીક વખત સાધકને અભિમાનની ગર્તામાં નાખી દે છે.

પૂજ્યશ્રીએ આગળ લખ્યું છે કે, "હું બધી ભાષા ભૂલી ગયો છું. માત્ર હૃદયની ભાષા જ જાણું છું.''

પૂજ્યશ્રી બ્રહ્મની સાથે એકરૂપ થઈ ગયા. તેમને કોઈની પાસે આધ્યાત્મિક ચર્ચા કરી, પોતાની મહત્તા સ્થાપવાની લેશ માત્ર ઈચ્છા થતી ન હતી. તેઓ હંમેશાં ચર્ચા કરવાનું અને ઉપદેશ આપવાનું ટાળતા હતા અને તેથી એક વખત તેમણે તપસીને લખ્યું :-

હું મૂરખ નાદાન સંતો હું મૂરખ નાદાન,
સ્નાન ન જાણું ધ્યાન ન જાણું,
પૂજા નવ પવમાન સંતો.....
દેવ ન જાણું ધર્મ ન જાણું
કર્મ તણું નવ ભાન સંતો.....
વેદ ન જાણું પુરાણ ન જાણું
દર્શન નાહીં કુરાન સંતો....
કાવ્ય ન જાણું ભાણ ન જાણું
છંદ તાલ નહિ જ્ઞાન સંતો.....
મંદિર જાઉં ન મસ્જિદ જાઉં
દત્તદ્વાર હું શ્વાન સંતો....
ભોં- ભોં કરતાં જન્મ ગયો આ
રંગ થજો અવસાન સંતો.....

અને આગળ કહે છે :

I am nothing more than a dog barking for bread at the gate of the ALMIGMTY GOD

નવરાત્રીના દિવસો હતા. બાપજી રોજ બપોરે ત્રણ વાગે ગુફામાં મોટેથી બોલીને ચંડીપાઠ કરતા હતા. તે દરમિયાન એક દિવસ તેમને બહાર જવાનું થયું. તેથી સ્થાનને સ્વચ્છ રાખી ધ્યાન રાખનાર મોરાર એકલો પડ્યો. મોરાર પૂજ્યશ્રીની ગેરહાજરીમાં સાફસૂફી ઉપરાંત ધૂપદીપ પણ કરતો.

સવારમાં આખું સ્થાન સુપેરે સાફ કરી ધૂપદીપ વગેરે કરીને જમી લીધું. પછી એક લીમડા નીચે આડે પડખે થયો. બપોર થઈ, સૂરજ માથા પર આવ્યો. તેની આંખો ખૂલી ગઈ. તેને ચારેબાજુ વેરાન અને ભેંકાર ભાસ્યું. કોઈ કહેતાં કોઈ માણસ દેખાતું ન હતું. તાપને કારણે પક્ષીઓ માળામાં કે ઝાડની બખોલમાં લપાઈ ગયાં હતાં. મોરારને જાણે ચારે દિશાઓ ખાવા આવતી હોય તેમ લાગ્યું. તે બેઠો થઈ ગયો. બેબાકળો થઈને ચારેબાજુ જોવા લાગ્યો. થોડો પાછો જઈ થડને અઢેલીને બેઠો, પણ ગભરામણ વધી ગઈ. તેને થયું હમણાં કોઈ પાછળથી આવશે, તેથી તે આગળ આવતો રહ્યો. તેને થયું કે આ ભયંકર વગડો તેને ગળી જશે. તે પરસેવે નીતરવા લાગ્યો, શરીર કાંપવા લાગ્યું. તેને ભયંકર બીક લાગવા માંડી, એટલે તે જલદીથી ગુફા પાસે જતો રહ્યો. ત્યાં તો તેને ગુફામાંથી પૂજ્યશ્રીનો સ્પષ્ટ અવાજ આવતો હોય તેમ લાગ્યું. પૂજ્યશ્રીનો મોટેથી ચંડીપાઠ કરતો અવાજ હતો, મોરારને અત્યંત આશ્ચર્ય થયું. તેણે ગુફાના બારણા સામે જોયું તો બારણું બહારથી બંધ હતું. તે ડઘાઈ ગયો. તેને થયું કે પૂજ્યશ્રી અંદર ક્યાંથી આવ્યા. બારણાની તિરાડમાંથી જોયું તો અંદર કોઈ ન હતું.

તે ગાંડા જેવો થઈ ગયો. પૂજ્યશ્રીનો ચંડીપાઠ કરતો અવાજ સ્પષ્ટ આવતો જ હતો, શું કરવું તે સૂઝ્યું નહીં. તે લીમડા પર ચઢી ગયો, ત્યાં પણ અવાજ આવતો હતો, ત્યાંથી ગુફાના ધાબા પર કૂદ્યો, ધાબા પર કાન મૂક્યો તો પણ અવાજ ચાલુ જ હતો, ગુફાની આજુબાજુ બધે ફરી વળ્યો. અવાજ ચાલુ જ હતો, તે દિઙ્મૂઢ થઈ ઓટલે બેસી ગયો. તેનો ગભરાટ ક્યાં ગયો તે પણ ખબર ના પડી.

આ સમય દરમિયાન સાંજ પડવા આવી, બે-ચાર માણસો નદીના ભાઠામાંથી ઉપર ચઢી આવી, લીલોડ તરફ જતા દેખાયા,ધીમી અવરજવર ચાલુ થઈ અને પૂજ્યશ્રીનો અવાજ બંધ થઈ ગયો.

પૂજ્યશ્રીની ગેરહાજરીમાં મૂળજી ગોર ત્યાં સૂવા આવતા. રાત પડતાં તેઓ આવ્યા. મોરારે બધી વાત કરી એટલે ગોર બોલ્યા, ''ગાંડિયા, તારો ડર દૂર કરવા જ બાપજી ગુફામાં ચંડીપાઠ કરતા સંભળાતા હતા.''

''અરે ! પણ બહારથી ગુફા બંધ હતી અને અંદર બાપજી છે જ ક્યાં ? ''

''પૂજ્યશ્રી તો સૂક્ષ્મ શરીરે અહીં હાજર જ છે. તને તેમની હાજરીની ખાતરી કરાવવા માટે અને તું એકલો નથી, એમ જણાવવા માટે ચંડીપાઠ કરતા હતા. સમજ્યો ?'' મોરાર આશ્ચર્યચકિત થઈ ગોર સામે જોઈ રહ્યો.

સણિયાદ ગામના શિવલાલ સોનીને એક વખત જબરી આર્થિક તાણ પડી. તેને પૈસાની અત્યંત જરૂર હતી. તેઓ તેમના સગાંવહાલાંને ત્યાં ફર્યા, પણ કોઈએ દાદ ના દીધી. તેથી તેઓ રણાપુર આવી દાસકાકા આગળ રડી પડ્યા. દાસકાકાએ તેમને રૂ. ૨૦૦૦/- આપ્યા. વાતને સારો એવો સમય વીતી ગયો, પણ શિવલાલે પૈસા આપવાની ચેષ્ટા કરી નહીં. એટલે દાસકાકાએ ઉઘરાણી કરી. વારંઘડીએ ઉઘરાણી કરવા છતાંય શિવલાલે મચક આપી નહીં, તેથી નાછૂટકે દાસકાકાએ કરજણ કોર્ટમાં દાવો મૂક્યો. કોર્ટની મુદતો પર મુદતો પડવા લાગી. શિવલાલ સોનીએ ખોટા સાક્ષી ઊભા કરી બનાવટી પહોંચ કોર્ટમાં રજૂ કરી.

એટલે દાસકાકા બેચેન બની ગયા. એ દરમિયાનમાં પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર આવી ગયા હતા. એક દિવસ તેઓ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ ગળગળા થઈ બોલ્યા :-

''બાપજી, શિવલાલે ખોટા સાક્ષી ઊભા કર્યા છે અને કોર્ટના ધક્કા વધી ગયા છે, પૈસા મળવાની શક્યતા નથી લાગતી. હું શું કરું ?''

બાપજી કહે, ''ચિંતા ના કરો. એ બધો ભાર ભગવાનને સોંપી તેનું ભજન કરો.''

''પણ બાપજી શિવલાલે ખોટી પહોંચ પણ કોર્ટમાં આપી દીધી છે.''

''જુઓ દાસકાકા, તમારું લેણું ખોટું થશે નહીં અને જો એવું લાગતું હોય તો અવધૂત તમારો જામીન છે, જાવ.''

આ દાવો ઘણી મુદતો સુધી પહોંચ્યો, ત્યાર પછી એક મુદતે દાસકાકા જરૂરી દસ્તાવેજો, બીજા અગત્યના કાગળો, અને વકીલની ફી રૂ. ૨૫/- ને એક પોટલીમાં બાંધીને કરજણ જવા નીકળ્યા. ગાડી કરજણ મુકામે આવી એટલે તેઓ લાકડી અને

છત્રી લઈને ઊતરી ગયા. ચાલતાં ચાલતાં પોટલી યાદ આવી, તેઓ એકદમ ગભરાઈ ગયા, તેમના હોશકોશ ઊડી ગયા. તેઓ લગભગ દોડતા સ્ટેશને ગયા અને આખી ગાડીના બધા ડબ્બા જોયા, પણ પોટલી મળી નહીં. તેઓ એકદમ હતાશ થઈ ગયા. તેઓ મનોમન બોલી ઊઠ્યા : "શું ત્યારે એ તો ગઈ જ ?"

દાસકાકા અત્યંત નિરાશ થઈ ગયા. તેમને થયું કે રૂપિયા તો ઠીક પણ દાવાના અગત્યનાં કાગળિયાં વગર તેઓ હારી જશે અને લોકોમાં હાંસી પાત્ર થશે. તેમના હૃદયના ધબકારા વધી ગયા. આ કપરા સમયે તેમને ગુરુદેવ યાદ આવી ગયા. તેમણે મનોમન પૂજ્યશ્રીને પ્રાર્થના કરી.

"હે, ગુરુમહારાજ, હવે હું શું કરું ? હું તો લૂંટાઈ ગયો. મારી આબરૂના ધજાગરા થશે.... પ્રભુ તારા ભક્તની વહારે આવ..... !"

એટલામાં તો તેમણે એક મુસ્લિમને તેમની તરફ આવતો જોયો. તેમણે એને ક્યારેય જોયો ન હતો. તે મુસ્લિમ સીધો દાસકાકા સામે આવીને ઊભો રહ્યો. તેના મોં પર મીઠો મલકાટ હતો. તે બોલ્યો : "કાકા, શી ચિંતા કરો છો ? તમારી પોટલી ખોળો છો ને ? જુઓ આ તમારી જ પોટલી છે ને ? લો....."

દાસકાકાએ પોટલી લીધી. એટલે મુસ્લિમ બોલ્યો : "કાકા, બરાબર તપાસી જુઓ. કાંઈ ગયું તો નથી ને ?"

દાસકાકા તો ખુશ ખુશ થઈ ગયા. તેમણે પોટલીમાં કાગળિયાં, રૂપિયા વગેરે તપાસી લીધું પછી તેઓ બોલ્યા : "ભાઈ, બધું જ બરાબર છે. તેં મારું ખૂબ મોટું કામ કર્યું છે." એમ કહી તેઓ તેને શિરપાવ આપવા લાગ્યા. પણ પેલો મુસ્લિમ થોડો જ શિરપાવ લેવા આવ્યો હતો ? તે તો માત્ર દાસકાકા સામે જોઈ મલકાતો જ રહ્યો. પછી દાસકાકાએ તેને ચા-નાસ્તો કરવાનો આગ્રહ કર્યો. પણ પેલો મુસ્લિમ કાંઈ પણ જવાબ આપ્યા વગર પાછો વળી ગયો. તે માત્ર દસ-પંદર ડગલાં દૂર ગયો હશે ત્યાં તો અદૃશ્ય થઈ ગયો.

થોડી પળો માટે દાસકાકાને થઈ ગયું કે ચોક્કસ મારા ગુરુમહારાજ જ યવનવેશે મને પોટલી આપી ગયા.

કોર્ટનું કામ પરવારીને દાસકાકા સીધા નારેશ્વર ગયા. દાસકાકાને દૂરથી આવતા જોઈને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"દાસકાકા આવા દાવા લડો છો ? અગત્યનાં કાગળિયાં ગાડીમાં ભૂલી જાવ છો ? હશે, હવે ફરી ક્યારે કરજણ જવાના છો ? મારે માટે એક મુસ્લિમો પહેરે છે તેવી ટોપી લેતા આવજો."

દાસકાકા સમજી ગયા કે પૂજ્યશ્રી જાતે યવનનો વેશ લઈને પોટલી આપવા આવેલા. તેઓ તો દોડતા જઈને પૂજ્યશ્રીના ચરણમાં આળોટી પડ્યા. તેમની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ચાલી, તેમનું હૃદય કૃતજ્ઞતાથી ભરાઈ ગયું.

દાસકાકાને થયું કે બાપજી ખરેખર જામીન થઈ ગયા.

એકાદ-બે વધારાની મુદતોમાં દાસકાકા જીતી ગયા. રૂપિયાના બદલામાં શિવલાલને ઘર અને જમીન દાસકાકાને આપી દેવી પડી. ત્યાર પછી તેઓ સણિયાદ છોડી ભરૂચ રહેવા જતા રહ્યા.

દાસકાકાના દીકરી મૂળીબહેનને નજીકના કહાણા ગામે સોની ડાહ્યાલાલ ભગવાનદાસ સાથે પરણાવેલાં. લગ્ન પછી થોડો સમય તેઓ વડોદરા-ભરૂચ રહેલાં એટલે શહેરનો થોડો પાસ લાગેલો. વધારામાં જુવાનીની વિચારસરણી એટલે દાસકાકા બાપજી ઉપર આટલા ઓળઘોળ થઈ જાય, ખર્ચ કરે, પોતાનું કામ મૂકીને પૂજ્યશ્રીની સેવા કરે, તે જરા ઓછું ગમતું. તેથી કેટલીક વખત તેઓ દાસકાકાને ટકોરતાં હતાં. આમ છતાં કુટુંબના સંસ્કારને કારણે ઘણી વખત ગુરુવારે સંગાથ શોધીને પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવા જતાં. પરંતુ સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા મૂકતાં ખચકાયા કરે. તેઓ ગુરુવારે નકોરડો ઉપવાસ કરતાં.

એક ગુરુવારે તેઓ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ગયાં. પગે લાગી સામે બેઠાં, પછી બોલ્યાં- "બાપજી, ભરૂચ જવાની છું. કાંઈ જોઈતું કરતું હોય તો મને કહો, લેતી આવીશ."

"મારે કાંઈ નથી જોઈતું. નિતાન્ત નિઃસ્પૃહા વયમ્‌। હું નિસ્પૃહ છું."

"તો પણ કાંઈક મંગાવો."

"પણ મારે કશાની જરૂર જ નથી પછી શું મંગાવું ?"

મૂળીબહેને જીદ પકડી. તેઓ બોલ્યાં-

"મારા સંતોષ માટે પણ કાંઈક મંગાવો."

"સારું ધૂપ લેતાં આવજો."

થોડા દિવસ પછી મૂળીબહેને પૂજ્યશ્રીને ધૂપ આપ્યો, એટલે બાપજી બોલ્યા :

"જુઓ બહેન, હું રોજ સવારે ૮થી ૯માં ધૂપ કરું છું. જો એ ધૂપની સુગંધ છેક તમારે ઘેર કહાણામાં આવે તો માનજો કે તમારો ધૂપ દેવને પહોંચ્યો છે."

મૂળીબહેન થોડું હસ્યાં અને આ વાતને મશ્કરીમાં લઈ લીધી. તેમને થયું કે નારેશ્વરથી ત્રણ માઈલ દૂર કહાણા સુધી તો વળી સુગંધ આવતી હશે. તેઓ કહાણા પહોંચી ગયાં અને બાપજીએ કહેલી વાત ભૂલી ગયાં.

બીજે અઠવાડિયે ગુરુવારે નારેશ્વર જવા માટે કોઈ સંગાથ ના મળ્યો. તેમને નારેશ્વર ના જઈ શકવાથી દુઃખ થવા લાગ્યું. તેથી તેમને ઘરનું કામકાજ સૂઝતું ન હતું. સવારના આઠ-સવાઆઠ થયા પણ ચૂલામાં દેવતા પાડવાનું મન પણ ના થયું. ઘડીમાં ઓટલે જાય અને ઘડીમાં ઘરમાં આવે. પછી સૂનમૂન થઈ પરસાળના ઊમરા પર બેસી ગયાં.

થોડી જ વારમાં તેમને એકદમ પવિત્ર ધૂપની સુગંધ આવવા માંડી, પહેલાં તો તેમણે ગણકાર્યું નહીં, પણ પછી તો આખું ઘર ધૂપની સુગંધની ભરાઈ ગયું. તેમને ખૂબ સારું લાગવા માંડ્યું. તેમના હૃદયમાં આનંદ-આનંદ છવાઈ ગયો. એકદમ આશ્ચર્ય થયું, તેમને થયું કે આ ધૂપની સુગંધ ક્યાંથી આવે છે.

તેઓ ઊભાં થયાં - અંદર ગયાં, ત્યાં પણ સુગંધ આવતી હતી. તેમને થયું કે મેં ધૂપ તો કર્યો નથી. પછી આ સુગંધ ક્યાંથી આવે છે ? કદાચ ધૂપસળી લઈને ઉંદર આવ્યો હશે, તે ચૂલામાં પડી હશે, એટલે તેઓએ રસોડામાં નજર કરી. પણ આજે ચૂલો જ ક્યાં પેટાવ્યો હતો ? તેઓ બહાર નીકળ્યાં આડોશ-પાડોશમાં પૂછ્યું.

તે બધાં હસવા લાગ્યાં અને કહેવા લાગ્યા અલીબુન આપણા ગામમાં તો વળી કે દાડે ધૂપ થયો?

ઘરની બહાર તેમને સુંગધ આવતી ન હતી. પણ જેવાં ઘરમાં પેઠાં કે વળી પાછી મહેક ચાલુ થઈ ગઈ. તેઓ ગૂંચવાઈ ગયાં. એટલામાં બહારથી કોઈએ તેમને પૂછ્યું- અલી મૂળી, તું નારેશ્વર નથી ગઈ? અને એ જ પળે તેમને બાપજીએ કહેલું યાદ આવ્યું - કે હું રોજ ૮થી ૯માં ધૂપ કરું છું. તેમની નજર ઘડિયાળ પર પડી તો બરાબર ૮.૩૦ વાગ્યા હતા.

મૂળીબહેન અવાક થઈ ગયાં. ઘડિયાળ સામે તેમની નજર ચોંટી ગઈ. તેમની આંખમાંથી દડ દડ આંસુ વહેવાં લાગ્યાં. પૂજ્યશ્રી માટે અત્યંત શ્રદ્ધા પ્રગટી. કોઈક વખત બાપજીને બીજા ધતિંગ કરનારા બાવાઓની કક્ષામાં મૂકી દીધા હશે, તે માટે ખૂબ પસ્તાવો થયો. તેમણે મનોમન પૂજ્યશ્રીની માફી માંગી અને ધૂપની સુગંધ સંકેલાઈ ગઈ.

એક વખત મૂળીબહેન કોઈ બાઈને લઈ બાપજીનાં દર્શન કરવા ગયેલાં. કુટિરમાં પાણીનો ઘડો ખાલી હતો. તે બન્ને જણ ઘડો લઈ પાણી ભરવા નદીએ ગયાં. નદીમાંથી પાણી ભરીને પાછાં ફરતાં હતાં, ત્યાં તો મૂળીબહેન એકદમ એક બાજુએ ધકેલાવાં લાગ્યાં. તેમણે કેડી પર આવી જવા ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પણ તેઓ આવી શક્યાં નહીં અને છેક ઝાડી સુધી ખેંચાઈ ગયાં અને ઝાંખરામાં પડી ગયાં. તેમની સાથે ગયેલી બહેન ખૂબ ગભરાઈ ગયાં. તેઓ દોડતાં મૂળીબહેન પાસે ગયાં. ઝાંખરામાંથી હાથ પકડી બહાર કાઢ્યાં. પછી ફરીથી નદીમાં નાહી-ધોઈ ફરીથી ઘડો ભરી સ્થાન પર આવ્યાં.

દૂરથી આવતાં જોઈ પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"કેમ વાર લાગી બહેન? તમને જોવા માટે હમણાં હું ત્યાં જ આવતો હતો."

મૂળીબહેને બધી વાત કરી.

પૂજ્યશ્રી ગંભીર થઈને બોલ્યા-

"જો મૂળી ચારેબાજુ ભેંકાર છે. અવર-જવર ખૂબ ઓછી છે, તેથી નદી બાજુ એકલા ના જવું." પછી ઉમેર્યું, "કુટિરમાંથી એક 'વાસુદેવ-નામસુધા' નામની પુસ્તિકા મારા આસન પાસે પડી છે, તે લઈ જા. તેનો એક પાઠ રોજ કરજે."

મૂળીબહેન ચોપડી લઈ આવ્યાં. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "ગભરાશો નહીં, હવે કાંઈ થશે નહીં."

સાંજ પડતાં પહેલાં તેઓ કહાણા પહોંચી ગયાં.

તે સાંજે પૂજ્યશ્રી નદીમાં સ્નાન માટે ગયા, ત્યારે ખૂબ ધમકાવતી ભાષામાં બોલ્યા - "હરામખોર અહીં આવનારને સતાવે છે? તારામાં તાકાત હોય તો મને સતાવ. ખબરદાર, હવે પછી કોઈ ભક્તને સતાવ્યો છે તો. તારી ખબર લઈ નાંખીશ."

આમ થોડા દિવસ પૂજ્યશ્રી આ દુષ્ટ તત્ત્વને ધમકાવતા રહ્યા, ત્યાર પછી ક્યારેય કોઈ પણ ભક્તને આવી તકલીફ પડી નથી.

સાયર ગામનો કાયમખાન નામનો એક મુસલમાન પૂજ્યશ્રીનો પરમ ભક્ત હતો. તે અત્યંત સીધો હતો. આ મુસલમાન નર્મદાસ્નાન કરીને જ પૂજ્યશ્રી પાસે જતો.

માંસ, મચ્છી ક્યારેય ખાતો નહીં. કોઈ વ્યસન કરતો નહીં. હંમેશાં ધોયેલાં કપડાં પહેરીને જ પૂજ્યશ્રી પાસે આવતો.

કાયમખાન રોજ સવારે વહેલો નારેશ્વર આવી જતો. રેવાસ્નાન કરી સ્થાનમાં આવી જતો. ત્યારબાદ ચારેબાજુ વાળીઝૂડીને સાફ કરતો. નદીનું પાણી ભરી લાવીને વૃક્ષોને પિવડાવતો. પૂજ્યશ્રીની ટપાલ લેવા લીલોડ કે કારેલ ઉમંગભેર જતો. આમ તે પૂજ્યશ્રીની ખૂબ સેવા કરતો.

પૂજ્યશ્રી ક્યારેક કાયમખાન પાસે જુદી જુદી જાતના વેલાઓ અને પાંદડાં મંગાવતા. તેને ઉકાળી પૂજ્યશ્રી તેનો નાસ લેતા. ત્યારબાદ કાયમખાન પૂજ્યશ્રીને આ વેલાઓની વરાળનો શેક કરતો.

એક વખત કાયમખાન પૂજ્યશ્રી માટે થોડાં જાંબુ લેતો આવ્યો. પૂજ્યશ્રીએ ખાતાં ખાતાં પૂછ્યું :

"કાયમ, જાંબુ સરસ છે."

બીજે દિવસે કાયમખાન આખો થેલો ભરીને જાંબુ લેતો આવ્યો. એટલે પૂજ્યશ્રી ખૂબ હસ્યા અને બોલ્યા :

"અરે! મેં તને જાંબુ વધારે લાવવા માટે ક્યાં કહ્યું હતું? મને જો જાંબુ જોઈએ તો એક સંકલ્પ કરતાંની સાથે એક ખટારો ભરીને જાંબુ આવી જાય. તેં નકામા આટલાં બધાં જાંબુ વીણ્યાં."

એક દિવસે સવારે કાયમખાન, ગણપતિસિંહને લઈને સ્થાનમાં આવ્યો. તેમણે દૂરથી કુટિરને પ્રણામ કર્યા. બન્ને જણ નદીએ ગયા. બન્ને જણે શૌચઆદિ પરવારી નદીમાં સ્નાન કર્યું, ત્યારબાદ ભીને કપડે પાણીની બહાર આવ્યા. ત્યાં એક મોટો પથ્થર પડ્યો હતો. કાયમખાને એ પથ્થર નદીના વહેણ નજીક લઈ જવા માટે તેની નીચે હાથ નાખ્યો. પથ્થરને નીચે એક મોટો સાપ હતો. તે કાયમખાનને કરડ્યો. કાયમખાને હાથ ખેંચી લીધો. એટલામાં એ સાપ સડસડાટ જતો રહ્યો. સાપને જોઈને કાયમખાને મોટી ચીસ પાડી. ચીસ સાંભળી ગણપતિસિંહ દોડતો આવ્યો. કાયમખાન બોલ્યો : "ગણપત, મને સાપ કરડ્યો." એમ કહી તેણે લોહી નીતરતી આંગળી બતાવી.

આટલીવારમાં કાયમખાન ખૂબ ગભરાઈ ગયો તેને થયું કે, 'બસ હવે હું મરી જઈશ.'

જોતજોતામાં ટોળું થઈ ગયું. બધા જાતજાતનાં સૂચનો કરવાં લાગ્યાં. કોઈ કહે 'કરજણ ડૉક્ટર પાસે લઈ જાવ!' કોઈ કહે 'ભૂવા પાસે લઈ જાવ!'

કાયમખાન ધીમે ધીમે ભાન ગુમાવવા લાગ્યો. તેની આંખો ચકળવકળ થઈ જવા લાગી. તે અર્ધબેભાન અવસ્થામાં બોલ્યો, "મને બાપજી પાસે લઈ જાવ." એટલું કહી તે લગભગ બેભાન થઈ ગયો.

ગણપતસિંહ અને બીજા લોકોએ તેને પૂજ્યશ્રીની કુટિરની નજીક લાવી ભોંય પર સુવડાવ્યો.

કુટિરમાં પૂજ્યશ્રી ધ્યાનમાં બેઠા હતા. કુટિર બહાર કોલાહલ થતાં, તેઓ બહાર

આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને જોઈને ગણપતસિંહ બોલ્યો : "બાપજી, કાયમને સાપ કરડ્યો છે." પૂજ્યશ્રીએ જોયું કે કાયમને ઝેર ચઢવા માંડ્યું છે. તેમણે કમંડળમાંથી જળ પ્રોક્ષણ કર્યું પછી બોલ્યા :

"ગણપતસિંહ, જમીનમાં ખાડો કરો, અને તેનો હાથ તેમાં નાખી ખાડો માટીથી ભરી દો."

ગણપતસિંહે જમીનમાં ખાડો કર્યો અને કાયમખાનનો હાથ તેમાં ઘાલી દઈ બાકીનો ભાગ માટીથી ભરી દીધો. થોડી વારે કાયમને જાગૃતિ આવવા લાગી. તેણે આંખો ખોલી. ધીમે ધીમે તે સ્વસ્થ થવા લાગ્યો. એટલે પૂજ્યશ્રીએ હાથ બહાર કાઢવા કહ્યું.

ગણપતસિંહે તેનો હાથ બહાર કાઢ્યો. હવે કાયમખાન સ્વસ્થ થઈ ગયો હતો. તેણે ખૂબ કૃતજ્ઞતાપૂર્વક પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"ગણપત ધોળી કરેણનાં ફૂલ લસોટીને તેની પર લગાડજો." બધાએ પૂજ્યશ્રીને નમસ્કાર કર્યા અને પોતપોતાને માર્ગે પડ્યા.

અનુષ્ઠાન પૂર્ણ થયું, અનુષ્ઠાન પૂર્ણ થયા પછી સ્વાભાવિક જ તેના ઉદ્યાપનનો વિચાર આવ્યો. ઉદ્યાપન કરવું એટલે તેની પાછળ ખર્ચ થાય અને એ ખર્ચ માટે કોઈને કહેવું પડે. પોતે તો પૈસાને અડકતા પણ નથી. કોઈને પણ આર્થિક ભારમાં નાંખવો તે તેમને ઉચિત લાગ્યું નહીં, કોઈની પાસે માંગવાની તો કોઈ શકયતા જ ન હતી. કારણ કે તેઓ અપરિગ્રહ વ્રતધારી હતા. તેમને મનમાં ને મનમાં આખો દિવસ ગડમથલ થયા કરી.

અનિર્ણિત અવસ્થામાં જ પૂજ્યશ્રી રાત્રે સૂઈ ગયા. વહેલી સવારે પૂજ્યશ્રી, સ્વામી મહારાજ તેમના સ્વપ્નમાં આવ્યા અને બોલ્યા -

"તેં નિષ્કામ તપ કર્યું છે. તારે પરંપરાગત ઉદ્યાપન વિધિની કોઈ જરૂર નથી. તેં ૧૦૮ પારાયણ નર્મદા કાંઠે કર્યાં છે. એટલે ૧૦૮ દિવસમાં નર્મદા પરિક્રમા કર. એ જ તારું ઉદ્યાપન છે."

બાપજીને એકદમ શાંતિ થઈ ગઈ. તેમણે પરિક્રમા માટેની તૈયારી વિચારવા માંડી. ક્યારે નીકળવું, ક્યાંથી શરૂ કરવું વગેરેનું આયોજન કરવા માંડ્યું.

ચંપલ પહેરવા કે નહીં તે પૂજ્યશ્રી નક્કી કરી શકેલા નહીં. તેના અનુસંધાનમાં ગોધરાથી પગરખાં આવ્યાં તે તેમણે બીજાને આપી દીધાં. એક ભક્તે તેમને માટે લાકડાની પાવડી આણી આપી. પૂજ્યશ્રીએ વિચાર્યું કે ચામડું પહેરવું નથી અને લાકડાની પાવડીથી લાંબું ચાલવું શક્ય ના બને તેથી અડવાણા પગે જ ચાલવું. થોડા વખતમાં પગની ચામડી બહેરી થઈ જશે, એટલે ટેવાઈ જશે.

પરિક્રમા પહેલાં ચાતુર્માસ, સાકોરીના ઉપાસની બાબાના સાંનિધ્યમાં કરવાનું નક્કી કર્યું. પરંતુ તેમને એકરાત્રે પૂજ્ય સ્વામી મહારાજ સ્વપ્નમાં આવ્યા અને આદેશ આપ્યો કે "તું પહેલાં દક્ષિણ દિશામાં જા, ત્યાં ગાંડો તારી રાહ જુએ છે. તેને મળ અને ત્યાર પછી પરિક્રમા શરૂ કર."

પૂજ્યશ્રી મૂંઝવણમાં મુકાઈ ગયા. તેમને ગાંડો કોણ તેની ખબર ન હતી અને

દક્ષિણ દિશામાં ક્યાં જવું તે સમજાયું નહીં. પરંતુ પૂજ્ય સ્વામીજીનો આદેશ હતો. એટલે કોઈ પણ વિચાર કર્યા વગર નીકળી જવું. તેમને થયું કે ગુરુદેવે આદેશ આપ્યો છે, એટલે તે જ વ્યવસ્થા કરી આપશે.

પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વરથી ધામા ઉઠાવ્યા અને દક્ષિણ દિશા તરફ પ્રયાણ શરૂ કર્યું. ભરૂચ આવી પૂજ્ય સ્વામીશ્રીના કેટલાક ભક્તોને પૂછતાં ખબર પડી કે, ગાંડા મહારાજ મહારાષ્ટ્રના નિઝામ રાજ્યમાં આવેલા, મનમાડ થઈને સાતોના ગામની જોડે આવેલા વાંકડી ગામે દૂધના નદીકિનારે ચોમાસું કરવાના છે.

પૂજ્યશ્રીએ વિચાર્યું કે અનુષ્ઠાનોત્તર પૂજ્ય માજીનાં દર્શન કરી, વાંકડી જઈ ત્યાંથી નર્મદા પરિક્રમા માટે નીકળીશ. તેથી તેમણે ગોધરા તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં અંબાલાલ વ્યાસે બળજબરીથી પૂજ્યશ્રીને ઉતારી દીધા. ત્યાંથી બીજે દિવસે પૂજ્ય માજીનાં દર્શને ગોધરા ગયા. પૂજ્ય માજી પાસે ગોધરા બે-એક દિવસ રહ્યા. ત્રીજે દિવસે નીકળી મુંબઈ ગયા. ગોધરાથી નીકળતી વખતે શરીરમાં તાવ હતો. બીજે દિવસે સાંજે ૪-૦૦ વાગ્યાની ગાડીમાં સવારે લગભગ ૫-૦૦ વાગે ચિતલી સ્ટેશને ઊતર્યા. ત્યાંથી પૂજ્ય ઉપાસની બાબાના દર્શન કરવા માટે લગભગ ૧૨ માઈલ ચાલીને સાકોરી ગયા. દર્શન કર્યાં, ઉપાસની બાબાએ તેમને જેટલું રહેવું હોય તેટલું રહેવા કહ્યું, ત્યાં જમવા માટે એક વીશી ચાલતી હતી. તેમાં પૈસા લઈને જમાડતા હતા. પૂજ્યશ્રી પાસે પૈસાની તો વાત જ ક્યાં હતી ? તે વાતનો ખ્યાલ મૅનેજરને આવી ગયો. તેમણે 'તેઓ જમશે ત્યારે જમવા બોલાવશે.' તેમ જણાવ્યું. પૂજ્યશ્રી બાર માઈલ ચાલેલા તેથી ખૂબ થાકી ગયેલા. વધારામાં આગલા દિવસે માત્ર પાંચ કેળાં જ ખાધાં હતાં, તેથી ભૂખ કકડીને લાગી હતી, ગુરુવાર હતો.

મૅનેજર સાહેબ જમવા જતી વખતે પૂજ્યશ્રીને બોલાવવાનું ભૂલી ગયા. પૂજ્યશ્રી તેમને યાદ તો કેમ કરાવે ? પરંતુ સાંજે લગભગ ચાર વાગે મૅનેજરને યાદ આવ્યું કે સાધુમહારાજ જમ્યા નથી. તેથી તેમણે એક માણસ સાથે પૂજ્યશ્રીને વીશીમાં મોકલ્યા. થોડું તીખું તીખું શાક અને રોટલી ખાધાં, ભાત ખલાસ થઈ ગયેલો.

અર્ધા ભૂખ્યા રહી રાત પસાર કરી દીધી. સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી નહાવા કૂવા પર ગયા. ત્યાં બધાં પાણી ભરતાં હતાં. તેથી પોતાને કારણે કોઈને ખોટી થવું પડે નહીં, તે માટે ત્યાંથી ત્રણેક માઈલ દૂર આવેલા એક વહેળામાં સ્નાન કર્યું.

બીજે દિવસે અગિયાર વાગે પૂ. ઉપાસની બાબનાં દર્શન કરી, મધુકરી માગવા ત્યાંથી બે-એક માઈલ દૂર રાહતા નામના ગામમાં ગયા. જિંદગીમાં પહેલી વખત ભિક્ષા માગવા ગયા. રાહતા મહારાષ્ટ્રનું એકદમ પછાત વિસ્તારનું ગામડું હતું. ગરીબાઈ અત્યંત હતી. ગામમાં પાંચ-છ બ્રાહ્મણનાં ઘર હતાં. પરંતુ ક્યાંય ભિક્ષા ના મળી. ભર બપોરે બાર વાગે પાછા સાકોરી આવી ગયા.

આગલા દિવસે અર્ધભૂખ્યા રહેવાને કારણે ચાલવાનો થાક લાગ્યો હતો. હવે અહીં રહેવાની ગુરુદેવ ના પાડે છે. તેથી ત્યાંથી ૧૪-૧૫ માઈલ દૂર આવેલા કોપરગાંવનો રસ્તો પકડ્યો. પેટ ભાડું માગતું હતું. પણ તેની ઇચ્છાઓને પૂર્ણ કરી શકાય તેમ

ન હતું. વરસાદને કારણે જમીનમાંથી પથ્થરો બહાર નીકળી આવ્યા હતા. તે પગમાં ફચોફચ પેસી જતા હતા. પગમાં ફોલ્લા પડી ગયા. વચ્ચે વચ્ચે કાંટા અને કાદવ પણ સારો એવો હતો. રસ્તામાં પી શકાય તેવું પાણી પણ ન હતું. તેથી પિત્ત પ્રકોપ થયો. આમ છતાં ગમે તેમ કરીને ૧૩-૧૪ માઈલનો રસ્તો કાપી નાંખ્યો. કોપરગાંવ એકાદ માઈલ દૂર હશે ને ભયંકર ભૂખ, તરસ, થાકને કારણે ચક્કર આવી ગયા અને પૂજ્યશ્રી ભોંય પર બેભાન થઈ પડી ગયા. કોણ જાણે કેટલોય વખત તેઓ ત્યાં પડી રહ્યા. એટલામાં કોઈ પ્રભુપ્રેર્યો હરિનો લાલ આવી ગયો. તે કોપરગાંવનો જ હતો. તેણે ઢંઢોળીને પૂજ્યશ્રીને જાગૃત કર્યા. અત્યંત અશક્તિ આવી ગઈ હતી. હવે માત્ર ગોદાવરીનો પુલ ઓળંગવાનો હતો. ગોદાવરીમાં પૂર આવ્યું હતું અને પૂરનાં પાણી પુલ ઉપર લગભગ દોઢ ફૂટ જેટલાં વહેતાં હતાં. પેલા ભાઈએ પૂજ્યશ્રીને હાથ પકડીને પુલ પાર કરાવ્યો.

પુલ ઊતરીને ત્યાંથી નજીકમાં આવેલા દત્તમંદિરમાં પૂજ્યશ્રીને પેલો ભાઈ લઈ ગયો. મંદિરમાં પેસતાં જ ત્યાંના મહારાજ બોલ્યા : "બાવાજી, અહીં જગ્યા નથી, તમારે રહેવું હોય તો પેલા મુરલીધરના મંદિરમાં જાવ."

પૂજ્યશ્રી એ જ પળે પગથિયાં ઊતરી ગયા. પેલા પાસે આવેલા ભાઈને દયા ઊપજી. તે બોલ્યા -

"બાપજી, હું સીધું આપું તમે રાંધી લેજો."

"ભાઈ કોઈ બ્રાહ્મણના ઘરનું હોય તો જ સ્વીકારું- આપનું સીધું મારાથી નહીં સ્વીકારાય."

પેટમાં ભયંકર આગ લાગી હતી. મોં પાણી વગર સુકાઈ જતું હતું. શરીર પગ ઉપર ટકતું ન હતું. આંખો સમક્ષ કાળાં-પીળાં દેખાતાં હતાં. છતાં સિદ્ધાંતમાં કોઈ બાંધછોડ નહીં. મરણ આવે તો બહેતર પણ નિયમમાં કોઈ પ્રકારની શિથિલતાને અવકાશ નહીં.

ક્યાંક કહ્યું છે કે-

આપત્સ્વેવ હિ મહતાં
શકિતરભિવ્યજ્યતે ન સંપત્સુ।
અગુરોસ્તથા ન ગન્ધો પ્રણસ્તિ
યથાઽગ્નિપતિતસ્ય ॥

મહાન પુરુષોની શક્તિ, મહાનતા, ધૈર્ય, ઓજસ જ્યારે વિપત્તિમાં હોય ત્યારે સોળે કળાએ ખીલતી હોય છે. જેમકે અગરુ સામાન્ય સંજોગોમાં સુગંધ આપે છે, તેનાથી અનેક ઘણી સુંગધ અગ્નિમાં પડતાં આપે છે.

પૂજ્યશ્રીની જગ્યાએ કોઈ પણ હોત તો આપદ્‌ધર્મના અંચળા હેઠળ પણ પેલા માણસની ભિક્ષાનો સ્વીકાર કરત. પરંતુ નિયમોનું અસિધાર વ્રત પાલન કરવું તે પૂજ્યશ્રીની કોટિના મહાત્માઓ જ કરી શકે.

પૂજ્યશ્રીએ આના અનુસંધાનમાં તેમના એક મિત્ર અંબાલાલ વ્યાસને જુલાઈ ૧૯૨૭ના એક પત્રમાં લખ્યું છે - "પણ મેં કહ્યું કે બ્રાહ્મણના ઘર જ્યાં સુધી હોય

ત્યાં સુધી તમારે ત્યાંથી સીધું લઈ રાંધી ખાવું એ બ્રાહ્મણોનું અપમાન છે, બ્રાહ્મણો મને ધુત્કારી ભલે કાઢે પણ મને બ્રાહ્મણને ત્યાંથી ભિક્ષા ન મળે એટલા ખાતર હું તમારું સીધું ન જ સ્વીકારું."

આ પ્રમાણે કહેતાં પેલો માણસ બોલ્યો - "મહારાજ, તમને દેહની બહુ કિંમત હોય તેમ લાગતું નથી."

આનો કોઈ પણ જવાબ આપ્યા સિવાય પૂજ્યશ્રીએ મુરલીધરના મંદિરનો રસ્તો પકડ્યો. મંદિરમાં પુરાણ ચાલતું હતું. ત્યાં બે મિનિટ પૂજ્યશ્રી બેઠા, પછી બહાર નીકળી, બ્રાહ્મણના ઘરની તપાસ કરવા માંડી. એક ઘેરથી થોડું ખાવાનું મળ્યું. પૂજ્યશ્રીએ પ્રેમથી આરોગ્યું અને "દત્તનામ સ્મરણ"ની એક પ્રત પ્રસાદી તરીકે આપી.

રાત પડી, સૂવાનો પ્રશ્ન હતો. એક ઘરના ઓટલે રાત કાઢી નાખી. અત્યંત થાક અને પગે ચઢી ગયેલા ગોઠલાનું દર્દ, તેમને ઊંઘવા દે તેમ ન હતું. પણ આરામ કર્યા વગર ચાલે તેમ પણ ન હતું.

સવાર પડી. નદીએ નહાવા જવાની પણ શક્તિ ન હતી. છતાં જેમતેમ કરીને ગોદાવરીમાં સ્નાન કર્યું. શરીર કામ કરતું ન હતું. તેમની સ્થિતિ એકદમ અસહાય હતી, કમર સુધીનાં પાણીમાં ગયા. સૂર્ય અર્ધ્ય આપ્યો. પછી બે હાથ જોડી, આંખો મીંચીને ગુરુદેવને પ્રાર્થના કરી- "હે ગુરુમહારાજ, હે પ્રભુ, તારે આ શરીર લેવું હોય તો લઈ લે. મારે હવે તેની જરાય જરૂર નથી. આમ છતાં પણ જો તને આ શરીરને ટકાવવાની આવશ્યક્તા લાગતી હોય તો, ચાલવાની તાકાત આપ, મારે ગુરુપૂર્ણિમા સુધીમાં વાંકડી પહોંચવું જોઈએ."

સ્નાન કરી લીધું. થોડું નિત્યકર્મ કર્યું અને એકદમ ચમત્કાર સર્જાયો. પૂજ્યશ્રીના શરીરમાં શક્તિના ફુવારા ફૂટવા લાગ્યા. તેમને થાક ક્યાં ગયો તેની ખબર ના પડી. તેઓ એકદમ સ્વસ્થ થઈ ગયા. શરીરમાં અત્યંત સ્ફૂર્તિ આવી ગઈ. તેઓ ગોદાવરી માને પ્રણામ કરી, ગુરુમહારાજને મનોમન પ્રણામ કરી ખભે ઝોળી ભેરવી નીકળી પડ્યા. કોપરગાંવથી બાર માઈલ યેવલા આવ્યા. ત્યાં બે-પાંચ મિનિટ બેસી સાત માઈલ દૂર આંદરસૂલ પહોંચ્યા. ત્યાં બપોર થવા આવી, ભિક્ષાની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ. ભિક્ષા લઈ વૈજાપુર તરફ જવા માંડ્યું. રસ્તામાં ભૂલા પડ્યા. ખૂબ ખૂબ અથડાયા. રાત પડી ગઈ. તરસ ખૂબ લાગી. ગામ આવ્યું. તે ગામમાં એક બ્રાહ્મણને ત્યાં જલપાન કર્યું અને રાત્રે તેમના ઓટલા પર જ સૂઈ ગયા. સવારે ત્યાંથી ચારેક માઈલ દૂર આવેલા ગોદાવરી રેલવેના શેહેગાંવ પહોંચ્યા.

સ્ટેશન પર ખબર કાઢતાં, જાણ્યું કે હજી એકસોદશ માઈલ ચાલવું પડશે. ત્યાંનો સ્ટેશન માસ્ટર તૈલંગી બ્રાહ્મણ હતો. તેણે પૂજ્યશ્રીને ભિક્ષા કરાવી અને સાટોનાની ટિકિટ કઢાવી આપી બપોરની ગાડીમાં બેસાડ્યા. પૂજ્યશ્રી સાટોના ગામે ઊતર્યા. પૂજ્યશ્રીને એટલી ખબર હતી કે સાટોના પાસે દૂધના નદીને કિનારે આવેલા વાંકડી ગામે ગાંડા મહારાજ ચાતુર્માસ કરવા આવવાના છે.

સાટોના સ્ટેશન પર તપાસ કરતાં ખબર પડી કે સાટોના નજીક વાંકડી નામનાં

ત્રણ ગામો છે અને એ ત્રણે ગામો દૂધના નદીને કિનારે જ આવેલાં છે. પાસેમાં પાસેનું વાંકડી ગામ ચાર માઈલ દૂર હતું. પૂજ્યશ્રીએ ચાલવા માંડ્યું. ગાડીમાં પાણી પીધેલું નહીં, તરસ લાગેલી, સાંજ પડી ગયેલી, છતાં કોઈ તકલીફને ગણકાર્યા વગર ધ્યેય તરફ આગેકૂચ કરવા માંડી. વરસાદને કારણે રસ્તામાં કાદવ, કીચડ, કાંટાની પગ સાથેની દોસ્તી અવિરત રહી. ગામડાના રસ્તાઓ ભલભલાને ભટકાવી દે તેમ પૂજ્યશ્રી ભૂલા પડ્યા. માથાના વાળ ગૂંચાઈ ગયેલા. શરીર પર ઉઝરડા પડી ગયેલા. કપડાં અસ્તવ્યસ્ત, મોં દાઢી-મૂછવાળું અને તેમાં ચમકતી વિશાળ આંખોને કારણે કોઈ એમની પર વિશ્વાસ કરે તેવું બને જ નહીં. ઘણું બધું ચાલ્યા, પણ ગામ કે નદી કશું જ ના આવ્યું. ગળું સુકાઈ ગયું. પૂજ્યશ્રીએ વિચાર્યું કે ક્યાંક તો નદી આવશે. એટલે પાણી પીને ત્યાં સૂઈ જઈશ. પણ ઘણું બધું ચાલ્યા પછી એક ગામ આવ્યું. ગામલોકો તેમનાથી ડરવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીના છૂટા કેશ અને વિચિત્ર વેશ સાથે રાત્રે ભટકતા જોઈ, બધા તેમની પર વહેમાવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીએ એક જણને દૂરથી પૂછ્યું,

"ભાઈ, મારે વાંકડી જવું છે, ક્યાંથી જવાશે ?"

પેલો ભાઈ ગૂંચવાવા લાગ્યો. એટલામાં એની પત્ની બોલી- "આ ભટકતું ભૂત ક્યાંથી ગામમાં ઘૂસી ગયું છે ?"

બીજો એક બોલ્યો- "કાઢી મૂકો એને ગામની બહાર."

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું- "મારે અહીં રોકાવું નથી. મને વાંકડીનો રસ્તો બતાવો."

પણ લોકો રસ્તો બતાવવાને બદલે જુદી જુદી વાતો કરવા લાગ્યા. કોઈ કહેતાં કોઈ તેમની નજીક આવતું ન હતું અને કોઈ રસ્તો બતાવતું ન હતું. થોડી વારમાં તો આખું ગામ ભેગું થઈ ગયું.

એક જણ બોલ્યો -

"અલ્યા ધકેલી મૂકો ગામની બહાર."

બીજો બોલ્યો - "મેથીપાક આપો એટલે હરખો થશે....."

આમ બધા પોતપોતાની રીતે સૂચનો આપવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રી તો એકદમ સ્વસ્થ રીતે એક જગ્યાએ સ્થિર ઊભા રહી ગયા. તેમણે ખૂબ જ શાંતિથી તેમની નજીકમાં ઊભેલા એક માણસને કહ્યું, "ભાઈ, હું સાધુ છું. ગૂજરાતથી આવું છું અને વાંકડી ગાંડા મહારાજને મળવા જાઉં છું. રસ્તામાં ભૂલો પડ્યો. તેથી અહીં આવી ચઢ્યો છું. મહેરબાની કરી મને રસ્તો બતાવો."

પેલો માણસ સહેજ સમજુ હતો. તે રસ્તો બતાવવા પૂજ્યશ્રીની નજીક ગયો. ત્યાં તો તેની પત્ની તાડૂકી- "ખબર નથી પડતી. એ ધુતારાની નજીક કેમ જાવ છો ? એને જ્યાં જવું હશે ત્યાં જશે. તમે આમ આવી જાવ."

બીજા એક માણસે પૂજ્યશ્રીને દૂરથી કહ્યું, "આ બાજુની કેડીએથી નીકળી જાવ. એકાદ-બે કલાક ચાલતાં ગામ આવી જશે. વચ્ચે નદી આવશે. તેને કિનારે કિનારે જજો."

ચાલતાં ચાલતાં નદી આવી. પાણી પીધું અને નજીકના ગામમાં પૂજ્યશ્રી ગયા.

ત્યાં એક બ્રાહ્મણને ત્યાં ગયા. ફળાહાર કર્યો અને ત્યાં જ સૂઈ ગયા. આ ગામ વાંકડી જ હતું. પણ અહીં ગાંડા મહારાજ આવવાના ન હતા.

સવારે ઊઠી બીજા બે વાંકડીમાં પૂજ્યશ્રી ખબર કાઢી આવ્યા તો એક વાંકડીમાં ગાંડા મહારાજ આવવાના છે, તેવી ખબર મળી. હજુ આવ્યા ન હતા. તેથી પૂજ્યશ્રી સાટોના જવા નીકળ્યા અને જે ગૃહસ્થને ત્યાં ગાડાં મહારાજ ઊતરતા હતા તેમને મળ્યા. તેમણે કહ્યું :

"મહારાજ સાંજે આવશે."

પૂજ્યશ્રી વાંકડી જુલાઈ ૧૯૨૭ના બીજા સપ્તાહમાં ગુરુપૂર્ણિમા વિ.સં. ૧૯૮૩ પહેલાં પહોંચી ગયા. સાંજ પડી. ગાંડા મહારાજ આવી ગયા. ગાંડા મહારાજ હાલ યોગાનંદ સરસ્વતીના નામે જાણીતા હતા. તેમણે ટેંબે સ્વામી મહારાજની અનન્ય સેવા કરી હતી. તેઓ તેમના પરમ ભક્ત હતા. તેઓ સુરત જિલ્લાના તલંગપુર ગામના હતા. તેમનો જન્મ દત્તજયંતીને દિવસે થયો હતો અને હાલ મહારાષ્ટ્રના પાથરી તાલુકાના ગુંજ ગામે સ્થિર થયા હતા. ટેંબે સ્વામીની નિશ્રામાં અષ્ટાંગયોગ અને પૂર્ણજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

ગાંડા મહારાજને તેમના અલગ રૂમમાં લઈ જવાયા અને તેમને એક સાધુ મળવા આવ્યા છે, તેમ કહ્યું, ગાંડા મહારાજને ખબર પડી જ ગઈ હતી. તેમણે પૂજ્યશ્રીને બોલાવ્યા.

પૂજ્યશ્રી અંદર ગયા. ગાંડા મહારાજ લગભગ આસન પર ઊભા થઈ ગયા અને બોલ્યા,

"આવો આવો બ્રહ્મચારીજી" એમ કહી પોતાની પાસે બેસાડ્યા. ક્યાંય સુધી ઔપચારિક વાતો કરી.

બીજા દિવસે ગાંડા મહારાજ અને પૂજ્યશ્રી દૂધના નદીને તીરે વાંકડી ગામે ગયા. ત્યાં ગયા પછી ગાંડા મહારાજે પૂજ્યશ્રીને કહ્યું,

"જુઓ બ્રહ્મચારીજી, હું ગૂજરાતી છું. પૂજ્ય સ્વામીજીના સહવાસને કારણે થોડુંઘણું મરાઠી જાણું છું. પૂજ્ય સ્વામીજીના બ્રહ્મલીન થયા પછી તેમનું જીવનચરિત્ર મેં મરાઠી ભાષામાં લખ્યું છે, તેનું નામ 'શ્રી ગુરુમૂર્તિ ચરિત્ર' એવું આપ્યું છે, તેનું નિત્ય પારાયણ અને અનુષ્ઠાન વગેરે થઈ શકે, તે માટે તેને "ઓંવી બદ્ધ" કાવ્યમય કરવા, એક સાક્ષરને આપ્યું છે. તે બધું લખાઈને આવી ગયું છે."

એટલું કહી ગાંડા મહારાજે તેમના ખલેચામાંથી એક મોટી ફાઈલ કાઢી અને તેમના ખોળામાં રાખી. પછી બોલ્યા.

"આ લખાણ આપી ગયા પછી એક દિવસ પૂજ્ય સ્વામીજી સ્વપ્નમાં આવ્યા. અને કહ્યું,

આ ઓંવી બદ્ધ કાવ્યને સુધારવા માટે તારી પાસે બ્રહ્મચારીને મોકલું છું. શુદ્ધિ અને પ્રકાશન બધું જ તેને સોંપી દે જે.' બસ ત્યારથી હું તમારી રાહ જોઉં છું."

પૂજ્યશ્રીને તરત જ ખ્યાલ આવી ગયો કે પૂજ્ય સ્વામી મહારાજે શાથી ગાંડા

મહારાજની પાસે મોકલ્યા. તેમને પૂજ્ય ગુરુદેવની આ સેવા કરવાનો મોકો મળ્યો. તેથી ખૂબ આનંદ થયો. તેમણે ગુરુદેવનો મનોમન ખૂબ આભાર માન્યો.

કેવી અનન્ય ગુરુભક્તિ, ગુરુ પર અતૂટ શ્રદ્ધા, માત્ર સ્વપ્નમાં જ દક્ષિણ દિશામાં જા, ગાંડો તારી રાહ જુએ છે, એટલી જ માત્ર સૂચનાને અનુસરીને એકદમ અજાણી વ્યક્તિ-અજાણી જગ્યાએ જવા માટે નીકળી જવું એ ગુરુ પરની શ્રદ્ધાની પરાકાષ્ઠા સૂચવે છે.

ગાંડા મહારાજ સુધી પહોંચવા માટે ખિસ્સામાં રાતી પાઈ નહીં, અરે પૈસાને અડકવાનું જ નહીં, એવી પ્રતિજ્ઞા તેમની અવધૂતી ઝોળીમાં પડી હતી. સેંકડો માઈલ દૂર જવાનું, રસ્તામાં શું ખાવું ? શું પીવું ? ક્યાં સૂવું ? કાંઈ વિચારવાનું નહીં. શરીરને માત્ર ગુરુદેવને આશરે વિચરવા દેવાનું. તાઢ, તડકો, વરસાદ, અગવડતા, યાતનાઓ, ભૂખ, તરસ, થાક, અશક્તિ, તાવ વગેરેનું પોટલું માથે મૂકી માત્ર ગુરુદેવના સ્વપ્નાદેશથી નીકળી પડવું, એ બહુ ઊંચા ગજાની વ્યક્તિ જ કરી શકે છે.

પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવનું આ કામ કરવા માટેની પૂજ્યશ્રીની ઉત્કટ ભાવનાનું અને ગુરુદેવ માટેની અત્યંત આદર, શ્રદ્ધા, કૃતજ્ઞતા દર્શાવતી વાત તેમણે તેમના મિત્ર અંબાલાલ વ્યાસને લખી. તેમાં તેમણે લખ્યું -

"ગુરુ મહારાજની એટલી સેવા મારે હાથે થાય એથી વધારે સ્પૃહણીય મારે માટે શું હોઈ શકે ? ગુરુમહારાજના મારા પર અનેક ઉપકાર છે. એમના પાર્થિવ શરીરનું દર્શન મને નથી થયું, પણ મારામાં જે કંઈ રામ છે, તે કેવળ એમની કૃપા છે. એ વિશે મને લેશમાત્ર પણ શંકા નથી."

ગાંડા મહારાજે ફાઈલ પૂજ્યશ્રીને આપી. પૂજ્યશ્રીએ તે લઈ આંખો પર અને માથા પર અડકાડી. એક અલગ ઓરડામાં પૂજ્યશ્રીના રહેવાની વ્યવસ્થા થઈ. પૂજ્યશ્રી સવારે એક વખત જમતા. સાંજે ચરણામૃત લેતા. ખાવાનો સમય જળવાતો ન હતો. પણ દિવસમાં એક વખત જમવાની વ્યવસ્થા ગામમાં રહેતા પાંચ બ્રાહ્મણોના ઘરમાંથી થઈ જતી.

પૂજ્યશ્રી સવારમાં અનુષ્ઠાન કરતા અને બપોર પછી "ગુરુમૂર્તિ ચરિત્ર" તપાસવાનું કામ કરતા. દરમિયાનમાં પૂજ્ય સ્વામીજીના એક શ્લોકમાં પૂજ્યશ્રીને ભૂલ લાગી, તેમણે તે ગાંડા મહારાજને વાત કરતાં કહ્યું-

"મહારાજશ્રી, સ્વામીના આ શ્લોકમાં થોડી ભૂલ છે."

આટલું સાંભળતાં તો ગાંડા મહારાજને પગથી માથા સુધી ઝાળ લાગી. તેમની આંખો લાલચોળ થઈ ગઈ. મોં તપી ગયું અને બોલ્યા-

"તમને ખબર છે બ્રહ્મચારીજી, તમે કોની ભૂલ કાઢો છો ? મારા ગુરુમહારાજની ભૂલ કાઢો છો ?"

પૂજ્યશ્રીને થયું કે બફાઈ ગયું. મહારાજ હમણાં ધક્કો મારીને કાઢી મૂકશે. એટલે પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સ્વસ્થતાથી અને ધીમેથી કહ્યું-

"ના મહારાજ, હું એમ નથી કહેતો. આ તો થોડી લખવામાં ભૂલ છે, તે તરફ આપનું ધ્યાન દોર્યું."

આ સાંભળી ગાંડા મહારાજ શાંત પડ્યા. તેઓ ગુરુદેવ માટે કોઈ કપાતી વાત

સાંભળી શકતા નહીં. તેમને મન ગુરુદેવ સર્વસ્વ હતા. તેમની એવી ખાતરી જ હતી કે ગુરુદેવ એટલે પૂર્ણ પુરુષ અને પૂર્ણ પુરુષથી ભૂલ થાય જ નહીં. પૂજ્યશ્રી ગાંડા મહારાજની અનન્ય ગુરુભક્તિથી પ્રભાવિત થઈ ગયા. તેમને ગાંડા મહારાજ માટે અત્યંત પ્રેમ, લાગણી ઊભરાઈ. તેથી શ્રી ગુરુલીલાના ઉપાસના કાંડમાં લખ્યું છે :

ગાંડા સમ ગુરુભક્ત ના દીઠો બીજે ક્યાંય
વારી જાઉં તન્નામ પર વંદન કરું સદાય. ૧૪૭/૫૭

ગાંડા મહારાજ ઇચ્છતા હતા કે પૂજ્યશ્રી ગુરુમૂર્તિ ચરિત્ર સુધારી ભરૂચ છપાવી કરીને જ વિદાય લે, પરંતુ પૂજ્યશ્રીને એ અનુકૂળ ન હતું. ગાંડા મહારાજની અત્યંત અનિચ્છા છતાં સુધારવાનું કામ પરવારી યોગ્ય સ્થળેથી નર્મદા પરિક્રમા શરૂ કરી દેવી અને પરિક્રમા પૂરી કર્યા પછી જ છપાવવાનું કામ પૂર્ણ કરવું એમ પૂજ્યશ્રીએ નક્કી કરી દીધું.

ગુરુમૂર્તિ ચરિત્ર સુધારી લીધું. પછી પૂજ્યશ્રીએ ગાંડા મહારાજને ગ્રંથ સુપ્રત કર્યો. ગાંડા મહારાજ ખૂબ જ ખુશ થઈ ગયા. તેમણે ગ્રંથને માથા પર અડકાડી છાત સરસો ચાંપ્યો. પછી ખોળામાં મૂકી બોલ્યા-

"બ્રહ્મચારીજી, આપે મારી ઉપર અનહદ ઉપકાર કર્યો છે. હું તેનો કોઈ બદલો વાળી શકું તેમ નથી. ગુરુદેવની આપની પર અસીમ કૃપા ઊતરો તેવા આશિષ આપું છું."

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : "મહારાજશ્રી, આ કામ તો પ.પૂ.ગુરુદેવે જ સોંપેલું છે અને ગુરુદેવે આપેલું કામ કરવાની ખૂબ મઝા પડે. તેમાં આપને ઉપકારવશ થવાની જરૂર નથી." પછી થોડી વાર રહી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

"હવે હું આપની રજા લઈશ. મારે પરલી વૈજનાથના જ્યોતિર્લિંગનાં દર્શને જવું છે, ત્યાંથી નાગનાથ મહાદેવનાં દર્શન કરી પરિક્રમા માટે નીકળી પડવું છે."

"બ્રહ્મચારીજી, આપ આ ગ્રંથ ભરૂચ ખાતે છપાવડાવીને નિશ્ચિંતતાથી પરિક્રમા કરો તો કેમ ?"

"મહારાજ, હવે પરિક્રમા કરવી એવું મને અંદરથી લાગ્યા કરે છે. તેથી બીજા કોઈ કામમાં મન ચોંટશે નહીં."

"તો એક કામ કરો. વૈજનાથજીનાં દર્શન કરી આવો, પછી અહીં થોડું રોકાઈને જજો."

"સારું."

બીજે દિવસે શ્રાવણ વદ નોમને સં.૧૯૮૩ને દિવસે પૂજ્યશ્રીએ વાંકડી છોડ્યું. ત્યાંથી પચાસેક માઈલ દૂર આવેલા પરલી ગામે વૈજનાથના જ્યોતિર્લિંગનાં દર્શન કરી પાછા ફરતાં ભાદરવા સુદ એકમના રોજ વાંકડી આવ્યા. ત્યાં બે દિવસ રોકાઈ ભાદરવા સુદ ચોથને દિવસે વાંકડી છોડી નાગનાથનાં દર્શને નીકળી ગયા. ત્યાંથી અકોલા થઈ મોરટક્કા નર્મદાકિનારે પહોંચી ગયા. ઓમકારેશ્વરના મમલેશ્વર જ્યોતિર્લિંગનાં દર્શન કરી મોરટક્કા પાછા આવી ગયા.

❍ ❍ ❍

૧૩

નર્મદા પરિક્રમા

સ્વયંતીર્થ પાવન અતિ, પરિક્રમા શેં કાજ,
રેવા તટ તીર્થો તણી, કરે રંગ ગુરુ આજ.
ગુરુદેવ પોતે સહે, સકલ કષ્ટ સંગાત
ભક્તાનુગ્રહ કારણે, બાળવતી જ્યમ માત.

શ્રી દત્તપુરાણનાં ૧૦૮ પારાયણનું અનુષ્ઠાન પૂર્ણ કરી પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી, તેના ઉદ્યાપન નિમિત્તે ૧૦૮ દિવસમાં પુણ્ય સલિલા રેવાની પરિક્રમા પૂર્ણ કરવાનો ગુરુદેવ પ.પૂ.ટેંબે સ્વામીનો આદેશ માથા પર ચઢાવી પૂજ્યશ્રી નર્મદાકિનારે મોરટક્કા (મધ્યપ્રદેશ) આવી પરમહંસના આશ્રમે રહ્યા. વિ.સ.૧૯૮૩ આસો સુદ ચોથને ગુરુવારના રોજ સાંજે ચાર વાગે પૂજ્યશ્રી પરમહંસના આશ્રમેથી નીકળી મોરટક્કાના નર્મદાના દક્ષિણ કિનારા પર આવી ગયા.

પૂજ્યશ્રીએ ખરો અવધૂત વેષ ધારણ કર્યો. એક કૌપીન પહેરી વધારાનું એક કૌપીન પગે બાંધી રાખ્યું. એક હાથમાં લાંબો ડંડો અને બીજા હાથમાં કમંડળ લીધું. માથા પર વિદૂષક જેવી ટોપી પહેરી. એક ભગવી થેલી ખભે લટકાવી. તેમાં ગોળ રાખવા નાનો ડબો, દંતમંજન, ઊલિયું, છરી, કાંટો કાઢવા માટેની સોય, એક જનોઈ, એક લોટો વગેરે તાત્કાલિક જરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ મૂકી. કાળો કામળો ખભે નાખ્યો. આવા વેષે નર્મદાને કિનારે પાણીના વહેણ સુધી આવી ઊભા. થોડી પળો રેવામાના વહેતા પાણીને જોયા કર્યું. કોણ જાણે શીએ વાતો કરી હશે ? એ રેવામા પાસે, પછી બધો સામાન ભાઠામાં મૂકી તેઓ ઘૂંટણ સુધીના પાણીમાં ગયા અને માને બે હાથે વંદન કરી અત્યંત ભાવપૂર્વક બોલ્યા, "હે મા રેવા, તારે આશરે છું. તારી પરિક્રમા તું જ કરાવે છે. મા, તારી શક્તિ વગર હું પંગુ છું. તું રક્ષણ કરજે. શક્તિ આપજે." એટલું બોલી નર્મદાજળ માથે મૂક્યું. આંખે લગાડ્યું અને એક નાની શીશીમાં પાણી ભરી લીધું. પછી કિનારા પર આવી ગયા અને ચૌદ ભુવનનો રસાલો હાથમાં ઉપાડી ઉઘાડા પગે "જય નર્મદે હર" બોલી પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમાનો આરંભ કર્યો.

અડવાણે પગે ચાલતાં શરૂઆતમાં ખૂબ જ તકલીફ પડવા લાગી. પરંતુ

એ તો પગને વાગતું હતું. પૂજ્યશ્રીને કાંઈ થતું ન હતું. જોતજોતામાં તેમણે કટાર, આલી ટાંકસર ગામ વટાવી દીધાં. અંધારું પડવા આવ્યું. એક ગામની બહાર ધર્મશાળામાં રાતવાસો કરી બીજે દિવસે સવારે પ્રાતઃકર્મ પતાવી નીકળી પડ્યા. તેમને પાંખો આવી હોય તેમ સડસડાટ ચાલતા. ગોમુખ, કાંકરિયા, મટ્ટી, રાવેલ મર્દાના વટાવી નગાવાં, મલન ગામ થઈ ભટિયાન સુધી લગભગ ૧૬-૧૭ માઈલનો પ્રવાસ કરી દીધો. સૂરજદાદા માથે આવી ગયા. ચાલતાં થોડો થાક લાગતો હતો.

એક ગામને પાદરે એક ચોતરા પર બધો રસાલો મૂકી નર્મદાકિનારે ગયા. શાંતિથી એક પથ્થર પર બેસી સ્નાન કર્યું અને કમંડળમાં પાણી લઈ પાછા ચોતરા પર આવ્યા. ચોતરા પર બેસી નવટાંક જેટલા ગોળનું પાણી કરી પી લીધું અને આરામ કરવા હાથનું ઓશીકું કરી લાંબા થયા. લગભગ ત્રણ વાગ્યાના અરસામાં ઊભા થઈ ગયા અને ચાલતી પકડી.

ભટિયાનથી થોડેક ઊંચા ટેકરા પર ગૌધારેશ્વર શિવજીનું મંદિર હતું. આ વિસ્તાર ગૌધારી ઘાટ તથા સાતપીપલીઘાટ તરીકે જાણીતો હતો. ગૌધારીઘાટ જમદગ્નિઋષિનું તપશ્ચર્યાનું સ્થાન હતું. ગૌધારેશ્વર ઘાટ ઉપરથી આજુબાજુનું સ્થળ ખૂબ જ સુંદર અને રળિયામણું લાગતું હતું. પતિતપાવન નર્મદાના પ્રવાહનાં દર્શન થતાં હતાં. પૂજ્યશ્રીએ શિવજીનાં દર્શન કર્યાં અને બહાર નીકળી મા નર્મદાને પ્રણામ કરી પ્રકૃતિને પળ-બેપળ માટે પીધી અને રસ્તો માપવા માંડ્યો.

ગૌધારી ઘાટથી મર્કટતીર્થ લગભગ છ-સાત માઈલ ચાલીને આવી ગયા. કિનારા પર પથ્થર-કાંકરા ઓછા હતા. તેમજ રસ્તો ચોખ્ખો હતો. એટલે પૂજ્યશ્રીની ચાલમાં ખૂબ જ ઝડપ આવી ગઈ. નર્મદા અને વેદા નદીનો અહીં સંગમ થાય છે. પૂજ્યશ્રી ત્યાંથી સડસડાટ પાંચેક માઈલ દૂર આવેલા વડગામ નામના ગામે આવી ગયા. ગામની નજીક માંડવ્યાશ્રમ હતો. આ સ્થળે માંડવ્યઋષિએ તપ કર્યું હતું. સામે કિનારે મહેશ્વર નામનું ગામ દેખાતું હતું. મહેશ્વર પ્રાચીન કાળમાં માહિષ્મતિ નામે ઓળખાતું હતું.

અંધારું થઈ ગયું હતું. પૂજ્યશ્રીએ ધર્મશાળામાં ધામા નાખ્યા અને રાત પસાર કરી દીધી. થાકને કારણે પૂજ્યશ્રીને રાતે થોડો તાવ આવી ગયો. પરંતુ સવારે પાછા તૈયાર થઈ મુસાફરી આરંભી દીધી.

તાવ શરીરમાં વ્યાપતો હતો. તેથી ઝડપ થઈ શકતી ન હતી. આમ છતાંય ધીમે ધીમે પૂજ્યશ્રી નાવડીટોલા વટાવી સહસ્રધારા આવી ગયા.

રસ્તો ખૂબ વિકટ હતો. કાંકરા, કાંટા સાથે ભેખડો પરથી જવાનું હતું. અવરજવર ખૂબ ઓછી હતી.

કહેવાય છે કે સહસ્ત્રાર્જુને પોતાના હજાર હાથથી નર્મદાને બાંધવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. મહેશ્વરથી વહેતો પ્રવાહ પથ્થરો-શિલાઓને કારણે અસંખ્ય ધારાઓમાં વહેતો હતો. આ જગ્યાએ નર્મદાનો પટ ખૂબ વિશાળ હતો. બધી જ ધારાઓ ખૂબ ઝડપથી નાચતીકૂદતી હતી અને સુંદર કર્ણપ્રિય કલ-કલ ધ્વનિ ચોગરદમ આંદોલિત કરતી હતી.

પૂજ્યશ્રીનો માર્ગ ડાબે હાથે ફંટાયો, પથરા-કાંકરા, કાંટા પગમાં પેસી જતા હતા.

માંડ માંડ ચાલી શકાતું હતું. છતાં ત્રણ-ચાર માઈલ લથડતા પગે કાપી નાખ્યા. હવે ચાલવાનું અતિ દુષ્કર હતું. માથું ચકરાવા લાગ્યું. શરીર તાવથી ધખધખી ગયું. એક પગલું પણ માંડ ચાલી શકાતું હતું. પૂજ્યશ્રીએ એક ઝાડ નીચે કામળો નાખ્યો અને તેની ઉપર પડતું નાખ્યું. ક્યારે આંખ મળી ગઈ તેની ખબર ના પડી. સારો એવો સમય તેઓ પડી રહ્યા. તાવ વધતો હતો. તાવમાં તેઓ કણસતા હતા. તરસ ખૂબ લાગી હતી, પણ બેઠા થઈ કમંડળમાંથી પાણી પીવાની હામ ન હતી.

એટલામાં બાજુના ગામનો એક માણસ પસાર થતો હતો. તેની નજર પૂજ્યશ્રી પર પડી. તેણે જોયું તો પૂજ્યશ્રી ખૂબ કણસતા હતા. પેલા માણસે પૂજ્યશ્રીના શરીર પર હાથ મૂક્યો. તાવ દઝાડી દે તેવો હતો. પેલા માણસને દયા આવી. તેણે પૂજ્યશ્રીને ઢંઢોળીને જગાડ્યા અને પૂછ્યું,

"મહારાજ, પરિક્રમાવાસી છો ?"

માથું હલાવી પૂજ્યશ્રીએ હા પાડી.

"તાવ ક્યારનો આવે છે ?"

"બેત્રણ દિવસ થયા હશે."

"મારે ઘેર પધારશો ? સારું થાય એટલે ચાલ્યા જજો."

પૂજ્યશ્રીને લાગ્યું કે આને ગુરુદેવે જ મોકલ્યો છે. તેથી તેમણે સંમતિ બતાવી અને નજીકના જ ગામમાં પેલા માણસને ઘેર ગયા. પેલો માણસ સુથાર હતો અને ગામમાં બધા તેને ભગત તરીકે ઓળખતા હતા. સુથારભગતને ત્યાં પૂજ્યશ્રી ત્રણ-ચાર દિવસ રહ્યા. ભગતે ખૂબ સારી ચાકરી કરી. પછી પાંચમે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રી અંતરથી આશીર્વાદ આપીને પરિક્રમામાં નીકળી ગયા.

પૂજ્યશ્રી ત્યાંથી લગભગ છ-સાત માઈલ દૂર ખબઘાટ પર પહોંચી ગયા. ગામ નજીક નર્મદા અને સાટક નદીનો સંગમ હતો. સાટક નદી જ્યાં નર્મદાને મળતી હતી ત્યાં પાંચેક ફૂટના ધોધરૂપે નર્મદા જળમાં પડતી હતી. મનોહર નયનરમ્ય દૃશ્ય અને કર્ણપ્રિય સંગીત પૂજ્યશ્રીએ થોડી વાર માણી લીધું. પછી આગળ ચાલી સંગમ પાર કર્યો. અહીં નર્મદાજીના તટ ઉપરની પથરાળ ભેખડોમાં જલેરીમાં સ્થાપિત કરેલાં સાઠ શિવલિંગ હતાં. તે બધાં કુદરતી રીતે જ પથ્થરોમાંથી જ પ્રગટેલાં હતાં. પૂજ્યશ્રીએ શિવલિંગોને પ્રણામ કર્યાં અને ચાલવા માંડ્યું.

ખબઘાટથી અચલી, કઠોરા ગામે આવી ગયા. કઠોરા આગળ નર્મદાજીની વચ્ચે ત્રણેક માઈલનો લાંબો ધર્મપુરીનો બેટ છે. ધર્મપુરી ગામ ઉત્તર કિનારે આવ્યું છે. બેટ એકદમ નયનરમ્ય અને લીલોછમ દેખાય છે. નર્મદા તેની બન્ને બાજુએથી વહે છે.

પૂજ્યશ્રી એક પથ્થર પર બેઠા. ડબામાંથી ગોળ કાઢી તેનું પાણી બનાવીને પી લીધું. હવે ગોળ પણ ખલાસ થઈ ગયો. ભિક્ષામાં આવે ત્યારે ખરો. પૂજ્યશ્રીએ ગોળના પાણીનું પાન કરી બ્રાહ્મણગાંવ તરફ ચાલવા માંડ્યું. રસ્તામાં બુરાડ નદી અને નર્મદાજીનો સંગમ પાર કરી નંદગાંવ થઈને બ્રાહ્મણગાંવ પહોંચ્યા.

પુરાણ કાળમાં આને બ્રહ્માવર્ત તીર્થ કહેતા. બ્રહ્માજીએ આ સ્થળે તપશ્ચર્યા કરી હતી.

બ્રાહ્મણઘાટ થોડો આરામ કરી પૂજ્યશ્રીએ વિશ્વનાથ ખેડા, ચેનપુરા થઈ મારૂકી-ચીંચલી ગામે આવી ગયા. નર્મદામાં હાથ-પગ ધોઈ પૂજ્યશ્રીએ કપિલા સંગમ તરફ ચાલવા માંડ્યું. કપિલા સંગમ આગળ નર્મદાજીને કોઈ મોટી નદી નહીં, પણ એક નાળા જેવી નદી મળે છે. અહીં કપિલ મુનિએ તપશ્ચર્યા કરી હતી.

કપિલા સંગમથી થોડે આગળ લહિરા ગામની બહાર એક ધર્મશાળામાં પૂજ્યશ્રીએ રાતે ધામા નાંખ્યા. રાત્રે ગોળ ખલાસ થઈ ગયો હતો. ભિક્ષાની વ્યવસ્થા થઈ નહીં. ભૂખ તો લાગી જ હતી. પૂજ્યશ્રી નર્મદાજીને કિનારે જઈ જલપાન કર્યું અને ધર્મશાળામાં આવી સૂઈ ગયા.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી પ્રાતઃકર્મ પરવારી પાંચેક માઈલ દૂરના મોહિપુરા આવ્યા. અહીં નર્મદાતટે એક શિવાલય હતું. અહીં ભાર્ગવઋષિએ એક હજાર જેટલા યજ્ઞોમાં હાજરી આપી હતી. તેથી આ સ્થળને સહસ્ત્રયજ્ઞાખ્ય તીર્થ કહે છે.

મોહિપુરાથી રાજઘાટ આવી ગયા. રાજઘાટ પુલ પાસે આવેલા દત્તમંદિરમાં પૂજ્યશ્રી દર્શને ગયા. આ સ્થળે પૂજ્ય ટેંબે સ્વામી સન-૧૯૧૨માં આવેલા, ત્યારે ત્યાંથી ત્રણ માઈલ દૂર વડવાનીના રાજા રણજિતસિંગ દર્શને આવેલા. તેમણે પૂજ્ય સ્વામીજી પાસે શેરમાટીની માગણી કરી. પૂ.સ્વામીજીના આશીર્વાદથી રણજિતસિંગને સંતતિ થઈ. તેથી તેમણે સન ૧૯૧૪માં દત્તમંદિરનું નિર્માણ કર્યું. સન ૧૯૧૬માં એક મુખી આરસની સુંદર દત્તમૂર્તિની વિધિસર પ્રતિષ્ઠા કરી.

રાજઘાટ ગામની ધર્મશાળામાં થોડો આરામ કરી પૂજ્યશ્રી આગળ વધ્યા. ખૂબ ભૂખ લાગી હતી. બે દિવસથી પેટમાં એક કણ પણ પડ્યો ન હતો. તેના આગલા દિવસે પણ માત્ર થોડા ગોળનું પાણી જ પેટમાં પડ્યું હતું. પૂજ્યશ્રી ક્યારેય સદાવ્રતમાં જતા જ નહીં, ભિક્ષા પણ માગતા નહીં. કોઈ ભિક્ષા આપે તો માત્ર એક કે બે દિવસ ચાલે તેટલી જ લેતા. તેમાં પણ મોટે ભાગે ગોળ જ લેવાનું પસંદ કરતા. સહેજ પણ સંગ્રહ કરતા નહીં.

હવે પગ લથડવા લાગ્યા હતા. મા નર્મદા તેમનું ધ્યાન રાખતાં. પરંતુ કોઈક વખત ઘણી આકરી પરીક્ષા પણ કરી લેતાં. ગોળ હતો નહીં. ભિક્ષા મળવાની કોઈ શક્યતા ન હતી. પગથી ચાલવાનું શક્ય ન હતું. સાંજ પડવા આવી હતી. શરીરમાં ખૂબ અશક્તિ આવી ગઈ. ભૂખ-તરસને કારણે ચક્કર આવી ગયાં. જ્યાં ચાલતા હતા ત્યાં જ ઘડીક બેઠા. પછી પાણી પીને પેટ ભરવા માટે નર્મદાજીના પ્રવાહ તરફ ચાલવા માંડ્યું. ખૂબ રેતી હતી. તેથી પગ ભરાઈ ગયા. વળી ચક્કર આવી ગયા અને નદીની રેતીમાં જ ફસડાઈ પડ્યા અને ત્યાં જ બેભાન થઈને ઢળી પડ્યા. આખી રાત બેભાનાવસ્થામાં જ પડી રહ્યા.

સવારે સૂર્યનારાયણે તેમનાં સુકોમળ કિરણોથી ઢંઢોળીને ઉઠાડ્યા. તેમને ભાન આવ્યું. ધીમેથી બેઠા થઈ ઊભા થયા. નદીકિનારે બેસી ગયા. જેમતેમ કરી સ્નાન કર્યું. ત્યાં જ બેસી રહી સંધ્યાપૂજા કરી લીધી. પછી ધીમે ધીમે રેતીના પટમાં જ્યાં તેમની થેલી, દંડ વગેરે હતાં ત્યાં આવ્યા અને બેઠા. હવે બેસવાની પણ શક્તિ ન

હતી. એટલે ત્યાં જ આડા પડ્યા.

એટલામાં સામે કિનારેથી એક નાની નાવડી આવી. તેમાંથી એક ગૃહસ્થ ઊતર્યા. તેઓ કોઈને શોધવા માટે ચારે તરફ નજર ફેરવતા હતા. તેમની નજર પૂજ્યશ્રી પર પડી. તેઓ એકદમ ઝડપથી પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા. પ્રણામ કર્યા અને બોલ્યા :

"મહારાજ, આપ પરિક્રમાર્થે નીકળ્યા છો ?"

"હા" ખૂબ ક્ષીણ અને અંદર ઊતરતા જતા અવાજે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા.

"એકલો ગોળ ખાવ છો ?"

આ સાંભળતા જ પૂજ્યશ્રી ચમકી ગયા. તેમનાં નયન વિસ્ફારિત થઈ ગયાં. તેમને અત્યંત આશ્ચર્ય થયું. તેમણે એટલું જ કહ્યું-

"હા."

"તો લો બાપજી, હું આપને માટે ગોળ લાવ્યો છું."

"પણ તમને કોણે કહ્યું કે હું મોટે ભાગે ગોળ જ ખાઉં છું. તમને અહીં કોણે મોકલ્યા ?" પૂજ્યશ્રીએ ગૃહસ્થની સામે જોઈને પૂછ્યું.

પેલા ગૃહસ્થ બોલ્યા-

"મહારાજ, આજે રાતે મને સ્વપ્નમાં રેવામા આવ્યાં હતાં. તેમણે મને કહ્યું- સામે કિનારે એક સંત ભૂખને લીધે બેભાન થઈને પડ્યા છે. તે પરિક્રમાવાસી છે. તું સવારે ત્યાં જઈ ગોળ આપી આવ. પછી હું સવારે વહેલો ઊઠી ગયો. પ્રાતઃકર્મ પરવારી બજારમાં જઈ દુકાન ખોલાવીને આ ગોળનો રવો લઈ આવ્યો અને અહીં આવી ગયો છું."

પછી તેના થેલામાંથી ગોળનો રવો કાઢી પૂજ્યશ્રી સમક્ષ મૂકી બોલ્યો -

"મહારાજ, મારા તરફથી આટલી સેવા સ્વીકારો."

પૂજ્યશ્રીએ ગોળના રવામાંથી પાશેરેક જેટલો ગોળ કાઢી લીધો અને તેનું પાણી બનાવી પી ગયા. માત્ર ગણતરીની પળોમાં જ તેમના શરીરમાં સ્ફૂર્તિ આવી ગઈ. તેમની અશક્તિ ક્યાંય ચાલી ગઈ. તેમનું મન એકદમ પ્રફુલ્લિત થઈ ગયું. પછી પાણીથી ડબો ધોતાં બોલ્યા :

"ભગત, આપનો હું અત્યંત આભારી છું. રેવામા આપનું કલ્યાણ કરશે. હવે હું આપની રજા લઉં." એમ કહી ખાલી ડબો ઝોળીમાં મૂકી ખભે ભરાવી, કામળો ખભે નાંખી, માથે ટોપી પહેરી, હાથમાં દંડો અને કમંડળ લઈ પૂજ્યશ્રી ઊભા થઈ ગયા.

પેલા ગૃહસ્થ બાકીના ગોળનો રવો બતાવીને બોલ્યા, "મહારાજ, આ ગોળ ?"

"મારે જેટલો જરૂરી હતો તેટલો મેં લીધો. ફરી ભૂખ લાગશે ત્યારે રેવામા વ્યવસ્થા કરશે."

"નહીં બાપજી, આ ગોળ તો હું આપને માટે જ લાવ્યો છું. આપે લઈ જવાનો છે."

"મારાથી વધારે નહીં લેવાય. હું સંગ્રહ કરતો નથી, આપ એ પાછો લઈ જાવ."

પેલો ગૃહસ્થ આભો બની ગયો. તે સાત્ત્વિક પ્રકૃતિનો હતો. તે બોલ્યો-

"પ્રભુ, મેં તો સંતચરણે ધરી દીધો. હવે મારાથી ન લેવાય."

"ભાઈ, જરૂરથી વધારે મારાથી નહીં લેવાય. મને ક્ષમા કરો."

પેલો ગૃહસ્થ ગળગળો થઈ ગયો. બે હાથ જોડીને બોલ્યો-

"મહારાજ, હું તો તુચ્છ વિષયી જીવ છું. માત્ર સ્વાર્થ અને સ્વપરાયણતા સિવાય કાંઈ ભાથું બાંધ્યું નથી. આપે દર્શન આપવાની આટલી કૃપા કરી તો થોડી વધારે કૃપા કરી ગોળ સ્વીકારી લો." તેની આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં.

પૂજ્યશ્રીએ ઝોળીમાંથી ડબો કાઢ્યો અને તેમાં દોઢ પાશેર જેટલો ગોળ મૂકી ડબો ઝોળીમાં મૂકી દીધો. પછી તે ગૃહસ્થના બરડે હાથ મૂકીને બોલ્યા :

"બસ, હવે વધુ નહીં લેવાય."

ગૃહસ્થના આશ્ચર્યની અવધિ ના રહી. તેને થયું કે આ તે કેવા ત્યાગી મહાપુરુષ છે. તે પણ એમ જલદી સેવાનો લાભ છોડે તેવા ન હતા. તે બોલ્યા, "હે મહાત્મા, મેં તો આપી દીધો, પાછો લઈ જવાનો મારો અધિકાર નથી."

પૂજ્યશ્રીએ મંદ હાસ્ય રેલાવ્યું અને કહ્યું : "એમ કરો ભગત, આ સંતપ્રસાદી માની ઘેર લઈ જાવ અને આખા ગામમાં વહેંચી દો, બસ."

ગૃહસ્થ કાંઈ બોલી શક્યા નહીં. તેમની જીભ ઝલાઈ ગઈ. એ આ અકિંચન બાદશાહની શહેનશાહીથી દિઙ્મૂઢ થઈ ગયા. તે પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં આળોટી પડ્યા અને બાપજીના ચરણો પકડી માથું ચરણોને અડકાડ્યું, અને બન્ને પોતપોતાના રસ્તે પડ્યા.

પૂજ્યશ્રી મોટા ભાગે ગોળનું પાણી બનાવીને પી લેતા. કેટલીક વખત ચણાની કાચી દાળ પલાળીને ખાઈ લેતા. કોઈવાર ખજૂર મળી જાય તો તેનાથી દિવસ કાઢી નાખતા.

તા.૧૧-૧૦-'૨૭ના રોજ તેમણે શૂલપાણેશ્વરની ઝાડીમાં પ્રવેશ કરી દીધો. રાજઘાટ નર્મદાજીના દક્ષિણ તટ પરની શૂલપાણેશ્વરની ઝાડીનું પ્રવેશદ્વાર ગણાય છે, જ્યારે ગરુડેશ્વર ઉત્તર તરફથી શૂલપાણેશ્વરની ઝાડી અને પહાડીનો લગભગ એંસી માઈલનો અત્યંત વિકટ, બિહામણો માર્ગ હવે શરૂ થતો હતો. ઘણા બધા ભીલો તથા હિંસક પશુઓનો ડર બતાવતા પણ પૂજ્યશ્રી તો ભયને બાળીને ભસ્મ કરી પી ગયા હતા.

ઝાડીનો માર્ગ અતિ વિકટ હતો. પથ્થરો-કાંકરા-કાંટા પગમાં પેસી જતા હતા. ચાલતાં ચાલતાં એક પથ્થર પરથી બીજા પથ્થર પર પગ મૂકતાં પૂજ્યશ્રીનું સમતોલન ગયું, તેથી તેઓ પડી ગયા. સામાન્ય વાગ્યું. પણ આગળના પથરા કૂદતાં-કૂદતાં જમણો પગ લગભગ લંગડો જ થઈ ગયો.

એક સવારે પ્રાતઃકર્મ કરી નદીમાં સ્નાન કરવા ઊતર્યા અને પગ લપસ્યો અને ઊંડા ધરામાં ઊતરી ગયા. પાણીનો વેગ ખૂબ હતો અને ધરા આગળ પાણી ઘુમેડી ખાતાં હતાં. પૂજ્યશ્રી બે-ચાર પળ માટે ફસાઈ ગયા, પણ કોણ જાણે કેમ તેઓ કિનારા તરફ ધકેલાઈ ગયા.

થોડી ઝાડી પસાર થયા પછી એક ગિરનારી સાધુનો સંગાથ થયો. તે આજુબાજુના ભીલો પાસેથી મકાઈ માગી લાવતો અને બંને જણ ખાતા.

દક્ષિણ તટ પરની પહાડી સાપુતારા અને ઉત્તર તટ પર વિંધ્યની હારમાળા હતી. બન્ને તટ પરની પર્વતમાળા એકબીજાની ખૂબ નજીક આવી જતી હતી. અહીં હિંસક

પ્રાણીઓ અને શિકારી ભીલોનો ડર હતો. આ તટ પર શરૂઆતની ઝાડીમાં જ ભીલો લૂંટી લેતા. જ્યારે ઉત્તર તટની ઝાડીમાં ઝાડી પૂરી થવા આવે ત્યારે ભીલોનો ડર રહેતો.

પૂજ્યશ્રી બીજાસેનની નજીક પહોંચી ગયા. અહીં ગોયદ અને નર્મદા સંગમનું દર્શન કરી બીજાસેન ગામ પહોંચી ગયા. રાવણની પુત્રી બીજાસેનીએ રાવણના વધ પછી શંકર ભગવાનની આજ્ઞાથી અહીં તપ કર્યું હતું.

પૂજ્યશ્રી ત્યાંથી આગળ બોરખડી તરફ ગયા. બીજાસેનથી બે-ત્રણ માઈલ પછી પહાડી ખૂબ ઊંચી હતી અને બન્ને તટની પહાડી ખૂબ જ નજીક હતી. નર્મદાનો પટ એકદમ સાંકડો હતો. પટ એટલો સાંકડો હતો કે હરણ ત્યાંથી છલાંગ મારી સામે કિનારે જઈ શકે, તેથી આ સ્થળને ''હરણફાળ'' કહે છે. આ સ્થળે હિરણાક્ષ્ય રાક્ષસે તપશ્ચર્યા કરી હતી.

બોરખડી થઈને કુલી, ગૂંગસા વગેરે નાનાં નાનાં ગામો પૂજ્યશ્રીએ વટાવી દીધાં. માર્ગ અત્યંત વિકટ હતો. ઊંચી ઊંચી પહાડી, સૂર્યકિરણો પેસી પણ ના શકે તેવી ઝાડી વચ્ચે રસ્તો કરતા કરતા પૂજ્યશ્રી ચાલ્યા જતા હતા.

રસ્તામાં ચાર-છ સાધુઓ સાથે થઈ ગયા. તેમની સાથે પૂજ્યશ્રી વાતચીતો કરે. પૂજ્યશ્રીનો જ્ઞાનભંડાર જોઈને બધા આશ્ચર્યચકિત થઈ જતા અને ઘણી વખત પ્રશ્નો પૂછી કાંઈક જાણવા પ્રયત્ન કરતા. પૂજ્યશ્રી કહેતા કે, ''દુનિયા સુખની શોધમાં ફરે છે. તે તેમને નથી મળતું. હું દુઃખની શોધમાં છું. મને એય નથી મળતું. સુખ-દુઃખ એ મનનું કારણ છે. મન જ માણસને બાંધે છે અને મન જ તેને છોડાવે છે. મન જ માણસનું મિત્ર છે અને મન જ માણસનું દુશ્મન છે.''

બીજા પરિક્રમાવાસીઓ પણ પૂજ્યશ્રીના જ્ઞાનનો લાભ લેતા. તે માટે પ્રશ્નો પૂછીને પૂજ્યશ્રીને બોલતા કરતા. ઘણા બધા સવાલોના જવાબ આપવાનું પૂજ્યશ્રી ટાળતા. તેમને કોઈને બોધ આપવાનો કે પોતાના જ્ઞાનની જાહેરાત કરવાનું ગમતું નહીં, પરંતુ ઘણી વખત સાચો પ્રશ્ન પૂછનાર મળી જાય તો પૂજ્યશ્રી તેને ચોક્કસ સંતોષ આપતા.

પૂજ્યશ્રી કહેતા પૂર્વના પાપ એટલે 'મળ' કર્મ કરવાથી ધોવાય. આપણી સાધનાને આડે આવતો વિક્ષેપ ઉપાસનાથી ધોવાય અને આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચેનાં આવરણો જ્ઞાન વડે ધોવાય.

'સુખ-દુઃખનું કારણ કર્મ છે. સકામ કર્મ મનુષ્યને બાંધે છે અને નિષ્કામ કર્મ મનુષ્યને મુક્ત કરે છે.'

કેટલાક સાધુઓ તેમનો સાથ છોડતા ન હતા. જોકે કેટલાક બીભત્સ વાતો કરતા અગર તો વિચિત્ર પ્રશ્ન પૂછતા. જરૂર જણાય તો પૂજ્યશ્રી સણસણતો જવાબ પણ આપી દેતા.

એક વખત બધા નર્મદામાં સ્નાન કરતા હતા. ત્યારે એક સાધુએ પૂજ્યશ્રીની મશ્કરી કરી. તે સાધુ બોલ્યા :

''મહારાજ, લંગોટીનો મંત્ર જાણો છો ?''

પૂજ્યશ્રી એક પળમાં તેનો ગલીચ અણસાર પામી ગયા. તેમણે ખૂબ જ સ્વસ્થતાથી

જવાબ આપ્યો :

''હા, બોલો કઈ ભાષામાં કહું ? હિંદી, ગૂજરાતી, મરાઠી કે અંગ્રેજી ? બોલો તમે કહો તે ભાષામાં કહું :

પેલો સાધુ બોલ્યો-

''હિંદીમાં કહો.''

પૂજ્યશ્રીએ જવાબ આપ્યો :

''લોભ કી લંગોટી, લાલચકા ધાકા,
દુનિયા ઠગત ફિરે લીયે બેરાગા.''

બધા જ બાવાઓનાં મોં પડી ગયા. આગળ બોલવાની કોઈએ હિંમત ના કરી. એટલે પૂજ્યશ્રી તેમની વિશાળ આંખો તેમની પર સ્થિર કરી અને બોલ્યા :

''બોલો બાવજી, ચીપિયાનો મંત્ર કહું ? કહો તો દંડ અને કમંડળનો મંત્ર પણ સંભળાવું.''

બધા ચૂપ થઈ ગયા. તે જ પળે પૂજ્યશ્રી જળમાંથી બહાર નીકળી ગયા અને બાવાઓનો સંગાથ છોડી દીધો.

પૂજ્યશ્રીએ એકલા જ ચાલવા માંડ્યું. થોડા સમયમાં દશ-પંદર માઈલ કાપી નાંખ્યા. પ્રભુપ્રાપ્તિ માટેની અદમ્ય ઇચ્છા, બ્રહ્મચર્યનું તેજ અને જુવાનીનું જોમ, તેની સાથે સોનામાં સુગંધ ભળે તેમ નંદનવન જેવો રેવાનો કાંઠો. અત્યંત ગાઢી ઝાડીમાં પક્ષીઓનો કલશોર. બસ પૂજ્યશ્રી તો સડસડાટ ચાલવા લાગ્યા. આગળ જતાં બે કેડીઓ આવી. કઈ કેડીએ જવું તે નક્કી થઈ શક્યું નહીં. આગળપાછળ નજર કરી. બધે સૂમસામ હતું. કોઈ માર્ગ દેખાડનાર દેખાતું ન હતું. એટલે તેમણે ડાબા હાથવાળી કેડી પકડી. પરંતુ જેમ જેમ તેઓ આગળ જતા ગયા તેમ તેમ કેડી ખૂબ જ સાંકડી થતી ગઈ. ઝાડી પણ અત્યંત ગીચ થઈ ગઈ. ઊભા ઊભા તો ચાલી જ ના શકાય તેટલી ભરચક ઝાડીમાં પૂજ્યશ્રી રસ્તો કરતા ગયા. આગળ જતાં કેડી અદશ્ય થઈ ગઈ. આગળ જવાનો કોઈ રસ્તો દેખાતો જ ન હતો. સાંજ પડી ગઈ. ભયાનક જંગલ હતું. વન્ય પશુઓના અવાજ ચારે કોરથી આવતા હતા. શિયાળ, સસલું, ઝરખ, રાની બિલાડો, સાપ જેવા પ્રાણીઓ તો તેમની આગળપાછળ ફરવાં લાગ્યાં.

પરંતુ બાપજી માટે બધાંય પ્રાણીઓ દત્તસ્વરૂપ હતાં, આત્મસ્વરૂપ હતાં. તેથી પ્રાણીઓનો ડર લાગવાની વાત જ ક્યાં હતી ? ઝાડી પણ એટલી ગીચ હતી કે નમતા પહોરનાં સૂર્યકિરણો અંદર પ્રવેશી જ શકતાં ન હતાં, તેથી પૂજ્યશ્રીએ એક ઝાડ નીચે રાતવાસો કરવા કામળો નાંખ્યો. થેલો, દંડ, ટોપી બધું માથા આગળ મૂકી હાથનું ઓશીકું કરી, સવામણ રૂની તળાઈમાં લંબાવ્યું અને નિશ્ચિંતતાથી આંખો મીંચી, પાંચ-દસ પળમાં તો પરમેશ્વર જોડે તાર જોડી દીધો.

થોડી વાર પછી સૂકાં પાંદડાંનો અવાજ કાન પર પડ્યો. પૂજ્યશ્રીએ આંખો ખોલી અને જોયું તો એક કઠિયારો ટૂંકી પોતડી, માથે ફાળિયું, તેની ઉપર લાકડાનો ભારો અને હાથમાં કુહાડો લઈ ઊભો હતો. તે મરક મરક હસતો હતો. તેના કાળા ભમ્મર

પરંતુ ભવ્ય કપાળ પર વાંકડિયા વાળની બે-ચાર લટો રમતી હતી. તેના મુખ પર નિર્મળ હાસ્ય રમતું હતું. આંખો ચમકતી હતી.

બાપજીએ પણ તેની સામે ભુવનમોહક સ્મિત કર્યું.

કઠિયારો બોલ્યો :

"મહારાજ, પરિક્રમા કરવા નીકળ્યા છો ?"

"હા."

"તો આવા ઘોર જંગલમાં અંતરિયાળ કેમ પડ્યા છો ?"

"ભાઈ, જંગલ શું ? ગામડું શું ? અને શહેર શું ? બધેય અલખનાં બેસણાં છે."

"સાચી વાત છે મહારાજ, પણ અહીં નજીકમાં જ એક ગામ છે. તેમાં એક નાની ધર્મશાળા છે. તેમાં રાતવાસો કરો. મારી પાછળ આવો."

જવાબની રાહ જોયા વગર જ કઠિયારો આગળ થયો. પૂજ્યશ્રી 'પ્રભુની મરજી' કહીને તેની પાછળ પાછળ ગયા. તેમને થયું કે આ કઠિયારો ક્યાંથી ફૂટી નીકળ્યો ? અને એના મોં પરનું તેજ અલૌકિક છે. માન કે ના માન પણ અવધૂત, આ સામાન્ય કઠિયારો નથી.

પૂજ્યશ્રી વાતનો તાગ કાઢવા કઠિયારાની લગોલગ થઈ ગયા અને વાતો કરવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું :

"ભાઈ, તમે કોણ છો ? શું કામ કરો છો ? આમ ક્યાં જાવ છો ? તમારું ગામ કયું ?" એક સાથે અવધૂતમાં રહેલા માસ્તરસાહેબે પ્રશ્નપત્ર કાઢી નાખ્યું.

કઠિયારો માત્ર મીઠું હસ્યો અને કુહાડો બતાવીને બોલ્યો :

"મહારાજ, હું કઠિયારો છું. જંગલમાં લાકડાં કાપું છું. મારું ગામ આ બાજુ છે અને અફીણ લેવા સામેના ગામ જાઉં છું." એટલી જ સહજતાથી પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપી દીધા.

પૂજ્યશ્રી આગળ કાંઈ પૂછવા જાય ત્યાં તો ગામનું પાદર દેખાયું. પૂજ્યશ્રીને ખૂબ નવાઈ લાગી. તેમને થયું, આ ગણતરીની મિનિટોમાં ગામ કેવી રીતે આવ્યું ?

કઠિયારો બોલ્યો :

"જુઓ મહારાજ, પેલી બાજુ ધર્મશાળા છે. આજની રાત કાઢી નાંખો."

પૂજ્યશ્રી વિચારશૂન્ય અવસ્થામાં જ તે બાજુ વળી ગયા. ચાર-પાંચ ડગલાં ભર્યા હશે ને એકદમ કઠિયારાનો વિચાર આવ્યો. તેમણે પાછળ જોયું તો ક્યાંય સુધી કઠિયારો દેખાતો નહોતો. પાદરમાં એવી કોઈ જગ્યા ન હતી કે તે કોઈ બાજુ જતો રહ્યો હોય અને દેખાતો બંધ થઈ જાય.

પૂજ્યશ્રી ખૂબ ગૂંચવણભરી સ્થિતિમાં જ ધર્મશાળામાં ગયા. હાથ-પગ ધોયા. થોડો આરામ કર્યો અને ગામમાં ગયા. પૂછતાં પૂછતાં અફીણવાળાની દુકાન ખોળી કાઢી. આખા ગામમાં અફીણની દુકાન એક જ હતી.

પૂજ્યશ્રીએ દુકાનદારને પૂછ્યું :

"ભાઈ, હમણાં કોઈ કઠિયારો અફીણ લેવા આવ્યો હતો ?"

"અરે ! મહારાજ, આજે તો સવારથી કોઈ ઘરાક જ નથી. તમારે જોઈતું હોય તો લઈ જાવ, સસ્તા ભાવે આપીશ."

પૂજ્યશ્રીએ સાંભળ્યું ના સાંભળ્યું કરી બોલ્યા :

"જો એ અહીં આવે તો ધર્મશાળામાં મને મળવા મોકલજો."

પૂજ્યશ્રી ધર્મશાળામાં ગયા. હવે મનોમન ખાતરી થઈ ગઈ કે, પ્રભુ જ કઠિયારા રૂપે આવ્યા હતા. કઠિયારાનું મોહક સ્મિત પૂજ્યશ્રીની આંખો સમક્ષ દેખાયા કરતું હતું. પૂજ્યશ્રી ખૂબ જ પ્રસન્નતાથી મલકાયા અને બે હાથે અત્યંત ભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યા અને સૂઈ ગયા. સૂતાં સૂતાં ખૂબ ધીમેથી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "પ્રભુ ગોરખનાથ પાસે તો તમે તેમનો ગર્વ ઉતારવા સંતાકૂકડી રમેલા ! મારી પાસે શા કારણથી સંતાકૂકડી રમો છો ?"

બીજે દિવસે સવારે પ્રાતઃકર્મ પતાવીને પૂજ્યશ્રી નીકળી પડ્યા. રસ્તો તો અતિ વિકટ હતો, છતાં એક પછી એક નાનાં-નાનાં ભીલ-લૂંટારુઓનાં ગામ વટાવતાં વટાવતાં, ડુંગરાઓ એક પછી એક ઠેકતા ઠેકતા, છેક ઝલકન-નર્મદાના સંગમ સુધી આવી ગયા. અત્યંત બિહામણી પહાડી હતી.

બીજાસેન પછી મોરટક્કાથી છેક ઝલકન નદી સુધીનો વિસ્તાર ભીલોના ડરવાળો ગણાય છે. આ ગાળા દરમિયાન પરિક્રમાવાસી એક જ વખત લૂંટાય એવું નહીં વધુ વખત પણ લૂંટાઈ જાય. કાંઈ કહી શકાય નહીં.

ઝલકન સંગમ પર પૂજ્યશ્રીએ હાથ-પગ ધોઈ થોડું જલપાન કર્યું. પછી સડસડાટ ચાલવા માંડ્યું. બપોર થવા આવી, એક ગામની ભાગોળે ચોતરા પર બેસી થોડો ગોળ પાણીમાં નાખી પાણી પી ગયા. પછી થોડા આડે પડખે થયા.

અડધો કલાક સૂતા ના સૂતા ત્યાં તો પૂજ્યશ્રીએ ઊઠીને ચાલવા માંડ્યું. ઝાડી, કોતરો, ડુંગરાઓ પાર કરીને પૂજ્યશ્રી અંધારું થવા આવ્યું ત્યારે કિનારા પર એક મોટી ટેકરીની તળેટીમાં આવી ગયા. રાતવાસો કરવા માટેની જગ્યા વિચારવા લાગ્યા. ટેકરી પર ક્યાંક જગ્યા મળે તેમ વિચારી તેઓ ટેકરી ચઢી ગયા. ટેકરી પર એક બાજુએ ત્રણ ગિરનારી બાવાઓ બેઠા હતા. સામસામે 'ગુરુદેવ દત્ત'ની આપ-લે થઈ.

એક સાધુ બીજાની સામે આંખનો ઈશારો કરીને બોલ્યો :

"પેલા ઝરણા પાસે જઈને આરામ કરો. તમને ત્યાં બરાબર ફાવશે."

પૂજ્યશ્રીએ વિચાર્યું કે આ લોકો વાતો કર્યા કરશે, ગાંજો પીશે અને તેથી મારી ઊંઘ બગડશે, તેના કરતાં અહીંથી દૂર ઝરણા પાસે જ આરામ કરું. પૂજ્યશ્રી ઝરણા પાસે આવ્યા. ઝરણામાં એકદમ નિર્મળ જળ વહેતું હતું. થોડેક જ દૂર એ નર્મદામાં મળી જતું હતું.

પૂજ્યશ્રીએ થોડું જલપાન કરી ઝરણાથી લગભગ દસેક ફૂટ દૂર કામળો પાથર્યો અને ઝરણાનો સુંદર કર્ણપ્રિય કલ-કલ ધ્વનિ સાંભળવા બેસી રહ્યા. રાત પડી ગઈ. પૂજ્યશ્રીએ લંબાવ્યું. આકાશ સામે જોતાં જોતાં તારાઓ સાથે તારામૈત્રક કરતાં કરતાં અલખમાં ખોવાઈ ગયા.

સાધુઓએ તાપણું કર્યું હતું અને ગપાટા મારતા મારતા તાપતા હતા. મોડી રાતે પાસેની ઝાડીમાં સહેજ સળવળાટ થયો. પૂજ્યશ્રીએ પેલા સાધુઓને કહ્યું :

"સાધુમહારાજ, જરા સાવધાન રહેજો. આ બાજુ કોઈ જંગલી જાનવર હોય તેમ લાગે છે."

પેલા સાધુઓ જાગી ગયા અને તાપણામાં થોડા ચીંટિયાં-પાંદડાં નાખી તેને સતેજ કર્યું. થોડી વાર કશું સળવળ્યું નહીં, એટલે સૂઈ ગયા. પૂજ્યશ્રી પણ સૂઈ ગયા.

વહેલી પરોઢે પૂજ્યશ્રી ઊઠી ગયા. પ્રાતઃકર્મ પરવારી સ્નાનસંધ્યા કરી ધ્યાનમાં બેઠા. થોડી જ વારમાં ધ્યાન લાગી ગયું. એટલામાં એક મોટો વાઘ બાપજીની પાછળથી આવ્યો અને છલાંગ મારી બાપજીને કૂદી જઈ સામેની ઝાડીમાં ગાયબ થઈ ગયો. વાઘની છલાંગને કારણે અને એકદમ માથા પરથી કૂદી જવાને કારણે હવાનો સૂસવાટો પૂજ્યશ્રીને લાગ્યો. તેઓ ધ્યાનભંગ થયા. તેમણે આંખો ખોલી અને એક વાઘ ઝાડીમાં પેસી જતો જોયો. પૂજ્યશ્રીએ સ્મિત કર્યું અને બે હાથ જોડી પ્રણામ કરી બોલ્યા :

"પ્રભુ, આમ વાઘ રૂપે દર્શન દેવા આવ્યા? ખૂબ કૃપા કરી."

પેલા બાવાઓ તો આ જોઈને ખૂબ ગભરાઈ ગયા અને વાઘ તદ્દન નજીકથી માથા પરથી ગયેલો હોવા છતાં અત્યંત સ્વસ્થ રહેલા પૂજ્યશ્રીને જોઈ અચંબામાં પડી ગયા. તેઓ પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા અને બોલ્યા :

"મહારાજ, અમને માફ કરો." અમારાથી આપનો ગુનો થઈ ગયો છે. અમે જાણતા હતા કે રોજ રાતે વાઘ આ ઝરણામાં પાણી પીવા આવે છે. તેથી જ અમે આપને ઝરણા પાસે સૂઈ જવા કહ્યું હતું. એટલામાં વાઘ આવે તો સૌ પહેલાં આપને પકડે એટલામાં અમે ગમે ત્યાં નાસી જઈએ, તેવો અમારો ઇરાદો હતો. અમને ક્ષમા કરો મહારાજ."

પૂજ્યશ્રી ખૂબ જ શાંતિથી બોલ્યા :

"જુઓ સંતો, તમારો કોઈ દોષ નથી. એ તો વાઘનું વિકરાળ સ્વરૂપ લઈ પ્રભુ મને દર્શન દેવા આવ્યા હતા. પ્રભુના સૌમ્ય રૂપનાં તો દર્શન બહુ કર્યાં, અત્યારે આ સ્વરૂપે દર્શન દીધાં. તમે કોઈ જાતની ચિંતા કરશો નહીં. જાવ આરામ કરો."

કેટલી પ્રચંડ સ્થિતપ્રજ્ઞતા, કેવી અવધૂતી દૃષ્ટિ! ભયંકર જંગલી પ્રાણીઓમાં પણ પ્રભુનાં દર્શન કરે તે કેટલી ઉચ્ચ સ્થિતિ! સર્વત્ર આત્મભાવે નીરખી સર્વને પરમાત્મા સ્વરૂપ ગણી અદ્વૈતની ઉપાસનાનાં ઊંચામાં ઊંચાં શિખરો સર કરી પૂજ્યશ્રીનો વાઙ્મય દેહ સર્વત્ર મ્હોરી રહ્યો હતો. પૂજ્યશ્રીએ પત્ર ગીતામાં 'તપસી' મોદીકાકાને લખ્યું છે :

જગમાં બધે હરિ દેખ । હરિ માંહે જગ વિલોક ।
આત્મરૂપે સર્વ પેખ । વસે તદંકે શ્રી હરિ ॥
રહે પછી ન તેને દૂજું । એ જ અર્ણવ એ જ મોજું ।
તપસીવૃથા કેમ ધ્રૂજું । રાખ ભેજું ઠેકાણે ॥

અજવાળું થતાં થતાં તો પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી. અત્યંત વિકટ રસ્તામાં કાંટા-કાંકરા પગ સાથે મૈત્રી જાળવી રાખતા હતા. ક્યારેક કાંટો વાગતાં લોહી

પણ નીકળી જતું. પગમાં વાઢિયા પડી ગયા હતા. ઘણી વખત વાઢિયામાંથી પણ લોહી નીકળતું. પૂજ્યશ્રીની અકસીર દવા નર્મદાજીનું જળ. પગ ધોઈ આગળ નીકળી જાય. બપોર થતાં થતાં પૂજ્યશ્રી પેંડ્રા ગામે આવી ગયા. પેંડ્રા ગામે પૂજ્યશ્રી આસોવદ ચોથ સં.૧૯૮૩ના રોજ આવ્યા. ગામ પહાડી વિસ્તારમાં, નાની નાની છાપરીઓના રૂપે વસ્યું હતું. પેંડ્રાની બિલકુલ સામેના એટલે કે ઉત્તર કિનારે હાંફેશ્વર હતું. હાંફેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાંથી આ તટ પરના પરિક્રમાવાસી માટે પણ સીધાની વ્યવસ્થા થતી, પણ આ તટેથી બીજા પરિક્રમાવાસીઓએ ખૂબ બૂમો મારી પણ સામે તટે અવાજ પહોંચ્યો નહીં. તેથી સાથેનો એક સાધુ ક્યાંકથી થોડા મકાઈડોડા લઈ આવ્યો, તે શેકીને ખાધા. પાણી પીધું, થોડો આરામ કરી પૂજ્યશ્રી શૂલપાણેશ્વર તરફ નીકળી ગયા.

પૂજ્યશ્રી પવનવેગે ચાલતા. અત્યંત વિકટ માર્ગથી હવે ટેવાઈ ગયા હતા. ગમે તેવા અણીદાર પથ્થરને કે કાંટાને પગ ગાંઠતા ન હતા. મોખ્ખડી, ડરીલ, બામણી વગેરે ગામ વટાવી સિંદુરી-નર્મદાના સંગમ પાસે આવ્યા. સંગમ આગળ હાથ-પગ ધોઈ પાછું ચાલવા માંડ્યું.

નર્મદાજીનું રૂપ અત્યંત રમણીય હતું. પહાડ ફાડીને વહેતો નર્મદાજીનો પ્રવાહ હરેક પળે નવાં નવાં રૂપ સજતો હતો. પૂજ્યશ્રી ચીલમખેડી ગામ આવ્યા. ત્યાંથી આગળનો રસ્તો હવે રળિયામણો લાગતો હતો. ભેંકાર ઓછો થવા લાગ્યો. થોડીઘણી વસ્તી દેખાવા લાગી. ગૂજરાતની સરહદ નજીક આવી ગઈ. ગુંદરનાં પીઠાં દેખાવાં લાગ્યાં. ત્યાં નોકરી કરતા તડવી લોકો શુદ્ધ ગૂજરાતી બોલતા.

પૂજ્યશ્રી રાત પડતાં શૂલપાણેશ્વર પહોંચી ગયા. શૂલપાણેશ્વર મહાદેવનું મંદિર ભૃગુતુંગ નામના ડુંગર પર છે. શિવ ભગવાને અંધક દાનવનો ત્રિશૂલ વડે વધ કર્યો. ત્રિશૂલ લોહીવાળું થયું. ત્રિશૂલને લાગેલા ડાઘને ધોવા ભગવાન અનેક તીર્થોમાં ફર્યા. અંતે ભૃગુતુંગ પર્વત પર આવી ત્રિશૂલને ધરતીમાં માર્યું. ત્યાં એક મોટો કુંડાકારનો ખાડો થઈ ગયો. તેને રુદ્રકુંડ કહે છે. ત્રિશૂલ અહીં માર્યું એટલે ત્રિશૂળભેદ નામનું તીર્થ પ્રગટ થયું.

દેવોએ પ્રાર્થના કરી આ કુંડમાં સરસ્વતીગંગા પ્રગટ કરી. એ જ કુંડમાં ભોગાવતી અને દેવ નામે નદીઓ મળી. શંકર ભગવાને ત્રિશૂળથી રેખા દોરી કુંડનું પાણી નર્મદાજીને મળે તેમ કર્યું અને તેથી અહીં ત્રિવેણી સંગમ થયો. આ જગ્યાએ શંકર ભગવાને વિષ્ણુ ભગવાનને ચક્ર આપ્યું હતું. તેથી આ સંગમ સ્થળ "ચક્રતીર્થ" નામે પ્રસિદ્ધ થયું.

જમણી બાજુની પહાડી પર એક મોટી ગુફા હતી. તેમાં માર્કંડેય ઋષિએ તપ કરેલું.

શૂલપાણેશ્વર મહાદેવનું મંદિર પહાડીના આગળના ભાગમાં આવેલું છે. શિવાલય પશ્ચિમાભિમુખ હતું. નર્મદાજીનું અતિ રમણીય સ્વરૂપ માણવા માટેનું આ સર્વોત્તમ સ્થાન છે.

પૂજ્યશ્રીએ નદીકિનારે એક ઘાસની ઝૂંપડીમાં રાત પસાર કરી દીધી. સવારે ઊઠી પ્રાતઃકર્મ પરવારી, ભૃગુતુંગ પહાડ ચઢી તેની પરના ભૈરવજાપ પર આવેલા પ્રાચીન શિવાલયનાં દર્શન કર્યાં. નીચે ઊતરી રુદ્રકુંડનાં દર્શન કર્યાં. ત્યાંથી નીકળી થોડે દૂર

આવેલા રણછોડજીનાં દર્શન કરી, પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમા આરંભી દીધી. પૂજ્યશ્રી ચાલતા ચાલતા મોખડી ગંગાનદી અથવા મોક્ષ ગંગા નદી સુધી આવ્યા. ત્યાંથી થોડે દૂર મોખડી ગામ હતું.

પહાડી માર્ગે ચાલતા મોખડીના ધોધનો અવાજ કાન ભરી દેતો હતો. પૂજ્યશ્રીએ અવાજ સાથે તદ્રુપ થઈ જઈ ઈશ્વરાનુસંધાન કરી દીધું. અહીં નર્મદાજી કૂદકો મારીને વહેતાં હતાં. ધોધના ઊછળતા જળને આંખમાં ભરી દઈને પૂજ્યશ્રીએ નર્મદાના આ મનોહર રૂપનાં દર્શન કરી આગળ પ્રયાણ કર્યું. આગળ જતાં બપોર થવા આવી. એક ગામના ચોતરા પર બેસી ગોળનું પાણી કરી પી લીધું અને થોડો આરામ કરવા આડા પડ્યા.

થોડી વાર પછી એક ભગત ખભે તંબૂરો લઈને આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી બોલ્યા :

"મહારાજ, હું ગૂજરાતી છું. એકલો પડી ગયો છું. પરિક્રમા કરતાં ભય લાગ્યા કરે છે. આપ મને આપની પાસે રહેવા દો, હું આપને ભજન સંભળાવીશ અને બનતી સેવા કરીશ."

પૂજ્યશ્રીને કોઈ વાંધો ન હતો. તેમણે સંમતિ આપી. થોડો વખત આરામ કરી બન્ને પરિક્રમામાં નીકળી ગયા.

બે-ત્રણ દિવસ બન્ને જણે સારી રીતે વ્યતીત કર્યા. પછી એક દિવસ તેઓ એક ઝાડ નીચે બપોરના વિશ્રામ કરવા બેઠા. થોડી વારે બાજુની ઝાડીમાંથી ચાર-છ ભીલો આવ્યા અને તંબૂરિયા ભગત પાસેથી બધું છીનવી લીધું. પછી તંબૂરો માગ્યો. ભગત તંબૂરો આપવા આનાકાની કરવા લાગ્યા. તેથી ભીલોએ તે તંબૂરો ઝૂંટવી લેવા માંડ્યો. ભગત કેમે કરી તંબૂરો છોડતા ન હતા. આ ઝપાઝપીમાં તંબૂરો તૂટી ગયો ને તેમાંથી અગિયાર જેટલા રોકડા રૂપિયા નીકળ્યા. પૂજ્યશ્રી સમજી ગયા કે ભગત તંબૂરો કેમ નહોતા આપતા. ભીલો બધું લઈને નાસી ગયા.

તંબૂરો લૂંટાઈ જવાને કારણે ભગત ખૂબ દુઃખી થઈ ગયા. તેમની આંખમાંથી પાણી વરસી પડ્યું. તેઓ અત્યંત દુઃખી થઈને બોલ્યા :

"મહારાજ, તંબૂરા વગર મારાથી રહેવાશે નહીં." પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"ભગત, ચિંતા ન કરો. આગળના ગામે તમને તંબૂરો અપાવું છું, બસ."

બપોર પછી બન્ને ચાલી નીકળ્યા. સાંજ પડતાં એક ગામ આવ્યું. ગામની ધર્મશાળામાં પડાવ નાખ્યો. થોડી વાર થઈ હશે ત્યાં તો એક ભાવિક પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યો. તે પ્રણામ કરી બોલ્યો :

"મહારાજ, કાંઈ સેવા આપો. આપને માટે શું લાવું ? ફળ, દૂધ આપ જે કહો તે લાવું ?"

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "ભાઈ, મારે તો કાંઈ નથી જોઈતું. પણ આપની ભાવના થઈ છે એટલે અને આપને અનુકૂળતા હોય તો જ આ ભગતને એક તંબૂરો લાવી દો. આગળના ગામે તેમનો તંબૂરો લૂંટાઈ ગયો છે."

પેલા ભાવિક ગ્રામજનના આનંદનો પાર ના રહ્યો. પૂજ્યશ્રીએ તેને સેવા બતાવી, તેથી કૃતકૃત્ય થઈ ગયો. તે સીધો ગામમાં ગયો અને એક વાજિંત્રવાળાની દુકાનેથી તંબૂરો લઈ આવ્યો અને ભગતને આપ્યો. ભગતને તંબૂરો મળી ગયો એટલે આનંદમાં આવી ગયા. પૂજ્યશ્રીનો અત્યંત આભાર માન્યો. એકાદ દિવસ પછી ભગત પૂજ્યશ્રીથી છૂટા પડી ગયા.

હવે ગૂજરાતની સપાટ જમીન આવતી ગઈ. પહાડી ઓછી થઈ ગઈ એટલે થોડું વધારે અંતર કાપી શકાતું. પૂજ્યશ્રી વસંતપુરા, પિપલિયા વગેરે ગામ વટાવી ઈન્દ્રવર્ણા ગામે આવ્યા. ઈન્દ્રે દૈત્યોથી હારી-થાકીને આ સ્થળે તપશ્ચર્યા કરી હતી અને શિવજીને પ્રસન્ન કરી શક્તિ મેળવી હતી. તેમણે ઈન્દ્રેશ્વર નામના લિંગની સ્થાપના કરી હતી.

રાતવાસો પૂજ્યશ્રીએ નદીની રેતમાં જ કર્યો. આખી રાત ગુરુદેવની સ્તુતિમાં ગાળી દીધી. સવાર પડતાં પ્રાતઃકર્મ પતાવી થોડી વાર ધ્યાનમાં બેસી, પરિક્રમા આરંભી દીધી. ત્યાંથી નાનીરાવલ ગામમાં આવ્યા. અહીં નદીકિનારે વ્યાસેશ્વરનું દેરું પૂર્વાભિમુખ હતું. તેમની સામે પશ્ચિમાભિમુખ વૈદ્યનાથનું દેરું હતું. આ સ્થળે વેદવ્યાસે તથા અશ્વિની કુમારોએ તપશ્ચર્યા કરી હતી.

નાનીરાવલથી થોડે દૂર આનંદેશ્વરતીર્થ હતું. આ સ્થળે દૈત્યોનો વધ કર્યા પછી આનંદમાં આવેલા શિવજીએ નૃત્ય કર્યું હતું.

પૂજ્યશ્રી નાનીરાવલથી સૂરજવર થઈ રામપુરા આવ્યા, ત્યાંથી અનડવાદી અને નર્મદાનો સંગમ હતો. સંગમ પાસેના ઊંચા ટેકરા પાસે સહસ્રાર્જુને નર્મદાજી સાથે લગ્ન કરવાના ઇરાદાથી તપ કર્યું હતું. ભગવાન શંકર પ્રસન્ન થયા અને નર્મદાથી લગ્ન ના કરવા સમજાવ્યો.

અનડવાદી નદી ઓળંગી પૂજ્યશ્રી ખંડિતઘાટ પર ગયા. ઘાટની બાજુમાં એક ટેકરી છે. તે ટેકરી ધર્મટેકરીથી જાણીતી છે. અહીં ધર્મરાજાએ તપશ્ચર્યા કરેલી.

ધર્મટેકરી આગળ અનડવાદી નર્મદાના સંગમ પછી પૂર્વમાંથી આવતી અને પશ્ચિમ તરફ જતી નર્મદા બે માઈલ જેટલી ઉત્તર તરફ વહે છે. સંગમથી લગભગ બે માઈલના આ વિસ્તારને લુકેશ્વરતીર્થ કહે છે.

કાલપૃષ્ઠ નામના એક દાનવે શંકર ભગવાનની તપશ્ચર્યા કરી, શંકર ભગવાને પ્રસન્ન થઈ જ્યારે વરદાન માંગવા કહ્યું ત્યારે દાનવે કહ્યું કે 'તે જેના માથા પર હાથ મૂકે તે ભસ્મ થઈ જાય.' તેથી તેનું નામ ભસ્માસુર પડ્યું. ભસ્માસુર શિવજી પાછળ તેમના માથે હાથ મૂકવા દોડ્યો. તેથી શિવજી નર્મદાકિનારે આ સ્થળે આવી અહીં લપાઈ ગયા. ત્યાર પછી વિષ્ણુ ભગવાને મોહીની રૂપ લઈ ભસ્માસુરને મોહમાં નાંખી, કામવશ દાનવના પોતાના જ માથે હાથ મુકાવ્યો. તેથી તે પોતે ભસ્મ થઈ ગયો.

શિવ ભગવાન અહીં લપાઈ ગયા હતા. તેથી તે લુકેશ્વરતીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું. અહીં સુંદર રણછોડજીનું મંદિર છે. તેમાં વિષ્ણુ ભગવાનના દશાવતારની નયનરમ્ય મૂર્તિ છે.

પૂજ્યશ્રીએ દશાવતારનાં દર્શન કરી આગળ પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં ધનદેશ્વર થઈ માંગરોળ પહોંચ્યા. ધનદેશ્વર તીર્થે રાવણના ભાઈ કુબેરે લંકાની પ્રાપ્તિ માટે શંકર ભગવાનની ભક્તિ કરી હતી.

માંગરોળ બપોર સુધીમાં આવી ગયા. નદીકિનારે આવેલા મંગળેશ્વર મંદિરમાં થોડો વધેલો ગોળ ઓગાળી પી ગયા અને ડબો ખાલી કરી દીધો. મંદિરમાં થોડો આરામ કરી પરિક્રમા આરંભી દીધી.

પૂજ્યશ્રી સહરાવ તૂંબડી થઈને બાંદરિયા પહોંચી ગયા. બાંદરિયા નાનું ગામ છે. અહીં તેજોનાથ વૈદ્યનાથનું પ્રાચીન તીર્થ છે.

બાંદરિયાથી પૂજ્યશ્રી કુંભનાથ પહોંચી ગયા. રાત પડી ગઈ, તેથી પૂજ્યશ્રીએ રાતવાસો કરી લીધો. બીજે દિવસે સવારે પરિક્રમા શરૂ કરી. કુંભનાથથી લગભગ એકાદ માઈલ દૂર રામેશ્વર તીર્થ હતું. ત્યાં રામચંદ્ર ભગવાને તપશ્ચર્યા કરી હતી. ત્યાંથી આગળ કઠોરા ગામ પાસે હનુમંતેશ્વરતીર્થ પાસે આવી ગયા. અહીં રામ-રાવણના યુદ્ધ પછી હનુમાનજીએ તપ કરી શિવજીને પ્રસન્ન કર્યા હતા. જ્યાં તપ કર્યું તે કપિતીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયું. હનુમાનજીએ મહાદેવજીના લિંગની સ્થાપના કરી તેથી તે હનુમંતેશ્વરને નામે પ્રસિદ્ધ થયું.

અહીં નર્મદાજી અર્ધચંદ્રાકારે વહી સામે તટે આવેલા પ્રાચીન કરનાળી તીર્થ તરફ જતાં હતાં. અત્યંત સુંદર, મનોહર અને નયનરમ્ય નર્મદાજીનું દર્શન, હનુમંતેશ્વરની ટેકરી પરથી થતું હતું.

હનુમંતેશ્વરથી પૂજ્યશ્રીએ પોયચા તરફ પ્રયાણ કર્યું. પોયચાને સામે કાંઠે ચાણોદ ગામ હતું. પોયચાથી ફંડ ગામે આવ્યા. ગામ ઊંચા ટેકરા પર વસેલું હતું. અહીં કરંજાનર્મદાનો સંગમ હતો.

પૂજ્યશ્રીને ખૂબ ભૂખ લાગી હતી. આગલા દિવસે કાંઈ ખાધું ન હતું. છતાં સંગમમાં સ્નાન કરી, થોડું જલપાન કરી પરિક્રમામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. પેટ ભાડું માગતું હતું. પગ પાણી પાણી થઈ જતા હતા. આગળ ચાલતાં ખૂબ જ તકલીફ પડતી હતી. બપોર થઈ ગઈ હતી. ભૂખ અત્યંત તીવ્ર બની ગઈ.

થોડે દૂર ગયા ત્યાં એક કાળી મોટી શિલા ઉપર તાજી જ ઉતારેલી હોય તેવી બે ભાખરી અને તેની પર માખણનો પિંડો મૂકેલો હતો. પૂજ્યશ્રીની આંખ તેનાં પર ગઈ. પરંતુ બાપજીને થયું કે કોઈ માણસ આ અહીં મૂકી આટલામાં ક્યાંક ગયો હશે અને અણહક્કનું લેવાય પણ શી રીતે? એટલે તેમણે ભાખરી તરફથી નજર ફેરવી લઈ ચાલવા માંડ્યું.

પેટની આગ ભડભડ બળતી હતી, છતાં નર્મદે હરના જાપ જપતાં જપતાં ચાલવાનું ચાલું જ રાખ્યું. થોડા આગળ ગયા. ત્યાં એક મોટા પથ્થર પર બે ભાખરી મૂકેલી હતી. પરંતુ તેની ઉપર માખણનો પિંડો ન હતો. પૂજ્યશ્રીને વિચાર આવ્યો કે આ મા રેવાની જ પ્રસાદી છે. એક વખત પ્રસાદી જવા દીધી એટલે માખણ અલોપ થઈ ગયું. હવે આગળ જતાં ભાખરીયે અલોપ થઈ જશે. એટલે આ પ્રસાદ સ્વીકારી લેવાનો નિર્ણય કરી

પૂજ્યશ્રીએ બે ભાખરી ખાઈ લીધી. ઉપર રેવાજીનું પાન કરી ચાલવા માંડ્યું.

પૂજ્યશ્રીએ ઓરી ગામથી સીસોદરા તરફ ચાલવા માંડ્યું. રસ્તામાં કોટેશ્વરતીર્થનાં દર્શન કરી સાંજ પડવા આવી, તે અરસામાં પૂજ્યશ્રી સીસોદરા પહોંચી ગયા. જ્યારે સીસોદરા પહોંચ્યા ત્યારે ત્યાંના પ્રસિદ્ધ મુકુટેશ્વર મહાદેવમાં સાયં આરતીનો ઘંટરાવ આખા ગામને ભરી દેતો હતો. પૂજ્યશ્રી સીધા મુકુટેશ્વર મહાદેવમાં ગયા. આશકા લઈ, પ્રસાદ લઈ ત્યાંની ધર્મશાળામાં ધામા નાંખ્યા.

મુકુટેશ્વર તીર્થ સ્વયં પ્રગટ થયું હતું. દક્ષ પ્રજાપતિના યજ્ઞનો ધ્વંસ કરવા માટે શંકર ભગવાન ક્રોધથી લાલચોળ થઈને દોડતા હતા, તે વખતે તેમના માથેથી મુકુટ પડી ગયો. બીજા દેવો તેમના આ મુકુટને ઉઠાવવા ગયા. ત્યાં તો તે જગ્યાએ લિંગ પ્રગટ થયું. તેથી તેનું નામ મુકુટેશ્વર પડ્યું. મુકુટેશ્વર મહાદેવની પાછળ સીસોદરા ગામ વસ્યું હતું.

સવારમાં પૂજ્યશ્રીને તાવ હતો, છતાં પ્રાતઃકર્મ કરી નીકળી ગયા. પૂજ્યશ્રી નાવરા, આશા થઈને પંચમુખી હનુમાન સુધી આવી ગયા, ત્યાં હાથ-પગ ધોઈ સહેજ વિશ્રામ લઈ બપોર સુધીમાં પૂજ્યશ્રી પાણેથા થઈને આસો વદ.૧૨ સં. ૧૯૮૩ના રોજ વેળુગામ પહોંચી ગયા. નર્મદાજીના કાંઠે સુંદર લક્ષ્મીનારાયણનું મંદિર હતું. નર્મદાજીનો પટ ખૂબ વિશાળ હતો. સામે કિનારે પરમ પાવનકારી નારેશ્વર ધામ હતું.

રણાપુરમાં દાસકાકાને ખબર પડી ગઈ. આખા કુટુંબને સાથે લઈ તેઓ વેળુગામ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. પૂજ્યશ્રી શાંતિથી બેઠા હતા. દાસકાકા ઝડપથી દોડી પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં બેસી ગયા. પૂજ્યશ્રી દાસકાકા સામે જોઈ મરક-મરક હસવા લાગ્યા. દાસકાકાની નજર પગના વાઢિયામાંથી નીકળતા લોહીથી માંડીને હાથ-પગ વગેરે પર પડેલા ઉઝરડા અને છેક માથા પરની ગૂંચાઈ ગયેલી જટા સુધી ફરી વળી. તેમની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ચાલી. તેમણે પૂજ્યશ્રીના પગ પકડી લીધા અને પગનાં તળિયાં પર ફાટી ગયેલી ચામડીના વાઢિયા પર, પગમાં રહી ગયેલાં કાંટા પર હાથ ફેરવવા માંડ્યો. પછી માથું ઊંચું કરી બોલ્યા :

"બાપજી, કેવું શરીર કરી નાંખ્યું? આખા શરીર પર ઉઝરડા પડી ગયા છે. પગનાં તળિયાંમાં કેટલા બધા કાંટા છે અને આ વાઢિયામાંથી લોહી વહેતું હશે તેવું ચોખ્ખું જોઈ શકાય છે. કેટલી બધી કણીઓ પડી ગઈ છે." દાસે તેના પર હાથ ફેરવ્યો અને બોલ્યા :

"બાપજી શરીરનું થોડું તો ધ્યાન રાખો." પછી ઊભા થઈ જટા પર હાથ ફેરવ્યો, કેટલાય દિવસોથી નહીં ઓળાયેલી જટા ખૂબ ગૂંચાઈ ગઈ હતી.

દાસે મૂળીબહેન તરફ જોયું અને બોલ્યા : "મૂળી, હું હમણાં ગરમ પાણી લાવું છું. આ જટા સાફ કરીને છૂટી પાડી દે." દાસકાકા બે-ત્રણ ડોલ ગરમ પાણી લઈ આવ્યા. મૂળીબહેને ખૂબ મહેનતથી પૂજ્યશ્રીની જટાના વાળ ધોયા, અને જટા ઉકેલી. દાસકાકાએ પૂજ્યશ્રીને ચોળી ચોળીને નવડાવ્યા. પૂજ્યશ્રી એકદમ હળવાફૂલ જેવા થઈ ગયા.

પછી મૂળીબહેને દશમી અને દૂધની ભિક્ષા કરાવી.

પૂજ્યશ્રીએ દિવાળી વેળુગામમાં કરી. દાસકાકાનું આખું કુટુંબ તેમની સાથે રહ્યું. સં.૧૯૮૪ની કા.સુ એકમ (વર્ષ પ્રતિપદા) ને દિવસે પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમા આરંભી. પૂજ્યશ્રીને વિદાય આપતી વખતે દાસકાકા ચોધાર આંસુએ રડ્યા. તેમને બાપજી દૂર થાય તે જરાય ગમતું ન હતું. પૂજ્યશ્રીએ દાસકાકાના બરડે હાથ ફેરવી સાંત્વન આપતાં કહ્યું, ''દાસકાકા, હમણાં પરિક્રમા પતી જશે. હું પરિક્રમા પતાવી વહેલો વહેલો આવી જઈશ.''

દાસે માંડ માંડ પોતાની જાતને કાબૂમાં લીધી. પૂજ્યશ્રીએ પ્રયાણ આદરી દીધું.

વેળુગામ પ્રાચીન કાળમાં વાલુકેશ્વર નામે પ્રસિદ્ધ હતું. ગોદાવરીની યાત્રાએથી પાછા ફરતા વાલ્મીકિઋષિ અહીં બે માસ રહ્યા હતા, ત્યારે વેલુકેશ્વર શિવલિંગની સ્થાપના કરી હતી.

વેળુગામથી પૂજ્યશ્રી નીકળી સરસાડ પહોંચ્યા. સરસાડ ગૌઘાટ તરીકે પણ પ્રચલિત હતું. એક મોટા ટેકરામાંથી નાળારૂપે ગોદાવરીગંગાનું પાણી વહેતું હતું. આ પાણી નર્મદાજીને મળતું હતું.

કહેવાય છે કે ગૂજરાતના સોલંકી રાજા સિદ્ધરાજને રક્તપિત્તનો રોગ થયેલો, શાસ્ત્રજ્ઞોના કહેવાથી ગોદાવરીમાં સ્નાન રાજા કરે તો રક્તપિત્ત મટે. રાજા નીકળ્યા. પરંતુ રાજાને આ જગ્યાએથી પસાર થતાં દેવ દૃષ્ટાંત થયો કે, તારે ગોદાવરી આવવાની જરૂર નથી. હું જ સામેથી આવું છું. ત્યાર પછી આ મોટા ટેકરામાંથી જલધારા વહેવા લાગી અને તેમાં સ્નાન કરી રાજા રોગમુક્ત થયો. આ કથા લોકગાથા છે.

સરસાડથી પૂજ્યશ્રી મણિનાગેશ્વર પહોંચ્યા. તે નાગતીર્થ તરીકે પ્રચલિત છે. મણિનાગેશ્વર થોડો આરામ કરી પૂજ્યશ્રીએ નજીક આવેલા ભાલોદ તરફ જવા ઊપડ્યા.

ભાલોદ પહેલાં રુંઢ નામનું ગામ આવ્યું. ત્યાંથી આગળ ભાલોદ આવ્યું.

ભાલોદમાં નદીકિનારે ટેકરા પર ગૌતમેશ્વર અને અહલ્યેશ્વર મહાદેવનાં મંદિર હતા. ગૌતમઋષિનો શ્રાપ માથે ચઢાવી આ સ્થળે અહલ્યા શિલારૂપે ભગવાન શંકરનું તપ કરતી હતી. રામચંદ્ર ભગવાનના ચરણસ્પર્શથી તે ફરીથી માનવસ્વરૂપે આવી. તેણે અહીં અહલ્યેશ્વર નામનું લિંગ સ્થાપ્યું.

ભાલોદથી નર્મદાજીએ મોટો વળાંક લીધો, તાપ શરૂ થઈ ગયો હતો. પૂજ્યશ્રીને એક બ્રાહ્મણને ત્યાંથી ભિક્ષા પ્રાપ્ત થઈ ગઈ. ભિક્ષા કરી થોડો આરામ કરી પૂજ્યશ્રીએ કિનારાનો માર્ગ લીધો. બે-અઢી માઈલ ચાલીને પૂજ્યશ્રી ટીટોદરા આવી ગયા. અહીં નદીનો પટ રેતાળ હતો.

ટીટોદરાથી તરસાલી અરણ્યેશ્વર થઈ પૂજ્યશ્રી નર્મદાજીની ઊંચી કરાડોમાં કાંટા-કાંકરા-ઝાડીમાં પ્રવાસ કરવા લાગ્યા. જમીન પરનો કોઈ કાંટો કે પથ્થર મૈત્રીભર્યો સંબંધ રાખતા ન હતા. લાગ આવે ભચ કરીને પગમાં પેસી જતા.

માર્ગમાં પોરા ગામ આવ્યું. અહીં પરાશરેશ્વર તીર્થ આવેલું છે. અહીં પરાશર મુનિએ શિવની તપશ્ચર્યા કરી હતી. પોરાથી પૂજ્યશ્રી લાડવાવડ પહોંચ્યા. અંધારું થવા

આવ્યું હતું, પૂજ્યશ્રીએ અહીં રાતવાસો કરવાનું વિચારી ગામ તરફ વળ્યા.

સામે કિનારે વિશાળ કબીર વડ ઝૂમતો હતો. નદીનો પટ માઈલેક જેવો વિશાળ હતો.

અહીં શિવ ભગવાનનું તપ ભંગ કરવા જતાં ભસ્મ થઈ ગયેલા કામદેવે સૂક્ષ્મ રૂપે શંકર ભગવાનનું તપ કરેલું, તપ દરમિયાન મહાભૂતો તેમને પજવવા લાગ્યાં. તેથી કામદેવે પોતાના રક્ષણ માટે કુંડલીશ્વર વાસુકીનું સ્મરણ કર્યું. કૂંડલીશ્વર વાસુકીએ તેમનું રક્ષણ કર્યું. શિવ ભગવાને પ્રસન્ન થઈ પુષ્પનું ધનુષ્ય, પુષ્પનું બાણ, પુષ્પના વિવિધ શસ્ત્રો આપ્યાં અને તેમને કુસુમાયુધેશ્વર એવું નામ આપ્યું. કામદેવે કુસુમેશ્વર અને કૂંડલેશ્વર નામના બે લિંગની સ્થાપના કરી. તેથી આ સ્થળને કુસુમેશ્વર તીર્થ કહેવાય છે.

આ સ્થળે એક વખત મુસ્લિમ ફકીર આવ્યા, તેમને નર્મદા પાર કરવી હતી. બપોર હતી એટલે તેઓ એક વડ નીચે બેઠા. એટલામાં એક હિંદુ સાધુ આવ્યા. તેમને પણ નર્મદા પાર કરવી હતી. તેઓ પણ વડ નીચે બેઠા. થોડી વારે ફકીરને હિંદુ સાધુને પોતાની તાકાત બતાવવાનું મન થયું. તેણે વડ ઉપર ટેટાની જગ્યાએ કેરી ઉગાડી દીધી અને બોલ્યો,

''સાધુમહારાજ, કેરી ખાવ.''

સાધુએ વડ તરફ નજર કરી અને કેરીની જગ્યાએ લાડુ કરી દીધા, પછી સંત બોલ્યા :

''આપ લાડુ ખાવ.''

ત્યારથી આ સ્થળ લાડવાવડ તરીકે જાણીતું થયું.

પૂજ્યશ્રી સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી પ્રયાણાર્થે નીકળી ગયા. ઝઘડિયા, વાઘેશ્વર, ગુવાલી, માંડાવા વગેરે ગામો પસાર કરી લગભગ ૧૫ માઈલની સફર કરી પૂજ્યશ્રી અંકલેશ્વર આવી ગયા.

અંકલેશ્વર પ્રાચીન સમયમાં અકુરેશ્વરથી પ્રચલિત હતું. અહીં રાવણના ભાઈ કુંભકર્ણના પૌત્ર અકુરે શિવારાધના કરેલી. શંકર ભગવાન પ્રસન્ન થયા હતા અને ત્યાં અકુરેશ્વર તરીકે રહ્યા.

બપોર થઈ હતી. પૂજ્યશ્રી અકુરેશ્વર મહાદેવમાં ગયા, ત્યાં ભિક્ષા કરી, આરામ કરી. પાછલી બપોરે પરિક્રમામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. પૂજ્યશ્રી સડસડાટ બોઈદરા, અડોલ વગેરે પસાર કરી ભરોડી ગામે આવ્યા. અહીં એક શિવાલયમાં બલબલા કુંડ હતો. તે કુંડમાં પાણી રહેતું, અને તેમાંથી અવિરત ઝીણા ઝીણા પરપોટા નીકળ્યા કરતા. આ કુંડનું મૂળનામ સૂર્યકુંડ હતું. આ સ્થળે કશ્યપમુનિએ તપશ્ચર્યા કરેલી.

બલબલાથી પૂજ્યશ્રી સજોદ આવ્યા. સજોદ સિદ્ધરુદ્રેશ્વરતીર્થ તરીકે જાણીતું છે. બ્રહ્માનું પાંચમું મસ્તક કાપીને શંકર ભગવાનને લાગેલી બ્રહ્મહત્યાનું પાપ અહીં નિવારણ થયેલું. અહીં રુદ્રકુંડમાં શંકર ભગવાને સ્નાન કરેલું. બલબલા કુંડ આગળ નહીં રોકાતા પૂજ્યશ્રી મોઠિયા, શેરા, ઉત્તરાજ થઈ હાંસોટ આવી ગયા.

પ્રાચીન કાળમાં આ સ્થળ હંસેશ્વર અથવા હંસપુર તરીકે જાણીતું હતું. કશ્યપ મુનિના કુળમાં જન્મ પામેલો દક્ષાયણીનો પુત્ર હંસ તપ કરી બ્રહ્માનું વાહન બનેલો.

દક્ષના યજ્ઞના વિધ્વંસ વખતે તે શિવગણોથી ડરી જઈને નાસી ગયેલો. બ્રહ્માએ નહીં ડરવા જણાવ્યું, પણ તે ઊભો ના રહ્યો. બ્રહ્માજીએ તેને પદભ્રષ્ટ કર્યો, પરંતુ પાછળથી બ્રહ્માની જ સલાહથી નર્મદાકિનારે આ સ્થળે મહાદેવનું તપ કરવા જણાવ્યું. પછી હંસે એકલિંગ સ્થાપ્યું. તેનું નામ હંસેશ્વર મહાદેવ પડ્યું. ત્યાં વસેલું ગામ હંસેશ્વર, સમય જતાં તે ગામ હાંસોટથી જાણીતું થયું.

પૂજ્યશ્રી, રાતવાસો હાંસોટ કરી, બીજે દિવસે સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી વિમલેશ્વર જવા નીકળી ગયા. વિમલેશ્વર ત્યાંથી લગભગ તેર માઈલ દૂર હતું. વિમલેશ્વર આગળ રેવાસાગર સંગમ થાય છે. અહીંથી પરિક્રમાવાસીઓ હોડીમાં સંગમ પાર કરી રેવાના ઉત્તર તટે જાય છે. અહીંના ભાવિક લોકો પરિક્રમાવાસીને નિઃશુલ્ક સંગમ પાર કરાવે છે.

પૂજ્યશ્રી ખૂબ જ ઝડપી ચાલે હાંસોટથી લગભગ નવ માઈલ દૂર આવેલા કતપોર ગામે પહોંચી ગયા. હવે દરિયાને કારણે જમીન ખારીપટ હતી. નર્મદાજીનો પટ ખૂબ જ વિશાળ હતો. નર્મદાજી જાણે દરિયાને મળવા માટે અધીરાં થઈ જઈ દોડતાં હોય તેવું લાગતું.

પૂજ્યશ્રીએ પાંચેક મિનિટ આરામ કરી, જલપાન કરી, વિમલેશ્વરની વાટ પકડી.

એકાદ કલાકમાં પૂજ્યશ્રી વિમલેશ્વર આવી ગયા. રેવાનો પ્રચંડ પ્રવાહ દરિયાની અસીમ જળરાશિમાં સમાઈ જતો હતો અને મિલનના આનંદની ઘરેરાટી અવિરતપણે દિશાઓ ભરી દેતી હતી. પૂજ્યશ્રીએ પોતાનો સામાન જમીન પર મૂકી અત્યંત ભાવપૂર્વક નર્મદાના પશ્ચિમસાગર સાથેના મિલનને પ્રણામ કર્યા. પછી સામાન ઉઠાવી સામે જ આવેલા એક મહાદેવના મંદિરમાં ગયા, ત્યાં એક બાજુએ સામાન મૂકી સંગમ પર આવેલા મંદિરોનાં દર્શને નીકળ્યા.

અહીં એક હારમાં નજીક નજીક આવેલા મહાદેવનાં પાંચેક મંદિરો હતાં.

સોમેશ્વર મહાદેવનું મંદિર અતિ પુરાણું અને ખૂબ મોટું હતું.

ગોકર્ણેશ્વર મહાદેવ ત્યાંથી થોડા દૂર હતા. પોલત્સેશ્વર શિવલિંગ ઝાડ નીચે હતું. આ લિંગ રાવણના દાદા પોલત્સઋષિએ સ્થાપ્યું હતું.

વિમલેશ્વર અને રત્નેશ્વરનું શિવાલય પણ ત્યાંથી બિલકુલ નજીક હતું. એક લાંબા ઓરડામાં બે પ્રાચીન શિવલિંગ હતાં. વિમલેશ્વરનું શિવલિંગ થોડું મોટું હતું. લિંગ ઉપર જમણી તરફ ત્રણેક ઇંચ જેટલું ઊંડું અને દોઢેક ઇંચના વ્યાસ જેટલું ગોળ કાણું હતું. આ કાણામાંથી હંમેશાં મીઠું પાણી નીકળતું રહેતું. થોડા જ મીટર દૂર ઘૂઘવતા મહાસાગરમાં ખારા ઊસ જેવું પાણી, તેના કિનારે પણ જ્યાં ખોદો ત્યાં ખારું જ પાણી મળે તેવી જગ્યાએ શિવલિંગમાંથી એક નાના સરખા કાણામાંથી કેવી રીતે મીઠું પાણી આવતું હશે, તે તો કિરતાર જ જાણે.

કામેચ્છાથી પીડાઈ રહેલો સૂર્ય, ભાનુમતિની પુત્રી તરફ આકર્ષાયો તેથી તેને કોઢ થયા. તેણે અહીં તપ કરી વિમલપણું પ્રાપ્ત કર્યું.

દારૂવનમાં ઋષિપત્નીઓને મોહ પમાડવાથી શંકર ભગવાનને દોષ લાગ્યો. તેથી શંકર ભગવાને પાર્વતીની સાથે આ સ્થળે તપ કર્યું હતું અને વિમલ થયા હતા. તેથી આ વિમલેશ્વર તીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

દર્શન પતાવી પૂજ્યશ્રી થોડો વખત તટ પર સંગમનાં દર્શન કરતા રહ્યા. પછી મંદિરમાં બેઠેલા એક ભક્તને પૂછ્યું :

"ભાઈ, સંગમ પાર કરાવવા નાવ ક્યારે આવશે?"

"મહારાજ, હમણાં તેનું ઠેકાણું નથી, પણ પચીસ-ત્રીસ પરિક્રમાવાસી થઈ જશે, એટલે કોઈ ને કોઈ નાવડી આવશે જ."

પૂજ્યશ્રી કાંઈ પણ બોલ્યા વગર તેમને સ્થાને જાપ કરવા બેસી ગયા.

પાંચ દિવસ સુધી નાવડી આવી નહીં. પાંચે દિવસ પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ આનંદથી સંગમસ્નાન કર્યું. પાંચ દિવસ સુધી નાવડી ન આવી. તેથી પૂજ્યશ્રી થોડા અધીરા થયા અને સ્નાન કરતાં કરતાં પાંચમે દિવસે રેવામાને સ્તુતિ કરી અને સામે પાર લઈ જવા માટે વિનંતી કરી. બીજા જ દિવસે નાવડી આવી.

નાવમાં બેસવા જવા માટે એકાદ માઈલ ચાલવું પડે તેમ હતું. પચીસ-ત્રીસ પરિક્રમાવાસીઓ સાથે પૂજ્યશ્રીએ નાવ તરફ ચાલવા માંડ્યું.

નર્મદા-સાગર સંગમનું ચોક્કસ સ્થાન નક્કી થઈ ના શકે, વળી નર્મદાના પટ ઉપરથી સામે પાર પરિક્રમાવાસીથી જઈ ના શકાય. તેથી નાવડી કિનારે કિનારે ત્રણ-ચાર માઈલ લઈ જતાં ખંભાતના અખાતમાં નીકળી જતી. નાવડી મોટી હોય છે. પચીસ-ત્રીસ પરિક્રમાવાસીને લઈ જતી હોય છે અને પવનના આધારે સામે પાર લઈ જવી પડે. પવન પ્રતિકૂળ હોય તો રોકાઈ જવું પડે અથવા બીજી દિશામાં ખેંચાઈ જવાય. જો પવન અનુકૂળ હોય તો હોડી સડસડાટ સામે કિનારે લગભગ તેર માઈલ દૂરના હરિકાધામમાં લગભગ ચાર કલાકે પહોંચી જાય. પવન બરાબર સાથ ના આપે તો પચીસ-ત્રીસ માઈલની મુસાફરી પણ થઈ જાય અને હરિકાધામની જગ્યાએ ઘોઘા બંદરે પણ પહોંચી જાય.

કમરભર પાણીમાં થઈ બધા એક પછી એક નાવમાં બેસવા લાગ્યા. પવન સાનુકૂળ હતો. સવારના લગભગ આઠ-સાડાઆઠનો સમય હતો. નાવિકે લંગર ઉઠાવ્યું. નાવડીએ ધીમે ધીમે ગતિ પકડી. લગભગ ચાર માઈલ જેટલા અર્ધગોળાકારનો ચકરાવો લઈ નાવડી ઉત્તર તટ તરફ ગતિ કરવા લાગી. નર્મદાસાગરના સંગમનું સ્થાન આવ્યું. એટલે નાવિકે જાહેરાત કરી કે "આ મૂળ સંગમસ્થાન છે."

પરિક્રમાવાસીઓએ અત્યંત ભાવવિભોર થઈ સંગમનાં દર્શન કર્યાં. કેટલાક જનોઈ, નાળિયેર, બંગડી, ચોખા વગેરે લાવેલા તે પધરાવી સંગમનું પૂજન કર્યું. પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત ભક્તિભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યા.

થોડી વાર હોડી બરાબર ચાલી. પરંતુ અચાનક સાગરમાં જબરદસ્ત મોજાં ઊછળવાં લાગ્યાં. પાણી હિલોળે ચઢ્યાં. પવન છૂટ્યો, વાવાઝોડું આવ્યું, નાવડી આમથી તેમ ફંગોળાવા લાગી. મોજાંના ભયંકર મારાથી હોડી હમણાં ઊંધી થઈ જશે તેવું હરેક પળે લાગવા માંડ્યું. નાવિકો પરસેવે રેબઝેબ થઈ ગયા. તેમના મોં પર ચિંતા, ભય અને અસહાયતા દેખાવા લાગી. બધા બેઠેલા પરિક્રમાવાસીઓના જીવ હાથમાં આવી

ગયા. બધા પરિક્રમાવાસીઓએ હાથમાં આવી ગયેલા જીવને સાચવી રાખવા મૂઠી વાળી દીધી અથવા નાવનો જે ભાગ હાથમાં આવ્યો તે સજ્જડ પકડી રાખ્યો. બધાનાં મોં પરનું નૂર ઊડી ગયું. આંખો આગળ કાળાં-પીળાં આવી ગયાં. પોતપોતાની રીતે બધા નર્મદામાને—સાગરદેવને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. નાવડીમાં પાણી આવવા લાગ્યું. કેટલાક નાવિકો જુવાનિયાઓની મદદથી અંદરનું પાણી ઉલેચવા લાગ્યા. નાવડીમાં કાળી ચિચિયારીઓ થવા લાગી. બધાની સામે મોત ડાકલા વગાડવા લાગ્યું. બધા ચીસો પાડતા જાય અને સંગમને કાકલૂદી કરતા જાય. નાવડી દિશાશૂન્ય બની ગઈ. નાવિકો અત્યંત થાકી ગયા. કોઈ કારી ફાવતી ન હતી.

પૂજ્યશ્રી કૂવાથંભની બાજુમાંના એક આડા પાટિયા પર એક ખૂણા પર બેઠા હતા. તેઓ પ્રકૃતિનું આ રૌદ્રરૂપ નિહાળતા હતા અને પ્રભુની લીલાનું મનભર પાન કરતા હતા. તેઓ એકદમ નિઃસ્પૃહ થઈ સહેજ પણ સ્થિરતા ગુમાવ્યા વગર મા રેવાના સાગરને મળવા ટાણેના ઉન્માદને માણી રહ્યા હતા. સ્થિતપ્રજ્ઞની જેમ બેઠેલા પૂજ્યશ્રીના મોં પર આછેરું હાસ્ય ફરકતું હતું. બીજા બધા ડરના માર્યા હોંશ-હવાસ ગુમાવવા માંડ્યા હતા.

એટલામાં શાંત બેસી રહેલા પૂજ્યશ્રીની સામે જોઈ એક પરિક્રમાવાસી બોલ્યા :

"મહારાજ, તમે રેવામાને પ્રાર્થના કરો, તે આપનું જરૂર સાંભળશે."

પૂજ્યશ્રી તે ભાઈની સામે મીઠું મલક્યા અને પછી બોલ્યા :

"ભાઈ, રેવામાના ભરોસે નીકળ્યા છો તો એનામાં શ્રદ્ધા રાખો, તે તમને પાર ઉતારશે અને કદાચ એને એમ થાય કે આ મારા ભક્તને ગોદમાં લઈ લઉં તો એ તો મા છે, તેને થોડી ના કહેવાય ? એ તમારું જે શ્રેય હશે તે જ કરશે. તમે પાર પહોંચી જાવ કે રેવામાના અંકમાં લપાઈ જાવ એ બેમાં તમારે કાંઈ ગુમાવવાનું જ નથી. એટલે ચિંતા છોડો અને પ્રભુનું નામ લો."

પેલા ભાઈને આ બાવો વિચિત્ર લાગ્યો. તેને થયું આ બાવાને શો વાંધો, એને આગળ-પાછળ કોઈ રડે એવું નથી એટલે આમ બોલે છે.

પરંતુ પૂજ્યશ્રી અત્યંત ભાવપૂર્વક રેવાને પ્રાર્થના કરતા હતા.

'વન્દે નર્મદામ્ ।
સુખદાં સુમદાં સુરનરવન્દિતાં ।
સર્વ કામદાં શર્મદામ્ વંદે ॥
ઉજ્જવલાંગીં નતજનતારિણીં,
તૂર્ણગામિનીં જનવન વારિણીમ્ ॥
તરંગિણીં તતતટશોભિનીં,
સુમદાં વરદાં કર્મદામ્ વન્દે ॥

ભક્તજનોને સુખ આપનારી, દેવો અને મનુષ્યોથી વંદન કરાયેલી, પૂજાયેલી સર્વ પ્રકારની કામનાઓની પૂર્તિ કરનારી હે નર્મદા મા ! હું તને પ્રણામ કરું છું.

આગળ પૂજ્યશ્રી સ્તુતિ કરે છે.

"ઉજ્જ્વળ અંગોવાળી, સર્વને તારનારી, પાણીરૂપી જીવન સર્વત્ર વેરનારી, સુંદર કિનારાથી શોભતી, ભક્તજનોને વરદાન આપનારી, કલ્યાણ કરનારી, કર્મનાં બંધનોમાંથી મુક્ત કરનારી, હે નર્મદા ! હું તને વંદન કરું છું.

"પશ્ચિમ સાગર ગામની, મોજાંથી સુંદર કલકલ રવ કરનારી, કલ્યાણ કરનારી, તરંગોથી હંમેશાં હાસ્ય વેરી રહેલી, સૌને સન્મતિ દેનારી, સૌને આશ્રય આપનારી, દેવાધિદેવ મહાદેવની પુત્રી મા નર્મદા તને વંદન કરું છું."

અને છેલ્લી કડી પૂજ્યશ્રી બે હાથ જોડી મોટેથી બોલ્યા :

ભુક્તિ મુક્તિપ્રદાં 'રંગ' મોદપ્રદાં
દુષ્ટ જન દુખદાં ભક્તજન સૌખ્યદામ્ ।
કલિમલૌ ધાપહાં ત્રિવિધતાપાપહાં
શિવાત્મજાં જનિમૃતિભંજિકાં
પરદાં ફલદાં હર્મ્યદામ્ 'વન્દે' ॥

પૂજ્યશ્રીની ભાવવાહી સ્તુતિની છેલ્લી કડી સાંભળતાં જ ત્યાં બધા સ્તબ્ધ થઈ ગયા. તેઓ ચારે બાજુ મોતનું તાંડવ હોવા છતાં આ બાવાની સ્તુતિ સાંભળી રહ્યા. સંગમના અને તોફાનના પ્રચંડ અવાજ વચ્ચે બધા પૂજ્યશ્રીના શબ્દો સાંભળવા પ્રયત્ન કરતા હતા. પૂજ્યશ્રી સ્થાન પર જ ઊભા થઈ ગયા હતા અને જેવી છેલ્લી લીટી "વંદે નર્મદામ્" બોલી બે હાથ જોડી માથું નમાવી પ્રણામ કર્યા, કે તરત જ માત્ર ગણતરીની પળોમાં જ તોફાન શમી ગયું. પવન એકદમ અનુકૂળ થઈ ગયો. નાવ સડસડાટ હરિકાધામ તરફ સરકી રહી અને લગભગ બપોરે એક વાગે ઉત્તર તટે હરિકાધામ બધાને ઉતાર્યા. નાવમાં બેઠેલા બધા જ ઉતારુઓ, ખલાસીઓ સહિતના બધા અચંબામાં પડી ગયા. માત્ર ગણતરીની પળો પહેલાં વિનાશક તોફાનમાં સપડાઈ ગયેલી નાવડી સડસડાટ પોતાના મુકામ તરફ ચાલવા માંડે, તોફાન અચાનક જ શમી જાય, એ બધાને પૂજ્યશ્રી માટે અહોભાવ-પૂજ્યભાવ પેદા કરવા માટે પૂરતો હતો. સામાન લઈને પૂજ્યશ્રી કિનારે આવી ગયા. તેમણે પોતાનો સામાન નીચે ભાઠામાં મૂકી ભક્તિભાવ અને કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા મા રેવાને પ્રણામ કર્યા, પછી જેવો સામાન લેવા જાય છે ત્યાં આઠ-દસ પરિક્રમાવાસીઓ પૂજ્યશ્રીની હોડીના સહપ્રવાસીઓ આવીને પગે લાગ્યા અને આભારની, અહોભાવની, પૂજ્યભાવની લાગણી પ્રદર્શિત કરવા લાગ્યા.

નિતાંત નિઃસ્પૃહ અને અલગારી અવધૂતને આ સ્તુતિ ક્યાંય સ્પર્શ કરી ના શકી.

નાવડીના ઝોલા, પવનના તોફાનને કારણે પિત્ત વધી ગયું હતું. થાક પણ સારો એવો લાગેલો. આમ છતાં બેસી રહે કે આરામ કર્યે પાલવે તેમ ન હતું. તેથી દસેક મિનિટનો આરામ કરી ભિક્ષા કરી, પૂજ્યશ્રીએ ઉત્તર તરફની પરિક્રમા આરંભી દીધી.

પાછળથી પૂજ્યશ્રીએ રેવા-સાગર પાર કરવાના પ્રસંગને ઉદ્દેશીને એક કાવ્ય લખ્યું. પૂજ્યશ્રી કહે છે, 'હે સંતો ! મને ક્ષમા કરો. મારાથી અવળું-સવળું કહેવાઈ જાય છે. પ્યારા પ્રભુએ ભક્તિનું સુંદર પણ બધાથી અજાણ્યું ઓસડ આપ્યું છે. એ ભવરોગ હરે છે. પરંતુ લોકો પ્રભુને ભજવાના મૂકી પુણ્ય કમાવા નવા નવા તાયફા કરે છે.

પોતાનું ઘર છોડી જંગલમાં જાય છે. પરંતુ તેથી તેમની મેલી મુરાદ, મેલી આશા ક્યારેય તેમનો પીછો છોડતી નથી.

આગળ પૂજ્યશ્રીએ સુંદર વાત કરી. જે જનમભરની જે રો-રો (રોકકળ) ટાળે તે રો-ટલો-રોટલો તેને માટે લોકોને પાપ સૂઝે.

અંતે પૂજ્યશ્રી કહે છે :

દક્ષિણનો વા નિસર્યો ને આવી સુગંધની લ્હેર,
હર હર ઓમ્ કરતું ચાલ્યું હોડું પવનની પેર,
હરિને ધામ પહોંચ્યું રે-રંગ કોથી કેમ ડરે ?

આશરે સો-સવાસો વર્ષ પહેલાં અહીં ‘હરિ’ નામના એક સિદ્ધ પુરુષ થઈ ગયેલા. તેમના નામ પરથી આ સ્થળ ‘હરિકાધામ’ને નામે પ્રસિદ્ધ થયું.

પૂજ્યશ્રી દસ-બાર માઈલ ચાલી અંભેગ ગામે આવી ગયા. સાંજ પડવા આવી હતી. હજુ ચાર-પાંચ માઈલની મુસાફરી અજવાળે અજવાળે કરી શકાય તેમ હતી, છતાં શરીરની પ્રકૃતિ અનુકૂળ નહીં હોવાથી પૂજ્યશ્રીએ અમરેશ્વર મહાદેવમાં રાત પસાર કરી નાંખી. સવારે પૂજ્યશ્રી એકદમ સ્વસ્થ હતા. પ્રાતઃકર્મ પરવારી પૂજ્યશ્રીએ પ્રયાણ કર્યું.

પૂજ્યશ્રી ત્યાંથી સુવા ગામ થઈ, એરંડી-નર્મદા સંગમ આગળથી એરંડી ઓળંગી, કોલ્યાદ આવી ગયા. અહીં તળાવ પાસે કપિલેશ્વર મહાદેવ હતા. કપિલ મુનિએ અહીં તપ કર્યું હતું.

પૂજ્યશ્રી વેંગણી થઈ કલાદેરા આવ્યા. અહીં ભાદરી નામની મોટી ખાડી હતી. તેમાં ખૂબ જ ગારો રહેતો. આ ગારામાં માણસ કે જાનવર પ્રવેશી શકતું નહીં. પ્રવેશે તો તે બહાર આવી જ ના શકે અને ત્યાં જ ગારામાં જ ડૂબી જાય. એમ કહેવાય છે કે ભાદરીની ખાડીમાં દર સાલ એક જાન લેવાય છે. તેથી લોકો એને ‘ભાદરીતે ભૂખી’ કહે છે. તેથી થોડો ચકાવો મારી કલાદરાથી કાચા રસ્તે પૂજ્યશ્રી ભેંસલી પહોંચ્યા. ત્યાં થોડો આરામ કર્યો. ગોળનું પાણી પીને ચાલવા માંડ્યું. પૂજ્યશ્રી ભેંસલીથી એકસાલ થઈ ભારભૂત પહોંચી ગયા. અહીં ભારભૂતીશ્વર મહાદેવનું પ્રાચીન મંદિર છે. આ સ્થળ ‘ભાડભૂતેશ્વર તીર્થ’ તરીકે પ્રખ્યાત છે.

અહીં નર્મદાજીનું દર્શન અતિ નયનરમ્ય હતું. નર્મદાજી અર્ધચંદ્રાકાર વળાંક લેતાં હતાં.

ભરૂચ અહીંથી લગભગ દસેક માઈલ હતું. પૂજ્યશ્રીને પાંખો ફૂટી અને સાંજ પડતાં પડતાં તો વડવા ગામ દશાન થઈ ભરૂચ આવી ગયા.

નર્મદાના ઉત્તર કિનારે ભરૂચ. મૂળ ભૃગુઋષિનું તપશ્ચર્યાસ્થાન. ભૃગુઋષિએ તેની સ્થાપના કરેલી.

અહીં કામનાથ, સિદ્ધનાથ, ભીમનાથ, ભૂતનાથ, સોમનાથ, પિંગળનાથ, ગંગનાથ, જ્વાળનાથ અને કાશી વિશ્વનાથના નવનાથોનાં સ્વયંભૂ લિંગ છે.

આજે ભરૂચથી ઓળખાતું નગર પહેલાં ભૃગુકચ્છ, ભારૂકચ્છ, બારીગાઝા, ભડોચ, ભૃગુક્ષેત્ર વગેરે નામથી જાણીતું હતું.

ઈ.સ. ૧૦૦૦થી ૧૬૦૦ના ગાળા દરમિયાન ભરૂચ એક ધીકતું બંદર હતું. દેશ-પરદેશનાં વહાણો અહીં આવતાં. અહીંથી તથા દ્વારકા, વેરાવળ, ખંભાતથી ગૂજરાતનો બહુ મોટો વેપાર પરદેશ સાથે થતો.

ભરૂચ અત્યંત પવિત્ર તીર્થ તરીકે જાણીતું છે. અહીં અસંખ્ય તીર્થો આવેલાં છે.

પૂજ્યશ્રીએ પોતાના એક ભક્તને પહેલેથી જણાવી રાખેલું તે અનુસાર તેઓ સીધા તેમને ત્યાં પહોંચી ગયા. ભરૂચના બીજા ભક્તોને પૂજ્યશ્રીના આગમનની જાણ થઈ. તેથી બધા તેમનાં દર્શને આવવા લાગ્યા. થોડો ફળાહાર અને દૂધ લઈ પૂજ્યશ્રીએ વિશ્રાંતિ લીધી.

સવારે પ્રાતઃકર્મ પતાવીને પૂજ્યશ્રી બેઠા. ભક્તો એક પછી એક આવતા અને દર્શન કરી સામે બેસતા. પૂજ્યશ્રીના અનુભવો સાંભળતા. થોડી વાર થઈ ના થઈ ત્યાં તો સ્વામી ચંદ્રશેખરાશ્રમ પૂજ્યશ્રીને મળવા આવ્યા. તેમને જોઈ પૂજ્યશ્રીએ ઊભા થઈ આવકાર આપ્યો. સ્વામી ચંદ્રશેખરાશ્રમ પૂજ્યશ્રીને મળીને હર્ષઘેલા થઈ ગયા અને બન્ને જણ ભેટી પડ્યા.

વર્ષો પહેલાં સ્વામી ચંદ્રશેખરાશ્રમ પૂજ્યશ્રીને મળેલા, ત્યારે તેમણે નારદજી રચિત ‘જટાધરં’વાળું દત્તાત્રેય સ્ત્રોત પૂજ્યશ્રીના હસ્તાક્ષરમાં માગ્યું હતું. પૂજ્યશ્રીએ તે આપ્યું હતું. તેના દશ હજાર પાઠ કરતાં સ્વામી ચંદ્રાશેખરાશ્રમને દ્વારકાપીઠની શંકરાચાર્યની ગાદી પ્રાપ્ત થશે, તેમ તેમણે જણાવેલું. તેના અનુસંધાનમાં જ ચંદ્રશેખરાનંદજી ભરૂચ આવેલા.

એક બીજી ખુરશી આવી ગઈ, તેના પર ચંદ્રશેખરાનંદ બિરાજ્યા. બન્ને વચ્ચે વાતો થઈ.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

“સ્વામીજી, આપની પ્રકૃતિ સ્વસ્થ છે ને ?” સ્વામી ચંદ્રશેખરાનંદ ખૂબ જ આનંદમાં હતા. તેઓ બોલ્યા :

“પ્રભુ, આપના આશીર્વાદથી મને દ્વારકાની શારદાપીઠનું શંકરાચાર્ય પદ પ્રાપ્ત થાય છે.”

“આપની પર પ્રભુની અસીમ કૃપા છે. મને ખૂબ આનંદ થયો.”

“એ આપના આશીર્વાદનું જ ફળ છે.”

પૂજ્યશ્રી કહે, “ક્યારથી ગાદીનશીન થાવ છો ?”

“આ અગિયારસે જ અભિષેક થવાનો છે. આવતી કાલે હું સરકારી આજ્ઞાપત્ર લેવા વડોદરા જઈશ.”

“ત્યાં ક્યાં રોકાવાના છો ?”

“ગાયકવાડને ત્યાં જ મારો મુકામ છે. ત્યાં લગભગ આઠેક દિવસ રહેવાનું થશે. ત્યાર પછી દ્વારકા જઈશ.”

બે-ચાર પળ કોઈ બોલ્યું નહીં. પછી સ્વામી ચંદ્રશેખરાશ્રમે પૂજ્યશ્રીની ખૂબ નજીક જઈ કહ્યું :

"અવધૂતજી, મારી એક અંતરની ઇચ્છા છે કે આપ પણ મારી સાથે દ્વારકા ચાલો."

"હું તો પરિક્રમામાં છું. એકાદ-બે દિવસમાં હું અહીંથી નીકળી જઈશ." પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું.

"એમ નહીં, તમે મારી પ્રભાસપાટણની ગાદી સંભાળો અને હું તમને દ્વારકાપીઠાધિશ્વર માટે મારા અનુગામી તરીકે નીમી દઉં."

"સ્વામીજી, મારે તમારી પીઠ નથી જોઈતી. મને હમણાં પરિક્રમા જ કરવા દો."

પણ ચંદ્રશેખરાશ્રમ એમ છોડે તેવા ન હતા. તેઓ બોલ્યા : "અરે, શંકરાચાર્યપદ હાંસલ કરી દો અને આખી દુનિયાનું સુખ લૂંટો, ડંકા, નિશાન, માન, મરતબો ભોગવો. ખૂબ જ સાહ્યબીથી રહો. અરે ! તમે કહેશો તો હું ગમે ત્યારે તમને મારી જગ્યા ખાલી કરી આપીશ."

પરંતુ આ તો અવધૂત હતા, તેઓ બોલ્યા, "જુઓ સ્વામીજી ! ખુદ દેવાધિદેવ પણ મને લલચાવે તોય આ અવધૂત ચળે તેવો નથી. એ અડગ હિમાલયની જેમ બધાં જ પ્રલોભનોનાં વાવાઝોડાં સહેવા તૈયાર છે."

સ્વામી ચંદ્રશેખરાશ્રમ અવાક થઈ ગયા. તેઓ અત્યંત આશ્ચર્યચકિત થઈ વિસ્ફારિત નેત્રે અવધૂતની સામે જોઈ રહ્યા.

માત્ર બે પળ આંખો મીંચી પછી આકાશની સામે નજર કરી અને ખૂબ જ સ્પષ્ટ ભાષામાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"સ્વામીજી, આપની એ 'પીઠ' મારા માટે ચપટી 'પીઠ' (મરાઠીમાં પીઠ એટલે લોટ) બરાબર છે. મારે પીઠાધિશ્વર થવું નથી. હું તો મુક્તિપીઠને વરી ચૂકેલો છું."

સ્વામી ચંદ્રશેખરાશ્રમ આ અદ્‌ભુત ત્યાગમૂર્તિને મનોમન પ્રણમી રહ્યા. તેમને થયું કે આજ નરપુંગવે મને આશીર્વાદ આપી પીઠાધિશ્વર બનાવ્યો છે. તે વળી આ પદને તૃણ જ સમજે ને !

કેવી પ્રચંડ નિઃસ્પૃહીવૃત્તિ ! ગમે તેવા પ્રલોભનો તણખલાની જેમ ફેંકવાનું. મેરુ પર્વતશા મનના સ્વામી જ કરી શકે.

ભગવદ્ ગીતામાં જગદ્‌ગુરુ શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે :

વિહાય કામાન્યઃ સર્વાન્પુમાંશ્ચરતિ નિઃસ્પૃહઃ ।
નિર્મમો નિરહંકારઃ સ શાન્તિમધિગચ્છતિ ॥
એષા બ્રાહ્મીસ્થિતિઃ પાર્થ નૈનાં પ્રાપ્ય વિમુહ્યતિ ।
સ્થિત્વા સ્યામન્તકાલેડપિ બ્રહ્મનિર્વાણમૃચ્છતિ ॥

જે નરપુંગવ સર્વ પ્રકારની કામનાઓનો ત્યાગ કરીને, નિઃસ્પૃહ-સ્પૃહારહિત વિહાર કરે છે, જે પોતાની અહંતા, સર્વ પ્રકારની મમતાને દેશવટો આપે છે તે પરમ શાંતિનો અધિકારી બને છે અને જે આ પ્રકારની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે તેને બ્રહ્મદશા કહે છે. બ્રહ્મદશા પ્રાપ્ત કરેલો નર ક્યારેય મોહ પામતો નથી. અંત કાળે તે બ્રહ્મનિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે.

પૂજ્યશ્રીએ અંબાલાલ વ્યાસને તા.૩-૧૧-'૨૭ના પત્રમાં લખ્યું છે, "હું ક્યાં કોઈના હાથમાં આવ્યો છું ? ઇન્દ્ર, ચંદ્રાદિ દેવતાઈ પદને તુચ્છ લેખનાર મારા જેવા ખફગી દીવાનાને આ અડધી દમડીનો લોટ (પીઠ) શા હિસાબમાં ?

પૂજ્યશ્રી ભરૂચમાં બે રાત રોકાયા. પછી તા.૨-૧૧-'૨૭ને કા.સુ.૧૪ સં.૧૯૮૪ના રોજ ભરૂચથી વહેલી સવારે નીકળી લગભગ ત્રીસ માઈલ એકીશ્વાસે ક્યાંય રોકાયા વગર ચાલી ઝાડેશ્વર, કોટેશ્વર, શુકલતીર્થ, ઝનોર, કોરલ થઈને બપોરે લગભગ બે વાગે નારેશ્વર સ્થાનમાં આવી ગયા.

થોડી વાર પછી એક ભક્ત અહીંથી પસાર થતો હતો. તેણે કુટિરનું બારણું ખુલ્લું જોયું. તેણે અંદર આવી જોયું તો પૂજ્યશ્રી આરામ કરતા હતા. તે તો ગાંડા જેવો થઈ ગયો અને ઘડીકમાં આજુબાજુનાં ગામોમાં પૂજ્યશ્રીના આગમનના સમાચાર મોકલી દીધા. સાંજ પડતાં પડતાં તો ધામ ભરાઈ ગયું. આજુબાજુનાં ગામના ઘણા બધા ભક્તો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. પૂજ્યશ્રી એ જ પુરાણા લીમડા નીચે બેઠા અને અલકમલકની વાતો કરવા લાગ્યા. દાસકાકા પણ રણાપુરથી કુટુંબ સહિત આવી ગયા અને સાથે ભિક્ષા પણ લેતા આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ કુટિરમાં જ ભિક્ષા લીધી અને લીમડા નીચે આવીને બેસી ગયા. ભજન-કીર્તન શરૂ થઈ ગયાં. કલાક-દોઢ કલાક ભજનો ચાલ્યાં. પૂજ્યશ્રી થાકી ગયા હતા. એટલે બધા ધીમે ધીમે વિદાય થવા લાગ્યા. ઊઠતાં ઊઠતાં હીરજીપુરાના નથુરામ મહારાજે પૂજ્યશ્રીના ચરણસ્પર્શ કરતાં કહ્યું,

"બાપજી, આપ પરિક્રમા દરમિયાન મારે ઘેર પધારો."

"હું પરમ દિવસે અહીંથી નીકળીશ. તમારે ત્યાં રાત રહીશ." નથુરામ મહારાજ ખૂબ ખુશ થઈ ગયા.

બીજે દિવસે અમદાવાદથી રતનલાલ, ચુનીભાઈ અને તેમનાં બહેન ડાહીબહેન પણ દર્શને આવી ગયાં. આખો દિવસ ભક્તોની અવરજવર અને ભજન-કીર્તનમાં પસાર થઈ ગયો.

ત્રીજે દિવસે બધાં કાર્યો પરવારી ભિક્ષા લઈ પરિક્રમા આરંભી દીધી. પૂજ્યશ્રીની સાથે રતનલાલ અને ચુનીલાલ હતા. ડાહીબહેન માટે ડમણાની વ્યવસ્થા કરી હતી.

હીરજીપુરામાં નથ્થુરામ મહારાજને ત્યાં એક રાત રહ્યા. રાતે ભજનની રમઝટ ચાલી. દાસકાકા અને મૂળીબહેન પણ હીરજીપુરા આવી ગયાં. પૂજ્યશ્રી રણાપુર મુકામ કરવાના હતા.

હીરજીપુરાથી બીજે દિવસે પ્રાતઃકર્મ અને ભિક્ષા વગેરે પતાવી નીકળી ગયા. મૂળીબહેનને થયું કે ડાહીબહેન સાથે ડમણામાં આગળ જતી રહું. જેથી બાપજીની વ્યવસ્થા કરી શકાય. તેઓ ડમણામાં બેસી ગયાં.

પૂજ્યશ્રી પોતાની રીતે ચુનીભાઈ, દાસકાકા વગેરે સાથે રસ્તે પડ્યા. રસ્તામાં કહાણા અને ફત્તેપુરા વચ્ચે મોતીભાઈએ પાછળથી બૂમો પાડી, એટલે તેમની પાસે થોડું ઊભા રહ્યા અને પાછું ચાલવા માંડ્યું. રણાપુર ગામના હનુમાનના મંદિરે આવી બેસી ગયા.

આ બાજુ ડમણું રણાપુરની ભાગોળે આવ્યું એટલે કોઈકે કહ્યું :

"બાપજી તો ક્યારનાય આવીને હનુમાનજીના મંદિરે બેઠા છે."

એટલે બન્ને બોલી ઊઠ્યા :

"આટલા મોડા નીકળ્યા છતાં આપણાથી વહેલા બાપજી આવી ગયા ? એમને પાંખો આવી છે કે શું ?"

આમ વાતો કરતાં તેઓ હનુમાનજીના મંદિરે ઊતરી ગયાં અને મંદિરમાં ગયાં. તેમને જોતાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"બોલો, મને પાંખો આવી છે કે નહીં ? તમારાથી આગળ કેવી રીતે આવી પહોંચ્યો ? મારી વ્યવસ્થા તમે કરી કે દેવે ?"

ડાહીબહેન અને મૂળીબહેન આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયાં. તેમને થયું કે અમારી વચ્ચે થયેલી વાત બાપજીએ કેવી રીતે જાણી.

મૂળીબહેનનાં બાને થયું કે બાપજી ખૂબ થાકી ગયા છે. તેથી જો તેમને ગરમ પાણીથી નવડાવીએ તો થાક ઊતરે. આ વાત તેમણે મૂળીબહેનને કરી, એટલે મૂળીબહેન કહે :

"બા, આડે દિવસે તાવ હોય ત્યારે જો બાપજી ઠંડે પાણીએ નહાતા હોય તો પછી પરિક્રમા દરમિયાન કેવી રીતે હા પાડશે ?"

"તારી વાત ખરી છે." કહી મૂળીબહેનનાં બાએ તેમની ભાવના દબાવી દીધી.

સાંજ પડી એટલે બધાં દર્શન કરવા ગયાં. બધાં પગે લાગીને બાજુએ બેઠાં એટલે બાપજી બોલ્યા :

"કાલે સવારે થોડું ગરમ પાણી ના કરી લાવો ? હું ગરમ પાણીથી નહાતો નથી પણ તમારી ભાવના છે તો તેમ કરજો."

આ સાંભળીને બધાં એકદમ સ્તબ્ધ થઈ ગયાં. બધાંને થયું આ વાત પૂજ્યશ્રીએ ક્યાંથી જાણી ? મૂળીબહેને તો ચોખ્ખું-ચોખ્ખું પૂછી જ નાખ્યું :

"બાપજી, અમારી બધી વાતની તમને કેવી રીતે ખબર પડી જાય છે ?"

એટલે ખડખડાટ હાસ્ય કરી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "મેં જક્ષણી સાધી છે. એ મને બધી છાની વાતો કરી જાય છે."

ત્યાં બેઠેલાં બધાં જ ખડખડાટ હસી પડ્યાં.

બીજે દિવસે બે દેગડા ગરમ પાણી લાવી મૂળીબહેનના બા અને ચુનીભાઈએ પૂજ્યશ્રીને ચોળી-ચોળીને ખૂબ નવડાવ્યા. જટા પણ માટી નાંખીને ચોળી આપી. નવડાવતાં-નવડાવતાં રૂકમણીબહેન કોઈ ના જાણે તેમ અંધારામાં પૂજ્યશ્રીના પગનો અંગૂઠો ધોઈ આચમન કરી ગયાં.

પૂજ્યશ્રીને કૌપીન પહેરાવી ખુરશી નાખી બેસાડ્યા. ગામલોકો આવીને પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી બેસવા લાગ્યા. થોડી વારમાં તો મંદિરમાં આખું ગામ ઠલવાઈ ગયું. આખા ગામમાં એક પ્રકારનો ઉલ્લાસ આવી ગયો હતો. બપોર થતાં સુધીમાં બધા ભક્તો ધીમે ધીમે વિખરાવા લાગ્યાં.

ભિક્ષાનો સમય થયો એટલે મૂળીબહેનના બા–રુકમણીબહેન તથા મૂળીબહેન ભિક્ષા લઈને આવ્યાં. ભિક્ષા પીરસી પછી બન્ને જણ પૂજ્યશ્રીની સામે બેઠાં. એટલે

પૂજ્યશ્રીએ મલકાતાં-મલકાતાં કહ્યું :

"કેમ,ચોરીને અંધારામાં પગનો મેલ પીધોને ? મારું પાપ તમારામાં ગયું. હું તો ઘુવડ જેવો છું. અંધારામાંય દેખી શકું છું. તમારે પીવું જ હતું તો નર્મદાજીમાં ક્યાં ઓછું પાણી હતું ? બોલો ચોરીની શી શિક્ષા દઉં ?"

એટલું બોલી પૂજ્યશ્રી હસી પડ્યા. ત્યાં બેઠેલાં બધાં જ હસી પડ્યાં. રુકમણીબહેનની પોલ પકડાઈ ગઈ. તેથી શરમાઈ ગયાં અને મરક મરક હસતાં હસતાં જમીન પર આંખો જડી દીધી.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી પ્રાતઃકર્મ પરવારી પરિક્રમામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. દાસકાકા પણ તૈયાર થઈને તેમની સાથે જ નીકળી ગયા. પૂજ્યશ્રી સાથે દાસકાકા બરાબર પગ દબાવતા હતા. દિવેર થઈ માલસર આવી ગયા. પૂજ્યશ્રી સત્યનારાયણ મંદિરમાં ગયા. ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ-રાધાજીના દર્શન કર્યાં અને પરિક્રમામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા અને સીનોર આવી ગયા.

સીનોરનું પ્રાચીન કાળનું નામ સેનાપુર અને શિવપુરી હતું. દેવોની સેનાના સેનાપતિ તરીકે કાર્તિકસ્વામીનો અભિષેક અહીં થયો હતો. ધૂતપાપેશ્વર મહાદેવમાં ભિક્ષા કરી, થોડો આરામ કરી લીધો. દાસકાકા સાથે હતા એટલે પૂજ્યશ્રીની બધી જ સગવડો સચવાઈ જતી.

બપોર પછી પૂજ્યશ્રી નીકળી ગયા. કંજેઠા, અંબિકાતીર્થ થઈને અનસૂયા તીર્થમાં આવી ગયા. અત્રિમુનિનાં પત્ની અને કર્દમઋષિના દીકરી અનસૂયાજીનું આ તપસ્થાન. આ જ સ્થળે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ ભિક્ષુકના રૂપમાં અનસૂયાની કસોટી કરી અને અનસૂયાજીને ત્યાં જન્મ લેવા માટે વચન આપ્યું.

ત્યાર પછી મહેન્દ્ર પર્વત પર અત્રિમુનિની આંખમાંથી નીકળેલી જ્યોતિ અનસૂયાના ઉદરમાં પ્રવેશી અને બ્રહ્મા ચંદ્રસ્વરૂપે, વિષ્ણુ દત્ત રૂપે અને મહેશ્વર દુર્વાસારૂપે જન્મ્યા. આ ત્રણે દેવો એક જ છે, તે દર્શાવવા અનસૂયાજીને ત્રિમૂર્તિ સ્વરૂપે દર્શન આપ્યું. દત્તાત્રેય ભગવાન એ ત્રણે દેવોનું ગુરુ સ્વરૂપ છે, તેમણે દિશાઓનું અંબર ઓઢેલું છે એટલે દત્તદિગંબર કહેવાય છે. પૂર્ણ જ્ઞાની અને મહાયોગી હોવાથી અવધૂત કહેવાયા.

અનસૂયાજી નજીક એરંડી-નર્મદાનો સંગમ છે. અનસૂયા તીર્થ થોડું નિચાણમાં છે. અનસૂયાજીનાં દર્શન કરી પૂજ્યશ્રીએ પ્રયાણ કર્યું.

અનસૂયા-એરંડીના સંગમ પાસેની માટીથી કુષ્ટરોગ નાશ પામે છે, તેવું કહેવાય છે. તેથી મલ્હાવરાવ ગાયકવાડે તે બાજુ કુષ્ટરોગની હૉસ્પિટલ બનાવી હતી.

પૂજ્યશ્રી અનસૂયાથી નીકળી ચાર માઈલ ચાલી વ્યાસતીર્થ આવી ગયા.

વ્યાસક્ષેત્ર નર્મદાજીના પટમાં હતું. ચોમાસું આવે અથવા પૂર આવે તો વ્યાસની ચારે બાજુ પાણી હોય છે. પરંતુ બીજા દિવસોમાં ઉત્તર તરફના પટમાં પાણી હોતું નથી. જો પાણી ના હોય તો જ વ્યાસ ક્ષેત્રમાં પરિક્રમાવાસીથી જઈ શકાય. લગભગ દોઢેક માઈલનો વ્યાસ બેટ હશે.

વ્યાસ ભગવાન, પરાશર મુનિના પુત્ર, પુરાણો અને મહાભારતના રચયિતા અને વેદોના સંકલન કર્તા છે.

અહીં વ્યાસેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે. તેના આંગણામાં વિશાળ વૃક્ષો છે. એક ગોખલામાં વ્યાસ ભગવાનની શ્યામવર્ણી પાષાણની નાની પ્રતિમા છે.

પૂજ્યશ્રીએ તથા દાસે ખૂબ જ ભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રીએ વ્યાસેશ્વર મહાદેવની સ્તુતિ કરી. પછી દત્તાત્રેય, રામ વગેરે મંદિરોમાં દર્શન કરી ખૂણા પરના એક ઝાડ નીચે પૂજ્યશ્રીએ પોતાનો કામળો પાથર્યો. સામાન નીચે મૂકી ઝાડને અઢેલીને બેસી ગયા. થેલામાં ચણાની પોટલી હતી, તે કાઢી ઝાડની ડાળી પર લટકાવી દીધી. અંધારું થઈ ગયું હતું. સાયંપૂજા પરવારી પૂજ્યશ્રીએ લંબાવ્યું. પૂજ્યશ્રીથી થોડે દૂર દાસકાકા સૂઈ ગયા. રાત પડી ગઈ. ધીમે ધીમે નભોમંડળમાં તારલાઓએ ડોકાં કાઢવા માંડ્યાં. થોડી વાર પૂજ્યશ્રીએ તારલાઓ પાસે તારામૈત્રક કર્યું. આખા દિવસના થાકના કારણે સરસ ઊંઘ આવી ગઈ.

મધરાતનો સમય થયો. તેમના કાન પર શુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં અવાજ અથડાયો.

“બ્રહ્મચારી, મને ભૂખ લાગી છે. ચણા આપો.”

પૂજ્યશ્રી એકદમ સફાળા બેઠા થઈ ગયા અને અવાજની દિશામાં જોવા લાગ્યા. એટલામાં ફરીથી એ જ અવાજ આવ્યો. તેમને પાવડીઓનો ટપ્-ટપ્ અવાજ સંભળાયો. અવાજ નજીક આવતો જતો હતો. ખૂબ અંધારું હતું. પૂજ્યશ્રીની આંખો સમક્ષ એક પ્રચંડ ભવ્ય લલાટધારી, પ્રતિભાશાળી, મહામાનવ આવતો દેખાયો. શરીરમાંથી અત્યંત પ્રકાશ નીકળતો હતો. એ શ્યામ દેહધારી મહામાનવ ધીમે ધીમે પૂજ્યશ્રીની નજીક આવી ગયો અને બાજુમાંથી પસાર થઈ ગયો.

પૂજ્યશ્રી એકદમ ઊભા થઈ ગયા અને ચણાની પોટલી છોડી પાછળ દોડ્યા. પણ તે મહામાનવ અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો. પૂજ્યશ્રીને થયું કે આ કોણ હશે. પરંતુ બીજી જ પળે તેમને સમજાઈ ગયું કે એ વ્યાસ ભગવાન પોતે હતા. તેમણે જ દર્શન દીધાં. વ્યાસ ભગવાનના ચરણનો સ્પર્શ ના થઈ શકવાનો રંજ પૂજ્યશ્રીને થયો.

વ્યાસ ભગવાનનાં દર્શનથી તેમનું તન-મન પ્રફુલ્લિત થઈ ગયું. હૃદયમાં આનંદના ઓઘ ઊછળવા લાગ્યા. બાકીની રાત પૂજ્યશ્રીએ ધ્યાનમાં પૂરી કરી દીધી.

સવારે પ્રાતઃકર્મથી પરવારી મહાદેવનાં દર્શન કરી બન્ને જણ નીકળી ગયા. લીલાંછમ ખેતરો અને વૃક્ષોને કારણે વાતાવરણ ખૂબ આહ્લાદક હતું.

પૂજ્યશ્રી સડસડાટ ચાલતા હતા. દાસકાકા તેમની પછવાડે તેમનો સામાન ઊંચકી ચાલતા હતા. ચાલતાં ચાલતાં પૂજ્યશ્રીએ દાસકાકાને કહ્યું, “દાસ, આજે વ્યાસ ભગવાને દર્શન દીધાં.”

પૂજ્યશ્રી માલેથા કોટેશ્વરતીર્થનાં દર્શન કરી ગંગનાથ, યમહારા થઈ બપોર થતાં થતાં ચાણોદ આવી ગયા.

ચાણોદનું મૂળ નામ ચંડાદિત્યતીર્થ અને બીજું નામ ચંડિકાતીર્થ હતું.

ઉત્તરના મહારાજા વિક્રમાદિત્ય અને દક્ષિણના મહારાજા શાલીવાહન યુદ્ધ માટે તૈયાર થયા. વિક્રમાદિત્યે નર્મદાના આ સ્થળે અને શાલીવાહને નર્મદાના દક્ષિણ તટે સામસામા પડાવ નાંખ્યા હતા. બન્ને એકબીજાને જીતી શક્યા નહીં. તેથી બન્ને વચ્ચે સુલેહ થઈ. ત્યાર પછી નર્મદાના ઉત્તર તટ પ્રદેશમાં વિક્રમસંવત અને દક્ષિણીતટ પ્રદેશમાં શકસંવત વર્ષ ચાલ્યાં.

પૂજ્યશ્રી અને દાસકાકા તીર્થોનાં દર્શન કરી ભિક્ષા કરી થોડો આરામ કરીને કરનાળી તરફ જવા નીકળી ગયા.

ચાણોદથી માત્ર એક માઈલ દૂર કરનાળી તીર્થ આવેલું છે. આ સ્થળે રેવા અને ઓર (ઉરિ) નદીનો સંગમ છે, અહીં ગુપ્ત રીતે સરસ્વતી પણ મળે છે. તેથી આ ત્રિવેણી સંગમ કહેવાય છે. આ સંગમને રેવોરિસંગમ કહે છે. એ અત્યંત પવિત્ર સંગમતીર્થ તરીકે પુરાણ પ્રસિદ્ધ છે. અલ્હાબાદ પાસે ગંગા, જમના અને સરસ્વતીના ત્રિવેણી સંગમને ઉત્તર પ્રયાગ કહે છે. જ્યારે આ ત્રિવેણી સંગમને દક્ષિણી પ્રયાગ કહે છે. અલ્હાબાદનો સંગમ વિષ્ણુપ્રયાગ ગણાય છે. જ્યારે નર્મદાનો આ ત્રિવેણી સંગમ રૂદ્રપ્રયાગ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

સૃષ્ટિની રચના પૂર્વે બ્રહ્માજીએ અહીં તપશ્ચર્યા કરી હતી. યૌવનમાં બેફામ બનેલો કુબેર એક વખત એક ઋષિપત્ની પર મોહિત થયો. એ ઋષિપત્નીએ તેને કોઢીલો અને બેડોળ થઈ જવાનો શાપ આપ્યો. તેણે અહીં તપશ્ચર્યા કરી. શિવજીને રીઝવ્યા. તે નીરોગી થયો અને તેણે કુબેરેશ્વર અથવા કુબેરનાથ ભંડારીની સ્થાપના કરી.

જે પ્રયાગરાજ કાશી અને ગયાજી ના જઈ શકે તેને માટે રેવોરિસંગમ અને સોમતીર્થનું દર્શન ત્રિસ્થળીના દર્શન જેટલું જ પુણ્યદ ગણાય છે.

પૂજ્યશ્રીએ તથા દાસકાકાએ રેવોરિસંગમમાં સ્નાન કર્યું. પછી તીર્થોનાં દર્શન કરી તિલકવાડા તરફ રવાના થયા. સાંજ પડતાં સુધીમાં તેઓ તિલકવાડા આવી ગયા.

પૂજ્યશ્રી અને દાસકાકાએ કિનારા નજીક આવેલા હનુમાનજીના મંદિરમાં રાત પસાર કરી દીધી. સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી બન્નેએ ગરુડેશ્વર તરફ પગ ઉપાડ્યા. અહીંથી ગરુડેશ્વર લગભગ દસેક માઈલ જેટલું હતું. આગળ ચાલતાં મણિનદી અને રેવાનો સંગમ આવ્યો.

પૂજ્યશ્રી વેંગણ, અંકલેશ્વર થઈ ગરુડેશ્વર આવી ગયા.

પ્રાચીન કાળમાં આ સ્થળે ગરુડે ગજાસુર નામના દૈત્યને માર્યો હતો. ગરુડે પહાડ ઉપર બેસી તેનું ભક્ષણ કર્યું. તે સમયે ગજાસુરની ખોપરી પહાડ પર પડી રહી. આ ખોપરી એક વખતે વર્ષાકાળમાં તણાઈને નર્મદામાં પડી. આ કારણે ગજાસુરને દિવ્ય દેહ પ્રાપ્ત થયો. ગજાસુરને આ સ્થાને દિવ્યદેહ પ્રાપ્ત થયો તેથી ત્યાં તેણે શિવારાધના કરી શંકર ભગવાનને પ્રસન્ન કર્યા. શંકર ભગવાને તેને પોતાના ગણોમાં સ્થાન આપ્યું, તેનું ચામડું ધારણ કર્યું. જ્યાં ગજાસુરની ખોપરી (કરોટી) પડી હતી ત્યાં કરોટેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કરી અને પોતે ગરુડથી અજાણતાં થયેલા ઉપકારને વશ થઈ બીજું એક ગરુડેશ્વર નામનું શિવલિંગ સ્થાપ્યું. આ સ્થાન ગરુડેશ્વરને નામે પ્રસિદ્ધ થયું.

પરમપૂજ્ય વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી સ્વામી મહારાજ (દાદાગુરુ) સં.૧૯૬૯ના ચૈત્ર સુદ નોમે તા.૧૫-૪-૧૯૧૩ના દિવસે શૂલપાણેશ્વરની ઝાડીમાંથી આ સ્થળે પધાર્યા હતા. તેઓશ્રીએ સૌપ્રથમ કાંઠા પરના લીમડા નીચે મુકામ કર્યો હતો.

પૂજ્ય સ્વામી મહારાજ છેલ્લે સુધી અહીં જ વસ્યા. તા.૨૪-૬-૧૯૧૪ સં.૧૯૭૦ની જેઠ વદ અમાસની રાત્રે સાડા અગિયાર વાગે શ્રી દત્ત ભગવાનની સામે ઉત્તરાભિમુખ બેસી સાઠ વર્ષની ઉંમરે સમાધિ લીધી.

પૂજ્યશ્રીએ પૂ.સ્વામી મહારાજની સમાધિનાં દર્શન કર્યાં. દત્ત ભગવાનનાં દર્શન કરી ધર્મશાળામાં મુકામ કર્યો. તે સાંજે એટલામાં જ ફરતાં ફરતાં એક પથ્થર પર પગ મૂકવા જતાં પથ્થર ગબડી ગયો. તેથી પૂજ્યશ્રીનો પગ ખૂબ મચકોડાઈ ગયો. તેમનાથી પગ પર ઊભા રહી શકાતું ન હતું. દાસકાકાએ આવીને તેઓશ્રીને ઊભા કર્યા. પૂજ્યશ્રી દાસકાકાનો ટેકો લઈ ધર્મશાળામાં ગયા. દાસકાકાએ ગરમ પાણી ઝાર્યું. હળદળ-મીઠું ગરમ કરીને ભર્યું. આમ છતાં અસહ્ય દુખાવો થતો હતો. પૂજ્યશ્રી પગ ટેકવી શકતા ન હતા.

ગરુડેશ્વર ઉત્તર તટની શૂલપાણેશ્વરની ઝાડીનું પ્રવેશદ્વાર છે. અહીંથી બીજે જ દિવસે પૂજ્યશ્રી ઝાડીમાં પ્રવેશ કરનાર હતા અને દાસકાકા રણાપુર પાછા ફરવાના હતા. પૂજ્યશ્રીની આ સ્થિતિ જોઈ દાસકાકા બોલ્યા :

"મહારાજ, હવે થોડા દિવસ અહીં આરામ કરો."

"ના, કાલે નહીં તો પરમ દિવસે તો મારે ઝાડીમાં પ્રવેશ કરી દેવો જ જોઈએ."

દાસકાકા કહે, "આપ આજ્ઞા આપો તો આપની સાથે ઝાડીમાં હું આવું. ઝાડી પૂરી વટાવી હું પાછો ફરી જઈશ."

"એવી કાંઈ જરૂર નથી. તમે કાલે નીકળી જજો."

"આપને ઠીક નહીં થાય ત્યાં સુધી હું જવાનો નથી."

પૂજ્યશ્રી દાસકાકાની લાગણી-પ્રેમને પિછાનતા હતા. તેઓ બોલ્યા : "મને કાલે સારું થઈ જશે. પરમ દિવસે હું ઝાડીમાં જઈશ અને તમે રણાપુર જતા રહેજો."

ત્રીજે દિવસે સવારે દુખાવો સહેજ ઓછો હતો. પરંતુ પગ ટેકવવો અત્યંત કઠિન હતો. આમ છતાં દાસકાકાને છૂટા કરવા પૂજ્યશ્રીએ સવારે દાસકાકાને વિદાય આપી અને પરિક્રમા આરંભી દીધી. માંડ માંડ પગલાં ભરી શકાતાં હતાં. પગનો દુખાવો બેસુમાર હતો. આમ છતાં પૂજ્યશ્રી દોઢેક માઈલ ચાલીને કેવડિયા આવી ગયા. અહીંથી પૂજ્યશ્રી આગળ ચાલી ના શક્યા. તેથી તેમણે ત્યાં જ મુકામ કર્યો. કેવડિયામાં એક તડવી ભગતે પૂજ્યશ્રીની ખૂબ જ શુશ્રૂષા કરી. પગે પાટાપિંડી કરી. પૂજ્યશ્રી બે રાત કેવડિયા રોકાઈ રહ્યા. હવે પગનું દર્દ નરમ પડ્યું હતું. પગ લંગડાતો હતો. છતાં ટેકવી શકાતો હતો. તેથી પૂજ્યશ્રીએ ત્રીજે દિવસે સવારે ખોડંગાતાં ખોડંગાતાં યાત્રા શરૂ કરી દીધી.

અત્યંત આકરી ઝાડીમાં પૂજ્યશ્રીએ પ્રવેશ કરી દીધો. પગ માંડ માંડ ટેકવી શકાતો હતો. થોડું ચાલીને પગને આરામ આપવો પડતો હતો. આમ છતાં બપોર થતાં થતાં પૂજ્યશ્રી નવાગામ, લીંબડી વગેરે ગામ વટાવી દસ-બાર માઈલ ચાલી વડગામ આવી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ અહીં થોડો આરામ કર્યો. થાકને કારણે શરીર તપી ગયું હતું. પહાડી માર્ગમાં પથ્થરો પરથી ચાલતાં ચાલતાં ખૂબ જ સમતોલન જાળવવું પડતું હતું. થોડા ગોળનું

પાણી કરી પી ગયા અને વામકુક્ષિ કરી નમતી બપોરે તેમણે પ્રવાસ આરંભી દીધો.

પગને લીધે જરાય ઝડપ થઈ શકતી ન હતી. શરીર પણ ખૂબ દુખતું હતું. તાવ આવી ગયો. છતાં લગભગ પાંચેક માઈલ ચાલી પૂજ્યશ્રી ગદેર આવી ગયા અને રાત્રીમુકામ ગદેરમાં કર્યો.

સવારે થોડું મોડું ઉઠાયું. રાત્રે તાવે પોતાનો પરચો આપ્યો હતો. પગનો દુખાવો પણ રાતે ઊંઘ હરામ કરતો હતો. છતાં પૂજ્યશ્રીએ લગભગ દસેક વાગે પ્રાતઃકર્મ પરવારી પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી. ખૂબ જ વિકટ ઝાડી, પથરાળ પહાડી, પગમાં ખૂંપી જાય તેવા તીક્ષ્ણ પથરા પર ખુલ્લે અને લંગડાતે પગે ચાલી પૂજ્યશ્રી બપોર સુધીમાં એક નાના સરખા ગામમાં આવી ગયા.

પૂજ્યશ્રીને તાવ ખૂબ જ સતાવી રહ્યો હતો. આખું શરીર ધખતું હતું. આગળ ચાલવાનું શક્ય ન હતું. તેથી પૂજ્યશ્રી ગામ તરફ વળ્યા. ગામની પાદર વટાવી સામે એક ખેડૂત મળ્યો તેને પૂછ્યું,

"ભાઈ, અહીં આરામ કરી શકાય તેવી કોઈ જગ્યા ખરી?"

પેલો ખેડૂત સમજી ગયો કે આ પરિક્રમાવાસી છે. એટલે એણે આંગળીથી દૂર દેખાતી એક અવાવરું ઓસારા જેવી જગ્યા બતાવી. ઓસારો સારો હતો. પ્રવાસીઓ તેનો ધર્મશાળા તરીકે જ ઉપયોગ કરતા. પૂજ્યશ્રીએ ઓસારાની એક બાજુએ કામળાથી ઝાપટીને જગ્યા સાફ કરી અને કામળો પાથરીને તેની ઉપર સૂઈ ગયા. આખું શરીર ફાટતું હતું. તાવ બેસુમાર હતો. સૂતાંની સાથે જ પૂજ્યશ્રીને ઊંઘ આવી ગઈ.

થોડી વાર થઈ હશે, ત્યાં તો ડંડો પછાડવાનો અવાજ આવ્યો. પૂજ્યશ્રીની આંખ ખૂલી ગઈ. તેમણે જોયું તો એક પોલીસ ઊભો હતો. તે બોલ્યો :

"બાવાજી, ક્યાંથી આવ્યા છો?"

"નારેશ્વરથી."

"ક્યાં જવું છે?"

"પરિક્રમામાં છું."

"તો કેમ અત્યારે સૂઈ ગયા છો?"

"થોડો તાવ લાગે છે. એટલે આરામ કરી, સારું લાગશે એટલે આગળ નીકળી જઈશ."

એમ કહી પૂજ્યશ્રીએ પડખું ફેરવ્યું.

પોલીસ તો જાણે કોઈ મોટી વાત બની હોય તેમ બોલ્યો : "તાવ આવે છે? ઊભા રહો. ડૉક્ટરને બોલાવું."

"ડૉક્ટરનું કામ નથી. મારી ચિંતા ના કરશો."

"એમ નહીં ચાલે. ડૉક્ટર પાસે દવા લેવી જ પડશે."

"પરંતુ હું દવા કદીયે લેતો જ નથી."

પરંતુ કાંઈ પણ સાંભળ્યા વગર પોલીસ દોડ્યો અને થોડી વારમાં એક ડૉક્ટરને બોલાવી લાવ્યો. ડૉક્ટરે આવીને ઊભા ઊભા જ પૂછ્યું : "તમને તાવ આવે છે, બાપજી?"

"હા."

"તો ઈંજેક્શન લઈ લો." એમ કહી તેમણે બૅગ ખોલી.

"ઊભા રહો ડૉક્ટર, તમે મને ઇન્જેક્શન કેમ આપો છો ?"

"આ ગામમાં પ્લેગ છે. આખા ગામમાં પ્રસરી ગયો છે."

"મને પ્લેગ નથી થયો. હું તો આગળથી હમણાં જ આવ્યો. પરિક્રમામાં છું."

પરંતુ ડૉક્ટર જીદે ચઢ્યા. તેમણે ઈંજેક્શન કાઢવા માંડ્યું. પેલો પોલીસ અને એક બીજો માણસ પૂજ્યશ્રીને દબાવી ઈંજેક્શન અપાવવા માટે તૈયાર થઈને ઊભા.

પૂજ્યશ્રી બેઠા થઈ ગયા. તેમને થયું કે હવે આ ડૉક્ટર નહીં માને. તેમને મારે સમજાવવું જ પડશે. પૂજ્યશ્રી જ્યારે પરિક્રમામાં નીકળેલા ત્યારે સંસ્કૃત કે અંગ્રેજી નહીં બોલવાનું નક્કી કરેલું. પરંતુ સ્થિતિ કાબૂ બહાર હતી. આ લોકોને પોતાના પ્રભાવ નીચે લાવી જ દેવા પડશે, એમ વિચારી પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સ્પષ્ટ અને સત્તાવાહી અવાજમાં ડૉક્ટરને અંગ્રેજી ભાષામાં કહ્યું :

"Doctor, how dare you say that your body is immune from plague germs ? Dare you say that your body is immune from plague germs ? Everyone is full of all sorts of worms healthy or unhealthy both. If you will be obstinate in your attitude, I shall have to approach the higher authorities and than you shall have to repent for your behaviour."

ડૉક્ટર અને બીજા બધા અવાક થઈ ગયા. શો જવાબ આપવો તે ના સમજાયું. તેથી તેમણે બૅગ બંધ કરી. કાંઈ પણ બોલ્યા વગર ઓસારો ખાલી કર્યો.

પૂજ્યશ્રી આંખો મીંચી સૂઈ ગયા. બે-એક કલાકના આરામ પછી તાવ ઊતરી ગયો. શરીરમાં દુખાવો પણ ઓછો થઈ ગયો. કાંઈ ખાવાનું મન થતું ન હતું. તેથી હાથ-પગ ધોઈ પરિક્રમા આરંભી દીધી. અત્યંત પરિશ્રમ વેઠીને પૂજ્યશ્રી લંગડાતે પગે પહાડીઓ પસાર કરતા રહ્યા. અંધારું પડતાં પડતાં લગભગ તેર માઈલ કાપી નાખી ભોમચીયા થઈને તુંબીઘાટ આવી ગયા.

તાવ શરીરમાંથી ખસતો ન હતો. તેને અહીં સારું ફાવી ગયેલું કારણ કે પૂજ્યશ્રી કોઈને જાકારો આપતા નહીં. એઓશ્રી બધાને અપનાવી લે છે. તુંબીઘાટમાં એક ભીલના છાપરામાં રાત કાઢી નાંખી. સવાર થતાં પૂજ્યશ્રીએ પ્રાતઃકર્મ પરવારી યાત્રા આરંભી દીધી.

તુંબીઘાટથી અત્યંત ગીચ ઝાડી હતી. પગમાં દુખાવો ચાલુ જ હતો. શરીર પણ બહુ સાથ આપતું ન હતું. છતાં પાંચેક માઈલ ચાલી પાયલીઘાટ પહોંચી ગયા. રસ્તો એટલો બધો ચઢ-ઊતરનો તથા કાંકરી, પથ્થરો અને કાંટાથી ભરપૂર હતો કે પૂજ્યશ્રીને પાંચ માઈલ ચાલી આરામ લેવો પડ્યો. પાયલીઘાટ થોડો આરામ કરી પૂજ્યશ્રીએ ચાલવા માંડ્યું. તુંબીઘાટથી શરૂ થતો હાંફેશ્વરનો રસ્તો ખરેખર હંફાવી મૂકે તેવો હતો. રસ્તો અત્યંત વિકટ હતો. વારેઘડીએ તરસ લાગતી. પૂજ્યશ્રી પરસેવે રેબઝેબ થઈ ગયા. ક્યારેક ખોડંગાતો પગ લપસી જતો, ત્યારે કાળી વેદના થતી. કોઈક વખત

સીસકારો પણ મોંએથી નીકળી જતો. ખૂબ મોટા મોટા પથરા અને ભેખડો કૂદતાં કૂદતાં પગનો ખુરદો નીકળી જતો. શ્વાસ ચઢી જતો. ઘડીએ ઘડીએ પગને આરામ આપવો પડતો. ઘણી વખત ભેખડો પર ચાલતાં ચાલતાં અચાનક આગળ રસ્તો બંધ થઈ જતો. ત્યારે ડાબા હાથ તરફ નીચે ઊંચી-ઊંચી ભેખડો ચઢવી પડતી. અત્યંત પીડાકારક મુસાફરી સહનશક્તિની, ધીરજની અને ધ્યેયનિષ્ઠાની પરીક્ષા કરતી હતી. વચ્ચે ચાલતાં ચાલતાં ઘણી વખત રેતીનો પટ આવે. રેતીમાં પગ ખૂંપી જતા. બપોર થઈ ગયેલી તેથી રેતી ખૂબ જ તપી ગઈ હતી.

ભૂખ ભયંકર લાગી. તરસ પણ ઘડીએ ઘડીએ લાગતી. પૂજ્યશ્રીએ એક બાજુ એક ઝાડના છાંયે બેસી ગોળનું પાણી બનાવી પી લીધું. ઉપર બે-ચાર ઘૂંટડા રેવાજળ પી અડધી હોજરી ભરી દીધી અને પાછું ચાલવા માંડ્યું.

શરીરનો તાવ ખસવાનું નામ લેતો ન હતો. પગ પણ અસહ્ય પીડા કરતો હતો. રસ્તો તો એકદમ નિષ્ઠુર બની ગયો હતો. તેને સહેજે દયા આવતી ન હતી. ભારે મોટા કાળા કાળા પથ્થરો-ભેખડો પર ચઢી ઊતરવું પડે, તરસ લાગે ત્યારે કિનારાના જળપ્રવાહ સુધી જવું પડે. કમંડળ ભરીને પાછા આવે, થોડું ચાલે અને ક્યારે પાણી પિવાઈ જાય અને કમંડળ પાછું ખાલી થઈ જાય તેની ખબર જ ના પડે. શરીરમાં અત્યંત પીડા થતી. પાંસળીઓમાં પણ હાંફી હાંફીને દર્દ થવા લાગ્યું.

આગળ ચાલતાં બાણગંગા નર્મદાનો સંગમ આવ્યો. પૂજ્યશ્રી સામાન એકબાજુએ મૂકી બાણગંગાના છીછરા વહેણમાં લાંબા થઈને સૂઈ ગયા. અડધા કલાક સુધી ઠંડા પાણીમાં આરામ કર્યો. શરીર હલકું થઈ ગયું. શીતળ પાણીને કારણે તાવ ઊતરી ગયો. હાથ-પગમાં સ્ફૂર્તિ આવી.

પૂજ્યશ્રીએ સામાન ઉઠાવ્યો અને બાણગંગા પાર કરી થોડો ઢાળ ચઢી હાંફેશ્વરના મંદિરમાં આવી ગયા.

હાંફેશ્વરને હંસેશ્વર મહાદેવ પણ કહે છે. આ રસ્તો એટલો બધો વિકટ અને પરિશ્રમદાયક છે કે તે પસાર કરતાં યાત્રી હાંફી જતો. તેથી આને હંસેશ્વરને બદલે બધા હાંફેશ્વર કહે છે. અહીંથી કવાંટ અને છોટા ઉદેપુર નજીક છે.

મંદિર ખૂબ સુંદર ઘુમ્મટવાળું અને મોટું હતું. અત્રે વરુણે તપશ્ચર્યા કરી શંકર ભગવાનને પ્રસન્ન કર્યા હતા.

મંદિરની આજુબાજુનો વિસ્તાર મોટાં મોટાં ઝાડથી ઘેરાયેલો હતો. તેથી આખો પ્રદેશ ખૂબ નયનરમ્ય, આનંદદાયક, શીતળ અને શાંતિપ્રદ લાગતો હતો.

પૂજ્યશ્રી અડધો થાક તો બાણગંગામાં ધોઈને આવ્યા હતા. મંદિરમાં આવ્યા ત્યારે અંધારું થઈ ગયેલું. આ સ્થળે પૂજ્યશ્રીને થોડો આરામ લઈ લેવાની ઇચ્છા થઈ. તેઓ અત્રે રોકાયા અને ત્રીજે દિવસે પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી.

હાંફેશ્વરથી નીકળતાં નીકળતાં પૂજ્યશ્રીએ જોયું તો આકાશ ઘનઘોર વાદળોથી આચ્છાદિત થઈ ગયું હતું. ક્યારે માવઠું થાય તે કહી શકાય તેમ ન હતું. વરસાદ હમણાં તૂટી પડશે તેવી દહેશત રહ્યા કરતી હતી.

હાંફેશ્વર સુધી ભીલો દ્વારા લૂંટાવાનો ભય ઓછો હોય છે. હાંફેશ્વર પછી લૂંટાવાની પૂરી શક્યતા હોય છે.

પગનો દુખાવો હળવો હતો. રસ્તાની વિકટતામાં કોઈ ફરક નહોતો. ભયાનક ભેખડો, પથરાઓ, કાંટા, ઝાડી અતિશય પજવતી હતી. ચાલતાં-ચાલતાં, કૂદતાં-કૂદતાં, પડતાં-પડતાં પૂજ્યશ્રીએ ભૂતડિયા, શાકરની અને અંજનવાર વટાવી દીધી. બપોર થઈ ગઈ. છતાં ચાલવાનું ચાલું રાખ્યું. આગળ જતાં એક નાનું ગામ આવ્યું. ખૂબ તાવ લાગતો હતો, થાક પણ અતિશય લાગ્યો હતો. પૂજ્યશ્રી એ ગામ તરફ વળ્યા. ગામની પાદરે નાનું સરખું માતાજીનું મંદિર હતું. પૂજ્યશ્રીએ સામાન ઓટલા પર મૂકી ગોળનું પાણી બનાવી પી લીધું. કમંડળ ખાલી થઈ ગયું હતું. એટલે જળ ભરવા સામાન ત્યાં જ રાખીને નદી પર ગયા. ત્યાં સ્નાન કરી કમંડળ ભરી પાછા મંદિરે આવ્યા. મંદિર સામે જઈ બંધ દ્વાર આગળ ઊભા રહ્યા અને અત્યંત ભાવપૂર્વક પગે લાગ્યા. તેમને માતાજીનાં દર્શન કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છા થઈ. તેમણે આગળ-પાછળ નજર નાખી. દૂર એક વડ નીચે રમતા છોકરાને બોલાવ્યો અને કહ્યું,

“ભાઈ, મારે માતાજીનાં દર્શન કરવાં છે. તું પૂજારીને બોલાવી લાવ અથવા આ તાળાની ચાવી લેતો આવ. હું દર્શન કરી દ્વાર બંધ કરી દઈશ.”

છોકરો તો ખૂબ આજ્ઞાંકિત હતો. એ તો દોડ્યો ગામ ભણી અને પૂજારીને ઘેર જઈ પૂજારીને કહ્યું,

“એક મહારાજ આવ્યા છે. તેમને માતાજીનાં દર્શન કરવાં છે. તો તમે આવો અથવા ચાવી આપો.”

પૂજારી કહે, “એવા તો ઘણાય બાવાઓ આવે. ભરબપોરે તે વળી મંદિર ઊઘડતાં હશે ? જાજા, ચાવીબાવી નહીં મળે.”

છોકરો નિરાશ થઈ ગયો.

તેણે આ વાત પૂજ્યશ્રીને કરી.

પૂજ્યશ્રીએ તેનો કોઈ પ્રતિભાવ ના આપ્યો. છોકરો રમવા જતો રહ્યો. પૂજ્યશ્રીને માતાજીનાં દર્શન કરવાની અત્યંત તીવ્ર ઇચ્છા થઈ. કોઈ પણ હિસાબે માતાજીનાં દર્શન કરવાં જ છે તેમ નક્કી કરી તેઓ બંધ દ્વાર આગળ બેસી ગયા. તેમણે નિર્ધાર કરી લીધો કે માનાં દર્શન થાય તો જ અહીંથી ઊઠું. એકાદ-બે પળમાં જ માતાજીના ધ્યાનમાં લીન થઈ ગયા. અંતરથી અત્યંત ભાવભરી કાકલૂદી થવા લાગી. આંખોમાંથી આંસુની ધાર ચાલી, નજર મંદિરના બારણા પર ચોંટી ગઈ. આંખો મટકું મારવાનું ભૂલી ગઈ. પૂજ્યશ્રીને માત્ર દ્વારના તાળા સિવાય કાંઈ દેખાતું ન હતું. સમગ્ર સૃષ્ટિ, પોતાનું શરીર સુધ્ધાં લુપ્ત થઈ ગયું. તેમનું શરીરભાન ક્યાંય ચાલ્યું ગયું. હૃદય અત્યંત ભાવપૂર્વક પ્રાર્થના કરવા લાગ્યું.

“મા, તારા દ્વારે આવ્યો છું. તારા દર્શન માટે દિલ તડપી રહ્યું છે. મા, તારો બાળક છું. કૃપા કર, કૃપા કર, તારા બાળકને દર્શન દે, દર્શન દે.” આંખોમાંથી અવિરત આંસુની ધારા ચાલી. હવે દ્વારની પાછળ બેઠેલાં “મા”માં પૂજ્યશ્રી તલ્લીન થઈ ગયા.

ક્યારેય ધીરજ નહીં ખોનાર અને બધે જ અડગ પહાડની જેમ અડીખમ ઊભા રહેનાર પૂજ્યશ્રીનાં નયન માનાં દર્શન માટે અધીરાં થઈ ગયાં. આકુળવ્યાકુળ થઈ ગયાં.

પૂજ્યશ્રીના મોંમાંથી માની સ્તુતિ ટપકી પડી.

બોલ બોલ બોલ, પ્રેમ વેણ એક બોલ,
ખોલ ખોલ ખોલ દ્વાર, પલક એક ખોલ.
દરસ પ્યાસ લાગી મુને છિપાવનાર કોણ ?
વ્રેહ અગનઝાળ આ બુઝાવનાર કોણ ?
ભવાબ્ધિમધ્ય નાવ પાર ઉતારનાર કોણ ?
કામ ચાંચિયા લૂંટે ભગાડનાર કોણ ?
દૂર દૂર સહુ કહે બોલાવનાર કોણ ?
તું વિના માત અંક બેસાડનાર કોણ ?
વિષયવિખ વ્યાપ્યું બધે ઉગારનાર કોણ ?
રંગપ્રેમ અમૃત આજ પિવડાવનાર કોણ ?

માનાં દર્શન માટે પારાવાર વિહ્વળતા અને પૂરા બ્રહ્માંડને ડોલાવી દે તેવો પ્રચંડ વલોપાત પૂજ્યશ્રીને થવા લાગ્યો. પૂજ્યશ્રીના મુખમાંથી પારાવાર પ્રેમથી પમરતી, નિતાંત નિર્મળતાથી નીતરતી, અંતરના ઊંડાણમાંથી ઉદ્‌ભવેલી ઊર્મિઓથી અજવાળેલી, સમગ્રતયા સમર્પણભાવથી સંતૃપ્ત, સરળ શૈલીમાં સ્તુતિ સરી પડી અને મા એના પનોતા પુત્રના વલોપાતને સહન ના કરી શક્યાં. આખુંય મંદિર ડોલવા લાગ્યું. આકાશમાં વાદળાંના ગડગડાટ થવા લાગ્યાં અને ફટાક દઈને તાળું તૂટીને નીચે પડ્યું. મંદિરનાં દ્વાર ખૂલી ગયાં. માતાજીની પાષાણની મૂર્તિ સજીવન થઈ. મા મંદિરમાંથી બહાર આવ્યાં અને તેમણે માત્ર મા-માં જ તદ્રૂપ થઈ ગયેલા પૂજ્યશ્રીને ગોદમાં લીધા. અપાર વાત્સલ્ય સભર નયનથી પૂજ્યશ્રીને નવરાવ્યા. પૂજ્યશ્રીના કપાળ તથા મોં પર ખૂબ જ પ્રેમથી હાથ પસરાવ્યો. માથે હાથ ફેરવ્યો.

પૂજ્યશ્રી માના પ્રેમમાં તરબતર થઈ ગયા. તેમનાં રોમેરોમમાં આનંદનાં પૂર ઊમટી આવ્યાં. તેમણે માને મન ભરીને નીરખ્યાં. મા-બાળક એકબીજામાં સમાઈ ગયાં. સમગ્ર સૃષ્ટિનું વાત્સલ્ય, પ્રેમ, મમતા પૂજ્યશ્રી પર વરસાવી મા સ્વસ્થાને ગયાં.

થોડી વાર આરામ કરી પૂજ્યશ્રી પરિક્રમામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. વળી પાછી એ જ વિડંબણા, પથરા, કાંટા, કાંકરા, ભેખડો, ખીણો, નદીનું ભાઠું, અત્યંત વિકટ ઝાડી પસાર કરી પૂજ્યશ્રી સંધ્યાકાળે હતની સંગમ આવી ગયા.

હતની નદીનો પ્રવાહ પાર કરીને પૂજ્યશ્રી એક ટેકરા ઉપર આવેલા બૈજનાથ મહાદેવ પહોંચી ગયા. રાત મહાદેવમાં પસાર કરી બીજે દિવસે સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી.

હતની સંગમ પાસે ઘણા ઋષિમુનિઓએ તપશ્ચર્યા કરી હતી. પાંડવોએ અહીં ખૂબ મોટો યજ્ઞ કર્યો હતો. એ યજ્ઞોની ભસ્મ હજુ આજે પણ આ સ્થળેથી મળે છે.

હતની સંગમથી ધર્મરાય તરફનો માર્ગ ખૂબ જ વિકટ છે. એટલું જ નહીં ભયભરેલો

પણ છે. વચમાં નાયકડા જાતિના ભીલ લૂંટારુંઓનો ખૂબ જ ભય છે. તેઓ પરિક્રમાવાસી પાસેથી દીવાસળીની પેટી પણ લૂંટી લે છે. કોઈ પૈસા લંગોટમાં કે જટામાં સંતાડે તો તેનો લંગોટ કઢાવી, જટા છોડાવીને તપાસી લે છે. જો કોઈ પરિક્રમાવાસી આનાકાની કરે તો તેને મારે પણ અને કદાચ લૂંટારુંનો જોરદાર સામનો કોઈ કરવા જાય તો તેને મારી નાખતાં પણ લૂંટારુંઓ અચકાતા નથી.

કયો પ્રવાસી કેટલી વખત લૂંટાશે તેવું પણ કહી શકાય નહીં. તે વારેઘડીએ પણ લૂંટાય અને પૂજ્યશ્રી જેવાને કોઈ હાથ પણ ના અડકાડે. પૂજ્યશ્રી ક્યાંય લૂંટાયા ન હતા. ક્યાંથી લૂંટાય? ચૌદે બ્રહ્માંડ એમની અવધૂતી થેલીમાં પડ્યાં હતાંને? એ લૂંટવાની તો લાયકાત કેળવવી પડે.

માર્ગની વિકટતા, આગળ આવી ગયેલા વિકટ માર્ગને સારો કહેવડાવતી. ચાલતાં ચાલતાં ભેખડો પસાર કરતાં પૂજ્યશ્રી ખૂબ જ શ્રમિત થઈ ગયા. તાવ હજુ જતો ન હતો. પગનો દુખાવો હજુ ત્રીસ-ચાલીસ ટકા જેટલો હતો. હજુ પગ લંઘાતો હતો. પહાડી પર પગ ગોઠવતાં ખૂબ જ જાગૃત રહેવું પડતું હતું. કમંડળનું પાણી ખૂટી ગયું. ભૂખ લાગી. એટલે થોડું કમંડળનું પાણી ગોળ ઓગાળવામાં વાપરી કાઢ્યું. થોડી વાર એક બાજુએ બેસી આગળ ચાલ્યા. ચાર-પાંચ માઈલ ચાલ્યા હશે ત્યાં ખૂબ જ તરસ લાગી. ગળામાં કાંટા વાગવા માંડ્યા. હવે આગળ વધે તો તરસ પણ વધવા લાગે. નદી અહીંથી જોઈ શકાતી ન હતી. પ્રવાહ ઘણો દૂર હતો. હવે કોઈ પણ હિસાબે પાણી પીવું પડે તેમ હતું. તેમની નજર એક પહાડીની નીચે વહેતા ઝરણા પર પડી. બે-ચાર મોટી ભેખડો કૂદી, તેટલી જ ઊતરી એ ઝરણા સુધી જતાં પંદર મિનિટ લાગે તેમ હતી. પૂજ્યશ્રીને તરસ ખૂબ લાગી હતી. તેથી ઝરણા પાસે ગયા વગર ચાલે તેમ ન હતું. તેઓ જેમતેમ કરી એ ઝરણા પાસે પહોંચી ગયા.

તેમણે પેટ ભરીને પાણી પીધું. થોડું જળ કમંડળમાં લઈ લીધું અને પછી ભેખડો ચઢી આગળ પ્રયાણ શરૂ કરી દીધું.

બે-ત્રણ માઈલ ચાલ્યા હશે ત્યાં તો પેટમાં શૂળો વાગવા માંડી. થોડું થોડું દુખવા લાગ્યું. પેટમાં ગડબડ થવા લાગી. એટલે કુદરતી હાજતે ગયા. આમ છતાં પેટની ગડબડ સહેજ પણ ઓછી થઈ નહીં. થોડી થોડી વારે પેટમાં જબરદસ્ત આંકડી મારવા લાગી. આમ છતાં જરાય ગણકાર્યા વગર નર્મદે હર કરતાં કરતાં તેમણે ચાલવાનું ચાલું જ રાખ્યું. પેટનો દુખાવો અસહ્ય થતાં એક હાથ પેટ ઉપર દબાવી રાખીને ચાલ્યા કર્યું. દુખાવો થાય એટલે શરીર બેવડ વળી જાય, મોંમાંથી ઊંહકારો નીકળી જાય. પેટ ધીમે ધીમે ફૂલવા માંડ્યું. ચાલવામાં તકલીફ પડવા લાગી. પગ પાણી-પાણી થઈ ગયા. ઊલટીઓ થવા લાગી. પેટની કાળી વેદના તેમને એક ડગલું પણ ભરતાં રોકતી હતી. તેઓ સમજી ગયા કે ઝરણાનું પાણી ઝેરી હતું. તેને કારણે જ આ તકલીફ ઊભી થઈ છે. ગુરુદેવનું નામ અને નર્મદે હરનો અખંડ જાપ ચાલુ જ હતો.

તેઓ મનોમન રેવામાને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. એટલામાં પહાડીની ડાબી બાજુએ થોડી છાપરીઓ દેખાઈ. એ એક નાનું સરખું ગામ હતું. પૂજ્યશ્રી ગામ તરફનો ઢાળ

ઊતરી ગયા. પાદરમાં એક વડ હતો. તેની નીચે તેમણે કામળો પાથર્યો અને તેની પર લાંબા થઈ ગયા. કાળી બળતરા અને પીડાએ પૂજ્યશ્રીને ખૂબ જ અશક્ત બનાવી દીધા. પેટ ઢમઢોલ થઈ ગયું. અસહ્ય દુઃખાવાને કારણે તેઓ આળોટવા લાગ્યા. તેમની સહનશક્તિની આકરી કસોટી મા રેવા લે છે તેમ તેમને લાગ્યું. તેથી તેમણે રેવામાને આર્દ્રહૃદયે પ્રાર્થના કરી.

"મા, અત્યાર સુધી તેં તારા આ બાળકની સંભાળ રાખી છે. મા, આ સમયે તું કેમ કઠોર થાય છે? મારો કોઈ ગુનો હોય તો ક્ષમા કર મા. આદ્યશંકરાચાર્ય મહારાજે ગાયું છે :

"કુપુત્રો જાયેત, ક્વચિદપિ કુમાતા ન ભવતિ."

"મા, હું તારા વગર કોને શરણે જાઉં? તું જ જો બાળકને તરછોડીશ તો મારું શું થશે? કૃપા કર, મા કૃપા કર. હવે વધુ આકરી કસોટી ના કર...મા કૃપા કર..."

ધીમે ધીમે ક્યારે દુખાવો મટી ગયો અને ક્યારે ઘસઘસાટ ઊંઘ આવી તેની ખબર ના પડી. ઝાડ ઉપરનાં પક્ષીઓએ સવારનું પ્રાતઃકુંજન શરૂ કર્યું. સૂર્યનારાયણ પૂર્વાકાશે પૃથ્વી પર પ્રકાશ પાથરવા પધાર્યા, ત્યારે પૂજ્યશ્રીની આંખ ખૂલી. પેટનો દુખાવો ગાયબ થઈ ગયો હતો. પરંતુ પેટ થોડું મોટું લાગતું હતું.

પૂજ્યશ્રી એકદમ સ્વસ્થ હતા. પ્રાતઃકર્મ પરવારી પરિક્રમામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. પૂજ્યશ્રીને સ્ફૂર્તિ આવી હતી. જોકે પેટ ભારે ભારે લાગતું હતું. પગ હજુ ખોડંગાતો હતો. એટલે ચાલતાં તકલીફ પડતી હતી. છતાં નર્મદે હરના જાપ જપતાં જપતાં તેઓ ચાલતાં જ રહ્યા. સાત-આઠ માઈલ ચાલ્યા પછી થોડો વિશ્રામ લીધો. ફરી પાછા ચાલવા માંડ્યું. લગભગ બપોર થતા સુધીમાં પૂજ્યશ્રી હરણફાળ સુધી આવી ગયા.

ધર્મરાય અહીંથી માત્ર બે માઈલ દૂર હતું. હરણફાળ આગળનું દૃશ્ય પૂજ્યશ્રીએ થોડી વાર આંખો દ્વારા માણ્યું અને પાછા ચાલવા લાગ્યા. ભરબપોરે તેઓ ધર્મરાય પહોંચ્યા.

આ સ્થળે ધર્મરાજાએ યજ્ઞ કરી ધર્મેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કરી હતી. મંદિર પથ્થરનું બનાવેલું અને ઊંચા ટેકરા પર હતું. પૂજ્યશ્રી દર્શન કરી થોડો આરામ કરી ભિક્ષા કરી નીકળી ગયા. તાવ પીછો છોડતો ન હતો. અશક્તિ લાગતી. પગનો દુખાવો પણ જવાનું નામ લેતો નહોતો. જોકે હવે રસ્તાની વિકટતા ઓછી થઈ ગઈ. ઝાડી ઓછી થઈ ગઈ. ઉત્તર તટ પરનો પહાડી પ્રદેશ ધીરે ધીરે અદૃશ્ય થતો હતો. પરંતુ સામે કિનારે સાપુતારાની પર્વતમાળા દેખાતી હતી. એ પર્વતમાળા છેક ચિખલદા સુધી દેખાય છે.

પૂજ્યશ્રીને આટઆટલો શારીરિક ત્રાસ અને માર્ગના અવરોધો હોવા છતાં ચાલતી વખતે પાંખો આવી જતી. પૂજ્યશ્રી આઠેક માઈલ ચાલીને કોટેશ્વર આવી ગયા. અહીં પૂજ્યશ્રીએ રાતવાસો કર્યો.

અહીં ઉરીબાગલી-નર્મદાનો સંગમ છે. કોટેશ્વર તીર્થ સંગમ પર આવેલું છે.

સવારે પૂજ્યશ્રી કોટેશ્વર તીર્થનાં દર્શન કરી નીકળી ગયા અને સવારના દસેક

વાગતાં ચિખલદા આવી ગયા. નદીના કિનારા પાસે ભેખડના ઘાટ પાસે કર્દમમુનિની સમાધિ રૂપે એક ચોતરો હતો. તે ચોતરા પાસે એક નાળું હતું. તે નાળામાં ખૂબ જ કાદવ રહેતો. મરાઠી ભાષામાં કાદવને 'ચિકલ' કહેવાય. તેથી આ ગામનું નામ ચિકલદા પડ્યું. આ સ્થળે વિશ્વામિત્ર વગેરે સપ્તઋષિઓએ તપશ્ચર્યા કરી હતી.

ચિખલદા પૂજ્યશ્રી તા.૨૩-૧૧-'૨૭ વિ.સં.૧૯૮૪ના માગશર વદ ૧૪ને શુક્રવારે સવારે આવી ગયા. પગનો દુખાવો હજુ ચાર આની હતો. પેટ ઝરણાના ઝેરી પાણીને કારણે ફૂલી ગયું હતું. તાવ હજુ આવ્યા કરતો હતો. શરીરનો દુખાવો, અશક્તિ બેસુમાર હતી. આમ છતાં પ્રચંડ મનોબળ અને હિંમતથી પરિક્રમા કરતા હતા. તેમની ખુમારી અદ્વિતીય હતી. ગમે તેવા શારીરિક અવરોધો આવ્યા છતાં તેઓ પહાડની જેમ અડીખમ રહ્યા. કોઈ પણ સંજોગોમાં ધ્યેયપ્રાપ્તિ એ જ એક જીવનમંત્રને આત્મસાત કરી ગયેલા પૂજ્યશ્રીએ તા.૨૩-૧૧-'૨૭ના રોજ પોતાના મિત્ર અંબાલાલને લખ્યું છે :

"હું જુગ જુગનો બીમાર છું. મારું દર્દ કોણ મટાડે ? મારી દવા કોણ કરે ? ગરુડેશ્વરમાં પગ મચકોડાયો. આગળ જતાં તાવ આવવા માંડ્યો. કેમ જાણે બધા રોગોએ સાથે મળી આ કાયારૂપી કિલ્લો તોડી પાડવાનો વિચાર ન કર્યો હોય ? પણ ભામટાઓ ક્યાં જાણે છે કે નવ દરવાજા અને ચૌદ માળની હવેલીમાં બેસી આ ત્રણે લોકનો નાથ પોતાની નાનકડી ઝોળીમાં ચૌદ બ્રહ્માંડને નચાવી રહ્યો છે. એનો ખેલ ન્યારો છે.

"નાયં હન્તિ ન હન્યતે,

"એ નથી કોઈને હણતો કે નથી કોઈના પ્રહારથી લેશ પણ હણાતો. આવ પટ્ટે-ચલાવ ગોળીબાર, ચારે પાસથી આ નિર્ભયતાનો પહાડ જરા પણ ચલાયમાન થવાનો નથી."

કેવો પ્રચંડ આત્મવિશ્વાસ ! અડગતાની આદતને વરેલું તન, નિતાંત નિર્ભયતાથી સંતૃપ્ત થયેલું મન અને ગુરુદેવ પરની અટલ શ્રદ્ધાના ધનના સ્વામી પૂજ્યશ્રી મહાવિનાશકારી પ્રલયને પણ પડકારો દઈ થંભાવી દે તો આ ક્ષુલ્લક વિટંબણાઓને ક્યાંથી ગાંઠે ?

પૂજ્યશ્રી બીજે દિવસે સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી ચિખલદાથી નીકળી ગયા. વરસાદનાં છાંટણાં શરૂ થઈ ગયાં અને ભોંય પલાળી દીધી.

લગભગ ત્રણેક માઈલના અંતરે દેવમયતીર્થ અને દેવપથલિંગતીર્થ આવ્યા. આદિ કલ્પમાં નર્મદાજીની યાત્રા કરવા માટે ઋષિમુનિઓ અને દેવો અત્રે ભેગા મળ્યા હતા. પૂજ્યશ્રી શિશગામ, બેલવાડી, ગંગલોદ પસાર કરી અક્કલવાડા આવી ગયા.

અહીંથી થોડે દૂર વાગુ નદીનો સંગમ હતો. સંગમ પાસે વાગીશ્વરતીર્થ હતું.

પૂજ્યશ્રી આછોદા થઈ બડાવરધા આવી ગયા. આ સ્થળ વરાહેશ્વરતીર્થ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. વરાહ કલ્પમાં જટાસુર દૈત્ય દેવોને હરાવી વેદોને પાતાળમાં લઈ ગયેલો. ત્યારે વિષ્ણુ ભગવાને વરાહ સ્વરૂપ લઈ તેનો નાશ કરી પૃથ્વી અને વેદોનો ઉદ્ધાર કરેલો. આ સ્થળે વિષ્ણુ ભગવાને વરાહેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કરેલી.

પૂજ્યશ્રી માન નદી સંગમ ઓળંગી હતનોરા થઈ કુબ્જા નદીના સંગમ પર આવ્યા. ત્યાં ગોળનું પાણી કરી પીધું.

બપોર પછી પૂજ્યશ્રી નીકળી ગયા અને ધર્મપુરી ગામે આવ્યા. અહીં નર્મદાજીના વચ્ચેના બેટમાં બિલ્વામૃક તીર્થ છે. અહીં દધીચિનો નિવાસ હતો.

ધર્મપુરીમાં નાગેશ્વર અને વિષ્ણુ ભગવાનની પાંચ મૂર્તિઓ હતી. નાગેશ્વર સ્થાનમાં માળવાના સુલતાન બાજબહાદુરશાહની પ્રેમિકા રૂપમતિના ગુરુ રહેતા હતા. અહીં એક દીપક બળતો રહેતો. અહીંથી અઢાર માઈલ દૂર આવેલા માંડવગઢ ઉપરથી રૂપમતિ આ દીપકનું દર્શન કરતી હતી.

માંડવગઢ રાત સુધી પહોંચવા માટે ઝડપ વધારવી પડે તેમ હતી. પૂજ્યશ્રીને ચાલતાં ચાલતાં પાંખો આવતી. આમ છતાં કાળી વાવડી આવતાં મુશળધાર વરસાદ પડ્યો. અહીંથી માંડવગઢનું ચઢાણ શરૂ થતું હતું. અંધારું પણ સારું એવું થઈ ગયું હતું. તેથી પૂજ્યશ્રીએ રામમંદિરના ઓટલે રાત પસાર કરી દીધી. વરસાદ આખી રાત ખૂબ પડ્યો.

બીજે દિવસે ઉઘાડ નીકળ્યો. સવારે પૂજ્યશ્રી કાલી વાવડીથી નીકળી માંડવગઢ તરફ રવાના થયા. આગલા દિવસના વરસાદને કારણે જમીન ચીકણી હતી. કેટલીક જગ્યાએ પાણીનાં ખાબોચિયાં ભરાઈ ગયાં હતાં. વળી પગનો દુખાવો તો ચાલુ જ હતો. તેથી ધારી ઝડપ ના થઈ શકી. સાગ, બીલી, લીમડા વગેરે વૃક્ષોથી વનરાજી શોભતી હતી. અહીંથી માંડવગઢ જોઈ શકાતો હતો.

માંડવગઢની તળેટીમાં તારાપુર દરવાજા સુધી પૂજ્યશ્રી આવી ગયા.

એક વખત આ ગઢને માંડુ અથવા મંડપદુર્ગ કહેતાં. પહાડ ઉપર લગભગ ચાલીસ માઈલના વિસ્તારમાં વિસ્તરેલા આ દુર્ગની ફરતે ઘણો મજબૂત કોટ હતો. કોટમાં અમુક દિશાઓ તરફ દરવાજા હતા. ઈ.સ.૧૪૦૫માં માળવાના મુસ્લિમ રાજાની રાજધાની હતી. ઈ.સ.૧૫૩૪માં હુમાયુ આવ્યો. ઈ.સ.૧૫૬૪થી ૧૫૯૮ સમ્રાટ અકબર અહીં આવ્યો હતો. ઈ.સ.૧૬૧૬માં જહાંગીર આવ્યો હતો અને ઈ.સ.૧૭૩૨થી ધાર રાજ્યના હિંદુ રાજાના શાસનમાં આ દુર્ગ હતો. અહીં જહાજ મહેલ, હિંડોળા મહેલ, બાજબહાદુરનો મહેલ, રાણી રૂપમતિનો મહેલ, જુમ્મા મસ્જિદ વગેરે ઐતિહાસિક ઇમારતો આવેલી છે.

રાણી રૂપમતિના મહેલ પાસે પહાડને ચીરીને નર્મદાજી પ્રગટ્યાં હતાં. આ સ્થળને રેવાકુંડ કહે છે. રૂપમતિની ભાવભરી ભક્તિને આધીન થઈ રેવાજી અત્રે પધાર્યાં હતાં.

પૂજ્યશ્રી માંડવગઢમાં દાખલ થયા. ત્યાંથી બે-એક માઈલ દૂર આવેલા રામજી મંદિરમાં મુકામ કર્યો. ભિક્ષા લઈને તેમણે થોડો આરામ કર્યો. અહીં રામચંદ્રજીની ચાર ભૂજાવાળી મૂર્તિ છે. તેઓ રેવાકુંડનાં દર્શન કરવા ગયા. તેમણે પગથિયાં ઊતરી જલપાન કર્યું. રેવાકુંડની બાજુમાં જ રૂપમતિ રાણીના પ્રેમી બાજબહાદુરશાહનો મહેલ હતો. માંડવગઢના શિખર પર રાણી રૂપમતિનો મહેલ હતો.

પૂજ્યશ્રીએ રામજી મંદિરમાં રાતવાસો કર્યો. સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી માંડવગઢ ઊતરવા માંડ્યો. ઊતરતાં ઊતરતાં ગરુડેશ્વરમાં મચકોડાયેલા પગને સખત ઠેસ વાગી. પૂજ્યશ્રી પડતા પડતા રહી ગયા. અસહ્ય દુઃખાવાને કારણે તેઓ બેસી ગયા. થોડી વારે કળ વળી એટલે લંગડાતે પગે પ્રયાણ શરૂ કર્યું. તેઓ બગવાનિયા, બેગદા થઈ

સહસ્રધારા આવી ગયા. બપોર થવા આવી હતી.

પૂજ્યશ્રીએ તટ પર પ્રયાણ ચાલું રાખ્યું અને ત્યાંથી એક માઈલ દૂર આવેલા મહેશ્વર આવી ગયા. પગનો અસહ્ય દુખાવો અને તાવને કારણે પૂજ્યશ્રીને અશક્તિ વર્તાઈ, રાત મહેશ્વરમાં રહ્યા.

આજનું મહેશ્વર એ જ સહસ્રાર્જુનની માહિષ્મતી નગરી. આજ માહિષ્મતી નગરીમાં આદ્યગુરુ શંકરાચાર્યે પંડિત મંડન મિશ્રને શાસ્ત્રાર્થ કરી શિકસ્ત આપી હતી. મહારાણી અહલ્યાબાઈ અહીં જ મહારાણી હતાં.

રાત્રે ભયંકર વાવાઝોડા સાથે વરસાદ પડ્યો. પૂજ્યશ્રીને ખૂબ ઠંડી લાગીને તાવ આવ્યો. આખી રાત ધર્મશાળામાં કામળો ઓઢીને ધ્રૂજતાં ધ્રૂજતાં કાઢી. તાવ અતિશય હતો. પૂજ્યશ્રી સવારે નવ વાગે શરીરમાં તાવ હતો છતાં પરિક્રમાર્થે નીકળી ગયા. પરંતુ ત્યાંથી પાંચેક માઈલ દૂર આવેલા મંડલેશ્વરે પહોંચતાં પહોંચતાં તૂટી પડ્યા. તાવ સખત ચઢ્યો. પગ એક પગલું પણ ભરવા તૈયાર ન હતા. તેમને ચક્કર આવવા લાગ્યા. છેવટે એક ઘરની ભીંતને અઢેલીને બેસી ગયા. ક્યાંય સુધી ત્યાં બેશુદ્ધ અવસ્થામાં બેસી રહ્યા.

એ મકાન ત્યાંના જેલરનું હતું. કામવશાત્ તેઓ બહાર આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીને જોયા અને કોઈ પરિક્રમાવાસી સમજીને ઘરમાં લઈ ગયા. જેલરે પૂજ્યશ્રીની ખૂબ સેવા કરી.

પૂજ્યશ્રીને જેલરને ત્યાં પાંચ દિવસ રોકાણ કરવું પડ્યું. તેમને પોષ સુદ પૂનમને દિવસે સિદ્ધનાથ પહોંચવું હતું. પરંતુ તાવને કારણે જઈ ના શક્યા.

છઠ્ઠે દિવસે સવારે થોડા સ્વસ્થ થયા એટલે પૂજ્યશ્રીએ જેલરનો ખૂબ આભાર માની અંતરથી આશીર્વાદ આપી પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી.

મંડલેશ્વર મલશમનેશ્વરતીર્થ અને ગુપ્તેશ્વરતીર્થ તરીકે જાણીતું છે. પુરાણકાળમાં આ સ્થળ દારુકાવન તરીકે પ્રચલિત હતું. એકવીસ વખત પૃથ્વી નક્ષત્રી કરી નાખ્યા પછી પરશુરામે આ સ્થળે એ દોષના નિવારણાર્થે તપ કર્યું હતું અને મલશમનેશ્વરતીર્થની સ્થાપના કરી હતી.

પૂજ્યશ્રીને ખૂબ અશક્તિ હતી. પગનો દુખાવો પણ તેમની સાથે હળી ગયો હતો. તેથી જવાનું નામ દેતો ન હતો. આમ છતાં તેઓ સાંજ સુધીમાં પચીસેક માઈલ ચાલી બડવાહી આવી ગયા. બડવાહી એટલે મોરટક્કાની સામેના કિનારાનું ગામ. પૂજ્યશ્રીએ મોરટક્કાથી પરિક્રમા ચાલુ કરી હતી.

તેમણે તેમના મિત્ર અંબાલાલ વ્યાસને બડવાહી આવવાનું લખેલું તેથી તેઓએ તેમની ત્રણ રાત રોકાઈને રાહ જોઈ. આમ છતાં અંબાલાલ આવ્યા નહીં. એમણે નાગેશ્વર કુંડ પાસેની ધર્મશાળામાં મુકામ રાખ્યો હતો. પૂજ્યશ્રીએ ચોથે દિવસે સવારે પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી. બડવાહીથી ઓમકાર માંધાતાની લગભગ એંશી માઈલની પહાડી અને ઝાડી પસાર કરવાની હતી.

પૂજ્યશ્રીએ નાગેશ્વર કુંડ પાસેથી ચોરલ નદી પાર કરી, ચોવીસ અવતાર તરફ ચાલવા માંડ્યું. બડવાહીથી ચોવીસ અવતાર લગભગ દશેક માઈલ હતા.

પહાડી માર્ગ અત્યંત વિકટ હતો. પૂજ્યશ્રી કોટેશ્વર થઈને ભેખડો અને ઝાડી વચ્ચેથી માર્ગ કરતા કરતા ચાલ્યા. શૂલપાણેશ્વરની ઝાડીને ભુલાવી દે તેવી વિકટ આ ઓમકારેશ્વરની ઝાડી હતી. કોટેશ્વરથી થોડાક આગળ જતાં ઓમકારેશ્વર તીર્થનું દર્શન થતું હતું.

રેવાજીના વહેણની વચ્ચે જ એકાદ માઈલ લાંબી પહાડીની ચારે બાજુ પાણી હતું. ઉત્તર તરફનું પાણીનું વહેણ કાવેરી નદીનું હતું અને દક્ષિણ તરફનું નર્મદાજીનું હતું. બન્ને બાજુ સંગમ છે. આ ઓમકાર-માંધાતાની પહાડી પર ૐકારેશ્વરનું જ્યોતિર્લિંગ છે. આકાશમાંથી આ પહાડીને જોવામાં આવે તો "ૐ" આકારની દેખાય છે. પૂજ્યશ્રીએ ત્યાં જ ઊભા રહી મહાદેવજીને અત્યંત ભાવનાપૂર્વક પ્રણામ કર્યા.

આ પહાડી પર વિંધ્ય પર્વતે શિવ ભગવાનની આરાધના કરી હતી. ત્યાર પછી ઈશ્વાકુ વંશના મહારાજા માંધાતાએ અહીં તપ કર્યું હતું.

પૂજ્યશ્રી કોંઠાવા થઈને ચોવીસ અવતાર પહોંચી ગયા. ચોવીસ અવતારનું મંદિર ખંડેર હાલતમાં હતું. તેમણે ચાલવાનું ચાલું જ રાખ્યું. ભેખડો ચડ-ઊતર કરવી પડતી હતી. તેથી પગને ખૂબ જ શ્રમ પડતો. આગળ જતાં રામપુરામાં પૂજ્યશ્રીએ થોડી ચણાની દાળ પલાળીને ખાઈ લીધી. પછી થોડો આરામ કરી પરિક્રમા શરૂ કરી દીધી.

અહીંથી સીતાવન અથવા વાલ્મીકિ આશ્રમ તરફ જવાનું હતું. સીતાવન અહીંથી લગભગ નવ માઈલ દૂર હતું. સીતાજીને મળવા માટે નર્મદાજી સીતાવન આવેલાં. પહાડમાંથી વહેતું ઝરણું નર્મદાજીનું હતું. આ બધું પાણી એક મોટા કુંડમાં ભેગું થતું. આ કુંડના ત્રણ ભાગ હતા. આ ત્રણ કુંડો રામકુંડ, સીતાકુંડ અને લક્ષ્મણકુંડ તરીકે ઓળખાય છે.

સીતાવન અત્યંત રમણીય વિસ્તાર હતો. અહીં રામમંદિરમાં રામ, લક્ષ્મણ, સીતાજી, લવ-કુશ, વાલ્મીકિ, ભરત, શત્રુઘ્ન, હનુમાનજીની મૂર્તિઓ હતી. પૂજ્યશ્રીએ બધે દર્શન કર્યા. પછી ચાલવા માંડ્યું. તેમણે રામમંદિર પાસેનો ડુંગર ઓળંગી ધાવડી કુંડ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

સમગ્ર પ્રયાણમાર્ગ નયનરમ્ય કુદરતી સૌંદર્યથી ઓપતો હતો. ચાર-પાંચ માઈલ જેટલું પૂજ્યશ્રી ચાલ્યા હશે ત્યાં તો તેમના કાન પર ધાવડીના ધોધનો અવાજ અથડાવા લાગ્યો. થોડી વારમાં તેઓ ધાવડી કુંડ પાસે આવી ગયા.

લગભગ પચાસેક ફૂટ ઉપરથી નર્મદાજીનું પાણી ધોધસ્વરૂપે પડતું હતું. આ સ્થળે નર્મદા માતાનું અનોખું અલૌકિક અને અવર્ણનીય સૌંદર્ય હૃદય, મન અને નયનને ભરી દેતું હતું. અનેક ધારાઓમાં પચાસ ફૂટ ઊંચેથી પડતાં ધોધનાં પાણીનાં જળબિંદુઓ ઊંચે ઊછળી આખા વિસ્તારને ધવલ ચાંદની સમાન ફીણના ગોટેગોટાથી ભરી દેતાં હતાં. મા રેવાનું અતિ રમ્ય સ્વરૂપ જાણે સ્વર્ગમાંથી ઊતરી આવેલ કોઈ સ્વર્ગગંગા જેવું લાગતું.

પાણીનો ધોધ ઉપરથી પડતો હતો, તેથી નીચે એક વિશાળ કુંડ જેવો વિસ્તાર બની ગયેલો. કુંડમાં પડતાં પાણીનું અનોખું નૃત્યુ નીરખતાં આંખો થાકતી ન હતી.

ધોધના પાણીના સતત મારાને કારણે આજુબાજુની શિલાઓ કલાત્મક રીતે કોતરાઈ ગઈ હતી. તે શિલાઓ નીરખતાં એમ થાય કે કોઈ નિપુણ કલાકારે આ સ્તંભો કલાકારીગરીથી કોતરીને અહીં મૂક્યા હશે.

અહીં અત્યંત વેગથી આવતી નર્મદાની ધારામાં તણાઈ આવતા અનેક પથ્થરો ઘસાઈ ઘસાઈને સુંદર-મોહક શિવલિંગ જેવા બની જાય છે.

શંકર ભગવાને નર્મદાજીને વરદાન આપ્યું હતું કે તારા જળમાં રહેલા કંકર શંકર ગણાશે. ધાવડી કુંડમાંથી ખૂબ જ સુંદર અને પવિત્ર લિંગ પ્રાપ્ત થાય છે. દેશના ખૂણે-ખૂણે અહીંથી મેળવેલા લિંગની પ્રતિષ્ઠા થાય છે અને પૂજાય છે.

પૂજ્યશ્રીએ ધાવડી કુંડના દર્શન કરી નજીકની ધર્મશાળામાં નિવાસ કર્યો. બાજુમાં જ આઠ-દસ છાપરી ધરાવતું ધાવડી ગામ હતું.

સવારમાં નીકળી ભટખેડા વટાવી લક્કડકોટ આવી ગયા. ત્યાં પૂજ્યશ્રીને ત્યાંના એક નાકેદાર અને બીજા એક પરિક્રમાવાસીનો ભેટો થઈ ગયો. અહીંથી પામાખેડીનું જંગલ શરૂ થતું હતું.

પામાખેડીનું જંગલ ખૂબ જ વિકટ હતું. તેમાં ધોળે દિવસે વાઘ, રીંછ વગેરે જંગલી જાનવરોનો ભય રહેતો. પૂજ્યશ્રીએ તા.૧૨-૧-'૨૮ને સં.૧૯૮૪ પો.વ.પાંચમ ને ગુરુવારે પામાખેડીના જંગલમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાંના નાકેદાર તથા એક પરિક્રમાવાસીનો સાથ હતો. તેથી કોઈ પણ તકલીફ વગર જંગલ વટાવી દઈ તા.૧૩-૧-'૨૮ને પો.વદ ૬ના રોજ પૂજ્યશ્રી સિદ્ધનાથ પહોંચી ગયા.

તાવ મંડળેશ્વરમાં ધીમો થઈ ગયેલો અને બે-ચાર દિવસમાં ઊતરી ગયેલો. તે તાવ સિદ્ધનાથ આવતાં ફરી હાજર થઈ ગયો. આમ છતાં થોડો આરામ કરી પ્રયાણ ચાલું કર્યું.

શરીર ખૂબ જ અસ્વસ્થ થઈ ગયું. લગભગ આખો દિવસ તાવ રહેવા લાગ્યો. પગનો દુખાવો હજી બે આની જેટલો હતો. ક્યારેક ઠોકર વાગે ત્યારે અસહ્ય દુખાવો થતો. આખી રાતના આરામને કારણે પૂજ્યશ્રીને સવારમાં થોડું સારું લાગે એટલે દસ-બાર માઈલની મજલ કાપી નાખતા. બપોર થતાં તાવનો હુમલો ખૂબ વધી જતો. તેથી જ્યાં હોય ત્યાં તેઓ આરામ કરી લેતા. જ્યારે તાવ કે બીમારી ખૂબ હોય ત્યારે તેમની અવધૂતી મસ્તી ખૂબ ખીલી ઊઠતી. તેમના મગજમાંથી જ્ઞાનના સાહિત્યના ધોધ ઊમટી આવતા. શારીરિક અશક્તિને કારણે તથા લખવાના સાધનની અછતને કારણે તે બધું નકામું જતું. પૂજ્યશ્રીની આ માનસિક અવસ્થાને અનુલક્ષીને તેમણે તેમના મિત્રને એક પત્રથી જણાવ્યું કે :

"શરીર સારું નથી હોતું ત્યારે મગજમાંથી તમને કદાચ વિચિત્રતા લાગશે, સદ્‌વિચારોનો ધોધ છૂટે છે. એવે વખતે કોઈ લેખક પાસે હોય તો કેટલુંય અવધૂતી સાહિત્ય ઝીલીને સંઘરી શકાય...તદ્દન પરદેશમાં આવી બીમારી આવી પડે એને હું તો આત્મોન્નતિની પ્રગતિનું ઊંડાણ માપવા માટેની ઉત્તમ તક માનું છું. એવી તક આપવા માટે પરમાત્માનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું."

પૂજ્યશ્રીની અલૌકિક શક્તિઓ માટે પૂજ્ય સ્વામી તદ્રૂપાનંદજીએ લખ્યું છે, "પૂજ્યશ્રી ગુરુનો મહિમા ગાવાનું વિચારે તો તેમાં ઊણપ કેવી ? જો ગુરુ વિષે લખવા બેસે તો તેમનો હાથ અને કલમ ભગવાન ગણપતિ બને. તેમજ ગુરુસ્તુતિ અર્થે તેઓ વિચારવા બેસે તો તેમના વિચારમાં સ્વયં દેવી સરસ્વતી લેખ કે આલેખથી અવિરત, નિરંતર અને સતત વહ્યા કરે."

પૂજ્યશ્રી કીડીઘાટ, ફતેહગઢ, વાગદીસંગમ થઈ નેમાવર આવી ગયા. તાવનું જોર વધી ગયું. આરામ કરવો અત્યંત જરૂરી હતો. સાંજ પડવાને વાર હતી. પૂજ્યશ્રીના ગામ તરફ પગ વળ્યા.

નેમાવર જતાં દૂરથી પુરાણી ગ્વાલટેકરી દેખાતી. પ્રાચીન સમયમાં આ ટેકરી મણિગિરિ નામે જાણીતી હતી.

નેમાવર રાત રોકાઈ બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રીને તાવમાં થોડી રાહત લાગતાં પરિક્રમામાં પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. રોજ દસ-બાર માઈલનો પ્રવાસ થતાં પગ લથડી પડતા. આમ કરતાં કરતાં તેઓ જોષીપુરા થઈ ચીંચલી આવી ગયા. સ્નાન કરવાની પણ અશક્તિ હોવાથી ચાર-પાંચ દિવસ સ્નાન થઈ શકેલું નહીં. કપડાં પણ ગંધાવા લાગ્યાં હતાં. થોડું સારું લાગતાં ચાલવા સિવાયનું અને અનુકૂળતા પડે તો પેટને ભાડું આપવા સિવાયનું કામ થઈ શકતું ન હતું.

આવા વેષે પૂજ્યશ્રીને ચીંચલીના એક મારવાડી બ્રાહ્મણ વેપારીએ ખૂબ આગ્રહ કરી રોકી લીધા. પૂજ્યશ્રીની ખૂબ વિનંતીને કારણે ત્રણ દિવસ રોકી રાખી પછી રજા આપી. મારવાડીએ પૂજ્યશ્રીની ખૂબ સેવા કરી. પૂજ્યશ્રીએ તેમની પાસે ખૂબ જ્ઞાનચર્ચા કરી. પૂજ્યશ્રી સાથે એક પરિક્રમાવાસી પણ હતો.

ચીંચલીથી નીકળી કરોંદા, નીલકંઠ થઈ લગભગ ૨૦ માઈલ દૂર સનખેડા આવી ગયા. અહીંના એક પટેલે ખૂબ આગ્રહ કરી પૂજ્યશ્રીને રોકી રાખ્યા. પટેલનું આતિથ્ય માણી તેઓ વિ.સં.૧૯૮૪ના મહા સુદ પાંચમે માંગરોલ આવી ગયા. પૂજ્યશ્રીની અનિચ્છા છતાં અહીં રોકાઈ જવું પડ્યું. પગનો દુખાવો પોતાની મિત્રતા નિભાવતો હતો. તાવ બે-ચાર દિવસની રજા લઈને ગયો હતો, તે પૂજ્યશ્રી બીલધારી પહોંચ્યા ત્યારે હાજર થઈ ગયો.

તાવ ખૂબ હોવા છતાંય પૂજ્યશ્રી મહા સુદ અગિયારસે લગભગ તેરેક માઈલ ચાલી પીઠોરા આવ્યા. પીઠોરા પહોંચતાં અંધારું થઈ ગયું. વરસાદ ધોધમાર પડવા લાગ્યો. આગળ જવાનો માર્ગ બરાબર નક્કી થઈ શકતો ન હતો. તે દરમિયાન રાત પડી ગઈ. પૂજ્યશ્રી પાસે દત્તનામસ્મરણની થોડી પ્રતોનું બંડલ હતું. વરસાદમાં પલળી જવાની પૂરી શક્યતા હતી. તેથી તેઓ આખી રાત ધૂળમાં એક ઝાડ નીચે દત્તનામસ્મરણનું બંડલ ખોળામાં લઈ કામળો ઓઢી બેસી રહ્યા. બધાં જ કપડાં અને કામળો કાદવથી તરબોળ થઈ ગયાં. સવારે બધાં જ કપડાં અને કામળો ધોઈ નાખી સૂકવી દીધાં. પછી ખૂબ ઠંડી લાગી. સાથીદારે સવારે ક્યાંકથી છાણાં-લાકડાં માગી આણી તાપણી કરી. થોડો સમય પૂજ્યશ્રીએ શરીર તપાવ્યું.

તાવ આવવાની તૈયારીમાં હતો. આ પ્રસંગને એક પત્રમાં પૂજ્યશ્રીએ પોતાના મિત્રને ખૂબ રમૂજપૂર્વક લખ્યું છે :

"લગભગ બે વાગ્યા હશે. વસ્ત્ર સુકાઈ જાય તો બે-પાંચ માઈલ આગળ ચાલવા વિચાર છે. જ્વર 'May I come in sir?' એમ પૂછી જ રહ્યો છે. જવાબમાં મેં પ્રથમથી જ 'Without any reserve or hesitation' એવું પાટિયું બધે દરવાજે ચોડી દીધું છે. ચોરને ના કહ્યે થોડો જ શાન્ત રહેવાનો હતો? દરવાજે પાકો બંદોબસ્ત દેખાશે તો ક્યાંક ભીંતમાં ખાતર પાડી પોતાનું કામ કરી લેશે અને એ બાકું પૂરી નાખવાની નાહક ઉપાધિ માત્ર આપણે વહોરી લેવી પડશે."

કેટલી ગજબનાક શક્તિ, ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ એ જ રમૂજી સ્વભાવ, કોઈ પણ સ્થિતિને આધીન થવાનું નહીં.

વરસાદ અવારનવાર પડ્યા કરતો હતો. વરસાદમાં ચાલવાનું ખૂબ ધીમું થઈ ગયું. બે-ત્રણ દિવસમાં માંડ દશ-બાર માઈલ ચાલી પૂજ્યશ્રી મહા સુદ પૂનમે બરપટી આવ્યા.

પૂજ્યશ્રી બરપટીથી નીકળ્યા તેના બીજા દિવસે તેમને ખૂબ તાવ આવ્યો. તેથી થોડો આરામ કર્યો. વળી પાછા થોડા સ્વસ્થ થતાં તેમણે ચાલવા માંડ્યું. તાવ કેડો મૂકતો ન હતો. વરસાદને પણ આરામ મંજૂર ન હતો. પૂજ્યશ્રી નાદિયા ઘાટ મહા વદ ચોથે પહોંચી ગયા. અહીંથી મુડિયા મહારણ ચાલું થાય છે. પૂજ્યશ્રી નિયમિત સદાવ્રત હોય ત્યાં જ તેમને ખપે તે ચીજ લેતા. આ વિસ્તારમાં ઘઉં-ચણાનો પાક થતો હોવા છતાં ચણાની દાળ મળતી ન હતી. ગોળ પણ મળે કે ના મળે, એટલે છેલ્લા આઠેક દિવસથી પૂજ્યશ્રીએ ઘઉંનો લુખ્ખો ટિક્કડ લેવાનો ચાલુ કર્યો. આને કારણે પૂજ્યશ્રીને વારંવાર ઝાડા થઈ ગયા.

ચાલતાં ચાલતાં ઝાડા થઈ જતા. સાથે સાથે તાવ પણ ખૂબ હેરાન કરતો. તેથી પૂજ્યશ્રી પદ્મઘાટ પાસે એક ઝાડ નીચે આરામ કરવા બેઠા. થોડી વારમાં તાવ ખૂબ વધી ગયો. શરીર સાવ અશક્ત થઈ ગયું. તેથી આખો દિવસ ત્યાં જ આરામ કર્યો. રાત્રે તાવ ઓછો થઈ ગયો. એટલે સવારે મંડલાનો રસ્તો પકડ્યો.

લગભગ પંદરેક માઈલની યાત્રા કર્યા પછી પૂજ્યશ્રીને આરામની જરૂરિયાત લાગી. થોડી ભૂખ પણ વર્તાઈ એટલે ઝોળીમાં પડેલા થોડા કોદરા બાફ્યા અને ખાવા બેઠા. ખાતાં ખાતાં જ તાવે પોતાની તાકાત અજમાવવા માંડી. આમ છતાં પૂજ્યશ્રી ખાઈને તરત જ મંડલા જવા નીકળી ગયા. સાંજ સુધીમાં આઠ માઈલ ચાલી તેઓ મંડલા પહોંચી ગયા. મંડલા ગામમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે અંધારું થવા આવ્યું હતું. ગામ મોટું હતું. ખાવા માટે એક કણ પણ પાસે ન હતો. શરીરમાં ખૂબ જ તાવ ભરાયો હતો. આખા રસ્તામાં ક્યાંય સદાવ્રત હતું નહીં. ભૂખ ખૂબ લાગેલી, પરંતુ રાત્રે આવડા મોટા મંડલામાં સદાવ્રતની ક્યાં શોધ કરવી? એ વિચાર સૌથી પહેલાં આવતાં તેમણે ધર્મશાળા માટે પૂછપરછ કરવા માંડી. રસ્તામાં ટપાલ ખાતામાં જઈ ટપાલ લઈ લીધી. કંઠ સુકાઈ જવા લાગ્યો. તરસ અત્યંત લાગી હતી. એક પગલું ભરવાની શક્તિ ન

હતી. ધર્મશાળાની પૂછપરછ કરતાં એક પોલીસ સામે મળ્યો. પહેલાં તો એણે પૂજ્યશ્રી તરફ કરડી નજરથી જોયું. પછી બોલ્યો :

"ક્યાંથી આવો છો, મહારાજ?"

"નારેશ્વરથી."

"નામ શું?"

"રંગ અવધૂત."

"અત્યારે ક્યાંથી આવ્યા?"

"પદ્મઘાટથી."

"હેં! પદ્મઘાટથી. એક જ દિવસમાં કેવી રીતે આવ્યા અને તમારી તબિયત તો ખૂબ અસ્વસ્થ દેખાય છે. આવા શરીરે ૨૩-૨૪ માઈલ કેવી રીતે ચાલ્યા?"

"આપ જોઈ શકો છો!" કહી પૂજ્યશ્રી મીઠું હસ્યા.

"અરે, આટલું ચાલવાનું હોય તો કોઈ પણ સ્વસ્થ માણસ પણ ડરી જાય, તો આપ તો આટલા બધા તાવ સાથે કેવી રીતે ચાલી શક્યા તે વિચારું છું."

પછી એકાદ પળ શાંત રહી પોલીસ ખૂબ જ વિનયથી બોલ્યો :

"મહારાજ, આપે કાંઈ ખાધું?"

"ના, બપોરે થોડા કોદરા ખાતા હતા."

"આપ અત્યારે શું લેશો?"

"ખાંડ વગરની કોઈ પણ વસ્તુ હશે તો ચાલશે."

પોલીસે ઘણી બધી વસ્તુઓનું લિસ્ટ પૂજ્યશ્રી સામે મૂકી દીધું. પણ પૂજ્યશ્રીએ કોઈ જવાબ ના આપ્યો.

પછી તે જાતે તેમને ત્યાંની એક ધર્મશાળામાં લઈ ગયો. ત્યાંના વહીવટદારને મળી પૂજ્યશ્રીનું ધ્યાન રાખવા કહ્યું. પછી પૂજ્યશ્રીની સાથે આવેલા પરિક્રમાવાસીને લઈ ગામમાં જતાં જતાં પૂજ્યશ્રીને કહ્યું,

"મહારાજ, હું સીધું મોકલું છું. કાલે હું આપનાં દર્શને આવીશ."

એમ કહી તેણે ચાલવા માંડ્યું અને ગામમાં જઈ બે જણનું સીધું અને થોડાં છાણાં પરિક્રમાવાસી પાસે મોકલ્યાં. મોડી રાત્રે રસોઈ તૈયાર કરી બન્ને જણે આરોગી પછી સૂઈ ગયા.

પગનો દુખાવો હજી બે-ત્રણ આની હતો. સિદ્ધનાથથી નીકળ્યા પછી લગભગ રોજ તાવ આવતો હતો. અત્યંત નાજુક સ્થિતિ હોવા છતાં પૂજ્યશ્રી અવિરત પરિક્રમા ચાલુ રાખતા. કદાચ તેમને પરિક્રમા પૂરતો પણ આ વ્યાધિઓથી છુટકારો મેળવવો હોત તો તેઓ તે માટે સમર્થ હતા. પરંતુ શરીરની આળપંપાળ તેમણે સ્વપ્નમાં પણ વિચારી ન હતી. તેઓ મુક્ત જ હતા. તેમને શરીર શું? કર્મ શું? પરિક્રમા શું? ખાવાનું શું? પીવાનું શું? આ બધી ઉપાધિઓથી તેઓ સદંતર મુક્ત જ હતા. છતાં આ તપશ્ચર્યા પૂજ્યશ્રી કરતા હતા. તેનો જવાબ પૂજ્યશ્રીએ પોતે ગુરુલીલામૃતમાં આપ્યો છે.

ત્રિગુણાત્મક ત્રયમૂર્તિએ ભિક્ષુરૂપ ગુરુરાજ
ભક્તાનુગ્રહ કારણે ધરે તપસ્વી સાજ ॥ ૭૧/૧૧
તપ યાત્રા ભિક્ષા સહુ સર્વ લોક કારણ
શિક્ષા દેવા અજ્ઞને કરે સ્વયં ગુરુજન ॥ ૭૧/૧૨

પોતાના ભક્તોના શ્રેય માટે, તેમના ઉદ્ધાર માટે, યથાયોગ્ય માર્ગદર્શન માટે ગુરુદેવ હંમેશાં તપ કરતાં જ રહે છે. ભક્તોના ઉદ્ધાર માટે સ્વયં શંકર ભગવાન ભિક્ષા માગે છે. વિષ્ણુ ભગવાન ભક્ત અંબરીષનો શાપ પોતાને માથે લઈ લે છે અને દશ વખત પૃથ્વી પર અવતાર ધરે છે. ગુરુ અને ઈશ્વર એક છે. ગુરુદેવ કરુણામૂર્તિ હોય છે. ગમે તેવા હીન કક્ષાના ભક્તને સ્વીકારી સન્માર્ગે વાળે છે અને તે માટે સ્વયં તપશ્ચર્યા કરે છે.

પૂજ્યશ્રીની અસ્વસ્થ તબિયતની જાણ થતાં દાસકાકાએ પૂજ્યશ્રીને વારંવાર કોઈ ડૉક્ટરની દવા લેવા માટે જણાવ્યું, તેના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ તા.૧-૨-'૨૮ના મંડલાથી લખેલા પત્રમાં જણાવ્યું કે-

"તાવનું કામ તાવ કરે છે ને મારું કામ હું કરું છું. દાક્તરને બતાવે શું થશે? દર્દ મટાડવું હોય તો મારામાં શું તાકાત નથી? પરંતુ પ્રારબ્ધનો ક્ષય ભોગથી થાય એ જ ઈષ્ટ છે."

આગળ પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું છે :-

"જેની સ્થિતિ શરીરરક્ષણથી આગળ જતી નથી તે દુનિયામાં કાંઈ કરી શકતો નથી. શરીરનો મોહ નકામો છે. મારે દુનિયામાં શું કરવાનું બાકી રહ્યું છે, જે હું શરીરની કાળજી રાખું? હું તો આજે પણ શરીર છૂટે તો તૈયાર છું. મરવા માટે હર પળે તૈયાર રહેવું એ જ જિંદગીનું કર્તવ્ય છે. પરમાત્માને મારે હાથે કંઈક કામ કરાવવાનું હશે તો એ ભલે એની રક્ષા કરે. બાકી હું તો અંદર-બહાર સૂકા પાંદડા જેવો બની બેઠો છું. શરીરને જ્યારે ખરી પડવું હોય ત્યારે ભલે પડે."

આ જ પ્રમાણે થોડો સમય પહેલાં મોદીકાકાએ જ્યારે પૂજ્યશ્રીને શરીર સાચવવા જણાવ્યું ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ સુંદર ૧૫ સંસ્કૃત શ્લોક મોદીકાકાને લખી પોતાની બ્રાહ્મિ સ્થિતિની પ્રતીતિ કરાવી હતી. પૂજ્યશ્રીએ મોદીકાકાને તા.૧-૨-'૨૮ના પત્રમાં સંસ્કૃત શ્લોકમાં લગભગ આ મતલબનું લખ્યું હતું :

"હું શાંત છું—શાંતિપુત્ર છું. અસ્વસ્થતા મારી પાસે કદાપિ આવી શકે તેમ નથી. કારણ કે વ્યાધિગ્રસ્ત તો દેહ થયો છે ને હું તો કદી પણ દેહ નથી. હું તો સ્થૂલ, સૂક્ષ્મ ને કારણ ત્રણે દેહથી મુક્ત, સદા આનંદી, નિર્ભય ને વ્યાધિરહિત છું. મોત તો શરીરનો ધર્મ છે. હું અશરીરી છું તો મને મોત ક્યાંથી આવે? હું જન્મ્યો જ નથી તો મારે મોત ક્યાંથી હોય? શરીરની ઉપાધિ રહે કે જાય તેથી આત્મજ્ઞાનીને કોઈ પણ જાતનો લાભ કે નુકસાન નથી. શરીર એ પંચ મહાભૂતનું પૂતળું છે. એનો નાશ થતાં એ પાછું પંચ મહાભૂતમાં મળી જાય, તેનો આનંદ થવો જોઈએ. ફાવે તેટલો જોરથી વંટોળિયો છૂટે તો પણ પર્વત જરાય કંપાયમાન થતો નથી. તે જ પ્રમાણે નિજાનંદમાં

ડૂબેલો યોગી હજારો રોગો આવી પડે તો પણ જરાય ડગમગતો નથી. જ્ઞાનીપુરુષના આત્માને મેલનો સ્પર્શ થતો નથી. તદ્દન નિરાકાર, ઉપાધિરહિત, વ્યાધિમુક્ત, ચૈતન્ય સ્વરૂપ, પરમઆનંદ અદ્વિતીય ને કેવલ સ્વરૂપ એવો જે હું તેને કોણ મારી શકે? પોતપોતાના શસ્ત્રાસ્ત્રથી સજ્જ થઈ સર્વ રોગો ભલે આવે, જરાય ડરવાની જરૂર નથી. ને પોતાની સર્વ શક્તિથી મારા પર પ્રહાર કરે, પણ હું તો મહાન પહાડ જેવો અચલ છું. મારે દેહ સાથે શું કર્તવ્ય છે? આકાશ ચાલે એવો રસ્તો ક્યાં છે? કેમકે તે બધે જ છે, તેમ હું ક્યાં નથી તે કહે, હું જન્મ-મરણથી રહિત છું. મોત તો મારું ઉત્તમ પકવાન્ન છે. હું કાળનો પણ કાળ, સર્વ સાક્ષી, આનંદ રૂપી મહા નાટકી છું."

કેવી અલૌકિક પરમાત્માનુભૂતિ, બ્રહ્મને આરાધતાં આરાધતાં પૂજ્યશ્રી સ્વયં બ્રહ્મ બની ગયા હતા. તેમને મન જીવન, મૃત્યુ-દેહ, કર્મ બધું- બધું જ સમાન હતું. પૂજ્યશ્રી કાલ નિર્ગમનાર્થે-પ્રારબ્ધવશાત્ માયાના પાશમાં જકડાઈ ગયેલી માનવજાતના ઉદ્ધાર માટે જ સદેહે કર્મ કરતા દેખાતા હતા. બાકી હવે તેઓશ્રીને કાંઈ કરવાનું બાકી રહેતું ન હતું. તેઓ નિરંતર કર્મરત રહેલા હોવા છતાં અકર્મે જોડાયેલા હતા.

મંડલા ગામને નર્મદાજીએ ત્રણ બાજુએથી ઘેરી લીધેલું છે. તેથી નર્મદાજીના વહેણનું 'મંડલ' આકારમાં દર્શન થાય છે. કદાચ એટલે જ આ ગામનું નામ 'મંડલા' પડ્યું હશે.

પૂજ્યશ્રીએ એક દિવસ રોકાણ કર્યું. હવે તાવ થોડો હલકો પડ્યો હતો. પેટમાં અવારનવાર દુખતું હતું. ઝરણાના ઝેરી પાણીએ પોતાનો પરચો બરાબરનો બતાવ્યો હતો. પગનો દુખાવો હજુ જવાનું નામ દેતો જ ન હતો.

સવારે સ્વસ્થ થઈ પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમા આરંભી દીધી. પહાડી જંગલનો વિસ્તાર અત્યંત વિકટ હતો. ભેખડો ચડતાં-ઊતરતાં ખૂબ હાંફ ચઢી જતો હતો. પગ લંગડાતો હતો, પેટ પણ ભારે ભારે લાગતું હતું. છતાં કાંઈ પણ ધ્યાન પર લીધા વગર પૂજ્યશ્રીએ પ્રયાણ ચાલું રાખ્યું. બહુ ઝડપ આવી શકતી ન હતી. રોજના દસ-બાર માઈલ ચાલી શકાતું. મુંડિયા મહારણ એ રેતીનું રણ નથી પણ ઓમકારેશ્વર અને શૂલપાણેશ્વરની ઝાડીને પણ ભુલાવી દે તેવા ઊંચા-ઊંચા પહાડો અને તેવી જ અતિ વિકટ ઝાડી છે. રસ્તામાં મોટા પથ્થરો અને પગને ચીરી નાખે તેવી ઝીણી કાંકરી છે, તેથી જ આ વિસ્તારને મહારણ કહે છે.

રસ્તામાં કોઈ પણ જગ્યાએ સદાવ્રત ન હતું. ગામમાંથી ભિક્ષામાં કોદરી જ મળી, તે પણ પાંચ-સાત ઘેર ફરે ત્યારે પેટ પૂરતું થતું. પાસે એક પરિક્રમાવાસી હતો. તેથી તકલીફ ઓછી પડતી.

રસ્તામાં ખૂબ તાવ ચઢ્યો. ચાલવાની શક્તિ ના રહી. એક સેવાભાવી બ્રાહ્મણે પૂજ્યશ્રીને પોતાને ત્યાં રાખ્યા.

પૂજ્યશ્રી થોડા સ્વસ્થ થયા એટલે પરિક્રમા ચાલું કરી દીધી. અશક્તિ ખૂબ વર્તાતી હતી. વળી રસ્તો પણ વિકટ હતો. તેથી દસ-પંદર માઈલ ચાલી આરામ કરવો પડતો હતો.

સાંજ પડવા આવી એટલે એક ગામની ભાગોળે એક વાવના પગથાર ઉપર કામળો

પાથર્યો. કાંઈ ખાવાનું મન હતું જ નહીં, તેથી પૂજ્યશ્રીએ કામળા પર લંબાવ્યું. રાત પડી. તારા ધીમે ધીમે દેખાવા લાગ્યા. ચારેકોર અંધારુંઘોર થઈ ગયું. સીમ સૂમસામ થઈ ગઈ. કાળાડિબાંગ આકાશમાં તારલાઓ અનેરી ભાત પાડતા હતા. જગન્નાટકીના મહાનાટકને બિરદાવતા બિરદાવતા પૂજ્યશ્રી આડે પડખે થયા. ગામમાં કૂતરા હજુ હમણાં જ ભસતા બંધ થયા હતા. ક્યારેક ભેંકાર રાત્રીને શિયાળની લોરી ચીરી નાખતી હતી.

એટલામાં વાવમાં જાણે કોઈએ ભૂસ્કો માર્યો હોય તેવો અવાજ થયો. પૂજ્યશ્રી એકદમ સજાગ થઈ ગયા. પણ થોડી વાર સુધી કાંઈ હલચલ જણાઈ નહીં. એટલે પૂજ્યશ્રીએ આંખો મીંચી. ત્યાં તો બીજો ધબાકો થયો. હવે તેઓ જરાય હાલ્યા નહીં, માત્ર સ્થિતપ્રજ્ઞની જેમ સૂઈ જ રહ્યા. ત્યાં તો ત્રીજો ધબાકો થયો. તે સમજી ગયા અને સહેજ મલકાયા. પછી તો ધબાકા પર ધબાકા થયા.

એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"અલ્યાભાઈ, શું કામ હેરાન થાય છે ? તને ગમતું ના હોય તો અહીં મારી પાસે આવી જાને, આપણે વાતો કરીને રાત ટૂંકી કરી દઈશું."

અને ધબાકા બંધ થઈ ગયા. કોઈ પ્રેતયોનિના જીવાત્માની પૂજ્યશ્રીને પજવવાની ઇચ્છા ફળી નહીં. તેઓ પાસું ફેરવીને સૂઈ ગયા.

સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી પૂજ્યશ્રી નીકળી ગયા. રોજનું શક્ય તેટલું વધુ અંતર કાપતાં કાપતાં તેઓ નાનાં-મોટાં અનેક ગામો વટાવી મુંડિયા મહારણ ઓળંગીને ભીમકુંડી આવી ગયા.

અહીં ભીમકુંડી નામનું નાનું ગામ હતું. કહેવાય છે કે ભીમે અહીં તપ કર્યું હતું અને નર્મદા પાર કરી હતી. અહીં નર્મદાજીનો પ્રવાહ સાંકડો અને અત્યંત વેગવાન હતો. તેમણે નર્મદા તટની નજીકની ધર્મશાળામાં સ્થાન લીધું.

બીજે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રીએ પ્રયાણ ચાલુ કર્યું. હવે રણ પૂરું થયું, પણ ગીચ પહાડી જંગલ પ્રદેશની યાત્રા હતી. નર્મદાજીનો ખૂબ નાનો પ્રવાહ પર્વત વચ્ચેથી વહેતો હતો. બન્ને પર્વત હારમાળાઓ એકબીજાને ભેટતી હોય તેમ લાગતું હતું.

હવે ઝાડી અત્યંત ગીચ થતી જતી હતી. પૂજ્યશ્રીએ કરોંદાટોલા, હરાઈટોલા વગેરે પાંચ-પચીસ છાપરીઓવાળાં નાનાં નાનાં ગામ વટાવ્યાં. અત્યંત લીલોછમ પ્રદેશ આંખ ઠારી દેતો હતો. પરંતુ માર્ગ ખૂબ ભુલભુલામણીવાળો હતો. ત્યાં પૂછી શકાય તેવા માણસોની તીવ્ર અછત હતી અને વળી કોઈ મળી જાય તો પહેલાં તો એ માણસ પરિક્રમાવાસીને ગણકારે જ નહીં. બે-ચાર વખત પૂછે ત્યારે એકાદ વખત ખૂબ અશિષ્ટ વર્તન કરી બેપરવાઈથી જવાબ આપે. કોઈક વખત તો પરિક્રમાવાળા સાધુને જોઈ સામે આવનાર માણસ રસ્તો બદલી લે. આ કારણે રસ્તાની વિકટતા વધતી જતી હતી.

પૂજ્યશ્રી એક નાના સરખા ગામ પાસે આવ્યા, ત્યારે સાંજ પડી ગઈ હતી. અહીં કોઈ ભિક્ષા માટે પૂછે તેમ ન હતું. તાવ કેડો મૂકતો ન હતો. હવે આગળ જઈ શકાય તેમ ન હતું. તેથી તેમણે ગામથી થોડે દૂર એક ઝાડ નીચે આસન પાથર્યું અને રાત પસાર કરી દીધી.

સવાર સુધીમાં સહેજ સારું લાગ્યું, એટલે એમણે પહાડી ચઢવા માંડી. નર્મદા એકદમ સાંકડી નાળા જેવી થઈ ગઈ હતી. તેથી કેટલીક જગ્યાએ નર્મદાજી જ હશે કે કેમ તેવી શંકા ઊઠતી. નાળું સમજીને નર્મદા ઓળંગી ના જવાય તે માટે સતત જાગ્રત રહેવું પડતું હતું. આ પ્રવાહ પહાડીને કારણે વારંવાર વળાંક લેતો તેથી પરિસ્થિતિ ખૂબ કફોડી બની જતી. વળી દરેક વખતે કોઈ જાણકાર ત્યાં મળે તેવું ઓછું બનતું.

પૂજ્યશ્રી ફેરીસેમર ગામથી માઈલેક દૂરનું બરાતીનાળું ઓળંગી દમગઢ આવી ગયા. અહીં ત્રણેક માઈલની અતિ વિકટ પહાડીનું ચઢાણ હતું. વળી સાથે સાથે જંગલ પણ અતિ ગાઢ થતું જતું હતું. તેથી કેટલાક પરિક્રમાવાસીઓ આને 'જમગઢ' કહેતા.

ચઢાણ એટલું કઠણ હતું કે માત્ર થોડી વાર ચાલે કે શ્વાસ ભરાઈ જાય. વળી પૂજ્યશ્રી તો એકલા ક્યાં હતા ? તેઓ તેમના મિત્રો - તાવ, લંગડાતો પગ અને પેટની અસ્વસ્થતાનો ભાર ઊંચકીને ચાલતા હતા.

ચઢતાં ચઢતાં પગનાં તળિયાં ફાટી જતાં હતાં, ચિરાઈ જતાં હતાં.

જોકે અત્યંત ખીલેલી વનરાજીમાંથી પસાર થતા વાયુને કારણે ઉદ્‌ભવતા પર્ણરવ ઘટાદાર વૃક્ષો પર આનંદોત્સવ મનાવી રહેલા પક્ષીઓનો કલરવ અને નજીકમાંથી જ વહેતી નર્મદાના જળનો કલકલરવ હૃદયને ભરી દેતો હતો અને હરપળે નવી તાજગીથી દેહને છલકાવી દેતો હતો.

આરામ લેતાં લેતાં પૂજ્યશ્રીએ ચઢવાનું ચાલુ રાખ્યું. બરાબર બે કલાકમાં ત્રણેક માઈલની દમઘાટીનું ચઢાણ પૂરું કરી તેઓ કપિલધારા આવી ગયા.

કપિલધારા કપિલમુનિનું તપશ્ચર્યાનું સ્થળ છે. અત્યંત સાત્ત્વિક, પવિત્ર, દિવ્ય અને ચિત્તાકર્ષક આ સ્થળ આખા જીવનનો થાક ઉતારી દે તેવું છે. અહીં નર્મદાજી લગભગ એકસો ફૂટની ઊંચાઈએથી ધોધરૂપ પડે છે. કપિલ ભગવાને સાંખ્યશાસ્ત્રની રચના અહીં કરી હતી. નર્મદાના વહેણમાં એક લાંબા પથ્થર ઉપર કપિલમુનિના પગનું ચિહ્ન હતું. તેવા જ એક બીજા પથ્થર પર ભીમસેનના પગનું ચિહ્ન હતું. ભીમસેને અહીં તપશ્ચર્યા કરી હતી.

પર્વત પરથી પડતી ધારાને કારણે પથ્થરમાં કુંડ જેવું થઈ ગયું હતું. કપિલધારાથી થોડે દૂર દોધારા નામનો બીજો ધોધ આવેલો છે.

પૂજ્યશ્રીએ કપિલધારાનાં દર્શન કર્યાં. કપિલેશ્વર મહાદેવમાં જઈ મહાદેવનાં દર્શન કર્યાં. પછી ત્યાંથી નજીક જ આવેલા કપિલાશ્રમમાં ગયા. ત્યાં થોડો આરામ કરી ત્યાંથી લગભગ ચાર માઈલ દૂર આવેલા અમરકંટક તરફ આરોહણ શરૂ કર્યું.

કપિલધારાથી અમરકંટક લગભગ ચાર માઈલ દૂર હતું. વિંધ્યાચલ અને સાતપુડા પર્વતોની ઊંચી હારમાળાઓ વચ્ચે ચાર માઈલનો લંબચોરસ પટ્ટો હતો. રેવામાનું મૂળ એટલે અમરકંટકનો મેકલ પર્વત. ચારેકોર હરિયાળી વનરાજી, ઔષધિઓનાં વૃક્ષો, ઝરણાં વગેરેથી ઝૂમતો, નિતાંત મનોહર, સર્વાંગીણ સાત્ત્વિકતાથી ઊભરાતો, પાવિત્ર્યની પરાકાષ્ઠા સમો, દેવ-કિન્નર, ઋષિ-મુનિઓની તપસ્યાથી છલકાતો, દેવાધિદેવ મહાદેવનું નિવાસસ્થાન એવો આ પ્રદેશ તન, મન અને હૃદય પર અનાયાસે જ કબજો જમાવી

દે તેવો હતો. તેની પવિત્રતાની, દિવ્યતાની, આધ્યાત્મિકતાની સરવાણી એટલે ત્યાંથી ઉદ્‌ભવતી મા રેવા.

જ્યાંથી વિંધ્યાચળ અને સાતપુડાની હારમાળાઓ અલગ પડે છે તે મેકલ પર્વત. અહીં મેકલ ઋષિએ તપશ્ચર્યા કરી હતી. પ્રાચીન કાળમાં એને રૂક્ષશૈલ કહેતા. રામાયણ કાળમાં તે ઋષણ પર્વત તરીકે ઓળખાયો અને કવિ કાલિદાસે તેને આમ્રકૂટ તરીકે નવાજ્યો. હાલ આ સમગ્ર વિસ્તાર અમરકંટક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રદેશ સમુદ્રથી પાંત્રીસસો ફૂટ જેટલી ઊંચાઈ પર આવેલો છે. અહીંથી નર્મદા, શોણ, જ્વાલાવતી અને મહાનદી નીકળે છે.

પૂજ્યશ્રી તા.૧૩-૩-'૨૮ના અરસામાં અમરકંટક પહોંચી ગયા. રસ્તામાં નર્મદાજીનું વહેણ છીછરું અને થોડું પહોળું હતું. તેની આસપાસ પીળું કુશ-ઘાસ ઊગ્યું હતું. વહેણની નજીક જ બ્રહ્મા અને બ્રાહ્મી નામની ઔષધિઓ ઊગેલી હતી.

આગળ જતાં નીલગંગા અને નર્મદાજીના સંગમનું દર્શન કરી પૂજ્યશ્રીએ નીલગંગા ઓળંગી નર્મદાકુંડ તરફ પ્રયાણ કર્યું. ત્યાંથી આગળ ચક્રતીર્થ નામનું સ્થળ આવ્યું, અહીં નર્મદાજીનું વહેણ ચક્રની જેમ ચક્રાવો લેતું હતું. પૂજ્યશ્રીએ ત્યાં દર્શન કરી એકાદ માઈલ દૂર આવેલા નર્મદાજીના ઉદ્‌ગમ સ્થાન તરફ ચાલવા માંડ્યું.

પૂજ્યશ્રીનો તાવ બેસુમાર વધી ગયો હતો. પગ હજુ લંઘાતો હતો. થાક, અશક્તિએ પરાકાષ્ઠા વટાવી દીધી હતી. નર્મદાકુંડ માંડ એકાદ-બે ફલાંગ દૂર હશે. પૂજ્યશ્રીથી એક ડગલું પણ ભરી શકાતું ન હતું. તેમણે એક ઝાડ નીચે બેઠક લીધી. ઝાડના થડને અઢેલી, આંખો મીંચીને અડધો કલાક બેસી રહ્યા. થોડી શાંતિ વળી એટલે નર્મદાકુંડ તરફ પ્રયાણ કર્યું. સાંજ પડી ગઈ હતી. પૂજ્યશ્રીએ નર્મદાકુંડનું દૂરથી દર્શન કરી ઉતારા માટે કાંઈક વ્યવસ્થા કરવા ધર્મશાળા તરફ પ્રયાણ કર્યું. બેસુમાર અશક્તિ અને તાવને કારણે તેમને આરામની ખૂબ જરૂર હતી.

એક ધર્મશાળામાં વ્યવસ્થા કરી. પૂજ્યશ્રીએ કામળો પાથરી લંબાવ્યું. સવારે થોડી રાહત જણાઈ. ત્યાંનાં મંદિરોનાં દર્શન કર્યાં. થોડા દિવસ પહેલાં તેમના મિત્ર અંબાલાલ વ્યાસનો પત્ર હતો કે તેમણે પૂજ્યશ્રી માટે કેટલીક જરૂરી ચીજવસ્તુઓ અમરકંટકના મંદિરના મહંતને આપી છે.

પૂજ્યશ્રી મહંતને મળ્યા અને વાત કરી. પરંતુ એવી કોઈ ચીજવસ્તુઓ મળ્યાનો મહંતે ઈન્કાર કર્યો. એટલે તેઓ ઉતારે આવ્યા. અત્યંત અસ્વસ્થ તબિયતને લીધે આગળ વધવાનું શક્ય ન હતું. તેથી તેમને ચાર દિવસ અહીં રહેવું પડ્યું.

પૂજ્યશ્રીનો તાવ મંડલેશ્વરમાં થોડો નરમ પડ્યો હતો. તે સિદ્ધનાથમાં ફરી શરૂ થયો. લગભગ દોઢ મહિનો બિલકુલ સ્નાન થઈ શક્યું ન હતું.

પાંચમે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રીએ પ્રયાણ આદર્યું. રસ્તામાં આવતી ઘનઘોર ઝાડી વચ્ચે અત્યંત શીતળ, પવિત્ર અને સૌંદર્યથી ભરપૂર "માતાના બગીચા" નામનું સ્થળ આવ્યું. પૂજ્યશ્રી પ્રણામ કરી આગળ વધ્યા. ત્યાંથી એકાદ માઈલ દૂર અત્યંત મોહક, મનોહર સ્થળ સોનમૂઢા આવી ગયા. વિંધ્યાચળ અને સાતપુડા પર્વતોની હારમાળા અહીંથી

શરૂ થતી હતી. આજુબાજુની શોભા અવર્ણનીય છે. અહીંથી શોણ નદી નીકળે છે.

પૂજ્યશ્રીએ નર્મદાકુંડના દક્ષિણ તટ પર જવા પગ ઉપાડ્યા. અશક્તિ, તાવ, પગનો દુખાવો, પેટનું ભારેપણું વગેરે તેમના જિગરી દોસ્ત બની ગયા હતા અને દોસ્તને નાતે છેકથી સાથ આપતા હતા.

પૂજ્યશ્રી નર્મદાકુંડના દક્ષિણે આવેલા રંગમહેલ પાસે પહોંચ્યા. ત્યાં સૂર્યકુંડનું દર્શન કર્યું, ત્યાર પછી તેઓ નર્મદાકુંડ દક્ષિણ તટે આવી ગયા. અહીં નર્મદાકુંડમાં સ્નાન થઈ શકતું. પરિક્રમાવાસીને નર્મદાકુંડના ઉત્તર તટથી દક્ષિણ તટ પર આવવા ચાર માઈલની મજલ કાપવી પડતી. જ્યારે ખરેખર ઉત્તરથી દક્ષિણ પર જવા માત્ર ત્રણ જ મિનિટ લાગે તેટલું દૂર છે. પરિક્રમાવાસી ઉત્તર તટ પર સ્નાન કરી ના શકે કારણ કે તેમ કરતાં નર્મદાજીને ઓળંગવી પડે.

પૂજ્યશ્રીએ લગભગ દોઢ મહિને જેમતેમ કરીને નર્મદાકુંડમાં સ્નાન કર્યું. નર્મદાકુંડમાં બીજો એક નાનકડો કુંડ છે. તેમાંથી નર્મદાજી નીકળે છે. એના જળમાં અમરનાથ મહાદેવનું સ્વયંભૂ લિંગ છે.

નર્મદાજી વાંસના મૂળમાંથી પ્રગટ્યાં હતાં તેવી માન્યતા છે. તેના ઉત્પત્તિસ્થાનને મહાભારતના વનપર્વમાં વંશગુલ્મ તરીકે જણાવ્યું છે. જ્યાં વાંસનું મૂળ હતું ત્યાં અત્યારે નર્મદેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે.

પૂજ્યશ્રીએ ત્યાં થોડો આરામ કરી ભિક્ષા કરી, પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી. તેઓ કપિલા સંગમના દર્શન કરી આગળ વધ્યા.

સાંજ પડવા આવી. શરીર ઝાઝો સાથ આપતું ન હતું. છતાં પંદરેક માઈલ કાપી નાખ્યા. એક ગામની પાદરમાં ચોતરા પર રાત ગાળી નાંખી.

બીજે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રીએ ચાલવા માંડ્યું. રામનગર પછી મુંડિયા મહારણ ચાલુ થઈ ગયું. આ પ્રદેશ અત્યંત સૂકો, પગને ચીરી નાખે તેવી કાંકરીવાળો હતો. ઘટાદાર ઝાડ તો દેખાતું જ ન હતું. પૂજ્યશ્રી ગાડા સરાઈ ખરગેના થઈ કુકડામઠ આવી ગયા. ત્યારે સાંજ પડી ગઈ હતી. તેમણે રાતવાસો કુકડામઠમાં કર્યો. રાતે તાવે જોરદાર હલ્લો કર્યો. આમ છતાં સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી તેમણે ચાલવા માંડ્યું. શરીર ખૂબ દુખતું હતું. તાવ પણ ખસવાનું નામ દેતો ન હતો. તેવી અવસ્થામાં નવ માઈલ ચાલી ૫-૩-'૨૮ના અરસામાં તેઓ ડિંડોરી આવી ગયા. હવે શરીર એકદમ લથડી ગયું. હજુ બપોર થવાની વાર હતી. પાદરમાં જ એક ઝાડ નીચે તેમણે લંબાવ્યું. આંખો મળી ગઈ. બપોર પછી એક સજ્જન પૂજ્યશ્રીની હાલત જોઈ પોતાને ત્યાં લઈ ગયો. ત્યાં તેમને પાંચ રાત રોકાઈ જવું પડ્યું.

છઠ્ઠે દિવસે તાવ નરમ પડ્યો. એટલે પૂજ્યશ્રીએ વિસામો ઉઠાવ્યો. થોડી સ્વસ્થતા આવી હતી. રોજ ૧૫-૧૭ માઈલ ચાલી પાંચ-છ દિવસે મહારાજપુર પહોંચી ગયા. મહારાજપુરમાં પૂજ્યશ્રીને મંડલાના ડે.ઈન્સ્પેક્ટર ઑફ સ્કૂલ્સ મળ્યા. ઘણો સત્સંગ કર્યો. ઈન્સ્પેક્ટરે પૂજ્યશ્રીને મળવા અંબાલાલ વ્યાસ અમરકંટક આવેલા તે વાત કરી.

રાત રોકાઈ તેમણે મહારાજપુર છોડી આગળ પ્રયાણ કર્યું. હવે ડિંડોરી પછી

તાવ આવ્યો ન હતો.

મહારાજપુર મોટું ગામ છે. તેનું પ્રાચીન નામ બ્રહ્મપુરી હતું. સરસ્વતી દેવીએ અહીં તપ કર્યું હતું. પ્રાચીન કાળમાં એક ટેકરી પર હોમ થતા, તે ટેકરીને હોમ ટેકરી કહે છે. યજ્ઞમાં હોમાતું ઘી નાળાની જેમ વહેતું અને તે નર્મદાજીને મળતું. આ નાળું ઘૃતનાળા તરીકે જાણીતું છે.

પગની તકલીફ ઓછી થઈ ગઈ હતી. છતાં થોડો દુખાવો હતો. પેટ ભારે લાગતું હતું. પણ તકલીફ આપતું ન હતું. તાવ ગયો હતો. હવે થોડું વધુ ચાલી શકાતું હતું. પૂજ્યશ્રી બે-એક દિવસમાં ઘાઘા-બુધેશ, છીંદવા પસાર કરી બીજાસેન આવી ગયા. અહીં રાતવાસો કર્યો. આજે પૂજ્યશ્રીએ લગભગ ચાલીસ માઈલ કાપી નાંખ્યા. બીજે દિવસે સવારે ભાગોડા નદી ઓળંગી તેઓ બંસી, ઘૂઘરી વગેરે વટાવી ત્રિશૂળભેદતીર્થે આવી ગયા. નર્મદાકિનારાનું અત્યંત સૌંદર્ય નીખરતું આ સ્થળ યાત્રિકને પકડી રાખે તેવું હતું. અહીં નર્મદાજી પહાડને ફાડીને ત્રિશૂળ આકારે વહેતાં હતાં. શંકર ભગવાને અહીં ત્રિશૂલનો પ્રહાર કર્યો હતો. ત્યાંથી પૂજ્યશ્રી લમેટીઘાટ આવ્યા. આ સ્થળ શનિદેવ અને પિપલાદ ઋષિની તપોભૂમિ હતી.

યાજ્ઞવલ્કય ઋષિની વીર્યપાતવાળી લંગોટી તેમની વિધવા બહેને ભૂલમાં પહેરી લીધી અને પછી સ્નાન કર્યું, તેથી તેને ગર્ભ રહ્યો. એનાથી એને જે બાળક આવ્યું તે તેણે પીપળના ઝાડ નીચે મૂકી દીધું. તેથી તે બાળકનું નામ પિપલાદ પડ્યું. અહીં પિપલેશ્વર મહાદેવનું મંદિર છે.

લમેટીઘાટ છોડી ધુંઆધાર આવ્યા. અહીં ધુંઆધારનો ધોધ તેના ઘોર ગગનભેદી અવાજથી આખા વિસ્તારને ભરી દેતો હતો. અહીં અત્યંત વિશાળ આરસની શિલાઓ હતી. નર્મદાજી કાળા, સફેદ, નીલ રંગના આરસના પહાડને કોતરીને આગળ વહેતાં હતાં. ધોધ જ્યાં પડતો ત્યાં ઊડતાં પાણીનાં બિંદુઓને કારણે ''ધુંઆ'' એટલે કે ધુમાડા જેવું લાગતું હતું. તેથી આને ધુંઆધાર કહે છે. અત્યંત રમણીયતા અને અલૌકિકતા પીરસી નર્મદાજી લગભગ બે માઈલ લાંબા આરસના પહાડને ચીરીને આગળ વધતાં હતાં.

પૂજ્યશ્રીએ થોડો સમય આ દૃશ્યને મનભર પી લીધું. સાંજ પડી ગઈ હતી. રાતવાસો ધુંઆધારમાં કરી લીધો. સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી નીકળવાની તૈયારી કરતા હતા, ત્યાં તો એક માણસ આવ્યો. તેણે આવીને તેમને પ્રણામ કર્યા અને બોલ્યો :

''મહારાજ, હું પરિક્રમાવાસી છું. એકલો છું અને ખૂબ થાકી ગયો છું. મારાથી પરિક્રમા પૂરી થઈ શકશે નહીં, હું કોઈ સંગાથની શોધમાં છું. આપ મને આપની સાથે રાખો તો મારી પરિક્રમા પૂરી થાય. હું આપનો ઉપકાર નહીં ભૂલું. મારું નામ ખેમસિંગ છે.''

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, ''જો ભાઈ, મારી સાથે તને ફાવશે નહીં. મારું કામ જરા વિચિત્ર છે. મારી ચાલ ઝડપી છે. તારે મારી પાછળ તણાવું પડશે. ધીમા પડવાનું મને પાલવે તેમ નથી અને વળી મારી પરિક્રમા થોડા દિવસોમાં પૂરી પણ થઈ જશે.''

''એવું ના કરો મહારાજ, હું આપને અનુકૂળ થઈ જઈશ. આપની પરિક્રમા પૂરી થાય ત્યાં આપ મને છોડી દેજો. કોઈ બીજો હરિનો લાલ મળશે.''

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

''ચાલ ત્યારે, તૈયાર થઈ જા. આપણે નીકળી જઈએ.''

ખેમસિંગ ખૂબ આનંદમાં આવી ગયો અને પૂજ્યશ્રી સાથે નીકળી પડ્યો. તેમની ઝડપ સાથે ખેમસિંગ તાલ મિલાવી લેતો. પૂજ્યશ્રીની પરિક્રમાની વાત હવે મોટા ભાગનાં ગામડાંઓમાં જાણીતી થઈ ગઈ હતી. શિક્ષણ ખાતાના એક ઉચ્ચ અધિકારીએ શક્ય તેટલાં ગામોમાં સમાચાર મોકલી તેમને બનતી સવલતો આપવા જણાવ્યું હતું. તેથી કેટલાંક ગામોમાં તેમની સારી એવી ખાતરબરદાસ્ત થતી. લોકો ભિક્ષા લાવે તો, પૂજ્યશ્રી તો ગોળ સિવાય કાંઈ સ્વીકારતા નહીં. તેથી ખેમસિંગને ભાગે સારી-સારી વાનગીઓ આવતી. તેને તો ખૂબ મઝા પડી ગઈ.

પૂજ્યશ્રી સવારે કેટલીક વખત પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે કેટલીક યોગિક ક્રિયાઓ કરતા. આ જોઈને ખેમસિંગને આ યોગિક ક્રિયાઓ શીખવાનું મન થયું. તેણે ચાર-પાંચ વખત પૂજ્યશ્રીને યોગિક ક્રિયાઓ શીખવવા કહ્યું, પણ તેઓ તેની વાત કાન પર લેતા ન હતા. તેઓ જાણતા હતા કે યોગિક ક્રિયાઓ શીખવાની પાત્રતા ખેમસિંગમાં ન હતી.

એક વખત પૂજ્યશ્રીને પિત્તપ્રકોપ થયો. છાતીમાં થોડો દાહ થતો હતો અને ઊબકા આવતા હતા. તેથી તેમણે સવારમાં પ્રસ્થાન કરતાં પહેલાં બ્રહ્મદાતણની ક્રિયા કરી. ખેમસિંગ દૂરથી બરાબર જોતો હતો. તેણે બધી વિધિ બરાબર જોઈ લીધી, અને મનોમન તે કરવાનો વિચાર કરી રાખ્યો.

બીજે દિવસે પ્રસ્થાન કરતાં પહેલાં ધ્યાનમાં બેઠા, ખેમસિંગ આવા જ કોઈ સમયની રાહ જોતો હતો. તેને થયું કે બ્રહ્મદાતણમાં વળી શું કરવાનું– બિલકુલ સહેલું છે, મહારાજ ધ્યાનમાંથી જાગે તે પહેલાં હું કરી લઉં, આવી યોગિક ક્રિયાઓ શીખી લઈને, હું મોટો યોગી બની જાઉં.

તે ક્યાંકથી વડની લાંબી વડવાઈ લઈ આવ્યો. તેણે એક છેડો મોંમાં રાખી ગળવા માંડ્યો, વડવાઈ અર્ધે રસ્તે ગઈને ફસાઈ ગઈ. કેમે કરી તે અંદર જતી ન હતી. તેણે બહાર કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ ના નીકળી. ખેમસિંગ ગૂંચવાયો. તે ગભરાઈ ગયો. છાતીમાં ગભરામણ થવા લાગી. શ્વાસ લેવામાં તકલીફ પડવા લાગી. મોંથી બોલી શકાતું નહીં, પરસેવો વળી ગયો, આંખમાંથી પાણી વહેવા લાગ્યું. આંખો લાલચોળ થઈ ગઈ. શરીર ધ્રૂજવા લાગ્યું. મોત તેની સામે ડાકલાં વગાડવાં લાગ્યું, તે લગભગ બેભાન જેવો થઈ ગયો અને ધબ કરતો નીચે પડ્યો. તે અવાજથી પૂજ્યશ્રી ધ્યાનમાંથી જાગી ગયા. તેમણે ખેમસિંગને ટળવળતો જોયો. તેનો શ્વાસ ભરાઈ ગયો હતો. તેઓ પરિસ્થિતિ પામી ગયા. તેઓ દોડતા ખેમસિંગ પાસે પહોંચી ગયા. વડવાઈ ખેંચવા પ્રયત્ન કર્યો. બહાર ના આવી, તેથી તેમણે ખેમસિંગનું માથું નીચે જમીન પર રાખી તેનું ધડ-પગ પોતાના ખભા પર લઈ લીધા અને લગભગ શીર્ષાસન જેવી સ્થિતિમાં લાવ્યા. પછી કળે કળે વડવાઈ ખેંચી કાઢી

અને તેને જમીન પર સુવડાવી દીધો. થોડી વારે તે સ્વસ્થ થયો. તેને ધોળે દા'ડે તારા દેખાઈ ગયા. તેણે પૂજ્યશ્રીના પગ પકડ્યા અને બોલ્યો :

"મહારાજ, મને માફ કરો, આપનું અનુકરણ કરવા ગયો, તેમાં મારા પ્રાણ ચાલ્યા જાત, આપ હતા તો બચી ગયો. આપની મારા પર અત્યંત કૃપા છે." એમ કહી તે રડી પડ્યો.

"ખેમસિંગ દેખાદેખી કરવી નહીં. તેમ કરવામાં ગુમાવવું વધુ પડે અને કાંઈ મળતું નથી. આપણી આવડત અને તાકાતનો અંદાજ મેળવી કામ કરવું જોઈએ, નહીં તો ક્યારેક પસ્તાવું પડે."

આટલાથી વધુ પૂજ્યશ્રીએ એક પણ શબ્દ કહ્યો નહીં. તેઓ કોઈનેય લાંબું કહેતા નહીં. બિનજરૂરી સૂચનો કે વણમાગી સલાહ આપતા નહીં, કોઈ વાતનું પિષ્ટપેષણ કરતા નહીં. બંને જણે પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી.

એક વખત તેઓ પહાડી વિસ્તારની ઝાડી-ઝાંખરામાંથી પસાર થતા હતા. ખેમસિંગ આગળ હતો, બાપજી પાછળ હતા. ખેમસિંગ અચાનક જ ચાલતાં ચાલતાં અટકી ગયો. તેણે એક મોટી ચીસ પાડી. તેની ચીસમાં ભારોભાર ડર હતો. સામેથી ત્રણ રીંછડાં આવતાં હતાં. ખેમસિંગ જીવ બચાવવા આમતેમ દોડવા લાગ્યો. પૂજ્યશ્રી સ્થિતિ પામી ગયા. એટલે તેઓ બોલ્યા :

"ખેમસિંગ રઘવાયો ના થા. મારી પાછળ આવી જા. એ રીંછડાં મને મારી નાંખે ત્યાં સુધીમાં તું ક્યાંક નાસી જજે." ખેમસિંગ તેમની પાછળ આવી ગયો. રીંછડાં ભયંકર રીતે સામે ધસતાં હતાં. તેમને તો ખોરાક મળી ગયો હતો. પૂજ્યશ્રી એકદમ ટટ્ટાર થઈ ગયા અને બે પગ પહોળા રાખી વિસ્ફારિત નયને રીંછડાં સામે જોઈ જમીન પર ડંડો પછાડી ગર્જ્યા :

"ગુરુદેવ દત્ત"

અને બીજી જ પળે વિકરાળ રીંછડાં ઊભાં રહી ગયાં અને કહ્યાગરા પ્રાણીની જેમ ખીણમાં ઊતરી ગયાં.

ખેમસિંગને તેમની શક્તિ માટે ખૂબ માન થયું. તે આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. પૂજ્યશ્રી તો જાણે કાંઈ બન્યું જ નથી તેમ ચાલવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ જ્યારથી પરિક્રમા શરૂ કરી ત્યારથી શરીરમાં તાવ રહ્યા જ કરતો. તેઓ સામાન્ય તાવને ગણકારતા જ નહીં. જ્યારે તાવને કારણે શરીર આગળ જઈ ના શકે ત્યારે જ તેઓ આરામ કરતા. તાવને તેઓ મશ્કરીમાં પ્રિતમદાસ કહેતા. આ પ્રિતમદાસને તેમનાથી એટલી બધી પ્રીત થઈ ગયેલી કે તે તેમને ક્યારેય છોડતો નહીં.

પૂજ્યશ્રીને ક્યારેક વધુ તાવ હોય, ક્યારેક વધુ સમય ધ્યાનમાં બેઠા હોય, ત્યારે ખેમસિંગ તેમનું નાનું-મોટું કામ કરી લેતો. તેથી તેને થયું કે "જો હું ના હોત તો મહારાજની શી સ્થિતિ થાત? તેમનાં બધાં જ કામ હું કરી લઉં છું, તેથી તેમને આરામ મળે છે. હવે મહારાજને મારા વગર ચાલે જ નહીં." તેને અભિમાન આવ્યું. તેથી તે કોઈક વખત પૂજ્યશ્રીને સૂચનો કરવા લાગ્યો. ક્યારેક સલાહ પણ આપી

દેતો, તેને એમ પણ થતું કે મારે લીધે કેટલીક જગ્યાએ સામેથી ભિક્ષા આવે છે, આવું ઘણું બધું થવા લાગ્યું.

પૂજ્યશ્રી તેની આ બદલાયેલી પરિસ્થિતિ પામી ગયા, એટલે એક વખત સવારે ઊઠીને પૂજ્યશ્રીએ ખેમસિંગને કહ્યું :

"ખેમસિંગ, આપણે બે-એક દિવસ છૂટા પડીએ. આપણે એકલા એકલા ચાલીએ. તું આગળ નીકળી જા. હું તારી પાછળ એકલો આવીશ."

"અરે ! મહારાજ આ શું બોલ્યા? હું તમારી પાસે છું તો તમારાં થોડાં કામ કરી શકું છું અને તમને તકલીફ ઓછી પડે છે. મારા વગર આપની સેવા કોણ કરશે?"

"મારે કોઈની સેવાની જરૂર નથી. તું આગળ નીકળી જા."

આ તો પૂજ્યશ્રીનો હુકમ હતો. ખેમસિંગ તેનો અનાદર કરી શકે તેમ ન હતો.

મને-કમને તે આગળ નીકળ્યો, તે ચાલતાં ચાલતાં વિચારવા લાગ્યો કે હવે બાવલાને ખબર પડશે. હું તેમની સાથે હતો એટલે તેમને કેટલી શાંતિ હતી. હાથે કરીને હેરાન થાય છે. મારે શું?

આગળ જતાં એક ગામ આવ્યું. ત્યાં ગામમાં ફર્યો, પણ રહેવાની વ્યવસ્થા ના થઈ, આખો દિવસ કાંઈ ભિક્ષા પ્રાપ્ત થઈ ન હતી. ગામ બહાર આવી એક ઝાડ નીચે પડી રહ્યો.

બીજે દિવસે આગળ વધ્યો. ખૂબ ભૂખ લાગી હતી. આગલા દિવસનો ઉપવાસ થઈ જ ગયો હતો. બીજા એક ગામમાં જઈ આખું ગામ રખડ્યો, પણ ભિક્ષા ના મળી. તેથી તે સાવ નિરાશ થઈ ગયો. તેને સમજ પડી ગઈ કે અત્યાર સુધી મળેલી મિજબાની મહારાજશ્રીની હાજરીને કારણે હતી. તેનું અભિમાન ઊતરી ગયું. તેણે મનોમન પૂજ્યશ્રીની માફી માંગી અને જેવો પાછળ જુવે છે તો બાપજી સડસડાટ આવતા હતા. તે દોડીને તેમના પગમાં પડી ગયો.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "કોઈ દિવસ અભિમાન ના કરો, દરેકને ભાગ્યાનુસાર જ બધું મળે છે."

પછી એકાદ-બે દિવસ સાથે રહીને પૂજ્યશ્રીએ ખેમસિંગનો સાથ છોડી દીધો.

પૂજ્યશ્રીને તાવ હલકો પડી ગયો હતો. પગનો દુખાવો પણ ઘણો ઓછો હતો. તેથી ઝડપ વધી ગઈ હતી. તેઓ બે-એક દિવસમાં વિક્રમપુર થઈ સપ્તધારા- બ્રહ્મઘાટ આગળ આવી ગયા. સપ્તધારા આગળ નદીના પટમાં જાણે કોઈ મોટો પહાડ પોણા ભાગનો ધરબાઈ ગયો હોય તેમ લાગતું. તે પહાડને ચીરીને નર્મદાનાં નીર ગર્જના કરતાં પાંચ-સાત ધારાઓમાં વહેતાં હતાં. તેમણે રાત બ્રહ્મઘાટ ખાતે પસાર કરી. બીજે દિવસે સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી પરિક્રમા આરંભી દીધી. તેઓ લીંગાઘાટ થઈ સુખચેન-નર્મદાનો સંગમ ઓળંગી પીઠોરા આવી ગયા. પીઠોરા, ભટેરા થઈ સોનાઘાટ પહોંચ્યા. આ સ્થળે નર્મદાજીનાં પાણી ખૂબ ઊંડાં હતાં અને પાણીના વહેણમાં જાણે એક મોટા લંબચોરસ કુંડ જેવું બની ગયું હતું, ત્યાંના લોકોમાં એવી માન્યતા છે કે હાલ પણ આ કુંડમાં સોનાનું મંદિર છે અને સિદ્ધ મહાત્માઓનો વાસ છે.

સોનાઘાટમાં રાત વિતાવી બીજે દિવસે પ્રયાણ કર્યું. દૂધી નર્મદાના સંગમે આવ્યા.

દૂધી નદી પસાર કરી પૂજ્યશ્રી ખેરીઘાટ થઈ તા. ૨૯-૩-'૨૮ના રોજ સાંડિયા આવી ગયા. અહીંથી તેમણે દાસકાકાને પત્ર દ્વારા જણાવ્યું કે હવે આઠ-દશ દિવસમાં પરિક્રમા પતી જશે. ત્યાર પછી તેઓશ્રી ઝાલોદ, સણસોલી, અમદાવાદ, સરખેજ, વડોદરા વગેરે ઠેકાણે થઈ વૈશાખ વદ પૂનમના અરસામાં નારેશ્વર પહોંચશે.

સવારે સાંડિયાથી નીકળી, સીવની થઈ પૂજ્યશ્રી કુબ્જા- નર્મદાજીના સંગમ પર આવી ગયા. આ સંગમનું મહાત્મ્ય ઘણું છે.

"મરીચિઋષિ દેખાવડા ન હતા. તેમની કુરૂપતાની હાંસી સરસ્વતીએ ઉડાવી. આથી ઋષિએ સરસ્વતીને શ્રાપ આપ્યો કે રામાયણ કાળમાં તું મંથરાદાસી થઈને જન્મીશ."

સરસ્વતી દેવીને અત્યંત પસ્તાવો થયો. તેમણે ઋષિની ક્ષમા માંગી, એટલે મરીચિ ઋષિએ કહ્યું કે નારદના ઉપદેશથી તું નર્મદા તીરે થઈ તપ કરીને કૃષ્ણાવતારમાં કુબ્જાદાસી થઈશ. ત્યાર પછી તારી શાપમુક્તિ થશે. કૃષ્ણાવતારમાં કુબ્જાએ જ્યાં તપ કર્યું, ત્યાં જ મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરી, નદીરૂપે વહેવા માંડી અને તે નર્મદાને મળી.

પૂજ્યશ્રી ભટગાંવ, ગૌઘાટ વટાવી હોશંગાબાદ પહોંચ્યા.

હોશંગાબાદ મધ્યપ્રદેશનું મોટું શહેર છે. ઈ.સ.૧૨૦૦ના એક શિલાલેખ પ્રમાણે પ્રાચીન કાળમાં તેનું નામ નર્મદાપુર હતું. પરંતુ માળવાના રાજા હોશંગશાહે તેને વિકસાવી હોશંગાબાદ રાખ્યું.

રાત હોશંગાબાદમાં ગુજારી પૂજ્યશ્રી બીજે દિવસે સવારે નીકળી પડ્યા અને બપોર થતાં સુધીમાં કોકસર પહોંચી ગયા.

બપોરે થોડો આરામ કરી પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી. માર્ચ-એપ્રિલનો તાપ હવે ધરતીને અંગારામાં પલટી નાખતો હતો. તેમને કાળમીંઢ પહાડીમાંથી પસાર થવું પડતું. પરિક્રમાની સમાપ્તિ નજીક આવતી હોવાથી, થોડી ઝડપ પણ વધી હતી. સાંજ પડતાં સુધી લગભગ સોળ માઈલ કાપી નાખી તેઓ ભિલાડિયા ઘાટ આવ્યા.

રાતવાસો કરી સવારે પૂજ્યશ્રીએ ગોદાગામ તરફ ચાલવા માંડ્યું. હમીદપુર પાસે નર્મદાજી ઉત્તરવાહિની થતાં હતાં. ઉત્તરવાહિની નર્મદાનાં દર્શન અત્યંત પુણ્યપ્રદ ગણાય છે. ગોદાગામ પાસે ગાંજાલ, ગોમતી અને નર્મદાનો ત્રિવેણી સંગમ હતો.

ગાંજાલ અને ગોમતીની વચ્ચે આવેલા ગોદા ગામમાં ગાંજાલેશ્વર મહાદેવનાં દર્શન કરી અને ત્રિવેણી સંગમનાં દર્શન કરી હંડિયા તરફ તેઓ નીકળી ગયા.

છીપાનેર આગળ નર્મદાજીનો પ્રવાહ ધનુષ આકારે વહે છે, તેથી આ સ્થળને ધનુષતીર્થ કહે છે. કપિલમુનિએ અહીં તપ કર્યું હતું. સાંજ પડતાં સુધી હંડિયા ગામે આવી ગયા.

હિંદુઓનું રાજ્ય હતું, ત્યારે હંડિયાનો વિસ્તાર મોટો હતો. પ્રાચીન કાળમાં આ સ્થળ માતૃગયા નામે પ્રસિદ્ધ હતું. અહીં માતૃશ્રાદ્ધ થતું હતું. પરંતુ મુસ્લિમ રાજ્ય આવતાં તે સ્થળ માતૃશ્રાદ્ધ માટે બંધ થયું. નર્મદાને કિનારે રિદ્ધેશ્વર મહાદેવ આવેલા

છે. રિદ્ધેશ્વરની બિલકુલ સામે ઉત્તર કિનારે કુબેરે શિવજીને પ્રસન્ન કર્યા હતા. આ સ્થળ નેમાવરનું સિદ્ધનાથ મહાદેવ હતું. ઉત્તર કિનારે સિદ્ધનાથની સ્થાપના કરી કુબેરે તેની બિલકુલ સામે દક્ષિણ કિનારે રિદ્ધનાથ(રિદ્ધેશ્વર)ની સ્થાપના કરી.

હંડિયાથી પૂજ્યશ્રી સવારે નીકળી ગયા. પહાડી પ્રદેશ-જંગલની ઝાડી, ઓમકારેશ્વરની ઝાડીમાં તેમણે પ્રવેશ કર્યો. તબિયત સારી હતી. ક્યારેક પેટ બંડ પોકારતું. ઝેરી પાણીની અસર હતી. પગ થોડોક જ લંઘાતો હતો. તેથી દક્ષિણની પહાડી ઝાડીમાં પૂજ્યશ્રી ઉત્તરની ઝાડી કરતાં જલદી ચાલતા હતા.

પૂજ્યશ્રી સડસડાટ ભેખડો કૂદતા અને ઝાડી વટાવતા જોગાઘાટ, ગડીઘાટ થઈ પુનઘાટ આવી ગયા. વનપ્રદેશ અત્યંત રમણીય અને સ્ફૂર્તિદાયક હતો.

ગડીઘાટનું નર્મદાજીનું સૌંદર્ય અનુપમ હતું. અહીં ઉત્તરવાહી નર્મદા પશ્ચિમ તરફ વળતી હતી. પૂજ્યશ્રી સાંજ પડતાં બડકેશ્વર આવી પહોંચ્યા. અહીં રહેવા-કરવાની કોઈ વ્યવસ્થા ન હતી. પણ તેમને કોઈ વ્યવસ્થાની જરૂર જ ક્યાં હતી. એમણે તો નદીના પટમાં કામળો પાથરી દીધો અને આકાશમાં ટમટમતા તારલા જોડે આંખ મિચામણાં કરતાં કરતાં આંખ મીંચી દીધી.

સવારે પ્રાતઃકર્મ પતાવીને પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમા ચાલુ કરી દીધી. હવે પરિક્રમા પૂરી થવા આવી હતી. એટલે પૂજ્યશ્રીને પાંખો આવી હતી. સાંજ સુધીમાં પૂજ્યશ્રી બલવાડી, સરવ્યા થઈને પુનાસા આવી ગયા. ત્યાં રાત્રીરોકાણ કરી બીજે દિવસે પરિક્રમાની પૂર્ણાહુતિ કરવા સજ્જ થઈ ગયા.

પુનાસાથી જંગલ માર્ગે આગળ વધી ત્યાંથી છ માઈલ દૂર હંતિયા આવ્યા. ત્યાંથી ઈન્ધૌડી થઈ ઓમકારેશ્વર તરફ ડગ ભર્યાં. તેઓ પાલડી થઈ સાતમાત્રા આવ્યા. અહીં સાત માતાઓ-વારાહી, ચામુંડા, બ્રહ્માણી, વૈષ્ણવી, ઈન્દ્રાણી, કૌમારી અને મહેશ્વરીનું મંદિર હતું. માતાઓનાં દર્શન કરી તેઓ કુબેરભંડારી આવ્યા. અહીં કુબેરે તપ કર્યું હતું. અહીં નર્મદા-કાવેરીનો સંગમ થતો હતો. આ સંગમ અત્યંત પવિત્ર ગણાય છે. અહીં આદ્ય શંકરાચાર્યએ શાંકરભાષ્યની રચના કરી હતી.

કાવેરી-નર્મદા સંગમ આગળથી માંધાતાની પહાડી શરૂ થાય છે. એ પહાડી એક માઈલ લાંબી છે. કાવેરી અને નર્મદા માંધાતાની પહાડી આવતાં અલગ થઈ વહે છે. કાવેરી પહાડીની ઉત્તરે અને નર્મદા દક્ષિણે વહે છે. પહાડી પૂરી થતાં બન્ને પ્રવાહ મળી જાય છે.

દક્ષિણ તટ પર થતા સંગમમાં કાવેરીનું નામ દઈ નાળિયેર છોડવામાં આવે તો તે નાળિયેર કાવેરીની ધારામાં જ વહે છે. તે નાળિયેર માંધાતાના ઉત્તર તરફના વહેણમાં જાય છે.

ૐકારેશ્વર માંધાતા નર્મદા અને કાવેરીના વિપુલ જળરાશિની વચ્ચે આવેલું છે. એટલે જાણે નર્મદામાં શિવલિંગ પ્રતિષ્ઠિત કર્યું હોય તેમ લાગે, તેથી આ સ્થાન નર્મદાજીનું યોનિસ્થાન ગણાય છે અને અધિષ્ઠાતા દેવ ૐકાર શિવજી ગણાય છે.

નર્મદાજીની વચ્ચે આવેલા સ્થાનને ૐકારેશ્વર કહેવાય છે અને દક્ષિણ તટ પર આવેલા અમરેશ્વર મહાદેવ કહેવાય છે. અમરેશ્વરના બે ભાગ છે. એકનું નામ બ્રહ્મપુરી અને બીજાનું નામ વિષ્ણુપુરી છે. ૐકારેશ્વર શિવપુરી ગણાય છે.

ૐકારેશ્વર બાર પવિત્ર જ્યોતિર્લિંગોમાંનું એક છે.

વિંધ્યાચલ પર્વતે પોતાના આધિદૈવિક સ્વરૂપે આ સ્થળે તપ કર્યું હતું. તેણે ૐકાર યંત્રમાં પાર્થિવ લિંગ પ્રતિષ્ઠિત કરી આરાધના કરી. શંકર ભગવાન પ્રસન્ન થતાં બે લિંગ પ્રગટ્યાં. ૐકાર યંત્રથી ૐકારેશ્વર અને પાર્થિવ લિંગને સ્થાને અમરેશ્વર પ્રગટ્યું. બાર જ્યોતિર્લિંગોમાં આ બે લિંગોને એક જ લિંગ ગણવામાં આવે છે. આ પહાડી ૐકાર સ્વરૂપે છે.

પૂજ્યશ્રીએ દૂરથી ૐકારેશ્વરને પ્રણામ કર્યા અને આગળ આવી સડક માર્ગે થાપન ગામ થઈને તેઓ મોરટક્કા આવ્યા.

પૂજ્યશ્રીની પરિક્રમા પૂર્ણ થઈ. તા.૮-૪-'૨૮ના એકાદ-બે દિવસ આગળ-પાછળ તેમણે પરિક્રમા પૂર્ણ કરી. પૂજ્યશ્રી નર્મદાજીના કિનારા પર આવેલા પરમહંસના આશ્રમે પહોંચી ગયા. તેઓ આશ્રમમાં ન જતાં સીધા નર્મદાકિનારે ગયા. અત્યંત ભક્તિભાવથી મા નર્મદાને વંદન કર્યાં. કમર સુધીના પાણીમાં જઈ મા નર્મદાના ખોળામાં જાણે લપાઈ જવા માગતા હોય તેમ ખોવાઈ ગયા. માના વારિમાં તદ્રૂપ થઈ ગયા. તેમના રોમેરોમમાં અલૌકિક આનંદનાં પૂર ઊભરાવાં લાગ્યાં. મા રેવા અને પૂજ્યશ્રીમાં કોઈ ફેર નથી. બન્ને એક સ્વરૂપ છે. પૂર્ણને પૂર્ણ મળે પછી ક્યાં દ્વૈતનું અસ્તિત્વ રહે? પૂજ્યશ્રીના સ્થૂળ શરીરને સ્પર્શીને દૂર જતા મા રેવાના તરંગો ગાતા હતા.

પૂર્ણપણે પૂર્ણ કરી, પરિક્રમા પર્યાપ્ત,
પૂર્ણતણી પૂર્ણાદરે, પૂર્ણ પૂર્ણ ને ધ્યાત.

પૂજ્યશ્રીની નજર ઉત્તર તટ પર પડી. પૂજ્ય સ્વામીજી વરદ હસ્ત ઊંચો કરી આશિષ વર્ષાવતા હતા. પૂજ્યશ્રીએ બે હાથ જોડી અત્યંત ભાવસભર નયને શ્રદ્ધાસૂમન પૂ.સ્વામીજીના ચરણકમળમાં સાદર કર્યા અને બોલ્યા :

"ગુરુદેવ, આપની આજ્ઞાનુસાર, આપની જ પ્રેરણાથી, આપની જ શક્તિથી અને આપની જ કૃપાથી પરિક્રમા સંપન્ન થઈ શકી છે. તેનો સ્વીકાર કરો." એમ કહી પૂજ્યશ્રીએ માથું નમાવ્યું.

આકાશમાંથી અંધારું ઊતરવા માંડ્યું. પૂજ્યશ્રી ધીમે ડગલે બહાર નીકળી પરમહંસજીના આશ્રમમાં ગયા. ત્યાં રાત રહી બીજે દિવસે સવારે ૐકારેશ્વર મહાદેવનાં દર્શને જવા નીકળી ગયા.

અત્યંત ભાવપૂર્વક પૂજ્યશ્રીએ ૐકારેશ્વર મહાદેવનાં દર્શન કર્યાં. નર્મદાજળ મહાદેવજીને ચઢાવ્યું. થોડી વાર મંદિરમાં બેસી ભોળા શંભુનું ધ્યાન ધર્યું.

એમ કહેવાય છે કે આ મંદિર પાંડવોએ નિર્માણ કર્યું હતું. એ મંદિર કદાચ સમયાન્તરે જીર્ણ થવાથી જમીનદોસ્ત થયું હશે. જે પેશ્વાઓએ તેનો પુનરુદ્ધાર કર્યો.

નર્મદા પરિક્રમાનું આટલું બધું મહત્ત્વ શાથી છે, તે વિચાર સૌ કોઈને આવે જ. સમુદ્રથી લગભગ ૩૫૦૦ ફૂટની ઊંચાઈએ આવેલા અમરકંટકના મૈકલ પર્વત પરથી નર્મદાજીની ઉત્પત્તિ થાય છે.

મત્સ્યપુરાણમાં જણાવ્યું છે કે કલિંગ દેશમાં અમરકંટક વનમાં એક સુંદર અને અલૌકિક નર્મદા નદી છે, તે શંકર ભગવાનના તેજો ચરણમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. આ નર્મદામાં સ્નાન કરી જે શંકર ભગવાનને પૂજે તે સ્વર્ગમાં આરોહણ કરે. કૂર્મપુરાણમાં નર્મદા નદી રુદ્રના દેહમાંથી નીકળી છે, તેમ કહ્યું છે. શિવપુરાણમાં નર્મદાને શિવ સ્વરૂપા કહી છે.

વાયુપુરાણ અને સંદપુરાણમાં પણ નર્મદા માટેનો સ્વતંત્ર રેવા ખંડ છે.

નર્મદાની લંબાઈ લગભગ નવસો માઈલ છે. વાયુદેવે કહ્યું છે કે, અમરકંટકથી શરૂ કરી સાગરસંગમ સુધી નર્મદાના બંન્ને કિનારા પર કુલ સડસઠ કરોડ સડસઠ હજાર ને સડસઠ તીર્થો છે. જે સતયુગમાં જાગતાં હતાં. કલિયુગમાં મોટા ભાગનાં ક્યાં તો નાશ પામ્યાં છે, અગર તો માહાત્મ્યવિહીન થયાં છે. ખંડેર જેવા થઈ ગયાં છે.

વાયુપુરાણમાં જણાવ્યું છે કે સંસારના કલ્યાણ માટે શંકર ભગવાને રૂક્ષ પર્વત પર તપ કર્યું. તે સમયે તેમના શરીરમાંથી જે પરસેવો નીકળ્યો તે પર્વત પર પડ્યો. તેમાંથી અત્યંત પવિત્ર નદી ઉત્પન્ન થઈ. આ નદી તે નર્મદા. નર્મદાએ કન્યા સ્વરૂપ ધારણ કરી હજારો વર્ષ તપ કર્યું. તેથી શંકર ભગવાન પ્રસન્ન થયા અને વરદાન માગવા કહ્યું. ત્યારે નર્મદાજીએ વરદાન માગ્યાં :

- પ્રલયકાળે બધું જ નાશ પામે ત્યારે હું અવિનાશી રહું.
- કોઈ પણ પાપી મારા જળમાં સ્નાન કરે તો તેનાં પાપ નાશ પામે.
- ઉત્તરમાં વહેતી ભાગીરથી ગંગા જેવી, હું દક્ષિણની ગંગા કહેવાઉં અને દેવોથી પૂજાઉં.
- મારે કિનારે જે શંકર ભગવાનને પૂજે, તે પરમ ધામ પામે.
- પૃથ્વીનાં સકળ તીર્થોમાં સ્નાન કરવાથી જે પુણ્ય મળે તે પુણ્ય મારા જળમાં સ્નાન કરવાથી મળે.
- મારા જળમાં રહેલા કંકર પણ શંકર તરીકે પૂજાય.
- પાર્વતીજી સાથે આપ ભગવાન મારે તીરે વાસ કરો.

નર્મદાજીનાં અન્ય નામો પણ જાણીતાં છે. દા.ત. રેવા, સોમોદ્ભવા, જટાશાંકરી, મેકલકન્યા વગેરે.

વશિષ્ઠ મુનિના મત પ્રમાણે નર્મદાજીની ઉત્પત્તિ મહા સુદી સાતમ, અશ્વિની નક્ષત્ર, મકર રાશિમાં પ્રવેશેલ સૂર્યના રવિવારે બપોરે થઈ.

મહર્ષિ માર્કંડેયએ નર્મદાજીના મુક્ત કંઠે ગુણગાન ગાયાં છે. તેમણે કહ્યું છે :

ભગવાન શંકરના શરીરમાંથી પ્રગટેલી એટલે શાંકરીગંગા કહેવાય છે. ભારતના દક્ષિણ ભાગમાં હોવાથી દક્ષિણગંગા કહે છે.

ભાગીરથી ગંગા વૈષ્ણવી ગંગા છે, સરસ્વતી બ્રાહ્મી ગંગા છે, જ્યારે નર્મદા સાક્ષાત શાંકરીગંગા છે.

જમનાના જળમાં એક સપ્તાહ સ્નાન કરવાથી પવિત્ર થવાય, સરસ્વતીના જળમાં ત્રણ દિવસ સ્નાન કરવાથી પવિત્ર થવાય અને ગંગામાં સ્નાન કરવાથી તરત જ પવિત્ર થવાય, જ્યારે નર્મદાનાં તો માત્ર દર્શન કરતાંની સાથે જ પવિત્ર થઈ જવાય.

પ્રલય કાળમાં સાગર સહિત સર્વ નદીઓ નાશ પામે છે, જ્યારે નર્મદા સાત કલ્પ પર્યંત પણ નષ્ટ થયાં નથી.

સ્કંદપુરાણમાં જણાવ્યું છે કે કળિયુગના પાંચ હજાર વર્ષ પછી ગંગાજીનું બધું જ માહત્મ્ય નર્મદાજીમાં મળી જશે.''

આદ્યશંકરાચાર્યે કહ્યું છે :

સર્વતીર્થેષુ યત્ પુન્યં સર્વયજ્ઞેષુ યત્ ફલમ્ ।
સર્વવેદેષુ યજ્જ્ઞાનં તત્ સર્વં નર્મદાતટે ॥

દરેક તીર્થોનું જે પુણ્ય છે, દરેક યજ્ઞોનું જે ફળ છે, સર્વ વેદોનું જે જ્ઞાન છે તે બધું જ નર્મદાકિનારે છે.

સ્કંદપુરાણ, રેવાખંડમાં કહ્યું છે :

ગંગા કનખલે પૂન્યા, કુરુક્ષેત્રે સરસ્વતી ।
ગ્રામે વા યદિ વારુણ્યે, પુણ્યા સર્વત્ર નર્મદા ॥

ગંગા હરિદ્વારમાં અને સરસ્વતી કુરુક્ષેત્રમાં પુણ્યસ્વરૂપા છે. જ્યારે નર્મદાજી જંગલ, શહેર, પહાડી જ્યાં પણ વહે ત્યાં પુણ્યસ્વરૂપા છે.

એક સ્થાને રેવાસ્નાન માટે કહેવાયું છે કે :

સ્મરણાજ્ જન્મજં પાપં, દર્શનેન ત્રિજન્મજમ્ ।
સ્નાનાજ્ જન્મસહસ્ત્રાખ્યં, હંતિ રેવા ક્લૌ યુગે ॥

દેવો સહિત અનેક ઋષિમુનિઓએ નર્મદાજીની પરિક્રમા કરી પોતાની ભક્તિભાવ ભરી પૂજા સમર્પિત કરી છે. માર્કંડેય મુનિએ જ્યારે નર્મદાજીની પરિક્રમા કરી ત્યારે નર્મદાને મળતી સર્વે નદીઓનાં મૂળ સુધી પહોંચી ફરી નર્મદાકિનારે આવી પરિક્રમા કરી હતી. તેમણે નર્મદાને મળનારી એક પણ નદી ઓળંગી ન હતી.

પાંડવો જ્યારે નર્મદાકિનારે થઈને અમરકંટક આવ્યા હતા, ત્યારે માર્કંડેય મુનિએ પાંડવોને નર્મદાજીની ઉત્પત્તિ, મહિમા, તેના તટ પરનાં તીર્થસ્થાનો વગેરેની માહિતી આપી હતી. સ્કંદપુરાણ અને વાયુપુરાણમાં આવેલા રેવાખંડમાં માર્કંડેય મુનિએ પાંડવોને કહેલી નર્મદામાહાત્મ્યની કથા છે.

નર્મદાજીના ઉત્તર તટને દેવલોક, દક્ષિણ તટને પિતૃલોક અને વચ્ચે વહેતા જળના પ્રવાહને બ્રહ્મલોક કહે છે. જ્યારે યોગની દૃષ્ટિએ ઉત્તર તટને ઈડા, દક્ષિણ તટને પિંગલા અને જળપ્રવાહને સષુમ્ણા નાડી કહે છે.

સર્વેશ્વર સદાશિવના શરીરમાંથી સર્જાયેલી સરિતા નર્મદામાં અમૃત વહે છે. પતિતપાવની, કલ્યાણકારિણી, મોક્ષભોગદાયિની, દુઃખભંજની, પુન્યસલિલા, અઘહારિણી મા નર્મદામાં જળરૂપે નરદમ વાત્સલ્ય વહે છે, કૃપા વહે છે, આનંદ વહે છે, પ્રેમ

વહે છે. એ જીવતીજાગતી શાંકરીગંગા દેવ, દાનવ, માનવ, ક્ષુદ્ર, જંતુ, સંઘાત સર્વનું કલ્યાણ કરે છે.

એવી એ અમૃતજલ વાહિની, વિમલા નર્મદાની પરિક્રમા પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત ભક્તિભાવપૂર્વક કરી.

પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમા દરમિયાન અત્યંત કષ્ટો વેઠ્યાં. જંગલ, ઝાડી, કોતર, પહાડી અડવાણે પગે વટાવી. ભૂખ-તરસ, થાક, માંદગી, અશક્તિ વેઠી. તાપ, ઠંડી, વરસાદમાં અવિરત પરિક્રમા ચાલુ રાખી. વન્ય પશુઓમાં પ્રભુને પેખ્યા. જાતજાતના માણસોનો સંગ કરી આખા જીવનનું અનુભવભાથું બાંધ્યું. પરિક્રમા દરમિયાન કોઈ તેમને ઓળખી ન જાય તે માટે તેઓએ અંગ્રેજી કે સંસ્કૃતનો જરૂર ના જણાય ત્યાં સુધી ઉપયોગ કર્યો નહીં.

પરિક્રમા દરમિયાન ડેપ્યુટી ઇન્સ્પેક્ટર ઑફ એજ્યુકેશન તેમને ઓળખી ગયેલા. તેથી તેમણે પરિક્રમામાં વચ્ચે આવતાં કેટલાંક ગામોમાં ત્યાંની શાળાઓમાં કાગળ લખી ખબર આપેલી અને જણાવેલું કે અવધૂતને રહેઠાણ-ભિક્ષાની તકલીફ ના પડે તે જોવું. પરંતુ પૂજ્યશ્રી મોટે ભાગે બધાને હાથતાળી દઈ છટકી ગયા અને સવલતોને અવગણી અગવડોને ગળે વળગાડી. ભિક્ષામાં મોટે ભાગે ગોળ જ લીધો.

મહારાષ્ટ્રમાં ફરતી વખતે મહારાષ્ટ્રિયન ભાષામાં બોલ્યા નહીં. કોઈની પાસે બિનજરૂરી જ્ઞાનની વાતો કરી નહીં. વાદવિવાદ ક્યારેય ના કર્યો. મોટે ભાગે નદીની રેતમાં, ગામની ભાગોળે અથવા કોઈ ધર્મશાળામાં રાતવાસો કર્યો. માંદગીએ ખૂબ પજવણી કરી. માંદગીને મારી હઠાવવાની પોતાની શક્તિ હોવા છતાં ક્યારેય માંદગીથી દૂર ભાગ્યા નહીં, કષ્ટોથી ક્યારેય મોં ફેરવ્યું નહીં. હસતે મોંએ આવી પડેલી યાતનાઓ વેઠી. ક્યારેક મૃતઃપ્રાય સ્થિતિમાં મુકાઈ ગયા, ત્યારે પણ પર્વત જેવા ધૈર્યથી તેનો સામનો કર્યો.

પૂજ્યશ્રીએ બેસુમાર યાતનાઓ વેઠી. એ થઈ આપણી લૌકિક દૃષ્ટિ, પરંતુ અલૌકિક દૃષ્ટિએ પરમ કૃપાળુ પરમાત્માએ પરમ પૂજ્ય સ્વામીજીએ પૂજ્યશ્રીને નર્મદા પરિક્રમાનો આદેશ આપી, તેમના માર્ગમાં કષ્ટોના હિમાલય ઊભા કરી દીધા. એ જગતકલ્યાણના ખૂબ ઊંચા હેતુઓની સિદ્ધિ માટે અનિવાર્ય હતું.

પૂજ્યસ્વામીજીને એ સોનું તપાવી તપાવીને અત્યંત શુદ્ધ કરવું હતું. એ હીરો પાસા પાડી-પાડીને એવો તો ચમકાવવો હતો કે એનો ચળકાટ પૂરા વિશ્વને અજવાળે અને અનેક માર્ગ ભૂલેલાઓ માટે દીવાદાંડી સમાન બની રહે.

એક સંસ્કૃત સુભાષિતમાં કહેવાયું છે કે :

ઘૃષ્ટં ઘૃષ્ટં પુનરપિ પુનઃ ચંદનં ચારુ ગંધં
છિન્નં છિન્નં પુનરપિ પુનઃ સ્વાદુ ચૈવેક્ષુકાંડમ્ ।
દગ્ધં દગ્ધં પુનરપિ પુનઃ કાંચનં કાન્તવર્ણમ્
ન પ્રાણાન્તે પ્રકૃતિ-વિકૃતિર્જાયતે ચોત્તમાનામ્ ॥

❍ ❍ ❍

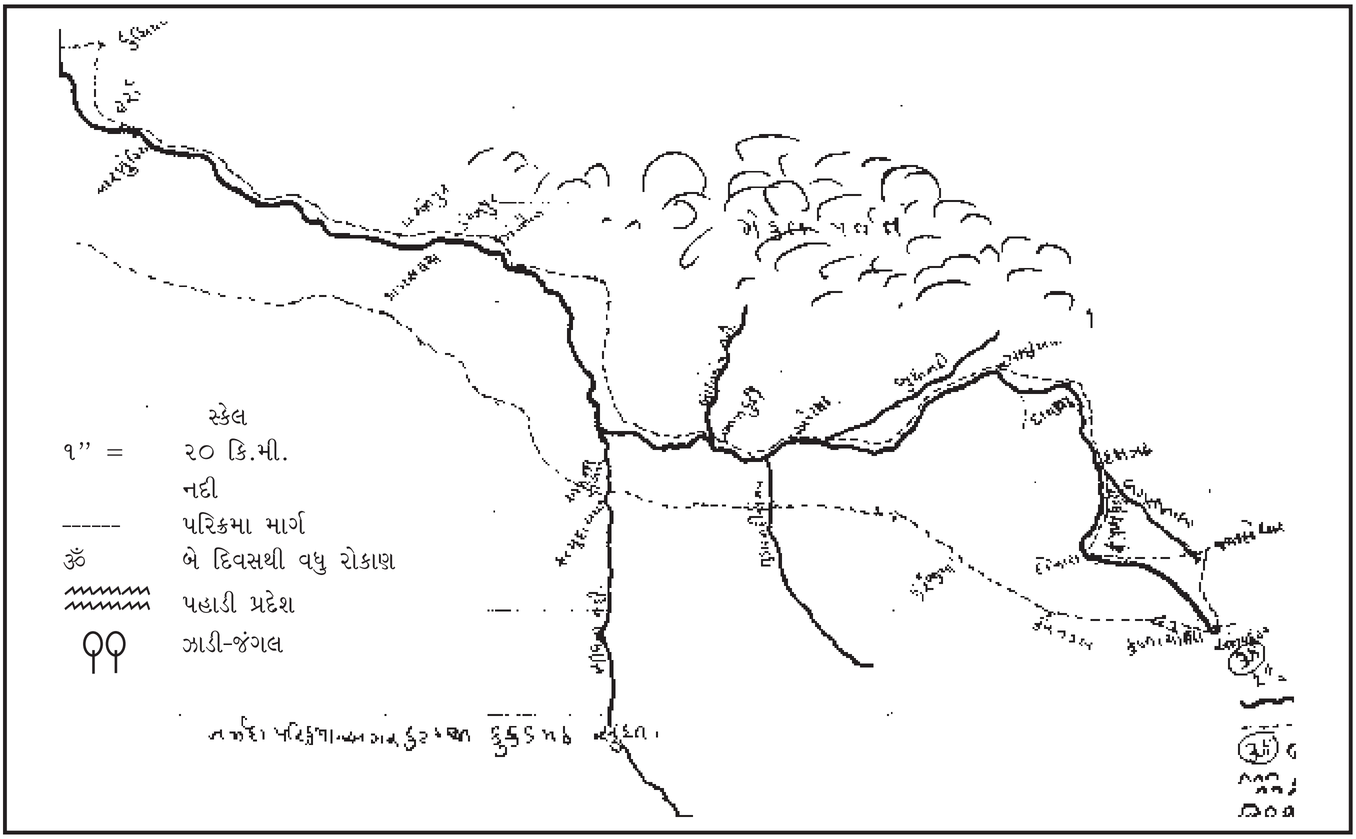

સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

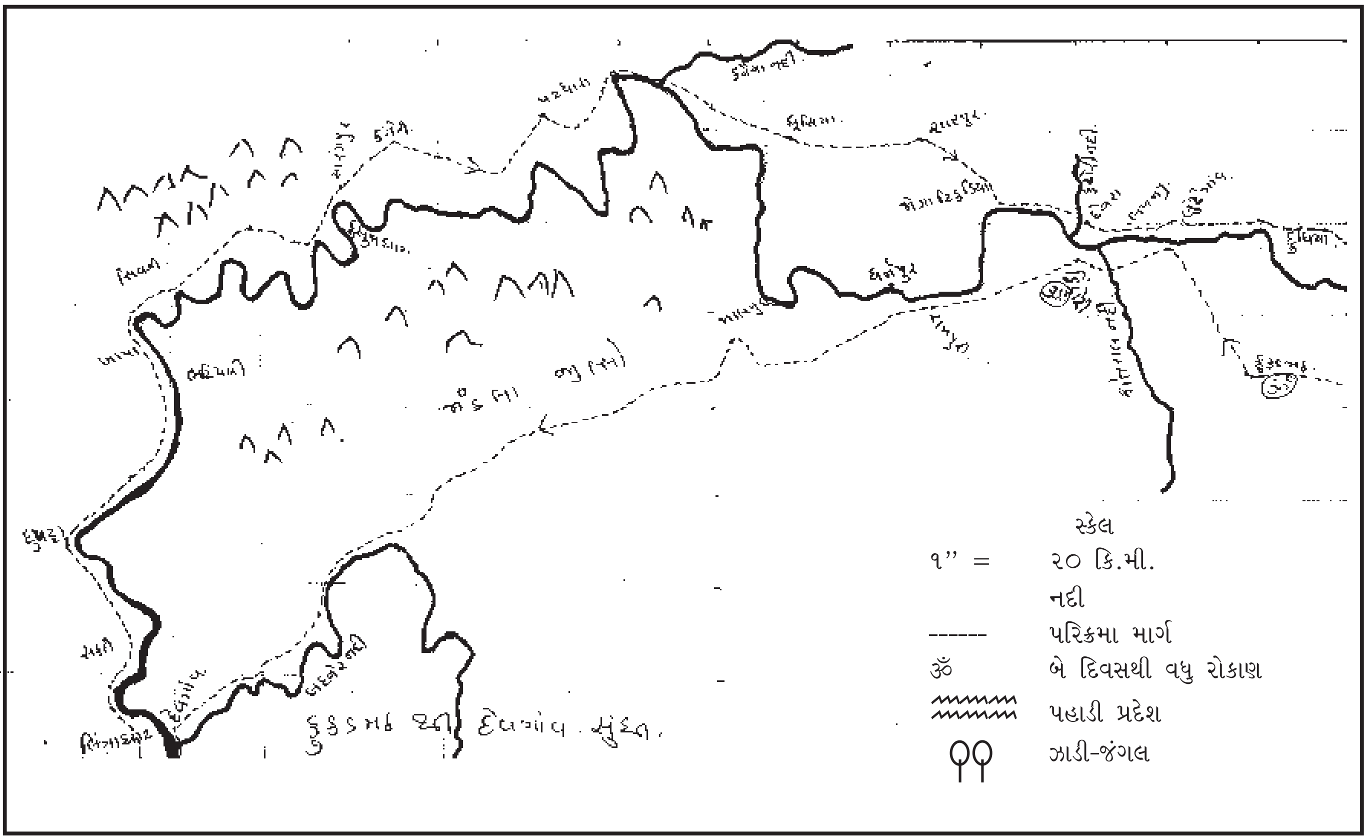

સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

૨૬૪

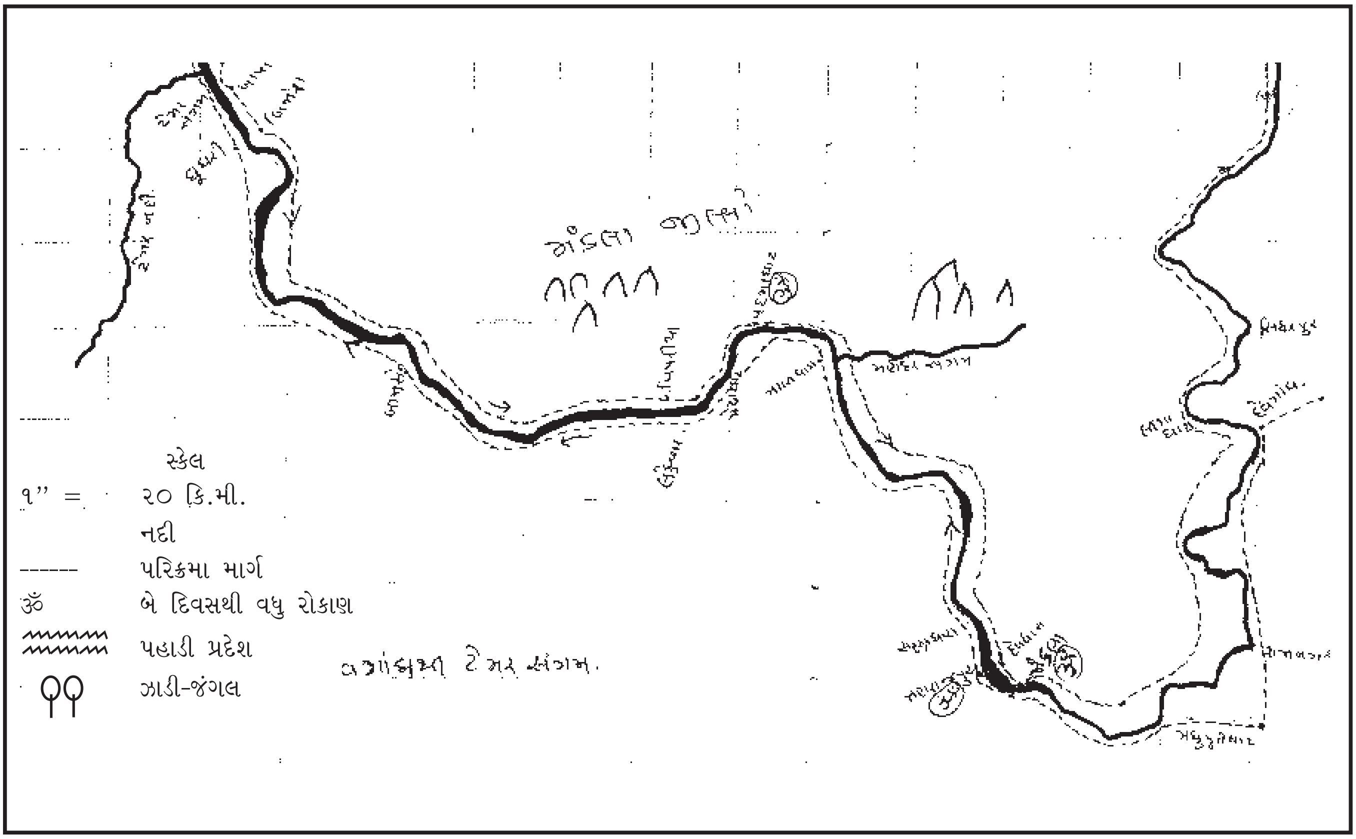
સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

૨૬૫

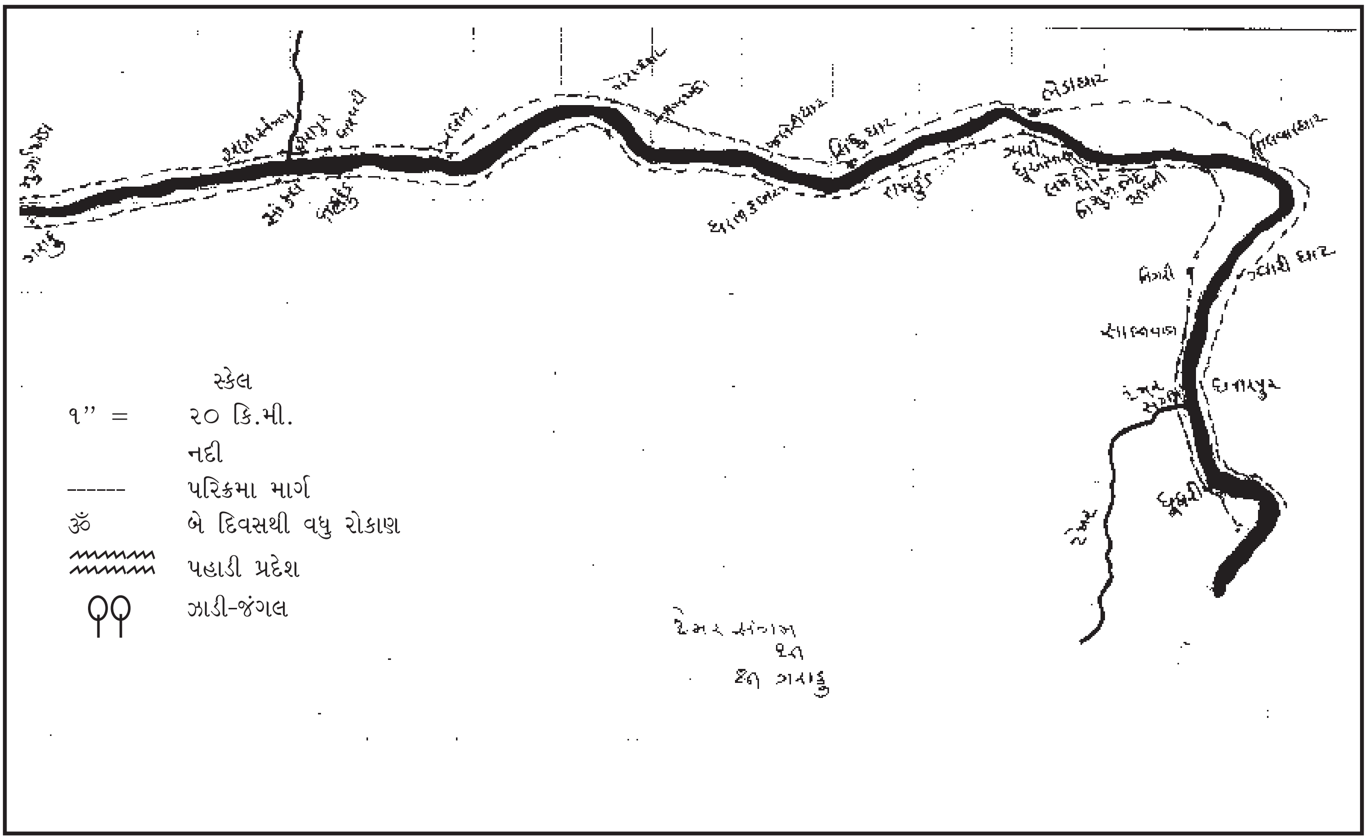
સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

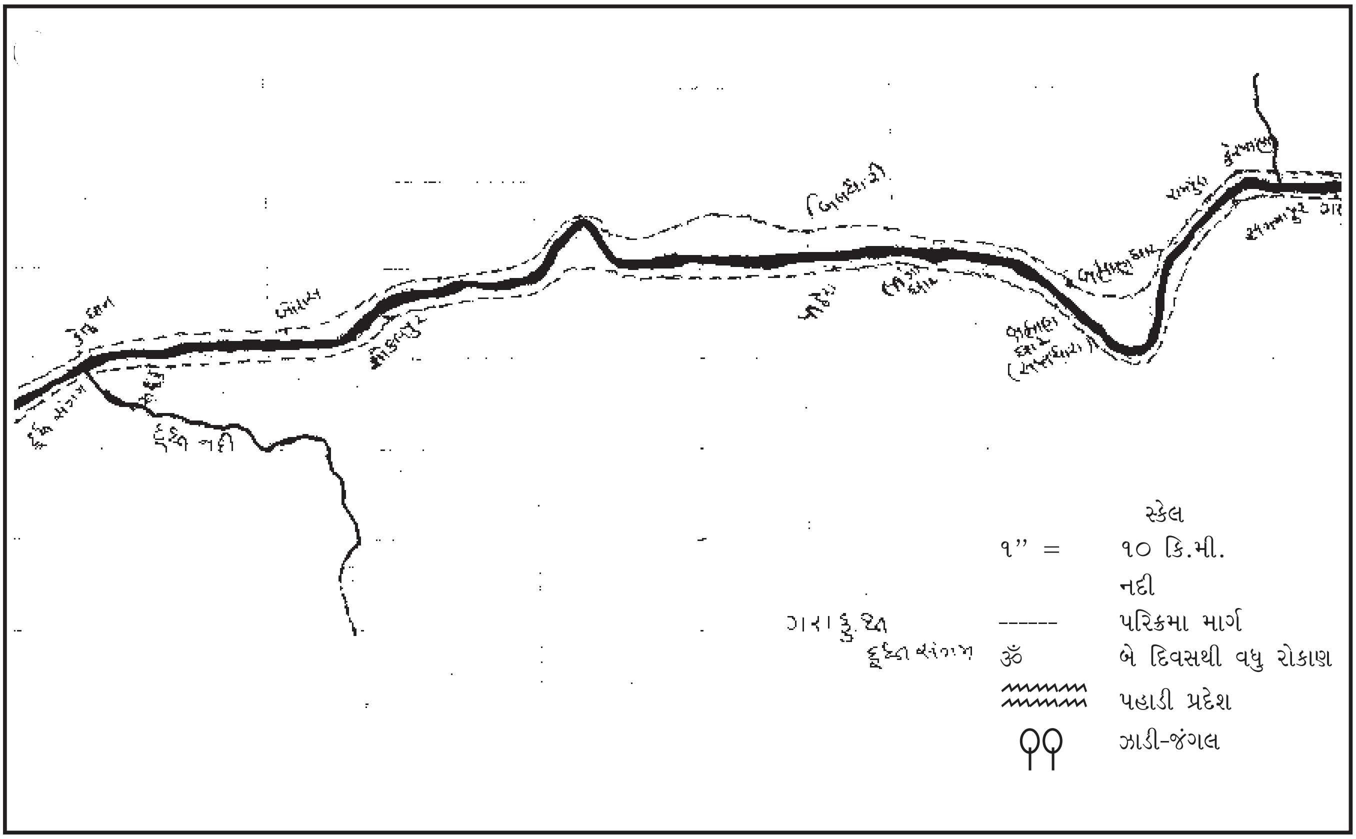
સ્કેલ
૧" = ૧૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

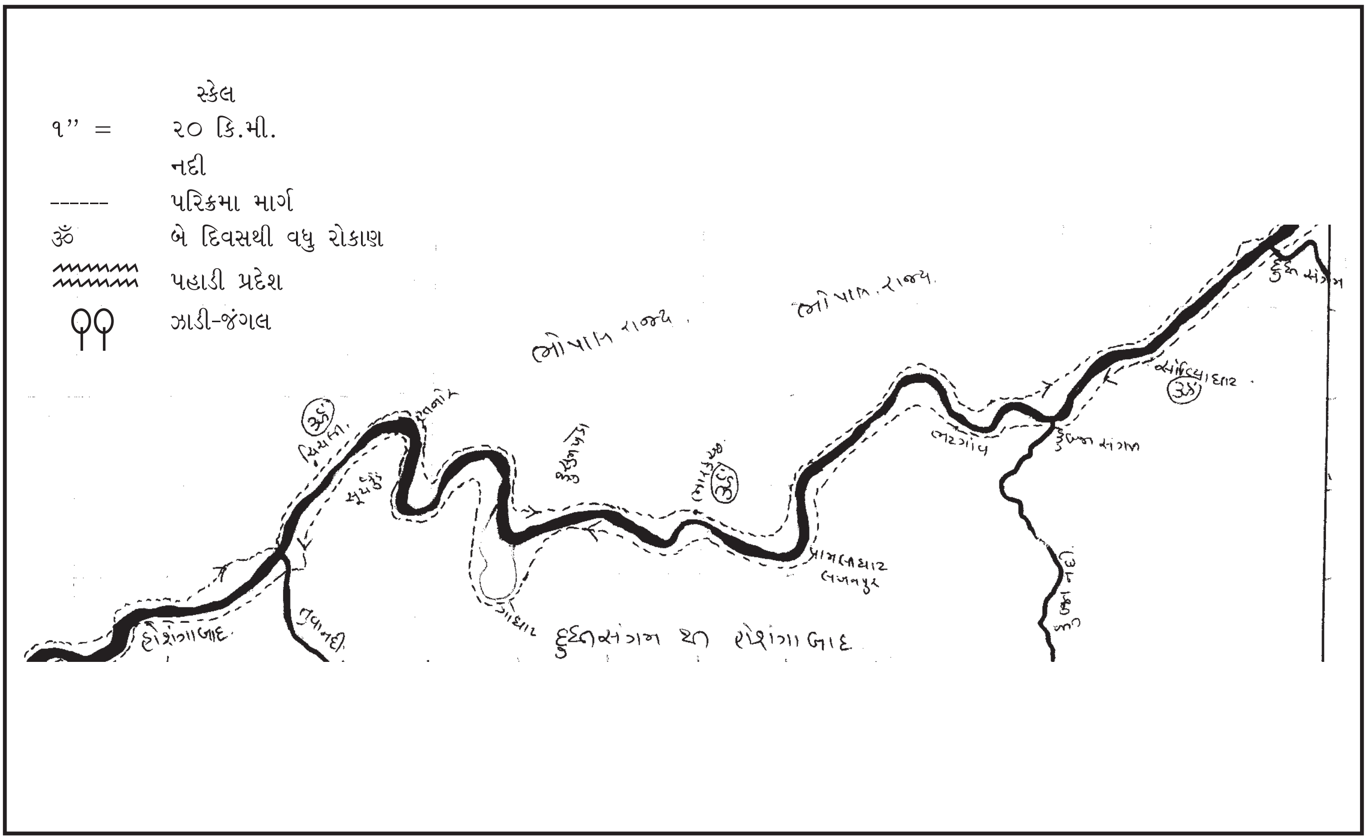
સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

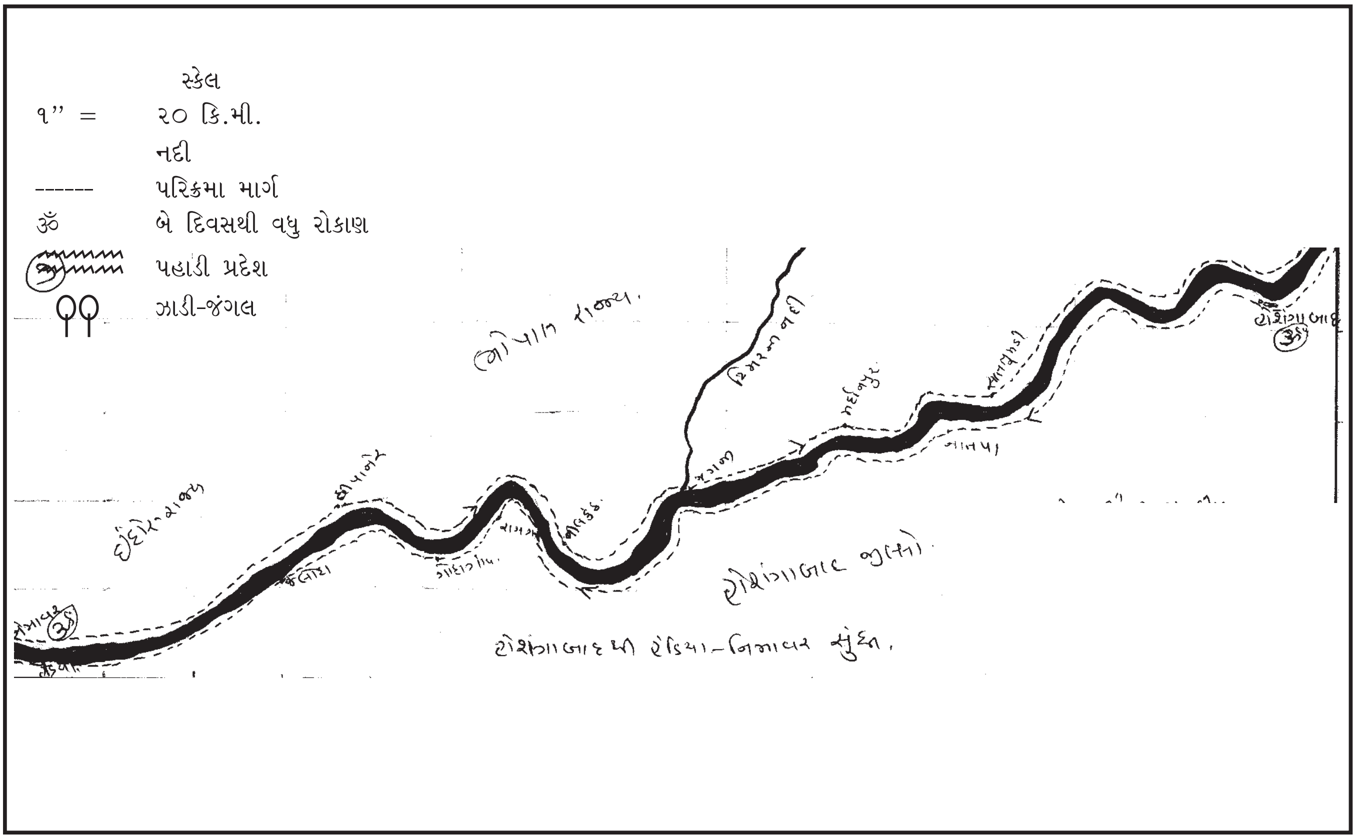
સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

૨૧૮

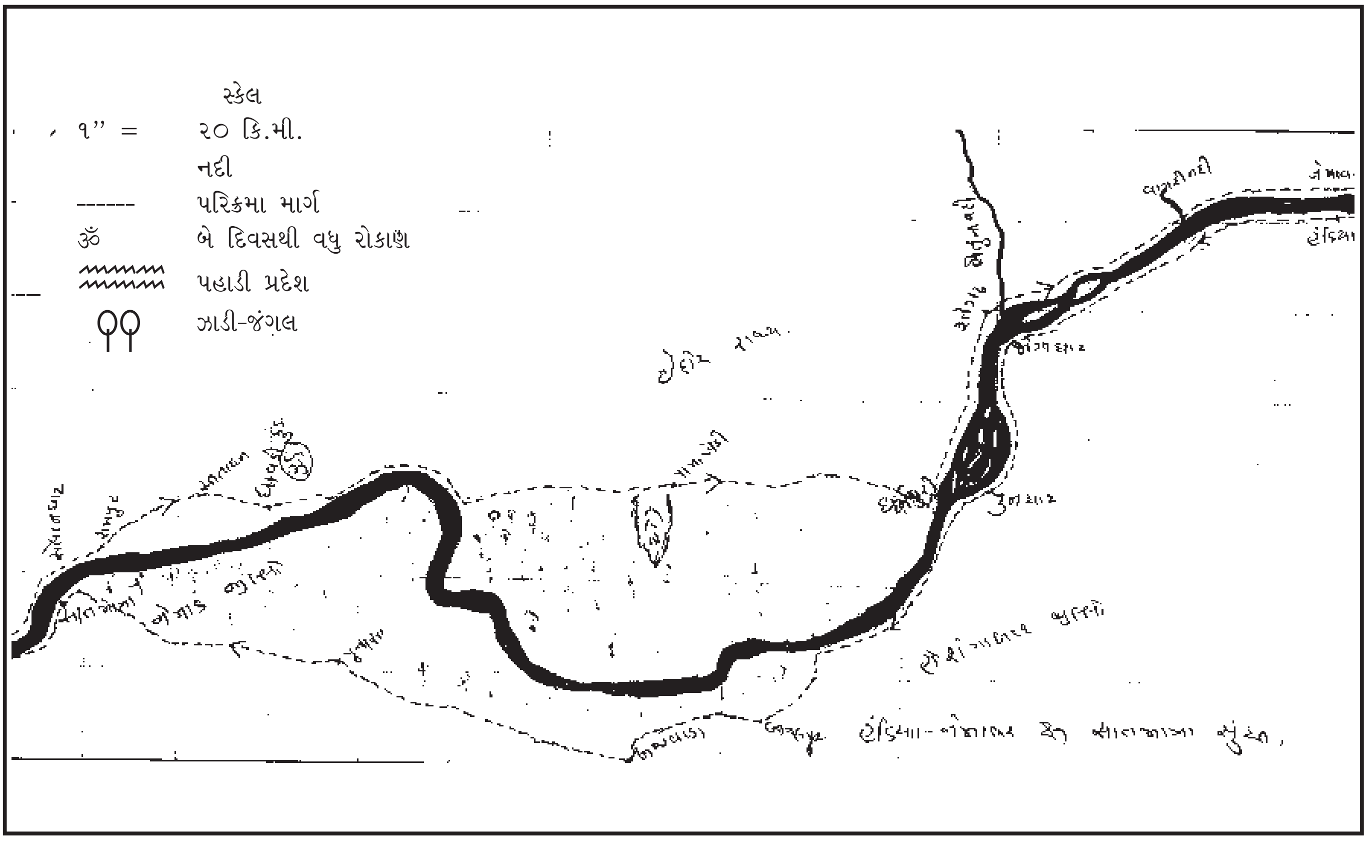
સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

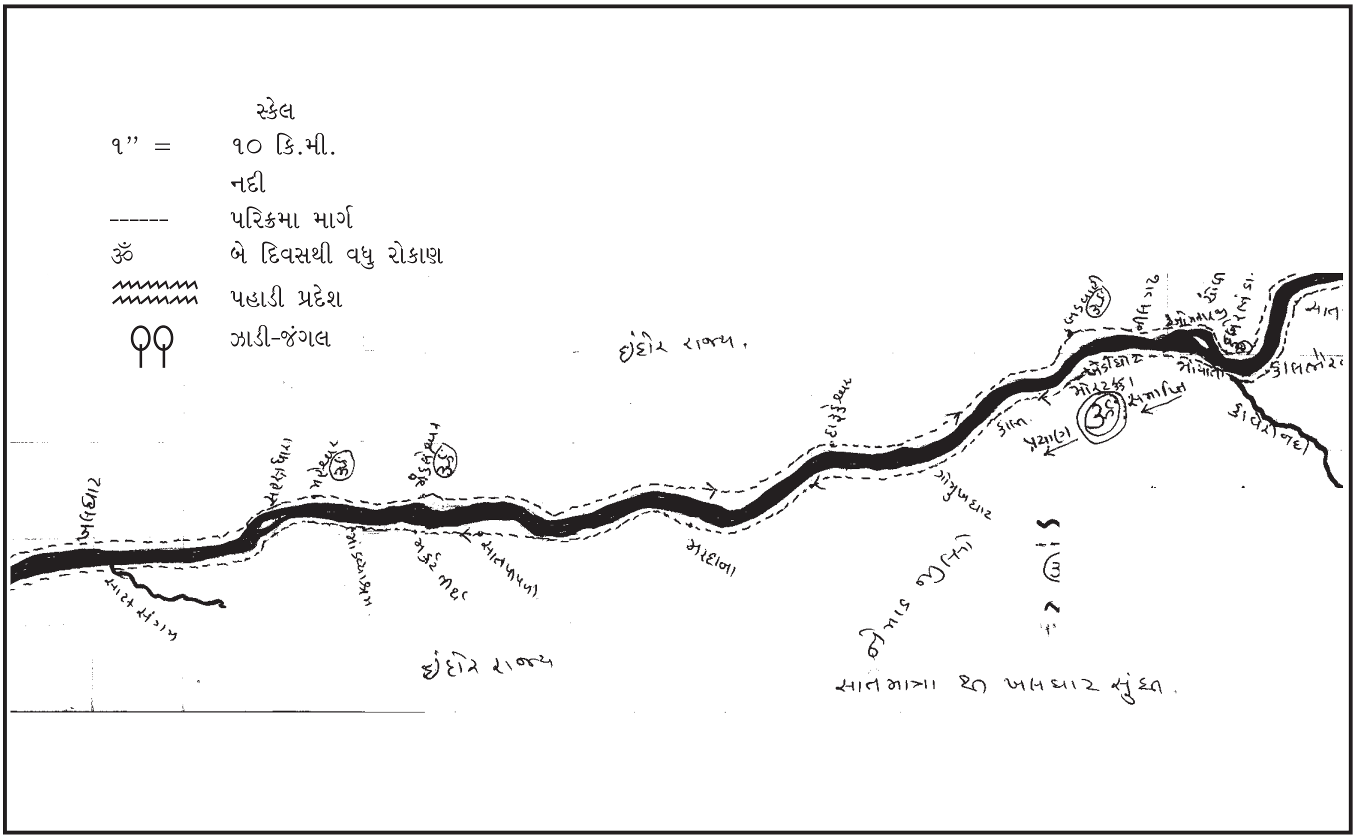
સ્કેલ
૧" = ૧૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ
ઇંદોર રાજ્ય.
ઇંદોર રાજ્ય
સાતમાત્રા થી ખલઘાટ સુધી.

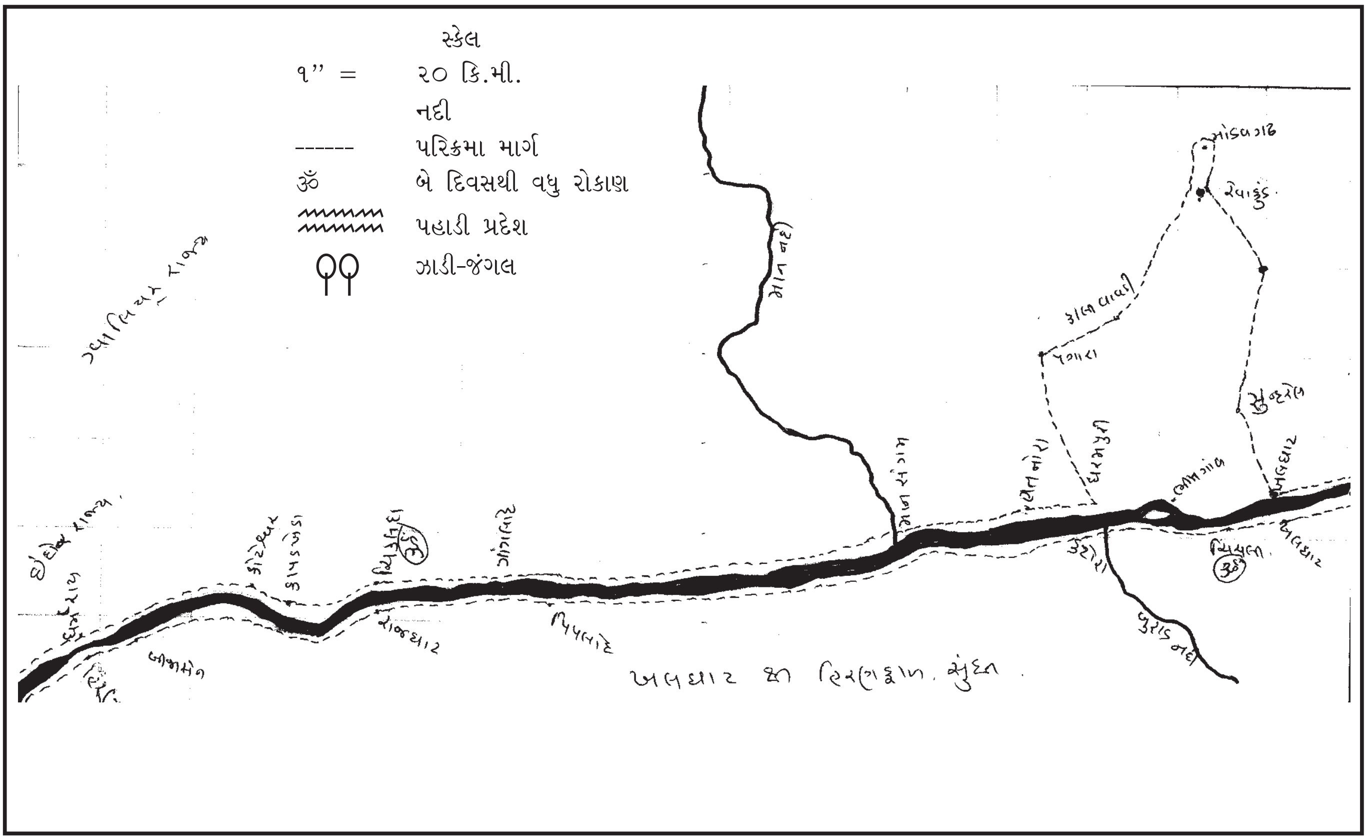
સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ
ગ્વાલિયર રાજ્ય
ઇંદોર રાજ્ય.
માન નદી
ખલઘાટ થી હિરણફાળ સુધી.

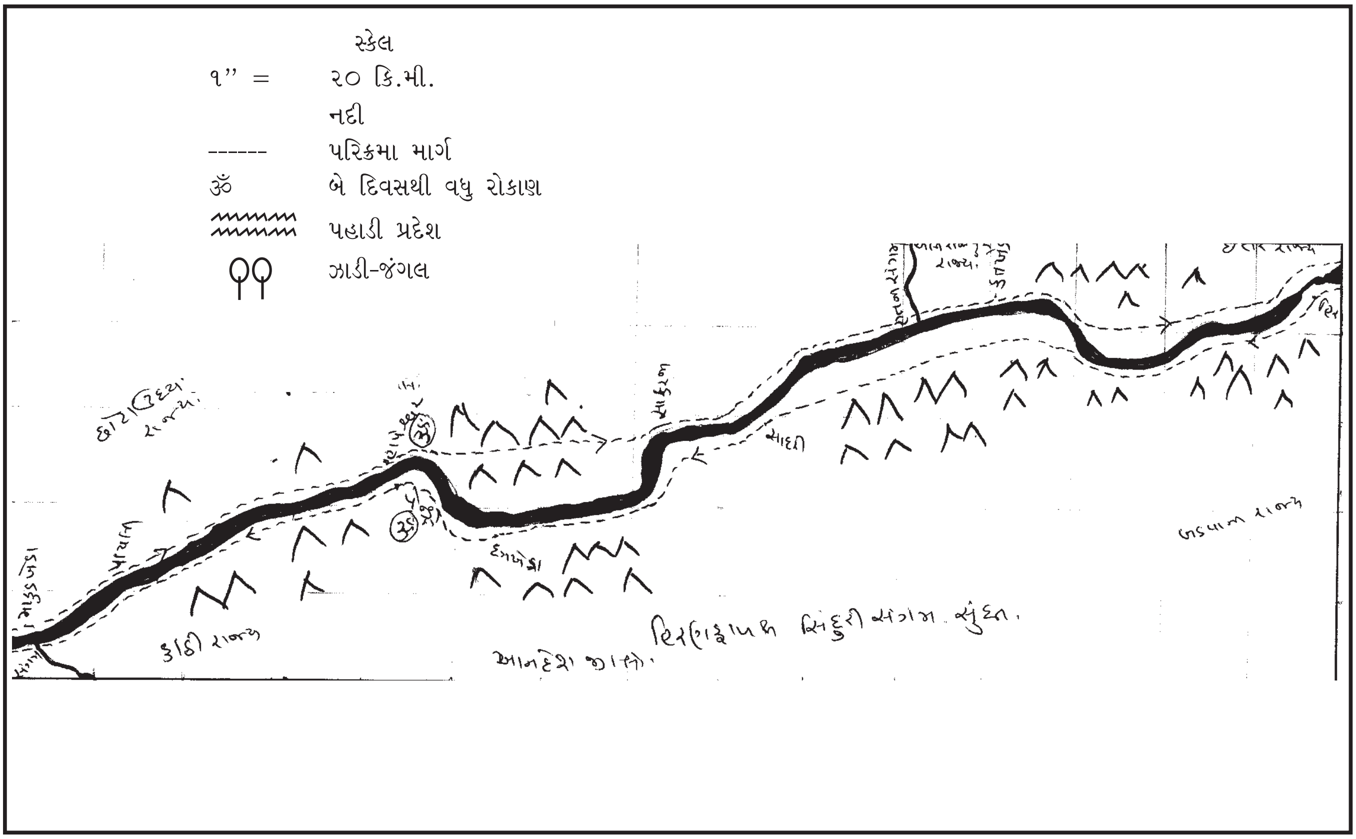
સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

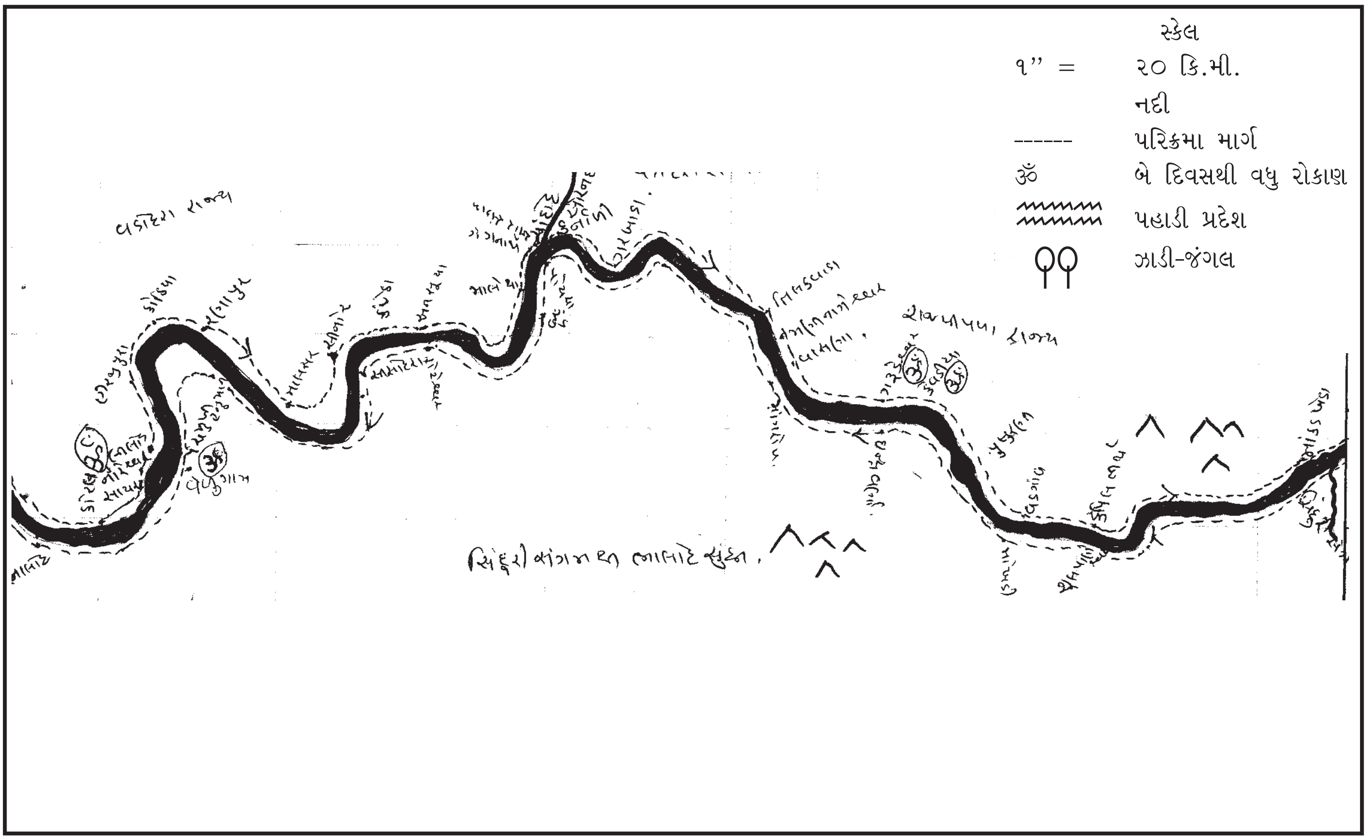
સ્કેલ
૧" = ૨૦ કિ.મી.
નદી
------ પરિક્રમા માર્ગ
ૐ બે દિવસથી વધુ રોકાણ
પહાડી પ્રદેશ
ઝાડી-જંગલ

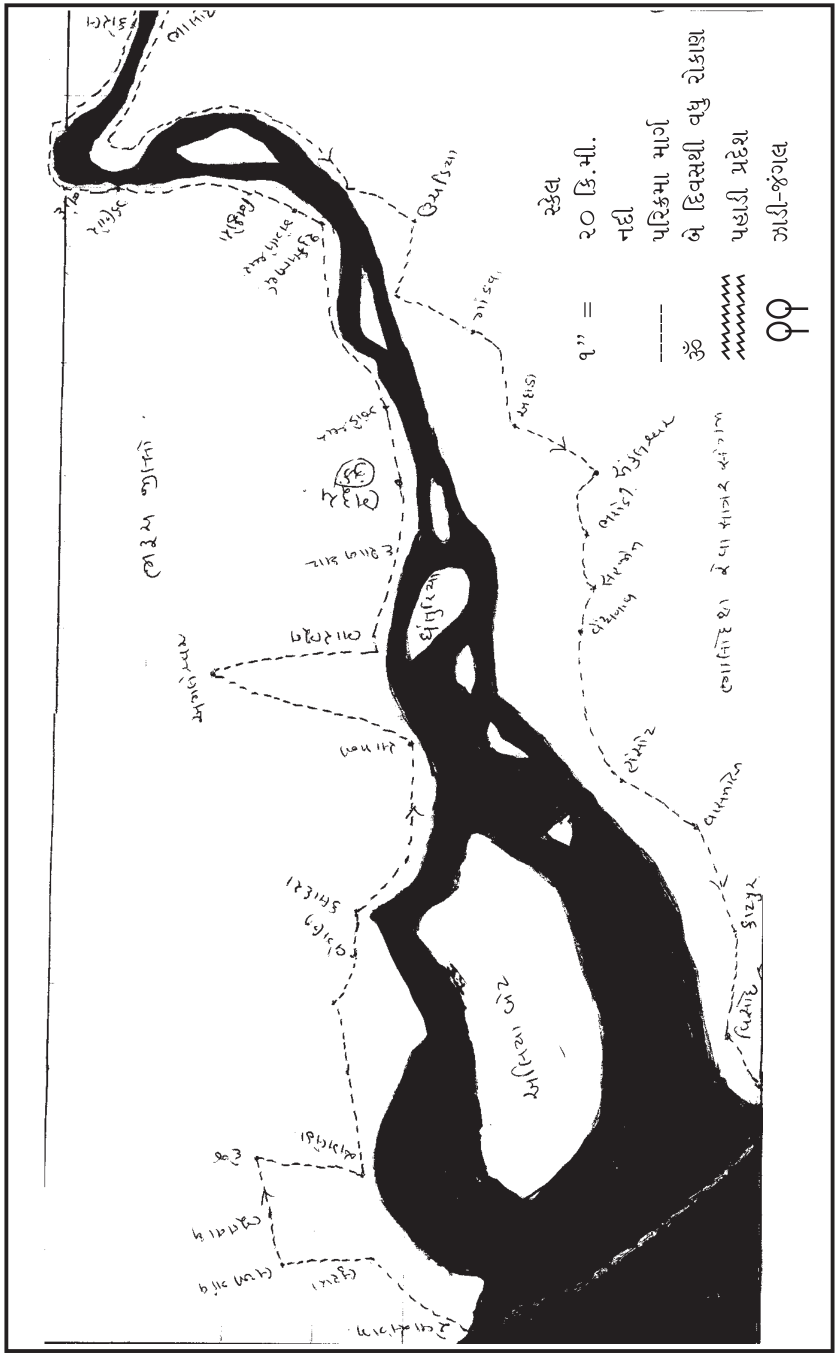

૧૪

ગ્રંથમુદ્રણ

યોગાનંદ સરસ્વતી તણો ગ્રંથ રસાળ
મુદ્રણકાર્ય સમેટવા ગુ.મૂ.ચ.તણો તત્કાળ,
પૂર્ણ કરી રેવા તણી પરિક્રમા ગુરુરાય
ગુર્વાદેશ સ્મરી હૃદે ભૃગુકચ્છ ગમ જાય.

મા રેવાની પુનિત પરિક્રમા સંપન્ન કરી ઓમકારેશ્વર મહાદેવનાં દર્શન કરી પૂજ્યશ્રીએ પ.પૂ.સ્વામી મહારાજના આદેશનું અક્ષરસઃ પાલન કરી ગુરુ મહારાજને શ્રદ્ધા-ભક્તિપૂર્વક પ્રણિપાત કર્યા. હવે ક્યાં જવું ? શું કરવું ? તે નિશ્ચિંત ન હતું. ગુજરાત તરફ ડગ ભરવા તેટલું જ નક્કી હતું. તેમને થયું કે ''સાધુ તો ચલતા ભલા'' એ ન્યાયે ગુરુદેવ પગને જે બાજુ વાળે તે બાજુ વિચરવું.

પહેલેથી નક્કી કર્યા પ્રમાણે કડક નિયમોનું પાલન અવશ્ય કરવાનું જ હતું. દ્રવ્યને સ્પર્શ નહીં કરવો, કોઈનો સાથ ન કરવો, અજ્ઞાત રહી દેશાટન કરવું, અપરિગ્રહ વ્રત જીવની સાટે પાળવું, અનાયાસે મળી જાય તે સ્વીકારવું.

પરિક્રમાનો સામાન ઊંચકીને પૂજ્યશ્રીએ તા.૧૦-૪-'૨૮ના અરસામાં દેશાટન શરૂ કર્યું. વફાદાર ઘોડીની માફક પગ દોડવા લાગ્યા. ફરતા ફરતા તાપી નદીને કિનારે અશ્વિનીકુમાર ઘાટ પર આવ્યા. ત્યાં સ્નાનવિધિ પતાવી સંધ્યા-પૂજા કરી મંદિરમાં દર્શન માટે ચાલ્યા. પૂજ્યશ્રીને ચાલતાં ચાલતાં એમ લાગતું કે કોઈ તેમના પગ દબાવતું હતું. આમ છતાં તેમણે પાછળ જોવાની દરકાર ના કરી. માત્ર બેફિકરી ફકીરી ચાલે ચાલતા રહ્યા. મંદિરમાં દર્શન કરી બહાર નીકળ્યા ત્યાં તો એક બ્રાહ્મણ તેમના પગમાં પડ્યો. પૂજ્યશ્રીને તેને ક્યાંય જોયાનું યાદ ન હતું. તેમણે જમણો હાથ ઊંચો કરી ''ૐ'' કહી આશીર્વાદ આપ્યા. પેલો બ્રાહ્મણ ઊભો થયો. બે હાથ જોડી તેમને વિનવણી કરતાં નમ્રતાથી બોલ્યો : ''મહારાજ, આપ મારે ઘેર પધારશો ? હું આપને ભિક્ષા માટે આમંત્રું છું.''

બ્રાહ્મણના મોં પરની નિખાલસતા, ભક્તિભાવ વગેરે જોઈ તેઓ બોલ્યા :

''ચાલો બ્રહ્મદેવ, આવું છું.''

પેલો બ્રાહ્મણ આનંદમાં ગરકાવ થઈ ગયો. તે પૂજ્યશ્રીને પોતાને ઘેર

લઈ ગયો અને ખૂબ આગ્રહ કરી જમાડ્યા.

જમીને આકંઠ તૃપ્ત થયા પછી હાથ-મોં ધોઈ પૂજ્યશ્રી ઊભા થયા. પેલા બ્રાહ્મણે બાજુમાં ગાદી પાથરી આસન તૈયાર રાખ્યું હતું. ગાદી પર પોતાનો કામળો પાથરી તેની પર બેઠા.

પેલો બ્રાહ્મણ ઓરડામાં ગયો અને પાંચ રૂપિયા લઈ આવ્યો અને ખૂબ આદરપૂર્વક પૂજ્યશ્રીને આપવા લાગ્યો. મોં પર આછું સ્મિત લાવી તેઓ બોલ્યા :

"બ્રહ્મદેવ, હું દ્રવ્યને સ્પર્શતો નથી."

પેલો બ્રાહ્મણ અવાક થઈ ગયો. તેને સમજ ના પડી કે આવા ઘોર કલિકાળમાં કોઈ લક્ષ્મીની અવગણના કરે. અરે ! પૈસાને અડવાની પણ ના પાડે તે કેવી રીતે સંભવી શકે ?

તે એકદમ પૂજ્યશ્રીના પગમાં નમી પડ્યો. તેની આંખમાંથી આંસુની ધારા ચાલી. પછી બોલ્યો :

"મહારાજ, હવે આપ ક્યાં જવાના છો ?"

"જ્યાં મારો વાલો લઈ જાય ત્યાં."

"તો પણ પ્રભુ, આપે કાંઈક વિચાર કર્યો હશેને ?"

"હમણાં તો શુક્લતીર્થ પર જવાનો વિચાર છે. પણ અહીંથી બહાર નીકળી ક્યાં જવાનું છે, તેની ખબર નથી."

પેલો બ્રાહ્મણ કિંકર્તવ્યમૂઢની જેમ પૂજ્યશ્રીની સામે જોઈ રહ્યો. પૂજ્યશ્રીના ત્રિભુવનમોહક સ્મિતમાં તેની વાણી વિલાઈ ગઈ. તેને આ બાવો વિચિત્ર લાગ્યો. તે કાંઈ સમજે તે પહેલાં પૂજ્યશ્રીએ તેને આશિષ આપી વિદાય લીધી.

પૂજ્યશ્રી સીધા સુરત સ્ટેશન પર આવ્યા. ભરૂચ જવાના પ્લૅટફૉર્મ પર આવી ગયા.

ભરૂચ જવું હતું. પણ ટિકિટ ન હતી. પ્લૅટફૉર્મ પર એક બાજુએ ઊભા રહ્યા. ટિકિટ વગર મુસાફરી કરતા નહીં. ગુરુદેવ કોઈને પ્રેરણા કરે અને ટિકિટની વ્યવસ્થા થાય તો જ જવાનું હતું.

ભરૂચ તરફ જવાની ગાડી આવી. મુસાફરો આમતેમ દોડાદોડી કરી રઘવાયા ઢોરની જેમ ગાડીમાં ચઢવા લાગ્યા. જ્યારે બહાર નીકળનારા પણ તેટલું જ જોર કરી બહાર નીકળવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. ગાડીના દરેક દરવાજે લોકોની ભીડ, ચઢવા-ઊતરવાની અધીરાઈ, મોં પરની અસ્વસ્થતા, ભાગદોડ, હૈયાવરાળ જોઈ પૂજ્યશ્રીને સહેજ હસવું આવી ગયું.

સમય થતાં ગાડી પ્લૅટફૉર્મ છોડી ભરૂચ તરફ જતી રહી. પ્લૅટફૉર્મ ખાલી થઈ ગયું. મૂકવા આવેલાં સગાંવહાલાં અને પૉર્ટરો પણ પોતપોતાને રસ્તે પડ્યા. પૂજ્યશ્રીને થયું કે પૂજ્ય ગુરુદેવનો આજે ટાંટિયા તોડાવવાનો આદેશ છે. "ચાલ રે અવધૂત ચાલવા માંડ."

તેમણે સજોદ તરફ ચાલવા માંડ્યું. સજોદ નર્મદાકિનારે છે અને તેને સામે કિનારે શુક્લતીર્થ છે. લગભગ સાંજ પડવા આવી ત્યારે પૂજ્યશ્રી સજોદના પાદરમાં પ્રવેશી

ગયા. સવારે ખાધું હતું. ત્યાર પછી પાણી પણ પીધું ન હતું. ભૂખ લાગી હતી. પગ થોડા થાક્યા હતા. તેઓ એક ઝાડ આગળ ઊભા રહ્યા અને કમંડળના પાણીથી પેટ ભરવાનું નક્કી કરી પાણી પીવા લાગ્યા. એટલામાં એક મજૂરણ બાજુના ખેતરમાંથી બે મૂળા લઈ દોડતી આવી અને બોલી :

"મહારાજ, લો મૂળા ખાવ."

પૂજ્યશ્રીએ જમીનમાંથી તાજા જ ખેંચી કાઢેલા માટીવાળા મૂળા હાથમાં લીધા. તેઓ નર્મદાકિનારે ગયા. ત્યાં મૂળા ધોઈ પાછા ફર્યા. રસ્તામાં એક ધાબા જેવી નાની હોટલ આવી. ઝાઝી ઘરાકી ન હતી. હોટલના આંગણાંમાં થોડાં ટેબલ અને તેની આજુબાજુ ખુરસીઓ મૂકેલી હતી.

પૂજ્યશ્રીએ એક ખુરસી પર આસન જમાવ્યું અને થેલામાંથી મૂળા કાઢી ખાવા લાગ્યા. એટલામાં હોટલનો માલિક દોડતો આવ્યો અને બોલ્યો :

"મહારાજ, શું લેશો ?"

પૂજ્યશ્રીએ તેની સામે જોયું અને મૂળો ચાવવા લાગ્યા. એકાદ મિનિટ પછી તે ફરીથી બોલ્યો : "મહારાજ, આપને માટે શું લાવું ?"

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "શુદ્ધ પાણી."

હોટલના માલિકે કચવાતા મને એક છોકરાને પાણી લાવવા કહ્યું, પછી બે-ચાર મિનિટ રહી માલિકે ફરી પૂછ્યું,

"મહારાજ, શું ખાશો ?" તેની અધીરાઈ વધતી હતી. તેને એમ હતું કે આ બાવો હમણાં ભૂસું-ભજિયાં મંગાવશે.

પૂજ્યશ્રી પોતાની મસ્તીમાં મશગૂલ હતા. મૂળો ખાતા હતા. એટલે માલિકે ફરીથી પૂછ્યું,

"મહારાજ, ગરમાગરમ ગોટા, ભૂસું-શેવ, ચવાણું બધું જ ટેસ્ટફુલ છે. બોલો શું લાવું ?"

"થોડું મીઠું." પૂજ્યશ્રી બોલ્યા.

હોટલનો માલિક ધૂંઆપૂંઆ થઈ ગયો. તેને ગુસ્સો આવી ગયો. ગુસ્સો આવ્યો હોવા છતાંય તેણે મીઠું મંગાવ્યું અને ટેબલ પર મૂકતાં બોલ્યો :

"મારા બેટા બાવાએ ઘર છોડી દીધું, પણ જીભના ચટકા છોડતો નથી."

પૂજ્યશ્રી આ બબડાટ સાંભળી ગયા અને ચમકી ગયા. તેમને થયું કે આ હોટલવાળો સાચો છે. આ એ નથી બોલતો, ગુરુદેવ બોલે છે. તેમણે મને સમયસર ચેતવ્યો છે.

તેઓ ઊભા થઈ ગયા અને હોટલવાળા પાસે ગયા અને બે હાથ જોડીને કહ્યું :

"ભાઈ, તેં મારી પર ખૂબ મોટો ઉપકાર કર્યો છે. તારો આભાર માનું તેટલો ઓછો છે."

પૂજ્યશ્રીએ મૂળો ફેંકી દીધો. પેલો હોટલવાળો ડઘાઈ ગયો. તેને એમ થયું કે ક્યાંક કાચું કપાઈ ગયું. તે કાંઈ પણ કહેવા જાય તે પહેલાં પૂજ્યશ્રી ત્યાંથી નીકળી ગયા અને રેવાતીરે આવી ગયા.

સામે કિનારે શુક્લતીર્થ હતું. સજોદ અને શુક્લતીર્થ વચ્ચે હોડીઓ ફરતી હતી.

પૂજ્યશ્રી કિનારાની એક બાજુએ ઊભા રહ્યા અને નર્મદામાં જતી-આવતી હોડીઓ જોતા રહ્યા. એમ ને એમ સાંજ પડી ગઈ. રાત્રીના ઓળા ઊતરવા માંડ્યા. કોઈ હોડીવાળાએ પૂજ્યશ્રીને બેસવા કહ્યું નહીં. એટલે તેમણે વિચાર્યું કે અવધૂત, ગુરુદેવ હજી તને ચાલવાનું કહે છે. એટલે હવે તેમણે હરિધામ જવાનું નક્કી કર્યું. ત્યાંથી નર્મદા-સાગરસંગમ હોડીઓ દ્વારા મફત થાય છે. હરિધામ અહીંથી લગભગ ચાલીસ માઈલ જેટલું દૂર હતું. તેમણે ચાલવાની તૈયારી કરવા માંડી. તેમણે મા રેવાને પ્રણામ કર્યા અને દંડ-કમંડળ, ઝોળી, કામળો ઊંચકી ચાલવાની તૈયારી કરવા માંડી. એટલામાં એક નાવિક દોડતો દોડતો પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યો અને તેમના પગમાં પડી ગયો. નાવિક તેમને ઓળખી ગયો. તે બોલ્યો-

''બાપજી, ક્ષમા કરો. મેં આપને હમણાં જ જોયા. ચાલો, મારી નાવને પાવન કરો. આપને શુક્લતીર્થને કિનારે ઉતારી દઉં.'' અને ખૂબ જ શ્રદ્ધા-ભક્તિભાવપૂર્વક પૂજ્યશ્રીને સામે પાર ઉતાર્યા. પૂજ્યશ્રીએ રાતે આરામ કર્યો.

બીજે દિવસે પાછા નીકળી પડ્યા. તેમનો આશય પરિભ્રમણ કરવાનો જ હતો. તેઓ ફરતા ફરતા ચીતલી ગયા. ત્યાંથી સાકોરી ગયા. એકાદ દિવસ રહી એક સવારે સાકોરીથી નીકળી ગયા. ત્યાંથી ચાલીને રાહતા ગયા. બપોર થઈ ગઈ, ખૂબ ભૂખ લાગી હતી. આખા ગામમાં ફર્યા. ક્યાંયથી ભિક્ષા ના મળી. માગ્યા વગર કોણ આપે ? તેઓ એકદમ થાકી ગયા. ગાત્રો ઢીલાં પડી ગયાં. પરંતુ એ થાક તો શરીરનો હતો. તેમણે બે-ચાર વખત કમંડળમાંથી પાણી પીને ક્ષુધા તૃપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ એમ કાંઈ ભૂખ ભાંગે તેવી ન હતી. છેલ્લા ચોવીસ કલાકમાં મોંમાં એક દાણો પણ ગયો ન હતો.

સાંઈબાબાના દર્શનની ઇચ્છા થઈ. રાહતાથી કોપરગાંવ આઠ-દશ માઈલ હતું. તેમણે ચાલવા માંડ્યું. ચાલતાં ચાલતાં ગોદાવરીનો પુલ આવ્યો. પુલ વટાવી પેલી પાર જવાનું હતું. પરંતુ પુલ પર પગ મૂકે તેટલામાં તો તેમને ભયંકર ચક્કર આવ્યાં. તેઓ એક બાજુએ ઊભા રહ્યા. પરંતુ હવે ઊભા રહેવાનું શક્ય ન હતું. તેઓ બેભાન થઈ ગયા અને ત્યાં જ પુલને છેડે પડી ગયા.

ત્યાં કેટલોય સમય પડી રહ્યા. જ્યારે જાગ્યા ત્યારે તેઓ પુલના સામા છેડે હતા. શરીરમાં નરી સ્ફૂર્તિ હતી. ભૂખનું નામનિશાન ન હતું. શરીર એકદમ સ્વસ્થ હતું. જરાય થાક ન હતો. કેવી રીતે પુલને બીજે છેડે આવ્યા અને આ બધી અશક્તિ-ભૂખ ક્યાં ગાયબ થઈ ગઈ તે સમજી શકાયું નહીં. એ માત્ર સાંઈબાબાની કૃપાને કારણે જ બન્યું હતું. સાંઈબાબાની કૃપાને કારણે જ તેઓ તેમનાં દર્શને ગયા. અત્યંત ભક્તિભાવથી પ્રણામ કર્યા અને કેટલીય મૌન વાતો કરી નાખી.

પૂજ્યશ્રી ત્રણ-ચાર દિવસ શિરડીમાં રોકાયા. ત્યાંથી ગોધરા ગયા. મા રુકમાને પ્રણામ કરી બે-એક દિવસ રોકાઈને સીધા અમદાવાદ આવ્યા અને તા.૨૩-૪-'૨૮ના અરસામાં પૂજ્યશ્રી સરખેજ પહોંચી ગયા. મહાત્માને ખબર કરી દીધી. રતનલાલ અને

બીજા ભક્તો તેમને ગામની ભાગોળ સુધી આવકારવા ગયા. અત્યંત ઉમળકાથી અને ભક્તિભાવથી તેમને ગામમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. પૂજ્યશ્રી સીધા રતનલાલને ઘેર ગયા. ત્યાં ભિક્ષા લીધી. પૂજ્યશ્રીએ પોતાનો મુકામ કેશવલાલ શેઠને ત્યાં રાખ્યો. એક દિવસ તેઓ ઓસરીમાં બેઠા હતા. ત્યારે એક ડૉક્ટર તેમના ઘરમાં આવ્યા. તે ડૉક્ટર કેશવલાલના મિત્ર હતા. ડૉક્ટર બૂટ પહેરીને આખા ઘરમાં આમતેમ ફર્યા. પછી પાણિયારે જઈ પાણી પીધું.

આ જોઈને પૂજ્યશ્રીને થયું કે અહીં રહેવાની અનુકૂળતા નહીં પડે. એટલે તે જ સાંજે ચીમનલાલ અને કેશવલાલને કહ્યું :

''મને ગામ બહાર વગડામાં એક ઝૂંપડી બનાવી આપો. હું ત્યાં રહીશ. ગામમાં મને ફાવતું નથી.''

રતનલાલ બોલ્યા : ''મારા જામફળના ખેતરમાં એક ઘાસની કુટિર બનાવી દઈશ, ત્યાં રહેજો'' અને બીજે દિવસે સરખેજથી લગભગ દોઢ માઈલ દૂર આવેલા રતનલાલના જામફળીના ખેતરમાં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ ગોઠવાયો. તેમને ત્યાં લઈ જવાયા.

આખું સરખેજ ગામ હિલોળે ચઢ્યું. આખા ગામમાં સત્-સંગની ફોરમ મહેકી ઊઠી અને ધાર્મિકતા-આધ્યાત્મિકતાથી રંગાયેલી હવા ચોગરદમ પ્રસરી ગઈ. સવાર-સાંજ બબ્બે વખત ભક્તો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને જવા લાગ્યા. ભજન, કીર્તન અને સાત્ત્વિક ચર્ચાઓથી ખેતર ગાજવા લાગ્યું. આમ ને આમ વીસ-પચીસ દિવસ ક્યારે પસાર થઈ ગયા, તેની ખબર ના રહી. હજુ પૂજ્યશ્રીને પરિક્રમાનો તથા પરિભ્રમણનો થાક વર્તાતો હતો.

હવે પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વર જવાનો નિર્ણય કર્યો. સમસ્ત ગામ માટે તે અણગમતો નિર્ણય હતો. કોઈને પણ તેઓ જાય તે ગમતું ન હતું. ગામલોકોએ તેમને ખૂબ વિનવણી કરી, પરંતુ અવધૂતનો નિર્ણય ફરે એ શક્ય ન હતું. આખું ગામ તેમને વળાવવા ગયું.

અને તા.૧૭-૫-'૨૮ને વૈશાખ વદ તેરશ સં.૧૯૮૪ના દિને પૂજ્યશ્રી નારેશ્વરને ઝાંપે આવી ઊભા રહ્યા. તેમણે અંદર નજર નાખી તો ધોમધખતા તાપમાં આખું સ્થાન વેરાન-ઉજ્જડ વગડા જેવું થઈ ગયું હતું. ઝાંખરાં, ડાળાં, પાંદડાં અને કચરાથી આખું સ્થાન અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયું હતું. તેમણે સ્થાનમાં પ્રવેશ કર્યો. ધખધખતી ધરા અને આકાશમાંથી આગ ઓકતો સૂર્ય, જાણે આખા ને આખા બાળી નાખવા પ્રયત્ન કરતો હોય તેમ લાગતું હતું. હજી અડવાણા પગે જ હતા. ઊકળતા ચરુ જેવી ધરતી પરથી ચાલતા પૂજ્યશ્રી દત્તકુટિર પર ગયા. કુટિર પર સાંકળ મારેલી હતી. છેલ્લા ઘણાબધા સમયથી અહીં કોઈ આવ્યું હોય તેનાં એંધાણ મળતાં ન હતું. પૂજ્યશ્રીને થયું કે તેમના અહીંથી ગયા પછી જવલ્લે જ કોઈક આવ્યું હશે. લોકોને સ્થાનની પડી નથી. બધાને બાવાના ચમત્કારો જોવા છે.

કુટિર આગળથી મા રેવાને પ્રણામ કર્યા. સામાન કુટિરની બહાર જ રાખીને પૂજ્યશ્રી મહાદેવનાં દર્શને ગયા. મહાદેવનું મંદિર પણ હવડ થઈ ગયું હતું. જોકે કોઈ આવીને પૂજા કરી જતું હોય તેવું લાગ્યું. મહાદેવજીની ભક્તિભાવપૂર્વક સ્તુતિ કરી દંડવત્પ્રણામ કર્યા. પછી ઊભા થઈ કુટિર પાસે આવ્યા. કુટિરની સાંકળ ખોલી અંદર

ગયા. બંધિયાર હવાથી થોડી ગૂંગળામણ લાગી, પણ થોડી જ વારમાં બહારથી સ્વચ્છ હવા અને પ્રકાશ અંદર પ્રવેશી ગયાં.

પૂજ્યશ્રીએ સામાન એક બાજુએ મૂક્યો. કુટિરની અંદર અસ્તવ્યસ્ત પડી રહેલા વાસણ વગેરેને એક બાજુ મૂક્યાં, પછી સાવરણી લઈને કુટિર સાફ કરવા માંડી. એટલામાં એક ખૂણામાં મોટો સાપ આરામ કરતો દેખાયો. પૂજ્યશ્રીને થયું : "લોકોને તો ઠીક બાવાને સાપ કરડે તો પાછળ કોણ રડનાર છે ?" તેમણે સાવરણી બાજુએ મૂકી એક ડંડીકો લીધો. બીજા હાથે સાણસી લીધી. લાકડીથી સાપનું માથું દબાવી દઈ સાણસીથી પકડી લીધો. સાપે ફૂંફાડા મારવા માંડ્યા, પણ 'ડર' જેવો શબ્દ તેમના શબ્દકોષમાં હતો જ નહીં. તેમણે એક હાથમાં સાણસી અને બીજા હાથે સાપની પૂંછડી પકડી દૂર ઝાંખરામાં નાંખી આવ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ સાપને મૂકી આવી કુટિર સાફ કરી નાખી. થોડો ગોળ હતો તેનું પાણી કરી પી ગયા અને પછી આરામ કરવા સૂઈ ગયા.

સાંજ પડતાં સુધી લોકોને ખબર પડી ગઈ કે બાપજી આવી ગયા છે. તેથી કોઈએ દાસકાકાને ખબર આપી. દાસકાકા તાબડતોબ તેમની ફોજ લઈને આવી ગયા, સ્થાન સાફ કરાવી નાખ્યું.

રોજની નિયમિત સાધના, સત્સંગ અને ભક્તિથી આખું સ્થાન ફરી પાછું ગાજી રહ્યું.

પૂજ્યશ્રીએ લગભગ એક માસ નારેશ્વર ખાતે આરામ કર્યો. હવે લગભગ સ્વસ્થ થઈ ગયા હતા. સ્વસ્થ થતાંની સાથે જ પૂજ્ય સ્વામી મહારાજે સોંપેલી જવાબદારી નિભાવવાની હતી. પૂજ્ય સ્વામી મહારાજના આદેશના અનુસંધાનમાં પૂ.ગાંડામહારાજે રચેલ 'શ્રી ગુરુમૂર્તિ ચરિત્ર' છપાવવા માટે ભરૂચ જવાનું હતું. પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમામાં જતાં પહેલાં આખો ગ્રંથ સુધારી દીધો હતો.

પૂજ્યશ્રી લગભગ ૧૪-૯-'૨૮ના અરસામાં ભરૂચ પહોંચી ગયા. પહેલેથી નક્કી કર્યા પ્રમાણે તેઓ પૂ.સ્વામી મહારાજના પરમ શિષ્ય શ્રી કલ્યાણભાઈ નિચ્છાભાઈની ઑફિસ ખડકી મુકામે પહોંચી ગયા. કલ્યાણભાઈએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા અને યોગ્ય આગતાસ્વાગતા કરી. ભિક્ષા વગેરે પરવારી તેમણે થોડો આરામ કર્યો.

સાંજે પૂજ્યશ્રીએ ગ્રંથ સંબંધી વાતચીત શરૂ કરી. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"કલ્યાણભાઈ, ગ્રંથ લઈ આવશો ?"

"હા-હા, એક જ મિનિટમાં લાવું." એમ કહી કલ્યાણભાઈએ થોડી જ વારમાં સુધારેલો ગ્રંથ પૂજ્યશ્રીના હાથમાં મૂક્યો, તેમણે ગ્રંથને માથે અડકાડ્યો. પછી પાનાં ફેરવ્યાં અને અંદર એક સર્વગ્રાહી નજર નાખી દીધી. પછી બોલ્યા :

"ક્યાં છાપવા આપવાનો છે ?"

"મારો એક જાણીતો પ્રેસવાળો છે, ભક્તિભાવવાળો છે. તેથી કામ વ્યવસ્થિત કરશે."

"આપણે કાલે તેમને મળવા પ્રેસમાં જઈશું ?"

"હા-હા, ચોક્કસ."

પછી એકાદ-બે મિનિટ પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"કલ્યાણભાઈ, મારા અહીં આપના ઘરમાં રહેવાથી કદાચ આપ સૌને હું અગવડતામાં મૂકું તેના કરતાં આપ મારે માટે કોઈ એકાંત જગ્યામાં વ્યવસ્થા કરી શકો તો સારું."

"જુઓ બ્રહ્મચારીજી, આપના અહીં રહેવાથી અમને કોઈ તકલીફ પડશે નહીં."

"એમ નહીં, મારા નિત્યનિયમ સવારમાં ખૂબ વહેલા ઊઠવું, પ્રાતઃકર્મ પરવારવાં, ધ્યાન વગેરે કરવું તથા ગ્રંથની પ્રૂફો તપાસવી વગેરેને કારણે આપને ખૂબ તકલીફ પડશે. વળી આ કાંઈ બે-ચાર દિવસની વાત નથી. આમાં તો મહિનાઓ લાગશે. તેથી કોઈ અલાયદી જગ્યા મળી જાય તો સારું."

કલ્યાણભાઈ હસી પડ્યા અને બોલ્યા, "સારું બ્રહ્મચારીજી, આપ કહેશો તેમ થશે."

ભરૂચમાં બધા પૂજ્યશ્રીને સ્વામીજીના ગ્રંથના કાર્ય માટે આવેલા બ્રહ્મચારી તરીકે ઓળખતા.

થોડી વાર પછી કલ્યાણભાઈ બહાર ગયા અને કલાકેકમાં પાછા આવ્યા. પછી પૂજ્યશ્રીને કહ્યું, "ભાગાકોટના ઓવારાની સામેની ધર્મશાળામાં મેડા ઉપરની ખૂણાવાળી રૂમમાં રહેવાનું કર્યું છે."

"ચાલો, ઘણું સરસ થયું." પૂજ્યશ્રીએ સંતોષ વ્યક્ત કર્યો.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રીએ ધર્મશાળામાં ધામા નાખ્યા. મેડા ઉપર અને તે પણ એક ખૂણામાં રૂમ હોવાને કારણે કોઈ પણ જાતની અવરજવર ન હતી. તેમને જોઈતું હતું તેવું એકાંત મળી ગયું.

લગભગ અગિયાર વાગે પૂજ્યશ્રી અને કલ્યાણભાઈ પ્રેસમાં ગયા. પૂજ્યશ્રીને જોતાં જ પ્રેસવાળાભાઈ બોલ્યા :

"આવો, આવો બ્રહ્મચારીજી, કલ્યાણભાઈ બેસો..."

કલ્યાણભાઈએ પહેલેથી જ બધી વાત કરી રાખી હતી.

પૂજ્યશ્રીએ ગ્રંથ આપી જરૂરી સૂચનાઓ આપ્યા પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"જુઓ શેઠ, ગ્રંથ જલદી છપાઈ જાય તેવી મારી ઇચ્છા છે. તમે જે દિવસે પ્રૂફ માટે કાગળિયા મોકલશો તે જ દિવસે હું તમને પરત કરી દઈશ. ત્રણ પ્રૂફ જોઈશે, હું 'ઓ.કે.' કરું પછી જ છાપશો."

શેઠ બોલ્યા :

"બ્રહ્મચારીજી, આપણો ગ્રંથ છાપવા માટે મેં તદ્દન નવા જ ટાઇપ મંગાવ્યા છે. કામ આપણે ખૂબ સુંદર કરીશું, આપને અમારા તરફથી કોઈ ફરિયાદ કરવાનો અવકાશ નહીં મળે."

ત્યારપછી બન્ને જણે વિદાય લીધી.

ગ્રંથ છાપવાનું કામ ચાલુ થઈ ગયું.

પૂજ્યશ્રી નિયમ પ્રમાણે વહેલા ઊઠી જતા. નિત્યક્રમ પતાવી આગલી સાંજે આવેલી પ્રૂફ સુધારી નાખતા. સુધારેલી પ્રૂફ પ્રેસમાં મોકલી નવી મંગાવી લેતા. રોજ સવારે દિવસમાં એક વખત કલ્યાણભાઈને ત્યાં ભિક્ષા કરવા જતા.

એક દિવસ પ્રાતઃકાળમાં અંધારામાં હાથમાં ફાનસ લઈ ભાગાકોટના ઓવારે સ્નાન કરવા ગયા. સ્નાન કરી ભીનાં લૂંગડાં સાથે જ પૂજ્યશ્રી ગુરુદેવ દત્તના મંત્રજાપ કરતા કરતા પગથિયાં ચઢવા લાગ્યા. એટલામાં તેમના પગ નીચે સુંવાળું સુંવાળું લાગ્યું અને થોડો સળવળાટ અનુભવાયો. તેમણે પગ ઉઠાવી લીધો અને ફાનસ ઊંચું કરી જોયું તો એક મોટો નાગ તેમના પગ નીચે આવી ગયો હતો. પૂજ્યશ્રીએ તેને પ્રણામ કરી કહ્યું :

"હે બ્રહ્મન ! નાગરાજ નમસ્તુભ્યાં ગચ્છા ગચ્છ યથા સુખમ્ રોચતે ચેદ્ ગૃહાણૈતજ્જીર્ણમેં પાર્થિવં વપુઃ ॥

(હે નાગરાજ પ્રણામ ! જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાવ, કદાચ મારું આ પાર્થિવ જીર્ણ શરીર જોઈતું હોય તો તે પણ સ્વીકારો.)

પરંતુ નાગરાજ સુસવાટા મારતા નર્મદાજી તરફ ચાલ્યા ગયા.

આ દરમિયાન પૂજ્યશ્રીને તેમના નાનાભાઈ નારાયણભાઈને શારીરિક તકલીફ આવશે તેવો અણસાર આવી ગયો. તેમને 'નારાયણની તબિયત સારી નથી'ના સમાચાર મળેલા. તેથી તેમણે એક અનુષ્ઠાન કરવા માટે મોકલ્યું હતું. પરંતુ નારાયણે તે અનુષ્ઠાન કર્યું ન હતું.

કામ ધમધોકાર ચાલતું હતું. તા.૧૫-૮-'૨૮ સુધીમાં લગભગ પાંચ હજાર શ્લોક છપાઈ ગયા. દિવસે દિવસે કામ વધતું જતું હતું. સમયનો ખૂબ અભાવ રહેતો. બપોરે થોડો સમય મળતો તેમાં એક-બે જણને ગીતા તથા આત્મપુરાણ શીખવતા.

તા. ૯-૧૧-'૨૮ સુધીમાં એકસો સાત અધ્યાય છપાઈ ગયા. હજુ અઠ્ઠાવીસ અધ્યાય બાકી હતા. આસો વદ તેરશ-ધનતેરશથી બેસતા વર્ષ સુધી છાપખાનું બંધ હતું. તેથી પૂજ્યશ્રીને થોડો આરામ મળી ગયો.

આખો ગ્રંથ "શ્રી ગુરુમૂર્તિ ચરિત્ર" તા.૧૮-૧૨-'૨૮ને માગસર સુદ-છઠ સંવત-૧૯૮૫ના રોજ છપાઈ ગયો. માગસર સુદ આઠમને દિવસે ગ્રંથનું દેવ સમક્ષ વાચન શરૂ કર્યું.

પૂજ્યશ્રીએ દત્તજયંતી ભરૂચમાં જ કરી અને સં.૧૯૮૫ના માગશર વદ બીજને દિવસે નારેશ્વર જવા નીકળી ગયા.

નારેશ્વર આવી પૂજ્યશ્રી વળી પાછા સાધનામાં ગરકાવ થઈ ગયા. એક સાંજે તેઓ લીમડા નીચે બેઠા હતા. આગળ-પાછળ ભક્તો બેઠા હતા. પૂજ્યશ્રી હસતાં જ્ઞાનગોષ્ઠી કરતા હતા. એટલામાં એક વ્યક્તિ આવી અને ચિઠ્ઠી આપી. તેમાં ગુંજ ગામે ગાંડા મહારાજની તબિયત ખૂબ નાદુરસ્ત છે તેમ જણાવ્યું હતું. પૂજ્યશ્રીએ તાત્કાલિક ગુંજ ગાંડા મહારાજની સેવામાં જવાનો નિર્ણય કરી લીધો.

પૂજ્યશ્રી સને ૧૯૨૯ના જાન્યુઆરીના અંતમાં ગુંજ ગામે પહોંચી ગયા. તેમણે ગાંડા મહારાજની સારી રીતે સેવા કરી. પૂજ્ય ગાંડા મહારાજનું શરીર ખૂબ અશક્ત થઈ ગયું હતું. તેમના શરીરમાં માત્ર હાડકાં જ રહ્યાં હતાં. તેથી તેમને સૂવાનું ફાવતું ન હતું. પૂજ્યશ્રીએ સુંવાળું ઘાસ પાથરી તેની ઉપર કંતાન પાથરી તેની પર તેમને

સુવાડ્યા. આથી મહારાજને સૂવાનું ફાવ્યું. થોડા દિવસ ત્યાં સેવાર્થે રહ્યા.

પૂજ્યશ્રી ગુંજથી સીધા ફેબ્રુ-'૨૯માં મુંબઈ નારાયણને ત્યાં ગયા. નારાયણની તબિયત અત્યંત નાજુક હતી. નારાયણ છેલ્લા એક મહિનાથી હૉસ્પિટલમાં હતા. તેમને પેટમાં પાણી ભરાયું હતું અને ન્યુમોનિયા હતો. આમ તો છેલ્લા બે મહિનાથી બીમાર હતા. પૂજ્ય રુકમા મા તેમની સેવામાં હાજર હતાં. નાનપણમાં વૈધવ્ય, મોટો છોકરો સાધુ થયો અને નાનો કમાતો-ધમાતો છોકરો મરણપથારીએ પડ્યો. તેમના દિલ પર કેવી કરવતો ફરતી હશે, તેનો તાગ ભગવાન પણ ના મેળવી શકે, પથ્થરનું હૃદય કરી માજી દિનરાત એક કરી એકલપંડે છોકરાની સેવા કરતાં હતાં. હૉસ્પિટલમાં ભારે બીમારી માટે દાખલ થયા પછી અને તે પહેલાં પણ દવા માટે પૈસાની કેટલી જરૂર પડી હશે, તેની ખબર હજુ સુધી કોઈને પડી નથી. માજીએ તેની શી વ્યવસ્થા કરી હશે ? પૈસાના અભાવે તેમના મન પર—દિલ પર શી ગુજરતી હશે ? તે તો મા પોતે જ જાણે. તેમના બંધ મોંમાંથી વરાળ ક્યારેય બહાર નથી આવી. બધીય યાતનાઓ તેમના દરિયા જેવા પેટમાં સમાઈ ગઈ. માજીએ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ પણ આ વરાળ કાઢી હોય તેવું બન્યું, જાણ્યું નથી.

પૂજ્યશ્રી નારાયણની માંદગીના સમાચાર જાણી થોડા દિવસ મુંબઈ રોકાઈ ગયા. તેઓ નિર્લેપ ભાવે નારાયણની ખબર લેવા રોજ સાંજે એક વિદ્યાર્થીને લઈ હૉસ્પિટલ જતા. નારાયણ પાસે બેસતા. તેમના માથે-પગે હાથ પસરાવતા. સાંત્વન આપતા. તેમને મુંબઈનું વાતાવરણ ફાવતું ન હતું. પરંતુ આવી પડેલી આકસ્મિક જવાબદારીઓ સ્વીકારી તેને અનુરૂપ કામ કરવું જ પડે.

ધીમે ધીમે નારાયણને થોડું સારું થયું. હૉસ્પિટલમાંથી ઘેર લાવ્યા. એટલે પૂજ્યશ્રીએ મુંબાઈ છોડ્યું અને નારેશ્વર આવ્યા. નારેશ્વર ગુફા બાંધવાનું કામકાજ શરૂ થઈ ગયું હતું. પૂજ્યશ્રી તે શાસ્ત્રોક્ત રીતે બંધાય તેની પૂરી કાળજી લેવા લાગ્યા. સાથે સાથે આજુબાજુનાં ગામોમાં પણ તેમણે પ્રવાસ કર્યો. લગભગ ચારેક માસ તેઓએ નારેશ્વરમાં વિતાવ્યા. પછી ૧૯૨૯ના જૂન માસના અંતમાં તેઓ સરખેજ આવ્યા. સરખેજમાં તેમણે તેમનો મુકામ રતનલાલના જામફળીના ખેતરમાં જ રાખ્યો.

○ ○ ○

૧૫

અવધૂતવાણી

જ્ઞાન અર્ણવ ઊછળે અવધૂતને અંતર અરે
ખાળી શકે ના છોળ કેમે ઊડતી ત્રિભુવન પરે,
પીવાડ અમૃત ભક્તને ભવરોગ એ નિશ્ચે હરે,
આદેશ ગુરુનો શિર ધરી અવધૂત 'વાણી' ઓચરે.

પૂજ્યશ્રી તા.૪-૭-'૨૯ સંવત ૧૯૮૫ જેઠવદ ૧૦ના રોજ સરખેજમાં રતનલાલના જામફળીના ખેતરમાં ગયા. સરખેજ ગામ ભક્તિભાવથી વળી પાછું ગાજવા લાગ્યું. સવાર-સાંજ ભક્તોની ભીડ જામવા લાગી. પૂજ્યશ્રીના સાન્નિધ્યમાં ભજનકીર્તન અહર્નિશ થવા લાગ્યાં.

પૂજ્યશ્રી પણ પોતાની સાધના તથા ભક્તોના સમાધાન કાર્યમાં ગૂંથાઈ ગયા. એક રાત્રે પૂજ્યશ્રીનાં જાગવાના થોડા સમય પહેલાં પૂજ્ય સ્વામી મહારાજ તેમના સ્વપ્નમાં આવ્યા. તેઓ સ્વામીજીનાં દર્શનથી ભાવવિભોર થઈ ગયા. તેમનામાં આનંદનાં પૂર ઊમટી આવ્યાં. થોડી વાર પૂજ્યશ્રી સામે કરુણા નીતરતાં નયને મલકાતા મુખે પૂ.સ્વામીજી જોઈ રહ્યા. પછી પોતાનો દક્ષિણ હસ્ત ઊંચો કરી પૂજ્યશ્રીને આશીર્વાદ આપ્યા અને બોલ્યા :

"સાંભળ, તું ગુરુપદને પામી ચૂક્યો છું. આ સંસારસાગરને પાર કરવા માટે ગુરુ જ એક સુલભ નૌકા છે. જગતના કલ્યાણ માટે હવે તું 'ગુરુલીલાનું' ગાન ગા અને બીજાને ગવડાવ. 'ગુરુલીલાનું' જ્ઞાનામૃત તું પી અને બીજાને પિવડાવ."

એટલું કહી પૂજ્ય સ્વામીજી અદૃશ્ય થઈ ગયા. પૂજ્યશ્રી જાણે આલંબનહીન થઈ ગયા હોય તેમ બેબાકળા થઈ ગયા અને જાગી ગયા.

પૂજ્યશ્રીના કાનમાં પૂજ્ય સ્વામીના શબ્દો ગુંજતા હતા. તેઓ પથારીમાં બેઠા. થોડી વારમાં ધ્યાનમાં ઊતરી ગયા. ધ્યાનમાં પૂજ્યશ્રીને પૂજ્યસ્વામીના આદેશની સમજ પડી ગઈ. પૂજ્યશ્રી સમજી ગયા કે "ગુરુદેવ, 'ગુરુ'ના વાઙ્મય સ્વરૂપને અક્ષરદેહ આપવા કહે છે. ગુરુદેવની લીલાને ગ્રંથબદ્ધ કરવા કહે છે."

પૂજ્યશ્રીને થયું કે, "ગુરુલીલાને સુંદર સંસ્કૃત ભાષામાં લખું. તેમાં તેને જ્ઞાનવૈભવથી અલંકૃત કરી દઉં."

પરંતુ તે જ રાત્રે તેમને ફરીથી ગુરુદેવનો આદેશ થયો કે "ગ્રંથ પ્રાકૃત

ભાષામાં એટલે કે ગૂજરાતીમાં જ લખ." પૂજ્યશ્રીએ ગૂજરાતીમાં દોહરા છંદમાં લખવાનો નિર્ણય કર્યો.

ત્યાર બાદ શ્રી ગુરુલીલામૃત ગ્રંથની રચના પૂર્વે પૂજ્યસ્વામીજી રચિત સપ્તશતિ ગુરુચરિત્રનો ગૂજરાતીમાં ઓંવીબદ્ધ સમનુવાદ કર્યો.

એક દિવસે શુભ મુહૂર્તમાં પૂજ્યશ્રી પરમ પવિત્ર વેદોના સાર રૂપ જ્ઞાનના મહાસાગર જેવા શ્રી ગુરુલીલામૃતની રચનામાં વ્યસ્ત થઈ ગયા. સવાર-સાંજ સરખેજ ગામના ભક્તો પાસે જ્ઞાનગોષ્ઠિ અને ભજનકીર્તનની હેલી વચ્ચે સમય ફાળવી પૂજ્યશ્રીએ સરખેજમાં આલેખન શરૂ કર્યું. સંવત ૧૯૮૫નું ચોમાસું સરખેજમાં કરવાનું પૂજ્યશ્રીએ નક્કી કર્યું.

મહારાષ્ટ્રમાં સૈકાઓથી 'શ્રી ગુરુચરિત્ર' નામનો ગ્રંથ મરાઠી ભાષામાં પ્રચલિત છે. આ આર્ષગ્રંથને પૂજ્યસ્વામીજીએ પોતાનો મૌલિક, બૌદ્ધિક અને આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો સ્પર્શ આપી સંસ્કૃતમાં રચ્યો. આ સાથે દત્તપુરાણ અને પૂજ્ય ગાંડા મહારાજે રચેલ શ્રી ગુરુમૂર્તિચરિત્ર, જેમાં પૂજ્ય સ્વામીજીની લીલાઓ વર્ણવી છે, તે ગ્રંથોની કથાવસ્તુને શ્રી ગુરુલીલામૃતના માળખા તરીકે લઈને પૂજ્યશ્રીએ પોતાની પ્રચંડ જ્ઞાનશક્તિનો પાસ આપી સદંતર મૌલિક કહી શકાય તેવા એ અતિ ઉત્તમ વાઙ્મય સ્વરૂપ આધ્યાત્મિક્તાથી છલકતા ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથની રચના કરી. આ સંપૂર્ણ ગ્રંથ નરી મૌલિકતા, અનેક મનન કરવા લાયક ઉદાહરણો, છંદ અલંકાર, કથાઓ આધ્યાત્મિક્તાથી નીતરતાં કાવ્યો, હાલરડાં વગેરેથી ભરી દીધો છે. ભાષાકીય ઋજુતા અને શૈલી તથા પ્રસંગોની ઉમદા છણાવટથી ગ્રંથ અતિઉત્કૃષ્ટ, મનનીય, પવિત્ર અને જ્ઞાનના ભંડાર સમો છે.

આ સમસ્ત ગ્રંથ ત્રણ ભાગમાં, જ્ઞાનકાંડ, કર્મકાંડ અને ઉપાસનાકાંડમાં વિભાજ્યો છે. જ્ઞાનકાંડમાં આદ્યગુરુ દત્તાત્રેય ભગવાનની લીલા નિરૂપી છે. કર્મકાંડમાં શ્રીપાદ શ્રીવલ્લભ અને નૃસિંહ સરસ્વતીની લીલાઓનું અદ્‌ભુત આલેખન કર્યું છે અને છેલ્લે ઉપાસનાકાંડમાં સદ્‌ગુરુ પ.પૂજ્ય વાસુદેવાનંદ સરસ્વતીની લીલાઓ વર્ણવી છે.

એક આખા ગ્રંથમાં કુલ ૧૯૦૦૫ દોહરાઓ અને ઓગણચાલીસ સ્તોત્રો સાથે બ્રહ્મજ્ઞાન, યોગશાસ્ત્ર, સ્વરશાસ્ત્ર, સ્ત્રીધર્મ, વિધવાધર્મ, યોગીનીચર્યા, બ્રાહ્મણધર્મ વગેરે ઘણું બધું પૂજ્યશ્રીએ આવરી લીધું છે. ગ્રંથના શિરમુકુટસમાં સ્તવનો, સ્તોત્રો, દત્તનું હાલરડું વગેરે આધ્યાત્મજ્ઞાનથી નીતરતાં છે.

સમગ્ર ગ્રંથમાં પૂજ્યશ્રીએ ક્યાંય કાવ્ય લખવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય તેવું જોઈ શકાતું નથી. જાણે કોઈ અજોડ કથાકાર કથા કરતો હોય અને તેની અસ્ખલિત અને અદ્‌ભુત કર્ણપ્રિય વાણી અજાણતાં જ શ્રોતાઓને રસતરબોળ કરી દે, તેવી સ્વાભાવિક રીતે જ ઊતરી આવેલી દૈવીવાણી, નિરાડંબરી, સરળ, ઋજુ, લોકભોગ્ય શૈલીમાં, મહાકાવ્યરૂપે અવતરેલી અનુભવાય છે. એક એક શબ્દ, એક એક સમાસ, એક એક અલંકાર, વ્યુત્પતિ વગેરે જ્યાં મુકાયા હોય ત્યાં જ શોભી ઊઠે છે. 'સ્થાન ભ્રષ્ટા ન શોભન્તે'ની માફક એ શબ્દ- અલંકારાદિ બીજે ક્યાંય સુડોળ રહી શકતા નથી. પૂજ્યશ્રીએ જ્યાં ગોઠવ્યા હોય ત્યાં જ, તે જ એકમેવ સ્થાન યોગ્ય હોય છે.

આખા ગ્રંથની નવાઈ પમાડે તેવી ખૂબી તો એ છે કે આધ્યાત્મ રસની સાથે

ત્યાગની તરસ છે, ભોગની ભૂખ છે, તો યોગની રુખ છે, સાથે શૃંગારની સુંવાળપ છે, કાવ્યનો કલરવ છે. તો પ્રસંગનો પમરાટ છે. હેતનો હેલકાર છે તો યુદ્ધનો લલકાર છે. આવી તો કેટલીય ખૂબીઓ, વસ્ત્રના તાણાવાણાની માફક એકબીજામાં ઓતપ્રોત થઈ તાલબદ્ધ અખંડ તૈલધારવત્ વહ્યા જ કરે છે.

અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ આબેહૂબ અને અદ્ભુત વર્ણનશૈલી સોનામાં સુંગધની જેમ મહેંકી ઊઠે છે. ગૃહસ્થી હોય કે વની હોય, ઘર હોય કે જંગલ હોય, આશ્રમ હોય કે વેશ્યાનું ઘર હોય બધાનું સુંદર અને સર્વોત્કૃટ વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ કર્યું છે.

સંપૂર્ણ ગ્રંથ તેમણે જાણે ભાવસમાધિમાં લખ્યો હોય તેવું અનુભવી શકાય છે. નમ્રતા, અનન્ય શરણાગતિ, પ્રભુપરાયણતા, અટલ શ્રદ્ધા અને ભક્તિભાવથી નીતરતાં હૃદયમાંથી ટપકતી ગ્રંથની પરાવાણી ભગવાનનું સામિપ્ય તત્કાળ કરાવી દે છે. આ અપૂર્વ ગ્રંથમાં આધ્યાત્મિક્તા, જ્ઞાન, ભક્તિ, કર્મ અને ઉપાસનાનો પવિત્ર અને અનેરો પંચ સરિત સંગમ છે.

શ્રી ગુરુલીલામૃત જેવા અજોડ અલૌકિક અને ઉત્કૃષ્ટ ગ્રંથની રચના માટે હૃદયશુદ્ધિ, ભાષાશુદ્ધિ અને માનસશુદ્ધિ માટે પૂજ્યશ્રીએ ગ્રંથની શરૂઆત કરતાં પહેલાં પં.પૂજ્ય વાસુદેવાનંદ લિખિત મરાઠી ''સપ્તશતી ગુરુચરિત્ર''નો ગૂજરાતીમાં ઓવીંબદ્ધ સમનુવાદ કર્યો.

ગ્રંથના પ્રારંભમાં, સકલ કાર્યમાં આવી શકનારાં વિઘ્નોના સંહાર માટે વિઘ્નેશ્વરને પ્રાર્થી સદ્વિચાર પ્રેરવા માટે કહે છે અને ૐકાર સ્વરૂપ ગણરાજને પ્રાર્થનાપૂર્વક પ્રણમે છે.

સંસારમાં સારવસ્તુનું દાન દેનાર શારદા-સરસ્વતીને અનન્ય ભાવે પ્રણામ કરીને જડતારૂપી અંધકારનો નાશ કરી જ્ઞાનના પ્રકાશનું દાન માંગી નાદ બ્રહ્મનું રહસ્ય હૃદયમાં પ્રગટાવવાનું કહી, સુંદર, અજોડ, ઉત્કૃષ્ટ અને રસાળ ગ્રંથ રચના માટે પ્રાર્થે છે.

અને પછી ત્રિગુણાતીત, બ્રહ્મા-હરિ-હર સ્વરૂપ વ્યોમવત્ નિર્લેપ સત્- ચિત્ત- આનંદ સ્વરૂપ દત્તાત્રેય ભગવાનને પૂજ્યશ્રી પ્રાર્થના કરે છે.

કે- 'હે પ્રભુ, તારા ગુણ ગાવાની મતિ તેં જ આપી છે. તો તું જ એ પૂરું કરજે. અજ્ઞાનના અંધકારમાં અટવાતા એવા મને તું પૂર્ણ જ્યોતિનો પ્રકાશ આપજે.'

પૂજ્યશ્રી કહે છે :

તુંજ સ્તુત્ય, સ્તોતા, વિભો, સ્તવન એક પવિત્ર
કર્તા, કારયિતા, પ્રભો કર્મ તું જ વિચિત્ર. ૧/૬૨

હે પ્રભુ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય તું જ છે. સ્તુતિ કરનાર પણ તું જ છે અને એ પવિત્ર સ્તુતિ પણ તું જ છે.

આગળ પૂજ્યશ્રી કહે છે :

લેખન, લેખક, લેખ્યતું. ગાન ગેય ગાનાર
જાણી વિરમુ વરદ હે મૂકી ચિંતા ભાર ૧/૬૩

હે પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા, જે કાંઈ હું લખવા માગું છું તે લખાણ તું જ છે, એ લખનારો પણ તું જ છે અને જેને માટે લખવાનું છે તે પણ તું જ છે. હે પ્રભુ ! તું જ ગીત છે, જેને માટે ગાવાનું છે તે પણ તું જ છે અને ગાનારો પણ તું જ છે. પછી મારે શાની ચિંતા કરવાની હોય ?

કેવી અનન્ય શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને નિરાડંબર અકર્તૃત્વ ભાવ પૂજ્યશ્રીએ પ્રગટ કર્યો છે.

આગળ તો પૂજ્યશ્રી એ હદ કરી દીધી. તેઓ કહે છે :

દેહભાવે દાસ હું જીવ ભાવે ત્વદ્ અંશ
આત્મભાવે તું જ-હું થયો દ્વૈતનો ભ્રંશ ૧/૬૪

અહાહાહા કેવી ઉત્કૃષ્ટ, નિર્મળ, નિર્ભેળ પરમાત્મા સાથેની એકરૂપતા. પૂજ્યશ્રી કહે છે કે જ્યાં સુધી મારા દેહને લાગેવળગે છે ત્યાં સુધી હું તારો દાસ છું. જો મારા જીવની વાત આવે તો હું તારો જ એક અંશ છું અને જો મારા આત્માનો ભાવ આવે તો મારામાં અને હે પ્રભુ તારામાં કોઈ ફરક નથી – એટલે કે હું જ ઈશ્વર છું, હું જ પરમાત્મા છું, હું દત્તાત્રેય સ્વામી છું. મારામાં અને તારામાં કોઈ ભેદભાવ નથી. આપણામાં દ્વૈત ભાવનો સદંતર અભાવ છે.

આગળ પૂજ્યશ્રી અતિશય નિરાડંબરી નમ્રતા પ્રદર્શિત કરી કહે છે :

''હે પ્રભુ, જ્યાં વેદ પણ તારાં ગાન ગાતાં ગાતાં મૂંગા થઈ જાય છે ત્યાં પ્રભુ મારું તો તારાં ગીત ગાવાનું ગુણ ગાવાનું ગજું જ ક્યાંથી હોય ?''

''હે પરમાત્મા હું સુપેરે જાણું છું કે નખ વડે પર્વતને ઊથલાવવાનો- ઉખેડવાનો પ્રયત્ન કરવા ઉદ્યત થયો છું.''

અંતે પૂજ્યશ્રી કહે છે, ''હે પરમકૃપાળુ ભગવાન્, મારાંમાં કોઈ કવિત્વ શક્તિ નથી. હું સાવ અજ્ઞાની છું, મૂર્ખ છું, છતાં પણ જેવો છું તેવો હું સમર્થ ઘરનું શ્વાન છું. મારે માથે મારો મહાસમર્થ ગુરુમહારાજ ગાજે છે. પછી મારે વળી શાથી ચિંતાભારને વેંઢારવો ?''

પૂજ્યશ્રીએ આખું શ્રી ગુરુલીલામૃત અલખ અને નિરંજનના સંવાદ રૂપે લખ્યું છે.

નિરંજન નામનો વિપ્ર પ્રભુભજનમાં અત્યંત રત હોય છે. તેને પ્રભુનાં ચરણનાં દર્શનની તાલાવેલી લાગે છે. તેને રાતદિવસ ચેન પડતું નથી. ખૂબ ગ્રંથોનો અભ્યાસ કર્યો. તીર્થાટન કર્યું. અત્યંત વ્યાકુળ થઈ ગયો. તેને થયું કે ગુરુ વિના માર્ગ કોણ બતાવે ? પરંતુ સદ્ગુરુ એમ કાંઈ સહેલાઈથી મળતા હશે– ગુરુપ્રાપ્તિની દુર્લભતા દર્શાવવા પૂજ્યશ્રીએ સુંદર અને સચોટ બે દોહરા આયોજ્યા છે.

પ્રારબ્ધે પ્રભુ જો મળે ભક્તિતણું શું કામ ?
પોથીમાં પ્રભુ સાંપડે, થાય કીટનું કામ. ૧/૧૨૦

આગળ પાછું પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

ડગલે ડગલે લીમડા, ચંદન વિરલું હોય
કલ્પદ્રુમ તો ક્રોડમાં કોક વિરલો જોય. ૧/૧૨૧

કેવી સચોટ રજૂઆત પૂજ્યશ્રીએ કરી છે. ભક્તિ કર્યા વગર સદ્ગુરુદેવની પ્રાપ્તિ અશક્ય છે અને તે પણ કેવી, હૃદયમાં અત્યંત તલસાટ અનુભવાય, ગુરુપ્રાપ્તિ વગર

શ્વાસ રૂંધાઈ જાય, જીવ આકુળ-વ્યાકુળ થઈ જાય ત્યારે સદ્ગુરુ મળે.

પૂજ્યશ્રીએ આગળ જ કહ્યું કે બનાવટી ગુરુઓ તો હાલતા ને ચાલતા મળે પરંતુ શિષ્યને જ્ઞાનનું દાન કરનાર સદ્ગુરુઓ પુણ્ય હોય તો જ મળે. આ બધા વાટમાં વસતા અને વિના પ્રયત્ને મળતા ગુરુ માટે પૂજ્યશ્રીએ એક પ્રભાતિયામાં લખ્યું છે :

ગુરુતણો રાફડો ચો દિશે ફાટિયો
જેહને જે ગમે તેને મૂંડે
'મૂંડને મોક્ષ' એ સૂત્ર સોંઘુ થયું
વ્યાસ શાંડિલ્ય ગમ કોણ દોડે ?

(અવધૂતી આ. પૃ. ૭—ઊઠઅધભંજના)

બીજા અધ્યાયની શરૂઆતમાં જ પૂજ્યશ્રીએ એક અત્યંત સરળ પરંતુ અનેક અર્થોથી વિભુષિત શબ્દસમૂહ પ્રયોજ્યો છે. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"અંબા સુત તુજને નમું" મા અંબા એટલે મા ભગવતી અને તેનો પુત્ર ગણપતિ અને અંબાના પુત્ર એટલે દત્તાવતાર પ.પૂજ્યશ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી મહારાજ.

'ગંધર્વસ્થિતદેવ'- એટલે ઘોડા પર બેઠેલા દેવ. ગણપતિ અને ગંધર્વસ્થિત એટલે ગાણગાપુરમાં રહેલા દેવ નૃસિંહ સરસ્વતીને વંદન કરે છે.

અત્યંત આર્દ્ર હૃદયથી અનન્ય શરણાગતિ ભાવથી ગુરુદેવને કહે છે : "હે ગુરુદેવ, તું દાતા છે, હું ગરીબ તારી પાસે જ્ઞાનની ભીખ માગનારો છું, તું પ્રભુ મેઘ છે ને હું ચાતક છું. તારા જ્ઞાનનું એકાદ સ્વાતિબુંદ મારી ચાંચમાં પડી જાય તો જન્મારો સફળ થઈ જાય." આગળ કહે છે - તું પારસમણિ છે અને પ્રભુ હું લોઢું છું. હે દીન વત્સલા, તું જ માતા છે, પિતા, ગુરુ, મિત્ર બંધુ તું જ છે, હું અનાથ છું, તારા ચરણે સમર્પિત થાઉં છું, હવે તું જ મને તાર કે માર."

કેવો અનન્ય સમર્પણભાવ ? પ્રભુના ચરણોમાં સમર્પિત થવું, ત્યાં આળોટી પડવું, ત્યાં ઓગળી જવું અને ઓગળી જવા માટેનો તલસાટ કેવો હોય તે તો ઓગળનારને જ ખબર પડે.

પૂજ્યશ્રીએ આગળ એક અદ્ભુત શબ્દસમાસ રજૂ કર્યો છે. કદાચ અતિ વૈભવશાળી જ્ઞાનપ્રતિભાથી સંપન્ન સારસ્વત જ કરી શકે તેવો શબ્દસમૂહ પૂજ્યશ્રીએ પ્રયોજ્યો છે.

"રમોમાનનકંજેને કરે પ્રફુલ્લિત જેહ-"

અહીં રમા એટલે લક્ષ્મી તેના મુખકમળને પ્રફુલ્લિત કરનાર વિષ્ણુ, રમા એટલે રમાબાઈ, તેમના મુખકમળને પ્રફુલ્લિત કરનાર તેમના પુત્ર વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી. ઉમા એટલે પાર્વતી. તેમના મુખને પ્રફુલ્લિત કરનાર શંકર ભગવાન અથવા તેમના પુત્ર ગણપતિ.

કેવું અનુપમ શબ્દસમૂહનું આયોજન અને તે પણ વિના આયાસ.

આગળ ગુરુનું મહાત્મ્ય દર્શાવતાં અલખજી કહે છે : "કે કલિયુગમાં તરી જવા માટે ગુરુદેવનું નામસ્મરણ બસ છે. 'ગુરુદેવ' જ પરબ્રહ્મ છે, પરમાત્મા છે. સર્વશક્તિમાન છે." ગુરુદેવનું મહત્ત્વ બતાવતાં અલખજી કહે છે કે : "ભગવાન જો કોપાયમાન થાય

તો ગુરુદેવ ભક્તનું રક્ષણ કરવા શક્તિમાન છે, જ્યારે ગુરુદેવ કોપે તો ભગવાન પણ બચાવી શકે નહીં. ગુરુદેવ ત્રિમૂર્તિ સ્વરૂપ એટલે કે દત્તાત્રેય સ્વરૂપ છે."

ગુરુદેવ સાક્ષાત ત્રિમૂર્તિ સ્વરૂપ છે તેમ પ્રતિપાદિત કરવા બ્રહ્માજી દ્વારા પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું છે : "ગુરુ-સાક્ષાત્ પર બ્રહ્મ છે.'ગ' સિદ્ધિદાયક છે અને 'ર' પાપનાશક છે, તેમાં 'ઉ' કારમાં અવ્યક્ત વિષ્ણુનો વાસ છે." આગળ બ્રહ્મા કહે છે : 'ગ' એટલે ગણપતિ અને 'ર' અગ્નિ સ્વરૂપ છે. અને 'ઉ' કાર વિષ્ણુ સ્વરૂપ અવ્યકત હોઈ 'ગુરુ' ત્રિમૂર્તિ રૂપ છે."

બે અક્ષરનો મહામંત્ર "ગુરુ" અમૃતનો મહાસાગર છે. આગળ બ્રહ્માજી કહે છે : "ગુરુ, ભક્તના જીવભાવનો નાશ કરી બ્રહ્મસ્વરૂપ કરે છે તેથી તે બ્રહ્મા છે. ભક્તનું અજ્ઞાન દૂર કરે છે માટે તે વિષ્ણુ છે અને ભવ-ભવના ફેરાનો નાશ કરી મોક્ષપદ આપે છે તેથી તે શંકર ભગવાન છે. એ રીતે ગુરુ ત્રિમૂર્તિ સ્વરૂપ- દત્તસ્વરૂપ છે."

આગળ પૂજ્યશ્રી કહે છે : "સકળ અર્થોનો દાતા ગુરુદેવ છે. ગુરુ જ્ઞાનનું મૂળ છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ ગુરુને અધીન છે. ગુરુ વગર મોક્ષપદ પ્રાપ્તિ શક્ય નથી.

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ સમજાવતા પૂજ્યશ્રી કહે છે, "ઈશ્વર મૂળ 'અરૂપ' છે. તે જાતે કરીને બ્રહ્મસ્વરૂપ થયા. મૂળ બ્રહ્મ નિર્ગુણ છે. તે પોતાની માયાથી ત્રિગુણ થયું અને તે ત્રણ ગુણ તે - સત્ત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ. આ ત્રિગુણ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિમાં કારણભૂત થયા 'રજ'ના ઉદ્રેકથી બ્રહ્માજી સર્જન કરે છે, 'સત્ત્વ'ના ઉદ્રેકથી વિષ્ણુ પાલન કરે છે અને 'તમ'ના ઉદ્રેકથી સ્વયં શંકર નાશ કરે છે. આ ત્રણે દેવ એક સ્વરૂપે સંસારની લીલા કરે છે."

આગળ ભક્તિના માહાત્મ્યનું વર્ણન કરતાં પૂજ્યશ્રી કહે છે, "ભક્તિ એ જ્ઞાનની માતા છે" આમ કહી નવધા ભક્તિનું સુંદર નિરૂપણ કર્યું છે.

(૧) શ્રવણભક્તિ :

ભક્ત પોતાના મન, વચન અને કર્મથી પ્રભુના ગુણગાન સાંભળે છે અને તેમાં તલ્લીન થઈ જાય છે. તદ્રુપ થઈ જાય છે. ઉદાહરણ-દીપક, ગુરુગુણ શ્રવણમાં તલ્લીન રહેતો.

(૨) કીર્તનભક્તિ :

અત્યંત ભાવપૂર્વક પ્રભુના ગુણનાં ગાન ગાવાં. ગાતાં ગાતાં પ્રભુમાં તલ્લીન થઈ પ્રભુમય બની જવાય. સ્થળકાળનું ભાન ચાલ્યું જાય અને દેહભાન પણ જતું રહે. પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સુંદર દોહરા આયોજ્યા છે.

ભાવહૃદયમાં માય ના, થાય કંઠ ગદ્ગદ
રોમાંચિત તનુ પ્રેમથી, વહે અશ્રુ દડ્દડ
દેહભાન રહે નહીં થાય વિદેહી ભકત
કીર્તનભક્તિ એ નકી અન્ય દંભ અભકત

ઉ.દા.- વેદ ધર્મા તથા મધ્યકાલીન કવિઓ. મીરાં, નરસિંહ વગેરે.

(૩) સ્મરણભક્તિ :

નવે પ્રકારની ભક્તિમાં આ ઉત્તમ પ્રકારની ભક્તિ છે. આ ભક્તિમાં રાત-દિવસ, હરતાં-ફરતાં, ખાતાં-પીતાં, ઊઠતાં-બેસતાં પ્રભુનું નામસ્મરણ થયા કરે. પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ સુંદર દોહરા લખ્યા છે.

હરતાંફરતાં બેસતાં, ખાતાંપીતાં એમ
સૂતાં સ્મરણ શમે નહીં જાગતાં વળી તેમ
ધ્યાન હૃદયમાં સર્વદા મુખમાં પવિત્ર નામ
શ્વાસ એહ વિણ એક ના જાય ખાલી હરામ.

એક પણ શ્વાસ પ્રભુના નામસ્મરણ વગરનો હરામનો જાય નહીં. કેવી સચોટ રીતે પૂજ્યશ્રીએ વર્ણવી દીધું છે.

દા.ત. સહસ્ત્રાર્જુન ઉમદા ઉદાહરણ છે.

(૪) પાદસેવન : પ્રભુની સેવા અનન્ય ભાવે કરે, પ્રભુનું પૂજન કરે, સેવન કરે, માતા-પિતા, સાધુસંતને ઈશ્વર સમાન ગણી તેમની સેવા કરે. દા.ત.વિષ્ણુદત્ત.

(૫) અર્ચનભક્તિ : સગુણ સ્વરૂપ મૂર્તિનું પૂજન-અર્ચન શ્રદ્ધા, ભક્તિથી કરે. સવારે સોડષોપચારે પૂજન-અર્ચન કરે, બપોરે પંચોપચારે પૂજન-અર્ચન કરે અને રાત્રે આરતી પુષ્પાંજલિ કરી ગુરુમંત્રના જાપ યથાશક્તિ કરે. દા.ત.યદુરાજા.

(૬) વંદનભક્તિ : પરમકૃપાળુ પરમાત્માથી માંડી દશ્ય-અદશ્ય, જડચેતન, બધું જ બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. સૃષ્ટિમાં ઉપસ્થિત સર્વ પદાર્થો, જીવજંતુ વગેરેમાં એ જ અવિનાશીનો વાસ છે. ગાય-કૂતરાં, બિલાડાં વગેરે બધાં જ પ્રાણીઓ, જંતુઓ એક મંદિર છે અને તેમાં વસતા આત્મા એ સકળ બ્રહ્માંડનો સંચાલક પરમાત્મા છે તેવો ભાવ રાખી બ્રાહ્મણ, હરિજન, ગાય, કૂતરું વગેરેમાં સમદૃષ્ટિ રાખી બધાંને ભાવપૂર્વક વંદન કરે. એ વંદનભક્તિ.

પૂજ્યશ્રીએ સુંદર દોહરાથી લખ્યું છે

દેહો દેવાલય બધાં આત્મા દેવ અભેદ
નિશ્ચય ભાવે વંદતાં જડે ન શોધ્યો ખેદ
વાચ્યદેહ સગુણ છે લક્ષ્ય બ્રહ્મ નિર્ગુણ
અંતર્યામી એક એ ચાલક ભાસક પૂર્ણ

દા.ત.અલર્ક

(૭) દાસ્યભક્તિ : પોતાને પ્રભુના દાસ ગણી પ્રભુની-ગુરુની દાસવત્ અખંડ સેવા કરે. સેવા કરવામાં અહંકાર, પ્રમાદ, આળસ, માન-અપમાન વગેરેને તિલાંજલી આપી શરીર-સ્વાસ્થ્યની ચિંતા કર્યા વગર ગુરુદેવની ભગવાનની સેવા કરવી. દા.ત. આયુરાજા, દાસકાકા.

(૮) સખ્યભક્તિ : પરમાત્માને પોતાનો અંતરંગ મિત્ર ગણી તેના વગર એક પણ ડગલું ના ભરે તેવો મૈત્રીભાવ ભક્તના હૃદયમાં પ્રગટ થાય. પ્રભુમિત્રના અસ્તિત્વ સિવાયની એક પળ પણ અકળાવી નાખે. તેના વગર એક ક્ષણ પણ ગમે નહીં. તેના મય થઈ જાય તે સખ્યભક્તિ.

દા.ત. પરશુરામ.

(૯) આત્મનિવેદન : પરમાત્માના—ગુરુદેવના ચરણોમાં તન-મન-ધન-સ્ત્રી બાળકો અને પોતાનાં સર્વસ્વનું હૃદયપૂર્વક સમર્પણ કરી દે. મનમાં એવી ભાવના થાય કે 'હું જો કાંઈ કરી શકું તેમ નથી તો આ બધાંનો ભોગવનાર હું કોણ ?' એમ વિચારી બધું જ ઈશ્વરાર્પણ કરી દે.

દા.ત. મોદીકાકા

બ્રહ્માના સાત માનસપુત્રો મરીચિ, અત્રિ, અંગીરસ, પુલત્સ્ય, પુલહ, ક્રતુ અને વશિષ્ઠ પૈકીના અત્રિ મુનિ અને અનસૂયાને ત્યાં ત્રિદેવ-બ્રહ્મા-વિષ્ણુ અને મહેશ-દત્તાત્રેય તરીકે અવતરે છે. દત્તાત્રેય ભગવાન એ ત્રણે દેવનું 'ગુરુ' સ્વરૂપ છે.

અત્રિ-અનસૂયાની ભક્તિનું વર્ણન ખૂબ જ અલંકારિક ભાષામાં પૂજ્યશ્રીએ કર્યું છે. તેમણે લખ્યું છે-ચંદ્ર સુંદર છે, મોહક છે, રૂપકડો છે. પરંતુ તેમાં પણ ડાઘ છે. સૂર્ય અત્યંત તેજસ્વી છે. પરંતુ તે પણ અસ્ત થાય છે. જ્યારે અત્ર્યનસૂયાનું બ્રહ્મતેજ નિર્ભેળ, ડાઘ વગરનું અને ક્યારેય અસ્ત નહીં પામનારું છે.

અનસૂયાજીની બ્રાહ્મીસ્થિતિનું વર્ણન કરતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું છે તેમના પાવિત્ર્યની પરાકાષ્ઠા, મનની નિર્લેપ સ્થિતિ તથા ઉત્કૃષ્ટ બ્રહ્મજ્ઞાનનો ત્રિવેણી સંગમ, તેમને કોઈ પણ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં પહાડની જેમ અચળ રહેવામાં સહાયરૂપ હતો.

ત્રિદેવ જ્યારે ભિક્ષુક બની આંગણે આવી અનસૂયાને નિર્વસ્ત્ર થઈ ભિક્ષા આપવા જણાવે છે ત્યારે અનસૂયા વિચારે છે કે, નિર્વસ્ત્ર થઈને ભિક્ષા આપવામાં શો વાંધો છે ? આંગણે આવેલો અતિથિ સંતુષ્ટ થયા વગર પાછો ફરે તો મારો ગૃહસ્થાશ્રમ લાજે. મારું મન ગંગાજળ જેવું પવિત્ર અને નિર્મળ છે. મને કોઈ પ્રકારનો ભય નથી.

અનસૂયા આગળ વિચારે છે :

"આ દેહ એ તો ઘર છે. આત્મા તેમાં વસતો દેવ છે. આ નવ દ્વારયુક્ત ઘરમાં આત્મા આનંદથી રહે છે. મારો આત્મા નિર્ગુણ-નિરાકાર છે. પાપ-પુણ્યથી પર છે. મારા હૃદયમાં પ્રજ્વળતા જ્ઞાનાગ્નિથી સમગ્ર વાસના ભસ્મીભૂત થઈ ગઈ છે. મને વસ્ત્રની પણ વાસના નથી. હું દિગંબર સ્વરૂપ છું."

પૂજ્યશ્રીએ સુંદર દોહરો પ્રયોજ્યો છે—

જ્ઞાનાગ્નિ મુજ હૃદયમાં સળગે પ્રગટ સદાય
પાપપુણ્ય સ્પર્શે નહીં ભસ્મ વિકારો થાય. ૬/૬૧

જગતજનની-સાવિત્રી, રમા-ઉમાના સ્ત્રીસહજ દ્વેષ તથા સ્ત્રીહઠને કારણે ત્રણે દેવ અનસૂયાના ઘરમાં પારણામાં બાળક બની ઝૂલતા થઈ ગયા. એક મહામુનિની પતિવ્રતા સ્ત્રી સામે પરાભૂત થઈ ત્રણેય જગતજનની પોતપોતાના પતિઓને લેવા આવે છે. એક જ પારણામાં સૂતેલાં ત્રણે બાળકોમાં કોણ કોનો પતિ છે તે તેઓ નક્કી કરી શકતી નથી. તેથી અત્યંત મૂંઝાયેલી માતાઓ મહાસતી અનસૂયાને પોતપોતાના પતિઓ પૃથક પૃથક કરી આપવા વિનવે છે ત્યારે અત્યંત ભક્તિભાવ સભર સ્તુતિ અનસૂયા માતા કરે છે -

"હે પ્રભુ, જળસ્થળમાં બધે તું ભરેલો છે. તું સર્વવ્યાપી છે, અખંડ છે. આદિ-

અનાદિ છે, નિરાકાર છે. તું તો તારી-સ્વમાયાથી જ વિવિધ રૂપો ધારણ કરે છે.'' આગળ અનસૂયાજી કહે છે- ''તારું પૂજન શેનાથી કરવું તે હું જાણતી નથી—કારણ જ્યાં જોઉં છું ત્યાં તું જ તું છે. સર્વમાં તારો જ વાસ છે. જેમ ગંગાજળથી ગંગાનું પૂજન થાય, તુલસીદળથી તુલસી પૂજાય, દીવાથી અગ્નિની આરતી થાય, તેમ હે પ્રભુ ! તું જ પૂજા છે, તું જ પૂજ્ય છે અને તને પૂજનાર પણ તું જ છે.''

આગળ કહે છે,

''હે પ્રભુ, મારા હૃદયનું સિંહાસન કરું છું, આપ આવીને સુખેથી બિરાજો. મારા અપ્રતિમ પ્રેમવારિથી આપને સ્નાન કરાવું છું. પ્રભુ, વાસનાનાં વસ્ત્ર ઓઢાડું છું, આ ઇન્દ્રિયોના અલંકારથી અલંકૃત કરું છું, હે પરમાત્મા, પૃથ્વીતત્ત્વ ચંદન છે, તેનાથી તિલક કરું છું. આકાશતત્ત્વ ફૂલ છે તે તારા ચરણે ધરું છું, વાયુતત્ત્વથી ધૂપ ચઢાવું છું. અગ્નિતત્ત્વથી દીપ પ્રગટાવું છું અને જલતત્ત્વનું નૈવેદ્ય ધરું છું. હે અનાથોના નાથ સોહં ભાવે પ્રાર્થના કરું છું. મારા પગનું હલનચલન તારી પ્રદક્ષિણા છે, મારું મસ્તક શ્રીફળ સ્વરૂપ છે, હે પૂર્ણતાના સ્વામી, મારામાં જે ન્યુન જણાય તેને પૂર્ણ કર.''

કેવી અનુપમ ભક્તિ અને તેને પૂજ્યશ્રીએ કેવી સુંદર અને અલંકૃત ભાષામાં આલેખી છે.

અને એક દિવસ બ્રહ્મવાદિની મહાસતી અનસૂયાના ઉદરમાં ત્રિભોવનના નાથ ત્રિમૂર્તિ નિવાસ કરે છે ત્યારે અનસૂયા માતાને અતિ ઉત્કૃષ્ટ દોહદેચ્છાઓ થાય છે. તેઓ નિરતિશય પરમાનંદમાં તરબોળ થઈ જાય છે. તેમના હૃદયમાં કેવળ જ્ઞાનનો મહાસાગર ઊમટી આવે છે.

આ પ્રસંગનું પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત ઋજુ અને આલંકારિક ભાષામાં માત્ર બે જ દોહરામાં વર્ણન કર્યું છે.

અંતર્વત્ની સુંદરી આનંદાપ્લુત એહ
કથે જ્ઞાન ઉત્તમ અતિ ટાળે ભવ સંદેહ - ૮/૨૯
બ્રહ્મ ચિત્કલા મૂળમાં તેમાં દૈવી ગર્ભ
દોહદ સુખકો વર્ણવે નર્યો બ્રહ્મરસગર્ભ - ૮/૩૦

બરાબર નવ માસ, નવ દિને, માગશર માસની પૂર્ણિમાને દિવસે અનસૂયા માતાની કૂખે ત્રિમૂર્તિ અવતરે છે અને તે જ સમયે અત્ર્યનસૂયા સામે છ હાથ, ત્રણ મસ્તકવાળા ભસ્મલિપ્ત શરીરવાળા કાષાયાંબર ધારણ કરેલા, માથે જટાભારવાળા, તેજસ્વી, કરોડો સૂર્યની પ્રભા જેના મુખ પર વિલસે છે તેવા દત્ત ભગવાન પ્રગટ થાય છે.

અત્ર્યનસૂયાજી આ દિવ્ય વિભૂતિના ચરણોમાં નમી પડ્યાં અને આંખમાંથી દડ-દડ વહી જતાં આંસુ સાથે પ્રાર્થવા લાગ્યા :

પૂજ્યશ્રીએ ઉત્કૃષ્ટ શબ્દાલંકારથી અલંકૃત ભાષામાં વર્ણવ્યું છે-

અત્ર્યનસૂયા પ્રાર્થે છે -

''હે દિવ્ય દેહધારી પરમાત્મા, હે અજન્મા અવિનાશી પ્રભુ, આપ આદિ-અંતમાં સમાયેલા છો. વચ્ચે આપ જ નિર્વિકારરૂપે વસો છો. આપ સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં વ્યાપેલા

છો. આપમાં સમસ્ત બ્રહ્માંડ વસેલું છે. હે પરમાત્મા, કદીય નહીં બંધાનારા આપ માત્ર ભક્તિથી બંધાઈ જાવ છો, હે ભાવના ભૂખ્યા ભગવાન, આપની લીલા ન્યારી છે. હે અનાથોના નાથ, પુત્રભાવે આપનું લાલનપાલન કરતાં અમારી રહીસહી વાસના પણ નાશ પામે તેવી કૃપા કર.''

ત્યારે મંદ સ્મિત કરી મેઘ ગંભીર અવાજે દત્ત ભગવાન કહે છે :

''હે અત્રિમુનિ, હે અનસૂયામા, હું તમને 'મારું' દાન આપું છું.''

પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત સુંદર દોહરો પ્રયોજ્યો છે :

''આપ્યું મારું દાન મેં માનો નિશ્ચય એહ
રહીશ તમ સ્વાધીન હું આજ્ઞાધીન સદેહ'' ૮/૫૭

અને અત્રિમુનિને પરાપૂર્વનો પ્રસંગ યાદ આવી ગયો. એ દિવ્ય પ્રસંગ એમના મનઃચક્ષુ સમક્ષ તરવરી રહ્યો.

આદિ કાળની વાત છે. સૃષ્ટિનું સર્જન થઈ ગયું. હવે સૃષ્ટિસંચાલન કરવાની ફરજ વિષ્ણુ ભગવાનની આવી. પોતાની પ્રતિકૃતિ રૂપ મનુષ્ય સુખી થાય, સમૃદ્ધ થાય, આનંદથી રહે, પોતાની જરૂરિયાતો પૂર્ણ રીતે પ્રાપ્ત કરે તે માટે તેમણે અનેક ચીજવસ્તુઓનું સર્જન કર્યું અને તેને અલગ અલગ મોટા મોટા કોઠારોમાં ભરી દીધી. કોઈ કોઠારમાં અમૂલ્ય રત્નો ભર્યાં, કોઈમાં ખાદ્યપદાર્થો, કોઈમાં વસ્ત્રાલંકારો, તો કોઈમાં મનોરંજનની સામગ્રી ભરી. એ રીતે મનુષ્યને જરૂરી ચીજવસ્તુઓ અલગ અલગ કોઠારોમાં ભરી. ત્યાર પછી ઢંઢેરો પિટાવ્યો કે જેને જે જોઈએ તે લઈ જાય. બધા દોડતા દોડતા આવ્યા અને જેના હાથમાં જે આવ્યું તે ઉઠાવી લેવા લાગ્યા. થોડી જ વારમાં બધા જ કોઠારો ખાલી થઈ ગયા.

લગભગ બપોરનો સમય થઈ ગયો. કોઠારો ખાલી થઈ જવાથી ત્યાંના દ્વારપાળો તે બંધ કરવા લાગ્યા.

એટલામાં અત્રિમુનિ આવ્યા. તેમની જીર્ણશીર્ણ થઈ ગયેલી પોતડી, ખભા પરનો તેવો જ ફાટેલો ખેસ, લાંબી જટા-દાઢી, છાતીની સહેલાઈથી ગણી શકાય તેવી પાંસળીઓવાળો, મૂઠી હાડકાંનો માનવી જોઈ કોઈએ તેમના તરફ લક્ષ ના આપ્યું.

દ્વારપાળોને કોઠારોનાં દ્વાર બંધ કરતાં જોઈ એ બોલ્યા : ''દ્વારપાળજી, મારે લાયક ભગવાનના ભંડારમાંથી કાંઈ આપો.''

''મહારાજ, હવે બધું ખલાસ થઈ ગયું. ભંડારો લૂંટાઈ ગયા, તળિયાઝાટક થઈ ગયા. હવે કાંઈ નથી.''

અત્રિમુનિ બોલ્યા : ''મને આપવા જેવું તમારા ભગવાન પાસે કાંઈ નથી ?''

''ના, હવે કાંઈ નથી. તમે આવ્યા છો તેવા પાછા જાવ.''

''પાછો તો જઈશ, પણ તે પહેલાં તમે તમારા ભગવાનને પૂછો કે એક 'વિપ્ર'ને આપવા જેવું તમારી પાસે કાંઈ નથી ?''

''એકવાર કહ્યુંને કાંઈ નથી. અહીં વહીવટ મારો છે.''

''એમ નહીં, તમે અદ્ધર જવાબ ના આપો. તમે તમારા ભગવાનને પૂછો. એ

એમ કહેશે કે મને આપવા લાયક એમની પાસે કાંઈ નથી તો હું પાછો જઈશ.''

દ્વારપાળ કચવાતે મને ભગવાન પાસે ગયો. ભગવાનને વાત કરી. એટલે ભગવાન બોલ્યા : ''ભંડારોમાં હોય તો આપો.''

''પ્રભુ, બધાય ભંડારો ખાલી થઈ ગયા છે.''

''તો તે વાત વિપ્રને કરી દો.''

એટલે દ્વારપાળ પાછો આવીને બોલ્યો : ''મહારાજ, આપને આપવા માટે કાંઈ નથી. આપ પધારો.''

પરંતુ અત્રિમુનિ પાછા જવા થોડા જ આવ્યા હતા ? તેમણે ખૂબ શ્રદ્ધાના રણકાર સાથે કહ્યું,

''ભાઈ, પરમકૃપાળુ ભગવાનના દરબારમાં મને આપવા જેવું કંઈ નથી તે વાત હું માનતો નથી. તું ફરીથી અંદર જા અને ભગવાનને પૂછ કે ''વિપ્રને આપવા માટે તમારી પાસે ખરેખર કાંઈ નથી ?''

દ્વારપાળને કંટાળો આવતો હતો છતાં તે પ્રભુ પાસે ગયો અને બોલ્યો :

''પ્રભુ, વિપ્ર તો ખૂબ જિદ્દી છે. ખસતો જ નથી. જુઆની જેમ ચોંટ્યો છે. કહે છે કે તારા ભગવાનને પૂછ કે ખરેખર તેમની પાસે મને આપવા જેવું કાંઈ નથી ?''

ભગવાન મરક-મરક હસવા લાગ્યા. પછી બોલ્યા :

''અરે અનુજ, આપણા ભંડારો ખાલી છે, તો તે બનાવનાર હું તો બાકી રહી ગયો કે નહીં ? જાવ એને કહો કે, ''હે બ્રાહ્મણ, હું ભગવાન પોતે ''મારું'' તને દાન કરું છું. મારા આત્માનું દાન કરું છું.''

''દત્તોઽયં તં મયાત્મેતિ-એ બ્રાહ્મણે બધું અનિત્ય છોડી નિત્ય એવા મને માગી લીધો. હું એને મારી જાત સમર્પિત કરું છું.''

અને દત્તભગવાન અત્રિના ઘરમાં પારણામાં ઝૂલવા લાગ્યા. ત્રિમૂર્તિનો જન્મ થયો—પોતાનું દાન દેનાર તે વિષ્ણુ, બ્રહ્માજીનો અંશ તે ચંદ્ર અને મહાદેવનો અંશ તે દુર્વાશા મુનિ.

મૂળ પુરુષનો જન્મ થાય ત્યારે પ્રકૃતિ સોળે કળાએ ખીલી ઊઠે, તેનું અદ્‌ભુત વર્ણન કરતાં પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું છે :

''પુષ્પવૃષ્ટિ દેવો કરે વહે મંદ સમીર
વાગે દુંદુભિ સ્વર્ગમાં ગાય ગંધર્વધીર ૮/૬૦
નાચે આનંદે અહા અષ્ટ નાયિકા ત્યાંય
સ્થાવર જંગમ સર્વને અમિત આનંદ થાય ૮/૬૧
વંધ્ય વૃક્ષ ફળ્યાં અહા વંધ્યા સગર્ભા તેમ
આનંદોત્સવ વિશ્વમાં વર્ત્યો સઘળે એમ. ૮/૬૨
મૂળ પુરુષ જ્યાં અવતરે ઊડે અખંડ ગુલાલ
દુઃખો નાસે દશ દિશા ટળે દુરિત દુષ્કાળ ૮/૬૩

કેવી સચોટ શૈલીમાં પૂજ્યશ્રીએ તત્કાલીન પ્રકૃતિનું વર્ણન કર્યું છે.

અને આગળ અનસૂયા માતાના ભાગ્યનું વર્ણન કરતા લખે છે :

ધન્ય સાધ્વી અનસૂયા દેવત્રયની માત
યત્સ્તન્યે વિધિ હર હરિ થાય તૃપ્ત સાક્ષાત્ ૮/૬૪

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશને પારણામાં પોઢાવી મા અનસૂયા ઝુલાવે છે અને હાલરડું ગાય છે. પૂજ્યશ્રીએ હાલરડામાં નર્યો બ્રહ્મરસગર્ભ ભરી દીધો છે. આવું નરદમ આધ્યાત્મિકતાથી નીતરતું હાલરડું ક્યાંય લખાયું હોય તેવું જોયું-જાણ્યું નથી. ઘણા કવિઓએ રામને ઝુલાવ્યા, કૃષ્ણને ઝુલાવ્યા પણ કોઈએ દત્તને ઝુલાવ્યા જાણ્યા નથી. વળી અન્ય હાલરડાંમાં માત્ર બાહ્ય સ્વરૂપ, ભભક, રૂપ, લાવણ્ય, લાલિત્ય, પારણાંનું વર્ણન વગેરે આવતાં જોવાય છે. લાલજીને લાડકોડથી પટાવતા-કલાવતા હાલરડાં નજરે ચઢે છે. પરંતુ આત્માનાં રૂપ અને નરી આધ્યાત્મિકતાના રંગે રંગી નાખતું હાલરડું તો માત્ર પૂજ્યશ્રીની—અવધૂતની કલમમાંથી જ ટપકેલું જાણ્યું છે.

'અત્રિ' એટલે 'અ'-'ત્રિ' એટલે કે ત્રણે ગુણો સત્ત્વ, રજસ અને તમસથી પર, જ્ઞાનની ત્રણે ભૂમિકાઓ-શુભેચ્છા, વિચારણા અને તનુમાનસાની પાર પહોંચી ગયેલા અને ત્રણે મનોભૂમિકાઓ એટલે મૂઢ, ક્ષિપ્ત અને વિક્ષિપ્તથી પણ પર, કોટિ સૂર્ય સમાન પ્રભાવશાળી, તપોભાસ્કર, મુનિશ્રેષ્ઠ અત્રિમુનિ ત્રિગુણાતીત હતા.

શ્રીમદ્‌ભગવતગીતામાં ભગવાને સ્વયં ત્રિગુણાતીત માટે કહ્યું છે :

પ્રકાશં ચ પ્રવૃત્તિં ચ મોહમેવ ચ પાન્ડવ ।
ન દ્વેષ્ટિ સમ્પ્રવૃત્તાનિ ન નિવૃત્તાનિ કાંક્ષતિ ॥
ઉદાસીનવદાસીનો ગુણૈર્યો ન વિચાલ્યતે । ૧૪/૨૨
ગુણા વર્તન્ત ઈત્યેવ યોઽવતિષ્ઠતિ ને ઙ્ગતે ।
સમદુઃખ સુખઃ સ્વસ્થઃ સમલાષ્ટાશ્મ કાંચનઃ ।
તુલ્ય પ્રિયાપ્રિયો ધીરસ્તુલ્યનિન્દાત્મસંસ્તુતિઃ ॥
માનાપમાનયોસ્તુલ્યસ્તુલ્યો મિત્રારિપક્ષયોઃ ।
સર્વારમ્ભપરિત્યાગી ગુણાતીતઃ સ ઉચ્યતે ॥ ૧૪/૨૫

જે જ્ઞાન, અજ્ઞાન, કર્મપ્રવૃત્તિ પ્રાપ્ત થવા છતાં દ્વેષ કરતો નથી અને તેનો નાશ થતાં તેની ઈચ્છા કરતો નથી, જે ઉદાસીનની જેમ રહી ગુણોથી વિકાર પામતો નથી અને ગુણો જ કર્તા છે એમ માની પોતે કાંઈ કરતો નથી, જે સુખદુઃખને સમાન ગણે છે, આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર રહે છે, માટી, પથ્થર અને સોનાને એકસરખાં માને છે. પ્રિય અને અપ્રિયને સમાન ગણે છે, જે નિંદા, સ્તુતિને સમાન ગણે છે, જે ધૈર્યવાન હોય છે, જેને માન-અપમાન સરખાં છે, મિત્ર-શત્રુ પણ સરખા જ ગણે છે અને જેણે સર્વ કર્મોનો પરિત્યાગ કર્યો છે તે ગુણાતીત કહેવાય.

અને એવા મહામુનિ અત્રિનાં ધર્મપત્ની મહાસતી, બ્રહ્મચિત્કલા, બ્રહ્મવાદિની, પતિપાદસંલગ્ન અનસૂયા માતાની એકનિષ્ઠ, દીર્ઘ, અનન્ય તપ અને ભક્તિના ફળસ્વરૂપ આદિકાળમાં ભગવાને આપેલા વચન અનુસાર, ત્રિદેવ શ્રીદત્ત ભગવાન અત્ર્યનસૂયાને ત્યાં પ્રાદુર્ભાવ કરે તો એકમેવ યોગ્ય છે અને વળી વિશ્વંભરને પારણીએ હિંચોળવાની

શક્તિ બીજા કોનામાં હોય ?

પૂજ્યશ્રીનું ઉચ્ચતમ આધ્યાત્મિક્તામાં તરબોળ ગૂઢ અર્થવાળું હાલરડું સમજવું અતિ દુષ્કર છે. આમ છતાં જ્ઞાની પંડિતોની સહાયથી સહેજે સમજી શકાય છે.

ઝૂલો ઝૂલો રે દત્ત દિગંબર સ્વામી
અવધૂત પરાત્પર નામી
ઝુલાવે અનસૂયા, કર્દમ તનયા જાયા
અત્રિની નિગમાગેયા.

પૂર્ણજ્ઞાની, ત્રિગુણાતીત અત્રિની ભાર્યા, કર્દમ મુનિની દીકરી, વેદોએ જેનાં ગાન ગાયાં છે તેવી અનસૂયા, પરમ વિરક્ત, વૈરાગી કે જેણે પોતાનું મન સમસ્ત વાસનાઓમાંથી ખેંચી લીધું છે તેવો અવધૂત 'પરાત્પર'—'પર'નો પણ 'પર' એટલે પરમેશ્વર, પરબ્રહ્મ પરમાત્મા જે "નામી" છે - જેને હજારો નામ છે તેને પારણીયે ઝુલાવે છે.

અરે ! પરમાત્માને નામ શું ? રંગ શું ? રૂપ શું ? એ તો અનામી છે, અરંગી છે, અરૂપી છે. છતાંય ભક્તોને અનુકૂળતા રહે તેથી પૂજ્યશ્રીએ તેને નામી કહ્યો છે અને એ નામી જ ચૌદે ભુવનનો સ્વામી છે. જેણે દિગ્વસ્ત્ર ધારણ કર્યા છે તેને અનસૂયા ઝુલાવે છે.

આગળ પૂજ્યશ્રી ગાય છે :

ખાણો જે ચાર ચાર વિચિત્ર
પારણું એ જ પવિત્ર
ચોવીસ દોરડીએ ચિત્ર
બાંધ્યું સ્થંભે માયાત્મક સ્મૃતિગામી
ડોલે જો અંતર્જામી

સંસારમાં અવતરનાર જીવ માત્ર ચાર યોનીમાંથી જ અવતરણ કરે છે. એ ચાર યોની એટલે જરાપુજ-જે માદાના ગર્ભાશયમાં વિકાસ પામે, પૂર્ણ સ્વરૂપ લઈ જન્મે. દા.ત. મનુષ્ય, પ્રાણીઓ. આ યોનીમાં જન્મેલાને કાન હોય છે જ્યારે અન્ય યોનીજને દેખી શકાય તેવા કાન હોતા નથી.

અંડજ : અંડ એટલે ઈંડું. માદા ઈંડાં મૂકે. ઈંડાંને માતા સેવે અને તેમાં વિકાસ પામીને જન્મે તે અંડજ કહેવાય. દા.ત. પક્ષી, માછલી, મઘર વગેરે.

સ્વેદજ : પરસેવાથી પેદા થનાર સ્વેદજ. દા.ત. માંકડ, ચાંચડ વગેરે.

ઉદભિજજ : જમીનમાં બીજ વાવવાથી ઉત્પન્ન થાય. દા.ત.વૃક્ષ, વનસ્પતિ.

આ ચાર યોની તે ચાર ખાણો.

આ ખાણોને પૂજ્યશ્રીએ વિચિત્ર કહી છે. કારણ કે દરેકની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, લય અલગ છે. કાર્યપદ્ધતિ પણ અલગ અલગ છે. આમ છતાં સમગ્રતયા સંસારને જોતાં તે એકબીજાનાં પૂરક છે અને અનિવાર્ય છે. દરેકનું મહત્ત્વ આગવું છે.

આ ચાર ખાણો તે સંસારનું પારણું છે. તે પારણું પવિત્ર છે, કારણ કે તેમાં પરબ્રહ્મ પરમાત્મા દત્ત ભગવાન ઝૂલે છે. ગમે તે યોનીમાં જીવ જન્મ લે પણ તેમાં

દત્ત ભગવાનનો જ વાસ છે. "સર્વં વિષ્ણુમયં જગત." એટલે એ પ્રાણીમાત્રમાં ભગવાન વિષ્ણુ પ્રવર્તે છે.

જે પારણામાં દત્ત ભગવાન ઝૂલતા હોય તે એકાદી દોરીથી થોડું ખેંચાય ? એને ઝુલાવવા તો ચોવીસ દોરીઓની જરૂર પડે, પારણું ચોવીસ દોરથી બાંધી ખેંચવું પડે. આ ચોવીસ દોરીઓ એટલે

૫ જ્ઞાનેન્દ્રિય, ૫ કર્મેન્દ્રિય, ૫ તન્માત્રા, પંચમહાભૂત, મન, બુદ્ધિ, અહંકાર અને આત્મા કેવી ભવ્યાતિભવ્ય કલ્પના પૂજ્યશ્રીએ કરી છે !

જ્ઞાનેન્દ્રિય : કર્ણ, ચક્ષુ, ત્વચા, જીભ, નાક.

તન્માત્રા : શબ્દ, રૂપ, સ્પર્શ, રસ, ગંધ

કર્મેન્દ્રિય : હાથ, પગ, જીહ્વા, ગુદા, ઉપસ્થ.

પંચમહાભૂત : પૃથ્વી, જલ, તેજ, વાયુ, આકાશ

આ ચોવીસ દોરડીઓ એટલે સમસ્ત સૃષ્ટિ, પરાઅપરા પ્રકૃતિ સાથે બધું જ આવી ગયું. અપરા પ્રકૃતિ નાશવંત છે. જડ છે. મન, બુદ્ધિ, અહંકાર અને પંચમહાભૂત એ આઠ અપરા પ્રકૃતિનાં અંગ છે. જ્યારે પરાપ્રકૃતિ-આત્મા અવિનાશી છે.

અપરા પ્રકૃતિનાં આઠેય અંગ સમસ્ત જીવજંતુમાં હોય છે. તેવી જ રીતે આ આઠેય અંગ પરમાત્માના બ્રહ્મશરીરમાં પણ હોય છે. તેથી જ આત્મા અને પરમાત્મા એકરૂપ છે.

પૂજ્યશ્રીએ વળી પાછી ગૂઢ છતાં અતિ ઉત્કૃષ્ટ કલ્પના પ્રયોજી. એ ચાર ખાણોનું પારણું 'માયા'ના સ્તંભે બાંધ્યું. સમગ્ર સૃષ્ટિના જીવજંતુ એકબીજા સાથે માયાથી બંધાયેલા છે. એ માયા એટલી તો જટિલ છે કે તેને સમજવી કે પામવી એ અતિ દુષ્કર કાર્ય છે. ભલભલા મહાજ્ઞાનીઓ પણ માયાપાશથી બંધાઈ જાય છે. માયાથી પરાભવ પામી સામાન્ય મનુષ્યવત્ વ્યવહાર કરી બેસે છે.

આ પારણામાં-દેહ પર્યંકમાં એ પરાત્પર-સ્વામી-દત્ત-વિષ્ણુ છે. તે દરેક પ્રાણીમાત્રમાં છે.

કબીરજીએ કહ્યું છે :

જલથલમેં તૂહી વિરાજે જંત ભૂતમેં તૂ હી તૂ
કહત કબીરા સુન ભાઈ સાધુ ગુરુભી બનકે બેઠો તૂ.

અને એ પરમાત્મા પારણામાં પોઢી ગયો છે. સર્વના અંતરમાં રહેલો એ અંતરયામી માયામય સંસારમાં ડૂબેલા તેના ભક્તોને તારવા માટે પારણિયામાં આમથી તેમ ડોલે છે - ઝૂલે છે.

મનદોરી ખેંચી પ્રેમે
હીંચકા કર્મના ક્ષેમે
નાખે તું સહુને ધીમે
તે ભક્ત સખા ભક્તિવશ
તું જન્મી પારણીએ ઝૂલે અકામી

શરીર એ રથ છે. આત્મા તેનો માલિક છે. બુદ્ધિ તેનો સારથિ છે અને મન તેની લગામ છે. આ લગામ એટલે મનની દોરી. પ્રભુએ પોતાના જ હાથમાં રાખી છે. તે અદશ્ય રહી મનની દોરી ખેંચી હીંચે છે અને સંસારમાં જ્યાં ભપકો દેખાય, રૂપાળું દેખાય તે પ્રાપ્ત કરવા મન દોડે. તેને પ્રાપ્ત કરવા કર્મ કરે. થોડું પ્રાપ્ત કરી વધુ પ્રાપ્ત કરવા મથે અને એમ એકથી બીજું અને બીજાથી ત્રીજું પ્રાપ્ત કરવા કર્મ કરે. પ્રભુ મન દ્વારા જ કર્મ કરાવે છે. એટલે કર્મ કરવાની પ્રવૃત્તિ અવિરત ચાલુ જ રહે અને તેથી તે આત્મા-જીવ સંસારમાં ડોલ્યા જ કરે. અંદર ઊંડો ને ઊંડો ખૂંપતો જ જાય છે અને કર્મના હીંચકા ખાધા જ કરે છે. આ હીંચકા એને એટલા સારા લાગે છે કે સંસારના પારણામાં તે આમરણાંત ઊંઘ્યા જ કરે છે. તેને કોણ હીંચોળે છે, કેમ હીંચોળે છે તે જાણવાની તેને આવશ્યકતા જણાતી નથી. પરંતુ ક્યારેક હીંચકો ખાતાં ખાતાં બાળકને બહાર આવવાનું મન થાય છે ત્યારે તે ધમપછાડા કરે છે, રડે છે, ધૂપે છે અને છેવટે મમતામયી મા બાળકને બહાર કાઢે છે. તેવી રીતે સ્વાર્થી કર્મોના હીંચકા ખાતાં ખાતાં થાકેલા મનુષ્યને પોતાનું જીવન-ડોલવામાં વ્યર્થ ગયું તેવો અહેસાસ થાય છે ત્યારે તે પોતાના સ્વાર્થાચારમાંથી બહાર આવવા માટે તેને હીંચનાર દીનવત્સલા માતા ભગવાનની સામે જોઈ આજીજી કરે છે, હીંચોળામાંથી બહાર નીકળવા ધમપછાડા કરે છે. એટલે કે તલસાટ અનુભવે છે. પ્રભુને પ્રાર્થના કરે છે ત્યારે પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા એને પારણામાંથી બહાર કાઢે છે અને કર્મમુક્તિનો માર્ગ ચીંધી મોક્ષમાર્ગગામી બનાવે છે. એટલે ક્યાંય ન બંધાનારો વિભુ આજીજીથી, ભક્તિથી, પ્રાર્થનાથી બંધાય છે. ભક્તની ભક્તિ આગળ તે બિલકુલ પરવશ થાય છે અને સન્માર્ગદર્શક બની જાય છે.

પરમ કૃપાળુ વિશ્વંભરની લીલા અપરંપાર છે. તે કામ કરતો હોવા છતાં નથી કરતો, હીંચકા નાખતો હોવા છતાં નથી નાખતો, પોતે પારણામાં હીંચે છે છતાં નથી હીંચતો તે તો માત્ર નિષ્કામ ભાવે લીલા જ કર્યા કરે છે. તે ક્યાંય લેપાતો નથી.

સંસાર વાસના ચાળા
વિષયોના જે તે કાળા
મમતાનાં મેલાં જાળાં
મૂકીને એ શ્રુતિગર્ભ ગીત-સુખધામી
સાંભળે ધન્ય ગુરુગામી

કર્મ નહીં કરવાનું એટલે કામ કર્યા વગર આળસુની જેમ પડી રહેવાનું નહીં. પોતાની ફરજ રૂપે આવતાં બધાં જ કાર્યો કરવાં જ પડે. પરંતુ તે નિષ્કામભાવે કરવાનાં. તે કર્મમાં આસક્તિ નહીં જોડવાની. એટલે કે તેના ફળની અપેક્ષા નહીં સેવવાની.

પરંતુ મનુષ્ય દરેક કાર્યમાં આસક્તિ-અપેક્ષા સેવી, વળતરની ભાવના રાખી તેમાં ગૂંથાઈ જાય છે. ગૂંચાઈ જાય છે અને કર્મના બંધનમાં આકંઠ ડૂબી જાય છે. જે ખરેખર નિરર્થક છે. તેથી પૂજ્યશ્રીએ તેને સંસારવાસના ચાળા કહ્યા છે. સંસારી જીવ સાંસારિક વિષયોની ઝપટમાં એવો તો ગરકાવ થઈ જાય છે કે તે કાળાં કામ

કરતાં અચકાતો નથી.

જ્યારે મનુષ્યને એમ થાય કે - હું આ કામ કરું છું ત્યારે તેને મમતા જાગે અને સમય જતાં જે તે વિષય પરત્વે મમતાનાં ઘાડાં-મેલાં જાળાં જામતાં જાય. મમતામાંથી 'અહમ્' પેદા થાય અને અહંકાર ક્યારેય મનુષ્યને નિષ્કામભાવ તરફ ઢૂંકવા દેતો નથી.

વાસનાઓ દિનપ્રતિદિન વધતી જ જાય છે. વધતી જ જાય છે. જે મૃત્યુ આવતાં પણ પૂરી થતી નથી. તેથી અધૂરી વાસનાઓ પૂરી કરવા ફરીથી પૃથ્વી પર જન્મ ધારણ કરવો પડે છે. જેવી વાસના તેવો જન્મ ધારણ કરે છે. એ વિષયોના ચાળા, મમતાનાં જાળાં વગેરેમાંથી બહાર આવી જે ગુરુગામી એટલે કે ગુરુને સમર્પિત થાય છે તે જ સર્વસુખનું ધામ પ્રાપ્ત કરવાને લાયક બને છે. તે બ્રહ્મજ્ઞાનનાં ગાન સાંભળવાને અધિકારી બને છે. કેવળ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માત્ર ગુરુકૃપા હોય તો જ થાય.

ઉન્મની નિદ્રા સાધી
પામે એ રંગ પ્રસાદી
સહુ ટળે ઉપાધિ વ્યાધિ
ત્રિભુવનમાં ના તેને કશીએ ખામી
રાખે તું સ્વાત્મારામી.

કેવળ ગુરુકૃપાને કારણે ભક્ત જ્યારે યોગના એક પછી એક સોપાન સર કરતો જાય ત્યારે ધીમે ધીમે યમ-નિયમ આસન સિદ્ધ કરી, પ્રાણાયામથી પ્રાણજપ કરી મનોજપની દિશામાં આગળ વધે છે. મનોજપ થતાંની સાથે મનની લગામ આત્માના કાબૂમાં આવી જાય છે. મનમાં કોઈ વિચારો આવતા નથી. સંકલ્પ-વિકલ્પ દેખા દેતા નથી. મનની આ શાંત, તરંગરહિત સંકલ્પ-વિકલ્પહીન દશાને યોગશાસ્ત્રમાં ઉન્મની અવસ્થા કહે છે.

કોઈ પણ પ્રકારના વિકાર, રાગદ્વેષથી રહિત આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરેલ યોગીને હવે કાંઈ ઇચ્છા જ થતી નથી. તે નિરીચ્છ બની જાય છે. આ સ્થિતિને યોગમાં યોગીઓની રાત્રી કહે છે. આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરતા યોગીને સમાધિનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. તે રંગમહેલના સાતમા માળે ચઢી જ્યોતિસ્વરૂપ પરમાત્માનાં દર્શન કરે છે. આ પરમસુખની પ્રાપ્તિની પ્રસાદી મળ્યા પછી યોગીને કાંઈ કરવાનું રહેતું નથી. તેને આધિ-વ્યાધિ-ઉપાધિ ક્યાંય નડતી નથી. તે યોગી પૂર્ણત્વ પ્રાપ્ત કરી શિવસ્વરૂપ બની જાય છે. તેને પાપ-પુણ્ય સ્પર્શતાં જ નથી. તે પોતાના આતમરાજ્યનો બેતાજ બાદશાહ બની બાકીનું આયુષ્ય નિસંગી બની નિર્ગમન કરે છે.

પ્રભુનાં ચરણોમાં પોતાને નિતાંત સમર્પણ કરી પૂજ્યશ્રીએ જ્ઞાનની પરાકાષ્ઠા ઝુલામાં ગૂંથી લીધી છે. કેવી પ્રચંડ બ્રહ્મરસાસ્વાદથી નીતરતી આધ્યાત્મિકતા ! આ સ્થળે પૂજ્યશ્રીએ ભક્તિ-જ્ઞાન અને કર્મના ત્રિવેણી સંગમને અવતરીત કરી ભક્તોને ન્યાલ કરી દીધાં છે.

દત્ત ભગવાનની આઠ વર્ષની ઉંમરે અત્રિમુનિ મૌંજીબંધન વિધિ કરે છે. પછી દત્ત ભગવાન કૈલાસ જઈ સર્વેશ્વર મહાદેવ પાસે તમામ વિદ્યાઓ શીખે છે. ત્યાંથી પાંચેલેશ્વર જઈ તપ કરી પાછા માતાપિતા પાસે આવે છે. ત્યાર પછી દત્ત પ્રભુની

ઉન્મત્ત અવધૂતી સ્થિતિનું સુંદર વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ કર્યું છે.

પાછા આવીને લંગોટી સુધ્ધાં કાઢી નાંખી દિગ્વસ્ત્રો ધારણ કર્યાં. એકલા-એકલા બાળકની જેમ રમ્યા કરે, ક્યારેક છોકરીઓ સાથે રમત કરે, ક્યારેક યુવાન લાગે, ક્યારેક વૃદ્ધ દેખાય તો ક્યારેક બાળક જેવા દેખાય, ક્યારેક ફાટ્યાંતૂટ્યાં વસ્ત્રો ધારણ કરે તો ક્યારેક જરિયાન વાઘા પરિધાન કરે, ક્યારેક કૃષ દેખાય તો ક્યારેક પુષ્ટ દેખાય, ક્યારેક દંડી સ્વામી લાગે તો ક્યારેક ગૃહસ્થઆશ્રમી લાગે, ક્યારેક બ્રહ્મચારી પણ દેખાય. તેમને કોઈ પણ પ્રકારનો વિધિનિષેધ નહોતો. તેઓ ઉન્મત્તની જેમ વિચિત્ર ચેષ્ટાઓ કરતા. તેઓ ક્યારે ક્યાં હોય તેની ખબર ના પડતી. રાત્રે માહુરગઢે સૂએ, સવારે ગંગાસ્નાન કરે, કુરુક્ષેત્રમાં આચમન કરે, ગાણગાપુરમાં ધ્યાન ધરે, ધૂત પાપેશ્વરે ભસ્મ ચોળે, કરહાટે સંધ્યા કરે, કોલ્હાપુરમાં ભિક્ષા કરે, પંઢરપુરમાં તિલક કરે, પાંચાલેશ્વરમાં ભોજન કરે, તુંગભદ્રામાં જલપાન કરે, બદ્રીનારાયણ જઈ કથા સાંભળે, ગિરનાર પર આરામ કરે અને પશ્ચિમ સાગરે સાયં સંધ્યા કરે. તેઓ મનોવેગથી યથેચ્છ ગમન કરતા.

દત્ત પ્રભુની અવધૂતી સ્થિતિ જોઈ ઋષિમુનિઓ, જ્ઞાનીઓ બધા જ આશ્ચર્યમાં મુકાઈ જતા. પૂજ્યશ્રીએ દત્ત ભગવાનની અવધૂતી સ્થિતિનું ચિત્રણ ખૂબ સુંદર કર્યું છે.

ભક્ત પ્રહ્લાદના પ્રશ્નથી દત્ત ભગવાન તેને જ્ઞાનપ્રદાન કરે છે. તેનું ખૂબ સુંદર આલેખન પૂજ્યશ્રીએ કર્યું છે. પ્રભુ કહે છે ‘જગતમાં બધાં સુખની શોધમાં જીવન વેડફી નાખે છે અને દુઃખ આવી પડતાં ખૂબ વ્યાકુળ થઈ જાય છે. તેથી હું આત્માને સુખ સ્વરૂપ માની અહર્નિશ અંતવૃત્ત રહું છું. જેમ શેવાળથી આચ્છાદિત થયેલું પાણી શેવાળ દૂર કરવાથી નિર્મળ દેખાય, તેમ અજ્ઞાન રૂપી માયાથી આવૃત્ત આત્મા ઉપરથી જ્ઞાનની ઉપાસના કરી અજ્ઞાન દૂર કરવામાં આવે ત્યારે શુદ્ધ આત્મા દૃષ્ટિગોચર થાય.

“હું શુદ્ધ-બ્રહ્મમય આત્મા છું.” હું પરમાત્મા સ્વરૂપ છું, નિશ્ચલ છું, ‘હું એ છું’નો જ્ઞાનવિવેક કાચો પારો છે. તેને પચાવવાનું સામાન્ય માનવીનું ગજું નથી. તે જ્ઞાન પ્રભુમાં નિર્દંભ, અવિકારી શ્રદ્ધા-ભક્તિ ધરાવતો સાત્ત્વિક પુરુષ જ જીરવી શકે, પચાવી શકે.”

આગળ સાધ્ય દેવોને ભગવાન બોધ આપે છે, તે સુંદર એ ઋજુ શૈલીમાં પૂજ્યશ્રીએ વર્ણવ્યું છે.

પ્રભુ કહે છે, “મનને કાબૂમાં લેવું મનોદમન કરી મનોજય કરવો, માનઅપમાન સમાન ગણવા, આડા સંગે જવું નહીં, નિઃસંગી રહેવું. કદાચ સંગ કરવો પડે તો સંતનો સંગ કરવો.’ પૂજ્યશ્રીએ સુંદર દોહરો આલેખ્યો છે.

“રંગે પટ રંગાય છે સંગે લાગે રંગ.
માટે નિઃસંગી થવું વા કરવો સત્સંગ.” ૯/૧૦૦

કેટલી સહજ રીતે પૂજ્યશ્રીએ બધી વાત ટૂંકમાં જ જણાવી દીધી છે.

ગર્ગમુનિ પ્રજાપાલન સંબંધી અર્જુનને બોધ આપે છે તે પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ સરસ રીતે સમજાવ્યો છે. ગર્ગમુનિ કહે છે : “ભૂમિ ગાય સમાન છે અને પ્રજા વાછરડા જેવી છે. વાછરડું મરી જતાં ગાયનું દૂધ સુકાઈ જાય છે, તેમ પ્રજાને રંજાડતાં પૃથ્વી પોતાનો રસકસ ગુમાવી દે છે.”

યાજ્ઞવલ્કય સ્મૃતિમાં કહ્યું છે –

પ્રજાપીડન સંતાપાત્ સમું હુતાશનઃ ।
રાજ્ઞઃ કુલં પ્રાણાશ્ચાદગ્ધવા ન નિવર્તતે ॥

જે રાજા પ્રજાને પીડે છે, સંતાપે છે તે રાજાને, તેના કુળલક્ષ્મી સહિત, પ્રજામાં સંતાપથી ઉદ્ભવેલો અગ્નિ બાળી દે છે અને છતાંય શાંત નથી પડતો.

જંભ દૈત્ય જ્યારે દેવોને હરાવે છે ત્યારે દેવો દત્ત પ્રભુ પાસે આવે છે. તે સમયે દેવોને ભમાવવા, તેમની શ્રદ્ધા અને અડગતા જોવા માટે દત્ત ભગવાન નિર્વસ્ત્ર સ્ત્રી સાથે ક્રીડા કરે છે. તે પ્રસંગને અત્યંત અલંકારિક ભાષામાં પૂજ્યશ્રીએ અદ્ભુત રીતે વર્ણવ્યો છે.

દત્ત પ્રભુ આશ્રમમાં દિશાઓના વસ્ત્રો ઓઢીને બેઠા છે. તેમનો ભવ્ય ભાલ પ્રદેશ પ્રચંડ પ્રતિભા પાથરે છે. તેમની ત્રણ રેખાવાળી સુંદર લાંબી ગ્રીવા ભવ્યતામાં વધારો કરે છે. ગભરાયેલા દેવો દત્તની પાછળ સંતાય છે. ત્યારે દત્ત પ્રભુ નિર્વસ્ત્ર સ્ત્રી સાથે સુરાપાન અને ક્રીડામાં મગ્ન હતા. દત્ત ભગવાન સાથે બેઠેલી સ્ત્રીનું પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત ચુંબકીય વર્ણન કર્યું છે.

પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું છે - કોકિલ કંઠી, તન્વંગી-કોમળ કાયા, અત્યંત સુંદર, આકર્ષક, બિંબ જેવા સુકોમળ હોઠ, ઘટ્ટ-ઉત્તુંગ પયોધર મનને હરી લે તેવું સુંદર મુખકમળ, દાડમની કળી જેવા દાંત, ભ્રમર જેવા સુંદર કાળાં નયન, કેટલું સુંદર મનોગમ્ય આકર્ષક અને અદ્ભુત છતાં જરાય અશ્લિલ ન લાગે તેવું સ્ત્રીનું વર્ણન કર્યું છે.

પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ નિખાલસતાથી વ્યાવહારિક દોહરો પ્રયોજ્યો છે.

હરે ચિત્તદર્શન થકી કનક કાન્તા જાણ
પડે ન મોહે તે નકી પશુમુક્તવામાન ૧૧/૬૨

આહાહાહા- કેટલી સહજતાથી પૂજ્યશ્રીએ સનાતન સત્ય જણાવી દીધું છે.

પૂજ્યશ્રીની વર્ણનશક્તિ અદ્ભુત છે. તેમણે વર્ણન કરેલી ચીજ, વર્ણન માત્રથી આંખ સામે તરવરવા માંડે છે. એ વર્ણન એટલું સમ્યક હોય કે તેમાં એક શબ્દ પણ વધારાનો ના હોય અને કદાચ એકાદ શબ્દ કાઢી નાખીએ તો વર્ણનની અર્થસભર સુડોળતામાં ક્યાંક બેડોળતા અનુભવાય.

સહસ્ત્રાર્જુન-સહયાદ્રિ પર્વત પર દત્ત પ્રભુના આશ્રમમાં જાય છે. ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ કરેલું વર્ણન એટલું સુંદર છે કે જાણે આપણે પોતે ત્યાં વિચરતા હોઈએ તેવું લાગે.

પૂજ્યશ્રી લખે છે :

‘સુંદર ઝરણાં પર્વતના ઢાળ પરથી ખળખળ વહેતાં, કલકલ ધ્વનિ ઝંકૃત કરે છે. ઠંડો મીઠો સમીર વૃક્ષ, લતા, વેલીઓને રમાડતો રમાડતો વિચરી રહ્યો છે. ફળ-પુષ્પોથી વૃક્ષો લચી પડ્યાં છે. મોર-કોયલના કર્ણપ્રિય ગાન મનને આનંદ આપે છે. વાઘ અને ગાય એક સાથે વિચરે છે. જંગલ-આશ્રમનું કેવું અદ્ભુત વર્ણન કર્યું છે.

દત્ત ભગવાન જ્યારે અર્જુનના બે હાથ કાપી નાખે છે ત્યારે અર્જુન કહે છે :

"હે પ્રભુ ! શા માટે મોહ પમાડો છો ? અગ્નિમાં પડેલું લોઢું અશુદ્ધ હોય ? પ્રભુ, આપ તો નિઃસંગ છો, પાપ-પુણ્યથી પર છો. અનઘ છો અને આ માયાશક્તિ અનઘા એ પણ આપનું જ સ્વરૂપ છે. હે પ્રભુ, આપ તો ભેદા-ભેદાતીત છો. આપનાથી શુદ્ધ બીજું કાંઈ નથી."

કેવું હૃદયંગમ વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ કર્યું છે ! સહસ્ત્રાર્જુન ચોરાશી હજાર વર્ષ એક હથ્થું રાજ્ય કરી સમસ્ત પૃથ્વી પર આણ વર્તાવે છે. પછી તેના હૃદયમાં કોઈક દૈવી ક્ષણે વૈરાગ્ય સ્ફુર્યો. તેને થયું કે તેણે નાશવંત વૈભવની પ્રાપ્તિ માટે કેટલો બધો સંહાર કર્યો, કેટલી બધી ખટપટો કરી, કામક્રોધનો દાસ બન્યો, સ્ત્રીઓએ નચાવ્યો તેમ નાચ્યો. આ બધું અસ્થિર છે, ક્ષર છે, અનિત્ય છે. જગતનિયંતા પરાત્પર સ્વામીને પ્રસન્ન કરી મેં ચપટી કોદરા માગ્યા, આત્માનું અક્ષય-અવિનાશી મહારાજ્ય છોડી મેં આ નશ્વર રાજ્ય માંગ્યું. મારા જેવો હતભાગી કોણ ?

પૂજ્યશ્રીએ અર્જુનના પ્રાયશ્ચિત્તનું ખૂબ સુંદર વર્ણન કર્યું છે.

અર્જુનની અચળ શ્રદ્ધા, સર્વાંગિણ સમર્પણભાવ, પ્રભુ પામવા માટેની ઉત્કટ તાલાવેલી વગેરે હૃદયગત ભાવની બેનમૂન સ્તોત્રો રચી પૂજ્યશ્રીએ પોતાના અપ્રતિમ કવિત્વની રસલ્હાણ કરી છે.

પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું છે :

"હે કરુણાસાગર, આજે આપ શાથી રૂઠ્યા છો ? હે પ્રેમવત્સલ, મા-બાપ રૂઠે તો બાળક ક્યાં જાય ?

"હે મારા ભવભવના ખિવૈયા, આ દુર્ધર્ષ ભવસાગર તરવા માટે તારા ચરણો મારી નૌકા છે. જો ખિવૈયા અધવચ્ચે ડુબાડશે તો હું ક્યાં જઈશ ?

"હે પ્રભુ, ચાતક મેઘ પાસે નહીં માગે તો કોની પાસે હાથ ફેલાવશે ? જો જળ જળચર પ્રાણીઓને તરછોડશે તો તેઓ ક્યાં જશે ?"

આગળ અત્યંત ભાવભરી શૈલીમાં ભગવાનની અને પોતાની સ્થિતિની તુલના કરી કહે છે :

"હે પ્રભુ, તું તો જન્મમરણથી પર છે. તું તો અમર છે. તેથી તને મારા દુઃખની શી ખબર પડે ? મારે તો જનમવું પડે છે અને મરવું પડે છે. હે પ્રભુ, વાંઝણી સ્ત્રીને પ્રસવ વેદનાની ક્યાંથી ખબર હોય ?"

પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ સચોટ વાત કરી દઈને ભક્ત તરીકે ભગવાનને પણ સત્ય કહી દેવાના ભક્તના અધિકારની પુષ્ટિ કરી. અજન્માને જન્મ-મરણથી અનુભવાતા દુઃખની ખબર ક્યાંથી હોય ?

અને વળી આગળ તો પૂજ્યશ્રી સંપૂર્ણતયા ભક્તિ અને સમર્પણ ભાવથી તરબોળ અર્જુનની સ્તુતિ આલેખે છે :

ઊઠ અઘભંજના દત્તમુનીરંજના
સંસૃતિ ગંજના વિશ્વમૂર્તે
પૂર્ણ કરી કામના સત્ય કર નામના
દુઃખ હર વામના ભવ્યમૂર્તે

નિતાંત અદ્‌ભુત અલંકારિક ભાષામાં, શબ્દાનુપ્રાસ થકી અજોડ રચના પૂજ્યશ્રીએ આલેખી છે. હૃદયના સમસ્ત ભાવ નિચોવી દેતી કાવ્યકણિકાઓમાં પૂજ્યશ્રીનું બેજોડ અદ્‌ભુત કવિત્વ-સ્તુતિના અક્ષરે અક્ષર ઉપર અનંતના સ્વામીને સમર્પિત થવા થનગનતું અનુભવાય છે.

છેલ્લે બે કડીમાં તો પૂજ્યશ્રીએ નર્યો બ્રહ્મરસ ભરી દીધો છે.

અર્જુન કહે છે : "હે પ્રભુ, વિષય વાસનાની ધૂળની ડમરીઓ ચોપાસ વાવાઝોડાનું રૂપ લઈને મને ઘેરી વળી છે. મને કાંઈ દેખાતું નથી. કાંઈ સૂઝ પડતી નથી. હે દયાના સાગર, હું હારી ગયો છું. હે કૃપાળુ, વાસનામાં આકંઠ ડુબેલા એવા મારી ઉપર વૈરાગ્યનો અભિષેક કર. અજ્ઞાનના તિમિર ઘનમાં ભટકાતા એવા મારી ઉપર જ્ઞાનનો વરસાદ વરસાવ. ચોપાસ ભટકતા મારા મનને આત્માનો વિચાર કરાવ અને મારા અંતરને ઠાર."

અને અંતમાં અર્જુનની તાલાવેલી પરાકાષ્ઠા પર પહોંચી જાય છે. તે અત્યંત અધીરો થઈ જાય છે. તે કહે છે :

"દોડ સદ્‌ગુરુવરા કર હવે તો ત્વરા
આવી આગળ જરા કાળ દૂતી
રંગ શિરનો ફર્યો ચિત્ત મળ ના ગળ્યો
વ્યર્થ દોડી મર્યો કરમ કૂટી."

કેવી સુંદર અનુભવવાણી પૂજ્યશ્રીએ કાવ્યમાં ટપકાવી છે ! ખરેખર આમાં અર્જુનનું માત્ર નામ છે. પરંતુ પૂજ્યશ્રીનો પ્રભુપ્રાપ્તિ માટેનો આર્તનાદ છતો થાય છે. પૂજ્યશ્રીએ અંતર્યામીના ચરણોમાં સમાઈ જવા માટે અનુભવેલી તાલાવેલીના તરંગો એકએક અક્ષરમાં આંદોલિત થાય છે.

અને દત્ત ભગવાન કહે છે કે મેં અર્જુનને બધું આપ્યું છે ત્યારે મુમુક્ષુ અર્જુન કહે છે :

તરસ્યાને પાણી ઘટે ભૂખ્યાને પ્રભુ અન્ન
રક્ષણ શરણાગત તણું દરિદ્રીને ત્યમ ધન ૧૩/૧૩૧
જ્ઞાનદાન મુમુક્ષુને યોગ્ય યોગ્યને તેમ
કહેવું શું સર્વજ્ઞને દેવું કોને કેમ ? ૧૩/૧૩૨

અત્યંત સરળ ભાષામાં અતિ સંક્ષિપ્તમાં અને સચોટ રીતે પૂજ્યશ્રીએ હૃદયની લાગણી પ્રદર્શિત કરી, ભક્ત ભગવાનના સંબંધને અધ્યાહાર રાખી હળવો ઠપકો પણ પ્રભુને આપી દીધો. પૂજ્યશ્રીએ કહી દીધું કે, "હે સર્વજ્ઞ, તું તો ઘટઘટમાં વ્યાપેલો છે, તારાથી કાંઈ અજાણ્યું નથી. તો તને મારે એમ કહેવું પડે કે તારે કોને શું આપવું ? તને એટલીયે ખબર નથી પડતી ? શું ભક્તે તારી પાસે માંગવું જ પડે ? જેને જેની જરૂર હોય તે વણમાગ્યે તું આપી ના શકે ?"

દત્ત પ્રભુ કહે છે : "આદિકાળમાં અત્યારે દેખાય છે તે જગતનું અસ્તિત્વ જ ન હતું. તે સમયે સત્-ચિત્-આનંદ રૂપ 'બ્રહ્મ' એકલું જ હતું. તેનામાં કોઈ ભિન્નત્વ ન હતું. તે અખંડ અવિકારી, અક્ષય હતું. ત્યારે દ્વૈત-અદ્વૈત જેવો કોઈ વિતંડાવાદ ન હતો."

આ એક અદ્વિતીય, અખંડ, અવિકારી બ્રહ્મ પોતાના સંકલ્પબળથી અનેક થયું. બ્રહ્મ પોતાનામાંથી જ બધું રચે છે. તેથી રચનાર અને રચનામાં કોઈ ભેદ નથી. તેથી એકનું જ્ઞાન થતાં બધાનું જ્ઞાન થાય છે. આ સૃષ્ટિનો આરંભવાદ થયો.

આ રીતે બ્રહ્મ પોતે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિમાં ઉત્પન્ન કરનાર અને ઉપાદાન એટલે સામગ્રી પણ પોતે જ બને છે. તે નિર્વિકારપણે ક્યાંય પણ લિપ્ત થયા વગર સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરે છે અને જેમ કરોળિયો પોતાના જાળાનું સર્જન કરી પોતે જ નાશ કરે છે તેમ બ્રહ્મ પણ સૃષ્ટિનું સર્જન કરી તે જ તેનો નાશ કરે છે.

આથી બ્રહ્મમાં સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિનો આભાસ થાય છે. બ્રહ્મમાં દેખાતું બધું જ મિથ્યા છે. માત્ર બ્રહ્મ જ સત્ય છે, અનાદિ છે, અક્ષર છે, અવિનાશી છે.

બ્રહ્મમાંથી 'અહં'નું સ્ફુરણ થયું તેને પ્રકૃતિ કહે છે. તેમાંથી મહત્ તત્ત્વ પેદા થયું. તેમાંથી અહંકાર, પંચભૂત વગેરેની ઉત્પત્તિ થઈ. આ રીતે પૂજ્યશ્રીએ પંચીકરણનું સુંદર વિવરણ કરી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ ખૂબ સરળ ભાષામાં દાખલાદલીલ સાથે આલેખી છે.

આગળ પર અર્જુન પોતાની મૂંઝવણ કહેતાં પૂછે છે કે -

"પ્રભુ, વાયુને બાંધી શકાય છે, આકાશને આંબી શકાય છે, અરે સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ તરંગોને યુક્તિ-પ્રયુક્તિથી રોકી શકાય છે. પરંતુ અતિ ચંચળ એવું મન ઘણાબધા પ્રયત્નો કરવા છતાં કાબૂમાં લઈ શકાતું નથી. તેને કાબૂમાં કેવી રીતે લેવું ?"

આ પ્રશ્નના જવાબમાં દત્ત પ્રભુ જે જવાબો આપે છે તે પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત સુંદર, સરળ, સાનુક્રમ અને પદ્ધતિસરના દોહરાઓ પ્રયોજી યોગ અને વૈરાગ્યને વિગતે સમજાવ્યા છે.

દત્ત પ્રભુ મુખ મલકાવતાં કહે છે—

"વૈરાગ્ય અને યોગાભ્યાસથી મન કાબૂમાં આવે." આવો જ પ્રશ્ન મહાભારત કાળમાં અર્જુને શ્રીકૃષ્ણને પૂછેલો.

અર્જુન પૂછે છે -

ચંચલ હિમનઃ કૃષ્ણ પ્રમાથિ બલવદ્ દૃઢમ્ ।
તસ્યાંહં નિગ્રહં મન્યે વાયોરિવસુદુષ્કરમ્ ॥

મન અતિ ચંચલ છે. વળી કોઈપણ ઇચ્છાઓને સિદ્ધ ના થવા દે તેવું બળવાન અને અભેદ્ય છે. તેનો નિગ્રહ કરવો તે વાયુને બાંધવા જેવું દુઃસાધ્ય છે.

આનો જવાબ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ આપે છે—

અસંશય મહાબાહો મનો દુર્નિગ્રહંચલમ્ ।
અભ્યાસેન તુ કૌન્તેય વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહયતે ॥

"હે અર્જુન, મન ચંચળ છે. તેથી તેનો નિગ્રહ કરવો અતિ કઠિન છે. પરંતુ વૈરાગ્ય અને અભ્યાસના યોગથી તે કાબૂમાં આવે છે."

આગળ સમજાવતાં દત્ત ભગવાન સહસ્ત્રાર્જુનને કહે છે-

"જ્યારે વિષયભોગની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેમાં રહેલા દોષો નજર સમક્ષ લાવી જે તે વિષયનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરવો અને તેથી ધીમે ધીમે જે તે વિષયમાં વૈરાગ્ય પેદા થવા લાગે છે અને વૈરાગ્ય મુક્તિ માટે અમોઘ શસ્ત્ર છે."

દત્ત ભગવાને યોગાભ્યાસ સમજાવતાં અર્જુનને કહ્યું- "મન પ્રાણ અને શરીરની સંવાદિતા જાળવવા, તેનું નિયમન કરવા અષ્ટાંગ યોગ અત્યંત ઉપયોગી છે. યોગનાં આઠ અંગ એટલે યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ છે. પહેલાં પાંચ અંગ હઠયોગમાં ગણાય અને ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિને રાજયોગ કહે છે.

યમ : 'યમ' એટલે ઇન્દ્રિયો પર કાબૂ કરવો તે.

યોગશાસ્ત્રમાં આ સૌથી પ્રથમ છે. યમ દશ છે.

(૧) અહિંસા : કોઈને દુઃખ ના આપવું.
(૨) સત્ય : સત્ય અને યથાર્થ બોલવું.
(૩) દયા : પ્રાણીમાત્ર પર દયા રાખવી.
(૪) બ્રહ્મચર્ય : મૈથુનનો ત્યાગ કરવો.
(૫) આર્જવ : નિષ્કપટ રહેવું.
(૬) ક્ષમા : માફી આપવી.
(૭) ધૃતિ : અવિકારી બનવું.
(૮) મિતાહાર : પથ્ય અને મિત જમવું.
(૯) અસ્તેય : ચોરી ન કરવી.
(૧૦) શૌચ :- અંતઃ શુદ્ધિ-પવિત્ર રહેવું.

નિયમ :-

(૧) તપ : દેહશુદ્ધિ માટે તપ કરવું.
(૨) સંતોષ : દૈવે જે મળે તેનાથી સંતોષ રાખવો.
(૩) આસ્તિક્ય : દેવ, ગુરુ, વેદ પર શ્રદ્ધા રાખવી.
(૪) શ્રવણ : વેદાંત વગેરેની વિચારધારાનું શ્રવણ કરવું.
(૫) દાન : સુપાત્રને દાન આપવું.
(૬) પૂજન : ભગવાન, ગુરુની પૂજા કરવી.
(૭) શ્રદ્ધા : સત્ કાર્યોમાં શ્રદ્ધા રાખવી.
(૮) લજ્જા : ખરાબ કર્મ કરતાં શરમ આવવી.
(૯) વ્રત : એકાદશી વગેરે વ્રત કરવાં.
(૧૦) જપ : ગુરુદેવે ઉપદેશેલા મંત્રનો જાપ કરવો.

વાચિકજપ : મોટેથી બોલીને કરે તે—અધમ પ્રકારના જપ.

ઉપાંશુ : હોઠ ફફડાવીને બોલે, પણ બાજુમાં બેઠેલ વ્યક્તિ એ સાંભળી ના શકે તે મધ્યમ જાપ છે.

માનસિક : હાલતાં, ચાલતાં, ઊઠતાં, બેસતાં કોઈ પણ ક્રિયા કરતાં મનમાં નિરંતર જાપ ચાલ્યા જ કરે તે ઉત્તમ જાપ છે.

યોગ અને જ્ઞાન માટે 'યમ-નિયમ'ને ખૂબ અગત્યના અને અનિવાર્ય દર્શાવતાં

પૂજ્યશ્રીએ એક દોહરો વર્ણવ્યો છે -

યમ-નિયમ પાયો નકી હોય ન જો સુદૃઢ ।
યોગ મહેલ ચઢે નહીં ભલે મરે મથી મૂઢ ॥ ૧૮/૩૮

આસન : ધ્યાન કરવા માટે યોગ્ય આસન સિદ્ધ કરવું. આમ તો યોગના ચોરાસી આસન છે. પરંતુ તેમાં મુખ્ય ચાર છે.

(૧) સ્વસ્તિકાસન : બંને પગનાં તળિયાંને ઢીંચણથી વાળેલા બન્ને પગની સાથળની નીચે રાખી બેસવું.

(૨) સિદ્ધાસન : ગુદા અને વૃષણ વચ્ચે ભાગને સીવની પ્રદેશ કહે છે. આ ભાગ પર ડાબા પગની એડી રાખી જમણા પગની એડી લિંગના મૂળ પર રાખવી અને ટટાર બેસવું.

યોગશાસ્ત્રમાં સિદ્ધાસન ખૂબ ઉત્તમ આસન ગણાય છે.

સ્વાત્મારામ યોગીન્દ્રે રચેલી હઠયોગ પ્રદીપિકામાં કહ્યું છે –

ચતુરશીતિ પીઠેખુ સિદ્ધમેવ સદાભ્યસેત્ ।
દ્વાસપ્તતિ સહસ્ત્રાણાં નાડીનાં મલ શોધનમ્ ॥

એટલે કે ચોરાશી આસનોમાં સર્વશ્રેષ્ઠ એવા સિદ્ધાસનનો અભ્યાસ હંમેશાં કરવો. તેનાથી શરીરની બોતેર હજાર નાડીઓના મળનું શોધન થાય છે.

(૩) પદ્માસન : ડાબા સાથળ પર જમણો પગ અને જમણી સાથળ પર ડાબો પગ, તળિયાં ઉપર તરફ રહે તેમ રાખવો. પછી પીઠ પાછળ બન્ને હાથ લઈ જઈ, ડાબા હાથથી ડાબાનો અને જમણાથી જમણાનો અંગૂઠો પકડવો અને નાસાગ્રે દૃષ્ટિ સ્થિર કરવી.

(૪) ભદ્રાસન : વૃષણોની નીચે સીવનીની બન્ને બાજુએ ડાબા-જમણા પગની એડીઓ ગોઠવવી. સીવનીની બન્ને બાજુએ ગોઠવાયેલા બન્ને પગને બન્ને હાથની આંગળીઓથી એકબીજા સાથે જોડી બન્ને હાથ વડે જકડી લેવા. આમ કરીને બન્ને હાથની હથેળીઓ પેટ સાથે દાબી રાખી સ્થિર બેસવું.

રજોગુણનો ધર્મ દેહ અને મનની ચંચળતા છે. આ આસન વડે રજોગુણનો નાશ કરી દેહ અને મનની ચંચળતા દૂર થાય છે. આ આસનથી આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને ચિત્તની એકાગ્રતા સધાય છે. ચિત્તનો વિક્ષેપ રોગરૂપ ગણવામાં આવે છે.

પાતંજલ યોગસૂત્રમાં ચિત્તમાં નવ પ્રકારે વિક્ષેપ આવે છે, તેમ વર્ણવ્યું છે.

(૧) વ્યાધિ : શરીરને કોઈ પણ રોગ લાગે તે ચિત્તની એકાગ્રતામાં વિક્ષેપ લાવે છે.

(૨) સત્યાન : ગમે તેટલી ઇચ્છા હોય છતાં કામ કરવાનું સામર્થ્ય ન હોય.

(૩) સંશય : હું યોગસાધના કરી શકીશ કે નહીં તેવો સંશય મનમાં જાગે.

(૪) પ્રમાદ : કાર્યમાં ઉત્સાહનો અભાવ.

(૫) આળસ : શરીર અને ચિત્તની જડતાથી પ્રવૃત્તિ કરવાની આળસ.

(૬) અવિરતિ : વિષયો તરફની તૃષ્ણાને કારણે વૈરાગ્યનો અભાવ.

(૭) ભ્રાંતિદર્શન : કોઈ પણ વિષયમાં યથાર્થ જ્ઞાનનો અભાવ જે તે વિષય માટે જુદા પ્રકારનું જ જ્ઞાન હોય.

(૮) અલબ્ધભૂમિકત્વ : કોઈ કારણસર યોગભૂમિનો લાભ ના થાય.

(૯) અનવસ્થિતત્વ : યોગભૂમિનો કોઈક પ્રકારે લાભ હોય છતાં પણ તેમાં ચિત્ત ચોંટે નહીં. ચિત્ત સ્થિર થાય જ નહીં.

આસન પછી યોગશાસ્ત્રમાં પ્રાણનું નિયમન કરવાનું હોય છે. પ્રાણનું નિયમન કરી પ્રાણજય કરવો તે અત્યંત અગત્યનું અંગ છે. પ્રાણજય કરવાની ક્રિયાને પ્રાણાયામ કહે છે. પ્રાણાયામ યોગમાર્ગનું ખૂબ જ મહત્ત્વનું અંગ છે. મનની સ્થિરતા માટે તથા મળશુદ્ધિ માટે તે અનિવાર્ય છે.

હઠયોગ પ્રદીપિકામાં કહ્યું છે :

ચલે વાતે ચલં ચિત્તં નિશ્ચલે નિશ્ચલં ભવેત્ ।
યોગી સ્થાણુત્વમપ્નોતિ તતો વાયું નિરોધયેત્ ॥

પ્રાણવાયુના અસ્થિર રહેવાથી ચિત્ત ચલિત થાય છે અને તે સ્થિર થતાં ચિત્ત સ્થિર થાય છે અને પ્રાણવાયુ અને ચિત્ત બન્ને સ્થિર થાય તો યોગી ચિરંજીવીપણું પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી પ્રાણવાયુનો નિરોધ અથવા નિયમન કરવું, પ્રાણવાયુને સ્થિર કરવો એટલે શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસની ક્રિયાને નિયમબદ્ધ કરવી. તેનું વહન સંવાદી રીતે થવા દેવું, નિયમન કરેલી શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયાને પ્રાણાયામ કહે છે.

પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સંક્ષિપ્તમાં, સચોટ રીતે પ્રાણાયામનું વર્ણન કર્યું છે.

પ્રાણાયામમાં શ્વાસ લઈને મૂકવાની પ્રક્રિયા ત્રણ તબક્કામાં આવે છે. દરેક તબક્કાનો નિશ્ચિત સમયગાળો અને પદ્ધતિ છે.

(૧) પૂરક : વાયુને ફેફસાંમાં પૂરવામાં આવે તેને પૂરક કહે છે.

(૨) કુંભક : ફેફસાંમાં પૂરેલો વાયુ રોકી રાખવો તેને કુંભક કહે છે.

(૩) રેચક : રોકેલા વાયુને બહાર કાઢવો તેને રેચક કહે છે.

પૂરક, કુંભક અને રેચકનો ચોક્કસ સમયગાળો હોય છે. પૂરકના સમયને એક ગણીએ તો કુંભક પૂરકથી ચાર ગણો અને રેચક પૂરકથી બે ગણો હોવો જોઈએ. દા.ત. પૂરકનો સમયગાળો ચાર સેકંડ થાય તો કુંભકને સોળ સેકંડ સુધી કરવો અને રેચક આઠ સેકંડમાં કરવો.

ટૂંકમાં પૂરક, કુંભક, રેચકનું પ્રમાણ અનુક્રમે ૧:૪:૨ હોવું જોઈએ.

સૌ પ્રથમ જમણું નસકોરું બંધ કરી ડાબા-(ઈડા) નસકોરાથી પૂરક કરવો. દા.ત. ચાર સેકંડ સુધીનો પૂરક થયો, ત્યાર પછી ડાબું તથા જમણું બન્ને નસકોરાં બંધ કરવાં અને કુંભક સોળ સેકન્ડ સુધી કરવું.ત્યાર પછી જમણા નસકોરાથી રેચક કરવો. રેચક આઠ સેકન્ડ કરવો. આ જ પ્રમાણે પ્રક્રિયાને ઊલટાવવી. આ આખી પ્રક્રિયાને એક પ્રાણાયામ કહે છે.

પ્રાણાયામ દરમિયાન વિવિધ 'બંધ' ખૂબ ઉપયોગી છે. પૂરક કર્યા પછી ગુદાનું સંકુચન કરવું. આ ક્રિયાને મૂળબંધ કહે છે. કુંભક શરૂ થતાંની સાથે માથું નમાવી હડપચી છાતીસરસી લેવી. આ ક્રિયાને જાલંદર બંધ કહે છે. રેચક કરતા જેમજેમ શ્વાસ

બહાર નીકળે તેમ તેમ પેટ અંદરની બાજુ–પીઠ તરફ ખેંચવું. આ ક્રિયાને ઉડ્ડિયાન બંધ કહે છે.

પ્રાણાયામ જાપ સાથે કરવામાં આવે તો તેને સબીજ પ્રાણાયામ કહે છે. જ્યારે જાપ વગર કરવામાં આવે તો નિર્બિજ પ્રાણાયામ કહે છે. આ પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સરળ શૈલીમાં સમજાવ્યું છે.

પ્રત્યાહાર : પૂજ્યશ્રીએ આગળ યોગના પાંચમા અંગનું વિવરણ સુંદર રીતે આપ્યું છે. આ પાંચમું અંગ પ્રત્યાહાર કહેવાય છે.

અંગ સમેટે કાચબો નિજાધીન અંદર
ખેંચે યોગી ઈન્દ્રિયો તેમ સ્વવશ સકળ ૧૮/૯૬
દોડે બહાર જો ફરી ખેંચે અંદર તેમ
થતાં સ્વવશ ઈન્દ્રિય સહુ સ્થિતપ્રજ્ઞ નર તેમ

જેમ કાચબો પોતાનાં સઘળાં અંગોને અંદર ખેંચી લે છે તેમ યોગીએ ઈન્દ્રિયોને અંદર ખેંચી લઈ વિષય-વાસનાથી વિમુખ બનાવી પોતાને વશ કરવી. આ ક્રિયાને પ્રત્યાહાર કહે છે.

ધારણા-ધ્યાન અને સમાધિ

યમ-નિયમથી શરૂ કરીને પ્રત્યાહાર સુધીના યોગનાં અંગો - હઠયોગ ગણાય છે. જ્યારે ધારણા-ધ્યાન-સમાધિ - રાજયોગ ગણાય છે. હઠયોગના અંગોમાં એકબીજા વચ્ચે ચોક્કસ અંતર જણાય છે. જ્યારે રાજ્યયોગનાં અંગો એકબીજામાં સમાઈ જતાં લાગે છે. તેથી તેમની વચ્ચે ખૂબ જ બારીક રેખા હોય છે.

જે તે અનુકૂળ આસન નિયત કરી બેસવું. પ્રાણાયામ પ્રત્યાહાર કરી આંખો બંધ રાખી, ભ્રૂમધ્યે અથવા નાસાગ્રે ધ્યાન રાખવું. અર્ધખુલ્લી આંખ રાખી નાસાગ્રે દૃષ્ટી રાખી શકાય. આ ક્રિયાને શાંભવી મુદ્રા કહે છે. મનને નાસાગ્રે અગર ભ્રૂમધ્યે સ્થિર રાખવા પ્રયત્ન કરવો. પોતાના ચંચળ સ્વભાવને લીધે મન ભટકવા નીકળી પડશે. પરંતુ પ્રયત્નપૂર્વક રોકવા પ્રયાસ કરવો. આ નિર્ગુણ ધારણા કહેવાય. નિર્ગુણ ધારણાથી મન કાબૂમાં ના રહે તો કોઈ બહારની ચીજવસ્તુ પર દા.ત. જ્યોત વગેરે પર દૃષ્ટિ ઠેરવવી. પ્રયત્ન ચાલુ રાખવો. આમ છતાં મનમાં વિચારો આવતા જ રહેવાના. તેને નાબૂદ કરવા માટે ઉપેક્ષાવૃત્તિ સેવવી. ધારણા દરમિયાન કોઈ વિચાર આવે તો તેને માત્ર દૃષ્ટાની માફક જ જોવા પ્રયત્ન કરવો. તેમાં લિપ્ત થવું નહીં. ઉપેક્ષિત વિચાર એની મેળે જ ચાલ્યો જશે. તેને સ્થાને બીજો વિચાર આવશે. આ વિચારની પણ ઉપેક્ષા કરવી. આમ એક પછી એક વિચારોની પ્રયત્નપૂર્વકની ઉપેક્ષાના કારણે સમયાંતરે વિચારો ખૂબ ઓછા થઈ જશે. છેવટે વિચાર વગરની સ્થિતિ આવતાં ધ્યેય તરફ ધ્યાન લાગી જશે. આ ધ્યાનની સ્થિતિ ગણાય છે. પૂજ્યશ્રીએ સુંદર દોહરામાં કહ્યું છે–

ધ્યાન-ધ્યાતા-ધ્યેયનું રહે પૃથક જ્યાં ભાન
'ધ્યાન' ત્યાં સુધી જાણવું કહે યોગી જન માન ૧૮/૧૦૯

વિચારરહિત સ્થિતિ થાય પરંતુ જ્યાં સુધી ધ્યાન ધરનારને પોતે ધ્યાન ધરે છે અને ધ્યેય તરફ ધ્યાન લાગી ગયું છે તેવું લાગે ત્યાં સુધી તે 'ધ્યાન' છે.

આમ યોગીએ ધ્યાનનો અભ્યાસ અવિરતપણે–નિયમિતપણે ચાલું રાખવો જોઈએ. એક સમયે જ્યારે ધ્યાન ધરનાર-ધ્યાતા ધ્યાન ભૂલી ધ્યેયમય બની જાય, ધ્યેયાકાર બની જાય ત્યારે તેને 'સમાધિ' કહેવાય.

પૂજ્યશ્રીએ સુંદર દોહરા પ્રયોજી લખ્યું છે :

ઠરે ચિત્ત અભ્યાસથી ભૂલે ધ્યાતા ધ્યાન
ધ્યેયાકારે મન રહે નિવાત-દીપ પ્રમાણ ૧૮/૧૧૦
એ જ સમાધિ જાણવી યોગ પ્રસાદશિખર
ધ્યેય માત્ર બાકી રહે થાએ ચિત્ત વિલય ૧૮/૧૧૧

ધ્યેયમાં ચિત્ત લીન થઈ જવા માટે પૂજ્યશ્રીએ કેવો અજોડ-અદ્ભુત શબ્દપ્રયોગ કર્યો છે. 'નિવાત-દીપ' જ્યારે પવન સદંતર બંધ હોય ત્યારે પ્રગટેલા દીવાની જ્યોત એકદમ સ્થિર હોય છે. તેમ ધ્યાતા-ધ્યાનમાં સ્થિર થઈ ધ્યેયાકાર થઈ જાય, દેહનું ભાન ચાલ્યું જાય, અંદર-બહારનું કોઈ જ્ઞાન ના રહે, યોગી ત્રણે અવસ્થાઓ એટલે કે જાગ્રત-સ્વપ્ન-સુષુપ્તિથી પર થઈ જાય, આ યોગીની ઉન્મની સ્થિતિ ગણાય.

હઠયોગ, પ્રાણાયામ–આદિથી સ્થિર થયેલા મનને ગુરુવાક્ય અથવા મહાવાક્ય પર સ્થિત કરવું અને ગુરુવચનનું નિદિધ્યાસન-મનન કરવું. જ્યાં સુધી ધ્યાન ધરનાર યોગી અને મહાવાક્યનું મનન પૃથક પૃથક હોય ત્યાં સુધી એ 'સવિકલ્પ સમાધિ' કહેવાય. ચાર વેદના ચાર મહાવાક્ય છે.

'પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ' (ઋગ્વેદ)-પ્રજ્ઞાન જ બ્રહ્મ છે.

'અહં બ્રહ્માસ્મિ' (યજુર્વેદ)-હું જ બ્રહ્મ છું.

'તત્ત્વમસિ' (સામવેદ)-તે તું છે.

'અયમાત્માબ્રહ્મ'(અથર્વવેદ)-આ આત્મા બ્રહ્મ છે.

મહાવાક્ય અગર ગુરુમંત્રનું મનન કરતાં કરતાં દ્વૈતબુદ્ધિનો ત્યાગ કરી અદ્વૈતમાં મન સ્થિર કરી તેલની ધારાની જેમ–તૈલધારવત્ અસ્ખલિતપણે મહાવાક્યનું ચિંતન કર્યા કરવું અને જ્યારે પ્રત્યેક શ્વાસમાં આત્મા એ જ પરબ્રહ્મ છે તેમ નિરંતર વહેવા લાગે તેને કારણે ધ્યાતા ધ્યાન ભૂલી ધ્યેયમય એટલે કે બ્રહ્મમય થઈ જાય તેને 'નિર્વિકલ્પ' સમાધિ કહે છે.

પૂજ્યશ્રી કહે છે કે નિર્વિકલ્પ સમાધિથી યોગીની વાસના નિર્મૂળ થાય છે. તે સત્-ચિત્-આનંદની પ્રાપ્તિ કરી સ્વયં બ્રહ્મ બની જાય છે.

યોગમાર્ગ અત્યંત કઠણ છે. 'કૈલાસં ઈવ દુર્ધર્ષ'ની જેમ યોગ શિખર આરોહણ અત્યંત દુર્ધર્ષ છે. કારણ કે સમાધિમાં સ્થિર થઈ યોગી બ્રહ્મમય થઈ જાય તે દેવોને ગમતું નથી. તેથી આ અતિ વિકટ માર્ગમાં અણિમા, ગરિમા આદિ સિદ્ધિઓ દેવો મોકલે છે. સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતાં તે સિદ્ધિની જાળની લપેટમાં આવી યોગી યોગભ્રષ્ટ થાય છે. તેની બ્રહ્મ તરફની પ્રગતિ અટકી જાય છે અને સિદ્ધિના કેફમાં ને કેફમાં જીવન પૂરું કરે છે.

પૂજ્યશ્રીએ પત્રગીતામાં તપસીને પત્ર ૧૪/૧૪માં લખ્યું છે.

નહીં સિદ્ધિ જેવો ખાડો સાધનાની વચ્ચે આડો
ઓળંગે એ તો જ દાડો વળે કરોડે કોકનો

સિદ્ધિરૂપી ખીણને યોગી પ્રયત્નપૂર્વક ઓળંગે તો જ તે આગળ પ્રગતિ કરી શકે. આવું કરોડોમાં કોઈક જ કરી શકે.

પૂજ્યશ્રીએ યોગીનું ખૂબ સુસ્પષ્ટ અને સમૃદ્ધ વર્ણન કર્યું છે :

- યોગી રસ્તા પર ચાલતાં ચાલતાં તેને આગળ જવા માટે જરૂરી લગભગ ચાર હાથથી દૂર જોતો નથી. તેથી તે યોગી અંધ છે.

- સારું, નરસું, કડવું વચન સાંભળવા છતાંય સાંભળતો નથી. તેથી તે બહેરો છે.

- સારું, સાચું અને ખૂબ થોડું બોલે છે. કોઈની નિંદા-સ્તુતિ કરતો નથી. તેથી યોગી મૂંગો છે.

- કુદરતી હાજત અગર ભિક્ષાટન માટે બહાર જાય છે તે સિવાય ક્યાંય જતો નથી માટે યોગી લંગડો છે.

- બે દિવસની છોકરી, સોળ વર્ષની સુંદર લાવણ્યવતી છોકરી કે વૃદ્ધાને જુએ તો તેની વૃત્તિમાં કોઈ જ ફેરફાર થતો નથી. તે નિર્વિકાર રહે છે, તેથી યોગી નપુંસક છે.

આમ પૂજ્યશ્રી કહે છે કે મુક્તને દુન્યવી, સાંસારિક કે અન્ય કોઈ પણ વૃત્તિ સ્પર્શ કરી શકતી નથી. તે પાપ-પુણ્યથી પર હોય છે.

આગળ પૂજ્યશ્રી અર્જુન દ્વારા સંસારવૃક્ષનું અપૂર્વ વર્ણન કરે છે.

"અંત વગરની વાસના એ મૂળ છે. તેનાં શુભ-અશુભ કર્મો તે બીજ છે. તેમાંથી વિષયોના ફણગા ફૂટેલા છે. ત્રિગુણ સત્ત્વ- રજ- તમ તેનું થડ છે. પંચભૂત એની ડાળીઓ છે. ઇન્દ્રિય અંકુર છે. વૃક્ષની છાલ ત્રિદેહાત્મક (સ્થૂળદેહ-સૂક્ષ્મદેહ- કારણદેહ) છે. ચોરાસી લાખ યોની તે તેનાં પાન છે. એ વૃક્ષ પર ગીધડાં અને હંસ બન્ને જેવાં પક્ષીઓ જીવ અને શિવ રૂપે બેઠાં છે. જીવ પોતાનાં કર્મોને આધીન રહી સુખ-દુઃખાદિ ફળ ભોગવે છે. જ્યારે શિવ પોતે કેવળ સાક્ષિભાવે બધું જ વિલોકે છે. જ્યાં સુધી ફળ ખાવાની વૃત્તિ રહે ત્યાં સુધી જીવ ઝાડ પર આમતેમ ભટક્યા કરે છે."

સમાધિમાંથી ઊઠીને સહસ્ત્રાર્જુન પોતાનો અનુભવ વર્ણવે છે. તે પૂજ્યશ્રી બેનમૂન શૈલીમાં અદ્ભુત રીતે વર્ણાવે છે.

અર્જુન કહે છે, "સર્વત્ર હું જ વ્યાપ્ત રહ્યો છું. આકાશમાં- આકાશવત્ સર્વત્ર હું જ છવાઈ ગયો છું. સમાધિ સુખનો અનુભવ અને અનુભવ લેનાર અલગ નહોતા – એકરૂપ હતા. હવે જ્યારે હું બધે જ સમાયેલો છું તો મારે ક્યાં જવું અને ક્યાં આવવું ?"

દત્ત ભગવાન અર્જુનને જ્ઞાનપ્રદાન કરતાં, જ્ઞાની-મુક્ત માટે કહે છે –

"જીવનમુક્ત જ્ઞાની પુરુષો ક્યાંય લેપાતા નથી. તેઓ ક્યાંય આસક્તિ અનુભવતા નથી. તેઓ સાવ સ્વાભાવિક રીતે જ સાક્ષીભાવે કામ કર્યા કરે છે અને જે કાંઈ કરે છે તે લોકશિક્ષણ અને લોકોપકાર માટે જ કરે છે." જ્ઞાની માટે પૂજ્યશ્રીએ સુંદર દોહરા પ્રયોજ્યા છે –

દોડે પ્રતીપ આપગા મીઠો ક્ષારાર્ણવ
થાએ શીતલ સૂર્ય પણ ચળેન જ્ઞાની લવ.
જણે વૃક્ષ મનુષ્યને કીડી કુંજર તેમ
માને ના આશ્ચર્ય એ તોએ જ્ઞાની એમ.

કેટલી બધી સચોટ સદૃષ્ટાંત વાત પૂજ્યશ્રીએ વર્ણવી છે. જ્ઞાની પૂન્ય- પાપાતીત હોય છે. તે જો પાપ કરે તો નર્કમાં જતા નથી. પુણ્ય કરે તો સ્વર્ગમાં જતા નથી. તેઓ સદાય નિર્લેપ હોય છે. કર્માકર્માતીત હોય છે. તેઓ તેમના પ્રારબ્ધાધીન શેષ જીવન નિર્ગમન કરે છે.

ક્યારેક કોઈને એ પ્રશ્ન થાય કે અજ્ઞાની પણ જ્ઞાની માફક પ્રારબ્ધાનુસાર જીવન જીવે છે તો જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીમાં ફરક શો ?

આ સ્વાભાવિક પ્રશ્નનો પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ સુંદર જવાબ આપ્યો છે.

પૂજ્યશ્રી કહે છે –

"જ્ઞાની ક્યારેય કોઈ પણ ભોગને સામેથી આમંત્રણ આપતો નથી. તે 'આ બધું સ્વપ્નવત્ છે', તેમ માની નિર્લેપ રહે છે. જ્યારે અજ્ઞાની ભોગને નોતરે છે અને તેમાં ગૂંચાઈ - ગૂંથાઈ જઈ અટવાઈ જાય છે.

"જ્ઞાનીને રાગદ્વેષ, લોભ, મોહ, શોક થતો નથી, જ્યારે અજ્ઞાની આ બધાંથી પીડાતો રહે છે.

"અજ્ઞાની ભયથી વ્યાકુળ થઈ જાય છે જ્યારે જ્ઞાનીને ભય લાગતો નથી, ભય જેવી કોઈ ચીજ એના શબ્દકોષમાં હોતી નથી.

"અજ્ઞાની દુઃખમાં અત્યંત દુઃખી થાય છે અને સુખમાં છકી જાય છે. જ્યારે જ્ઞાનીને મન સુખ, દુઃખ એક સમાન હોય છે."

ધેનુનું હરણ કરી સહસ્રાર્જુન જતો હોય છે ત્યારે ક્રોધથી સળગી જતા પરશુરામ પરશુ લઈ તેની પાછળ ધસી જાય છે. ત્યારે અર્જુન સાથેના યુદ્ધનું વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ આબેહૂબ કર્યું છે.

સહસ્ત્રાર્જુનનું અજેય સૈન્ય એક નાનકડા બાર વર્ષના લવર મૂછિયા છોકરડા પરશુરામ પર તૂટી પડે છે ત્યારે રેલાતા મહાસાગર જેવા સૈન્યનો પરશુરામ કચ્ચરઘાણ વાળે છે. તેનું આબેહૂબ વર્ણન કરી પૂજ્યશ્રીએ અપ્રતિમ કવિત્વશક્તિ દાખવીને કહ્યું છે.

મહા ભયાનક સમરાંગણમાં અર્જુનના સૈન્યમાં એકલો પરશુરામ પ્રલયકારી ચપળતાથી અતિ કૃદ્ધ - રુદ્રની માફક ઘૂમે છે. પૂજ્યશ્રી લખે છે કે કેટલાયનાં માથાં ફોડ્યાં, કોઈનાં બખ્તર તોડ્યાં, અનેક હાથી માર્યા, ઘોડા-રથોનો કચ્ચરઘાણ કાઢી નાખ્યો, લોહીની નદી વહેવા લાગી, તેમાં લોહીનું પૂર ઊઠ્યું, તેમાં શત્રુઓના વાળ શેવાળની જેમ તરતા હતા. કેટલાંય મડદાં ખેંચાતાં હતાં, કપાયેલા હાથ-પગ સર્પ જેવા લાગતા હતા. મનુષ્યનાં માંસનો કાદવ ચારેકોર ગંધાતો હતો. પૂજ્યશ્રીએ એવી તો ભીષણતા આલેખી છે કે જાણે તે આંખ સામે તરવરી રહે.

સૈન્યનો ખુરદો બોલાવી રામ અર્જુનની સામે આવે છે ત્યારે બન્ને વચ્ચે જે વાક્યુદ્ધ

થાય છે તે અત્યંત રસપ્રદ છે.

રામના રૂપે સ્વયં વિષ્ણુભગવાન તેની સાથે સંગ્રામ કરવા આવ્યા છે. તે જાણી અર્જુન આનંદવિભોર થઈ જાય છે અને મનોમન દત્ત પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે.

"ધન્ય છે મારા ગુરુદેવ, મારી લાજ રાખી. તારા સરખાને હાથે મરવાની મારી ઇચ્છા પૂરી કરી - હવે આ શરીર છોડી તારામાં ભળી જાઉં છું. આ બધું જ તારા ચરણોમાં સોંપી દઈ તારા રૂપમાં સમાઈ જાઉં છું અને પછી અર્જુન યોગના બળથી પ્રાણ ઊંચે લઈ જાય છે. સમસ્ત ઇન્દ્રિયો અંદર ખેંચી લઈ પ્રત્યાહાર કરે છે. ઇન્દ્રિયો મનમાં લીન કરી, મનને પ્રાણમાં ભેળવે છે. એ પ્રાણ સુખુમ્ણામાં ચઢાવી તેજમાં ભેળવે છે અને તેજને આત્મામાં ભેળવી બ્રહ્મમય બની જાય છે. તે પોતાની સઘળી વૃત્તિઓનો અવરોધ કરી અંદર જુએ છે, તો અંદર કરોડો સૂર્યનો પ્રકાશ ઝળહળતો હતો."

કેવું અદ્વિતીય વર્ણન. ઋષિઓના ઋષિ અને સમ્રાટોના સમ્રાટ એવા અર્જુનને જ શોભે તેવું અત્યંત આધ્યાત્મિક વૈભવથી છલકાતું વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ કર્યું છે.

અર્જુનના સો પુત્રો જ્યારે જાણે છે કે એક બારેક વર્ષના બ્રાહ્મણ છોકરડાએ અમારા મહાપરાક્રમી, સમરપ્રવીણ, કાળ પણ જેનાથી ડરે તેવા પિતાનો વધ કર્યો, ત્યારે તેમને અત્યંત આઘાત અને દુઃખદ આશ્ચર્ય થયું. પૂજ્યશ્રીએ તેમના મનની સ્થિતિનું હૂબહૂ આલેખન કર્યું છે. પૂજ્યશ્રી કહે છે કે,

"એક અળશિયાએ શેષનાગને હણ્યો, કોઈ એક ઉંદરડાએ દર ખોદતાં ખોદતાં પર્વત ઉલાળી પાડ્યો, શંકર ભગવાનને સ્મશાનનું કોઈ ભૂતડું ગળી ગયું, જંગલમાં રખડતા કોઈ એક સસલાએ ઐરાવતને માર્યો, હોલાએ ગરુડને યમધામ પહોંચતો કર્યો- અરે એક છોકરાએ ચંદ્રને પથરો મારીને ભોંય ભેગો કર્યો."

આગળ પૂજ્યશ્રી કહે છે કે અર્જુનના પુત્રોને એમ થયું કે આ બધું અશક્ય હોવા છતાં બની શકે; પરંતુ અમારા પિતાને કોઈ હણી નાખે એ કાળાંતરેય ના બને.

કેવી ઉત્કૃષ્ટ, તાદૃશ્ય અને અનુપમ કલ્પના પૂજ્યશ્રીએ પ્રયોજી છે.

અર્જુનના પુત્રો જમદગ્નિ મુનિનો વધ કરે છે તે જાણી રામ માહિષ્મતિમાં જઈ તે બધાને મારી નાખે છે. છતાં તેનો ગુસ્સો શાંત થતો નથી. એટલે તે પૃથ્વીને એકવીસ વખત નક્ષત્રિય કરી તેમના લોહીથી પાંચ કુંડ ભરી પિતૃતર્પણ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે. તે પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ અદ્‌ભુત શૈલીમાં વર્ણવ્યું છે.

ખભે કાવડ લઈ એક પલ્લામાં રેણુકા માતા અને બીજામાં જમદગ્નિ મુનિનો મૃતદેહ લઈ સહ્યાદ્રિ પર્વત પર ગુરુદેવ દત્ત પ્રભુના આશ્રમમાં આવે છે ત્યારે દત્ત પ્રભુનું સુંદર વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ કર્યું છે.

દિશાઓનાં વસ્ત્ર ધારણ કરેલાં, યોગીઓના પણ યોગી - મહાયોગી, પ્રચંડ પ્રતિભાશાળી, તેજસ્વી ભગવાન દત્તાત્રેય વિરાજેલા છે. તેમને માથે જટાભાર શોભે છે. ચંદ્રના જેવું સુંદર મુખકમળ છે. ભવ્ય આંખો, શંખના જેવો ત્રિરેખ કંઠ, પોપટની ચાંચ જેવું સુંદર નાક, વિશાળ છાતીવાળા દત્ત પ્રભુ ધ્યાન નિમગ્ન છે. આયુર્વેદમાં એક સ્થળે કહ્યું છે —

પ્રલંભ બાહુ પૃથુપીન વક્ષઃ
મહા લલાટો ધન નીલ કેશઃ

જાણે આંખ સામે તરવરી ઊઠે તેવું અપૂર્વ અને તાદૃશ્ય વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ કરેલું છે.

પરશુરામ ભગવાનની સામે આવે છે. તેમને જોઈ તેમનું માપ કાઢવા પ્રભુ એક મત્ત સુંદર લાવણ્યમયી દિવ્ય સ્ત્રી સાથે ક્રીડા કરવા લાગ્યા. આ સ્થાને પૂજ્યશ્રીએ સ્ત્રીનું એટલું તો હૃદયંગમ વર્ણન કર્યું છે કે ભલભલા શ્રૃંગારકાવ્યો તેની આગળ ઝાંખા પડી જાય. પૂજ્યશ્રી લખે છે —

"એ રૂપ યૌવનાની સામે અપ્સરાઓ કોઈ વિસાતમાં ન હતી. જેનું મોં જોઈ ચંદ્ર લાજી મરે. તેનાં નેત્રની ચમક જોઈ હરણ ચમકી ઊઠે, સુંદર કોમળ પરવાળા જેવા હોઠ, દાડમની કળી જેવા દાંત, પોપટની ચાંચ જેવું નાક, કોમલાંગી પુષ્ટ સ્તનવાળી, ઉન્નત નિતંબવાળી, હાથીના પગ જેવી પુષ્ટ જાંઘવાળી, સિંહ જેવી પાતળી કમરવાળી, હાથણી જેવી મદમાતી ચાલવાળી સુંદર સ્ત્રી દત્ત પ્રભુને અંકે શોભતી હતી." કોણ કહેશે કે પૂજ્યશ્રી શૃંગારરસના અભ્યાસી ન હતા?

કુવલયાશ્વના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળી મદાલસાના આક્રંદને પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત કરુણરસથી તરબોળ કરી દીધું છે. પૂજ્યશ્રી લખે છે.

કૂટે છાતી શિર અહા, તોડે મસ્તકવાળ
ફરીફરી મૂર્છિત પડે, કૂટ્યું કહે કપાળ ૨૯/૩૬
જળ વિણ જેવી માછલી તેવી પતિ વિણ નાર
મરે તરફડી સર્વદા ખાય સર્વનો માર ૨૯/૩૯

અને મદાલસાના અગ્નિપ્રવેશ પછી શત્રુજિત ખૂબ જ હતાશ થઈ જાય છે. પૂજ્યશ્રી કહે છે —

બાલ્યે યન્માતા મરે તારુણ્યે સ્ત્રીજાણ
વાર્ધક્યે પુત્રો મરે પાપી ન તત્ સમાન ૨૯/૪૫

કેવા અર્થપૂર્ણ યથા સમયે યોગ્ય શબ્દો પ્રયોજી પૂજ્યશ્રીએ કારુણ્યની પરાકાષ્ઠા સર્જી દીધી છે!

અને જ્યારે કુવલયાશ્વ મદાલસાના નિધનના સમાચાર જાણે છે ત્યારે કરુણ કલ્પાંત કરતા કહે છે: "શૂરવીરે શત્રુને મૂળ સહિત હણવો જોઈએ, નહીં તો અંતે સહન કરવાનો વારો આવે." આમ કહી પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત વ્યાવહારિક શિખામણ આપી દીધી છે. શત્રુશેષ, ઋણશેષ અને અગ્નિશેષ અંતે શોક જ કરાવે.

બ્રહ્મનિષ્ઠ મદાલસા વિક્રાંતને જન્મ દે છે અને પારણામાં પોઢાવી હાલરડું ગાય છે. હાલરડામાં મદાલસા પુત્ર પર વૈરાગ્યનાં અમૃત સીંચે છે. પૂજ્યશ્રીએ બ્રહ્મરસથી ભરપૂર અદ્વૈતના કેવળ જ્ઞાનથી તરબતર હાલરડું રચી ભક્તો માટે બોધામૃતનો મહાસાગર ફેલાવી દીધો છે.

પૂજ્યશ્રી મદાલસાના કંઠે ગાય છે —

ઝૂલો રે કુંવર પારણે, કેમ રડે તું આમ?

આટલું કુંવરને પૂછી મદાલસા પુત્રને જ્ઞાન પીરસવા માંડે છે.

તેં ચોરાસી લાખ યોનીઓમાં ભટકી-ભટકીને ઘણાં બધાં અવળાં-સવળાં કામ કર્યાં છે. તું રૂપની પાછળ ઘેલો થઈ વિષયવાસનામાં આકંઠ ડૂબી જઈ નરકમાં સબડ્યા કર્યો છું. અનેક જન્મો તેં ભોગ વિલાસમાં વેડફી નાખ્યા છે. હે પુત્ર - વૈરાગ્ય વગર મન ક્યારેય ઠરશે નહીં.

"તારા સદ્‌નસીબે હવે તું સાચા રસ્તે આવી ગયો છું. હવે આ જન્મ પણ વેડફીશ નહીં. હવે ભોગવિલાસના કાદવમાં ખૂંપીશ નહીં.

આ મોહ, મમતા બધું ઠગારું છે. તું તો નિર્વિકાર છે. મા-બાપના મેલથી તું ઉત્પન્ન થયો છું. થોડો વિચાર તો કર કે આ હાડ-માંસના માળખા પર ચામડું ચઢાવી અંદર મળ, મૂત્ર, વિષ્ઠા, માંસ, રક્ત બધું ભરી દીધું છે !

"કેવી જુગુપ્સા થાય તેવી સત્ય વાત પૂજ્યશ્રીએ સહજ રીતે નિરૂપી દીધી છે. "હાડ-ચામના ખોખામાં અંદર મળ-મૂત્ર ભરેલું છે, કહી આવા ગંદા શરીર તરફ દોષદૃષ્ટિથી જોવા માટેનો પૂજ્યશ્રીનો ઇશારો છે. જેથી આવા ગંદા શરીર તરફ વાસનાવૃત્તિ જાગે નહીં."

બીજા પુત્ર સુબાહુને પણ વૈરાગ્યના પાઠ ભણાવતાં મદાલસા કહે છે –

"આ મળ-મૂત્ર-માંસથી ભરેલા ખોખાને કાગડા-કૂતરાં ચૂંથે નહીં એટલે રૂપાળી દેખાતી ચામડીથી ઢાંક્યું છે. તું તો એમાં વસનારો ચિરંજીવ આત્મા છે. આ અમંગળ શરીર તારું નથી. તે અનિત્ય છે. તું તો નિત્ય છે. સ્વયં જ્યોતિ સ્વરૂપ છે. શુદ્ધ છે."

"આગળ મદાલસા કુવલયાશ્વને કહે છે કે કર્મમાર્ગમાં ઝાંઝવાના નીરની જેમ સુખ દેખાય છે પરંતુ અંતે તેમાં દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. સંસારના ક્ષણિક ભોગમાં સુખ જોનારની ભોગની ભૂખ ક્યારેય (ભાંગતી) શમતી નથી. તે ભોગની પાછળ ભૂત થઈને ભમ્યા કરે છે. તેથી સર્વ એષણાઓનો ત્યાગ કરી આત્માની પરમ ગતિ માટે સાધના કરવી એ જ એક શાશ્વત સુખ માટેનો રસ્તો છે."

પૂજ્યશ્રીએ એક સુંદર દોહરો રચી કહ્યું છે –

કર્મમાર્ગમાં સુખદિસે થાએ આગળ દુઃખ
ભમે ભોગી ભવમાં સદા શમે ન સ્વપ્ને ભૂખ ૩૨/૧૧

નારદે પરિવ્રાજકોપનિષદ (૩/૩૭)માં લખ્યું છે.

ન જા તું કામઃ કામાનામુપભોગેન શામ્યતિ ।
હવિષા કૃષ્ણ વર્ત્મેવ ભૂપ એવાભિ વર્ધતે ॥

કામનાઓના ઉપભોગથી કામેચ્છાઓ ક્યારેય શાંત થતી નથી. પરંતુ અગ્નિમાં હવિ એટલે ઘી, સમિધ વગેરે નાખવાથી જેમ તે વધુ પ્રજ્વળે છે તેમ કામ કામોપભોગથી વૃદ્ધિ પામે છે. તેથી વિષયવાસના ભોગવવાથી અંતે વિષયેચ્છા શાંત થઈ જશે તેવી ભ્રાંતિથી દૂર રહેવું જોઈએ.

અલર્ક યુદ્ધમાં હારી જઈ રાતોરાત જંગલમાં જતો રહે છે. તેનું મન ખૂબ ઉદ્વિગ્ન થઈ જાય છે. પોતાના સગા ભાઈ અને માંડલિકે દગો કર્યો, તેનું તેને અપાર દુઃખ હતું. તે સ્થિતિમાં તેને તેની માએ મદાલસાએ આપેલી ચિઠ્ઠી યાદ આવી. તેમાં માએ જે બોધ આપ્યો

તે પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત સંક્ષિપ્ત અને સચોટ રીતે માત્ર બે જ દોહરામાં વર્ણવ્યો છે.

સંગ છોડવો સર્વદા બને ન જો કદિ એમ
સંત સંગ કરવો સદા તારે સંતો તેમ ૧૧/૩૯
કામ સર્વથા ત્યાગવો બને એમ ના જાણ
મોક્ષ કામ વરવો સદા કેવળ સૌખ્ય નિધાન. ૧૨/૩૯

માયા, મોહ વધારે તેવો સંગ હંમેશાં ત્યાગવો. શક્ય હોય તો અસંગી રહેવું. કારણ સંગનો રંગ લાગતાં વાર લાગતી નથી. સ્વાર્થપટ્ટુ, લોભી, દ્વેષી, દગાખોર લોકોનો સંગ હંમેશાં દુઃખદાયક જ હોય છે.

એટલે જ મદાલસાએ કહ્યું કે, "કદાચ સંગ કરવો પડે તો સંત પુરુષોનો કરવો, જે તમારે માટે ઊર્ધ્વગામી, સાત્ત્વિક અને સુખદાયક બની રહે."

આગળ મદાલસા કહે છે, "કોઈ પણ પ્રકારની ઇચ્છા - એષણાઓ છોડી દેવી. કારણ કે જો તેની પૂર્તિ નહીં થાય તો તે દુઃખદાયક હશે. તેથી જો ઇચ્છા કરવી જ હોય તો મોક્ષની ઇચ્છા કરવી. જે જન્મ-મરણના ફેરામાંથી મુક્ત કરે છે. એ જ પરમ આનંદનો, પરમ સુખનો સત્ ચિત્ આનંદનો ખજાનો છે."

કોઈ મુનિના અંગુલિ નિર્દેશનથી અલર્ક સહ્યાદ્રિ પર દત્ત ભગવાનને શરણે જાય છે. દત્ત પ્રભુ પાસેનો તેનો વાર્તાલાપ અતિ ઉત્કૃષ્ટ અને આનંદપ્રદ છે. તે વાચકને બ્રહ્મરસ તરબોળ કરી દે છે. પૂજ્યશ્રીએ એક એકને ટપી જાય તેવા દોહરાઓ પ્રયોજી ભક્તોને જ્ઞાનસાગરમાં ડુબાડી દીધા છે.

દત્ત પ્રભુના એક જ પ્રશ્નથી જાણે નસીબ આડેથી પાંદડું ખસી જાય અને સમૃદ્ધિનો ખજાનો પ્રાપ્ત થાય, તેમ બ્રહ્મવાદિની મદાલસાના ગર્ભમાં વિકસેલું પુત્રરત્ન અલર્ક પોતાના અંતરના ઊંડાણમાં ઊતરી ગયો અને તેને પ્રકાશ પ્રાપ્ત થયો. પૂજ્યશ્રીએ અદ્‌ભુત શૈલીમાં લખ્યું છે.

"પંચ મહાભૂતોનો પિંડ અનિત્ય છે, તે પળે પળે વિકારોને વશ થઈ જાય છે. પણ અંદર રહેલો આત્મા નિત્ય છે, નિર્વિકાર છે, અલિપ્ત છે, અખંડ છે અને એ જ સાચું સ્વરૂપ છે."

અલર્કની સ્થિતિ વર્ણવતાં પૂજ્યશ્રી કહે છે –

"તેને થાય છે કે હું દેહથી જુદો છું, હું મન નથી, હું બુદ્ધિ નથી, હું ઇન્દ્રિય નથી, હું અહંકાર નથી, હું અજરઅમર સનાતન છું. કારણ દેહમાં રમતો હું આત્મા છું સ્થૂળ દેહને સુખદુઃખ સ્પર્શે, સુખદુઃખ સ્વપ્ન જેવાં છે એ ચંચળ છે, સોહામણાં શમણાંથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. દેહ હોવાનું ભાન તે જ સુખ-દુઃખનું કારણ છે. આત્મા, મન-બુદ્ધિ- ઇન્દ્રિયનો માત્ર સાક્ષી છે. તેને શરીરના કોઈ વિકાર સાથે લેવા દેવા નથી."

પૂજ્યશ્રી કહે છે –

એક જ હું સર્વે ભર્યો અદ્વૈતાર્ણવ જાણ
કોણ મિત્ર કો શત્રુ ત્યાં મત્તરંગ સૌ માન

કેટલું ઉત્કૃષ્ટ સત્ય પૂજ્યશ્રીએ કંડારી દીધું છે. હું સચરાચરે વ્યાપેલો છું. મારા વગરનું કોઈ સ્થળ ખાલી નથી. જો આમ છે તો વળી મારે મિત્ર કોણ અને શત્રુ કોણ ? એ બધાં મારાં જ મોજાં છે. મારાં જ તરંગ છે - મારામાં અને તેમનામાં કોઈ ફરક નથી.

સમુદ્ર ઉપર ઊભરાતાં અસંખ્ય મોજાં, સમુદ્રથી ક્યાં અલગ હોય છે ? તેવી જ રીતે સંસારાર્ણવમાં શ્વસતો દરેક જીવ તેનાં તરંગ સ્વરૂપ છે. બે જીવ, પછી ગમે તે યોનીના હોય, પણ જુદા નથી.

પૂજ્યશ્રીએ આગળ સનાતન સત્ય ઉચ્ચારતાં કહ્યું છે કે, "જ્યારે આપણે 'હું' કહીએ ત્યારે જે-તે દેખાતી વસ્તુઓ આપણી છે, તેવો ભાવ થાય છે. તે ભાવ બંધનકર્તા છે. મનુષ્ય જેટલા સંબંધો વધારે તેટલા ખીલાઓ તેના પથ ઉપર તે ખોડી દે છે. મમતા માત્રથી બંધન વધે છે."

મહામુનિ અષ્ટાવક્રજી, અષ્ટાવક્રગીતામાં બંધનનું સુંદર સરળ અને રુચિર વિવરણ કરી જનક રાજાને કહે છે –

તદા બન્ધો યદા ચિત્તં કિંચ્ચિદ્વાઞ્છતિ શોચતિ।
કિઞ્ચિન્મુઞ્ચતિ ગૃહ્માતિ કિઞ્ચિદ્દૃહષ્યતિ કુપ્યતિ॥

જ્યારે ચિત્ત કાંઈ પણ ઈચ્છે છે, શોક કરે છે, કાંઈ પણ છોડી દે છે, ગ્રહણ કરે છે, કોઈ પ્રકારનો હર્ષ અનુભવે છે કે કોપ કરે છે ત્યારે બંધન જણાય છે.

આગળ અષ્ટાવક્રજી એક જ લીટીમાં કહે છે કે, મન જો કોઈ પણ દિશામાં સક્રિય થાય તો જ બંધનનો ભાવ અનુભવાય.

દત્ત પ્રભુ અલર્કને ઉપદેશ આપતાં કહે છે –

"મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે મુખ્ય ત્રણ સાધનો છે.

પહેલું સાધન : 'તત્ત્વજ્ઞાન' છે.

"દરેક વ્યક્તિએ પોતાના વર્ણાશ્રમને અનુરૂપ કર્મ કરવા જોઈએ. આ કરેલા કર્મોના ફળની આશા રાખ્યા વગર કર્મો ઈશ્વરાર્પણ કરી દેવા. આથી જ્ઞાનના શ્રવણની, વાંચનની વગેરેની રુચિ પેદા થાય છે અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. 'શમ' એટલે 'ઇન્દ્રિયનિગ્રહ' વગેરે વગર જ્ઞાન ક્યારેય ના પ્રગટે અને ચિત્તશુદ્ધિ વગર શમાદિક સંપત્તિ ક્યારેય પ્રાપ્ત ના થાય. ચિત્તશુદ્ધિ વગર નિષ્કામ કર્મ શક્ય નથી. ચિત્તશુદ્ધિ થાય એટલે સદ્ગુરુને શરણે જઈ જ્ઞાનનું શ્રવણ કરવું. જ્ઞાન, મનન ચિંતન દ્વારા સ્થિર થાય અને જ્ઞાન આવતાં મનની વાસનાઓ દૂર થાય.

"જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં અજ્ઞાન દૂર થાય, અજ્ઞાન જતાં અવિવેક જાય. ત્યાર પછી અભિમાન નષ્ટ થાય, અભિમાન જતાં રાગદ્વેષનો નાશ થાય અને તેને પરિણામે કર્મ તરફની આસક્તિ દૂર થાય અને જ્યાં કર્મની આસક્તિ જ નથી ત્યાં તેનાથી ઉદ્ભવતાં સુખદુઃખની વાત જ ક્યાં રહી ?"

બીજું સાધન : 'મનોભંગ' છે.

"મન અતિ ચંચળ છે, તે ક્યારેય બંધાતું નથી, તેને માટે પૂજ્યશ્રીએ સરસ

દોહરો પ્રયોજ્યો છે.

"થાએ વેષ્ટન વાયુનું, ખંડન નભનું એમ
તરંગ બંધન થાય પણ ના ઝલાય મન તેમ." ૩૪/૩૮

અતિ ઉત્કૃષ્ટ અને માત્ર સત્યથી નીતરતો દોહરો પૂજ્યશ્રીએ પ્રયોજ્યો છે. મનની ચંચળતા દૂર કરવા દત્ત પ્રભુએ યોગસાધના કરવા જણાવ્યું છે.

ત્રીજું સાધન : 'વાસનાક્ષય' છે.

એક વખત મનોભંગ થાય પછી યોગીને કોઈ ચીજની વાસના રહેતી નથી. પરિણામે યોગી માટે મોક્ષ હાથવેંતમાં હોય છે.

મનને કાબૂમાં લેવા દત્ત પ્રભુએ વિષયોમાં દોષવૃત્તિ નિહાળી. તેમાં ત્યાગવૃત્તિ પેદા કરી. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું છે કે વિષયોને સુકર વિષ્ઠાવત્ ત્યાગવા જોઈએ. આનો અભ્યાસ દૃઢ થતાં આપમેળે મનોભંગ થાય છે. દત્ત પ્રભુએ મનને કાબૂમાં લેવા બીજો ઉપાય બતાવ્યો છે. તે યોગાભ્યાસ છે. અષ્ટાંગયોગનું વર્ણન કરી પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું છે,

- યમ-નિયમથી દેહશુદ્ધિ થાય છે.
- આસનથી સ્થિરતા આવે છે.
- પ્રાણાયામથી ધાતુ વાતપિત્ત, કફનો નાશ થાય છે.
- પ્રત્યાહારથી ઇન્દ્રિયજય થાય છે.
- ધારણાથી પાપનો નાશ થાય છે.
- ધ્યાનથી મનની સ્થિરતા આવે છે.
- સમાધિથી પ્રભુ સાથેનું એકત્વ સિદ્ધ થાય છે.

પ્રાણાયામને સમજાવતાં પૂજ્યશ્રી કહે છે કે,

ઉત્તમ પ્રાણાયામથી બ્રહ્મરંધ્રમાં પ્રાણ સ્થિર થાય.

મધ્યમ પ્રાણાયામથી નાડીઓમાં કંપ થાય અને

લઘુ પ્રાણાયામથી શરીરમાં પરસેવો થાય છે.

પ્રાણાયામથી યોગીની ચાર અવસ્થાઓ પૂજ્યશ્રીએ જણાવી છે.

(૧) પ્રાપ્તિ : લોભ-મોહ નાશ પામે, મન શાંત થાય, વૃત્તિઓનો અવરોધ થાય.

(૨) ધ્વસ્તિ : શુભાશુભ કર્મોનો નાશ થાય.

(૩) સંવિતા : પ્રાણનો જય થાય.

(૪) પ્રસાદ : ઇન્દ્રિય શાંત થાય, જ્ઞાન વધે અને ત્રિકાલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય.

પૂજ્યશ્રી કહે છે કે આ ચારે અવસ્થાઓ પ્રાપ્ત કરનાર યોગીની આંખ સામે ઈશ્વર ઊભેલો હોય છે.

સમાધિ માટે અતિ ઉત્કૃષ્ટ દોહરો પૂજ્યશ્રી પ્રયોજે છે.

ભૂલી ધ્યાતા ધ્યાન જ્યાં થાએ ધ્યેયાકાર
ચિત્ત જાણ સમાધિએ યોગ મુકુટ નિર્ધાર ૩૪/૮૫

સમાધિ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરનાર યોગીના પરમાનંદની અવધિનું અનુપમ વર્ણન કરતાં પૂજ્યશ્રી કહે છે.

અતિંન્દ્રિય રસ એ નકી જાણે ઈન્દ્રિય કેમ ?
તુચ્છ અન્યરસ જ્યાં અહા કેવળ અનુપમ તેમ ૩૪/૯૦

આ અનુભવ, આ આનંદ અનુપમ છે. ઈન્દ્રિયાતીત છે. આ આનંદ સમજવો કે સમજાવવો અશક્ય છે. અનુભવ કરનાર સિવાય બીજા કોઈનું ગજુ નથી.

યોગ શિખર સર કરવા, કેવળ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવા, ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે મનુષ્યદેહની અનિવાર્યતા પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ અલંકૃત ભાષામાં અર્થસભર શૈલીમાં માત્ર ત્રણ જ દોહરામાં વર્ણવી છે.

ભર્યો મેલથી દેહ આ તો એ મોક્ષદ્વાર
માટે તદ્રક્ષણ વિષે રહે દક્ષ નિર્ધાર ૩૫/૪૩
ક્ષણભંગુર તોએ નકી દે શાશ્વત પદએહ
યોગાદિક પ્રાપ્તિ તણુ દ્વાર એક નર દેહ ૩૫/૪૪
શ્રવણાદિક એ વિણનહીં, વિના શ્રવણ નહીં જ્ઞાન
વિણજ્ઞાને મુક્તિ નહીં. શાસ્ત્રાનુભવ પ્રમાણ ૩૫/૪૫

ગમે તેટલો ગંદો, મળ-મૂત્ર, રક્ત, માંસથી ભરેલો હોવા છતાં આ દેહ મોક્ષ માટેનું સાધન છે. દેવયોનીમાં પણ મોક્ષપ્રાપ્તિ થતી નથી. મોક્ષ માટે દેવને પણ મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત કરવો પડે છે. ગમે તેટલો અનિત્ય, ક્ષર, ક્ષણજીવી હોવા છતાંય મનુષ્ય દેહ જ આત્માને શાશ્વત પદ આપવા શક્તિમાન છે. આત્મા દેહના સહારા વગર પરમપદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, તે દેહરૂપી રથમાં બેસીને મુસાફરી કરે છે.

અતિ કઠણ એવા યોગમાર્ગમાં મનુષ્ય પ્રગતિ ના કરે તે માટે દેવો વિઘ્ન નાખે છે. દેવો યોગીના માર્ગમાં સિદ્ધિઓ રૂપી વિઘ્ન નાખે છે. આ સિદ્ધિઓ પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સરળ ભાષામાં વર્ણવી છે.

સિદ્ધિઓના આઠ પ્રકાર છે.

(૧) અણિમા : આ સિદ્ધિથી યોગી જેટલું ઈચ્છે તેટલું સૂક્ષ્મ શરીર કરી શકે.

(૨) મહિમા : યોગીને જેટલા મોટા અગર મહાન થવું હોય તેટલા મોટા થાય. તે ઈચ્છે તો તેનું શરીર પર્વત જેવડું મોટું કરી શકે, ઈચ્છે તો મહાન યોગી તરીકે પૂજ્ય બની જાય અને લોકો તેની પૂજા કરે.

(૩) ગરિમા : તે ઈચ્છે તેટલો વજનદાર બની શકે, ઈચ્છે તો ગુરુની જેમ પૂજાય.

(૪) લઘિમા : ઈચ્છે તેટલો હલકો થાય.

આ ચાર દેહસિદ્ધિઓ કહેવાય.

(૫) પ્રાપ્તિ : એક જગ્યાએ બેસી ગમે તેટલી દૂરથી વસ્તુ લાવી શકે. તે હાથ લાંબો કરી ચંદ્રને પણ અડે.

(૬) પ્રાકામ્ય : ગમે તેટલી ઓછી વસ્તુ હોય તેને અખૂટ બનાવી દે.

પૂજ્ય વાસુદેવાનંદ સ્વામીએ માત્ર આઠ રૂપિયામાં આખું ગામ જમાડ્યું હતું. તેવી જ રીતે નૃસિંહ સરસ્વતીએ પણ માત્ર ત્રણ જણની રસોઈથી આખું ગામ જમાડ્યું હતું.

(૭) ઈશિતા : ઈશ્વરની જેમ બધા દ્વારા પૂજાય.

(૮) વશિતા : જડ-ચેતન બધી જ વસ્તુને પોતાના અંકુશમાં લાવે. તે વાઘ પર સવારી કરે. પાણી-અગ્નિ પર દોડે. જડ વસ્તુ પર બેસી ઘોડાની જેમ દોડાવે.

આ બધી જ સિદ્ધિઓ યોગીને અધવચ્ચે પાડી દે છે. આ સિદ્ધિઓને અવગણીને આગળ વધે તો જ યોગી પૂર્ણત્વ પામે છે. પૂર્ણત્વ પામ્યા પછી યોગી કાંઈ પણ કરી શકે છે. તેને માટે કશું જ અશક્ય નથી. બધી જ સિદ્ધિઓ તેની સામે હાજર રહે છે અને એ યોગી સિદ્ધિઓનો ઉપયોગ કરીને પણ નથી કરતો.

આગળ પૂજ્યશ્રી દંડધારીયોગી વિષે ખૂબ જ સ્પષ્ટપણે કહે છે કે, કેટલાક લોકો હાથમાં વાંસનો દંડ લઈને ફરે છે અને લોકોમાં દંડીસ્વામી તરીકે પોતાને ઓળખાવે છે. પાખંડમાં ગળાડૂબ રહે તેને દંડીસ્વામી કહેવાય નહીં. સાચો દંડી તો એ છે જે ત્રિદંડ ધારણ કરે. પૂજ્યશ્રીએ સરસ દોહરો રચી કહ્યું છે.

દેહદંડ તો નિરિચ્છતા વાગ્દંડ તે મૌન
મનોદંડ તે યોગ છે અન્ય દંડ તો ગૌણ ૩૭/૭

કોઈ પણ જાતની ઈચ્છાનો ત્યાગ કરી નિસ્પૃહી રહી માત્ર શરીર ટકાવવા માટે જ, દૈવે જે આવી મળે તે સ્વીકારી લઈ શરીરની દરકાર સ્વપ્નમાં પણ ના કરે. શરીરને કષ્ટોના અગ્નિમાં તપાવી દે અને કષ્ટોમાંથી ક્યારેય નિવૃત્તિ ના ઈચ્છે તેને દેહ દંડ કહે.

કોઈ પણ સંજોગોમાં વાણી પર કાબૂ રાખે, વાણીને જેમતેમ વેડફી ના નાખે. માત્ર જરૂર પૂરતું જ અને તે પણ ખૂબ જ થોડું અને પ્રિય લાગે તેવું બોલે. જરૂર વગર નિરંતર મૌન સેવે તેને 'વાગ્દંડ' કહેવાય.

પ્રખર યોગસાધના કરી પ્રાણજય કરી જ્યાં ત્યાં ભટકતા મનને વશ કરી પોતાની ભોગ-વિલાસ વગેરે ઈચ્છાઓને બળપૂર્વક કચડી નાખે તે 'મનોદંડ' કહેવાય.

આ ત્રિદંડી યોગી જ સાચો યોગી છે. પૂજ્યશ્રીએ આગળ પ્રણવ- મંત્ર-ઓંકારમંત્રનું સુંદર વર્ણન કર્યું છે. સાડા ત્રણ અક્ષરના આ અતિ પવિત્ર મંત્રમાં અકાર 'उ'કાર અને 'म'કારની એક એક માત્રા અને અર્ધી નિર્ગુણ માત્રા છે. નિર્ગુણ માત્રા સૂક્ષ્મતર છે. તેથી તેનો ઉચ્ચાર થતો નથી. તેને ગાંધારી પણ કહે છે.

ઉચ્ચ સ્વરે દીર્ઘોચ્ચારથી પ્રણવમંત્ર કરવાથી અત્યંત મનોહર નાદ મસ્તિષ્કમાં ઘૂમે છે. જેમ જેમ તેનો અભ્યાસ વધારે ને વધારે થાય તેમ તેમ તે અત્યંત આનંદ આપે છે.

પૂજ્યશ્રીએ ૐકારનું વિસ્તૃત વર્ણન કરી તેનો ઋષિ છંદ, દેવતા, વર્ણ, બીજ, સ્થાન, અવસ્થા, વેદ, અગ્નિ, સ્વર, તત્ત્વ, સવન (હોમ), આત્મા, ગુણસ્થાન તથા વાણીનું ખૂબ જ સુંદર નિરૂપણ કર્યું છે.

પૂજ્યશ્રી કહે છે પ્રણવોપાસનીથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રણવનું બીજું નામ આત્મા છે. તેથી ૐકાર એ બ્રહ્મ છે. તેથી પ્રણવમંત્રની ઉપાસના કરનાર બ્રહ્મમય બની જાય છે. તેથી જ પ્રણવમંત્રની ઉપાસના સર્વશ્રેષ્ઠ છે. કદાચ સંજોગવશાત્ યોગી બ્રહ્મમય ના થઈ શકે તો તે સ્વરની સાધના કરી વૈખરી વડે જપતાં મુક્ત થાય છે.

પૂજ્યશ્રીએ મુમુક્ષુને ખૂબ જ ધીરજથી, સ્થિરપણે, ખંતપૂર્વક, પૂર્ણ દઢતાથી, નિરંતર અભ્યાસ કરતા રહેવા જણાવતો એક અદ્વિતીય દોહરો પ્રયોજ્યો છે.

માટીનો ઢગલો કરે ધીમે ધીમે જેમ
ડીમક મુખથી જાણ આ વધે અભ્યાસ એમ ૪૦/૮૦

ઊધઈનો કીડો જેવી રીતે ધીરજથી કોરતાં કોરતાં માટીનો ઢગલો કરી દે છે તેવા ધૈર્યથી સાધકે સાધના નિરંતર કરતા રહેવી.

અલર્ક ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે અને દત્ત પ્રભુને પ્રાર્થના કરે છે કે, "'ગુરુ' નામનો બે અક્ષરનો મંત્ર ભવબંધનો તોડનારો છે, ભક્તોને તારનારો છે. 'ગુ' એટલે અવિદ્યા અને 'રુ' એટલે તેનો નાશ કરનાર અર્થાત્ 'ગુરુ' એટલે અવિદ્યાનો નાશ કરી જ્ઞાન પ્રદાન કરનાર મંત્ર. અલર્ક દેહભાન ભૂલી જઈ ભાવસમાધિમાં લીન થઈ જાય છે. તેની આ અતિ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું વર્ણન કરતાં પૂજ્યશ્રી લખે છે.

સ્વપ્ને પણ યોગીશ્વરો ના જાણે સ્થિતિજેહ
અનિર્વાચ્ય ગતિ ભક્તની પ્રેમલક્ષણા તેહ ૪૦/૪૬

આગળ પૂજ્યશ્રી એક દોહરો પ્રયોજી સનાતન સત્ય જણાવે છે :

કોટી જન્મ સુકૃત મળે ત્યારે ભક્ત થવાય
નહીં તો વાતોમાં વહી બહુધા જીવન જાય ૪૧/૪૮

અતિ સ્પષ્ટવાત પૂજ્યશ્રીએ કરી દીધી કે પ્રભુના ભક્ત થવું તે રસ્તે રખડતા માણસોનું કામ નથી. આ તો કોટી જન્મોની સાધનાનું પુણ્ય એકઠું થાય ત્યારે દૈવે કોઈક જ ભક્ત થાય. સાચા પ્રભુભક્તો જવલ્લે જ જોવા મળે છે. બાકી મંજીરા, પખવાજ લઈને ભગવાં વસ્ત્રો ધારણ કરીને રખડનારા—પોતાને ભક્તો કહેવડાવનારાનો રાફડો ફાટ્યો છે.

આવા સાચા ભક્તોનાં પરમાનંદની ઉત્કટતાનું વર્ણન કરતાં પૂજ્યશ્રી કહે છે કે, "જેણે ભક્તિનો રસ ચાખ્યો છે તેનો આનંદ તો તે જ જાણે. સંસારના દાવપેચ, રાગદ્વેષ, અહંકારના કાદવમાં ખદબદતા કીડાને તેની ખબર ના પડે." આગળ આ સત્યની પરાકાષ્ઠા સાબિત કરતાં પૂજ્યશ્રી કહે છે કે "ભક્તના એ આનંદની જાણકારી મેળવવા માટે ખુદ ભગવાનને પણ ભક્ત થઈ અવતરવું પડે." કેવી ગજબની વાત કરી પૂજ્યશ્રીએ. 'ભક્ત'ને સર્વોચ્ચ સિંહાસન પર આરૂઢ કરી દીધો છે.

આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અલર્ક સુબાહુને મળવા નગરમાં ગયો ત્યારે કાશીનરેશે કહ્યું, "તું સોમવંશી સમ્રાટ છે. પરમવીર, શૂરવીર ક્ષત્રિય છે. તેં યુધ્ધમાં પૂંઠ દેખાડી તારું ક્ષત્રિયત્વ લજવ્યું છે. સામે મોંએ યુદ્ધ કરવું તે જ ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે."

ત્યારે ખૂબ જ સંમોહક, નિખાલસ અને આત્મશ્રદ્ધાથી તરબોળ સ્મિત આપીને અલર્ક બોલ્યો, "ભાઈ, હવે હું 'દેહ' છું એવી ભાવના જ નાશ પામી છે. પછી હું ક્ષત્રિય છું કે નથી તેવી વાત જ ક્યાં રહી? હવે તો કાશીરાજ, સ્વજન, મિત્ર, શત્રુ બધા જ મારે મન સરખા છે. હું એક અદ્વિતીય ચેતન-સાક્ષીરૂપ છું. તમારો ને મારો આત્મા એક સ્વરૂપ છે. ચિન્મયરૂપ છે. પછી ત્યાં શત્રુ કોણ અને મિત્ર કોણ?"

અલર્કના આ આત્મખજાનાની અને ક્ષણભંગુર રાજ્યની વાત કરતાં પૂજ્યશ્રી કહે છે-

મળ્યું આત્મસામ્રાજ્ય ત્યાં મર્ત્ય રાજ્ય કો માત્ર?
કલ્પદ્રુમ મળતાં ચહે કોણ મૂઢ મૃત્પાત્ર? ૪૨/૫૫

સચોટ દલીલ સાથે પૂજ્યશ્રીએ નાના સરખા દોહરામાં આધ્યાત્મિકતા ભરી દીધી છે. કાશીરાજ અલર્કની સર્વોચ્ચ સ્થિતિ જોઈ આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે સુબાહુને કહે છે ત્યારે સંતની મહાનતા દર્શાવતા સુંદર દોહરો પૂજ્યશ્રીએ પ્રયોજ્યો છે.

સંત દયાધન જો કહું આવે લાજ સુજાણ
વર્ષે ઘન વર્ષા મહીં સંત પ્રતિક્ષણ માન ૪૨/૬૨
સંતકૃપાનો છાંયડો, વધે-ઘટે ના જેહ
કરે શાંત ભવતાપને કેવળ અનુપમ એહ

આયુ-ઈન્દુમતિના વિલાપને આલેખતાં પૂજ્યશ્રીએ ભગવાનના ચાર પ્રકારના ભક્તોનું વર્ણન કર્યું છે.

(૧) અર્થાર્થી : આ પ્રકારનો ભક્ત મોક્ષ કે જ્ઞાનની અપેક્ષા કરતો નથી. પરંતુ ધન, દોલત તથા વૈભવ માટે પ્રભુને પ્રાર્થે છે. આ પ્રકારની પ્રાર્થનાથી જે કાંઈ પ્રાપ્ત થાય છે તે પ્રભુકૃપાથી જ મળ્યું છે, તેમ મનથી માનતો હોય છે. પરિણામે પ્રભુનું નામ દેતાં દેતાં ભોગ ભોગવે છે.

(૨) આર્ત : આ પ્રકારનો ભક્ત સર્વ પ્રકારના ભોગ ભોગવી ગળે આવી ગયો હોય, સંસારની ભઠ્ઠીમાં શેકાઈ શેકાઈને ખરેખરો દાઝી ગયો હોય તે આર્તસ્વરે પ્રભુને પુકારે છે, પ્રાર્થે છે, પૂજન કરે છે.

(૩) મુમુક્ષુ : આ પ્રકારનો ભક્ત સંસારથી થાકી ગયો હોય છે. તેનું મન સર્વત્રથી ઉપરામ થઈ ગયું હોય છે. તે માટે પૂજ્યશ્રીએ સરસ દોહરો આલેખ્યો છે-

ચોંટે ચિત્ત ન ઘર મહીં નિરસ વિષય પ્રમાણ
ઉદાસીન વર્તે બધે જાગૃત ભજને માન ૪૭/૧૨

તે દરેક કર્મો તરફ ઉદાસીન રહે છે અને મોક્ષ માટે પ્રભુમાં લીન રહે છે.

(૪) મુક્ત : મુક્ત આત્મજ્ઞાની હોય છે અને હંમેશ પ્રભુસ્મરણમાં રત રહે છે. પૂજ્યશ્રીએ એક ઉચિત ઉદાહરણ આપી લખ્યું છે કે જેમ શરકાર એટલે કે બાણ બનાવનાર પોતાના બાણ બનાવવાની ક્રિયામાં ધ્યાનમગ્ન રહે છે તેમ જ્ઞાની-મુક્ત ભગવાનના સ્મરણમાં તલ્લીન હોય છે. જ્ઞાની અન્તર્નિષ્ઠ રહી પ્રભુમાં તન્મય રહે છે. ક્યારે કોઈને એમ થાય કે તે પ્રભુ પાસે તાદાત્મ્ય ધરાવતો નથી. પણ ખરેખર તો તે ચરાચરમાં એક જ ચૈતન્ય ભરેલું છે તેવા જ્ઞાન સાથે વ્યવહાર કરતો હોય છે.

આ ચારે ભક્તો પ્રભુને પ્યારા હોય છે. તેઓ ક્રમેક્રમે ભક્તિથી ભીંજાવાના જ છે. છતાં મુક્તજ્ઞાની-સૌમાં શ્રેષ્ઠ છે.

શ્રીમદ્ ભગવત ગીતામાં કહ્યું છે કે

ચતુર્વિધા ભજન્તે માં જનાઃ સુકૃતિડર્જુના ।
આર્તોજિજ્ઞાસુરર્થાર્થી જ્ઞાની ચ ભરતર્ષામત ॥

હે અર્જુન, આર્ત એટલે રાગાદિથી પીડિત, જિજ્ઞાસુ એટલે કે આત્મતત્ત્વ જાણવા ઈચ્છનાર, અર્થાર્થી એટલે કે ભોગ ભોગવવાની ઈચ્છાવાળા અને જ્ઞાની એવા ચાર પ્રકારના લોકો મને ભજે છે.

જન્મ-મરણનો ફેરો ટાળવા માટે પૂજ્યશ્રીએ વાંગ્મય ભાવના દર્શાવી છે. પૂજ્યશ્રીએ સનાતન સત્યને ઠોંસી ઠોંસીને ભરી દીધું છે.

કાચા ઘટમાં ના ટકે પાણી જેમ સુજાણ
તેમ ભક્તિ શ્રદ્ધા વિના કાચો રંગ પ્રમાણ ૪૮/૧૨૦

પૂજ્યશ્રીએ કેવું સચોટ સત્ય ઉતારી દીધું છે. પૂજ્યશ્રીએ અન્યત્ર પણ કહ્યું છે કે
ભક્તિર્દંભો વિના ભાવમ્ ।

ભાવ વગરની ભક્તિ માત્ર દંભ છે. હાથમાં મંજીરા લઈ મોટે મોટેથી રાગડા તાણી તબલાના તાલે લોકોને ભક્તિ કરું છું તેવું દેખાડવાની વૃત્તિથી જે ભક્તિ કરે તે માત્ર દંભ જ કરે છે. તેની આ પ્રકારની ભક્તિથી કાંઈ પરિણામ આવી શકતું નથી. કાંઈ મેળવી શકાતું નથી. પૂજ્યશ્રીએ જીવનનાં સત્ય તત્ત્વોને નાના સરખા દોહરામાં મઢી દીધાં છે.

આગળ પૂજ્યશ્રીએ જ્ઞાનપિપાસુ માટે સુંદર દોહરો આલેખ્યો છે.

વાયસને વિષ્ઠા ગમે મોતી હંસને જેમ
ચાટે વિષયી સ્ત્રી કથા ભક્ત હરિકથા તેમ

એક નાના સરખા દોહરામાં જીવનનું સનાતન સત્ય પૂજ્યશ્રીએ ઉતારી દીધું છે. પોતાનું વાર્ધક્ય દાસીપુત્ર પુરુને આપી સો વરસ વાસનામાં ગળાડૂબ રહ્યા પછી યયાતિને જ્ઞાન થાય છે. તેની મનઃસ્થિતિનું વર્ણન કરી પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું છે કે જેમ જેમ માનવી વિષયોનો ભોગ કર્યા કરે તેમ તેમ તેની વિષયેચ્છા વધ્યા જ કરે છે. ગમે તેવા જ્ઞાનીને પણ વિષયો પોતાના સકંજામાં લપેટી દે છે. વિષયપિપાસુને ક્યારેય તૃપ્તિ થતી નથી અને તેથી પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ વાસ્તવિક અને અમૂલ્ય શિખામણ આપી છે.

પ્રબળ ઈન્દ્રિયો આ નકી ખેંચે મોહે એમ
માટે પુત્રી બહેન વા અન્ય સ્ત્રી સહ એમ ૫૧/૩૪
એકાન્તે એકાસને ના બેસવું કદિ જાણ
ભલે વૃદ્ધ કે તરુણ એ રહેવું સાવધ માન ૫૧/૩૫

વ્યાવહારિક જ્ઞાનના અત્યંત સ્ફોટક ભયસ્થાનને પૂજ્યશ્રીએ રૂપકડા દોહરામાં વણી લીધું છે.

રાજા યયાતિના જ્યેષ્ઠ પુત્ર યદુને પોતે હકદાર હોવા છતાં રાજ્ય ના મળ્યું તેથી તે ખૂબ દુઃખી થઈ જાય છે. તે અત્યંત ઉદ્વિગ્ન મન સાથે જંગલમાં ચાલ્યો જાય છે. ત્યાં તેના સદ્નસીબે દત્ત પ્રભુનાં દર્શન થાય છે. દત્ત પ્રભુ અને યદુના સંવાદને પૂજ્યશ્રીએ અતિ સુરુચિપ્રદ શૈલીમાં અપ્રતિમ વર્ણન કરી જ્ઞાનગંગા વહેવડાવી દીધી છે.

દત્ત ભગવાન કહે છે- "મનુષ્યદેહની પ્રાપ્તિ, જ્ઞાન મેળવવા તથા તેના મનન-ચિંતન માટે જ થાય છે. જ્યારે અન્ય પ્રાણીઓના દેહ માત્ર ખાવા-પીવા, ફરવા-ચરવા, શારીરિક વૃત્તિઓ સંતોષવા તથા પૂર્વજન્મનાં કર્મોના ભોગ ભોગવવા માટે જ નિર્મિત થાય છે.

"જગતમાં આત્માને અનુલક્ષીને જ બધા વ્યવહારો કરવા, જગતમાં સારું-નરસું બધું જ મિશ્રણ થયેલું હોય છે. તેમાંથી સારું લાગતું સમજુ માણસે ગ્રહણ કરવું અને ખરાબનો ત્યાગ કરવો. એટલે દરેકમાંથી સદ્ગુણોનો સ્વીકાર કરી દુર્ગુણો ત્યાગવા. આ સદ્ગુણોનું યોગ્ય જતન કરતાં મનુષ્ય વૈરાગ્ય તરફ પ્રગતિ કરે છે. આત્મોન્નતિ કરે છે."

પૂજ્યશ્રી કહે છે કે, દુર્ગુણોનું સેવન કરનાર પશુ સમાન છે. કદાચ પશુ વધુ સારાં કહેવાય કારણ કે તેમને પેટ પૂરતું મળે એટલે સંતોષથી રહે છે. પશુ ક્યારેય સંગ્રહ કરતું નથી.

દુર્ગુણ ગ્રસ્ત વ્યક્તિ વિષયવાસનામાં ચકચૂર હોય છે. તે દિવસ, રાત, સમય, તીર્થ, પર્વ કે સ્થળનો ખ્યાલ રાખ્યા વગર વાસનામાં રત રહે છે. જ્યારે પશુઓ અમુક ચોક્કસ ઋતુમાં જ વિષયસુખ ભોગવે છે અને તેથી શાસ્ત્રોએ મનુષ્યને પશુઓનો પણ પશુ કહ્યો છે.

જ્ઞાનપ્રાપ્તિ, આધ્યાત્મ ઉન્નતિ અને પ્રભુપ્રાપ્તિ માટે મનુષ્યે હંમેશાં જાગ્રત રહી કાર્યરત રહેવું જોઈએ. આટલું કહી દત્ત પ્રભુએ ચોવીસ ગુરુઓમાંથી પોતે અંગીકાર કરેલા વિવિધ સદ્ગુણોનું વર્ણન કરી જ્ઞાનાર્ણવ રેલાવી દીધો છે અને પૂજ્યશ્રીએ આત્મતત્ત્વથી તરબોળ દોહરાઓ એક પછી એક પત્રાંકિત કરીને ભક્તો પર અપૂર્વ અનુગ્રહ કર્યો છે. ભગવાન કહે છે :

"મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે મનુષ્યે એક જ ગુરુને શરણે જઈ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ. પરંતુ જીવન દરમિયાન નિરંતર સૌની સાથે સદ્વ્યવહાર કરવા માટે જે કોઈ વ્યક્તિ કે પ્રાણી સંપર્કમાં આવે તેનામાંથી પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર સારવસ્તુ ગ્રહણ કરવી અને તેમને ગુરુ તરીકે સ્વીકારવા."

દત્ત પ્રભુએ પોતે કરેલા ચોવીસ ગુરુમાંથી પોતે શું શું ગ્રહણ કરેલું તેનું વિવરણ પૂજ્યશ્રીએ અતિ અદ્ભુત રીતે વર્ણવ્યું છે.

(૧) પૃથ્વી : ને પહેલા ગુરુ તરીકે સ્વીકારેલ છે. પૃથ્વી સહનશીલતાનું એક અદ્વિતીય દૃષ્ટાંત છે. લોકો, પ્રાણીઓ તેના પર ચાલે, લાતો મારે, ખાડો ખોદે, ખેડે, મળત્યાગ કરે છતાં પૃથ્વી ક્યારેય કોપ કરતી નથી. તે વિચારે છે કે આ સઘળાં મારાં જ બાળક છે. હું તેમને અહીંથી જવાનું કહીશ તો તે ક્યાં જશે ? મારા પ્રારબ્ધમાં આ પ્રમાણે નિયત થયું હશે.

દત્ત ભગવાન કહે છે 'વૃક્ષ' મારો ઉપગુરુ છે. તે જીવનભર એક જ સ્થળે રહી સ્વયં તાપ-વરસાદ વગેરે સહે છે અને કેટલાય વટેમાર્ગુઓને છાંયો આપે છે. તે ફળ, ફૂલ આપે છે અને તેના મૃત્યુ પછી તેનાં લાકડાંનું રાચરચીલું બનાવવામાં આવે છે

અને ઈંધણમાં કામ આવે છે. તેને બાળી નાખ્યા પછીથી તેની રાખ ખેતરમાં ખાતર તરીકે ઉપયોગી થાય છે.

પૂજ્યશ્રીએ વૃક્ષને આવા પરોપકારી સ્વભાવને કારણે 'સાધુવર' શબ્દથી નવાજ્યું છે. પ્રભુ કહે છે - મનુષ્યે પરોપકાર કરવો જોઈએ. શક્ય હોય તો બીજાને મદદરૂપ થવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પરોપકાર કરતાં જાત ઘસી નાખવી જોઈએ. અતિથિને પ્રેમથી આવકારી આશરો આપી યથાશક્તિ સંતોષ આપવો. વૃક્ષ પર જેમ ફળ આવે છે તેમ તે વધુ નીચે તરફ ઢળે છે. તેમ સંપત્તિ આવતાં મનુષ્યે નમ્ર થવું જોઈએ. ભગવાન કહે છે, આ પ્રકારનો બોધ મેં વૃક્ષ પાસેથી લીધો. આગળ પ્રભુ કહે છે-

મારો બીજો ઉપગુરુ 'પર્વત' છે. પર્વત પોતાના પેટાળમાં વિવિધ પ્રકારની ધનસંપત્તિ રાખે છે. તેથી તે મનુષ્ય પર ઉપકાર કરી શકે. તે પોતાના દેહમાં વિવિધ ગુફાઓ રાખે છે. તેમાં સાધુ-સંતોને આશરો આપે છે અને સાધુઓ ગુફામાં રહી પોતાનું શ્રેય સાધે છે.

આ જ રીતે મનુષ્યે વિદ્યાધન એકઠું કરી બીજાના જ્ઞાન માટે વાપરવું જોઈએ. તેણે સાધુસંતોને આશ્રય આપવો.

(૨) **વાયુ** : દત્ત ભગવાને બીજો ગુરુ વાયુને કહ્યો છે. વાયુ સર્વત્ર વ્યાપેલો છે. છતાં ક્યાંય લિપ્ત થતો નથી તે જ રીતે મુમુક્ષુએ સદા વિરક્ત રહેવું, નિર્લેપ રહેવું.

પ્રભુ કહે છે - વાયુ પાસેથી મેં અનાસક્તિનો ગુણ સ્વીકાર્યો. વાયુ ગમે તેવા શીત કે ઉષ્ણ પ્રદેશમાં ફરે છે. પરંતુ તેના પર કોઈ બીજા ગુણ-દોષ આરૂઢ થતા નથી. વાયુ દેહમાં રહે છે છતાં તેને અહંકાર આદિ સ્પર્શતા નથી. તે અલિપ્ત રહે છે, તેમ મુમુક્ષુએ ગમે તેવા સંજોગો આવે પણ અલિપ્ત રહેવું.

(૩) **આકાશ** : પ્રભુ કહે છે કે મારો ત્રીજો ગુરુ આકાશ છે. તે નાના ઘડામાં અને બહાર એક સરખું વ્યાપેલું હોય છે. તેમ આત્મા પણ જુદા જુદા દેહોમાં અને ચરાચરે વ્યાપેલો છે. તે નિર્વિકાર-નિશ્ચલ અને નિઃસંગ છે.

પૂજ્યશ્રી આગળ સમજાવતાં કહે છે કે, વિવિધ દેહ, કાલ, કર્મ અને ગુણને આધીન છે. આ ત્રણેનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી દેહ અલગ અલગ રૂપો ધારણ કરે છે.

એક સુંદર દૃષ્ટાંત આપતા પૂજ્યશ્રી કહે છે કે નદી એકધારી રીતે વહે છે. તેને જોનારને તેના ઉદ્‌ગમસ્થાનની ખબર નથી હોતી. એટલે તેને એકલું વહેતું પાણી જ દેખાય છે. આ જ પ્રમાણે સંસાર એક વહેતી નદી જ છે. તેના ઉદ્‌ગમસ્થાનની ખબર જેને નથી તે તો વચ્ચે સંસારનું વહેતું પાણી જ જુએ છે, અનુભવે છે.

જગતના નિર્માણનું કારણ કર્મ છે. સારાંનરસાં કર્મનાં પોટલાંનો હિસાબ ચૂકવવા જીવને વારંવાર આવવું જ પડે છે. કર્મની સાથે ગુણ-ત્રય તથા કાળનો સંયોગ થાય છે. પરિણામે માયાત્મક સંસારની રચના થાય છે. તેના ઉદ્‌ગમસ્થાન અને અંતની ખબર નહીં હોવાથી મધ્યની અસ્થિર-નશ્વરની જાણ રહે છે. આ આભાસી છે-અનિત્ય છે. કર્મ ગુણ અને કાળ દેહથી જુદા થાય છે ત્યારે દેહ મૃત્યુ પામે છે. પરંતુ તેમાં

રહેલો શાશ્વત આત્મા મરતો નથી. તે મરતો નથી કે મારતોય નથી, તે તો વ્યોમવત્ સર્વત્ર વ્યાપેલો જ હોય છે.

જેમ આકાશમાં રહેલું આકાશતત્ત્વ ઘડો હાલતો હાલતો લાગે છે છતાં તે નિશ્ચલ છે. ઘડો ફૂટતાં વ્યોમ ક્યારેય ફૂટતું નથી તેમ દેહ મરતા આત્મા મરતો નથી.

પ્રભુ કહે છે કે મૃત્યુ એ માત્ર ભ્રમ છે, તેવું સત્ય વ્યોમ પાસેથી શીખ્યો.

(૪) **પાણી** : નિર્મળ પાણીની જેમ અંતરમાં આર્દ્રતા રાખવી, સર્વે પર સ્નેહ રાખવો, વેરઝેર રાખ્યા વગર હળીમળીને રહેવું, જેમ સ્વચ્છ પાણીનો બધા જ આગ્રહ રાખે છે તેમ બીજાને ગમે તેવું બોલવાથી બધા વશ થાય છે. પાણી બધાંનો મેલ ધૂએ છે તેમ સંતે પણ તેમના સંપર્કમાં આવનાર સર્વનો અંતર્મળ ધોવો જોઈએ. એક જ સ્થાનમાં ભરાઈ રહેલું પાણી ગંધાતું થઈ જાય છે. જ્યારે વહેતું પાણી નિર્મળ હોય છે. તેથી સાધુપુરુષે ક્યારેય સ્થાનનો આગ્રહ ન રાખતાં વિચરતા રહેવું જોઈએ.

(૫) અગ્નિ : દત્ત પ્રભુ કહે છે અગ્નિની માફક અંતરમાં હંમેશાં જાગ્રત-પ્રદિપ્ત રહેવું અને હંમેશાં તપશ્ચર્યા કરતા રહેવું. જે મળે તે ભક્ષવું. ક્યારેય તેનાથી લેપાવું નહીં. તેમાં આસક્તિ સેવવી નહીં.

જ્યાં જરૂર જણાય ત્યાં યોગીએ પોતાના ગુણો પ્રગટ કરી ભક્તનાં પાપ બાળવાં જોઈએ. અગ્નિમાં જે નાખવામાં આવે છે તેને કોઈ પણ વિરોધ વગર સ્વીકારી પોતાના સમાન બનાવે છે. તેમ યોગીએ લૂખુંસુક્કું જે મળે તે ખાઈ ભક્તને તારવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

(૬) **ચંદ્ર** : દત્ત પ્રભુ કહે છે - ચંદ્રની કળાઓ વધે છે અને ઘટે છે. પરંતુ તે તો આભાસમાત્ર છે. લોકોને એમ લાગે કે ચંદ્ર વધે છે અને ઘટે છે. પરંતુ આ કલાઓ વધવા-ઘટવાથી ચંદ્ર વધતો નથી કે ઘટતો નથી. તેમ આત્માને દેહના સંબંધથી કોઈ અસર થતી નથી. દેહ પુષ્ટ થાય કે કૃષ થાય કે દેહ નાશ પામે તો પણ આત્માને કોઈ અસર થતી નથી. તે જન્મ-મરણથી પર છે.

(૭) **રવિ** : ભગવાન કહે છે, સવારથી સાંજ સુધી ફરતો દેખાતો સૂરજ ખરેખર તો સ્થિર જ છે. તે જ પ્રમાણે પ્રતિદેહમાં વસતો આત્મા ફરતો લાગતો હોવા છતાં તે સર્વત્ર વ્યાપક હોવાને કારણે સ્થિર છે. સૂર્ય પરોપકારાર્થે પાણીનો સંગ્રહ કરી જરૂરિયાત હોય ત્યાં વર્ષા કરે છે તેમ સંત પુરુષે લોકોપયોગી ચીજવસ્તુ નિર્લેપ ભાવે સંઘરી રાખી જ્યાં જરૂર હોય ત્યાં આપવી. સંતે જ્ઞાનસંગ્રહ કરી જરૂરિયાતવાળાને આપવું જોઈએ.

(૮) **કપોત** : દત્ત પ્રભુ એક કપોત કુટુંબનું ઉદાહરણ આપી કહે છે કે પોતાની સ્ત્રી-બાળકો તરફની મમતા, મોહ, પ્રેમને કારણે કપોત પોતાનો પ્રાણ ગુમાવે છે. તેના પરથી મેં એવો બોધ લીધો કે મોહનો ત્યાગ કરવો. સાવધાન રહી અનાસક્તિથી રહેવું.

(૯) **અજગર** : પ્રભુ કહે છે - જીવમાત્રને મળી આવતું સુખદુઃખ તેના પૂર્વકર્મ-પ્રારબ્ધ આધીન છે. તેથી સુખ માટે જ્યાં ત્યાં ભટકવાનું મૂકી અજગરની જેમ એક જગ્યાએ જાગૃત પડી રહી મળે તે ગ્રહણ કરવું. ઇન્દ્રિયોનું સુખ પણ પ્રારબ્ધાધિન છે. તેને માટે ફાંફા મારવાનો કોઈ અર્થ નથી. ઇન્દ્રિય સુખ માટેના બે અનુપમ દોહરા

રચી પૂજ્યશ્રી કહે છે.

જતાં શ્વયોનિમાં મળે, શુનિ ભોગાર્થ જેમ
થતાં ઈન્દ્રપદ પ્રાપ્ત ત્યાં ઈન્દ્રાણીએ એમ ૫૪/૭

આટલું કહી પૂજ્યશ્રી ઈન્દ્રિય સુખથી પ્રાપ્ત થતા સુખની ઠેકડી ઉડાડતાં નરદમ સત્ય આલેખે છે -

રમી ઈન્દ્ર ઈન્દ્રાણીથી પામે જે સુખ જાણ
તે જ શ્વાન શુની થકી ના ન્યુનાધિક માન

દત્ત ભગવાન કહે છે કે, જ્ઞાની પુરુષે હંમેશાં પ્રારબ્ધ પર ભરોસો રાખી ઉદાસીન, પરંતુ જાગ્રત રહી જે સમયે જે મળે તે સ્વીકારવું. ક્યારેક ના પણ મળે તો તેનો શોક કરવો નહીં.

(૧૦) અબ્ધિ : ભગવાન કહે છે કે સમુદ્રમાં અસંખ્ય નદીઓ પોતાનું પાણી ઠાલવે છે. છતાં તે છલકાતો નથી. ઉનાળામાં પ્રચંડ-ચંડ કિરણોના તાપથી તે સુકાતો નથી. એ જ રીતે મનુષ્યે સુખમાં છકી ના જવું અને દુઃખમાં દુઃખી ના થવું અને પોતાના ધર્મને અનુસરીને સ્વકર્મમાં રત રહેવું. આગળ દત્ત પ્રભુ કહે છે કે, સમુદ્ર ખૂબ ઊંડો છે. તેમાં રત્નોના ભંડાર ભર્યા પડ્યા છે. છતાં તે ક્યારેય પ્રગટ કરતો નથી. તે જ રીતે મુમુક્ષુએ પોતાના જ્ઞાનને કારણ વગર પ્રગટ કરવું નહીં. મરજીવો જેમ જીવસટોસટની બાજી રમી સમુદ્રના તળિયે જાય છે તેને સમુદ્ર રત્નો આપે છે. તે જ પ્રમાણે સંતપુરુષે યોગ્યતાને ધ્યાનમાં લઈ જ્ઞાનદાન કરવું.

આગળ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય જન્ય આસક્તિ વર્ણવીને તેનો ત્યાગ કરવાનું પ્રભુ કહે છે.

(૧૧) પતંગિયું : દીપકને જોતાંની સાથે પતંગિયુ તેની તરફ આકર્ષાઈને તેની જ્યોતમાં પડે છે અને તેમાં ખુવાર થઈ જાય છે. આ જ રીતે મનુષ્ય અત્યંત લાવણ્યવતી સુંદર સ્ત્રીને જોઈ તેની તરફ આકર્ષાય છે અને પરિણામે ખુવાર થાય છે. રૂપ તરફની આસક્તિ મનુષ્યને પાયમાલ કરે છે.

પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સુંદર દેખાતા શરીરના જુગુપ્સાપ્રદ પાસાં તરફ ધ્યાન દોરતાં આબેહૂબ વર્ણન કરતાં દોહરાઓ પ્રયોજ્યા છે -

ગોળો અસ્થિમાંસનો જોઈ નજરે તેમ
મલમૂત્રાદિક પૂર્ણએ રમે તત્ર નર કેમ ? ૫૪/૩૯
દુર્ગંધીનું સ્થાન જે વ્રણ પ્રાય તું જાણ
લાગે સુખ જો ત્યાં ન ક્યાં થાવું કીટકમાન ૫૪/૪૦

પૂજ્યશ્રીએ મનને કાબૂમાં રાખવા માટે જે તે વસ્તુમાં દોષદૃષ્ટિથી જોવું તેમ નિર્દેશ્યું છે. માત્ર નગ્ન સત્યનું નિદર્શન કરતાં આ બે દોહરાનું પૂજ્યશ્રીએ એવું તો વર્ણન કર્યું છે કે ભલભલા વિષયી પુરુષને કમકમાટી છૂટી જાય અને વધુ નહીં તો એકાદી પળ માટે વૈરાગ્યની લહેરખી તેને સ્પર્શ્યા વગર ના રહે.

વૈરાગ્ય શતકમાં રાજર્ષિ ભર્તૃહરિએ સ્ત્રીના અનુપમ સૌંદર્યનું વર્ણન કરતી વખતે આકાશમાં વિહાર કરતાં કવિઓની ઠેકડી ઉડાડી સ્ત્રીનાં નિંદ્યં સ્વરૂપનું આબેહૂબ વર્ણન કર્યું છે. ભર્તૃહરીએ કહ્યું છે -

સ્તનૌ માંસગ્રંથી કનકકલશા વિત્યુપમિતૌ
મુખંશ્લેષ્માગારં તદપિ ચ શશાઙ્કેન તુલિતમ્ ।
સ્રવન્મૂત્રક્લિન્નં કરિવરકરસ્પર્ધિ જઘનં
અહો નિન્દ્યં રૂપં કવિજનવિશેષૈર્ગુરુ કૃતમ્ ॥

સ્ત્રીના રૂપાળા દેખાતા સ્તનમાં માંસના લોચા ભરેલા છે છતાં તેને કવિઓ સુવર્ણકુંભ સાથે સરખાવે છે. મોં - નાક લીંટ અને લાળથી ભરેલા હોવા છતાં તેની ચંદ્રની સાથે તુલના કરે છે. મૂત્રસ્રાવથી લથપથ જાંઘોને હાથીની સૂંઢ સાથે સરખાવે છે. ભર્તૃહરિ કવિઓની મશ્કરી કરતાં કહે છે કે આવા ગંદા, નિંદ્ય રૂપને કવિઓ કેવું ચઢાવી મારે છે.

(૧૨) ભમરો-મધમાખી : ભમરો જુદા જુદા પંકજ પર બેસી તેમાંથી સુવાસ લે છે. તે જ રીતે જિજ્ઞાસુએ જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોના અભ્યાસ કરી તેનો સાર ગ્રહણ કરવો. ક્યારેક ભમરો લોભવશાત્ એક જ કમળ પર બેસી રહે તો સાંજ થતાં કમળ બિડાઈ જતા કમળમાં તે જકડાઈ જાય છે, પુરાઈ જાય છે અને પરિણામે મોત નોંતરે છે. તે રીતે જ્ઞાનીએ એક જગ્યાએ લાંબો સમય પડી રહેવું જોઈએ નહીં.

આગળ દત્ત પ્રભુ મધમાખીને પોતાનો ગુરુ ગણી કહે છે કે મધમાખી જુદાં જુદાં ફૂલોમાંથી મધ ભેગું કરી અત્યંત તકલીફ વેઠી જ્યાં કોઈ પહોંચી ના શકે તેવી ઊંચી જગ્યાએ, કોઈ જૂના મકાનની અટારીએ કે ઝાડ ઉપર મધપૂડો બાંધે છે. તે પોતે મધ ખાતી નથી અને બીજા કોઈ મધ ખાઈ ના જાય તે માટે તેનું રક્ષણ કરતી તેની ઉપર બેસી રહે છે.

સમયાંતરે કોઈ વાઘરી અથવા મધ વેચવાનો ધંધો કરનારો આવી મધપૂડા નીચે ધૂણી કરી, મધમાખીઓ ઉડાડી દઈ મધ ભરેલો પૂડો લઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે કંજૂસ માણસ ધનસંચય કરી તેની ચોકી કર્યા કરે છે. તે વાપરતો નથી અને બીજાને દાન પણ કરતો નથી. તેથી કોઈક વખત કોઈ ચોર કે લૂંટારુ તે લૂંટી જાય છે અથવા તેના છોકરાં ઉડાઉ પાકે તો તેની દોલત ઉડાડી દે છે અને છોકરાં ના હોય તો તે બધું ધન નધણિયાતું મૂકી મરી જાય છે. આ ધન અંતે વેરવિખેર થઈ જાય છે.

કંજૂસ માણસનો જીવ ધનમાં રહી જાય તો તે ભૂત થાય કે સાપ બની તેનું રક્ષણ કરતો રહે. આ કારણે ક્યારેય સંગ્રહ કરવો નહીં. જરૂરિયાતવાળાને સમયસર આપી દેવું જોઈએ.

(૧૩) હાથી : સ્પર્શ આસક્તિથી પીડિત મદોન્મત હાથી, હાથણીને જોઈ મોહાંધ થઈને તેને ભોગવવા માટે ગાંડો થઈ જાય છે. હાથીની આ નબળાઈનો ઉપયોગ કરી હાથી પકડનારા ખાડો કરી તેની ઉપર ઘાસ પાથરી ખાડાની બીજી બાજુ લાકડાની હાથણી રાખી તેની પર હાથીનું ચામડું ઓઢાડી રાખે. કામવિહ્વળ હાથી તે જોઈ તેના તરફ દોડે અને અંતે ખાડામાં પડે. અંતે સ્ત્રીલોલુપતાને કારણે જીવ ગુમાવે.

આ જ પ્રમાણે કામાંધ પુરુષો કુલટા સ્ત્રીના પાશમાં સપડાઈ જઈ ખુવાર થાય

છે. આ ઉદાહરણથી મનુષ્યે સ્પર્શ આસક્તિ ત્યાગવી.

(૧૪) મધુહારક : દત્ત ભગવાને જેમ મધનો સંગ્રહ કરનાર મધમાખીને ગુરુ માની છે તેમ મધપૂડાને લૂંટી જનારને પણ પોતાનો ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્યો છે.

મધમાખી મધસંચય કરે અને મધુહારક મધમાખીએ તૈયાર કરેલું મધ લૂંટી જાય અને આ રીતે તે પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન ચલાવે છે. એ પ્રમાણે યોગીએ ધ્યાન, જાપ, તપરત રહેવું જોઈએ. ખોરાક બનાવવા વગેરેની કડાકૂટમાં પડ્યા વગર કોઈ ગૃહસ્થીને ત્યાંથી ભિક્ષા માંગી લાવી તે આરોગવી. આને પરિણામે વધારાનો મળતો સમય તપ-ધ્યાન, જપ કરવામાં વિતાવવો અને આત્માનું શ્રેય સાધવું.

(૧૫) મૃગ : શબ્દ, નાદ, ગાનની આસક્તિથી મૃગ પોતાના પ્રાણ ગુમાવે છે.

હવાની જેમ ખૂબ ઝડપથી દોડી શકતા કસ્તુરી મૃગને પકડવા માટે માણસો ખૂબ મધુર તાલ, લય, સ્વરવાળું ગીત આલાપે છે. તેના સુમધુર ગાનને કારણે કસ્તુરી મૃગ ખેંચાઈ આવે છે અને ગીતમાં લીન થઈ જાય છે અને અંતે તે પકડાઈ જાય છે અને અંતે પ્રાણ ગુમાવે છે.

આ પ્રમાણે સ્ત્રીના ગાનથી, મીઠા-મધુરા અવાજથી આકર્ષાઈ પુરુષ પોતાનું ધનયૌવન ગુમાવે છે. તેથી શબ્દનો મોહ છોડી અંતરમાં પ્રભુભજન કરવું, પ્રભુમાં લીન થઈ અનાહત નાદનું શ્રવણ કરવું.

(૧૬) મીન : માછલી પકડનારો એક માંસ ભરાવેલ લોખંડના આંકડાને પાણીમાં ઝબોળી રાખે છે. માંસ ખાવાની લાલચે માછલું તે પકડે છે અને આંકડો તેના મોંમાં પેસી જાય છે અને તે મૃત્યુ પામે છે. માત્ર જીભના સ્વાદના કારણે માછલી જીવ ગુમાવે છે.

જીભના ચટાકાને કારણે ગમે તેવો સશક્ત માણસ પરવશ થઈ જાય છે અને રસનાના સ્વાદમાં આસક્તિ રાખી સંસારમાંથી છુટકારો મેળવી શકતો નથી. જીભને જીતવી ખૂબ અઘરી છે. જે જીભને કાબૂમાં રાખે છે તેને સંસાર તરી જવામાં તકલીફ પડતી નથી. જીભને જીતી લીધા પછી બીજી ઇન્દ્રિયો જીતવી સહેલી પડે છે. તેથી ધીમે ધીમે રસાસ્વાદ ઘટાડવો અને જીભને કાબૂમાં લેવી.

(૧૭) વેશ્યા : દત્ત ભગવાન યદુને કહે છે કે વેશ્યા પણ મારો ગુરુ છે.

વેશ્યા રોજ નવા નવા પુરુષોને સેવે છે. લાજશરમ છોડી તે રોજ નવા પુરુષની આશા સેવે છે. ક્યારેક કોઈ પુરુષ ના મળે તો તે નિરાશ થઈ જાય છે. તેને કારણે તે બેચેન થઈ જાય છે. તેની ઊંઘ પણ હરામ થઈ જાય છે. પરંતુ તે જો આશા મૂકી દે તો તેને ઊંઘ આવે. આ પ્રમાણે માણસે આશાનો ત્યાગ કરવો અને દૈવાધીન રહી જીવન જીવવું.

(૧૮) ટિટોડી : પ્રભુ કહે છે કે સંગ્રહ કરી રાખવાથી અંતે દુઃખ ઊપજે છે. પ્રભુ ટિટોડીનો દાખલો આપી કહે છે, પાંચ-પચીસ ટિટોડીઓ માંસ લાવી સરખે ભાગે વહેંચી લે છે. બધી પોતાનાં ભાગનું ખાઈ ગઈ પરંતુ એક ટિટોડીએ પોતાનો ભાગ સંઘરી રાખ્યો. પોતાનો ભાગ ખાઈ જઈને ટિટોડીઓએ આ ટિટોડીને મારીને તેનો ભાગ લઈ લીધો.

તેથી સુજ્ઞપુરુષે સંગ્રહ કરવો નહીં અને જ્યારે જે મળે તે સ્વીકારી લેવું અને

અપરિગ્રહવ્રતથી જીવન વિતાવવું.

(૧૯) બાળક : બાળકને પોતાનો ગુરુ જણાવી ભગવાન કહે છે કે બાળક નિજાનંદમાં મસ્ત રહે છે. તે ચિંતા કર્યા વગર રમ્યા જ કરે છે. ધૂળ, કાદવ કે સુગંધ દ્રવ્ય તેને માટે સમાન છે. કોઈ ધમકાવે કે પ્રેમ કરે તેમાં તેને કોઈ ફેર પડતો નથી. કાલે શું થશે, ખાવાનું મળશે કે નહીં વગેરે ચિંતા મૂકી માત્ર જે મળે તે ખાઈને પોતાની મસ્તીમાં મસ્ત રહે છે.

જ્યારે સંસારથી લેપાયેલો માનવી ચિંતાઓથી દોરાઈ જાય છે. તે આવતી કાલની ચિંતામાં અડધો થઈ જાય છે. તેની ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થશે કે કેમ ? તેને પ્રસિદ્ધિ મળશે કે નહીં ? ધન, સત્તા મળશે કે નહીં ? વગેરે ચિંતાઓથી તે પિસાતો જ રહે છે.

પરંતુ બાળકની જેમ નફિકરો રહી પ્રભુભજન કરતાં કરતાં પોતાની ફરજો અદા કરી, બધી ચિંતા ભગવાનને સોંપી પ્રભુ પ્રેરણા આપે તે પ્રમાણે કામ કરવું જોઈએ.

(૨૦) કુમારીકંકણ : પ્રભુ કહે છે કે માત્ર બે કંકણ પણ ભેગા થાય તો તે અવાજ કરે છે તેમ જ્યાં એકથી વધુ માણસ ભેગા થાય ત્યાં વાતોમાં સમય વહી જાય છે. પરિણામે ધ્યાન, જપ, તપ થઈ શકતાં નથી. તેથી માણસે એકાંત શોધી કાઢી સાધના કરવી, કોઈનો પણ સંગ કરવો નહીં.

(૨૧) સાપ : સાપ બધાની નજર પડે તેમ મોટે ભાગે રહેતો નથી, તે કારણ વગર કરડતો નથી અને ઘર બાંધતો નથી.

પ્રભુ કહે છે કે ઘર બાંધવા જતાં તેમાં મમતા જાગે, અહંતા આવે. તેથી શક્ય હોય તો એકલા રહી પ્રભુભજન કર્યા કરવું. મિથ્યા વિતંડાવાદમાં પડવું નહીં અને એક જ સ્થાનનો મોહ ના રાખવો અને અખંડ સાધના કર્યા કરવી.

(૨૨) શરકાર : ભગવાન કહે છે કે બાણ તૈયાર કરનાર શરકાર પોતાના કામમાં એટલો બધો લીન થઈ જાય છે કે તેની સામેથી રાજાની સવારી પસાર થઈ જાય છે છતાં તેની તેને ખબર પડતી નથી.

આમ કહી પ્રભુ કહે છે કે મુમુક્ષુએ આસન સિદ્ધ કરી, પ્રાણજય કરી, મનોજય કરી, ધ્યાનમાં બેસી ધ્યેયાકાર થવા પ્રયત્નશીલ રહેવું. આગળપાછળ શું થાય છે તેનું ધ્યાન ન રાખવું.

(૨૩) ભમરી : ભમરીને પોતાનો ગુરુ ગણાવતાં ભગવાન કહે છે કે ભમરી માટીનું ઘર બનાવી કીડાને તેમાં મૂકી ડંખ માર્યા કરે છે. કીડો ભમરીની બીકથી સ્વયં ભમરી બને છે. તે જ રીતે મુમુક્ષુ ઈશ્વરનું ધ્યાન ધરતાં ધરતાં સ્વયં ઈશ્વરરૂપ બની જાય છે. આ માટે પૂજ્યશ્રીએ સુંદર દોહરા પ્રયોજી જણાવ્યું છે કે -

બ્રહ્મરૂપ જે જીવ તે કરતાં બ્રહ્મધ્યાન
બ્રહ્માત્મૈક્ય જ્ઞાનથી થાય બ્રહ્મનિર્વાણ ૫૫/૧૦૨
સ્નેહે દ્વેશે વાભયે ધ્યાતાં ઈશ્વર એમ
બને જીવ ઈશ્વર સ્વય માં શંકા કર તેમ ૫૫/૧૦૩

(૨૪) કરોળિયો : દત્ત ભગવાને કરોળિયામાંથી પણ સાર ગ્રહણ કરી તેને ગુરુ

તરીકે સ્વીકાર્યો છે. કરોળિયો પોતાની નાભિમાંથી તંતુ નિર્મે છે. તેનાથી જાળું બનાવી તેમાં એકલો ક્રીડા કરે છે. તે જાતે જ બનાવે છે અને જાતે જ તેનો નાશ કરે છે. તે જ રીતે આ વિશ્વનો રચનાર વિશ્વંભર, ઇચ્છા માત્રથી આ વિશ્વ રચે છે અને તેમાં ક્રીડા કરે છે. કાળે કરી તેની ઇચ્છા થતાં સૃષ્ટિને પોતાનામાં સમાવી દે છે, સંહારે છે. આદિ અને અંતમાં એકલો પરમાત્મા જ છે. વચમાં પણ ત્રિગુણ થકી એકલો જ વિહાર કરે છે. તે કર્તા હોવા છતાં અકર્તા છે, તે ખાવા છતાં ભૂખ્યો હોય છે.

આમ વારેઘડીએ તેની ઇચ્છાથી પ્રભુ વિશ્વરચના અને સંહાર કરે છે. તેને કોઈ બંધન નથી. તેથી તે વ્યાપક છે. અજર-અમર છે. આ દેખાતું વિશ્વ માત્ર આભાસી છે. બ્રહ્મ આત્મા એ જ સનાતન સત્ય છે. પૂજ્યશ્રીએ સુંદર દોહરો લખ્યો છે :

આત્મા વ્યાપક બ્રહ્મએ ઉપાદાન નિમિત્ત
એ જ બ્રહ્મ હું જાણતાં ઠર્યું સર્વથા ચિત્ત ૫૫/૧૧૭

દત્ત ભગવાન યદુને કહે છે કે આ ચોવીસ ગુરુ પાસેથી મેં જે જ્ઞાન લીધું છે તે નિર્વિકલ્પ પરબ્રહ્મ છે. તેનું જ્ઞાન થવું અતિ દુષ્કર છે અને તે વૈરાગ્ય વગર ક્યારેય મનમાં ઠસે નહીં.

ભગવાન આગળ કહે છે કે આ દેહ માતા-પિતાના મેલમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે ક્યારે નાશ પામશે તે કહી શકાતું નથી. તેથી તેને ભાડાની ગાડી માની, તેને જરૂરી પોષણ આપી તેનો સદ્‌ઉપયોગ ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ માટે કરવો. તે માટે નિરંતર સાધના કરવી. કારણ કે ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ માટે માત્ર મનુષ્ય દેહ જ સક્ષમ છે. અન્ય યોનીના જીવ માટે ઈશ્વરપ્રાપ્તિ શક્ય નથી. જો આ જન્મમાં મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ ઈશ્વરપ્રાપ્તિમાં અસફળ રહ્યા તો જ્યારે મૃત્યુ આવે ત્યારે સંસારમાં વાસના શેષ રહે અને જેવી રીતે વૃક્ષ પોતાની પાછળ બીજ રાખીને નાશ પામે છે અને તે બીજમાંથી ફરીથી દેહ ધારણ કરે છે, તેમ મનુષ્ય મૃત્યુ પછી અવશેષ રહેલા વાસનાબીજને આધિન રહીને ફરીથી દેહ ધારણ કરે છે અને તે મનુષ્યદેહ જ હોય તેમ ના કહી શકાય.

જગતમાં ત્રિવિધ તાપ આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિનું મૂળ વાસના છે. તેથી શરીર પ્રારબ્ધને સોંપી દઈ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરી જ્ઞાનાગ્નિથી વાસનાબીજ બાળી દઈ જન્મ-મરણનો ફેરો નિવારી દેવો.

કર્મકાંડ : અત્યંત ભાવસભર, સાધિકાર પ્રાર્થના કરતાં પૂજ્યશ્રી પ્રભુને કહે છે કે કોતરોનું ગંદું પાણી ગંગાને મળે તો તે ગંગા બને છે અને ગંગા તરીકે પૂજાય છે. લોકો પોતાના પાપક્ષાલન માટે તેમાં સ્નાન કરે છે. તે રીતે ગમે તેવો માનવી, તારી ભક્તિ કરે, તારી આરાધના કરે તો તે પવિત્ર થઈ જાય છે.

દત્તાવતાર શ્રીપાદ શ્રીવલ્લભને તેમનાં માતા-પિતા લગ્ન માટે સમજાવે છે ત્યારે તેનો જવાબ શ્રીપાદજી આપે છે. તે ખૂબ જ સુંદર શબ્દોમાં પૂજ્યશ્રીએ દોહરામાં ઉતાર્યું છે.

મર્ત્ય પત્ની મન ના ગમે વિરતિ મારી નાર
પરણું એ સમ તાત હે । અન્ય માત નિર્ધાર ૫૬/૯૨
બ્રહ્મચારી સુખરૂપ હું નહીં વિષય પરવાહ
પરાધીન પ્રવૃત્તિએ, શૂન્ય સાથે ઉદ્વાહ ૫૬/૯૪

બ્રહ્મજ્ઞાનથી નીતરતાં દોહરા પૂજ્યશ્રીએ સચોટ, સરળ અને સુંદર રીતે આલેખ્યા છે.

બ્રહ્મજ્ઞાન પીરસતાં પીરસતાં પૂજ્યશ્રીએ કથાવસ્તુનું યથાસ્થાને, યથાયોગ્ય વર્ણન કરી ગ્રંથ અત્યંત રુચિર, મનોહર અને અદ્‌ભુત રચ્યો છે.

અદ્વૈત સંપ્રદાયના મૂળ આચાર્ય નરનારાયણ ગંધમાદત પર્વત પર તપશ્ચર્યા કરતા હતા ત્યારે તેમની ઉગ્ર તપસ્યાનો ભંગ કરવા ઇન્દ્ર અપ્સરાગણને મોકલે છે. તે સમયે ત્યાં નિર્માણ કરેલી વસંતનું વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત સુંદર, અલૌકિક, ઉત્તેજક, મનોગમ્ય અને તાદશ્ય કર્યું છે. તે વાંચતાં વાંચતાં મનમોહક પ્રકૃતિ આપણી નજર સમક્ષ આવી જાય છે. પૂજ્યશ્રી લખે છે :

જલ ઝરણાં ખળખળ કરે વહે મંદ સમીર
વન ગંધર્વો વૃક્ષ પર ગાએ મંજુલ ધીર ૫૭/૫૬
ખીલ્યાં કમળ અહા તિંહા સરોવરે તું જાણ
ગુંજારવથી ભ્રમર ત્યાં ખેંચે ચિતડું માન ૫૭/૫૯
વન મૃગલાં નિર્ભય ફરે રમે કૌતુકે તેમ
પશુપંખી આનંદથી ક્રીડે સઘળે એમ ૫૭/૬૦

સઘળી અપ્સરાઓ ગંધર્વો કામદેવ વગેરે મળીને અથાગ પ્રયત્ન કરે છે છતાં નરનારાયણને ચલિત કરી શકતાં નથી. ત્યારે તેઓ હારીથાકીને આંખો નીચે ઢાળી શરમ અને ક્ષોભથી આહત થઈ ગુનેગારની માફક નારાયણ સમક્ષ ઊભા રહે છે. ત્યારે નારાયણ કહે છે :

“જ્ઞાની યોગાનલથી પોતાની ઇન્દ્રિયોને વશ કરે છે ત્યારે તે ત્રિગુણાતીત થઈ જાય છે. તે કોઈ પણ લાલચને વશ થતો નથી અને પહાડની જેમ અડગ હોય છે.”

આગળ નારાયણ વિશ્વરૂપનું અપ્સરાદિને દર્શન કરાવે છે. તેનું અત્યુત્તમ, અદ્‌ભુત, અલૌકિક-દૈવી વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ કર્યું છે. અપ્સરાદિ વિશ્વરૂપના દર્શનથી અભિભૂત થઈ નમ્રતાથી ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે : “હે પ્રભુ ! સંસારમાં દેખી શકાય તે અને અદશ્ય છે તે બધું જ તારામાં સમાયેલું છે. હે પ્રભુ ! કાનમાં રહી તું જ સાંભળે છે. નાક વડે તું જ ગંધ લે છે. મોં વડે ખાવાનું પણ તું જ ખાય છે. આખા વિશ્વને તું જ બીજરૂપે જન્મ આપે છે. હાથ, પગ શરીરનું હલનચલન પણ તારા થકી થાય છે. આંખોમાં રહી તું જ સઘળું જુએ છે. દરેક શરીરમાં અશરીરી રહી મનમાં સંકલ્પો પણ તું જ કરાવે છે. નિર્ણય પણ તું જ કરે છે. હે પ્રભુ તું જ સ્થાવર-જંગમ બધે અંશ બનીને વિલસી રહ્યો છે.”

અપ્સરાદિ કહે છે, “બુદ્ધિમાં તું બ્રહ્મ છે, શાંતિમાં ચંદ્ર છે. બળમાં ઇન્દ્ર છે, ધૈર્યમાં સમુદ્ર છે. ક્ષમામાં પૃથ્વી છે, ગતિમાં વાયુ છે, વિવેકમાં સનકદેવ છે, મનુષ્યમાં નૃપનાથ છે, દાનવમાં પિશાચ છે, પાણીમાં રસ છે, પૃથ્વીમાં ગંધ છે, અગ્નિમાં તું તેજ છે, વાયુમાં સ્પર્શ છે, આકાશમાં તું જ શબ્દ છે.”

કેટલું અપૂર્વ, અદ્‌ભુત વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ કર્યું છે. નારાયણ કહે છે, “પ્રાણીમાત્રમાં મારો વાસ છે તેથી બધાં મને વાસુદેવ કહે છે.”

કામી સ્ત્રીનું વર્ણન પૂજ્યશ્રીએ આબેહૂબ કર્યું છે :

જાર કર્મ છાનું કરે, કેમ રહે એ ગુપ્ત
ધરતી પાતક ઓચરે કરો પ્રગટ કે ગુપ્ત ૬૨/૧૭૪
ચપલ નેન છીપે નહીં કરે કરોડો યત્ન
પાપ આપ બોલી ઊઠે મિથ્યા થાય પ્રયત્ન ૬૨/૧૭૫

આગળ સામાન્યોક્તિ કરતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું છે :

નારી ડૂબે કામથી નીચ સેવથી વિપ્ર
રાજા બ્રહ્મદંડે, યતિ ભોગ સંગ્રહેક્ષિપ્ર ૬૨/૧૮૨

પૂજ્ય નૃસિંહ સરસ્વતી યજ્ઞોપવિત સંસ્કાર ગ્રહણ કરી તેમનાં માતા પાસે જાય છે. માતાને પ્રણામ કરી ભિક્ષાટને જવા માટે આજ્ઞા માંગે છે, ત્યારે માતાને ખૂબ આઘાત લાગે છે અને દુઃખી થઈ જાય છે, તે સમયે માતાને ઉપદેશ આપતાં કહે છે :

"મા, આ જીવન, આ ભોગવિલાસ બધું જ ક્ષણભંગુર છે, ક્ષણિક છે, આભાસી છે, આજે છે અને કાલે નહીં હોય. ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરવા છતાં જીવન ટકવું શકય નથી. સંસારના કાદવ ચૂંથવાથી મહાકાળના આવાહ્નથી બચી નહીં શકાય. જ્યાં સુધી આ શરીર સ્વસ્થ છે ત્યાં સુધી પ્રભુભજન કરી ભાથું બાંધી લેવું જોઈએ."

આના સંદર્ભમાં પૂજ્યશ્રીએ એક સુંદર દોહરો આલેખ્યો છે.

ક્ષણ ક્ષણ આયુ જાય આ પલ પલ કાલ સમીપ
સદ્યઃ પૂર્વ વયે સદા કરવો ધર્મ સમીપ ૬૭/૮

જેમ એક પછી એક પળો ગુજરતી જાય છે, તેમ તેમ જીવનનો અંત નજીક આવતો જાય છે, તેથી વહેલામાં વહેલી તકે પુણ્યકર્મ કરી લેવું જોઈએ.

નરી વાસ્તવિકતાથી નીતરતા આ દોહરાને પૂજ્યશ્રીએ જ્ઞાનથી મઢી દીધો છે.

આગળ નૃસિંહ સરસ્વતિ માને કહે છે કે "પીપળાનાં પાન પર પડેલાં પાણીનાં ટીપાંને ખરી પડતાં જેટલી વાર લાગે તેટલી વાર પણ દેહને પડતાં નથી લાગતી. જેમ નદીનું વહી ગયેલું પાણી ફરીથી ના મળે તેમ વીતી ગયેલું આયુષ્ય પાછું નથી આવતું. જેમ જૂઈના ફૂલને કરમાઈ જતાં વાર નથી લાગતી તેમ આ સંસાર પણ ક્યારે વિલાઈ જશે તે કહી શકાતું નથી, આ બધું માયાનું સ્વપ્નબજાર છે, મા."

જન સામાન્યના મનમાં ઊઠનાર પ્રશ્નને પૂજ્યશ્રીએ અલખ-નિરંજનના સંવાદમાં સમજાવ્યો છે. નિરંજન પૂછે છે –

"હે પ્રભુ, ગુરુ પરમાત્મા રૂપ છે તેમને કોઈ પણ પ્રકારની ખોટ ન હોવા છતાં, સિદ્ધિઓના સ્વામી હોવા છતાં ભીખ કેમ માંગે છે ? તીર્થાટન કેમ કરે છે ? તપ કેમ કરે છે ?"

અલખજી સુંદર જવાબ આપે છે –

"સ્વયં શંકર ભગવાન ભિક્ષા માગે છે, દત્તાત્રેય અહર્નિશ તપ કરે છે, તે બધું તો ભક્તો માટે છે. કાળના પાશમાં અનેક પવિત્ર તીર્થો ભૂંસાઈ ગયાં, તે તીર્થોને તીર્થાટન કરી ભક્તો માટે ગુરુદેવ પ્રગટ કરે છે. ભિક્ષાટન, તીર્થાટન તથા તપ સ્વયં કરે છે અને અન્યને મોક્ષકામ માટે તેમ કરવા આકર્ષે છે અને ભક્તો પર અનુગ્રહ

કરી તેમને કલ્યાણના માર્ગે વાળે છે."

આગળ 'ગુરુ'ની પ્રતિભા દર્શાવવા માટે પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ સરસ દોહરો ટાંક્યો છે.

તેજો રાશિ સૂર્ય જ રહે ગુપ્ત શી રીત ?
ઢાંકો કસ્તુરી ભલે ગાય વાસ તદ્‌ગીત ૭૧/૧૫

નાના સરખા દોહરામાં પૂજ્યશ્રીએ સત્ય ધરબી દીધું છે.

ગુરુદેવનું મહાત્મ્ય જણાવતાં પૂજ્યશ્રી કહે છે.

ભણે મંત્ર અનેક પણ સિદ્ધ ન ગુરુ વિણ એક
માટે વેદાદિક કહે શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ ગુરુ એક

પૂજ્યશ્રીની કલમમાં અદ્‌ભુત જાદુ હતો. કોઈ પણ સ્થળ, પ્રસંગ કે વ્યક્તિનું વર્ણન આબેહૂબ કરતા. પોતે અખંડ બ્રહ્મચારી, સાક્ષાત્કારી, અતિ ઉચ્ચ કક્ષાના સંત હોવા છતાં વેશ્યાનું તથા તેના ઘરનું ખૂબ જ સુંદર વર્ણન કર્યું છે.

હતી વાર વનિતા પૂરા નંદિગ્રામે એક
તેજે ચંદ્ર સમી અહા લાવણ્યાંચિત છેક ૮૭/૪૪
પૂર્ણ ચંદ્રવત્ યચ્છિરે ઉત્તમ છત્ર સુહાય
શોભે હૈમાસન તથા રત્નજડિત શુભ ત્યાંય
હેમ હવેલી એહની સ્વર્ણપાદુકા તેમ
નાનાં વિધ આભૂષણો હેમરત્નમય એમ ૮૭/૪૬
નવયૌવન એ કામિની શોભે સુંદર એમ
રત્નાલંકૃત મારની પ્રિયા અન્ય શું તેમ
દિવ્યગંધ કુસુમાદિની ગેહે રેલં છેલ
કુંકુમ કસ્તુરી તથા અમિત ભોગ વરચેલ ૮૭/૫૦

એક એક શબ્દમાં લાવણ્ય ટપકે છે. એક એક શબ્દમાં (અક્ષરમાં) શૃંગાર ઓપે છે. અદ્વિતીય કામણગારા વર્ણનમાં વિલાસિતા ભાસે છે. છતાં પણ ગૌરવપૂર્ણ મર્યાદાઓથી અલંકૃત છે. તેમાં અર્થગાંભીર્ય અને પવિત્રતા અકબંધ છે. એક પણ શબ્દ અર્થહીન, અરુચિકર કે અયોગ્ય નથી.

દ્વિજાચાર સમજાવતાં નૃસિંહ સરસ્વતી કહે છે - બ્રાહ્મણના જમણા કાનમાં અગ્નિ, જળ, વરુણ, ઈન્દ્ર, વાયુ, ચંદ્ર અને સૂર્ય એમ સાત દેવનો વાસ છે.

સંસારની અસારતા જણાવી પૂજ્યશ્રીએ ભવસાગર તરવા માટે 'ગુરુ' નામની તરણી-નૌકાની અનિવાર્યતા દર્શાવી કહ્યું છે.

કપોલ કલ્પિત આ નહીં વચન માહરું આંહ્ય
હોય શાસ્ત્ર પ્રમાણ તો કરો સ્વીકાર ત્યાંય ૧૦૨/૪૬
અસાર દુસ્તર સંસૃતિ તરવા સુલભ ઉપાય
ગુરુભજન વિણ અન્ય ના અત્ર પરત્ર સદાય ૧૦૨/૪૭

પૂજ્યશ્રીએ આગળ કહ્યું છે-

નિર્જલ આ ભવકાનને સુલભ કથામૃત રૂપ
બેસાડી મેં પરબ આ પીઓ સહુ સુખરૂપ ૧૦૨/૪૮

કામમાત્ર શ્રદ્ધા તણું દેખે પરચો સંત
રંગ વલ્ગના તર્કની નિરર્થ અહીંયાં હંત ૧૦૨/૫૦

પૂર્વજન્મનો ધોબી બેદરપૂરે મુસ્લિમ રાજા થયો. તે પોતાના મુરશીદોને - ધર્મગુરુઓને સમજાવે છે, તે પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ જ્ઞાનદ અને સમાધાનકારી શૈલીમાં આલેખ્યું છે.

શાસ્ત્રીબુઆના નાનાભાઈ સીતારામના ગોપ્રદાનના પ્રસંગથી પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સચોટ અને અર્થસભર શબ્દોમાં કહ્યું છે.

ઢગલો ડુંગર સમ પડ્યો જીહાં મેલનો એમ
અલ્પ મેલ ત્યાં નાખતાં દિસે ન મોટો તેમ ૧૧૩/૮

જે માણસોમાં દુષ્કર્મોના ઢગના ઢગ ખડકાયેલા હોય તેમાં એકાદ-બે દુષ્કર્મો ઉમેરાય તો તે ઢગલો મોટો ના દેખાય. અગણિત દુષ્કર્મોનું ફળ તેને તરત મળતું નથી અને જ્યારે પણ ફળ મળે ત્યારે તેની તેને ખબર પણ પડતી નથી કે આ મારા કયા દુષ્કર્મનું ફળ છે અને તેથી દુષ્કર્મો કરવાનું ચાલુ જ રહે છે.

જ્યારે શુદ્ધ સફેદ વસ્ત્રમાં નાનો સરખો ડાઘો પડે તો તે તરત જ દેખાઈ આવે છે. તે પ્રમાણે મનુષ્ય પવિત્ર હોય, દુષ્કર્મોરહિત હોય તો તેનું નાનું સરખું પાપ પણ તરત બોલી ઊઠે છે અને તેનો જવાબ પણ તત્કાળ મળે છે.

પૂંડલીક આખ્યાન અતિસુંદર રીતે આલેખી પૂજ્યશ્રીએ મા-બાપની સેવાનું મહાત્મ્ય સંક્ષિપ્તમાં પણ સચોટપણે વર્ણવ્યું છે-

સેવાથી મા-બાપની અધિક પુણ્ય ના ક્યાંય
કોટી યજ્ઞ યાગાદિનું પુણ્ય ન ગણત્રીમાંહ્ય ૧૪૦/૬૧
સેવા આગળ એમની પ્રદક્ષિણા ત્રણ જાણ
પૃથ્વીની ને કાશીની બે લખ ભાવે માન ૧૪૦/૬૨

ભાવે સેવા તાતની કરતાં થાએ જ્ઞાન
આવી સંમુખ શ્રીહરિ રહે ખડો તું જાત ૧૪૦/૬૪
માત-પિતા પ્રત્યક્ષ છે દેવ ભૂતલે આંહ્ય
વેદશાસ્ત્ર એવું કથે શંકા લેશ ન ત્યાંય ૧૪૦/૬૫
અખિલ વિશ્વ પણ દાનમાં દે તોએ ઉપકાર
વળે ન માત-પિતા તણો કલ્પે પણ નિર્ધાર

માતા-પિતાની સેવાની શિખામણ પૂજ્યશ્રીએ બેનમૂન શૈલીમાં વર્ણવી છે. આ વાંચતાં અભ્યાસતાં પૂજ્યશ્રીની કોર્ટ યાદ આવી જાય. પૂજ્ય માજીની આજ્ઞા વિના પૂજ્યશ્રી કોઈ પણ કાર્ય કરતા નહીં. સવારે ત્રણ વાગે પણ બહાર જવાનું હોય તો પણ માજીને પ્રણામ કરી આજ્ઞા લઈને જ પૂજ્યશ્રી જતા. અપવાદરૂપ કોઈક પ્રસંગ બની ગયો હોય તો આજ્ઞા ન લેવાને કારણે પૂજ્યશ્રીને પારાવાર મુશ્કેલીઓ અચૂક નડે જ નડે અને કાર્ય અધૂરું મૂકી પરત આવી જવાના પ્રસંગ પણ બન્યા છે.

જોકે બ્રહ્મસ્વરૂપ પૂજ્યશ્રી આમ કરી ભક્તોને મા-બાપની સેવા કરવાની, માન રાખવાની, પૂજ્યભાવ રાખવાની, મા-બાપના આશીર્વાદમાં શ્રદ્ધાભાવ રાખવાની અને

મા-બાપમાં પરમેશ્વર પેખવાની શિખામણ આચાર દ્વારા આપે છે.

પૂજ્ય વૈરાગી થઈ ગયા હતા. સંસાર સાથે કોઈ સ્નાનસૂતક ન હતું. પોતે પૂર્ણપણે મુક્ત હતા છતાં સમયની માગ પ્રમાણે પૂજ્ય માજીને નારેશ્વર લઈ આવ્યા. તેમની ભરપૂર સેવા કરી. માજીની હાજરીને કારણે ત્રિભુવન વિહારી અવધૂતના પગમાં બેડીઓ પડી અને તેથી નારેશ્વરથી નજીકના સ્થાનો સિવાય ક્યાંય જઈ શકતા ન હતા અને નારેશ્વરની બહાર માજીની આજ્ઞા વગર જતા ન હતા. બહારથી આવીને સૌપ્રથમ માજીનાં દર્શન કરતા પછી જ ગુફામાં જતા. ભાષણો કરીને પૂજ્યશ્રી ક્યારેય ઉપદેશ આપતા નહીં. તેઓ હંમેશાં મૂક આચાર દ્વારા સૌને ઉપદેશાત્મક સંદેશો આપતા. ભક્તો પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે તે સમજતા, સ્વીકારતા અને આચરતા.

ક્યારેક પૂજ્યશ્રી સૌમ્ય રીતે ટપારતાં, અવલોકતા પરંતુ ક્યારેય ટોકતા નહીં, રોકતા નહીં.

પૂજ્યશ્રીએ આ અનુપમ ગ્રંથના ઉપસંહારમાં સ્પષ્ટપણે લખ્યું છે કે -

કામધેનુ ગુરુચરિત આ કલ્પદ્રુમ સાક્ષાત
પાપ તાપ દારિદ્રનો કરે નાશ વિખ્યાત ૧૪૭/૧૨૨
ધર્મ અર્થ કે કામની થઈ પ્રાપ્તિ તત્ક્ષણ
પામે અંતે મોક્ષ પણ કરે કોણ વર્ણન ૧૪૭/૧૨૫
ભવાટવીમાં આ નકી અમૃત પરબ સુજાણ
પીએ સદ્ભાગી સુધી જુએ ન કદી નાદાન ૧૪૭/૧૨૬

આગળ ભક્તોને વચન આપતાં પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું છે :

કહે રંગ શંકા રખે કરતા કોઈ આંહ્ય
ગુરુલીલામૃત આ નકી ચિંતામણિ જગ માંહ્ય ૧૪૮/૨૭૦
પ્રપંચમાં પરમાર્થની થાશે પ્રાપ્તિ આંહ્ય
પ્રવૃત્તિમાં યત્નવિણ નિવૃત્ત્યાપ્રપ્તિ થાય ૧૪૮/૨૭૨
નિમિત્ત માત્ર હું રાંક ત્યાં લખાવનારો એહ
વિશ્વંભર શ્રી દત્ત જે ભર્યો ચરાચર તેહ ૧૪૮/૨૭૩

અનુપમ, અદ્વિતીય, જ્ઞાનામૃતથી છલોછલ આ પવિત્ર ગ્રંથ પૂજ્યશ્રીએ આસોવદી ૧૨ સંવત ૧૯૮૮ને ગુરુદ્વાદશીને દિવસે પૂર્ણ કર્યો. ગ્રંથનો જ્ઞાનકાંડ, ૫૫ અધ્યાયમાં ૭૨૮૦ દોહરા અને ૧૫ સ્તોત્ર ગીતો સાથે પૂજ્યશ્રીએ ઑક્ટોબર ૧૯૨૯માં પૂરો કર્યો.

બીજો ભાગ કર્મકાંડ ૬૭૭૨ દોહરાથી અલંકૃત કરી જુલાઈ ૧૯૩૨માં પૂરો કર્યો.

ત્રીજો ભાગ ઉપાસનાકાંડમાં પૂજ્યશ્રીએ ૪૯૫૩ દોહરા રચી, સમગ્ર ગ્રંથને કુલ ૧૯૦૦૫ દોહરા અને ૩૯ સ્તોત્રાદિથી મઢી દીધો.

આ અપૂર્વગ્રંથ રચીને પૂજ્યશ્રીએ તેને એક જગ્યાએ મૂકી દીધો. તેના તરફ કોઈ લક્ષ્ય આપતા નહીં. તેના તરફનો કોઈ લગાવ પણ જોઈ શકાતો નહીં. આવા મહાન ગ્રંથ તરફ નરી ઉદાસીનતા સેવી પોતાની સાધનામાં ઈશ્વરાનુસંધાનમાં રત રહેવા

લાગ્યા. ભક્તો માટે અતિ ઉપકારક હોવા છતાં તેમણે 'કોઈ છપાવે તો સારું' તે મુજબનું કોઈને પણ કહ્યું નહીં. આને કારણે આ ગ્રંથ બે વરસ જેવા લાંબા ગાળા સુધી હસ્તલિખિત પ્રતમાં જ ભંડારાઈ રહ્યો.

આમ છતાં ત્યાં આવતા-જતા ભક્તોમાંથી કેટલાક આ ગ્રંથ જોઈ જતા અગર વાંચતા. તેઓ આ ગ્રંથનું મહત્ત્વ જોઈને પૂજ્યશ્રીને છાપવા માટે કહેતા. ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ સ્પષ્ટપણે કહ્યું, "જુઓ, આ ગ્રંથ મેં લખ્યો નથી. ગુરુદેવે લખાવ્યો છે અને મેં ઉતાર્યો છે. એટલે દેવનું કામ દેવ કરશે. આ ગ્રંથ છપાવવા માટે કોઈનીયે પાસે યાચના કરવાની નથી કે કોઈ લખણી કરવાની નથી. કોઈને પણ આડકતરી રીતે ફાળો આપવા જણાવવાનું નથી. આ બધું સમય આવ્યે સ્વયં સ્ફુરિત દેવની કૃપાથી થઈ જશે."

તે જ સમયગાળામાં કહાણા ગામના મૂળીબહેન (મૂળીફોઈ)એ રૂ.૫૦૦ તેમના પતિ ડાહ્યાલાલ ભગવાનદાસ સોનીના સ્મરણાર્થે ગ્રંથ છાપવા માટે આપ્યા અને વહીવટદારો આનંદમાં આવી ગયા. તેમણે પ્રથમ કાંડ - જ્ઞાનકાંડ છપાવવા માટેની શરૂઆત કરી દીધી. ભંડોળ તેની મેળે સ્વયં સ્ફુરિત આવવા લાગ્યું અને વિ.સ.૧૯૯૦ના વિજયાદશમીના દિવસે (સને ૧૯૩૪) તૈયાર થઈ ગયો.

જ્ઞાનકાંડ તૈયાર થયો એટલે તેની પ્રસ્તાવના લખાવવા માટે બધા પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા અને બોલ્યા,

"બાપજી, જ્ઞાનકાંડ છપાઈ ગયો છે. તેમાં આપની પ્રસ્તાવના જોઈએ છે."

આ સાંભળી લગભગ અડધી મિનિટ સુધી પૂજ્યશ્રીએ આંખો મીંચી દીધી. તેમના મોં પર અણગમાની સ્પષ્ટ રેખાઓ અંકાઈ ગઈ. ત્યાં ગયેલા બધાને એમ થયું કે, "બફાઈ ગયું કે શું ?" બધા એકબીજાની સામે જોવા લાગ્યા. થોડી વાર એકદમ અજંપાભરી શાંતિ પ્રસરી ગઈ. બરાબર અડધી મિનિટે પૂજ્યશ્રીએ આંખો ખોલી અને બોલ્યા-

"તમારું જીવન પ્રસ્તાવનાઓમાં જ વ્યતીત થવાનું છે કે શું ? સીધેસીધા ગ્રંથના અંતરંગમાં ઊતરી જાવ. તમને થોડો રંગ લાગશે તો એક દિવસ આખા ગૂજરાતનો દત્તપરિવાર એનાથી રંગાયા વગર નહીં રહે."

દ્વિતીયકાંડ : કર્મકાંડનું પ્રકાશન અમદાવાદમાં ૧૯૩૮માં હાથ પર લેવાયું. તેના પ્રૂફરીડિંગ માટે પૂજ્યશ્રી અમદાવાદ આવી ગયા. આ સમયે ચીમનલાલ ઋષિ પાલડી પાસે ભગવાનનગરમાં રહેતા હતા. પૂજ્યશ્રી ઋષિને ત્યાં રહ્યા હતા.

તૃતીયકાંડ : ઉપાસનાકાંડનું પ્રકાશન પણ અમદાવાદમાં થયું. પ્રકાશન વખતે ઑગષ્ટ ૧૯૩૮, સં.૧૯૯૪ના અષાઢ સુદ ૧૫થી શ્રાવણ સુદ ૧૫ સુધી પૂજ્યશ્રી અમદાવાદમાં રોકાયા. આ લાંબા સમયનો મુકામ હોવાને કારણે તેમણે મુકામ ધર્મશાળામાં જ રાખવાનો આગ્રહ કર્યો. તેથી તેમના મુકામની વ્યવસ્થા કાલુપુર રેલવે સ્ટેશન નજીક લલ્લુભાઈ કરસનભાઈની ધર્મશાળામાં કરાઈ. રોજેરોજ છાપખાનામાંથી શ્રી ગુરુલીલામૃતનાં પ્રૂફ આવે અને તેઓશ્રી તપાસીને મોકલી આપે. અહીં પણ દર્શનાર્થીઓ ખૂબ આવતા. શ્રાવણ સુદ પૂનમ પછી પૂજ્યશ્રી સરખેજ પધાર્યા. અહીં પણ પ્રૂફ તપાસવાનું કામ ચાલુ હતું. દરમિયાન સરખેજ દત્તમંડળે પાદુકાપૂજન કર્યું.

અતિ ઉત્કૃષ્ટ કક્ષાનો ગ્રંથ પોતાનાથી તૈયાર થયો હોવા છતાં તેના પ્રચાર અને પ્રસારમાં સદંતર ઉદાસીનતા સેવી. આમ છતાં પણ પ્રસિદ્ધ થયાના થોડા જ સમયમાં કર્ણોપકર્ણ તેની આધ્યાત્મિક ઊંડાણોની, ઉત્કૃષ્ટતાની ખબર ગૂજરાતના સમગ્ર દત્ત આલમમાં થઈ ગઈ અને થોડાં જ વર્ષોમાં શ્રી ગુરુલીલામૃત ગ્રંથ ગામેગામમાં, ઘરેઘરમાં પહોંચી ગયો. તેના અસંખ્ય સામૂહિક અને વ્યક્તિગત પારાયણો થયાં-થાય છે અને કેટલાં થશે તે કહેવાય નહીં. ભક્તને ભવપાર ઉતારવાને સમર્થ એવો આ ગ્રંથ ગીતા, રામાયણ, મહાભારત, ભાગવત જેવા વરદ ગ્રંથોની હરોળમાં બેસી જાય છે. આવો ધાર્મિક ગ્રંથ ગૂજરાતી ભાષામાં કદાચ પહેલો હશે.

પારાયણ કરનારા કેટલાય ભક્તોને પોતાને મૂંઝવતા પ્રશ્નોનો ઉકેલ મળી ગયા છે, કેટલાંયના વણઉકલ્યા કામ ઊકલી ગયાં છે, કેટલાંયને અપ્રતિમ શાંતિનો અનુભવ થયો છે અને કેટલાંયનો વર્ષોથી પજવતો વ્યાધિ દૂર થયો છે.

તે સમયના સાહિત્યના ઉપાસકો, સારસ્વતો, મનિષીઓએ આ ગ્રંથને મન મૂકીને નવાજ્યો છે.

સ્વ.ગોવિંદલાલ ભટ્ટે કહ્યું, "આ ગ્રંથ એ દત્તભાગવત છે."

રમણલાલ સોનીએ એક લેખમાં લખ્યું છે કે - "શ્રી ગુરુલીલામૃતના ત્રણે ગ્રંથ વાંચેલા ત્યારે પણ અપૂર્વ ભક્તિ અને મસ્તીનો ભાવ અનુભવેલો. પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવાની તક નથી મળી એનો મનમાં હવે રંજ નથી." રમણલાલે એક કાવ્યમાં લખ્યું છે :

જેની ભવ્ય પ્રશસ્ત દત્ત કવિતા, કાલિન્દીના કાંઠડે
બેસી સૂર અનંત અંતર બજે ભક્તો બની ગૌ રહે
જેની વેદઋચા સમી પ્રગટ થઈ વાણી મહા નર્મદા
એવા રંગ મહર્ષિના ચરણમાં પ્રેમે નમું સર્વદા

અર્વાચીન કવિતામાં શ્રી સુંદરમે લખ્યું છે-

"સંસ્કૃતના ઊંડા જ્ઞાનને લીધે ગૂજરાતીમાં આજ લગી ન વપરાયેલા કેટલાક સંસ્કૃત શબ્દો ઔચિત્યપૂર્વક વાપરેલ છે. "

પૂજ્યશ્રી પ્રાચીન મુનિઓની જેમ પ્રચંડ સાધના કરી અનોખી સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી આધ્યાત્મજ્ઞાનનાં સાતેય શિખર સર કરી મુમુક્ષુ-આર્ત ભક્તો માટે ભવજલનિધિ તરવાની તરણી બની ગયા. ભૌતિક દેહથી અથવા દેહવિલય પછી સૂક્ષ્મ દેહથી પૂજ્યશ્રી ભક્તોને તારે તે તો બરાબર છે, પરંતુ તેમનાં રચેલાં અત્યંત ઊંચી કક્ષાના આધ્યાત્મિક સ્તોત્રો, કાવ્યો, પદો, ભજનો પણ ભક્તોને મોક્ષ પ્રદાન કરવા સમર્થ છે.

નાની વયથી જ સંસ્કૃતના પ્રખર અભ્યાસી હતા. મૅટ્રિક સુધી તો કેટલાય સ્તોત્રો અને ગૂજરાતી રચનાઓ રચી દીધી. ત્યાર પછી કૉલેજ કાળમાં અને નારેશ્વર સ્થિર થતાં પહેલાં પણ ઘણું સાહિત્ય રચી નાખ્યું અને નારેશ્વરમાં આવ્યા પછી તો પૂજ્યશ્રીએ અવધૂતી સાહિત્યનો ગંજ ખડકી દીધો.

ગીર્વાણભાષા પ્રવેશ ભાગ ૧-૨ :

શાળાકીય પ્રવૃત્તિ દરમિયાન પૂજ્યશ્રીએ સંસ્કૃત વાઙ્મયમાં રહેલાં અનુપમ

વિચારરત્નો કુમળી વયનાં બાળકો માટે સરળ અને બોધમય શૈલીમાં આલેખી, પોતાના મૌલિક જ્ઞાનવૈભવથી સંપન્ન કરી બાળકો આ બોધાત્મક વિચારસરણીને અનુસરી પોતાનું જીવન આદર્શ અને ઉન્નત બનાવે તેવી મધ્યવર્તી વિચારસરણીને અનુસરીને સંસ્કૃત વ્યાકરણ 'ગીર્વાણભાષા પ્રવેશ ભાગ ૧-૨' રચ્યું.

આ ગ્રંથમાં મોટા ભાગનાં વાક્યો રામાયણ, મહાભારત, ગીતા, ઉપનિષદ, મનુસ્મૃતિ, હિતોપદેશ, પંચતંત્ર જેવા ગ્રંથો અને બાણ, કાલિદાસ, ભવભૂતિ, હર્ષ, ભર્તૃહરિ જેવા કવિઓનાં કાવ્યોમાંથી વીણી વીણીને મૂક્યાં છે. લગભગ ૧૨૫ જેટલાં સુંદર જ્ઞાનપ્રચૂર શ્લોકોથી ગ્રંથ મઢી દીધો છે.

ઈ.સ. ૧૯૨૩માં પ્રથમ ભાગ છપાયો તે ધોરણ ૪-૫ માટે સ્વીકારાયો. બીજો ભાગ ઈ.સ. ૧૯૨૪ ફેબ્રુઆરીમાં છપાયો. આ ભાગ ધોરણ ૬-૭ માટે સ્વીકારાયો.

બાલબોધિની :

જેલવાસ દરમિયાન કાકાસાહેબ કાલેલકરે ભર્તૃહરિના નીતિ, વૈરાગ્ય અને શૃંગારશતકોમાંથી વિદ્યાર્થીઓને ઉપકારક થઈ પડે તેવા ૧૦૮ શ્લોકો ચૂંટી કાઢ્યા. આ શ્લોકોને અલગ રીતે ગ્રથિત કરી તેમણે 'શતબોધશતક' નામે પુસ્તક તૈયાર કર્યું.

શતબોધશતકનાં શ્લોકોનું તાત્પર્ય સમજૂતી-ટીકા વિદ્યાર્થીઓને વધુ લાભકારક થશે તેમ માની કાકાશ્રીએ તેના પર આધુનિક ટીકા સંસ્કૃત ભાષામાં તૈયાર કરવા માટે તેમના વહાલા વિદ્યાર્થી પાંડુરંગ (પૂજ્યશ્રી)ને કહ્યું. પૂજ્યશ્રીએ તેની ઉપર સંસ્કૃતમાં સુંદર ટીકા લખી. તેનું નામ બાલબોધિની આપ્યું.

ઉપનિષદોની વાતો :

ઉપનિષદોને સમજી શકાય તે માટે તેની મૂળ કથાને વફાદાર રહી પોતાની આગવી રીતે પૂજ્યશ્રીએ 'ઉપનિષદોની વાતો' નામનું પુસ્તક વાર્તાઓના સ્વરૂપે સરળ અને સાદી ભાષામાં લખ્યું. આ પુસ્તક થોડા જ સમયમાં અત્યંત લોકપ્રિય બન્યું. તેનો હિંદી ભાષામાં અનુવાદ થયો અને તે "ઉપનિષદોં કે ચૌદહ રતન"ને નામે પ્રગટ થયું.

વિષ્ણુપુરાણની વાતો : પૂજ્યશ્રીના બ્રહ્મલીન થયા પછી પ્રગટ થઈ.

'ટૉલ્સ્ટોય અને શિક્ષણ', 'ત્યારે કરીશું શું ?' વગેરે ટૉલ્સ્ટોયનાં પુસ્તકોનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ કર્યો.

નારેશ્વર આવી અંતરના ઊંડાણમાંથી અલખની આસક્તિમાંથી અને અદ્વૈતના ઓડકારમાંથી ઊમટેલી અપ્રતિમ આધ્યાત્મિક ઊર્મિઓનાં અર્ણવ અનુપમ સ્તોત્રોરૂપે ઊછળી રહ્યો. આદ્યશંકરાચાર્યની પ્રતિકૃતિ જેવાં એક એક સ્તોત્ર મહામંત્ર સમાન છે.

મધ્યકાલીન ભક્તકવિઓને યાદ કરાવી દે તેવા સુંદર પ્રભાતિયાં, ભક્તિકાવ્યો ગૂજરાતી, હિન્દી અને મરાઠી ભાષામાં રચ્યાં. કેટલાંક સ્તોત્રો અને કાવ્યોમાં પૂજ્યશ્રીની વિરાટ બુદ્ધિપ્રતિભા સાથે પ્રચંડ જ્ઞાનસાગર લહેરાતો અનુભવાય છે. અત્યંત ભાવવાહી ભક્તિથી નીતરતાં, જ્ઞાનબુદ્ધિથી ઊભરાતાં સંસ્કૃતસ્તોત્રો જાણે પર્વત પરથી ખળખળ વહી જતા અત્યંત નિર્મળ જળપ્રવાહની જેમ નિરંતર વહ્યા કરતો જોઈ શકાય છે.

અવધૂતી આનંદ : પૂજ્યશ્રીના હૃદયમાં રહેલા દિવ્ય આનંદસાગરના ભાવજગત અને ભક્તિજગતની ભરતીરૂપે અવતરેલાં કાવ્યો-સ્તુતિઓ-પદો જે પૂજ્યશ્રીએ મિત્રોને મોકલેલાં તે તથા ઉપલબ્ધ થઈ શકી તે બધી કૃતિઓ સંકલિત કરી 'અવધૂતી આનંદ' નામથી પુસ્તક પ્રગટ થયું.

'અવધૂત' એટલે પરમ જ્ઞાની, પરમ ત્યાગી, પરમ વૈરાગી અને તેનો 'આનંદ' એટલે 'દામ', 'ચામ' અને 'નામ'ની દુનિયાથી ફારેગ થઈ 'રામ'ની દુનિયામાં ખોવાઈ જવું, લીન થઈ જવું, ઓગળી જવું અને એ અવધૂત સારી, ખોટી, કઢંગી હાલતમાં પણ અવિકારી, અનંત આનંદમાં, નિગૂઢ પ્રસન્નતાની અને અપ્રતિમ સૌંદર્યની છોળોમાં નખશિખાંત ડૂબેલો રહે - આ છે અવધૂતી આનંદ.

પરબ્રહ્મનું પડખું સેવતો એ આનંદ પૂજ્યશ્રીના હૃદયમાં ઘૂંટાઈ ઘૂંટાઈને કાવ્યરૂપે કોઈ કાગળ પર નીતરી પડતો ત્યારે તેમાં જ્ઞાન, ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને પ્રેમનો મહાસાગર રેલાતો. નિજાનંદની છોળો હૃદયમાં જ્યારે ઉછાળા મારતી ત્યારે અંતર સાગરના ઊંડાણમાંથી ઊભરાતી વૈખરી કાગળ પર તત્ત્વજ્ઞાનનાં ગૂઢ રહસ્યો લઈને અવતરતી.

તત્ત્વજ્ઞાનથી છલકાતી હોવા છતાં પૂજ્યશ્રીએ ભાષાને રૂપાળાં કપડાં પહેરાવ્યાં નથી. ભાષાના લાલિત્ય કે અલંકારનો ચળકાટ પ્રયોજવાનો કોઈ પ્રયત્ન કર્યો નથી. એકદમ સાદી, સ્વાભાવિક, સરળ અને નિર્દોષ વાણી, અવિરત વહેતા કોઈ મનોહર ઝરણાની જેમ વહ્યા કરી છે. જીવ-શિવના અભેદનું ગૂઢ તત્ત્વજ્ઞાન પૂજ્યશ્રીએ સરળ, પ્રાણવાન અને તેજસ્વી ભાષામાં નિરૂપ્યું છે. જે સત્યો લખવા માટે થોથાં લખે, તે સત્યો-તથ્યો સહિત સંતો એક વાક્યમાં — એકસૂત્રમાં આલેખે.

પૂજ્યશ્રી કહેતા - સંતોની વાણી શ્રુતિ જેવી હોય છે. જ્યારે વિદ્વાનોની વાણી સ્મૃતિમાંથી જન્મે છે.

જેમ ભગવતગીતાનો કયો અધ્યાય કે કયો શ્લોક સારો છે એ કહેવું અશક્ય છે તેમ પૂજ્યશ્રીની કઈ સ્તુતિ સારી તે કહેવું મનુષ્યની બુદ્ધિમર્યાદાની બહાર છે.

કોઈ પણ પાનું ઉઘાડતાં પરમાનંદની, આધ્યાત્મિક ઊંચાઈઓની, ભક્તિરસની છોળો ઊડતી અનુભવાય છે. પાને પાને, લીટીએ લીટીએ ત્યાગ-વૈરાગ્યની સરવાણીઓ સાથે આત્મધન પ્રાપ્તિ માટેની તાલાવેલી દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને પૂજ્યશ્રી પોતાને જ સંબોધીને આખા જગતને કહે છે.

ઊઠ જાગ્રત થઈ સ્વપ્નસુખ પરહરી સદ્‌ગુરુપદગ્રહી જાણ રંગા
મોહનિદ્રા ત્યજી જ્ઞાન-જાગૃતિ વરી આત્મધન સંગ્રહી ભવભંગા

કેટલાંક ભજનો આત્મતત્ત્વથી પૂર્ણપણે છલકતાં છે.

હું ભિખારી ભિખારી ગુરુઘરની દાસી
ચોરાસી ઘર ભિક્ષા માગી તોયે રહી ઉપવાસી
અહં-ખાખ તન રાખ લગાવી હાથ લીધો પંચપાત્ર
કોહં કોહં કરતી ચાલી સોહં મળિયા સાથ
કામકેશ શિર જટા ચઢાવી વિરતિ વરરસસાર
પાપ પુન્યની ગઠરી ત્રહરી છોડી ગુરુ દરબાર

જ્ઞાનોચ્છિષ્ટે ભરી પેટડી શૂન્યસુધા જલપાન
ભઈ મત્ત મૈં રંગદિવાની ક્યા પરવાહ જગ આન

કેટલાંક ભજનોમાં સાધના માટે અતિ આવશ્યક એવા નીતિ-વૈરાગ્યને પૂજ્યશ્રીએ ઉતાર્યાં છે. કેટલાંક ભજનોમાં યોગિક સાધનાનું દિગ્દર્શન કર્યું છે. કેટલાંકમાં સગુણવાદનું સૂચન કરી સગુણ ભક્તિનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું છે અને કેટલાંકમાં સાધનામાં આગળ વધી ગયેલા માટે શ્રુતિનું દોહન કર્યું છે. અરે કેટલાંકમાં વળી બગભગતોને ચિમકી આપી અને જ્ઞાન પીરસ્યું છે.

તન રંગાયા મન ન ધોયા ધરા ગેરુઆ કપરા
માન મિજાસ ગયા ન મનસે આખર જમને પકરા
ઉપર સે બક ધ્યાન લગાયા ચૂન ચૂન મછલી ખાયા
પરસ્ત્રી પરધન હટા ન મનસે, કીચડ નાવ ફસાયા
કર કથા અરૂ પુરાન બાંચે, લોગ જ્ઞાન બકવાયા
કરનીકા તો મિલે ન લીટા, ખાલી પેટ બઢાયા
બકે યોગ અરૂ ભોગ બઢાવે ચેલા-ચેલી લૂટા
અહં બ્રહ્મ મુખ સે હી ફુટે અહંકાર ના છુટા

અને વળી કેટલાંક પદોમાં ભક્તોએ પૂછેલા પ્રશ્નોનું નિરાકરણ છે અને જરૂરી માર્ગદર્શન છે. આમ 'અવધૂતી આનંદ' પૂજ્યશ્રીના હૃદયના પ્રસાદની શાબ્દિક, આધ્યાત્મિક સૌંદર્યમૂર્તિ છે. તેમાં અર્થની કોઈ તમા રાખવામાં નથી આવી. પરંતુ પૂજ્યશ્રીના દિવ્ય ભાવ પાછળ શબ્દોનો અર્થ ગુલામની માફક દોડતો આવે છે.

રંગહૃદયમ : અવધૂતી આનંદ પૂજ્યશ્રીનાં ગૂજરાતી-હિન્દી સ્તુતિઓનો સંગ્રહ છે. તે જ રીતે પૂજ્યશ્રીની અદ્‌ભુત કલમમાંથી ટપકેલાં આદ્ય ગુરુશંકરાચાર્યની યાદ અપાવી દે તેવાં સંસ્કૃત સ્તોત્રો 'રંગહૃદયમ્' નામના ગ્રંથમાં ગ્રથિત કરેલાં છે.

પૂજ્યશ્રીએ સ્તોત્રોને પરમજ્ઞાનથી અપ્રતિમ ભક્તિથી અને ભવભવની ભીડ ભાંગનાર દૈવી શક્તિથી છલકાવી દીધાં છે. પ્રત્યેક સ્તોત્રમાં ઉપાસ્યદેવનું ધ્યાન છે, પરમતત્ત્વનું જ્ઞાન છે અને અદ્વૈતનું ગાન છે. પરમતત્ત્વમાં ડૂબકી મારીને પ્રાગટ્ય પામેલાં પ્રત્યેક સ્તોત્ર સ્વયં સિદ્ધ મંત્ર છે. તેના પાઠ કે પારાયણ કરવાથી કેટલાય ભક્તોના રોગ દૂર થયા છે. કેટલાયના વણઉકલ્યા પ્રશ્નો ઊકલી ગયા છે અને કેટલાય ભક્તોની સાધના પથમાં અકલ્પ્ય પ્રગતિ થઈ છે.

દત્તનામસંકીર્તનના ૧૦૦૮ નામવાળું સ્તોત્ર કોઈ પણ દુરિત સામેનું અમોઘશસ્ત્ર પુરવાર થયું છે. દત્તનામસ્મરણના ૧૦૮ શ્લોકો અને તેમાં વળી પ્રત્યેક શ્લોકના અંતમાં આવતું ''શ્વાસે શ્વાસે દત્ત નામ સ્મરાત્મન્'' એક મહામંત્ર છે. આ સિવાય મંત્ર ગર્ભ દત્તાત્રેય સ્તોત્ર, ગુરુકૃપાહિ કેવલમ્, નારેશ્વર સ્તોત્રમ્ વગેરે સ્તોત્રો આધ્યાત્મિક માર્ગના પ્રવાસી ભક્તો માટે દીવાદાંડી સમાન છે.

પૂજ્યશ્રીનાં સ્તોત્રોની ઔપાસનિક મહત્તા કોઈ સાચો ઉપાસક જ કહી શકે. ભક્તિપ્રધાન સ્તોત્રો 'ભક્તહૃદયમ્' અને જ્ઞાનપ્રધાન સ્તોત્રો 'જ્ઞાનહૃદયમ્' વિભાગમાં

લેવાયાં છે.

બોધમાલિકા : રંગહૃદયમ્‌ના જ્ઞાનહૃદયની અંતર્ગત સર્વોચ્ચ આધ્યાત્મિક ઊંચાઈઓ આંબતી કૃતિ તે બોધમાલિકા છે. પૂજ્યશ્રીની અનેક કૃતિઓમાં આ કૃતિની ટીકા સ્વામી તદ્રુપાનંદજીએ અને ડૉ.દેવદત્ત જોષીએ કરી છે.

પૂજ્યશ્રીના આત્મચિંતનમાંથી પ્રગટેલી આ કૃતિ એટલે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રનાં સઘળાં પાસાં જેવાં કે તત્ત્વજ્ઞાન, ગુરુકૃપાની અનિવાર્યતા, ગુરુસેવાનું મહત્ત્વ, જ્ઞાનપ્રાપ્તિમાં રહેલાં વિઘ્નો, વિઘ્નો દૂર કરવાનો ઉપાય, મહાવાક્યોનો ઉપદેશ, નિરર્થક વાણીવિલાસ, ગુરુદેવના આદેશની મહત્તા, દેહાસક્તિ દૂર કરવાનું સૂચન, દુઃખનું મૂળ, સંસારનું મિથ્યાપણું, સિદ્ધ પુરુષની આંતરિક સ્થિતિ વગેરેનો ઘૂઘવતો મહાસાગર.

એકાવન શ્લોકોથી મઢેલી આ અતિ સમૃદ્ધ કૃતિમાં શરૂઆતથી જ અંતઃકરણના ત્રણ દોષો-મળ, વિક્ષેપ અને આવરણને વર્ણવી તે દોષોને દૂર કરવા માટે અનુક્રમે નિષ્કામ કર્મ, અભેદોપાસન અને અદ્વૈત જ્ઞાનનો બોધ આપ્યો છે. સમગ્ર કૃતિમાં મધ્યવર્તી સૂત્ર તરીકે 'જ્ઞાનેનાવરણં ત્યજેત્' (એટલે કે જ્ઞાન દ્વારા અજ્ઞાનના આવરણનો ત્યાગ કરો)નું ચિંતનપૂર્વકનું નિરૂપણ કર્યું છે. બધા જ શ્લોકોનો સાર, સંદેશો કે બોધ એક જ છે અને તે આત્માનુભૂતિ કરવી અને આ માટે સદ્‌ગુરુની અનિવાર્યતા પર પરમ પૂજ્યશ્રીએ વિશેષ ભાર મૂક્યો છે.પૂજ્યશ્રીએ આ કૃતિમાં નિર્દેશ્યું છે :-

મંત્ર મૂલં ગુરોર્વાક્યં ગુરોરાજ્ઞાનુ પદ્ધતિઃ ।
સ્મરણં કવચં પ્રોક્તં ગુરોર્નામ સહસ્રકમ્ ॥

ગુરુદેવનું વાક્ય મંત્રનું મૂળ છે, ગુરુની આજ્ઞા એ જ જીવન જીવવાની પદ્ધતિ છે. ગુરુદેવનું સ્મરણ મૃત્યુ સામેનું અભેદ્ય કવચ છે અને તેથી જ ગુરુદેવનું નામ એ સહસ્રનામ છે. જેના સ્મરણમાત્રથી જન્મ-મરણનો ફેરો ટળે છે.

દત્તબાવની : પૂજ્યશ્રી રચિત દત્તબાવની એ એક સ્વયંસિદ્ધ મહામંત્ર છે. જેમ જ્ઞાનહૃદયમાં, બોધમાલિકા એક અતિ ઉત્કૃષ્ટ સ્તોત્ર છે. તેમ અવધૂતી આનંદમાં દત્તબાવની એક અદ્વિતીય, અતિ પવિત્ર અને અત્યુત્કૃષ્ટ પુષ્પ છે. જેની પરિમલ દશે દિશાઓ વટાવી ગઈ છે. જેમ સંસ્કૃતમાં દત્તમહામાલા મંત્ર છે તેમ ગૂજરાતીમાં પૂજ્યશ્રી રચિત દત્તબાવની અમોઘ મંત્ર છે. પૂજ્યશ્રીએ દત્તબાવનીમાં ભરપેટ દિવ્યશક્તિ સીંચી છે. તેમાં દત્ત પ્રભુ શ્રીપાદ શ્રીવલ્લભ અને નૃસિંહ સરસ્વતીની લીલાઓ અતિ સંક્ષિપ્તમાં સૂત્રાત્મક રીતે માત્ર બાવન લીટીમાં ગૂંથી છે. અત્યંત શક્તિશાળી એવી આ દત્તબાવની અર્થાત્ દત્ત મહામંત્રના કરોડોની સંખ્યામાં પાઠ થઈ ગયા છે. કેટલાય ભક્તો કાર્યારંભે કે સવારે-સાંજે અથવા અવકાશ મળે ત્યારે ખૂબ શ્રદ્ધાથી દત્તબાવનીનો પાઠ કરે છે.

આ મહામંત્રની રચનાનો એક અનોખો ઈતિહાસ છે. પૂજ્યશ્રીએ પોતાના અનન્ય ભક્તના રોગ નિવાર્ણાર્થે આ અતિ ઉપકારક મંત્ર પ્રયોજ્યો છે.

નારેશ્વર ધામમાં એક દિવસ પૂજ્યશ્રી સાંજના સમયે લીમડા નીચે બેઠા હતા. આજુબાજુનાં ગામોમાં દસ-બાર ભક્તો પૂજ્યશ્રી સાથે બેઠા હતા. વાતો ચાલતી હતી. પૂજ્યશ્રી બધાના ખબરઅંતર પૂછતા. એ સમયે સરખેજ ગામના એક બ્રાહ્મણ કમળાશંકર

ત્રિપાઠી આવ્યા. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા અને એક બાજુએ બેસી ગયા. થોડીક વાર આગળપાછળની વાતો કરી કમળાશંકર ઊભા થયા અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં માથું મૂકી બોલ્યા -

"ગુરુદેવ, મારે ત્યાં આપ પધારો." એકાદ-બે પળ પૂજ્યશ્રી કાંઈ બોલ્યા નહીં. પછી તેમણે કહ્યું -

"હમણાં નહીં પણ તને નોકરી મળશે ત્યારે તારે ગામ આવીશ જા."

કમળાશંકર રાજીરાજી થઈ ગયા.

બીજે દિવસે ઘેર જઈ જુએ છે તો થોડા સમય પહેલાં જ ટપાલમાં એક પરબીડિયું આવ્યું હતું. કમળાશંકરે તે ખોલી અને જોયું તો તેમને નોકરી માટેનો હુકમ હતો. તેમને કલોલ પાસે સઈજ ગામે શાળામાં શિક્ષક તરીકે નોકરી મળી હતી. તેમને અત્યંત આનંદ થયો અને મનોમન પૂજ્યશ્રીને વંદી રહ્યા. ઘરના દેવાલયમાં ધૂપસળી સળગાવી દીવો કર્યો અને શ્રદ્ધાપૂર્વક ભગવાનને પગે લાગ્યા. બીજે જ દિવસે તેઓ પોતાનાં પત્નીને લઈ સઈજ ગામે પહોંચી ગયા અને ફરજ પર હાજર થઈ ગયા. થોડા દિવસમાં સ્થિર થઈ ગયા એટલે નારેશ્વર પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરવા ઊપડ્યા. પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં આળોટી પડ્યા. પછી બોલ્યા :

"ગુરુદેવ, આપની કૃપાથી મને નોકરી મળી ગઈ છે. હું સઈજ ગામે સ્થિર થઈ ગયો છું. હવે આપ મારે ઘેર ક્યારે આવો છો ?" એમ કહી કમળાશંકરે ફરીથી પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં માથું નમાવ્યું.

એકાદ પળ કમળાશંકર તરફ જોઈ રહ્યા અને મૂછમાં મલકાટ સાથે બોલ્યા, "આપણે કાલે સવારે નીકળી જઈશું."

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી કમળાશંકર સાથે સઈજ આવી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ ગામની પાદરમાં આવેલા એક શિવમંદિરમાં આસન જમાવ્યું.

એક દિવસ કમળાશંકરનાં પત્ની ધનલક્ષ્મી ઓચિંતા બીમાર પડી ગયાં. આખું શરીર તાવથી ધખવા લાગ્યું. શરીર બેસુમાર દુખવા લાગ્યું. ખૂબ ઊલટીઓ થવા લાગી. થોડી થોડી વારે તે બેભાન થઈ જવા લાગ્યાં. પેટમાં ભયંકર શૂળ ઊપડ્યું. ડૉક્ટરની દવા લીધી. ચાર-પાંચ દિવસ થયા પણ કાંઈ સારું થયું નહીં. કમળાબહેન એકદમ કૃશ થઈ ગયાં. આંખો અંદર ઊતરી ગઈ. સમય વીતતા બીમારી વધતી ગઈ. તેમને શ્વાસ ચઢવા લાગ્યો. મોં ખેંચાઈ ગયું. મોંમાંથી ફીણ આવી ગયું. બેભાન થઈ ગયાં અને છેલ્લા શ્વાસ લેવા લાગ્યાં. કમળાશંકર અને અડોશપડોશના સંબંધીઓ ગભરાઈ ગયા. કમળાશંકરને શું કરવું તે સૂઝ્યું નહીં. કોઈ આશરો રહ્યો નહીં. એટલે તેઓ ધનલક્ષ્મીને એમ ને એમ મૂકીને દોડ્યા અને મહાદેવના મંદિરે એક શ્વાસભેર પહોંચી ગયા અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં ઢળી પડ્યા. પછી અત્યંત કાકલુદીભર્યા સ્વરે બોલ્યા :

"ગુરુદેવ, મારી પત્નીના છેલ્લા શ્વાસ ચાલે છે. હવે કોઈ આરો નથી. પ્રભુ ધનીને બચાવો." આટલું કહી તે રડી પડ્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેની સામે જોયું. એક પણ અક્ષર બોલ્યા વગર ઊભા થયા. ચોકડીમાં જઈ ડોલ ભરેલું પાણી પોતાની ઉપર રેડી

દઈ સ્નાન કરી લીધું અને હાથમાં કાગળ-કલમ લઈને બેસી ગયા. કલમમાંથી શબ્દો ટપકવા લાગ્યા-

"જયયોગેશ્વર દત્ત દયાળ
તૂ જ એક જગમાં પ્રતિપાળ..."

પૂજ્યશ્રીએ ચાલીસ પંક્તિ લખવા ધારી હતી પણ લખી રહ્યા પછી ગણતાં બરાબર બાવન પંક્તિ થઈ. દત્તબાવની વસંતપંચમીએ લખાઈ હતી. પૂજ્યશ્રી કાગળ કમળાશંકરને આપી અને બોલ્યા :

"કમળાશંકર લે, આ 'દત્તબાવની.' ઘેર જા. આ દત્તબાવનીના બાવન પાઠ કરજે. દરેક પાઠે એક આચમની ભરી પાણી તરભાણામાં મૂકજે. બાવન પાઠ થઈ જાય પછી તરભાણાનું પાણી ધનલક્ષ્મીને પિવડાવી દેજે. ચિંતા ન કરીશ."

પૂજ્યશ્રી તરફથી અભય વચન અને અમોઘશસ્ત્ર લઈ કમળાશંકર ઘેર આવ્યા. જોયું તો ધનલક્ષ્મી ડચકાં ખાતી હતી. આજુબાજુના લોકો તેની આસપાસ વીંટળાઈ વળ્યા હતા. કમળાશંકર ડોલ ભરી પાણી પોતાના શરીર પર રેડી સ્નાન કરી ભીનાં કપડે જ દેવમંદિર સામે પ્યાલામાં પાણી, આચમની અને તરભાણુ લઈ બેસી ગયા અને બાવન વખત દત્તબાવનીના પાઠ કર્યા. દરેક પાઠે એક આચમની પાણી તરભાણામાં મૂક્યું. તરભાણાનું પાણી એક નાના પ્યાલામાં લઈ ધનલક્ષ્મીને જેમતેમ કરીને પિવડાવી દીધું અને-

ચમત્કાર સર્જાયો-ધનલક્ષ્મીના શ્વાસ ધીમા પડવા લાગ્યા, નિયમિત થવા લાગ્યા અને તેઓ ભાનમાં આવવા લાગ્યાં. દસ-પંદર મિનિટમાં તો તેમણે આંખો ખોલી ચારે તરફ જોવા માંડ્યું. તેમની નજર કમળાશંકરના મોં પર પડી. કમળાશંકરની આંખમાંથી બે-ચાર આંસુ ટપકી પડ્યાં. સાંજ સુધીમાં તો ધનલક્ષ્મી ઘણાં સ્વસ્થ થઈ ગયાં.

સાંજે કમળાશંકર પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ગયા અને અત્યંત ભક્તિભાવથી પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં પ્રણામ નિવેદિત કરી બધી બિના કહી.

આમ દત્તબાવની પોતાના ભક્તનાં પત્નીની પિશાચ બાધાના નિવારણાર્થે રચાઈ.

અતિ ભક્તિભાવ, ઉત્કટ સમર્પણભાવ તથા ભક્તના આર્તનાદથી ધબકતી બાવની હરેક દત્તભક્તના અંતરતમ સુધી હૃદય સોંસરવી ઊતરી ગઈ છે. બાવનીનો એક એક અક્ષર મહામંત્ર સમાન છે.

દત્તબાવની એક અલૌકિક, દિવ્ય અને ચમત્કારિક સ્તુતિ છે. બાવનીનો એક અદ્‌ભુત પ્રસંગ તે દિવસોમાં બની ગયેલો.

નારેશ્વરને સામે કિનારે ગોવાલી બેટ નામના ગામનો એક ૧૦-૧૨ વર્ષનો છોકરો તેની મા પાસે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે અવારનવાર આવતો. તે દિવસોમાં દત્તબાવની છપાઈ ગયેલી. તેનો કોઈ દુરઉપયોગ ના કરે તે માટે તેની નજીવી કિંમત — બે પૈસા રાખવામાં આવેલી.

આ નાના છોકરાએ બધા ભક્તોને દત્તબાવની લેતાં અને ગાતા જોયાં. તેને પણ બાવની લેવાનું મન થયું. તેણે તેની માને કહ્યું. પરંતુ બે પૈસા ક્યાંથી લાવવા ?

તેથી માએ એને ધમકાવી નાખ્યો. તે મા પાસેથી ખસી ગયો અને જ્યાં દત્તબાવની વેચાતી હતી ત્યાં ઊભો રહ્યો. એક ભક્ત બાવની ખરીદતો હતો. તેણે પ્રભુપ્રેરણાથી એક પ્રત વધુ ખરીદી અને આ છોકરાને આપી. હવે છોકરાને એમ થયું કે મા જો મારા હાથમાં બાવની જોઈ જશે તો મને મારશે જ અને આ ચોપડી પાછી અપાવી દેશે. તેથી તે પોતાના ગામ જવા નર્મદા તરફ દોડ્યો અને બે કાંઠે વહેતી નર્મદામાં બાવની પલળી ન જાય તે માટે હાથ ઊંચો રાખી દોડ્યો અને સામા કિનારે પોતાના ગામ પહોંચી ગયો.

આ બાજુ છોકરો ન દેખાતાં તેની મા કલ્પાંત કરવા લાગી. છેક સાંજ સુધી તેની શોધ કરી પણ ના મળ્યો. તેથી તે મનોમન ગુરુદેવને કાલાવાલા કરવા લાગી. તેની આંખોમાં આંસુ મા'તાં ન હતાં. એટલામાં ગોવાલી બેટથી આવેલા એક ભાઈએ તેને કહ્યું કે તારો છોકરો તો ગામમાં છે. મેં હમણાં જ ફળિયામાં જોયો હતો. વળી તેણે ઉમેર્યું કે તેનાં કપડાં પાણીથી લથપથ થયેલાં હતાં. તેની મા ચમકી ગઈ. તેને થયું કે છોકરા પાસે પૈસા હતા જ નહીં. પછી તેણે નર્મદા પાર કેવી રીતે કરી? તેને તરતાંય નથી આવડતું. નર્મદા તો બે કાંઠે વહે છે. તેને કોઈ વાતની સમજ ના પડી.

તે નાવડીમાં બેસી ઘેર પહોંચી. તેણે છોકરાને પૂછ્યું, "તું કેવી રીતે આવ્યો? તારી પાસે પૈસા તો હતા નહીં." છોકરો બોલ્યો,

"મા, પેલા ભાઈએ ચોપડી આપી એટલે તારી બીકથી હું દોડ્યો-પાણીમાં પડ્યો. પછી મને થયું ચોપડી પલળી જશે એટલે મેં હાથ ઊંચો રાખી ચાલવા માંડ્યું. મને ખબર નહીં કે હું ક્યારે આ કિનારે આવી ગયો..."

આવો જ એક બીજો પ્રસંગ તાજેતરમાં બની ગયો. તા.૨૬-૧-'૮૪ના દિવસે અવધૂત ભક્તોએ પ્રો.કુલીનભાઈ ઉપાધ્યાયને ત્યાં પાદુકાપૂજનનું આયોજન કર્યું હતું. પાદુકાપૂજન પછી ભજન રમઝટ ચાલતી હતી. અમદાવાદના ઈશ્વરભાઈ પટેલ ધૂન ગવડાવતા હતા. તેઓ ભક્તિભાવમાં ખૂબ ડૂબી ગયા હતા. ધૂન પૂરી કરીને તેમણે તેવા જ ભાવાવેશમાં ભજન ઉપાડ્યું. ઈશ્વરભાઈનાં ધર્મપત્ની શ્રીમતી સવિતાબહેન પણ ત્યાં હાજર હતાં. તેઓ બાજુના રૂમમાં હતાં. એક બાજુ ભજન ચાલું હતું અને સવિતાબહેનના ડાબા અંગ ઉપર લકવાની અસર થઈ. ડાબું અંગ લકવાગ્રસ્ત થઈ ગયું. મોં તરડાઈ ગયું. વાચા બંધ થઈ ગઈ. આજુબાજુ બેઠેલી બહેનો ગભરાઈ ગઈ. સવિતાબહેન બોલી શકતાં જ ન હતાં. તેઓ એક બાજુએ ઢળી પડ્યાં. એક બહેને તેમને ટેકો આપ્યો. આ વાત જાણતાં જ ગુણવંતભાઈ દેસાઈએ ઈશ્વરભાઈને કાનમાં કહ્યું, "સવિતાબહેન પર લકવાનો હુમલો થયો છે. હૉસ્પિટલમાં દાખલ કરવાં પડશે." ઈશ્વરભાઈ બોલ્યા, "તેઓ ક્યાં બેઠા છે?" "બાજુના રૂમમાં." ઈશ્વરભાઈ બોલ્યા, "તેમને તેમની મૂળ જગ્યાએ બેસાડી દો." એટલામાં કુલીનભાઈ આવ્યા. તે બોલ્યા, "આપણે હૉસ્પિટલમાં લઈ જવા પડશે." ઈશ્વરભાઈ કહે, "બાપજીનું શરણ લેનારને વળી હૉસ્પિટલમાં જવાની શી જરૂર?" કુલીનભાઈ ગૂંચવાયા. તે બોલ્યા, "તો ભગત, હવે કરીશું શું?" ઈશ્વરભાઈએ કહ્યું,"તેમનો લકવાવાળો હાથ અવધૂતી આનંદમાંના

પૂજ્યશ્રીના ફોટો પર મૂકો અને આપણે દત્તબાવની શરૂ કરો."

બીજી જ પળે દત્તબાવની ચાલુ થઈ ગઈ. અડધી દત્તબાવની થઈ ના થઈ ત્યાં તો સવિતાબહેનના હાથમાં શક્તિનો સંચાર થવા લાગ્યો. તેમના ડાબા હાથમાં ચેતના આવી અને એકાદ-બે મિનિટમાં તો સવિતાબહેને અવધૂતી આનંદની ચોપડી પોતાના હાથમાં પકડી લીધી અને બાકીની દત્તબાવની ભક્તો સાથે બોલવાં લાગ્યાં. બધા જ ભક્તો અત્યંત ભાવાવેશમાં આવી ગયા અને દત્તબાવનીના કેટલાય પાઠ કરી નાખ્યા. સવિતાબહેન એકદમ સ્વસ્થ થઈ ગયાં.

અવધૂતના અનન્ય ભક્ત ઈશ્વરભાઈ પટેલ જગતપાર્ક, ઘાટલોડિયા, અમદાવાદમાં રહે છે. તેમની સોસાયટીમાં રહેતા શ્રી રતિભાઈ પટેલને ત્યાં એક વિલાયતી કૂતરી હતી. તેનું નામ લાયકા હતું. કૂતરી બીમાર પડી. બીમારી ખૂબ લંબાઈ. ઢોરના ડૉક્ટરોને બતાવ્યું. તેમણે ખૂબ ઉપચાર કર્યા. પણ કૂતરીને સારું ના થયું. છેલ્લે દિવસે ડૉક્ટરે સ્પષ્ટ કહી દીધું કે કૂતરી માંડ એકાદ-બે કલાક કાઢે. કૂતરી છેલ્લા શ્વાસ લેતી હતી. તેની આંખો તણાઈ ગઈ હતી. થોડી થોડી વારે ખેંચ આવી જતી હતી. રતિભાઈને કૂતરી ખૂબ વહાલી હતી. કૂતરીનું લાલનપાલન રતિભાઈ ખૂબ પ્રેમથી કરતા. જ્યારે કોઈ આશા ન રહી એટલે તેમની નજર સમક્ષ ઈશ્વરભાઈ પટેલ આવ્યા. તેમણે ક્યારેક સાંભળ્યું હતું કે ઈશ્વરભાઈ બીમાર ભક્તોની બીમારી દૂર કરવા ભજન કરે છે. એટલે તેઓ તરત જ ઈશ્વરભાઈને મળ્યા અને બોલ્યા-

"ઈશ્વરભાઈ, તમારા દત્ત ભગવાનની આજુબાજુ કૂતરાં દેખાય છે. તેઓ મારી કૂતરી પર દયા નહીં કરે?" ઈશ્વરભાઈ સમજ્યા નહીં એટલે રતિભાઈ બોલ્યા, "તમે માણસો માટે ભજન કરો છો તો મારી માંદી કૂતરી માટે ના કરો?"

ઈશ્વરભાઈ બોલ્યા, "રતિભાઈ, ઈશ્વરના દરબારમાં માણસ ને કૂતરાંમાં કોઈ ભેદભાવ નથી. ચાલો, હું હાલ જ આવું છું." આટલું કહી તેમણે વાજાપેટી લઈ રતિભાઈ સાથે ચાલવા માંડ્યું.

રતિભાઈના ઘેર આવી જોયું તો કૂતરી ડચકાં ખાતી હતી. ઈશ્વરભાઈએ પૂજ્યશ્રીની છબી એક ખુરસીમાં મૂકી, ધૂપદીપ કર્યા અને મેઘગંભીર રાગે અત્યંત ભાવપૂર્વક દત્તબાવની ચાલુ કરી.

એકાદ બાવની થઈ હશે ને કૂતરીની ખેંચ ઓછી થઈ ગઈ, શ્વાસ થોડો વ્યવસ્થિત થવા લાગ્યો. ઈશ્વરભાઈ જેમ જેમ દત્તબાવની કરતા ગયા તેમ તેમ કૂતરી સ્વસ્થ થતી ગઈ. પાઠ પૂરા થયા પછી પૂજ્યશ્રીની આરતી અને પ્રસાદ થયો. ત્યાં બેઠેલા આડોશપાડોશના ભક્તોને પ્રસાદ વહેંચાયો. પછી ઈશ્વરભાઈ કહે, "કૂતરીને પ્રસાદ આપો." રતિભાઈએ કૂતરીનું મોં ખોલી પ્રસાદ ખવડાવ્યો. થોડી વારમાં કૂતરી સ્વસ્થ થઈ ગઈ. તે બેઠી થઈ. પૂજ્યશ્રી તરફ મોં રાખી બેઠી. ત્યાં બેઠેલા બધા ભક્તો વિસ્મિત થઈ ભાવવિભોર બન્યા.

બીજે દિવસે ઢોરના ડૉક્ટર આવ્યા. રતિભાઈએ બધી વાત કરી. ડૉક્ટર અચંબામાં પડી ગયા. ત્યાર પછી કૂતરીએ માંસ ખાવાનું છોડી દીધું અને સમય જતાં કૂતરી વિવાઈ

અને રતિભાઈને તેના બચ્ચામાંથી રૂ.પચાસ હજાર મળ્યા.

પત્રમંજૂષા : પૂજ્યશ્રી પોતાના અંગત મિત્રોને તથા અનન્ય ભક્તોને પોતાની આધ્યાત્મિક સ્થિતિ-પ્રગતિ તથા નારેશ્વર નિવાસ દરમિયાન અને પરિક્રમા દરમિયાનના અનુભવો, સાક્ષાત્કારો, મનની સ્થિતિ, પડતી મુશ્કેલીઓ વગેરે પત્રો દ્વારા વખતોવખત જણાવતા. આ ભાગ્યશાળી મિત્રો હતા. સાધુનો સ્વાંગ નહીં સજેલા, પરંતુ પરમ સાધુત્વને હૃદયમાં ધરબી દેનારા અમૃતલાલ મોદી, અંબાલાલ વ્યાસ, દાસકાકા અને મૂળીફોઈ.

આ ભાગ્યશાળી મહામાનવો પાસેથી નારેશ્વરના વહીવટદારોએ ભક્તોના હિતાર્થે પત્રો ભેગા કરી એક પુસ્તકના રૂપમાં પ્રકાશિત કર્યો.

સપ્તશતી ગુરુચરિત્ર સમનુવાદ : શ્રી ગુરુલીલામૃત જેવા અજોડ, પવિત્ર અને આધ્યાત્મિક ગ્રંથની રચના પૂર્વે, પોતાના હૃદયની શુદ્ધિ માટે તથા ભાષાશુદ્ધિ માટે પૂજ્યશ્રીએ પરમપૂજ્ય વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી રચિત મરાઠી સપ્તશતી ગુરુચરિત્રનો ગૂજરાતીમાં ઓંવીબદ્ધ સમનુવાદ કર્યો.

પત્રગીતા : મુમુક્ષુ ભક્તોએ અને ખાસ કરીને મોદીકાકા 'તપસી'એ પૂજ્યશ્રીને પોતાની શંકાઓના સમાધાન માટે અવારનવાર પૂછેલા પ્રશ્નોનો જવાબ પૂજ્યશ્રીએ કાવ્યથી આપેલો.

પૂજ્યશ્રીએ આ માટે ભગવત ગીતામાંથી સોળ ઉત્તમોત્તમ શ્લોકો ચૂંટી કાઢી, કૃષ્ણ ભગવાનની વાણીનું રહસ્ય ખુલ્લું કરી અદ્‌ભુત શૈલીમાં ઉતાર્યું.

ઓવીં છંદ મરાઠી ભાષામાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. તેનો ઉપયોગ મરાઠી ભાષામાં ખૂબ થાય છે. પરંતુ ગૂજરાતી ભાષામાં ઓંવી છંદનો ઉપયોગ જૂજ પ્રમાણમાં થાય છે. કદાચ આ પૂજ્યશ્રીએ કરેલો પહેલો પ્રયોગ પણ હોય. પૂજ્યશ્રીએ ઓંવીબદ્ધ જવાબો આપી. ઓંવીના પ્રથમ ચરણના ત્રીજા અક્ષરમાં ગીતાના શ્લોકનો એક એક અક્ષર અનુક્રમથી મૂકી પત્રમાં ગીતાનો સંપૂર્ણ શ્લોક ગૂંથી લીધો છે. એઓશ્રીએ આવા સોળ પત્રો લખ્યા છે.

પૂજ્યશ્રીએ આ સોળ પત્રો કોઈ એક વિષયનું પ્રતિપાદન કરવા માટે નથી લખ્યા. એથી પત્રોમાં એકબીજા પર પૂર્વાપર સંબંધ મળતો નથી. તેમને જેમ સૂઝ્યું તેમ લખ્યું છે.

પૂજ્યશ્રીએ જાતે જ તેમાં લખ્યું છે -

લખી મોકલ્યું અસ્તવ્યસ્ત । નથી પદ્ધતિ ત્યાં યથાર્થ ।
તોએ એથી પરમઅર્થ । ભક્જનો સાધશે ।

એક એક પત્રમાં પૂજ્યશ્રીએ અગાધ બ્રહ્મજ્ઞાન, ભક્તને સહજ સૂચનો અને મુમુક્ષુને માર્ગદર્શન ભરી દીધું છે. એકદમ સરળ પણ સચોટ રીતે પૂજ્યશ્રીએ તપસીને ટપારતાં લખ્યું છે :

"વાણિજ્ય ન ચાલે તપસી । કેટલાય ગયા લપસી ।
માયાફન્દે વચ્ચે ફસકી । ચસકી ડાગળી નાઠાએ ।"

કેવી ગૂઢ વાત પૂજ્યશ્રીએ કહી દીધી -

જ્ઞાનમાર્ગમાં વાણિયા વૃત્તિ ના ચાલે. આ માર્ગમાં સરવાળા-બાદબાકી ન કરાય. કેટલાય યોગમાર્ગીઓ અધવચ્ચે માયાથી બંધાઈ જઈને ભ્રષ્ટ થયા છે.

એક જગ્યાએ કહ્યું,

જેમ વ્રજભામિની પ્રેમે । કૃષ્ણ સ્મરતાં કૃષ્ણપ્રેમે ।
થઈ કૃષ્ણ કૃષ્ણે રમે । તેમ ક્રમે જીવ બ્રહ્મ ।

આવી આવી સુવર્ણકણિકાઓથી ભરપૂર પત્રગીતાનો પાઠ રોજ કરવામાં આવે તો બીજા કોઈ પણ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો જરૂરી નથી.

અમર આદેશ : પૂજ્યશ્રી ક્યારેય આદેશ કે ઉપદેશ આપતા નહીં. જે કાંઈ પણ કહેવા જેવું લાગે તે માત્ર આચાર દ્વારા સમજાવતા. ભક્ત જો સમજદાર હોય તો સમજે, નહીં તો તેના ભાગ્ય પ્રમાણે સુખ-દુઃખ ભોગવ્યા કરે.

પરંતુ ક્યારેક રંગજયંતી અથવા દત્તજયંતી પ્રસંગે ભક્તોના અતિ આગ્રહને વશ થઈ તેમને બોલવું પડતું. આ બધાં સંભાષણોનું સંકલન— 'અમર આદેશ' નામના પુસ્તકરૂપે થયું.

પૂજ્યશ્રીએ પોતાનાં આ પ્રવચનોમાં ભક્તો માટે પેઢીઓ સુધી ચાલે તેટલું ભાથું બાંધી આપ્યું છે. દરેકે દરેક ઉદ્‌બોધનમાં તેમણે એવી તો સોનેરી વાતો કહી છે કે ભક્ત તેમાંથી થોડું પણ અનુસરણ કરે તો જગ જીતી જાય.

૫૯મી રંગજયંતીને દિવસે બાજવા ખાતે પૂજ્યશ્રીએ 'પરસ્પરદેવો ભવ'નું સૂત્ર આપ્યું. પૂજ્યશ્રી કહે છે, "એકબીજાને દેવદૃષ્ટિથી જોતાં શીખો. દાનવદૃષ્ટિથી નહીં. એકબીજાના પોષક બનો શોષક નહીં...માથું ઠંડું રાખો...ગરમી હાથ-પગમાં પ્રગટાવો."

કેવી અણમોલ શીખ પૂજ્યશ્રીએ આપી છે ! નારેશ્વર ખાતેની ૬૦મી રંગજયંતીમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "જગત કે જગદીશ કોઈની પાસે માગણની કશી કિંમત નથી." કેવી સાદી-સચોટ અને નરદમ સત્યથી ઊભરાતી શીખ !

૬૧મી રંગજયંતી ડાકોરમાં થઈ ત્યાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "શ્રી રણછોડનું શ્વાસે શ્વાસે સ્મરણ કર ને કેડ બાંધીને કામે લાગી જા. બહાર નીકળેલો શ્વાસ પાછો અંદર આવશે નહીં."

ધર્મજમાં ૬૩મી રંગજયંતીમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "પશુતામાંથી માનવતા તરફ લઈ જાય તે ધર્મ."

આવાં અણમોલ ઉદ્‌બોધનો પૂજ્યશ્રીએ કરેલા તે ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીનો 'અમર આદેશ' તરીકે સ્વીકાર્યા.

પ્રશ્નોત્તર ગીતા : ઘણાં વર્ષો પહેલાં પોતાના વિશાળ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનના પરિપાક રૂપે ભક્તોના કલ્યાણ માટે શાસ્ત્રોનું દોહન કરીને કેટલાક પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપ્યા છે.પૂજ્યશ્રી ચોક્કસપણે માનતા હતા કે પ્રવચનો વગેરેથી કાંઈ લાભ થતો નથી. તેથી આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તર ભક્તોને લાભકારક થાય. આ કારણે પૂજ્યશ્રીએ રચેલી પ્રશ્નોત્તરમાલા સાથે બીજી પાંચ સંસ્કૃત અને હિંદી સાહિત્યમાંથી લઈ, છ પ્રશ્નોત્તરમાલાનું સંકલન કર્યું છે. આ પુસ્તકને 'પ્રશ્નોત્તર ગીતા' નામ આપ્યું. આ પુસ્તકમાં સમાવાયેલી પ્રશ્નોત્તરમાળાઓમાં

(૧) યક્ષ-યુધિષ્ઠિરસંવાદ-મહાભારતમાંથી લેવાયો છે.

(૨) શ્રીમદ્ આદ્યશંકરાચાર્યની પ્રશ્નોત્તર રત્નમાલિકા

(૩) આનંદગિરિકૃત - આનંદામૃત વર્ષિણીમાંથી પ્રશ્નોત્તરી.

(૪) કૃષ્ણાનંદ સરસ્વતી રચિત પ્રશ્નોત્તરમાલિકા.

(૫) તુલસીદાસ રચિત તુલસીરામાયણના અરણ્યકાંડમાંનો રામ-લક્ષ્મણ સંવાદ અને

(૬) પૂજ્ય ગુરુદેવ રંગઅવધૂત મહારાજની પ્રશ્નોત્તરમાલા સંકલિત કરેલી છે.

ઉપનિષદોમાં પ્રશ્નોત્તરી રૂપે ભણાવવાની પદ્ધતિ નિર્દેશેલી છે. ભક્તો પ્રશ્નો પૂછે અને ગુરુજન તેના જવાબ આપે તે પદ્ધતિ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે સર્વોત્તમ ગણાય છે.

વાસુદેવ સપ્તશતિ : પૂજ્ય વાસુદેવાનંદ સરસ્વતીનું ચરિત્ર મરાઠી ભાષામાં ઓંવીબદ્ધ લખ્યું છે. જે ગરુડેશ્વરથી છપાયું.

શ્રી વાસુદેવ નામસુધા : પરમપૂજ્ય વાસુદેવાનંદ સરસ્વતીના ગુણગાન ગાતું ૧૦૮ શ્લોકોથી અલંકૃત કરેલું આ સંસ્કૃત સ્તોત્ર પૂજ્યશ્રીએ ગુરુદેવ તરફની અનન્ય ભક્તિભાવથી રચ્યું છે. આ સ્તોત્ર વિ.સં. ૧૯૮૪માં ભરૂચથી દત્તજયંતીના દિવસે પ્રગટ થયું. આ સ્તોત્ર પૂજ્યશ્રીએ નિત્ય પાઠ કરવા માટે ભરૂચમાં પૂજ્ય ગાંડા મહારાજ રચિત શ્રી ગુરુમૂર્તિ ચરિત્ર છપાવવાના સમય દરમિયાન રચ્યું હતું. તે રચાતાંની સાથે કલ્યાણભાઈએ છપાવી દીધું. આ જ સમય દરમિયાનમાં શંકર ભગવાનનું ‘ભૂતનાથ સ્તવ’ અને ‘શ્રીદત્ત ભજનમ્’ નામના સ્તોત્ર પણ પૂજ્યશ્રીએ રચ્યાં હતાં.

દત્તનામ સ્મરણમ્ : નારેશ્વર પધાર્યા પછી ભગવાન શંકરની સ્તુતિ કરી પ્રભુપ્રેરણાથી પૂજ્યશ્રીએ દત્તનામસ્મરણમ્ નામનું અલૌકિક અને દિવ્ય સ્તોત્ર રચ્યું. તેનો ભુજંગી છંદમાં અનુવાદ થયો છે. સ્તોત્રમાં કુલ ૧૦૮ શ્લોક છે અને દરેક શ્લોકના અંતે આવતું એક દિવ્ય સૂત્ર ‘શ્વાસે શ્વાસે દત્તનામ્ સ્મરાત્મન્’ સાધકને અત્યંત ઉપયોગી છે.

સંગીતગીતા : ભગવત્ ગીતા એ વિશ્વગ્રંથ છે. યુગો વીતી ગયા છતાં તેમાંથી જ્ઞાન-વિજ્ઞાનનો ધોધ અવિરતપણે વહ્યા જ કરે છે. હિંદુસંસ્કૃતિની એ અમરવેલ ભારતમાં તો ફૂલી-ફાલી-ફળી અને સાત સાગરો પાર કરીને વિશ્વમાં પાંગરી. તત્ત્વજ્ઞાનના એ રત્નાકરમાં અપાર રત્નો પડ્યાં છે. ઘણાય મરજીવાઓએ રત્નો લૂંટ્યાં છે. તેનું મૌલિક તત્ત્વજ્ઞાન, આત્માના અમરત્વનો સિદ્ધાંત, વ્યાવહારિક જ્ઞાન, અનાસક્તિ યોગ, ક્ષરાક્ષર યોગ, ધ્યાનયોગ, કર્માકર્મની મીમાંસા, અનાસક્તિયોગ, નિર્દ્વંદ્વ સંન્યાસયોગ, સામ્ય સંસારયોગ સાધકને યોગ મહેલના સાતમા માળે લઈ જવા સમર્થ છે. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું છે, “ગીતા એ સંસારશાસ્ત્ર છે. ત્યાગીઓને એની જેટલી જરૂર છે તેનાથી વધારે સંસારીઓને એની જરૂર છે.”

પૂજ્યશ્રીના જ્ઞાનની ખબર પડતાં કેટલાક ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીને વિનંતી કરેલી કે અવધૂતી શૈલીમાં ગૂજરાતીમાં ગીતા પ્રસાદ બધાને પીરસો. ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ કહેલું, “આપનાર હું કોણ ? ભગવાનની ઈચ્છા અવધૂત પાસે એ કામ કરાવવાની હશે તો હાથ નિમિત્ત બનશે. બાકી અવધૂત સ્વયં પ્રેરણાથી કંઈ જ કરતો નથી. તમે શુભસંકલ્પ પોષ્યા કરો. ભગવાન કોઈ દિવસ એ પાર પાડશે.”

અને ભગવાને મૂળ ગૂજરાતીમાં જ સંગીતગીતાના રૂપમાં પૂજ્યશ્રી પાસે રચાવી.

ગામડાંના ઓછું ભણેલાં, ભોળાં, અબુધ ભક્તો પણ સમજી શકે તેવી સરળ અને મધુર ભાષામાં ગીતાનો સાર પદ્યાત્મક શૈલીમાં પૂજ્યશ્રીએ રચ્યો. તેમાં એક સાખી અને એક આંતરો – એ રીતે અઢાર અધ્યાય લખ્યા.

રંગતરંગ અભંગ સંગ્રહ : અવધૂતી આનંદમાંથી કેટલાંક મરાઠી ભજનો, અભંગો રંગતરંગને નામે છપાયાં.

પૂજ્યશ્રીએ પોતાના સાહિત્યસર્જનથી ભક્તો પર કૃપાવર્ષાવ કર્યો છે. કોઈ પણ જાતના ઉપદેશો વગર માત્ર મૌનસંદેશો આપી બધાને આધ્યાત્મિકતાની દિશા ચીંધી છે. આ ઉપરાંત પૂજ્યશ્રીએ ઘણાં સૂત્રો આપી ભક્તો પર અત્યંત ઉપકાર કર્યો છે.

પરસ્પરદેવો ભવ : એકબીજાને દેવભાવનાથી જુઓ. આ સૂત્ર પ્રત્યેક મનુષ્યમાં દેવત્વનું અવતરણ કરવા માટે પૂર્ણપણે સમર્થ છે.

છાત્રદેવો ભવ : ‘આચાર્યદેવો ભવ’ નામનું સૂત્ર ખૂબ પ્રચલિત છે. પૂજ્યશ્રીને આ સૂત્ર એકતરફી લાગ્યું. તેથી તેમણે કહ્યું, “છાત્રદેવો ભવ’ દરેક આચાર્યે પોતાના છાત્ર તરફ પ્રેમ, મમતા તથા જ્ઞાન આપવાની ઉત્કટ ભાવના રાખવી. તેનામાં દેવભાવના પ્રગટાવવી. એવું આ સૂત્રથી સમજાય છે.

શ્વાસે શ્વાસે દત્તનામસ્મરાત્મન્ : અત્યંત મહત્ત્વની અને અનુસરવા લાયક શીખ પૂજ્યશ્રીએ ભક્તોને આપી છે. કલિયુગમાં ‘જપયજ્ઞ’ મોક્ષપ્રાપ્તિ માટેનું અમોઘ શસ્ત્ર છે. પૂજ્યશ્રી કહે છે કે એક પણ શ્વાસ દત્તના નામ વગર હરામનો ના નીકળે તેનું દરેક ભક્તે ધ્યાન રાખવું.

માતા માતૈવ કેવલમ્ અને ન માતુઃ પર દૈવતમ્ : પૂજ્યશ્રીએ આ સૂત્રો માતા તરફ દરેક ભક્તે અત્યંત પૂજ્યભાવ રાખવો જોઈએ. માનું દિલ દુખાય તેવું એક પણ પગલું ભરાવું જોઈએ નહીં. પૂજ્યશ્રીએ માતા તરફની અપૂર્વ ભક્તિ દર્શાવી, માતાને સુપ્રીમ કોર્ટનો દરજ્જો આપી દીધો.

ભક્તિર્દંભો વિના ભાવમ્ : પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવ્યું છે કે માત્ર તાળીઓ પાડવાથી કે મોટે અવાજે રાગડા તાણી અંતરના ભાવ વગર બીજાઓને આકર્ષવાના હેતુથી કરેલી ભક્તિ માત્ર દંભ છે.

પૂજ્યશ્રીના જ્ઞાનસાગરમાંથી કેટલાય ભક્તોએ લૂંટાય તેટલું લૂંટ્યું. કેટલાક ભક્તો તો એવા લૂંટારા નીકળ્યા કે અવધૂતનો ભંડાર લૂંટી તેઓ સ્વયં અવધૂત કક્ષાએ પહોંચી ગયા. બધા મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરેલા ભક્તોની જાણકારી તો ક્યાંથી મળે. પરંતુ આપણી આંખો સામે-બીજાથી બે-પાંચ મૂઠી ઊંચેરા થઈ ગયેલા મહામાનવોના નામ માંડવા હોય તો આ પ્રમાણે મંડાય.

અમૃતલાલ મોદી– સંતોના ય સંત. જેમણે પૂજ્યશ્રીનો અખંડ સહવાસ સેવ્યો. સાધુનો સ્વાંગ સજ્યા વગર સાધુતાની ટોચ પર બિરાજેલા મોદીકાકા જેમને પૂજ્યશ્રી પોતે ‘તપસી’ કહેતા હતા. તે મહાસાધુ સમર્પણ ભક્તિથી અવધૂતની કક્ષાએ પહોંચી ગયા.

દાસકાકા પણ એવા જ ઊંચા સંત થઈ ગયા જેમણે દાસ્યભક્તિ દ્વારા પોતાનું શ્રેય સાધી લીધું. તેમને ક્યારેય સંસાર છોડવાની જરૂર ના પડી. હમણાં જ દેહત્યાગ કરેલાં મૂળીફોઈ પણ તેમની અનન્ય દાસ્યભક્તિ દ્વારા જીવન તરી ગયાં.

પૂજ્ય બચુભાઈ જેઓ હાલ પૂજ્ય પ્રેમ અવધૂત તરીકે કાળ નિર્ગમન કરે છે. પૂજ્યશ્રીની અનન્ય સેવા કરી મુક્તની દશા પ્રાપ્ત કરી કેટલાય ભક્તોને આધ્યાત્મિક માર્ગદર્શન આપે છે. તેઓ હાલ મહેસાણા પાસે લીંચ ખાતે સંસારમાં રહીને અવધૂતી જીવન જીવે છે.

મનન આશ્રમ ઝાડેશ્વરવાળા પૂજ્ય તદ્રૂપાનંદજી પૂજ્યશ્રીની ભક્તિ કરી હાલ અવધૂત જીવન વ્યતીત કરે છે અને તેમની પાસે જનારને તેનો માર્ગદર્શન આપે છે.

ઉછાલીવાળા નર્મદાનંદજી ખેડા પાસે માતરમાં સ્થિર થયેલા બાલ અવધૂત, નારેશ્વર પાસે દિવાબેટમાં સ્થિર થયેલા અવધૂત બાલ વગેરે ખૂબ ઊંચી આધ્યાત્મિક અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી હાલ પણ ભક્તોને માર્ગદર્શન આપે છે.

○ ○ ○

૧૬

લોકસંગ્રહ

અનેરા લોકસંગ્રહથી ગગન નારેશનું ગાજ્યું
દિગંબર દત્તના નાદે દિશાઓને જીવન લાધ્યું
નરી ભક્તિ થકી સિંચ્યા કવિતાથી મઢી લીધા
અલખના ઓલિયા તેં તો ખરેખર ખર મનુજ કીધા

શ્રી ગુરુલીલામૃતનો પ્રારંભ કરી મદાલસા આખ્યાન સુધી સરખેજમાં લખ્યું. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર આવી ગયા અને ગુરુલીલામૃતના આલેખનમાં ગળાડૂબ ખૂંપી ગયા.

શ્રી ગુરુલીલામૃતમાં પૂજ્યશ્રીએ પોતાના ઉપાસ્ય દેવનું દૈવત નીરખી, જગતની સર્વ સ્થાવર-જંગમ ચીજવસ્તુઓ પ્રાણીમાત્રમાં એ જ દૈવતનું દર્શન કરી પોતાને એ દૈવતમાં ઝબોળી દઈ, ભક્ત-ભગવાનને એકરૂપ કરી દઈ અદ્વૈતાનંદની લહાણી કરવા માંડી.

દરમિયાનમાં નારેશ્વર નજીક દીવેર ગામમાં એક ચાર્વાક પંથી સાધુ આવ્યા. તેણે ગામની ભાગોળે એક મંદિરમાં ધામા નાખ્યા. થોડુંઘણું જ્ઞાન અને અતિ વાચાળતાના કારણે જતાઆવતા ભોળા ગ્રામીણ લોકો તેના તરફ આકર્ષાવા લાગ્યા. ગામમાંથી લોકો ત્યાં જતાઆવતા થયા. સીધું પહોંચતું કરવા લાગ્યા. સાધુની જરૂરિયાતો પૂરી કરવા લાગ્યા. સાધુની વાણીના પ્રવાહમાં લગભગ આખું ગામ તણાવા લાગ્યું. તેણે ગીતાના શ્લોકના ઊંધા અને મનફાવે તેવા અર્થ કરી ગામ લોકોને અવળે પાટે ચઢાવવા માંડ્યા. તે વેદોની બેસુમાર ટીકા કરવા લાગ્યો. મૂર્તિપૂજા એ ઢોંગ-ધતિંગ સિવાય કાંઈ નથી તેમ સમજાવવા લાગ્યો. ત્યાગ અને વૈરાગ્ય માત્ર પાંખડ છે, તેમ પ્રતિપાદિત કરવા લાગ્યો. ધર્મકર્મની ભરપેટ કૂથલી કરવા લાગ્યો. ભોળા ગ્રામીણજનો તેનાથી અંજાઈ ગયા અને તેના સંમોહનમાં આવી ગયા. ગામના જવાનિયાઓ તેના આશિક થવા લાગ્યા. ગામમાં ઘણા બધાને ત્યાં તેમની પધરામણી થવા લાગી. એ સાધુ જાણે કોઈ મોટો ધર્મગુરુ હોય તેવી અદાથી ભોળા લોકોને ભરમાવવા લાગ્યો.

કેટલાક ડાહ્યા, કોઠાસૂઝવાળા, વિચારશીલ લોકોને ગામની પ્રજા અવળે માર્ગે વળતી હોય તેમ લાગી. તેથી તેમને સાધુ માટે કાંઈક કરવાની જરૂર

લાગી. પરંતુ ગામમાં એવો એક પણ માણસ ન હતો જે આ સાધુ સાથે વાદવિવાદ અથવા ચર્ચા કરે. તેથી તેઓ મૂંગા થઈને બધું નિહાળતા હતા.

દીવેર ગામની નજીકમાં મીંઢોળ નામનું ગામ છે. ત્યાં પ્રભાશંકર નામના બ્રાહ્મણ રહેતા હતા. તે થોડુંઘણું જાણતા હતા. કર્મકાંડ પણ જાણે. સ્વભાવના ખૂબ સાત્ત્વિક, પરગજુ, નિર્લોભી અને નિરાડંબરી હતા. તે કર્મકાંડ કરવા આજુબાજુના ગામડાંમાં જતા. તેથી ગોર તરીકે તેમની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી. બધા તેમને 'ગોરકાકા' કહી માન આપતા.

દીવેર ગામના એક ભાઈએ પ્રભાશંકરને ચાર્વાકપંથી સાધુ અને દીવેરમાં ચાલી રહેલા પાખંડ બાબત વાત કરી. ગોરકાકા બીજે દિવસે દીવેર પહોંચી ગયા. તેઓ નાથાલાલ પટેલ અને ત્યાંના થાણદાર ચતુરભાઈને મળ્યા. બધી હકીકત જાણી. સાધુ વિદ્વાન હતો. તેની સામે ચર્ચામાં કોઈ ટકી શકે તેમ ન હતું. તેથી તેની સામે કોઈ ઊંચી કક્ષાના પંડિતને મૂકવો એવું નક્કી થયું. બધાની નજર નારેશ્વરના સંત પર પડી. ગોરકાકા બોલ્યા, "નારેશ્વરવાળા સાધુ અંગ્રેજી, ગૂજરાતી, સંસ્કૃત બધું જાણે છે. તેમને જો લાવવા હોય તો રણાપુરવાળા હરગોવનદાસને જ કહેવું પડે."

"ધરમના કામમાં ઢીલ શી ? હેંડો, કાઢો ડમણિયું." નાથાલાલ બોલ્યા.

બધા ડમણિયું લઈ રણાપુર દાસકાકાને ત્યાં પહોંચી ગયા. દાસકાકાને બધી વાત કરી. પ્રજાબંધુ દાસકાકા તો સારા કામ માટે હંમેશાં તૈયાર જ હોય. તેઓ પણ ડમણિયામાં બેસી ગયા. ચારે જણ સાંજ પડતા સુધીમાં નારેશ્વર આવી ગયા. પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે બેઠા હતા. આજુબાજુ આઠ-દસ ભક્તો બેઠા હતા. વાતોનો સ્વૈરવિહાર ચાલતો હતો. એટલામાં દાસકાકા નાથાભાઈ, ચતુરભાઈ અને પ્રભાશંકર ગોરને લઈને આવ્યા. દાસને આવતા જોઈ પૂજ્યશ્રી મરક મરક હસવા લાગ્યા. દાસકાકાએ પ્રણામ કર્યા અને ખુરસીની બાજુમાં બેસી ગયા. તે જ પ્રમાણે નાથાલાલ, ચતુરભાઈ, ગોરકાકા પણ પ્રણામ કરી બેસી ગયા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"કેમ દાસ, અત્યારે આ લશ્કર લઈને હલ્લો કરવા આવ્યા છો ?" દાસ થોડું હસ્યા અને પછી બધાની ઓળખાણ આપી. પછી દીવેરની ચાર્વાક સાધુની વાત કરી. પછી બોલ્યા-

"સાધુ ખૂબ વાચાળ અને વિદ્વાન છે અને તેથી ગામલોક આડે પાટે ચઢવા લાગ્યા છે. જવાનિયાઓને તો જાણે વાંદરાને સીડી મળવા જેવું છે. તેની સામે આખા પંથકમાં કોઈ વાદ કરી શકે તેવું નથી. એટલે આપ આવી, ગામને બચાવી લેવા માટે તેની પાસે વિવાદ કરી તેને સરખો કરો."

પૂજ્યશ્રીએ બધી વાત ખૂબ શાંતિથી સાંભળી. તેઓ તો ધર્મસંકટમાં મુકાઈ ગયા. તેમનો નિયમ હતો કે કોઈની પાસે વાદવિવાદ કરવો નહીં અને પાખંડી સાધુને પાંશરો કરવો જ પડે, નહીં તો ગરીબ, ભોળી પ્રજા લૂંટાઈ જાય, છેતરાઈ જાય. પૂજ્યશ્રીએ આંખો મીંચી અને ગુરુદેવને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા.

"ગુરુદેવ, કેમ આવી કસોટી કરો છો ? વિચિત્ર સંકટ આવી ગયું. મારે વાદવિવાદ કરવો નથી. પરંતુ નાછૂટકે મારે જવું પડશે. વાદ કરવો પડશે. નહીં જાઉં તો બિચારા ગ્રામીણો છેતરાઈ જશે. આપદ્‌ધર્મ આવી પડ્યો છે. પ્રભુ, ઉગારી લો, ઉગારી લો. હું તો તેમની પાસે જાઉં છું. જેમ ઠીક લાગે તેમ કરો."

પૂજ્યશ્રીએ આંખો ખોલી અને બોલ્યા-"ચાલો, આવું છું."

બધા ડમણિયામાં બેસી ગયા અને દીવેરના રસ્તે પડ્યા.

પેલી બાજુ દીવેરમાં પેલા સાધુને ખબર પડી કે નારેશ્વરના સંતને લેવા ગામલોકો ગયા છે અને એટલે તેને ગભરામણ થઈ. તેને થયું કે હવે પોલ પકડાઈ જશે. એટલે કોઈને પણ ખબર આપ્યા વગર ક્યાંક રફુચક્કર થઈ ગયો.

ડમણિયું દીવેરની ભાગોળમાં આવ્યું ત્યારે તેમને ખબર પડી કે પેલો સાધુ તો પલાયન થઈ ગયો છે. પૂજ્યશ્રીએ પોતાને ધર્મસંકટમાંથી ઉગારવા માટે ગુરુદેવની કૃપાને બિરદાવી અને મનમાં બોલ્યા, "ગુરુદેવ ! તમે તમારા બાળકની લાજ રાખી." નાથાભાઈ વગેરેને પણ ખૂબ આનંદ થયો.

ડમણિયું ગામમાં ગયું. નાથાલાલને ઘેર બધા બેઠા. પૂજ્યશ્રીએ રાત્રે માત્ર દૂધ લીધું. ગામલોકોને ખબર પડી કે પૂજ્યશ્રી ગામમાં આવ્યા છે. એટલે બધા ધીમે ધીમે દર્શન માટે આવવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે આખી પરસાળ, ચોક અને ખડકી ભરાઈ ગયાં. વાતો વાતોમાં નાથાલાલ બોલ્યા-

"બાપજી, આ સાધુડાએ લોકોને ઘણું અષ્ટમ્‌પષ્ટમ્ સમજાવ્યું છે. આપ અમારા પર કૃપા કરી, ગીતાના શ્લોકો અમને સરળ રીતે સમજાવો એવી અમારી વિનંતી છે."

પૂજ્યશ્રીએ સમય પારખી કહ્યું- "આવતી કાલથી રોજ સવારે અને સાંજે એમ બે વખત આપણે ગીતા પર વાતો કરીશું." રાતોરાત આખા ગામમાં વાત પ્રસરી ગઈ. બીજે દિવસે નાથાલાલના ઘરના મેડા ઉપર એક મોટા ઓરડામાં એક બાજુએ નાની પાટ મૂકી અને જમીન પર ચાદરાં પાથરી દીધાં. સવારમાં પ્રાતઃકર્મ પરવારી લગભગ ૯.૩૦ વાગે ગીતાના શ્લોકો એક પછી એક દાખલાદલીલો સાથે ખૂબ સરળ લોકભોગ્ય ભાષામાં સમજાવવા માંડ્યા. ગીતા પર વાર્તાલાપ થોડા દિવસોમાં પૂરો થયો. ગામલોકો ખૂબ જ આનંદમાં આવી ભાવવિભોર બની ગયા. કૃષ્ણ ભગવાનની આરતી પતી ત્યારપછી પૂજ્યશ્રી પાટ પર બેઠા હતા. લોકો અંદરોઅંદર પૂજ્યશ્રીના ગીતાવાર્તાલાપને બિરદાવતા હતા. કેટલાક ઊઠીને પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરતા હતા. એટલામાં એક ભોળો ગ્રામજન ઊઠ્યો અને બાપજીના પગ પકડી પગ પર માથું અડાડ્યું. પૂજ્યશ્રી તો જાણે કાંઈ જ ન બન્યું હોય તેમ નિર્લેપભાવે જોતા હતા.

પેલો ગ્રામીણ બોલ્યો-

"બાપજી, આપ મને કંઠી બાંધો અને મને આપના શિષ્યોમાં ભેળવો." તે પૂરું કરે તે પહેલાં બીજા ૬-૭ જણ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં બેસી ગયા અને પૂજ્યશ્રીને કંઠી બાંધવા અને દીક્ષા દેવાનું કહેવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રી થોડી વાર બધાની સામે અનિમેષ નયને જોઈ રહ્યા. તેમની આંખોમાંથી

નરી કરુણા નીતરતી હતી. પછી સહસા ખડખડાટ હસી પડ્યા અને બોલ્યા-

"જુઓ ભાઈ, અવધૂતને કંઠીનું તૂત અને દીક્ષાનું ભૂત વળગાડવાનું નથી ફાવતું. મારે ચેલા-ચેલીઓની લંગાર નથી જોઈતી. હું કોઈનો ગુરુ નથી. આ દૃશ્યમાન અને અદૃશ્ય સર્વ જડ-ચેતન વસ્તુઓ, માનવો, પ્રાણીઓ બધા જ મારા ગુરુ છે. તે સૌને મારા પ્રણામ." એમ કહી પૂજ્યશ્રીએ ભાવપૂર્વક સર્વને હાથ જોડ્યા.

મીંઢોળના પ્રભાશંકર ગોર રોજ સમયસર મીંઢોળથી દીવેર આવી જતા. તેમને સામાન્ય જ્ઞાન તો હતું જ. તેથી તેઓ તો આ ગીતાવાર્તાલાપથી આનંદમાં તરબોળ થઈ ગયા, ભાવવિભોર બની ગયા. ગીતાવાર્તાલાપ પત્યો એટલે પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં માથું નમાવી બોલ્યા-

"બાપજી ! આ રંકને આપની ગોદમાં લો." એક પળ પૂજ્યશ્રીએ તેમની સામે જોયું. પણ કાંઈ પ્રતિભાવ ના આપ્યો. એટલે પ્રભાશંકરની આંખમાંથી આંસુ ટપકવા લાગ્યાં. પછી બોલ્યા-"બાપજી, મને આપની સેવામાં લઈ લો."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"ગોરદેવ, મારી પાસે રહેવામાં ખૂબ તકલીફ પડશે. ખૂબ કડક શિસ્તનું પાલન કરવું પડશે. અતિ શુદ્ધ આચાર-વિચાર અને કડક નિયમોનું પાલન કરવું પડશે."

"મને મંજૂર છે," કહી પૂજ્યશ્રીના પગ પકડી લઈ ચરણોમાં માથું મૂકી દીધું. પૂજ્યશ્રીએ તેમને ખભેથી પકડી ઊભા કર્યા અને બોલ્યા-"ત્યારે આવી જજો, ગોરદેવ." પૂજ્યશ્રી ત્યાંથી પ્રભાશંકર પાસે મીંઢોળ ગયા. મીંઢોળમાં પૂજ્યશ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરમાં રહ્યા. સ્વામિનારાયણના સત્સંગી મહારાજ તથા સ્થાનિક રહેનારાઓએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. ગામલોકોના આગ્રહને વશ થઈ પૂજ્યશ્રીએ રોજ શિક્ષાપત્રી પર પ્રવચન આપવા માંડ્યું.

પૂજ્યશ્રીએ એક પછી એક શિક્ષાપત્રીનો શ્લોક લેવા માંડ્યો અને ખૂબ જ ઝીણવટથી સરળ ભાષામાં સમજાવી તેને અનુરૂપ વેદ અને પુરાણમાં આવનારા સમાનાર્થી શ્લોકો ટાંકી પ્રતિપાદિત કર્યું કે શિક્ષાપત્રી એ વેદ-પુરાણનો જ સાર છે. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "સહજાનંદ સ્વામી મહારાજે માનવજાતના કલ્યાણ માટે નર્યો બ્રહ્મરસ શિક્ષાપત્રીમાં ભરી દીધો છે."

આ રીતે પૂજ્યશ્રીએ વેદ અને શિક્ષાપત્રીની સમાનતા દર્શાવી લોકોના સાંપ્રદાયિક ભેદ અને સંકુચિત વિચારો દૂર કર્યા.

મીંઢોળમાં થોડા દિવસ લોકોને ગાંડું લગાડી પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર આવી ગયા.

પ્રભાશંકર પણ જરૂરી સામાન લઈ પૂજ્યશ્રીની સેવામાં આવી ગયા. પ્રભાશંકરને ચા-બીડીનું વ્યસન હતું. તે એક ઝાટકે છોડી દીધું. તેઓ રોજ સવારે ત્રણ વાગે ઊઠી જતા. દંતધાવન, શૌચ આદિ પરવારી રેવાસ્નાન કરવા જાય. ત્યાંથી ભીને લૂગડે, પાણીનો ઘડો ભરીને પૂજ્યશ્રીની સેવામાં હાજર થઈ જાય. સવારે પૂજ્યશ્રી માટે ભિક્ષા બનાવે. પૂજ્યશ્રી જમે ત્યાર પછી જ જમે. પૂજ્યશ્રી અહર્નિશ સાધના અને ગુરુલીલામૃત રચનામાં ડૂબેલા રહેતા. તેથી પોતાના શરીર બાબતે ખૂબ ઉદાસીન રહેતા. ગોરદેવ

પૂજ્યશ્રીના શરીરની સંભાળ રાખતા અને પૂજ્યશ્રી જ્યારે પ્રવાસમાં જાય ત્યારે તેમની પાસે જતા.

થોડા દિવસ પછી મીંઢોળના વિઠ્ઠલભાઈ પટેલને ગાંડપણ રોગ થયો. તે ગમેતેમ બબડે, લોકોને મારવા દોડે, શરીરનાં કપડાંનું ભાન બિલકુલ નહીં. ઘણીવાર બેભાન થઈ જાય, ખૂબ જ તોફાન કરે. કોઈનાય હાથમાં રહે નહીં. સગાંવહાલાંએ દવા-દારૂ, બાધા, આખડી, ભૂત-ભૂવા બધું જ કર્યું પણ કોઈ કારી ફાવી નહીં. દિવસે દિવસે ગાંડપણ વધવા માંડ્યું. છેવટે બધાએ ભેગા થઈ તેમને બાંધી દીધા. આમ છતાં પણ તેમનું તોફાન, બકવાટ વગેરે ચાલું જ રહ્યું.

તે સમયે પ્રભાશંકર કોઈ કામસર મીંઢોળ ગયેલા. કોઈએ વિઠ્ઠલભાઈની વાત કરી એટલે એમણે કહ્યું કે નારેશ્વર બાપજી સમક્ષ લઈ આવો.

વિઠ્ઠલભાઈના દીકરા ગોરધનભાઈ તથા બીજા થોડાક લોકો તેમને ડમણિયામાં નાંખી નારેશ્વર લાવ્યા. પ્રભાશંકરની સૂચનાથી બાંધેલી હાલતમાં જ રેવાસ્નાન કરાવ્યું અને પૂજ્યશ્રીની સામે લીમડા નીચે લઈ આવ્યા. પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે બેઠા હતા. વિઠ્ઠલભાઈની લાલચોળ બિહામણી વિસ્ફારિત આંખો, ગુસ્સાથી તપી ગયેલું મોં, ઉન્માદથી છલકતાં બધાં જ અંગો ભલભલાને ડારી દે તેવાં હતાં. તેમને દોરડાથી મુશ્કેટાટ બાંધ્યા હતા. તેમની આજુબાજુ છ-સાત જણ ઊભા હતા. દોરડું તોડી નાખવા માટે વિઠ્ઠલભાઈ ખૂબ જોર કરતા હતા.

પૂજ્યશ્રીએ વિઠ્ઠલભાઈ તરફ નજર નોંધી અને બોલ્યા, "છોડી દો એને."

બધા એકબીજાની સામે જોવા લાગ્યા. એટલે પૂજ્યશ્રી ફરી સત્તાવાહી અવાજે બોલ્યા-"હું કહું છું છોડી દો એને." ગોરધનભાઈ ગભરાતા ગભરાતા બોલ્યા, "એમને છોડીશું તો ક્યાંક નાસી જશે. કોઈને મારી બેસશે અને ફરીથી પકડતાં નવનેજાં થશે અને જો રેવામાં પડશે તો રામ જાણે શું થશે ?"

પૂજ્યશ્રીએ ગોરધનભાઈ તરફ જોયું અને બોલ્યા-"શું કરશે તેની મને ખબર છે. છોડી દો કહું છું. જોઉં છું એ કેવો નાસી જાય છે !"

ગોરધનભાઈ અને બીજા લોકોએ વિઠ્ઠલભાઈનાં દોરડાં ગભરાતાં ગભરાતાં છોડવાં માંડ્યાં. છોડતાં છોડતાં એક જણ ખૂબ ધીમેથી બબડ્યો,

"આ બાવલાનું ય ચસકી ગયું છે કે શું ?" વિઠ્ઠલભાઈને જેવા છોડ્યા કે તરત તેમણે નર્મદાજી તરફ જવા છલાંગ મારી અને સાથે જ પૂજ્યશ્રીએ એક અત્યંત સત્તાવાહી અવાજે જોરથી હાક પાડી.

"ઊભો રહે; ત્યાં ને ત્યાં જ ઊભો રહે..." અને બીજી જ પળે વિઠ્ઠલભાઈના પગ જમીન સાથે જડાઈ ગયા. પૂજ્યશ્રીના અત્યંત તેજસ્વી વિસ્ફારિત નયન વિઠ્ઠલભાઈને બે-પાંચ પળ માટે દઝાડી રહ્યાં. ઘડી પહેલાં ઉન્માદથી કાળઝાળ બનેલી મુખાકૃતિ ડરી ગયેલી બિલ્લી જેવી થઈ ગઈ. વિઠ્ઠલભાઈ લાચાર નજરે પૂજ્યશ્રી તરફ જોવા લાગ્યા.

પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"ગોરધન ! એને આ ગુફાની પ્રદક્ષિણા કરાવ. મોડી સાંજ સુધી કરાવતો રહેજે

અને હા, ગણવાની નથી. જાવ.''

વિઠ્ઠલભાઈએ ગોરધન સાથે કલ્યાગરા પ્રાણીની જેમ પ્રદક્ષિણા કરવા માંડી. અંધારું થયું ત્યાં સુધી પ્રદક્ષિણા કરી. પછી વિઠ્ઠલભાઈ દોડતા આવી પૂજ્યશ્રીના પગમાં પડી ગયા અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. વિઠ્ઠલભાઈ એકદમ સ્વસ્થ થઈ ગયા.

'પવિત્ર ગુફાની પ્રદક્ષિણા કરવાનું ત્યારથી ચાલુ થયું.'

કહાણાના એક પટેલની પત્નીને પ્રેત વળગ્યું. ઘડીએ ઘડીએ ધૂણવા માંડે. ધૂણતાં ધૂણતાં બેભાન થઈ જાય, ગમે તેમ બકે. વિઠ્ઠલભાઈની વાત આજુબાજુનાં ગામોમાં પ્રચલિત થઈ ગઈ હતી. તેથી બધા તેને નારેશ્વર લઈ આવ્યા. રેવાસ્નાન કરાવી તેને પૂજ્યશ્રી સમક્ષ લાવ્યા. આવતાંની સાથે કોઈ કશું બોલે તે પહેલાં જ બાઈ ધૂણવા લાગી. પૂજ્યશ્રી કાંઈ બોલ્યા નહીં. માત્ર થોડી પળો માટે તેની સામે નજર નોંધી રાખી. થોડી જ વારમાં બાઈ એક ચીસ પાડીને બેભાન થઈ ગઈ. થોડી વાર પછી જ્યારે ઊઠી ત્યારે તે એકદમ સ્વસ્થ હતી.

પૂજ્યશ્રીની તબિયત અવારનવાર બગડતી રહેતી. પરિક્રમા દરમિયાન ઝરણાનું ઝેરી પાણી પોતાની અસરો બતાવતું હતું. પૂજ્યશ્રીનું પેટ મોટું પથરા જેવું થઈ ગયું હતું. તેમને કઠોદર થયું હતું. સાથે સાથે તાવ તો રહ્યા જ કરતો. એક દિવસ પૂજ્યશ્રીને પેટમાં ખૂબ ગરબડ થઈ. તેથી રાત્રે તેમણે રેચ લીધો. બીજે દિવસે ખૂબ ઝાડા થઈ ગયા.

સખત અશક્તિ આવી ગઈ. ચાર-પાંચ દિવસ પથારીમાં જ વિતાવ્યા. આમ છતાં સવારે વહેલાં ઊઠી પ્રાતઃકર્મ પતાવી ગ્રંથરચનાનું કાર્ય ચાલુ જ હતું. પૂજ્યશ્રી કહેતા કે તેમની શારીરિક બીમારી દરમિયાન તેમની બુદ્ધિ ખૂબ ચમકારા મારતી. ખૂબ સારી સાહિત્યરચના બીમારી દરમિયાન કરી શકતા.

પૂજ્યશ્રીએ ઈ.સ. ૧૯૨૯ના ઑક્ટોબરમાં પ્રથમ કાંડ જ્ઞાનકાંડ ૭૨૮૦ દોહરા રચી પૂરો કર્યો. આ રીતે જુલાઈ ૧૯૨૯માં શરૂ કરી ઑક્ટોબર ૧૯૨૯માં એટલે લગભગ ચાર માસમાં પૂજ્યશ્રીએ જ્ઞાનકાંડ પૂરો કર્યો.

જ્ઞાનકાંડ પૂરો કરી પૂજ્યશ્રીએ કર્મકાંડ શરૂ કરી દીધો. ભક્તોની અવરજવર ખૂબ વધતી ગઈ. એમ કરતાં સં.૧૯૮૫નો માગસર માસ આવ્યો.

એક દિવસ દાસકાકાએ અને બીજાઓએ દત્તજયંતી ઊજવવાની ઇચ્છા દર્શાવી. પૂજ્યશ્રીએ સંમતિ આપી. પછી ઉજવણીના નિયમો આપતાં કહ્યું :

''ઊજવણી કરવા માટે કોઈની પાસે માંગવું નહીં. જેને જે પોસાય તે દેવપ્રેરણાથી આપે. જે આપે તેની નોંધ કરવાની નહીં. તેની જાહેરાત કરવાની નહીં અને જે ભેગું થાય તેમાંથી કાંઈ બચાવવાનું નહીં, બધું જ વાપરી કાઢવાનું.'' ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીની વાત મંજૂર રાખી.

અને સં.૧૯૮૫ના માગશર સુદ પૂનમ ને ઈ.સ. ૧૯૨૯ ડિસેમ્બરની ૧૯મી તારીખે નારેશ્વરમાં સૌ પ્રથમ ઉત્સવ દત્તજયંતી ઉજવાઈ.

ભક્તોએ દત્ત ભગવાનની મૂર્તિની સ્થાપના કરી ભજનકીર્તન, ધૂન ગાઈ. બીજે દિવસે પ્રતિપદાએ મહાપ્રસાદ લઈ પારણાં કર્યાં. આવક-જાવકનો હિસાબ દાસકાકાને

હસ્તક હતો. હિસાબ કોઈને બતાવવાનો ન હતો, જાહેર કરવાનો ન હતો. બધું થઈને કુલ ખર્ચ રૂપિયા છત્રીસ થયો.

પૂજ્યશ્રીની સુવાસ ચારે કોર પ્રસરવા લાગી. દૂરદૂરનાં ગામોએથી ભક્તો નારેશ્વર આવવા લાગ્યા અને સાથે વાસણ-કુસણ વગેરે ઠઠારો લઈને રહેવા લાગ્યા. નરદમ અગવડતા ભરેલા જંગલમાં પડી રહી જાતે રાંધી ખાઈ પૂજ્યશ્રીના દર્શનનો લહાવો લેવા લાગ્યા. આથી ગુ.લી.ની રચનાની પૂજ્યશ્રીની ઝડપ ઓછી થઈ ગઈ. શરીર પણ વારેઘડીએ બંડ પોકારતું. ભક્તોના ધસારાને કારણે લેખનકાર્યમાં અને સાધનામાં વિઘ્ન આવવા લાગ્યું. આ કારણે પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વર છોડી દઈ બિલકુલ અનિકેત જીવન જીવવાનો નિર્ણય કર્યો અને નિર્ણયની જાણ પૂજ્યશ્રીએ તેમના અંગત મિત્ર અમૃતલાલ મોદીને તા.૧૫-૨-'૩૦ના પત્રથી કરી દીધી. આ પત્ર પૂજ્યશ્રીએ અંગ્રેજી ભાષામાં લખ્યો, જેથી ત્યાંના ભક્તો જાણી જાય નહીં. પૂજ્યશ્રીએ જણાવ્યું કે મોદીકાકા મહાશિવરાત્રી પહેલાં એક રાત માટે પણ નારેશ્વર આવી જાય.

પોતાના નિર્ણય અનુસાર પૂજ્યશ્રી એક દિવસ કોઈનેય જાણ કર્યા વગર નીકળી ગયા. ફરતા ફરતા તેઓ વ્યાસક્ષેત્રમાં પહોંચી ગયા. ત્યાં થોડા દિવસ રહી બીજે દિવસે શૂલપાણેશ્વરની ઝાડીમાં ઊતરી જવાનું નક્કી કર્યું.

રાત્રે સાયંસ્તુતિ વગેરે પરવારી સૂઈ ગયા. સ્વપ્નમાં સ્વામી મહારાજ આવ્યા અને સ્પષ્ટ આદેશ આપ્યો કે કાલે સવારે તું રણાપુર જા. વિચારવાનો અવકાશ જ ન હતો. સવારમાં પ્રાતઃકર્મ પરવારી પૂજ્યશ્રીએ ચાલતી પકડી અને સીધા રણાપુર આવ્યા. દાસના ઘરમાં પ્રવેશતાં જ કાંઈ અમંગળનાં એંધાણ વર્તાયાં. દાસે પાટલો મૂક્યો. પૂજ્યશ્રી પોતાનું આસન પાટલા પર પાથરી તે ઉપર બેઠા. ઘરમાં ગમગીની જણાતી હતી. એટલામાં દાસ પૂજ્યશ્રીનાં ચરણોમાં નમી પડ્યા અને છૂટે મોંએ રડી પડ્યા. પછી બોલ્યા-

''બાપજી, હવે ઘરડેઘડપણ કેવી વિડંબણા-એકની એક છોકરી મૂળી વિધવા થઈ. દાસ ખૂબ રડ્યા. પછી થોડા શાંત થયા. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા- ''દાસ, અકાળે મૃત્યુ આવે તે અજુગતું છે. પરંતુ પ્રભુની લીલા અકળ છે. તે જે કરે છે તે સારા માટે જ કરે છે. મૂળીનું વૈધવ્ય અત્યંત દુઃખપ્રદ છે. પરંતુ તેની પાછળનો પ્રભુનો સદ્આશય તો સમય જ સમજાવી શકે. આપણે માત્ર પ્રભુમાં શ્રદ્ધા રાખી તેનું ભજન કર્યા કરવું.''

તે જ સમયે એટલે કે ૧૦-૩-'૩૦ના રોજ પૂજ્યશ્રીએ એક કાગળ મૂળીબહેનને લખી નાખ્યો.

પૂજ્યશ્રીએ મૂળીબહેનને લખ્યું :-

''એકાદશીએ વ્યાસમાં મુકામ હતો. ત્યાંથી શૂલપાણેશ્વરની ઝાડીમાં ઊતરી પડવાનો વિચાર હતો. પણ તે જ રાત્રે ઓચિંતો ગુરુમહારાજનો આદેશ થયો કે બીજું-ત્રીજું પડતું મૂકી સીધો રણાપુર જા. તારા વૈધવ્યની અભદ્ર કહાણી સાંભળી. ખોટું થયું. પરંતુ એનો શોકે કરવો નકામો છે. અવધૂતને તો કેટલાએ દિવસથી 'કિમપિ કિમપિ શોકે યદત્યત્' એવો ભણકારો થતો હતો. તેનો ઈશારો પણ કર્યો હતો.

"સંસાર અસાર છે. માણસને એની અસારતાનું ભાન થાય અને એ પ્રભુને પંથે પળે તે માટે ઈશ્વરી સંકેતથી માણસને આવા અસાધારણ ઝાટકા કોક વાર વાગે છે. એને જોતાં જ કોક વિરલો પૂર્વપુણ્યે કરી મોહનિંદમાંથી જાગી ઊઠે છે અને પ્રભુના શરણ ગ્રહી પોતાની અંદર રહેલી દિવ્યતાને 'સર્વં ખલ્વિદં બ્રહ્મ'નો સાક્ષાત્કાર કરે છે. પછી નથી રહેતો તેને હર્ષ કે નથી રહેતો શોક, એ કેવળ આનંદી મૂર્તિ બની જાય છે. મોત શી ચીજ છે? એમાં અસાધારણ જેવું શું છે? એક ડગલો ઉતારી બીજો પહેર્યો કે એક ઓરડામાંથી ઊઠી બીજામાં જવું એના જેવું જ એ સ્વાભાવિક છે."

પૂજ્યશ્રી એક વખત સરખેજમાં હતા ત્યારે ભક્તો સાથે વાતોએ વળગ્યા. આ સમયે તેઓશ્રીની પરિક્રમાનો વિષય નીકળતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "આ ઋષિ અને ચુનીભાઈ આવે તો હું ફરી પરિક્રમા કરું."

આ વાત બન્ને જણે પકડી લીધી. તેમણે તાત્કાલિક પોતાની શાળામાંથી રજાઓ મંજૂર કરાવી લીધી. ત્યાર પછી સરખેજના ચીમનલાલ, ઋષિ, ચુનીલાલ અને ભગવાનદાસ સંવત ૧૯૮૬ના આસો સુદ ચોથ પહેલાં નારેશ્વરથી પૂજ્યશ્રીને લઈને મોરટક્કા પહોંચી ગયા. થોડા દિવસ રહી સં.૧૯૮૬ના આસો સુદ બારશ (ઑક્ટોબર-૧૯૩૦)ને દિવસે નર્મદા પરિક્રમા કરવા મોરટક્કા પરમહંસના આશ્રમેથી નીકળી ગયા.

આ વખતની પરિક્રમા જુદી જ હતી. કારણ કે આખી મંડળીનું પ્રારબ્ધ એકઠું થતું હતું. શૂલપાણેશ્વરની ઝાડીમાં ભીલોએ બધાને લૂંટી લીધા. પૂજ્યશ્રીનો લોટો પણ લૂંટાઈ ગયો. પૂજ્યશ્રીએ પરિક્રમામાં ઘણાં ભજનો અને સ્તુતિઓ લખ્યાં. ફરતા-ફરતા માલસરની સામે અસા ગામે આવ્યા. એક દિવસ સાંજે વિશ્રાંતિના સમયે પૂજ્યશ્રીએ અચાનક ઋષિ પાસે કાગળ-પેન્સિલ માંગ્યાં. થોડી વારમાં દત્તઃ પ્રણતિ લખી નાખી અને ઋષિને આપી. વચ્ચે ક્યારેક પૂજ્યશ્રીની તબિયત બગડતી. મંડળી ફરતી ફરતી નવેમ્બર-૧૯૩૦માં ભરૂચ આવી ડિસેમ્બર-૧૯૩૦માં ગરુડેશ્વર પહોંચી. પૂજ્ય સ્વામીજીના દર્શન કર્યાં. ચુનીલાલ અને ઋષિની તબિયત કથળી એટલે પરિક્રમા પૂરી કર્યા વગર જ ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૧માં સરખેજ આવી ગયા.

પૂજ્યશ્રીને ખૂબ જ પરિશ્રમ પડ્યો હતો. એટલે થોડો સમય સરખેજ આરામ કરી માર્ચ-૧૯૩૧માં નારેશ્વર આવી ગયા.

નારેશ્વર આવી ગ્રંથરચનામાં લાગી ગયા. જોકે તાવ અને અસ્વસ્થતા કેડો મૂકતી ન હતી. પેટ ખૂબ વધી ગયું હતું. આમ છતાં શરીરની કોઈ પણ પ્રકારની વવેણા કર્યા વગર તેઓશ્રી નિત્યક્રમમાં જોડાઈ ગયા.

ભક્તોની અવરજવર ખૂબ હતી. સ્થાનનો વિકાસ કરવો પડે તેવી સ્થિતિ ઊભી થતી ગઈ. તેથી આગળ પડતા ભક્તોને પૂજ્યશ્રીએ ટ્રસ્ટ રચવાનું કહી દીધું અને સાથે કહ્યું કે, "જુઓ, અહીં મારું કશું હતું નહીં, છે નહીં અને હશે નહીં. આ ટ્રસ્ટમાં કે બીજે ક્યાંય પણ મારું નામ આવવું જોઈએ નહીં."

પરિણામે સં.૧૯૮૭ (ઈ.સ. ૧૯૩૧)માં ટ્રસ્ટની રચના થઈ. તેના સ્થાપક પ્રમુખ તરીકે દાસકાકાની વરણી થઈ.

થોડા દિવસ નારેશ્વર રહી પૂજ્યશ્રી એપ્રિલ'૩૧માં તીર્થાટને નીકળી ગયા. ફરતા ફરતા સુરત જિલ્લાના માંડવી ગામે આવ્યા. માંડવીમાં ગામ બહાર તાપી નદીને કિનારે બિલકેશ્વર મહાદેવમાં આઠ-દસ દિવસ રહ્યા. ત્યાંથી તા. ૨૬-૪-'૩૧ના રોજ શુક્લતીર્થ પહોંચ્યા. ત્યાં અંબાજી માતાના મંદિરમાં ચાર-પાંચ દિવસ રહ્યા. ત્યાંથી નારેશ્વર આવી ગયા.

નારેશ્વરમાં થોડો સમય રહ્યા. ભક્તોની અવરજવર તથા તેમની કાયમી હાજરીથી પૂજ્યશ્રી કંટાળી ગયા. લખવાનું અશક્ય બનવા લાગ્યું. આ માટે પૂજ્યશ્રીએ તેમના મિત્ર મોદીકાકાને તા.૨૨-૧૦-'૩૧ના પત્રમાં લખ્યું.

"ભૂખમરાનો આનંદ લેવા અવધૂત પૂનમ પછી પાછો પર્યટનમાં જાય છે. ગ્રંથલેખનનું સર્વ સાહિત્ય વિઠ્ઠલને ત્યાં મોકલાવું છું. જ્યારે જ્યાં એનો યોગ હશે ત્યારે અને ત્યાં ઉપયોગ થશે. અત્યારે અવધૂતની વૃત્તિ ઊંઘી ગઈ છે. કુંભકર્ણની માફક તે કોઈ ઉસ્તાદ જગાડશે ત્યારે જાગશે. લેખનપ્રવૃત્તિમાં પણ પ્રારબ્ધવશાત્ આગળ ન લખાય તો 'સપ્તશતી'થી જ સંતોષ માનવો."

પૂજ્યશ્રી લોકોપાધિથી ખૂબ થાકી ગયા હતા. તેથી તેમણે ડેરા-તંબુ ઉઠાવ્યા અને પર્યટને નીકળી ગયા. ફરતા ફરતા રણાપુર, દીવેર, સુરા શામળ, મીંઢોળ, વ્યાસ, ચાંદોદ, ડભોઈ થઈ પૂજ્ય માજીના દર્શન કરવા ફેબ્રુઆરી-૧૯૩૨માં ગોધરા ગયા. પૂજ્ય માજીને ભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યાં. થોડા દિવસ તેઓ ગોધરા રહ્યા. આ દરમિયાનમાં તેમને તાવ આવ્યો. છાતીમાં દુખાવો થયો. તાવ નરમ પડ્યો એટલે માજીની રજા લઈ કાલોલ મોદીકાકાને મળી ફરતા ફરતા અમદાવાદ થઈ ફેબ્રુઆરી '૩૨માં સરખેજ આવ્યા. સરખેજમાં પૂજ્યશ્રીએ આરામ કર્યો. પછી માર્ચ '૩૨માં નારેશ્વર આવી ગયા.

ભક્તોની અવિરત અવરજવર રહેવા લાગી. સ્થાન ભરેલું રહેવા લાગ્યું. આમ છતાં સમય કાઢી પૂજ્યશ્રીએ લેખનકાર્ય ચાલું જ રાખ્યું. પૂજ્યશ્રી બીજો ભાગ કર્મકાંડ સં.૧૯૮૮ના અષાઢ માસમાં (જુલાઈ-'૩૨) પૂરો કર્યો અને ત્રીજો ભાગ ઉપાસનાકાંડ શરૂ કર્યો.

શરીર ખૂબ જ અસ્વસ્થ રહેતું. પૂજ્યશ્રીનો કાયમનો મહેમાન તાવ જવાનું નામ નહોતો લેતો. પેટ ખૂબ ફૂલી ગયું હતું. ખૂબ અશક્તિને કારણે વચ્ચે થોડા દિવસ લેખનકાર્ય અટકી ગયું.

નજીકનાં ગામડાંઓ દીવેર, મીંઢોળ વગેરેથી ભક્તો ચાલુ ને ચાલુ આવતા રહેતા હતા. તેથી લેખનકાર્યમાં ખૂબ જ વિક્ષેપ પડતો. વધારામાં જમણો હાથ દુખવા લાગ્યો. તેથી ઝડપ ઘટી ગઈ. આમ છતાં સપ્ટેમ્બર '૩૨ સુધીમાં કુલ એકસો વીસ અધ્યાય લખાઈ ગયા.

જન્માષ્ટમીને દિવસે પ્રાતઃકર્મ પતાવી ગુ.લી. લખવા બેઠા. બે-પાંચ દોહરા લખાયા ના લખાયા ત્યાં તો પૂજ્યશ્રીને એકદમ ઠંડી લાગી. પેટમાં દુખવા લાગ્યું. તાવ ચઢી ગયો. પથારીમાં આરામ કરવાની પૂજ્યશ્રીને ફરજ પડી. તાવે અડીંગા જમાવ્યા. અશક્તિ ખૂબ આવી ગઈ. બેસવાની પણ શક્તિ રહી નહીં. તાવ છેક ભાદરવા સુદ દશમ સંવત ૧૯૮૮ સુધી ના ગયો. પૂજ્યશ્રીને થયું કે ખૂબ જ સમય તાવને કારણે બગડ્યો

છે. હજુ તાવ જવાનું નામ દેતો નથી. એનો ઉપાય કરવો પડશે. એટલું વિચારી પૂજ્યશ્રી મહામહેનતે બેઠા થયા. પદ્માસનમાં બેઠા. આંખો બંધ કરી પ્રાર્થના કરી.

"હે તાવ ! તારા કારણે મારાથી કાંઈ કામ થઈ શકતું નથી. તને જવાનું કહેવાનું એ મારી સાધુતાને શોભતું નથી. પરંતુ તને ખબર છે કે પૂ.સ્વામીજીનું કામ બગડે છે. એ પૂરું થાય એટલે દસ ગણા જોરથી આવજે."

પછી આંખો ખોલી બોલ્યા, "વિઠ્ઠલ, મને પાણી આપ. મારે સ્નાન કરવું છે."

વિઠ્ઠલે થોડું પાણી સગડી પર ગરમ કરી પૂજ્યશ્રીને બરાબર સ્નાન કરાવ્યું. પછી પૂજ્યશ્રી થોડી વાર ધ્યાનમાં બેઠા. બીજા જ દિવસે તાવ ગાયબ થઈ ગયો. તાવ ગયો પણ ભક્તોની અવરજવર ખૂબ વધી ગઈ. તેથી પૂજ્યશ્રીનો સમય ખૂબ બગડતો. આમ છતાં રાતોના ઉજાગરા કરીને પણ આસો વદ બારસ સં.૧૯૮૮, ગુરુદ્વાદશીને દિવસે ઈ.સ. ૧૯૩૨ ઑક્ટોબરમાં ગુરુલીલામૃતનો છેલ્લો કાંડ-ઉપાસનાકાંડ પૂર્ણ કર્યો. રાતદિવસ અવિરતપણે ઉજાગરા કરીને લખવાને કારણે પૂજ્યશ્રીનાં આંગળાં ખૂબ જ અકડાઈ ગયાં.

તાવે પૂજ્યશ્રીના વાયદા પ્રમાણે હાજરી પુરાવી દીધી. પેટ પણ ખૂબ ફૂલી ગયું.

એક સાંજે દીવેરથી થોડા ભક્તો આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીને ગીતા પર વાર્તાલાપ કરવા વિનંતી કરી. બીજે જ દિવસે પૂજ્યશ્રી દીવેર ડમણિયામાં પહોંચી ગયા. તાવ નોકરી પર હાજર થઈ ગયો હતો. છતાં નવેમ્બર-૧૯૩૨માં પૂજ્યશ્રીએ રોજ સાંજે ત્રણ વાગ્યા પછી ખૂબ સાદી અને સરળ ભાષામાં સમજૂતી આપવા માંડી. બપોર સુધી પૂજ્યશ્રી આરામ કરતાં. તાવ અને પેટની તકલીફના કારણે ખૂબ જ અશક્તિ આવી ગઈ.

દત્તજયંતી નજીક આવતી હતી. સ્થાનની સાફસૂફી ચાલુ થઈ ગઈ. જુદાં જુદાં ગામોમાંથી ભજનમંડળીઓ અને ભક્તોની ભરતી નારેશ્વર ધામમાં થવા માંડી.

સંસારનો એક અટલ કાયદો છે કે કેટલાક વિઘ્નસંતોષીઓને સત્કર્મથી સૂગ ચઢતી હોય છે અને તેથી તેઓ કોઈ પણ સત્કર્મમાં વિઘ્નો નાખતા જ હોય છે. દિવસે દિવસે નારેશ્વરની એક ઉચ્ચ કક્ષાના ધાર્મિક સ્થળ તરીકે, એક તીર્થ તરીકે નામના વધવા લાગી. આ હકીકત એ વિઘ્નસંતોષીઓથી સહન ના થઈ શકી. તેથી તેમણે નારેશ્વરનો બહિષ્કાર કર્યો. પરંતુ આમ કરતાં નારેશ્વરના કોઈ પણ કાર્યમાં વિઘ્ન ના આવ્યું. તેથી એ લોકો ખૂબ ભુરાયા થયા અને તેમણે સ્થાનમાં તોફાનો કરાવવા માંડ્યાં.

પૂજ્યશ્રી એક સાંજે લીમડા નીચે બેઠા હતા. ત્યારે કરાણાના એક પાટીદાર આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી બાજુએ બેઠા. તેમના મોં પર ચિંતાની રેખાઓ સ્પષ્ટ રીતે દેખી શકાતી હતી. થોડી વાર પછી તેઓ બોલ્યા :-

"બાપજી ! આપને કહેતાં જીભ નથી ઊપડતી. પણ મેં સાંભળ્યું છે કે કેટલાક વેરવૃત્તિ રાખનારા વિઘ્નસંતોષી લોકો આપની પર હુમલો કરનાર છે."

પૂજ્યશ્રી નરદમ બેફિકરાઈથી બોલ્યા-"કરવા દો, પટેલ ! શીદને ચિંતા કરો છો ?"

"એમ નહીં બાપજી ! એ લોકોએ ખૂબ ભયંકર પ્રવૃત્તિ આદરી હોય તેવા સમાચાર

છે." પછી એકાદ પળ રોકાઈને બોલ્યા, "બાપજી, એ લોકો આપનો પ્રાણ લેવાનો નિશ્ચય કરી ચૂક્યા છે."

બાપજી ખડખડાટ હસી પડ્યા. આ હાસ્યથી આજુબાજુ કામ કરતા ભક્તોનું પણ ધ્યાન ખેંચાયું. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"લોકસતામણીનો શાંત સામનો કરવો, જે તે અસંતુષ્ટ વિઘ્નસંતોષી વ્યક્તિઓની ઉપેક્ષા કરવી એ સંતજીવનમાં આવતો એક સાધનાક્રમ છે. તેથી કોઈ પણ સ્થિતિ પેદા થાય તો પણ ગભરાઈ ના જશો. કોઈ વાતનો ભય ના રાખશો. નિર્ભય બનો અને કર્મ કરો."

કલ્પતરુમાં કહ્યું છે-

"દશ્યમાનાઃ સુતીક્ષ્ણેન નીચાઃ પરયશોઽગ્નિના ।
અશક્તાસ્તત્પદં ગન્તું તતોનિન્દાં પ્રકુર્વતે"

હલકો માણસ બીજાને મળતા યશને કારણે બળી મરે છે અને પોતે એ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા અશક્ત હોવાને કારણે તે યશસ્વી પુરુષોને સદાય નીંદતો રહે છે અને વળી અનેક રીતે સમજાવવા છતાં આ દુષ્ટ તત્ત્વો ક્યારેય સજ્જનતા મેળવી શકતા નથી. એક સ્થળે કહ્યું છે કે-

ન દુર્જનઃ સજ્જનતામુપૈતિ બહુપ્રકારારૈરપિ સેવ્યમાનઃ ।
ભૂયોઽપિ સિક્તઃ પયસા ઘૃતેન ન નિમ્બ વૃક્ષો મધુરત્વમેતિ ॥

જેમ લીમડાને દૂધ-ઘી સીંચવામાં આવે તો પણ તેમાં મીઠાશ આવતી નથી. તેમ કરોડો સારાં વચનો દુર્જનોને સન્માર્ગે વાળી શકતાં નથી.

મે-૧૯૩૩ની એક સવારે પૂજ્યશ્રી નર્મદાસ્નાન કરીને આવતા હતા. સામે હરીબા અને મૂળીબહેન મળ્યાં. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી અમૃતલાલ મોદીનો એક કાગળ પૂજ્યશ્રીને આપવા માંડ્યો.

પૂજ્યશ્રી પોતાના હાથ બતાવી બોલ્યા-"મારા હાથ ભીના છે. ચાલો કુટિરને ઓટલે બેસીને જોઈએ." પૂજ્યશ્રી ગુફાના ઓટલા પર બેઠા. હરીબા અને મૂળીબહેન સામે ઊભાં રહ્યાં. પૂજ્યશ્રીએ હાથ લૂછી કાગળ હાથમાં લીધો અને વાંચ્યો. પછી તે પત્ર ગડી વાળી ઓટલા પર મૂક્યો. પછી એકાદ-બે પળ આંખો મીંચી પછી મૂળીબહેન સામે જોઈને બોલ્યા -

"મૂળી ! ઋષિને સાંત્વન આપતો પત્ર હું લખીશ. પરંતુ નર્મદાનું આયુષ્ય ગયે વરસે જ પૂરું થઈ ગયું હતું. આટલા મહિના વધુ તે કેમ જીવ્યાં તે નહીં કહું. પણ બધા તેને દેવની દયાને બદલે ડૉક્ટરોની દવાનો જાદુ માને છે તે બરાબર નથી."

પછી બે-ત્રણ પળ અટકીને બોલ્યા-"ઋષિને દ્વિભાર્યા યોગ છે જ. ઋષિનું આજનું દુઃખ આવતી કાલનું સુખ છે."

આટલું બોલી પૂજ્યશ્રી ગુફામાં જતા રહ્યા. પૂજ્યશ્રી આજુબાજુના તથા દૂરનાં ગામોમાં અવિરત પ્રવાસે જતા અને ઉત્સવ પ્રસંગે અને સમયાંતરે નારેશ્વર આવી જતા.

એક દિવસ ઈ.સ. ૧૯૩૪ના એપ્રિલમાં મૂળી ફોઈ નારેશ્વર આવ્યાં. પૂજ્યશ્રીને

પગે લાગી સામે બેસી ગયાં. પછી બોલ્યાં-

"બાપજી ! હજી આપણું શ્રી ગુરુલીલામૃત છપાયું નથી. હું ઇચ્છું છું કે તે જલદીથી છપાઈને ભક્તોના હાથમાં જાય. આ માટે હું એમના નામે રૂપિયા પાંચસો છપાવવા માટે ફાળો આપીશ." એમ કહી મૂળી ફોઈએ પૂજ્યશ્રીને ફરીથી પ્રણામ કર્યા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"જેવી તારી મરજી. હું આજે મોદીને તેની છપામણીના ખર્ચનો અડસટ્ટો કાઢવા લખી દઉં છું." એટલું કહી પૂજ્યશ્રીએ મોદીને પત્ર લખી નાખ્યો. તેમાં પૂજ્યશ્રીએ વધુમાં લખ્યું કે જો અનુકૂળતા પડે તો ગુરુપૂર્ણિમાના દિવસે છાપવાનું કામ શરૂ કરી દેજો.

શ્રી ગુરુલીલામૃત છાપવાનું કામ સંવત ૧૯૯૦ના અષાઢ સુદી પૂર્ણિમાને દિવસે ચાલું થઈ ગયું. જેમ જેમ છપાતો ગયો તેમ તેમ પૂજ્યશ્રી પાસે પ્રૂફ સુધારવા માટે આવતાં ગયાં.

સમગ્ર ગ્રંથનો પ્રથમ કાંડ-જ્ઞાનકાંડ. સંવત ૧૯૯૦ની વિજયા દશમીએ ઑક્ટોબર ૧૯૩૪માં છપાયો.

પ્રથમ કાંડ છપાઈ ગયા પછી પૂજ્યશ્રી નવેમ્બર-૩૪માં રાજપારડી ગયા. ત્યાં લગભગ એકાદ માસ રહી ફરતા ફરતા જાન્યુઆરી-૧૯૩૫માં પૂજ્ય માજીનાં દર્શને ગોધરા ગયા. ગોધરામાં અંબાલાલ વ્યાસ મળી ગયા. તેથી થોડો વધુ વખત ગોધરા રોકાઈને સીધા નારેશ્વર આવી ગયા.

પૂજ્યશ્રીની સુવાસ ચારે કોર પ્રસરવા લાગી. દૂરદૂરનાં ગામોએથી ભક્તો નારેશ્વર પૂજ્યશ્રીના દર્શને આવવા લાગ્યા. આખા નારેશ્વર ધામમાં પૂજ્યશ્રીની ગુફા સિવાયનું કોઈ પણ બાંધકામ ન હતું. તેથી તાપ, ટાઢ, વરસાદમાં રક્ષણ મળી શકે તેવું કોઈ સ્થાન ભક્તો માટે ન હતું. ભક્તો નિબિડ જંગલમાં બિસ્તરાપોટલાં બાંધીને રહેવા આવતા. કોઈ ઝાડ નીચે પેટ પૂરતું ખાવાનું બનાવી પડી રહેતા અને સંતદર્શનની ભૂખ ભાંગતાં. થોડા દિવસ પૂજ્યશ્રીના સાન્નિધ્યમાં ગુજારી પોતાના ગામે જવા રવાના થતા. આમ અત્યંત અગવડતાઓ હોવા છતાં ભક્તોથી સ્થાન ઊભરાયા કરતું.

પૂજ્યશ્રી રાત્રે ગુફાને ઓટલે હાથનું ઓશીકું કરીને સૂઈ જતાં. રાત્રે લગભગ દસ વાગ્યાના અરસામાં ચાદર અને કામળો લઈ ગુફાને ઓટલે આવી જતા. સૂતા પહેલાં ગુફાની પાછળ નળવાળી ચોકડીમાં જઈ, હાથપગ ધોઈ, કોગળા કરી આગળ આવી ઓટલે સૂઈ જતા. ત્યારે એક દેડકો નિયમિત પણે ત્રણ વખત ડ્રાંઉ-ડ્રાંઉ-ડ્રાંઉ કરતો. તે દિવસોમાં જગજીવન માસ્તર તેમની સેવામાં હતા.

જગજીવન ગાંધી લીલોડની શાળામાં શિક્ષક હતા. તેઓ પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત હતા. રોજ લીલોડ પોતાને ઘેર નાહીધોઈને સવારે ૩.૪૫ વાગે ગુફા પાસે આવી જતા. પૂજ્યશ્રીને સંડાસ લઈ જઈ હાથ ધોવડાવે, દંતધાવન માટે લીમડાનું દાતણ લેતા આવે. પૂજ્યશ્રી સ્નાન આદિ પરવારે ત્યાં સુધી ગુફામાં સાફસૂફી કરે. પૂજ્યશ્રી ગુફામાં ધ્યાનમાં બેસે એટલે સ્થાનમાં સાફસૂફીનું કામ કરી સવારે લીલોડ પહોંચી જાય. આખો દિવસ શાળામાં હાજરી આપી સાંજે પાછા નારેશ્વર સ્થાનમાં આવી જાય. પૂજ્યશ્રીની સેવા

સરભરા કરી રાત્રે દસ વાગે લીલોડ પોતાને ઘેર જતા.

રોજરોજ હાથ-પગ ધોતી વખતે થતા આ કર્કશ ડ્રાંઉ-ડ્રાંઉના અવાજથી જગજીવન માસ્તર કંટાળી ગયા. તેમને એમ થયું કે રોજ આ અવાજ સાંભળી સાપ આવશે તો તેને ખાઈ જશે અથવા કોઈક દિવસ પૂજ્યશ્રીના પગ નીચે કચરાઈ જશે તો ભારે અનર્થ થશે. એટલે તેને પકડી દૂર નાખી આવું. આમ વિચારી એક દિવસ પૂજ્યશ્રીએ હાથ-પગ ધોયા પછી તેમણે બૅટરી લઈ દેડકો શોધવા માંડ્યો. પરંતુ તે ના મળ્યો. આમ બે-ચાર દિવસના પ્રયત્ન પછી પણ દેડકો ના મળ્યો એટલે એક દિવસ પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"શું થયું માસ્તર ! રોજ બૅટરી લઈને શું શોધો છો ?"

"કંઈ નહીં, બાપજી ! આ દેડકો રોજ ડ્રાંઉ ડ્રાંઉ કર્યા કરે છે ને..."

"તે છો કરે ને તેને અવધૂતના દર્શનનો અધિકાર નથી ?"

"પણ બાપજી, એનો અવાજ સાંભળી સાપ-બાપ આવી જાય તો અને કદાચ અંધારામાં આપના પગ નીચે આવી જાય તો..."

પૂજ્યશ્રી બે-ચાર પળ કાંઈ ના બોલ્યા. માત્ર ઓટલા પર બેસી રહ્યા. પછી એકદમ ઊભા થઈ પાછળ ચોકડીમાં ગયા. એટલે ફરીથી દેડકાએ ડ્રાંઉ-ડ્રાંઉ-ડ્રાંઉ કર્યું.

તેના જવાબમાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-"જાવ મેઢકરાજ, તમને દર્શન આપ્યાં. આજે તમારો ઉદ્ધાર થઈ ગયો, જાવ." એટલું બોલી પૂજ્યશ્રી ઓટલે આવીને બેઠા. પછી બોલ્યા-

"માસ્તર, આ યોગભ્રષ્ટ આત્મા હતો. અમુક સંચિત કર્મને ભોગવવા દેડકો બનવું પડ્યું હતું. હવે તેનો ઉદ્ધાર થઈ ગયો. બસ ! હવે ઘેર જાવ." માસ્તર અવાક થઈ ગયા. ત્યાર પછી ક્યારેય દેડકો બોલ્યો નથી.

રાજપીપળાના એક ચિંતામણિપ્રસાદ નામના બ્રાહ્મણ માલોદ સ્ટેશને સ્ટેશનમાસ્તર તરીકે આવ્યા હતા. તેઓ મહાદેવના ભક્ત હતા. એક દિવસ પૂજ્યશ્રી ધરમપૂરથી પાછા ફરતી વખતે નારેશ્વર જવા માલોદ સ્ટેશને ઊતર્યા. ચિંતામણિપ્રસાદે દૂરથી કાળા ભમ્મર વાળવાળા, ફરફરતી દાઢી-મૂછવાળા શુદ્ધ ખાદીની પછોડી અંગ પર વીંટી હાથમાં દંડ-કમંડલ લઈ પ્રચંડ પ્રતિભાશાળી તેજસ્વી મૂર્તિને આવતાં જોઈ. પહેલી જ નજરે ચિંતામણિને ભક્તિભાવ પેદા થયો. તેઓ અંદર દોડ્યા. એક ખુરશી લાવી બહાર મૂકી. જેવા પૂજ્યશ્રી આવ્યા કે પ્રણામ કરી ખુરશીમાં બેસવા વિનંતી કરી. પૂજ્યશ્રીએ પોતાની ચાદર ખુરશી પર નાંખી. તે ઉપર બેઠા. થોડી ઔપચારિક વાતો દરમિયાન પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું-

"માસ્તર, ક્યાંના છો ?"

"બાપજી, મૂળ રાજપીપળાનો બ્રાહ્મણ છું. અહીં નવોનવો આવ્યો છું. પહેલાં ધર્મજ હતો." બીજી આડીઅવળી વાતો કરી પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર તરફ ગયા.

પૂજ્યશ્રીના ગયા પછી ચિંતામણિપ્રસાદના મનમાંથી પૂજ્યશ્રી જતા જ ન હતા. તેમને ઘડીએ ઘડીએ તેઓ યાદ આવવા લાગ્યા અને યાદ કરતાં કરતાં તેમની આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી ગયાં. તેમને પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરવા જવાની તીવ્ર ઇચ્છા થવા લાગી.

પરંતુ સ્ટેશનમાસ્તર તરીકેની જવાબદારીને કારણે ખસી શકાતું ન હતું. આમ છતાં એક દિવસ ગાડી ગઈ કે તરત જ આગળ-પાછળનું કાંઈ પણ વિચાર્યા વગર નારેશ્વર જવા નીકળી ગયા અને પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરી અત્યંત શાંતિ અનુભવી.

ચિંતામણિપ્રસાદના પત્ની ખૂબ બીમાર રહેતાં હતાં. તેમને ક્ષય રોગ થયો હતો. ડૉક્ટરોના અભિપ્રાય પ્રમાણે તેઓ ટૂંક સમયના મહેમાન હતાં. તેથી ચિંતામણિપ્રસાદને થયું કે પત્ની પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરે તો તેને શાંતિ વળે. તેથી તેઓ રજા લઈ રાજપીપળા ગયા. ત્યાં જઈ તેમણે તેમના માતુશ્રીને વાત કરી. તેઓ આ વાત સાથે સંમત થઈ ગયાં.

બીજે દિવસે ચિંતામણિ તેમનાં પત્નીને ઝોળીમાં નાખી ગાડા દ્વારા નારેશ્વર આવ્યા અને ઝોળી સાથે જ, પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે બેઠા હતા ત્યાં લાવ્યા અને જમીન પર ધીમેથી ઝોળી મૂકી. પછી તેમને બેસાડ્યાં. ચિંતામણિએ તેમને પાછળથી ટેકો આપી રાખ્યો. પૂજ્યશ્રીની કરુણાસભર નજર તેમની ઉપર પડી. તેમને થોડું સારું લાગવા માંડ્યું. પછી પૂજ્યશ્રીએ પોતાના કમંડળમાંથી થોડું જળ પીવડાવ્યું. થોડી જ ક્ષણોમાં બહેનમાં સ્ફૂર્તિ આવવા લાગી. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

''બહેન ગુફાની પરિક્રમા કરો.''

ચિંતામણિને ચિંતા થઈ કે જે ટેકા વગર બેસી શકતી નથી તે પરિક્રમા કેવી રીતે કરશે? તેમને એકાદ પળ માટે પૂજ્યશ્રીની વાત વિચિત્ર લાગી. તેઓ મનમાં ને મનમાં ગૂંચાવા લાગ્યા.

પરંતુ તેમના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેમનાં પત્ની ધીમેથી ઊભાં થયાં અને પ્રદક્ષિણા કરવા ડગલું ભર્યું. ચિંતામણિ ઊભા થઈ ગયા અને તેમને ટેકો આપવા હાથ પકડવા ગયા. પૂજ્યશ્રીએ તેમને ઈશારાથી દૂર રહેવા કહ્યું. ચિંતામણિ એક બાજુ ઊભા રહ્યા. બહેન ધીમે ધીમે પરિક્રમા કરવા લાગ્યાં. ત્રણ પરિક્રમાઓ પૂરી કરી. પૂજ્યશ્રીની સામે આવીને ઊભાં અને સાવ દોરડી જેવા થઈ ગયેલા હાથે પ્રણામ કર્યા.

પૂજ્યશ્રીએ ''ૐ-ૐ'' કરી આશીર્વાદ આપ્યા. પછી ચિંતામણિને પૂછ્યું : ''માસ્તર ! બહેન ભણેલાં છે?''

''હા, બાપજી.''

''તો રોજ સવારે નાહી-ધોઈને નિયમિતપણે ''વાસુદેવનામસુધા''નો એક પાઠ કરે. તેમને સારું થઈ જશે.''

ઘેર જઈ ચિંતામણિનાં પત્નીએ નિયમિતપણે 'વાસુદેવનામસુધા'ના પાઠ શરૂ કરી દીધા. વધારામાં દર ગુરુવારે નારેશ્વર જઈ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી ગુફાની પરિક્રમા કરતાં. માત્ર ત્રણ ગુરુવારમાં જ તેમની બીમારી ચાલી ગઈ.

થોડાક દિવસ પછી પૂજ્યશ્રીને નડિયાદ જવાનું થયું. તેઓ માલોદ સ્ટેશને આવ્યા. ચિંતામણિનાં પત્ની કપિલાબહેને ખુરશી મૂકી પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. બન્ને જણ બાપજીના પગ આગળ જમીન પર બેસી ગયાં.

પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

''માસ્તર ! તમારા નસીબમાં દુઃખ ભોગવવાનું લખ્યું છે એટલે મારે ઓચિંતા નડિયાદ જવાનું થયું. પરંતુ તમે ચિંતા ના કરશો. શ્રદ્ધાથી પાઠ કરજો. કપિલા કદાચ મરી પણ જાય તો હું આવીને તેને જીવતી કરીશ. ગભરાશો નહીં. ગમે તેટલી તકલીફ પડે પણ 'નામસુધા'ના પાઠ છોડશો નહીં.''

એટલામાં ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રી ગાડીમાં બેઠા. બન્ને જણે ભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યા. ગાડી ઊપડી.

ચિંતામણિ વિચારવા લાગ્યા કે, ''કપિલાને એકદમ સારું હોવા છતાં બાપજીએ આમ શા માટે કહ્યું ? તેમને ખૂબ ગડમથલ થઈ. અંદર અંદર ગભરાટ પણ થવા લાગ્યો. પરંતુ 'બાપજી બધું બરાબર કરી દેશે' વિચારીને મનને શાંત કર્યું.

એ જ રાત્રે કપિલાબહેનને ખૂબ તાવ આવ્યો અને મટી ગયેલું દર્દ ફરીથી શરૂ થયું. અપચો, ઊલટીઓ, અશક્તિ વગેરે પૂર વેગે આવી ગયું. બેસવાની શક્તિ પણ ચાલી ગઈ. ચિંતામણિને પૂજ્યશ્રીના જતી વખતના શબ્દો યાદ આવ્યા. તેમણે મનમાં ગાંઠ મારી કે ગમે તે તકલીફ આવશે તોપણ તેમનો વાળ વાંકો થવાનો નથી. તેમને માથે સમર્થ સ્વામીનું રક્ષણ છે. તેમણે 'નામસુધા'ના પાઠ નિયમિતપણે ચાલું રાખ્યા. કપિલાબહેન વાંચી ના શકે ત્યારે પાઠ તેમને સંભળાવવા લાગ્યા. એક દિવસે પરોઢના સમયે પૂજ્યશ્રી ચિંતામણિના સ્વપ્નમાં આવ્યા અને બોલ્યા, ''માસ્તર, ચિંતા ના કરશો. તમારી પત્નીની તબિયત મારા ધ્યાનમાં જ છે. હું કાલે આવું છું.''

બીજે દિવસે સાંજે પૂજ્યશ્રી ગાડીમાંથી માલોદ સ્ટેશને ઊતર્યા. ચિંતામણિ તેમને લેવા સામે દોડ્યા. તેમના માથા પરથી હજાર મણનો બોજો ઊતરી ગયો. તેઓ પૂજ્યશ્રીના પગમાં પડી ગયા. પછી પૂજ્યશ્રીને દોરી પોતાને ઘેર ગયા. બહાર ખુરશી ગોઠવેલી જ હતી. પૂજ્યશ્રી તેના ઉપર બેઠા. ચિંતામણિ કપિલાબહેનને પકડીને બહાર લઈ આવ્યા. પૂજ્યશ્રી તેમની સામે નજર નોંધી બોલ્યા :

''કપિલાબહેન, ચિંતા ના કરશો. હું આવી ગયો છું. કાળનેય પાછો કાઢીશ.'' પછી ચિંતામણિની સામે જોઈ બોલ્યા- ''તેમને કાલે નારેશ્વર લેતા આવજો.'' આમ કહી પૂજ્યશ્રી નારેશ્વરને રસ્તે પડ્યા.

બીજે દિવસે તો કપિલાબહેન સાવ નંખાઈ ગયાં હતાં. તેઓ લગભગ બેભાન થઈ ગયાં હતાં. ગમે તેમ લવરી કરતાં હતાં. તેમની તબિયત ખૂબ ખરાબ થઈ ગઈ. તેથી પૂજ્યશ્રીના આદેશ મુજબ ચિંતામણિ બનતી ત્વરાએ કપિલાબહેનને નારેશ્વર લઈ ગયા અને મહામહેનતે પૂજ્યશ્રી સામે બેસાડ્યાં. પૂજ્યશ્રીએ કમંડળમાંથી જળ આપ્યું અને પરિક્રમા કરવા કહ્યું. કપિલાબહેને ધીમે ધીમે પરિક્રમા કરીને પૂજ્યશ્રી સામે આવ્યાં. પૂજ્યશ્રીએ દાસકાકાને બોલાવ્યા. પછી બોલ્યા-

''દાસ ! તમે અને મૂળીબહેન કપિલાબહેનની સંભાળ લેજો. તેઓ હમણાં સ્થાનમાં જ રહેશે.''

''સારું બાપજી,'' એમ કહી દાસકાકાએ કપિલાબહેનની વ્યવસ્થા કરી દીધી. ચિંતામણિ ફરજ પર જતા રહ્યા.

ધીમે ધીમે કપિલાબહેનની તબિયત સુધરવા લાગી. આસો વદ આઠમને દિવસે આવેલાં કપિલાબહેન દિવાળીના દિવસે નર્મદામાંથી પાણીનું બેડું ભરી લાવ્યાં અને બેસતા વર્ષને દિવસે તેમણે દાળ, ભાત, શાક, કંસાર બનાવી બધાંને જમાડ્યાં. ત્યાર પછી તેઓ માલોદ ગયાં.

બીજા વર્ષના ભાદરવા માસમાં કપિલાબહેને એકદમ સ્વસ્થ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેના જ થોડા દિવસ પછી પૂજ્યશ્રી બહારગામ જતાં જતાં માલોદ સ્ટેશને આવ્યા. ચિંતામણિ ઘરમાંથી ખુરશી લઈ આવ્યા. પૂજ્યશ્રી તેના ઉપર બેઠા. કપિલાબહેન તેમના બાબાને અંદરથી લઈને બહાર આવ્યાં અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં મૂક્યો. પૂજ્યશ્રીએ છોકરાને લઈ લીધો અને પોતાના ગળામાંનો હાર તેને પહેરાવી બોલ્યા-''આટલો વહેલો કેમ ઊઠ્યો ? લે તુંય આ હાર પહેરી અવધૂત બાવો બની જા.''

ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રી ગાડીમાં બેસી ચાલ્યા ગયા. તે જ દિવસે છોકરાને તાવ આવ્યો. દવા લીધી પણ કંઈ ફેર ના પડ્યો. માત્ર બે જ દિવસમાં માના જ ખોળામાં તે મૃત્યુ પામ્યો.

ચિંતામણિ અને કપિલાબહેન ખૂબ રડ્યાં. ચિંતામણિ ખૂબ સાત્ત્વિક હતા. તેઓ થોડી વારે બોલ્યા, ''આમાં બાપજીની કોઈ લીલા જરૂર હશે. જતાં જતાં તેઓ બોલ્યા હતા કે 'તું અવધૂત બાવો થઈ જા.' એટલે મને એમ લાગે છે કે બાબો આગલા જન્મનો યોગભ્રષ્ટ આત્મા જ હશે.''

કપિલાબહેને એક ડૂસકું ભર્યું અને બોલ્યાં, ''હા, કદાચ એમ જ હશે. એમ પણ હોય કે પૂજ્યશ્રીએ એકાદ વરસ મારું મોત ખાળી રાખી મારું મૃત્યુ આ બાબાને આપ્યું હોય.''

''એ જે હોય તે. બાપજીને ગમ્યું તે કર્યું.'' એમ વિચારી તેમણે પુત્રની અંતિમ વિધિની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

ચારેક દિવસ પછી પૂજ્યશ્રી ઘણા બધા ભક્તો સાથે માલોદ ઊતર્યા અને સીધા ચિંતામણિને ઘરે ગયા. અંદરથી આંખમાં આંસુ સાથે કપિલાબહેન આવ્યાં. તેઓ કાંઈ બોલે તે પહેલાં જ પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

''કપિલા ! હું બધું જ જાણું છું.'' પછી સહેજવાર રહીને બોલ્યા, ''તમારા છોકરાને મેં પ્રભુને ઘેર મોકલ્યો છે. હવે તે લાંબું આયુષ્ય લઈને આવશે.''

બન્નેની આંખોમાંથી હર્ષાશ્રુ ટપકી પડ્યાં. પૂજ્યશ્રી તથા બીજા ભક્તો નારેશ્વર ગયા.

કપિલાબહેન ફરીથી ગર્ભવતી થયાં. સાતેક માસ માલોદ રહી સુવાવડ માટે રાજપીપળા ગયાં અને પૂરા સમયે સુંદર અને સ્વસ્થ પુત્રને જન્મ આપ્યો.

રાત્રે પૂજ્યશ્રી ચિંતામણિના સ્વપ્નમાં આવ્યા. ચિંતામણિ ખૂબ આનંદમાં આવી જાગી ગયા. તે સમયે બરાબર રાત્રીનો દોઢ વાગ્યો હતો. સૂઈ ન જતાં ચિંતામણિ હરિસ્મરણમાં બેસી ગયા. સવારે રાજપીપળાથી સમાચાર આવ્યા કે રાત્રે દોઢ વાગે પુત્ર જન્મ્યો છે. ચિંતામણિની આંખોમાંથી અશ્રુ સરી પડ્યાં અને મનોમન પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યાં. તેમને થયું કે ભગવાન કેટલી બધી કાળજી લે છે. બાપજીની અસીમ કૃપા છે.

સવારની ગાડી વિદાય કરી તેઓ નારેશ્વર ગયા અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં આળોટી પડ્યા. તેમની આંખોમાં આંસુ સમાતાં ન હતાં. પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં શ્રીફળ મૂકી બાજુએ બેઠા અને બોલ્યા-

''બાપજી ! આપની કૃપાથી મારી પત્નીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો છે.''

બાપજી બોલ્યા, ''જુઓ માસ્તર, આ બધી તમારી શ્રદ્ધા જ કામ કરે છે. આમાં મારે કાંઈ લેવાદેવા છે જ નહીં. તમારી અપ્રતિમ શ્રદ્ધા અને ભક્તિનું જ આ ફળ છે.''

બપોર પછી ચિંતામણિ નારેશ્વરથી નીકળી રાજપીપળા ગયા. બાળકને રમાડતાં રમાડતાં બોલ્યા, ''આ બાબો દત્ત પ્રભુની કૃપા અને પૂ.અવધૂતના પ્રસાદરૂપે આવેલ છે. તેથી તેનું નામ 'દત્તપ્રસાદ' રહેશે.''

ચિંતામણિના એક અંગત મિત્ર દાદુમિયાં માલોદ ગામમાં રહેતા. તેઓ પણ ઘણી વખતે ચિંતામણિ સાથે નારેશ્વર જાય. તેઓ ખૂબ જ શ્રદ્ધાથી પૂજ્યશ્રીને સલામ ફરમાવતા. બન્નેની મૈત્રી ખૂબ ગાઢ હતી.

એક વખત દાદુમિયાં બીમાર પડ્યા. વડોદરા નિયમિત દવા લેવા જાય. મહિનો-દોઢ મહિનો થયો પણ કાંઈ ફેર પડ્યો નહીં. ચિંતામણિ તેમની ખૂબ ચિંતા કરતા. એક દિવસ દાદુમિયાં સ્ટેશન પર ટિકિટબારી પર વડોદરાની ટિકિટ લેવા ગયા. તેઓ દવા કરાવવા જતા હતા. ચિંતામણિને ખૂબ જ ગુસ્સો આવ્યો. તેમને થયું કે દોઢ-બે મહિનાથી મટતું જ નથી તો શું કામ ધક્કા ખાય છે ? એમ વિચારી ચિંતામણિ બોલ્યા-

''અરે મિયાં, તું બી કેવો છે ? ઉમરા મૂકીને ડુંગરા પૂજવા જાય છે.'' એમ કહી મિયાંએ આપેલા પૈસા ખિસ્સામાં મૂકી દીધા અને પછી સત્તાવાહી અવાજે બોલ્યા-

''ગાડી જાય એટલે બાપજીના દર્શને નારેશ્વર જઈએ છીએ.'' નારેશ્વર બાપજીના દર્શનની ના દાદુમિયાં પાડે જ કેવી રીતે ? તે તૈયાર થઈ ગયા.

ગાડી આવી અને ગઈ. ત્યાર પછી ચા-પાણી કરવા બેઠા. ચિંતામણિ બોલ્યા-

''તું મિંયા, બાપજીની બાધા લે કે દર ગુરુવારે ચાલતો નારેશ્વર જઈશ અને બાપજીનાં દર્શન કરીશ.'' દાદુમિયાંએ તરત જ હા ભણી. બાધા રાખી. માત્ર ત્રણ જ ગુરુવાર ભરાયા અને દાદુમિયાં સ્વસ્થ થઈ ગયા. દાદુમિયાંએ બીજા બે ગુરુવાર ભરી પૂજ્યશ્રીને હજારો સલામ સાદર કરી.

એક વખત દાદુમિંયાના પુત્રવધૂ ફાતમાને માથામાં મોટું ગૂમડું થયું. ફાતમાએ ઘણી દવા કરી. પરંતુ પરિણામ શૂન્ય આવ્યું. દાદુમિયાં ફાતમાની તકલીફ જોઈ ખૂબ દુઃખી થતા હતા. તેથી એક દિવસ તેઓ નારેશ્વર તરફ જોઈને બોલ્યા-

''હે નારેશ્વરના ઓલિયા ! હું તારે સહારે જ છું. ફાતમા બહુ દુઃખી થાય છે. તેનું દુઃખ મારાથી જોવાતું નથી. સવાર સુધીમાં જો ગૂમડું ફાટી જશે તો તારા ચરણોમાં શ્રીફળ મૂકીશ.'' એમ કહી આંખને ખૂણે આવેલું આંસુ લૂછ્યું.

રાત પડી. બધાં સૂઈ ગયા. મધરાત થઈ. ફાતમાએ એકાએક ચીસ પાડી અને રડી પડી. ઘરનાં બધાંય સભ્યો જાગી ગયા. બધાંએ જોયું તો ફાતમાનું ગૂમડું ફાટી

ગયું હતું અને તેમાંથી લોહી-પરુ વહેતું હતું. દાદુમિયાં તો ભાવાવેશમાં આવી ગયા. બે હાથ ઊંચા કરી બોલ્યા-

"અરે વાહ મેરે પરવરદિગાર-નારેશ્વર કા ઓલિયા તુને તો કમાલ કર દી."

લોહી-પરુ સાફ કરી બધાં સૂઈ ગયાં. તેઓ સવારના પહોરમાં ચિંતામણિને લઈને નારેશ્વર પહોંચી ગયા. નર્મદાસ્નાન કરી, શ્રીફળ, ફૂલહાર લઈ પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા. દાદુમિયાં સીધા પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં પડ્યા. હિંદુની પદ્ધતિથી પ્રણામ કરી શ્રીફળ, ફૂલ ચરણોમાં મૂક્યાં અને હાર પહેરાવવા જતા ચોધાર આંસુએ રડ્યા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"મિયાં, અવધૂતને અડધી રાત્રે હેરાન કરો છો. એના હાથ લોહી-પરુવાળા કરાવો છો અને પાછા રડો છો !" મિયાં તો છક થઈ ગયા અને આ સર્વાંતર્યામી સંતના ચરણોમાં ઢળી પડ્યા. એટલે બાપજી બોલ્યા- "અરે મિયાં, સૂઈ કેમ ગયા ? આ હાર પહેરાવવાનો તો રહી ગયો. તમેય ખરા છો. પૈસા ખરચીને લાવ્યા અને ઉપયોગ કરતાં વાર કરો છો ?"

મિયાં સહિત આગળ-પાછળ બેઠેલા બધા ભક્તો ખડખડાટ હસી પડ્યા.

એક વખત મીંઢોળના લાભશંકર ગોર અને ગોપાલજી પટેલ પૂજ્યશ્રીના દર્શને ગયા. સ્થાનમાં પહોંચ્યા ત્યારે પૂજ્યશ્રી બહાર ગયા હતા. તે સમયે સ્થાનનું ધ્યાન મૂળજી ગોર રાખતા હતા. લાભશંકર અને ગોપાલજીએ મૂળજી ગોરને પૂછ્યું :-

"ગોરબાપા, બાપજી ક્યાં ગયા છે ?"

"એ તો કડિયા ડુંગર ગયા છે. હમણાં ત્યાં રહેવાના છે." બન્નેના મોં પરથી નૂર ઊડી ગયું. એટલે ગોરબાપા બોલ્યા :

"અરે લાભશંકર, બાપજી તો અહીંથી શરીર લઈને ગયા છે એટલું જ, બાકી સ્થાનમાં સૂક્ષ્મ રૂપે હાજર જ હોય છે."

"એમ ! તમને કેવી રીતે ખબર પડી ?"

"અરે ! ઘણી વખત એમની પાવડીનો અવાજ આવે, ઘણી વખત તેઓ મંત્રોચ્ચાર કરતા સંભળાય, ક્યારેક દૂરથી નર્મદાસ્નાન કરીને આવતા દેખાય. અરે ! ક્યારેક તો વળી આસન આઘું-પાછું થયેલું દેખાય. કેટલીક વખત ઘડાનું પાણી અડધોઅડધ જેટલું ખાલી થઈ જાય. બોલો પટેલ, બાપજી અહીં નથી એમ કહેવાય ?" એટલું કહી મૂળજી ગોર તેમના કામે વળગ્યા. લાભશંકર અને ગોપાલજી અવાક થઈ ત્યાં ઊભા રહ્યા. એટલે મૂળજી ગોરે કહ્યું :

"જાવ, રેવાસ્નાન કરી લીમડા નીચે એમના આસનને પગે લાગજો. પ્રણામ સ્વીકારાઈ જશે."

બન્ને જણ નર્મદાસ્નાન કરીને પાછા ફર્યા. લીમડા તરફ જતાં જતાં ગોપાલજીને વિચાર આવ્યો, "મૂળજી ગોરની વાતમાં મને શ્રદ્ધા ચોક્કસ છે, બાપજી હાજરાહજૂર છે તે પણ સત્ય છે. આમ છતાં આ શ્રીફળ પૂજ્યશ્રીના આસન આગળ મૂકતાં જ તેની જાતે વધેરાઈ જાય તો પૂજ્યશ્રીની સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે હાજરીની ખાતરી થાય."

બન્ને જણ પૂજ્યશ્રીના આસને ગયા. ગોપાલજીએ ખૂબ શ્રદ્ધાથી શ્રીફળ આસન આગળ મૂક્યું. પછી સા.દં. પ્રણામ કરી મનમાં બોલ્યા : "બાપજી, આપ હાજરાહજૂર હો તો આ શ્રીફળ આપોઆપ વધેરાઈ જાય."

અને વળતી જ પળે નાળિયેરમાંથી 'તડ' કરતો અવાજ આવ્યો અને નાળિયેર ભીનું થઈ ગયું. ગોપાલજીની શ્રદ્ધા ખૂબ મજબૂત થઈ. સ્થાનના ભક્તો ભેગા થઈ ગયા અને બધાએ પૂજ્યશ્રીને મનોમન પ્રણામ કર્યા.

એક વખત દત્તજયંતી ધામધૂમથી ઊજવાઈ ગઈ. ત્યાર પછી બે-ત્રણ દિવસે ચિંતામણિ દર્શને ગયા. પૂજ્યશ્રી બીજી વાતો કરતા હતા. તેમણે બધાની વાતો કાપી ચિંતામણિ સામે જોઈને બોલ્યા-

"માસ્તર, આ દત્તજયંતી વખતે દાદુમિયાં કેમ ના દેખાયા ?"

ચિંતામણિ કહે, "બાપજી, હું તેમના માટે જ આવ્યો છું. તેઓ છેલ્લા પંદર દિવસથી બીમાર છે. અત્યારે મરણપથારીએ છે અને છેલ્લા શ્વાસ લે છે. તેમના ધર્મ મુજબ મૃત્યુ વખતે કરવી પડતી બધી જ વિધિઓ થવા માંડી છે. હવે દાદુ બચશે નહીં તેવું કહેવા જ હું આપની પાસે આવ્યો છું. એ આજની રાત કાઢે તો સારું." એટલું કહેતાં ચિંતામણિની આંખો છલકાઈ ગઈ.

પૂજ્યશ્રીએ દૂર ક્ષિતિજમાં નજર કરી અને બે-ચાર પળ પછી બોલ્યા-

"માસ્તર, દાદુને જવાની હજુ વાર છે. ગભરાશો નહીં. હમણાં કાળને પાછો કાઢું છું." તે સમયે પૂજ્યશ્રીના મોં પર અલૌકિક તેજ ચમકતું હતું. તેમની વિશાળ આંખોમાંથી કાળને ડારી દે તેવી નિર્ભીકતા, સત્તા અને દમામ નીતરતાં હતાં. ત્યાં ઊભેલા બધાય ભક્તોના હાથ આ દિવ્ય વિભૂતિને જોઈ અભાનપણે જ જોડાઈ ગયા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "રતનલાલ, રસોડામાં જાવ અને ત્રણ લાડુ લાવો." રતનલાલ ઘડીકમાં ત્રણ લાડુ લઈ આવ્યા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"આ પ્રસાદી માસ્તરને આપો." પછી માસ્તર સામે જોઈ બોલ્યા-"અહીંથી સીધા દાદુને ઘેર જાવ. તેની પથારી પર બેસી તેના કાન આગળ મોં લઈ જઈ મોટેથી કહેજો- 'નારેશ્વરથી પ્રસાદ લાવ્યો છું. આ પ્રસાદ તારે માટે નારેશ્વરના ઓલિયાએ મોકલ્યો છે. તું આ ત્રણેય લાડુ ખાઈ જા." એમ કહી ત્રણેય લાડુ ખવડાવી દેજો.'

ચિંતામણિ હાથમાં લાડુ લઈ દોડ્યા માલોદ તરફ. તેમને શંકા હતી કે પાણી પણ જેના ગળામાં ઊતરતું નથી તે દર્દી લાડુ કેવી રીતે ખાશે ? પરંતુ તરત જ તેમનું અંતર બોલ્યું, "આ તો નારેશ્વરનો અવધૂત છે. તે કાંઈપણ કરી શકે તેમ છે. તેને માટે કશુંય અશક્ય નથી."

માસ્તર લગભગ દોડતા દોડતા જ માલોદ પહોંચી ગયા. દાદુનું ઘર તેમના સગાં-વહાલાથી ભરાઈ ગયું હતું. અંદર જવાનો કોઈ રસ્તો જ દેખાતો ન હતો. બધાનાં મોં પર નિરાશા અને આંખોમાં આંસુ દેખાતાં હતાં. કોઈ શાંતિથી કહેવાથી ખસે તેમ ન હતું. એટલે ચિંતામણિ મોટેથી બોલ્યા,

"મને અંદર જવા દો. નારેશ્વરનો પ્રસાદ લાવ્યો છું." બીજી જ પળે ટોળામાં ગણગણાટ શરૂ થઈ ગયો. દાદુનો દીકરો બોલ્યો-"માસ્તરકાકા, હવે પ્રસાદનો અર્થ નથી." તેના ગળામાં ડૂમો ભરાઈ ગયો. એકાદ-બે પળ પછી બોલ્યો-"કાકા, પાણીએ ગળે નથી ઊતરતું. નાડીઓ ખેંચાઈ ગઈ છે. ડચકાં લે છે." બોલતાં તે રડી પડ્યો. ત્યાં ઊભેલાં બધાંયની આંખોમાંથી આંસુ છલકાયાં. બહેનો તો મોટેથી રડી પડી.

ચિંતામણિ પર આ વાતની કોઈ અસર ના થઈ. તેઓ મક્કમ સ્વરે બોલ્યા-

"તમે લોકો નકામા રડો છો. હજી તો તેમના શરીરમાં પ્રાણ છે. જ્યાં સુધી પ્રાણ હોય ત્યાં સુધી આશા ના છોડાય. બાપજીએ જાતે પ્રસાદ આપ્યો છે. મને અંદર જવા દો."

એમ કહી કોઈનેય સાંભળ્યા વગર બધાને ધક્કા મારી તેઓ દાદુ પાસે પહોંચી ગયા અને ખાટલા પર માથા બાજુ બેસી ગયા.

તેમણે એક પળ માટે હાથમાંના લાડુ પર નજર કરી. પૂજ્યશ્રીને મનોમન પ્રણામ કર્યા. પછી મોં છેક દાદુના કાન પાસે લઈ જઈ બોલ્યા-

"દાદુભગત..." એમ બે-ત્રણ વખત બોલ્યા. દાદુની આંખની પાંપણ સહેજ હાલી. માસ્તર ફરીથી બોલ્યા- "દાદુ ! નારેશ્વરના ઓલિયાનો પ્રસાદ તારે માટે લાવ્યો છું."

કોણ જાણે શોય ચમત્કાર થયો તે દાદુનો જમણો હાથ ખૂબ ધીમેથી ઊંચો થયો અને તેમણે હથેળી ધરી. માસ્તરે એક લાડુ તરત જ તેના હાથમાં મૂકી દીધો. ચારે બાજુ નિઃસ્તબ્ધતા પ્રસરી ગઈ. આ જોઈને બધા અવાક થઈ ગયા. બાથરૂમમાં પાણીના ટપકવાનો અવાજ પણ વધારે લાગવા માંડ્યો. દાદુનો લાડુવાળો હાથ ધીમે ધીમે મોં તરફ ગયો. માસ્તરે તેમને મદદ કરી. ખૂબ ધીમેથી દાદુએ લાડુ ખાવા માંડ્યો. શ્વાસ ચાલુ હતો. ડચકાં પણ ચાલુ હતાં. ઘણા વખતે એક લાડુ પૂરો કર્યો. મોં પર થોડું નૂર આવ્યું. માસ્તરે બીજો લાડુ હાથમાં મૂક્યો — એમ કરતાં દાદુમિયાં ત્રણે લાડુ ખાઈ ગયા !!

ત્યાં ઊભેલો આખો સમુદાય તાજુબ થઈ ગયો. બધાંને થયું કે આ ઓલિયાએ તો કમાલ કરી. મડદાને લાડવા ખવડાવ્યા. થોડી વારે દાદુમિયાંએ આંખો ખોલી. તેમના શરીરમાં શક્તિનો સંચાર થવા લાગ્યો. માસ્તરે તેમને ટેકો આપી બેસાડ્યા. બેઠા થઈને દાદુમિયાંએ પાણી માંગ્યું.

તેમનો છોકરો દોડતો પાણી લઈ આવ્યો. દાદુએ પાણી પીધું. આખો મુસ્લિમ સમાજ દિઙ્મૂઢ થઈ ગયો. તેમનાથી સ્વયંભૂ રીતે જ નારેશ્વરના સંતની જય બોલાઈ ગઈ.

થોડા દિવસમાં તો દાદુમિયાં ફરતા થઈ ગયા. શક્તિ આવી એટલે સીધા માસ્તરને લઈને નારેશ્વર ગયા. રેવાસ્નાન કરી પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં ઢળી પડ્યા અને છૂટે મોંએ રડી પડ્યા. ક્યાંય સુધી રડવા દીધા. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

"અરે મિયાં ! ઝન્નતથી પાછા આવ્યા. હવે શું કામ રડો છો ? હજુ તો તમારે બહુ કામ કરવાનું છે. જાવ અલ્લાની બંદગી કરો." એમ કહી પૂજ્યશ્રીએ બધાંને પ્રસાદ આપ્યો. દત્તપ્રસાદ લગભગ બે વર્ષનો થયો ત્યારે ચિંતામણિની બદલી બેમાર સ્ટેશને

થઈ. બેમાર ગામમાં રહેતા એક મુસલમાન અમીરઅલી સાહેબ પાસે ચિંતામણિને ગાઢ મૈત્રી થઈ ગઈ. માસ્તર અલી સાહેબને લઈને એક વખત પૂજ્યશ્રીના દર્શને ગયા.

નર્મદાસ્નાન કરી બન્ને જણ પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરવા ગયા. પૂજ્યશ્રીને જોતાં જ અમીરસાહેબ ખૂબ પ્રભાવિત થઈ ગયા. બેમાર પાછા જતાં તેમણે માસ્તરને કહ્યું, "અરે માસ્તર, તેં તો આજે મને ખુદાતાલાના દર્શન કરાવ્યાં. આજ તો હું નિહાલ થઈ ગયો." ત્યાર પછી અમીરઅલી અવારનવાર પૂજ્યશ્રીના દર્શને જવા લાગ્યા. હવે તો તેમને પણ પૂજ્યશ્રીનું ઘેલું લાગ્યું.

એક વખત દત્તુને કાન પાછળ ગૂમડું થયું. ગૂમડું ખૂબ કઠણ હતું અને કાળી વેદના કરતું હતું. દત્તુ રાત-દિવસ રડ્યા જ કરે. તેને ગૂમડાને કારણે ખૂબ તાવ આવી ગયો. દવાદારૂ કર્યા પણ સહેજે ફેર પડ્યો નહીં. એટલે શિનોરના ડૉક્ટરે તેને વડોદરા લઈ જઈ કોઈ સારા સર્જન ડૉક્ટર પાસે ઑપરેશન કરાવવાની સલાહ આપી.

ચિંતામણિ અને કપિલાબહેનને ખૂબ ચિંતા થવા લાગી. વડોદરા જવા માટે તેમણે રજા લઈ લીધી. જોકે તેમણે ડૉક્ટરની સલાહ પ્રમાણે વડોદરા જવાનું નક્કી તો કર્યું, પરંતુ પહેલાં પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞા લેવી તેવું નક્કી કર્યું. તેઓ અમીરઅલી સાહેબને ત્યાં ગયા. અમીરસાહેબની દાઢ દુખતી હતી એટલે તેમણે કહ્યું-

"તું ડમણિયું લઈ જા. ચાકર તારી પાસે મોકલું છું. મારી દાઢ ખૂબ દુખે છે. મારાથી નહીં અવાય." એટલે ચિંતામણિ બોલ્યા,"અલી ! તું જ મારી સાથે ચાલ. તું સાથે હોય તો મને ચિંતા ના થાય."

અલી સાહેબ તૈયાર થઈ ગયા અને બન્ને જણ નારેશ્વર જવા ડમણિયામાં બેસી નીકળ્યા. થોડા જ દૂર ગયા હશે ત્યાં અલીસાહેબના દાંતનો દુખાવો મટી ગયો. ડમણિયું નારેશ્વર પહોંચ્યું. બન્ને જણ નર્મદાસ્નાન કરી ફળ-ફૂલ લઈ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "અરે માસ્તર ! અત્યારે એકાએક ક્યાંથી ?"

"બાપજી, દત્તુને કાન પાછળ ગૂમડું થયું છે. મટતું નથી. બહુ દવા કરી. શિનોરના ડૉક્ટરે વડોદરા જવા કહ્યું છે. ત્યાં કોઈ સારા સર્જન પાસે ચેકો મુકાવવાનું કહેતા હતા."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"માસ્તર ગભરાશો નહીં. વડોદરા જવાની જરૂર નથી."

"અરે બાપજી, પણ તેનાથી સહન નથી થતું. રડ્યા જ કરે છે."

"અરે માસ્તર ! હું કહું છું જવાની જરૂર નથી એટલે નહીં જવાનું. તમે ઘેર પાછા જાવ. ઘેર પહોંચતા પહેલાં ગૂમડું ફાટી જશે. જાવ."

બન્ને જણ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી પાછા વળ્યા. બેમાર આવતા માસ્તરે અલીસાહેબને તેમના ઘર આગળ ઊતરી જવા કહ્યું. પણ તેમણે કહ્યું, "દત્તુને જોવા આવું છું."

ઘેર પહોંચ્યા ત્યારે કપિલાબહેન દત્તબાવનીનો પાઠ કરતાં હતાં. બન્ને જણ અંદર ગયા. દત્તુનું ગૂમડું ફૂટી ગયું હતું. તેમાંથી લોહી-પરુ નીકળી ગયું હતું અને તે ઘસઘસાટ ઊંઘતો હતો. કપિલાબહેન બાજુમાં બેસીને દત્તબાવની કરતાં હતાં.

આ જોતાંની સાથે અલીસાહેબે પોતાના ગાલ પર બે-ચાર તમાચા મારી દીધા અને બોલ્યા, "ઓ મારા ઓલિયા, તુને તો કમાલ કર દિયા."

ચિંતામણિ અંદર જઈ દેવમંદિરમાં પધરાવેલા પૂજ્યશ્રીના ફોટાને અત્યંત ભક્તિભાવથી નમી પડ્યા.

૧૯૨૯, ડિસેમ્બરમાં પ્રથમ દત્તજયંતી ઉજવાઈ. એના અનુસંધાનમાં દર વર્ષે એક એકથી ચઢિયાતી ધામધૂમથી ઉજવાવા લાગી. જયંતીનો એક માસ બાકી હોય ને તૈયારીઓ થવા લાગી. ગાડેગાડાં ભરીને અનાજ આજુબાજુનાં ગામોમાંથી આવતું. ક્યાંથી આવે છે અને કોણ લાવે છે તેની કોઈને ખબર પણ પડતી નહીં. અનાજ દળવા માટે આજુબાજુનાં ગામોમાંથી આવેલી સંખ્યાબંધ ઘંટીઓ હારબંધ ગોઠવાઈ જતી. પૂજ્યશ્રી પોતે સૌથી પહેલાં લોટ દળવા બેસી જતા. આજુબાજુનાં ગામોમાંથી સ્ત્રીઓ વહેલી સવારે આવી જાય અને દળવા બેસી જાય. ઘંટીઓમાંથી નીકળતો સુમધુર નાદ, પંખીઓનો કિલકિલાટ, ઊગતા પહોરની રળિયામણી દિશાઓ, માંડ માંડ ડોકું કાઢી રહેલા સૂર્યદેવના પ્રારંભનાં કિરણોથી રતૂમડાં થઈ જતાં નર્મદાનાં નીર અને ધીરગંભીરપણે વહી રહેલી રેવાના જળમાંથી ઉદ્ભવતો પ્રણવનાદ અને તેમાંય વળી ઘંટીઓના ઘેરા અવાજમાં ભળી જતો સ્ત્રીઓનો તીણો પણ અતિ મધુર દત્તબાવની ગાતો અવાજ આખા સ્થાનને સ્વર્ગીય બનાવી દેતો.

વાંસ, વળીઓ, ઈંટો વગેરે સ્વયંપ્રેરિત આવી જાય. હારબંધ મંડપો બંધાઈ જાય. ધજાપતાકા-તોરણોથી આખું નારેશ્વર ધામ લહેરાઈ જાય. એક બાજુએ ખૂબ જ સજેલી નાની સરખી મઢૂલી બનાવી હોય અને તેમાં ઓકના લાકડામાંથી કંડારેલી દત્ત ભગવાનની કાષ્ઠમૂર્તિ સાથે ગાય, ચાર કૂતરાં પધરાવેલાં હોય. સવાર થતાં થતાં તો વિપ્રો વેદમંત્રોના ઘોષથી દિશાઓ ગજવી દેતા. કડકડતી ઠંડીમાં પણ પૂજ્યશ્રી માત્ર લંગોટભેર દત્તની પૂજા કરતા. પૂજા કર્યા પછી મૂર્તિમાં પ્રાણ પુરાઈ જતો. મૂર્તિ અતિ ભવ્ય દૈદીપ્યમાન બની જતી. ભક્તો સવારે ચાર વાગે ઊઠી જતા. તૈયાર થઈ થોડું ઘણું સ્થાનનું કામ કરે. બરાબર છ વાગતામાં દત્ત ભગવાનની મઢૂલી પાસે ભેગા થઈ કતારબંધ બેસી જાય અને દત્ત ભગવાનને ઉઠાડવા માટે, "ઊઠ, અધભંજના દત્તમુનિરંજના" વાળું પ્રભાતિયું ગાય. ત્યાર પછી "આનંદ વાજાં વાગે. ગગનમાં ધણણ ઘંટાભેરી"વાળી આરતી ગવાય. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રી રંગ હૃદયમ્‌માંથી 'દત્તભજનમ્'ની એક એક કડી ગાય અને ભક્તો તે હલકભેર ઝીલે, ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રી "દત્તઃ પ્રણતિ" જેવું એકાદ સ્તોત્ર ગવડાવે. ત્યાર પછી દત્તપંચપદીમાંની ધૂનોમાંની કેટલીક ધૂનો ગવાય જે લગભગ કલાક સુધી ચાલતી. સ્થાનમાં એક બાજુએ ચાર-પાંચ તમાણો ખોડાઈ ગઈ હોય અને એની ઉપર ભાતભાતની રસોઈ તૈયાર થતી હોય. રસોઈ માટે જરૂરી પાણી ભરવા માટે પૂજ્યશ્રી જાતે સૌપ્રથમ કાવડ લઈને નર્મદાનો ઢાળ ઊતરી જાય અને કાવડ ભરીને પાણી રસોડામાં લઈ આવે. આ જ સમયે ભક્તોની સામસામી કતાર રસોડાથી શરૂ થાય તે છેક નર્મદાના પાણી સુધી જાય. એક કતાર ભરેલો ઘડો હાથોહાથ લાવે અને રસોડામાં ખાલી કરેલા ઘડા બીજી કતાર છેક નર્મદા સુધી હાથોહાથ લઈ જાય. આ

સમયે સામસામી દત્તબાવની ગવાય. એક લીટી એક હાર ગાય અને બીજી લીટી બીજી હાર ગાય. કેટલું સુંદર, અલૌકિક અને પવિત્ર દૈવી અને ભક્તિભાવભર્યું વાતાવરણ !

એક નાના સરખા શમિયાણામાં સવારના પહોરમાં શરણાઈના સૂર ગુંજવા લાગતા. તેની સાથે હાર્મોનિયમ, તબલાં, મંજીરા તાલ પુરાવે અને સતત દત્તની ધૂન ગુંજ્યા કરે.

નર્મદાના કિનારે ભાઠામાં નાની નાની ઘણીબધી હાટડીઓ, લારીઓ-ગલ્લાઓ મંડાઈ જાય. એક બાજુ જાદુના ખેલ ચાલે, બીજી બાજુ મદારી ખેલ કરે. થોડે દૂર ચગડોળ હવામાં ચકેડાં મારે. આખા કિનારે માણસો કીડિયારાંની જેમ ઊભરાય.

જુદાજુદા ગામથી ભજનમંડળીઓ આવે અને અખંડ ધૂન મચાવે.

સાંજ પડવા આવે ત્યાં ચારે બાજુએ દીવડા પ્રગટે. અત્યંત મોહક ગોકુળિયા ગામ જેવું સોહામણું નારેશ્વર દીપી ઊઠે. આખો દિવસ આનંદકિલ્લોલ ભક્તિ, ભજનની ધૂનની મસ્તીમાં નારેશ્વર ઝૂમી ઊઠે.

સાંજ પડતાં પડતાં તો ભક્તો દત્તની મઢૂલી પાસે ધસી જાય. જેને જ્યાં જગ્યા મળે ત્યાં શિસ્તપૂર્વક બેસી જાય. પીળાં પીતાંબર પહેરી કપાળે ત્રિપૂંડ લગાવી બ્રાહ્મણો મઢૂલી પાસે આવે. વેદઘોષ કરે અને ગોરજ સમયે દત્ત ભગવાનનો જન્મ થાય. આખો દિવસ મહેરામણ દત્તજન્મની સાથે ભક્તિરસમાં આકંઠ ડૂબી જાય. "ગુરુદેવ દત્તની જય, શ્રી રંગઅવધૂતની જય"ની ગર્જનાઓ નારેશ્વરની આજુબાજુનાં ગામડાંઓના સીમાડા આંબી જાય.

બ્રાહ્મણો દત્ત ભગવાનને વેદમંત્ર ઘોષ સાથે પૂજનઅર્ચન-સ્નાન કરાવી, પારણીયે ઝુલાવે. દત્ત ભગવાનની સામૂહિક સ્તુતિ, દત્તબાવની અને પછી ભજનની રંગત જામે. મોડી રાત સુધી ભજન અને ધૂન ચાલે. એક પણ ભક્ત પોતાની જગ્યાએથી ચસકે નહીં.

બીજે દિવસે, માગશર વદ-૧ પ્રતિપદાને દિવસે પારણાં થાય. હજારો ભક્તો શિસ્તપૂર્વક મહાપ્રસાદ લે. દાળ, ભાત, શાક, લાડુ, પાપડ, અથાણાં પંક્તિભેદ વગર પીરસાય. હરિજનથી માંડી બ્રાહ્મણ સુધી બધાને એ પ્રસાદ પીરસાય. છેક છેલ્લા ભક્તને પહોંચે ત્યાર પછી જ 'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવદત્ત'ની ઘોષણા કરી પ્રસાદ લેવાનું શરૂ કરે. પીરસણ પીરસાય ત્યાં સુધી 'દિગંબરા'ની ધૂન ચાલે.

સવારે દસેક વાગે મહાપ્રસાદ લેવાનું શરૂ થાય. દરેક પંગત લગભગ ત્રણથી ચાર હજારની થાય અને તેવી દશ-બાર પંગત થાય. જમણવાર છેક સાંજના પાંચ વાગ્યા સુધી ચાલે. ગમે તેટલી ભીડ થાય પણ બાપજીની શાંતિમાં ક્યારેય વિક્ષેપ પડે નહીં. ક્યારેક ઓટલે, ક્યારેક ગુફામાં તો ક્યારેક લીમડા નીચે બેસે તો ક્યારેક આગળ-પાછળ ફરતા હોય. લોકો ફૂલહાર લાવે તે પાદુકા પર ચઢે અને તે હાર ઝાડને પહેરાવી દેવાય. પૂજ્યશ્રી હાર પહેરતા નહીં. સ્થાનમાં કોઈની પાસે પૈસો મંગાય નહીં. કોઈ પણ પ્રકારની લખણી થાય નહીં. કોઈના નામની જાહેરાત થાય નહીં. દેવની ઇચ્છાથી જે રકમ આવે તેનાથી પૂરું કરવાનું. આસો વદ બારસ પછી કોઈની પણ રકમ લેવાતી નહીં. જે આવે તે વાપરી કાઢવાનું, આગલા વર્ષ માટે સિલક ખેંચવાની નહીં. આ નિયમો કોઈ પણ પ્રકારના અપવાદ વગર પળાતા.

જયંતીઓના હિસાબ દાસકાકા જ રાખતા. શરૂઆતનાં થોડાં વર્ષ દાસકાકાએ હિસાબ રાખ્યો. પછી તેમના રંગશરણ થયા પછી ઉમલ્લાના શિવશંકરભાઈએ અને છેલ્લે મોદીકાકાએ કામકાજ સંભાળી લીધું.

શરૂઆતની પાંચમી-છઠ્ઠી દત્તજયંતીનો ઉત્સવ હતો. હવે દરેક વર્ષે ભક્તો વધતા જતા હતા. બધું જ કામ હાથોહાથ કરવાનો સ્થાનનો નિયમ હતો. ઘણાબધા ભક્તો નજરે ચઢતું કામ કર્યા કરતા હતા. પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે ખુરસીમાં બેઠા હતા. પૂજ્યશ્રીનું ખિલખિલાટ કરતું હાસ્ય આખા સ્થાનને ભરી દેતું હતું.

એટલામાં રસોડામાંથી બૂમ પડી, "અલાભાઈ, પાણી ખૂટ્યું છે. જલદી રેવામાંથી ભરી લાવો." થોડા આગળપાછળ ફરતા ભક્તો ઘડા લઈને દોડ્યા. પરંતુ પૂજ્યશ્રીની પાસે બેઠેલામાંથી કોઈ હાલ્યું નહીં. એટલે રસોડામાંથી એક સ્વયંસેવક આવ્યો અને બોલ્યો- "અલ્યાભાઈ, રસોડામાં પાણી તળિયા ઝાટક છે, જલદી પાણી લઈ આવો." ત્યાં બેઠેલા બધા ભક્તો હુડુડુડુ કરતા દોડ્યા અને રસોડાથી ઘડા લઈ નર્મદા તરફ ગયા. બધા જ ભક્તો પૂજ્યશ્રી પાસેથી ઊઠી ગયા. પરંતુ ત્યાં બેઠેલી એક બહેન ના ઊઠી. એટલે પેલો સ્વયંસેવક બોલ્યો -

"બહેન ! તમે પણ પાણી ભરી લાવોને." પેલી બહેન હાલી નહીં. એટલે સ્વયંસેવકે તેને ફરીથી કહ્યું. છતાં પણ તે બેસી રહી. જમીન સાથે તેની આંખો ખોડાઈ ગઈ હતી. તેથી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"બહેન, ઊઠને. આ ભાઈ તને કહે છે. પાણી ભરી લાવને." આમ છતાં તે ઊઠી નહીં. માત્ર અંગૂઠા વડે ભોંય ખોતરવા લાગી.

એટલે પૂજ્યશ્રીએ જરા મોટેથી સત્તાવાહી અવાજે કહ્યું, "તું સાંભળતી નથી ? કેટલી વાર કહેવું પડે ? જા, પાણી ભરી લાવ. આળસુની માફક કેમ બેસી રહી છે ?" પછી પેલા સ્વયંસેવકની સામે જોઈ પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "એને ઘડો આપો."

પેલી બહેન ઊભી તો થઈ પરંતુ તેની પરવશ આંખો પૂજ્યશ્રી સામે ટીકી રહી. તે કાંઈ કહેવા માગતી હતી પણ કહી શકતી ન હતી.

તે ઘડો લઈને નર્મદાજી તરફ ગઈ. બાઈના માથામાં ખૂબ મોટું ચાંદું પડ્યું હતું. તેમાં જીવડાં ખદબદતાં હતાં. તે માથે કાંઈ લઈ શકતી ન હતી. તેને કાળી વેદના થતી હતી. આ વાત તે પૂજ્યશ્રીને કહેવા માગતી હતી. પણ કહી શકતી ન હતી.

ધીમે ડગલે તે વહેણમાં ઊતરી અને કમર સુધીના પાણીમાં જઈ ઘડો ભર્યો અને હિંમત કરી ગુરુદેવનું નામ લઈ માથે મૂક્યો. મૂકતાંની સાથે તેને અસહ્ય પીડા થઈ. તેથી ઘડો ડગમગી ગયો. તેના કારણે તેના માથા પર થોડું રેવાજળ પડ્યું. તેની બળતરા શાંત થઈ ગઈ. તેને નવાઈ લાગી. તેણે તે ઘડો પોતાના માથા પર રેડી દીધો. તેથી દુખાવો-બળતરા બિલકુલ ગાયબ થઈ ગઈ. બીજો ઘડો ભરી રસોડે રેડી આવી. ફરીથી પાછો બીજો એક ઘડો પાણી માથા પર રેડ્યું. એમ દરેક વખતે તે એક એક ઘડો પાણી માથા પર રેડતી.

તેના માથા પરનું લોહી, પરુ, જીવાત બધું જ ધોવાઈ ગયું. આમ એ બહેને અગિયાર ઘડા પાણી આણ્યું. પછી ભીની ને ભીની બાપજીના પગમાં ઢળી પડી. પૂજ્યશ્રી મીઠું મીઠું હસતા હતા. પેલી બહેન બોલી-

"બાપજી ! આપની મારા પર ખૂબ કૃપા થઈ. મારા માથામાં ખૂબ મોટું ચાંદું પડ્યું હતું. તેમાં જીવડાં પડ્યાં હતાં. આપની કૃપાથી પાણી ભરતાં ભરતાં સારું થઈ ગયું." એમ કહી તેણે માથેથી ભીનો સાંલ્લો ખસેડ્યો. પૂજ્યશ્રીએ જોઈને કહ્યું-

"ગાય કે ભેંસનું ઘી લેજે. તેને રેવાજલથી સો વખત ધોજે. પછી તેમાં એક ચમચી બોરીક ઍસિડ નાંખી તેમાં કાલવી દેજે અને તે મલમ દિવસમાં ત્રણ વખત લગાવજે."

માત્ર ગણતરીના દિવસમાં માથાનું ચાંદું મટી ગયું.

એમ કરતાં સંવત ૧૯૯૧નો અષાઢ માસ આવ્યો. ગુરુપૂર્ણિમા નજીક હોવાથી લોકોનાં ટોળેટોળા ઊમટ્યાં. સ્થાન ભરચક થઈ ગયું.

ગુરુપૂર્ણિમાના દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રી ગુફામાંથી બહાર આવ્યા. ભક્ત-મહેરામણમાં જાણે એક પ્રચંડ મોજું આવ્યું હોય તેમ લોકો ઊંચા થઈ થઈને પૂજ્યશ્રીની એકાદી ઝલક મેળવી લેવા તલપાપડ થવા લાગ્યા. એક ભક્તે પૂજ્યશ્રીની ખુરસી લીમડા નીચે મૂકી. પૂજ્યશ્રી ખુરસીમાં બેઠા. તે દિવસોમાં દર્શનાર્થીઓને કતારબંધ દર્શન કરાવવા પૂરતા સ્વયંસેવકો ન હતા. આમ છતાં કેટલાક નજીકના ભક્તોએ આછીપાતળી વ્યવસ્થા કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ભક્તો પૂજ્યશ્રીના દર્શન ચારે બાજુથી કરતા. આમ ને આમ દોઢ-બે કલાક થઈ ગયા. પરંતુ ભક્તોનો ધસારો યથાવત્ રહ્યો. હવે તો ભક્તોની સાથે ઈન્દ્રરાજા પણ પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરવા અને ચરણ પખાળવા અધીરાં થઈ ગયા. આખું ગગન ઘનઘોર વાદળોથી છવાઈ ગયું. પવન ફૂંકાવા લાગ્યો. વૃક્ષો આમતેમ ઝૂમી ઊઠ્યાં અને આકાશમાંથી બારે મેઘ સાંબેલાધારે તૂટી પડ્યા. પ્રચંડ વાવાઝોડા સાથે મુશળધાર વરસાદની ઝડીઓના કારણે બે-ચાર ફૂટ દૂર પણ જોઈ શકાતું ન હતું.

આમ છતાંય એક પણ ભક્ત પોતાના સ્થાનેથી ખસ્યો નહીં. કોઈ ઝાડ કે બીજા કોઈ આશ્રયની શોધ માટે દોડ્યો નહીં. માથા પર અને શરીર પર જોરથી પડતા વરસાના ફોરાંના કારણે શરીર હમણાં ક્ષત-વિક્ષત થઈ જશે તેમ લાગતું હતું. એ મારાથી માત્ર આંખોને બચાવવા માટે બધાં આંખો ઉપર માત્ર હથેળીની છાજલી કરી ઊભાં રહ્યાં અને ગુરુદેવ દત્તની ગર્જનાઓથી ગગનને ભરી દેવા લાગ્યાં.

પરંતુ કરુણામૂર્તિ પૂજ્યશ્રીથી ભક્તોની તકલીફ સહન ન થઈ. તેમણે સહજ ભાવે આકાશ તરફ જોયું. એકાદ-બે પળ સ્થિર દૃષ્ટિથી જોઈ રહી બે હાથ જોડી મનોમન પ્રાર્થના કરી-

"હે ઈન્દ્રરાજા, ખમૈયા કરો. મેં આપનાં દર્શન કરી લીધાં. આપે મારાં દર્શન કર્યાં. ભક્તો નાહકના હેરાન થાય છે. આપ શાંત થાવ."

અને માત્ર ગણતરીની ક્ષણોમાં જ ચમત્કાર સર્જાયો. અનરાધાર વરસતા વરસાદનું તાંડવ સંકેલાઈ ગયું. આકાશમાં વાદળાં આઘાં-પાછાં થઈ ગયાં અને સૂર્યદેવનાં સોનેરી કિરણો વાદળાંની કોરેથી સરકી આવ્યાં.

ભક્તો ગાંડાતૂર થઈ ગયા. અત્યંત ઉત્સાહમાં આવી 'જય ગુરુદેવ દત્ત'ની ગગનભેદી ગર્જનાઓ કરવા લાગ્યા.

સાંજ પડી. પૂજ્યશ્રી ગુફાના ઓટલે બેઠા હતા. મોટા ભાગના ભક્તો પોતાના ગામ તરફ જવા નીકળી ગયા. આજે ભક્તોની તકલીફ જોઈ પૂજ્યશ્રીનું હૃદય દ્રવી ગયું હતું. તેમણે બાજુમાં ઊભેલા એક ભક્તને બોલાવ્યો અને કહ્યું, "દાસને બોલાવો." પેલો ભક્ત દોડતો જઈ દાસકાકાને બોલાવી લાવ્યો. દાસ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ શિસ્તબદ્ધ ઊભા રહ્યા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"દાસ ! આજે બધા ખૂબ હેરાન થયા. મને એમ થાય છે કે એક વિશાળ ઓસરો કે ધર્મશાળા બનાવીએ તો ક્યારેક ભક્તો ત્યાં આશરો લઈ શકે."

દાસ ખૂબ ખુશ થઈ ગયા. કારણ કે આ વાત પોતે ઘણા સમયથી વિચારતા હતા. પરંતુ પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞા લેતાં ખચકાતા હતા. તેમને એમ થતું હતું કે કદાચ બાપજી ના પાડે. પરંતુ પૂજ્યશ્રીએ સામેથી કહ્યું તેથી તેમનો આનંદ અને ઉત્સાહ અનેક ગણો વધી ગયો. દાસ બોલ્યા-

"આપ કહો તો હમણાં જ તૈયાર થઈ જાય. આપની આજ્ઞા જ બસ છે."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"દાસ ! હવે અનુકૂળતાએ કામ ચાલું કરી દો. પરંતુ એક વાત ના ભૂલશો– કોઈની પાસે એક પાઈની પણ માગણી કરશો નહીં. લખણી કરશો નહીં. આ દેવનું કામ છે, દેવ જ કરશે."

આ વાતો સાંભળતા આગળપાછળ ઊભેલા ભક્તો પણ આનંદમાં આવી ગયા. તેમાંનો એક ભક્ત બોલ્યો-

"બાપજી ! આપની ઈચ્છા પ્રમાણે જ થશે."

આ વાત પવનવેગે કર્ણોપકર્ણ ગામેગામ પહોંચી ગઈ. પૂજ્યશ્રીએ સામેથી કરેલી આજ્ઞા ભક્તોએ ખૂબ આનંદ સાથે માથે ચઢાવી. બે-પાંચ દિવસોમાં આજુબાજુનાં ગામોના આગેવાનો ભેગા થયા. ચર્ચાવિચારણા કરવા લાગ્યા અને આ દેવકાર્ય સત્વરે ઉપાડી લીધું. ગાડેગાડાં ભરીને રેતી આવી, ચૂનો, પથ્થર, ઈંટો આવવા માંડ્યાં. કોણ શું લાવે છે, કેટલું લાવે છે તેની ખબર કોઈને ન પડતી. બધો જ જરૂરી માલસામાન સ્થાનમાં ખડકાઈ ગયો અને સંવત ૧૯૯૧ની દશેરાને દિવસે ધર્મશાળા બાંધવાનું કામ દાસકાકાના માર્ગદર્શન હેઠળ શરૂ થઈ ગયું.

આજુબાજુનાં ઘણાં ગામોમાંથી સુથાર, કડિયા, મજૂરો ખૂબ પ્રેમથી આવ્યા. તે દિવસોમાં ૩થી ૪ આના મજૂરી અપાતી હતી. મજૂરી કરવા માટે બાજુના એક ગામના માછીમારની દશ વર્ષની ગંગા નામની છોકરી પણ આવતી હતી. સ્થાનમાં

મજૂરો માટે રોટલા બનાવાતા. તેથી બધા જ મજૂરો સ્થાનમાં જ રોટલા ખાતા. પરંતુ ગંગા પોતાના ઘેરથી રોટલા લાવતી તે જ ખાતી અને મજૂરીનો એક પણ પૈસો લેતી નહીં. ગંગા અત્યંત ખંતથી મજૂરી કરતી. તે વહેલી સવારે આવી જતી અને સહેજ પણ આળસ કે આરામ કર્યા વગર સાંજ સુધી કામ કરી બધાંથી છેલ્લી પોતાને ઘેર જતી.

સંવત ૧૯૯૨ના જેઠ માસમાં અતિથિગૃહનું કામ પૂરું થયું. કડિયા, સુથાર, મજૂરોના ચૂકતે હિસાબ પતાવવા દાસકાકાએ બધાંને બીજે દિવસે બોલાવ્યાં. દાસકાકાને વિચાર આવ્યો કે બધાંએ તનતોડ મહેનત કરી છે. કાલે છેલ્લો દિવસ છે. એટલે તેમને મિષ્ટાન્ન જમાડીએ તો સારું લાગે. તેઓ એમ વિચારી પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા અને બોલ્યા-

"બાપજી, એક વિચાર આવે છે."

"બોલો."

"અતિથિગૃહનું કામ પૂરું થઈ ગયું છે. કાલે બધાંને હિસાબ માટે બોલાવ્યાં છે."

"હં."

"મને એમ થાય છે કે કાલે બધાંને લાડુ, દાળ-ભાત, શાક જમાડીએ તો કેવું ?"

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"વિચાર તો અતિ ઉત્તમ છે. મને પણ એક વિચાર આવ્યો છે. કાલે બધાં જમી પરવારે એટલે પુરુષોને ધોતી અને સ્ત્રીઓને સાડી પ્રસાદ તરીકે આપું. તમે બધી ગણતરી કરી કરજણથી જરૂરી બધું લઈ આવો."

દાસકાકા ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા. પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞા મળી ગઈ અને પ્રસંગને અનુરૂપ પૂજ્યશ્રીના હાથે પ્રસાદ વહેંચાશે. બધાં ભક્તો આ જાણી અત્યંત હર્ષાવેશમાં આવી ગયાં અને બધાં જ આવતી કાલના ભવ્ય કાર્યક્રમની તૈયારીમાં પડી ગયાં. દાસકાકા અને બીજા થોડા ભક્તો એક ગાડું અને ડમણિયું લઈ કરજણ જવા નીકળી ગયા.

મોડી રાત્રે બધો સામાન આવી ગયો. રસોઇયાઓએ રાંધવાનું કામ રાતે જ શરૂ કરી દીધું. સવાર સુધીમાં રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ.

બીજા દિવસે સવારે નવ વાગ્યાથી દાસ એક લીમડાને છાંયે ટાટિયું પાથરીને બેઠા અને બધાં મજૂરો, કડિયા, સુથારનો હિસાબ ચૂકવવા માંડ્યા.

બરાબર અગિયાર વાગે એક જણે જમવા માટે થાળી ખખડાવી. બધાં પંગતમાં જમવા બેસી ગયાં. બધાં જમવા બેઠાં એટલે ગંગા પોતાના ઘેરથી આણેલો રોટલો લઈ સ્થાનની બહાર જતી રહી. દાસકાકાની ચકોર નજર તેના ઉપર પડી ગઈ. તેઓ તરત જ ગંગાની પાછળ ગયા. તેમણે ગંગાને ખૂબ આગ્રહ કરી, હાથ પકડીને પંગતમાં જમવા બેસાડી અને જાતે જ પતરાળું-પડિયો આપી, બધી રસોઈ પણ જાતે જ પીરસી. પીરસી રહ્યા પછી દાસકાકા તેની સામે બેઠા અને અત્યંત વાત્સલ્યભાવથી આગ્રહ કરવા લાગ્યા. એટલામાં તો ગંગાની આંખમાંથી આંસુ ટપકવા લાગ્યાં. દાસ

સમજી ગયા કે ગંગાને ખાવાનું ગમતું નથી. તેમણે ગંગાને બરડે હાથ પસવાર્યો અને બોલ્યા- "કેમ રડે છે, બેટા?"

ગંગા કાંઈ બોલી નહીં. પરંતુ ઘાઘરીના છેડાથી આંસુ લૂછી એક ભારેખમ ડૂસકું ખાધું. દાસે તેને પાણી પિવડાવ્યું. પછી પૂછ્યું, "તને કોઈએ કાંઈ કહ્યું છે બેટા?"

એકાદ-બે પળ પછી ગંગા બોલી, "કાકા, હું ગરીબ છું. મારી પાસે પૈસા નથી. ગુરુદેવનું કામ કરવા મારી પાસે મારા શરીર સિવાય કાંઈ નથી. શરીરથી થઈ શકે તેટલી મહેનત કરી ગુરુદેવની સેવા કરું છું. હવે જો આ મફતનું ખાઉં તો મારી સેવા કેવી રીતે ફળે?"

દાસ ઘડીભર આ અભણ 'સૉલિસિટર' સામે જોઈ રહ્યા. તેમની આંખોમાં આંસુ ઊભરાયાં. તેમણે મનોમન આ છોકરીને વંદન કર્યાં. ઊભરાઈ રહેલાં આંસુ હમણાં દડી પડશે, એવા ડરને કારણે તેઓ ઊભા થઈ ગયા અને એક બાજુએ જઈ ધોતિયાના છેડાથી આંખો લૂછી પાણીનો ઘૂંટડો પીને પાછા ગંગા પાસે આવ્યા અને બોલ્યા-

"જો ગંગા! આ તો બાપજીનો પ્રસાદ છે. મહાપ્રસાદ છે. બધાંથી લેવાય. એના પર તારો, મારો અને બધાંનો અધિકાર છે." કોઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપ્યા વિના ગંગાએ ભોજન પૂરું કર્યું.

જમણવાર થઈ જાય એટલે બધાંએ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે જવાનો કાર્યક્રમ હતો. બધાં એક કતારમાં ઊભાં રહ્યાં. એક પછી એક બધાં પૂજ્યશ્રીને પગે લાગવાં લાગ્યાં. પૂજ્યશ્રી પુરુષોને ધોતી અને સ્ત્રીઓને સાડી પ્રસાદ તરીકે આપવા લાગ્યા.

આ સમય દરમિયાન ગંગા દૂરના એક ઝાડ નીચે બેઠી હતી. તેની ભક્તિભાવ ભરી નજર પૂજ્યશ્રી તરફ મંડાયેલી હતી. એટલામાં પૂજ્યશ્રીની નજર એની પર પડી એટલે તેઓ બોલ્યા-

"એય છોકરી! અહીં આવ. લે, પ્રસાદ લે." ગંગા ઊભી ના થઈ. તેની નજર જમીન સાથે ખોડાઈ ગઈ અને પગના અંગૂઠાથી જમીન ખોતરવા લાગી. પૂજ્યશ્રીએ તેને ફરીથી બોલાવી. પણ ગંગા ઊભી ના થઈ. એટલે દાસ બોલ્યા-

"બાપજી, આ ગંગા છે. બાજુના ગામના માછીમારની છોકરી છે. તે વહેલી સવારે મજૂરીએ આવીને સાંજે સૌથી છેલ્લી ઘેર જતી હતી. આજ દિન સુધી તેણે મજૂરીનો એક પણ પૈસો લીધો નથી. એટલું જ નહીં તેણે સ્થાનમાં ક્યારેય રસોડે ખાધું નથી. તે હંમેશાં ઘેરથી જ રોટલો લઈને આવતી હતી. આજે પણ તે રોટલા લઈને આવી છે. પરંતુ મેં ખૂબ આગ્રહ કર્યો ત્યારે રડતાં રડતાં જમી છે."

બાપજીની કરુણાસભર નજર ગંગા પર પડી. પછી તેઓ બોલ્યા-

"દાસ! એને લઈ આવો." દાસ ગંગાનો હાથ પકડી પૂજ્યશ્રી પાસે લાવ્યા. ગંગા નીચી નજર કરીને હાથમાં હાથ ભરાવીને પૂજ્યશ્રી સામે ઊભી. પૂજ્યશ્રીએ

તેને સાડી આપવા હાથ લાંબો કર્યો અને બોલ્યા-

"લે બેટા!"

ગંગાએ હાથ ના લંબાવ્યો. એટલે દાસ બોલ્યા- "ગંગા, આ તો બાપજીનો પ્રસાદ છે. એ તો લેવાય."

ગંગા બે પળ હતી તેમજ ઊભી રહી. ત્યાં હાજર સેંકડો આંખો આ નાનકડી ઋષિકન્યા જેવી પવિત્ર છોકરી પર મંડાઈ રહી હતી. કેટલીય આંખો આંસુથી ભરાઈ ગઈ હતી. એકાદ-બે પળ પછી ગંગા ખૂબ ધીમેથી પણ એકદમ સ્પષ્ટ બોલી-

"કાકા, આ સાડી લઉં તો મેં મારા સદ્‌ગુરુની સેવા કરી તેનું વળતર ગણાય. એ મારાથી કેવી રીતે લેવાય?"

પૂજ્યશ્રી પણ આ મહાન આત્માને બે-ચાર પળ સુધી જોઈ રહ્યા. પછી પૂજ્યશ્રી સહેજ ઊંચા થયા. તેમના મોં પર અલૌકિક તેજ ચમકી રહ્યું. તેઓ મેઘગંભીર અવાજે પોતાનાં વિશાળ-તેજસ્વી નેત્રો ગંગા પર નોંધીને બોલ્યા-

"ગંગા બેટા! માગ માગ! માગે તે આપું." આ સાંભળનારા દાસ, ભક્તો, મજૂરો, કડિયા વગેરે બધા જ અવાક થઈ ગયા. તેમને થયું કે આ સમર્થ સ્વામી હમણાં જ છોકરીના પાલવમાં સારાય બ્રહ્માંડનું સુખ, સમૃદ્ધિ અને આનંદ પીરસી દેશે.

પરંતુ આ તો ગંગા હતી. તેની આંખની પાંપણો એક પળ માટે ઊંચી થઈ. તેની આંખોમાં અદ્‌ભુત ચમક હતી. પૂજ્યશ્રી તરફ નજર માંડી ના માંડી અને ઢાળી દીધી અને બોલી-

"બાપજી, આપ મારા પર પ્રસન્ન હો તો મારા ગરીબને ઘેર પધારો."

પૂજ્યશ્રી આ નિઃસ્પૃહી છોકરીને મનોમન બિરદાવી રહ્યા. પછી બોલ્યા-

"બેટા, તું અત્યારે તારા બાપને ઘેર છે. જ્યારે તું પરણીને તારા પોતાને ઘેર જશે ત્યારે હું તારે ઘેર આવીશ. લે, આ પ્રસાદ 'અવધૂતી પ્રસાદ' છે. જા બેટા! તારા જીવનમાં ક્યારેય દુઃખનો પડછાયો પણ નહીં આવે. જા મોજ કર, આનંદ કર..."

ગંગાએ બે હાથથી સાડી લીધી અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં માથું ઢાળી દીધું. પૂજ્યશ્રીએ ગંગાને માથે હાથ ફેરવી ખભેથી પકડી ઊભી કરી. આ અદ્‌ભુત, અનેરો અને વિરલ પ્રસંગ જોનારાં બધાંની આંખો છલકાઈ ગઈ.

અતિથિગૃહ બાંધવાની શરૂઆત થઈ ત્યારે નદીમાંથી પાણી લાવવા માટે બધા મજૂરો કામે લાગી જતા. આમ છતાં પાણી વારે ઘડીએ ખૂટી જતું. તેથી દીવેર ગામના ચતુરભાઈ થાણેદાર ક્યાંકથી વાંઝણી વૃદ્ધ ભેંસ લઈ આવ્યા. તેમણે તેની પર પખાલ મૂકી અને પાણી ભરવા માટે ભેંસનો ઉપયોગ કર્યો. કામકાજ પૂરું થઈ ગયું એટલે ભેંસનું શું કરવું તે પ્રશ્ન ઊભો થયો.

દાસ તથા બીજા ભક્તો ભેંસનું શું કરવું તેની ચર્ચા એક બાજુએ ઊભા રહીને કરવા લાગ્યા. ભેંસને છૂટી મૂકે તો લોકોના ખેતરમાં જઈ પાકનું ભેલાણ કરે અને

વાંઝણી ભેંસને પાલવવી પણ કેવી રીતે? ભેંસ હવે કોઈનાય કામની ન હતી. બધા ગૂંચાઈ ગયા હતા. આ બધાની વિમાસણ પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે બેઠા બેઠા જોઈ રહ્યા હતા. એટલે તેમણે બૂમ મારી-

"દાસ, શી તકલીફ ઊભી થઈ છે?" દાસ અને ભક્તો પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા અને દાસ બોલ્યા-

"બાપજી! આ વાંઝણી અને ઘરડી ભેંસનો પ્રશ્ન ઊભો થયો છે. તેને કોણ પાલવે અને છૂટી મૂકીએ તો પાક ભેલાડે એટલે કોઈ નિર્ણય કરી શકાતો નથી. પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા અને બોલ્યા-

"દાસ, એ ઘરડી-વાંઝણી ભેંસ જ્યાં સુધી કામ કરતી હતી ત્યાં સુધી સારી લાગી અને હવે એક જ દિવસમાં નકામી બની ગઈ?" પછી બધા તરફ એક સર્વગ્રાહી નજર નોંધીને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"ચતુરભાઈ! આ ભેંસ તમે લઈ જાવ અને પાલવો." પછી ઉમેર્યું, "તેને કાછીના લીલા ઝાલર ખવડાવજો."

"જેવી બાપજીની આજ્ઞા," કહી ચતુરભાઈ ભેંસને પોતાના ગામ દોરી ગયા.

ગામના લોકો ચતુરભાઈની મૂર્ખાઈ પર હસવા લાગ્યા. મશ્કરીઓ કરતાં કહેવા લાગ્યાં કે, "થાણેદારજી, તમે તો સરસ ભેંસ લઈ આવ્યા. એની ઉપર ખોલકું મૂકી પાદરમાંથી માટી લઈ આવવા કામ લાગશે." અને પછી ખડખડાટ હસતા. પરંતુ ચતુરભાઈ કોઈ પ્રત્યુત્તર આપતા નહીં. કોઈ મશ્કરી કરે તો હસી કાઢતા.

તેમણે પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞાનુસાર કાછીના લીલા ઝાલર ભેંસને ખવડાવવા માંડ્યા. તેમને ગુરુદેવમાં અટલ શ્રદ્ધા હતી.

એક દિવસ ચમત્કાર સર્જાયો. એ ઘરડી અને વાંઝણી ભેંસ ઝાંભણી થઈ અને તેણે સમયાન્તરે પાડીને જન્મ આપ્યો અને વળી ત્રણ-ચાર દોણીઓ ભરી દૂધ દેવા લાગી. ચતુરભાઈ એ દૂધનું ઘી બનાવી તામડી ભરીને નારેશ્વર આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી તેમના ચરણોમાં ઘીની તામડી મૂકી દીધી અને પ્રણામ કર્યાં. પછી બોલ્યા- "બાપજી, આપની વાંઝણી ભેંસનું ઘી છે. તેણે એક સરસ પાડીને જન્મ આપ્યો છે. મારી પર આપની પારાવાર કૃપા છે."

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસ્યા અને બોલ્યા, "ચતુરભાઈ! એ તો તમે લીલા ઝાલર ખવડાવ્યાને તેમાં તે ઝાંભણી થઈ અને મેં તો કાંઈ કર્યું જ નથી."

ગામનાં અને આજુબાજુનાં ગામનાં લોકો પણ ચતુરભાઈની ભેંસને જોવા તથા પૂજ્યશ્રીની કૃપાને બિરદાવવા આવવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રીને કોઈ તેમની પૂજા કરે, હાર-તોરા કરે કે ફળ-ફૂલ મૂકે તે બિલકુલ ગમતું નહીં. તેથી કોઈ આમ ન કરે તે માટે તેમણે સેવકને સૂચના આપી દીધેલી. પૂજ્યશ્રી બધાને આત્મસ્વરૂપ ગણતા.

એક વખત પૂજ્યશ્રી કહાણા ગયા હતા. ગામમાં ખબર પડી કે પૂજ્યશ્રી આવ્યા

છે, એટલે લોકો તેમના દર્શન કરવા ઊમટ્યા. ગામના એક પટેલને કોઈ સંતે કહેલું કે, "રાજા, ભગવાન અને સંત પાસે ખાલી હાથે ન જવાય." પટેલના મનમાં ગડભાંજ થવા લાગી કે 'પૂજ્યશ્રી માટે શું લઈ જવું?' તેની પત્નીએ તેને શ્રીફળ લઈ જવાનું કહ્યું. પટેલ શ્રીફળ અને થોડાં ફૂલ લઈને પૂજ્યશ્રીના દર્શને ગયા અને સેવકો તેમને રોકે તે પહેલાં તેમણે શ્રીફળ અને ફૂલ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં ધરી દીધાં. પૂજ્યશ્રીએ પ્રશ્નાર્થ નજરે સેવક સામે જોયું. સેવક ખૂબ ગભરાઈ ગયો. તેને થયું કે અનર્થ થઈ ગયો. એટલી વારમાં પ્રણામ કરી ઊંચું જોઈ પટેલ બોલ્યા:

"બાપજી! આ શ્રીફળ-પુષ્પ સ્વીકારો."

અંતરના ઊંડાણમાંથી પ્રગટેલી આ અત્યંત ભક્તિભાવવાળી પ્રાર્થનાનો પૂજ્યશ્રી અસ્વીકાર ન કરી શક્યા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા:

"ૐ-ૐ," પછી સેવકની સામે જોઈને બોલ્યા, "આ શ્રીફળનો પ્રસાદ કરી બધાને વહેંચી દો."

આ દિવસ પછી પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં પુષ્પ-શ્રીફળ મૂકવાની પ્રથા ચાલુ થઈ ગઈ.

❍ ❍ ❍

૧૭

માજીનું આગમન

પથ્થર-હૃદયનો કાળ રુકમા, ના દિલે આણે 'અરે'
છેલ્લો હથોડો કારમો, તુંજ કાળજા પર ઘા કરે
આંધળાની લાકડીશો નાનલો હા સંચરે
સ્વર્ગે, કરી તું જ સોંપણી શ્રીરંગ અવધૂતને કરે

પૂજ્યશ્રીની સાધના સર્વોચ્ચ, આધ્યાત્મિક શિખરો સર કરી ગઈ હતી. બ્રહ્માનંદની મસ્તીમાં નિરંતર તદ્રૂપ રહેતા પૂજ્યશ્રી શરણે આવનાર માટે વજ્રપંજર જેવા હતા. તેઓ દુઃખીઓના દુઃખ દૂર કરી મુમુક્ષુને તારતાં તારતાં કાલક્રમણ કરતા હતા.

સંવત્ ૧૯૯૨ના ઉનાળાની એક સાંજે પૂજ્યશ્રી લીમડાની અવધૂતી ખુરસી પર બિરાજ્યા હતા. પૂજ્યશ્રીની આજુબાજુ જમીન પર દાસકાકા, કેશવલાલ શેઠ, ચતુરભાઈ, નાથાભાઈ તથા અન્ય ભક્તો સત્સંગ કરતા બેઠા હતા. અતિથિગૃહનું કામ ધમધોકાર ચાલતું હતું.

એવે સમયે એક ભક્ત પૂજ્યશ્રીના નામની ટપાલ લઈને આવ્યો. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી તેમણે ટપાલ પૂજ્યશ્રીના હાથમાં મૂકી. પૂજ્યશ્રીએ પરબીડિયું જોયું. તેના ઉપર નારાયણના હસ્તાક્ષર હતા. કાગળ મુંબઈથી આવેલો. નારાયણ મુંબઈમાં ભાટિયા હાઈસ્કૂલમાં નોકરી કરતા હતા. પૂજ્ય માજી તેમની પાસે રહેતાં હતાં. છેલ્લા ઘણા સમયથી નારાયણની તબિયત સારી રહેતી ન હતી. તેમને બીમારીને કારણે બે-એક વખત હૉસ્પિટલમાં દાખલ થવું પડ્યું હતું.

નિઃસ્પૃહભાવે પૂજ્યશ્રીએ પરબીડિયું ફોડ્યું. પત્ર વાંચીને બાજુમાં બેઠેલા કેશવલાલ શેઠને આપ્યો. શેઠના હાથમાં ને હાથમાં ચતુરભાઈ અને દાસકાકાએ પણ પત્ર વાંચ્યો. બધા જ ભક્તો એકદમ દુઃખી થઈ ગયા.

પત્ર પૂજ્યશ્રીના નાના ભાઈ નારાયણભાઈનો હતો. તેઓ ઘણા સમયથી જીવલેણ બીમારીને બિછાને હતા. હાલવા-ચાલવાની શક્તિ રહી ન હતી. ખોરાક લઈ શકાતો ન હતો. પાણી પીએ તો પણ ઊલટીઓ થતી, માત્ર હાડકાંનો માળો જ બચ્યો હતો. બન્ને ફેફસાં સડી ગયાં હતાં. ડૉક્ટરોએ પૂજ્ય માજીને ચોખ્ખી વાત કરેલી કે હવે માજી થાય તેટલી સેવા કરો. હવે ડૉક્ટરના હાથનો કેસ નથી. આ કારણે માજીને ભયંકર આઘાત લાગ્યો હતો. રાત-

દિવસ ઉજાગરા કરીને નારાયણની સેવા કરતા માજી ભાંગી પડ્યાં હતાં. કેટલીય વખત નારાયણ ના જોઈ શકે તે રીતે રડી લેતાં હતાં. નારાયણ પાસે ખોટું ખોટું હસતાં હતાં. બાધાઆખડી, વ્રતપૂજામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું ન હતું. નારાયણ હવે એકાદ-બે માસના મહેમાન છે તેમ ડૉક્ટરોએ કહી દીધું હતું.

આગળ લખ્યું હતું કે- "મોટાભાઈ આપ તો મુક્ત છો. હું પણ આ હાડપિંજર છોડી મુક્ત થઈ જઈશ. પણ માજી શું કરશે ? તે સમજાતું નથી. આપ હવે કાંઈ કરો એવી મારી પ્રાર્થના છે."

બધા જ દુઃખના પહાડ નીચે દટાઈ ગયા. દાસકાકા તો રીતસર રોઈ પડ્યા. તેમણે ઝભ્ભાની બાંયથી આંખો લૂછી. કેશવલાલની આંખો પણ ઊભરાઈ. વાતાવરણમાં ગમગીની વ્યાપી ગઈ. પૂજ્યશ્રી તો નિર્લેપ બની બેઠા હતા. થોડી વારે કેશવલાલ બોલ્યા-

"બાપજી, શું કરીશું ?"

પૂજ્યશ્રીએ માત્ર તેમની સામે જોયું. કોઈ પ્રત્યુત્તર ના આપ્યો. એટલે દાસ બોલ્યા–

"શેઠ, આપણે માજીને અને નારાયણભાઈને અહીં લઈ આવીએ તો ?"

"સારો વિચાર છે. અહીં આવશે તો ચોખ્ખી હવાના કારણે સ્વસ્થ રહેશે." શેઠ બોલ્યા.

નાથાભાઈ બોલ્યા, "ચાલો, નીકળી જ જઈએ. પાલેજથી ગાડી મળી જશે."

ચતુરભાઈ કહે, "મારું ડમણિયું તૈયાર છે. ચાલો, હાલ જ પૂજ્યશ્રીને લઈને નીકળી જઈએ. પાલેજથી ગાડી મળી જશે. કાલે સવારે મુંબઈ અને પરમદિવસે નીકળી જઈ સાંજે અહીં આવી જઈશું."

બધા પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞાની રાહ જોવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીએ આંખો મીંચી બે-ચાર પળ અંદર ખોવાઈ ગયા પછી બોલ્યા-

"તમારી વાત બરાબર છે. આપણે નારાયણને અને માજીને અહીં લઈ આવવા જોઈએ."

પૂજ્યશ્રી બે ભક્તોને લઈ પાલેજ પહોંચી ગયા. ત્યાંથી ગાડીમાં મુંબઈ જવા નીકળી ગયા. પૂજ્યશ્રી ભક્તો સાથે બીજે દિવસે સવારે મુંબઈ નારાયણને ઘેર પહોંચી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ પૂ.માજીને પ્રણામ કર્યા. સાથેના ભક્તોએ પણ પૂજ્ય માજીને પ્રણામ કર્યા. માજીએ ત્રણે જણને પાણી આપ્યું. પૂજ્યશ્રી નારાયણના માથા આગળ બેસી ગયા અને માથા પર હાથ પસરાવવા લાગ્યા.

થોડી આગળ-પાછળની વાતો કરી પૂજ્યશ્રી તથા પૂજ્ય માજી અંદરના ઓરડામાં ગયાં. પૂજ્ય માજીએ નારાયણની માંદગી અને ડૉક્ટરની સલાહની વાત આંખમાં બોરબોર જેવડાં આંસુ સાથે કહી. પૂજ્યશ્રીએ બધું જ સાંભળ્યું. પછી કહ્યું :

"માજી, પ્રભુએ જે નિર્ધાર્યું છે તે થશે જ. તેની ચિંતા કરવી વ્યર્થ છે. હું જાણું છું કે તમારા ઉપરથી વિપતનાં વાદળો ક્યારેય ખસતાં નથી. પરંતુ કેટલાક આત્માઓ જાતે બળીને પ્રકાશ આપવા સર્જાયા હોય છે. બહુ વલોપાત ના કરો."

એટલું કહી પૂજ્યશ્રી બહાર આવ્યા. નારાયણ પાસે બેઠા, થોડી વારમાં માજીએ બધાની થાળી પીરસી. માજીએ નારાયણને બે-ચાર ચમચી રાબ પિવડાવી.

જમીપરવારી બધા નારાયણની આગળપાછળ બેઠા. પૂજ્યશ્રી નારાયણને માથે હાથ પસરાવતા હતા. માજી પગ આગળ બેઠાં અને બે ભક્તો ખુરસીમાં બેઠા. થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"નારાયણ ! હું તારી પાસે રહેવા તૈયાર છું. પરંતુ એક સ્પષ્ટ હકીકત તને બતાવું છું. ખૂબ સમજપૂર્વક નિર્ણય લેજે. હું તને કોઈ પ્રકારનું દબાણ નહીં કરું."

ઊંડી ઊતરી ગયેલી આંખો, પાતાળે બેસી ગયેલા ગાલ, બહાર નીકળી આવેલાં હાડકાવાળો ચહેરો, નારાયણે પૂજ્યશ્રી તરફ મહામહેનતે ફેરવ્યો. સાવ સૂકા બિહામણા ડોળા પૂજ્યશ્રી તરફ ઠેરવ્યા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "જો નારાયણ ! ડૉક્ટરોનાં ઇન્જેક્શનો ખાતાં ખાતાં, દવા પીતાં પીતાં તારે પ્રાણત્યાગ કરવો હોય તો અહીં રહે અને ઉપનિષદોનું શ્રવણ કરતાં કરતાં રેવાજળનું પાન કરતાં કરતાં તીર્થભૂમિમાં પ્રાણ ત્યાગવો હોય તો નારેશ્વર ચાલ. તું જ્યાં પણ રહેવાનું નક્કી કરીશ ત્યાં હું તારી પાસે રહીશ. નિર્ણય તું કરી લે."

થોડી વાર એકદમ શાંતિ પ્રસરી ગઈ. નારાયણે આંખો મીંચી દીધી. મનમાં ને મનમાં કોઈ નિર્ણય પર આવી ગયા. પછી આંખો ખોલી અને બોલ્યા-

"ભાઈ ! હું નારેશ્વર જ આવું છું."

બધાનાં મોં પર આનંદ છવાઈ ગયો. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "કાલે સવારે આપણે નીકળી જઈશું."

આ બાજુ નારેશ્વરમાં ભક્તોએ કુટિર નજીક એક કુકરેજના ઝાડ નીચે સાફસૂફી કરી નાખી અને એક સારો તંબુ બનાવી દીધો. તે દિવસોમાં કોઈ મકાનો બંધાયાં ન હતાં. માત્ર મોટી ધર્મશાળાનું કામ ચાલતું હતું. તંબુમાં હવા-ઉજાસ ભરપૂર હતાં. અંદરની જમીન ઓકળીબદ્ધ લીંપીગૂંપીને તૈયાર કરી. જરૂરી બધો સામાન ક્યારે ભેગો થઈ ગયો તેની ખબર ના પડી. ગાદલાં, ઓશીકાં, રજાઈ, ચાદર બધું એક લોખંડના પલંગમાં સજાવી દીધું. નહાવાની અલગ વ્યવસ્થા કરી, ખાવાપીવાની વ્યવસ્થા પણ પથારીમાં બેઠા બેઠા થાય તેવી કરી. એક નાનું ટેબલ અને ખુરસી મૂકી. આમ તંબુ સરસ રીતે સજાવી બધા પૂજ્યશ્રીના, નારાયણના આગમનની રાહ જોવા લાગ્યા.

ત્રીજે દિવસે સાંજના પહોરમાં એક ડમણિયું દૂરથી આવતું દેખાયું. નજીક આવ્યું એટલે બધા બોલી ઊઠ્યા, "એ આવી ગયા. જલદી કરો." આમ માજી અને નારાયણભાઈ એપ્રિલ-૧૯૩૬ને સં.૧૯૯૨ના ચૈત્ર માસમાં નારેશ્વર પધાર્યાં.

સ્થાનમાં હલચલ મચી ગઈ. એક જણે તંબુમાં જઈ પથારી બરાબર કરી, ચાદર ઝાટકી નાખી. બીજાએ માટલીમાં પાણી ભરી દીધું. ડમણિયું આવી ગયું. પૂજ્યશ્રીએ ધીમેથી નારાયણનો હાથ પોતાના ખભા ઉપર લઈ લીધો અને બીજા એકાદ-બે ભક્તોની સહાયથી તેમને નીચે ઉતાર્યા. માત્ર મૂઠી હાડકાંનો માળો લઈને આવેલા નારાયણભાઈ માંડ બે-ચાર ડગલાં ચાલ્યા હશે ને તેમને શ્વાસ ચઢી ગયો. પરસેવો થઈ ગયો. પૂજ્યશ્રીને

થયું હમણાં તે બેભાન થઈ જશે. એટલે તેઓ બોલ્યા-

"દાસ, એને ઊંચકી લો."

દાસે તેમને ઊંચકી લીધા અને તંબુમાં તેમના માટે તૈયાર કરેલી પથારીમાં સુવાડી દીધા. નારાયણની છાતીની ધમણ જોરથી ચાલતી હતી. તેમને અતિશય શ્રમ પડ્યો. માજી તેમના માથા પાસે બેસી ગયાં અને માથા પર હાથ ફેરવવાં લાગ્યાં. પૂજ્યશ્રી નારાયણની બાજુમાં ઊભા રહ્યા. માજીએ ઘૂંટડો પાણી પાયું. થોડી વારે તેઓ સ્વસ્થ થયા.

તાજી હવા-પાણી અને શુશ્રૂષાને કારણે નારાયણભાઈ બે-ચાર દિવસે બે-ચાર કોળિયા ખાતા થયા. પરંતુ અતિશય અશક્તિ હતી. પૂજ્યશ્રીને પહેલેથી જ અણસાર આવી ગયો હતો. ભક્તો તેમની પાસેથી ખસતા જ ન હતા. ખૂબ ચીવટથી સેવા કરતા હતા. સાંજ પડે એટલે રેવાદર્શન થઈ શકે, તે રીતે પાછળ ઓશીકાં મૂકી બેસાડતા. ભક્તો વિધવિધ રીતે તેમને આનંદમાં રાખવા પ્રયત્ન કરતા.

પૂજ્યશ્રી સવાર-સાંજ બે વખત તેમની પાસે બેસી ઉપનિષદોનું પઠન કરતા. ગીતાના શ્લોકો બોલી તે પર વિવેચન આપતા. જ્યારે જ્યારે પણ અનુકૂળતા પડતી ત્યારે ત્યારે પૂજ્યશ્રી નારાયણની પાસે આવીને બેસતા.

પૂજ્યશ્રી સુપેરે જાણતા હતા કે નારાયણભાઈ વધુ ખેંચશે નહીં. તેથી તેઓ સજાગ હતા. ભક્તોને પણ સજાગ રહેવા જણાવી દીધું હતું. નારાયણને એકલા નહીં મૂકવાની સૂચના પણ પૂજ્યશ્રીએ બધાંને આપી. અતિથિગૃહનું કામ ચાલું જ હતું. પૂર્ણ થવાને આરે હતું. તેથી સ્થાનમાં સારી એવી મજૂરો વગેરેની વસ્તી હતી. તેઓ પણ નારાયણની ખબર કાઢતા.

આમ નારાયણભાઈનું પૂરતું ધ્યાન રખાતું હોવા છતાં તેમના મોં પર વિષાદ, દુઃખ, ચિંતાની રેખાઓ સ્પષ્ટ દેખાતી. મોં પર પ્રસન્નતા ક્યારેય જોઈ શકાતી ન હતી. પૂજ્યશ્રી આનું કારણ સમજી ગયા. તેઓ જાણતા હતા કે નારાયણને પણ પોતાના ભવિષ્યનો ખ્યાલ આવી ગયો છે. પરંતુ તેમની હાજરી-ગેરહાજરીમાં પૂજ્ય માજીની શી સ્થિતિ થશે તે વિચારથી તેઓ ખૂબ અશાંત અને ઉદ્વિગ્ન રહે છે.' નારાયણભાઈને પૂજ્ય માજીની ખૂબ ચિંતા થતી હતી કારણ કે પૂજ્યશ્રી સાધુ બની ગયા અને પોતે મૃત્યુ પામે તો પૂજ્ય માજીની સ્થિતિ કફોડી થઈ જાય. તેમને માથે દુઃખના ડુંગરા તૂટી પડે આજીવન કુંતામાતાની માફક પહાડ જેવાં દુઃખો સહન કરી રહેલા માજી માટે નારાયણનું નિધન જીવતા મોત સમાન બની રહે.

એક વખત વહેલી સવારે પૂજાવિધિ પરવારી પૂજ્યશ્રી ઉપનિષદનો ગ્રંથ લઈને તંબુમાં આવ્યા. નારાયણ સૂતા હતા. હમણાં થોડા સમય પહેલાં જ માજી નારાયણને દાતણપાણી કરાવીને મોં ધોવડાવી, પથારી સરખી કરી નર્મદાસ્નાન માટે ગયાં હતાં. નારાયણભાઈ આંખો મીંચીને પડી રહ્યા હતા. શ્વાસ જલદી જલદી ચાલતો હતો.

પૂજ્યશ્રી બે-ચાર પળ તેમની બાજુમાં ઊભા રહ્યા. ગ્રંથ નાના ટેબલ પર મૂક્યો અને સારા એવા સમય સુધી તેઓ નારાયણ સામે જોઈ રહ્યા. આખા ખાટલામાં માંડ જોઈ શકાય તેવા હાડપિંજરને તેમણે નીરખ્યું. તેમના મોં પરની ચિંતાની રેખાઓ વાંચી.

પછી બાજુમાંથી ખુરસી ખેંચી તેના પર બેઠા અને ધીમેથી નારાયણના માથા પર હાથ ફેરવવા લાગ્યા. નારાયણે ધીમેથી આંખો ખોલી. તેમની આંખોની આજુબાજુ કાળાં કૂંડાળાં દેખાતાં હતાં. આંખોના ડોળા અંદર ઊતરી ગયા હતા. એટલે કાળા કાળા ચકેડામાં ધોળા ધોળા ડોળા તગતગતા હતા. પૂજ્યશ્રી માથે હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં બોલ્યા, "નારાયણ ! કેમ છે ?"

"સારું છે, ભાઈ," એમ કરી આંખો મીંચી થોડી વાર માથા પર હાથ ફેરવ્યો પછી પૂજ્યશ્રી ખૂબ જ સ્પષ્ટપણે બોલ્યા,

"ભાઈ, હું જાણું છું કે તને ચિંતા થાય છે." નારાયણે આંખો ખોલી અને પૂજ્યશ્રી તરફ નોંધી. પૂજ્યશ્રી આગળ બોલ્યા-

"હું જાણું છું કે તું માજીની ચિંતા કરે છે. તને તેમની ચિંતા થાય તે સાવ સ્વાભાવિક છે તે સમજું છું, પરંતુ તું માજીની કોઈ ચિંતા કરતો નહીં. માજી મને મારા પ્રાણથી પણ અધિક વહાલાં છે. તને એમ થાય કે હું બાવો બની ગયો એટલે માજીનું ધ્યાન નહીં રાખું. પરંતુ તું ખાતરી રાખજે કે તેમને દુઃખ થાય તેવું વર્તન હું ક્યારેય નહીં કરું. તેમની જીવનપર્યંતની બધી જ જવાબદારીઓ અદા કરીશ. જરૂર લાગશે તો આ સાધના વગેરે છોડી, સાધુનો સ્વાંગ ઉતારીને માજી માટે હું નોકરી પણ કરીશ. માજીને હું ક્યારેય મારાથી અળગાં થવાં દઈશ નહીં. એટલે તું જરા પણ ચિંતા કરતો નહીં."

એટલું કહી પૂજ્યશ્રીએ નારાયણના ચહેરા સામે આંખો તાકી. તેમનો ચહેરો નિર્લેપ થઈ ગયો હતો અને મોં પર આછેરું હાસ્ય વિલસી રહ્યું હતું અને આછેરી સંતોષની રેખાઓ ફરી વળી. તેમણે સુકલકડી હાથ ઊંચા કર્યા અને બાપજીને છાતીસરસા ચાંપવા પ્રયત્ન કર્યો. તેમને વળગી પડ્યા. નારાયણની આંખમાંથી એક સંતોષનું અશ્રુ ખરી પડ્યું.

પૂજ્ય માજી સ્નાન કરીને આવી ગયાં. પૂજ્યશ્રીએ તેમને પ્રણામ કર્યા. પછી ઉપનિષદ્ વાંચ્યું. પછી એક ભક્તને બોલાવી કહ્યું,

"તમે અહીં બેસજો. જરૂર લાગે તો મને તાત્કાલિક બોલાવજો."

એટલામાં દાસ આવ્યા એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"દાસ, અનુકૂળતા પડે તો બે-બે જણની ટુકડી પાડી તંબુમાં દત્તની ધૂન ચાલું કરાવો. ટૂંક સમયમાં જ અખંડ ધૂન અને ભજન ચાલું થઈ ગયાં. નારાયણની તબિયત બગડતી ચાલી. ક્યારેક જ સુધારા પર દેખાતી. ધીમે ધીમે તેઓ મૃત્યુ તરફ ધકેલાતા ગયા અને જેઠ સુદ-૯ સંવત ૧૯૯૨ અને તા.૨૯-૬-'૩૬ની રાત્રે અગિયાર વાગે ગંભીર થઈ ગયા. તેમણે છેલ્લા શ્વાસ લેવા માંડ્યા. એક ભક્ત દોડીને પૂજ્યશ્રીને બોલાવી લાવ્યો. પૂજ્યશ્રી પગ પાસે બેસી ગયા. પૂજ્ય માજી માથા આગળ બેઠાં હતાં. તેમની આંખોમાંથી અવિરત અશ્રુપ્રવાહ વહ્યા કરતો હતો. આખા સ્થાનનું વાતાવરણ ગમગીન થઈ ગયું. લગભગ અર્ધા કલાકના મૃત્યુ સામેના યુદ્ધ પછી નારાયણે રાત્રે સાડા અગિયારે પૂજ્ય માજીના ખોળામાં માથું રાખી દેહ છોડ્યો.

એક પળ માટે સિંહણનું કાળજું લઈને આવેલાં માજી ગાભરાં થઈ ગયાં. ત્યાં ઊભેલાં સૌના શ્વાસ થંભી ગયા. સર્વત્ર અત્યંત ગમગીની ભરી શાંતિ છવાઈ ગઈ. એકાદ સૂકું પાંદડું પડે તો પણ અવાજ થતો લાગે તેવા સ્તબ્ધ વાતાવરણને ચીરી નાખતી પોક પૂજ્ય માજીએ મૂકી ત્યારે બધાનાં હૃદય ધબકારો ચૂકી ગયાં. બધાનાં મગજમાં પ્રચંડ વીજળી ત્રાટકી પડી હોય તેવો અનુભવ થયો. પોક મૂક્તાંની સાથે જ પૂજ્ય માજી નારાયણની છાતી પર ઢળી પડ્યાં અને બેશુદ્ધ બની ગયાં. આ સ્થિતિમાં પૂજ્ય માજીને આશ્વાસન દઈ શકે તેવું કોઈ ન હતું. થોડી વારે પૂજ્ય માજી સ્વસ્થ થયાં અને કાળું કલ્પાંત કરવાં લાગ્યાં.

"બેટા ! તારી મા પર આકાશ તૂટી પડ્યું...દીકરા, મને મૂકીને ક્યાં ગયો ? હવે મારી કોણ સંભાળ લેશે ? તારા બાપા મને ભરયુવાનીમાં તરછોડીને જતા રહ્યા, બાબુ બાવો થયો... અને હવે.... બેટા.... મને પણ સાથે લઈ જા..." પૂજ્ય માજી હૃદયદ્રાવક વિલાપ કરવાં લાગ્યાં. આખા નારેશ્વર ધામના અણુએ અણુમાં શોક વ્યાપી ગયો. ભક્તોની આંખોમાં આંસુ સમાતાં ન હતાં. માનો વિલાપ જોઈ શકાતો ન હતો. સ્વસ્થ હતા માત્ર અવધૂત. તેઓ એકદમ નિર્લેપભાવે બેઠા હતા. તેમને કાંઈ જ સ્પર્શતું ન હતું. તેઓ તે જાણતા હતા કે "કોઈ આવ્યું જ નથી, પછી જવાનું ક્યાં છે ? આ તો માત્ર કપડાં બદલવાં જેવી સ્થિતિ છે. ઘરના એક ઓરડામાંથી બીજા ઓરડામાં જવા જેવી વાત છે. તેઓ તો ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ગાયું છે તેને યાદ કરી રહ્યા હતા.

વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય નવાનિ ગૃહ્ણાતિ નરોઽપરાણિ ।
તથા શરીરાણિ વિહાય જીર્ણાન્યન્યાતિ સંયાતિ નવાનિ દેહી ॥ ૨।૨૨

જેમ પુરુષ જૂનાં વસ્ત્રો ઉતારી નવાં પહેરે છે તેમ આત્મા જૂના શરીરનો ત્યાગ કરી નવું શરીર ધારણ કરે છે. આ સત્ય પૂજ્યશ્રી જાણતા હતા. પૂજ્યશ્રીએ ભાઈના મૃત્યુ પછી લખ્યું છે :

ના જન્મ હૈ ના મૃત્યુ હૈ ના બંધ હૈ ના મોક્ષ હૈ
જો હૈ સો હમ હૈં ના જુદા હૈ આદમ ખુદા કી જાત હૈ
જૂઠે જહાં કે રંગ હૈ, ના મૈં ન તૂ, સબ હે ફના
હૈ જ્યોં કા ત્યોં સોહં સદા, ના એક મિટ દુસરા બના

પૂજ્યશ્રી બધું સાક્ષીભાવે નિહાળતા હતા.

બીજે દિવસે સવારે કરજણથી નનામી તથા બીજી સામગ્રી મંગાવી લીધી. પૂજ્યશ્રીએ જાતે કાંધ આપી અને શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી અગ્નિદાહ દીધો. પૂજ્યશ્રી અવધૂતી કક્ષાના હતા. તેઓ સર્વ પ્રકારનાં બંધનોથી મુક્ત હતા. કોઈ પણ કર્મ તેમને સ્પર્શતું ન હતું. તેઓ બધું જ કરવા છતાં કાંઈ કરતા ન હતા. પૂજ્યશ્રીએ ગાયું–

ના દોસ્ત દુશ્મન કોઈ હમારા, હમ સદા નિઃસંગી હૈ
સચ્ચિદાનંદ હમ હી પ્યારે બ્રહ્મ કેવલ હમ હી હૈ
સાતવેં આસમાન પર હૈ, તખ્ત નિર્ગુણ હમહી કા
બિન તાર તંબૂર ૐ બજાકે હમ હમહી મેં મસ્ત હૈ

માજીનું કલ્પાંત નિરંતર ચાલ્યા જ કરતું. તેઓ આખી રાત રોયાં. તેમનાં આંસુ સુકાતાં જ ન હતાં. તેમને સાંત્વન આપી શકે તેવું કોઈ નહોતું.

પૂજ્યશ્રીને થયું માજીનું શરીર આ શોકને કારણે બગડશે. તેમને બોધ આપવો આવશ્યક છે. તેથી તેઓ કુટિરમાંથી નીકળ્યા અને કેશવલાલ અને દાસને લઈને માજી પાસે ગયા. એમની સામે બેસી ગયા. માનાં આંસુ ચાલું જ હતાં. થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા–

"માજી ! હવે શોક દૂર કરો. આપ તો જ્ઞાની છો. જે ખીલે છે તે કરમાય છે. જે જન્મે છે તે મૃત્યુ પામે છે. નદીમાં કાષ્ઠના ટુકડા ભેગા થાય અને છૂટા પડી જાય તેમ પરાપૂર્વના ઋણાનુબંધાનુસાર જગતમાં મનુષ્યો, પ્રાણીઓ ભેગા થાય અને છૂટા પડે. એક વખત લેણદેણ પૂરી થાય કે પછી કોણ મા, કોણ બાપ અને કોણ ભાઈ ? મા આપણે મારું મારું કરીએ છીએ. આ શરીર પણ જો મારું નથી તો જગતમાં બીજું શું મારું થશે ? જગતની કોઈ પણ વસ્તુ શાશ્વત નથી. આ જન્મમરણની ઘટમાળ તો મમતાનાં-માયાનાં જાળાં છે. દેહભાવ હોય ત્યાં સુધી મૃત્યુ છે. પરંતુ જ્યારે આત્મભાવ આવે ત્યારે તે જીવન છે. મા ! આત્મા અજરઅમર છે. તે ક્યારેય મરતો નથી. તે તો માત્ર જૂનું શરીર છોડી નવું શરીર ધારણ કરે છે.

"મા, જે સ્નેહ, શોક આપે તે સાચો કેમ કહેવાય ? મોહનાં જાળાં ફગાવી દો, મા ! ભગવાનનું ભજન કરો."

પછી એકાદ-બે પળ અટકીને બોલ્યા, "માજી ! તમે અહીં રહો, આ સિદ્ધભૂમિ છે. અહીં તમે તપ, ભજન, પૂજન વગેરે કરો. તમને અહીં કોઈ તકલીફ નહીં પડે. હું તમારી સેવામાં હાજર છું. આપને અહીં નહીં ગમે તો હું મારો આ વેષ કાઢી નાખી તમારી પાસે શહેર-ગામ જ્યાં પણ કહેશો ત્યાં રહીશ. નોકરી કરીશ અને તમારી સેવામાં જીવન પૂરું કરીશ."

એટલું કહી પૂજ્યશ્રીએ માતાના ચરણોમાં માથું મૂકી દીધું.

માએ સાલ્લાના પાલવથી આંખો લૂછી, સાલ્લો સંકોરી બે હાથ વડે પૂજ્યશ્રીનું માથું પકડી ઊંચું કર્યું. રડી રડીને લાલ ચણોઠી જેવી થઈ ગઈ હોવા છતાં માની આંખોમાંથી નર્યું વાત્સલ્ય નીતરતું હતું. એ આંખો પૂજ્યશ્રીની આંખો સાથે મળી અને મા-દીકરાએ ક્યાંય સુધી મૌન વાતો કરી લીધી. સાંત્વન આપ્યું. ભક્તો મા-દીકરાના આ પ્રેમને વંદન કરી રહ્યા. પૂજ્યશ્રી ધીમેથી ઊભા થયા અને ગુફામાં ચાલ્યા ગયા.

ભક્તોની પત્નીઓ અને આજુબાજુનાં ગામડાંની સ્ત્રીઓ માજી પાસે બેઠાં હતાં. એકાદ-બે કલાક થયા. માજી એકદમ સ્વસ્થ થઈ ગયાં. દાસ અને કેશવલાલ માજી પાસે આવ્યા. માને પ્રણામ કરી તેમની પાસે બેઠા. પછી દાસ બોલ્યા–

"માજી, અમને બાપજીએ આપની પાસે મોકલ્યા છે."

"શું કામ હતું ?"

"બાપજીએ પુછાવ્યું છે કે, મા, તમને અહીં ફાવશે કે આપ કહો ત્યાં બાપજી આપની સાથે આવે અને રહે. જો આપ કહેશો તો તેઓ આ સાધુવેષ છોડી દેવા પણ તૈયાર છે."

ક્યાંય સુધી માજી બોલ્યાં નહીં. તેમના મનમાં ગડમથલ ચાલતી હતી. માજીને પોતાના હીરા જેવા દીકરાની આધ્યાત્મિક ઊંચાઈઓની ખબર હતી. તેઓ જાણતાં હતાં કે બાબુ એક પળનો પણ વિલંબ કર્યા વગર તેમની પાસે નીકળી જશે. પરંતુ જો એમ થાય તો તેનું આટલાં વર્ષનું તપ નષ્ટ થઈ જાય. માયાથી સદંતર અલિપ્ત થઈ અલખની સાથે તાર મિલાવી દેનાર સંતશિરોમણિને માયા વળગાડું તો કેટલું બધું પાપ લાગે ? મારા કેટલાય જન્મોનાં પુણ્યો ભેગાં થયાં હશે ત્યારે મારી કૂખે આવો સમર્થ યોગી જન્મ્યો. બસ ! હવે તો આ જંગલમાં બાબુ સાથે રહીને જ આ મનખો ઉજાળી દઉં અને જનમ-મરણના ફેરા મિટાવી દઉં."

પછી ખૂબ જ ધીમેથી પરંતુ એકદમ સ્પષ્ટપણે પૂ.માજી બોલ્યાં–"દાસભાઈ ! સાંભળો, હવે હું અહીંથી ક્યાંય જવાની નથી. બાબુ પાસે અહીં જ રહીશ અને મારું જીવન સાર્થક કરીશ."

દાસ અને કેશવલાલભાઈને ખૂબ આનંદ થયો. તેઓ પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા. દાસે કહ્યું,

"બાપજી, માજીએ અહીં જ રહેવાનો નિર્ણય કર્યો છે." પૂજ્યશ્રીએ સહેજ ઊંચું જોયું અને બોલ્યા–"ૐ."

પૂજ્ય માજી અહીં જ રોકાવાનાં છે તે જાણી સમગ્ર ભક્તવૃંદ આનંદિત થઈ ગયું. નારાયણની સમગ્ર ઉત્તરક્રિયા શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી પૂજ્યશ્રીએ પૂરી કરી.

એક સાંજે બધા ભક્તો ભેગા થયા અને માજીને કેમ કરતાં સારું લાગે, એકલવાયાપણું ના લાગે તે માટે કાંઈક વ્યવસ્થા વિચારવા લાગ્યા. ચર્ચાવિચારણાના અંતે એવું નક્કી થયું કે દરેક ભક્ત એક એક માસ પોતાની પત્ની સાથે વારાફરતી સ્થાનમાં રહે. પત્ની માજીની સેવા કરે અને પતિ સ્થાનની સેવા કરે. ટૂંકમાં જ એ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા ગોઠવાઈ ગઈ. આજુબાજુનાં ગામની સ્ત્રીઓ પણ આવીને પૂજ્ય માજીની પાસે અલક-મલકની વાતો કરતી.

રતનલાલ અને ચુનીલાલ પોતાની પત્નીઓ સાથે આવી ગયા. ગોધરાથી પ્રાણશંકર પોતાના આખા પરિવાર સાથે આવી ગયા. તેમણે લીલોડમાં મકાન ભાડે રાખ્યું. મહેશને લીલોડની શાળામાં ભણવા મૂક્યો. નાની તારા તેની કાલી કાલી ભાષાથી માજીને ખુશ કરી દેતી.

પૂજ્યશ્રી પણ માની સેવામાં લાગી ગયા. રોજ સવારે ઊઠીને અથવા બહાર જતી વખતે માને અચૂક પ્રણામ કરતા. માજીને દરણું દળી આપતા, કાવડ વડે નદીમાંથી પાણી ભરી લાવતા. સગડી સળગાવી આપતા અને નાનીમોટી બધી જ સેવા પૂજ્યશ્રી જાતે જ કરતા. માજીનું અંગત કામ બીજા કોઈને કરવા દેતા નહીં અને માજીની આજ્ઞા વગર સ્થાન બહાર જતા નહીં.

પરંતુ એક વખત એવું બન્યું કે પૂજ્યશ્રીને એક વખત બહારગામ જવાનું થયું. નાવડીમાં બેસી કોરલ જઈ ત્યાંથી ગાડી પકડવાની હતી. તેથી ઉતાવળ હતી. પૂજ્યશ્રી પરોઢિયામાં પરવારી જઈ જતી વખતે માજીની પાસે આવ્યા. માજી તે સમયે ત્યાં ન હતાં. પરંતુ માજીની સંભાળ લેનાર બહેન ત્યાં ઊભાં હતાં. માસ્તર પણ ત્યાં જ ઊભા હતા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "માજી ક્યાં ગયાં છે ?"

"સંડાસ."

બે-પાંચ પળ પૂજ્યશ્રી ઊભા રહ્યા. પછી બોલ્યા - "કેટલી વાર થઈ?"

"થોડી વાર થઈ, હમણાં આવતાં જ હશે."

પરંતુ પૂજ્યશ્રીને ઉતાવળ હતી. હોડી દ્વારા કોરલ સ્ટેશને જઈ ગાડી પકડવાની હતી. તેથી પૂજ્યશ્રીએ માજીના આસન પર માથું ટેકવ્યું-પ્રણામ કર્યા અને બોલ્યા,

"માસ્તર, નાવડી ખોટી થાય છે. માજીને મારા પ્રણામ પાઠવીને કહેજો કે હું બહારગામ ગયો છું." એટલું કહી પૂજ્યશ્રી નીકળી ગયા.

થોડી જ વારમાં પૂજ્ય માજી આવી ગયાં. એટલે માસ્તર બોલ્યા-

"માજી, બાપજીને ઉતાવળ હતી એટલે ગયા છે. તેઓ અહીં આવીને ગયા છે." માજીના મોં પર ચિંતાના ભાવ અંકાયા. તેઓ ગંભીર થઈ ગયાં અને બોલ્યાં- "એવી તે એને શી ઉતાવળ હતી, થોડું ઊભા ના રહેવાય?"

પૂજ્યશ્રી નર્મદાજીનો ઢાળ ઊતરી ગયા. નાવડીમાં બે-ત્રણ ભક્તો તેમની રાહ જોતા હતા. પૂજ્યશ્રી નાવડીમાં બેસી ગયા. લંગર ઉપાડી નાવને મધ્યપ્રવાહમાં લીધી. પછી નાવિક સઢ છોડવા લાગ્યો. એટલામાં તો ચારેબાજુથી ભયંકર પવન ફૂંકાવા લાગ્યો. નાવડી ત્યાંની ત્યાં જ ગોથા ખાવા લાગી. ખૂબ પ્રયત્ન પછી પણ એક તસુ જેટલીય આગળ ના ખસી. લગભગ બપોર સુધી વાવાઝોડું ચાલું રહ્યું. ગાડીનો સમય તો ક્યારનોય વહી ગયો હતો. બપોરે વાવાઝોડું શાંત થયું એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"નાવડી નારેશ્વર પાછી લઈ લો." નાવડી નારેશ્વર તરફ સડસડાટ ધસી ગઈ. ઊતરતાં ઊતરતાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

"માજીનાં દર્શન કર્યા વગર નીકળી જવાનું આ ફળ છે." એટલું બોલી પૂજ્યશ્રી કિનારાનો ઢાળ ચઢી જઈ સીધા પૂજ્ય માજી પાસે ગયા અને પ્રણામ કર્યા અને માજી સામે જોઈ મીઠું મલકાયા. માજી બધું જ સમજી ગયાં કે બાબુ અડધેથી પાછો આવ્યો છે અને ભૂખ્યો છે. તેમણે તરત જ સ્નાન કરી ભાખરી-શાક-દહીં ખાવા બેસાડી દીધા.

પૂજ્ય માજીનું મહત્ત્વ સ્થાપિત કરવા અને કોઈ પણ કાર્યમાં વડીલોની શુભેચ્છાની અનિવાર્યતા સમજાવવા માટે પૂજ્યશ્રીએ લીલા કરી.

જ્યારે જ્યારે માજી પાસે પૂજ્યશ્રી આવતા ત્યારે ત્યારે અલક-મલકની વાતો કરી માજીને ખુશ રાખતા. થોડી ગમ્મત પણ કરી લેતા. એક દિવસ પૂજ્ય માજી કુટિરના ઓટલે બેઠાં હતાં. લીલોડના કાન્તાબહેન ટાંકી પાછળ ઊભેલાં. બન્ને જણ વાતો કરતાં હતાં. એટલામાં પૂજ્યશ્રી આવ્યા અને બોલ્યા-

"જો કાન્તા, મને કેટલો તાવ છે?" કાન્તાએ હાથને સ્પર્શ કર્યો અને ચીસ પાડી ઊઠી, "ઓ બાપ રે, બાપજીનું શરીર તો તપેલા લોઢાની માફક ધખે છે." માજી એકદમ ગભરાઈ ગયાં. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "જો માજી મને નર્મદા નહાવા જવાનું કહે ને હું નહાઉં તો તાવ ઊતરી જાય!" પૂ.માજી કંઈ બોલ્યાં નહીં!

પૂજ્યશ્રી થોડાં ડગલાં જઈ તરત જ પાછા ફર્યા અને ફરીથી હાથ લાંબો કરી બોલ્યા-"જો કાન્તા, હવે કેટલો તાવ છે?" કાન્તા હાથ અડકાડી જોઈ બોલી, "અરે બાપજી, શરીર તો બરફ જેવું ઠંડું છે." એટલે પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા અને

બોલ્યા, "તો માજીને કહે કે ચિંતા ના કરે..." એમ બોલી હસતા હસતા ગુફામાં જતા રહ્યા.

માજી નારેશ્વરમાં પધાર્યાં. તેમની તબિયત અવારનવાર નરમ-ગરમ રહેતી હતી. તેથી પૂજ્યશ્રીએ તેમની સેવામાં અવારનવાર રહેવું પડતું. આ કારણે પૂજ્યશ્રીના પગમાં બેડી પડી ગઈ. તેઓ બહુ દૂર સુધી જઈ શકતા નહીં અને ક્યાંય લાંબો સમય રહી શકતા નહીં. વળી નારેશ્વર ધીમે ધીમે ભક્તોથી ઊભરાવા લાગ્યું. તેથી પૂજ્યશ્રીને સહેજ પણ સમય મળતો નહીં. ભક્તોની ઉપાધિથી તેઓ ખૂબ કંટાળી જતા, થાકી જતા. તેથી આજુબાજુનાં ગામડાંમાં આરામ માટે, સાધના માટે જતા રહેતા.

માજીના નારેશ્વરમાં આવવાથી સ્થાનમાં પ્રાણ પુરાઈ ગયો. માજી સ્થાનની સ્વચ્છતા, આવનાર ભક્તોની વ્યવસ્થા વગેરેની સંભાળ રાખવા લાગ્યાં. તેઓ પૂજ્યશ્રી માટે રસોઈ કરતાં. પૂજ્યશ્રી બરાબર ૧૦ વાગે મા પાસે આવી જાય. માજી ખૂબ પ્રેમથી પીરસે. પૂજ્યશ્રી સાત્ત્વિક ખોરાક લેતા. મગની દાળ, ખીચડી, દહીં, શાક અને બે ભાખરી. સાંજે દૂધ અને એકાદ-બે ફળ. આ સિવાય કાંઈ લેતા નહીં!

માજી અને પૂજ્યશ્રીનો પ્રેમ અદ્ભુત હતો. એક વખત પૂજ્ય માજીએ દૂધી સમારી તેનું શાક કરવા માટે કડાઈમાં વઘાર મૂક્યો. વઘાર માટે ઘી મૂકી તેમાં જીરું નાખી કકડાયું. ત્યાં તો કડાઈને અજાણતાં જ ઠોકર વાગી અને બધો વઘાર માજીના ઘૂંટણ પણ પડ્યો. પૂજ્ય માજીએ હુંકાર સરખો પણ ના કર્યો અને દાઝેલા ભાગ ઉપર સાલ્લાનો છેડો ઢાંકી રાખ્યો અને બીજો વઘાર મૂકી શાક તૈયાર કરી દીધું.

સમય થયો એટલે પૂજ્યશ્રી ભિક્ષા લેવા આવ્યા. પૂજ્ય માજીએ પ્રેમથી જમાડ્યા. આગળપાછળની વાતો કરી. પરંતુ પોતે દાઝ્યાં છે તેનો અણસાર પણ આવવા ના દીધો. પૂજ્યશ્રીના ગયા પછી તેમણે મોદીને બોલાવ્યા. મોદી આવ્યા એટલે બોલ્યાં-

"જુઓ, મોદી સહેજ વઘાર પડ્યો તેને લીધે ફોલ્લો પડી ગયો." મોદીકાકા થોડા દિવસો માટે ત્યાં આવ્યા હતા. મોદીકાકાએ ફોલ્લો જોયો એટલે પછી બોલી ઊઠ્યા,

"મા, કેવી રીતે દાઝ્યાં?"

"વઘાર કરતાં."

"પણ મા મને પહેલાં બોલાવવો હતો ને?"

"અરે ભાઈ, તમને બોલાવું અને બાબુને ખબર પડે તો, એ તો નિર્ણય કરી દે કે મને શાક ખાવાનું મન થયું એટલે મા દાઝ્યાં. તેથી કાલથી શાક ખાવાનું બંધ – જો એ એવું કરે તો શું થાય? જાવ, મલમ જેવું કાંઈ હોય તો લઈ આવો."

સમય જતાં "દુઃખનું ઓસડ દહાડા" એ ન્યાયે પૂજ્ય માજીને નારાયણના નિધનનું દુઃખ ઓછું થતું ગયું.

એક દિવસ સવારે પૂજ્યશ્રી પ્રાણશંકરને લઈને માજીની પાસે આવ્યા. થોડી વાર બીજીત્રીજી વાતો કરી. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "પ્રાણશંકર! તમારો અમારા ઉપર ખૂબ ઉપકાર છે. તમારી સેવાશુશ્રૂષાને કારણે માજી નારાયણના મોતનો આકરો આઘાત જીરવી ગયાં. તમે અમારે માટે ખૂબ કર્યું અને તેમ કરવામાં તમને ઘણું નુકસાન થયું છે તે અમે જાણીએ છીએ. હવે તમે ગોધરા જાવ અને સુખેથી રહો."

પ્રાણશંકર અવાક થઈ ગયા. થોડી વાર પછી તેમને કળ વળી એટલે બોલ્યા-

"બાપજી, મારી કોઈ ભૂલ થઈ હોય તો ક્ષમા કરો. અમને આપની સેવામાં રહેવા દો."

"તમારે કારણે જ માજીને આટલી શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. હવે તમારાં બાળકોનો અભ્યાસ બગડે તે સમજાય છે." આટલું બોલી પૂજ્યશ્રીએ માજી સામે સૂચક નજરે જોયું અને બોલ્યા- "કેમ માજી ! બરાબર છેને ?"

માજી બોલ્યાં- "પ્રાણશંકર, હવે તમે જાવ. તમારો બધો જ વ્યવહાર તમે રવડતો મૂકીને આવ્યા છો." એમ કહી માજી ઊભા થયાં અને એક ખૂંટી પર લટકાવેલો ચાવીઓનો ઝૂડો લઈ પ્રાણશંકરના હાથમાં મૂકી દીધો અને પછી બોલ્યાં-

"લ્યો પ્રાણશંકર, ગોધરાનું ઘર ખોલી તેમાં જ રહેજો. એ ઘર તથા તેમાં જે કાંઈ રાચરચીલું છે તે તમારું જ છે."

પ્રાણશંકર ગળગળા થઈ ગયા. પરંતુ પૂજ્ય માજીના આગ્રહને કારણે કાંઈ બોલી શક્યા નહીં.

પ્રાણશંકર પૂજ્ય માજીના વિઠ્ઠલમંદિરવાળા ઘેર ગયા. સાફસૂફી કરાવી પાછળથી તેમાં માજીનું મંદિર બનાવ્યું અને પ્રાણશંકર, તેમના ભાઈઓ શિવશંકર, વિષ્ણુપ્રસાદ, બાલકૃષ્ણ રાવલ વગેરેએ નિયમિતપણે સેવાપૂજા કરવા માંડી.

સમય જતાં પૂજ્યશ્રીનો જન્મ થયો હતો તે ઓરડામાં પૂજ્યશ્રીની પાદુકા પધરાવી. તેનું નિયમિત પૂજન-અર્ચન-અભિષેક વગેરે શ્યામ સરપોતદારના કુટુંબે કરવા માંડ્યું.

ગોધરાની તેલંગ હાઈસ્કૂલમાં કે જ્યાં પૂજ્યશ્રી મૅટ્રિક સુધી ભણ્યા હતાં ત્યાં પૂજ્યશ્રીનું તૈલચિત્ર મુકાયું અને મંદિર તરફ જતા રસ્તાને 'શ્રીરંગ અવધૂત માર્ગ' એવું નામાભિધાન કરવામાં આવ્યું.

પૂજ્ય માજી પૂર્ણપણે સ્વસ્થ થઈ ગયાં અને નારેશ્વર ખાતે કાયમ માટે સ્થિર થઈ ગયાં. માજીએ બધા જ ભક્તોનું ધ્યાન રાખવા માંડ્યું. ભક્તો પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરી પૂજ્ય માજી પાસે આવીને બેસતા. માજી દરેકને હૂંફ, મમતા અને વાત્સલ્ય પીરસતાં. પૂજ્યશ્રી પૂજ્ય માજીનો બોલ ક્યારેય ઉથાપતા નહીં. પૂજ્ય માજી સ્થાનના 'સુપ્રીમકોર્ટ' બની ગયાં.

એક વખત પ્રભાશંકર ગોર પૂજ્યશ્રીની સેવામાં હતા. પૂજ્યશ્રી ખુશમિજાજમાં હતા. તે સમયે એક ભક્ત આવ્યો. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી સામે બેઠો. થોડી બીજી વાતો કર્યા પછી તે બોલ્યો,

"બાપજી ! આપની પાદુકાનું પૂજન કરવાની મહેચ્છા ઘણા સમયથી છે. આપ એક વખત કૃપા કરો. અમને આપની પાદુકા પૂજન માટે આપો."

પૂજ્યશ્રી વળતી પળે જ કડક થઈ ગયા અને બોલ્યા, "જુઓ પટેલ, મને એવી વાત ગમતી નથી. હું મારી પાદુકા કોઈનેય પૂજન માટે આપવાનો નથી."

પેલા પટેલનું મોં સિવાઈ ગયું. તે નિરાશ થઈ ગયો. થોડી વાર બેઠા પછી પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી જતો રહ્યો.

થોડી વાર પછી પ્રભાશંકર બોલ્યા, "બાપજી ! મારી એક વાત કાન ઉપર લેશો ?"

"બોલો."

"ધીમે ધીમે વૈદિક કર્મકાંડ લુપ્ત થાય છે એવું નથી લાગતું ?"

"તમારી વાત બરાબર છે, ગોર."

"બ્રાહ્મણો પણ અત્યારે વેદમંત્રો ભૂલવા લાગ્યા છે, ખરુંને ?"

"હં."

"અને તેથી શાસ્ત્ર-ધર્મનો હ્રાસ થતો જાય છે. લોકોમાંથી ધર્મ પરની શ્રદ્ધા લુપ્ત થાય છે."

"હા, હા, પણ તમારે શું કહેવું છે ?"

"પ્રભુ, આપ તો પ્રકાંડ પંડિત છો. બ્રહ્મનિષ્ઠ છો. શાસ્ત્રવિશારદ છો, અલખની સાથે એકત્વ ધરાવો છો. આપ સિવાય અત્યારે વૈદિક ધર્મ-પ્રચાર કે પ્રસાર કરવા કોઈ સમર્થ નથી."

"....." પૂજ્યશ્રીએ અર્થસૂચક દૃષ્ટિ ગોર સામે કરી.

બરાબર તે જ પળે ગોર બોલ્યા-

"બ્રાહ્મણો દ્વારા વેદમંત્ર ઘોષ કરાવવા માટે, વૈદિક ધર્મનું પુનરુત્થાન કરવા માટે, લોકોને ધર્મના માર્ગે વાળવા માટે પણ આપે આપની પાદુકા પૂજન માટે આપવી જોઈએ."

પૂજ્યશ્રી કાંઈ ના બોલ્યા, એટલે ગોર આગળ બોલ્યા, "પ્રભુ ! આપ તો નિર્લેપ છો, કોઈ આપની સ્તુતિ કરે કે નિંદા કરે આપને માટે તો એ બન્ને સમાન છે. આપની પાદુકાના પૂજનથી આપની પર તો કાંઈ જ અસર થવાની નથી. પરંતુ ભક્તો તો ભવસાગર તરી જશે. તેમનામાં શ્રદ્ધાનાં પૂર ઊમટશે. એ ભક્તો માટે આપની પાદુકા ભગવાન તુલ્ય ગણાશે અને તેની પૂજાથી તેમનો આધ્યાત્મિક વિકાસ થશે." એમ કહી ગોરદેવે બે હાથ જોડી પોતાનું માથું પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં મૂકી દીધું. બે-ચાર પળ પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"ૐ...ૐ..."

ત્યારથી પાદુકા પૂજન માટે ઉપલબ્ધ થઈ. રોજ રોજ જુદા જુદા ભક્તો પાદુકાપૂજન કરવાં લાગ્યાં. ચારે વેદના જાણકાર બ્રાહ્મણો વેદગાન કરવા લાગ્યા. નારેશ્વરધામ રોજ રોજ વેદમંત્રોથી ગૂંજવા લાગ્યું. વિધિસર પાદુકાપૂજન પછી ભક્તો પોતાને ખૂબ જ નસીબદાર સમજવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે પાદુકાપૂજનનો મહિમા ખૂબ વધી ગયો. આમ છતાં પૂજ્યશ્રીને પોતાની પાદુકાનું પૂજન કરે તે બહુ ગમતું ન હતું.

એક વખત એક આફ્રિકાના ભક્ત નારેશ્વર આવ્યા. તે દિવસે તેમનું પાદુકાપૂજન હતું. રેવાજલનો ઘડો ભરી લાવી રસ્તામાં બેઠેલા માળી પાસે ફૂલહાર ખરીદ્યા. ભક્ત પરદેશથી આવેલો હતો. પૈસેટકે સુખી હોવાથી માળીને લાલચ થઈ. તેણે વ્યાવહારિક ભાવ કરતાં ચાર ગણો ભાવ લીધો. ભક્ત તો ભાવ વગેરેથી અજાણ અને વળી જ્યાં શ્રદ્ધા કામ કરતી હોય ત્યાં પૈસાને મહત્ત્વ આપવાની ચેષ્ટા થાય જ કેવી રીતે ? ભક્ત પૈસા આપી પોતાને કામે લાગ્યો. પરંતુ માળીએ ખૂબ પૈસા લીધા તે એક બીજો ભક્ત જોઈ ગયો. તેણે એ વાત માજીને કરી. માજીને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમને થયું વાત ભલે નાની સરખી હોય પરંતુ સ્થાનમાં ભ્રષ્ટાચાર થાય તે યોગ્ય નથી. સાંજે જ્યારે પૂજ્યશ્રી

માજીના દર્શને આવ્યા ત્યારે માજી બોલ્યાં -

"બાબુ ! સ્થાનમાં ભ્રષ્ટાચાર ના થાય તે તારે જોવું જોઈએ."

"શું થયું, માજી ?"

માજીએ બધી વાત કરી.

બીજે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રી માળી પાસે પહોંચી ગયા. તેને ધમકાવ્યો અને સ્થાનની બહાર કાઢી મૂક્યો. પરંતુ પૂજ્યશ્રીને આટલેથી શાંતિ ના થઈ. તેમને થયું કે 'જ્યારે હું પાદુકા પૂજન માટે આપું છું ત્યારે જ આવું થયું ને ? જો મૂળ જ ના હોય તો ડાળી ક્યાંથી થાય ?' બસ આમ નિર્ણય કરી તેમણે તેની જાહેરાત સ્થાનમાં કરી દીધી. ભક્તોને ખૂબ જ દુઃખ થયું. પરંતુ પૂજ્યશ્રીના નિર્ણયની સામે કોઈ દલીલ થઈ શકતી નહીં.

આમ સારો એવો સમય પાદુકાપૂજન વગરનો ગયો. પછી દર સાલની માફક વડોદરાનો પગપાળા સંઘ નારેશ્વર આવ્યો. દર સાલની જેમ તેમણે પાદુકાની માગણી કરી. પરંતુ જાણવા મળ્યું કે હવે પૂજ્યશ્રી પાદુકા આપતા નથી. બધા હતાશ થઈ ગયા. બધા મોદીકાકાને મળ્યા અને કાંઈક રસ્તો કાઢવા કહ્યું એટલે મોદી બોલ્યા-

"જુઓ, મારું કાંઈ નહીં ચાલે. પણ એક રસ્તો છે. તમે બધાં માજી પાસે જાવ અને પ્રાર્થના કરો. માજી કરુણામૂર્તિ છે. તમારી લાગણી સમજશે અને જો તેઓ કહેશે તો પૂજ્યશ્રી પાદુકા આપશે."

બધાંને આ ઉપાય યોગ્ય લાગ્યો. એટલે રામગલોલા મંદિરના મહંત, વિષ્ણુપ્રસાદ શાસ્ત્રી, પદ્મકાન્ત યશવંત, ગોવિંદલાલ વગેરે માતૃકુટિરે પહોંચી ગયા.

માજી કુટિરના બારણા આગળ જ બેઠાં હતાં. ભક્તોએ માજીને પ્રણામ કર્યા. પછી તેમની સામે જ બેસી ગયા.

એટલે માજી બોલ્યાં, "અરે મહંતજી ! અંદર આવોને."

"ના માજી, અહીં બેઠા છીએ."

માજી એકાદ પળ બધાની સામે જોઈ બોલ્યાં, "કેમ છો બધા, તબિયત સારી છે ને ?"

"હા માજી, આપના આશીર્વાદથી બધું જ સારું છે. પરંતુ અમે આપને એક અરજ કરવા આવ્યા છીએ."

"બોલો, બોલો."

"મા ! અમે દર વર્ષે સંઘ લઈને આવીએ છીએ અને પૂજ્યશ્રીની પાદુકાનું પૂજન કરીએ છીએ."

"પણ હવે તો એ પાદુકા નથી આપતો." મા બોલ્યાં.

"મા ! અમે તે કાંઈ જાણતા નથી. અમે બધા ભક્તિભાવપૂર્વક અત્રે આવ્યા છીએ. પાદુકાપૂજન વગર અમે પાછા કેવી રીતે જઈશું ?"

માજી વિચાર કરતાં થઈ ગયા. ગોવિંદભાઈ બોલ્યા, "મા, અમે કોની પર અધિકાર કરીએ ? બાપજીને અમે કાંઈ કહી શકતા નથી. એટલે આપને પ્રાર્થના કરીએ છીએ. આપ દયાળુ છો. કાંઈક રસ્તો કાઢો." એટલું કહી ગોવિંદલાલે માજીના ચરણોમાં માથું

મૂકી દીધું.

માજીનું હૃદય તરત જ પલળી ગયું. તેઓ બોલ્યાં, "તમે ચિંતા ના કરો. હમણાં ભિક્ષા માટે આવશે ત્યારે એને વાત કરીશ. તમે બધા સ્નાન કરી આવો."

બધાએ વિદાય લીધી.

થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રી ભિક્ષા માટે આવ્યા. ભિક્ષા પીરસીને માજી બોલ્યાં :

"બાબુ ! તું હવે પાદુકા કેમ નથી આપતો ?"

"જુઓ માજી ! પૂજનમાં બધા આદર્શ નથી પાળતા. આજે માળીએ ભ્રષ્ટાચાર કર્યો તો કાલે ફળવાળો કરશે અને પરમ દિવસે બ્રાહ્મણો દક્ષિણા માગીને લેશે. વધારે લેશે અને એક દિવસ લોકો પાદુકાપૂજન નિમિત્તે વેપાર કરશે. હું આવું થાય તેવું ઈચ્છતો નથી."

"તારી વાત ખરી છે બેટા, પરંતુ જગતના વ્યવહારો પ્રેમ, ભક્તિ, વિશ્વાસ, ભાવ પર નભે છે. આજે તારી પર શ્રદ્ધા રાખી છેક વડોદરાથી સંઘ પગપાળા અહીં આવે અને આપણે તેમને નિરાશ કરીએ, તે કેટલું યોગ્ય કહેવાય ? અને તારી પર શ્રદ્ધા રાખે તેમાં તેમનો દોષ કયો ? એ લોકો નિરાશ થઈને પાછા જાય તો તને ઊંઘ આવશે ખરી ?"

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-"જુઓ માજી, તમારે આપવી હોય તો આપજો. હું તો નહીં જ આપું. હું આ પાદુકા તમને આપું છું." એમ કરી પૂજ્યશ્રીએ પાદુકા માજી સમક્ષ મૂકી દીધી.

પૂજ્યશ્રી ભિક્ષા લઈ કુટિરમાં ચાલ્યા ગયા. માજીએ તરત જ મહંતને બોલાવ્યા અને પાદુકા આપતાં બોલ્યાં -

"મહંતજી ! બાબુને તેના આદર્શોની અવગણના થાય તે નથી ગમતું. તમે બધા તમારી શ્રદ્ધા પ્રમાણે બધું કરજો પરંતુ બાબુના મનને ઠેસ લાગે તેવું કાંઈ ના કરશો."

ઘડી પહેલાંની ભક્તવત્સલ મા પુત્રને સમજાવતી હતી અને અત્યારે પુત્રવત્સલમા ભક્તને વિનવતી હતી. માતાના વાત્સલ્યનો ત્રિભુવનમાં જોટો જડવો ખપુષ્પવત્ છે.

"જેવી આપની આજ્ઞા," કહીને બધા વિદાય થયા.

ત્યાર પછી નિયમિતપણે પાદુકાપૂજન થવા લાગ્યું. માજીના આગમન પછી સ્થાનમાં વાત્સલ્ય, પ્રેમ, મમતા મહેકી ઊઠી. ભક્તો પૂજ્ય માજીને પોતાની માતા કરતાં પણ વધુ પ્રેમ કરતા અને આમાન્યા રાખતા.

આ સમયગાળા દરમિયાન પૂજ્યશ્રીના અંગત મિત્ર, અનન્ય ભક્ત અમૃતલાલ નાથાલાલ મોદી (મોદીકાકા) અમદાવાદમાં રાયપુર ચકલામાં મદન ગોપાળની હવેલીમાં ચાલતા નિર્મળાબહેન બાલમંદિરમાં નોકરી કરતા હતા. નોકરી દરમિયાન તેમનું મનન, ચિંતન, લેખનકાર્ય ચાલતું જ હતું. પ્રસ્થાન, કૌમુદી, વસંત જેવાં સારાં કહી શકાય તેવાં સામયિકોમાં તેમના મનનીય લેખો પ્રસિદ્ધ થતા. 'વેદાંતકેસરી' જેવા માસિકમાં તેમના આધ્યાત્મિક લેખો આવતા. પંડિત સુખલાલજી જેવા વિદ્વાનને અંગ્રેજી શીખવતા. તેઓ પૂજ્યશ્રીના ગાઢ મિત્ર હતા. પૂજ્યશ્રીને તેઓ અવારનવાર મળતા અને તેમની વચ્ચે પત્રવ્યવહાર પણ અવિરતપણે થયા કરતો. પૂજ્યશ્રીને આધ્યાત્મિકતાની ટોચ પર

વિહરતા જોઈ તેમની મૈત્રી પૂજ્યભાવમાં પલટાવા લાગી અને તેમણે પૂજ્યશ્રીને ગુરુ તરીકે સ્વીકારી સૌ પ્રથમ ''પૂજ્યશ્રી''નું સંબોધન કર્યું. એક વખત કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોરના એક પુસ્તકમાં વાંચવામાં આવ્યું કે, ''માણસે ચાલીસ વર્ષે ગૃહસ્થાશ્રમ છોડી વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્વીકારવો જોઈએ.'' આ વાત તેમના મગજમાં ઠસી ગઈ. વળી પૂજ્યશ્રીએ તો આજન્મ બ્રહ્મચર્ય પાળી નારેશ્વરમાં આસન ક્યારનુંય જમાવી દીધું હતું. તે બધી હકીકત તેમની નજર સમક્ષ હતી. પૂજ્યશ્રી સાથેના પત્રવ્યવહારથી તેઓ જાણતા હતા કે નારેશ્વરમાં કેટલાંક અનિષ્ટ તત્ત્વોના ઉપદ્રવને કારણે તેમનું મન નારેશ્વરમાંથી ઊઠી ગયું છે એટલે ચાલ્યા જાય અને જો આમ બને તો મોટો અનર્થ થાય. આ સમગ્ર પરિસ્થિતિને અનુલક્ષીને મોદીકાકાને થયું કે તેઓ હવે નારેશ્વર સ્થિર થાય. જેથી ગુરુદેવની સેવા થઈ શકે અને તેમને ક્યાંક ચાલ્યા જતા રોકી શકાય.

આ વિચારને તેમણે નિર્ણયનું સ્વરૂપ આપી તેમણે તેમના મોટા દીકરા જયંતીભાઈને વાત કરી. જયંતીભાઈએ ખૂબ આનંદપૂર્વક કુટુંબની જવાબદારીઓ સંભાળી લીધી અને પિતાને ચિંતામુક્ત કર્યા. ત્યાર બાદ મોદીજી તેમના માતા ગંગાબાની આજ્ઞા લેવા ગયા. માતાને હકીકત જણાવતાં તેઓ બોલ્યા-

''ભાઈ ! એ તો અવધૂત છે. અવધૂત તો મનમોજી. એને કોઈ બંધન નહીં. આજે નારેશ્વર તો કાલે ક્યાંક બીજે. માટે વિચાર કરજે.''

મોદીકાકા બોલ્યા :

''મા, જયંતીએ બધી કૌટુંબિક જવાબદારીઓ માથે લેવાનું સ્વીકાર્યું છે અને જ્યારે જરૂર હશે ત્યારે હું ઘેર આવી જઈશ. એ સિવાય લગ્ન-મરણ પ્રસંગે તો આવીશ જ.''

માને પૂજ્યશ્રીમાં અપાર શ્રદ્ધા હતી. તેથી તેમણે રજા આપી દીધી અને ૧૯૪૨ના ફેબ્રુઆરીમાં મોદીકાકા નારેશ્વર ખાતે આવીને સ્થિર થઈ ગયા. આ સમયે મોદીકાકાની ઉંમર લગભગ તેંતાલીસ વર્ષની હતી.

મૂળ નડિયાદના મોદીકાકા નાનપણમાં પિતાનું છત્ર ગુમાવવાના કારણે તેમના કાકા મગનલાલની દેખભાળમાં ઊછર્યા. કાકાને સંતાન ન હતું. તેથી તેમણે બધી મિલકત અમૃતલાલને આપવાનું નક્કી કર્યું. ત્યારે અમૃતલાલે તેનો વિરોધ કરી કહ્યું કે મારે મિલકત જોઈતી નથી, મોટા ભાઈ બાલકૃષ્ણને આપો. આમ નાનપણથી જ નિઃસ્પૃહી, ભક્તિપરાયણ, સાદા અને ખંતીલા હતા.

બી.એ.ના છેલ્લા વર્ષમાં અસહકારની ચળવળમાં ઝપંલાવ્યું. રાષ્ટ્રભક્તિના રંગે રંગાઈ જઈ બારડોલીની 'નાકર'ની લડતમાં મોખરે રહ્યા. શરીરની ચિંતા કર્યા વગર ગામડે ગામડે રાષ્ટ્ર માટે ઘૂમ્યા અને તેથી માંદા પડ્યા. માંદગીએ ભયંકર સ્વરૂપ લીધું. તેથી નડિયાદ આવી ગયા. બચવાની કોઈ આશા ન હતી.

એ અરસામાં ગાંધીજી નડિયાદ આવેલા. મોદીકાકાએ મરણ પથારી પરથી ગાંધીજીને એક ચિઠ્ઠી લખી મોકલી - ''હું એક અદનો સ્વયંસેવક છું. જીવનની અંતિમ પળો વિતાવી રહ્યો છું. અંતિમ ઈચ્છા આપના દર્શનની છે. સમય હોય તો પધારશો.''

ચિઠ્ઠી ગાંધીજી પાસે પહોંચી. કાર્યક્રમ પૂરો થયો. નડિયાદના કૉંગ્રેસના ખેરખાંઓએ ગાંધીજીને પોતાને ત્યાં આવવા આમંત્રણ આપ્યું. પરંતુ ગાંધીજી બોલ્યા- ''મોદી સાંથ

ક્યાં આવી ?'' અને ગાંધીજી ઘોડાગાડીમાં બેસી મોદી સાંથમાં મોદીકાકાને ઘેર આવ્યા. મોદીકાકાની ખૂબ જ ખરાબ તબિયત જોઈ તેઓ ખૂબ વ્યથિત થયા. પછી બોલ્યા-

''બેટા ! રામનું નામ લેતો રહે. ભગવાન સૌ સારાં વાનાં કરશે.'' આટલું કહી આશિષ આપી ગાંધીજી ચાલ્યા ગયા અને મોદીકાકા દિવસે દિવસે સ્વસ્થ થતા ગયા. મરણ પથારીમાંથી બેઠા થઈ ગયા.

કારકિર્દીની શરૂઆત રાજકોટની રાષ્ટ્રિય શાળાના શિક્ષક તરીકે કરી. પૂજ્યશ્રીના સંપર્કમાં આવેલા અને નાનપણથી ભક્તિના સંસ્કાર પડેલા. તેથી બે કલાક રોજ પાઠપૂજા, જપ કરતા. શાળાના સંચાલકોને આ પસંદ નહીં તેથી તેઓ કહે, ''પૂજાપાઠ કરી તમે રાષ્ટ્રિય સમયની ચોરી કરો છો.'' આ વાતથી તેમને દુઃખ થયું. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પત્ર લખી માર્ગદર્શન માગ્યું. પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું, ''જે સંસ્થાને ભગવાનના ભજનમાં પણ સમયની ચોરી દેખાતી હોય તે સંસ્થા આપણને ન ખપે.'' અને મોદીજીએ તરત જ આદેશ માથે ચઢાવી પૂજ્યશ્રીને લખ્યું, 'કરિષ્યે વચનં તવ' મોદીકાકાએ તે જ સમયે નોકરી છોડી દીધી અને અમદાવાદ આવી ગયા.

કેટલા ઊંચા સ્તરના માનવી હતા એ ! 'અતિ ઉચ્ચ આદર્શોના લાલનપાલન માટે આર્થિક ઉપાર્જનને ક્ષુલ્લક ગણનારા જ પૂજ્યશ્રીના અંતેવાસી બની શકે. 'તપસી' બની શકે. સ્થાનના લાડીલા મોદીકાકા બની શકે. જ્યારે રાક્ષસી-દુષ્ટ તત્ત્વોનો ભૂમિ પર ભાર વધી ગયો. ધર્મનો હ્રાસ થવા લાગ્યો ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતાની 'ટીમ' લઈને આવ્યા. તેમની મદદમાં બલરામ, અર્જુન, ભીમ, યુધિષ્ઠિર, સહદેવ, નકુળ, ઓદ્ધવ વગેરે પૃથ્વી પર આવ્યા અને શ્રીકૃષ્ણના વિરાટ કર્મમાં યથાયોગ્ય સાથ આપ્યો તે જ રીતે પૂજ્યશ્રીના લોકસંગ્રહના કાર્યમાં, દત્તભક્તિ પ્રચાર કાર્યમાં મોદીકાકા, દાસકાકા, રતનલાલ, કેશવલાલ, મૂળીબહેન વગેરે ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીના કાર્યમાં સાથ આપ્યો. પૂજ્યશ્રીને મોદી માટે અત્યંત પ્રેમ હતો. પૂજ્યશ્રી કહેતા ''રાવણનું રાજ્ય ગયું કારણ કે તેના રાજ્યમાં વાણિયો ન હતો. જ્યારે આપણે તો વાણિયો રાખ્યો છે.'' કેવું હીર હશે એ વાણિયામાં ? પૂજ્યશ્રી આફ્રિકાના પ્રવાસમાંથી પાછા આવ્યા પછી કહ્યું, ''મોદી, મને હવે અહીં નથી ગમતું તારે લીધે નારેશ્વર આવ્યો છું.'' પૂજ્યશ્રીએ એક વખત કહેલું, ''મારા કરતાં દસ વર્ષનું વધુ આયુષ્ય મોદીને મળે એવી હું ભગવાનને પ્રાર્થના કરું છું અને ખરેખર પૂજ્યશ્રી કરતાં મોદીકાકા લગભગ દશ વર્ષ વધુ જીવ્યા.

❍ ❍ ❍

૧૮

જન્મોત્સવારંભ

જન્મોત્સવ શ્રીરંગનો, નૂતન કુટિરની ખેવ
આજ્ઞા માગે ભક્તજન 'ૐ' વદે ગુરુદેવ
દિવ્યસ્થાન નારેશની પાયાની ઈંટ દાસ
ટાળ્યો ફેરો જન્મનો રંગગુરુએ ખાસ.

દિન-પ્રતિદિન નારેશ્વર ધામ ભક્તોથી ધમધમવા લાગ્યું. પૂજ્યશ્રીની સુવાસ દશે દિશામાં પ્રસરી ગઈ. પૂ.માજી પણ સ્થાનના વિકાસમાં અને સેવામાં આકંઠ ડૂબી ગયાં. સ્થાનમાં આવતા ભક્તોને પૂ.માજીનો ખૂબ સહારો હતો. પૂ.માજી બધા પર વાત્સલ્ય, મમતા વરસાવતાં. સ્થાનમાં આવનાર ભક્ત પૂ.માજીનાં દર્શને અવશ્ય જતો.

સ્થાનની મૂળ ઈંટ-દાસકાકા વૃદ્ધ થયા હતા. આમ છતાં સ્થાનમાં અવારનવાર અચૂક આવતા અને બધાને માર્ગદર્શન આપતા. પૂજ્યશ્રીના અહીં આવ્યા પછી લગભગ છ-સાત વર્ષ તો લોકોની અવરજવર નહીંવત્ જ હતી. કોઈ આવે તો પણ પૂજ્યશ્રી સંગ ટાળવા માટે તેને કાઢી મૂકતા. પૂજ્યશ્રીની અતિ ઉન્મત્ત સ્થિતિ દરમિયાન દાસકાકા જ તેમની સેવા-ચાકરી કરી શકતા.

દાસકાકાનું આખું કુટુંબ પૂજ્યશ્રીના રંગે રંગાઈ ગયું. પૂજ્યશ્રીની દાસકુટુંબ પર અત્યંત કૃપા હતી.

એક વખત મૂળીબહેનને બરડામાં કોઈ ઝેરી જંતુ કરડ્યું. અપાર વેદના થઈ. કરડેલી જગ્યા લાલચટક થઈ ગઈ. ભયંકર બળતરા થવા લાગી. દવાઓ કરી. પરંતુ ફેરફાર ના થયો. માતા રુક્ષ્મણીબહેને પૂજ્યશ્રીને વાત કરી. એટલે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું કે, "રેવાની માટી પલાળી લેપ કરો અને સાથે દત્ત-દત્ત એમ બોલજો." થોડા દિવસમાં બિલકુલ સારું થઈ ગયું.

એક વખત દાસકાકાને ભગંદર થયું. તેને કારણે તાવ ખૂબ આવતો. શરીરભાન બિલકુલ જતું રહેલું. ઘણી દવાઓ કરી. છેવટે કરજણથી ડૉક્ટરને બોલાવ્યા. પરંતુ બીમારી જરા પણ મચક આપતી નહીં. હવે બધાં ગભરાઈ ગયાં. તેથી જીવતે જીવ પુણ્ય પણ કરાવી દીધું. પૂજ્યશ્રી આ સમયે સરખેજ હતા. મૂળીબહેનને પૂજ્યશ્રી યાદ આવ્યા. તેમણે સરખેજ પત્ર લખ્યો. જ્યારે પૂજ્યશ્રીના હાથમાં પત્ર આવ્યો ત્યારે બધા દત્તજયંતી ઉજવવાની ચર્ચા કરતા

હતા. પત્ર જોઈ કેશવલાલ બોલ્યા -

"ડોસાએ દત્ત ભગવાનની બહુ સેવા કરી છે. ભગવાન એમને આટલો વખત ઉઠાડે તો સારું." એમની વાતમાં ટાપસી પૂરતાં ચુનીભાઈ બોલ્યા,

"છેવટે આ જયંતી જુએ તોય સારું."

પૂજ્યશ્રી એક પળનો પણ વિલંબ કર્યા વગર બોલ્યા : 'ગુરુદેવ દત્ત' અને તત્કાળ ઊભા થઈ સીધા સ્ટેશન પર આવી રણાપુર જવા ગાડી પકડી. સાધલી ગાડી મોડી રાત્રે આવે. પૂજ્યશ્રી સાધલી ઊતરી ગયા.

ઘોર અંધારું હતું. રણાપુરનો રસ્તો પૂજ્યશ્રીએ જોયેલો નહીં. છતાં તેઓ સ્ટેશન બહાર નીકળીને ચાલવા લાગ્યા. તેમનાથી લગભગ વીસ-પચીસ મીટર દૂર એક સફેદ આકૃતિ ચાલતી હોય તેવું તેમને લાગ્યું. પૂજ્યશ્રી તેની પાછળ પાછળ ચાલ્યા. બરાબર રણાપુરની ભાગોળ આવી અને એ આકૃતિ અદશ્ય થઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રીએ મનોમન પ્રણામ કર્યા અને દાસકાકાને ઘેર પહોંચી ગયા. દાસકાકા બેભાન હતા.

પૂજ્યશ્રીએ દાસકાકાને સ્પર્શ કર્યો. દાસકાકાના શરીરમાં ચેતન આવવા લાગ્યું. સહેજ જાગૃત થયા અને પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી બોલ્યા, "ગુરુદેવ દત્ત."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "દાસ ! દેવની સેવા કરવાની તમારી નિષ્ઠા સાચી હશે તો એક-બે દિવસમાં બેઠા કરી દેશે. ચિંતા ના કરશો. તમે હરતાફરતા ના થાવ ત્યાં સુધી હું અહીંથી જઈશ નહીં " અને બે-ત્રણ દિવસમાં જ દાસ એકદમ સ્વસ્થ થઈ ગયા અને દાસકાકાએ ત્યાર પછી એક નહીં પણ ઘણી બધી જયંતીઓમાં દેવની સેવા કરી.

એક વખત મૂળીબહેનને ભયંકર બીમારી લાગુ પડી. લગભગ બેભાન થઈ ગયાં. આંખે દેખાતું બંધ થઈ ગયું. પાણીનું ટીપું પણ ગળાથી નીચે ઊતરતું નહીં. નાડી એકદમ નબળી પડી ગઈ. તેઓ માંડ માંડ એકદમ અસ્પષ્ટ રીતે પૂજ્યશ્રીનું નામ બોલવા લાગ્યાં. દાસકાકાએ બાજુમાં જ બેઠેલા ચુનીલાલ સોનીને પૂજ્યશ્રી પાસે મોકલ્યા. ચુનીલાલ બરાબર નવ વાગે સ્થાનમાં આવ્યા. તે વખતે માંડવા ગામના ગિરધરભાઈ આવ્યા હતા. ચુનીલાલે માંડીને બધી વાત કરી. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "સવાર કાઢશે ?"

"કાંઈ ચોક્કસ કહી શકાય નહીં. નાડી તૂટતી જાય છે."

પૂજ્યશ્રી તે જ વખતે ચુનીલાલ સાથે રણાપુર જવા નીકળી ગયા. રાતે બાર વાગે તેઓ રણાપુર પહોંચ્યા. પૂજ્યશ્રીએ જોયું તો મૂળીબહેન બેભાન જેવાં હતાં. પૂજ્યશ્રીએ જાતે મોસંબીનો રસ કાઢ્યો અને પીવા માટે આપ્યો. પરંતુ તે ગળે ના ઊતર્યો એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "તેને શાંતિથી સૂઈ રહેવા દો."

પછી પૂજ્યશ્રી સૂઈ ગયા.

સવારે ચાર વાગે પ્રાતઃકર્મ પરવારી સ્નાન કરી પાણી મંતરી આપ્યું. પાણી ગળે ઊતરી ગયું અને બે-પાંચ મિનિટમાં જ મૂળીબહેન ભાનમાં આવ્યાં અને તેમણે ખૂબ જ અશક્ત હાથે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી બોલ્યા -

"મોદીજીને તાર કરી બોલાવો. મારે તેમની પાસે ખાનગી વાત કરવી છે."

મૂળીબહેનને ખાતરી થઈ જ ગઈ હતી કે હવે તેઓ આ માંદગીમાંથી ઊઠશે નહીં.

દાસકાકા બોલ્યા :

“મોદીજીનું શું કામ છે ? જે કહેવું હોય તે મને કહો. મારા પર વિશ્વાસ નથી ? જરૂર જણાશે તો ચોક્કસ તાર કરીશું.”

પળ-બે પળ શાંત રહી થોડું વિચારી લઈને મૂળીબહેન બોલ્યાં :

“મારા પલ્લામાંથી શ્રી ગુરુલીલામૃત છપાવવા માટે રૂપિયા પાંચસો આપવા છે.”

દાસકાકા મૂળીબહેનની લાગણી જોઈ ગળગળા થઈ ગયા. તેઓ બોલ્યા :

“મૂળી, તું કહે છે તેમ પાંચસો રૂપિયા આપી દઈશું. પરંતુ પૂજ્યશ્રી કહે છે કે તને કાંઈ થવાનું નથી.”

મૂળીબહેને બપોર પછી થોડોથોડો મોસંબીનો રસ લેવા માંડ્યો. પૂજ્યશ્રીએ બપોરે ભિક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ વધેલું દહીં, ખીચડી અને ઘી આપવાનું કહ્યું. એટલે દાસકાકા બોલ્યા :

“બાપજી, આટલા તાવમાં ઘી કેવી રીતે અપાશે. વળી ખાટું દહીં ખાશે તો તાવ વધી નહીં જાય ?”

એટલે મૂળીબહેન બોલ્યા : “બધું જ દહીં મૂકી દો. ખીચડી નહીં ખવાય તોપણ દહીં તો ખાઈ જ જઈશ.”

દાસે પૂજ્યશ્રી સામે જોયું. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, “દાસ ! ગભરાવ છો શું ? અવધૂત ઘરમાં છે ત્યાં સુધી દેવનું નામ દઈને ઝેર આપશો તોપણ કાંઈ થવાનું નથી. હજુ તેમને જવાનું જ નથી. હજુ તો બંને હાથે દેવની વેઠ કરવાની છે.”

દાસકાકાએ દહીં-ઘી મૂકી દીધું. મૂળીબહેન બધી ખીચડી ખાઈ ગયાં. સાંજ સુધીમાં એકાદ-બે ડગલાં ચાલ્યાં અને ધીમે ધીમે સ્વસ્થ થઈ ગયાં.

દાસકાકાના શરીર પર વૃદ્ધાવસ્થાએ આક્રમણ કર્યું. હવે કિલ્લો જર્જરિત થઈ ગયો હતો. શક્તિ સાવ હણાઈ ગઈ હતી. એટલે તેઓએ નારેશ્વર અને અવધૂત-બાપજી સિવાય કોઈનો વિચાર જ કરવાનો બંધ કર્યો. મોટા ભાગનો સમય નારેશ્વર જ રહેતા અને બધું ધ્યાન રાખતા. જે સ્થાન પહેલાં સાવ ભેંકાર હતું તે દાસકાકાની સેવાઓથી હર્યુંભર્યું થઈ ગયું. પાકાં મકાનો થઈ ગયાં. ચારે બાજુ સ્વચ્છતા અને વ્યવસ્થિત વૃક્ષારોપણ થઈ ગયાં. સુંદર નંદનવન જેવું સ્થાન બની ગયું. હવે તો દિન-પ્રતિદિન ભક્તોની મેદની જામતી. ભજન, કીર્તન, વેદમંત્રોથી દિશાઓ ગાજવા માંડી. અઢારે વર્ણના લોકો ભક્તિભાવથી તરબોળ થઈ સ્થાનમાં આવવા લાગ્યા. પૂ.માજી પણ સ્થાનમાં આવી સ્થિર થઈ ગયાં.

‘હડધૂત’ કહીને જે બાવાને વિઘ્નસંતોષી લોકો તુચ્છકારી નાખતા, તે બાવો આજે ‘અવધૂત’ થઈને અધ્યાત્મ-અંબરમાં સોળે કળાએ પ્રકાશતો હતો.

આ બધું નિહાળતાં નિહાળતાં દાસકાકા આનંદવિભોર બની જતા. લાકડીના ટેકે ચાલતાં ચાલતાં સ્થાનમાં આમતેમ લટાર મારતાં. કરચલી પડી ગયેલા મોં પર અંદર ઊતરી ગયેલી આંખોની બહારની કિનારી પર એકાદ આંસુ ઊભરી આવતું. લીમડાની નજીક ઊભા રહી ધોતિયાને છેડે ચશ્માં કાઢી આંખ લૂછતા અને પાછા ધીમા ડગે ચાલવા માંડતા. નવાસવા આવેલા ભક્તો દૂરથી એકબીજાને તેમની ઓળખાણ આપતા, ધીમેથી કહે : “પેલા દાસકાકા છે.” તેમના શબ્દો અહોભાવથી તરબતર હોય.

સં.૧૯૯૬ની દત્તજયંતી દાસકાકાની હૃદયની ઇચ્છાનુસાર બબ્બે જોડી વાજાં અને ચોઘડિયાં સાથે ખૂબ જ દબદબાપૂર્વક ઉજવાઈ. દાસકાકા આ જોઈ આનંદઘેલા થઈ ગયા. તેમની આંખોમાંથી ઘડીએ ઘડીએ હર્ષાશ્રુ નીકળી જતાં.

બધાને વિદાય આપતાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : “ડોસાની છેલ્લી ઇચ્છા પૂરી થઈ. દેવે સ્થાનમાં વાજાં વગડાવ્યાં અને ચોઘડિયાં બેસાડ્યાં. હવે દાસ આવતી જયંતી ભાગ્યે જ જુએ. હવે તમે બધા તેમની જવાબદારીઓ માથે લેવા માટે તૈયાર થઈ જાવ. નહીં તો પસ્તાશો.”

અને ખરે જ સં.૧૯૯૬ની ગુરુપૂર્ણિમાને દિવસે દાસકાકાની તબિયત ખૂબ જ લથડી. આમ છતાં પૂજનમાં તો બેઠા. થોડા દિવસ પથારીવશ થયા અને પાછા સારા પણ થઈ ગયા.

એક વખત પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે બેઠા હતા. ભક્તો આજુબાજુ બેઠા હતા. જ્ઞાનગમ્મત ચાલતી હતી ત્યાં એક ભક્તે કહ્યું :

“બાપજી, આપ આપની આત્મકથા આલેખો તો કેવું ?”

“કેમ ?” બાપજી બોલ્યા.

“ભક્તોને માર્ગદર્શન મળે તે માટે.”

એકાદ-બે પળ પૂજ્યશ્રી બોલ્યા નહીં. બધા ભક્તોની આંખો પૂજ્યશ્રી સામે ચોંટી રહી. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

“કાગળ, પેન્સિલ લાવો.”

પેલો ભક્ત તો ખુશખુશાલ થઈ ગયો. તેણે તો બીજી જ પળે ખીસામાંથી પેન્સિલ કાઢી અને બાજુમાં જ બેઠેલા એક ભક્ત પાસેથી નોટબુક લઈ લીધી અને લખવા માટે તૈયાર થઈ ગયો. બધા ટટાર થઈ એકધ્યાન બની ગયા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

“લખો,—જેમ દુનિયામાં માણસ આવે છે, પશુ-પંખી, જીવ-જંતુ બધું જન્મે છે, જીવે છે અને મરે છે તેમ આ શરીર પણ જન્મ્યું, જીવ્યું અને મરશે. પૂર્ણવિરામ !” પૂજ્યશ્રી બોલતા બંધ થયા. ભક્તો કાંઈ સમજ્યા નહીં એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

“મારી આત્મકથા પૂરી.”

આ વખતે પણ બધાની ટ્યૂબલાઇટ મોડી મોડી થઈ. બધા સહેજ વાર પછી પૂજ્યશ્રીની આ ગમ્મત સમજ્યા. એટલે બધા ખડખડાટ હસી પડ્યા. લખનારો ભક્ત તો હજુય ના સમજ્યો. તે તો બાઘાની જેમ આમતેમ જોવા લાગ્યો. પછી પૂજ્યશ્રીની ગમ્મત પામી જતાં શરમાઈ ગયો.

આ પ્રસંગ પછી ભક્તોને પૂજ્યશ્રી ક્યારે જન્મ્યા, ક્યાં અભ્યાસ કર્યો વગેરે જાણવાની ઇચ્છા થઈ. પૂજ્યશ્રીને તો પુછાય જ નહીં અને કોઈ પૂછે તો વાત ઉડાવી જ દે. તેથી દીવેરના નાથાભાઈ, ચતુરભાઈ, મીંઢોળના પ્રભાશંકર વગેરે પૂ.માજીને

મળવા ગયા. માજી પાસે વાત કરતાં પૂજ્યશ્રીનો જન્મ કારતક સુદ આઠમ પર નોમને સોમવારના રોજ ગોરજ સમયે થયો હતો. તે દિવસે ગોપાષ્ટમી હતી. બસ આ ભક્તોને આટલી જ જરૂર હતી. બધા પ્રભાશંકરને ઘેર પહોંચી ગયા. જૂનાં ટીપણાં કાઢ્યાં અને ઉથલાવવા માંડ્યા. આમ કરતાં કરતાં છેક સં.૧૯૫૫ની કારતક માસની સુદ પક્ષની નવમીનો દિવસ પૂજ્યશ્રીનો જન્મદિવસ હતો તેમ નક્કી થયું. બસ ! હવે ભક્તોને પૂજ્યશ્રીનો જન્મદિવસ ઊજવવાની લગની લાગી. અમુક ભક્તોમાં વાત વહેતી થઈ ગઈ. તેમણે તે ઉત્સવનું નામ ''રંગજયંતી'' આપી દીધું.

દીવેરના ભક્તો, દાસકાકા તથા બીજા ભક્તો પૂજ્યશ્રીને મળવા ગયા. દાસકાકા બોલ્યા :

''બાપજી, આપની જન્મજયંતી ઊજવવાની દીવેરના ભક્તોની ઇચ્છા છે.''

''જન્મજયંતી ? કોની ? મારી ? મને જ મારી જન્મતારીખ ખબર નથી ને પછી શું ?''

''બાપજી, અમને ખબર છે.'' પ્રભાશંકર બોલ્યા.

''કઈ ?''

''કારતક સુદ નવમી સંવત ૧૯૫૫ અને ગોપાષ્ટમીનો દિવસ - બરાબર ?''

પૂજ્યશ્રી ચમકી ગયા અને અર્થસૂચક મલકાયા. તેમને થયું કે આ લોકો કાચા નથી. પરંતુ તરત જ જરા કડક ભાષામાં બોલ્યા :

''એવી જયંતીઓ ઊજવવાની કોઈ જરૂર નથી. એવાં નાટકો મારે નથી કરવાં.''

બે-ચાર પળ સુધી તો બધાનાં મોં સિવાઈ ગયાં. પરંતુ પછી નાથાલાલ ખૂબ નમ્રતાથી બોલ્યા :

''બાપજી, આપને તો એવી જરૂર ના જ હોય, તેની તો અમને ખબર છે...પણ...''

''પણ અને બણ એવા કોઈ ઉધામા કરવાના નથી. ઘેર જઈને ભગવાનનું નામ લો.''

પ્રભાશંકર બોલ્યા :

''બાપજી, જયંતીનું નામ અને પ્રભુસ્મરણનું કામ એ તો અમારો આશય છે. આપના જન્મદિવસે ભક્તો ભક્તિમાં તરબોળ થશે તે ઓછું છે ?'' બાપજી પાસે જવાબ ન હતો. કોઈની પણ ભાવનાને તેઓ ઠેસ પહોંચાડી શકતા ન હતા. કોઈ પણ ભક્તને તેઓ ભાવના પ્રમાણે સંતોષ આપતા. એટલે તેઓ બોલ્યા :

''બહુ ઠાઠ ના કરશો. એકદમ સાદાઈથી ઊજવજો અને માત્ર દત્તના ભજનો, સંકીર્તન અને ધૂન જ કરવાની. બીજો કોઈ કાર્યક્રમ ન રાખશો.''

નાથાભાઈ આનંદમાં આવી ગયા અને બોલ્યા :

''હા બાપજી, આપ કહેશો તેમ જ થશે. આપની પહેલી જયંતી દીવેરમાં ઊજવાશે.''

બાપજી માત્ર ૐ બોલ્યા.

સંવત ૧૯૯૭ના કારતક સુદ નોમને દિવસે પૂજ્યશ્રીની પ્રથમ ''રંગજયંતી'' દીવેર ગામમાં ધામધૂમથી ઊજવાઈ.

નાથાભાઈ, શંકરભાઈ તથા બીજા ભક્તોએ ખૂબ જ ઉમંગભેર આખા પ્રસંગને ઊજવ્યો. કરનાળીના વેદમૂર્તિ નાથાલાલ શાસ્ત્રી અને બીજા બ્રાહ્મણોએ વેદમંત્ર ઘોષથી

આખું ગામ ગજવી નાંખ્યું. આખું ગામ ભક્તિરસથી તરબોળ થઈ ગયું. તે સમયના રાજપીપળાના રાજજ્યોતિષી શિવપ્રસાદ વિશ્વનાથ જોષીએ બાપજીની કુંડળી બનાવી અને વાંચી.

દાસકાકા છેક રણાપુરથી ચાલતા દીવેર પૂજ્યશ્રીના દર્શને આવ્યા. આવીને પૂજ્યશ્રીના પાદસ્પર્શ કરતાં તેમની આંખો ઊભરાઈ ગઈ.

પૂજ્યશ્રીએ તેમનો હાથ પકડી પોતાની પાસે પાટ ઉપર બેસાડી દીધા અને બોલ્યા :

''દાસ ! આવા શરીરે શું કામ આવ્યા ?''

''બાપજી, આપના દર્શને તો ગમે તેવું શરીર હોય તોય આવું.''

બાજુમાં ઊભેલા નાથાલાલ બોલ્યા :

''બાપજી ! દાસકાકા છેકથી ચાલતા આવ્યા છે.'' પૂજ્યશ્રીએ સહેજ ઠપકાના સ્વરમાં કહ્યું :

''દાસ, ડમણું લઈને આવવું હતું ને. શું કામ ચાલતા આવ્યા ? ઘડપણમાં ક્યાંક ઠેસ વાગે તો પગ ભાંગે.''

''અરે બાપજી, પગ ભાંગે તો સાંધવાવાળો મારો ગુરુ સો વરસનો બેઠો છે. પછી મને શી ચિંતા અને બાપજી તીર્થનાં દર્શન કરવા તો ચાલતાં જ જવાયને ?''

આ સમયના દાસકાકાના મોં પરના ભાવ અકથ્ય હતા, અવર્ણનીય હતા. તેમની આંખોમાંથી સંપૂર્ણ સમર્પણભાવ નીતરી રહ્યો હતો. પૂજ્યશ્રીએ વાત બદલતાં કહ્યું :

''હવે પાછા કોઈના ડમણામાં જજો અને જ્યાં સુધી હું ના આવું ત્યાં સુધી દત્તજયંતી માટે નારેશ્વર ના જશો. રણાપુર છોડશો નહીં.''

સાંજ પડી. ઉત્સવની સમાપ્તિ થઈ. બધા ભક્તો વીખરાયા.

નારેશ્વરમાં દત્તજયંતીની ઉજવણીની તડામાર તૈયારીઓ થવા માંડી. આખું ધામ ધમધમી ઊઠ્યું. દાસકાકાનું મન ઊછળવા માંડ્યું. તેમને નારેશ્વર વહેલા જવાનું મન થઈ ગયું. તેમણે પોતાનું પાગરણ વગેરે આગળ મોકલાવી દીધું. ભાતાના દાબડા પણ નારેશ્વર મોકલી દીધા. તેઓ એકાદ-બે દિવસમાં નીકળવાની તૈયારી કરતા હતા. ત્યાં જ તેમને માંદગીએ અચાનક ઘેરી લીધા. હવે શરીર સાવ નંખાઈ ગયું. દાસ સમજી ગયા કે હવે અંતકાળ નજીક છે. એટલે તેમણે ગુરુદેવનું સ્મરણ ચાલું રાખ્યું અને દાસકાકા પળ વિપળમાં ગુરુધ્યાનમાં લીન થઈ ગયા.

પૂજ્યશ્રી તે વખતે માંડવાના છગન માળીના ભાણેજ વિઠ્ઠલ માળીને ત્યાં ચાંદોદ ખાતે હતા. ચાંદોદમાં ગામેગામથી લોકો દર્શને આવતા હતા. રોજ ભજન, કીર્તન, ધૂનની રમઝટ ચાલતી હતી. ચાંદોદની આજુબાજુનાં ગામડાંઓને ગુરુદેવનું ઘેલું લાગ્યું હતું. બધા કામ-ધંધો, ખેતીવાડી મૂકીને પૂજ્યશ્રીની નિશ્રામાં હાજર થઈ જતા. એક દિવસ સિનોરમાં ચંદનબહેનને ત્યાં પૂજ્યશ્રીને આમંત્રણ આપવા તેમનો દીકરો જીવણલાલ અને બીજા ભક્તો આવેલા. એ જ અરસામાં દાસકાકા મરણપથારીએ છે તેવા સમાચાર લઈને દીવેરથી નાથાભાઈ રામદાસ પટેલ ગાડું લઈને ચાંદોદ આવ્યા. નાથાભાઈને જોઈ પૂજ્યશ્રી ચમક્યા. તે જ પળે ગાડામાંથી કૂદીને નાથાભાઈ પૂજ્યશ્રી પાસે પહોંચી

ગયા. પ્રણામ કરીને નાથાભાઈ બોલ્યા : "બાપજી ! દાસકાકા છેલ્લી ઘડીઓ ગણે છે. આપને યાદ કરે છે."

એક પળનો પણ વિલંબ કર્યા વગર પૂજ્યશ્રીએ સિનોરના જીવણભાઈને બોલાવ્યા અને કહ્યું :

"મારે તાત્કાલિક રણાપુર જવું પડે તેમ છે. તેથી હું સિનોર આવી શકીશ નહીં. તમે મારી ખુરસી તથા સાથેની ભજનમંડળીને નાવડી રસ્તે સિનોર લઈ જાવ." વહેલી સવારે કોઈ રોકે નહીં તેવા વિકટ ગાડા રસ્તે તેઓ રણાપુર પહોંચી ગયા.

પૂજ્યશ્રીને આવેલા જોઈને દાસકાકાની આંખો ચૂઈ પડી. તે જ સમયે ધોધમાર વરસાદ પડવા માંડ્યો. દાસકાકાએ પૂજ્યશ્રીને કોઈ તકલીફ ના પડે એટલે ઘરનાં બધાંને ઉપરાછાપરી સૂચનાઓ આપવા માંડી અને જ્યારે ખાતરી થઈ કે પૂ.ને હવે કોઈ તકલીફ નહીં પડે એટલે શાંત થયા. પૂજ્યશ્રીએ એક વાર દાસકાકાને કહેલું કે તમારી અંતિમ પળોમાં હું ગમે ત્યાં હોઈશ તોપણ આવી જઈશ. તે પ્રમાણે પૂજ્યશ્રી સમયસર આવી ગયા. પૂજ્યશ્રી દાસકાકાના માથા પાસે બેઠા. થોડી વારે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"દાસ ! હવે પ્રભુસ્મરણમાં જ લીન રહો. જયંતીની કોઈ ચિંતા કરશો નહીં. ત્યાં બધું જ બરાબર છે." પછી પૂજ્યશ્રીએ દીવેરના ચતુરભાઈ થાણેદારને કહ્યું :

"થાણેદાર, હવે હું નારેશ્વર જાઉં છું. તમે દાસના દહાડોપાણી વગેરે અંતિમક્રિયા પતી જાય ત્યાં સુધી અહીં હાજર રહેજો અને બધાને માર્ગદર્શન આપજો."

ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીએ મૂળીબહેનને તથા રુક્ષ્મણીબહેનને જરૂરી સૂચનાઓ આપી અને નારેશ્વર જવા નીકળી ગયા.

દાસકાકા ખૂબ જ ગંભીર થતા ગયા. તેમણે મૂળીબહેનને બોલાવ્યાં અને પૂજ્યશ્રીનાં લખેલાં ભજનો એક પછી એક ગાવાની સૂચના કરી. મૂળીબહેને ખૂબ જ ભાવપૂર્વક આંખમાં આંસુ સાથે ભજનો ગાવાં માંડ્યાં. દાસકાકા ભજનોના ભાવમાં તલ્લીન થઈ ગયા અને છેલ્લે :

"દત્તાત્રેય કૃષ્ણ હરે, પાહિ પાહિ મામ્-

એ ભજનમાં પ્રાણને લીન કરી દઈ 'પાહિ-પાહિ…મામ્' એમ ત્રણ વખત ઉચ્ચારીને તેઓ ગુરુદેવમાં ભળી ગયા.

સં.૧૯૯૭ના કારતક વદ-૧૩ને બુધવારની રાત્રે દશ વાગે દાસકાકાએ દેહ છોડ્યો. આ એ જ દિવસ હતો જ્યારે મહારાષ્ટ્રના સંત શિરોમણિ જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ નિર્વાણ પામ્યા હતા.

ગુરુવારે સવારે જ્યારે એમનો નશ્વરદેહ અગ્નિદેવને સોંપાયો ત્યારે નારેશ્વરમાં ગુરુવારના ભજનોની ધૂન ચાલું હતી. નારેશ્વરમાં હાજર એક એક ભક્તની આંખો ચૂઈ પડી. નારેશ્વરનાં એક-એક ઝાડ-પાને દાસકાકાને મૌન અંજલિ આપી. દાસકાકાએ આખી જિંદગી દાસ્યભક્તિમાં વિતાવી જીવન જીવી જાણ્યું અને મૃત્યુ પણ ભલભલા સંતોને શરમાવે એવું માણ્યું. દાસકાકા આખી જિંદગી ઘસી નાખીને નારેશ્વરના વિકાસમાં અને પૂજ્યશ્રીની સેવામાં પાયાની ઈંટ સમાન બની ગયા. ગમે તેવા સુંદર મહેલમાં

પાયાની ઈંટનું મહત્ત્વ ખૂબ હોય છે. એ પાયાની ઈંટના કારણે જ મહેલ પર ચઢેલા કળશ સ્થિર રહી શકે છે. પાયાની ઈંટ ક્યારેય દેખાતી નથી છતાં તેના વગર મહેલ ઊભો રહી શકતો નથી.

સ્વયં પૂજ્યશ્રીએ દાસકાકા માટે ૧૯૯૭ની ગુરુદ્વાદશીને દિવસે લખ્યું છે :

*"દાસકાકાને ચાલ્યા ગયે ઘણો વખત થઈ ગયો. પણ એ યાદ ના આવતા હોય એવો દિવસ ભાગ્યે જ આથમતો હશે. એમના વગર અહીં અંધારું છે. એમનો સૌની સાથે પાણી જેવો મિલનસાર શિશુભોળો સ્વભાવ, વૃદ્ધ હોવા છતાં જુવાનિયાને પણ શરમાવે તેવો અદમ્ય ઉત્સાહ, અવધૂતની અકિંચન બાદશાહીને શોભે એવી કરકસર અને ઝીણવટ આત્મોવશ્ય સમદૃષ્ટિ, નિરપેક્ષ, નિરહંકાર, મૂક સેવાભાવ વગેરે ગુણોની તો હવે સંભારી સંભારીને વાતો કરવાની જ રહી. અવધૂતની શરૂઆતની અકલ્પ્ય ઉન્મત્તવૃત્તિને તો એ જ જીરવી શકે. એમનું જીવન કોઈ કર્મયોગીના જેવું આદરણીય હતું. એમનું મૃત્યુ ભલભલા ભક્તને પણ ઈર્ષ્યા ઊપજાવે તેવું હતું. શહેરના ઘોંઘાટથી દૂર, કીર્તિ કે મોટાઈની લેશ પણ લાલસા રાખ્યા વગર પ્રવાહ પતિત કર્તવ્યકર્મને નિષ્કામ વૃત્તિથી બજાવતા, શ્વાસે શ્વાસે સેવાવૃત્તિથી જીવતા, કોઈ આદર્શ ગૃહસ્થીની માફક તેઓ જીવ્યા અને ગયા તે પણ મરીને અમર થવા માટે…ભાવિ કાર્યકરો એમનો આદર્શ નજર આગળ સતત જીવતો રાખી એમણે સેવેલાં સ્વપ્નોને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા માટે દરેક પ્રયત્નો કરી છૂટે એવી મારી મનીષા છે."

પૂજ્યશ્રીના પત્રના શબ્દેશબ્દમાંથી દાસકાકા માટે અહોભાવ, પ્રેમ, લાગણી, કૃતજ્ઞતા ટપકે છે.

દાસકાકાના હુલામણા નામથી જાણીતા અને અનન્ય દાસ્યભક્તિથી પરમ પદની પ્રાપ્તિ કરનાર, આજના નંદનવન સમા નારેશ્વરના આદ્યપ્રણેતા (જો પૂજ્યશ્રીને તેમણે આ સ્થાન ન બતાવ્યું હોત તો પૂજ્યશ્રી ક્યાં હોત તે કહી શકાય નહીં) નારેશ્વરના અણુએ અણુમાં વ્યાપી જનાર અને તેના પાયાની પ્રથમ ઈંટ બની ધરબાઈ જઈ જીવન સાર્થક કરીને ભવોભવનાં બંધન કાપી નાખનાર દાસકાકાએ ગરીબીની રેખાથી પણ ખૂબ નીચી સ્થિતિએથી જીવનોન્નતિ કરીને આજની આત્મવૈભવની ઉત્તમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી.

રણાપુરના નરસિંહ સોનીને બાળકો ન હતાં. તેમ સીસોદરાના કાનજીભાઈને દત્તક લીધેલા. કાનજીભાઈ ખૂબ ગરીબ હતા. દાસકાકા તેમના પુત્ર હતા. માત્ર આઠ વર્ષની ઉંમરે માતા ગુજરી ગયાં. તેર-ચૌદ વર્ષની ઉંમરે પાંચ ચોપડી ભણેલા હરગોવિંદદાસે રણાપુરમાં સોનીનું કામ શરૂ કર્યું.

કાનજીભાઈના મૃત્યુ પછી બધા ભાઈઓ છૂટા થઈ ગયા. તેથી હરગોવિંદદાસે સ્વતંત્ર ધંધો શરૂ કર્યો. તેમણે ખૂબ નીતિથી અને પ્રમાણિકતાથી વ્યવસાય કરવા માંડ્યો. પૈસાની તીવ્ર અછત હોવા છતાં હિંમત કરી મકાન લીધું. તેના પૈસા હપ્તાથી ભર્યા,

* આ પત્રનો થોડો ભાગ આગળ આવી ગયો છે. પરંતુ આ સ્થળે પૂજ્યશ્રીની દાસકાકા તરફની લાગણીને દર્શાવવા પુનરોક્તિદોષ વહોરીને પૂર્ણ પત્ર અત્રે આપ્યો છે.

તેઓ રણછોડજીના મંદિરમાં અન્નકૂટનો ફાળો નિયમિત આપતા અને ઘરના દેવઘરમાં કાયમ પૂજા કરતા.

તેમના મિલનસાર, પરગજુ, ઉદાર સ્વભાવ તથા નેકી અને સચ્ચાઈ જેવા ગુણોને કારણે ગામમાં બધા તેમનો આદર કરતા. નર્મદાના બન્ને કાંઠાના એટલા વિસ્તારમાં ગામોના લોકોમાં તેમની બહુ ઊંચી નામના હતી. કમાણીના ૧૦% તેઓ ધર્મકાર્યમાં ખર્ચતા.

દાસકાકાને બે દીકરીઓ હતી—મણીબહેન અને મૂળી. મણી નાનપણમાં જ મૃત્યુ પામી. તેથી મૂળીને ખૂબ લાડથી ઉછેરી.

તેમને સાધુસંતો તરફ અત્યંત ભક્તિભાવ હતો. થોડાં વર્ષો પહેલાં રણછોડરાયના મંદિરમાં આવેલા એક સાધુની વર્ષો સુધી સેવા કરેલી. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીનો ભેટો થયો અને પછી તેઓ દાસ્યભક્તિના રંગે એવા તો રંગાઈ ગયા કે તેમણે તેમનું જન્મ-જીવન અને મરણ ઉજાળી દીધું.

આ બાજુ નારેશ્વર ખાતે દત્તજયંતીની ઊજવણીની તડામાર તૈયારીઓ ચાલુ હતી. અનાજનાં ગાડેગાડાં ઠલવાવાં લાગ્યાં. વળીઓ, વાંસ, ચાદરાં, પાથરણાં વગેરે સ્થાનમાં આવવા લાગ્યાં. ગામેગામની ભજનમંડળીઓ આવી ગઈ. દૂર-દૂરના ભક્તો સેવા કરવા આવી ગયા. રોજ સો-દોઢસો માણસોનું રસોડું સવાર-સાંજ થવા લાગ્યું. બધા જ ભક્તો પોતાથી શક્ય બધી જ સેવાઓ ભગવાનનું નામ લેતા લેતા આપવા લાગ્યા.

આમ છતાં દરેકને દાસકાકાની ગેરહાજરી સાલતી. ક્યારેક દાસકાકાની યાદ આવતાં આંખો ભીની થઈ જતી. દાસકાકાની દોરી આપેલી માર્ગદર્શક રેખા પ્રમાણે બધા ભક્તો કામ કર્યા કરતા. જયંતીના બે દિવસ બાકી હતા. ત્યારે ગુરુલીલામૃત પારાયણ શરૂ થઈ ગયું. ઘણા ભક્તો પારાયણ કરવા બેઠા. છેલ્લાં બે વર્ષથી ગુરુલીલામૃત પારાયણ થતાં હતાં. ગઈ સાલના કરતાં આ વખતે ઘણા વધારે ભક્તો પારાયણ કરતા હતા.

મંડપો, તોરણો, ધજા, પતાકા, કમાનો તૈયાર થવા માંડી. ઘેર-ઘેરથી ઘંટીઓ આવી ગઈ અને હારબંધ ગોઠવાઈ ગઈ. સૌથી પહેલાં પૂજ્યશ્રીએ લોટ દળવાનું શરૂ કર્યું. એક ઘંટી ઉપર પૂજ્ય માજી બેસી ગયાં.

જયંતીના આગલા દિવસે મંડપો બંધાઈ ગયા. હજારો ભક્તો સ્થાનમાં આવી ગયા અને મંડપોમાં રહેવા લાગ્યા. હજુ પણ ભક્તોનો પ્રવાહ અવિરતપણે ચાલું જ હતો. સેંકડો ગાડાં, ડમણિયાં ભેગાં થઈ ગયાં. દશે દિશાઓ ગુરુદેવ દત્તની ધૂન-ભજનથી ધમધમવા લાગી. બધા જ મંડપો ચિક્કાર થઈ ગયા. સેંકડો ભક્તોને રહેવા માટે જગ્યા ના મળી, તેથી તેઓએ બાજુનાં ખેતરોમાં ધામા નાંખ્યા. બપોરના બે-એક વાગ્યા હશે પૂજ્યશ્રી શૌચ માટે રેવાતીરે જવા નીકળ્યા. જતાં જતાં તેમની નજર ખેતરમાં પડી. ત્યાં બાળકો-સ્ત્રીઓ, પુરુષો મળી લગભગ બસો-ત્રણસો માણસો તાપમાં તપતાં બેઠાં હતાં. પૂજ્યશ્રીને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમને થયું કે હું ગુફામાં બેસી રહું અને આ ભક્તોને તાપમાં તપવું પડે તે કેમ ચાલે ? તેમણે તરત જ એક ભક્તને બોલાવ્યો અને કહ્યું :

“ભીમસિંહ, બાજીને બોલાવો.”

થોડીક જ ક્ષણોમાં બાજી હાજર થઈ ગયા. તે બોલ્યા,

“શી આજ્ઞા છે, બાપજી ?”

“બાજી, હમણાં ને હમણાં મંડપ બાંધી દો અને આ ખેતરમાં તપે છે, તેમને તેમાં સ્થાન આપો અને જુઓ જ્યાં સુધી એ લોકો મંડપમાં નહીં જાય ત્યાં સુધી હું પણ અહીં તાપમાં જ બેસીશ.” એમ કહી પૂજ્યશ્રી ત્યાં જ બેસી ગયા.

બાજી તો દોડ્યા. બધા જુવાનિયાઓની મદદથી ત્રણેક કલાકમાં મંડપ બંધાઈ ગયો અને ખેતરમાં બેઠેલા બધાને તેમાં સમાવી લીધાં.

દરમિયાન પૂજ્યશ્રીને રેતીમાં બેઠેલા જોઈ ભક્તો ત્યાં આવી તેમની સામે બેસી ગયા અને ત્રણ કલાક ધૂન કરી. બધાને મંડપમાં સમાવી દઈ બાજી પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા અને બોલ્યા :

“બાપજી ! આપ મંડપ જોવા ચાલો.”

બાપજીએ મંડપ જોયો અને તેમાં ખેતરવાળા ભક્તોને જોયા. પછી ગુફામાં ગયા.

સં.૧૯૯૭ની દત્તજયંતી ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવાઈ. આ પહેલી દત્તજયંતી હતી, જ્યારે દાસકાકા હાજર ન હતા. તે જ રાત્રે ટ્રસ્ટીઓની સભા ભરાઈ અને દાસકાકાને અંજલિ આપી તે અક્ષરસઃ નીચે મુજબ છે.

શ્રી અવધૂત નિવાસ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓની તા.૧૪-૧૨-’૪૦ સં.૧૯૯૭ માગસર સુદ-૧૫ના રોજ ભરાયેલી સભામાં દાસકાકાને અંજલિ આપી. અંજલિમાં ટ્રસ્ટીઓએ લખ્યું છે :

“નર્મદાકાંઠે પૂ.મહારાજશ્રી રંગ અવધૂતને જ્યારે કોઈ જ નહોતું પિછાનતું ત્યારે તેમને સાચા સ્વરૂપમાં પોતાની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી પારખી, તેમને નિવસવા માટે વ્યવસ્થા કરી આપનાર અને તે દિવસથી તે આજ પંદર વર્ષ પર્યંત જેમણે અનન્ય, એક નિષ્ઠ ભાવથી પૂજ્યશ્રીની અને ઉત્તરોત્તર વિકાસ પામીને ટ્રસ્ટના સ્વરૂપમાં પરિણમેલા સ્થાનની અતિ ઝીણવટથી, અવિશ્રાંત, પરિશ્રમપૂર્વક સેવા કરવા માટે પોતાનું તન, મન, ધન સર્વસ્વ દેવપ્રિત્યર્થે પૂજ્યશ્રીના ચરણે સમર્પણ કરીને, ભલભલા ઉત્સાહી, ઉમંગી, જુવાન કાર્યકરોને શરમાવે એવી મૂક સેવાભક્તિનું અપ્રતિમ જ્વલંત દૃષ્ટાંત પોતાની પ્રત્યેક કૃતિથી પૂરું પાડનાર વિરલભક્તને મુમુક્ષુ શ્રી હરગોવિંદદાસ કાનજીભાઈ સોની સં.૧૯૯૭ના કારતક વદ ૧૩ને બુધવારે રાતના દશ વાગ્યે દેવ થયાં છે. તેથી ટ્રસ્ટને અને સ્થાનને ન પૂરી શકાય એવી ખોટ પડી છે. તેમના અવસાનથી સ્થાને અને ટ્રસ્ટે એક અજોડ સેવક અને ભક્ત, બેનમૂન કાર્યકર્તા અને અતિ પ્રતિષ્ઠિત સજ્જન ગુમાવ્યો છે. પરમાત્મા સદ્‌ગતના આત્માને પરમ શાંતિ આપો. એમના કુટુંબીજનોને તેમની ગં. દીકરી મૂળીબહેનને અને વૃદ્ધ પત્ની ગં.શ્રી રુક્ષ્મણીબહેનને જે ખોટ પડી છે તે સહન કરવાનું પ્રભુ એમને બળ આપે.”

દાસકાકાની ગેરહાજરી સ્થાનમાં ક્યાંય સુધી વર્તાતી રહી. ભક્તોને દાસકાકા વારેઘડીએ યાદ આવી જતા. જોકે મૂળીબહેને સ્થાનની સેવા ધીમે ધીમે સ્વીકારવા માંડી. પૂ.માજીએ સમગ્ર સ્થાનનો કાયાકલ્પ કરવા માંડ્યો.

દાસકાકા જતાં તેમની જગ્યાએ મોદીકાકાએ સ્થાનનો વહીવટ સંપૂર્ણપણે સંભાળી લીધો.

સં. ૧૯૯૭માં પૂજ્યશ્રીની પ્રથમ રંગજયંતી દીવેરમાં ઉજવાઈ. પછી ત્રણ વર્ષ સુધી રંગજયંતી ઉજવાઈ નહીં. તે દિવસે પૂજ્યશ્રી નારેશ્વરમાં જ રહેતા અને કોઈ રંગજયંતી બાબત વાત કરે તો તે વાત ઉડાવી દેતા. વાત કરનારની વાત ઉપર ઠંડું પાણી રેડતા. આમ છતાં સાયર ગામના મૂળજી ગોર દર વર્ષે નારેશ્વરમાં નાનો સરખો ભંડારો કરતા અને રાત્રે ભજનકીર્તન કરી જયંતીની પૂર્ણાહુતિ કરતા. ભક્તોનો ઉમંગ વધતો જતો હતો. તેઓ પૂજ્યશ્રીને વારે ઘડીયે રંગજયંતી ઉજવવા માટે વિનવણી કરવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીને લાગ્યું કે લોકો હવે ઝંપવા દેશે નહીં. સં. ૨૦૦૧ની કારતક સુદ ૯ નજીક આવતી હતી. એટલે પૂજ્યશ્રી કારતક સુદ-પને દિવસે કોઈ કામનું નિમિત્ત બનાવી શુક્લતીર્થ જતા રહ્યા. શુક્લતીર્થમાં પણ ભક્તો ઝંપવા દેતા ન હતા. આખો દિવસ પૂજ્યશ્રીને ચેન પડવા દેતા ન હતા. પૂજ્યશ્રીને થયું કે જો શુક્લતીર્થ રહેશે તો પણ ભક્તો ધમાલ કર્યા વગર નહીં રહે. એટલે આઠમની રાત્રે નીકળી જઈ નોમનો દિવસ નાવડીમાં કાઢી નાંખી રાત્રે છાનામાના નારેશ્વરમાં પાછા આવી જવું આવો નિર્ણય કર્યો.

ઝણોરના દરબાર ભીમસિંહજીએ આ વાત જાણી એટલે તેમણે આઠમની સવારે શુક્લતીર્થ પહોંચી જઈ પૂજ્યશ્રીને નારેશ્વર જતાં ઝણોર ઊતરવા વિનંતી કરી. પૂજ્યશ્રીએ કોઈ પણ જાતનો ઉધામો ન કરવાની શરતે સંમતિ આપી.

દરબારે ગામને પાદરે આવેલા રામજી મંદિરના મહંતને મળી રાતે બાપજીને ઉતારો આપવાની વ્યવસ્થા કરી આવ્યા. રાત્રે લગભગ નવ વાગે પૂજ્યશ્રી ઝણોર આવ્યા. કિનારા ઉપર દરબાર અને બીજા ત્રીસ-ચાલીસ ભક્તો પૂજ્યશ્રીની રાહ જોતા ઊભા હતા. પૂજ્યશ્રી હોડીમાંથી ઊતર્યા કે તરત જ "ગુરુદેવ દત્ત"થી કિનારો ગાજી ઊઠ્યો. એક પછી એક બધાએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી પૂજ્યશ્રીને રામજી મંદિરમાં ઉતારો આપી તેમની સેવામાં બે ભક્તોને મૂકી દરબાર અને બીજા ભક્તો ગામમાં ગયા.

લોકોમાં અદમ્ય ઉત્સાહ આપમેળે જ પ્રગટી ગયો. સ્વ પ્રેરણાથી જ લોકો પૂજ્યશ્રીના સ્વાગત વગેરેની તૈયારીઓ કરવા લાગ્યા. રાતોરાત ગામમાં તોરણો, ધજા, પતાકા બંધાઈ ગયાં. રસ્તાઓ સાફ થઈ ગયા. ઘેર-ઘેર આસોપાલવનાં તોરણો બંધાઈ ગયાં. રસ્તાઓ પર પાણી છંટાઈ ગયું. પૂજ્યશ્રીને બેસવા માટે નાનો સરખો ફૂલોથી આચ્છાદિત મંચ તૈયાર થઈ ગયો. એવું તો ઘણું ઘણું લોકોએ પૂજ્યશ્રીની આગતાસ્વાગતા માટે કર્યું.

સવાર પડી. બરાબર છને ટકોરે રામજી મંદિરના ઓટલા ઉપર ચોઘડિયાં વાગ્યાં સાથે શરણાઈનો સૂર પવિત્રતા રેલાવી રહ્યો. તે જ પળે અંદર રહેલા પૂજ્યશ્રી ચમકી ગયા. તેમને થયું કે લોકોએ ભારે તૈયારીઓ કરી લાગે છે. બરાબર સાત વાગે વાજાંવાળા આવી ગયા. તેમણે બહાર 'રઘુપતિ રાઘવ રાજા રામ'ની ધૂન ચાલું કરી. પૂજ્યશ્રી હવે પૂર્ણપણે સમજી ગયા. તેમણે તાત્કાલિક દરબારને બોલાવ્યા અને કહ્યું :

"દરબાર ! દગો થતો હોય તેમ લાગે છે."

દરબાર વાત સમજી ગયા. તેઓ તરત જ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નમી પડ્યા અને બોલ્યા :

"બાપજી, આમાં મેં કશું જ કર્યું નથી. લોકો પોતાની જાતે જ ઉત્સાહપૂર્વક આ બધું કરે છે, તો હું તેમને કેવી રીતે રોકી શકું ? આપના પરના એમના અધિકાર વચ્ચે મારાથી કેમ અવાય ? અને બાપજી ! આમ તો આ બધા આડે રસ્તે બહુ પૈસા વાપરે છે, તો તેમના બે પૈસા ધર્મને માર્ગે વાપરવા દોને ! એમ થતું હોય તો ખોટું પણ શું છે ?"

પૂજ્યશ્રી કાંઈ બોલ્યા નહીં. ગુરુદેવની મરજી પ્રમાણે થાય છે એમ નક્કી કરી સંજોગોને અનુકૂળ થવાનો નિશ્ચય કરી લીધો.

લગભગ આઠ વાગે આખું ગામ રામજી મંદિરને ઝાંપે આવી ગયું. પૂજ્યશ્રીને શણગારેલી બગીમાં બેસાડી ડંકા, નિશાન, બૅન્ડવાજાં સાથે આખા ગામમાં ફેરવ્યા અને ગામના ચોરા પાસે બનાવેલા મંચ ઉપર પૂજ્યશ્રીની પધરામણી કરી. આખો દિવસ ભજન-કીર્તન, ધૂન, દત્તબાવની, પૂજા-અર્ચના કરતાં કરતાં આખું ગામ પૂજ્યશ્રીમય બની દત્તભક્તિમાં તરબોળ થઈ ગયું.

સં. ૧૯૯૭ પછી આ છેંતાલીસમી રંગજયંતી સં. ૨૦૦૧માં ઝણોરમાં ઉજવાઈ.

ઝણોરના ઠાકોર ભીમસિંહજી બાજીના સાસુ સૂરજબા નાંદ ગામનાં ઠકરાણા હતાં. પૂજ્યશ્રી તેમને મોટીબા કહેતા. એક વખત સૂરજબાને જંદ વળગ્યો. તેઓ ખૂબ તોફાન કરતાં. જ્યારે જંદ ઉપાડો લે ત્યારે એક તોલા જેટલું અફીણ ખાઈ જાય. એક વખત તેઓ ખૂબ તોફાને ચઢ્યાં અને એમ કરતાં તેઓ તેમના પતિની જ છાતી ઉપર ચઢી બેઠાં. ઉપર બેસી તેમણે તેમનું માથું પતિની છાતી પર જોરજોરથી અફાળ્યું. આને કારણે તેમના પતિ હબક ખાઈ ગયા અને ટૂંક સમયમાં જ મૃત્યુ પામ્યા.

બાજીના એક સગા અંબુભાઈ સાયરમાં રહેતા હતા. તેમણે બાજીને સૂરજબાને પૂજ્યશ્રી પાસે લાવવા જણાવ્યું. બાજી સૂરજબાને લઈને પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા. આ વખતે તેમને વિધવા થયે માત્ર આઠ-નવ દિવસ જ થયા હતા. ઠાકોરોની જ્ઞાતિમાં વિધવાને લાંબા સમય સુધી બહાર નીકળવાની સમાજ છૂટ આપતો નથી. આમ છતાં બીમારીની ગંભીરતાને ધ્યાનમાં લઈ બાજી તેમને લઈ આવ્યા. કુટિરથી થોડે દૂર નાની સરખી ઝૂંપડી કરી તેમાં રાખ્યાં.

આ સમયે નારેશ્વરમાં પૂજ્યશ્રીની સેવામાં મીંઢોળના પ્રભાશંકરભાઈ હતા. તેઓ બોલ્યા :

"બાપજી, આ ડોસી મરી જશે અને આપણને અપજશ મળશે."

પૂજ્યશ્રી કહે, "પ્રભાશંકર ! અવધૂતને યશનો મોહ હોય તો એને અપયશનો શોક હોયને ? ભગવાનને લીલા કરવી હશે તો એને મટાડશે."

એ જંદ એટલું બધું તાકાતવાન હતું કે ચાર-પાંચ માણસો મળીને પણ પૂજ્યશ્રીની ગુફા સુધી લઈ જવું અઘરું પડે. એક દિવસ તો ધૂપનું પાત્ર ફગાવી દીધું. એની સાથે જ પૂજ્યશ્રીએ તેને પોતાની પાવડી મારી. તે જ પળે તે શાંત થઈ ગયાં.

પૂજ્યશ્રીએ એક ડંડો અભિમંત્રિત કરી રાખ્યો હતો. આ દંડો હઠીલાં ભૂતપિશાચો માટે જ ઉપયોગ કરતા. પૂજ્યશ્રી એને "બ્રહ્મદંડ" કહેતા. આજે પણ એ બ્રહ્મદંડ ચાંદીમાં મઢાવીને કાચના કવરમાં શાંતિનીકુંજમાં રાખ્યો છે. સૂરજબાને અફીણ આપવાનું બંધ કરી દીધું. ટૂંક સમયમાં જ સૂરજબાનું જંદ ભાગી ગયું. ત્યારથી ભીમસિંહ બાજી પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત બની ગયા. દત્તજયંતી વખતે પહેરો ભરવાનું કામ બાજી ભગત અને તેમની ટુકડી કરતી.

ઝણોર ખાતે રંગજયંતી થઈ એટલે ભક્તોમાં હિંમત આવી. ઉમલ્લાના ભક્તોએ સુડતાલીસમી રંગજયંતી માટે પૂજ્યશ્રીને મનાવી લીધા. ઉમલ્લામાં ખૂબ જ ધામધૂમથી ઉજવાઈ.

વડોદરા પાસે આવેલા પોર ગામમાં મણિશંકર પુરાણી નામના સાત્ત્વિક, કર્મકાંડી, ભોળા અને સરળ બ્રાહ્મણ રહેતા હતા. યજમાનવૃત્તિ અને ખેતી પર પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા.

એક વખત તેમનાં પત્ની કમળાબહેનના ગળા પર રસોળી થઈ. દિવસે દિવસે તે વધવા લાગી. મણિભાઈએ ખૂબ દવા કરાવી. ઘણા બધા દિવસો વહી ગયા. પણ રસોળી ઘટવાનું કે મટવાનું નામ જ ના લે. કમળાબહેનનો આખો કાન ઢંકાઈ ગયો. તેમાં પાક થયો. અત્યંત દુખાવો થવા લાગ્યો. કમળાબહેન દુઃખને કારણે ખૂબ કણસતાં. દિવસોના દિવસો સુધી તેઓ રાતે સૂઈ ના શક્યાં. મણિશંકર તેમને વડોદરા ડૉ.ચંદ્રચૂડ પાસે લઈ ગયા.

ડૉ.ચંદ્રચૂડે કમળાબહેનને તપાસ્યાં અને પછી બોલ્યા : "રસોળીનાં મૂળિયાં ગળામાં ખૂબ ઊંડે સુધી ગયાં છે. તેથી ઑપરેશન દરમિયાન ધોરી નસ પણ કપાઈ જવાની શક્યતા છે અને જો ધોરી નસ કપાઈ જાય તો દર્દીને બચાવી ના શકાય. એમને ઘેર લઈ જાવ, સેવા કરો અને જો બચે તો તમારાં નહીં તો..."

મણિલાલને માથે વીજળી ત્રાટકી પડી. તેઓ કમળાબહેનને ઘેર પાછા લાવ્યા. ડૉક્ટરની વાત જાણી ઘરમાં રોકકળ થઈ ગઈ. જેને જાણ થઈ તે બધા આવવા લાગ્યા. ઘરમાં, ફળિયામાં અને ગામમાં સોપો પડી ગયો.

મણિલાલની પડોશમાં જ ગોવિંદ નામનો તેર વર્ષનો એક છોકરો રહેતો હતો. (હાલના સ્વ.ગોવિંદલાલ ઉપાધ્યાય) તે પણ આ રોવાનો અવાજ સાંભળી કુતૂહલવશ તેમને ત્યાં ગયો. મણિશંકરનો દીકરો ગોવિંદનો મિત્ર હતો. તેણે હકીકત જાણી. એટલે ગોવિંદે કહ્યું : -

"તેમાં ગભરાવ છો શું ? નારેશ્વર જાવ. ત્યાં મહાસમર્થ સંત રંગઅવધૂત મહારાજ બેઠા છે. તે બધું જ મટાડી દેશે."

મણિશંકરને તો જાણે અફાટ રણ વચ્ચે મીઠા પાણીની વિરડી મળી. તેઓ બોલ્યા :

"તો ગોવિંદ, તું ભાઈલાલને લઈ નારેશ્વર જા અને બાપજીને બધી વાત કર."

ગોવિંદ અને ભાઈલાલ તાત્કાલિક સાઇકલો લઈ નીકળ્યા. નારેશ્વર પહોંચતા રાત પડી ગઈ.

મોદીકાકાની રૂમ બહાર એક ફાનસ લટકતું હતું. તેઓ તે બાજુ ગયા.

બહાર પગરવ સાંભળી મોદીકાકા બહાર આવ્યા. ફાનસના અજવાળામાં તેઓ ગોવિંદને ઓળખી ગયા. તેમણે પૂછ્યું, "કેમ ગોવિંદ ! અત્યારે ?...અંદર આવ." એમ કહી મોદીકાકા રૂમમાં ગયા. છોકરાઓને બેસાડ્યા. પાણી આપ્યું. પછી ગોવિંદે બધી વાત કરી અને અંતે ઉમેર્યું.

"કાકા ! કમળાકાકી બચશે નહીં. આપણે કંઈક કરવું જ પડશે."

"પણ આજે તો બાપજીને મૌન છે. તેઓ બોલશે જ નહીં." મોદીકાકા બોલ્યા.

એમ સાંભળતાં જ ભાઈલાલ રડી પડ્યો અને બોલ્યો : "કાકા ! મા નહીં બચે ? તો હવે હું શું કરીશ ?" તેને ડૂસકાં ચડી ગયાં.

મોદીકાકાનું હૃદય દ્રવી ગયું. તેઓ બોલ્યા, "કંઈ વાંધો નહીં. હું કાગળ-કલમ મૂકું છું. પૂજ્યશ્રી લખીને સૂચના આપશે. તમે રેવામાં સ્નાન કરી આવો."

છોકરાઓ તો દોડ્યા. અંધારી રાતે રેવામાં પહેરેલાં કપડે જ ડૂબકી મારી. જેવા ગયા હતા તેવા જ દોડતા દોડતા ગુફા આગળ આવી ગયા. તે વખતે પૂજ્યશ્રી કાગળ ઉપર કાંઈ લખતા હતા. છોકરાઓએ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. ચિઠ્ઠી લઈ મોદીકાકા સાથે બધા મોદીકાકાના ઓરડે ગયા. તેઓ પૂજ્યશ્રીએ શું લખ્યું છે તે વાંચવા તલપાપડ થઈ ગયા હતા. તેમને મોદીકાકાની ચાલ ખૂબ ધીમી લાગી. ઓરડામાં જઈ ફાનસના અજવાળામાં વાંચ્યું :

"દીકામળી લસોટવી, તેમાં કાળી માટી ભેળવી લેપ લગાવવો. દિવસમાં બે-ત્રણ વખત લેપ કરવો."

છોકરાઓ મારતી સાઇકલે અડધી રાત્રે પોર પહોંચ્યા. રાતે ને રાતે જ દીકામળી અને કાળી માટીનો લેપ કર્યો. સવાર પડતાં સુકાઈ ગયેલી માટીને કારણે ભયંકર વેદના થવા લાગી. આખો દિવસ તેઓ ખૂબ જ અસ્વસ્થ રહ્યાં. થોડી થોડી વારે તેઓ ભયંકર ચીસ પાડી ઊઠતાં. આખા ઘરમાં બધાંનાં હૃદયના ધબકારા બેવડાઈ જતા. રાત પડી. વેદના વધતી ગઈ. વધતી જ ગઈ. તેમનો કંઠ રૂંધાવા લાગ્યો. શ્વાસ લઈ શકાતો ન હતો. ગભરામણ થવા લાગી. આખા શરીરે પરસેવો થઈ ગયો. અસહ્ય પીડાને કારણે તેઓ બેભાન થઈ ગયાં. તેઓ ડચકાં ખાવા લાગ્યાં. છેલ્લા શ્વાસ ચાલવા લાગ્યા.

બધાં અત્યંત ગભરાઈ ગયાં. ઘરમાં રડારોળ થઈ ગઈ. શું કરવું તે સૂઝતું ન હતું. કમળાબહેન એકાદ ઘડીમાં હતાં ન હતાં થઈ જશે તેવી બધાંને પાકી ખાતરી થઈ ગઈ.

પડોશના એક વૃદ્ધાએ આવી ગાયના છાણથી ભોંય પર ચોકો કરી નાંખ્યો, દર્ભ વગેરે તૈયાર કરાવ્યાં. નવાં કપડાં કઢાવ્યાં, સૌભાગ્યવતી હોવાથી સુંદર શણગાર તથા નવાં કપડાં પણ તૈયાર કરી દીધાં. આખા ઘરમાં કાળો કેર વર્તાઈ ગયો. એટલામાં એક ભાઈ આવ્યા અને વ્યંગમાં બોલ્યા : "કેમ ગયાતાને નારેશ્વરે ! એ બાવાએ શું આલ્યું ? માટી ચોપડાવે તે વળી રોગ મટતા હશે ? ગયા હતા મોટે ઉપાડે એ બાવા જોડે." એટલું બોલીને એ ભાઈએ ખૂબ જ ઘૃણાસ્પદ હાવભાવ કર્યો.

ગોવિંદે આ વાત સાંભળી. તેનું અંતર ચિરાઈ ગયું. તેની આંખો ભરાઈ આવી. પૂજ્યશ્રી બાબત એ ભાઈ ગમેતેમ બોલ્યા તેનાથી એ ખૂબ દુઃખી થઈ ગયો. તે એકદમ ઊભો થયો અને દોડતો પોતાના ઘરમાં ગયો. ઘરના મંદિરમાં પધરાવેલા પૂજ્યશ્રીના ફોટા સામે માથું મૂકી રડી પડ્યો અને ડૂસકે ચઢી ગયો. તે બોલ્યો :

"બાપજી ! મેં તો તમારામાં શ્રદ્ધા રાખી હતી. હવે મારી લાજ તારા જ હાથમાં છે. મારાથી આ વ્યંગબાણ જીરવાતાં નથી. તારી હાંસી થાય છે. મારું હૃદય ચિરાય છે. તને જેમ ઠીક લાગે તેમ કર." એમ કહી તે ખૂબ રડ્યો. અને તેના હૃદયમાંથી આર્તપ્રાર્થના ટપકી પડી :

તારા આધારે બેઠો છું રંગા । તારી છે મોટી આશ
તારી આશાએ બેઠેલા બાળને જોજે ન કરતો નિરાશ
આજે લાજ જો મારી જાશે...વ્હાલા તારી હાંસી થાશે... ટેક

માત્ર તેર વર્ષની ઉંમરે ગોવિંદે અત્યંત ભાવવાહી, શ્રદ્ધાનાં અમૃતથી તરબતર આર્તપ્રાર્થના કરી. પછી અવધૂતને આવવું જ પડેને ?

કમળાબહેન બેભાન થઈ ગયાં હતાં. ઘરમાં રોકકળ ચાલું જ હતી. મણિશંકર ખૂબ ગભરાઈ ગયા હતા. શું કરવું તેની કોઈ સૂઝ પડતી ન હતી. એટલામાં કમળાબહેને એક મોટી ચીસ પાડી અને તેમના જમણા હાથે જોરથી રસોળી પકડી લીધી અને ચીસ ઉપર ચીસ પાડીને રસોળી ખેંચીને ફેંકી દીધી. બધા હાથ પકડવા ગયા પણ પ્રચંડ તાકાતથી ફરીથી રસોળીનો બીજો ભાગ ઉખાડી ફેંક્યો. આમ પાંચ-સાત વખત કર્યું. આખી રસોળી ખેંચી કાઢી. રસોળીની જગ્યાએ એક મોટું ચાંદું થઈ ગયું. કમળાબહેન શાંત થઈ ગયાં અને ઘસઘસાટ ઊંઘવા લાગ્યાં. સવારે દસેક વાગે ઊઠ્યાં અને જાણે એકદમ સ્વસ્થ હોય તેમ ઓટલે બેસી દાતણ કરવાં લાગ્યાં.

પોળના રહીશો અને સગાંવહાલાં તો એકદમ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયાં. હમણાં ગઈ રાત્રે તો ચોકો કરવો પડ્યો હતો અને અત્યારમાં દાતણ કરે છે ? એમ વિચારી કમળાબહેનને પૂછવા લાગ્યા :

"કમળા ! તને રાત્રે શેનું શૂરતાન ચઢ્યું હતું ?"

"કેમ ?"

"અરે, રાતે તો તું એકદમ ગાંડાની માફક તારી રસોળીને ખોદી કાઢતી હતી. અરે જોને આ તારા ગળા પર કેટલું મોટું ચાંદું પડ્યું છે ?"

"મેં તો કશુંય કર્યું નથી. એ તો પેલા નારેશ્વરવાળા બાપજી આવ્યા હતા. એમણે ઑપરેશન કરી રસોળી કાઢી નાખી ! તમે બધાં જોતાં તો હતાં. પછી મને કેમ પૂછો છો ?"

પૂછનારા અવાક થઈ ગયા. તેઓ સીધા ઘરમાં ગયાં અને બોલ્યાં :

"મણિશંકર, આજે ને આજે જ કોઈને નારેશ્વર મોકલો. ગઈકાલની વાત બાપજીને કરો અને આ ચાંદું પડ્યું તેને માટે શું કરવું તે પૂછો."

મણિશંકરે તાત્કાલિક બે જણને નારેશ્વર મોકલ્યા. પૂજ્યશ્રીને બધી વાત કરી એટલે તેમણે કહ્યું, "ઘામાં ઉદુંબરનું દૂધ ભરજો." આમ કરતાં આઠ-દસ દિવસમાં

ચાંદું બિલકુલ મટી ગયું. કાન ખૂલી ગયો. કમળાબહેને કાનમાં સુંદર એરિંગ પહેર્યાં અને ઈટોલા જઈ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કર્યાં.

આખા પંથકમાં મણિશંકરની વહુને ઑપરેશન કર્યું તેવા સમાચાર વાયુવેગે ફેલાઈ ગયા.

મણિશંકર, ગોવિંદ કે કમળાબહેન તો ઠીક પણ આખું ગામ અભિભૂત થઈ ગયું. આખા ગામને પૂજ્યશ્રી માટે પૂજ્યભાવ પેદા થઈ ગયો. ગામની એક-એક વ્યક્તિને પૂજ્યશ્રી તરફ અદૃષ્ટ રીતે આકર્ષણ થવા લાગ્યું. કોઈક આગેવાને કહ્યું કે પૂજ્યશ્રીની અડતાલીસમી જયંતી નજીક આવી રહી છે તે કેમ અહીં ના કરીએ ? અને વળતી જ પળે ગામના બધા જ આગેવાનોએ વાત વધાવી લીધી. આ વખતની રંગજયંતી પોર ખાતે જ કરવી તેવો નિર્ણય કરી બે-ત્રણ આગેવાનો ગોવિંદને લઈને નારેશ્વર પહોંચી ગયા. પૂજ્યશ્રીને પોતાની જયંતી ઉજવાય તે લેશમાત્ર પસંદ ન હોવા છતાં આ ભક્તોની શ્રદ્ધા આગળ નમતું જોખ્યું અને પોતાની સંમતિ દર્શાવી.

બસ ! પછી તો પૂછવાનું જ શું ? આખા ગામને ઘેરે ઘેર જાણે છોકરો ઉઘલવાનો હોય તે રીતે તૈયારીઓ થવા માંડી. ગામના ઊબડ-ખાબડ રસ્તાઓ ખોદી કરીને સરખા થવા લાગ્યા. ઘેર-ઘેર તોરણો બંધાઈ ગયાં. ઠેકઠેકાણે કમાનો રચાઈ ગઈ. મંડપો બંધાયા. આખા ગામના રસ્તાઓ-શેરીઓ ધજા, પતાકા, તોરણોથી લહેરાવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રી માટે ઘાસની સુંદર કુટિર બાંધી. સં.૨૦૦૩ના કારતક સુદ આઠમની સવારે પૂજ્યશ્રી પોર જવા નીકળ્યા. લગભગ નવ વાગે ઈટોલા સ્ટેશને ઊતર્યા. ઈટોલા સ્ટેશન પર ભક્તો પૂજ્યશ્રીને લેવા આવ્યા હતા. આખું પ્લૅટફૉર્મ દર્શનાર્થીઓથી ભરાઈ ગયું હતું. આજુબાજુનાં ગામના ભક્તો પણ દર્શન માટે આવ્યા હતા.

ઈટોલા સ્ટેશનના ઝાંપા પાસે પોર જવાના રસ્તા પર મુસ્તફા નામનો એક મુસલમાન નાની સરખી દુકાન ચલાવતો હતો. તેને ખબર પડી હતી કે નારેશ્વરનો ઓલિયો અહીંથી પસાર થવાનો છે. એટલે આગલા જ દિવસે તે વડોદરા જઈ અત્તરની શીશી લઈ આવેલો. તેને એમ હતું કે પૂજ્યશ્રી અહીંથી પસાર થશે ત્યારે અત્તર છાંટી સલામ ફરમાવીશ.

ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રીનો બહાર નીકળવાનો સમય થયો. એટલે મુસ્તફા અત્તરની શીશી લઈ દુકાનના આગળના ભાગમાં ઓટલી પર ઊભો રહ્યો. પરંતુ પૂજ્યશ્રીના દર્શન માટે ખૂબ ભક્તો ઊમટ્યા હતા. એટલે તેમને સલામત રીતે કોઈનો ધક્કો ના લાગે તેમ ડમણિયાં સુધી લઈ જવા માટે પોરના ભક્તોએ હાથની સાંકળ બનાવી દીધી. જેથી કોઈ પૂજ્યશ્રી નજીક પહોંચી શકે નહીં. આખો રસ્તો ચિક્કાર થઈ ગયો. પૂજ્યશ્રી પાસે પહોંચવાની મુસ્તફા માટે કોઈ શક્યતા ન હતી. પૂજ્યશ્રી તેની દુકાન આગળથી પસાર થઈ ગયા. મુસ્તફાની અત્તરની શીશી હાથમાં જ રહી ગઈ. ફકીર જોતજોતામાં ચાલ્યો ગયો અને પોરને રસ્તે પડ્યો.

મુસ્તફા સૂનમૂન થઈ ગયો. તેને ખૂબ દુઃખ થયું. નિરાશ થઈ દુકાનના થડા પર બેઠો. પરંતુ તેને ચેન પડતું ન હતું. તેને થયું કે ફકીરે મારું અત્તર ના સ્વીકાર્યું.

તેની આંખમાંથી વારંવાર આંસુ આવવા લાગ્યાં. તેનું ઘર પાછળના ભાગમાં જ હતું. તે ક્યારેક અંદર તો ક્યારેક બહાર આવવા લાગ્યો. ધંધો કરવાની કોઈ ઇચ્છા જ ન રહી. આખો દિવસ તે જમ્યો નહીં. અરે પાણી પણ ના પીધું. રાત પડી. ભૂખ્યો-તરસ્યો પથારીમાં પડ્યો. ઊંઘ આવતી ન હતી. તેનું મન તેને કોરી ખાતું હતું. તે પાસાં ઘસવાં લાગ્યો. તેની આંખોના આંસુ સુકાતાં ન હતાં.

મોડી રાત્રે લગભગ ત્રણ વાગે તેની આંખ મળી. તેના સ્વપ્નમાં પૂજ્યશ્રી આવ્યા અને બોલ્યા, "કેમ મુસ્તફા ઊંઘે છે ? લાવ લાવ તારી અત્તરની શીશી અને છાંટી દે મારા ઉપર."

મુસ્તફા ઊઠ્યો અને શીશી લઈ પૂજ્યશ્રી સામે ઊભો રહ્યો. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "છાંટને, વાર કેમ કરે છે ?" કહી પૂજ્યશ્રીએ તેના હાથમાંથી શીશી લઈ લીધી અને પોતાના ઉપર છાંટી અને આખા શરીર પર અત્તર લગાવી દીધું. પછી બોલ્યા : "બસ ? હવે ખુશને ?" એટલું કહીને પૂજ્યશ્રી અદશ્ય થઈ ગયા.

મુસ્તફા સફાળો જાગી ગયો. તેને થયું કે આ તો સ્વપ્ન હતું. એમ કાંઈ થોડો ફકીર આવે ? તે એકદમ નિરાશ થઈ ગયો. પરંતુ તેને અત્તરની સુગંધ આવવા લાગી. આખો ઓરડો અત્તરથી મઘમઘ થતો હતો. તે ઊભો થયો. કબાટ ખોલીને જોયું તો શીશી ખાલી હતી. તે તો ગાંડા જેવો થઈ ગયો. તેણે શીશી છાતીએ લગાડી અને બોલ્યો, "વાહ રે ! મારા રહીમ. તેં તો ગુલામની સલામ સ્વીકારી. તું તો મારો પરવરદિગાર છે." મુસ્તફા ખુશ થતો થતો અત્તરની શીશી લઈને સૂઈ ગયો.

સવારે નાહી-ધોઈ, નમાઝ પઢી. નમાઝ પઢતાં પઢતાં તેની સામે પૂજ્યશ્રી દેખાતા હતા. ત્યાર પછી ખાલી શીશી લઈ પોર જવા નીકળી પડ્યો.

પૂજ્યશ્રી સવારે પ્રાતઃકર્મ વગેરે પરવારી મંચ ઉપર બેસી ગયા હતા. આજે સં. ૨૦૦૩ કારતક સુદ-૯ના દિવસે પૂજ્યશ્રીની અડતાલીસમી જન્મજયંતી હતી. ઢોલ ઢબૂકતાં હતાં. શરણાઈના સૂર ચારેકોર રેલાતા હતા. પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે લાંબી કતાર લાગી હતી. ભક્તો હાર ચઢાવી પ્રણામ કરી આગળ નીકળી જતા. એક સ્વયંસેવક ચઢાવેલા હાર પીપળા પર ચઢાવી દેતો.

પરંતુ આજુબાજુ ઊભેલા સ્વયંસેવકોને એક વાત સમજાતી ન હતી. આજે પૂજ્યશ્રીને કોઈએ તૈયાર થતી વખતે અત્તર લગાવ્યું જ ન હતું. છતાં અત્તરની સુગંધ તેમના શરીરમાંથી નિરંતર નીકળ્યા જ કરતી હતી. પછી એ વિચારી મન વાળ્યું કે કદાચ કોઈ ભક્ત હારમાં અત્તર છાંટીને લાવ્યો હશે.

થોડી વારે મુસ્તફા દોડતો દોડતો આવ્યો. દર્શનાર્થીઓની કતાર ખૂબ લાંબી હતી. તે કતારમાં ઊભો. તે ઊભો તો રહ્યો, પરંતુ તેના પગ ઠરતા ન હતા. પૂજ્યશ્રીને મળવા માટે તે અધીરો થવા લાગ્યો. તે વારંવાર કતારની બહાર આવી પૂજ્યશ્રીની સામે હાથમાં રાખેલી શીશી ઊંચી કરી બાપજી તેની સામે જુએ તેવો પ્રયાસ કરવા લાગ્યો. બીજા લોકો તેના બેહૂદા વર્તનથી નવાઈ પામતા હતા. ધીમે ધીમે પૂજ્યશ્રીની નજીક આવ્યો. તેની અધીરાઈ વધતી જ ચાલી. છેક આગળ આવતાં તેની આગળ

બે-ત્રણ જણ હતા. તેમને હડસેલીને મુસ્તફા પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં લેટી પડ્યો અને માથું ઘસવા લાગ્યો. પછી બોલ્યો :

"મેરે પરવરદિગાર, તુને તો ગુલામ કી લાજ રખ્ખી. મેરે રહેમાન તુને મેરે અત્તર કા સ્વીકાર કિયા. તુને યે ગુલામ પર બહોત રહેમ કી." એમ કહેતાં કહેતાં પૂજ્યશ્રી સામે ખાલી શીશી ધરી. તેના વિચિત્ર વર્તનને કારણે સ્વયંસેવકો તેને દૂર કરવા તેની પાસે ગયા. પૂજ્યશ્રીએ તેમને રોક્યા. મુસ્તફાની આંખમાંથી આંસુ વહી જતાં હતાં. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

"આને પ્રસાદ આપો."

એક સ્વયંસેવક તેને મંચ ઉપર લઈ ગયો. પ્રસાદ આપતાં આપતાં તેણે પૂછ્યું, "મિયાંજી, ક્યા બાત હૈ ? યે શીશી ક્યું દિખાતે હો ?"

"અરે ભાઈ, બાત હી મત કરના. કલ રાતકો યે ઓલિયા મેરે ઘર મેરે ખ્વાબ મેં આયા ઔર મેરા યે અત્તર કા સ્વીકાર કર ઉન્હોંને મેરે પર બહોત રહેમ કી."

સ્વયંસેવકે શીશી હાથમાં લીધી અને સૂંઘી જોઈ તો જે અત્તરની સુવાસ પૂજ્યશ્રીના શરીરમાંથી આવતી હતી એ જ સુવાસ આ શીશીમાંથી આવતી હતી.

બધાં ભક્તો અવાક થઈ ગયાં. મનોમન આ મુસ્લિમ બિરાદરની શ્રદ્ધાને તથા તેના નસીબને વંદી રહ્યા. એક બાજુ દર્શન સત્ર ચાલું હતું અને બીજી બાજુ પાદુકાપૂજન ચાલું થઈ ગયું. બ્રાહ્મણોના વેદઘોષથી આકાશ ગાજવા લાગ્યું.

વડોદરાના મણિશંકર પંડિત (મ.વ.ઉપાધ્યાય) હરિદ્વાર જઈ પંડિતાઈની ખૂબ ઊંચી પદવી પ્રાપ્ત કરી આવેલા. ખૂબ ભોળા અને આખાબોલા હતા. એક વખત કેટલાક સંતો પાસે ચર્ચા કરવામાં અપમાનિત થયેલા. એ કડવાશ તેમના મનમાંથી જતી ન હતી. ભગવાન સિવાય કોઈને માથું નમાવતા નહીં.

દૈવયોગે નારેશ્વર સ્થાનના આચાર્ય અને પૂજ્યશ્રીના પરમ ભક્ત શ્રી શિવપ્રસાદ જોષીને મળવાનું થયું. શિવપ્રસાદે મણિશંકરનું પ્રગાઢ બુદ્ધિચાતુર્ય અને જ્ઞાનનું ઊંડાણ ઘડીમાં માપી લીધું. તેથી તેમણે મણિશંકરને પૂજ્યશ્રીના દર્શને આવવા કહ્યું. ત્યારે મણિશંકરે સ્પષ્ટ ભાષામાં કહી દીધું કે "હું ભગવાન સિવાય કોઈને પગે લાગતો નથી." શિવપ્રસાદે કહ્યું, "તમે પગે ના લાગશો. પરંતુ પૂજ્યશ્રીની અડતાલીસમી જયંતીને દિવસે બ્રાહ્મણ તરીકે પોર તો આવશોને ?"

મણિશંકર પોર આવવા સંમત થયા. અડતાલીસમી જયંતીને દિવસે મણિશંકર પોર આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીને જોઈને એવા તો અભિભૂત થઈ ગયા કે તેમને એમ થયું કે પોતે પૂજ્યશ્રીના ચરણમાં આળોટે.

પાદુકાપૂજન પતી ગયું. પછી પૂજ્યશ્રીને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા.

સાંજ પડી. બધો ઉત્સવ સુંદર રીતે પતી ગયો. બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા, વસ્ત્ર, શ્રીફળ આપવાનો વખત થયો. આ કાર્યક્રમમાં એક જણ બ્રાહ્મણનું નામ બોલે, બીજો પૂજ્યશ્રીના હાથમાં શ્રીફળ અને વસ્ત્ર આપે અને યજમાનને દક્ષિણાનું કવર આપે. બ્રાહ્મણો એક પછી એક મંચ આગળ આવે. પૂજ્યશ્રી પાસેથી વસ્ત્ર અને શ્રીફળ સ્વીકારે અને યજમાન

પાસેથી દક્ષિણા સ્વીકારે. આમ કરતાં મણિશંકર શાસ્ત્રીનો વારો આવ્યો. દૈવયોગે પૂજ્યશ્રીના હાથમાં શ્રીફળ અને વસ્ત્ર આપવાને બદલે ભૂલથી દક્ષિણાનું કવર અપાઈ ગયું. પૂજ્યશ્રીએ એ કવર મણિશંકરને આપ્યું.

મણિશંકર તો આનંદના મહાસાગરમાં નખશિખાંત ડૂબી ગયા. પરિતૃપ્ત થઈ ગયા. તેમને થયું કે ક્યારેય પૂજ્યશ્રી પૈસાને અડકતા નથી અને આજે મને તેમણે સ્વહસ્તે દક્ષિણા આપી. બસ મારો બેડો પાર થઈ ગયો. તેમણે તે કવર ખોલ્યા વગર જ પોતાના પૂજાગૃહમાં મૂક્યું અને નિયમિત પૂજા કરવા માંડી. ખૂબ જ ટૂંકા સમયમાં તેમનું દેવું ભરપાઈ થઈ ગયું અને શ્રીમંત થયા. તેમણે લખેલાં રંગમાનસ પૂજા, રંગસ્તુતિ વગેરે પુસ્તક જાણીતાં છે.

રંગજયંતી પછી પૂજ્યશ્રી એકાદ માસ માટે એકાંતમાં જતા રહેતા અને વિક્ષેપ વગર એકાંત સાધનામાં લીન થઈ જતા. પોતાની જયંતીને નિમિત્તે જાણેઅજાણે પણ આત્માનુસંધાનમાં લેશમાત્ર પણ વિક્ષેપ પડ્યો હોય તો તેને નષ્ટપ્રાય કરવા એક માસ સુધી ઘોર સાધના કરી લેતા. સાધના પૂર્ણ કરી દત્તજયંતીના સમયે નારેશ્વર પહોંચી જતા.

આ હકીકતથી પોરના ભક્તો વાકેફ હતા. તેથી જયંતીના દિવસે સાંજે પૂજ્યશ્રીને દર્શને ગામના આગેવાનો ગયા ત્યારે એક ભક્તે કહ્યું, "બાપજી ! અહીંથી પશ્ચિમે ઢાઢર નદીને કિનારે માંડેરા હનુમાનનું મંદિર છે. એ જગ્યા સુંદર, હવા-ઉજાસવાળી અને રળિયામણી છે. જો આપ ઇચ્છો તો દત્તજયંતી સુધી આપના એકાંતવાસની વ્યવસ્થા ત્યાં કરીએ."

પૂજ્યશ્રીએ સુમનભાઈને બોલાવ્યા અને કહ્યું, "માસ્તર ! તમે અને રતનલાલ જગ્યા જોઈ આવો."

ગામના આગેવાનો સાથે રતનલાલ અને સુમનભાઈ ગયા. જગા જોઈને આવ્યા. પછી સુમનભાઈ બોલ્યા : "બાપજી ! જગ્યા સુંદર અને રળિયામણી છે. હનુમાનજી પૂર્વાભિમુખ છે. નદીમાં પાણી વહે છે. ગમી જાય એવી શાંત અને ઉપદ્રવરહિત જગ્યા છે."

પૂજ્યશ્રીએ સંમતિ આપી.

ઉત્સાહ, ભક્તિ અને શ્રદ્ધા એ પોરના લોકોનો પર્યાય ગણાતો. બધા જ હનુમાનને મંદિરે પહોંચી ગયા અને હનુમાનજીના મંદિર પાસે સુંદર કુટિર તૈયાર કરી નાંખી. તેને લીંપીગૂંપીને સ્વચ્છ બનાવી દીધી.

બીજે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રી હનુમાનજીનાં દર્શન કરી કુટિરમાં સ્થિર થયા. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીએ અહીં ઘણી લીલા કરી.

પોર ગામનો સાંકળચંદ ગાંધી, જેને બધા 'ભગત' કહીને બોલાવતા. તેને એક વખત કોઈ ગુપ્ત રોગ થયો. તેને ભયંકર પીડા થતી હતી. ડૉક્ટરો, વૈદ્યો પાસે ફેરાઆંટા મારીને થાક્યો હતો. સહેજ પણ સારું થતું ન હતું. અંતમાં અશરણશરણ એવા ગુરુદેવને શરણે ગયો. પોતાની તકલીફ વર્ણવતાં તેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "ભગત, એમ કરો કાલે સવારે એક શેર ધોળા તલ લેતા આવજો. તમને મંત્રી આપીશ."

બીજે દિવસે સવારે ભગત ધોળા તલ લઈને પૂજ્યશ્રી પાસે પહોંચી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ તલમાં મંત્ર બોલતાં બોલતાં આંગળીથી ચાસ પાડ્યા. પછી બોલ્યા :

"રોજ સવારે દાતણ કરી મોં સાફ કરી નયણા કોઠે એક મૂઠી ભરીને તલ ચાવી જવા. આ ખાધા પછી કાંઈ લેવું નહીં."

ભગતે એક અઠવાડિયું પૂજ્યશ્રીના કહેવા પ્રમાણે તલનું સેવન કર્યું. તેમનો રોગ નિર્મૂળ થઈ ગયો.

પોર ગામનો જ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ કરીને એક ભલો ખેડૂત ખેતી પર જીવન નિર્વાહ કરતો હતો. તેના ઘરની બાજુમાં ઢોર બાંધવાની કોઢ હતી. તેમાં ભેંસ અને બળદ બાંધતો. એ કોઢમાં એક મલિન તત્ત્વ હતું. તે ભેંસના દૂધમાંથી સત્ત્વ ચૂસી લેતું. ગમે તેટલી સારી ભેંસ હોય તોપણ તેના દૂધનું માખણ-ઘી કાંઈ થાય જ નહીં. દૂધ મેળવે કે તરત જ ફાટી જાય કે દહીંમાં જીવડાં પડે. આ તકલીફ છેલ્લી બે પેઢીથી ચાલતી હતી. એક દિવસ પૂજ્યશ્રીના દર્શને આવેલા વિઠ્ઠલે આ તકલીફની વાત કરી.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"કાલે સવારે એક શેર લોબાન અને એક શેર ધૂપ લેતા આવજો."

બીજે દિવસે વિઠ્ઠલભાઈ ધૂપ-લોબાન લઈને પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા. પૂજ્યશ્રીએ મંત્ર ભણી તેમાં આંગળી ફેરવી પછી કહ્યું :

"રોજ સવારે નાહીધોઈને ધોયેલા સ્વચ્છ કપડાં પહેરી કોઢમાં ધૂપ કરજે અને મોટેથી દત્તબાવની કરજે." તેણે આ પ્રમાણે માત્ર ત્રણ જ દિવસ કર્યું અને પછી દૂધ મેળવ્યું તો સુંદર દહીં થયું અને તેમાંથી માખણ પણ સારું ઊતર્યું. થોડા દિવસ પછી ઘી બનાવીને પૂજ્યશ્રીને ભિક્ષામાં આપ્યું.

નારેશ્વરમાં ભક્તોની અવરજવર ખૂબ વધી ગઈ. યાત્રિક ભક્તોને રહેવા માટે પાકાં મકાનો-ઓરડીઓ તૈયાર થઈ.

મહાદેવના મંદિર નજીક રસોડું બંધાયું. જે ભક્તો નારેશ્વરમાં રહેવા આવે તે લોકો એ રસોડામાં રાંધી ખાય તેવી વ્યવસ્થા ગોઠવી. ટ્રસ્ટી મંડળ ખૂબ જાગૃતપણે સ્થાનની વ્યવસ્થા કરતું હતું. આવનાર ભક્તોને કોઈ જાતની તકલીફ ના પડે તેવા પ્રયત્ન કરતું.

એ દિવસોમાં એક શ્વાન ક્યાંકથી આવ્યો. તેના કાન કાપેલા હતા. તેથી લોકો તેને બુચિયો કહેતા. બુચિયો રોજ સવારે શૌચવિધિ પરવારી રેવાસ્નાન કરી પૂજ્યશ્રી સામે થોડે દૂર એક બાજુએ બેસી જાય અને આંખો મીંચી ધ્યાન ધરે. જે ભક્તો રાતે રહ્યા હોય તેમને સવારે તેમનો ભોમિયો બની માલોદ સ્ટેશન સુધી વળાવવા જાય અને ગાડી આવતાં સુધી ત્યાં બેસી રહે. ગાડી આવે એટલે તેમાંથી ઊતરેલા ભક્તોને નારેશ્વર લાવે. સાંજે પણ બુચિયો અચૂક માલોદ સ્ટેશને પહોંચી જાય અને ભક્તોને નારેશ્વર દોરી લાવે.

તેણે સંડાસ-પેશાબ ક્યારેય સ્થાનમાં કર્યાં નથી અને સ્થાન બહાર સંડાસ જઈ અવધૂતી નિયમ પ્રમાણે રેવાસ્નાન કરી, શુદ્ધ થઈને જ સ્થાનમાં પ્રવેશે. તે કોઈનું એઠું

ખાતો નહીં. રસોડામાંથી ચોખ્ખી રસોઈ, ચોખ્ખા પતરાળામાં આવે તો જ એ જમે. જમ્યા પછી પતરાળું મોંમાં ઘાલી દૂર નાખી આવે. પછી રેવામાં જઈ પાણી પીને પાછો આવે અને કોઈ ઝાડ નીચે આરામ કરે. ક્યારેય કોઈનું એઠું નહીં ખાનાર બુચિયામાં શ્વાનના જન્મજાત સ્વભાવ મુજબ લોલુપતાનું નામનિશાન ન હતું.

રાતે સ્થાનના પ્રવેશદ્વાર આગળ પહેરો ભરતો સૂઈ રહે. કોઈ આવે કે અવાજ થાય તો એ જાગતો સંત્રી તરત જ જવાબ આપે. એનો જવાબ જરા લાંબો હોય. જ્યારે પૂજ્યશ્રી કુટિરમાંથી કહે, "બુચિયા, હવે બંધ કર." ત્યારે તે બંધ થાય.

બુચિયાએ ઘણાં વર્ષો સ્થાનની સેવા કરી. પછી તેનો મોક્ષકાળ નજીક આવ્યો. તે માંદો પડ્યો. દિવસે દિવસે અશક્તિ વધતી ગઈ. બધા જ આશ્રમવાસીઓ તેની ખૂબ સંભાળ લેતા. તેના નસીબની તો વાત થઈ શકે તેમ જ નથી. સ્વયં ગુરુદેવ તેને ઊંચકી સુંવાળી પથારીમાં સુવાડે. ગરમ પાણીથી નવડાવે. લાડ કરીને જમાડે. માજી પણ તેની ખૂબ સંભાળ રાખતાં. તેમને એમ થાય કે બુચિયાની કોઈ ચીજવસ્તુમાં વાસના રહેશે તો પાછો જન્મ ધરશે. તેથી તેને જુદાં જુદાં ભોજન બનાવી ખવડાવે.

એક દિવસ બુચિયો મરણપથારીએ પડ્યો. તેની નાડીઓ ખેંચાવા લાગી. શ્વાસ તૂટવા લાગ્યો. એક ભક્ત દોડીને પૂજ્યશ્રીને બોલાવી લાવ્યો. પૂજ્યશ્રી બુચિયાના શરીરે હાથ ફેરવવા લાગ્યા. બુચિયાને શાંતિ અનુભવાતી લાગી. પછી જ્યારે ખૂબ તકલીફ પડી ત્યારે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "બુચિયા ! હવે તું જા, તારી અવધિ પૂરી થઈ છે." અને માત્ર થોડી જ ક્ષણોમાં પૂજ્યશ્રી તરફ નજર રાખી એણે પ્રાણ છોડ્યા.

'ગુરુદેવ દત્ત' બોલી પૂજ્યશ્રી ઊભા થયા. ભક્તોએ બુચિયાનું વિધિવત્‌પૂર્વક દફન કર્યું અને તેની સમાધિ બનાવી.

સં. ૧૯૮૫ની સાલમાં માત્ર ગણ્યાંગાંઠ્યા ભક્તોની હાજરીમાં થયેલા દત્તજયંતીના ઉત્સવની સરખામણીમાં હાલ લાખ્ખો ભક્તો ભેગા થતા. સં.૨૦૦૪ની સાલમાં તો સ્થાનમાં કીડિયારુંની જેમ ભક્તો ઊભરાયાં. દત્તજયંતી અત્યંત ભવ્ય રીતે ઉજવાઈ. આમ વીસ વર્ષ સુધી નારેશ્વર ધામમાં એક કરતાં એક ચઢિયાતી દત્તજયંતીઓ ઉજવાઈ.

પૂજ્યશ્રીને લાગ્યું કે હવે જો ભક્તો એક જ જગ્યાએ વિપુલ પ્રમાણમાં ભેગા થશે તો વહીવટમાં અંધાધૂંધી વ્યાપશે. સ્થાનની પવિત્રતા જોખમાશે. આવનાર બધા જ ભક્તો ના હોઈ શકે. સ્થાનના નિયમપાલનમાં અને શિસ્તપાલનમાં શિથિલતા આવશે. અનાચાર વધશે. લોકો કુતૂહલ સંતોષવા અથવા તો મોજમઝા કરવા આવશે. તેથી આવતી સાલથી દત્તજયંતી અહીં ઉજવવી નથી. પૂજ્યશ્રીએ તાત્કાલિક મોદીકાકા તથા સ્થાનિક ભક્તોને બોલાવ્યા અને કહ્યું :

"મોદી, હવેની દત્તજયંતીને દિવસે હું નારેશ્વર નથી રહેવાનો."

બધા ભક્તોનાં માથાં પર વીજળી પડી.

"બાપજી, અમારી કોઈ ભૂલ હોય તો ક્ષમા કરો."

"એવું કાંઈ નથી. આ ઉત્સવ અત્યાર સુધી અહીં થતો હતો, હવે ગામેગામ થશે. આખું ગૂજરાત દત્તના રંગે રંગાઈ જશે. તમે સહુ અહીંની જયંતી ઊજવજો.

અત્યાર સુધી ઉત્સવ એક હતો, હવે અનેક થઈ જશે." પૂજ્યશ્રી બોલ્યા.

થોડું વિચારતાં બધાને પૂજ્યશ્રીની વાત જચવા લાગી એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"મોદી ! તમે ગામેગામ ખબર મોકલી દો કે દરેક પોતપોતાના ગામમાં ઉત્સવ કરે. વધુ એમ લખજો કે હું કોઈ પણ એક ગામે કોઈને પણ ખબર આપ્યા વગર પહોંચી જઈશ."

ગામેગામ ખબર પહોંચી ગઈ. લોકો નારેશ્વર આવી બાપજીને પોતાના ગામમાં પધારવા વિનવવા લાગ્યા. ત્યારે બાપજી કહેતા, "જાવ, મને તમારું ભજન ખેંચી લાવશે. મને પ્રભુ જ્યાં જવાની પ્રેરણા આપશે ત્યાં જઈશ."

સં.૨૦૦૫ના માગશર માસની સુદ-૧૩ (સને- ૧૯૪૯) આવી. નારેશ્વરમાં અને ગૂજરાતનાં અસંખ્ય ગામોમાં ઉત્સવની તડામાર તૈયારીઓ થવા લાગી. પૂજ્યશ્રીને પોતાના ગામમાં બોલાવવા માટે ઘણા બધા ભક્તો આવવા લાગ્યા. પરંતુ બાપજીએ પોતાનું પેટ ના આપ્યું, ત્યારે કેટલાકે નક્કી કર્યું કે પૂજ્યશ્રી આગલી રાતે નીકળશે ત્યારે પાછળ પાછળ જઈશું.

પૂજ્યશ્રીએ માગસર સુદ તેરસની મોડી રાત સુધી વાતો કરી. બધાને એમ થયું કે હવે પૂજ્યશ્રી ક્યાંય નહીં જાય. કદાચ જાય તો લીલોડ કે સાયર જાય.

રાત્રે પ્રસાદ લેવાઈ ગયો. પૂજ્યશ્રીનો ૐ-ૐનો નાદ બધાએ સાંભળ્યો. બધા નિશ્ચિંત થઈને સૂઈ ગયા.

રાતના બે વાગ્યા. પૂજ્યશ્રી સ્નાનાદિથી પરવારી કુટિરની બહાર આવ્યા. માજીનાં દર્શન કરી આજ્ઞા લઈ સ્થાનની બહાર નીકળી ગયા. બહાર ચાર-પાંચ ભક્તો પહેલેથી નક્કી કર્યા પ્રમાણે ડમણિયું લઈને ઊભા હતા. આ ચાર ભક્તોમાં ભજન ભાસ્કર, સુમનભાઈ માસ્તર, ગાંધી જગજીવનભાઈ, માંડવા ગામના ગિરધરભાઈ અને વલસાડના જમિયતરામ અધવર્યુ હતા.

પાંચે જણ ડમણિયામાં બેસી ગયા. સવાર પડતાં અણસ્તુ ગામે પહોંચી ગયા. પાદરમાં આવેલા શિવજીના મંદિરમાં મુકામ કર્યો. સવાર પડી એટલે ગામમાં ખબર કહેવડાવી. ગામના ધોરીભાઈ પટેલ દોડતા દોડતા આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નમી પડ્યા અને બોલ્યા :

"બાપજી ! આપે તો અમારી ઉપર ખૂબ કૃપા કરી."

ગામનાં બધાં લોકો ખૂબ આનંદમાં આવી ગયાં. ચૌદશનો આખો દિવસ ભજન-કીર્તનમાં નીકળી ગયો. પૂજ્યશ્રી અને ચાર ભક્તો શિવજીના મંદિરમાં આરામ માટે આવ્યા.

અડધી રાતે ફરી ડમણિયું જોડ્યું અને સરાર ગામ પાસે આવ્યું. એટલે બધા નીચે ઊતરી પડ્યા અને પોર ગામ તરફ ચાલવા માડ્યું. ગામમાં ઘણા ભક્તોને શ્રદ્ધા હતી કે પૂજ્યશ્રી પોરમાં જ આવશે. એટલે કેટલાક જુવાનિયાઓને બાજુના ગામને રસ્તે તપાસ કરવા મોકલ્યા. એ જુવાનિયાઓએ પૂજ્યશ્રીને સરારને રસ્તેથી ચાલતા આવતા જોયા. છોકરાંઓ હર્ષઘેલા થઈ ગયા. દરેકે પોતાની સાઈકલ ફેંકી દીધી અને

બધા દોડતા આવી પૂજ્યશ્રીના પગમાં આળોટી પડ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ માથે ઊનની ટોપી પહેરી હતી. આછા ભૂરા રંગની કામળી ઓઢી હતી. તેમના જમણા હાથમાં દંડ હતો. છોકરાઓની સામે જોઈ મરક મરક હસ્યા અને બોલ્યા :

''જાવ છોકરાં, ગામમાં જઈને કહો.''

પૂજ્યશ્રી આવે છે, તેવી વાત આખા ગામમાં વીજળીવેગે પ્રસરી ગઈ, 'પૂજ્યશ્રી આવે છે.' તેવું સાંભળતાં જ થોકેથોક લોકો ઊમટી પડ્યા. કેટલાક ઊંઘમાંથી સફાળા ઊઠીને દોડ્યા. કેટલાકે રાતનાં જ અસ્તવ્યસ્ત કપડાં પહેરેલાં, વીખરાયેલા વાળ સાથે દોડ્યા. કેટલાક હાથમાં ધાવણાં છોકરાં લઈને દોડ્યા. કેટલીક બહેનો વાસણ ઊટકતી ઊટકતી હાથ પણ ધોયા વગર દોડી, કેટલાક મોંમાં દાતણનો કુંદો લઈને દોડ્યા. કેટલાક સંડાસ જતા જતા હાથમાં લોટો લઈને દોડ્યા. કેટલીક બાઈઓ ચૂલો ફૂંકતી હતી તે હાથમાં ભૂંગળી લઈને દોડી.ખેતરમાં જતા ખેડૂતો બળદ રેઢા મૂકીને દોડ્યા. પૂજ્યશ્રી ગામમાં પ્રવેશ કરે તે પહેલાં તો લગભગ આખું ગામ તેમના સત્કાર માટે ભેગું થઈ ગયું.

પોર ગામમાં બધાને એવી અટલ શ્રદ્ધા હતી કે પૂજ્યશ્રી અહીં જ આવશે. તેથી તેમણે દત્તજયંતીની બધી જ તૈયારીઓ કરી હતી. ઘાસની કુટિર બનાવી સુંદર રીતે શણગારી હતી. આખા દિવસ માટે ભજન-કીર્તન, પૂજનની પણ તૈયારીઓ કરી હતી. સાંજ પડે ગોરજ સમયે બાળ દત્તને હીંચોળવા માટે સુંદર પારણું પણ તૈયાર હતું અને બીજા દિવસ માટે મહાપ્રસાદની તૈયારીઓ પણ થતી હતી.

દત્તજયંતીને દિવસે આખું ગામ દત્તભક્તિમાં તરબોળ થઈ ગયું. બીજા દિવસે બધાએ મહાપ્રસાદ લીધો. પૂજ્યશ્રી ભિક્ષા લઈને નારેશ્વર તરફ ગયા.

સં. ૨૦૦૫, માગસર સુદ પૂનમને દિવસે નારેશ્વરની બહાર સૌ પ્રથમ વખત પૂજ્યશ્રીએ દત્તજયંતી ઊજવી.

સ્થાનમાં પ્રભાશંકર ગોર, ચતુરભાઈ, થાણેદાર, દાસકાકા, નાથાભાઈ પટેલ વગેરે ખૂબ જ મજબૂત અને સમગ્રપણે સમર્પિત ભક્તો હતા. તે બધા એક પછી એક વિદાય થવા લાગ્યા. દત્તની ધૂનમાં આખું ગૂજરાત રંગાવા લાગ્યું. રંગજયંતીઓ અને દત્તજયંતીઓ ઠેર ઠેર ઉજવાવા માંડી. નારેશ્વરમાં અનેક ઉત્સવો ઉજવાઈ ગયા. ભક્તો તન, મન અને ધનથી પૂજ્યશ્રીની ભક્તિમાં તરબોળ થઈ ગયા.

પૂજ્યશ્રીએ દત્તભક્તિ ગામેગામ ધબકતી કરી દીધી. તેનું કેન્દ્રબિંદુ નારેશ્વરનું એ જ એક વખતનું નિબિડ જંગલ અને આજનું આધ્યાત્મિકતાથી છલકાતું નંદનવન હતું. દરેક વર્ષની દત્તજયંતીમાં લાખો માણસો ઊમટતા. ભારતના ખૂણે ખૂણામાંથી અને જૂજ સંખ્યામાં પરદેશથી પણ ભક્તો આવતા. આ ધાર્મિક મેળાની ખાસિયત એ હતી કે ત્યાં આવેલો એક એક ભક્ત દત્તના રંગથી, સાત્ત્વિકતાથી, પવિત્રતાથી રંગાઈ જતો અને આંતરિક આનંદથી છલકાઈ જતો. એ સમયના કેટલાક સારસ્વતોએ પૂજ્યશ્રીના આ સાત્ત્વિકતાથી ઊભરાતા ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક મેળાનાં મોંફાટ વખાણ કર્યાં છે. સ્વ. ઝવેરચંદ મેઘાણીએ ''ઊર્મી અને નવરચના''માં 'નર્મદાતીરે' નામના લેખમાં લખ્યું છે કે :

નારેશ્વર નામના તટધામ પર હમણાં એક રંગ અવધૂત નામના પુરુષે નવું તીર્થ ગાજતું કર્યું છે.

''એમણે નથી નવું દહેરું ચણાવ્યું કે નથી કોઈ ફંડફાળો કરી સેનેટોરીયમ ચાલું કર્યું. પણ બે નવી બાબતો કરી છે, એક ગુરુદત્તાત્રેયમાં રંગાયેલું એમનું હૃદય ગૂજરાતી ભાષામાં મીઠી કવિતા રચી રહ્યું છે, અને બીજું એમણે લોકમેળો ચાલું કર્યો છે.

''દસેક હજાર માણસો દરસાલ આ નવા મેળામાં હાજરી આપે છે અને પાંચ-છ દિવસ કાવ્યમય જીવન ગાળે છે.

''રંગ અવધૂતે ચલાવેલ મેળો કેવો હોય છે તેની મને ખબર નથી, પણ મેળો ચાલુ કરવો અને કવિતાએ મઢી દેવો એ કોઈ સત્ત્વશીલતાના ધણીનું કામ છે. એટલું તો કહી શકું.''

ધર્મશાળા બાંધવા માટે સેવા માટે આવેલી ગંગાનાં લગ્ન થઈ ગયાં. તેનાં લગ્ન લીલીપરા ગામમાં થયાં. તેને એક પુત્ર પણ થયો. ગંગા ક્યારેક ગુરુવારે નારેશ્વર આવતી અને પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરતી. હવે તો નારેશ્વર પહેલાં જેવું ન હતું. અસંખ્ય ભક્તો આવતા અને પૂજ્યશ્રીને ઘેરી વળેલા જ રહેતા. તેથી ગંગા નજીક આવીને દર્શન કરી શકતી નહતી અને વળી આટલી વસ્તીમાં તેના જેવી ગરીબ માછીમારનો ભાવ પણ કોણ પૂછે. દાસકાકા તો હતા નહીં. છતાં કોઈક વખત ગુરુદેવની સાથે નજર મળી જતી ત્યારે પૂજ્યશ્રી મરક મરક હસતા. જાણે કહેતા હતા કે :

''ગંગા, મારું વચન હું ભૂલ્યો નથી હોં !''

એક વર્ષે બેસતા વર્ષને દિવસે ઘણા ભક્તોએ આવી રંગજયંતી માટે પૂજ્યશ્રીને આમંત્રણ આપ્યું. પરંતુ પૂજ્યશ્રીએ બધાને ના પાડી દીધી. સ્થાનના ભક્તોને ખાતરી થઈ ગઈ કે આ સાલ પૂજ્યશ્રી સ્થાનમાં જ રહેશે.

પરંતુ કારતક સુદ આઠમની સાંજે પૂજ્યશ્રીએ માજી પાસે, ચાર દશમી અને શાક બનાવડાવી ટિફિન તૈયાર કરાવી દીધું.

જયંતીની વહેલી પરોઢે પૂજ્યશ્રી પ્રાતઃકર્મ પરવારી પૂજ્ય માજીને પ્રણામ કરી નર્મદાનો ઢાળ ઊતરી ગયા. ત્યાં નરસિંહ નાવડી લઈને પૂજ્યશ્રીની રાહ જોતો હતો. પૂજ્યશ્રી નાવડીમાં બેસી ગયા અને નાવ સરકવા લાગી. અજવાળું થતાં થતાંમાં તો તેઓ લીલીપરાને કિનારે આવી ગયા. નાવમાંથી ઊતરીને પૂજ્યશ્રી સીધા નદીનો ઢાળ ચઢી ગયા અને ગામ તરફ ચાલ્યા.

સવારના પહોરમાં ગામના માછીમારો માછલાં પકડવા હાથમાં જાળ લઈને જતા હતા. તેમણે પૂજ્યશ્રીને ગામ તરફ જતા જોયા. એક જણ બોલ્યો :

''અલ્યા અવધૂત આયો.'' એમ કહીને પૂજ્યશ્રીને પગે લાગ્યો. એવામાં બીજો પગે લાગ્યો, એમ ગણતરીની પળોમાં ગામમાં વાત પ્રસરી ગઈ. આખું ગામ અવધૂતના દર્શન માટે ગામના પાદરે ભેગું થઈ ગયું. લોકો ગાંડાતૂર થઈ ગયા અને કોઈએ ''રંગ અવધૂત રે, રંગ અવધૂત - નારેશ્વરનો નાથ મારો રંગ અવધૂત''ની ધૂન ચાલુ કરી દીધી. આખું પાદર ગાજી ઊઠ્યું.

એટલામાં કોઈ એક છોકરો દોડતો દોડતો ગંગાને ખોરડે ગયો, અને બોલ્યો :

"ગંગા, પેલો નારેશ્વરનો અવધૂત આયો છે."

એટલું બોલીને છોકરો પાછલે પગે પાદરમાં પહોંચી ગયો.

ગંગા તો અવધૂત આવ્યા છે, સાંભળી હાંફળી-ફાંફળી થઈ ગઈ. છોકરાને મૂકીને પાદર તરફ દોટ મૂકી. ટોળામાંથી જગ્યા કરતી કરતી પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં ઢળી પડી અને આંસુથી પૂજ્યશ્રીના ચરણો પખાળી રહી.

પૂજ્યશ્રી ખૂબ ધીમેથી અને અત્યંત વહાલથી બોલ્યા : "ગંગા, જો આવ્યોને તારે ઘેર ? જા, ઘેર જા અને પાથરણું પાથર. આ તારી પાછળ આવ્યો."

ગંગા તો એક જ દોટે ઘેર પહોંચી, તે ઘેર તો આવી પણ શું કરવું તેની ખબર ન હતી. તે પહેલાં તો ગૂંચવાઈ ગઈ, પણ વળતી જ પળે મગજમાં ચમકારો થયો. તેણે પટારો ખોલી કાઢ્યો. તેના બાપાએ લગ્નમાં આપેલી નવી નકોર રજાઈ કાઢી. પરસાળમાં પાથરી. પછી બીજી નવી નકોર સાડીઓ અને ધોતિયાં લઈ તેનો વીંટો વાળી પાદર તરફ દોડી. પૂજ્યશ્રી ગામમાં પ્રવેશતા જ હતા, ત્યાં ગંગા પહોંચી ગઈ. લગ્નનું નવું નકોર સાલુ તેણે પૂજ્યશ્રીની આગળ પાથરી દીધું. પછી બીજી સાડીઓ પછી ધોતિયાં એમ પૂજ્યશ્રીને તે આ સાડીઓ પર ચલાવીને ઘેર લાવી. પૂજ્યશ્રી રજાઈ પર આસન પાથરી બેઠા.

ગંગાના ફળિયામાં માણસ મા'તું ન હતું. થોડા જુવાનિયાઓએ દર્શનાર્થીઓની કતાર બનાવી. એક પછી એક દર્શન કરવા માટે વ્યવસ્થા કરી. દર્શનવિધિ દોઢેક કલાક ચાલ્યો. પછી લગભગ દશ વાગે પૂજ્યશ્રીએ ટિફિન ખોલ્યું. તેમાંથી બે ભાખરી અને શાક ખાધું અને બે ભાખરી ગંગાને પ્રસાદ તરીકે આપી.

આખો દિવસ ભજન-ધૂન- કીર્તન ચાલ્યાં. ગામમાં મોટો મેળો થઈ ગયો. આજુબાજુનાં ગામોમાં ખબર પડતાં ત્યાંથી લોકો દર્શન માટે આવ્યાં. ભોળા ભટાક ભાવિક ગ્રામીણજનોની નિર્દોષ - ભક્તિભાવભરી ઉપસ્થિતિમાં પૂજ્યશ્રીની જન્મજયંતી રંગેચંગે ઉજવાઈ.

સાંજ પડી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"ગંગા, ચાલ હું જાઉં છું. ચિંતા ના કરીશ બધું જ આનંદ મંગલ થશે." એટલું કહી પૂજ્યશ્રી ઊભા થયા. ગંગા એકદમ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નમી પડી અને ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડવા લાગી. પૂજ્યશ્રી માત્ર સ્થિર ઊભા રહ્યા. થોડી વારે ગંગા ઊભી થઈ અને બોલી :

"બાપજી ! હવે ક્યારે દર્શન થશે ?"

પૂજ્યશ્રી કહે : "ગંગા, મારા ભક્તોથી દૂર હું ક્યારેય જતો નથી." એમ કહી પૂજ્યશ્રીએ ચાલવા માંડ્યું. તેઓ ફળિયામાં આવ્યા. ફળિયામાં એક સુંદર રીતે શણગારેલું ડમણિયું ઊભું હતું. અંદર ગાદી પાથરી તેની ઉપર રંગ-બેરંગી ચાદર પાથરી હતી. પૂજ્યશ્રી ડમણિયામાં બેસી ગયા. ડમણિયાની આગળ ઝાંઝ-મંજીરા, ઢોલકને તાલે નાચતું કૂદતું ભક્તવૃંદ - "રંગ આવધૂત મારો રંગ અવધૂત...."ની ધૂન ગાવા લાગ્યું અને આગળ ચાલ્યું. ડમણિયું છેક નદીના ઢાળ સુધી આવ્યું. પૂજ્યશ્રી ઊતર્યા અને નદીનો ઢાળ ઊતરી નાવડીમાં બેસી ગયા અને "રંગ અવધૂત મહારાજની જય"ના ગગનભેદી નારા સાથે નારેશ્વર તરફ નાવડી સરકવા લાગી.

સ્થાનમાં સર્વધર્મ આચાર્ય શિવપ્રસાદ જોષીના દીકરા ધીરુભાઈ જોષી પીએચ.ડી કરતા હતા. તેઓ "દત્તાત્રેયની પૂજાનો ઉદ્‌ભવ અને વિકાસ" એ વિષય પર મહાનિબંધ લખતા હતા. દત્ત ભગવાનના બધા જ અવતારો મહારાષ્ટ્રમાં થયા તેથી દત્તનું બધું જ સાહિત્ય મરાઠી ભાષામાં જ પ્રાપ્ત થાય. ધીરુભાઈને મરાઠી આવડતું ન હતું.

એક દિવસ પૂજ્યશ્રીએ ધીરુભાઈને મરાઠી ભાષામાં લખાયેલું, ફડકે રચિત પુસ્તક આપ્યું અને બોલ્યા :

"ધીરુ, તું આ વાંચી જજે. આમાં દત્તભક્તિ રહસ્ય સુંદર રીતે નિરુપ્યું છે."

ધીરુભાઈએ પુસ્તક લીધું તો ખરું પણ મરાઠીમાં હતું. એટલે તેમને માટે કાળા અક્ષર ભેંસ બરાબર હતા. થોડી વાર તો ધીરુભાઈ એ પુસ્તક લઈ પૂજ્યશ્રી સામે બેસી રહ્યા, તેમનાં મનમાં ગડમથલ થતી હતી. થોડી વારે હિંમત કરી બોલ્યા :

"બાપજી ! મને તો મરાઠી આવડતું નથી."

"કાંઈ વાંધો નહીં. કાલે સવારે આઠ વાગે મારી પાસે આવજે. હું તને શીખવાડીશ."

બીજે દિવસે સવારે ધીરુભાઈ પૂજ્યશ્રી પાસે પહોંચી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ પુસ્તક હાથમાં લીધું. વચ્ચેથી એક પાનું ખોલી મૂળ મરાઠી વાંચી ગૂજરાતી સમજાવતા ગયા. એક-દોઢ પાનું વાંચ્યું અને સમજાવ્યું હશે. પછી તેઓ બોલ્યા,

"આમ હું ક્યાં સુધી વાંચ્યા કરું ? જા હવે તું વાંચ. તને આવડી જશે."

ધીરુભાઈએ ચોપડી હાથમાં લીધી અને વાંચવાની શરૂઆત કરી. કોણ જાણે કેમ પણ તેમને બધી જ સમજણ પડતી હોય તેમ લાગ્યું. થોડા દિવસોના પ્રયત્નથી તો બધાં જ મરાઠી પુસ્તકો સમજાવા લાગ્યા. ત્યાર પછી તેમને મરાઠી ભાષા સંપૂર્ણપણે આવડી ગઈ.

ડૉ. કનૈયાલાલ વાણી પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત અને મુમુક્ષુ હતા. તેમનાં તપ નિરંતર થતાં જ રહેતાં. તેઓ દત્તજયંતી પર અને રંગજયંતી પર માત્ર જળ પર રહી, શ્રી ગુરુચરિત્રનાં સપ્તાહપારાયણ કરતા. ગરુડેશ્વરમાં તેમણે માત્ર નર્મદાજીનું જળપાન કરીને શ્રી ગુરુચરિત્રનું સપ્તાહપારાયણ કરેલું. સં.૨૦૦૬ની સાલમાં દત્તજયંતી પર નારેશ્વર આવીને આવું પારાયણ કર્યું. આ સમય દરમિયાન પૂજ્ય માજી ખૂબ અસ્વસ્થ હતાં. ડૉ. વાણીએ તેમની ખૂબ સેવા કરી.

એક સાંજે તેઓ પૂજ્યશ્રી પાસે બેઠા હતા. અલક-મલકની જ્ઞાનગોષ્ઠી થતી હતી. તે સમયે ડૉ.વાણીએ ખૂબ વિનંતીભર્યા સ્વરે પૂજ્યશ્રીને કહ્યું :

"બાપજી ! આપની કૃપાથી ગરુડેશ્વર અને નારેશ્વર સપ્તાહપારાયણ કરવાનો લાભ મળ્યો. હવે મને એક અભરખો છે."

"કયો અભરખો છે ?"

"આપશ્રીના સાન્નિધ્યમાં રહી, શ્રી નૃસિંહસરસ્વતીના નિવાસ અને લીલાસ્થાન ગાણગાપુરમાં એક ગુરુચરિત્રનું સપ્તાહપારાયણ કરવાની મહેચ્છા છે."

"ડૉક્ટર, વિચાર સારો છે. પરંતુ ઉનાળાની ગરમી, ખાવા-પીવાની ઉપાધિ આપણા કામમાં વિક્ષેપ ઊભો કરશે."

"આપની ઉપસ્થિતિમાં કયો વિક્ષેપ નડે ?"

"એમ નહીં પણ ગાડીઓ અનિયમિત હોય છે. વળી અહીં માજીની તબિયત પણ સારી નથી એટલે તમે અહીં ફરીથી પારાયણ કરો."

"અહીં તો થઈ ગયું, હવે એક ગાણગાપુર કરવું છે. તે પણ આપની ઉપસ્થિતિમાં. પૂજ્ય માજીની તબિયત સારી થાય પછી આપણે ગોઠવીશું."

આમ પૂજ્યશ્રીએ ઘણી રીતે ડૉ.વાણીની નિષ્ઠા માપી જોઈ. પરંતુ વાણી સાહેબ ડગે તેવા નથી તેમ જાણી બોલ્યા : "કોણ જાણે ભગવાન અવધૂતને ત્યાં કેમ બોલાવે છે ? બાકી ઇચ્છા તો એને વૈકુંઠમાંય જવાનીય નથી ? પણ ભગવાન મને ત્યાં બોલાવે છે એ વાત ચોક્કસ અને તેથી જ આ ડૉક્ટરને વૉરંટ બજાવવા નિમિત્ત બનાવ્યા છે, ઠીક જેવી દેવની ઇચ્છા."

આ રીતે ગાણગાપુર જવાનું નક્કી થઈ ગયું. થોડા જ ભક્તોને સાથે લેવા એ પણ નક્કી કરી દીધું.

પ્રવાસમાં જવા માટે ડૉ. કનૈયાલાલ વાણી, ડૉ. ત્રિકમલાલ વાણી, સુમનભાઈ પુરોહિત (માસ્તર), મલ્હાવરાવ પુરાણિક અને ડીસાના સબરજિસ્ટ્રાર જગન્નાથ ત્રિવેદીનાં નામ નક્કી થયાં.

આ વાતો ચાલતી હતી તે અરસામાં જ મણિભાઈ ત્રિપાઠી પૂજ્યશ્રી માટે રબરની હોડી લઈને આવ્યા અને તે જ સમયે વલસાડના જમિયતરામ વકીલ આવ્યા. બન્ને જણે આ પ્રવાસમાં જોડાવા માટે પૂજ્યશ્રીની અનુમતિ માગી. જે મંજૂર થઈ. આ જ સમયે શ્રી મણિભાઈ ત્રિપાઠીની રાધનપુર સંસ્થાનના નવાબ સાહેબના પ્રાઈવેટ સેક્રેટરી તરીકેની નિમણૂક થઈ હતી.

પૂજ્ય માજીની તબિયત બગડી. તેથી પ્રવાસમાં નીકળવામાં વિલંબ થયો. પૂજ્ય માજીની તબિયત સારી થતાં શિયાળો નીકળી ગયો અને ફાગણ માસ આવી ગયો. છેવટે તા. ૨૭-૨-૧૯૫૦, સં ૨૦૦૬ના ફાગણ સુદ દશમ ને સોમવારને દિવસે પ્રયાણ કરવાનું નક્કી થયું.

આ પ્રવાસની વાત છેક મુંબઈ પહોંચી. મુંબઈના શ્રી છોટુભાઈએ પ્રવાસમાં જોડાવાની ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી. એટલે તેના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ અનુમતિ આપી ઉમેર્યું કે આ વખતે અમે તમારે ત્યાં મુકામ કરીશું.

છોટુભાઈ પૂજ્યશ્રીના પત્રથી આનંદવિભોર બની ગયા. કારણ કે થોડા દિવસ પહેલાં સ્વપ્નમાં પૂજ્યશ્રીને તેમના દીવાનખંડની બારી પાસે બેઠેલા જોયા હતા.

જેમ જેમ પ્રવાસની તારીખ નજીક આવતી ગઈ. તેમ તેમ પ્રવાસમાં જોડાનાર ભક્તોની યાદી લાંબી થઈ ગઈ. આમાં રાજપીપળાના ફોટોગ્રાફર કનુ જાની, પ્રાગજીભાઈ મિસ્ત્રી, રતનલાલ પારેખ,અમદાવાદના વસઈકર, મરલીકર, સરખેજના ચુનીલાલ માસ્તર, ભાદરણના શંકરભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ, મુંબઈથી એચ. જગમોહનદાસની કંપનીવાળા

હીરાલાલ શેઠ, મણિલાલ પુરાણિક અને સુંદરલાલ શાહ જોડાયા. મંડળી વધી જતાં કામની વહેંચણી કરી લીધી.

તા. ૨૬-૨-'૫૦ની રાત્રે મોટાભાગના યાત્રીઓ નારેશ્વર આવી ગયા. પૂજ્યશ્રી માટે બજારુ ચીજવસ્તુઓ લેવા ના જવું પડે એટલે સીધા-સામાનની તમામ જરૂરી વસ્તુઓ ડૉ. વાણીસાહેબ પોતાને ઘેરથી લઈ આવ્યા. વધારામાં ખસના વાળાની ટોપી એક જણ જોડે તૈયાર કરાવી પૂજ્યશ્રી માટે લેતા આવ્યા. પ્રવાસ દરમિયાન પૂજ્યશ્રીએ આ ટોપીનો ઉપયોગ કર્યો. પૂજ્યશ્રીના પ્રવાસની તૈયારીઓ જગજીવનરામ અને મૂળીબહેને કરી દીધી હતી.

તા. ૨૭-૨-'૫૦ના રોજ સવારે-રાતે-બે અઢી વાગતાં તો બધાં જાગી ગયા અને રેવાસ્નાન કરવા અને પ્રાતઃકર્મ સમેટવા માટે નદી કિનારે ગયાં. બધાં જલદી તૈયાર થઈ ગયાં.

બરાબર છને ટકોરે પૂજ્યશ્રી ઊભા થયા ને શરીર પર સફેદ ચાદર ઓઢી ગુફાની પરિક્રમા કરી પછી પૂજ્ય માજીને પ્રણામ કરી આજ્ઞા માંગી.

પૂજ્ય માજીએ આજ્ઞા આપ્યા પછી નારેશ્વર દાદાને પ્રણામ કરી પ્રયાણ કર્યું. બધા ભક્તોએ ગગનગામી અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્તનો ઘોષ કર્યો. સામાનમાં ગાડાં આગળથી સ્ટેશન પર મોકલી દીધાં. સ્ત્રીમંડળ ઝાંપે અટકી ગયું. ઘણાં ભક્તો પૂજ્યશ્રીને વળાવવા સ્ટેશન સુધી ગયાં.

ગાડી આવી, બધાંએ તેમાં સ્થાન લીધું, "ગુરુદેવ દત્ત"ના ઘોષ સાથે ગાડીએ પ્રયાણ કર્યું.

મિયાંગામ આવ્યું. અહીંથી મુંબઈ તરફ જતી સૌરાષ્ટ્ર એક્સપ્રેસમાં મુંબઈ તરફ ગયા. સુરત આવ્યું. અહીં ડૉ.રણજીતભાઈ કુટુંબ સાથે હાજર હતા.

સુરતથી ગાડી ઊપડી. એક પછી એક સ્ટેશનો વટાવતાં વટાવતાં પાલઘર આવ્યું. અહીં મુંબઈ જવા માટે બે પારસીઓ ડબામાં ચઢ્યા. પૂજ્યશ્રીનો વિચિત્ર વેશ જોઈ તેઓ એમની અંગ્રેજીમાં મશ્કરી કરવા લાગ્યા. ડૉ.વાણી ગુસ્સે થયા. પણ પૂજ્યશ્રીએ કશું નહીં કરવા ઈશારત કરી. ડૉ.વાણી સમસમીને બેઠા. થોડી વારે એક પારસીએ ઠાવકું મોં રાખીને પૂજ્યશ્રીને કહ્યું, "બાબાજી, અમને કંઈ ઉપદેશ કરો. અમારો થોડો સમય પસાર થાય અને થોડું મનોરંજન થાય." પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ શાંતિથી જવાબ આપ્યો. Avdhoot is not an instrument made by god or anyone for your recreation that you can use him for killing time." બન્ને પારસીબંધુઓ ખસિયાણા પડી ગયા. એકદમ ઠંડા થઈને બેસી ગયા.

એટલામાં બોરીવલી આવ્યું. થોડા ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીના નામનો જયઘોષ કર્યો અને પુષ્પહારથી વધાવ્યા. આ જોઈ પારસી બંધુઓ ખૂબ શરમાઈ ગયા. તેમણે અવિનય બદલ દિલગીરી બતાવી. પૂજ્યશ્રીની ઓળખાણ માગી. ત્યારે વાણી સાહેબે કહ્યું, "આપ આ લોકોને પૂછી લો."

દાદર આવતાંની સાથે પૂજ્યશ્રીનો જયઘોષ હવામાં ગાજી ઊઠ્યો. પારસીબંધુઓ

પોતાનાથી ખૂબ મોટી ભૂલ થઈ છે તેવી ભાવના સાથે દાદર ઊતરી ગયા. મણિભાઈ ત્રિપાઠી અહીંથી પ્રવાસી મંડળીમાં સામેલ થયા.

બૉમ્બે સેન્ટ્રલ પર ઘણા ભક્તો આવેલા. અહીંથી વિક્ટોરિયામાં બેસી પૂજ્યશ્રી છોટુભાઈને ત્યાં–દાદીશેઠ અગિયારી લેન ખાતે પહોંચ્યા. અહીં પણ ઘણા દર્શનાર્થીઓ ભેગા થયા હતા.

પૂજ્યશ્રીએ થોડો આરામ કરી, સ્નાન કરી ભિક્ષા લીધી અને ભક્તોની ભીડને કારણે રાતના બાર વાગે સૂવા પામ્યા.

બીજે દિવસે પાદુકાપૂજન થયું. ત્યારબાદ છોટુભાઈએ પૂજ્યશ્રીનું પૂજન-અર્ચન કરી પુષ્પહાર ચઢાવી અત્યંત ભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યા.

આ દરમિયાનમાં કેટલાક સભ્યોએ મુંબઈમાંથી કોઈની ભલામણ ચિઠ્ઠી મેળવવાનો પ્રયત્ન આદર્યો, જેથી ગાણગાપુરમાં ચિઠ્ઠીને કારણે સારી વ્યવસ્થા થઈ શકે. આ વાતની પૂજ્યશ્રીને જાણ થઈ. એટલે તેઓ બોલ્યા, "દાક્તર, બાપને ઘેર જવા માટે તેનાં છોકરાંને ઓળખપત્ર શાં ? એ તો આપણે બાપનાં સાચાં સંતાનો નથી, એવું આપમેળે જ સિદ્ધ કરવા જેવું હાસ્યાસ્પદ થાય." ચિઠ્ઠીનો પ્રયત્ન કરનારા શાંત થઈ બેસી ગયા. આરતીને અંતે બધાએ મહાપ્રસાદ લીધો. દિવસ દરમિયાન પૂજ્યશ્રીએ પાંચેક હજાર ભક્તોને દર્શનનો લાભ આપ્યો.

પ્રવાસમાં યાત્રાના તીર્થક્ષેત્રોમાં જરૂરી ચીજવસ્તુઓ જેવી કે પાદુકાજી માટે અત્તર, કેસર, અષ્ટગંધ, લોકોને વહેંચવા માટે ધોતિયાં, રેશમી વસ્ત્રો, પ્રસાદ માટે ખજૂર, મગફળીના દાણા, લીલો-સૂકો મેવો વગેરે મુંબઈથી ખરીદી સમય થતાં માલસામાન લઈ કાફલો સ્ટેશન પર પહોંચી ગયો. નાનામોટા એંશી-નેવું દાગીના થઈ ગયા.

તા.૨૮-૨-'૫૦ને સંવત ૨૦૦૬ના ફાગણ સુદ-૧૧, મંગળવારની રાત્રે દશ વાગે મદ્રાસ મેલમાં જવા પૂજ્યશ્રી અને ભક્તમંડળી બોરીબંદર સ્ટેશન પર આવી ગઈ. ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રીએ ગાડીમાં સ્થાન લીધું. ડબા આગળ વિદાય આપવા આવેલા ભક્તો 'ગુરુ ૐ ગુરુ ૐ અવધૂતા તુંહિ ૐ શ્રી દત્તા'ની ધૂન કરતા હતા.

ગાડી ઊપડી. રાતે બાર વાગે પૂના આવ્યું. પ્રભાતનો પ્હો ફાટતા પહેલાં નિત્ય નિયમસર પ્રાતઃપ્રાર્થના થઈ. સવારે સોલાપુર આવ્યું. અહીં પુરાણિકની ઓળખાણવાળી મંડળી પૂજ્યશ્રીના દર્શને આવી હતી. તેઓ ચા-નાસ્તો-પાણી પણ લઈ આવેલા. બધાએ યથા રુચિ સ્વીકાર કર્યો.

ગાડી ઊપડી.

એટલામાં અક્કલકોટ સ્ટેશન આવ્યું. અક્કલકોટ સ્ટેશનથી અક્કલકોટ છ-સાત માઈલ દૂર હતું. અહીં શ્રી સમર્થ સ્વામી મહારાજનો મઠ છે. સામાન સ્ટેશન પર ક્લૉકરૂમમાં રાખી બધા અક્કલકોટ ગયા. અહીં વડવાળા મઠમાં મુકામ રાખ્યો. આ સ્થળે પૂ.સમર્થ સ્વામીએ આખરનો સમય ગુજારી દેહ મૂક્યો હતો.

આ સ્થળ બધા જ માટે બિલકુલ અપરિચિત હતું. પૂજન વગેરેની વ્યવસ્થા માટે સામે ચાલીને પૂછે તેવી કોઈ વ્યક્તિ ન હતી. પરંતુ પૂજ્યશ્રીએ મુંબઈમાં કહ્યું હતું

તેમ બાપને ઘેર જવામાં વળી ચિઠ્ઠીચપાટીની શી જરૂર ? અને ખરેખર બાપે-ભગવાને બધી જ વ્યવસ્થા પહેલેથી જ કરી લીધી હતી. ત્ર્યંબક વાસુદેવ પંતોજી નામનો એક માણસ પહેલાં પૂજ્યશ્રીના દર્શને નારેશ્વર આવી ગયેલો. જ્યારે તે પહેલવહેલો નારેશ્વર આવેલો ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ તેને ગાણગાપુર રહેવા જણાવેલું. તે ગાણગાપુર રહેવા લાગ્યો. એક દિવસ તેને દેવદૃષ્ટાંત થયો કે તું અક્કલકોટ જા અને પૂજ્યશ્રીના અહીં આવવાના થોડા દિવસ પહેલાં જ અક્કલકોટ આવ્યો. પંતોજીએ પૂજ્યશ્રીને જોયા. તે તો ગાંડો ગાંડો થઈ ગયો. દોડતો આવીને પૂજ્યશ્રીના ચરણમાં પડ્યો. તેના હૈયામાં આનંદના ઓઘ ઊછળવા લાગ્યા. પંતોજીએ પૂજન-ભિક્ષા વગેરેની વ્યવસ્થા કરી દીધી. પૂજ્યશ્રીની ભિક્ષાની વ્યવસ્થા પૂજારીને ત્યાં કરાવી.

ભિક્ષા પરવારી મંડળી પૂજ્યશ્રી સાથે ગામમાં ફરવા નીકળી. સૌથી પહેલાં શ્રી સ્વામી સમર્થના મુખ્ય સેવકરી શ્રી બાળપ્પાના મઠમાં ગયા. શ્રી સ્વામી સમર્થના દેહવિલય પછી થોડો વખત બાળપ્પાએ પરંપરા ચલાવી હતી. હાલના મઠાધિપતિ શ્રી ગજાનન મહારાજ પૂજ્યશ્રીને દેવના ગભારામાં લઈ ગયા. પૂજ્યશ્રીએ પાદુકા ઉપર મસ્તક મૂક્યું. હાર ચઢાવ્યો અને શ્રીફળ ધર્યું અને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી.

સ્વામિન્નમસ્તેઽક્કલકોટવાસિન્
સમર્થનામ્ને પરનારસિંહ ।
ત્રીશાવતાર ત્રિતયાર્તિહારિન્
પ્રચણ્ડકાય પ્રણઐકશુલ્કઃ (૧)

ત્યારબાદ પૂજારીઓને અને ગરીબોને વસ્ત્રો આપ્યાં. મઠમાં બધું જોઈ વળી સમર્થ મહારાજની સમાધિવાળા મઠમાં ગયા. આ મઠ ચોળખાના મઠ તરીકે જાણીતો છે. પૂજ્યશ્રી અને બીજાઓએ સ્વામીના ચરણમાં મસ્તક મૂક્યું અને પ્રાર્થના કરી. પૂજારીએ પ્રસાદ આપ્યો. મંડળીએ દત્તનામ સંકીર્તન કર્યું. આ સાંભળવા આખો મઠ ભરાઈ ગયો. પૂજારીઓ તથા ગરીબોને વસ્ત્રદાન કરીને મુકામે ગયા.

સમાધિવાળા મઠમાં શ્રી સમર્થસ્વામીનો એક પલંગ છે. સ્વામી હુક્કો પીતા હતા. એ હુક્કો અવશેષ તરીકે સાચવી રાખવામાં આવ્યો છે.

થોડી ખરીદી કરી સાંજે પાંચ વાગે પૂજ્યશ્રી અને મંડળી સ્ટેશન તરફ રવાના થઈ. સ્ટેશન પર પહોંચી. થોડા સમયમાં ગાડી આવી. વાતો કરતાં કરતાં ક્યારે ગાણગાપુર આવ્યું તે ખબર ના પડી.

રાત્રે નવેક વાગે ગાણગાપુર આવ્યું. અહીંથી તીર્થ ગાણગાપુર ચૌદ માઈલ દૂર છે. જવા માટે બસવ્યવસ્થા છે. પરંતુ સામાન ઉતારતા સુધીમાં બસ ભરાઈ ગઈ. પૉર્ટરની મદદથી એક મોટર રૂપિયા પાંત્રીસના ભાડાથી નક્કી કરી. પૂજ્યશ્રી માટે ગાડાની વ્યવસ્થા કરી. રાત્રે અગિયાર વાગે મોટર ગાણગાપુર પહોંચી.

થોડી તકલીફ પછી કેશવ મંદિરની ભોજનશાળામાં ઉતારો મળ્યો.

પૂજ્યશ્રીનું ગાડું ભાગોળે આવ્યું. ત્યાંથી તે અડવાણે પગે ચાલીને મુકામે આવ્યા. ત્યાં ત્રણ લીમડા નજીક નજીક ઊગેલા છે. તેની વચ્ચે પૂજ્યશ્રી માટે બેઠક બનાવી.

રાત્રે સાડા ત્રણ વાગે ધોતિયામાં રેતી ભરી ત્રણ લીમડા વચ્ચે નાંખી. થોડા વખતમાં સુંદર ચોતરો બેઠક માટે તૈયાર થઈ ગયો.

થોડો સમય આરામ કરી બધા નદીકિનારે જઈ નાહી આવ્યા. સવાર થતાં મંદિરે દર્શન કરવા ગયા. આરતીનો સમય હતો. ચોકમાં ભીડ હતી. બધા એક બાજુ ઊભા રહ્યા. એટલામાં પૂજ્યશ્રીને જોતાં જ એક બાઈ ધૂણવા લાગી. પૂજ્યશ્રી તે બાઈ તરફ કરડી નજરે જોઈ રહ્યા. બાઈ પછાડો ખાવા લાગી. બૂમબરાડા પાડવા લાગી, આળોટવા લાગી. આમ અર્ધો કલાક ચાલ્યું. પછી એ બાઈ આવીને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં પડી. એ શાંત થઈ ગઈ. તેના શરીરમાં રહેલું પિશાચ પૂજ્યશ્રીનો તાપ સહન કરી ના શક્યું અને એણે વિદાય લીધી. ત્યાં હાજર સૌ કોઈ તાજ્જૂબ થઈ ગયા અને તેમને પૂજ્યશ્રી માટે અહોભાવ પેદા થયો. એટલામાં પૂજન વગેરે કરાવવા મંડળીએ નક્કી કરેલા ઉપાધ્યાય શ્રી ગુરુભટ આવ્યા. તેઓએ બધાંને દર્શન કરાવ્યાં. પૂજ્યશ્રીને મંદિરના અંદરના ભાગમાં લઈ ગયા. ત્યાર બાદ બધા ઉતારે આવ્યા.

પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચેના આસન પર બેઠા. એટલામાં એક અપરિચિત માણસ આવ્યો. પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરી તે થોડી વાર બેઠો, પછી બોલ્યો,

"હું અહીં બે-ત્રણ વરસથી સેવાર્થે રહું છું. છેલ્લા ઘણા સમયથી મને ઝાડામાં લોહી પડે છે. ઘણા બધા ઉપાય કર્યા. કંટાળીને છેવટે દેવને શરણે આવ્યો. આજથી લગભગ આઠેક દિવસ પહેલાં દેવે મને સ્વપ્નમાં કહ્યું, "કેશવમંદિરમાં એક મહારાજ આવશે. તેની પાસે તું જજે. છેલ્લા આઠ દિવસથી હું આપની રાહ જોતો હતો. મારાં ભાગ્ય આજે ઊઘડ્યાં, આપનાં દર્શન થયાં."

પૂજ્યશ્રીએ તેને થોડી ચરી અને નામનું ઔષધ આપીને કહ્યું, "ભગવાનનું નામ લેજો. બધું મટી જશે." આખી મંડળી આ સાંભળી આશ્ચર્યમાં પડી ગઈ. તેમને સમજાયું કે ભગવાને જ પૂજ્યશ્રીને અહીં બોલાવ્યા છે અને તેમને માટે કેશવમંદિરવાળી જગ્યા પહેલેથી જ નક્કી થઈ હતી.

આજે ગુરુવાર હતો. ડૉ.કનૈયાલાલ વાણીએ શ્રી ગુરુચરિત્રના પારાયણનો આરંભ કરી દીધો. આખી મંડળી દત્તબાવનીના બાવન પાઠ કરવા બેઠી. જ્યારે મલ્હાવરાવ પુરાણિક શ્રી વાસુદેવ સપ્તશતીનો પાઠ કરવા બેઠા.

મંદિરના પૂજારી શ્રી ગુરુભટ્ટ રામભટ્ટ એક બીજા પૂજારી સાથે આવ્યા અને પૂજ્યશ્રી પાસે બેઠા. શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી મહારાજની લીલાઓની વાતો કરી.

ગાણગાપુરમાં બપોરે બાર વાગે મંદિરમાં આરતી થતી હોય છે. ત્યાર પછી શંખનાદ થાય છે. શંખનાદ થયા પછી ગાણગાપુરના ઘણા લોકો માધુકરી લેવા માટે નીકળે છે. ભગવાન દત્તાત્રેય અહીં રોજ બપોરે ભિક્ષા લેવા પધારે છે. એટલે અહીં માધુકરી લેવાનું અને યાત્રીઓ, સેવકરીઓને માધુકરી આપવાનું માહાત્મ્ય છે.

પૂજ્યશ્રી અને મંડળી તરફથી ભિક્ષા આપવાનો પ્રબંધ હતો. બરાબર સાડા અગિયારે ગુરુભટે આવીને કહ્યું, "દેવને થાળ થાય છે. પછી આરતી થશે. એટલે દર્શન કરવા ચાલો. માધુકરીની તૈયારી કરી રાખજો."

થોડી વાર પછી નોબત વાગી. બધા મંદિરમાં ગયા. ગુરુભટે ત્યાં જાહેરાત કરી કે પૂ. અવધૂત મહારાજ આજે બધાને માધુકરી આપશે, માટે કેશવમંદિરમાં જવું.

આરતી કરીને મંડળી મુકામે આવી. તેની સાથે બધા માધુકરી માટે કેશવમંદિરે આવ્યા. મંડળીના બધા જ સભ્યોને ઊંડે ઊંડે એવી ખાતરી હતી કે પૂજ્યશ્રીના હાથની ભિક્ષા લેવા દત્ત ભગવાન ચોક્કસ આવશે. પૂજ્યશ્રી તેમના આસન પર બિરાજ્યા. માધુકરીને આપવા માટે શીંગદાણા અને ખજૂર ત્યાં મૂક્યું. એટલામાં માધુકરી લેવા આવનારાનું ટોળું થઈ ગયું. દરેકને ભિક્ષા આપવાનો લાભ મળે તે માટે દરેક જણ વારાફરતી ખજૂરની ભિક્ષા ત્રણ-ત્રણ જણને આપે. પૂજ્યશ્રી દરેકને શીંગદાણા આપે. આમ એક પછી એક ત્રણસો માણસો ભિક્ષા લઈ ગયા. માધુકરી લેવા કોઈ પણ આવી શકે. તેમાં ન્યાતજાતનો કોઈ ભેદભાવ નથી. ભિક્ષા આપવાનો વારો જગન્નાથભાઈનો હતો. ત્યારે બે જણ ભિક્ષા લઈ ગયા. ત્રીજો એક ફકીર આવ્યો. તેને માથે ગૂંચાઈ ગયેલી જટા ને વધી ગયેલી દાઢી હતી. ખભે ઝોળી હતી. હાથમાં સાબરશીંગા જેવો દંડો હતો. ખભે એક વસ્ત્ર હતું. જગન્નાથભાઈને આ ફકીર જોઈને કુતૂહલ થયું. તેણે પોતાનું ખપ્પર આગળ કર્યું. પૂજ્યશ્રીએ વાડકી ભરી શીંગદાણા આપ્યા અને કાંઈક ગણગણ્યા. તે જગન્નાથભાઈના ધ્યાનમાં આવ્યું. તેમણે ખજૂર આપીને તે ફકીરની પાછળ ચાલવા માંડ્યું. તેમને થઈ ગયું કે આ દત્તાત્રેય પોતે જ છે. જગન્નાથભાઈ ઝાંપા સુધી પાછળ ગયા. ત્યાં તો ફકીર ગણપતિના મંદિર આગળથી એકાએક મંદિર તરફના ખાંચે વળી ગયો. તેમને ખાતરી થઈ કે એ ભગવાન જ હતા. એટલે તેમણે અંતરથી પ્રણામ કર્યા. જગન્નાથભાઈ પાછા આવ્યા અને બધાને પૂછ્યું, તો કોઈને ફકીર ભિક્ષા લેવા આવ્યાનો ખ્યાલ જ ન હતો.

માધુકરીનો કાર્યક્રમ પૂરો થયા પછી આખી મંડળીએ પૂજ્યશ્રી પાસેથી માધુકરી સ્વીકારી. ત્યાર પછી જગન્નાથભાઈએ પૂજ્યશ્રીને પૂછ્યું, "બાપજી, આપે ફકીરને જોયો હતો ?"

પૂજ્યશ્રી કાંઈ બોલ્યા નહીં. એટલે તેમણે ફરી પૂછ્યું. એટલે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "તેં એ ફકીરને જોયો હતોને ?" બસ આટલું બોલી તેઓ બંધ થઈ ગયા.

ત્યાર બાદ બધા તંતુકનું સ્થાન જોવા ગયા. શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી સ્વામીએ શિવરાત્રીના દિવસે તંતુકને શ્રી શૈલની યાત્રા પલકારા માત્રમાં કરાવી હતી. આ કથા શ્રી ગુરુલીલામૃતના કર્મકાંડના ૯૮મા અધ્યાયમાં પૂજ્યશ્રીએ વર્ણવેલી છે.

ગાણગાપુરથી બે ફર્લાંગ દૂર કલ્લેશ્વર મહાદેવ છે. તેની દક્ષિણે ભીમા નદી વહે છે. ત્યાંથી નજીકમાં શ્રી કેશવદેવ અને ચક્રેશ્વરનાં સ્થાન છે. ત્યાંથી પશ્ચિમે એક માઈલ દૂર ભાગીરથીતીર્થ અને વિશ્રાંતિકટ્ટા છે. તેની ઉત્તરે તંતુકનું દેવાલય છે. ગાણગાપુરના મધ્યમાં નૃસિંહ સરસ્વતી સ્વામીનો નિર્ગુણ મઠ છે. બધાં જ સ્થળોએ મંડળીએ દર્શન કર્યાં.

મઠના પશ્ચિમ ભાગમાં આગળ ગણપતિનું મંદિર છે. પૂર્વમાં મહાદેવ છે. દક્ષિણે ઔદુંબર છે. પશ્ચિમ તરફ પીપળો હતો. જ્યાં બ્રહ્મરાક્ષસ રહેતો હતો. તેનો ઉદ્ધાર સ્વામીજીએ કર્યો હતો. મઠના પૂર્વ દ્વારથી અંદર જતાં એક બાજુએ શ્રીવિઘ્નહર ચિંતામણિની

રેતીની મૂર્તિ છે. એ મૂર્તિની સ્થાપના શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી સ્વામીએ કરેલી. મૂર્તિની સામે ચાંદીથી મઢેલો દરવાજો છે. તેની ઉત્તરે એક નાનો ગોખ છે. એમાંથી દત્ત ભગવાનના તથા નૃસિંહ સ્વામીની નિર્ગુણ પાદુકાના દર્શન થાય છે. ગાણગાપુરનું માહાત્મ્ય આ નિર્ગુણ પાદુકાને લીધે જ છે.

બધાં સ્થળોએ દર્શન કરી, શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતીના વચન પર શ્રદ્ધા રાખી જુવારનો કાચો પાક કાપી નાખનાર શૂદ્ર ખેડૂતનું ખેતર જોયું. આગળ સ્વામીજીને શરણે આવનાર બેદરપુરના બાદશાહની દરગાહ છે. ત્યાં સંગમેશ્વર મહાદેવ છે. બધાંએ સંગમમાં સ્નાન કર્યું.

રાત્રે મંદિરમાં આરતી કરી. આજે ગુરુવાર હતો. એટલે 'પાલખી'નાં દર્શન થયાં. શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી સ્વામીની ઉત્સવમૂર્તિ પાલખીમાં પધરાવી પૂજારીઓ તથા ભક્તો મંદિરની આજુબાજુ ત્રણ-ચાર પ્રદક્ષિણા કરી સાથે ધૂન અને ભજનો ગાયાં. ભક્તોએ કપૂર પ્રગટાવી પાલખી આગળ મૂક્યાં. પૂજ્યશ્રીની મંડળીએ પણ એક-બે ભજનો ગાયાં. ત્યાર પછી મંડળી મુકામ પર ગઈ અને રાત્રીશયન કર્યું.

એક દિવસ મંદિરમાં લઘુરુદ્ર કર્યો. લઘુરુદ્રના પૂજન માટે મલ્હાવરાવ પુરાણિકની નિમણૂક કરી હતી. નિર્ગુણ પાદુકા ઉપર જળનો સ્પર્શ કરાતો નથી. મહાપૂજા કરાવવા માટે ત્યાં સ્ફટિકનું લિંગ હોય છે. તેની ઉપર અભિષેક થાય છે.

મંદિરના ચોકમાં દુગડુબાઈ નામની એક બાઈ આળોટતી હતી અને બબડતી હતી 'હે દત્ત મુક્તિ દ્યા' તે સમયે પૂજ્યશ્રીની દૃષ્ટિ તેના પર પડી. એ તે જ પળે શાંત થઈ ગઈ. તે તરત જ ઊભી થઈ અને પૂજ્યશ્રીને પગે લાગી અને ભજનમાં સામેલ થઈ ગઈ.

હોળીનો દિવસ આવ્યો. આજે ફાગણ સુદ પૂનમ હતી. આજે શ્રી મણિભાઈ ત્રિપાઠીનો જન્મદિવસ હતો. તેમને સાઠ વર્ષ પૂરાં થતાં હતાં. પૂજ્યશ્રીએ તેની ઉજવણી માટે સૂચના આપી દીધી હતી. ગાણગાપુરમાં બપોરે મણિભાઈ અને મંડળીએ માધુકરી માગી લાવી. આમ પૂજ્યશ્રીએ તેમને વાનપ્રસ્થ દીક્ષા આપી. ભરબપોરે ખુલ્લા પગે એક વસ્ત્રભેર, હાથમાં ઉપવસ્ત્રની ઝોળીમાં ભિક્ષાપાત્ર તરીકે પાંદડાંનાં પડિયાં ઝોળીમાં મૂકી બધા પૂજ્યશ્રીની આગેવાની હેઠળ માધુકરી માગવા નીકળ્યા. માધુકરીમાં થોડો ભાત અને રાબડી મેળવી મુકામ પર આવ્યા. પછી ભિક્ષા કરી. જમતાં જમતાં સંસ્કૃત સુભાષિતો અને શ્લોકોની રમઝટ જામી. આમ મણિભાઈની ષષ્ટિપૂર્તિ ખૂબ જ અલૌકિક રીતે ઉજવાઈ.

સાંજે પ્રાગજીભાઈ, પુરાણિક અને મરળીકરે છાણાં-લાકડાં ગોઠવી હોળી પ્રગટાવી. બધાંએ દર્શન કર્યા અને પ્રસાદ લીધો.

શનિવારે ડૉ.વાણીના શ્રી ગુરુચરિત્ર પારાયણની સમાપ્તિ હતી.

અત્યંત ભક્તિપૂર્ણ અને ભાવસભર વાતાવરણમાં મહાપૂજા શરૂ થઈ. આજે પૂજન માટે મલ્હાવરાવ પુરાણિકની નિયુક્તિ થઈ હતી. અંદરના ભાગમાં પૂજ્યશ્રી અને શ્રી પુરાણિક બેઠા. અષ્ટાધ્યાયી અભિષેક વગેરે વિધિ પૂર્ણ થયા પછી પાદુકાજી પૂજ્યશ્રીને આપી. એઓશ્રીએ પાદુકાને પ્રણામ કરી હૃદયે સ્પર્શ કરી મસ્તક પર ધારણ કરી. ત્યાર

પછી અત્તર, કેશરમાં ઘૂંટેલા અષ્ટગંધથી લેપન કર્યું. પાંચ-સાત તોલા અત્તરમાં કેશર ઘૂંટેલું હતું. તે બધું જ પાદુકામાં સમાઈ ગયું. જાણે તેના પર કાંઈ લેપન થયું જ ના હોય તેવી ચોખ્ખી અને કોરી પાદુકા થઈ ગઈ. ત્યાં હાજર સર્વને ભગવાન હાજરાહજૂર છે અને તે ભાવનાથી અપાયેલ પૂજાદ્રવ્ય સ્વીકારે છે તેની પ્રતીતિ થઈ. મહાપૂજા સંપન્ન થઈ. ત્યાર બાદ સૌએ મહાપ્રસાદ લીધો. લગભગ પાંચસો પત્રાળાં પડ્યાં.

જમી પરવારીને મુકામ પર આવીને બધાંએ આરામ કર્યો. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞાથી ભગવાનની ધૂન ગાતાં ગાતાં ગામની પ્રદક્ષિણા કરી.

સાંજે ભીમા નદીના કિનારે જઈ સ્નાન કર્યું. ત્યાર બાદ નૌકાવિહાર કર્યો. મુકામ પર આવતાં રાત પડી. રાતે પાલખીનું આયોજન કર્યું. શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી સ્વામીની મોટી ઉત્સવમૂર્તિ પાલખી શણગારી હતી. આ મૂર્તિ કોઈ અસાધારણ પ્રસંગે કે કોઈ મહાપુરુષ આવે ત્યારે જ કાઢવામાં આવે છે. ખૂબ આનંદોલ્લાસ સાથે પાલખીનો કાર્યક્રમ પૂર્ણ થયો.

બીજે દિવસે અહીંથી પ્રયાણ કર્યું. બરાબર બાર વાગે કૃષ્ણા જતી ગાડી આવી. કૃષ્ણા સ્ટેશન આવ્યું. અહીંથી કુસંગડી પહોંચવાનું હતું. એક ખખડધજ મોટર અને થોડાં ગાડાંની વ્યવસ્થા થઈ. મોટરમાં આઠેક જણ બેઠાં. આગળ જતાં મોટર બગડી. ખૂબ પ્રયત્ન કરવા છતાં મોટર ચાલુ ના થઈ એટલે મંડળીના આઠે સભ્યો મોટરની સામે બેસી જઈ મોટેથી દત્તબાવની કરવા લાગ્યા અને થોડા જ સમયમાં ડ્રાઇવરના આશ્ચર્ય વચ્ચે મોટર ચાલુ થઈ ગઈ.

રસ્તામાં ગાઢ જંગલ આવ્યું. આ જ જંગલમાં ચોરોએ બ્રાહ્મણ શેઠનું માથું ઉડાવી દીધેલું અને ભગવાને પ્રગટ થઈ ચોરોને મારેલા.

સવારે બધા કૃષ્ણાતીરે પહોંચ્યા. એ કૃષ્ણાનો પટ ઓળંગવાનો હતો. ખૂબ જ વિકટ એવો કૃષ્ણાનો પટ ઓળંગી કુરુમગડ્ડા-કુવરપુર પહોંચ્યા. કુવરપુર એક નાના સરખા ટાપુ જેવું છે. કૃષ્ણાના નીર તેની અહર્નિશ પ્રદક્ષિણા કર્યા કરે છે. આ સ્થળે દત્તાવતાર શ્રી પાદવલ્લભની સમાધિ છે. અહીં શ્રી પાદવલ્લભ સદૈવ જાગ્રત છે. પૂજ્યશ્રીએ શ્રી ગુરુલીલામૃતના ૬૦મા અધ્યાયમાં લખ્યું છે :

નિવૃત્તિ સંગમ વિષે, કરી સ્નાન પવિત્ર,
આવ્યા કુવરપુરે પ્રભુ, ક્ષેત્ર આરણ્યક ચિત્ર- ૬૩/૮
લીન થયા કાલાંતરે, યતિવર ત્યાંને ત્યાં,
ધર્યો અન્ય અવતારને, કર્યાં અલૌકિક કાર્ય- ૬૩/૧૬
કુવરપુરે હજુએ વસૈ, ગુરુવર ગુપ્તસ્વરૂપ
દર્શન પામે ભક્ત જે, તરે સંસૃકૃતિ કૂપ- ૬૩/૧૭

અહીં સુંદર મઠ છે. પાસે દત્તમંદિર, શિવલિંગ, પાદુકા વગેરે છે. અત્યંત દિવ્ય, રમણીય, અનુપમ, ચિત્તાકર્ષક સૌંદર્યથી ઓપતી પ્રકૃતિ મન, હૃદય અને આંખને ભરી દેતી હતી. આ સ્થાનની વ્યવસ્થા-દેવસેવા વગેરે સરસ્વતીબાઈ નામની એક મરાઠણ કરતી હતી.

નજીકમાં જ એક મોટી કાળી શિલામાંથી કુદરતી રીતે જ બની ગયેલી ગૌમુખ આકારની ગુફા હતી. આ ગુફામાં પ.પૂ.વાસુદેવાનંદ સરસ્વતીએ એક ચાતુર્માસ કર્યો હતો. બધાં એક પછી એક અંદર જઈ દર્શન કરી આવ્યાં.

અહીં દત્ત ભગવાન શ્રી પાદ વલ્લભ, સ્વામી મહારાજ માણિક પ્રભુ, અકકલકોટના સ્વામી સમર્થ વગેરેના ફોટા હતા. સરસ્વતીબાઈ ખૂબ વ્યવસ્થિત પૂજન-અર્ચન કરતાં. અહીં ઈંદોરના મહારાણી તરફથી ટકોરખાનાની પણ વ્યવસ્થા હતી.

ગુફાના ઉપરના ભાગમાં શિવાલય છે. ત્યાં દર્શન કરી પરિક્રમા કરી. ત્યાર બાદ બધાં સ્થાનોએ દર્શન કરી મંદિરમાં જઈ દત્તનામ સંકીર્તનનો પાઠ કર્યો. બે-ત્રણ ભજનો ગાયાં. સરસ્વતીબાઈને પૂજ્યશ્રી તરફ ભક્તિભાવ પેદા થયો.

તે દિવસની મહાપૂજા, નૈવેદ્ય, પાલખી વગેરે મંડળી તરફથી થયું.

સાંજે પાંચ વાગે કૃષ્ણામાં સ્નાન કરવા ગયા.

સ્નાનાન્તે શ્રી વાસુદેવનામસુધાનો પાઠ કર્યો.

સાંજને સમયે સરસ્વતીબાઈએ જણાવ્યું કે નદીની વચમાં એક મોટી મકરાકારની શિલા છે, જ્યાં શ્રી પાદવલ્લભના પગલાંની નિશાની છે. આ સાથે સૂર્યનમસ્કાર કરતા હોય એવાં પેટ અને હાથનાં ચિહ્નો છે. અહીં ગુરુદ્વાદશી-આસો વદ બારસ અને દત્તજયંતીનો ઉત્સવ ઉજવાય છે. દર ગુરુવારે પાલખી નીકળે છે. પાછલી રાતે લગભગ ત્રણેક વાગે પૂજ્યશ્રી તથા થોડા સભ્યો સ્નાન કરવા ગયા. સ્નાનાદિથી પરવારી પૂજ્યશ્રી ચંદ્રના પ્રકાશે સ્તુતિ લખવા બેઠા. એઓશ્રીએ

દત્તાત્રેયો દયાસિન્ધુર્દિવ્યદષ્ટિર્દમપ્રિય : ।
હરિર્હરો હિરણ્યાભઃ શ્રીપાદઃ શરણં મમ ॥

થી શરૂ કરી એક દત્તમંત્રગર્ભ શ્રીપાદસ્તોત્રમ અને

યો વૈ પૂર્વં દત્તનામાઽત્રિસૂનુસ્તીર્ણો ભક્તત્રાણમાત્રૈક હેતુઃ।
શ્રીપાદશ્રીવલ્લભઃ સોઽમેવ ચક્રે લીલાં કુર્વપુર્યાં સુદિવ્યામ્ ॥

થી શરૂ કરી શ્રીપાદસ્તવઃની રચના કરી.

સવારમાં પરવારી પૂજારી તથા ગરીબોને વસ્ત્ર વગેરે આપીને તા. ૭-૩-૫૦ ને મંગળવારે કુવરપુરથી પ્રયાણ કર્યું, કૃષ્ણા સ્ટેશને પહોંચતા બપોરના ત્રણ વાગી ગયા.

સ્ટેશન માસ્ટર શ્રી ચક્રપાણીને કોઈ ભવિષ્યવેત્તાએ આઠેક દિવસ પહેલાં કહેલું કે તા. ૭-૩-'૫૦ના રોજ તમને એક મહાન સંતના દર્શન થશે. તેથી તેઓ સવારથી જ ચાતકડોળે સંતની પ્રતીક્ષા કરતા હતા. પૂજ્યશ્રીને જોઈ તેમને ખાતરી થઈ ગઈ અને તેઓ દોડતા આવી પૂજ્યશ્રીને નમી પડ્યા. ત્યારબાદ પોતાની વાત જણાવી. પૂજ્યશ્રી અને મંડળી માટે પોતાના ઘરના બે ખંડ કાઢી આપ્યા અને રસોઈપાણી વગેરેની વ્યવસ્થા કરી. આજે સંકટ ચોથ હતી. જેમને ઉપવાસ હતો, તે ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરી ભોજન લીધું, પ્લેટફૉર્મ પર સાંયપ્રાર્થના કરી. એટલામાં ગાડી આવી. બધાંએ સ્થાન લીધું. ગાડી ઊપડી.

તા ૮-૩-'૫૦ને બુધવારે સવારે મંડળી પંઢરપુર પહોંચી. પંઢરપુર ચંદ્રભાગાના

તટ પર આવેલું છે. ગાણગાપુરની ભીમાનદી અહીં અર્ધચંદ્રાકારે વહે છે. તેથી તેને અહીં ચંદ્રભાગા કહે છે. નદીકિનારા પરની કપોળની ધર્મશાળામાં મુકામ કર્યો.

પૂજ્યશ્રી જગન્નાથભાઈને લઈ સ્નાન કરી આવ્યા અને મંદિર તરફ વળ્યા. જગન્નાથે કહ્યું :

"બાપજી ! પ્રસાદ ને હાર લેવો નથી ?"

એટલે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : "હાર શું કરવો છે ? આપણે તો દર્શન કરવા જઈએ છીએ, વિઠ્ઠલનાથ તો મારા મોટાભાઈ છે. એમને વળી મારી પાસે હારની અપેક્ષા હશે તો વ્યવસ્થા કરશે. અકિંચન નાનો ભાઈ વળી હાર ક્યાંથી લાવે ?" આમ છતાં જગન્નાથભાઈના મનમાં હાર હોય તો સારું એમ થયા કરતું હતું. એટલામાં વડોદરાના પૂજ્યશ્રીના એક ભક્ત શ્રી ગાયકવાડ એઓશ્રીને ખાલી હાથે જોઈ ગયા. એટલે તેમણે પ્રસાદ અને હાર લઈ દોટ મૂકી અને પૂજ્યશ્રી મંદિરમાં પ્રવેશે તે પહેલાં જ પ્રસાદ અને હાર તેમના હાથમાં મૂક્યો. ત્યારબાદ દર્શન કરી બન્ને જણ મુકામે આવ્યા.

પૂજ્યશ્રી મુકામે ગયા ત્યારે મંડળી સ્નાનાર્થે ગઈ હતી. થોડી વારમાં બધાં સ્નાન કરી આવ્યાં. પૂજ્યશ્રી બધાં સાથે ફરીથી દર્શને ગયા.

અહીં સભામંડપમાં વચ્ચે એક વિશાળ પાટ જેવી શિલા છે. આને રંગશિલા કહે છે. ભગવાન વિઠ્ઠલનાથના ચરણમાં માથું મૂકી પ્રણામ કરી, કંકુ, તુલસી, ફૂલ, પ્રસાદ ધરી, ગરુડ સ્તંભને ભેટીને રંગશિલા પર કાન પકડી બે મિનિટ નાચવાનો સંપ્રદાય છે. રંગશિલા એટલે ભક્તનું મન ભગવાન તરફના ભક્તિભાવથી રંગી નાખનારી શિલા.

વિઠોબાના મંદિરમાં એક નામદેવનું પગથિયું છે. નામદેવ પર જ્યારે ભગવાન પ્રસન્ન થાય છે અને કાંઈ માગવા કહે છે ત્યારે નામદેવ કહે છે કે, મારે વૈકુંઠ, ઈન્દ્રપદ, સ્વર્ગ કાંઈ જોઈતું નથી, મારે તો આપના આ મંદિરમાં આવનારા દરેક ભક્તના પદરજનો સ્પર્શ થાય એવું સ્થાન જોઈએ છે.

ભગવાને તથાસ્તુ કહી હાલ પગથિયું છે ત્યાં દૃષ્ટિ કરી. એ જગ્યાએ જમીનના બે ભાગ થઈ ગયા. વચ્ચે મોટો ખાડો પડ્યો પછી પ્રભુ બોલ્યા :

" નામા, તને આ ભૂમિ આપું છું. અહીં આવતા બધાં જ ભક્તોની પદરજનો તને સ્પર્શ થશે."

નામદેવે ભગવાનને પ્રણામ કર્યા અને બીજી જ પળે એ ખાડામાં કૂદી પડ્યા. તેમની પાછળ તેમનું અનુયાયી મંડળ પણ કૂદી પડ્યું. ત્યાર બાદ એ ખાડો પુરાઈ ગયો. આ પ્રસંગ શક સવંત. ૧૨૬૮ ના અષાઢ વદ તેરશને દિવસે બન્યો. જે જગ્યાએ નામદેવજી મંડળી ભૂમિમાં સમાયા હતા. ત્યાં પગથિયું બનાવી દીધું. આ પગથિયું નામદેવની પાયરી નામથી પ્રસિદ્ધ થયું.

મંદિરના દક્ષિણભાગમાં તરટીનું વૃક્ષ છે. બધાં તેનાં દર્શન કરવાં ગયાં. કાનોપાત્રી નામની અત્યંત સુંદર સુંદરી વિઠ્ઠલ મંદિરમાં વિઠ્ઠલભક્તિમાં દિવસો વ્યતીત કરતી હતી. તેના અજોડ રૂપલાવણ્યમાં મોહ પામેલો બેદરનો બાદશાહ તેને પકડી લાવવા સિપાઈઓ મોકલે છે. સિપાઈઓ તેને પકડે છે. તે વખતે કાનોપાત્રી કહે છે : "મને

વિઠ્ઠલનાથનાં દર્શન કરી લેવા દો, પછી હું આવીશ.''

સિપાઈઓએ તેને દર્શન કરવાની છૂટ આપી તે વખતે તેણે હૃદયના ઊંડાણમાંથી અત્યંત ભાવસભર આર્દ્ર પ્રાર્થના કરી કે -

''હે પાંડુરંગ આ દુષ્ટ હવસખોર મારી પાછળ પડ્યો છે. તું જ મારી માતા અને તું જ પિતા છે. મને ઉગારી લે પ્રભુ, તારા ચરણમાં સ્થાન આપ.''

અને તે જ પળે તેનું પ્રાણપંખેરું ઊડી ગયું અને અચેતન શરીર ભગવાનના ચરણોમાં ઢળી પડ્યું. એનાં અસ્થિ મંદિરના દક્ષિણદ્વારમાં ભંડાર્યાં, તેમાંથી તરટીનું વૃક્ષ થયું.

આગળ મંગળવેઢા ગામના મહાર જાતિના ભક્તશિરોમણી ચોખામેળાની સમાધિનાં દર્શન કર્યાં.

ત્યાર બાદ બધા ગોપાળપુરના દર્શને ગયાં. પંઢરપુરથી ઔદુંબર જવાનું હતું. ગાડીનો સમય રાતના બાર વાગ્યાનો હતો. રાતે બાર વાગે ગાડી પકડી, સવારે સાડાસાત વાગે મીરજ સ્ટેશને ઊતર્યાં. અહીં બધાંએ ગાડી મોડી હોવાથી સ્નાનાદિથી પરવારી બીજા ટપાલ વગેરેનાં કામ આટોપ્યાં.

ગાડી આવી, એક વાગે ભીલ્લવડી સ્ટેશને પહોંચ્યાં. આ ભીલોનું ગામ હતું. સામાન સ્ટેશન પર મૂકી કૃષ્ણાને સામે કિનારે આવેલા ઔદુંબરના સ્થાનમાં જવા મંડળી ટાંગામાં ઊપડી.

ઔદુંબર આવ્યું. અહીં અત્યંત પુરાણાં ઔદુંબરનાં ઘણાં વૃક્ષો હતાં. બધાં પૂજ્યશ્રીનું ''ઘાડી ઔદુંબરની છાંય નીચે કોણ પેલું જોને''વાળું ભજન ગણગણવા લાગ્યાં.

આ શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી સ્વામીની તપોભૂમિ છે. જનાર્દન સ્વામીને ઔદુંબરની આસપાસ દત્ત ભગવાનનો સાક્ષાત્કાર થયેલો. સામે કાંઠે ભુવનેશ્વરી માતાનું મંદિર છે.

હોડીમાં બેસી સામે કિનારે જઈ ભુવનેશ્વરી ચંદલાદેવીના દર્શન કર્યા. અતિ પ્રાચીન બાંધણીનું સુંદર મંદિર છે. શ્રી ગુરુલીલામૃતમાં પૂજ્યશ્રીએ અધ્યાય-૯૯માં કુષ્ઠિ નંદિવિપ્રને તુળજામાતાએ ચંદલામહેશ્વરી પાસે અને ચંદલામહેશ્વરીએ નૃસિંહ સરસ્વતી પાસે જવાની આજ્ઞા કરી હતી તે યાદ આવ્યું.

આકરા તાપમાં અડવાણા પગે પૂજ્યશ્રી મંડળી સાથે ચાલતાં ચાલતાં ગમ્મતની છોળો ઉડાડતા હતા.

મહાપૂજાનો સમય થતાં પહેલાં બધાં સ્થાન પર પહોંચી ગયાં. આજની પૂજા માટે સુમનલાલની વરણી થઈ હતી. પૂજા પૂર્ણ કર્યા પછી પૂજ્યશ્રીએ સ્તુતિ કરી.

''ઔદુંબર તળીં ઊભા નરહરી, ભક્તાં ચી અંતરીં વાટ પાહે.
સુંદર તેં ધ્યાન પહાતાં, તત્ક્ષણ વેડાવલેં મન નાચૂં લાગે.

સાંજે પાલખી કાઢી. તે વખતે -

''ઘાડી ઔદુંબરની છાંય નીચે કોણ બેઠું જોને.''

અને

''કરે નિજ દાન જો સોઈ, દિગંબર હો તો ઐસા હો.''

વાળાં ભજન ગવાયાં.

સ્થાનમાં વાસુવાનંદસરસ્વતીનો ફોટો ન હતો. જે પાછળથી વાણી સાહેબે તૈયાર કરાવી મોકલી આપ્યો.

અહીં કૃષ્ણાનાં પાણી ખૂબ ઊંડાં છે. તેમાં એક જગ્યાએ ધરો છે. આ ધરામાંનાં માછલાં દેવનાં છે, તેમ માની કોઈ પકડતું નથી. એટલે આ ધરાનાં માછલાં ખૂબ જ મોટાં હોય છે.

એક વખત આ વાતની ખબર એક ગોરા કલેક્ટરને પડી. એટલે તે એક હોડી લઈને માછલાં પકડવા આવ્યો. ત્યાંનાં લોકોએ તેમ ના કરવા ખૂબ સમજાવ્યો. પરંતુ તે માન્યો નહીં અને માછલાં પકડવા ધરા સુધી ગયો. તેની જાળમાં એક પણ માછલું પકડાયું નહીં. લગભગ ત્રણેક કલાકના પ્રયત્ન છતાં એક પણ માછલું પકડાયું નહીં. એટલે તેણે એક બીજી વાત વિચારી. તેણે બ્રાહ્મણને બોલાવ્યા અને કહ્યું :

''હું કાલે સવારે માછલું પકડવા આવીશ. જો તમારા દેવ હાજરાહજૂર હોય, તો એક માછલું પણ મને મળવું જોઈએ.''

''તમે એ માછલાને શું કરશો ?'' બ્રાહ્મણે પૂછ્યું.

''લઈ જઈશ.''

''એ ના બને, માછલું તમારે પાછું નદીમાં છોડી દેવાનું બોલો મંજૂર છે ?''

''હા, મંજૂર છે, માછલું છોડી દઈશ. તમે તમારા દેવને પ્રાર્થના કરો.''

બ્રાહ્મણોએ સ્વામી મહારાજને પ્રાર્થના કરી કે ''પ્રભુ જો તું અમારી લાજ નહીં રાખે તો તારી જ હાંસી થશે. એટલે એક માછલું તો આપજે જ.''

બીજે દિવસે સવારે ગોરો કલેક્ટર આવ્યો. તેણે બ્રાહ્મણોને કહ્યું :

''તમે લોકોએ પ્રાર્થના કરી છે ને ?''

''હા.''

''જો તમારા દેવ હાજરાહજૂર હશે તો એક માછલું તો જાળમાં પકડાશે જ અને જો ના પકડાય તો તમારા દેવ હાજરાહજૂર નથી તેવું નક્કી થશે.''

''બરાબર સાહેબ.''

ગોરા કલેક્ટરે જાળ નાંખી અને એક માછલું પકડાયું. તે ખૂબ ખુશ થઈ ગયો. માછલું ખૂબ મોટું હતું. તેથી ગોરાના મોંમાં પાણી આવ્યું. તેને માછલું જોઈતું હતું એટલે તે બોલ્યો :

''જુઓ, આ માછલું મારે જોઈએ છે. તેના તમે કહેશો તેટલા પૈસા આપીશ.''

બ્રાહ્મણો બોલ્યા : ''જુઓ સાહેબ, આપણા કરારમાંથી ફરી જશો નહીં. માછલાના લાખ રૂપિયા આપો તો પણ અમારે જોઈતા નથી. તમે માત્ર માછલું પાણીમાં જ છોડી દો.''

''પણ હવે તો માછલું મરી ગયું છે. એને પાણીમાં નાખી શું કરીશું ?''

''પાણીમાં મરી જાય તો છો મરે. પણ એ તમે નહીં લઈ જઈ શકો અને જો એમ કરશો તો એની શિક્ષા દેવ કરશે.''

પેલા ગોરા કલેક્ટરને પહેલેથી જ પરચો મળેલો જ હતો. એટલે નાછૂટકે તેણે

માછલું પાણીમાં છોડી દીધું અને જેવું પાણીમાં નાંખ્યું કે તરત જ માછલું જીવતું થઈ સડસડાટ ચાલ્યું ગયું. બ્રાહ્મણોએ દેવનો જય ઘોષ કર્યો.

કલેક્ટરે સરકારમાં લખાણ કરીને કાયમની સનદ કરી આપી કે કોઈ પણ માણસ એ ધરાથી એક માઈલના વિસ્તારમાંથી માછલું પકડી શકશે નહીં.

બીજે દિવસે સવારે ટાંગામાં સ્ટેશને ગયા. પૂજ્યશ્રી માટે એક ગૃહસ્થ છાશ લઈને આવ્યો.

મંડળી કોલ્હાપુર પહોંચી. કોલ્હાપુરમાં મહાલક્ષ્મીજીના સ્થાનમાં સમિતિના એક મંત્રીએ પૂજ્યશ્રી માટે પોતાની ઑફિસનો એક ખંડ ખાલી કરાવી આપ્યો. સ્નાનાદિથી પરવારી મંત્રી સાથે દર્શને ગયા. પૂજ્યશ્રીએ માતાજીના ચરણોમાં માથું મૂક્યું અને સ્તુતિ કરી :

નવં નવં સદા ભાતિરૂપ તે સુંદરં શુભે ।
મોહાસ્ત્રયે મહાદેવી ડિમ્ભોક્તં તૃષ્ટયે સ્તુતે ॥

પૂજારીએ પૂજ્યશ્રીને પ્રસાદ, શ્રીફળ અને હાર આપ્યાં.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ કોલ્હાપુરને દક્ષિણકાશી કહે છે. અહીં (કરવીરક્ષેત્ર) કોલ્હાપુરમાં દત્ત ભગવાન ભિક્ષા લેતા હોય છે. દત્તાત્રેયના મંદિરમાં મંડળી દર્શન કરવા ગઈ.

કોલ્હાપુરથી નરસોબાની વાડી (શ્રી નૃસિંહ વાટિકા) જવા માટે ખાનગી મોટર ભાડે કરી. પૂજ્યશ્રી અને બીજા બે સભ્યો રેલવે માર્ગે જયસિંગપુર ગયા અને ત્યાંથી ઘોડાગાડીમાં શ્રી નૃસિંહ વાટિકા પહોંચ્યા. પુરોહિત નારાયણ શાસ્ત્રી શુકલને ત્યાં મુકામ રાખ્યો. પૂજ્યશ્રી દેવની મર્યાદા જાળવવા ભાગોળથી મુકામ સુધી ચાલતા આવ્યા.

સ્નાનાદિથી પરવારી ભગવાનના અને પાલખીના દર્શન કર્યા. શ્રી નૃસિંહ વાટિકા નામ શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતીએ અહીં તપ કરેલું એટલે પડ્યું.

લગભગ પાંચસો વર્ષ પહેલાં અહીં શ્રી રામચંદ્ર યોગી થઈ ગયેલા. તેમને દર્શન આપવા નૃસિંહ સરસ્વતી મહારાજ પધારેલા. શ્રી રામચંદ્ર યોગીએ જીવંત સમાધિ લીધેલી. શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી મહારાજે અહીં બાર વર્ષ સુધી તપ કરેલું અને આ સ્થળ સાથે શિરોળનું ભોજનપાત્ર, કુરુન્દવાડીનું દત્તમંદિર અને ઔરવાડનું અમરેશ્વર વગેરે સ્થાનો પ્રગટ કરેલાં.

મંદિરની પાસે કૃષ્ણા નદી વહે છે. બધાંએ મંદિરમાં શ્રી વાસુદેવનામસુધાનો પાઠ કર્યો. ત્યારબાદ શ્રીનૃસિંહ સરસ્વતીએ જે ગરીબ બ્રાહ્મણના ઘેર જઈ વાલોરનું શાક ખાઈ તેનું દળદર દૂર કર્યું હતું, તેને ઘેર મંડળી ગઈ.

પ.પૂ. વાસુદેવાનંદસ્વામીનો મઠ પણ અહીં નૃસિંહ વાટિકામાં છે. મંડળી ત્યાં દર્શન કરવા જતી હતી. ત્યાં મૌનીસ્વામીના મઠમાં સ્વામી મહારાજના અનન્ય ભક્ત વયોવૃદ્ધ અંતોબા મળી ગયા. પૂજ્યશ્રીને જોઈ તેઓ ખૂબ વહાલપૂર્વક ભેટ્યા. બે ગુરુભાઈઓનું અદ્‌ભુત અલૌકિક મિલન, આલિંગન અને તેમાંથી નીપજતો વિશુદ્ધ પ્રેમ અને પરમ આનંદનો ભાવોદ્રેક અતિ દિવ્યતર હતાં. અંતોબાની સાથે બધા સ્વામી મહારાજના મઠમાં ગયા.

મઠમાં શ્રી વાસુદેવનામસુધાનો પાઠ કર્યો. આખા દિવસ દરમિયાન લઘુરુદ્ર, મહાપૂજા, મધુકરી, બ્રહ્મભોજન, પાલખી વગેરે મંડળી તરફથી થયું. મહાપૂજામાં મણિભાઈ ત્રિપાઠી બેઠા. આરતીના સમયે ખૂબ માનવમેદની એકઠી થઈ હતી. પૂજ્યશ્રી મણિભાઈ ત્રિપાઠીની બાજુમાં ઊભા હતા. મહાપૂજાની સમાપ્તિ પછી સાધુસંતો અને બીજા ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા.

પૂજ્યશ્રીએ શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી પાદુકા સ્ત્રોત્રઃથી સ્તુતિ કરી ઉપાધ્યાયને ત્યાં ભોજન લીધું. ભોજન કરતાં પહેલાં શ્લોકોની રમઝટ જામી.

થોડા સમય પછી અંતોબાને ત્યાંથી તેડું આવ્યું. બધાં તેમને ત્યાં ગયાં. અંતોબાજી પૂજ્યશ્રીની પ્રતીક્ષા કરતાં બારણામાં જ ઊભા હતા. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. આસન પર બેસાડ્યા. પાદુકા પખાળી અને સા.દં. પ્રણામ કર્યા અને આનંદના અતિરેકથી એટલાં બધાં આસું ઊભરાયાં કે જમીન ભીંજાઈ ગઈ. પૂ.સ્વામી મહારાજને ગયે લગભગ છત્રીસ વર્ષ થયાં ત્યારથી પૂજ્ય સ્વામીજીનો અસહ્ય વિયોગ અંતોબાને પીડતો હતો. આજે પૂજ્યશ્રીના આગમનથી તેમને પૂજ્ય સ્વામીજી જ ઘરને પાવન કરવા આવ્યા હોય તેવો આનંદ થતો હતો. સમસ્ત અંતોબા પરિવારનો આજનો આનંદ અકથ્ય હતો. આ પ્રસંગ નિહાળતાં સર્વેની આંખો ભીંજાઈ ગઈ.

ત્યાર બાદ અંતોબાએ પૂજ્ય સ્વામીજીની અનેક વાતો કરી. ત્યાર પછી અંતોબાજીએ તેમના પુત્રને કહ્યું :

‘‘બાપુ, સ્વામીજીની પેલી પેટી લાવ, પહેલાં સ્નાન કરજે પછી અડજે.’’

બાપુએ સ્નાન કરી પૂજ્ય સ્વામીજીની પેટી આણી. અંતોબાએ તેની પર માથું ટેકવ્યું. પછી પેટી ખોલી. પેટીમાં પૂજ્ય સ્વામીજીએ આપેલું ભિક્ષાનું વસ્ત્ર, કમરે બાંધવાની દોરી, બાપુના યજ્ઞોપવીત પ્રસંગે મોકલેલો ધ્યાનનો શ્લોક અને ભેટ તરીકે મોકલેલાં પચીસ રૂપિયા હતા. આખી મંડળી આનાં દર્શન કરીને અભિભૂત થઈ ગઈ. પૂજ્ય સ્વામીજીનો સંન્યાસ લીધો તે સમયનો ચોત્રીસ વર્ષનો ફોટો જોઈને બધાને સ્વામીજીનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરતાં હોય તેવી લાગણી થઈ.

પૂજ્યશ્રીએ અંતોબા પરિવારના બધા જ સભ્યોને વસ્ત્ર આપ્યાં.

સાંજે પાલખી મંડળી તરફથી હતી. પ્રદક્ષિણા દરમિયાન કરુણાત્રિપદી અને પવમાનસૂક્ત ગાઈ. શયન આરતી કરી પ્રસાદ લઈ મુકામ પર આવ્યા.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રીને સંન્યાસી રૂપે ભગવાનનાં દર્શન થયાં. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીએ ડૉ. વાણી અને જગન્નાથ ટાંગામાં નીકળ્યા. બાકીની મંડળી સામાન લઈને ખાનગી મોટરમાં નીકળી. રસ્તામાં શિરોળ આવ્યું. ત્યાં ભિક્ષાપાત્રનાં દર્શન કર્યા. આ સ્થળે શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતી સ્વામી ભિક્ષા લેવા પધારેલા, ત્યારે જે પથ્થર પર ભિક્ષા લીધેલી તેની ઉપર તેમના હાથનાં નિશાન પડેલાં છે. શિરોળથી સ્ટેશન પર ગયા. રાતે આઠ વાગે મંડળી પૂના પહોંચી. વડનગરનાં અંબાલાલ વ્યાસને ત્યાં પધરામણી કરી.

મંડળી પૂનાથી કલ્યાણ થઈ તા. ૧૪-૩-’૫૦ના રોજ નંદરબાર આવી. નંદરબાર ઊતર્યા ત્યારે માઠા સમાચાર મળ્યા. ડૉ. ત્રિકમલાલ વાણીના કાકા દસેક દિવસ પહેલાં

ગુજરી ગયા હતા. એટલે તેઓ સીધા તલોદ ગયા. પૂજ્યશ્રીને પોતાના ઘેર તલોદ લઈ જવાની તેમની ઇચ્છા અધૂરી રહી.

સ્ટેશનેથી ગામમાં નહીં જતાં કેદારેશ્વર દર્શન કરી પુષ્પદંતેશ્વરનાં દર્શન કર્યાં. ત્યાર બાદ હોડીમાં બેસી સિદ્ધેશ્વર ગયા. અહીં બધાંએ ભોજન લીધું. ડૉ. વાણીના ભાઈઓએ બધી વ્યવસ્થા કરી હતી.

પ્રકાશા ગામમાંથી લોકો દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા. એટલામાં દત્તીબાઈ, જેને લોકો સતીમાતાને નામે ઓળખે છે. તે આવ્યાં. સતીમાતાના અનેક ચમત્કારો પ્રચલિત હતા.

સાંજે છ વાગે નંદરબાર જવા નીકળ્યા. રાત્રે આઠ વાગે બધા ડૉ. વાણીના ગુલાબ ભવને પહોંચ્યા. ડૉ. વાણીના ભાઈઓએ પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું. મોડી રાત સુધી દત્તધૂન ચાલી.

તા.૧૫-૩-’૫૦ને બુધવારે મંડળીએ જયઘોષ વચ્ચે નંદરબારથી વિદાય લીધી.

ગાડી ઊપડી. વાતવાતમાં જ્યોતિષીઓને પોતાનું ભવિષ્ય બતાવવાની લોકોની ગાંડી ઘેલછા બાબતમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું. અવધૂતી જ્યોતિષ તો એકદમ ટૂંકું અને દરેકને સમજાય તેવું છે. રાજા સાથે દોસ્તી હોય તો દીવાનથી માંડી ચપરાસી સુધી બધા સલામ મારે. તેવી રીતે પ્રભુ સાથે પ્રીતિ બાંધો તો દરેક પ્રકારની ગ્રહપીડાથી છુટકારો મળે. કારણ કે ગ્રહો તો પરમાત્માના દ્વારના ચપરાસી જ છે. તે પ્રભુભક્તને હેરાન કરી જ કેવી રીતે શકે? નાની નાની વાતોમાં જાષીને પૂછવું એ ઘાતક છે. જો જોષી કોઈનું ભવિષ્ય ઊજળું છે તેમ કહે તો વ્યક્તિ પોતાને નસીબવંતો માની પ્રમાદનું સેવન કરતો થાય અને કર્તવ્યશૂન્ય બને અને જો જોષી કોઈને તેનું ભવિષ્ય નબળું કહે તો તેના ટાંટિયા ભાંગી જાય. હતાશ થઈ જાય. ખરેખર તો ભાવિના ગર્ભમાં શું છે તે તો માત્ર પ્રભુ જ જાણે છે. એટલે ગ્રહોના પણ ગ્રહ પરમાત્માનું જ અનન્ય શરણ સ્વીકારી શકાય તેટલો પુરુષાર્થ કરવો એ જ શ્રેયસ્કર છે અને મુમુક્ષુ માટે તો પ્રભુના શરણ વગર બીજો રસ્તો જ નથી. જે આપણું છે તે ક્યારેય બીજાનું થવાનું નથી. એ સૂત્ર પર જીવનનાવ શ્રદ્ધાપૂર્વક હંકારવી એ જ કલ્યાણ અને શાંતિનો રસ્તો છે.

વાતો કરતાં કરતાં સુરત આવી ગયું. ડૉ.રણજિતરાય ભટ્ટ સ્ટેશન પર પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા આવ્યા હતા. હવે બનેલું એવું કે પૂજ્યશ્રીના પ્રવાસમાં જોડાવાની અદમ્ય ઇચ્છા ધરાવનાર સુરતના બલુભાઈ પ્રવાસમાં નહીં જોડાઈ શકેલા. તેથી તેઓ આ આઘાતથી ગાંડા જેવા થઈ ગયા હતા. તેઓ પૂજ્યશ્રીને શોધતા શોધતા મુંબઈ, પંઢરપુર વગેરે સ્થળે ગયા. પણ મેળાપ થયેલો નહીં. આ વાત પૂજ્યશ્રીએ જ્યારે કલ્યાણ ઊતર્યા ત્યારે જાણી. તેથી તેમણે સુરત આવું છું તેવો સંદેશો બલુભાઈને પાઠવ્યો. આ સંદેશાથી બલુભાઈ ધીમે ધીમે સ્વસ્થ થવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રી ડૉ.રણજિતરાયને ત્યાં ગયા. રાત્રે ડૉ.રણજિતરાય બલુભાઈને લઈ આવ્યા. એટલે પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું, “કેમ બલ્લુ કેમ છે?” આટલું કહેતાંની સાથે બલ્લુભાઈ પૂજ્યશ્રીના ચરણ પકડી રડવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેને કમંડળમાંથી જળ આપ્યું .

રાત્રે સાયંપ્રાર્થના કરી શયન કર્યું.

બીજે દિવસે બપોરે નારેશ્વર જવા નીકળ્યા. મંડળી નારેશ્વર પહોંચી. સ્ટેશન પર મોદીકાકા અને જગજીવનભાઈ પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા આવ્યા હતા. સ્થાનમાં આવી પૂજ્યશ્રીએ મહાદેવનાં દર્શન કર્યાં. પૂજ્ય માજીને પ્રણામ કરી, ગુફાની પ્રદક્ષિણા કરી વિશ્રાંતિ લીધી. આમ તા.૧૬-૩-’૫૦ના રોજ ડૉ.વાણીસાહેબના સપ્તાહસંકલ્પથી પ્રયોજાયેલો પ્રવાસ અકકલકોટ, ગાણગાપુર, કુંવરપુર, પંઢરપુર, ઔદુમ્બર, કોલ્હાપુર અને નરસોબાની વાડી એમ સાત તીર્થોની યાત્રા કરી પરિપૂર્ણ થયો.

પૂજ્યશ્રી એક વખત સરખેજમાં બિરાજતા હતા. સરખેજથી થોડે દૂર રતનલાલના ખેતરમાં મુકામ હતો. રોજેરોજ સત્સંગ, ધૂન, ભજનની રમઝટ ચાલતી. આખું ગામ સાંજ પડે ખેતરમાં ઊતરી પડતું. આજુબાજુનાં ગામમાંથી પણ દર્શનાર્થીઓનો અવિરત પ્રવાહ ચાલુ જ હતો. એક દિવસ એક ભક્તે આવીને કહ્યું, “બાપજી, આપનાં પુનિત પગલાં મારા ઘરમાં પડે તેવી ભાવના છે.”

“જાવ, કાલે આરામ કર્યા પછી નીકળીશ.”

બીજે દિવસે પેલા ભક્ત સમયસર પૂજ્યશ્રીને લેવા આવ્યા. પૂજ્યશ્રી તૈયાર જ હતા. બીજા બે-ચાર ભક્ત સાથે પૂજ્યશ્રી પેલા ભક્તને ઘેર ગયા. પૂજ્યશ્રીની પધરામણી કરી. હારતોરા, શ્રીફળ, પૂજા-આરતી કરી.

એક ભક્ત જે દર્શન માટે આવેલો તેણે પૂજ્યશ્રીને પ્રાર્થના કરી,

“બાપજી ! આપ મારું આંગણું પાવન કરો.”

કોઈ પણ જાતની આનાકાની વગર પૂજ્યશ્રી ઊભા થયા અને તે ભક્તને ત્યાં ગયા. એમ કરતાં કરતાં પૂજ્યશ્રીએ ઘણાં ભક્તોનાં ઘર પાવન કર્યાં. છેવટે સંધ્યાકાળે મણિભાઈ ત્રિપાઠીને ત્યાં ગયા. મણિભાઈને ઘેર તેમની મેડી ઉપર પૂજ્યશ્રી પાસે ઘણાબધા ભક્તો બેઠા. પૂજ્યશ્રી હસતા હસતા વચ્ચે વચ્ચે કોઈની હળવી મશ્કરી કરતા કરતા વાતોએ વળગ્યા. અંધારું ક્યારે થયું તેની ખબર ના રહી. પૂજ્યશ્રીએ બારી બહાર નજર કરી. ચારે બાજુ અંધારાના ઓળા ઊતરી આવ્યા હતા. પૂજ્યશ્રી એકદમ ઊભા થઈ ગયા અને બોલ્યા :

“ચાલો, જય ગુરુદેવ દત્ત.”

એટલું બોલી દાદર તરફ ડગલાં ભર્યાં. પૂજ્યશ્રીએ દાદરો ઊતરવા માંડ્યો. માત્ર બે કે ત્રણ પગથિયાં ઊતર્યાં હશે ત્યાં તો તેઓ પગથિયું ચૂકી ગયા અને સમતોલન ગુમાવી દેતાં લગભગ છેક ઉપરથી નીચે પડ્યા. પૂજ્યશ્રીના આખા શરીરનો ભાર જમણા હાથ પર આવી ગયો. પરિણામે તે ભાંગી ગયો. બધાં ભક્તો ગાભરા-ગાભરા બની ગયા. કોઈને શું કરવું તેની સમજ પડતી ન હતી. બે-ત્રણ ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીને બેઠા કર્યા અને નીચે હીંચકા ઉપર બેસાડ્યા. પૂજ્યશ્રીને અસહ્ય પીડા થતી હતી. તે સમજી શકાય તેમ હતી. છતાં પૂજ્યશ્રી ભક્તોને ગભરાઈ ગયેલા જોઈ ખડખડ હસી પડ્યા અને બોલ્યા :

“અરે, બધા ચિંતા શું કામ કરો છો? મને કાંઈ જ થયું નથી. આ તો ખાલી

હાથ જ ભાંગ્યો છે, એટલું જ પણ મારા ભક્તનો પ્રાણ બચી ગયો. એને બચાવવા માટે ભગવાને મારો હાથ ભાંગ્યો."

બધા પૂજ્યશ્રીને સાંભળી અવાક થઈ ગયા. તેમને થયું કયા ભક્તનો પ્રાણ બચી ગયો હશે ? બધા એકબીજાની સામે જોવા લાગ્યા.

એટલામાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :-

"અરે, ચાલો ચાલો હાડવૈદને ત્યાં."

બધા પૂજ્યશ્રીને હાડવૈદને ત્યાં લઈ ગયા. પાટો બંધાવ્યો. પૂજ્યશ્રી તો જાણે કાંઈ જ ના બન્યું હોય તેમ હસતા હસતા બધા સાથે વાતો કરતા હતા.

બધા જ ભક્તોને સતાવતો પ્રશ્ન એ હતો કે કયા ભક્તના પ્રાણ પૂજ્યશ્રીએ બચાવી લઈ પોતાની જાત પર ઘા ઝીલી લીધો.

થોડા સમય પછી પૂજ્યશ્રીના એક અનન્ય ભક્તના અદ્ભુત બચાવની બધાને જાણ થઈ.

મીંઢોળના ગોર લાભશંકર જોષીની જમીન ડાકોર-અજુપુરા ગામમાં હતી. લાભશંકર અને બીજા બે-ત્રણ જણે ભેગા થઈ જમીન રાખી હતી. પાછળથી જમીનની વહેંચણીમાં તકરાર થઈ. બીજા ભાગીદારોએ વિચાર્યું કે આ બ્રાહ્મણને આટલો મોટો ભાગ નથી આપવો. તેના અનુસંધાનમાં યોજના મુજબ એ લોકો લાભશંકરને ધમકીઓ આપવા લાગ્યા અને અજુપુરા છોડી દેવાની તાકીદ આપી.

પરંતુ ગોર અવધૂત રંગે રંગાયેલા હતા. તેથી ડર શબ્દ પાસે એમને ગોઠતું નહીં. તેઓ અજુપુરા બેધડક જતા અને ધમકીને વશ ના થયા. તેથી તેના વિરોધીઓએ ગોરને પતાવી દેવાનું નક્કી કર્યું. આ માટે તેમણે મારાઓ તૈયાર કર્યા. મારાઓ મીંઢોળના જ હતા.

લાભશંકર અજુપુરાથી નીકળી માંજરોલ સ્ટેશને ઊતરી મીંઢોળ તરફ જાય ત્યારે રસ્તામાં કોતરો આગળ તેમનું ઢીમ ઢાળી દેવું. આ પ્રમાણે નક્કી થઈ ગયું.

ચાર મારાઓ હથિયાર સાથે કોતરોમાં રસ્તાની આડશે સંતાઈ ગયા. ગોર જેવા આવે કે તરત જ પાછળથી ચારે જણે તૂટી પડવું એવું નક્કી થયું.

આ બાજુ ગોર અજુપુરાથી નીકળી ડાકોર થઈ ગાડીમાં કરજણ ગામે ઊતર્યા. ત્યાંથી નાની ગાડી પકડી ગાડીમાં તેમના મિત્ર ગોપાલદાસ પટેલ મળી ગયા. બન્ને વાતોએ વળગ્યા. વાતવાતમાં ખબર પડી કે ગોર તો માંજરોલ જવાના છે. એટલે ગોપાળદાસ બોલ્યા : "અરે ગોર બાપા ! તમે વચ્ચે સાધલી ઊતરી પડો. ત્યાં ડમણું મંગાવ્યું છે. વાતો કરતાં કરતાં મીંઢોળ પહોંચી જવાશે."

લાભશંકર બોલ્યા : "વિવાહથી રૂડું શું ? મઝા આવશે."

બન્ને વાતો કરતાં કરતાં મીંઢોળ પહોંચી ગયા.

કોતરમાં બેસી રહેલા મારાઓ કંટાળી ગયા. ગાડી માંજરોલથી ઊપડી ગયે પણ ઘણો સમય વીતી ગયો. એટલે મારાઓ બહાર નીકળ્યા. છેક સ્ટેશન સુધી જોઈ આવ્યા, પણ કોઈ એંધાણ મળ્યા નહીં. મોડી રાતે મારાઓ ઘેર પહોંચી સૂઈ ગયા.

સવાર પડી. લગભગ સાત-સાડા સાતના સુમારે "ગુરુદેવ દત્ત"ની ધૂન ગાતા ગાતા લાભશંકર ગોર મંદિરમાં પૂજન માટે જતા હતા. તેમની ચીર-પરિચિત ધૂન આ મારાઓએ સાંભળી અને સફાળા બેઠા થઈ ગયા. તેમને થયું કે મારો બેટો ગોર તો અહીં જ છે. રાત્રે તો નહોતો આવ્યો. એક જણ તેમની સામે ગયો અને પ્રણામ કરી બોલ્યો :

"પ્રણામ ગોરકાકા ! તમે તો અજુપુરા ગયા હતા ને ?"

"હા, ભઈલા, કામ પતી ગયું એટલે કાલે સાધલી થઈ ગોપાળદાસના ડમણામાં અહીં આવી ગયો. કેમ ભઈ, તબિયત તો સારી છે ને ? તારા બાપને મારા ગુરુદેવ દત્ત કહેજે."

ખૂબ લાગણીસભર વાત કરી ગોરકાકા મંદિર તરફ વળી ગયા. પેલો મારો ક્યાંય સુધી ગોરની પીઠ તાકી રહ્યો. તેને થયું કેવા સરળ, પ્રભુમય, ભોળા, સહૃદયી છે ગોરકાકા ! ગઈ કાલે ખરેખર મારા હાથે કેવું અજુગતું થઈ ગયું હોત. તેને ખૂબ દુઃખ થયું. તેની આંખના ખૂણામાંથી એક આંસુ ટપકી પડ્યું અને તે ઘેર જઈ આંગણામાં પડેલા એક ખાટલામાં આંખો મીંચી પડી રહ્યો.

પૂજ્યશ્રીની પચાસમી જન્મજયંતી છાણીમાં ખૂબ દબદબાપૂર્વક ઉજવાઈ. અહીં પૂજ્યશ્રીએ જયંતીલાલ આચાર્યનો બ્રોંકો ન્યુમોનિયા મટાડ્યો.

નારેશ્વર સ્થાનના જૂના ટ્રસ્ટીઓ એક પછી એક રંગશરણ થયા. તેમને સ્થાને નવા ટ્રસ્ટીઓ આવતાં જાણે આખું ટ્રસ્ટીમંડળ નવું રચાઈ ગયું. સારોદના દરબાર અમરસિંહજી, અમદાવાદના ડૉ.વાણી, મુંબઈના ડૉ.જયદેવભાઈ ભટ્ટ, અમૃતલાલ મોદી, દીવેરના શંકરભાઈ વગેરે એક નવો જ ઉત્સાહ અને ઉમંગ લઈને આવ્યા.

એક વખત કોઈ કારણસર નારેશ્વરના ટ્રસ્ટી મંડળની મિટિંગ મળી. એજન્ડા પરનું કામ પૂરું કર્યું.

મિટિંગની સમાપ્તિ પછી વાતચીતમાં ડૉ.વાણીએ પૂજ્યશ્રીની જૂની માટીની કુટિર તોડી નાખી, નવી હવાઉજાસ અને સગવડતાવાળી કુટિર બનાવવાની ઇચ્છા વ્યક્ત કરી. બધા જ સભ્યોએ વિરોધ કર્યો. પરંતુ ડૉ.વાણીએ તેમને પૂજ્યશ્રીની સંમતિ મળે તો જ તેમ કરીશું એમ સમજાવી લીધા. મંડળી પૂજ્યશ્રી પાસે આવી અને પૂજ્યશ્રીને વાત કરી. પૂજ્યશ્રીએ સાફ શબ્દોમાં ના પાડી. પરંતુ અંતે ભક્તોનો આગ્રહ અને ભક્તિભાવને નિહાળી સંમતિ આપી.

જૂની કુટિરને કાઢી નાંખી તેની જગ્યાએ નવી સગવડોવાળી ગુફા બનાવવાનો નિર્ણય લેવાઈ ગયો. ડૉ.વાણીસાહેબ આ કાર્ય પરિપૂર્ણ કરવા પ્રવૃત્ત થઈ ગયા. તેઓ અમદાવાદ આવ્યા. અમદાવાદમાં તેમની નજીક રહેતા બાપુરાવ દેવ જેઓ આર્કિટેક્ટ હતા, તેમને મળ્યા. બાપુરાવ દેવે પહેલાં ૧૯૪૮માં અને ૧૯૫૦માં આમ બે-એક વખત પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરેલાં. પરંતુ કોઈ પ્રકારનું પૂજ્યશ્રી તરફ આકર્ષણ થયેલું નહીં.

ડૉ. વાણીસાહેબે દેવસાહેબને વાત કરી અને એક દિવસ બન્ને જણ નારેશ્વર

પહોંચ્યા. પૂજ્યશ્રી કુટિર પાસે બેસી પેપર વાંચતા હતા. ડૉ.વાણી અને દેવસાહેબ તેમની સામે જઈ ઊભા રહ્યા. પૂજ્યશ્રીએ પેપરમાંથી ડોકું જ કાઢ્યું નહીં. જાણે જાણતા જ ના હોય તેમ પેપર જ જોતા રહ્યા. દેવસાહેબને કંટાળો આવ્યો. તેમને થયું કે તેમણે મને તેમના કામે બોલાવ્યો છે. છતાં આવકારો તો ઠીક પણ સામુંય જોતા નથી. તેમણે ડૉ.વાણીને ઈશારત કરી. પરંતુ વાણીએ હાથથી ઈશારત કરી ધીરજ રાખવા કહ્યું. થોડી વારે પૂજ્યશ્રીએ એ લોકો તરફ જોયું અને બોલ્યા : "આવો આવો દાક્તર ! ક્યારના આવ્યા છો ?"

"હમણાં જ આવ્યા બાપજી !" એમ કહી ડૉ.વાણીએ પ્રણામ કર્યા અને પૂજ્યશ્રી સમક્ષ બેસી ગયા. દેવસાહેબે પણ પ્રણામ કર્યા અને વાણી પાસે સ્થાન લીધું.

પછી પૂજ્યશ્રીએ દેવ તરફ જોયું અને બોલ્યા :

"તમે કહેતા હતા તે જ આ દેવ એન્જિનિયર ને ?"

"હા બાપજી."

"કેટલું ભણેલા છો ?" દેવને પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું.

"આર્કિટેક્ટ છું."

"નવી ગુફા બનાવવાનું કામ ફાવશે ?"

"હા, આપ આજ્ઞા કરો." દેવસાહેબે કહ્યું.

"જુઓ, હું કહું તેવું બનાવવું પડશે."

"આપ કહો."

"હું કહું તેમ બનાવવું છે. ગુફાનું અંદરનું માપ ૨૨'x૧૨'નું રહેવું જોઈએ. સૂવા માટે લાકડાની પાટ ૬'x૩'x૨.૫'ની રાખવી. ઓશીકું તેમાંથી જ બની જાય તેમ મજાગરા મૂકીને બનાવવાની. ત્રણ કબાટ બનાવવાના-એકમાં આયુર્વેદના, બીજામાં જ્યોતિષનાં અને ત્રીજામાં ધાર્મિક પુસ્તકો રહેશે. બાથરૂમ ૪'x૪'ની બનાવવી. ધ્યાન માટે ભોંયરું ૮'x૬'નું અને તેમાં વચ્ચે ૧.૫' ઊંડો ખાડો. મારું મોં પૂર્વાભિમુખ રહે. સામે પૂ.સ્વામીજીનો ફોટો રહેવો જોઈએ. જાળિયાં મૂકવાનાં અને વધુમાં ગુફાની ગરમી બહારની ગરમી કરતાં ૨૦°c ઓછી હોવી જોઈએ. બોલો આ પ્રમાણે કરી શકશો ?"

દેવસાહેબ પૂજ્યશ્રીની વાતો સાંભળી અવાક થઈ ગયા. તેમને થયું બીજું બધું તો ઠીક પણ ૨૦°c ગરમી ઓછી કેવી રીતે કરવી. તેમણે કહ્યું,

"હું જોઈશ બાપજી...આપને જણાવીશ."

ડૉ.વાણી અને દેવસાહેબ અમદાવાદ આવ્યા. સારો એવો સમય ગયો. પણ દેવસાહેબને ૨૦°c ઉષ્ણતામાન ઓછું કેવી રીતે કરવું તેની સમજ પડતી ન હતી. એટલે તેઓ તેમના પોતાના વ્યવસાયમાં વ્યસ્ત થઈ ગયા. વચમાં ડૉ.વાણીએ બે-ચાર વખત યાદ કરાવેલું પણ તેમણે જવાબ આપ્યો નહીં. આ દરમિયાન ગુફા માટે બાલકૃષ્ણભાઈ, નંદસુખલાલ શ્રોફ અને અધ્વર્યુનું ડ્રૉઇંગ આવી ગયું. પૂજ્યશ્રીએ કોઈને જવાબ ના આપ્યો. ડૉ.વાણીએ દેવને બે-ત્રણ વખત ટપારી કહ્યું,

"જો તું કરવાનો હો તો હા કહે નહીં તો બીજા પ્લાન આવી ગયા છે."

દેવસાહેબે કાંઈ જવાબ ના આપ્યો.

એક રાત્રે લગભગ ત્રણ વાગે પૂજ્યશ્રી દેવસાહેબના સ્વપ્નમાં આવ્યા અને મરક મરક હસતાં હસતાં બોલ્યા : "દેવ, તને ગૂંચ ક્યાં પડી છે ?"

"બાપજી, ૨૦°c ઉષ્ણતામાન કેવી રીતે ઘટાડું ? મને કાંઈ સમજ પડતી નથી."

"ઓ...હો...હો..., એમાં વળી કઈ અઘરી વાત છે ? તું દક્ષિણમાં ગયો છે ?"

"હા."

"ત્યાંનાં મંદિરો જોયાં છે ?"

"હા."

"શી વિશેષતા છે ?"

"બધી બાજુ ડબલ દીવાલો છે."

"બસ ! હવે સમજી ગયો ને ? બનાવી દે નકશો." એટલું કહી પૂજ્યશ્રી અદૃશ્ય થઈ ગયા. દેવ, જાગી ગયા છે. હવે કામ કેમ કરવું તેની તેમને સમજ પડી ગઈ. બે-એક દિવસમાં નકશો તૈયાર કરી તેઓ પૂજ્યશ્રી પાસે પહોંચી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ નકશો પાસ કર્યો.

શુભ મુહૂર્ત જોઈને ગુફાનું કામ ચાલુ થઈ ગયું. દેવસાહેબે મૂળજીભાઈ મિસ્ત્રીને કૉન્ટ્રાક્ટ આપી કામ ચાલું કરાવ્યું. આજુબાજુનાં ગામોના ભક્તો શ્રમયજ્ઞ કરવા આવી ગયા. દરેકે રેવાસ્નાન કરી ભીને કપડે જ કામ કરવાનું અને સાથે સાથે દિગંબરા-દિગંબરાની ધૂન ગાવાનું ફરજિયાત હતું. જૂની કુટિર તોડી નાંખી તેની રજેરજ રેવાજળમાં પ્રવાહિત કરી દીધી. નવી ગુફા બનાવવાનું નક્કી કર્યું, ત્યારથી કેટલાક ભક્તોએ દત્તબાવની લખવાનું શરૂ કરી દીધું હતું. ગુફાનો પાયો ખોદી સવાલાખ જેટલી દત્તબાવની, બાર ત્રાંબાના બક્કડિયામાં ભરી પાયામાં પધરાવી. તેની ઉપર ગુફા બાંધવાનું કામ શરૂ થયું. પૂજ્યશ્રી દેવસાહેબ, વાણીસાહેબ, મોદીકાકા વગેરે ધ્યાન રાખી માર્ગદર્શન આપતા હતા.

બધા જ ભક્તો માત્ર ભક્તિ નીતરતા હૈયે પૂજ્યશ્રીની સેવાના અરમાન સેવી ક્યારે કામ પતી જાય અને ક્યારે પૂજ્યશ્રીની નવી કુટિરમાં આસનસ્થ થાય તેવી ભાવના સેવતા હતા. આ એક અનેરો અલૌકિક નિઃસ્વાર્થ, નિર્દંભ, શ્રમયજ્ઞ નારેશ્વર ખાતે યોજાયો.

ત્રણેક માસમાં નવી ગુફા તૈયાર થઈ ગઈ. આ બનાવવાનો ખર્ચ રૂપિયા પંદર હજારથી વીસ હજાર જેટલો થયો.*

સ્થાનના સર્વધર્મકર્મના આચાર્ય શ્રી શિવપ્રસાદ જોષીએ નવી ગુફા પ્રવેશનું મુહૂર્ત કાઢ્યું અને પૂજ્યશ્રીને કહ્યું :

"બાપજી ! સં.૨૦૦૮ની ચૈત્રી પૂનમ ગુફાપ્રવેશ માટે ઉત્તમ છે."

"સારું, તે દિવસ નક્કી કરી દો." પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું.

દૂરદૂરનાં ગામો અને શહેરોમાં કર્ણોપકર્ણ પૂજ્યશ્રીની નવી ગુફાપ્રવેશની માહિતી પહોંચી ગઈ. ચૈત્ર સુદ ૧૪ના દિવસથી હજારો ભક્તો આ માંગલિક પ્રસંગમાં સહભાગી થવા હાજર થઈ ગયા.

*નવી ગુફાનો નકશો તથા તેની સમજ અલગ પાના પર આપી છે.

અણીશુદ્ધ વાસ્તુશાસ્ત્રના નિયમોને અનુસરીને તૈયાર થયેલી ગુફાની ચારે દીવાલોની બહારની બાજુએ ચારે વેદના મહાવાક્યો :

ઋગ્વેદમાંથી 'પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ', યજુર્વેદમાંથી 'અહં બ્રહ્માસ્મિ', સામવેદમાંથી 'તત્ત્વમસિ' અને અથર્વવેદમાંથી 'અયમાત્મા બ્રહ્મ' કોતર્યા. પહેલા મજલાની અટારી જેવા ભાગે નાના નાના કાચની બારીવાળા ગોખ તૈયાર કર્યા. તે ગોખમાં વચ્ચે દત્તાત્રેય ભગવાનની આજુબાજુ શ્રીપાદ શ્રીવલ્લભ અને વાસુદેવાનંદ સરસ્વતીની આરસની પ્રતિમાઓ પધરાવવાની હતી. મૂર્તિઓ પધરાવ્યા પછી પૂજ્યશ્રી ગુફાપ્રવેશ કરનાર હતા.

સં.૨૦૦૮ની ચૈત્રી પૂનમની સવાર પડી. હજુ હમણાં જ સૂર્યનારાયણે રેવાજળ ઉપરથી ડોકું બહાર કાઢ્યું હતું. હજારો ભક્તો રેવાસ્નાન કરી ગુફા આગળ પહોંચવાની ઉતાવળમાં હતા. કુટિર આગળ ભેગા થયેલા ભક્તોએ "રંગ અવધૂત રે રંગ અવધૂત, નારેશ્વરનો નાથ મારો રંગ અવધૂત"ની ધૂન ચાલુ કરી. બ્રાહ્મણો પીતાંબર પહેરી કપાળમાં ત્રિપુંડ લગાવી વેદમંત્રનાં ગાન કરવા કુટિર પાસે આવી ગયા.

પૂજ્યશ્રી માત્ર કંથા પહેરી માથે ટોપી મૂકી જમણા હાથમાં દંડ લઈ પાવડીઓના મધુર અવાજ સાથે આવી ગયા. ભક્ત સમુદાય ગર્જ્યો -

"રંગ અવધૂત મહારાજ કી જય." પૂજ્યશ્રીએ હથેળી ઊંચી કરી. પછી તેમની ખુરશીમાં બેઠા.

નારેશ્વર ધામના સર્વધર્મકર્મના આચાર્ય શ્રી શિવપ્રસાદ જોષીએ પૂજાવિધિ ચાલુ કરી. ત્રણે મૂર્તિઓનું વિધિવત્ પૂજન કર્યું. દત્તમૂર્તિ પર દત્તનામસંકીર્તનનો અભિષેક કર્યો. પૂજનવિધિ પૂર્ણ થયા પછી શિવપ્રસાદ પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા અને પ્રણામ કરી કહ્યું :

"બાપજી ! મૂર્તિઓને આ ગોખમાં પધરાવો."

પૂજ્યશ્રી ઊભા થયા અને ચારે બાજુ નજર કરવા લાગ્યા. તેઓશ્રીની નજર કોઈને ખોળી રહી હતી. શિવપ્રસાદે પૂજ્યશ્રીને પૂછ્યું, "બાપજી ! કોનું કામ છે ?"

"પેલા એન્જિનિયર દેવ ક્યાં ગયા ?"

સુમનલાલે કહ્યું, "એ અને મૂળજીભાઈ મિસ્ત્રી તો નદીએ નહાવા ગયા છે."

"બોલાવો એમને." પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું.

સુમનલાલ નદીએ જવા દોડ્યા. થોડી વારમાં ભીનાં કપડાંમાં લપેટાયેલા દેવસાહેબ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ હાજર થયા. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી બોલ્યા, "બાપજી, શી આજ્ઞા છે ?"

"આ દત્ત ભગવાનની મૂર્તિની આ ગોખમાં સ્થાપના કરો."

એકાદ-બે પળ તો દેવસાહેબ અવાક થઈ ગયા. તેમને થયું કે હું આ સાંભળું છું તે સત્ય છે ?

આવડો મોટો લહાવો મળવો એ તો પ્રભુની અનહદ કૃપા ગણાય. ઓચિંતો સોનામહોરોથી ભરેલો કુંભ મળી ગયા બરાબર ગણાય. શિવપ્રસાદ અને બીજા ભક્તો પણ ચકિત થઈ ગયા. દેવસાહેબને મળતો આ અણમોલ લાભ જોઈ બધા મનોમન મીઠી ઈર્ષ્યા કરવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "શું વિચારે છે ? ચઢી જા ગુફા પર." એમ કહી પૂજ્યશ્રીએ મૂર્તિને હાર પહેરાવ્યો અને પ્રણામ કર્યા અને ખુરશીમાં બેઠા. દેવસાહેબ એકદમ સુખદ તંદ્રામાંથી જાગ્યા અને સહસા બોલ્યા :

"હા...હા...બાપજી."

તેમણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા અને સડસડાટ ગુફા પર ચઢી ગયા. નીચેથી ડૉ.ત્રિકમલાલ વાણીએ દત્તાત્રેય ભગવાનની મૂર્તિ આપી. દેવસાહેબે એક હાથથી પકડીને ઉપર લીધી. ઉપર લેતાં છત સાથે સહેજ ટક્કર લાગી. તેને કારણે મૂર્તિની જમણા હાથની ટચલી આંગળી તૂટી ગઈ અને પૂજ્યશ્રીના ખોળામાં પડી. હકડેઠઠ ભરાયેલી મેદનીમાંથી કોઈનીય નજર ના પડી. દેવસાહેબ ગભરાઈ ગયા અને તેમણે પૂજ્યશ્રી સામે જોયું. પૂજ્યશ્રીએ તેમને ઇશારતથી ચૂપ રહેવા જણાવ્યું. ચારે બાજુ દત્ત ભગવાનનો જયકાર ઘોષ ગગને ગાજતો હતો. બ્રાહ્મણોનો વેદઘોષ અવિરતપણે સ્થાનમાં ગૂંજતો હતો.

પૂજ્યશ્રીનો ગુફાપ્રવેશનો પ્રસંગ અવિસ્મરણીય હતો. હાજર ભક્તોના પ્રચંડ જયઘોષ વચ્ચે પૂજ્યશ્રીએ વેદમંત્રોની રમઝટ વચ્ચે ગુફાપ્રવેશ કર્યો.

દેવસાહેબે ગુફા બનાવવામાં એવી તો કારીગરી કરી હતી કે બહાર કરતાં અંદરનું ઉષ્ણતામાન નૈસર્ગિક રીતે જ ૨૦°c જેટલું નીચું હોય. ધાબામાં અને પોલી દીવાલોમાં પાણીનું વહેણ રહે તેવી રચના કરી હતી.

થોડી વારે પૂજ્યશ્રી બહાર આવ્યા અને અંદરની વ્યવસ્થાથી ખૂબ સંતોષ વ્યક્ત કરી દેવસાહેબને અને મૂળજીભાઈને શાબાશી આપી. ત્યાં યોજાયેલા સત્કારસમારંભમાં બ્રાહ્મણોને વસ્ત્રદાન, દક્ષિણા વગેરે આપ્યાં. ઉપરાંત દેવસાહેબને ગુરુના નંગની વીંટી આપી અને મૂળજીભાઈને શ્રી ગુરુલીલામૃત આપ્યું. આ જોઈ દેવસાહેબ વિચારમાં પડી ગયા. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પૂછ્યું, "બાપજી, કાંઈ ભૂલ તો નથી થતીને ?"

"કેમ ?"

"આપે મને વીંટી આપી અને મૂળજીને શ્રી ગુરુલીલામૃત આપ્યું. આ મૂળજી તો ભણતરને નામે મીડું છે એ ક્યારે શ્રી લીલામૃત વાંચશે ?"

"મેં જે કર્યું છે તે બરાબર છે."

સમય જતાં મૂળજીભાઈ મિસ્ત્રીને વાંચતાં-લખતાં આવડી ગયું. તેઓ નિયમિત શ્રી ગુરુલીલામૃતનો પાઠ કરવા લાગ્યા.

બપોરે પૂજ્યશ્રીએ દેવસાહેબને કુટિરમાં બોલાવ્યા અને કહ્યું, "દેવ ! જો રાતે બાર વાગે પ્લાસ્ટર ઑફ પૅરિસથી આંગળી જોડી દેજે. કોઈને ખબર ના પડે તે જોજે. જોકે મિસ્ત્રીની ટેવ રાત્રે ફરવાની છે. એટલે એનાથી ચેતજે. એ જાણશે તો આખા ગામમાં ઢંઢેરો પીટશે."

"હા, બાપજી." એટલું કહી દેવસાહેબ તૂટેલી આંગળી લઈ બહાર નીકળી ગયા.

રાત્રે બાર વાગે દેવ એક વાડકીમાં પ્લાસ્ટર ઑફ પૅરિસની લુગદી બનાવી તેઓ ગુફા ઉપર ચઢ્યા અને આંગળી ચોંટાડી. એટલી વારમાં પૂજ્યશ્રીની ટકોર મુજબ પ્રાગજી મિસ્ત્રી ત્યાંથી નીકળ્યા. તેમણે દેવને ગુફા પર ચઢેલા જોયા એટલે એ બોલ્યા : "અલ્યા,

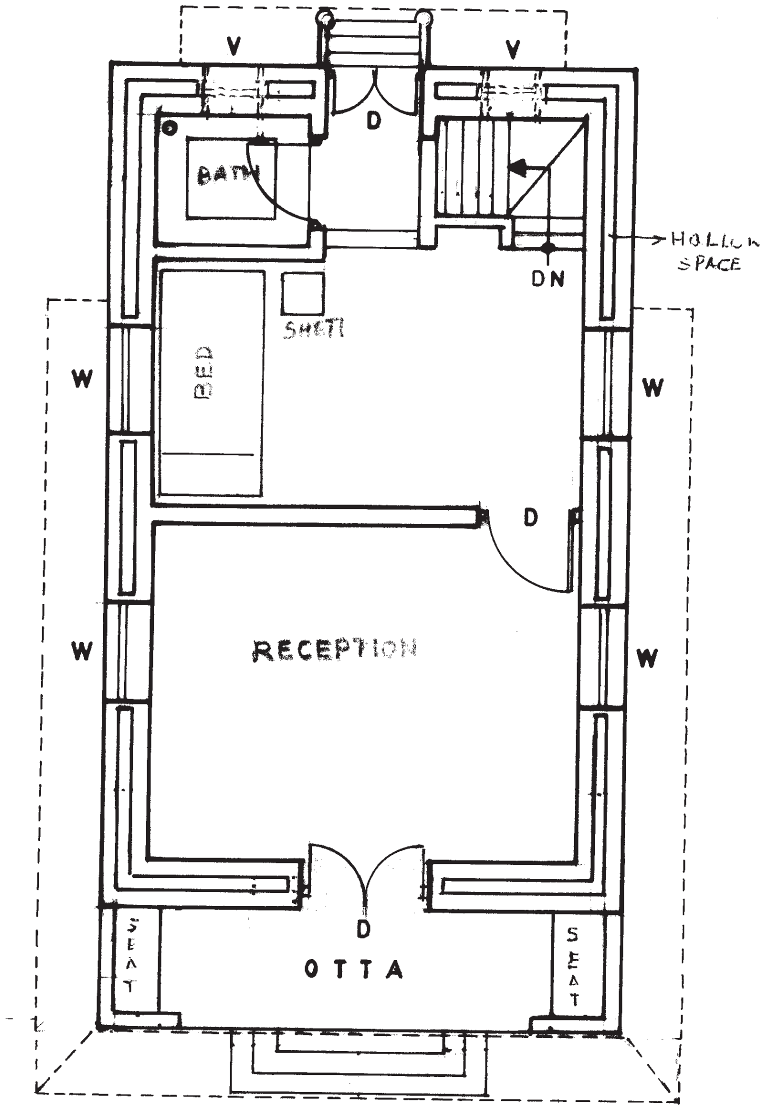

GROUND FLOOR PLAN OF GUFA

BASEMENT FOR
PRAYER & DHYAN
NO BODY CAN ENTER

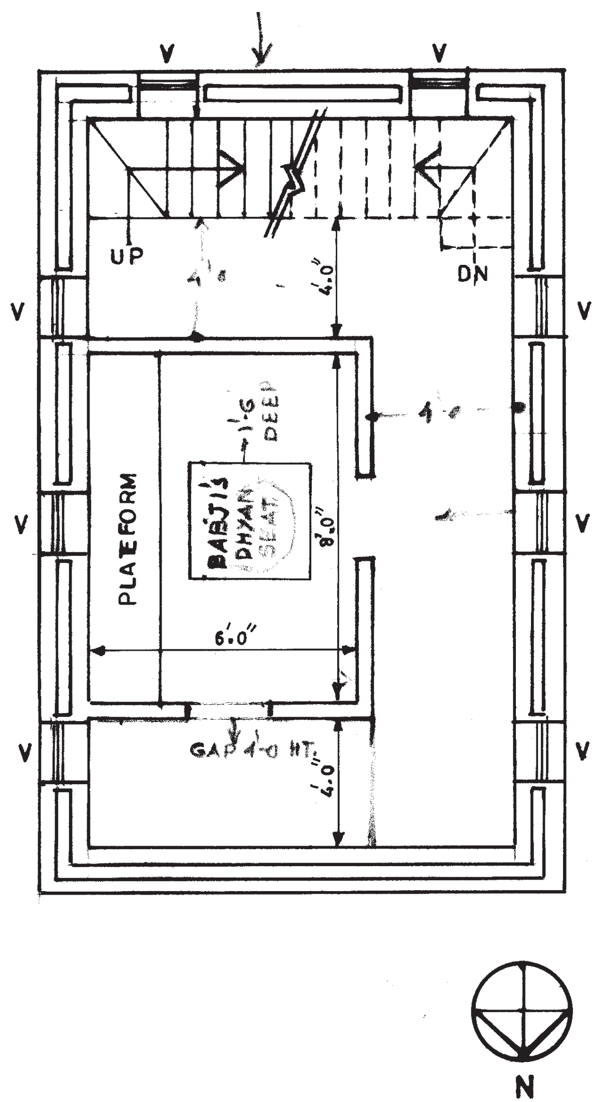

BASEMENT PLAN

(૧) ગ્રાઉન્ડ ફ્લોરની બધી જ દીવાલો હોલો છે. ૪.૫'' ગેપ છે. જેમાં પાછળથી બુચ Non conductor of Heat ભર્યું છે.

(૨) ''ધાભા'' ભોંયરાનું તેમજ ગ્રા.ફ્લોર ટોપ ડબલ છે. બે ધાભા વચ્ચે ૯''નો ખાલી ગેપ છે. જે દીવાલોના પોકળી સાથે મળી જાય છે.

(૩) બારીઓના કાચ પણ ડબલ છે. બે કાચ વચ્ચે સ્પેસ છે.

(૪) ઉપર એક પાણીની ટાંકી છે. જેમાં પાણી ભરીને એ પાણી દીવાલમાં તેમજ ધાબામાં વચ્ચે પાણીથી ભરવાની યોજના હતી. પણ પાછળથી તેમાં બુચનું ભુસુ ભરવામાં આવેલ છે.

(૫) ગેપની અંદરની સાઇડ દીવાલોની લેમીનેટેડ પઇન્ટીંગ કરેલ છે. Heat Radiation માટે.

(૬) બાબાજીની ગુફા મતલબ કે થર્મોસ ટાઇપ બનાવેલ છે. બહારની ગરમી અને અંદરની ગરમીમાં ૨૦ નો ફેર નૈસર્ગીક રહે છે.

(૭) બેઝમેન્ટમાં પ્લાન પ્રમાણે પૂજ્યશ્રી માટે ધ્યાન માટે કેબીનમાં ૩' x ૪'નો ૧'.૬'' ઊંડો ખાડો છે. જેમાં પૂજ્યશ્રી બેસતા પૂર્વે મુખ કરીને અને સામેની દીવાલ ઉપર પૂજ્ય સ્વામી મહારાજનો ફોટો હતો.

(૮) પાછળની બાજુ પીઠ તરફ વેન્ટીલેટર છે. જેમાંથી બહારના ભક્તો પૂજ્યશ્રીની પીઠ જોઈ શકતા હતા.

પ.પૂ.રંગઅવધૂત મહારાજની ગુફાની સમજ

- કુલ અંદરથી બાંધકામ ૨૨' x ૧૨'
- ત્રણ પગથિયાં પછી ઓટલો
- ઓટલાની બન્ને છેડે બેઠક.
- પગથિયાંની લાઇનમાં વચ્ચે ઓટલા ઉપર બારણું
- આગળનો રૂમ બેઠક માટે.
- સામેની દીવાલની જમણી બાજુએ અંદરના રૂમમાં જવાનું બારણું.
- અંદરનો રૂમ -

  ડાબી બાજુની દીવાલ પાસે સૂવા માટેની પાટ સાઇઝ ૬ x ૩' x ૨.૫'.

  પાટમાંથી જ ઓશીકું થાય તેવી વ્યવસ્થા.

  પાટની બાજુમાં એક નાની સેટી.

  સેટીની પાછળ બાથરૂમ. સાઇઝ ૪' x ૪'.

  રૂમની જમણી બાજુએ ગુફામાં-ભોંયતળિયામાં જવા માટેનું બારણું તથા પગથિયાં.

  બારણાની સાઇઝ ૪' x ૩'. જેથી અંદર પેસતા નમીને જવું પડે.

દેવ શું કરે છે?''

''કાંઈ નહીં, આ તો બધું સાફ કરી દઉં છું.'' પરંતુ મિસ્ત્રી એમ પૂરું ચકાસ્યા વગર ખસે તેવા ન હતા. એ તો ગુફા પર ચઢી ગયા અને તેમણે પ્લાસ્ટર ઑફ પૅરિસની લુગદીવાળી વાડકી જોઈ એટલે એમણે પૂછ્યું :

''કાંઈ તૂટી ગયું હતું.''

''હા, આ જમણા હાથની ટચલી આંગળી તૂટી ગઈ હતી. તે ચોંટાડી.'' દેવસાહેબે કહ્યું.

બીજા દિવસે સ્થાનમાં દત્ત ભગવાનનો જમણો હાથ તૂટવાની વાત ગવાવા લાગી.

એક વખત ડભોઈ તાલુકાના થુવાવીમાં મીંઢોળના પ્રભાશંકર ગોર કોઈ કામસર આવ્યા. ત્યાં મહંત ભાઈઓને મળ્યા. વાતવાતમાં તેમણે પૂજ્યશ્રીની વાત કરી. મહંતભાઈઓને પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થઈ.

એક વખત મીંઢોળ પાસે માંડવા ગામે પૂજ્યશ્રી આવેલા ત્યારે પોપટલાલ મહંત માંડવા પૂજ્યશ્રીના દર્શને ગયા. દર્શન કરી તેઓ ખૂબ જ આનંદિત થયા અને પૂજ્યશ્રીને થુવાવી પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું. પૂજ્યશ્રી આમંત્રણના અનુસંધાનમાં સં.૧૯૯૪માં થુવાવી ગયા. આખા ગામમાં આનંદમંગલ વર્તાઈ ગયો. ગામથી થોડે દૂર ભૂતનાથ મહાદેવમાં પૂજ્યશ્રી સવાર-સાંજ દર્શને જાય. તેઓશ્રી ગામમાં છ દિવસ રહ્યા અને આખા ગામને રંગ રંગે રંગી નાખ્યું. ગામમાં દત્તમંડળની સ્થાપના કરી.

આ પછી જ્યારે જ્યારે નારેશ્વરમાં દત્તજયંતી થાય ત્યારે થુવાવીના પચાસેક જુવાનિયાઓ સ્થાનની સાફસૂફીની જવાબદારી સ્વીકારે. પૂજ્યશ્રી તરફની અનન્ય ભક્તિથી પ્રેરાઈ પૂજ્યશ્રીને વારંવાર આમંત્રણ આપતાં. સં. ૨૦૦૫થી દત્તજયંતીઓ નારેશ્વર સિવાયનાં અન્ય સ્થળોમાં ઉજવાવા લાગી.

થુવાવીના આમંત્રણના અનુસંધાનમાં એક દત્તજયંતીના આગલા દિવસે પૂજ્યશ્રી થુવાવી પહોંચી ગયા. દત્તજયંતીનો દિવસ અખંડ ધૂન, પૂજન, વેદગાન વગેરેમાં પૂરો થઈ ગયો. સાંજે દત્તજન્મ થયો. આખું વાતાવરણ ગુલાલથી ભરાઈ ગયું અને ગુરુદેવદત્તની ગર્જનાઓએ આકાશને ભરી દીધું અને દત્તભક્તિના આનંદથી લોકોનાં મન અને દિલ ભરાઈ ગયાં.

બિરદાવલી ગવાઈ, પૂજન-અર્ચન થયાં. વેદઘોષ ચારેબાજુ ગુંજી રહ્યો. દત્તજન્મ પછી હાલરડું ગવાયું. ત્યાર પછી દત્ત ભગવાનની શોભાયાત્રા નીકળી. પૂજ્યશ્રી ચાદર ઓઢીને શોભાયાત્રામાં જવા તૈયાર થયા. શિયાળાના દિવસો હતા. અંધારાં ઊતરી આવ્યાં. શોભાયાત્રા ચાલુ થઈ અને એક અજુગતો પ્રસંગ બની ગયો.

અત્યંત તેજસ્વી અને નિરંતર દિવ્ય પ્રકાશ રેલાવતી પૂજ્યશ્રીની આંખો રાત્રે અકુદરતી પ્રકાશનાં કિરણો જીરવી શકતી નહીં. તેથી પૂજ્યશ્રી ક્યારેય રાત્રે પ્રકાશનું કિરણ આંખમાં પડવા ના દે. રાત્રે ફાનસ કે બૅટરીના પ્રકાશમાં પણ પૂજ્યશ્રી આંખો બંધ કરી દે. પૂજ્યશ્રી રાત્રે તારાના અજવાળામાં પણ વાંચી શકતા.

શોભાયાત્રામાં જવા માટે પૂજ્યશ્રી જેવા નીકળ્યા કે એક ફોટોગ્રાફર તેમની સામે

આવ્યો અને પૂજ્યશ્રી કે બીજો કોઈ ભક્ત અવરોધ કરે તે પહેલાં તો કૅમેરા ક્લિક કરી દીધો. ક્લિક કરતાંની સાથે ફ્લેશનો ભરપૂર પ્રકાશ આંખમાં પેસી ગયો. એ ચમકારાની સાથે જ પૂજ્યશ્રીની આંખમાં કાળી વેદના શરૂ થઈ. તેમણે આંખ ખોલવા પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ તેમ કરતાં ભયંકર વેદના થઈ. આંખની સામે લાલ-પીળાં દેખાવાં લાગ્યાં. ભક્તો ગભરાઈ ગયાં. ભક્તોને ગભરાઈ ગયેલાં જાણી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "અરે બધા ચિંતા ન કરો. શોભાયાત્રા પૂરી કરો."

પોતાની અસહ્ય પીડાની જાણ શોભાયાત્રા પૂર્ણ થઈ ત્યાં સુધી કોઈનેય થવા દીધી નહીં.

શોભાયાત્રા પૂર્ણ થઈ. પૂજ્યશ્રી મુકામ પર જઈ સૂઈ ગયા. કાળી વેદનાને કારણે ઊંઘ તો આવનાર હતી જ ક્યાં ?

સવારે નિયમ પ્રમાણે ઊઠી ગયા. પ્રાતઃકર્મ બધું જ આંખો બંધ રાખીને જ કર્યું. પછી ધ્યાન ધર્યું. બધું કામ આટોપીને પૂજ્યશ્રીએ આંખો ખોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ભયંકર બળતરા બળી. પૂજ્યશ્રીને થયું કદાચ આંખનો રેટાઈના ખસી ગયો હશે.

થુવાવીના લોકો પૂજ્યશ્રીની તકલીફ જોઈ ખૂબ દુઃખી થયા. તેમને થયું કે પૂજ્યશ્રીને આપણે કારણે વેદના સહેવી પડે છે. બધા ખૂબ ચિંતા કરતા હતા. જ્યારે પૂજ્યશ્રી નિર્લેપભાવે આંખો મીંચી બેસી રહેલા. પછી તેમણે કહ્યું :

"કોઈ ચિંતા ના કરશો. પ્રભુની મરજી મુજબ જ બધું બને છે."

એક ભક્ત બોલ્યો :

"બાપજી ! એક ઉપાય બતાવું ?"

"બોલો, બોલો."

"તાજા લીલા ધાણાનો રસ કાઢી બબ્બે ટીપાં દિવસમાં બે-ત્રણ વાર નાંખીએ તો પીડા ઓછી થાય."

"એમ કરો." એમ કહી પૂજ્યશ્રી મલક્યા.

મહંતજીએ તાજા ધાણા મંગાવ્યા અને ત્રિભોવનદાસે એ ધોઈને તેનો રસ કાઢ્યો અને બન્ને આંખમાં બે-બે ટીપાં નાખ્યાં. પછી પૂજ્યશ્રી આંખો મીંચીને પાટ પર સૂઈ ગયા. બળતરા થોડી ઓછી લાગી. લગભગ આખું ગામ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ હાજર થઈ ગયું. બધાં જ ખૂબ ચિંતા કરતાં હતાં. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"જુઓ, મને આ તકલીફથી કોઈ જ દુઃખ નથી. મારું શરીર, મન અને પ્રાણ તો મેં ગુરુદેવને સોંપી દીધેલાં જ છે. આ જે દેખાય છે તેમાં મારું કશું જ નથી. જ્યારથી મેં મારું સર્વસ્વ પ્રભુને સોંપ્યું છે ત્યારથી મારે આ શરીરની ચિંતા કરવાનું કોઈ કારણ નથી. તમે બધાં ચિંતા છોડી પ્રભુનું નામ લો. પ્રભુએ આંખો આપી. આ આંખોએ ઘણું જોયું અને ભોગવ્યું. હવે જો મારે આ દુનિયા જોવાની બાકી હશે તો ગુરુદેવ દૃષ્ટિ આપશે અને કદાચ હવે મારે આંખની જરૂર નહીં હોય તો તેનોય મને ઉચાટ નથી."

એમ કહી પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા. કેવી ગુરુ પરની અનન્ય શ્રદ્ધા ! એક

પળ માટે પણ પ્રભુ તરફની શ્રદ્ધામાં તસુમાત્ર પણ ઓટ ના આવે ! જે સ્થિતિમાં પ્રભુ રાખે તે જ સ્થિતિમાં આનંદથી રહેવાનું અને ઈશ્વરનું નામ લેવાનું ! દેહભાવ વીસરી આત્મસમર્પણ કરી જેમ હરિ રાખે તેમ રહેવાનું.

થોડી વાર થઈ. પૂજ્યશ્રી થુવાવીના ભક્તોથી વીંટળાઈને બેઠા હતા અને એક ભક્ત વડોદરાથી મારતી મોટરે આવ્યો. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી પોતાના ખિસ્સામાંથી એક બૉક્સ કાઢ્યું. ગમગીન બની બેસી રહેલા ભક્તો આ ભાઈ શું કરે છે, તે જાણવા અધીરા બની ગયા. પૂજ્યશ્રી આંખો મીંચી નિર્લેપભાવે બેઠા હતા. તેમના મોં પર દુઃખની વેદનાની કોઈ રેખા દેખાતી ન હતી. પેલા ભક્તે ખૂબ સાવધાનીથી બૉક્સ ખોલ્યું અને તેમાંથી કાળાં ચશ્માં કાઢ્યાં. પછી પૂજ્યશ્રીને આપતાં બોલ્યો :

"બાપજી, આ ચશ્માં પહેરો. તેનાથી સૂર્યના તથા બીજા કોઈ પણ પ્રકાશથી આંખનું રક્ષણ થશે."

પૂજ્યશ્રીએ ચશ્માં લીધાં અને પહેર્યાં. પછી ધીમે ધીમે આંખ ખોલવા પ્રયત્ન કર્યો. આંખો ખોલી શક્યા. જોકે હજુ બળતરા તો સખત થતી હતી. પણ ચશ્માંને કારણે બહારનો પ્રકાશ રોકાઈ જતો હતો.

ભક્તોના આનંદનો પાર ના રહ્યો. લગભગ બધાંની આંખોમાંથી હર્ષનાં આંસુ નીકળી ગયાં.

ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીએ ત્રાટક વિદ્યાથી થોડા દિવસમાં આંખની તકલીફ દૂર કરી દીધી.

સરખેજ ગામનું દત્તમંડળ પૂજ્યશ્રીની પાદુકાપૂજન વારે-તહેવારે કરતું હતું. પૂજન માટે કાયમ તેઓ ચુનીલાલ પાસેથી પાદુકા લાવતા હતા. એક વખત પૂજન કરી પાદુકાજી ગૃહમંદિરમાં પધરાવેલી હતી. ઘીનો દીવો ચાલતો હતો. એટલામાં એક ઉંદર આવી સળગતી દીવાની વાટ લઈ પાદુકા ઉપર ગયો. જેથી પાદુકા થોડી દઝાઈ ગઈ. આને કારણે મંડળના ઘણા સભ્યોને ખૂબ દુઃખ થયું. દત્તમંડળના વ્યવસ્થાપક શ્રી નરહરિપ્રસાદ ત્રિપાઠીને મનમાં ખૂબ ગડમથલ થવા લાગી. તેમણે પૂજ્યશ્રી પાસેથી નવી પાદુકા મેળવી લેવાનો વિચાર કર્યો.

સં. ૨૦૦૪માં એક વખત નરહરિપ્રસાદ નારેશ્વર ગયેલા. ત્યાંથી તેઓ પૂજ્યશ્રી પાસે દાસકાકાને ત્યાં રણાપુર ગયા. રણાપુરમાં નરહરિપ્રસાદે પાદુકાની માગણી કરી ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"જોઈશું."

ત્યાર પછી પણ બે-ચાર વખત નરહરિપ્રસાદે માગણી કરી. પરંતુ પૂજ્યશ્રીએ વાત ઉડાવી દીધી. પૂજ્યશ્રી એમ કહેતા કે તારે ઘેર લઈ જવી હોય તો હમણાં આપું. પરંતુ તે જ પળે નરહરિપ્રસાદ કહેતા કે, "ના, પ્રભુ. મારે તો મંડળ માટે જોઈએ છે."

સં.૨૦૦૮ પૂજ્યશ્રીનો મુકામ ખંભાતમાં શ્રી બાલકૃષ્ણને ત્યાં હતો. પૂજ્યશ્રી ખંભાતના દરિયા કિનારે એક બંગલામાં નિવાસ કરતા હતા. આખો દિવસ અને રાતે

મોડા સુધી દર્શનાર્થીઓની ઠઠ જામેલી રહેતી. તેથી પૂજ્યશ્રીને સહેજ પણ આરામ મળતો નહીં. પૂજ્યશ્રીને આંખની તકલીફ હતી. તેમની સેવામાં બાલકૃષ્ણ હાજર હતા.

ખૂબ ભીડને કારણે આરામ મળતો નહીં. તેથી આરામ માટે થોડા દિવસ પૂજ્યશ્રીનો મુકામ ધુવારણ ખાતે રહ્યો. થોડા દિવસ પછી પાછા ખંભાત આવ્યા. મહાવદી એકમનો ઉત્સવ ઊજવી પૂજન બાદ બાલકૃષ્ણને પાદુકા અને શ્રીફળ આપ્યાં.

પૂજ્યશ્રી ખંભાતથી ડીસા ગયા. સરખેજના દત્તમંડળે પાદુકા માગી ત્યારે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"તમારે માટે મેં નારેશ્વરમાં કોતરકામવાળી પાદુકા રાખી છે તે તમને આપીશ."

પાદુકા નારેશ્વરમાં મૂળીબહેન પાસે હતી. નરહરિપ્રસાદ તે લેવા નારેશ્વર ગયા. ત્યારે મૂળીબહેન ન હતાં. તેથી તેઓ પાછા સરખેજ આવ્યા. થોડા દિવસ પછી મોદીકાકાનો પાદુકા લેવા આવવા માટેનો પત્ર આવ્યો. નરહરિપ્રસાદે મંડળમાં વાત કરી અને કહ્યું :

"આટલી મોટી પ્રસાદી મંડળને મળે અને હું એકલો જઈ ઝોળીમાં નાખીને લાવું તે ઠીક નથી."

મંડળના સભ્યોને પણ આ વાત વાજબી લાગી. એક વખત નરહરિપ્રસાદના સ્વપ્નમાં પૂજ્યશ્રી આવ્યા અને બોલ્યા, "પાદુકા નારેશ્વરથી સરખેજ ચાલતો લઈ જા."

બીજા બે માસ નીકળી ગયા. દત્તમંડળની સભા બોલાવી. પાદુકા ચાલતા લઈ આવવા માટે થોડી આનાકાની થઈ એટલે નરહરિપ્રસાદ બોલ્યા :

"કોઈ નહીં આવે તો હું એકલો લઈ આવીશ."

છેવટે આખું મંડળ સહમત થયું.

પાદુકા ચાલતાં લઈ આવવાનું નક્કી થઈ ગયું. તેર દિવસનો કાર્યક્રમ થશે તેમ નક્કી કર્યું. રોજ ઓછામાં ઓછા તેર-ચૌદ માઈલ ચાલવાનું નક્કી કર્યું. સરખેજના મંડળ માટે આ પહેલવહેલો ચાલતા જવાનો પ્રસંગ હોવાથી મોદીકાકાએ તેમને સાથ આપવા ટોઠીન્દ્રાના મહીજી ભગતની મંડળીને જણાવ્યું.

સરખેજમાં પાદુકા લેવા જવા માટેની તડામાર તૈયારી ચાલી. અવધૂત વિશ્રામની જગ્યા અને આખું સ્થાન ગામની સ્ત્રીઓએ સાફ કરી લીંપીગૂંપીને તૈયાર કર્યું.

સં. ૨૦૦૮ના આસો સુદ ૧૩ની સવારે ૮ વાગે પ્રસ્થાન થયું. બ્યૂગલો, ભેરી, શંખ, નગારાં ગડગડી ઊઠ્યાં. દત્તબાવની અને ધૂન ગાતાં ગાતાં મોટરમાં બેઠા. અમદાવાદ સ્ટેશનેથી ગાડીમાં બેઠા. નડિયાદમાં મોદીકાકાના ભાઈ બાલકૃષ્ણભાઈ મળવા આવ્યા. વડોદરામાં રામગલોલાના મહંત આવ્યા. તેમણે વાતવાતમાં જાણી લીધું કે છડી-ચામર-છત્ર આણ્યાં નથી. તેમણે એક જણને મારતી રિક્ષાએ પોતાના મંદિરમાં મોકલી એ બધું મંગાવી લીધું. વડોદરા સ્ટેશને જયંતીભાઈ સ્વાગત માટે આવ્યા હતા.

મિયાંગામથી ગાડી બદલી નારેશ્વર રોડ સ્ટેશને મંડળી આવી. મોદીકાકા અને બીજા ભક્તો સામે લેવા આવ્યા.

નારેશ્વરમાં આવી બધા રેવાસ્નાન કરવા ગયા. ભીને કપડે જ બધા પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા અને સા.દં. પ્રણામ કર્યા. હારતોરા કરી નાળિયેર સમર્પિત કર્યાં.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"કેમ ? તમારો સંઘ આવી ગયો ?"

બધાએ હકારમાં માથું હલાવ્યું. થોડો સમય વાતો કરી બધા પૂ.માજીને પ્રણામ કરવા ગયા. ત્યાં મહાદેવના દર્શન કરી ઉતારે જઈ સૂઈ ગયા.

સવારે ચાર વાગે બધા ઊઠી ગયા. પ્રાતઃકર્મથી પરવારી ઔદુંબર નીચે મૂકેલી પાવડીનું પૂજન કર્યું. ત્યાંથી પૂજ્યશ્રી પાસે બધા ગયા. પૂજ્યશ્રી આંબાવાડિયામાં બેસતા હતા, કારણ ગુફાનું નવનિર્માણ થવાનું હોઈ જૂની ગુફા પાડી નંખાઈ હતી. પૂજ્યશ્રી બહાર આવ્યા. બધાએ પ્રણામ કર્યા.

આજે સરખેજ દત્તમંડળ તરફથી મહાપૂજા હતી. તેથી બધા નદીએથી પાણી લાવવા કતારબંધ ઊભા રહ્યા અને દિગંબરાની ધૂન સાથે રસોડામાં પાણી ભરાવા લાગ્યું.

પૂજ્યશ્રી ભિક્ષા કરી કુટિરમાં ગયા. નરહરિભાઈ અને જગન્નાથભાઈ પૂજ્યશ્રી સાથે જ હતા. પૂજ્યશ્રી આસનસ્થ થયા.

થોડીક પળો પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"જગન્નાથ, જો અંદર પાદુકા છે તે લઈ આવ."

જગન્નાથભાઈ પાદુકાને બન્ને હાથમાં ખૂબ જ સન્માનપૂર્વક લાવ્યા.

પછી પાદુકા હાથમાં લઈને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"જો જગન્નાથ, પાદુકા નરહરિને આપી છે."

તરત જ નરહરિભાઈ બોલ્યા :

"ના, બાપજી, સમગ્ર દત્તમંડળને આપો છો."

"મેં તો તને આપી. પછી તું અને તારું મંડળ જાણે."

પાદુકા સુંદર કોતરકામવાળી હતી. તેનો પણ ઇતિહાસ છે.

૧૯૪૭-'૪૮માં કોમી રમખાણોમાં પૂજ્યશ્રી અમદાવાદમાં માંડવીની પોળમાં ચુનીલાલ કરુણાશંકરને ત્યાં હતા. ગયાદીન નામે એક મુલ્લાજીએ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન ક્યારેક કર્યાં હશે. તેને પૂજ્યશ્રી માટે અત્યંત પૂજ્યભાવ થયો. તેથી તેણે એક સુંદર કોતરકામવાળી સીસમની પાદુકાઓ પૂજ્યશ્રી માટે બનાવી અને પૂજ્યશ્રીને ચરણે ધરવા નારેશ્વર જવા મિયાંગામ આવ્યો. ત્યાં તેને ખબર પડી કે પૂજ્યશ્રી અમદાવાદ ગયા છે. આવડા મોટા અમદાવાદમાં પૂજ્યશ્રી ક્યાં હશે તેની કોઈ ખબર ન હતી, છતાં આનો વિચાર કર્યા વગર માત્ર શ્રદ્ધાના તાંતણે તે અમદાવાદ સુધી ખેંચાયો. સ્ટેશનથી પૂછતો પૂછતો તે રીચીરોડ પર આવ્યો. એટલામાં તેને એક માણસ મળ્યો. તેણે કહ્યું, "માંડવીની પોળમાં એક સંત આવ્યા છે. ચાલો, બતાવું."

બન્ને જણ માંડવીની પોળમાં ચુનીલાલના ઘર આગળ આવ્યા. એટલે પેલા માણસે ગયાદીનને કહ્યું, "અવધૂત ઉપર છે." આટલું બોલતામાં તો પેલો માણસ અદૃશ્ય થઈ ગયો.

ગયાદીન ઉપર ગયો. પૂજ્યશ્રી મરક-મરક હસતા હતા. તેઓ બોલ્યા :

"આવો ગયાદીન. રસ્તામાં કોઈ તકલીફ તો નથી પડીને ?"

ગયાદીનની જીભ સિવાઈ ગઈ, હોઠ ફફડી રહ્યા. આંખો ચૂઈ પડી. તેના અંતરમાંથી અવાજ આવ્યો, "મારા પરવરદિગાર, ગુલામની ભેટ સ્વીકાર કર." એટલું કહી તેણે થેલીમાંથી સીસમની કોતરકામવાળી સુંદર પાદુકા કાઢી અને પૂજ્યશ્રીના ચરણો આગળ મૂકી.

આ પાદુકા સરખેજ મંડળને પૂજ્યશ્રીએ આપી.

જમીપરવારી મંડળ પૂજ્યશ્રી પાસે બેઠું. પૂજ્યશ્રીએ શંખના અવાજનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું. બધા આરામ કરવા ગયા.

સાંજે સાડાત્રણ-ચાર વાગે પાલખી સજાવવા માંડી. બળદેવદાસ મોહનલાલ શુક્લે પાલખી બનાવડાવી હતી. તેમાં ચિત્રકામ મલ્હાવરાવ પુરાણી - ફોટોગ્રાફરે કર્યું. તેની ઉપર 'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત' લખ્યું હતું.

પાલખીમાં દત્તાત્રેયની ચાંદીની મૂર્તિ, પૂ.સ્વામીજી તથા પૂજ્યશ્રીનો ફોટો તથા પાદુકા રાખી નારેશ્વર ધામમાં ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી. આખું ધામ ધૂનથી ગજાવી મૂક્યું. શરૂઆત કરતાં "મારા હૈયા કેરા હાર"નું ભજન ગાયું. ત્યાંથી ઉદુંબર પાસે જતાં "ઘાડી ઔદુંબરની છાંય..."વાળું ભજન ગાયું. ત્યાંથી પૂ.માજીના આશિષ લઈ "ભિક્ષા ૐ દે મા પારવતી..." ગાયું. ત્યાંથી પૂજ્યશ્રી પાસે આવી "ગુરુ ગુરુ કરતાં આ જાઓ મારા પ્રાણ"વાળું ભજન ગાયું. ગાતાં ગાતાં બધાંની આંખમાં આંસુ વહેતાં હતાં, ત્યાંથી મહાદેવમાં શ્રીફળ મૂકી લગભગ સાંજે પોણા છ વાગે પ્રયાણ કર્યું. નીકળતાં નીકળતાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"જુઓ, આત્મલિંગ આપું છું. સંભાળીને લઈ જજો. રસ્તામાં ગજાનન ના મળી જાય તે જોજો. નહીં તો ત્યાં જ સ્થાપિત થઈ જશે અને રસ્તામાં આવતા બધાં જ મંદિરમાં દર્શન કરવાનાં. મહાદેવના મંદિરમાં કપૂરની આરતી કરવી."

'દત્ત દત્ત વદો....'ની ધૂન ગાતાં ગાતાં મંડળીએ પ્રયાણ શરૂ કર્યું. નર્મદાકિનારે જઈ આરતી ઉતારી અને નર્મદા ષટપદી ગાઈ. સાંજે સાડા છ વાગે લીલોડ આવ્યા. મહીજી ભગતની મંડળી સાથે આવી હતી. મોદીકાકા વગેરે લીલોડ સુધી વળાવવા આવ્યા. લીલોડથી નીકળી રાત્રે આઠ વાગે હીરજીપુરા પહોંચ્યા. ત્યાં વિશ્રામ કર્યો. સવારે સ્નાન વગેરે પરવારી પાલખી ઉપાડી. રસ્તામાં પોર, વરનામા, વડોદરા, સોખડા વગેરે જગ્યાએ ભવ્ય સ્વાગત થયું.

ચકલાસીમાં એક ડૉક્ટરની બહેનને વારંવાર બે-ત્રણ દિવસથી સ્વપ્ન આવતું હતું કે "તારા ગામ પાસેથી એક સંતની પાદુકાની પાલખી પસાર થશે. તું તેનો સત્કાર કરજે." ડૉક્ટરે તથા તેમની બહેને સુંદર સ્વાગત કર્યું.

દીનાનાથભાઈ તથા લાલશંકરભાઈ પાદુકાના સ્વાગતની તૈયારી માટે નડિયાદ આવતાં સરખેજ ગયા. આ સમયે અમદાવાદ-ખેડાનો રોડ બનતો હતો.

પાલખી ચંડોળા પાસે આવી. અહીં શ્રી નરસિંહજીના મંદિરમાં આરામ કરવાનો હતો. ડૉ.વાણીસાહેબ કામનાથ મહાદેવમાં રાહ જોતા હતા. ત્યાંથી તેમને ઘેર જવાનું હતું. પરંતુ ચંડોળા આગળ એક બ્રહ્મચારી સાધુ ઊભા હતા. પાલખી તેમની નજીક

આવતાં જ તેમણે સા.દં. પ્રણામ કર્યા અને નાળિયેર ધર્યું. પછી બોલ્યા, "ચાર-પાંચ દિવસ પહેલાં દત્ત ભગવાને મને સ્વપ્નમાં કહ્યું કે મારી પાદુકા અહીંથી પસાર થશે. તું તેનો સત્કાર કરજે. હું ત્યારથી અહીં જ ઊભો છું." ત્યારપછી એ સાધુના મંદિરમાં પાલખી લીધી. સાધુએ પૂજન કર્યું અને પાલખીએ પ્રયાણ ચાલુ કર્યું. ધાર્યા કરતાં મોડું થવાથી ડૉ.વાણી સામે આવ્યા. રાયપુર કામનાથ મહાદેવમાં માનવમહેરામણ ઊમટ્યો. ત્યાંથી રાયપુર-ખાડિયા, માણેકચોક, પાનકોરનાકા, ત્રણ દરવાજા, ભદ્રકાળી માતાના દર્શન કરી ભદ્રના કિલ્લામાં થઈ મંગલભુવનમાં ગયા. પૂજનવિધિમાં સમય ગયો. મહાપ્રસાદ લઈ રાત્રે ભજન કર્યું. સવારે તૈયાર થઈ પાલખી નીકળી. અરુણોદય સોસાયટી પાસે બળદેવદાસે સત્કાર કર્યો. આગળ જતાં પૂજ્યશ્રીનું પુરાણું સ્થાન અવધૂત વિશ્રામ, રતનલાલની જામફળીની વાડી આવી. આ તીર્થસ્થળે ઉદુંબર નીચે એક કુટિર કરી. પૂજ્યશ્રી સાધક અવસ્થામાં ઘણી વખત અહીં રહ્યા હતા. ત્યાં એક ઊભા પથ્થર ઉપર પૂજ્યશ્રીએ પોતાને હાથે ૐ લખેલો છે. ખેતરમાં પાલખી લઈ ગયા. ત્યાં ધૂન-દીપ, પૂજન, આરતી કરી. "ઘાડી ઔદુંબરની છાંય"વાળું ભજન ગાયું. પછી સંઘ સરખેજ તરફ આગળ વધ્યો.

સરખેજના લોકો સ્વાગત માટે મોટર સ્ટૅન્ડ પર આવી ગયા. પાલખી આવતાં ગુરુદેવ દત્તનો પ્રચંડ ઘોષ થયો અને "આવો રે અવધૂત મારા, દર્શન દો પ્યારા"વાળું ભજન ગાયું. પ્રમુખ મણિભાઈ દામોદરદાસે પુષ્પહારથી સ્વાગત કર્યું અને સા.દં. પ્રણામ કર્યા.

શરણાઈ, ઢોલ, મંજીરાની રમઝટ સાથે મંડળી આગળ વધી. મોટર સ્ટૅન્ડથી ચોરાવાળી માતા, બહુચર માતા થઈ બજાર તરફ ગયા. ત્યાંથી જીતેશ્વરી માતા, ત્રંબક ચોક, ચોકશેરી થઈ. દત્તમંદિરમાં પહોંચી ગામમાં લગભગ ત્રણ કલાક પાદુકાયાત્રા થઈ. સરખેજ ખાતે દીનાનાથભાઈ તથા બીજા સ્વયંસેવકોએ સુંદર આયોજન કર્યું. મંદિર આગળ સ્ત્રીમંડળના પ્રમુખ આનંદીબહેન તથા બીજી બહેનોએ સ્વાગત કર્યું. અગિયાર ઍટમ બૉમ્બની સલામી આપી. પાદુકાનો મંદિરમાં પ્રવેશ થયો અને પધરામણી થઈ.

પૂજ્યશ્રીની સુવાસ અવિરત વિસ્તરતી હતી. એમણે આખા ગુજરાતને દત્તભક્તિમાં તરબોળ કરવા માંડ્યું. મોટાં મોટાં શહેરોથી માંડી નાનાં નાનાં ગામ, અરે ! આદિવાસી ગામોમાં પણ પૂજ્યશ્રીએ ભક્તિ રેલાવવા માંડી. પોતાની જન્મજયંતી તેઓ અલગ-અલગ જગ્યાએ ઊજવતા. અમદાવાદથી આમંત્રણ હતું, પરંતુ કોઈક કારણોસર કાર્યક્રમ બંધ રહ્યો. તે જ વખતે દાહોદ પાસેના આદિવાસી ગામ ગરબાડાથી આમંત્રણ આવ્યું.

પૂજ્યશ્રીને અમદાવાદમાં થાય કે ગરબાડામાં થાય એમાં કોઈ ફરક પડતો ન હતો. આમંત્રણ સ્વીકારી લીધું. ગરબાડા નાનું ગામ. વળી આદિવાસીની વસ્તી સાથે ગરીબાઈ પણ ખૂબ. તેથી પૂજ્યશ્રીએ આ કાર્યક્રમ ગુપ્ત રાખ્યો. કારણ કે બધે જાણ થાય તો ઘણાબધા ભક્તો ગરબાડા આવે અને મૂળશંકરભાઈને મુશ્કેલીમાં મૂકે.

પૂજ્યશ્રીએ પોતાની સાથે આવવા માટે સુમનભાઈને બોલાવી લીધા. પૂજ્યશ્રી અને સુમનભાઈ સમયસર નીકળ્યા. ક્યાં જવાનું છે તે વાત પૂજ્યશ્રીએ સુમનભાઈને પણ કરી નહીં. કરજણ આવ્યું, ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું,

"માસ્તર, આપણે ગરબાડા જઈએ છીએ. બીજા બે-ત્રણ આગળ ગયા છે."

પૂજ્યશ્રી કરજણથી વડોદરા આવ્યા. ભવાનીશંકર શાસ્ત્રી, જયંતીલાલ શાહ, પદ્મકાન્ત, મંજુલાલભાઈ, રામગલોલાના મહંત, ગોવિંદભાઈ સ્ટેશન પર આવી ગયા. એ લોકો પૂજ્યશ્રી માટે છાશ લઈને આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ થોડી છાશ લીધી.

રામગલોલાના મહંતને થયું કે જેમ શહેરમાં પૂજ્યશ્રીની જન્મજયંતી દબદબાભરી થાય છે. તેવી જ જયંતી આ ગામમાં કરવી જોઈએ. એટલે તેઓ ભિક્ષા માટે ચાંદીનાં વાસણો પેટી ભરીને લાવ્યા. એ સાથે ચાંદીના બાજઠ અને બ્રાહ્મણોને વહેંચવા માટે એક ડઝન જરમન સિલ્વરના પ્યાલા લઈ આવ્યા. બધું એમણે સીટ નીચે મૂકી દીધું.

આ જોઈ પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"મહંતજી, આ બધું શું છે?"

જવાબમાં મહંતે બધું કહ્યું અને ઉમેર્યું કે, "બાપજી ! ગામડાગામમાં પણ જયંતી ખૂબ સરસ થવી જોઈએ."

"આ બધાની શી જરૂર હતી? ઠીક, પ્રભુને ગમ્યું તે ખરું."

વડોદરાથી આ બધા પૂજ્યશ્રી સાથે થયા. ગાડી ગોધરા આવી. ગોધરામાં પૂજ્યશ્રીના પૂર્વાશ્રમના પરિચિતો સરપોતદાર ત્રિવેદી, વાડીલાલ, કરુણાશંકર રાવલ, રાજપીપળાના ભૂપતસિંહ, નાથુબાવા, ઘરીયા વગેરે આવ્યા. ભૂપતસિંહ ગોધરામાં ડી.એસ.પી. હતા. તેઓ પણ દાહોદ સુધી જવા ગાડીમાં બેસી ગયા.

દાહોદ સ્ટેશન આવ્યું. જેવા પૂજ્યશ્રી ગાડીમાંથી ઊતર્યા કે તરત આખું સ્ટેશન 'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત'ના ઘોષથી ગાજી ઊઠ્યું. બધા પૂજ્યશ્રીને સ્ટેશન બહાર દોરી લાવ્યા. બહાર એક સુંદર ઘોડાગાડી શણગારેલી ઊભી હતી. પૂજ્યશ્રી તેમાં બેઠા. દાહોદથી ગરબાડા લગભગ સોળ માઈલ દૂર હતું. તેથી ત્યાં જતાં રાત પડી જાય. આ કારણે ભૂપતસિંહે સાદાં કપડાંમાં સોળ પોલીસો પૂજ્યશ્રીની ઘોડાગાડીની આસપાસ ગોઠવી દીધા.

પૂજ્યશ્રીની યાત્રા ચાલુ થઈ. પૂજ્યશ્રીએ આજુબાજુ ભોળાભટાક આદિવાસીઓ જોયા. તેઓ એક ખૂણામાં ઊભા ઊભા પોતાને ટીકી ટીકીને જોતા દેખ્યા. ભલા, ભોળા, ગરીબ આદિવાસીઓ પણ પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા આવ્યા હતા. પૂજ્યશ્રીને પોતાની પરિક્રમા યાદ આવી. ઘણી વખતે પરિક્રમા દરમિયાન આદિવાસીઓએ પૂજ્યશ્રીની સેવા કરી હતી.

ઘોડાગાડીની આજુબાજુ સાઇકલ, મોટર સાઇકલ પર કેટલાક ભક્તો ગાડીની હારોહાર ચાલવા લાગ્યા. પેલા આદિવાસીઓ ઘોડાગાડીની પાછળ નાચતા, કૂદતા ચાલવા લાગ્યા અને મોટેથી બોલવા લાગ્યા "દાબડાવાળા બાપુનો જય" પૂજ્યશ્રીએ એ સાંભળ્યું પણ કાંઈ સમજ્યા નહીં. એટલે તેમણે એક સ્થાનિક વ્યક્તિને પૂછ્યું કે, "આ લોકો શું બોલે છે?"

"બાપજી, એ તો કહે છે દાબડાવાળા બાપુનો જય."

"એટલે ?" પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું.

પેલો યુવક હસી પડ્યો અને પછી બોલ્યો :

"એટલે આપે આ ચશ્માં પહેર્યાં છેને તેને એ લોકો 'દાબડા' કહે છે."

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા.

આ આદિવાસીઓ છેક સુધી આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને થયું કે આ લોકો બિચારા ભૂખ્યા-તરસ્યા છે. તેમને માટે ત્યાં જમવાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. તેમણે સેવકને કહ્યું :

"આ લોકોને માટે જમવાની વ્યવસ્થા કરવી પડશે."

"હા, બાપજી. મૂળશંકરે કરી દીધી છે."

લગભગ બે-અઢી વાગે રાત્રે પૂજ્યશ્રી ગરબાડા પહોંચ્યા. પૂજ્યશ્રીનો ઊઠવાનો સમય થઈ ગયો. એટલે એમણે સુમનભાઈને કહ્યું,

"માસ્તર, આપણી તો સવાર પડી ગઈ. હવે મારે સ્નાન કરી લેવું છે."

સુમનભાઈએ સ્નાનની વ્યવસ્થા કરી. સ્નાન કરતાં પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું :

"સુમનલાલ ! નગીનભાઈને આપણે અહીં આવવાના છીએ તે ખબર છે?"

"પ્રભુ ! આપણે આ પ્રવાસ ગુપ્ત રાખવો હતો. એટલે એ જાણતા પણ ના હોય. આપે તેમને કેમ યાદ કર્યા?"

"ના, અમસ્તુ જ. મને એમ થયું કે દુકાળની પરિસ્થિતિમાં આ આદિવાસી ગરીબોને થોડી મકાઈ વહેંચાય તો સારું. નગીનભાઈ આવ્યા હોત તો તેમની પાસે મંગાવી લેત."

સુમનલાલ બોલ્યા :

"આપણે મકાઈ વહેંચીશું અને પૈસા નગીનભાઈ પાસે લઈ લઈશું."

"અરે !" પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "એવી રીતે કોઈ પૈસા લે કે ?"

સ્નાન કરી પરવારી પૂજ્યશ્રી કુટિર તરફ ગયા. જતાં જતાં સામે જ નગીનભાઈ મળ્યા. તેઓ પૂજ્યશ્રીને પગે લાગ્યા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"કેમ નગીનભાઈ ? તમે કેવી રીતે આવ્યા ?"

નગીનભાઈ બોલ્યા :

"બાપજી, છેક છેલ્લા દિવસ સુધી રંગજયંતીના સમાચાર ના મળ્યા એટલે હું નારેશ્વર ગયો. ત્યાં બધા કહે કે પૂજ્યશ્રી મિયાંગામ ગયા છે. હું મિયાંગામ આવ્યો ત્યાં ખબર પડી કે આપ વડોદરા ગયા છો. હું ત્યાં ગયો તો જાણ્યું કે આપ ગોધરા થઈ દાહોદ ગયા છે. એટલે હું દાહોદ આવ્યો અને ત્યાંથી આપનાં પગલે પગલે ગરબાડા આવ્યો."

પૂજ્યશ્રીની પ્રબળ ઇચ્છાશક્તિને કારણે તેઓ છેક ગરબાડા સુધી ખેંચાયા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "નગીનભાઈ ! તમે કેમ મોડા આવ્યા? હવે તમારે દંડ આપવો પડશે."

"પ્રભુ, આપ કહેશો તે દંડ મંજૂર છે."

એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"સુમનભાઈ, કેટલો દંડ કરીશું ?"

સુમનભાઈ બોલ્યા : "બાપજી ! સો રૂપિયા."

"તમેય ખરા છો, સુમનલાલ. શ્રીમંત ગુનેગારને આટલો અમથો દંડ થાય ? ઠીક ચાલો નગીનભાઈ, એકસો રૂપિયાની મકાઈ લાવો અને આ આદિવાસીઓને વહેંચી દો."

નગીનભાઈ સવાર પડતાં જ સો રૂપિયાની કળશી મકાઈ લઈ આવ્યા અને બધાને ઘરના સભ્યોની સંખ્યા અનુસાર આપી. વહેંચાઈ ગયા પછી ખાલી કોથળા વાળીને એક બાજુએ મૂક્યા.

થોડી વારે એક આદિવાસી આવ્યો અને બોલ્યો, "મને મકાઈ નથી મળી."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "અરે ભાઈ ! જુઓને આને કાંઈ આપવા જેવું છે ?"

નગીનભાઈ કહે,

"બાપજી, વહેંચાઈ ગયું. હવે કોથળા ખાલી છે."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "જુઓ તો ખરા, કાંઈક નીકળી જશે."

નગીનભાઈ અને સુમનભાઈએ કોથળા ઉકેલવા માંડ્યા. તો બધાની નવાઈ વચ્ચે એક કોથળામાંથી બરાબર તેને આપવી જોઈએ તેટલી મકાઈ નીકળી. એ મકાઈ પેલા આદિવાસીને આપી. એ આદિવાસી ખુશ થતો થતો ચાલ્યો ગયો.

તે જ વખતે ભાસ્કર સુમનભાઈએ એક સુંદર ભજન ઉપાડ્યું :

"કરે નિજ દાન જો સોઈ,
દિગંબર હો તો ઐસા હો.
ત્રિમૂર્તિ દત્ત હર વોહી,
દિગંબર હો તો ઐસા હો."

ભક્તોએ ભજન ઝીલી લીધું અને તેમનો આનંદ, તાલ તાલી અને પગના ઠૂમકામાંથી બહાર નીતરતો હતો.

આ પ્રસંગનું વર્ણન કરતાં પૂ.શ્રી. ગોવિંદલાલ ઉપાધ્યાયે રંગલીલામૃતમાં ખૂબ જ સુંદર દોહરો પ્રયોજ્યો છે.

"દેનારો શ્રી દત્ત ને લેનારો પણ દત્ત !
જોનારા પણ દત્તમાં થઈ ગયા ઉન્મત્ત !!"

માત્ર થોડાક જ શબ્દોમાં પૂ. ગોવિંદલાલે દેનાર-લેનાર અને જોનારની એકરૂપતાનું અને પ્રસંગની એકરસતાનું અજોડ નિરૂપણ કર્યું છે.

ગરબાડાની આ રંગજયંતીમાં અન્નદાનનો સૌ પહેલો પ્રસંગ બન્યો. ત્યાર પછીની દરેક રંગજયંતીઓમાં અન્નદાન અને વસ્ત્રદાનનો કાર્યક્રમ વણાઈ ગયો.

રંગજયંતીનો દિવસ આવ્યો. દાહોદ, ગોધરા અને પંચમહાલના ખૂણાનાં ગામોમાંથી પંચમહાલમાં જન્મેલા આ સંતની જન્મજયંતીમાં ઘણા લોકો આવ્યા. આખું ગરબાડા ગામ, કદાચ આખું પંચમહાલ આ નાનકડા ગામમાં ભક્તિરસમાં તરબોળ બની ગયું.

સવારે નગરકીર્તન થયું. નગરકીર્તનમાં ઘણા ભક્તોએ ભાગ લીધો.

પાદુકાપૂજનમાં વેદમંત્રઘોષથી સમગ્ર વાતાવરણ પવિત્ર થઈ ગયું. દૂર ટેકરી ઉપર થોડાક તીરકામઠાં લઈને ઊભા રહેલા માણસોને જોઈ પૂજ્યશ્રીએ સુમનભાઈને પૂછ્યું,

"આ બધા કોણ છે ?"

"એ આદિવાસીઓ છે. આપને ટીકી-ટીકીને જુએ છે. અમે લોકો આપની પાસે વાતો કરીએ પણ એ લોકો તો બસ દૂરથી દર્શન કરીને સંતોષ લે છે."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "કોણ કહે છે સુમનભાઈ કે હું તેમની સાથે બોલતો નથી ? તમારી સાથે મારી આ ચામડાની જીભ બોલે છે અને તમારા ચામડાના કાન સાંભળે છે જ્યારે એમની સાથે તો મારું હૃદય બોલે છે અને એમનું હૃદય સાંભળે છે."

પાદુકાપૂજન, આરતી, મહાપ્રસાદ લેવાયો. સાંજે ભજનની રમઝટ ચાલી. ત્યાં બધા ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીને પૂનમ સુધી રોકાવા વિનંતી કરી. પરંતુ પૂજ્યશ્રીને અનુકૂળ ન હતું.

બીજે દિવસે મુકામ ઊઠ્યો. પૂજ્યશ્રીએ દાહોદમાં સ્ટેશન પરની વેઈટિંગ રૂમમાં સ્નાન વગેરે કર્યું. ગાડી આવી અને પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર પહોંચ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ કેટલાય ભક્તોના અસાધ્ય રોગો મટાડ્યા. કેટલાય ભક્તોનાં ભૂત-પલીત ભગાડ્યાં. કોઈનું વાંઝિયામહેણું ટાળ્યું, દીન-દુઃખિયાનાં આંસુ લૂછ્યાં. નાત-જાત, નાનો-મોટો, ઊંચ-નીચના કોઈ પણ પ્રકારના ભેદભાવ વગર ભક્તની ભાવના અને શ્રદ્ધા જોઈ કૃપા વરસાવી.

નારેશ્વરની નજીકના જ એક ગામમાં એક ભલો, ભોળો, મહેનતુ પરંતુ ભુલકણો હસનચાચા નામનો મુસલમાન રહે. તે અને તેની પત્ની બે જણ જ હતાં અને ખેતી પર ગુજારો કરતાં.

એક વર્ષ સારો એવો કપાસ પાક્યો. કરજણ જઈ કપાસ વેચી આવ્યા. સારો ભાવ મળ્યો હતો. તેથી આનંદમાં હતા.

બીજે દિવસે સવારે ખડકીમાં મૂકેલી પાર ઉપર બેસી તેના પડોશી સાથે વાતો કરતા હતા. એ સમયે પેલો વેપારી આવ્યો અને હસનચાચાને કપાસના રૂપિયા બાવીસસો આપ્યા. તેણે વેપારીની જરૂરી આગતાસ્વાગતા કરી. પછી રૂા. બાવીસસો એ કપડામાં વીંટાળી મજૂસમાં મૂક્યા. આ સમયે તેનો પાડોશી હાજર હતો. પાડોશીના ગયા પછી તેમને એમ થયું કે મેં મૂકેલા પૈસા એ ચોક્કસ જોઈ ગયો છે. એ જો મારા પૈસા ચોરી જાય તો આખું વર્ષ ભીખ માગવી પડે. એટલે તેમણે એ પૈસા મજૂસમાંથી કાઢી ડામચિયા ઉપરનાં બધાં ગોદડાં ઉતારી દઈ છેક નીચેની ગોદડીમાં મૂક્યા.

થોડા દિવસ પછી પાલેજનો એક દુકાનદાર તેના લેણા પૈસા લેવા આવ્યો. હસનચાચાએ મજૂસ ખોલી તેમાં જોયું તો પૈસા તેમાં ન હતા. તેમને ધ્રાસકો પડ્યો. તેમણે પૈસા ગોદડીમાં મૂક્યા છે તે વાત તેઓ ભૂલી ગયા. ચારેબાજુ શોધાશોધ કરી. પણ પૈસા ન મળ્યા. દુકાનદાર સમજુ હતો. તે પાછો જતો રહ્યો. પરંતુ હસનચાચા અને ચાચીને ઊંઘ હરામ થઈ ગઈ. રડી રડીને તેમની આંખો સૂજી ગઈ અને થોડા દિવસ તબિયત પણ અસ્વસ્થ થઈ ગઈ.

એક દિવસ લીલોડનો એક પટેલ ભેંસ લેવા તેમના ગામમાં આવ્યો. ભેંસનો સોદો પત્યો એટલે હસનચાચાને મિત્રભાવે મળવા ગયો. હસનચાચાને જોતાં એ બોલ્યો :

"અરે હસન, તૂને કૈસી તબિયત બના લી? ક્યા કુછ હુઆ હૈ?"

એટલું સાંભળતાં જ હસનચાચાની આંખમાં આંસુ ભરાઈ ગયાં. પેલો પટેલ તેમની પાસે પાટ ઉપર બેસી ગયો. થોડી વારમાં ચાચી ચા લઈને આવ્યાં. એટલે પેલો પટેલ બોલ્યો : "ભાભી, હસનને શું થયું છે?"

"શું કરું ભાઈ, પૈસા ચોરાઈ ગયા પછી એ તો સાવ નંખાઈ ગયા છે. ચિંતા કર્યા જ કરે છે. એમાં ને એમાં તબિયત બગડી ગઈ."

પેલો પટેલ હસન તરફ જોઈ બોલ્યો : "પણ એમાં ચિંતા શું કરે છે? ચાલ, અમારા નારેશ્વરમાં. ત્યાં અવધૂત મહારાજને વાત કરીએ. બહુ ચમત્કારી છે."

બન્ને જણ નારેશ્વર ગયા. નિયમ પ્રમાણે રેવાસ્નાન કરી પૂજ્યશ્રી બેઠા હતા ત્યાં બોધી લીમડા નીચે આવ્યા. બન્નેએ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં પ્રણામ કરી નાળિયેર મૂક્યું. પછી સામે બેઠા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"કેમ પટેલ, ખેતીવાડી કેમ છે ?"

"બાપજી ! બધું બરાબર છે. જુઓને આપની કૃપાથી બીજી ભેંસ લાવું છું."

પછી એકાદ પળ રોકાઈને પટેલ બોલ્યા :

"ભેંસ હું આ હસનના ગામમાંથી લાવવાનો છું. એ મારો મિત્ર છે. તેને થોડી તકલીફ છે એટલે સાથે લેતો આવ્યો છું." એમ કહીને પૂજ્યશ્રીને બધી વાત કરી.

હસનની આંખમાંથી આંસુ ટપકવાં માંડ્યાં.

પૂજ્યશ્રીએ આંખો મીંચી અને પછી બોલ્યા,

"પટેલ, ગામડામાં ઘણા લોકો ગોદડામાં પૈસા મૂકતા હોય છે."

એટલું પૂજ્યશ્રી બોલ્યા ને હસનચાચા બોલી ઊઠ્યા, "બાપજી, પૈસા મળી ગયા. મેં એ પૈસા ગોદડામાં જ મૂક્યા છે."

પૂજ્યશ્રી મીઠું મલક્યા.

હસનચાચા ગામમાં ગયા. ગોદડાં ઉતારીને ગોદડીમાંથી પૈસા કાઢી લીધા. ચાચા-ચાચી ખૂબ ખુશ થયાં. બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ગયાં.

અવધૂત પરિવારમાં સન્માનનીય અને અવધૂતના અનન્ય ભક્ત રાજપીપળાના પ્રાગજીભાઈ મિસ્ત્રી રાજપીપળામાં લાકડાનું મોટું પીઠું ચલાવતા હતા. પીઠામાં મોટાં મોટાં થડિયાં કાપવાનાં યંત્રો હતાં. પ્રાગજીભાઈ મકાનોમાં રાચરચીલું બનાવવાનો કૉન્ટ્રેક્ટ પણ લેતા. પીઠામાં જ્યારે લાકડાં વહેરાતાં હોય ત્યારે વહેરણિયામાંથી કાન ફોડી નાંખે તેવો અવાજ આવે. આ યંત્ર પર પ્રાગજીભાઈનો જુવાન દીકરો વજુભાઈ કામ કરતો.

એક વખત પીઠામાં ખૂબ કામ ભરાઈ ગયું. રાત-દિવસ કામકાજ ચાલતું હતું. વજુભાઈ એક યંત્ર પર કામ કરતા હતા. મોટું લાકડું વહેરાતું હતું. વજુભાઈ અત્યંત નિપુણ અને ચાલાક હોવા છતાં આગળપાછળના લાકડાંનાં ટુકડા સરખા કરતાં ઠેસ વાગી અને સીધો મશીન પર વહેરણિયાની લગોલગ પડ્યો અને લાકડાની સાથે એ વહેરણિયા તરફ ખેંચાયો. તાત્કાલિક ઊઠીને કૂદી જવાય તેવી સ્થિતિ નહોતી. તે પોતાનું

મોત ભાળી ગયા. તેની આંખ સામે કાળઝાળ કરવત તેની પર ઊતરતી દેખાઈ. એકાદ-બે પળમાં તો ખેલ ખલાસ થવાનો હોય તેવું તેના અર્ધબેભાન મગજે નક્કી કરી લીધું ને ગભરાઈ ગયા અને ખૂબ મોટી ચીસ પાડી 'ગુ...રુ....દે...વ" અને તે જ પળે બેભાન થઈ ગયા.

આખા પીઠામાં કાન ફાડી નાંખે તેવા અવાજમાં પણ એની ચીસ બધાને સંભળાઈ. દૂર કામ કરતાં પ્રાગજીભાઈ અને બીજા મજૂરો તે તરફ દોડ્યા. તેમણે જોયું તો તે બેભાન થઈ ગયો હતો. સંચા ઉપરથી ઓચિંતો ઊછળીને નીચે પડ્યો. મશીનો બંધ કરી દીધાં. વજુભાઈના મોં પર પાણી છાંટ્યું. થોડી વારે તે ભાનમાં આવ્યો. તે એકદમ ગભરાઈ ગયેલો હતો. તેને પાણી પિવડાવ્યું. પછી પ્રાગજીભાઈ બોલ્યા :

"શું થયું, બેટા ?"

વજુભાઈએ આખી વાત કરી અને પ્રાગજીભાઈના ખોળામાં માથું મૂકી રડી પડ્યો અને બોલ્યો :

"બાપા, હું આજે કપાઈ જ ગયો હોત, ગુરુદેવે જ મને બચાવ્યો."

પ્રાગજીભાઈએ કામ બંધ કરી મજૂરોને એક બાજુ બેસાડી દીધા. પછી ઘેર ખબર મોકલી. બધા જ સભ્યોને પીઠા પર બોલાવી દીધા અને બધાએ રાત પડી ત્યાં સુધી દત્તબાવનીના પાઠ કર્યા.

થોડા દિવસ પછી નારેશ્વરમાં આવેલા, પ્રાગજીભાઈ મિસ્ત્રીના એક સ્નેહીએ બધા ભક્તોને આ હકીકત જણાવી. સ્થાનમાં રહેલા ભક્તોને વજુભાઈના આ અકસ્માત અને તાજેતરના ભૂતકાળમાં જ બનેલી ઘટના સાથે ગજબનો મેળ મળતો લાગ્યો. એ બન્ને ઘટનાઓને એકબીજા સાથે મેળવતાં ભક્તો આનંદાશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ભાવવિભોર થઈ ગયા.

હકીકત એમ બની હતી.

ખૂબ ગરમીને કારણે પૂજ્યશ્રીને વારંવાર તરસ લાગતી હતી. એટલે તેઓને વારેઘડિયે પાણી પીવું પડતું હતું. આ હકીકતને ધ્યાનમાં લઈ પૂજ્યશ્રીની સેવામાં રહેલા ભક્તો ગુફામાં એક રકાબીમાં લીંબુ અને છરી રાખતા હતા.

એક દિવસે પૂજ્યશ્રી ભિક્ષા કરીને લગભગ અગિયાર વાગ્યે કુટિરમાં ગયા. લગભગ સાડા અગિયાર વાગ્યે તેમને તરસ લાગી. તેઓ બેઠા થઈ લીંબુ કાપવા લાગ્યા. લીંબુ કાપતાં કાપતાં લીંબુ હાથમાંથી છટકી ગયું અને છરીનો ઘા ડાબા હાથની આંગળી પર પડ્યો. આંગળી પર સારો એવો ઊંડો ઘા પડી ગયો. ઘામાંથી લોહીની ધાર છૂટી. પૂજ્યશ્રીએ બહાર આવી ગુફાની ચોકડીમાં જઈ ટાંકીનો નળ ચાલુ કર્યો અને તેની નીચે આંગળી ધરી દીધી. લોહી બંધ થઈ ગયું એટલે તેઓ ગુફામાં જઈ સૂઈ ગયા.

સાંજે સમય થતાં પૂજ્યશ્રી બહાર આવ્યા અને ઓટલે બેસીને પૂ.બચુભાઈ સાથે વાતો કરવા લાગ્યા. વાત કરતાં કરતાં તેઓ બોલ્યા :

"બચુ, જોને લીંબુ કાપતાં કાપતાં આંગળી પર છરી વાગી."

પૂ.બચુભાઈના અંતરમાં ચિરાડો પડી ગયો. તેમને ખૂબ દુઃખ થયું. તેઓ બોલ્યા :

"બાપજી, મને બોલાવી લેવો હતો ને? હું આપને લીંબુ કાપી આપત."

પૂ. બચુભાઈને ખૂબ ચિંતા થવા લાગી. એટલે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "બચુ, ચિંતા ના કરીશ. ગુરુ મહારાજની એવી ઇચ્છા હશે. મારી આંગળી પર ઘા કરીને કોઈ ભક્તનું માથું કપાતું રહી ગયું હશે." એટલું બોલીને પૂજ્યશ્રી નિજાનંદની મસ્તીમાં ડૂબી ગયા.

પૂ. બચુભાઈએ પૂજ્યશ્રીને દિવેલનો પાટો બાંધ્યો. તેમણે લાગલગાટ આઠ દિવસ સુધી રોજ ત્રણ વખત એમ ચોવીસ પાટા બાંધ્યા અને પૂજ્યશ્રીનો ઘા રુઝાઈ ગયો.

વડોદરા જિલ્લાના પાદરા ગામમાં રહેતા શ્રી ગુણવંતભાઈ પાઠકના આમંત્રણને માન આપી પૂજ્યશ્રીએ તેમને ત્યાં રંગજયંતી ઉજવવાની સંમતિ આપી.

ગામમાં હર્ષોલ્લાસ વ્યાપી ગયો. ઊંચ-નીચ, ગરીબ-તવંગર, હિંદુ-મુસલમાન-પારસી વગેરેનો ભેદભાવ ભૂંસાઈ ગયો. આખું ગામ ખભેખભા મિલાવી પૂજ્યશ્રીના સ્વાગતની તૈયારીમાં ગળાડૂબ થઈ ગયું. આખા ગામની ગલીએ ગલી શણગારી દીધી.

બરાબર સં. ૨૦૧૦ની કારતક સુદ આઠમે પૂજ્યશ્રી પાદરા સ્ટેશને ઊતર્યા. પૂજ્યશ્રી સ્ટેશનની બહાર નીકળ્યા. બે પાણીદાર સફેદ, ઊંચા ભરાવદાર ઘોડા જોડેલી બગી શણગારીને તૈયાર રાખી હતી. સુંદર, સુગંધીદાર પુષ્પોથી અને જુદાં જુદાં પત્રોથી કળામય રીતે બગી શણગારી હતી. બગીમાં ગાલીચા બિછાવ્યા હતા. ચારેબાજુ માનવમહેરામણ ગરજતો હતો. પૂજ્યશ્રી બગીમાં બિરાજ્યા. જાણે સમ્રાટોના સમ્રાટની સવારી નીકળતી હોય તેમ પૂજ્યશ્રીની શોભાયાત્રા ચાલુ થઈ. પૂજ્યશ્રીનું ઠેરઠેર સ્વાગત થયું. શોભાયાત્રા નોંદેરા શેરીમાં ગુણવંતભાઈના મકાન આગળ આવી.

પૂજ્યશ્રી બગીમાંથી ઊતરે તે પહેલાં જમીન ઉપર મખમલનાં ચીર પથરાયાં અને એક ગગનભેદી 'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત'ની ગર્જના દશે દિશાઓમાં વ્યાપી ગઈ. પૂજ્યશ્રી મખમલનાં ચીરમાં પુનિત પગલાં પાડતાં ગુણવંતભાઈના ખૂબ કલાત્મક રીતે શણગારેલા દ્વાર પર આવી ઊભા. ચારેબાજુએથી અબીલ-ગુલાલ-પુષ્પોની વર્ષા થતી હતી. આજે ગામનો અત્યંત મંગલમય ઉત્સવ હતો. સૌના હૈયામાં આનંદના ઓઘ ઊછળતા હતા. ગુણવંતભાઈ આનંદના અતિરેકને કારણે ઘડીમાં આમ અને ઘડીમાં તેમ ફરતા. તેમને શું કરવું તે સમજ પડતી ન હતી.

એટલામાં તેમનાં પત્ની સાચાં મોતી એક ચાંદીના થાળમાં લઈ આવ્યાં અને પૂજ્યશ્રીને તેનાથી વધાવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો અને મખમલના ગાલીચા પર પોતાનું આસન પાથરી બેઠા અને બોલ્યા :

"આ અવધૂત બેઠો અહીં સદાને માટે."

પૂજ્યશ્રીને આ ભવ્યતા, આ શણગાર, આ આતિથ્યની કોઈ અસર થતી ન હતી. તેમને તો બધું એક સરખું જ લાગતું. તેમની સ્થિતિમાં કોઈ ફેર પડતો નહીં. કોઈ માન આપે કે ના આપે, કોઈ બોલાવે કે ના બોલાવે એમને એનો કોઈ પ્રકારનો હરખ-શોક થતો ન હતો.

પૂજ્યશ્રીની પંચાવનમી જન્મજયંતી ધામધૂમથી ઉજવાઈ. પાદુકાપૂજનમાં ઘણા ભક્તોએ ભાગ લીધો.

બીજે દિવસે સવારે પ્રાતઃકર્મથી નિવૃત્ત થઈ પૂજ્યશ્રીએ ક્વાંટના મગનલાલ પંડ્યાને બોલાવ્યા અને કહ્યું,

"મગનભાઈ, અહીંથી હાંફેશ્વર જવું છે અને એક સવા મહિનો રહેવું છે. આરામ કરવો છે." દરેક જન્મજયંતી પછી પૂજ્યશ્રી અચૂક કોઈ શાંત સ્થળે એકાંતમાં ચાલ્યા જાય. ધાંધલ, ધમાલ અને પોતાની માત્ર સ્તુતિ અને પ્રશસ્તિ જ કરતા હજારો લોકોના ઉન્માદથી તેઓ કંટાળી જતા. તેથી એકાંતમાં જઈ સાધના કરવાની ઇચ્છાથી લોકોથી દૂર જતા રહેતા. જોકે જ્યાં પણ જાય ત્યાં લોકો પૂજ્યશ્રીને છોડતા ન હતા.

મગનભાઈ બોલ્યા,

"ક્યારે નીકળવું છે ?"

"પરમ દિવસે, તૈયારી કરો."

"જેવી આજ્ઞા."

મગનભાઈ ઉતારે ગયા. તેમનો આનંદ ઊભરાઈ જતો હતો. તેમણે પોતાની પાસે આવેલા બીજા ભક્તોને કહ્યું :

"તમે બધા છોટા ઉદેપુર જાવ, પૂજ્યશ્રી હાંફેશ્વર જવાના છે. તમે આગળ જઈ બધી તૈયારી કરો. હું પૂજ્યશ્રી પાસે આવું છું."

ત્રીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી મગનભાઈ સાથે હાંફેશ્વર જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં પાનવડના મહાદેવમાં રાત્રીરોકાણ કરી બીજે દિવસે સવારે મગનભાઈના ગામ-ક્વાંટ પહોંચ્યા. ત્યાં પૂજ્યશ્રીની શોભાયાત્રા નીકળી. ત્યાર બાદ બપોરે ત્રણ વાગે નીકળી, અત્યંત ખરાબ, ડુંગરાળ, ઊબડખાબડ રસ્તે થઈને તેઓશ્રી હાંફેશ્વર પહોંચ્યા.

પૂજારી જાણતા હતા. તેથી આજુબાજુના ભક્તો પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા હાજર હતા. તેમણે પૂજ્યશ્રીનું ભાવભીનું સ્વાગત કર્યું.

મંદિરમાં એક નાનો ઓરડો પૂજારીએ સાફ કરી શણગારી રાખ્યો હતો. પૂજ્યશ્રી સૌથી પહેલાં મહાદેવનાં દર્શને ગયા. પછી પોતાના ઓરડે ગયા. પૂજ્યશ્રી બેઠા એટલે મગનભાઈ તેમની સામે તલના તેલની શીશી લઈને બેઠા અને સરસ રીતે તેલનું મર્દન કર્યું. પછી ગરમ પાણીથી સ્નાન કરાવ્યું. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"મગનભાઈ ! હું આજથી અન્ન લેવાનો નથી. બની શકે તો બે વખત ગાયના દૂધની વ્યવસ્થા કરજો."

"જેવી આજ્ઞા."

થોડીક જ વારમાં ગાયનું દૂધ આવી ગયું. દૂધ ગરમ કરી પૂજ્યશ્રીને આપ્યું. પૂજ્યશ્રી દૂધ લઈને પાટ ઉપર આરામ કરવા સૂતા, સૂઈ જતાં પહેલાં તેઓ બોલ્યા :

"આપણે સાંજે ચાર વાગે રેવાતીરે ફરવા જઈએ છીએ."

ચાર વાગ્યા એટલે બધા ભક્તો પૂજ્યશ્રી સમક્ષ તૈયાર થઈને આવી ગયા. પૂજ્યશ્રી દંડ અને કમંડળ લઈને નીકળી ગયા.

નર્મદાજીના તીર ઉપર આવી પૂજ્યશ્રીએ નર્મદાજીને ભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યા. પછી કિનારે કિનારે ચાલવા લાગ્યા. આગળ જતાં ભાઠામાં બે પથ્થરની કરાડ હતી.

ત્યાં રેતીનો ઢગલો હતો. પૂજ્યશ્રીએ તેની ઉપર આસન પાથર્યું અને ત્યાં બેસી ગયા. પૂજ્યશ્રી આ નૈસર્ગિક વાતાવરણમાં ખોવાઈ ગયા. થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"મગનલાલ ! અહીં જ રહેવાની વ્યવસ્થા થાય કે કેમ ?"

"અરે શું બોલ્યા બાપજી, આપ આજ્ઞા આપો તો બધો સામાન અબઘડી લઈ આવું."

પૂજ્યશ્રીએ સંમતિ આપી. બે-ચાર ભક્તો હાંફેશ્વરના મંદિરમાંથી સામાન લાવવા દોડ્યા. ઘડીક વારમાં જ બધો સામાન આવી ગયો. થોડા ભક્તો વાંસ, દોરી, ઘાસ વગેરે લઈ આવ્યા. થોડી વારમાં સરસ ઘાસની કુટિર તૈયાર થઈ ગઈ.

રાત પડી. પૂજ્યશ્રી કુટિરમાં સૂઈ ગયા.

બીજે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રીએ પ્રાતઃકર્મ પરવારી રેવાસ્નાન કર્યું. પછી ધ્યાનમાં બેઠા. મગનલાલ અને બીજા સેવકો પણ જાગી ગયા. બરાબર દસ વાગે કુટિરની બહાર આવીને બેઠા. તાપ ધીમે ધીમે વધવા લાગ્યો. પૂજ્યશ્રીથી તાપ સહન થઈ શકતો નથી. તેઓ આવી ફરિયાદ ક્યારેય કરતા નથી. પરંતુ જ્યારે પણ તેમને સામાન્ય તાપમાં પણ રહેવું પડે ત્યારે શરીર પરસેવે રેબઝેબ થઈ જતું. આ ભક્તોનો અનુભવ હતો. ભક્તો એમ સમજે કે પૂજ્યશ્રીમાં યોગાગ્નિ હરહંમેશ પ્રજ્વળતો જ હોય છે. તેથી બહારનો તાપ તેમને તકલીફ આપે છે.

પૂજ્યશ્રીને પરસેવો થવા લાગ્યો. ભક્તો સમજી ગયા. તેથી તાપ ના લાગે તેવો કોઈ ઉપાય વિચારી રહ્યા. તપાસ કરતાં કુટિરથી થોડે દૂર એક ખીણ હતી. તેમાં સૂર્યનાં કિરણો પ્રવેશતાં ન હતાં. મગનલાલ અને બીજા ભક્તોએ થોડી જ વારમાં ખીણમાં સરળતાથી ઊતરી શકાય તેવો માર્ગ બનાવ્યો. થોડી રેતી નાખી તેની પર ચાદર જેવું પાથરી સરસ પથારી જેવું બનાવી દીધું. પછી પૂજ્યશ્રીને ત્યાં લઈ ગયા. પછી મગનલાલ બોલ્યા :

"બાપજી ! આ રેતી પર દિવસે આરામ થઈ શકશે ?"

એટલામાં તો પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસ્યા અને બોલ્યા : "ચાલો, આપણે હવે બાણશય્યા પર સૂઈશું."

પૂજ્યશ્રીની સાથે ભક્તો પણ હસ્યા. પૂજ્યશ્રીના વિનોદી સ્વભાવથી ભક્તો પૂર્ણપણે માહિતગાર હતા.

બે-ત્રણ દિવસ પછી પૂજ્યશ્રીએ મગનલાલ સિવાય બીજા ભક્તોને વિદાય કર્યા. મગનલાલ એકલા પૂજ્યશ્રીની સેવામાં રહ્યા. પૂજ્યશ્રી આ એકાંત સાધનામાં લીન થઈ ગયા.

એક દિવસ સવારે કુટિરની બહાર બેઠા હતા. એટલામાં નદીને તીરે એક મછવો ઊભો રહ્યો. તેમાંથી સામે કાંઠે આવેલા પંઢરિયા ગામના મુખી પટેલ ઊતર્યા. પટેલ પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેમને પ્રસાદ આપ્યો. થોડી વાર સામે બેસી વિદાય થયા.

બીજે દિવસે પટેલ તામડી ભરીને દૂધ લાવ્યા. પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં મૂકી બોલ્યા :

"પ્રભુ ! મારી આટલી સેવા સ્વીકારો."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"ભાઈ, મારે માટે તો મંદિરમાંથી દૂધ આવે છે એટલે આ દૂધ મારે વધારાનું પડે."

"પણ બાપજી, હું આપને માટે લાવ્યો છું તે પાછું કેમ લઈ જવાય ?"

"એમ કર. આ બધા ભાઈઓને તું દૂધ આપ. તે લોકો ચા બનાવશે અને મઝાથી પીશે."

બધું દૂધ ભક્તોને આપી દીધું. ભક્તોએ ચા બનાવી અને બધાએ ભેગા મળી પીધી. હવે તો પટેલ રોજ દૂધ લાવવા લાગ્યા. તામડી મગનલાલને આપે અને પૂજ્યશ્રી જોડે બેસે. પૂજ્યશ્રી તેમની પાસે વાતો કરો.

એક દિવસ નિયમ મુજબ પટેલ દૂધ લઈને આવ્યા. તામડી મગનલાલને આપી અને પૂજ્યશ્રી પાસે બેઠા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "કેમ પટેલ, મઝામાં છો ને ?"

પટેલના મોં પર વિષાદ હતો. તે બોલ્યા,

"બાપજી ! અમારા ગામમાં તો ત્રાસ થયો છે. છેલ્લા બે-એક દિવસથી અડધી રાતે એક ડાકણ આવે છે અને ઢોરને મારી નાંખે છે અને બે-ચાર માણસોનો પણ ભોગ લે છે."

તેમની આંખોમાંથી આંસુ છલકાયાં અને એકદમ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં માથું મૂકી બોલ્યા :

"બાપજી ! કોઈ રસ્તો બતાવવાની કૃપા કરો."

પૂજ્યશ્રીનાં કરુણાસભર નયનો આ ભોળા, અજ્ઞાની, આદિવાસી ગ્રામીણ પટેલને નીરખી રહ્યાં. બે-ચાર પળ રહીને બોલ્યા :

"પટેલ, આમલીના ઝાડના ચાર ખીલા લાવો."

પટેલ તો દોડ્યા ઝાડીમાં અને થોડી વારમાં ચાર ખીલા લઈ આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં મૂક્યા. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

"મગનભાઈ ! અહીં આવો."

"બોલો બાપજી."

"આ ચારે ખીલા હાથમાં લઈ તેની ઉપર ફૂંક મારી પટેલને આપો."

મગનભાઈ બોલ્યા :

"બાપજી ! મારા જેવા પાપીની ફૂંકથી શું વળે ?" એટલે પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા અને બોલ્યા :

"મગનલાલ, પટેલનું દૂધ રોજ પીઓ છો અને એક ફૂંક મારતા ગભરાવ છો ? તમને ડાકણ કાંઈ નહીં કરે. તમતમારે મારો ફૂંક !"

મગનભાઈએ એક પછી એક ખીલા પર ફૂંક મારી પટેલને આપ્યા.

પછી પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું,

"પટેલ, ગામનાં બધાંય સ્ત્રી-પુરુષોને ગામ બહાર કાઢી દેજો. પછી આ ચારે ખીલા ગામની ચારેબાજુ ખોડી દેજો. જાવ આનંદ કરો."

પટેલે પૂજ્યશ્રીના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. તે દિવસે એક પણ માણસ કે ઢોર મર્યું

નહીં. ડાકણ ગામમાં આવી જ નહીં. ગામમાં બધા લોકો ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા.

બીજે દિવસે પટેલની સાથે દશ-બાર મછવા આવ્યા અને તેમાંથી ઘણાબધા લોકો આવી પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં પડ્યા. પછી પટેલ બોલ્યા,

"બાપજી, આપે અમ ગરીબોનું રક્ષણ કર્યું. અમે આપની શી સેવા કરી શકીએ ?"

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "ભાઈ, મેં કાંઈ કર્યું નથી. ફૂંક તો આ મગનલાલે મારી હતી. એમનો આભાર માનો.'

મગનલાલ ઝંખવાણા પડી જઈને પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરતા બોલ્યા, "બાપજી ! મારા ગરીબની શું કામ મશ્કરી કરો છો ?"

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા. બધા ગ્રામીણોને પ્રસાદ વહેંચ્યો અને બધા ખુશ થતા થતા વિદાય થયા.

પૂજ્યશ્રી આમ ખૂબ આનંદથી સાધનામાં વ્યસ્ત હતા. અહીં કોઈ ટોળું આવતું ન હતું કે જેથી પૂજ્યશ્રીની સાધનામાં વિક્ષેપ પડે. એક રાત્રે પૂજ્યશ્રીને ખૂબ તાવ આવ્યો. આખું શરીર ધ્રૂજવા લાગ્યું. શરીરમાં ખૂબ દુખાવો થયો. પૂજ્યશ્રી કોઈ પણ ઔષધ લેતા ન હતા. બીજા કોઈ ઉપચારો પણ સ્વીકારતા નહીં. એટલે મગનભાઈ અત્યંત ચિંતા કરવા લાગ્યા. મગનભાઈને ચિંતાગ્રસ્ત જોઈને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"મગનલાલ ! કેમ ચિંતા કરો છો ?"

"બાપજી ! આપ થોડી આયુર્વેદિક દવા લો તેવી મારી ભાવના છે."

"પણ મને કાંઈ થયું જ નથી. ખરેખર તો તમે મારા મહેમાનને ખરા સ્વરૂપે નથી જોયો. બહુ પ્રેમાળ છે. એ આવે એટલે એને જલદી જવાનું મન જ નથી થતું."

એમ કહી પૂજ્યશ્રી હસ્યા. પછી તેમણે ધીમેથી કહ્યું, "એમ કરો, પેલો કામળો ઓઢાડો. પછી વાંધો નહીં આવે."

મગનલાલે પૂજ્યશ્રીને કામળો ઓઢાડ્યો. પછી તેમને વિચાર આવ્યો કે કદાચ બાપજીને કોઈ ચીજની જરૂર પડે તે માટે મને બૂમ મારે ને કદાચ મારી આંખ મળી ગઈ હોય તો તેમને તકલીફ પડે. એટલે કુટિરના બારણા આગળ જાગતો બેસી રહું, એમ વિચારી મગનલાલ કુટિરના બારણા આગળ કોથળો નાખી ભગવાનનું નામ લેતા બેસી રહ્યા.

થોડી વાર થઈ હશે ને અંદરથી પૂજ્યશ્રીનો અવાજ આવ્યો. પૂજ્યશ્રી જાણે કોઈની સાથે વાતો કરતા હતા. મગનલાલે કાન સરવા કર્યા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "અરે પ્રભુ, અવધૂત શાંતિથી એક ખૂણામાં બેસી ધ્યાન ધરે છે, તેય તને ખૂંચે છે ? તને મારી ઈર્ષ્યા આવે છે ? ઠીક, જે તારી મરજી તે જ મારી મરજી. તું જેમ મને ફંગોળીશ તેમ હું જઈશ. તને ઠીક લાગે તેમ કર."

સવાર પડી. સ્નાન, સંધ્યા, પૂજા પરવારી પૂજ્યશ્રી કુટિર બહાર બેઠા હતા. એટલામાં ભિલોડના નગીનલાલ અને સરોદના દરબાર આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી બેઠા.

પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું,

"કેમ આવવું થયું ? બધા ક્ષેમકુશળ તો છો ને ? આ સાલ ખેતી કેમ છે ?"

"બધું સરસ છે, બાપજી. આપની કૃપા છે."

"બાપજી ! અહીં ફાવે છે ?" નગીનભાઈએ પૂછ્યું.

"અરે ! અવધૂતને ક્યાં ના ફાવે ? અહીં રેવાની ગોદમાં આનંદ સિવાય બીજું હોય શું ?"

બીજી આગળપાછળની વાતો કરી પછી નગીનભાઈ બોલ્યા :

"બાપજી ! આપની સાથે દત્તજયંતી ઊજવવાનું મન છે. જો આપ આજ્ઞા આપો તો હાંફેશ્વરમાં રંગેચંગે ઊજવીએ."

પૂજ્યશ્રીએ થોડી વાર મૌન ધારણ કર્યું. પછી બોલ્યા, "હમણાં આ વાત રહેવા દો. કારતક વદ અમાસ જવા દો. પછી વાત."

ત્યાર પછી થોડી વાતો કરી નગીનભાઈ અને દરબાર વિદાય થયા. પૂજ્યશ્રી ખીણમાં બાણશય્યા પર આરામ કરવા ગયા. બપોરે બે વાગે ઉપર આવ્યા. સ્નાન પરવારી કુટિરમાં ગયા. મગનલાલે પૂજ્યશ્રીનાં ભીનાં કપડાં ધોયાં અને સૂકવવાં લાગ્યાં.

લગભગ ત્રણ-સાડા ત્રણનો સમય થયો હશે તે વખતે મગનલાલે જગજીવન માસ્તરને હાંફેશ્વરને રસ્તેથી ઝડપથી આવતા જોયા.

માસ્તર નજીક આવ્યા અને બોલ્યા :

"મગનલાલ ! ગુરુદેવ દત્ત, બાપજી ક્યાં છે ?"

"કુટિરમાં."

માસ્તર અંદર ગયા. તેમની પાછળ મગનલાલ ગયા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

"માસ્તર ! માજીને કેમ છે ?" પળેપળ માજીની ચિંતા કરતા પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું.

માસ્તર પગે લાગ્યા. પછી અજંપાભરી વાણીમાં બોલ્યા,

"બાપજી, માજીની તબિયત ગંભીર છે. ગભરામણ ખૂબ થાય છે. બે દિવસથી કાંઈ લીધું નથી. આપને યાદ કરે છે."

એ જ પળે પૂજ્યશ્રી ઊભા થઈ ગયા અને બોલ્યા, "અબઘડી ચાલો, મગનલાલ નારેશ્વર જવું છે."

મગનલાલે કપડાં-સામાન તૈયાર કર્યો. પૂજ્યશ્રીએ રેવામાને પ્રણામ કર્યા અને હાંફેશ્વર ગયા. ત્યાં શંકરદાદાને પગે લાગી પાલખીમાં બેસી ગયા. છ માણસોએ પાલખી ઊંચકી. રાત થતાં થતાં ક્વાંટ આવી ગયા. મગનભાઈ બોલ્યા :

"બાપજી ! થોડો આરામ કરવો છે ?"

"ના, જરાય નહીં. છોટાઉદેપુર સોળ માઈલ છે. સવારની ગાડી મેળવી લેવી પડે."

"તો બાપજી ! ડમણિયું તૈયાર છે, ચાલો."

પૂજ્યશ્રી તેમાં બેસવા ગયા, ત્યાં તો છોટાઉદેપુરના રાજાની બેન્ડો, બંધ બૉડીની મોટર આવી. તેમાં રાજ્યના દીવાન રામપ્રસાદ જોષી હતા. જોષી બહાર નીકળ્યા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી બોલ્યા :

"ચાલો, બાપજી ! ગાડીમાં આવી જાવ."

"મને પેટ્રોલની ગંધ આવે છે. સહન નહીં થાય."

રામપ્રસાદ બોલ્યા, "બાપજી ! ગાડી સાફ કરી તેમાં અત્તર છાંટેલું છે અને બંધ બૉડીની છે એટલે તકલીફ નહીં પડે."

"ચાલો."

બધા મોટરમાં બેઠા એટલે પૂજ્યશ્રીએ મગનભાઈને કહ્યું :

"મગનલાલ, મને બાથ ભરી રાખો એટલે મારું શરીર ઓછું હાલે."

મગનલાલ પૂજ્યશ્રીને બાથ ભીડીને બેઠા.

મગનલાલ કેવા નસીબના બળિયા ? ભલભલા ભક્તને તેમની ઈર્ષ્યા થાય. ત્રિલોકના નાથને પોતાની બાથમાં લેવાનો ઘનિષ્ઠ સ્પર્શ કરવાનો લાભ મળે. મગનલાલની સેવાનો બદલો પૂજ્યશ્રીએ તત્કાળ આપ્યો.

૩-૪ માઈલ ગાડી ચાલી હશે અને ટીટોડ ગામની પાદરે પૂજ્યશ્રીને ઊલટી થવા માંડી. તેઓ મોટરમાંથી ઊતરી પડ્યા. એક ઝાડ નીચે આરામ કર્યો.

એટલામાં ત્યાંથી પસાર થતો એક ગ્રામીણ પૂજ્યશ્રીને જોઈ ગયો. તે પૂજ્યશ્રીને આવી પગે લાગ્યો. તે સમજી ગયો કે પૂજ્યશ્રીને મોટર ફાવતી નથી એટલે એ તરત જ ડમણિયું લેવા ગયો. ગામના લોકોને જાણ થઈ એટલે રાતે ગામલોકો દર્શને આવ્યા. થોડી જ વારમાં ગામમાં ૩-૪ ડમણિયાં આવી ગયાં. બધા પૂજ્યશ્રીને પોતાના ડમણિયામાં બેસવા આગ્રહ કરવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"એક ડમણિયું અને મોટર આગળ લઈ જાવ. હું ડમણિયા બદલતો બદલતો આવું છું."

એક ડમણિયામાં પૂજ્યશ્રી બેઠા. થોડે ગયા. ખૂબ ખરાબ રસ્તાને કારણે તેઓ અસ્વસ્થ થઈ ગયા. તેથી તેઓ ઊતરી ગયા. થોડું ચાલ્યા ત્યાં એક ડમણિયું ઊભું હતું. તેમાં બેસી ગયા. આમ કરતાં તેઓ પાનવડ પહોંચ્યા. પાનવડ મોટરમાં બેઠા. મગનલાલે ફરીથી બાથ ભરી રાખી. ગાડી ઊપડવાને માત્ર ૧૫ મિનિટની વાર હતી ત્યારે છોટાઉદેપુર સ્ટેશને પહોંચી ગયા. પ્રથમ વર્ગની ટિકિટ લઈ ડબામાં આસન પાથરી તેના પર બેઠા.

ગાડી ચોરંદા સ્ટેશને આવી. સ્ટેશન બહાર બે-ત્રણ ડમણિયાં તૈયાર હતાં. પૂજ્યશ્રી એકમાં બેસી ગયા. આગળ જતાં એક ગામની ભાગોળે દૂરથી લીલોડના વિશ્વનાથ દેસાઈને મારતી સાઇકલે આવતા જોયા. જોતજોતામાં તો સાઇકલ ડમણિયા પાસે આવીને ઊભી રહી. વિશ્વનાથે સાઇકલ બાજુએ મૂકી પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી બોલ્યા :

"બાપજી, ચિંતા ના કરશો. માજીની તબિયત સારી છે. રાત્રે ઊંઘ આવી હતી અને સવારે સ્વસ્થ હતાં."

તે જ પળે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"વિશુ, પ્રભુ તારું કલ્યાણ કરે."

સાંજને સમયે ડમણિયાં નારેશ્વરે પહોંચ્યાં. પૂજ્યશ્રી લગભગ દોડતા પૂ. માજીની

કુટિરમાં ગયા. તેમણે માજીના ચરણોમાં માથું મૂકી દીધું. માજીએ બે હાથ વડે પૂજ્યશ્રીનું માથું ઊંચું કર્યું. પછી આંખોમાં આંખ પરોવી બોલ્યાં :

"બાબુ, મને હવે ઘણું સારું છે. ચિંતા ના કરીશ."

પૂજ્યશ્રી થોડી વાર માજી પાસે બેઠા. પાણી પીધું. હાંફેશ્વરથી આગલી રાતે નીકળ્યા ત્યારથી પૂજ્યશ્રીએ પાણીનું ટીપું પણ લીધું ન હતું.

પૂજ્યશ્રી ગુફામાં ગયા. થોડી વારે બહાર આવ્યા. લીમડા નીચે બેઠા. એટલામાં મોદીકાકા આવ્યા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "મોદીજી, મેં નિર્ણય કર્યો છે કે હવે હું ક્યારેય એકાંતવાસ માટે દૂર નહીં જાઉં. આટલામાં જ ક્યાંક જઈશ. માજીની તબિયત સ્વસ્થ નથી રહેતી. ગમે ત્યાંથી બે-ત્રણ કલાકમાં સ્થાન પર આવી જવાય તેટલે જ દૂર જઈશ."

મોદીજી પૂજ્યશ્રીની માતૃભક્તિને વંદી રહ્યા.

નારેશ્વરની નજીકના એક ગામમાં એક વિધવા મુસ્લિમ બાઈ રહે. તેને પાંચ-છ વર્ષનો એક છોકરો હતો. છોકરાને માથામાં ઢીમણું થયું. દિવસે-દિવસે તે વકરતું ગયું. એ ગરીબ બાઈએ ઘણા ઘરગથ્થુ ઉપચારો કર્યા. બાધા-આખડી રાખી. પણ તેને સારું ના થયું. તેથી તે કરજણના ડૉક્ટર પાસે ગઈ.

કરજણના ડૉક્ટરે તેને તપાસીને ઑપરેશન કરવા કહ્યું અને ઑપરેશન માટે મુસ્લિમ બાઈની સહી માગી. બાઈ ગભરાઈ ગઈ. તેને થયું કે કદાચ મારા કમનસીબે જો છોકરાને કાંઈ થઈ ગયું તો મારી ઘડપણની લાકડી ભાંગી જશે. એને આધારે તો હું જીવું છું. મારો છોકરો છો રસોળીવાળો રહેતો. બાઈ તો ઑપરેશન કરાવ્યા વગર ઘેર આવી ગઈ અને ઘરગથ્થુ ઈલાજ ચાલુ કર્યા.

તે દરમિયાન કોઈએ તેને નારેશ્વરના બાપજીનાં દર્શન કરવાનું કહ્યું. બાઈ તો નાળિયેર અને હાર લઈ છોકરા સાથે હિન્દુ ઓલિયાને દર્શને ગઈ. નિયમ પ્રમાણે રેવાસ્નાન કરી પૂજ્યશ્રી પાસે આવી. પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં હાર-શ્રીફળ મૂકી જમીન પર માથું ટેકવી કાંઈ બોલવા ગઈ. તે કાંઈ બોલે તે પહેલાં તે રડી પડી. પૂજ્યશ્રીએ તેને થોડી વાર રડવા દીધી. થોડી વાર પછી તેનો ડૂમો ઓછો થયો. પછી આંસુ લૂછતી લૂછતી બોલી :

"મારા અલ્લાહ, હું વિધવા છું. મારા એકના એક છોકરાને માથામાં રસોળી થઈ છે. મટતી નથી અને ડૉક્ટરો ઑપરેશન કરવાનું કહે છે," એમ કહી તે રડી પડી.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"ચિંતા ના કરીશ. અલ્લા બધું સારું કરશે. તું એક કામ કર. કાળી માટીમાં નર્મદાનું પાણી મેળવી તેનો લેપ રસોળી પર કરજે. રોજ સવારે નાહીધોઈને સ્વચ્છ કપડાં પહેરી ધૂપ-દીપ કરી આ મંત્ર જપજે.

"પરવરદિગારે આલમ દાતા ગરીબ નવાઝ, મુજ બેટાની રસોળી ઝટ મટાડો આજ." બાઈ મંત્ર બે-ત્રણ વખત બોલી ગઈ. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "દિવસમાં બે-ત્રણ વખત ધૂપ-દીપ કરી મંત્ર બોલી એને લેપ લગાવજે અને આજથી પાંચ ગુરુવાર તું સ્થાનમાં આવી જજે."

ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીએ એક દોરો બાઈને આપ્યો અને કહ્યું, "લે આ દોરો, રસોળી માપી લે. આવતા ગુરુવારે ફરીથી માપીશું."

બાઈએ માથા ફરતો દોરો લપેટ્યો અને તેના માપ આગળ ગાંઠ મારી, ત્યાર પછી બાઈ સલામ કરી ઘેર ગઈ. પૂજ્યશ્રીના કહેવા પ્રમાણે બીજા ગુરુવારે સ્થાનમાં આવી. નર્મદાસ્નાન કરી પૂજ્યશ્રીના દર્શને ગઈ. શ્રીફળ, ફૂલ મૂકી સલામ પાઠવી માથું ચરણોમાં મૂક્યું. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"લે આ દોરો. રસોળી માપ."

બાઈએ રસોળી માપી. દોરાનો પા ભાગ લબડતો હતો. ચોથા ભાગની રસોળી ઘટી. એમ દરેક ગુરુવારે ચોથા ભાગની રસોળી ઘટતાં પાંચમા ગુરુવારે રસોળી બિલકુલ બેસી ગઈ. બાઈ તો ગાંડા જેવી થઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં માથું મૂકી રડી પડી. પછી બોલી : "મારા પરવરદિગાર, આપે તો આ ગરીબ ગુલામની લાજ રાખી, આપનું અહેસાન હું કેમ અદા કરીશ ?"

પૂજ્યશ્રી મરક મરક હસતા રહ્યા. બાઈ તેના છોકરાને લઈ ઘેર ગઈ.

ઉમ્મલાથી થોડે દૂર અછાલિયા નામનું નાનું ગામ છે. તેમાં અંબાલાલ હિંમતસિંહ રાવ (બ્રહ્મભટ્ટ) રહેતા હતા. તેમનાં ફોઈના કારણે યુવાન વયમાં પૂજ્યશ્રીના સંસર્ગમાં આવેલા. એક દિવસ અંબાલાલે કહ્યું,

"બાપજી ! એક વખત મારે ત્યાં અછાલિયા પધારો."

"ચોક્કસ આવું. પણ મારો મુકામ ક્યાં રાખશો ?"

"બાપજી, વાડામાં ઉમરડો છે ત્યાં ફાવશે ?"

"હા, મારો મુકામ ત્યાં જ રાખજો."

અંબાલાલે ઉદુંબર ફરતે ક્યારો કરી નાંખ્યો અને તેની નીચે એક કુટિર બનાવી દીધી અને આજુબાજુ ફૂલછોડ રોપી સુંદર બગીચો બનાવી દીધો. બાજુમાં પાણા ગોઠવી નહાવા માટેની રૂમ બનાવી. ઘરના વધારાના રસોડામાં પૂજ્યશ્રી માટે રસોઈ બનાવવાનું નક્કી કર્યું. આગળના ભાગમાં મંડપ બનાવ્યો.

નારેશ્વરથી પનાઈ કાકલપોરના આરે આવી પૂજ્યશ્રી ઢાળ ચઢી ગયા. સાથે સુમનભાઈ અને બીજા ભક્તો હતા. સુંદર રીતે શણગારેલું ગાડું તૈયાર ઊભું હતું. રજવાડી પોશાક પહેરીને રાવ આગળ આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીને ખૂબ ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કરી, ગાડામાં બેસાડ્યા અને તેમણે જાતે જ ગાડું હાંક્યું. ગાડું જાંભાઈ થઈ અછાલિયા પહોંચ્યું. ગામના પાદરમાં જ આખું ગામ પૂજ્યશ્રીના સ્વાગત માટે ઊભું હતું. પૂજ્યશ્રીનું સુંદર સ્વાગત કર્યું.

પૂજ્યશ્રીનો મુકામ ઔદુંબર નીચે કુટિરમાં રાખ્યો. રોજ સવારે નગરકીર્તન ઉમલ્લા ભજનમંડળે કર્યું. રોજ સવારે ઉમ્મલાથી ભજન કરતા કરતા આવે. આખા ગામમાં ફરે. પૂજ્યશ્રી પાસે આવી ધૂન બંધ કરી, "આવો રે હો અવધૂત મારા" એ ભજન ગાય. પૂજ્યશ્રી આવે, દત્તબાવની - આરતી થાય, પ્રસાદ વહેંચાય. પછી જેને જવું હોય તે ઘેર જાય.

આજુબાજુનાં ગામોમાંથી અરે છેક રાજપીપળાથી લોકો પૂજ્યશ્રીના દર્શને અછાલિયા આવવા લાગ્યા. ભજન-ધૂન કરે અને જ્ઞાનપાન કરે. આખું અછાલિયા ભક્તિરંગથી લદબદ થઈ ગયું. મુકામ ઊઠવાના સમયે પાદુકાપૂજન થયું. તેમાં પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞાથી અંબાલાલ રાવે પોતાની બન્ને પત્નીઓ સાથે પૂજન કર્યું.

અંબાલાલભાઈને ડાયાબિટીસ હતો. તેને કારણે ખૂબ ગૂમડાં થયાં. તેને કારણે ખૂબ તાવ આવ્યો. તાવ કેમે કર્યો ઊતરે નહીં. તે સમયે પૂજ્યશ્રી ગોવાલી બેટમાં આરામ માટે ગયા હતા. અંબાલાલે સીમરખાને ચિઠ્ઠી આપી ગોવાલી બેટ મોકલ્યો. પૂજ્યશ્રીએ ચિઠ્ઠી વાંચી સીમરખાને ભસ્મ આપી વિદાય કર્યો.

બીજે દિવસે રાજપીપળા રાજ્યના સૂબા ઠાકોરલાલ પ્રાણશંકર જેટલી પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. આવતાં રસ્તામાં અછાલિયા, રાવ પાસે થઈને આવ્યા. આવીને પૂજ્યશ્રી પાસે બેઠા. થોડી વાતો કરી પછી તેઓ બોલ્યા :

"હું કાલે અછાલિયા ગયો હતો. રાવને સારું છે."

થોડા વખત પછી સુમનલાલ ઠાકોરલાલને મળ્યા અને પૂછ્યું,

"કાલે કેટલા વાગે રાવ પાસે હતા ?"

"બસ કાલે બપોર સુધી હતો."

સુમનભાઈ કહે, "તે જ વખતે પૂજ્યશ્રીને તાવ આવેલો. શરીર દુખતું હતું અને ભાઠામાં જઈને રેતીમાં સૂતા હતા."

"એટલે પૂજ્યશ્રીએ રાવનો તાવ પોતાના પર લીધો ?"

"હા, તેઓ ઘણા ભક્તોના દર્દ લે છે."

રંગજયંતીઓ ઠેરઠેર ઉજવાવા લાગી હતી. બધે જ પૂજ્યશ્રીની લીલાઓ દૃષ્ટિગોચર થતી. એક રંગજયંતી વડોદરામાં રામગલોલાના મંદિર નામથી જાણીતું લહેરીપુરામાં આવેલા રામજીમંદિરમાં નારણદાસજી મહારાજને ત્યાં ઉજવાઈ. આ રંગજયંતીમાં સમૂહમાં બ્રાહ્મણ દ્વારા શ્રીગુરુલીલામૃતનાં એકસો આઠ પારાયણનો પ્રયોગ સૌ પ્રથમ વાર થયો. ધૂન-ભજન-પાદુકાપૂજન, પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન, મહાપ્રસાદ, પારાયણ વગેરેથી આખો દિવસ વડોદરાની જનતા દત્તભક્તિમાં લીન થઈ ગઈ. મોડી રાત સુધી દર્શન સત્ર ચાલ્યું. પછી પૂજ્યશ્રી મુકામે જઈ સ્નાન કરી દૂધ લઈને સૂતા.

બીજે દિવસે વહેલા ઊઠ્યા. પ્રાતઃકર્મ પરવાર્યા પરંતુ શરીર સારું ન હતું. તાવ વધતો જતો હતો. તેથી પાટ ઉપર આરામ કરતા હતા. સૂતા સૂતા તેમને ખૂબ ઠંડી લાગી. એટલે એક ચાદર ઓઢીને સૂતા. તેઓ ખૂબ ધ્રૂજવા લાગ્યા. લોઢું તપે તેમ શરીર તાવથી તપવા લાગ્યું. પૂજ્યશ્રીને વારેઘડીયે તરસ લાગવા માંડી. ઘડીયે-ઘડીયે પાણી પીવું પડે.

બહાર ભક્તો દર્શન કરવા માટે ભેગા થવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે પગ મૂકવા જેટલી પણ જગ્યા ના રહી. ભક્તો અધીરા થઈ વારેઘડીયે ગુરુદેવ દત્તની જય, શ્રી રંગ અવધૂત મહારાજની જય. અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્તની ગર્જનાઓ કરવા લાગ્યા. કોઈ ખૂણામાં દિગંબરા દિગંબરાની ધૂન ચાલવા માંડી. ભક્તોને કાબૂમાં રાખવા અશક્ય

હતા. હૈયે હૈયું ભિડાય તેવી ભીડ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે થઈ ગઈ.

પૂજ્યશ્રીથી ઊભા થઈ શકાતું જ ન હતું. શરીરમાં તાવ ખૂબ હતો. તેઓ ધ્રૂજતા હતા.

બહાર ભક્તોની અધીરાઈને કારણે એક ભક્ત પૂજ્યશ્રી પાસે અંદર આવ્યો અને બોલ્યો,

"બાપજી, બહાર ઘણી ભીડ થઈ ગઈ છે. આપ દર્શન આપવા આવો તો..."

એટલું બોલતાં બોલતાં એ ભક્તની નજર પૂજ્યશ્રી પર પડી. તેણે જોયું તો પૂજ્યશ્રી ખૂબ જ ધ્રૂજતા હતા. તેમને ઠંડી લાગતી હતી. ભક્તે પૂજ્યશ્રીને હાથ અડકાડ્યો તો પૂજ્યશ્રીનું શરીર ધગધગતું હતું. ભક્ત ગભરાઈ ગયો. પૂજ્યશ્રીને આટલો બધો તાવ જોઈને શું કરવું તે ભક્તને સૂઝ્યું નહીં. પરંતુ વળતી જ પળે તે બોલ્યો :

"બાપજી ! આપને ખૂબ તાવ છે. આપ આરામ કરો. હું માઇક ઉપર જણાવી દઉં છું કે આપ અસ્વસ્થ હોઈ દર્શન નહીં આપી શકો."

એટલું કહી પેલો ભક્ત પાછો વળવા જતો હતો ત્યાં તો પૂજ્યશ્રી એકદમ ક્ષીણ અવાજે બોલ્યા,

"અરે અરે ભાઈ, આવી કોઈ જરૂર નથી. ઊભા રહો. આ તાવ તો આપણો જિગરી દોસ્ત છે. એને મારા વગર ચેન નથી પડતું, એટલે ઘણી વાર મળવા આવી જાય છે. પણ કોઈ વખત મારેય કામ હોય તો હુંય એને બાજુએ બેસાડી દઉં. તમે ચિંતા ના કરશો. લો, આ તાવને એક બાજુએ બેસાડી દીધો."

એમ કહીને પૂજ્યશ્રીએ ઓઢેલી ચાદર એક બાજુએ મૂકી દીધી અને પૂજ્યશ્રીએ હાથ પેલા ભક્ત તરફ ધર્યો અને બોલ્યા :

"જુઓ, છે તાવ ?"

પેલા ભક્તે હાથ અડકાડી જોયું તો પૂજ્યશ્રીનો હાથ એકદમ ઠંડોગાર હતો. તેના આશ્ચર્યની અવધિ ના રહી. તેની નજર પૂજ્યશ્રીએ મૂકેલી ચાદર પર પડી. તો તે ચાદર આછી આછી ધ્રૂજતી હતી. પેલો ભક્ત તો અવાક થઈ ગયો.

એટલામાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"હવે મને પેલી ખૂણામાં પડેલી ચાદર ઓઢવા આપો."

પેલા ભક્તે બીજી ચાદર આપી. પૂજ્યશ્રી એકદમ સ્વસ્થ હોય તેમ બહાર આવ્યા અને મંડપમાં બેઠા. હજારો ભક્તો ત્યાં ભેગા થયા હતા અને "ગુરુદેવ દત્ત", "રંગ અવધૂત મહારાજની જય" વગેરે નારાઓથી ગગન ગજાવવા લાગ્યા. ત્યાર પછી આયોજનબદ્ધ બધા ભક્તો એક પછી એક હરોળબંધ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રી એકદમ પ્રફુલ્લિત ચહેરે કોઈની પાસે હસતા હસતા વાતો કરે. કોઈને પ્રસાદ આપે. આમ પૂજ્યશ્રી બરાબર છ કલાક સુધી દર્શન માટે એક જ આસને બેસી રહ્યા.

સાંજે લગભગ સાડા છ વાગે સંધ્યા આરતી થઈ. ત્યાર પછી બધા ભક્તો વિખરાવા માંડ્યા.

પૂજ્યશ્રી મુકામ ઉપર આવ્યા. સ્નાન કર્યું. ધ્યાન, પૂજા વગેરે પરવાર્યા પછી પાટ ઉપર બેઠા અને બોલ્યા :

"ભાઈ ! પેલી આપણી ચાદર લાવ. તેમાં આપણા મહેમાન બેઠા છે. તેમની પાસે થોડી ગોષ્ઠી કરી લઉં."

પેલા સેવકે પહેલાંની ચાદર લીધી અને પૂજ્યશ્રીને ઓઢાડી. જેવી ચાદર ઓઢી કે તરત તાવ પૂજ્યશ્રી ઉપર અસ્વાર થઈ ગયો અને પૂજ્યશ્રી ખૂબ ધ્રૂજવા લાગ્યા.

પેલો સેવક એકદમ નિઃસહાય સ્થિતિમાં ઊભો રહ્યો, તે સાવ ડઘાઈ ગયો. તેને જોઈને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"અરે ! ગભરાવ છો કેમ ? આ તો મારો અંગત મિત્ર છે. એમ લાગતું હોય તો પેલો કામળો મને ઓઢાડી દો." એટલું કહી પૂજ્યશ્રીએ પાટ ઉપર લંબાવ્યું.

પૂજ્યશ્રી આખી રાત શાંતિથી સૂઈ ગયા.

અમદાવાદના બાપુરાવદેવ વ્યવસાયે એન્જિનિયર હતા. પૂજ્યશ્રીને મળ્યા તે પહેલાં બિલકુલ નાસ્તિક હતા. નવી અવધૂત કુટિરના નિર્માણ પછી તેઓ અવધૂત ભક્તિમાં તરબોળ થઈ ગયા.

એક દિવસ પૂજ્યશ્રી ને ભક્તો બેઠા હતા ત્યારે દેવસાહેબ બોલ્યા :

"બાપજી, એક વખત આપ મારે ત્યાં પધરામણી કરો."

બાપજી બોલ્યા, "અરે દેવ, તારું પોતાનું મકાન હોય તો હું આવું. આ તો ભાડાનું મકાન છે."

"પણ બાપજી, હું દર માસે નિયમિત ભાડું ભરું છું. એટલે હું રહું એટલા દિવસ તો એ મારું જ કહેવાય ને ?" દેવસાહેબે દલીલ કરી.

"કહેવાનું અને હોવામાં ફેર છે, દેવ...તમારું પોતાનું મકાન થશે ત્યારે હું આવીશ."

"પ્રભુ ! આપની દયા હશે તો એ પણ થશે."

દેવસાહેબ અમદાવાદ આવ્યા. ચાર-છ દિવસ વીત્યા હશે ને તેમના મકાનમાલિક મલ્હાવરાવ પુરાણિક આવ્યા અને મકાન ખાલી કરવા તાકીદ કરી. ત્યાર પછી તે માટે નોટિસ મોકલી. દેવસાહેબે તે નોટિસ ડૉ.વાણીને બતાવી. ડૉ.વાણી અને દેવ પુરાણિકને ઘેર ગયા અને ઘર ખાલી નહીં કરાવવા સમજાવવા લાગ્યા. પરંતુ કાંઈ વળ્યું નહીં.

થોડા દિવસ પછી ડૉ.વાણી નારેશ્વર ગયા. ત્યારે તેમણે આ વાત પૂજ્યશ્રીને કરી. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"ભદ્રમાં ટ્રસ્ટનું મકાન છે. તે વેચવાનું છે. તમારા કબજામાં છે. એની કિંમત લઈને દેવને વેચી દોને."

"પણ બાપજી, હું એ મકાનનો ટ્રસ્ટી છું. એ મકાનનો ભાવ રૂા. બાવીસ હજાર છે અને દેવ પાસે રૂપિયા સોળ હજાર છે. તો ટ્રસ્ટની મિલકતના પૈસા ઉધાર કેમ રખાય ? એ મારી અંગત મિલકત નથી. દેવ જો પૂરા રૂપિયા બાવીસ હજાર આપે તો હું તે મકાન એને આપી દઉં, દેવ મારો મિત્ર ખરો, પણ ટ્રસ્ટની મિલકતમાં ઉધારી ના રખાય."

પૂજ્યશ્રી ડૉ.વાણીની નીતિ અને નિષ્ઠા પર વારી ગયા અને બોલ્યા :

"તમારી વાત બરાબર છે."

ડૉ. વાણી અમદાવાદ આવ્યા. દેવ પાસે આ ટ્રસ્ટના મકાન બાબત ખૂબ ચર્ચા થઈ. પરંતુ ડૉ.વાણીએ એક પૈસો પણ ઉધાર રાખવાની ના પાડી.

ડૉ.ત્રિકમલાલ આ બન્નેની વાત સાંભળતા હતા. તેઓ બોલ્યા :

"અરે કનૈયા, તું ખોટી માથાઝીક કરે છે. આવા તે વેદિયાવેડા થતા હશે ?"

"પણ હું ટ્રસ્ટની મિલકતના પૈસા ઉધાર કેવી રીતે રાખી શકું ?"

"જો એની પાસે રૂા. સોળ હજાર છે અને ઉપરના રૂા. છ હજાર હું આપું છું. તું મકાન આપી દે."

આ પૈસા ડૉ.વાણીએ સરખેજ સંસ્થાને ફરતી વાડ કરવા ધર્માદામાં આપી દીધા.

દેવસાહેબ પોતાના મકાનમાં રહેવા ગયા. બીજે દિવસે નારેશ્વર ગયા અને પૂજ્યશ્રીને પગે લાગી બોલ્યા :

"બાપજી ! મારે ઘેર આપ આપનાં પુનિત પગલાં પાડો."

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "હું કણભા રંગજયંતી નિમિત્તે જઈશ ત્યારે તારે ત્યાં આવીશ."

દિવસે દિવસે દેવસાહેબ ખૂબ સંપત્તિવાન થયા. પરંતુ એક વાતની ખામી રહી ગઈ. તેમને ઘેર શેર માટીની ખોટ હતી. લગ્ન કર્યે પંદર-સોળ વર્ષ થઈ ગયાં હતાં. છતાં ઘેર પારણું બંધાયું ન હતું. આ માટે પૂજ્યશ્રીને કહેતાં શરમ આવતી હતી. એટલે એક વખત ડૉ.વાણીએ પૂજ્યશ્રીને વાત કરી. પૂજ્યશ્રીએ થોડો વિચાર કર્યો અને પછી દેવને ગણદેવીની રંગજયંતી પર લઈ આવવા જણાવ્યું.

રંગજયંતી પર દેવને લઈ ડૉ.વાણી સમયસર ગણદેવી પહોંચી ગયા. ડૉ.વાણીએ એકાંત શોધી પૂજ્યશ્રીને વાત કરી, એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "હજી વાર છે. દેવ અને તેનાં પત્નીને લઈ નારેશ્વર મળો. સાથે મણિભાઈ ત્રિપાઠીને લાવજો. અનુષ્ઠાન વિધિ સમજાવવી છે.

દેવ નિરાશ થયા. તેમને થયું કે બાપજી ટટળાવે છે. ડૉ. વાણીને પણ એવી જ લાગણી થઈ એટલે તેમણે પૂછ્યું :

"બાપજી, આપ અત્રે કહેશો તો શો વાંધો છે ?"

એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "જુઓ ડૉ. વાણી અનુષ્ઠાનના નિયમો કડક છે. દેવ વ્યવસાયી રહ્યા. તેમનું ગજું નથી. એટલે તેમનાં પત્ની જેઓ ધર્મનિષ્ઠ અને શ્રદ્ધાવાન છે. એમને અનુષ્ઠાન કહેવું છે. સમજ્યા ?"

"હા, બાપજી."

ગણદેવીથી અમદાવાદ પહોંચી ડૉ. વાણી અને દેવસાહેબ પોતપોતાના વ્યવસાયમાં લાગી ગયા. પૂજ્યશ્રી દક્ષિણ ગૂજરાતનો પ્રવાસ પૂરો કરી નારેશ્વર આવી ગયા. દેવ પોતાનાં પત્ની તથા મણિભાઈ ત્રિપાઠીને લઈને નારેશ્વર પહોંચી ગયા. રેવા સ્નાન કરી બોધિવૃક્ષ નીચે બેઠેલા પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા. થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રીએ પત્ની શાલિનીબહેનને કહ્યું : "જુઓ શાલિનીબહેન ! ખૂબ શ્રદ્ધા, ભક્તિ અને ભાવથી તમારે અનુષ્ઠાન કરવું પડશે. એક ઉદુંબરનો છોડ લાવી તેને કૂંડામાં વાવી તેની એકસો આઠ પ્રદક્ષિણા કરવાની." ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રી કુટિરમાં ગયા. થોડી ભસ્મ લઈ આવ્યા તે આપતાં બોલ્યા : "આમાંથી થોડી ભસ્મ દૂધ સાથે પી જવાની અને નવનાથચરિત્ર ગ્રંથનો એક અધ્યાય રોજ ક્રમવાર કરવાનો. નવમો અધ્યાય રોજ કરવાનો." ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીએ એક મંત્ર મરાઠી ભાષામાં એક કાગળ પર લખ્યો અને શાલિનીબહેન પાસે સો વખત વંચાવ્યો. એ મંત્ર કંઠસ્થ થઈ ગયો. એટલે એ કાગળ ફાડી નર્મદાજીમાં પધરાવી દીધો. પછી પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "આ મંત્રનો જાપ ઉદુંબર સામે બેસીને રોજ કરવાનો. પંદર દિવસે છોડ સુકાય તો બીજો લાવવાનો. દત્તબાવની કરવાની. દર ગુરુવારે નકોરડો અપવાસ કરી બાવન દત્તબાવની કરવાની. બાવન ગુરુવાર કરી તેને ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવવાના અને બાવન જોડાં જમાડવાનાં.

આ પ્રમાણેની પૂજા લઈ દેવસાહેબ અને તેમનાં પત્ની અમદાવાદ આવ્યાં અને પૂજા ચાલુ કરી દીધી. એક વર્ષ પછી રંગેચંગે ગુરુવાર ઊજવ્યા. ઉદુંબરનો છોડ દર પંદર દિવસે સુકાઈ જાય અને બદલવો પડતો. જે દિવસે ગુરુવાર ઊજવ્યો તે જ દિવસે તેમનાં પત્ની ગર્ભવતી થયાં. બે અઢી માસ થયા પછી તેઓ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ગયાં. બન્ને જણાએ પ્રણામ કર્યાં. પછી પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "હવે તબિયત સાચવજો, ભગવાનનું નામ ચાલુ રાખજો અને બાળક ઑપરેશન કરીને લેવું પડે તો તેમ કરવા દેજો."

થોડી વાર રહીને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "સારા ડૉક્ટરને બતાવજો. ડૉક્ટર શ્યામ હશે. ચિંતા કરશો નહિ."

થોડી વાર બેસીને બન્ને જણ અમદાવાદ આવ્યાં. થોડા દિવસ પછી અમદાવાદના સુવિખ્યાત સ્ત્રીદર્દોના નિષ્ણાત ડૉ. આર.જી. પટેલને બતાવ્યું અને પૂજ્યશ્રીના સૂચન પ્રમાણે ઑપરેશન કરવું પડશે તેમ પણ જણાવ્યું.

ડૉ. આર.જી.પટેલે તપાસ્યા ને કહ્યું : "મિ.દેવ તેમને નોર્મલ ડિલિવરી થશે. ચિંતા ના કરશો." પૂરા માસે દર્દ આવતાં ફરીથી ડૉ. પટેલ પાસે ગયાં. ડૉ. પટેલે કહ્યું : "નોર્મલ જ થશે. ઑપરેશનની જરૂર નહીં પડે."

દેવસાહેબે કહ્યું : "નોર્મલ થાય તો તો સારી વાત છે. પરંતુ મારા ગુરુદેવે ઑપરેશન કરવું પડશે તેમ કહ્યું છે."

ડૉ. પટેલ માત્ર હસ્યા.

શાલિનીબહેનને ત્રણ દિવસ સુધી સુવાવડ ના થઈ. છેવટે તા.૧૦-૫-૧૯૬૦ના રોજ ઑપરેશન કરીને જ બાળક ઉપરથી લેવું પડ્યું. ડૉ. પટેલને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. તેમણે ઑપરેશન વખતે પૂજ્યશ્રીનો ફોટો ઑપરેશન થિયેટરમાં મૂક્યો.

પછી જ ઑપરેશન કર્યું.

બન્નેની તબિયત સારી હતી.

છેલ્લો રોપેલો ઉદુંબરનો છોડ નવ માસ સુધી એટલે કે સુવાવડ થઈ ત્યાં સુધી સુકાયો નહીં.

થોડા દિવસ પછી દેવસાહેબ નારેશ્વર ગયા. ત્યાં પૂજ્યશ્રીએ બાળકનું નામ 'રામ' પાડ્યું. રામ એટલે કે Rang Avdhoot Maharaj.

એક વખત પૂજ્યશ્રીનો મુકામ ભરૂચ જિલ્લાના ઓચ્છણ ગામે હતો. ત્યાંથી તેઓ કરેણાના વિઠ્ઠલભાઈને ત્યાં બે દિવસ માટે પધાર્યા. ભજન કીર્તન, દત્તબાવની વગેરે પતી ગયા પછી પ્રભાશંકરે પૂજ્યશ્રીને કહ્યું :

"બાપજી ! વિઠ્ઠલભાઈને બે પત્ની છે. એક દિવાળીબહેન અને બીજાં ચંચળબહેન. બન્નેમાંથી કોઈને સંતાન નથી. આપ એમની પર કૃપા કરો એવી પ્રાર્થના છે."

પૂજ્યશ્રીએ બે-ચાર પળ શાંત મને વિચારી કહ્યું : "પ્રભાશંકર ! કાલે સવારે હું ધ્યાનમાંથી ઊઠું ત્યારે બન્ને બહેનોને અહીં લાવજો. હું પ્રસાદ આપીશ."

પ્રભાશંકરના અંતરમાં આનંદના ઓઘ ઊછળવા લાગ્યા. તેઓ નીચે ગયા અને વિઠ્ઠલભાઈને વાત કરી. તેઓ પણ આનંદમાં તરબોળ થઈ ગયા. તેમણે તેમની બન્ને પત્નીઓને વાત કરી. તેઓનાં હૃદય પણ આનંદથી ઊભરાઈ ગયાં.

બીજે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રી ધ્યાનમાંથી ઊઠ્યા ત્યારે વિઠ્ઠલભાઈની બન્ને પત્નીઓ સ્નાન વગેરેથી શુચિર્ભૂત થઈ નવાં કપડાં પહેરી પ્રભાશંકર સાથે પૂજ્યશ્રી સમક્ષ આવી. પ્રભાશંકરે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી વિઠ્ઠલભાઈની બન્ને પત્નીઓએ પાલવ પસારી પ્રણામ કર્યા. એટલામાં વિઠ્ઠલભાઈ પણ આવ્યા. એમણે પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રીએ 'ૐ', 'ૐ' કહી આશીર્વાદ આપ્યા. પછી બન્ને પર બે-એક પળ માટે નજર નોંધી. પ્રભાશંકરે બે શ્રીફળ પૂજ્યશ્રી પાસે મૂક્યા. પૂજ્યશ્રીએ તે બંન્ને પત્નીઓના પાલવમાં એક એક મૂક્યું. પત્નીઓ શ્રીફળ લઈ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી વિદાય થઈ. પછી પૂજ્યશ્રી વિઠ્ઠલભાઈને ઉદ્દેશીને બોલ્યા : "જુઓ વિઠ્ઠલભાઈ ! તમારાં મોટાં પત્ની દિવાળીબહેનને પુત્ર થશે. તે ખૂબ ધાર્મિક, ઉદાર અને દાની થશે અને એ કુળનું નામ રાખશે."

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રીએ કરેણા ગામમાંથી વિદાય લીધી. આખું ગામ જાણે પોતાનું સ્વજન જતું હોય તેમ રડ્યું.

જતે દિવસે દિવાળીબહેન ગર્ભવતી થયાં અને પૂરા નવ માસે સુંદર અને સ્વસ્થ પુત્રને જન્મ આપ્યો. વિઠ્ઠલભાઈ અને તેમના કુટુંબના આનંદનો પાર ના રહ્યો. વિઠ્ઠલભાઈએ આખા ગામમાં સાકર વહેંચી અને પૂજ્યશ્રીને હજારો પ્રણામ

પાઠવ્યા. એ પુત્રનું નામ છીતુભાઈ રાખ્યું. છીતુભાઈ ખૂબ ભણ્યા અને ગામના સરપંચ થયા. તેઓ કાયમ એમ જ કહે છે, કે "હું તો અવધૂતનો છોકરો છું."

પૂજ્યશ્રી કરેણાથી પાછા ઓચ્છણ આવી ગયા. એક દિવસ મેસરાળ ગામના શંકરભાઈ બ્રહ્મભટ્ટ આગ્રહ કરી પૂજ્યશ્રીને પોતાને ગામ લઈ ગયા.

એક વખત સાંજને સુમારે પૂજ્યશ્રી તેમની કુટિરની બહાર બેઠા હતા. તે સમયે થોડા મુસ્લિમ બિરાદરો એક મુસ્લિમ બાઈને ઊંચકીને લાવ્યા. બાઈને નીચે ઉતારી તેને બે જણે પકડી રાખી. એક ભાઈ બોલ્યા :

"બાપજી, આ બાઈના શરીરમાં કોઈ મલિન તત્ત્વ પ્રવેશેલું છે, તે ખૂબ તોફાન કરે છે. શરીરનું ભાન ભૂલી આવેશમાં આવી ગમે તેમ વર્તન કરે છે." પૂજ્યશ્રીને જોતાં જ પેલી બાઈ શાંત થઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રીએ તેની સામે જોયું પછી બોલ્યા :

"તમારા ગામમાં કોઈ પાક મુસલમાન હોય તો તેના ઘરનું એક પ્યાલો પાણી લાવો."

બધા એકબીજાની સામે જોવા લાગ્યા.

પાક મુસલમાન ક્યાંથી ખોળવો ? બધા મૂંગા થઈ ગયા. પૂજ્યશ્રી પરિસ્થિતિ પારખી ગયા. એટલે હસતાં હસતાં બોલ્યા :

"એમ કરો ગમે તે મુસલમાનના ઘરેથી એક પ્યાલો પાણી લાવો."

એક જણ દોડતો દોડતો નજીક રહેતાં એક મુસ્લિમને ત્યાંથી પાણી લઈ આવ્યો. પછી પૂજ્યશ્રીએ પ્યાલા પર જમણો હાથ મૂકી ડાબો હાથ ઊંચો કરી બોલ્યા : "હે ખુદાતાલા, તારી નજરે અવધૂત પાક મુસલમાન અને નિઃસંગી હોય તો આ પ્યાલાનું પાણી આ બહેનને પિવડાવતાં તમામ પ્રકારનાં એનાં ભૂત ભાગે."

એટલું બોલી પેલી બાઈને એ પાણી પિવડાવી દીધું. બીજી જ ક્ષણે એ બાઈ સ્વસ્થ થઈ ગઈ અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નમી પડી અને બોલી :

"મેરે પરવરદિગાર, તૂને મેરેકુ નયા જીવન દિયા. મૈં તેરે લિયે કયા કરું ?"

બાપજી માત્ર હસ્યા, બધા લોકો તે બાઈને લઈ પોતાને ગામ ગયા.

❍ ❍ ❍

૧૮

વિશિષ્ઠ ઉત્સવો

અનેરા ઉત્સવે જામ્યો ભલો અવધૂતનો મેળો
અલખના ઓજસે ઓપ્યો નર્યો અવધૂતનો મેળો
ભગત જન ભક્તિરસ પામ્યો ખરો અવધૂતનો મેળો
નિરંગી રંગથી રંગ્યો રૂડો અવધૂતનો મેળો.

પૂજ્યશ્રી સ્વયં બ્રહ્મસ્વરૂપ બ્રહ્મમય-પૂર્ણ બ્રહ્મનિષ્ઠ હોવા છતાં સગુણ સ્વરૂપે સંસારમાં વિચરી માત્ર કાળ નિર્ગમન કરે છે. પૂર્ણતાને પામેલા આત્મનિષ્ઠને કાંઈ કરવાનું હોતું નથી. જે કાંઈ કરે છે, તે ઈશ્વર પ્રેરિત કરે છે, લોકોના શ્રેય માટે કરે છે, પ્રારબ્ધાનુસાર સર્વત્ર વિચરે છે.

પૂજ્યશ્રીએ બોધમાલિકામાં લખ્યું છે.

"નિઃસંગો વિહરેલ્લોકે હ્યાપ્તકર્મા નિરામયઃ।
અન્યચિન્તાં ન કુર્વીત પ્રારબ્ધે દત્તદૃક્ સુધીઃ ॥" ૪૪

કોઈની પણ સંગત વિનાનો, જેનાં કર્મો પૂર્ણ થયાં છે તેવો, આધિ-વ્યાધિ જેવા આમયથી મુક્ત એટલે કે નિરામય, સુદ્ધિયુક્ત જ્ઞાની, પોતાના સ્વરૂપથી અન્યનું ચિંતન નહીં કરતાં, માત્ર પ્રારબ્ધમાં જ દૃષ્ટિ પરોવીને જગતમાં વિચરે છે. એટલે કે એ જ્ઞાની, પોતાના શરીરના નિર્વાહનો વિચાર ન કરતાં પ્રારબ્ધાનુસાર જીવન વ્યતીત કરે છે.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા આવા સંતોનો જગતના કલ્યાણ માટે ઉપયોગ કરે છે. વિપથગામી મનુષ્યોને સન્માર્ગે વાળવા માટે સંતોને પ્રેરે છે. પૂજ્યશ્રી ક્યારેય ભાષણ આપતા નહીં. ક્યારેય કોઈનેય બોધ આપતા નહીં. પરંતુ દત્તજયંતીઓ- રંગ જયંતીઓ ગુરુપૂર્ણિમા વગેરે મહોત્સવોની સમાપ્તિ પછી ભક્તોના આગ્રહને વશ થઈ, એ આગ્રહને પરમાત્માનો આદેશ સમજીને, મરજી સમજીને આદેશાત્મક અને માર્ગદર્શક પ્રવચન કરતા.

સં. ૨૦૧૨માં વડોદરામાં વાડી વિસ્તારના અંબાલાલ મિસ્ત્રીને ત્યાં દત્તજયંતીનો ઉત્સવ થયો. વાડી વિસ્તારમાં સવારથી જ મેદની જામવા લાગી. ભજન, કીર્તન, ધૂન, ગુરુલીલામૃત પારાયણ વગેરેથી આખો વિસ્તાર ધમધમી ઊઠ્યો. વડોદરાને ખૂણે ખૂણેથી અને આજુબાજુનાં ગામો અને શહેરોમાંથી ભક્તો દત્તજયંતીનો ઉત્સવ ઉજવવા એકત્ર થયા. ભક્તો દત્તભક્તિમાં તરબોળ

થઈ ગયા.

પૂજ્યશ્રી વાડીમાં અંબાલાલ મિસ્ત્રીને ત્યાં જવા વડોદરા આવ્યા. તેમની શોભાયાત્રા નીકળી રસ્તામાં રામ ગલોલાનું મંદિર આવ્યું. પૂજ્યશ્રીની એક રંગજયંતી અહીં ખૂબ જ ધામધૂમથી અને પૂર્ણ ભવ્યતાથી ઉજવાઈ હતી. પૂજ્યશ્રીના નિયમ મુજબ રસ્તામાં આવતાં મંદિરમાં નાળિયેર, પુષ્પ ધરાવતાં. રામજી મંદિર આવતાં દર્શન કરવા શોભાયાત્રા થોભી. પૂજ્યશ્રી અંદર ગયા. મહંતજીએ પૂજ્યશ્રીને હાર આપ્યો. રામજીની મૂર્તિ ઊંચી હતી. નીચે રહીને હાર પહેરાવી શકાય તેમ ન હતું એટલે મહંત નાનું ટેબલ લેવા ગયા. એટલામાં તો રામજીની મૂર્તિ નીચી થઈ અને પૂજ્યશ્રી એ હાર પહેરાવી દીધો. ટેબલ લઈને મહંતજી આવ્યા ત્યારે રામજીના ગળે હાર ઝૂલતો જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "ભક્ત વેંત નમે તો ભગવાન હાથ નમે. હું રામજીનાં દર્શન માટે નીચે ઊતર્યો તો રામજીએ નીચે આવી મારો હાર સ્વીકાર્યો."

ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીનું ઊડતું પ્રવચન વંચાયું :

ઘણા બધા લોકો અનેકવાર પૂછે છે કે ધર્મનું લક્ષણ કયું ? શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે "ધારણાદ્ ધર્મ ઈત્યાહુઃ।" "જે સમાજને ધારણ કરી રાખે એટલે કે સમાજને છિન્નભિન્ન થતો અટકાવે અર્થાત્ સમાજનું ઐકય, ઐશ્વર્ય અને અસ્મિતા વધારવામાં અને ટકાવવામાં મદદ કરે તે ધર્મ. જો આમ જ હોય તો ધર્મના નામે ઝઘડા ના રહે. પરંતુ આપણે જોઈએ છીએ કે ધર્મના નામે ખૂબ જ ઝઘડા થાય છે તેનું કારણ છે. જેમ બે આંધળાઓ સામ સામે આવે તો અથડાઈ જાય તેમ ધર્મની બાબતમાં ગેરસમજ ધરાવતા માણસો અંદર અંદર બાખડી પડે છે."

"ખરેખર ધર્મમાં ઝઘડાને કોઈ સ્થાન જ નથી. કારણ કે કોઈ પણ ધર્મ ચોરી કરવી, અસત્ય બોલવું કે વ્યભિચાર કરવો એવું કયારેય કહેતો નથી."

"વાડીમાં મારી પાસે આવવા માટે ઘણા બધા રસ્તેથી આવી શકાય. જુદે જુદે રસ્તે આવનાર માણસોનું રસ્તાનું વર્ણન અલગ-અલગ હોય. બધા જ રસ્તા છેવટે તો એક જ જગ્યાએ એટલે કે વાડીમાં મારી પાસે પૂરા થાય છે. તે પ્રમાણે પરમાત્માને પામવા માટે જુદા જુદા ધર્મો એટલે કે રસ્તાઓ હોય છે. એટલે કે ધર્મના આચાર-વિચારમાં અર્થાત્ રસ્તાઓના વર્ણનમાં ચોક્કસ ફેર પડે. પરંતુ તેનું પરિણામ પરમાત્મા સુધી પહોંચવું એમાં ફેર પડે નહીં. એટલે અમુક ધર્મ સારો છે અને અમુક સારો નથી. તે ઝઘડા ખોટા છે. દરેક ધર્મનો હેતુ એક જ છે."

"કોઈ એક ભક્ત પરમાત્માને એક રૂપમાં માને છે, બીજો ભક્ત બીજા રૂપમાં માને છે. જો દરેક પોત-પોતાના દેવના રૂપ પોતાના પૂરતા રાખી ભજ્યા કરે ત્યાં સુધી કોઈ ઝઘડો નથી. પરંતુ વ્યક્તિ જયારે પોતે જેનામાં માને છે, તેમાં બીજાને પણ માનવા દબાણ કર્યા કરે ત્યારે ઝઘડા ઉત્પન્ન થાય છે.

"પર્વત ઉપર ચઢવા માટે તળેટીથી જુઓ તો ઘણા રસ્તા હોય છે. અધવચ્ચે પહોંચેલાને એમ થાય છે કે આ જ રસ્તો છે, તેથી બીજાને પણ એ રસ્તે આવવા માટે કહે. તેમાંથી ઝઘડા થાય. જ્યારે જે ટોચ ઉપર પહોંચેલો છે તેને તો નીચે દેખાય

કે બધા જ રસ્તા આ એક જ જગ્યાએ શિખર ઉપર જ આવે છે. એટલે જે માણસે પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર કર્યો છે. તે જુએ છે કે બધાય ધર્મો અહીં પરમાત્મા પાસે આવવાના રસ્તા છે. તેથી તેને કોઈ સાથે ઝઘડો થતો નથી.''

પૂજ્યશ્રી પોતાના ભક્તો તરફ ખૂબ કોમળ હતા. ભક્તોના દુઃખ તેઓ જોઈ શકતા નહીં તેથી કેટલીક વખતે ભક્તોનાં દુઃખ પોતે લઈ લેતા. ભક્તનું દુઃખ પોતાના શરીર ઉપર ભોગવતા.

પૂજ્યશ્રી પોરમાં હતા, તે સમય દરમિયાન ત્યાં રોજ ભજન થાય. આ ભજનમાં વિઠ્ઠલ નામનો એક છોકરો સુંદર ઢોલક વગાડે. પૂજ્યશ્રી તન્મય થઈને તે સાંભળે. એક દિવસ પૂજ્યશ્રી અંદર સૂતેલા. બહાર ભજન ચાલે. પૂજ્યશ્રી અંદર સૂતા-સૂતા સાંભળતા હતા. આજે ઢોલક બરાબર વાગતું ન હતું. વારેઘડીએ તાલ તૂટતો હતો. છેવટે પૂજ્યશ્રી અંદરથી બોલ્યા.:-

''અરે ભાઈ ! બરાબર વગાડોને, વારેઘડીએ તાલ કેમ તૂટે છે?

બહારથી એક છોકરો બોલ્યો,

''બાપજી ! આજે વિઠ્ઠલ નથી આવ્યો, એટલે ઢોલક બીજો છોકરો વગાડે છે.''

''વિઠ્ઠલ કેમ નથી આવ્યો ?''

''એને આજે ખૂબ તાવ છે.''

બે-ચાર પળ રહીને પૂજ્યશ્રી સ્વગત બોલ્યાઃ-

''તે છોકરાનું કેટલું બધું કામ બગડે છે. એને તાવ કેમ આવ્યો?

હે તાવ ! તું મારા શરીરનો ઉપભોગ કર, વિઠ્ઠલને છૂટો કર.''

અને વળતી જ પળે પૂજ્યશ્રી અંદર ધ્રૂજવા લાગ્યા. ધ્રૂજતાં-ધ્રૂજતાં પૂજ્યશ્રીનાં મોંમાંથી સીસકારો નીકળી જતો. આવો એકાદ સીસકારો બહાર બેઠેલા છોકરાઓએ સાંભળ્યો. તેઓ કુટિરમાં ગયા અને જોયું તો પૂજ્યશ્રી ખૂબ ધ્રૂજતાં હતા. બધા ગભરાઈ ગયા. પૂજ્યશ્રી બોલ્યાં-

'' પેલો કામળો ઓઢાડો અને પછી જાવ''

છોકરાઓ પૂજ્યશ્રીને કામળો ઓઢાડી સીધા વિઠ્ઠલને ઘેર ગયા. તેમણે જોયું તો વિઠ્ઠલ જમતો હતો. બધાને આવેલા જોઈને વિઠ્ઠલ બોલ્યો,

''આજે તો ભયંકર તાવ આવ્યો હતો. લોઢું તપે તેમ શરીર તપતું હતું શરીરમાં ભયંકર ફારચૂસ થતી હતી. એટલામાં પૂજ્ય બાપજી યાદ આવ્યા, હું તંદ્રામાં ઊતરી ગયો. જાણે બાપજી આવ્યા અને મારે માથે હાથ ફેરવ્યો. બસ ! હું તો એકદમ સ્વસ્થ થઈ ગયો. ભૂખ લાગી એટલે ખાવા બેઠો.''

પછી એક છોકરો બોલ્યો, ''વિઠ્ઠલ, તારો તાવ બાપજીએ લઈ લીધો છે, અત્યારે તેઓ કણસે છે.'' વિઠ્ઠલ અવાક થઈ ગયો. તેને ખૂબ દુઃખ થયું. પોતાને કારણે પૂજ્યશ્રીને કેટલી તકલીફ પડે છે. બીજે જ દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ગયો.

પૂજ્યશ્રી માત્ર માતૃપ્રેમને તાંતણે જ નારેશ્વરમાં જકડાઈ રહ્યા હતા. માતૃપ્રેમનો કાચો ધાગો લોખંડની સાંકળ કરતાં પણ મજબૂત હતો. નહીં તો અવધૂતની પાંખોને ઊડવા માટે બ્રહ્માંડ પણ નાનું પડત. આખી પૃથ્વીને પોતાનું ઘર ગણનારા એ અલગારા સંત સારાય સંસારમાં વિચરતા હોત. માજીને લીધે નારેશ્વર ભક્તોને પોતાના ઘર કરતાં પણ અદકેરું લાગતું હતું. માજીનો ત્યાગ, પ્રેમ, વાત્સલ્ય, કરુણા, દયા અને મમતા ભક્તોને ચુંબકની જેમ ખેંચી રાખતી હતી. આજના નારેશ્વરનો વિકાસનો મુખ્ય યશ પૂજ્ય માજીને ફાળે જાય છે. સ્થાનની દરેકે દરેક ગતિવિધિ પર પૂજ્ય માજીની દેખરેખ રહેતી. દરેક ભક્ત માટે પૂજ્ય માજી સાક્ષાત્ જગદંબા સમાન હતા. ભક્તોને તેમને માટે અદમ્ય પ્રેમ હતો. તેથી એક વખત ડૉ. વાણીને સ્થાનમાં પૂજ્ય માજીની યાદગીરી મૂકવાનું મન થયું. બધા ભક્તોને ભેગા કર્યા. ચર્ચા દરમિયાન જુદાં જુદાં સૂચનો આવ્યાં.

અંતે ડૉ. વાણી બોલ્યા- ''માજીની એક સુંદર આરસની પ્રતિમા બનાવડાવીએ. એને સ્થાનમાં પધરાવીએ અને દરસાલ નવરાત્રીમાં માની ફરતે ગરબા ગાઈએ''

બધાને આ સૂચન ગળે ઊતરી ગયું.

પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞા લેવાનું કામ ડૉ. વાણીને સોંપાયું

સાંજે ડૉ. વાણી પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા. પ્રણામ કરી પૂજ્યશ્રી સામે બેઠા. બીજી આગળ-પાછળ વાતો કરી પછી બોલ્યા- ''બાપજી, આપ સહિત આપનો સમગ્ર ભક્ત સમુદાય પૂજ્ય માજીના સંતાન છે. માના મહિમાને સ્થાપિત કરવા બધા એમ વિચારે છે કે પૂજ્ય માજીની આરસની પ્રતિમા બનાવીને સ્થાનમાં સ્થાપવી.'' એક પળ આંખો બંધ કરીને પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું- ''વિચાર સારો છે. માજી માટે જેટલું કરીએ તેટલું ઓછું છે. તમને બધાને યોગ્ય લાગે તે કરો.

પૂજ્ય માજીની આરસની પ્રતિમા બનાવી કલાત્મક માતૃમંદિરમાં સ્થાપવાની પરવાનગી મળી ગઈ. બધા ભક્તો ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા. ચર્ચાને અંતે નક્કી થયું કે માતૃકુટિરની બાજુમાં જ માતૃમંદિર બનાવવું.

ડૉ. વાણી અને દેવસાહેબે અમદાવાદમાં સારા સલાટની શોધ કરવા માંડી. છેવટે ચીનુભાઈ શેઠની મદદથી એક સલાટ મળી ગયો. તેનું નામ હતું અમૃતલાલ મિસ્ત્રી. તે ખૂબ ઉત્તમ મૂર્તિકાર હતો પણ તે દારૂડિયો અને મનમોજી હતો. મન ફાવે તો ઝડપથી કામ કરે અને ન કરે તો મહિના સુધી ના કરે. કામ કરતાં તેને અચૂક દારૂ પીવો પડતો. દારૂ પીને તે ખૂબ સારું કામ કરી શકતો. ચીનુભાઈ શેઠના બંગલાના એક ઓરડામાં મૂર્તિ બનાવવાનું કામ શરૂ કર્યું. સં. ૨૦૧૨ના ભાદરવામાં કામ શરૂ થયું અને આસો સુદ બીજને દિવસે મૂર્તિ તૈયાર થઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રી કોઈપણ સંજોગોમાં લલીતા પંચમીને દિવસે મૂર્તિ સ્થપાય તેવો આગ્રહ સેવતા હતા.

અઠ્ઠાવન મણની આરસની મૂર્તિ માટે છ ફૂટનું લાંબું ખોખું તૈયાર કરાવ્યું. તેમાં વ્યવસ્થિત રીતે મૂકી અમદાવાદથી ગાડીમાં ચઢાવી . મિયાંગામ ગાર્ડને વિનંતિ કરી ગાડી લગભગ અડધો કલાક રોકવી પડી. પંદર જેટલાં પોર્ટરો પણ ઉતારી ન શક્યા. એટલામાં એક જાડો પોર્ટર આવ્યો તેણે પેટી પીઠ પર લીધી. બીજા પોર્ટરોએ ટેકો કર્યો. ઘડીમાં પેટી ઊતરી ગઈ અને નારેશ્વરની ગાડીમાં ચઢાવી દીધી. ત્યાર પછી પોર્ટરોને બે-બે- રૂપિયા આપ્યા. તે વખતે પેલો જાડો પોર્ટર ગૂમ થઈ ગયો હતો. નારેશ્વર રોડ આવતાં ત્યાં ખૂબ

વરસાદ હતો. ગાડી કોરલ થઈ પાછી આવી પણ વરસાદ ચાલુ રહ્યો. એટલે મહા-મહેનતે પેટી ઉતારી. લગભગ ચાર કલાકે નારેશ્વર પહોંચી

પૂજ્યશ્રીએ પ્રણામ કર્યા.

આસો સુદ ચોથની રાતે બાર વાગે મૂર્તિ માતૃમંદિરમાં ગોઠવવાની જવાબદારી દેવ સાહેબની હતી. મૂર્તિ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવી શકાય તે માટે મુસલમાન મજૂર હતો. દેવ સાહેબ ગૂંચવાયા કરતા હતા. પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું-

"દેવ, શું વિચારે છે!"

"બાપજી, મજૂર મુસલમાન છે"

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા પછી બોલ્યા :

"અલ્યા દેવ, મૂર્તિ જેણે બનાવી એ દારૂ નહોતો પીતો? જો મૂર્તિ બનાવવામાં દારૂડિયો ચાલે તો મૂકવામાં મુસલમાન ના ચાલે? ગોઠવાવી દો જાવ."

દેવસાહેબ અચંબામાં પડી ગયા. તેમને થયું કે આ વાત પૂજ્યશ્રી કેવી રીતે જાણી ગયા?

મૂર્તિ તેનાં સ્થળ પર ગોઠવાવી દીધી.

સવારે તેની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા હતી. એક જ્યોતિષીએ ડૉ. વાણીને કહ્યું કે, અત્યારે ગુરુનો અસ્ત છે એટલે કોઈ શુભ કાર્ય થઈ શકે નહીં.

ડૉ. વાણીએ આવીને પૂજ્યશ્રીને કહ્યું- "બાપજી, એક જ્યોતિષી કહે છે કે અત્યારે ગુરુનો અસ્ત છે એટલે આ કામ મુલતવી રાખવું પડે."

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસ્યા અને બોલ્યા " તમારા શાસ્ત્રીને કહો કે તમારા ગુરુનો અસ્ત થયો છે મારા ગુરુનો નહીં. મારા ગુરુનો તો સદાયે ઉદય જ થાય છે.

વિ. સં.૨૦૧૨ના આસો સુદ પાંચમને લલીતા પંચમીને દિવસે મણિશંકરે પૂજાવિધિ કરાવી. પૂજ્ય માજીને હાર ચઢાવ્યો.

કોઈ પણ દેવકાર્યની શરૂઆત કરતા પહેલા પૂજ્યશ્રી કેટલીક વાતોની ખાતરી કરી લેતા. તેમણે ડૉ. વાણીને કહ્યું "મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા થઈ ગઈ. એ પછી તેનાં પૂજન, અર્ચન વગેરે માટે વ્યવસ્થા થવી જોઈએ"

"બાપજી જો અહીં માજીની પ્રતિમાનું પૂજન-અર્ચન નહીં થાય તો એ પ્રતિમા હું મારે ઘરે લઈ જઈશ અને યથાવિધિ તેની પૂજા કરીશ.

ત્યાર પછી હોમાત્મક શતચંડી કરવામાં આવી. આ સઘળો ખર્ચ રાજપીપળાનાં મગનભાઈ કેસુરભાઈ પાદરીએ આપેલો. દર વર્ષે નવરાત્રીમાં આજુબાજુની સેંકડો બહેનો અહીં આવે છે અને ગરબા ગાય છે. દરેકને લહાણી અપાય છે.

ગૂજરાતમાં દત્તભક્તિ ચારેકોર પ્રસરી ગઈ. નાનાંનાનાં ગામડાંથી માંડી મોટાં મોટાં શહેરોમાં પૂજ્યશ્રીની સુવાસ ફેલાઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રીની જયંતીઓ, દત્તજયંતીઓ, ગુરુપૂર્ણિમાઓની ઉજવણી ગામેગામ થવા લાગી. હવે પૂજ્યશ્રીની જ્ઞાનસભર દિવ્યવાણીનું પાન કરવા ભક્તો આતુર રહેતા અને પૂજ્યશ્રીને કાંઈક આદેશાત્મક કહેવા વિનવતા.

પૂજ્યશ્રીની ૫૯મી રંગજયંતી કાર્તિક સુદ નોમ સં. ૨૦૧૩ ના રોજ વડોદરા

તાલુકાના બાજવા મુકામે ખૂબ જ આનંદઉલ્લાસ સાથે ઉજવાઈ. આખું ગામ ભજન-ધૂન-ગુરુલીલામૃત, પારાયણ વગેરેથી ગાજી ઊઠ્યું. સમાપ્તિ પછી પૂજ્યશ્રીને ભક્તોએ બે શબ્દ કહેવા વિનંતી કરી. ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ લખેલા આદેશાત્મક વચનો શ્રી શાસ્ત્રીજીએ વાંચ્યાં : 'પરસ્પર દેવો ભવ, એકબીજા તરફ દેવદષ્ટિથી જોતાં શીખો દાનવદષ્ટિથી નહીં. વ્યકિતમાં રહેલા દેવત્વને—દૈવી અંશને પિછાણો અને એકબીજાનું મંગલ ઇચ્છી જગતમાં માંગલ્ય વરસાવો. વિચાર, વાણી અને વર્તનમાં એકતા આચરો. એકબીજાને આશીર્વાદ આપો, અભિશાપ નહીં. ભલું ઇચ્છો, ભૂંડું નહીં રૂડું કરો કૂડું નહીં

એકબીજાના પોષક બનો, શોષક નહિ

તારક બનો, મારક નહીં

ઉપકારક બનો, અપકારક નહીં,

બોલો થોડું, કરો વધારે.

માથું ઠંડું રાખો, ગરમી હાથ-પગમાં પ્રગટાવો. પ્રત્યેક પ્રતિ સહિષ્ણુનતા કેળવો, વિદ્વિષિતા નહીં. બોલો તો સત્ય બોલો, અસત્ય નહીં. કરો તો સત્કર્મ કરો, દુષ્કર્મ નહીં. વાંચ્છો તો સર્વેનું કલ્યાણ વાંચ્છો, માત્ર સ્વકલ્યાણ નહીં. જુઓ તો પોતાના દોષ જુઓ. ગાઓ તો બીજાનાં ગુણ ગાઓ. ખાઓ તો સ્વકષ્ટાર્જિત ખાઓ.

મુખમાં અવિનાશી ભગવન્નામ, હાથે સર્વ મંગલ કામને હૈયે ,

હનુમાન શી અડગ હામ રાખી ધપ્યે જાવ, ધપ્યે જાવ. વિજય તમારો છે વિજય તમારો છે.

વૈરાણિ પ્રશમંયાન્તુ સૌહાર્દ વર્ધતાં મિથઃ ।
કલહા વિલયં યાન્તુ ભાવયંતુ જના મિથઃ ॥
ૐ શાન્તિ : શાન્તિ : શાન્તિઃ

ધીરુભાઈ જોષી પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત. તેઓ પૂજ્યશ્રીની સેવામાં અડીખમ ઊભા રહે. તેમને ત્રણ ત્રણ દીકરીઓ હતી અને પુત્ર ન હોવાનું દુઃખ કાયમ રહેતું. શરમના માર્યા તેઓ પૂજ્યશ્રીને વાત કરી શકતા નહીં. પૂજ્યશ્રી તેમનું આ દુઃખ જાણતા હતા અને એ પણ જાણતા હતા કે એ દંપતી શરમ અને આમન્યાને કારણે કાંઈ કહેતું નથી.

એક દિવસ પૂજ્યશ્રીએ ધીરૂભાઈનાં પત્ની ઈન્દુબહેનને બોલાવ્યાં. પાસે બેસાડી ખબર-અંતર પૂછી પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

"ઈન્દુ, તું મંગળભુકતા વ્રત કર"

"કેવી રીતે કરવાનું બાપજી ?"

"ઊભી રહે" એમ કહી પૂજ્યશ્રી કુટિરમાં ગયા અને એક તાંબાનું પતરું લઈ આવ્યા. પછી તેની ઉપર મંગળનું યંત્ર દોર્યું. તે ઈન્દુબહેનને આપતાં બોલ્યાં,

" જો, આ મંગળનું યંત્ર છે. દર મંગળવારે લાલ વસ્ત્ર પહેરી, લાલ પુષ્પથી મંગળના મંત્રથી આ યંત્રની પૂજા કરી અક્ષત વધાવવા. દર મંગળવારે કરજે. તેનું ઉદ્યાપન કરવું. બધું ખૂબ સારું થશે જા."

પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞાનુસાર ઈન્દુબહેને મંગળભુક્તાનું વ્રત કર્યું. થોડાક સમયમાં

ઈન્દુબહેન ગર્ભવતી થયાં અને પૂરે માસે તેમને સુંદર પુત્ર જન્મ્યો.

ઘરમાં પૂજ્યશ્રીની કૃપાથી લીલાલહેર થઈ ગઈ.

૧૯૫૭માં ઉનાળાના સમયમાં પૂજ્યશ્રી હનુમંતેશ્વરના નર્મદાકિનારે રહ્યા. અહીં પૂજ્યશ્રી રાજપીપળાનાં મહારાજાના 'Peeping Corner' નામના મહેલમાં લગભગ દોઢ માસ રહ્યા. પૂજ્યશ્રી કહેતા કે મહારાજાના અદ્યતન સગવડોથી સુસજ્જિત મહેલમાં રહેવા છતાં હું મારે માટે થોડી અગવડો રાખું છું.પૂજ્યશ્રી તેમને મળતી સગવડોનો કયારેય ઉપભોગ કરતા નહીં. કદાચ તેમ કરતા દેખાય તો તે માત્ર સાક્ષી ભાવે ભક્તની ભાવનાને પોષવા માટે જ કરતા.

પૂજ્યશ્રીનો આધ્યાત્મિક ઓરા અવિશ્રાંતપણે પોતાનો પ્રકાશ પાથર્યા કરતો હતો. જેમ સિંહને જંગલમાં જુએ તો તેના વનરાજ હોવાની, તેના રાજવી વૈભવની, તેની જન્મજાત ખુમારીની ખબર પડે. તેમ પૂજ્યશ્રીને નારેશ્વરમાં જુઓ તો તેમના અલૌકિક આધ્યાત્મિક વૈભવની ખબર પડે.

પુષ્પની પરિમલ જયારે પુષ્પનો વિકાસ થાય છે, તે ખીલે છે ત્યારે આવે છે. પોતાની પરિમલ પ્રસરાવતું પુષ્પ નિર્લેપ ભાવે પરિમલ પ્રસરાવે છે. પોતાની પરિમલ સાથે તેને કોઈ લેવા-દેવા હોતી નથી. પૂજ્યશ્રીનો આધ્યાત્મિક વિકાસ ચરમસીમા ઓળંગી ગયો હતો. તેમની પ્રજ્ઞાન પરિમલ અને અવધૂતી ઓજસ દશે દિશાઓમાં પ્રસરી ગયું હતું.

ભક્તો પૂજ્યશ્રીની એક ઝલક જોવા અધીરા થવા લાગ્યાં. પૂજ્યશ્રી સાથે દૂર રહીને પણ મૌન સત્સંગ કરવા માટે ભક્તો જુદાં-જુદાં રસ્તાઓ શોધવા લાગ્યાં. ભક્તો પૂજ્યશ્રીને દત્તજયંતી, ગુરુપૂર્ણિમા, રંગજયંતી વગેરે ઉત્સવો માટે આમંત્રણ આપી પોતાને ગામ ઉજવણી કરતા. દીવેર ગામમાં સં.૧૯૯૭માં શરૂ થયેલી રંગજયંતી હવે ગામેગામ અને અનેક શહેરોમાં ઉજવાવા લાગી. દરસાલ જયારે જ્યારે ઉજવાય ત્યારે ભક્તોને (છેક ૧૯૫૩થી) એમ થતું કે હવે એકાદી રંગજયંતી નારેશ્વરમાં ઉજવાય તો સારું. જો આમ થાય તો પૂજ્યશ્રીનો જૂનો-નવો પરિવાર મળે. વિચારોની આપ-લે થાય. લાગણીઓને વાચા મળે અને ખૂબ આનંદ આવે.

આ વિચાર ધીમે- ધીમે મૂર્તિમંત થવા લાગ્યો. છેવટે તા. ૨૫-૭-૫૭ના રોજ જુદાં-જુદાં ગામોના ભક્તોની નારેશ્વરમાં ડૉ. વાણી સાહેબના પ્રમુખ પદે સભા યોજાઈ અને સર્વાનુમતે એમ નક્કી થયું કે-"૬૦મી રંગજયંતી નારેશ્વરમાં ઉજવવી."

ડૉ. વાણી સાહેબ તથા બીજા અગ્રગણ્ય સભ્યો પૂજ્યશ્રીને સભાનો નિર્ણય કહેવા અને પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞા લેવા મળ્યા અને ભક્તોની ભાવના જણાવી.

ડૉ. વાણીએ ખૂબ જ નમ્રતાપૂર્વક રજૂઆત કરી.

પૂજ્યશ્રીએ સાફ ના પાડી અને ચોમાસાનો સમય, ખેતરોમાં પાક, રસ્તાઓ ખરાબ વગેરે દલીલો કરી. ડૉ. વાણી સાહેબે ખૂબ નમ્રતાપૂર્વક તેમની રીતે પૂજ્યશ્રીને સમજાવ્યા. ભક્તોની ભાવના જોઈ પૂજ્યશ્રીએ સંમતિ આપી. સાથે સાથે તેમણે કહ્યું બીજી ઉજવણી કરતાં દેવકાર્યને વધુ મહત્ત્વ આપજો. વાણીસાહેબ ત્યાં ઉપસ્થિત ભક્ત સમુદાયને આનંદના સમાચાર આપ્યા. કર્ણોપકર્ણ ગામેગામ ખબર પડી . લોકોના આનંદનો

પાર ના રહ્યો. ભક્તો માટેનો આ અતિ માંગલિક પ્રસંગ હતો. ભક્તોમાં અતિ આનંદનું પૂર ઊમટ્યું. બધા જ સેવા કરવા તત્પર થઈ ગયા.

દિવસો વીતવા લાગ્યા. ઉત્સવનું કામકાજ ચાલું થઈ ગયું. આ ભગીરથ કાર્ય માટે કોઈ સમિતિ ના નિમાઈ કારણકે આપણા ઘરના કોઈ પ્રસંગે આપણે સમિતિઓ નીમતા નથી. જેને જે સૂઝે તે કરવું તેવું નક્કી થયું આમ છતાં કોઈ વ્યવહારુ તકલીફ ના પડે એટલે ચાર જણને સમગ્ર ઉત્સવની જવાબદારી સોંપાઈ અને અંદર-અંદર સ્વયં સ્ફુરિત સમિતિઓ રચાઈ ગઈ. પોતાની સેવા નોંધાવવા માટે પડાપડી થવા લાગી. આ અત્યંત સાત્ત્વિક સ્પર્ધા જોઈ કોઈને પણ આનંદના અશ્રુ આવ્યાં વગર ના રહે.

જુદાં -જુદાં ગામો ભોપાલ, ઈંદોર, કોટા , દિલ્હી, મલાયાનું પિનાંગ, આફ્રિકાના-કંપાલા, બ્લાન્ટાયર, શેરોઠી, મોમ્બાસા વગેરે સ્થળોએથી ભક્તોના ભક્તિસભર સેવાના ઉત્સાહજનક સમાચારો આવવા લાગ્યા. ગામેગામથી આવેલી સૂચનાઓ પ્રમાણે કાર્યક્રમ યોજી કાઢ્યો અને જેને જે યોગ્ય હોય તેને તે કાર્ય સોંપાયું.

એકથી દોઢ લાખ માણસ ઊમટી પડશે તેવી ગણતરી મુકાઈ. તેથી તેમના રહેવાની, ખાવા-પીવાની વગેરે સવલતોની વ્યવસ્થા કરવાની હતી.

"અવધૂત નગર "ની રચનાનાં નકશા તૈયાર થઈ ગયા. સૌથી પહેલાં દેવકર્મમાં વરણ કરેલાં બ્રાહ્મણોના મુકામ 'બ્રહ્મપુરી' તૈયાર થયો તેમના ભોજનની અલગ વ્યવસ્થા કરી.

૧૦૮ ગુરુ લીલામૃત પારાયણનું આયોજન કર્યું, તે માટેના કડક નિયમો રાખ્યા. જેને પારાયણ કરવું હોય તેણે જયંતીલાલ શંકરલાલ આચાર્યને સંપર્ક સાધવા જણાવ્યું. આખા દેશમાંથી થોકે થોક વિનંતી પત્રો આવ્યા તે પણ દક્ષિણા નહીં લેવાની શરતે. છેવટે જુદા જુદા વિસ્તારના બ્રાહ્મણોને પ્રતિનિધિત્વ આપી ૧૦૮ બ્રાહ્મણો નક્કી કર્યા. આ બ્રાહ્મણોમાં કેવા ધુરંધરો હતા :

કાલીપ્રસાદ ધગેશ્વર દેસાઈ, એમ.એડ.લીડઝ યુનિવર્સિટી મુંબઈ સેન્ટઝેવીયર્સ ટ્રેઈનીંગ કૉલેજના પ્રધ્યાપક

-પ્રો.સી.એચ.સુર-ગાર્ડા કૉલેજના વિજ્ઞાન વિભાગના પ્રાધ્યાપક-નવસારી

-કોકીલકુમાર મણિલાલ-પ્રાધ્યાપક, વડોદરા.

-રસીકલાલ વ્યાસ, પબ્લીક પ્રોસીક્યુટર વગેરે યાજ્ઞિકી તરીકે - સુરતના બાપુ અગ્નિહોત્રી, ડૉ. સૂર, દત્તાત્રેય નંદુરબારકર એમ.એ.બી.ટી., દિનુભાઈ વગેરે હતા.

દત્તયાગનું આયોજન પણ હતું. તેમાં આચાર્ય તરીકે સુરતના અગ્નિહોત્રી છનુભાઈ શુક્લ, કરનાળીના વેદમૂર્તિ નાથાલાલ શાસ્ત્રી હતા.

ભગવાન દત્તના સોળ આવિર્ભાવ અને નારાયણની સોળ કળાઓને અનુલક્ષીને યજ્ઞકૂંડ સોળ દળનો બનાવવાનું સમસ્ત દેવકર્મના આચાર્ય રાજપીપળાનાં રાજજ્યોતિષી શ્રી શિવપ્રસાદને સોંપાયું. આ માટે ઈંટો પણ નારેશ્વરમાં જ પાડવામાં આવી.

હજારો ભક્તોને ઊતરવા માટે આજુબાજુના ખેતરોમાં મંડપો બાંધવાની વ્યવસ્થા કરી.

સ્વયંસેવકો માટે જુદા જુદા માંડવા બન્યા. સ્વયંસેવકોના માંડવાનું નામ 'કર્તવ્યનગર' અને સ્વયંસેવિકાઓના માંડવાનું નામ 'શક્તિનગર' રાખ્યું. પુરુષોના તંબુનું નામ 'શ્રદ્ધાનગર'

અને સ્ત્રીઓના તંબુનું નામ 'ભક્તિનગર' આપ્યું.

મુખ્ય દ્વારથી છેક નર્મદા સુધી કમાનો તૈયાર કરી. મહાદેવ પાસેના ઝાંપા આગળની કમાનને "અવધૂત નિવાસ દ્વાર", બીજાને નર્મદા દ્વાર, ભક્તિદ્વાર, વિશ્રામદ્વાર, ભોજનાલયદ્વાર વગેરે નામ આપ્યાં. મુખ્ય બે પ્રવેશદ્વાર પર વડોદરાના નિષ્ણાંત ચોઘડીયાવાળા તથા મંગલવાદ્યોના વાદકની વ્યવસ્થા કરી.

સેંકડો મણ અનાજ, તેલ વગેરે મોટર, લારીઓ, ગાડાં અને રેલવેના વેગનોમાં આવ્યું. શાકભાજી મુંબઈ, નડિયાદ, પાદરા, સુરત વગેરે જગ્યાએથી આવી.

અનાજ સાફ કરી દળવાનું કામ બહેનો કરતી અને સાથે સાથે દિગંબરાની ધૂન ગાતી. પૂજ્યશ્રીના નિવાસે તથા યજ્ઞમંડપમાં સુંદર લીંપણ કર્યું. રાંધવા માટે કોડીબંધ તમાણો ખોદાઈ ગઈ. લગભગ અડધું ખેતર વાસણો અને પાણીના ઘડાથી ભરાઈ ગયું.

ઍન્જિનથી નર્મદાનું પાણી લાવવા પાઈપો છેક રસોડા સુધી નાંખી દીધી. આમ છતાં દિવસમાં એક વખત હાથોહાથ પાણી લાવવું તેમ નક્કી કર્યું. પૂજ્યશ્રી પોતે છેલ્લા પંદર દિવસથી બે વખત કાવડ ભરી પાણી લાવતા. પૂજ્યશ્રીએ પોતાની સાઠમી જન્મજયંતી નિમિત્તે સાઠ ઘડા પાણી લાવવાનું નક્કી કરેલું. તેથી રોજ બે કાવડ પાણી એટલે ચાર ઘડા પાણી પૂજ્યશ્રી લાવતા. એટલે પંદર દિવસમાં સાઠ ઘડા પાણી આવ્યું.

પાણીની વ્યવસ્થા રાજપીપળાના ભારત ઈલેક્ટ્રિક સ્ટોરવાળા કાન્તિલાલ દવેએ ઉપાડી લીધી.

સુશોભન અત્યંત સુંદર કર્યું હતું. ત્યાંનાં મકાનો, વૃક્ષો વગેરે વીજળી દીવાઓથી મઢી દેવાયાં. લગભગ સાઠથી સિત્તેર ફૂટનો થાંભલો કાન્તિભાઈ છેક રાજપીપળાથી લાવ્યા. તેની ઉપર રંગબેરંગી દીવા રાખ્યા. જે દીવા પાંચથી સાત માઈલ સુધી આ ધર્મોત્સવની બાંગ પોકારતા.

પ્રાર્થનાખંડ તૈયાર થઈ ગયો હતો. તેનું ઉદ્‌ઘાટન ગુરુદ્વાદશીને દિવસે પૂ.કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીને હસ્તે થયું. પૂજ્યશ્રીનું તૈલચિત્ર અમદાવાદના ચિત્રકાર જમનાદાસ પ્રજાપતિએ આસો વદ ૧૧ની રાત્રે દોર્યુ હતું. શ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીએ પૂર્વમાં તસ્વીર રાખી તેનું પૂજન કર્યું.

જયંતીના શ્રીગણેશ થઈ ગયા. ગુરુદ્વાદશીને દિવસે એક હજાર માણસની રસોઈ બની. આખી રાત રોશની થઈ.

દિવાળી-બુધવાર :-

સામાન્ય રીતે મિયાંગામથી નારેશ્વર રોજ એક જ ગાડી સાંજે છ વાગે આવતી. રેલવેએ પોતાની રીતે બીજી એક ગાડી મૂકી. આ ગાડીની વ્યવસ્થા છેક ૨ નવેમ્બર સુધી રહી.

ધીમે ધીમે સ્થાનમાં ભક્તો આવવા લાગ્યા. રાજપીપળાથી નદીને સામે કિનારેથી ભક્તો નાવડીમાં આવવા લાગ્યા.

વર્ષ પ્રતિપદાનું પ્રાતઃકાળ -

બ્રાહ્મણો તથા સ્વયંસેવકોએ પ્રાતઃકર્મ પરવારી નર્મદાસ્નાન કરી પૂજ્યશ્રી સમક્ષ

વેદઘોષ કર્યો. પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞાનુસાર સૂર્ય ઊગતાં જ કર્મ ચાલુ કરવાનું નક્કી થયું હતું.

બરાબર સવારે સાત વાગે પ્રાર્થનાખંડમાં પૂજનવિધિ ચાલુ થઈ. આગળ-પાછળ પારાયણમાં બેઠેલા બ્રાહ્મણોના આસનો ગોઠવ્યા. વચ્ચે વૈદિક બ્રાહ્મણોની સામસામી હરોળ અને વચમાં વડોદરાથી મંગાવેલું રજત સિંહાસન પૂજ્યશ્રી માટે ગોઠવ્યું.

આ સમગ્ર ઉત્સવમાં નીચેના દેવકર્મોની યોજના થઈ હતી. (૧) શ્રી ગુરુ લીલામૃતના ૧૦૮ સપ્તાહ પારાયણ (૨) શ્રી ગુરુ ચરિત્ર સપ્તાહ પારાયણ (૩) શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તાહ પારાયણ (૪) ચારે વેદોનું પારાયણ (૫) ભાગવતી ભાગવત પારાયણ (૬) રામચરિત માનસ (૭) શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતા (૮) પ.પૂ. સ્વામી મહારાજના વાઙમયનું પારાયણ.

આ પારાયણ બેસતા વર્ષ ગુરુવારથી કારતક સુદ આઠમને બુધવાર સુધીમાં પૂર્ણ કરવાનું ગોઠવેલું છે.

(૯) ગણપતિ અવધશીર્ષના ૧૦૦૮ પાઠ (૧૦) પંચમુખી હનુમાન કવચના એકસો એકવીસ પાઠ (૧૧) ગાયત્રી કવચના ચોવીસ પાઠ (૧૨) ચંડીપાઠના બાર પાઠ (૧૩) શ્રી સૂક્તના એક હજાર આઠ પાઠ (૧૪) સૌર સૂક્તના બાર પાઠ (૧૫) પવમાન સૂક્તના બાર પાઠ (૧૬) નર્મદા કવચના બાર પાઠ (૧૭) અન્નપૂર્ણા સૂક્તના પાઠ (૧૮) જયાત્મક મહારુદ્ર (૧૯) પાંચ દિવસના પ્રયોગવાળો હોમાત્મક દત્તયાગ (૨૦) અનુષ્ઠાનના છેલ્લા ત્રણ દિવસ અખંડ નામસ્મરણની ધૂન. આ ઉપરાંત (૨૧) ભજન, કીર્તન, પ્રવચન, વ્યાખ્યાન, સંગીત, ગરબા વગેરેનું આયોજન થયેલું.

દૈનિક કાર્યક્રમ :

પ્રાર્થનાખંડ - સવારે છ વાગે બ્રાહ્મણો પૂજ્યશ્રી સમક્ષ જઈ ચારેય વેદના બ્રાહ્મણો વારાફરતી મંત્રઘોષ કરે. ત્યારપછી પ્રાર્થનાખંડમાં આવી ચારેય વેદના મંત્રો, સ્વસ્તિ વાચન, શાંતિપાઠ થાય.

ઋગ્વેદ - યંદુરકર શાસ્ત્રી

યજુર્વેદ - આપ્પાજી ધનપાઠી, લક્ષ્મણરાવ ધનપાઠી, કરનાળીના નાથાલાલ શાસ્ત્રી, સિદ્ધપુરના નરહરિભાઈ, સુરતના મહાશંકરભાઈ અગ્નિહોત્રી, ચંદ્રકાન્ત શુક્લ.

સામવેદ - શુક્લતીર્થના નરહરિભાઈ ઘૂંટી ઘૂંટીને ગવાતી સામવેદની ઋચાઓ અત્યંત મંજૂલ, અપાર્થિવ અને દિવ્યનાદથી આકાશ ભરી દેતી.

અથર્વવેદ - વાસુદેવજી.

ત્યારબાદ શાંતિપાઠ, પૂજન-અર્ચન, આરતી, દત્તનામ સંકીર્તન થતું અને ત્યારપછી પારાયણ ચાલુ થતું.

બપોરે દત્તનામસ્મરણ પછી પારાયણ ચાલુ થાય અને સાંજે આરતી, દત્તબાવની, વંદના વગેરે થતું.

નાનાં નાનાં દેવકાર્યો બે દિવસમાં પૂરાં કરી શનિવાર સવારથી પ્રધાન કાર્ય દત્તયાગની તૈયારીઓ શરૂ થઈ ગઈ.

સમગ્ર ધર્મકર્મના આચાર્ય રાજપીપળાનાં રાજજ્યોતિષી શિવપ્રસાદ જોષી હતા.

સુંદર સોળ પાંખડીઓનો યજ્ઞકુંડ - પાસે ભગવાનને બિરાજવાની વેદી, વચમાં જ્વારાની હારો અનોખો ઉઠાવ આપતી હતી. રંગોળી, સાથિયા રાજપીપળાના ચિત્રકારે દોરેલાં દત્તાત્રેય અને શિવપાર્વતીના તૈલચિત્રો, અમદાવાદનાં જમનાદાસ પ્રજાપતિએ દોરેલું. ગણેશનું ચિત્ર વગેરેથી આખો યજ્ઞમંડપ શોભતો અને ગાયના લીંપણની ઓકળીઓથી ઓપતી ભૂમિ પવિત્રતમ લાગતી હતી.

આ કાર્યમાં પાંત્રીસ બ્રાહ્મણોની વરણી થઈ હતી. બ્રહ્મા તરીકે નાથાલાલ શાસ્ત્રી અને કર્માચાર્ય તરીકે વેદમૂર્તિ છનુભાઈ અગ્નિહોત્રી હતા. પૂજન માટે કરનાળીવાળા મણીબાનાં ભાણી અને ભાણેજ જમાઈ હતાં.

દત્તમહામાલા મંત્રની એક હજાર આહુતિઓ આપવાની હતી.

યજ્ઞનાં પ્રારંભ પછી પૂજ્યશ્રી, ડૉ. વાણી અને ડૉ. રણજિતભાઈ સ્ટીમ લોંચમાં ગરુડેશ્વર ગયા અને શનિવારે રાત્રે પાછા આવ્યા. રાત સામા કિનારે મા રેવાની ગોદમાં ગાળી. બીજે દિવસે સવારે નારેશ્વરનો આખો કિનારો ભક્તોથી છલકાઈ ગયો અને પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું.

તા.૨૮-૧૦-'૫૭ને સોમવારથી અખંડ ધૂન શરૂ થઈ. પહેલે દિવસે ''દિગંબરા દિગંબરા...'', બીજે દિવસે ''દત્ત અવધૂત કી જય, શ્રીપાદ વલ્લભ કી જય, વાસુદેવ સ્વામી કી જય જય જય જય જય.''

ત્રીજે દિવસે - 'રંગ અવધૂત રે રંગ અવધૂત. નારેશ્વરના નાથ મારા રંગ અવધૂત' ધૂન એટલી બધી અલૌકિક લાગતી હતી કે ત્યાંથી પસાર થનારાની હાથની ચપટી વાગી જતી, પગ ઠેકડા મારી દેતા, ડોકને મરોડ આપી દેવાતી અને આંખ હિલોળા લઈ લેતી.

આખા નારેશ્વરના અણુએ અણુમાંથી અને મા રેવાના વહેતા પાણીની હરેક લહેરમાંથી અને સ્થાનનાં વૃક્ષોનાં પાનેપાનમાંથી ધૂન ગૂંજતી હતી. ઉમલ્લા, વડોદરા, નડિયાદ, સરખેજ, પાદરા, બીલ, સાયર, મીંઢોળ, સુરત, નવાપૂરા વગેરેની મંડળીઓ ધૂન કરતી હતી.

ધૂનનો કાર્યક્રમ નારેશ્વર મહાદેવ પાસેના જૂના પીપળા નીચે મંડપમાં રાખ્યો હતો. અહીં વડોદરાના જાણીતા કલાકાર ઠાકોરભાઈ પુરોહિતે દત્તાત્રેય ભગવાન અને રાજા અલર્કની ઘીની પ્રતિમાઓ બનાવી ગોઠવી હતી.

અતિથિગૃહની બાજુમાં અવધૂત જીવનદર્શનનું સુંદર પ્રદર્શન હતું. જીવનદર્શનમાં, ફોટા વિભાગ, ચિત્ર વિભાગ, નકશા, સાહિત્ય, સ્મૃતિચિન્હો, ફોટાના, આલ્બમ, હસ્તપ્રત વગેરે હતું. પૂજ્યશ્રી આ નર્મદા પરિક્રમામાં જ્યાં જ્યાં મુકામ કર્યો હતો તેના નકશા હતા. રંગજયંતી, દત્તજયંતીઓ જ્યાં જ્યાં ઊજવાઈ તેના નકશા, નર્મદાજી વચ્ચે પૂજ્યશ્રી ઊભેલા છે. સૂર્યઅર્ધ્ય આપે છે અને તેમની ત્રણ બાજુ મગરો ધસમસે છે તેનું ચિત્ર, નાની કેડી પર જતાં ત્રણ રીંછડાવાળું દશ્ય વગેરેનું સુંદર પ્રદર્શન યોજાયું. આ સમગ્ર પ્રદર્શનનું આયોજન હાલના પ્રમુખશ્રી જયંતીલાલ આચાર્યે કર્યું હતું.

પ્રાર્થનાખંડની પાછળ માતૃસ્મૃતિવાળી જગ્યામાં ઉછાલીગામના ભક્તોએ સુંદર

બગીચો બનાવ્યો હતો. મેથીની ભાજીમાંથી ઉઠાવદાર ધૂનના અક્ષરો વચ્ચે વર્તુળાકાર ચોતરા પર દેખાતો હરિયાળીથી છવાઈ રહેલો પહાડ. એ પહાડની ચોમેર એક પાણીથી ભરેલો હોજ અને તેમાં તરતી બતકો. આ બધું અત્યંત નયનરમ્ય હતું. પૂજ્યશ્રીને આ દશ્ય ખૂબ ગમી ગયું. તેથી શુક્રવારે સમય ફાળવીને ત્યાં બેઠા હતા.

દર્શનાર્થીઓની ખૂબ લાંબી કતાર હતી. બે-અઢી કલાકે નંબર લાગતો.

એક બેંકની વ્યવસ્થા હતી. જેથી કોઈ ભક્તને જોખમ મૂકવું હોય તો સુવિધા અને સલામતી રહેતી.

સ્વચ્છતા થુવાવીના મોટા મહંત નરહરિ પ્રસાદે તથા તેમની મંડળીએ જાળવી હતી.

બુધવારે પૂર્ણાહુતિ હતી. પૂર્ણાહુતિનો સમય થતાં પૂજ્યશ્રી યજ્ઞમંડપમાં પધાર્યા. વેદમંત્રો સાથે ગાયના ઘીની આહુતિ ચાલુ હતી. પૂજ્યશ્રીએ પ્રચંડ લબકારા મારતી જ્વાળાઓમાં શ્રીફળની આહુતિ આપી તે જ સમયે આકાશમાંથી અમી છાંટણાં થયાં. સાઠમી જયંતીને નિમિત્તે સાઠ શ્રીફળની આહુતિ અપાઈ. તે સાથે બીજા સેંકડો શ્રીફળ હોમાયાં. યજ્ઞનો અગ્નિ વીસ-પચીસ દિવસે શાંત થયો હતો.

યજ્ઞકર્મમાં બેઠેલા બ્રાહ્મણોને યશની સ્મૃતિચિન્હ તરીકે વાસણો અપાયા. ભક્તોએ સાંજે મહાપ્રસાદ લીધો.

આઠમની રાત એટલે નવમીની તૈયારીની રાત. પૂજ્યશ્રીના પૂજન-અર્ચન માટે અત્યંત શોભાવાળો, કળા કામગીરીવાળો મંચ તૈયાર કરવામાં સવાર પડી. વડોદરાના રામભક્ત મહંત નારણદાસજી રામગલોલાવાળાની મંડળીએ મંચ તૈયાર કર્યો. આખી રાત જાગેલા હોવા છતાં કોઈની આંખમાં થાક કે ઉજાગરો વર્તાતો ન હતો.

કારતક સુદ નવમી-સં. ૨૦૧૪

જેની ભક્તો કાગડોળે રાહ જોતા હતા તે ૬૦મી રંગજયંતી આવી ગઈ.

હર્ષથી ઘેલી ઘેલી થઈ ગયેલી ઉષારાણીએ પૂરા નભોમંડળમાં રંગબેરંગી સાથિયા પૂરી દીધા. પૂજ્યશ્રીની જયંતીના દર્શન કરવા પૂર્વાકાશે સૂરજદેવ ડોકાવા લાગ્યા અને એ બાળભાનુના રતુંબડા કિરણો ખળખળ વહેતા મા રેવાના નીર પર નર્તન કરવા લાગ્યા.

મા રુકમાનો લાલ આજ ૬૦મા વર્ષમાં પ્રવેશશે. મા રુકમાના આનંદથી ઊછળતા હૃદયનો કોઈક ખૂણો સહજ ભાવે એમ ધબકી જતો ''અરે મારા બાબુડિયાએ કેટલું મોટું કદ કાઢ્યું ?'' ત્યાં તો બીજો ખૂણો તરત ધબકતો-''હે વિઠ્ઠલા, મારા બાબુનું રક્ષણ કરજે.''

આજે હતી કૃતયુગાદિ તિથિ-સત્યયુગનો પ્રારંભદિન.

સવાર પડતાં જ ભક્તો પૂજ્યશ્રી પાસે આવી ગયા. ૬૦મી જયંતી એટલે ૬૦ ઍટમ બૉમના ધડાકા થયા. બ્રાહ્મણોએ વેદઘોષ કર્યો અને સવારની ઉષઃ પ્રાર્થના પૂજ્યશ્રી સમક્ષ કરી.

કુટિરની નજીકમાં સવાસો મણ જુવારનો ઢગલો ખડકાર્યો હતો. પૂજનવિધિ પતી ગયા પછી મોદીકાકાએ પૂજ્યશ્રીને વિનંતી કરી -

''બાપજી, આ જુવાર ગરીબોને વહેંચવાની છે. આપ આવો.''

નારેશ્વરની આજુબાજુના ગામોમાંથી ગરીબ-નિરાધાર લોકો સ્થાનમાં ભેગા થયા

હતા. મોદીકાકાએ તાંસળા ભરી ભરીને પૂજ્યશ્રીને આપ્યા અને પૂજ્યશ્રીએ ગરીબોને દાણા વહેંચ્યા. આજુબાજુના ગામોમાંથી રબારીઓ ગાયોનું ધણ લઈ આવ્યા હતા. સ્થાનમાં એક બાજુએ પડેલા ઘાસના પૂળા પૂજ્યશ્રીએ ગાયોને નીર્યા. ગાયોની પૂજા કરી.

બરાબર ૧૧ વાગે પૂજ્યશ્રી મંડપમાં આવી મંચ પર આવ્યા. માથે અલ્ફી ટોપી અને માત્ર કૌપીન પહેરીને પૂજ્યશ્રી આવ્યા. અલ્ફી ટોપી સુરતના બલ્લુભાઈએ ટાંકે ટાંકે દત્તનામ લખીને ખૂબ ચીવટપૂર્વક બનાવી હતી. પૂજ્યશ્રીએ મંચ પર આવી ટોપી ઉતારી બાજુએ મૂકી.

પૂજ્યશ્રીના આવ્યા પછી દત્તબાવની થઈ. ત્યારપછી પૂજ્યશ્રીને ફૂલોની ચાદર ઓઢાડી અને ફૂલોનો સુંદર મુગટ પહેરાવ્યો. આ પહેરવેશમાં પૂજ્યશ્રી સમ્રાટોના સમ્રાટ જેવા ઓપતા હતા.

ભક્તો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે અધીરા થવા લાગ્યા. સ્વયંસેવકોએ શિસ્તબદ્ધ એક પછી એક ભક્તને આવવા દીધા. ભક્તો પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી પાદુકા પર હાર ચઢાવવા લાગ્યા. ઘડીકમાં તો હારનો ઢગલો થઈ ગયો. પૂજ્યશ્રીએ નજીકમાં જ ઊભેલા તેમના કૃપાપાત્ર અને અંતરંગ સેવકમંડળના સભ્યશ્રી દત્તાત્રેય નંદુબારકરને બોલાવ્યા અને કહ્યું : "દત્તુ, આ હાર આ લીમડા પર ચડાવી દે."

નંદુબારકર સાહેબ તરત જ સ્ટેજ પર ચઢી ગયા અને એક પછી એક હાર ઝાડ પર નાખવા લાગ્યા. હજારોની સંખ્યામાં આવેલા હાર લીમડા પર ઝૂલવા લાગ્યા અને લીમડો હારને કારણે ખૂબ સુંદર દેખાવા લાગ્યો.

પૂજ્યશ્રીની બિલકુલ સામે આવેલા અતિથિગૃહના ઓટલા પર એક હંગેરીયન બહેન કેનવાસ, રંગ અને પીંછીઓ લઈ બેસી ગઈ. એ હંગેરીયન બહેનનું નામ હતું મીસ ઈલીઝાબેથ. તે ખૂબ સારી કલાકાર હતી. તેણે મંડપ, મંચ અને પૂજ્યશ્રીને કેનવાસ પર ઉતારવા માંડ્યા.

એક વખત વડોદરાની એક લોજમાં સાણંદના ઠાકોર પાસે તેનો ભેટો થઈ ગયો. પછી પ્રભુપ્રેરિત તેઓ આઠમને બુધવારની રાતે નારેશ્વર આવી. તે એમ કહેતી હતી કે જીસસ ક્રાઇસ્ટના ચાર મુખ્ય શિષ્યોમાંના એક સેન્ટ પોલના જન્મદિવસે તેને એક સંતના દર્શન થયા અને ત્યારપછી તે કોઈ ગૂઢ રીતે આ તરફ ખેંચાઈ આવી. તેને અહીં આવ્યા પછી ખૂબ શાંતિ થઈ. લગભગ છ કલાક સુધી એકધાર્યુ ચિત્રણ કરીને તેણે પૂજ્યશ્રીને મંડપ અને મંચ સાથે કેનવાસ પર ઉતારી દીધા. રંગની મિલાવટથી નૈસર્ગિક માહોલને ખૂબ સુંદર અને અદ્‌ભુત રીતે ચિત્રમાં ઢાળ્યું.

પૂજ્યશ્રીની ચુંબકીય શક્તિ સંસ્કારીજનો પાસે પહોંચી જાય છે અને જે તે અધિકારીને તેઓ તેમને ચરણે સ્થાન આપે છે. કોઈ પૂર્વજન્મનાં સુસંસ્કારને લીધે તે છેક અવધૂત સુધી ખેંચાઈ આવી નોમ અને દશમના દિવસ સુધી તેણે પૂજ્યશ્રીને ચિત્રમાં ઉતાર્યા. તેણે ખૂબ એકાગ્ર ચિત્તે ભજન, દત્તબાવની, ધૂન વગેરે સાંભળ્યા. તેને ભાષામાં સમજ ન પડે. પરંતુ ધૂન, ભજનનાં પવિત્ર, આનંદદાયક, ભક્તિભાવના પ્રેરક તરંગોમાં તો સમજ પડતી હતી. તે એક પરદેશી અને જુદી જ સંસ્કૃતિમાં ઉછરેલી હોવા છતાં રેવાસ્નાન

કરી માળા ધારણ કરી આવેલા ભક્તોમાં સહજ રીતે ભળી ગઈ.

પૂજ્યશ્રીનો પૂજનવિધિ પત્યો એટલે સંસ્કૃતના પ્રખર પંડિતોએ પૂજ્યશ્રીની સંસ્કૃતમાં પ્રશસ્તિ ગાઈ.

નારેશ્વરમાં ઉપસ્થિત સમગ્ર ભક્ત સમુદાયના હૃદયમાં ઊભરાતી લાગણીઓને શાન્તિલાલ ઠાકરે શબ્દરૂપે વહાવી. તેમણે કહ્યું-

"પરમ પૂજ્યશ્રી રંગ અવધૂતજીના પવિત્ર ચરણકમળમાં આપની જયંતી નિમિત્તે હજારો માણસો અહીં ઊભરાય છે. તેમના મુખ પર આનંદ તરવરે છે. અંતરમાં આનંદની હેલી છે. આમાના બધા જ આપની સાથે એક પ્રકારની આત્મીયતા અનુભવે છે. આપ જંગલમાં લાખોની મેદનીને પ્રેમના અજબ આકર્ષણથી ખેંચો છે અને છતાંય અસંગ તથા ઉદાસીન રહો છો."

"હે અવધૂત પ્રવર ! મારી વાણી જનતા જનાર્દનના હૃદયમાંથી સ્વયંભૂ પ્રગટી સોંસરવી શ્રોતાઓના શ્રવણપટને વીંધી તેમની હૃદયગૃહામાં ઊતરી જાય છે. મારી વાણી સ્ત્રીઓની વાણી છે. પેલી આપની પ્રતિકૃતિ ચીતરતી વિદેશી મહિલાની અગોચર વાણી છે. મજૂરો અને રસોઈયાઓની વાણી છે. તે સમગ્ર જનતાની સ્વયંભૂ વાણી છે અને તેથી જ તેનામાં આપનાં હૃદયને સ્પર્શવાનું બળ છે. તે બળ ઉપર હું મુસ્તાક છું."

"ભલે બ્રહ્મત્વને શાસ્ત્રમાં સર્વ વૃત્તિઓથી પર કહ્યું હોય. અમે તો આપને પ્રેમવૃત્તિથી પકડવા માગનાર અજ્ઞાની જીવડા છીએ. અમે કાલુઘેલું લવીએ છીએ તે એટલા માટે કે આપને અમારી અવિદ્યાની ખાતરી થાય અને આપ તેથી જ કરુણાર્દ્ર બની અમારા અજ્ઞાંધકારની નિવૃત્તિ માટે અમારી મધ્યમાં હજી આવી અનેક જયંતીઓ માણવા કબૂલ થાવ. આપની કરુણા જ અમારું બળ છે. આપની દિવ્યતા જ અમારી માનવતાના ઉધ્ધારનો સેતુ છે. આપની એ કરુણા અમારી અપાર શક્તિ છે, અમારું બળવાન સામર્થ્ય છે. ભક્તો અને ભગવાન વચ્ચેની આવી પ્રેમલીલા એ એક મહાન ઉત્સવ છે. આવા અનેક મહોત્સવો જગતનું માંગલ્ય રચો, વિશ્વનું માંગલ્ય લહેરાવો એવી અમારી અબુધ જનતાની આરઝૂ છે. અમર તપો આપનું અવધૂતી સામ્રાજ્ય !"

પ્રવચન પૂરું થતાં ભક્તોની આંખો ચૂઈ પડી. ભક્તોને સ્વસ્થ કરવા કરુણાસાગર પૂજ્યશ્રીએ માસ્ટર વસંતને-

"અબ ખૂબ હસો અબ ખૂબ હસો"વાળું ભજન ગાવા કહ્યું. મા. વસંતે ગમ્મત કરવા માટે પહેલી બે પંક્તિ સોરઠામાં ગાઈ અને તેમાંય "રોતે હો ઈસ વિધ ક્યોં પ્યારે"વાળી લીટી તો જાણે રડતા હોય તેમ ગાઈ. આ સાંભળી આખો ભક્ત સમુદાય હસી પડ્યો. પૂજ્યશ્રી પણ હસ્યા. ત્યાર પછી "ના દોસ્ત-દુશ્મન કોઈ હમારા" વાળું ભજન ગાયું.

છેલ્લે છેલ્લે ભક્તોને સંબોધન કરવા પૂજ્યશ્રીને વિનંતી કરવામાં આવી.

પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ ભાવવાહી આર્દ્ર સ્વરે શરૂ કર્યું,

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

"વ્હાલાં આત્મસંતાનો !

દરેક પળે, દરેક સ્થળે, દરેક અવસ્થામાં પરમ કારુણિક પરમાત્માની ઉપસ્થિતિ અનુભવો. હરતાં-ફરતાં, ઊંઘતાં-જાગતાં, ઊઠતાં-બેસતાં કે કામ કરતાં એના સાંનિધ્યનો સાક્ષાત્કાર કરો, શ્વાસેશ્વાસે એની હસ્તીનું અનુસ્મરણ કરો અને નસેનસમાં એનો અનાહત પદધ્વનિ સાંભળો.''

''રામ કહો કે રહેમાન કહો, ઈષ્ટ કહો કે ક્રાઈષ્ટ કહો, કૃષ્ણ કહો કે કરીમ કહો, દત્ત કહો કે દાતાર કહો, વિભુધ કહો કે બુદ્ધ કહો, આતમ કહો કે પ્રીતમ કહો, ઈશ્વર કહો કે અલ્લા કહો, ગૉડ કહો કે ગણેશ કહો, અઉમેઝદ કહો કે આત્મમસ્ત કહો, પરબ્રહ્મ કહો કે પરમેશ્વર કહો, વિશ્વાત્મા કહો કે વાસુદેવ કહો, શિવ કહો કે પીવ કહો, રંગ કહો કે રબ કહો, પુરુષોત્તમ કહો કે પારસનાથ કહો, ભગવતી કહો, મેરી કહો, મરિયમ કહો કે માતા કહો કે બીજું કાંઈ કહો, પુલ્લિંગ, સ્ત્રીલિંગ કે નપુંસકલિંગી, ફાવે તે નામથી એને પોકારો, જે કાંઈ છે તે એ જ છે. અનંત નામોમાં એ એક જ અખિલાધાર, અનામી રહેલો છે. અનન્તરૂપમાં એ એક જ અરૂપી લપાયેલો છે.

પર્વતોમાં એનું સ્થાણુત્વ નિહાળો, નદીઓમાં એની દયાર્દ્રતા અનુભવો, સૂર્ય, તારા, નક્ષત્રોમાં એના ક્ષણે ક્ષણે નવીનતાભર્યા સૌંદર્યની ઝાંખી કરો. પ્રાણીમાત્રમાં એ હરતાફરતા સત્યં શિવં સુન્દરમને પિછાણો. જાતિજાતિમાં એ અજાતને જોતા શીખો. તમારું સર્વ વસ્તુ-રોમેરોમ એનાથી ભરી દો. તમારું બધું જીવન એનાં અસ્તિત્વથી ઓતપ્રોત બનાવો, તદ્રુપ થાઓ, તન્મય બનો !!''

''હાથથી એના મંગલકાર્યમાં સાથ દો. પગથી એના આશીર્ધામમાં ડગ માંડો. મુખથી એનું પુણ્ય નામ ઉચ્ચારો. શબ્દે શબ્દમાં એનો રણકાર સાંભળો. ત્વચાથી સર્વત્ર એની મૃદુતાનો સ્પર્શ કરો !

''એક શબ્દ એવો ના ઉચ્ચારો જેથી એના વિશ્વ સંગીતમાં ક્ષોભ ઉત્પન્ન થાય. એક કદમ એવું ન ઉઠાવો, એક કર્મ પણ એવું ન કરો જે એની સમક્ષ ન કરી શકો. એક વિચાર પણ એવો ના ઊઠવા દો, એક શ્વાસ પણ એવો ના લો, જેથી એની વિશ્વશાંતિમાં તલપુર પણ વિક્ષેપ ઊભો થાય.''

''અહંનો અંચળો ફેંકી દઈ એક નિર્દોષ, નિરપેક્ષ, નગ્ન બાળકની માફક, નિર્દંભ, દિગંબર ડિંભની જેમ એની સમક્ષ ઊભા રહો. માગણની માફક હરગિઝ નહિ. 'આ આપ, તે આપ'ની વૃત્તિથી કદી નહીં. નશ્વર જગતમાં એ નાટકી નટવરની રમતનું રમકડું થઈને રહો—ને જુઓ શી મજા આવે છે? એના પગનો ફુટબોલ થઈને ઊછળો ને જુઓ કે એના અનંત ઐશ્વર્ય આકાશમાં તમે કેવા ઊડો છો? જગત કે જગદીશ કોઈની પાસે માગણની કશી કિંમત નથી. કદાચ બટકું મળે તો પણ તિરસ્કારથી—પરાયા બુદ્ધિથી. પણ નિર્દોષ બાળકને જોતા જ દુશ્મનમાં પણ આત્મીય ભાવ પ્રગટ થાય છે. એ ખૂબ યાદ રાખો, વિશ્વ બાપની અનંત સમૃદ્ધિના વારસ હોવા છતાં કોઈ અશરણ અનાથની માફક ભિખારીવેડા શેં આચરો છો? ઊઠો, જાગો અને તમારા સ્વયંભૂ હક્કની જાણ સાથે એ અનાદિ હક્કની—વિશ્વંભર પરમાત્માની અનંત ઐશ્વર્ય ભરી છાયામાં વિનમ્ર થઈ બાળભાવે બાંગ પોકારો ને એની અખંડ યાદમાં નિર્ભય, નચિંત થઈ મસ્ત વિચરો ને તમારી જન્મજાત બાદશાહતનો ઉપભોગ લો.

સર્વે વૈરવિનિર્મુક્તાઃ પરસ્પર હિતૈષિણઃ ।
સ્વસ્થાઃ શાન્તાઃ સમૃધ્ધાશ્ચ સર્વે સન્ત્વકુતો ભયઃ ॥
ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ।

બધા ભક્તો ચિત્રવત્ સ્તબ્ધ બની પૂજ્યશ્રીની અવધૂતી વાણી પી રહ્યા. તેમનાં અંતઃકરણમાં આત્મીયતાની રેલ આવી. ભક્તો એવા તો તલ્લીન થઈ ગયા કે ક્યારે પૂજ્યશ્રીએ સમાપન કર્યું તેનો ખ્યાલ સુદ્ધાં ના રહ્યો. પૂજ્યશ્રીના એક એક શબ્દોમાં ઓજસ, આત્મશ્રદ્ધાનો રણકો, માધુર્ય અને 'સ્વ'ની ખુમારી લહેરાતી હતી.

બ્રાહ્મણોને યોગ્યતા પ્રમાણે દક્ષિણા અને વસ્ત્ર આપ્યા.

શાહોના શાહને શોભે તેમ અવધૂતે બધાને આપ્યું. સમારંભના અંતે નદીના ભાઠાની પેલે પાર આતશબાજીનો કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો.

આનંદને હિલોળે ચઢેલો માનવમહેરામણ મહાપ્રસાદ માટે આવ્યો. મોટાં મોટાં બે ખેતરોમાં મહાપ્રસાદની વ્યવસ્થા ગોઠવાઈ હતી. સાંજે સાડા સાત વાગે જમણવાર ચાલુ થયો. જ્યારે છેલ્લી પંગત ઊઠી ત્યારે સવારના ચાર વાગ્યા હતા. દોઢેક લાખ પતરાળા મંગાવ્યા હતા. તેમાંથી માત્ર વીસ હજાર પતરાળા બચ્યા હતા.

ડભોઈના એક તબીબે કહ્યું-

''આ ષષ્ટિપ્રવેશ મહોત્સવ અલૌકિક અને દિવ્ય હતો. તેમાં અનુપમ દશ્યો, શિસ્ત, સંયમ, વ્યવસ્થા, સ્વચ્છતા, ધર્મકર્મ, ઉતારો, સત્કાર, વિનય, ભોજન બધું જ બધું જ સર્વોત્કૃષ્ટ હતું. આ મહોત્સવ જેણે ના જોયો—ના માણ્યો, ના જાણ્યો તેની જિંદગી એળે ગઈ.''

મૂળ વલસાડના અને નવસારીમાં વસતા વકીલ જોમયતરામ નરભેરામ અધવર્યુ અને અવધૂતી પ્રકાશન સમિતિના મંત્રી રામજીભાઈ નાયકે 'અવધૂતી મસ્તી' નામનું પુસ્તક કારતક સુદ નવમીને દિવસે પ્રસિદ્ધ કર્યું. લગભગ હજાર પાનાનો આ ગ્રંથ ત્રણ ખંડમાં છપાવ્યો. આ ગ્રંથમાં પૂજ્યશ્રીનાં ૬૦ જેટલાં ભજનો-સ્તુતિઓ લઈ તેની ઉપર સુંદર વિવેચન કરેલું છે.

કારતક સુદ દશમને દિવસે સત્યદત્ત કથા રાખી.

ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ જેવો આ રંગજયંતી મહોત્સવ ભક્તોએ મનભેર ઉજવ્યો. પૂ. ગોવિંદલાલ ઉપાધ્યાયે એક સુંદર દોહરો રંગલીલામૃતમાં આલેખ્યો છે-

''વર્ણન એનું શું કરું, થાય કલમ લાચાર
શું લખું શું ના લખું, થાય ક્ષુબ્ધ વિચાર.''

કેટલી સચોટ વાણીમાં જયંતીની ભવ્યતાને પૂ. ગોવિંદલાલે એક નાના સરખા દોહરામાં ઉતારી દીધી છે. એ રંગજયંતીનો આનંદ, ઉલ્લાસ, પવિત્રતા, ભવ્યતા વગેરે વર્ણનાતીત છે. એ માત્ર અનુભવગમ્ય જ છે અને તે ઉત્સવની અંતર્ગત આધ્યાત્મિક ઊંચાઈઓ માત્ર અનુભૂતિનો વિષય છે.

સં. ૨૦૧૪ની દત્તજયંતી સિદ્ધપુરમાં ઉજવી. સિદ્ધપુરથી પાછા ફરતાં પૂજ્યશ્રી

એક દિવસ અને બે રાત સરખેજમાં રહ્યા હતા.

એક દિવસ ચોમાસાના દિવસોમાં પૂજ્યશ્રી રતનલાલને લઈને રેવા કિનારે ફરવા નીકળ્યા. વાતો કરતાં કરતાં કેટલું ચાલ્યા તેનો ખ્યાલ ના રહ્યો. જ્યારે ખ્યાલ આવ્યો ત્યારે તેઓ રેવા તીર પર આવેલા અરણ્યેશ્વર મહાદેવના મંદિર સુધી આવી ગયા હતા. તેઓ મંદિરમાં ગયા. ચારેકોર લહેરાતી હરિયાળી, રેવાનો કિનારો, એકાંત જગ્યા, ધીમો શીતલ પવન, પક્ષીઓનું મધુર કલરવ, રૈવાલ ચાલે ચાલ્યા જતાં રેવાનીરનો સુમધુર નિનાદ વગેરે નીરખી પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું-

"મહાત્મા, અહીં થોડા દિવસ રહી જઈએ."

"હા બાપજી."

બન્ને જણે મહાદેવમાં ધામા નાખ્યા. મંદિરની સામે એક પાકો ઓસારો હતો. અરણ્યેશ્વર મહાદેવથી થોડું દૂર ટીટોદરા નામનું ગામ હતું. તેમાં પૂજ્યશ્રીના પરમ ભક્ત મહીજી ભગત રહેતા હતા. મહીજી ભગતને કોઈકે કહ્યું કે, 'મહાદેવમાં બાપજી આવ્યા છે.' એ સાંભળતાની સાથે મહીજી ભગત દોડ્યા અને પહોંચ્યા. મહાદેવમાં આવીને સીધા તેઓ પૂજ્યશ્રીનાં પગમાં પડ્યા અને આંખોમાં આંસુ સાથે બોલ્યા-

"બાપજી, આજે તો મારે ત્યાં સોનાનો સૂરજ ઉગ્યો. આપ મારે ગામ પધાર્યા. હવે આપ મારું ઘર પાવન કરો."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :-

"ભગત, મારું અનુષ્ઠાન પૂરું થશે એટલે તમારે ત્યાં આવીશ. હમણાં હું અહીં જ રહેવાનો છું." થોડી મીઠી રકઝક પછી ભગત માની ગયા. પછી હાથ જોડીને પ્રાર્થના કરી.

"બાપજી, આપની સેવામાં મને રતનલાલની સાથે રહેવા દો."

પૂજ્યશ્રીએ મલકાતે મુખડે અનુમતિ આપી.

પૂજ્યશ્રી પોતાની સાધનામાં લાગી ગયા.

પૂજ્યશ્રીનું નાનું-મોટું કામ, મંદિરની સાફસૂફી, નદીએથી પાણી ભરી લાવવું, ગામનાં ફેરા-આંટા વગેરે ભગતે સ્વીકારી લીધું અને રતનલાલ પૂજ્યશ્રી માટે ભિક્ષા બનાવતા અને અન્ય જરૂરી કામકાજ કરતા.

બે-ત્રણ દિવસ ગયા. એક રાત્રે ભયંકર વાવાઝોડું આવ્યું. આકાશ કાળું ડિબાંગ થઈ ગયું. ચારેબાજુ ઘનઘોર અંધારું થઈ ગયું. વાદળોનો ગડગડાટ કાન ફાડી નાંખવા લાગ્યો. અતિ ભયંકર વીજળી આકાશમાં લબકારા લેવા લાગી. દીવો સળગી જ ના શકે તેવી સ્થિતિ સર્જાઈ. પવન સુસવાટા મારવા લાગ્યો અને એકદમ અનરાધાર વરસાદ તૂટી પડ્યો. ચારેબાજુ ઘોર અંધકાર અને તેમાં આકાશમાં વીજળીના લપકારા જાણે આખી પૃથ્વીને બાળીને ભસ્મ કરવા માટે તલપાપડ થઈ ગઈ. ભયંકર જોરથી વરસતા વરસાદને કારણે ચારેબાજુ જળબંબાકાર થઈ ગયું. વૃક્ષોમાંથી પસાર થતો પવન સુસવાટા મારતો હતો.

ઓસારામાં સૂતેલા રતનલાલ અને મહીજી ભગત ગમે તેમ કરીને મંદિરમાં જ્યાં પૂજ્યશ્રી હતા ત્યાં આવ્યાં. તેમણે પૂજ્યશ્રીને બૂમો મારી.

"બાપજી...બાપજી..."

પરંતુ ભયાનક સુસવાતાં પવનનાં અવાજને કારણે, આકાશમાં ગરજતાં વાદળાંને કારણે, ભયંકર સાંબેલાધાર વરસાદને કારણે તેમની બૂમો કાજળઘેરી રાતમાં ક્યાંય લુપ્ત થઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રી ક્યાં છે તે જ ખબર પડતી ન હતી. એટલામાં આકાશમાં ભયંકર વીજળીનો ચમકારો થયો અને તેનાં તેજ ચોમેર વ્યાપી ગયા. પૂજ્યશ્રી મંદિરમાં ખુલ્લી જગ્યામાં મૂકેલા પથ્થર પર બેઠા હતા અને વરસાદમાં પલળતા હતા. તેમના વદન પરથી તેજ વરસતું હતું. તેઓનું મોં મીઠું મલકાતું હતું. પૂજ્યશ્રી ખૂબ જ ધ્યાનથી બધું નિહાળતા હતા. મેઘનું ભયંકર તાંડવ, પ્રકૃતિનું રુદ્ર સ્વરૂપ, રુદ્ર દેહા નર્મદાનું પ્રચંડ રૂપ આ બધા સાથે પૂજ્યશ્રી એકરૂપ થઈ ગયા હતા. તેમના શરીર પર પડતી જોરદાર વરસાદની ઝડીઓ પ્રભુનો પ્રસાદ સમજી અંગીકારતા હતા. અત્યંત ભીષણ વાતાવરણમાં કાળજું થથરાવી દે તેવી મેઘગર્જનાઓને પૂજ્યશ્રી અનાહત નાદ સમજી તેમાં તન્મય થઈ ગયા હતા. ચારે દિશાઓ ચીરી નાખતા ઠંડા સુસવાતા પવનોને પૂજ્યશ્રી પોતાની આગવી અવધૂતી રીતે માણતા હતા.

ભગત અને રતનલાલ પૂજ્યશ્રીનું ક્યારેય નહીં જોયેલું અલૌકિક, દિવ્યાતિ દિવ્ય, અદ્વિતીય સ્વરૂપનાં દર્શન કરી બે-ચાર પળ તત્કાલીન પ્રકૃતિની ભિષણતા વિસરી ગયા અને તેમનાં મસ્તકો આ પૃથ્વીને પાટલે વિચરતા સાક્ષાત્ શંકરને પ્રણમી રહ્યા. એટલામાં વરસાદની જોરદાર થપાટ લાગી અને બન્ને જણ જાગ્રત થઈ ગયા અને પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા. પૂજ્યશ્રીની નજીક જઈને બોલ્યા-

"બાપજી, ઓસારામાં પાણી નથી પડતું ત્યાં ચાલો."

પૂજ્યશ્રી અલૌકિક, નાભિમાંથી ઉદ્ભવેલા મેઘગંભીર અવાજે બોલ્યા-

"અરે મહાત્મા, જુઓ તો ખરા ! પ્રકૃતિ કેવી સરસ રીતે નીખરી રહી છે ! એ આજે મન મૂકીને મારી પાસે તાંડવ નૃત્ય કરવા આવી છે. મને જોવા દો, માણવા દો, મારા શરીરનાં અણુએ અણુમાં એની ભવ્યાતિ ભવ્ય ભયંકરતાને ઓતપ્રોત થઈ જવા દો."

મહીજી ભગત અને રતનલાલ કાંઈ સમજ્યા નહીં એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"મહાત્મા, તમે જાવ, આરામ કરો. મને તો અહીં જ સુખ છે. આજે આખી રાત મારે પ્રકૃતિ સાથે વાતો કરવી છે. જાવ."

બંને ભક્તો મને-કમને ઓસારામાં ગયા.

પૂજ્યશ્રીએ આખી રાત પ્રકૃતિનું તાંડવ માણ્યું. સવાર પડી. હજુ ચારે બાજુ ઘટાટોપ વાદળો હતાં. વરસાદ થોડો થાક્યો લાગતો હતો. વાયરો થોડો પોરો ખાતો હતો. પરંતુ બાપજી હજી આ તાંડવથી ધરાયા ન હતા. તેઓ માત્ર બેસી રહ્યા હતા. તેમની નિર્મળ મોટી ચમકતી આંખો પ્રકૃતિ તરફ અનિમેષપણે જોયા કરતી હતી.

અને જાણે પેતરો લેવા માટે સહેજ વિરામ લીધો હોય તેમ વરસાદની ઝડીઓ, પવનનાં સુસવાટા, વાદળાંની ગર્જનાઓ અને વીજળીના ભયાનક ચમકારા. વળી પાછા ગગન ઘુમટે તાંડવ નૃત્ય કરવા લાગ્યા અને પૂજ્યશ્રી વળી પાછા એ જ અવધૂતી આનંદમાં

ગરકાવ થઈ ગયા.

થોડી વારમાં કેટલાક માણસોનું ટોળું ગામમાંથી કાદવ ખુંદતું ખુંદતું આવ્યું. તેઓ બૂમો મારતા હતાં કે -

"બાપજી, નર્મદામાં ઘોડાપૂર આવે છે." લોકો નજીક આવે તે પહેલાં જ રતનલાલ અને ભગતે જોયું કે રેવાનાં પાણી છેક મંદિરનાં પગથિયાં સુધી આવી ગયા હતા. એટલે તેઓ દોડતાં મંદિરમાં આવ્યા અને ખૂબ મોટેથી બોલ્યા-

"બાપજી, ઘોડાપૂર આવે છે. ગામમાં ચાલો." બન્ને જણ ખૂબ ગભરાઈ ગયા હતા. પૂજ્યશ્રીએ માત્ર બે પળ માટે પ્રકૃતિ તરફથી નજર ખસેડી અને રતનલાલ સામે જોયું.

રતનલાલ બોલ્યા -

"બાપજી, હમણાં મંદિરમાં પાણી પેસી જશે." પૂજ્યશ્રીએ વળી પાછી પ્રકૃતિ તરફ નજર નોંધી. રતનલાલ અધીરા થઈ ગયા. તેઓ બોલ્યા-

"બાપજી, ગામલોકો લેવા આવ્યા છે. હમણાં મંદિરમાં પાણી ભરાઈ જશે. આપણે બચી નહીં શકીએ."

પૂજ્યશ્રીએ રતનલાલ સામે જોયું અને ખડખડાટ હસી પડ્યા. પછી બોલ્યા-

"કેવી વાત કરો છો? કોઈ દિવસ બચવા માટે માનો ખોળો છોડાય? માના ખોળા જેવી સલામત જગ્યા દુનિયામાં બીજે ક્યાંય છે ખરી? પ્રેમવત્સલા મા રેવાનો પાલવ પકડીને બેઠેલા તેના લાડલાને કોઈ ભય હોય ખરો? અને કદાચ માને તેનાં લાડલાને પોતાના ખોળામાં સમાવવો હોય તો માના ખોળા જેવું બીજું અદકેરું સ્થળ ત્રિભુવનમાં ક્યાંય સંભવે ખરું? રતનલાલ, ભગત બધા લોકોને ગામમાં મોકલી દો. તમે પણ જાવ. મને મારી મા પાસે સંગત કરવા દો."

એટલું કહી પૂજ્યશ્રી વળી પાછા એ અલૌકિક ભયાનકતાથી ભરપૂર તાંડવની દિવ્યતાને નીરખી રહ્યા.

એટલી વારમાં તો ધસમસતાં પાણી મંદિરમાં ઘૂસી ગયા. અત્યંત તીવ્રતાથી ઘુમરિયો ખાતાં પાણી મંદિરમાં પેસી બધું ઘમરોળવા લાગ્યાં.

ગામલોકો ગામ ભેગા થઈ ગયા. રતનલાલ બોલ્યા -

"બાપજી, ગામલોકો ગયા. હજી પણ આપણે નીકળી શકીશું."

"અરે મહાત્મા, તમેય ખરા છો. હજી તો મા પાસે મારે સંવાદ કરવાનો બાકી છે. તમે બન્ને જાવ મારી ચિંતા ના કરો."

બન્ને જણ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં પડી ગયા અને બોલ્યા-

"અરે મારા પ્રભુ, આપને આ સ્થિતિમાં મૂકી અમારાથી જઈ શકાય જ કેવી રીતે? અમે તો અમારું સર્વસ્વ આપને જ સમર્પી દીધું છે. પછી અહીંથી જવાની વાત જ ક્યાં આવી? અમે તો આપની પાસે જ રહીશું. જે આપનું થશે તે અમારું થશે." કહીને બન્ને જણ પૂજ્યશ્રીની પાછળ બેસી ગયા.

આકાશ મન મૂકીને સાંબેલાધારે વરસતું હતું. ચારે કોર વાદળામાંથી લપકારા મારતી વીજળીઓ ભલભલાના હાંજા ગગડાવી દે તેવી હતી. આખા બ્રહ્માંડને ધ્રુજાવી દે તેવો ભયાનક ગગડાટ કાળજા કંપાવી દેતો હતો.

પૂજ્યશ્રી અત્યંત પ્રસન્ન મુદ્રામાં સહેજ પણ આંખનું મટકું માર્યા વગર પ્રકૃતિની ભીષણતાનું પાન કરતા હતા.

અને તેમની પાછળ સમર્થ ગુરુના સમર્થ શિષ્યો પણ ગાંજ્યા જાય તેવા ન હતા. એ લોકો પણ ભયને ભોમાં ભંડારીને મોતના લલકારને પડકારવા લાગ્યા હતા.

એટલામાં તો પાણી ખૂબ ચઢ્યા. ભયંકર ઘુમરિયો ખાતા પાણી ત્રણે જણની આસપાસ ફરી વળ્યાં. પાણી ક્યારે ત્રણેને ખેંચી જશે તેની કોઈ ગણતરી ના રહી. કદાચ પળ-વિપળમાં ત્રણે જણ ફંગોળાઈ જઈ નદીના ભયંકર પ્રવાહમાં ખોવાઈ જશે તે નિર્વિવાદ હતું. ત્યાં તો અત્યંત સ્વાભાવિકતાથી મલકાતા મુખે, ભક્તિભાવથી નીતરતા નયને પૂજ્યશ્રીએ બેઠાં બેઠાં જ રેવાજલની અંજલિ હાથમાં લીધી. થોડી ક્ષણો માટે તેમના હોઠ ફફડ્યા. શું બોલ્યા તે કોઈ સમજ્યું નહીં અને પૂજ્યશ્રીએ અંજલિ આપી.

અને બેફામ રીતે વધી રહેલા નીર વધતા અટકી ગયા. અરે ઓસરવા લાગ્યા અને એટલા ઓસરી ગયા કે મા રેવા તેના મુખ્ય પ્રવાહમાં વહેવા લાગી.

રતનલાલ અને મહીજી ભગત ગાંડા જેવા થઈ ગયા. બન્ને પૂજ્યશ્રીનાં ચરણોમાં આળોટી પડ્યા. પૂજ્યશ્રીના પગ પકડી આંસુનો અભિષેક કરી રહ્યા.

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા. પછી બોલ્યા- "અરે રતનલાલ, મેં મા રેવાની પરિક્રમા કરી હતી ને એટલે એણે મારી પરિક્રમા કરી. મા તે કોઈ દિવસ દેવું બાકી રાખતી હશે?"

એમ કહી પૂજ્યશ્રીએ રેવાને વંદન કર્યા.

ગુરુદેવ તો ગુરુદેવ જ છે. એ તો મહાસમર્થ છે જ. તેઓ તો કાળનાય કાળ મહાકાળ પાસે સીધી વાતો કરે તેવા શક્તિશાળી છે, પણ રતનલાલ અને મહીજી ભગત તો સામાન્ય માનવી હતા ને? તેમને તો ડર લાગતો હતો ને? આ ભયાનક તાંડવ જોઈ તેમનું હૃદય થડકી ગયું હશે ને?

પણ ના, ગુરુદેવ તરફની અનન્ય શ્રદ્ધાએ એમને માનવમાંથી મહામાનવની કક્ષામાં મૂકી દીધાં. તેમની ગુરુભક્તિએ તેમને મૂઠી ઊંચેરા ભક્તોની હરોળમાં મૂકી દીધા. કેવી અનન્ય ગુરુભક્તિ! ગુરુદેવનાં ચરણોમાં તન, મન, ધન અર્પણ કરવાની માત્ર ખોખલી વાતો નહીં, પરંતુ હૃદયનાં અંતઃસ્તલથી ગુરુદેવને સમર્પિત થઈ જવાની અને પોતાના પ્રાણ પાથરવાની ઉત્કટ ભાવના એ ભક્તોમાં હતી. ગુરુદેવને તો પ્રણામ હોય જ પરંતુ આવા ભક્ત શિરોમણીને લાખો વંદન કરતાં પુલકિત થઈ જવાય છે.

આ કાંઈ સદીઓ પુરાણી કોઈ વાતો નથી. માત્ર થોડા દસકાઓ પહેલાની નક્કર હકીકત છે. આવા ગુરુભક્તો થોડા જ વર્ષો પહેલા પૃથ્વીને પાટલે વિહાર કરી ગયા.

દીપકની ગુરુભક્તિની વાત તો જુગ જુગ જૂની થઈ ગઈ. એ તો છેક સતયુગની વાત હતી. પરંતુ આજના હળાહળ કળયુગમાં આવા ભક્તો મા ભોમકા જણે તે ખૂબ આનંદની વાત છે.

વળી, ગુરુદેવ પણ કેવા? પોતાના સમર્થ શિષ્યોની કસોટી કરવા આખી રાત

વરસતા વરસાદની ઝડીઓમાં બેસી રહી પ્રકૃતિનાં રુદ્ર સ્વરૂપ સાથે અલપઝલપ વાતો કરે, અંગને ચીરી નાખતાં પવનનાં તીક્ષ્ણ સુસવાટા શરીર પર ઝીલે, આંખો નબળી હોવા છતાં વીજળીનાં પ્રચંડ ચમકારા સહે અને આખી રાત ભયંકર યાતનાઓ વેઠે. એ ગુરુદેવ અને ગુરુભક્તને કોટી કોટી પ્રણામ.

નારેશ્વર ખાતે પૂજ્યશ્રીની ૬૦મી જયંતી અત્યંત ધામધૂમથી ઉજવાઈ ગઈ. હજી હમણાં જ ગયો હોય તેમ તે ઉત્સવ ભક્તોનાં માનસપટ પર રમ્યા જ કરતો હતો. એમ કરતાં કરતાં ગુરુપૂર્ણિમા આવી ગઈ. હવે બધા ભક્તોને થયા કરતું કે પૂજ્યશ્રીના ષષ્ટિપ્રવેશ જેવી જ ષષ્ટિપૂર્તિ ઉજવાવી જોઈએ. બધા અંદર અંદર ચર્ચા કર્યા કરતાં. કેટલાક પૂજ્યશ્રીની ૬૧મી જયંતી પણ નારેશ્વરમાં ઉજવાય તેવા મતના હતા. બીજી એક વાત એવી પણ આવી હતી કે જુદાં જુદાં ૬૧ ગામોમાં જયંતી ઉજવાય અને પૂજ્યશ્રી તેમને ફાવે તે એક ગામમાં પહોંચી જાય. આ વાતને પણ ઝાઝુ બળ ન મળ્યું.

આમ ૬૧મી જન્મજયંતી ઉજવણી માટે જાત જાતનાં સૂચનો આવ્યાં. પરંતુ છેવટે ડાકોરમાં જયંતી ઉજવવી તેવું નક્કી થયું.

ડાકોરમાં ૬૧મી રંગજયંતી ઉજવવાની તેવા સમાચાર વાયુવેગે ગામેગામ પહોંચી ગયા. આખાય ગૂજરાતમાં ઉલ્લાસની, આનંદની એક લહેરખી પ્રસરી ગઈ.

આ સમાચાર ડાકોરમાં પણ પહોંચી ગયા. સીનોર તાલુકાના મીંઢોળ ગામના શ્રી નાગજીભાઈ કાળીદાસ પટેલ જેઓ ડાકોર પાસે હરિપુરામાં રહેતા હતા. તેમને પણ આ સમાચાર મળ્યા. તેમણે તેમના મિત્રશ્રી મહાલક્ષ્મી જીનીંગ ફેક્ટરીના શેઠને વાત કરી. શેઠે ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક પોતાની જગ્યા વાપરવાની અનુમતિ આપી. તે જ પ્રમાણે મહાલક્ષ્મી જીનીંગ ફેક્ટરીની બાજુમાં આવેલી ભગત જીનીંગ ફેક્ટરીવાળા પણ તૈયાર છે તેવી વાત સાંભળવામાં આવેલી.

સં. ૨૦૧૪ના આસો માસમાં નારેશ્વરથી ડૉ. વાણીસાહેબની રાહબરી હેઠળ દસ સભ્યો ડાકોર પહોંચ્યા. તેઓ સીધા ભગત જીનીંગ ફેક્ટરીમાં ત્યાંના શેઠશ્રી પરસોત્તમભાઈ અને મણીભાઈને મળ્યા. શેઠે ખૂબ સારું સ્વાગત કર્યું અને પોતાની ફેક્ટરીની જગ્યા મહોત્સવ માટે વાપરવા આપવાની હા પાડી.

ત્યાંથી આ દસ જણની મંડળી મહાલક્ષ્મી જીનીંગ ફેક્ટરીમાં ગઈ. તેમણે પણ ખૂબ સારું સ્વાગત કરી ખૂબ હર્ષભેર પોતાની જગ્યા આપવાની હા પાડી. તેમણે બધા જ પ્રકારની મદદ કરવાની તૈયારી બતાવી.

ડાકોરમાં દત્તભક્ત કોઈ ન હતું. દત્ત ભગવાનનું મંદિર હતું, પરંતુ લોકો દત્તભક્તિમાં ઓતપ્રોત નહીં. વળી અહીં રંગભક્ત તો કોઈ જ નહીં. એટલે ડાકોરમાં મહોત્સવ યોજવો એ એક સાહસ જ હતું.

'અકિંચન'નો વૈભવશાળી અવધૂત, 'અપરિગ્રહ'નો ભેખધારી સમ્રાટ, પોતાની જન્મજયંતી સ્વયં મહાલક્ષ્મીનાં સ્વામી રણછોડરાયને ત્યાં ઉજવશે. એક વૈભવનો સ્વામી બીજો ત્યાગનો સ્વામી. એક બાજુ વિષ્ણુનો વૈભવ બીજી બાજુ શંકરનો ત્યાગ. પરંતુ કહ્યું છે કે -

"શિવસ્ય હૃદયં વિષ્ણુઃ, વિષ્ણાશ્ચ હૃદયમ્ શિવઃ ॥" બન્ને એકરૂપ છે. "એકો દેવો કેશવો વા શિવો વા।" તેમ અવધૂતજી અને રણછોડજીએ પોતાની એકરૂપતા પ્રતિપાદિત કરવા લીલા કરવાનું નક્કી કર્યું હતું.

લગભગ ૩૦-૪૦ વીઘાનો વિસ્તાર ધર્મમેળા માટે તૈયાર થવા લાગ્યો. અત્રે અદ્વિતિય 'અવધૂત નગર' વસવા લાગ્યું.

યજ્ઞમંડપ, વેદી, લાઈટની વ્યવસ્થા વગેરે તૈયારીઓ થવા લાગી. વડોદરાના ઠાકોરલાલે આબેહુબ સ્થાન દેવતા રણછોડરાયની ઘીની મૂર્તિ બનાવી, જે સુંદર સફેદ સંગેમરમરની હોય તેવી ઓપતી હતી. સાથે સાથે મંગલમૂર્તિ ગણપતિની તથા ઉપાસ્ય દેવ દત્તાત્રેયની ઘીની મૂર્તિઓ બનાવી. મૂર્તિઓ એટલી સુંદર અને આબેહુબ બનાવી હતી કે જોનારને એમ જ લાગે કે મૂર્તિ હમણાં બોલી ઊઠશે.

પ્રદર્શન વિભાગમાં નૃસિંહાવતાર, વામનાવતાર, રામાવતાર, દત્તાવતાર, કૃષ્ણાવતાર વગેરેના ચિત્રો ગોઠવ્યા હતા. ડાકોરના કલાકાર જેઠાભાઈ જયશંકર અને દેવશંકર આશારામે સુંદર રંગોળી પૂરી. અમદાવાદના સિધ્ધહસ્ત ચિત્રકાર જમનાદાસ પ્રજાપતિ અને તેમના પુત્રે પૂજ્યશ્રીને બેસવા માટે સિંહાસન મંડપ તૈયાર કર્યો. આ મંડપ મહાલક્ષ્મી જીનીંગ ફેક્ટરીમાં બનાવ્યો. આ સિંહાસન મંડપ બેનમૂન કલાકારીગરીનો અદ્વિતીય અને અનુપમ નમૂનો હતો. પૂજ્યશ્રીની બેઠકની સામે જ ગોળાકાર રંગોળીમાં વચોવચ હીરાના જેવો તેજસ્વી પ્રકાશ ક્યાંથી આવતો હતો તે એક રહસ્ય માત્ર હતું.

એક એક ફૂટને અંતરે એક એવા ૬૧ દીપસ્તંભ અને તેની ઉપર રંગબેરંગી દીવડાના ઝુમખા ગોઠવ્યાં હતાં.

૬૧ દરવાજા પર આસોપાલવથી શોભતી સુંદર કમાનો હતી. ત્યાંના બધાં વૃક્ષો પર દીપમાળાઓ આરોપી હતી. આ સર્વમાં આસમાની રંગની દીપજયંતી ખૂબ જ નયનરમ્ય હતી. વિષ્ણુયાગના ચિત્રો મૂક્યાં.

યજ્ઞમંડપના પશ્ચિમ તરફ ગિરનારની પ્રતિકૃતિ તૈયાર કરી. તેની તળેટીમાં ગુફા જેવું બનાવ્યું. ત્યાં પૂજ્યશ્રી માટે આસન ગોઠવ્યું. છેક ઉપર દત્ત ભગવાન, નીચે સ્વામીજી અને થોડું નીચે ડાબી બાજુ પૂ.માજીનું ચિત્ર મૂક્યું હતું.

અવધૂતની ગુફા ઉપર શતંજીવશરદ તેવું ચીતર્યું હતું. અમદાવાદના પુરાણીકે અનાજના દાણાથી સુંદર રંગોળી પૂરી હતી.

સં. ૨૦૧૫ના કારતક સુદ ૬થી મહોત્સવ ચાલુ થઈ ગયો.

સમગ્ર મહોત્સવમાં પૂજ્યશ્રીની હાજરી રહે તેવી ભક્તોની અંતરની ઈચ્છા હતી. લાભ પાંચમની સવારે પૂજ્યશ્રી પ્રાતઃકર્મથી નિવૃત્ત થયા. ત્યારપછી પાદુકા મંદિર અને અવધૂતનિવાસની પ્રદક્ષિણા કરી. અવધૂતનિવાસ ઉપરના દત્ત ભગવાન, સ્વામીજી અને શ્રીપાદ વલ્લભને તેમણે પ્રણામ કર્યા. ત્યારપછી પૂ.માજીની કુટિરમાં ગયા. પૂ.માજીને પ્રણામ કરી ડાકોર જવા માટે આજ્ઞા માંગી અને માલોદ સ્ટેશન તરફ જવા નીકળી ગયા. પૂજ્યશ્રી કાયમ માટે નારેશ્વર સ્થાનથી માલોદ સ્ટેશન સુધી જવા-આવવા સાધનનો ઉપયોગ કરતા નહીં.

સ્ટેશન ઉપર ખૂબ ભીડ હતી. ગાડી આવી. ભક્તો ગાડીમાં બેસી ગયા. શ્રી કામતજીને પૂજ્યશ્રીની સૂચના અનુસાર પૂજ્યશ્રીની પાસે બેસાડ્યા. અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્તની પ્રચંડ ઘોષણા સાથે ગાડી ચાલી.

બાજવા સ્ટેશને હિંમતલાલ શેઠનો પૂરો પરિવાર હાજર હતો. પૂજ્યશ્રીની ૫૯મી જન્મજયંતી બાજવામાં હિંમતલાલ શેઠને ત્યાં થઈ હતી. હિંમતલાલે પુષ્પહારથી સ્વાગત કર્યું. બાજવાનો વહેપારી વર્ગ પણ સ્ટેશન પર આવેલો. તેમણે પુષ્પહાર અર્પણ કર્યા.

ગાડી આણંદ આવી. અહીં સાંઈબાબા ગાર્ડે પાદુકાપૂજન કર્યું. પછી પૂજ્યશ્રી ગાડીમાં બેસી ડાકોર આવ્યા. સ્ટેશન પર ડાકોર નગરપાલિકાના પ્રમુખ નટવરલાલ, ભગત જીનીંગના દાસભાઈ, મહાલક્ષ્મી જીનીંગના સી.પી.શાહ વગેરેએ પૂજ્યશ્રીનું ભવ્ય સ્વાગત કર્યું. ત્યારબાદ દેવમંદિરની શણગારેલી ઘોડાગાડીમાં પૂજ્યશ્રીને બેસાડીને નગરયાત્રા નીકળી. પૂજ્યશ્રીનું ૬૧ ધડાકાથી સ્વાગત થયું. ભજનમંડળીઓએ ગગન ગજાવી દીધું.

બરાબર દોઢ વાગે રણછોડજીના મંદિર સામે આવ્યા. દર્શન કરી શોભાયાત્રા આગળ ચાલી. બરાબર પાંચ વાગે ભગત જીનીંગ ફેક્ટરીમાં આવી. ઑફિસમાં આવી સ્વામીનારાયણના ફોટા પર પૂજ્યશ્રીએ હારતોરા કર્યા. ત્યારપછી પુરુષોત્તમદાસે પૂજ્યશ્રીને હારતોરા કર્યા ત્યાંથી નીકળી યજ્ઞમંડપ જોતાં જોતાં પૂજ્યશ્રી મહાલક્ષ્મી જીનીંગ ફેક્ટરીમાં આવ્યા. બન્ને ફેક્ટરીના સંચાલક નરોત્તમભાઈ, મનોરભાઈ વગેરેએ પુષ્પમાળા અર્પણ કરી. ત્યાંથી નીકળી ૬૧ કમાનો જોતાં જોતાં નક્કી કરેલા મુકામ રામબાગ પહોંચ્યાં. અહીં દર્શનાર્થીઓને દર્શન આપી પૂજ્યશ્રી સ્નાનાદિ વિધિમાં પ્રવૃત્ત થયા.

નાહી-પરવારી બહાર બેઠાં અને દર્શનસત્ર ચાલુ થયું. એ દર્શનસત્ર રાતના દસ વાગ્યા સુધી ચાલ્યું. આમ સવારે ત્રણ વાગ્યાથી રાતના દસ વાગ્યા સુધી સહેજ પણ આરામ કર્યા વગર માત્ર સાક્ષીભાવે કર્મરત રહ્યા. જે કાર્ય કરવાનું છે તે જ કર્યા જ કરવાનું છે. સાથે સાથે તેમના આત્મધ્યાનમાં ક્યારેય વિક્ષેપ પડતો નથી. શરીરને આરામ મળે કે ના મળે તેની કોઈ ફરિયાદ નહીં. કદાચ આરામની ખેવના જ નહીં. પ્રવૃત્તિમાં કે નિવૃત્તિમાં સંતપુરુષને કોઈ ફેર પડતો નથી.

અષ્ટાવક્રજીએ કહ્યું છે -

પ્રવૃત્તૌ વા નિવૃત્તૌ વા ધીરસ્ય દુર્ગ્રહઃ ।
યદા યત્કર્તુમાયાતિ તત્કૃત્વા તિષ્ઠતિ સુખમ્ ॥

રાત્રે દસ વાગે પૂજ્યશ્રી સૂઈ ગયા અને બરાબર સવારે ત્રણ વાગે તેમની પાદુકાનો ટપ-ટપ અવાજ વાતાવરણમાં ગુંજી ઊઠ્યો અને સવારે ચાર વાગે સ્નાનાદિથી પરવારી ધ્યાનમાં બેસી ગયા.

સં. ૨૦૧૫ કારતક સુદ ૬થી ષષ્ટિપૂર્તિ મહોત્સવનો પ્રારંભ થઈ ગયો.

વહેલી સવારથી ચહલ-પહલ થવા લાગી. એક બાજુએ સુરીલા સૂરમાં શહનાઈવાદન થતું હતું. મંજીરાના ધ્વનિની સાથે સાથે દિગંબરા-દિગંબરાની ધૂન વાતાવરણમાં ગુંજતી હતી. આજથી બરાબર ૭૨ કલાકની ધૂનનો પ્રારંભ થઈ ગયો હતો. ધૂન

પ્રતિમાઓની સામે શરૂ કરી હતી.

પૂજ્યશ્રી રણછોડરાયનાં મંદિરમાં મંગલા આરતી કરવા બ્રાહ્મણવૃંદ સાથે સૂર્યોદય પહેલાં જ આવી ગયા. મંદિરના પૂજારીવર્ગે પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું. પછી પૂજ્યશ્રી રણછોડરાયજી સામે બેસી ગયા. મંગલા આરતી પછી બહાર આવી દીપમાળા પાસે રાખેલા પાટ પર બેઠા. બ્રાહ્મણો તેમની સામે નીચે બેઠા.

૬૧ બ્રાહ્મણો દ્વારા પૂજ્યશ્રી રચિત ગુરુલીલામૃતનાં ૧૩૯મા અધ્યાય જેમાં ભક્ત બોડાણાનું કથાનક અને ડાકોરજીનું માહાત્મ્ય આવે છે તેનો સમૂહપાઠ શરૂ થઈ ગયો. આ પાઠ ત્રણ દિવસ કરવાનો હતો.

પૂજ્યશ્રી યજ્ઞમંડપમાં આવ્યા. યજ્ઞનો પ્રારંભિક વિધિ પૂજ્યશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં થયો.

પૂજ્યશ્રી પોતાના મુકામ પર ગયા. રામબાગ તરફ જતાં જતાં વચમાં આવેલા મંડપો જોવા લાગ્યા. રંગોળી જોઈને પૂજ્યશ્રી ખૂબ પ્રસન્ન થયા. તેમાં બે મત્તમયૂરની આકૃતિ તથા ગાલીચો જોઈ ખુશ થયા. કલાકારને પૂજ્યશ્રીએ ધન્યવાદ આપ્યા. રામબાગ પાસે દર્શનાર્થીઓની લાંબી હરોળ હતી. દર્શનસત્ર ચાલુ થયું.

બપોરે પૂજ્યશ્રી દત્તમંદિર, કૃષ્ણમંદિર વગેરે સ્થળોએ ગયા. સાંજે આવી યજ્ઞમંડપ પાસે 'ગિરનાર ગુફા'નાં દૃશ્યમાં આસનસ્થ થયા. વિષ્ણુયાગ ચાલતો હતો. બ્રાહ્મણો વિષ્ણુસહસ્ર નામ પઢતા હતા. અગ્નિનારાયણને ભાતની આહુતિ અપાતી હતી. પુરુષ સુક્ત પણ સંભળાતું હતું. શ્રીમદ્ ભાગવતનાં દશમ સ્કંદનું અને શ્રી ગુરુલીલામૃતનું પારાયણ થતું હતું. આ બધા સાથે અખંડનામ સ્મરણ પણ ચાલુ હતું.

આ સમયે ગોવાના શ્રી કામતજીનું વ્યાખ્યાન થયું. વ્યાખ્યાનનો વિષય 'રસના જય' હતો. એની સાથે નામસ્મરણનો મહિમાનું સુંદર પ્રવચન તેમણે મરાઠી ભાષામાં કર્યું. તે પ્રવચનનો ગૂજરાતી અનુવાદ સીનોરના કીર્તનકાર શ્રી સાનેજીએ કર્યો. ઉત્સવસમિતિનાં પ્રમુખશ્રી ડૉ. વાણીએ બન્નેનો આભાર માની શાંતિલાલ ઠાકરને પ્રવચન કરવા વિનંતી કરી. શાંતિલાલ ઠાકરે દત્તોપાસના સંદર્ભમાં પૂજ્યશ્રીને ભાવભર્યા વંદન-પુષ્પો અર્પિત કર્યા.

ત્યારપછી આરતી, મંત્રપુષ્પાંજલી, પ્રસાદ સત્ર પૂરું થયું અને ભક્તો વેરાઈ ગયા. પરગામથી આવનારા ભક્તો માટે ઉત્તમ વ્યવસ્થા હતી. રાત્રે મહાલક્ષ્મી ફેક્ટરીમાં ગરબા થયા. પિત્તળની દીપમાળા ઉપર ૬૧ કોડીયામાં દીવા પ્રગટાવાયા. ભગતની ફેક્ટરીમાં વડોદરાનાં શ્રી બાલકૃષ્ણ શાસ્ત્રીના પુત્ર કીર્તનકાર શ્રી વાસુદેવ શાસ્ત્રીનું કીર્તન ચાલુ થયું. તેમણે સત્સંગનો મહિમા અને દત્ત ભગવાનના ચરિત્રાત્મક કથા પ્રસંગો વર્ણવ્યાં.

લાઉડ સ્પીકરને કારણે પૂજ્યશ્રીને નિદ્રા બરાબર ના આવી. આમ છતાં તા.૧૭મીને કારતક સુદ સાતમને દિવસે સવારે ત્રણ વાગે ઊઠી ગયા. સ્નાનાદિથી પરવાર્યા.

બ્રાહ્મણો વેદઘોષ કરવા આવ્યા પછી બ્રાહ્મણો સાથે પૂજ્યશ્રી રણછોડજીનાં મંદિરે ગયા. આજે પૂજ્યશ્રી રણછોડરાયને કેસરસ્નાન કરાવવાના હતા. પૂજ્યશ્રી પહેલા ગૌશાળામાં

ગયા અને ગૌમૂત્રથી સ્નાન કર્યુ. સામાન્ય સંજોગોમાં કેસરસ્નાન વખતે રણછોડજીનાં દ્વાર બંધ હોય છે. જ્યારે આજે એ દ્વાર ખુલ્લા હતા. પૂજ્યશ્રી કતિપય બ્રાહ્મણો સાથે નિજ મંદિરમાં ગયા. અવધૂતે ઝારીથી કેસરની જલધારા કરી. પછી તેઓ બહાર આવી પાટ પર બેઠા અને ડાકોર માહાત્મ્યના પાઠની શરૂઆત કરી. એ જ લયથી બીજા પાઠકોએ પાઠ કરવા માંડ્યો. ભેગા થયેલા ભક્તોમાં આનંદની લહેર આવી ગઈ. ત્યારપછી પૂજ્યશ્રી ડંકનાથ મહાદેવમાં ગયા. ત્યાં જઈ ડંકનાથ દાદાનાં દર્શન કર્યા.

ત્યારપછી પૂજ્યશ્રી નામયજ્ઞ મંડપમાં આવ્યાં. ત્યાંથી યજ્ઞમંડપમાં ગયા અને ગિરનારી ગુફામાં બેઠા. બરાબર અગિયાર વાગે રામબાગ ખાતે ગયા.

બપોરે પૂજ્યશ્રીના સમકાલીન અને તેમની સાથે જ વિદ્યાર્થીકાળમાં કૉલેજને તિલાંજલી આપનાર અને પૂ.મોટા તરીકે ઓળખાતા સંત પધાર્યા. પૂ.મોટા સેવાલિયાથી નડિયાદ જતા હતા. રસ્તામાં તેમને ખબર પડી કે પૂજ્યશ્રીની ૬૧મી જન્મજયંતી અહીં ડાકોરમાં ઉજવાઈ રહી છે. એ પ્રસંગે પૂજ્યશ્રી અવધૂત મહારાજ અત્રે પધાર્યા છે. પૂ.મોટાને પૂજ્યશ્રીને મળવાનું મન થયું અને તેઓ રામબાગ આવ્યા. બન્ને સંતોના મિલનના દૃશ્યને નિરખનાર હજારો આંખો પવિત્ર થઈ ગઈ. વાતવાતમાં પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વરના ટ્રસ્ટીમંડળને આપેલા સૂત્રની વાત કરી-

સૂત્ર હતું-

''આવે તેને એક સલામ, જાય તેને સો સલામ અને બિલકુલ આવે જ નહીં તેને હજાર સલામ.'' 'આવે' એટલે પૃથ્વી પર જન્મ લે તેને એક સલામ. 'જાય' એટલે મૃત્યુ પામે તેને સો સલામ અને જે બિલકુલ આવે જ નહીં એટલે કે જેનો મોક્ષ થઈ જાય તેને હજાર સલામ.

આ સૂત્ર પૂ.મોટાને બેહદ ગમ્યું અને તે સૂત્ર તેમણે પોતાના આશ્રમમાં લખાવ્યું.

પૂજ્યશ્રીએ અને પૂ.મોટાએ સારો એવો સમય વાતો કરી. પછી પૂ.મોટાએ વિદાય લીધી.

કારતક સુદ આઠમ એટલે ગોપાષ્ટમીને દિવસે પૂજ્યશ્રી સવારે ત્રણ વાગે ઊઠી ગયા. પૂજ્યશ્રી પ્રાતઃકર્મ પરવારીને બેઠાં.

પ્રાતઃકાળમાં જ બ્રહ્મવૃંદ આવ્યું અને વેદઘોષ કર્યો. અખંડધૂનમાં જપ યજ્ઞમાં આજે ''રંગ અવધૂત રે રંગ અવધૂત, નારેશ્વરનો નાથ મારો રંગ અવધૂત'' વાળી ધૂન હતી.

એટલામાં હિંમતભાઈ આવ્યા અને બોલ્યા- ''બાપજી, પ્રભુપ્રેરણાથી હું કાશીથી ગંગાજળના બે ડબ્બા લાવ્યો છું. આપ એનાથી સ્નાન કરો.''

અરે ભગવાનની કેવી કરામત. પૂજ્યશ્રીએ તેમને કેસરસ્નાન કરાવ્યું તો ભગવાને પૂજ્યશ્રીને ગંગાસ્નાન કરાવ્યું.

લગભગ સાડાસાત વાગે ગાયોનું મોટું ટોળું આવ્યું. બધાના આશ્ચર્ય વચ્ચે પૂજ્યશ્રી ગોવાળનો વેષ પહેરી રામબાગના પગથિયાં ઊતર્યા. માથે ગોવાળ જેવી પાઘડી, ખભે કાળો કામળો, બીજા ખભે ડંડો, કમર પર અંગૂછો રાખ્યો અને ગોવાળિયા પહેરે તેવા જોડા પહેર્યા હતા. પૂજ્યશ્રીનો આ વેષ જોઈ ભક્તો આનંદવિભોર થઈ ગયા. કેટલાકની

આંખમાં તો હર્ષના આંસુ આવી ગયા. પૂજ્યશ્રી ગાયોના ટોળામાં આવ્યાં અને ગાયોને પુચકારતા પુચકારતા મહાલક્ષ્મી ફેક્ટરીનાં જુવારના ખેતરમાં લઈ ગયા. ત્યાં ગાયો ચરાવી અને તેટલી જ નિઃસ્પૃહતાથી ગિરનારી ગુફામાં આવીને બેઠાં.

કાર્યક્રમ પૂરો થતાં ભગવતદાસજી મહારાજ અને મોહનદાસજી સંચાલિત પાંજરાપોળમાં ગૌશાળાના સત્સંગ ખંડમાં એક કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો. પૂજ્યશ્રી ત્યાં ગયા. આ પ્રસંગે ડાકોર નગરપાલિકાના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ દિનાનાથ અધ્વર્યુએ સત્કાર કરતા કહ્યું-

''આજનો દિવસ સુવર્ણનો છે. છેલ્લા સો વર્ષમાં આવો કોઈ ઉત્સવ ડાકોરમાં થયો હોય તેવું જાણ્યું કે વાંચ્યું નથી. ભવિષ્યમાં થશે કે કેમ તેની જાણ નથી. આ વખતે સરકારે ગૌશાળાને ગૌચર માટે ૫૦૦ વિઘા જમીન દસ વર્ષ માટે આપી છે. દર વખતે સરકાર માત્ર બે વર્ષ માટે જ આપતી હતી. આ સહાય ઓચિંતી છે.''

સમારંભ પૂરો થયો એટલે ગોપાલ વૃંદ, નાગરિકો અને અવધૂત ગોપાલ ગાયો સાથે સ્ટેશન પર આવેલી પાંજરાપોળે ગયા. પૂજ્યશ્રીની પાછળ આખું ગામ ધૂન કરતું જતું હતું. પાંજરાપોળ આવી. પાંજરાપોળના દરવાજે બે શણગારેલી ગાયો ઊભી હતી. પૂજ્યશ્રીએ તેનું પૂજન કર્યું. ગાયોને કંસાર ખવડાવ્યો. પૂજ્યશ્રીએ ગોપાલનો વેષ દૂર કર્યો જે આહિરે પૂજ્યશ્રીને પાઘડી પહેરાવી હતી, તેને બોલાવી તેને માથે પાઘડી મૂકી. એ આહિર તો ગાંડા જેવો થઈ ગયો. પાછળથી આ પાઘડી ભગત જીનીંગવાળાએ ઉત્સવની સ્મૃતિ તરીકે રૂા.૫૧/- આપીને લીધી. ત્યારપછી ઘણા બધા ભક્તોએ ગમે તેટલી કિંમત આપીને એ પાઘડી ખરીદવાની તૈયારી બતાવી. પરંતુ દાસભાઈએ એ પાઘડી કુંજરાવના શેઠ ત્રિભોવનદાસને ભેટ આપી. ''યોગ્યં યોગ્યાય દાતવ્યં'' એ ન્યાયે પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત શ્રી ત્રિભોવનદાસને યોગ્યતા પ્રમાણે જ અપાઈ હતી. એ પાઘડી અત્યારે પણ કુંજરાવમાં શ્રી અવધૂત વિશ્રામ સ્થાનમાં છે.

બપોરે વિષ્ણુયાગની પૂર્ણાહુતિ હતી. પૂજ્યશ્રી મંડપમાં આવ્યા. યજ્ઞનારાયણને ૬૧ જાતના દ્રવ્ય અને ૬૧ શેર ગાયના ઘીની આહુતિ અપાઈ. પાયસની અયુત આહુતિ સમંત્ર અપાઈ. વિષ્ણુ નામ સહસ્ત્ર, પુંસુક્તના પાઠ પૂરા થયા. સર્વના કલ્યાણ અર્થે પૂજ્યશ્રીએ શ્રીફળની આહુતિ આપી. સમગ્ર વાતાવરણ મંગળ વાદ્યોના ધ્વનિથી ગુંજી ઊઠ્યું. શહનાઈ, ભેરીનાદ, જયનાદ વગેરેથી આખું ગગન ગાજી ઊઠ્યું.

ગોપાષ્ટમીની રાતથી જ બીજા દિવસની એટલે રંગજયંતીના દિવસ માટેની તૈયારીઓ થવા માંડી. ડૉ. વાણી સાહેબ ચારેબાજુ ધ્યાન આપી માર્ગદર્શન આપતા હતા. કદલીનું સિંહાસન વડોદરાની મંડળીએ બનાવ્યું. સવારમાં લોકો આવ્યા. તે બધા નક્કી જ ના કરી શક્યા કે પૂજનમંડપ ચંદનનાં લાકડાનો છે કે આરસનો છે. એ ખૂબ જ ઉત્તમ કલાકારીગરીનો બેજોડ નમૂનો હતો. વડોદરાના રામગલોલાવાળા મહંત નારણદાસજી ત્યાંથી રજત સિંહાસન લઈને આવ્યા હતા તે સિંહાસન મંડપમાં ગોઠવાયું.

સં. ૨૦૧૫ કારતક સુદ નવમીને બુધવાર તા.૧૯-૧૧-૫૮ના રોજ પૂજ્યશ્રીની ૬૧મી જન્મજયંતી આવી. પૂજ્યશ્રી યથાસમય જાગી ગયા. આખી રાત કામ કરનારા ભક્તો તો ઊંઘ્યા જ ન હતા. બીજા ભક્તો સવારે ત્રણ વાગે જાગી ગયા. રોજની

જેમ પ્રભાતફેરી આખા ડાકોર ગામમાં ફરી. આજે સ્ત્રીઓ પણ પ્રભાતફેરીમાં જોડાઈ. ખંડવાવાળા કેવલાનંદજી પણ તેમાં જોડાયા. આજની ધૂન "દત્ત દત્ત વદો ભાઈ એહી જગતાર હૈ, એહી જગતાર હૈ, પતિત ઉધ્ધાર હૈ" હતી. રણછોડજી સામે ધૂનની રમઝટ જામી. કેવલાનંદજી તથા બીજા ભક્તો નાચવા લાગ્યા. સરખેજનાં ૬૦-૬૫ વર્ષનાં વૃધ્ધ મણીબા જેમને પૂજ્યશ્રીએ સ્વહસ્તે કરતાલ અને ઘુઘરાની જોડ આપી હતી તેઓ પણ ખૂબ નાચ્યા. મંદિર આગળથી ગામમાં ફરતી ફરતી મંડળી પૂજ્યશ્રીના મુકામ આગળ રામબાગ આવી. અહીં પણ ધૂન જામી. પછી મંડળી વિદાય થઈ.

જન્મજયંતી દેહની નહીં પણ આ સ્થૂળ દેહની અંદર રહેલી દૈવીશક્તિની જન્મજયંતી મનાવાતી હોય છે. કેટલાય યુગો વીત્યા છતાં આજે પણ આપણે રામ, કૃષ્ણ, દત્ત વગેરેની જન્મજયંતીઓ ઉજવીએ છીએ. જ્ઞાનદેવ, તુકારામ, રામકૃષ્ણ પરમહંસ, જલારામ વગેરે દૈવી પુરુષોની જન્મજયંતીઓ આપણે ઉજવીએ છીએ. આ વિભૂતિઓના સ્થૂળ દેહની નહીં પરંતુ તેમાં રહેલા પરમતત્ત્વની જયંતી ઉજવાતી હોય છે. પરમતત્ત્વ ક્રિયાશક્તિનું સતત વહેતું ઝરણું છે. પરંતુ એ ક્રિયાશક્તિ પોતાની જાતે કોઈનાય અવલંબન વગર કામ કરી શકતી નથી. તેને કાર્યરત રહેવા માટે આકારની—શરીરની જરૂર હોય છે. આમ દેહને દેવનું નિવાસસ્થાન કહે છે. આવી દૈવીશક્તિ બીજા દેહોમાં પણ હોય છે. પરંતુ તે ખૂબ જ મર્યાદિત અગર નહિવત્ હોય છે. જ્યારે મહાપુરુષોમાં એ દૈવીશક્તિ પૂર્ણપણે વિકસેલી હોય છે. જેમ બીજની અંદર વૃક્ષનો અંકુર છુપાએલો છે, પરંતુ જ્યાં સુધી તેને યોગ્ય જમીન, પાણી, વાતાવરણ, માવજત વગેરે ના મળે ત્યાં સુધી તે વૃક્ષ અંકુરિત થતું નથી. તે જ પ્રમાણે મહાપુરુષોમાં દૈવીશક્તિ અખૂટપણે હોવા છતાં જ્યાં સુધી અનુકુળ વાતાવરણ, યોગ્ય ભૂમિકા, સમય વગેરે ના સર્જાય ત્યાં સુધી એ શક્તિ બહાર આવતી નથી.

આજે એવી એક વિભૂતિવિશેષની ૬૧મી જન્મજયંતી હતી. કેટલીક ઘટનાઓ કલ્પનાતીત હોય છે. નવમીએ પાદુકાપૂજનમાં ઉપયોગમાં આવે તે માટે પ્રભુપ્રેરણાથી શ્રીકૃષ્ણાનંદજી મહારાજ કૈલાસ માનસરોવરનું પવિત્ર જળ લઈ આવેલાં.

બ્રાહ્મણોનો વેદઘોષ પૂરો થયો. આજે ૭૨ કલાકની અખંડ ધૂનની પૂર્ણાહુતિ થઈ. ભક્તોએ પાદુકા ઉપર ફળ-ફૂલહાર ચઢાવી પૂજ્યશ્રીના દીર્ઘાયુ માટે પ્રભુને પ્રાર્થના કરી.

બરાબર ૭ા વાગે સવારે પૂજ્યશ્રી ભગત જીનીંગ ફેક્ટરીમાં પધાર્યા. અહીં પૂજ્યશ્રીના દર્શન માટેની ભીડ અપાર હતી. દર્શનાર્થીઓને કાબૂમાં રાખવા ખૂબ જ મુશ્કેલ હતા. પરંતુ ઉમરેઠનાં હોમગાર્ડની બટાલીયને દર્શન શિસ્તબદ્ધ થાય તેવી વ્યવસ્થા કરી.

સૌથી પહેલા કાર્યક્રમ તરીકે પૂજ્યશ્રીએ ૬૧ મણ બાજરો ગરીબોમાં વહેંચ્યો. પૂજ્યશ્રીએ ગાયોને ઘાસ નીર્યું. ત્યાંથી ગોમતી ઉપર ગયા અને એક નાવડીમાં પૂજ્યશ્રી સાથે ડૉ. વાણી, કતિપય બ્રાહ્મણ, ભવાનીશંકર શાસ્ત્રી, હિંમતલાલ, નટવરલાલ, મૂળજીભાઈ વગેરેએ નૌકાવિહાર કરવા માંડ્યો. સાથે મમરાથી ભરેલી બોરી લીધી હતી. પૂજ્યશ્રીએ કાચબા, માછલી વગેરે જળચરોને મમરા નાખી તૃપ્ત કર્યા. ગોમતીને ચારે કાંઠે લોકોની ઠઠ જામી હતી. કાચબા-માછલીઓ કૂદાકૂદ કરતા દૃષ્ટિગોચર થતા હતા.

નાવડી ગાયકવાડના ઘાટ પર આવી. ત્યાં વડોદરાના મણિલાલે હનુમાનજીની વેષભૂષામાં સ્વાગત કર્યું. તેમણે પૂજ્યશ્રીને હારતોરા કર્યા. પછી પૂજ્યશ્રીએ ત્યાં ઉપસ્થિત લોકોને પૂછ્યું-

"અહીં ડાકોરમાં વાંદરા નથી?" અને એક ડાકોરવાસી તરત જ બોલ્યો-

"બાપજી, સ્ટેશન ઉપર ખૂબ વાંદરા હોય છે?" એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા-

"ચાલો સ્ટેશને."

પૂજ્યશ્રી સાથે હાજર બધા ભક્તો સ્ટેશને ગયા. રસ્તામાં ધૂન ગાતા ગાતા બધા ચાલતા હતા.

સ્ટેશન ઉપર જાણે વાંદરા પૂજ્યશ્રીની રાહ જોતા હોય તેમ પૂજ્યશ્રીની આસપાસ વીંટળાઈ ગયા. પૂજ્યશ્રીએ બધાને સીંગ-ચણા ખવડાવ્યાં. વાંદરાએ પૂજ્યશ્રીના હાથમાંથી સીંગ-ચણા લીધા. ગમ્મતની વાત તો એ બની કે હનુમાનનો વેષ પરિધાન કરેલ મણિલાલના હાથમાંથી એક પણ વાંદરાએ ચણા ના લીધા. એટલે પૂજ્યશ્રીએ વિનોદ કરતાં કહ્યું- "મણિલાલ, એવો તે કેવો હનુમાન તું બન્યો છું કે તારા વાંદરા જ તારાથી દૂર જાય છે?"

ત્યારપછી પૂજ્યશ્રી ભગત જીનીંગ ફેક્ટરીમાં આવ્યા. અહીં કદલી સ્તંભથી સુશોભિત મંડપમાં રજત સિંહાસન ઉપર તેઓ બેઠા. માત્ર કોપીન-ટોપી પહેરેલા પૂજ્યશ્રી રજત સિંહાસન પર બેઠા ત્યારે એક અકિંચન બાદશાહ, શાહોનાં શાહ જેવા ઓપતા હતા. એ શહેનશાહ પથ્થર પર બેસે, કાંટાનાં ઝુંડમાં બેસે કે હેમ સિંહાસન પર બેસે. જ્યાં બેસે ત્યાં એક સરખાં જ શોભે. તેમનાં અસ્તિત્વ માત્રથી સંપૂર્ણ પ્રસંગ ઓપી ઊઠે. સમગ્ર વાતાવરણ નીખરી ઊઠે અને પવિત્રતાની-સાત્ત્વિકતાની લહેરખીઓ પ્રસરી જાય. તેમના બેસવાથી પથ્થર શોભે અને કાંટાનું ઝુંડ પણ શોભે અને હેમસિંહાસન પણ તેમના બેસવાથી જ શોભી ઊઠે.

આખો મંડપ અબાલ-વૃદ્ધથી ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો હતો. મંડપમાં લગભગ ૧૦૦૦૦ જેટલા લોકો સમાયા હતા અને બહાર પણ લગભગ ૫૦૦૦ થી ૭૦૦૦ જેટલા લોકો એકઠા થયા હતા. બ્રાહ્મણો મંત્ર ભણતા હતા. મંડપમાં જાગૃત શાંતિ હતી. લોકો શિસ્તબદ્ધ બેઠા હતા. બાકીના પાછળ ઊભા હતા. ચારેય વેદના બ્રાહ્મણો મેઘગંભીર નાદે વેદમંત્રોથી સમગ્ર નભોમંડળને ભરી દેતા હતા. પાદુકાજી પર અભિષેકનો સમય થયો. પાદુકા પર અભિષેક કરવા માટે છેક કૈલાસથી માનસરોવરનું તીર્થજળ પ્રભુપ્રેરણાથી દંડીસ્વામી શ્રી કૃષ્ણાનંદજી મહારાજ લાવ્યા હતા. તેનો ઉપયોગ થયો. આ વખતે દત્તનામ સંકીર્તનનો પાઠ થયો. પછી દત્તબાવનીથી આખો મંડપ ગાજી ઊઠ્યો.

પૂજન સમયે વસ્ત્ર નિવોદિત કરવાનો સમય થયો. આ સમયે ફૂલોથી બનાવેલી ચાદર, મુકુટ વગેરે પૂજ્યશ્રીને અર્પણ કર્યા. પૂજ્યશ્રીએ લોકોના સંતોષ ખાતર ધારણ કરી ફૂલનો પહેરવેશ કાઢી નાખ્યો. આરતી પહેલા એક સુંદર ભજન કતિપય કુમારિકાઓએ ગાયું. આ ભજન પૂજ્યશ્રીએ રચેલું હતું.

'એવો દિ દેખાડ, વ્હાલા એવો દિ ઉગાડ
દેખું તારું રૂપ બધે, એવો દિ દેખાડ - ટેક...'

આરતી પછી મંત્રપુષ્પાંજલિ થઈ. આ સમયે બ્રાહ્મણો પોતાના નાભિપ્રદેશમાંથી શ્વાસ ખેંચીને ઉચ્ચાર કરતા હતા. આ સાંભળતા ભક્તોને એમ લાગ્યું કે ઋષિ પ્રણિત સંસ્કૃતિ કેવી ભવ્ય, ઉદાત્ત અને સર્વતોમુખી હશે.

મંત્રપુષ્પાંજલિ પછી ગામ-પરગામના પંડિતોએ સંસ્કૃત અને ગૂજરાતીમાં પ્રશસ્તિ કરી.

ત્યારપછી માઈક પૂજ્યશ્રી તરફ મૂકવામાં આવ્યું. પૂજ્યશ્રીએ 'ડાકોરની દેન'માં રણછોડરાયના સ્વરૂપનો ગૂઢ અર્થ, આધિભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી ભક્તોને સમજાવ્યો.

પૂજ્યશ્રીએ સંબોધન શરૂ કર્યું-

"પ્યારા આત્મસ્વરૂપો,

રણછોડરાયની અસીમ કૃપા છે કે આ મંગલ ટાણે આપણે બધા એક સંયુક્ત સમરસ કુટુંબની માફક એની અમીભરી શીતળ છાયામાં આનંદ અને ઉલ્લાસથી ઉછળતે હૈયે અહીં ભેગા મળીએ છીએ. એની હૂંફ વગર બધું લૂખું છે. માણસ ફાવે તેટલા ધમપછાડા મારે પણ એની કૃપા વગર બધા એકડા વગરના મીંડા છે. પાંખ વિનાના પંખીઓ છે. એના પ્રકાશ વગર બધું કાજળઘોર અંધારું છે.

પણ તમારે મારી પાસે શું જોઈએ છે? શબ્દો કે શાન્તિ? ઉપદેશ કે આચરણ? પડછાયા કે પ્રકાશ? સંદેશ કે સમભાવ?

આજકાલ શબ્દોની સાઠમારી વધી ગઈ છે. દુનિયામાં રસાતલ જઈ રહી છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં અશાંતિ, અસંતોષની આગ સળગી રહી છે. માનવતા મરી પરવારવા બેઠી છે. ચોમેર દાનવતાનું નગ્ન તાંડવ ચાલી રહ્યું છે. જગત સમસ્ત પ્રસવ વેદનામાંથી પસાર થઈ રહ્યું છે. આ બધામાંથી ઊગરવાનો ઉપાય શ્રી રણછોડજીનો મૂક બોધ આચરણમાં ઉતારવો તે છે.

એનો ગેબીનાદ તમારા કાન પર નથી અથડાતો શું? રણછોડરાયના પ્રસાદરૂપ માખણ-મીસરીની મીઠાશથી તમારા જીવન ભરી દો. માખણની મૃદુતા-કરુણા અને મિસરીની મીઠાશ-પ્રેમભાવથી તમારું વર્તન ઓતપ્રોત થવા દો. રણછોડરાયના મુગટના તપ્તસુવર્ણ માફક તમારું જીવન સંયમાગ્નિમાં તપાવીને પરિશુદ્ધ બનવા દો. એના લલાટના ચંદનની માફક બીજાને માટે ઘસાઈને તમારી જીવનની સુગંધ અને સૌંદર્ય ચોમેર પ્રસારી સર્વત્ર આહ્‌લાદનું વાતાવરણ જામી રહો. એના મુખની બંસરીની માફક તમારા મીઠા મુખમાંથી અહં શૂન્ય મધુર સંગીત ટપકવા દો. ને એનાં અમૃત શ્રવણથી દુઃખ દુગ્ધાને ચિંતાથી કરમાતી ને શેકાતી દુનિયાના જીવનમાં ઉલ્લાસ પ્રગટો. એની પુષ્પમાળાનાં સુવાસિત પુષ્પોની માફક તમારા અંતર નિર્મળ ને પ્રફુલ્લિત બની પોતાની સેવા સુવાસથી દુનિયાને મઘમઘાવી મૂકો. એના ચરણમાં પડેલી તુલસીની માફક તમારા જીવન વિનમ્ર બની જગતને તંદુરસ્ત ને બલપ્રદ નીવડો. એને ધરાવાતા ભોગની માફક "દૈવવશાત્ જે કાંઈ આવી મળે તે બધામાં વહેંચીને ખાતાં શીખો. એની આંખની સ્થિરતા ને નિર્વિકારતાથી તમારી દૃષ્ટિ ભરી દો. અસહ્ય અને અનંત ટાંકણાનાં ઘા સહન કરીને હરકોઈ પરિસ્થિતિમાં સ્થાણુવત્ અડગ ઊભેલ એની નિતાન્ત નયન મનોહર ને આકર્ષક મૂર્તિની માફક તમારું

આખું જીવન દુનિયાના મહેણાંટોણાંને ઝંઝાવાતો સામે અડોલ ઊભી રહી બળીઝળી રહેલી દુનિયાને દૃષ્ટાંત અને આકર્ષણરૂપ બની રહો. હર્ષ-શોક, માન-અપમાન, નિંદા-સ્તુતિ, રાગ-દ્વૈષ, સુખ-દુઃખ વગેરે દ્વંદ્વોથી હર ક્ષણે ક્ષણે બદલાતી દુનિયાના રંગઢંગોને સાક્ષીવત્ વિલોકતા કોઈ સ્થિતપ્રજ્ઞની માફક ડોલતી દુનિયામાં કોઈ અડોલ આત્મવીરની અદાથી ઊભા રહો ને પોતાની નિર્મલ જીવન જ્યોત અખંડ જલતી રાખી જગતમાં માંગલ્ય વરસાવો.

એ ઋણમોચન રણછોડરાય તમને બધાને વેરઝેરના ઋણમાંથી બચાવે, જન્મ-મરણનાં ઋણમાંથી છોડાવે, દેહાસક્તિના કિલ્લામાં કેદ થયેલાને ઉગારે, ઋણત્રયમાંથી-આધિભૌતિક, આધિદૈવિક ને આધ્યાત્મિક દેવામાંથી મુક્ત કરે ને એની માફક સર્વાર્પણના સામ્રાજ્યનાં સમ્રાટ બનાવે.

પૂર્વયુગમાં અત્રિ અનસૂયાના નિર્દંભ, નિઃસ્વાર્થ, તપશ્ચરણથી રીઝી જેણે સત્તા, સંપત્તિ ને સન્માન એ ત્રણેની લાલસાથી મુક્ત અત્રિને સ્વાત્મદાન આપ્યું, તે જ સત્ય સંકલ્પનો આદ્યદાતા શ્રી દત્ત આ કલિયુગમાં, કલહયુગમાં કે કળયુગ-યંત્રયુગમાં ભક્ત બોડાણા ને ગંગાબાઈની વિરુદ્ધ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ જોઈ પોતાની જાતને સમર્પણ કરી ભક્તોનું ઋણ અદા કરતો અત્રે ડાકોરમાં બિરાજી રહ્યો છે. એ ડાકોરનાથ મૂંગો મૂંગો શું કરી રહ્યો છે? જગતની ભુલભુલામણીમાં અટવાતા હે શરણાર્થી જીવો!

ડાકિ નીં ડમરુદઘોષાદ્ દ્રાવયાશુભરુપિણીમ્ ।
ડિમ્ભો ભૂત્વા ડયસ્વાર્ય મા ડોમત્વ સમાચરેત ॥

ૐકારરૂપી ડમરુંનાં ઊંડા નાદથી ભ્રાંતિના બીજરૂપ અશુભ વાસનારૂપી ડાકણને વિના વિલંબે ભગાડી દો. આજ કરીશ, કાલ કરીશ એમ કરતા આળસુની માફક પોઢી રહેશો તો અચાનક કાળ કોળિયો કરી દેશે ને પશ્ચાત્તાપથી મોઢું ફાડી બેબાકળા બની જોતા જ રહેશો. માટે ઊઠો, અબઘડી ઊભા થાવ ને બાળકની નિર્દોષ નમ્રતાથી એના ઉન્નત આકાશમાં ઊડો. એદી અધોવર્તનની ખાડમાં મા આળોટ્યા કરો. કારણ કે અરે માયાવી જીવ-

કો જાનીતે શ્વઃ કથં વર્તતે તે
કાલગ્રસ્તે જીવલોકે સમન્તાત્ ।
કર્તવ્યં યચ્છીઘ્રમેવાનુધેહિ
શ્વાસે શ્વાસે દત્તનામ સ્મરાત્મન્ ॥

કોણ જાણે છે કે કાલે તારું શું થશે? પ્રાણીમાત્રની પાછળ કોળિયો કરવા કાળ પડેલો જ છે. માટે જે કરવાનું છે તે આ ક્ષણે જ કરવા માંડ. જેણે તને દેશાદિ સર્વ કાંઈ આપ્યું છે તે સર્વ ઝઘડાબાજીમાંથી છોડાવનાર શ્રી રણછોડનું શ્વાસે શ્વાસે સ્મરણ કર ને કેડ બાંધીને કામે લાગી જા. બહાર નીકળેલો શ્વાસ પાછો અંદર આવશે કે નહિ, માટે ઊઠ ને મંડી પડ.

રમાનાથો રદો દાસ-દુઃખાત્યન્ત નિવર્તક ।
રમન્તે યોગિનો યત્ર સ રામઃ કિં ન સેવ્ય તે ॥

એ લક્ષ્મીના નાથ તારી સર્વ ઇચ્છાપૂરણ કરશે. એને અનન્ય ભાવે શરણે જનારનું દુઃખ એ કાયમનું દૂર કરે છે. નિષ્કામ યોગીઓ પણ જેમાં રમમાણ થાય છે તે આદિઅન્તથી રહિત રામ-રણછોડની સેવા બેટા ! કેમ નથી કરતો ?

નાના રૂપધરો યોઽસૌ નામાનન્ત્યાદ્ વિરાજતે ।
રૂપે રૂપે વિરૂપઃ સન્ પ્રતિરૂપો ભજસ્વ તમ્ ॥
નાથો યસ્ય જગન્નાથઃ સોઽનાથોઽત્રકથં ભવેત્ ।
સદાચારેણ તં સાધો પશ્યત્સ્વાત્મનિ સંસ્થિતમ્ ॥

તે તે રૂપમાં તે તે રૂપે દેખાતો એ અરૂપી અનન્ત રૂપે ને અનંત નામે વિશ્વમાં વિરાજી રહ્યો છે. આવો જગતનો નાથ શ્રી રણછોડ તારે માથે હોવા છતાં તું કોઈ અનાથની જેમ ઓશિયાળો થઈ શેં વિચરે છે ?

હે સાધનપ્રવણ, જગતની જંજીર તોડી નાખવા ઉત્સુક થયેલ મુમુક્ષુ ! એને ખોળવા બહાર શીદ ભટકે છે ? તારા હૃદયમાં - મંદિરમાં ઝગમગી રહ્યો છે એ જો ! પણ મનનો મેલ કાઢી નાખીને આંખના વિકાર પડળને ઉતારી નાખીને જો જે હોં બધે એ જ છે એ જ દેખાશે।

થરચલોઽણુર્મહાન્વાપિ સર્વં બ્રહ્મૈવ કેવલમ્ ।
ઇતિ સ્યાન્નિશ્ચલો બોધરસ્તં થં ન બાધતે કદા ॥

સ્થાવર જંગમ અણુ-મહાન જે કાંઈ છે તે કેવળ બ્રહ્મ જ શ્રી રણછોડરાય જ છે. એવું અડગ બોધજ્ઞાન જેને પ્રાપ્ત થયું છે તે અભયપદ પામે છે. કોઈ પણ ડર તેને ડરાવી શકતો નથી.

આવું નિર્ભયપદ તમને બધાંને પ્રાપ્ત થાઓ.

ચાલો, ત્યારે હૃદયસ્થ રણછોડરાયને અત્યંત આનંદ આપનાર સત્યરૂપે ચંદનની અર્ચા કરીએ. અહિંસા, અપરિગ્રહ, પ્રેમ, શૌર્ય, સ્વાધ્યાય, તપ વગેરે અક્ષય પુષ્પો ચઢાવીએ. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહાદિ દુર્વિકારોને બાળીને સચ્ચારિત્ર્યનો ધૂપ દઈએ. સર્વાત્મભાવરૂપી જ્ઞાનદીપ પ્રજ્વાળીએ અને એનાં અખંડ આનંદમાં જીવનયાત્રા આગળ ધપાવી કૃતકૃત્ય થઈએ.

અંતે એની અખંડ સ્મૃતિમાં અભંગ ગાન કરી જય બોલાવીએ કે

દેહ તે ડાકોર આત્મા શ્રી રણછોડ
ધર્મે મતિ સ્થિર, ગોમતી એ ।ૐ।
બોડાણો અનલ્પ, મન નિઃસંકલ્પ
સમાધિ સંકલ્પ, ગંગાબાઈ ।શ્રીં।
સત્કર્મને કુડે, તુલસી માંજર
જ્ઞાન નિષ્ઠાંકુર, ભક્તિપુષ્ટ ।હ્રીં।
સ્વર્ણવાળી દાનસર્વ સમર્પણ,
અન્યવિસ્મરણ, નિશદિન ।ક્લિં।
શ્વાસે શ્વાસે સ્વાત્મ-સ્મરણ નિષ્કામ

સેવા હરિનામ, સંતસંગ ।ગ્લૌં।
દ્વારકા પરોક્ષ ડાકોર પ્રત્યક્ષ
શરત્પૂર્ણ પક્ષ રંગ દિવ્ય ।દ્રાં।
રણછોડરાય કી...જય''

આખા ગગનને ભરી દેતો જયનાદ દશે દિશાઓ ખુંદી વળ્યો.

પૂજ્યશ્રીએ આશીર્વચનની સમાપ્તિ કરી. ત્યારપછી સત્કાર સમારંભ ચાલુ થયો. બધા જ બ્રાહ્મણો, દૂરદૂરથી આવેલા વિદ્વાનો, પંડિતો, વેદપાઠીઓ, કલાકાર, કારીગર, ગરબા ગાનારી બહેનો વગેરેને યોગ્યતાનુસાર કોઈ સમ્રાટને શોભે તેવો ભવ્ય પુરસ્કાર, વસ્ત્ર, દક્ષિણા, પાત્ર વગેરે સ્વરૂપે આપ્યો.

ગગનભેદી નાદ ગુંજી ઊઠ્યો. 'રણછોડરાય કી જય, અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત'—'પ.પૂ.વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી સ્વામી મહારાજની જય' 'રંગ અવધૂત મહારાજ કી જય.'

ત્યારપછી બધાને મહાપ્રસાદ લેવા જવાની સૂચના અપાઈ.

પૂજ્યશ્રી રામબાગ ગયા. ત્યાં સ્નાન વગેરે પરવારી ખીચડી જમવા બેઠા. કલાકોના શ્રમ પછી પણ પૂજ્યશ્રી સ્વસ્થ લાગતા હતા.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી ડાકોરથી નીકળી જવાના હતા. એ વાત નિશ્ચિત થઈ ગઈ. ઉમરેઠના હોમગાર્ડ ભાઈઓ તથા બીજા ભક્તોએ ઉમરેઠ બે-ત્રણ કલાક માટે આવવા વિનંતી કરી. પૂજ્યશ્રીએ સંમતિ દર્શાવી. બીજે દિવસે સવારે પહેલી ગાડીમાં જવાનું નક્કી કર્યું. આજે રાત્રે કોઈ કાર્યક્રમ ન હતો. પૂજ્યશ્રીએ ત્યાં આવેલા ભક્તો પાસે વાતો કરી અને રાત્રે સૂઈ ગયાં.

સવારે પૂજ્યશ્રી સમયસર ૩ વાગે જાગી ગયાં. પ્રાતઃકર્મ-ધ્યાન વગેરે પરવારીને બહાર બેસવા જતી વખતે પોતાના માથાની ઊનની ટોપી લેવા ગયા. પરંતુ ટોપી રાત્રે સૂતી વખતે જ્યાં મૂકી હતી ત્યાં ન હતી. તેમણે આગળ-પાછળ જોયું. રૂમમાં વધારાનું કોઈ રાચરચીલું હતું નહીં. તેથી ખોળવામાં તકલીફ પડે તેમ ન હતું. જ્યારે ક્યાંય ન દેખાઈ ત્યારે તેમણે હાજર રહેલાં સેવકને પૂછ્યું-

''મારી ટોપી મેં રાત્રે અહીં મૂકી હતી તે દેખાતી નથી.''

સેવકે આખી રૂમ ફેંદી કાઢી. પરંતુ ક્યાંય ટોપી દેખાઈ નહીં. તેને શું કરવું તે ના સમજાયું. તે ગૂંચવાઈ ગયો.

પૂજ્યશ્રી એકદમ હસી પડ્યા અને બોલ્યા, ''અરે ભાઈ, શું કામ શોધો છો ? એ નહીં મળે. પેલો રણછોડિયો રાત્રે આવ્યો હતો. આખી રાત તરેહ તરેહની વાતો કરી અને મને ઉજાગરો કરાવ્યો અને એ રહ્યો ચૌર્યકળામાં નિષ્ણાત એટલે એ એનો હાથ બતાવી ગયો. મારી નજર ચૂકવી ટોપી ઉઠાવી ગયો...'' એમ કહીને પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા.

પેલો સેવક તો અવાક્ થઈ ગયો. વળી પાછા પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

''એક દિવસ એ મારી પાસે આવ્યો હતો. ત્યારે એણે મારી ટોપીના બદલામાં

મુગટ આપવાનું કહ્યું પણ મેં કહ્યું, "ભાઈ, મને મારી આ ફકીરી ટોપી જ ફાવશે. છેવટે એ ચોરીને પણ લઈ ગયો તો ખરો જ."

એટલું કહી પૂજ્યશ્રી બહાર મૂકેલી ખુરશીમાં બેઠો. બ્રાહ્મણો વેદઘોષ કરવા આવ્યા. એટલામાં તો રણછોડજીના મંદિરમાંથી એક પૂજારી દોડતો દોડતો આવ્યો. તેના હાથમાં પૂજ્યશ્રીની ટોપી હતી. તે નજીક આવ્યો. તેણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા અને હાથમાંની ટોપી આપતા બોલ્યો-

"આજે પ્રાતઃકાળમાં રણછોડજીનાં પૂજન માટે અમે ગર્ભગૃહમાં ગયા ત્યારે તેમના પગ આગળ આપની ટોપી પડી હતી." એમ કહી પૂજ્યશ્રીને ટોપી આપી.

ટોપી હાથમાં લેતાં બોલ્યાં -

"મેં નહોતું કહ્યું કે એ કામ એ માખણચોરનું જ છે." એટલું બોલી પૂજ્યશ્રી ખૂબ હસ્યા.

બ્રાહ્મણોએ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ વેદઘોષ કર્યો. બહાર એક ઘોડાગાડી શણગારીને રાખી હતી. પૂજ્યશ્રી તેમાં બેઠા અને રણછોડરાયનાં દર્શને ગયા. ભક્તો તેમની પાછળ ધૂન કરતાં કરતાં ચાલ્યા. ઘણા ભક્તોને આજની પૂજ્યશ્રીનાં વિદાયની પળો કઠતી હતી. કેટલાયની આંખોમાંથી આંસુ પડતા હતા. દર્શન કરી પૂજ્યશ્રી સ્ટેશને ગયા. લગભગ આખું ગામ પૂજ્યશ્રીને વળાવવા સ્ટેશને ભેગું થયું હતું.

ગાડી આવી, ઊપડી. આખું પ્લેટફૉર્મ 'શ્રી રંગ અવધૂત મહારાજની જય'નાં ઘોષથી ગાજી ઊઠ્યું. ઉમરેઠ આવ્યું. ઉમરેઠનું આખુંય સ્ટેશન લોકોથી છલકાઈ ગયું હતું. આખું ગામ એક રાતમાં તોરણોથી લહેરાઈ ઊઠ્યું. આખા ગામમાં સુશોભન થઈ ગયું. સુંદર મંડપો બની ગયા. મંગલ કળશ લઈ બહેનો પૂજ્યશ્રીને આવકારવા આવી. ગામના પ્રતિષ્ઠિત લોકો પૂજ્યશ્રીનાં સ્વાગત માટે હાજર થઈ ગયા. ખૂબ જ સુંદર શોભાયાત્રા નીકળી. સ્ટેશનથી નીકળી પૂજ્યશ્રી અંબાલાલ પટેલના પીઠામાં થોડી વાર બેઠા. એ જ સ્થળે આવેલી એચ.એમ.દવે હાઈસ્કૂલમાં પુનિત પગલાં પાડ્યા. ત્યારપછી આખા ગામમાં શોભાયાત્રા ફરી.

પૂજ્યશ્રીની ૬૧મી જયંતી યુગાન્ડા-આફ્રિકા સહિત લગભગ ૧૦૦ જેટલા ગામો-શહેરોમાં ઉજવાઈ.

સામાન્ય રીતે પૂજ્યશ્રી પોતાની જન્મજયંતી પછી એકાદ માસ માટે કોઈ શાંત જગ્યાએ લગભગ અજ્ઞાતવાસમાં જતા રહે છે. આ વખતે જયંતી પત્યા પછી પૂજ્યશ્રી ખેડા આવ્યા. અહીં તેઓશ્રીએ સોમનાથ મહાદેવમાં મુકામ કર્યો.

એકાદ-બે દિવસ ત્યાં રોકાઈને પૂજ્યશ્રી એક સાંજે શેઢી-વાત્રકના સંગમે નદીના ભાઠામાં ફરવા ગયા. જગ્યા ખૂબ સુંદર હતી. પૂજ્યશ્રીને ખૂબ આનંદ આવ્યો. તેથી રાત્રે ત્યાં જ રોકાઈ જવાનું નક્કી કર્યું. પૂજ્યશ્રી અને તેમની સાથે આવેલાં શ્રી ભાલચંદ્ર ત્રિપાઠી વગેરે ભક્તો ત્યાં જ ખુલ્લામાં નદીની ગોદમાં સૂઈ ગયા. રાત્રે ખૂબ ઠંડી હતી. તેથી રાત્રે હીમ પડ્યું. પૂજ્યશ્રીનું વ્યાઘ્રાંબર અને તેઓશ્રીએ ઓઢેલી ચાદર સિવાય સાથે સૂતેલા ત્રણ જણના ઓઢવાના ભીંજાઈ ગયા. ત્યાં પડેલી બધી વસ્તુઓ

ઉપર પાણીનાં ટીપાં બાઝી ગયા હતા. એટલે ઉઠતાંની સાથે એક જણ બોલ્યું-

"જોયું ? ભગવાને પક્ષપાત કર્યો."

પૂજ્યશ્રી તરત જ બોલ્યા, "ભગવાને પક્ષપાત ક્યાં કર્યો છે ? આ તો ઝાકળ મારાથી ડરી ગયું."

ત્યારપછી બધા સંગમે ગયા. જગ્યા ખૂબ જ રળિયામણી હતી. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કર્યું. પછી ધ્યાન ધરવા બેઠા. થોડી વારે ધ્યાનમાંથી ઊઠ્યા પછી પૂછ્યું-

"આ પેલું સામે શું છે ?"

"એ તો માતરના સ્મશાનમાં આવેલું શિવાલય છે." ભાલચંદ્ર બોલ્યા.

"એમ ? તો ચાલો ત્યાં." પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું.

પૂજ્યશ્રી તો જઈને સ્મશાનમાં બેસી ગયા. લગભગ અડધા કલાકમાં તો સો-બસો માણસો દર્શને આવી ગયા. તેમાંનો એક જણ આગલા દિવસે ભાલચંદ્રભાઈ પાસેથી પૂજ્યશ્રીનો એક ફોટો લઈ ગયેલો. તે ખૂબ ખુશ જણાતો હતો. તેણે પોતાનો અનુભવ કહેવા માંડ્યો, "બાપજી, હું કાલે સૂતી વખતે તમારા ફોટા સામું જોતો હતો ત્યારે હું બોલ્યો, 'મહારાજ આપણે ત્યાં માતર આવે તો કેવું ?' એટલે આણે (બીજા છોકરાને બતાવી) કહ્યું કે, 'હોવે, બાપજી તારા કહેવાથી જ આવશે ને ? તારે ત્યાં આવવા નવરા છે ?' અને બાપજી આજે આવી ગયા."

એ છોકરો ખુશખુશાલ હતો. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "હં...કાલે મારો ફોટો આવ્યો અને આજે હું આવ્યો ખરું ને ?"

પેલા જવાનનો આનંદ માતો ન હતો. પૂજ્યશ્રી સ્મશાનમાંથી સંગમને સામે તટે આવેલા લટકેશ્વર મહાદેવમાં ગયા.

આખા પ્રસંગની આશ્ચર્યની વાત તો એ બની કે આગલા જ દિવસે ત્યાં રહેતા સીતાબખાન નામના મુસલમાનની પત્નીને પૂજ્યશ્રીનું સંગમ પર આવવું, ત્યાંથી માતરના સ્મશાનમાં આવવું અને ત્યાંથી લટકેશ્વર મહાદેવ જવું એ સમગ્ર પ્રસંગનું સ્વપ્ન આવ્યું હતું. એ સીતાબખાનને પૂજ્યશ્રી તરફ અનહદ ભક્તિભાવ હતો. તેમણે પૂજ્યશ્રીની કુટિર તૈયાર કરવામાં ખૂબ મહેનત કરેલી.

બપોર પછી ખેડા-માતરમાં જાણ થઈ કે પૂજ્યશ્રી લટકેશ્વર મહાદેવમાં ગયા છે. લોકો ત્યાંથી ત્રણ માઈલ ચાલી લટકેશ્વર મહાદેવમાં ગયા. નડિયાદ, મહેમદાવાદ, અમદાવાદ વગેરે સ્થળોએથી ભક્તો છેક લટકેશ્વર મહાદેવ સુધી આવ્યા. પૂજ્યશ્રી જ્યાં જાય ત્યાં જંગલ હોય તોય મંગલ થઈ જાય. વડોદરાની સંગીતની કૉલેજના સ્ટાફના માણસો દર્શને આવ્યા. તેઓ પોતાના વાજીંત્રો સાથે આવેલા. તેમણે પૂજ્યશ્રી સમક્ષ સુંદર સંગીત પીરસ્યું. પૂજ્યશ્રીએ મુકામ પર પાછા ન જતાં સંગમની રેતી પર જ રાત્રી ગાળી.

વડોદરાના રેડિયો કલાકાર શ્રી ચંદ્રકાન્તભાઈ તથા તેમનો દીકરો રાત્રે આવ્યા. પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરી વાયોલિન પર સુંદર ભજનો સંભળાવ્યાં.

સં. ૨૦૧૫ની દત્તજયંતી સરખેજમાં ઉજવવાનું પહેલેથી જ નક્કી હતું.

દત્તજયંતીની તૈયારીઓ છેક દશેરાથી ચાલુ થઈ ગઈ. આખું ગામ ઉલટભેર તેની તૈયારીઓમાં લાગી ગયું.

દત્તજયંતીના ઉત્સવના દિવસોમાં જ ભૂદાનપ્રણેતા સંત શ્રી વિનોબા ભાવેની પદયાત્રા ગૂજરાતમાં ચાલુ હતી. આ પદયાત્રા દરમિયાન તેઓ સરખેજથી ત્રણ માઈલ દૂર આવેલા ભાઈલાલભાઈના જીનમાં રોકાવાના હતા. વિનોબાજી તા.૧૯-૧૨-૫૮ના રોજ આવનાર હતા અને પૂજ્યશ્રી તા.૨૧-૧૨-૫૮ના રોજ સરખેજ આવનાર હતા. તેથી અલૌકિક સંતમિલન થાય તેવી ભાવનાથી ડૉ. વાણીએ પૂજ્યશ્રીને તા.૧૮-૧૨-૫૮ના રોજ સરખેજ આવી જવા વિનંતી કરી. પૂજ્યશ્રીએ તે નિખાલસભાવે સ્વીકારી.

દ.જ. માટે ભક્તો ખૂબ આનંદ-ઉલ્લાસથી કામ કરતા હતા. ઘણાએ તો એક એક મહિનાની રજાઓ લીધી હતી. કામકાજ રાત-દિવસ ચાલ્યું. મંડપ તૈયાર થઈ ગયો. ગુફા ધોળાઈ ગઈ. શ્રી ગુરુલીલામૃત સપ્તાહ પ્રવચન માટે વ્યાસપીઠ તૈયાર થઈ ગઈ. સંતશ્રી વિનોબા ભાવેએ સૌરાષ્ટ્રમાં પદયાત્રા પૂરી કરી. તા.૧૪-૧૨-૫૮ના રોજ ગૂજરાતમાં પ્રવેશ કર્યો અને તા.૧૯-૧૨-૫૮ના રોજ સવારે સરખેજમાં ભાઈલાલભાઈ પટેલના જીનમાં આવ્યા.

પૂજ્યશ્રી અને વિનોબાજીને સાબરમતી આશ્રમમાં ઘણા વરસો પહેલાં સારો સહવાસ હતો. વિનોબાજી જ્યારે ભરૂચ જિલ્લામાં હતા ત્યારે તેમણે પૂજ્યશ્રી નારેશ્વરમાં છે તેમ જાણેલું. તે સમયે તેમણે પૂજ્યશ્રીને મળવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરેલી. પરંતુ સમયની અનુકૂળતા પડી ન હતી.

તા.૧૮-૧૨-૫૮ના રોજ સવારે પાંચ વાગે પ્રભાતફેરી સરખેજના મુખ્ય માર્ગો પર ફરી. શ્રી ગુરુલીલામૃત પ્રવચન તા.૧૮-૧૨-૫૮ની સવારે ૮ વાગે શરૂ થવાનું હતું. મંડપ ધીમે ધીમે ભરાવા લાગ્યો.

શ્રી શાંતિલાલ ઠાકર બરાબર આઠ વાગે આવી ગયા. પાદુકાને પ્રણામ કરી વ્યાસપીઠ પર બેઠાં. નરહરિભાઈએ ગ્રંથપૂજન કર્યું. ત્યારપછી દત્તબાવની, આરતી, મંત્રપુષ્પાંજલિ થઈ. શાંતિલાલે મંગલાચરણ ગાયું. પછી ગુરુનો મહિમા, અલખનિરંજન એટલે કોણ? ગુરુ એટલે શું? વગેરે પર વિવેચન કર્યું.

તા.૧૮-૧૨-૫૮ના રોજ પૂજ્યશ્રી અમદાવાદ આવ્યા. દિનુભાઈ અને મંડળી સરખેજમાં વ્યવસ્થા કરવા રોકાઈ. જ્યારે બીજા ભક્તો શ્રી વાસુદેવ અધ્યારૂની આગેવાની હેઠળ અમદાવાદ પૂજ્યશ્રીના સ્વાગત માટે ગયા.

સ્ટેશન માનવમહેરામણથી ઊભરાતું હતું. પૂજ્યશ્રી ઊતર્યા. તેમનું સ્વાગત કરી વેઈટીંગ રૂમમાં આરામ અપાયો. લોકોએ દર્શન કર્યા. ત્યારપછી શોભાયાત્રા નીકળી. લગભગ એક માઈલ જેટલી લાંબી શોભાયાત્રા હતી.

પૂજ્યશ્રી ડૉ. વાણી સાહેબને ત્યાં બે કલાક રોકાયા. ત્યારપછી શોભાયાત્રા સરખેજ ગઈ. ગામમાં પેસતાં અદ્ભુત સ્વાગત થયું. ત્યારબાદ શોભાયાત્રા ગામમાં પ્રવેશી. આખા ગામમાં ઠેર ઠેર સુશોભન થયું હતું. દરેક સ્થળે પૂજ્યશ્રીનું અદ્ભુત સ્વાગત થયું. જ્યાં જ્યાં મંદિરો આવ્યાં ત્યાં ત્યાં પૂજ્યશ્રીએ દર્શન કર્યાં.

મંદિર પાસે નાયક લોકો તરફથી મોટો દરવાજો બનાવ્યો હતો. તેની ઉપર દત્ત ભગવાનની સાત ફૂટ ઊંચી મૂર્તિ ગોઠવી હતી. શરણાઈઓના સૂર રેલાતા હતા. ચોઘડિયાં વાગતાં હતાં. લગભગ દોઢ-બે કલાકે શોભાયાત્રા મંદિર પાસે આવી.

પૂજ્યશ્રી બગીમાંથી નીચે ઊતર્યા. સ્ત્રીમંડળના વ્યવસ્થાપિકા આનંદીબહેને કળશ ઉતારી પૂજ્યશ્રીનાં ઓવારણાં લીધાં. ત્યારબાદ પંચોપચાર પૂજન, આરતી કરી. પૂજ્યશ્રી માટીના કોડિયાના સંપૂટ પર પગ મૂકી અંદર ગયા. મંગલ વાદ્યો, શંખનાદ, બૉમ્બ ધડાકાથી પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત થયું. પૂજ્યશ્રી એરોપ્લેન આકારની બનાવેલી કુટિર પાસે આવ્યા. સ્થાનદેવતાનાં દર્શન કરી પૂજ્યશ્રી આસનસ્થ થયાં. પ્રવાસને કારણે પૂજ્યશ્રી ખૂબ શ્રમિત થઈ ગયા હતા. તેથી પંચપદીના ભજનો ગાઈ બધા વીખરાયા.

તા.૧૯-૧૨-૫૮ની સવારે દૈનિક કાર્યક્રમ પછી પૂજ્યશ્રી પધાર્યા. તેમણે વ્યાસપીઠને અને ગ્રંથદેવને પ્રણામ કર્યા. પછી પોતાના આસને બિરાજ્યા.

સંતશ્રી વિનોબા ભાવે સવારે સાડા આઠ વાગ્યે આવી ગયા હતા. ડૉ.વાણીએ બન્ને સંતોને મળી સાંજે પાંચ વાગે ભાઈલાલભાઈના જીનમાં મળવાનું નક્કી કર્યું. સાંજે પાંચ વાગે પૂજ્યશ્રી અને ડૉ. વાણી વિનોબા ભાવેને મળવા ગયા. બીજા કોઈને પણ એમની સાથે જવાનું ન હતું.

માથે ખસની ટોપી, ખભે ખાદીની ચાદર નાખી પૂજ્યશ્રી ચાલતા નીકળ્યા. બન્ને સંતો એકાંતમાં મળ્યા. લગભગ પંદર મિનિટ વાતો કરી. સંતશ્રી વિનોબા ભાવે પાસે આવેલા ફોટોગ્રાફરે ફોટા લીધા. જનસત્તાના પ્રેસ ફોટોગ્રાફરે પણ ફોટો પાડ્યો અને બીજા દિવસે સમગ્ર પ્રસંગ જનસત્તામાં છપાયો. સરખેજના જ એક ભાઈ દિનુભાઈ ફકીરચંદ શાહે પેનસ્કેચ લીધા.

પૂજ્યશ્રી મંદિરમાં પધાર્યા. ત્યારબાદ વિનોબાજીના દર્શને આવનારા બધા જ પૂજ્યશ્રીના દર્શને આવવા લાગ્યા. વિનોબાજી પાસે આવેલા એક અમેરીકન કલાકાર સાંજે પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીનો પેન્સિલસ્કેચ દોરીને ચાલ્યા ગયા.

રાત્રે સરખેજના હરિજનોએ પૂજ્યશ્રીને લેખીત વિનંતી કરી કે પૂજ્યશ્રી હરિજનો માટે પ્રાર્થના હૉલ બાંધવા માટે કાંઈક કરે. પૂજ્યશ્રીએ તેમને રૂા.૧૧-૦૦ પૂરા અપાવ્યા અને હૉલ બાંધવા માટે જરૂરી બધું જ કરવા ડૉ. વાણીને કહ્યું. એટલામાં ફીજીવાલા શેઠ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. તેમણે આ ઉત્સવ માટે રૂા.૫૦૦-૦૦ આપવા માંડ્યા. પરંતુ ડૉ. વાણીએ સ્વીકાર્યા નહીં. પરંતુ એ પૈસા હરિજનો માટેના મંદિર માટે અપાવ્યા. આમ આજથી જ હરિજનોના મંદિરના શ્રીગણેશ મંડાયા.

શનિવાર તા.૨૦-૧૨-૫૮ના રોજ સપ્તાહ પ્રવચનમાં ખૂબ મેદની ઊમટી. આજે મહાલસા આખ્યાન માટે અલર્કની વિરક્તિ શ્રી ઠાકરે સમજાવી.

રવિવાર તા.૨૧-૧૨-૫૮ના રોજ સાબરમતીના કિનારે આવેલા વલાદ ગામે માધવતીર્થ સ્વામીના આશ્રમે પૂજ્યશ્રી ડૉ.વાણી સાથે ગયા. પાછા ફરતાં ડૉ. ત્રિકમલાલ વાણીના દીકરી દમયંતીબહેનને ત્યાં પધરામણી કરી. બપોરે ત્રણ વાગે સરખેજ પહોંચ્યા. દર્શનાર્થીઓનો ખૂબ ધસારો હતો.

સોમવાર તા.૨૨-૧૨-૫૮ના રોજ દત્તયાગનું આયોજન કરેલું હતું. સામવેદના પારંગત શુક્લતીર્થના શ્રી પરીક્ષિતભાઈ ગં.સ્વ.ઇચ્છાબહેન વતી પૂજન કરવા યજમાન તરીકે નિયુક્ત થયા. સવારે પાંચ વાગ્યે બ્રાહ્મણોએ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ વેદઘોષ કર્યો. શાંતિસુક્ત ગાયું. બરાબર સવારે સાત વાગ્યે બધા બ્રાહ્મણો યજ્ઞમંડપ આગળ હાજર થયા. યજ્ઞમંડપમાં પ્રવેશ કરતા પહેલાં આચાર્ય, ઋત્વિજ, હોતા, ઉદ્‌ગાતા, દ્વારપાલ વગેરેની વરણી થઈ. યથાવિધિપૂજન થયું. ત્યારબાદ બરાબર અગ્યાર વાગે 'અવધૂતચિંતન શ્રી ગુરુદેવદત્ત'ના ઘોષ સાથે બધાએ યજ્ઞમંડપમાં પ્રવેશ કર્યો. યજ્ઞનો પ્રયોગ ત્રણ દિવસનો હતો. યજ્ઞનો કુંડ સહસ્રદલ આકારનો હતો. યજ્ઞના પ્રધાન દેવ શ્રી દત્તાત્રેય હતા. યજમાનનો વેદ સામવેદ હતો. શ્રી દત્તઉપનિષદમાંના દત્ત મહામાલા મંત્રની ૧૦૦૦૦ આહુતિઓ આપવાની હતી. યજ્ઞમંડપની મધ્યમાં મોટી વ્યાસપીઠ ઉપર ધાન્યથી પ્રધાન દેવતા શ્રી દત્તાત્રેયની મૂર્તિસ્થાપન કરવાના હેતુથી પરંપરાગત દ્વાત્રિંશદ્‌દલ યંત્ર દોર્યું હતું. મંડપની મધ્યમાં દત્તાત્રેયનો મોટો ફોટો મૂક્યો હતો. યજ્ઞનો પ્રારંભ થયો.

મંગળવાર તા.૨૩-૧૨-૫૮ના રોજ શ્રી ગુરુલીલામૃતનું દ્વિદિન પારાયણ શરૂ થયું. પૂજ્યશ્રીના જીવનના પ્રસંગો, પુસ્તકો, પરિક્રમાના નકશા, પૂજ્યશ્રીના ફોટા વગેરેનાં પ્રદર્શનનું ઉદ્‌ઘાટન શાંતિલાલ ઠાકરે કર્યું.

બુધવાર તા.૨૪-૧૨-૫૮ના રોજ દત્તયજ્ઞની, દ્વિદિન પારાયણની અને સપ્તાહ પ્રવચનની પૂર્ણાહુતિ હતી. સાંજે સાડા ત્રણ વાગે પૂજ્યશ્રી મંડપમાં આવ્યા. વેદઘોષ જોરશોરથી ચાલતો હતો. પરીક્ષિતભાઈ અંતિમ આહુતિ આપવા ઊભા થયા. બરાબર સાંજે ચાર વાગ્યે શંખ, ભેરી, ઢોલ, નગારાંના ઘોષ વચ્ચે અંતિમ આહુતિ અપાઈ અને 'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત'થી ગગન ગાજી ઊઠ્યું.

આચાર્ય શ્રી શિવપ્રસાદ જોષીએ યજ્ઞકુંડમાંથી ભસ્મ લઈ પૂજ્યશ્રીને આપી. ત્યારબાદ યજમાન અને બ્રાહ્મણોને આપી. એક હજારથી વધુ શ્રીફળ ભેગા થયાં હતાં.

સાંજે સપ્તાહ પ્રવચનની પૂર્ણાહુતિ થઈ. ત્યારબાદ શ્રી ગુરુલીલામૃત ગ્રંથની શોભાયાત્રા નીકળી.

રાત્રે રાસ-ગરબા થયા.

ગુરુવાર તા.૨૫-૧૨-૫૮ના રોજ દત્તજયંતી હતી. સવારના ત્રણ વાગ્યાથી ચહલપહલ શરૂ થઈ ગઈ. ગુફાની પાસે દેવમંડપ બનાવ્યો. જગન્નાથભાઈએ આખી રાત જાગી સુંદર સુશોભન કર્યું. દેવમંડપની આગળ-પાછળ ઉદુંબરનાં ડાળાં અને પાન ગોઠવ્યાં. ભોંય ગાયના છાણથી લીંપી. ઉત્સવમૂર્તિ કામધેનુ ગાય વેદરૂપી ચાર શ્વાન દેવમંડપમાં ગોઠવ્યાં. દત્તભગવાનની મૂર્તિ અમદાવાદના કલાકાર અને પૂજ્યશ્રીના ભક્ત શ્રી પ્રજાપતિએ તૈયાર કરી હતી. પૂજ્યશ્રી મંડપમાં પધાર્યા. તેમણે દત્ત ભગવાનને ધૂપ કરવા રામપ્રસાદભાઈને કહ્યું. પૂજ્યશ્રીએ ગાભાના કકડાઓને ટાંકા મારી ચીંથરાળી કંથા પહેરી હતી. તેવી જ ટોપી હતી.

પૂજ્યશ્રીએ દેવમૂર્તિની સામે આસન લીધું. ત્યારબાદ તેમણે 'ઊઠ અધભંજના...' પ્રભાતિયું ગવડાવ્યું.

શાંતિપાઠ થયો. પૂજનના પુરોહિત અને ચારે વેદના બ્રાહ્મણો હાજર હતા. પૂ.સ્વામીજી રચિત આત્મપૂજાના પાંચ મંત્રો બોલી "આનંદ વાજાં..." વાળી આરતી થઈ. ત્યારપછી પૂજ્યશ્રીએ દત્તપ્રણતિ 'યસ્મિન્નોતં...'થી શરૂ કર્યું. ત્યારપછી અભિલાષ ષટકમ ગવાયું. અમદાવાદના ચાકણકર જોષીએ માથે ગાગરો લઈ પ્રદક્ષિણા કરી. વડોદરાના ઠાકોરભાઈ પુરોહિતે દત્ત ભગવાનની ઘીની પ્રતિમા બનાવી હતી. અખંડ ધૂન ચાલુ હતી. દર એક કલાકે ધૂન બદલાતી હતી. પોર, ગામડી, સરખેજ, અમદાવાદ વગેરે ગામના ભક્ત ધૂન ગાતા હતા. દર્શનાર્થીઓ પૂજ્યશ્રીની પાદુકા પર ફૂલ ચઢાવતા હતા. બરાબર દસ વાગ્યે મહાદેવનું પૂજન થયું. ત્યારબાદ દત્તનામ સંકીર્તનનાં સોળ આવર્તન, ઉપરાંત વૈદિક ષડંગથી અભિષેક થયો. ત્યારબાદ શોડષોપચાર પૂજન અને આરતી થઈ.

બરાબર પ્રદોષ સમયે દત્તજન્મ થયો. લાકડાની પાટને શણગારી સુશોભિત પારણું બનાવ્યું હતું. સમય થતાં પૂજ્યશ્રી પધાર્યા. તેમણે પારણા પાસે આસન લીધું. પારણામાં ઉત્સવમૂર્તિ પધરાવી. શ્રી શિવપ્રસાદ જોષીએ બુલંદ અવાજે શ્રી ગુરુલીલામૃતના અધ્યાય ૮ના ૨૯ થી ૩૩ દોહરા ગાયા,

અંતર્વત્નિ સુંદરી આનંદાપ્લુત એહ
કથે જ્ઞાન ઉત્તમ અતિ ટાળે ભવ સંદેહ.
બ્રહ્મચિત્કલા મૂળમાં તેમાં દૈવી ગર્ભ.
દોહદ સુખ કો વર્ણવે નર્યો બ્રહ્મરસ ગર્ભ.
કરે સકળ સંસ્કાર એ અત્રિમુનિ સંન્નિષ્ઠ
નવમાસ નવ દિન થયા આવ્યો કાળ વરિષ્ઠ

આ બોલતાંની સાથે જ શંખ, શરણાઈ, ઘંટનાદ, ઢોલ-નગારાંના અવાજથી વાતાવરણ ધમધમી ઊઠ્યું. ગુલાબના પુષ્પોની વૃષ્ટિ થઈ. 'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવદત્ત'ની ગર્જના ગગનમાં ગાજી. ભક્તોએ હર્ષોન્માદથી ભગવાનને વધાવ્યા. એકવીસ એટમબૉમ્બના ધડાકા થયા.

પૂજ્યશ્રી આંખો બંધ કરીને બેઠાં હતા. મંત્રોચ્ચાર શાંતિપાઠ, પંચોપચાર પૂજન, આરતી અને પુષ્પાંજલિ થઈ. પછી સુમનભાઈએ હાલરડું ચાલુ કર્યું.

"ઝૂલો ઝૂલો રે દત્ત દિગંબર સ્વામી" બધા ભક્તો મંત્રમુગ્ધ થઈ દિવ્ય આનંદમાં ડૂબી ગયા. પછી પરબ્રહ્મસ્વરૂપ દત્તની છડી પોકારાઈ.

ત્યારપછી પારણામાંથી મૂર્તિ લઈ પાલખીમાં પધરાવી અને પાલખીને આખા સ્થાનમાં ફેરવી દેવમંડપમાં આણી. તે વખતે 'આવો આવો દયાળુ સ્વામી દત્તદયાળ'વાળું ગીત ગવાયું. આમ પાંચ પ્રદક્ષિણા કરી. પહેલી પ્રદક્ષિણામાં 'દત્ત દત્ત વદો ભાઈ...'વાળી ધૂન થઈ. બીજીમાં 'શ્રીમદ્‌ વાસુદેવાનંદ સ્વામીન્‌ દયાબ્ધે તારક પદ દાયિન્‌'ની ધૂન ગવાઈ. ત્રીજી પ્રદક્ષિણામાં "ૐ ગુરુ ૐ ગુરુ અલખ નિરંજન ૐ ૐ"ની ધૂન ગાઈ. ચોથીમાં 'શંકર તેરી જટામેં બહતી હૈ ગંગ ધારા' વાળી ધૂન ગવાઈ અને પાંચમીમાં શ્રી રંગ રંગ જય પાંડુરંગ રુકમાઈનંદન સદ્‌ગુરુ'વાળી ધૂન ગવાઈ. ત્યારબાદ 'ગુરુ ઘર આવ્યા વિઘ્નો સહુ દૂર સિધાવ્યા'નું ભજન સુમનભાઈ પટેલે ગવડાવ્યું.

પાલખી ઉતારી બધા નીચે બેઠાં. દત્તબાવની ગાઈ. રાત્રે ગરબા-રાસ થયા. બે વાગે રાત્રે કાર્યક્રમ પૂરો થયો.

શુક્રવારે તા.૨૬-૧૨-૫૮ના રોજ સવારે ચાર વાગ્યે પ્રભાતિયાં ગવાયાં. પાદુકાપૂજન થયું. પૂજ્યશ્રીએ વસ્ત્રદાન કર્યું. આરતી, પુષ્પાંજલિ વગેરે થયું. ત્યારબાદ મણિશંકર શાસ્ત્રી રચિત 'પરમાત્મપદે રતિરસ્તુ...'વાળું સ્તોત્ર ગાયું. પછી કેટલાક વિદ્વાનોએ રચેલાં કાવ્યોનું પઠન થયું. બપોરે લગભગ દોઢ વાગ્યે દાન-દક્ષિણા વિધિ પતાવીને પૂજ્યશ્રી કુટિરમાં પધાર્યા.

આજે પારણાં હતાં. તેથી મેઘા પારેખના કુવા નજીકના ખેતરમાં બાંધેલા વિશાળ મંડપમાં સરખેજના સમસ્ત બ્રાહ્મણ પરિવારને જમવાનું આમંત્રણ હતું. લગભગ ૪૫૦૦ જેટલા સભ્યો જમ્યા. વધ્યું તે હરિજનોને વહેંચ્યું. રાત્રે રસોડામાં છેલ્લી પંગત ચાલતી હતી, ત્યારે લગભગ અગ્યાર વાગે મંડપ બહાર ચાર-પાંચ મોટરોનો કાફલો આવ્યો. તેમાંથી એક ભાઈ દોડતા દોડતા અંદર આવ્યા અને સ્વયંસેવકોને પૂછવા લાગ્યા : ''ભાઈ, અહીં એક મહારાજ આવ્યા છે તે ક્યાં છે?''

''એઓશ્રી તો મંદિરમાં છે. કેમ?''

''કેન્દ્રના પ્રધાનશ્રી ગુલઝારીલાલ નંદા તેમના દર્શને આવ્યા છે.''

પેલા સ્વયંસેવકો અવાક્ થઈ ગયા.

એક સ્વયંસેવક આખા કાફલાને લઈને મંદિર પર લઈ ગયા. શ્રી નંદાએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા અને બન્ને જણે લગભગ અર્ધો કલાક વાતો કરી.

રાત્રે ગરબા, ધૂન, ભજન થયાં.

સવારે ચાર વાગે ભક્તો સ્થાનમાં હાજર થઈ ગયાં. નિત્યનિયમ પ્રમાણે કાર્યક્રમ થયો.

સં.૨૦૧૪ની દત્તજયંતી સિદ્ધપુરમાં ઉજવી ત્યારે પૂજ્યશ્રી એક દિવસ અને બે રાત સરખેજમાં આવેલા. તે સમયે ભજનો અને ધૂનની રમઝટ થયેલી. એ વખતે સરખેજનાં મણિબહેન ગળામાં ઢોલક બાંધીને નાચ્યા હતાં. કાર્યક્રમ પૂરો થયા પછી મણિબહેન પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવા ગયાં. ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ સહજભાવે પૂછ્યું હતું કે, ''તમે પગમાં ઘુઘરા કેમ નથી બાંધતા?'' તેના જવાબમાં મણિબહેને કહ્યું હતું કે, ''બાપજી, આપ પ્રસાદી તરીકે આપશો ત્યારે બાંધીશ.'' એના ઉત્તરમાં પૂજ્યશ્રીએ જણાવેલું કે, ''આવતી દત્તજયંતી સરખેજમાં છે તે વખતે હું ઘુઘરા આપીશ.''

આ પ્રસંગને સ્મરણમાં રાખી પૂજ્યશ્રીએ શુક્રવારે આરતી પૂરી થયા પછી મણિબહેનને ઘુઘરા આપ્યા અને તે વખતે મણિબહેનનું નામ 'શબરી' પાડ્યું.

તા.૨૭-૧૨-૫૮ના રોજ સરખેજથી મુકામ ઉઠાવતા પહેલાં શબરીબહેનને ત્યાં જવાનું હતું. શબરીબહેને મકાન ધોળાવી કરીને સાફ કરાવી નાખ્યું હતું. અવધૂત વિશ્રામથી તેમના ઘર સુધીનો રસ્તો સાફ કરી નાખ્યો હતો. તેમણે રસ્તામાં ધોતીયાં-સાડીઓ પાથરી દીધી. પૂજ્યશ્રી નીકળ્યા. રસ્તામાં નરહરિ પ્રસાદનું ઘર આવ્યું. નરહરિ પ્રસાદે પૂજન-અર્ચન, હારતોરા કર્યા. આમ રસ્તામાં ઠેકઠેકાણે પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત થયું. આખરે

તેઓ શબરીબહેનને ઘેર આવ્યા. પૂજ્યશ્રીનું યથાવિધિ પૂજન શબરીબહેને કર્યું. આરતી-ધૂન થઈ. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીએ રંગહૃદયમ્‌માંથી 'રવિકુલભૂષણ તારક રામ...' ગવડાવ્યું. ત્યારબાદ તેઓ ઊઠ્યા. શબરીબહેન અને જયંતીભાઈને પ્રસાદ આપ્યો. બહાર નીકળી તેઓ બગીમાં બેઠા. સુમનભાઈએ 'રંગ ફરીવાર મને દર્શન આપજો'નું ભજન ઉપાડ્યું અને સૌની આંખો વરસી પડી. બગી આગળ ચાલે અને લોકો ચાલ્યા જ કરે, ચાલ્યા જ કરે. પૂજ્યશ્રી બધાને પાછા ફરવાનો ઈશારો કરે, પરંતુ કોઈ પાછા ફરવાનું નામ જ લેતું ન હતું. છેવટે બસસ્ટેન્ડ આવ્યું. પૂજ્યશ્રીએ બગી ઊભી રખાવી. તેમણે ભક્તો તરફ તેમનો જમણો હાથ ઊંચો કર્યો. પછી બોલ્યા : ''હું ક્યાંય જતો નથી, બધા ખૂબ ભજન કરો.''

અને બગી અમદાવાદ તરફ ઝડપથી ચાલવા લાગી. પૂજ્યશ્રી મંગળ ભૂવનમાં ડૉ. વાણીને ત્યાં પહોંચ્યા. ડૉ. વાણીને ત્યાં પહેલેથી જ હજારો દર્શનાર્થીઓ ભેગા થયા હતા. પૂજ્યશ્રીએ દર્શન આપી સ્નાન કરી, ભિક્ષા લઈને થોડો આરામ કર્યો. તેઓ સાંજે નારેશ્વર જવા રવાના થયા.

એક સમયે પૂજ્યશ્રીના સરખેજના રોકાણ દરમિયાન ડૉ. વાણી તથા બીજા ભક્તો પૂજ્યશ્રી પાસે બેઠા હતા. તે વખતે મણિભાઈએ પૂજ્યશ્રીને કહ્યું : ''બાપજી, અહીં પૂ.સ્વામીજીની અને પૂ.માજીની પ્રતિમાઓ છે. આપની પ્રતિમા અહીં નથી. અમારા બધાની એવી ભાવના છે કે અહીં આપની પ્રતિમા પણ મુકાય.''

પૂજ્યશ્રીએ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું : ''એ કોઈપણ સંજોગોમાં ના બને.''

આમ થોડી વાર વાતો ચાલી. પછી ડૉ. વાણી બોલ્યા : ''બાપજી, અમે માત્ર આપની પ્રતિમા બનાવી રાખીશું; તેનું સ્થાપન ક્યાંય નહીં કરીએ.''

''મારી હયાતીમાં મારી પ્રતિમા બનાવવાની નથી.'' પૂજ્યશ્રીએ એક જ ઘાએ બે કકડા કર્યા.

આમ વારેઘડીએ એકની એક વાત કરવાથી પૂજ્યશ્રીએ વાતનો તંત ન કરવાના હેતુથી અનુમતિ આપી અને મૂર્તિ નારેશ્વરમાં કોઈપણ સંજોગોમાં નહીં જ મૂકવાની તેવી સૂચના આપી.

હવે ડૉ. વાણીની કામગીરી વધી ગઈ. આરસમાંથી મૂર્તિ વ્યવસ્થિત કંડારી શકે તેવો કુશળ કારીગર શોધવાનો હતો અને એ મૂર્તિનું અનાવરણ કરી શકે તેવી સાત્ત્વિક વિભૂતિ પણ શોધવાની હતી. ડૉ. વાણી જે કામ હાથમાં લે તે પૂર્ણ થઈને જ રહે. તેમણે ખૂબ જ ટૂંકા સમયમાં સરસ કારીગર શોધી કાઢ્યો અને મૂર્તિ કંડારવાનું કામ તેને સોંપી દીધું.

હવે બીજું કામ, કોઈ એવી ઉત્કૃષ્ટ વ્યક્તિ શોધવાની હતી કે જે પૂજ્યશ્રી જેવા વિરાટ પુરુષની મૂર્તિનું અનાવરણ કરી શકે. એ અરસામાં અમદાવાદના નીલકંઠ મહાદેવના મંદિરમાં દ્વારકાના જગદ્‌ગુરુ શંકરાચાર્ય પધાર્યા હતા. ડૉ.વાણી અને મણિભાઈને પૂજ્યશ્રીની પ્રતિમાની અનાવરણ વિધિ શંકરાચાર્યના શુભ હસ્તે કરાવવાનો વિચાર આવ્યો. તેઓ પૂજ્યશ્રીની અનુમતિ માટે નારેશ્વર ગયા.

નારેશ્વર આવી ડૉ. વાણી અને મણિભાઈએ પૂજ્યશ્રીને આગ્રહભરી પ્રાર્થના કરી. પૂજ્યશ્રીએ મને-કમને અનુમતિ આપી.

નારેશ્વરથી અમદાવાદ આવી ડૉ. વાણી અને મણિભાઈ નીલકંઠ મહાદેવમાં શંકરાચાર્ય મહારાજને મળવા ગયા. ડૉ. વાણીએ વિનંતીભર્યા સ્વરે કહ્યું : "મહારાજ, અમારા સદ્‌ગુરુદેવ શ્રી રંગ અવધૂત મહારાજની પ્રતિમાનું અનાવરણ આપ કરો તેવી અમારી ભાવના છે."

શંકરાચાર્યજી પૂજ્યશ્રીને સારી રીતે જાણતા હતા અને એક વખત તેઓ નારેશ્વર પણ આવેલા. જેથી પરિચય સારો હતો. શંકરાચાર્યજીએ કહ્યું : "પરંતુ અવધૂતજી તો જીવિત છે."

"હા, પરંતુ ભક્તોની એવી ભાવના છે કે ગુરુદેવની પ્રતિમા મૂકીએ."

"ક્યાં મૂકવા માગો છો ?"

"સરખેજના દત્તમંદિરમાં."

બે-ચાર પળ વિચાર કરી શંકરાચાર્યજી બોલ્યા : "અવધૂતજીની મૂર્તિનું અનાવરણ કરવામાં મને વાંધો નથી. પરંતુ તે માટે પંડિત સભા બોલાવું. એ સભા એમ કહે કે જીવંત વ્યક્તિની પ્રતિમા મુકાય તો હું ચોક્કસ અનાવરણ કરીશ."

"બરાબર છે. આપની વાત અમને માન્ય છે."

ત્યારબાદ શંકરાચાર્યે અમદાવાદના પંડિતોની સભા બોલાવી. લગભગ બે કલાક સુધી ચર્ચા ચાલી. ચર્ચાને અંતે એમ નક્કી થયું કે કેટલીક અપવાદજનક અતિ ઉચ્ચ સ્થિતિ ધરાવતી વ્યક્તિઓની પ્રતિમા તેમના જીવનકાળ દરમિયાન મૂકી શકાય.

બીજે દિવસે ડૉ. વાણી શંકરાચાર્યને મળવા ગયા. ત્યારે તેમણે વિદ્વત્ સભાનો નિર્ણય કહ્યો, પરંતુ તેમણે ઉમેર્યું કે લોકાપવાદ ટાળવા માટે તેઓ દ્વારકામાં વિદ્વત્ સભા બોલાવશે અને એ સભા જે નિર્ણય કરશે તેનો જવાબ તેઓ આપશે.

શ્રી શંકરાચાર્યે દ્વારકા જઈ વિદ્વત્ સભા બોલાવી. સભાએ ખૂબ ચર્ચા પછી નિર્ણય કર્યો કે -

"શુદ્ધ, સાત્ત્વિક અને જ્ઞાની જીવંત પુરુષની પ્રતિમાનું અનાવરણ કરવામાં સહેજ પણ દોષ નથી. વળી અવધૂત પોતે બ્રહ્મચારી અને તપસ્વી છે. તેથી તેમની હયાતીમાં તેમની પ્રતિમા મૂકી શકાય."

આ નિર્ણયની જાણ ડૉ.વાણીને શ્રી શંકરાચાર્યના સેક્રેટરી શ્રી મહાબલે કરી. સમાચાર આવતાંની સાથે સરખેજમાં આનંદ અને ઉલ્લાસનું વાતાવરણ જામી ગયું.

કાર્યવાહક સમિતિ નિમાઈ ગઈ અને આ પ્રસંગે વિષ્ણુયાગ કરવાનું નક્કી થયું. મે માસમાં અનાવરણ ઉત્સવનું આયોજન ગોઠવાયું. સરખેજમાં ફરી પાછી દત્તજયંતી જેવી તૈયારીઓ શરૂ થઈ ગઈ. દરેકને કામની વહેંચણી થઈ ગઈ.

ગામ સમસ્ત તરફથી દ્વારકાના જગદ્‌ગુરુ શ્રી શંકરાચાર્યને પૂજ્યશ્રીની પ્રતિમાના અનાવરણ માટે આમંત્રણ અપાયું.

તા.૨૬-૫-૫૯ના રોજ શ્રી શંકરાચાર્ય મહારાજ સરખેજ પધાર્યા. આખું ગામ

સ્ટેશન પર તેમનો સત્કાર કરવા ગયું અને વાજતે ગાજતે શોભાયાત્રા કાઢીને શંકરાચાર્યને સરખેજ લાવ્યા.

આ જ દિવસે વિષ્ણુયાગનો પ્રારંભ થયો અને સાથે સાથે દ્વિદિન શ્રી ગુરુલીલામૃત પારાયણનો પણ પ્રારંભ થયો. યજ્ઞના યજમાન મણિભાઈ હતા. આખું દત્તમંદિર અને સરખેજ ગામ વેદમંત્રોથી ગાજી ઊઠ્યું. જગદ્‌ગુરુ શંકરાચાર્ય શ્રી અભિનવ સચ્ચિદાનંદ સ્વામી સવાર-સાંજ બે વખત મંદિરમાં પધારતા હતા. સવારે શાંતિલાલ ઠાકરે વેદ મિમાંસા પર પ્રવચન કર્યું. તા.૨૭-૫-૫૯ની સાંજે શ્રી શંકરાચાર્યે ઉદ્‌બોધન કર્યું.

તા.૨૮-૫-૫૯ના રોજ પૂજ્યશ્રીની પ્રતિમાનો અનાવરણ વિધિ હતો. આખું મંદિર ભક્તોથી ઊભરાવા લાગ્યું. સવારના સાત વાગ્યે શંકરાચાર્ય પધાર્યા. શ્રી જગન્નાથભાઈ ઊભા થયા અને પૂજ્યશ્રીની છડી પોકારી. ત્યારબાદ તેઓ પ્રતિમા સુધી આવ્યા. મણીભાઈએ જગદ્‌ગુરુ શંકરાચાર્યને અનાવરણ કરવા માટે વિનંતી કરી.

શંકરાચાર્ય ઊભા થયા અને પ્રતિમા પાસે આવી અનાવરણ કર્યું અને તે જ સમયે શંખનાદ, ઘંટારવ અને ઢોલ-ત્રાંસા વગેરે ગર્જી ઊઠ્યા. શ્રી શંકરાચાર્યે પ્રતિમાને સાચા સોનાના વરખનો હાર પહેરાવ્યો. ત્યારબાદ ડૉ.વાણી અને મણિભાઈએ પણ સોનાના વરખનો હાર પહેરાવ્યો.

બ્રાહ્મણોએ વેદઘોષ શરૂ કર્યો. ત્યારબાદ શોડષોપચારથી પૂજન થયું. પૂજન પછી આરતી, મંત્રપુષ્પાંજલિ વગેરે થયું. પૂજનવિધિ લગભગ ૨ાા થી ૩ કલાક ચાલ્યો. અંતે સતીષચંદ્ર ભટ્ટાચાર્ય, મણીશંકર શાસ્ત્રી, લક્ષ્મીશંકર શુક્લ, ડૉ. અરૂણોદય જાની, યોગીન્દ્ર ત્રિપાઠી, જગન્નાથ ત્રિવેદી, મોદીકાકા, ઠાકરસાહેબ વગેરેએ પ્રસંગોચિત ભાષણ આપ્યું.

સં.૨૦૧૫નો આસો માસ આવ્યો. પૂજ્યશ્રીને દૈવી આદેશ થયો. મોરટક્કા-ઓમકારેશ્વર જા.

બીજે દિવસે સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારીને પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે બેઠા. આજુબાજુ સફાઈ કરી રહેલા એક ભક્તને બોલાવીને પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "કાલે સવારે પ્રવાસે જવાનું છે. તમે તૈયાર થઈ જજો."

"જેવી આજ્ઞા."

બીજે દિવસે સવારે બે જણને લઈને પૂજ્યશ્રી નીકળી ગયા. નારેશ્વર સ્ટેશન આવ્યું ત્યાં સુધી કોઈ જાણતું ન હતું કે પ્રવાસે ક્યાં જવાનું છે. તેઓ મનમાં ને મનમાં ગુંચવાવા લાગ્યા. સ્ટેશન આવ્યું એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "મોરટક્કાની ટિકિટ લઈ લો."

પૂજ્યશ્રીએ લગભગ ત્રીસ વર્ષ પહેલાં મોરટક્કાના પરમહંસ આશ્રમેથી નર્મદાની પરિક્રમા શરૂ કરેલી. પૂજ્યશ્રીને ખરેખર તો ધાવડી કુંડ જવું હતું. પરંતુ મોરટક્કા ઊતરીને પૂજ્યશ્રીએ એક પોર્ટરને પૂછ્યું, "ભાઈ, પરમહંસ આશ્રમમાં મહંતશ્રી ૐકારનંદજી છે ?"

"હા હા, તેઓ તો હમણાં જ આ ગાડીમાંથી ઊતર્યા."

પૂજ્યશ્રીએ આગળ નજર કરી તો મહંતશ્રીની પૂંઠ દેખાતી હતી. પૂજ્યશ્રીએ તેમની સાથેના ભક્તને કહ્યું :

"જો મહંત મને ઓળખે તો ઠીક, નહીં તો ઓળખાણ નથી આપવી."

પૂજ્યશ્રી થોડા ઝડપથી ચાલ્યા અને મહંતની લગોલગ થઈ ગયા. પછી પ્રણામ કરતાં બોલ્યા : "પ્રણામ મહંતશ્રી."

મહંતજીએ પ્રત્યુત્તરમાં "પ્રણામ" કહ્યું. એમ કહેતાં તેમણે પ્રણામ કરનારની સામે જોયું. એકાએક તેમની આંખો ચમકી ગઈ. તેમને કોઈ ચિરપરિચિત મુખારવિંદ લાગ્યું. પછી એકદમ યાદ આવી જતાં આંખો વિસ્ફારિત થઈ ગઈ અને આશ્ચર્ય અને આનંદથી ભરાઈ ગઈ. મહંતશ્રીએ ત્રીસ વર્ષ પછી પણ સૂતળીની અલ્ફીમાં રૂઆબદાર અવધૂતને ઓળખી કાઢ્યા. મહંતશ્રી તો આનંદના અતિરેકમાં આવી જઈ પૂજ્યશ્રીને ભેટી પડ્યા અને બોલ્યા : "અરે અવધૂત, અહીં ક્યાંથી ?"

"આવ્યો છું આ બાજુએ. હમણાં જ ગાડીમાંથી ઊતર્યો."

"ક્યાં જવું છે ?"

"ધાવડી કુંડ."

"ના, ત્યાં પછી જવાશે. હમણાં આશ્રમે ચાલો."

પૂજ્યશ્રી મહંતજી સાથે ઓમકારેશ્વર મહાદેવની નૌકામાં બેસી પરિક્રમા કરી પરમહંસના આશ્રમે ગયા. અહીં પૂજ્યશ્રી થોડા દિવસ રોકાયા. એ દરમિયાન દૂર દૂરના ગામોમાં પૂજ્યશ્રીનાં આગમનની ખબર પડી. લોકોનાં ટોળેટોળાં દર્શને ઊમટ્યા. સાધુસંતો પણ દર્શને આવવા લાગ્યા. આમ રોજેરોજ દર્શનાર્થીઓનો મેળો જામવા લાગ્યો.

સં. ૨૦૧૬ ને કારતક સુદ નોમના રોજ પૂજ્યશ્રીને ૬૨મું વર્ષ બેઠું. પૂજ્યશ્રીની આ જન્મજયંતી અહીં ઉજવાઈ. તેમની જન્મજયંતી નિમિત્તે પરમહંસ આશ્રમમાં લઘુરુદ્ર યજ્ઞ થયો. નર્મદાના બન્ને કિનારાના સાધુસંતોને ભોજન અપાયું.

પૂજ્યશ્રીની જન્મજયંતી નિમિત્તે ઇન્દોરમાં જપાત્મક શતચંડી થઈ. પૂજ્યશ્રી લગભગ એક માસ સુધી એટલામાં રહ્યા.

તા.૧-૫-૬૦ના રોજ ગૂજરાત મહારાષ્ટ્રથી અલગ પડી અલગ રાજ્ય તરીકે ભારતના નકશા પર અંકાયું. ગૂજરાતમાં ઠેર ઠેર ગૂજરાત રાજ્યના સ્થાપના દિનની ઉજવણી થઈ. સમગ્ર ગૂજરાતમાં લોકો આનંદમાં આવી ગયા હતા. ગામેગામ ઉજવણી થઈ. તે જ રીતે નારેશ્વરના સર્વધર્મકર્મના આચાર્ય શ્રી શિવપ્રસાદ જોષીના રાજપીપળા ગામમાં પણ ઉજવણી થઈ. આ ઉજવણી પ્રસંગે રાજપીપળાના ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીને આમંત્રણ આપ્યું. કાર્યક્રમ સર્વાંગ રીતે પૂર્ણ થયા પછી એક આગેવાને પૂજ્યશ્રીને આવા સુખદ પ્રસંગે આશીર્વચન આપવા કહ્યું. પૂજ્યશ્રીએ આશીર્વચન આપતાં કહ્યું-

"આજે ભગવાન શંકરાચાર્યની જન્મજયંતી છે. આવા મંગળ ટાણે ગૂજરાતના નૂતન રાજ્યનું સર્જન થાય એની પાછળ ઈશ્વરી સંકેત હોય તેમ લાગે છે. ભગવાન શંકરાચાર્યનું તત્ત્વજ્ઞાન એટલે કેવલાદ્વૈતનું તત્ત્વજ્ઞાન. અદ્વૈતના અંતરાત્માની એકતાનો સંદેશ. જ્યાં દ્વૈત છે, ભેદભાવ છે. ઊંડે ઉંડે પણ મારા-તારાની ભાવના છે ત્યાં દુઃખ, ગરીબી, ભીતિ, શોક, મોહ, અવિશ્વાસ વગેરેનું વાતાવરણ છે. જ્યાં અદ્વૈતનો અનુભવ છે, એકતાની ભાવના છે. આપ-પરાયાની પ્રતારણાના આભાસનો પણ અભાવ છે, ત્યાં આબાદી, આનંદ, સુખ અને સમૃદ્ધિનું સામ્રાજ્ય છે અને દેશને અને વિશ્વ સારાયને અત્યારે કોઈ તત્ત્વની જરૂર હોય તો તે અદ્વૈતની છે. જગ આખુંય ચગડોળે ચઢ્યું છે. એમાંથી ઉગરવાનો કોઈ આરો હોય તો તે વિશ્વના મૂળમાં રહેલી એકતા અનુભવવાનો અદ્વૈતનો સાક્ષાત્કારનો છે. સપાટી પરના સ્થૂળ ભેદો તો રહેવાના જ. એની બાહ્ય વિભિન્નતા તો સૃષ્ટિની ખૂબી છે. એ આભાસી ભેદો ભાંગ્યા ભંગાવાના નથી, તોડ્યા તૂટવાના નથી, ભૂંસ્યા ભૂંસાવાના નથી. પરંતુ એની પાછળ રહેલી અભંગ એકતા પિછાની જીવનમાં ઉતારવી એટલી બધી મુશ્કેલ નથી. ભિન્ન ભિન્ન રંગના પુષ્પોની માળાને એકત્ર રાખનાર અંદર છુપાએલા દોરાની એકતા તરફ લક્ષ રાખી, એ રંગબેરંગી પુષ્પોના સૌંદર્યને, તેની સુગંધને માણવાની છે. એટલે આવી સ્પષ્ટ એકતાની ભાવના અંતઃકરણમાં જાગ્રત કરી આજે જેમ તમે બધા આનંદ, ઉત્સાહ અને સહકારની ભાવનાથી સર્વ બાહ્યભેદો ભૂલી એકત્ર થયા છો, તેમ તમારો એ જ ઉત્સાહ, આનંદ અને સહકાર હંમેશાં જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં ટકી રહો. તમે બધાં એકબીજાનાં પૂરક બનો, એકબીજાનાં સુખમાં સાથે ઊભા રહો, એકબીજાની અડચણોમાં માત્ર લૂખી હમદર્દી નહીં પણ જીવંત સક્રિય સાથ આપો અને પરમાત્માએ આપેલી સાધનશક્તિ ને ભક્તિ સાથે લઈ એકબીજાની વહારે દોડી જાવ અને આ વિષમય ગણાતા સંસારને એક રસાળ, સુંદર અને અમૃતમય બગીચો કરી મૂકો એવી મારી અંતરની પ્રાર્થના અને હાર્દિક આશિષ છે.

"તમે એકબીજાની ઉન્નતિ અને આબાદી માટે સાથે કૂચ કરો, દુઃખ, દારિદ્રય અને અન્યાય સામે પોકાર ઉઠાવો. બધાંનાં મન અન્યોન્ય સુખ-સમૃધ્ધિની જ એક અભિવાંચ્છા કરો. તમારું બધાનું ધ્યેય એકમેવ સર્વનું કલ્યાણ એ જ હો. તમારી ઈશ્વરદત્ત સાધનસામગ્રી તન-મન-ધન સર્વ માટે હો. તમે બધા અહર્નિશ એકબીજાના શ્રેયનું ચિંતન કરો. એક જ શરીરના ભિન્ન ભિન્ન અવયવોની માફક, વિરાટ પુરુષનાં તમે બધાં અંગ છો. બધાનો આત્મા, અંગી એક જ છે. એની તમને અહોનિશ યાદ રહો. પરસ્પર એકતાની ભાવનાનું તમને સ્વપ્નમાંય વિસ્મરણ ન હો અને ફાવે તેવો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય તોપણ તમારું બધાંનું હૃદય એક રહો."

પૂજ્યશ્રીએ આશીર્વચન પૂર્ણ કર્યા.

પૂજ્યશ્રીની ૬૩મી જન્મજયંતી સં. ૨૦૧૭ના કારતક સુદ નોમને દિવસે ધર્મજ ખાતે ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવાઈ. સમગ્ર ખેડા જિલ્લાનાં ગામેગામથી ભક્તો પૂજ્યશ્રીના દર્શને આવ્યા. આઠ દિવસની ઘનિષ્ટ ઉજવણીને અંતે પૂજ્યશ્રીએ મંગલ ઉદ્‌બોધન કર્યું :-

"શ્રી શ્રીજીની અનંત અમોઘ કૃપાથી આપણે સૌ અસીમ આનંદ, પ્રેમ, ઉત્સાહ ને બંધુભાવના વાતાવરણમાં આવા ધર્મ સત્રને નિમિત્તે અહીં ભેગાં મળીએ છીએ. ધર્મજ એટલે ધર્મક્ષેત્ર. જે પ્રદેશમાં અહોનિશ આમ ધર્મનો જયજયકાર થતો હોય 'યતો ધર્મસ્તથા શ્રેયઃ'નું દૃશ્ય નજરે પડતું હોય તે.

"આજ આઠ આઠ દિવસથી અહીં નર્યો ધર્મામૃત મેઘ વરસી રહ્યો છે. ગમે તેવું ક્ષણભંગુર, મલીન, અપવિત્ર, માટીનું વગેરે કહી વખોડો, પણ એ શરીર ન હોય તો આત્મા કે પ્રાણ કંઈ જ કરી શકવાના નથી. તે રીતે ધર્મનું કલેવર ન હોય તો નીતિ કે

અધ્યાત્મની વાતો કંઈ જ ધોળવાનાં નથી.

"પણ ધર્મ એટલે શું ? 'ધારયતીતિ ધર્મઃ ।' જે વ્યક્તિને અને સમાજને ધારણ કરી રાખે, છિન્નભિન્ન થતો અટકાવે, અધઃપતનમાંથી બચાવી અને ઉર્ધ્વગામી કરે તે ધર્મ. અહિંસા, સત્ય, દયા, દાન, જપ, તપ, શૌચ, સ્વાધ્યાય, ક્ષમા વગેરેનું આચરણ એટલે ધર્મ. એમાં ઝઘડાને સ્થાન નથી. ભેદભાવને અવકાશ નથી. એ ભિન્નતામાં એકતા બતાવનાર અંધકારમાંથી પ્રકાશમાં લઈ જનાર અક્ષય દીવડો છે. એને આધારે માણસ અને સમાજ અસત્‌થી સત્ તરફ, તમસથી જ્યોતિ તરફ, મૃત્યુથી અમૃતત્વ તરફ, દુઃખમાંથી સુખ તરફ, અશાંતિમાંથી શાંતિ તરફ, બરબાદીમાંથી આબાદી તરફ પ્રગતિ કરે છે. દ્વૈતમાંથી અદ્વૈત, ભેદમાંથી અભેદ સર્જે છે.

"કેટલાક લોકો ધર્મને માત્ર પરલોક સાથે સાંકળી તેની અવહેલના કરે છે, પણ તેમ નથી. એણે તો બન્ને હાથમાં લાડુ બતાવ્યો છે. આ લોકમાં સુખ, સમૃધ્ધિ અને મૃત્યુ પછી મુક્તિ. પણ હિંદુ ધર્મે તો આ લોકમાં જ બન્નેમાં આનંદ માણવાની કુંચી બતાવી છે. એ તો મુક્ત કંઠે રોકડ કે નગદ માલનાં વખાણ કરે છે અને તે પામવાનો રસ્તો બતાવે છે.

"જીવતાં દેખલો માંહે જીવન જ્યોત અલખ ।
મૂઆ પછીનો વાયદો નકામો, કો જાણે છે કાલ ?
આજ અત્યારે જોઈ લો રે સંતો નગદી રોકડ માલ."

"હિંદુ ધર્મમાં પ્રવર્તતા અનેક ધર્મો કે સંપ્રદાયો ભારતની સ્વતંત્ર વિચારધારાનાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. મનને સંતોષતો ન હોય, બુદ્ધિ કબૂલ કરતી ન હોય તો પણ કોઈએ અમુક જ ધર્મની કે અન્ય કોઈ એકાંગી વિચારધારાની કેદમાં શા માટે સબડવું જોઈએ ? બધાને માટે બંધબેસતાં ન આવે તોપણ એક જ માપ અને ફેશનનાં કોટ કે જૂતાનો, વેષભૂષાનો આગ્રહ શા માટે ? હિંદુ ધર્મ એક મહાન વટવૃક્ષ જેવો છે અને ઉપરથી દેખાતા ભિન્ન ભિન્ન સંપ્રદાયો એની વિવિધ શાખાઓ છે. દેખીતા અનેક ધર્મ કે સંપ્રદાય અવનતિનું મૂળ નથી જ નથી. ધર્મને નામે ચરી ખાનારા અમારા જેવા ધર્મપ્રચારનો સ્વયં ઈજારો લઈ બેઠેલાઓ જ બધા બખેડાઓનું મૂળ છે. સત્ય અનંત છે અને ભિન્ન ભિન્ન ધર્મો એનાં ભિન્ન ભિન્ન પાસાં અને પામવાના માર્ગો છે. બધા જ સંપ્રદાયો સારા અને ઊર્ધ્વગામી છે જે મનુષ્યને કલ્યાણના માર્ગે લઈ જવા માટે જ સ્થપાયેલા છે.

"તો એ અનેક ધર્મો પાછળ રહેલ એકતાનો ધાગો કયો ?

"આત્મનઃ પ્રતિકૂલાનિ પરેષાં ન સમાચરેત્"

"પોતાને પ્રતિકૂળ હોય, બીજો પોતાની પાસે એવી રીતે વર્તે તો પોતાને ના ગમે, પોતાને દુઃખ થાય તેવું વર્તન પ્રાણાન્તે પણ બીજા સાથે ન કરવું. સામો માણસ આપણી સાથે જેવી રીતે વર્તે એમ ઈચ્છીએ તેવો જ વર્તાવ આપણે સામા માણસ માટે રાખવો ઘટે. સંતો શિરોમણિ શ્રી તુલસીદાસજીના શબ્દોમાં :-

પરહિત સરિસ ધર્મ નહીં ભાઈ
પરપીડા સમ નહીં અધમાઈ.

"એ બધાય ધર્મોની આચારસંહિતા છે. એના તરફ ધ્યાન રાખી વર્તવું. તો ક્યાંય

ઝઘડો, વિસંવાદ, દુઃખ, ચિંતા નહીં રહે.

"વળી મનુષ્યને પશુથી જુદો પાડે, પશુતામાંથી માનવતા તરફ લઈ જાય તે ધર્મ અને તેથી જ આજકાલ ધર્મને બદલે માનવતાનો ઉદ્‌ઘોષ જ્યાં ત્યાં સંભળાય છે. પણ એ માત્ર શબ્દભેદ જ છે. ધર્મ ? માનવતા કર્મ ? માનવતા જ્ઞાન ? માનવતાનો વિકાસ, ભક્તિ ? માનવતાનો પરિપાક અને યોગ ? એટલે માનવતાનું પરિશિલન. માનવતાવિહોણો ધર્મ સંભવી જ ન શકે. માનવતાની પરાકાષ્ઠા એટલે જ દેવતાની પ્રાપ્તિ અને એ પ્રાણીમાત્રમાં અરે ! વસ્તુમાત્રમાં નિગૂઢ દેવત્વની અનુભૂતિ એટલે જ આત્મસાક્ષાત્કાર કે સ્વાનુભૂતિ. સ્વામી વિવેકાનંદે એટલે જ કોઈક ઠેકાણે લખ્યું છે : Religeon is the manifestation of divinity already in man. ધર્મ એટલે મનુષ્યની અંદર રહેલા દૈવી અંશનું પ્રગટીકરણ.

એ અનુભવ પ્રગટે કેમ ? તો-

मा नामानौ समौ कृत्वा विनम्र तरुवत् भवेत
सर्वभूत हितं कुर्वन् रागद्वेषौ विवर्जयेत् ॥
न द्रुह्यात् सर्व भूतानि सत्याहिंसादिकचरन् ।
आत्मवत् प्राणिमात्रेषु पश्यन् कारुण्य भाग्भवेत्
वशीकृत्वेन्द्रियग्रामं सहजं कर्म संभजेत्
फलकर्तृत्वमावं च समर्प्य श्रीपद मुदा ॥
तानवं वैषणानां च संप्राप्य समदृङ्मुनिः ।
वर्तमानेन वर्तेत निष्कम्पोऽल्प परिग्रहः ॥

"માન-અપમાન સમાન લેખી વૃક્ષની માફક ફળકાળે અહંકાર છોડી વિશેષ નમ્ર બનો. રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરો અને ભૂતમાત્રના કલ્યાણ માટે મરી પડો.

"કોઈપણ પ્રાણીનો દ્રોહ ન કરો. સત્ય, અહિંસા વગેરે દૈવી ગુણોનું આચરણ કરો. પ્રાણીમાત્ર તરફ પોતાની જાતની માફક જુઓ ને સર્વત્ર કરુણાથી પોતાનું અંતઃકરણ ભરી દો.

"મન-ઈન્દ્રિયોને વશ કરી આનંદમાં મસ્ત રહો ને ફળ ને કર્તૃત્વભાવ શ્રીચરણે કરી સહજભાવે આવી પડે તે ખંતથી કરો.

"ઈચ્છા-એષણાઓ ક્ષીણ કરો. ભૂત-ભાવિની ચિંતા છોડી વર્તમાનમાં રહો. બધે નિડર રહો ને સર્વત્ર સમાન દૃષ્ટિ રાખી અલ્પભાષી બની આત્મચિંતનમાં રત રહો.

"સઘળે એક જ અવિનાશી આત્મા પ્રકાશી રહ્યો છે. માટે કોઈની નિંદા ન કરો ને એકબીજામાં રહેલું આત્મતત્ત્વ કે દેવત્વ પિછાની એકબીજાના કલ્યાણમાં રાચો.

नमः पतन्त्यात्म समं पतत्रिणः । આકાશ મહાન છે ને પક્ષીઓ પોતપોતાના પ્રમાણે ઊડે છે. કોઈ ઊંચે ઊડે છે તો કોઈ નીચે. પણ ઊડે છે તો એ બધાય વિભુ આકાશમાં જ ને ! અનંત આકાશની દૃષ્ટિએ કોઈ ઊંચું ય નથી ને કોઈ નીચું ય નથી. એ બધો આપણી દૃષ્ટિનો વિકાર છે. આપણા અહંકારનો ઊભરો છે. દરેક જણ પોતપોતાની ગતિમતિ પ્રમાણે પ્રગતિ કરી રહ્યું છે. પણ એ બધાંયની દોડ એ એક જ અનંત અવિનાશી તરફ

છે. અનંતને પહોંચવાના રસ્તા પણ અનંત છે. સાધન પણ અનંત છે. કયા રાફડામાં કયો ભોરિંગ ભરાયેલો છે તે જાણવું મુશ્કેલ છે. માટે કોઈપણ વ્યક્તિ, સમાજ, સંસ્થા કે સંપ્રદાયની નિંદા ન કરો. કોઈનેય માટે દ્વેષભાવ ન રાખો. ઉપરનાં છોતરાં પરથી અંદરના સત્ત્વની પરીક્ષા કરવાની ભ્રમણામાં ના પડો. એ પણ પૂર્ણ છે. આ પણ પૂર્ણ છે. પૂર્ણમાંથી પૂર્ણ જ સંભવે માટે આ તમારી અપૂર્ણ અવિવેકી દૃષ્ટિ સુધારી બધે પરિપૂર્ણ એ પૂર્ણને પિછાનો. આત્મૈક દૃષ્ટિથી પરસ્પર બધાંયના દુઃખ-સુખોમાં દોડી જાવ. અલ્પ અહં વિસારી સર્વત્ર સર્વાત્મભાવને પિછાણો તો જગત બધુંય નંદનવન સમું ભાસશે. ચોવીસે કલાક માયાની પાછળ દોડીદોડીને ટાંટિયા તોડો છો તો એક અર્ધો કલાક પણ નિયમિત એ અવિનાશી, અક્ષય, સુખનિધાન પરમાત્માની સેવા કરો તો સુખની સીમા નહીં રહે. ચિંતા શોધી નહીં જડે. હું-તુંનો ઝઘડો સ્વાર્થ-પરમાર્થની ભ્રાંતિ મટી જશે. ભીતિ ભાગી જશે ને સર્વત્ર નિર્ભયતા, નચિંતતા ને અવિરત શાંતિનું સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહેશે. માટે ફાવે તેવી કપરી પરિસ્થિતિમાં ય મહાભારતના શબ્દોમાં :-

ન જાતુ કામાન્ન ભયાન્ન લોભાદ્
ધર્મં ત્યજે જજીવિતસ્યાપિ હેતોઃ ।
ધર્મો નિત્યઃ સુખ દુઃખેત્વનિત્યે
જીવો નિત્યો હેતુરસ્યષ્વનિત્યઃ ॥

કોઈપણ જાતની કામનાથી, ફાવે તેવા ડરથી કે લોભથી અરે ! જિંદગી બચાવવા માટે પણ ધર્મનો ત્યાગ ન કરો. કારણ ધર્મ નિત્ય છે ને સુખ-દુઃખ અનિત્ય છે. આવન-જાવન છે. જીવ નિત્ય છે. સદાનો સંગાતી છે ને એનો આધાર શરીર અનિત્ય છે. એક દિવસ પડવાનું છે.''

વિશાળ જનમેદની પૂજ્યશ્રીને મંત્રમુગ્ધ થઈ સાંભળી રહી. પૂજ્યશ્રીએ ઉદ્‌બોધન પૂર્ણ કર્યું. ત્યારબાદ દર્શનસત્ર ચાલુ થયું અને બધા મહાપ્રસાદ માટે ભોજનકક્ષમાં ગયા.

એક વખત પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે બેઠા હતા. ત્યારે એક ભાઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો, ''પરમાત્મા સર્વત્ર છે. આપનામાં છે તે જ મારામાં છે છતાં આપને લોકો પૂજે છે જ્યારે મને કોઈ પૂછતું ય નથી. આવું કેમ ?''

પૂજ્યશ્રીએ દૂર કોતરમાં ચરતા એક પ્રાણી તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરી પૂછ્યું, ''પેલું શું છે ?''

''ગધેડું છે.'' પેલા ભાઈએ જવાબ આપ્યો.

''તમને એ ગધેડું લાગે છે. મને એ ઈશ્વર સ્વરૂપ લાગે છે. મન અનેક સંકલ્પોની માળા જેવું છે. સંત કે દેવને પ્રણામ કરતી વખતે ન-મન કરવું એટલે કે તમારું મન ન રહે-સંકલ્પો ન રહે તેમ કરવું જોઈએ. પરંતુ આપણે તો પગે લાગતી વખતે અનેક સંકલ્પો સેવતા હોઈએ છીએ. જેમ માટીના થરને કારણે તેની નીચે ધરબાયેલા પાણીનો વિપુલ જથ્થો આપણને દેખાતો નથી તે જ પ્રમાણે અનેક જન્મોના સંસ્કારોના થરને કારણે આપણને સત્યદર્શન થતું નથી. જેમ માટીના થર દૂર કરીએ તો જ આપણને પાણી પ્રાપ્ત થાય તેમ મનમાં જામેલા સંસ્કારોના થર દૂર કરીએ તો જ આપણને પાણી રૂપી આત્માનાં દર્શન થાય. લોકોને જ્યાં એ 'પાણી' દેખાય ત્યાં તે પીવા દોડે અને જ્યાં માટી ઢેફાં દેખાય તે તરફ નજર પણ ન કરે. જ્યાં એ પાણીનો પ્રવાહ હોય છે ત્યાં તીર્થ પ્રગટે છે. લોકો એ તીર્થને પૂજે છે.''

સર્વ સિદ્ધિઓના સ્વામી દીન-દુઃખિયાના હામી અને વિદ્યાભાસ્કરોમાં જ્ઞાની ગણાતા પૂજ્યશ્રીનો અત્યંત સરળ સ્વભાવ તેમનું આગવું ઘરેણું હતું. તેઓ અત્યંત સરળતાથી કોઈની પણ સાથે ભળી જતા. જ્ઞાનીઓ તેમના જ્ઞાનની ચકાસણી કરવા આવે તો મૂઢ બની જતા. જ્ઞાનપિપાસુઓને પૂજ્યશ્રી જ્ઞાનસરિતામાં તરબોળ કરી દેતા. અમીરાઈના મદમાં મહાલતા માંધાતાઓને તેઓ અવગણતા. જ્યારે ભોળા, ગરીબ, અજ્ઞાની પણ સરળ હૃદયના ગ્રામીણને પ્રેમથી નવડાવી દેતા. તેઓ દરેક ભક્તનો ભાવ જોઈ સંતોષ આપતા.

સં. ૨૦૧૭ની ગુરુપૂર્ણિમા વડોદરા મુકામે ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવાઈ. શ્રી ગુરુલીલામૃતના પારાયણો થયા. શ્રી ગુરુલીલામૃત કથાનું પણ આયોજન થયું. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ નટવરલાલ શેઠના 'સત્યનારાયણ' બંગલામાં હતો. એ જ અરસામાં ગુરુ ગોલવલકરનું વડોદરામાં પધારવાનું થયું. તેમને ખબર પડી કે પૂજ્યશ્રી હાલ વડોદરામાં છે એટલે તેમને પૂજ્યશ્રીને મળવાની ઈચ્છા થઈ. ગોલવલકરજીએ એક માણસ મોકલી સમય નક્કી કર્યો.

ગુરુ ગોલવકરજી પધારે તે પહેલાં પૂજ્યશ્રીએ હાર અને દૂધની વ્યવસ્થા કરી રાખી. ગોલવલકરજીના અંતરંગ ભક્તોએ આમ કરવાની ના પાડી. કારણ કે ગોલવલકરજી બહાર કશુંય સ્વીકારતા ન હતા.

ગોલવલકરજી પધાર્યા. પૂજ્યશ્રીએ સ્વાગત કરવાના હેતુથી પૂછ્યું : ''હાર પહેરાવું ?''

ગોલવલકરજીએ તરત માથું નમાવ્યું. પૂજ્યશ્રીએ હાર પહેરાવ્યો. થોડી વાતો કરી પછી પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું :

''દૂધ લેશો ?''

ગોલવલકરજીએ કહ્યું : ''અવધૂત ઝેર આપશે તોય લઈશ.''

ત્યારબાદ તેમણે દૂધ લીધું. અનેક વાતો કરી. પછી બન્ને સંતો ભેટ્યા અને ગોલવલકરજીએ વિદાય લીધી.

ઉજવણીને અંતે પૂજ્યશ્રીએ ભક્તોને બોધામૃત પાયું. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :-

''ગુરુપૂર્ણિમા એટલે આધ્યાત્મિક વિકાસનું સરવૈયું કાઢવાનો દિવસ. જ્ઞાનસૂર્ય સદ્‌ગુરુનો ભવ્ય આદર્શ સામે રાખી આધ્યાત્મિક આકાશમાં ઊંચે ને ઊંચે ઊડવાની પ્રતિજ્ઞા કરવાનું પુણ્યતમ પર્વ.

''અને ગુરુપૂજન એટલે જ્ઞાનવૈરાગ્યાદિ ઐશ્વર્ય સંપન્ન શ્રી સદ્‌ગુરુના નિર્હેતુક શીતળ વાત્સલ્ય, શરણ પકડનારના અભ્યુદય માટે કાંઈ પણ કરી છૂટવાની નિઃસ્પૃહ તત્પરતા, વિશ્વકલ્યાણની ભાવના વગેરે અનંત દિવ્ય ગુણોનું પૂજન. એના ગુરુત્વની સંભાવના, મહત્તાનું સન્માન એના સદુપદેશને આચરણમાં ઉતારવાની સંકલ્પરૂપ લોકસંગ્રહ માટે કૃતજ્ઞતાદર્શક સમારંભ.''

પૂજ્યશ્રીએ ઉદ્‌બોધન ટૂંકમાં પૂરું કર્યું. ત્યારબાદ દર્શનસત્ર ચાલ્યું. મહાપ્રસાદ માટે

ભક્તો વિખરાયા.

પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર પધાર્યા.

થોડા દિવસ પછી એક વખત ખૂબ વરસાદ પડ્યો. ચારે બાજુ જળબંબાકાર થઈ ગયો. રેવાના ઉપરવાસમાં અતિશય વરસાદ પડ્યો. તેને કારણે તેમાં પૂર આવ્યું. છેલ્લાં કેટલાંય વર્ષોમાં ના જોયું હોય તેવું પૂર આવ્યું. પૂરનાં પાણી એક પછી એક એમ ઓવારાનાં પગથિયાં ચઢવા લાગ્યાં. એમ કરતાં પાણી સ્થાનમાં પ્રવેશવા લાગ્યું. ભક્તોનો ગભરાટ વધી ગયો. જ્યારે ખૂબ કટોકટીની પળો હોય ત્યારે પૂજ્યશ્રીની વિનોદવૃત્તિ ખીલી ઊઠે. બીજા બધાના મુખ ઉપર ભયની લકીરો ખેંચાવા લાગી. આ સમયે પૂજ્યશ્રી હસતાં હસતાં વિનોદ કરતાં કરતાં બોલ્યા : "જો મા નર્મદા મને અહીં આવીને નવડાવી જાય તો ભાલોદ-કોરલની ચોર્યાસ્ત જમાડું." એટલું કહી પૂજ્યશ્રી ખૂબ હસ્યા. કારણ કે પૂજ્યશ્રી જાણતા હતા કે નારેશ્વર જેવા ઊંચા વિસ્તારમાં પાણી ભરાઈ જાય તો નીચાણમાં રહેલા ભાલોદ-કોરલનો એકેય બ્રાહ્મણ જમવા માટે જીવતો ના રહે.

જ્યારે રેવાનાં અગાધ જળ સ્થાનમાં છેક પહેલા ઢાળ સુધી આવી ગયાં એટલે પૂજ્યશ્રી રેવાના દર્શને જવા ઊભા થયા અને તેમણે રેવા તરફ ડગ માંડ્યાં. નર્મદાનાં બન્ને કિનારાને ઘમરોળતાં, ઘૂઘવાટથી આકાશ ભરી દેતાં, ધસમસતાં પ્રલયકારી પાણી જાણે હમણાં આખી પૃથ્વીને તાણી જશે તેવું લાગતું હતું. રુદ્રદેહા મા નર્મદાનું રુદ્રસ્વરૂપ અતિ ભયાનક હતું.

પૂજ્યશ્રી સુમનલાલ તથા બીજા ભક્તો નર્મદાનાં પાણી સ્થાનમાં ઘૂસી આવ્યાં હતાં ત્યાં સુધી ગયા. પૂજ્યશ્રીના મુખારવિંદ પર અલૌકિક તેજ વરતાતું હતું. તેઓએ અત્યારે મા રેવા પાસે, અલખ પાસે વાર્તાલાપ ચાલુ કરી દીધો હતો.

પૂજ્યશ્રી કમર સુધીના પાણીમાં ઊતર્યા. તેમને મા રેવાના દિશાઓ ભરી દેતા ભયાનક ઘૂઘવાટમાં અનાહત નાદ સંભળાતો હતો. કિનારાનાં ગામડાંઓને ઘમરોળતાં વારિમાં ૐકારની તાન સંભળાવા લાગી. પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત ભાવવિભોર થઈને મા રેવાને પ્રણામ કર્યા. ચાર-પાંચ મિનિટ કાંઈક સ્તુતિ કરી. પછી ચુંદડી-નાળિયેર પધરાવ્યા. અંજલિભર પાણી લઈ પોતાના માથે મૂક્યું અને સ્થાનમાં પાછા ફર્યા.

સૌના સાનંદાશ્ચર્ય વચ્ચે પૂજ્યશ્રી સ્થાન તરફ ચાલ્યા અને પૂરનાં પાણી નર્મદા તરફ જવા લાગ્યાં અને માત્ર ગણતરીની મિનિટોમાં જ નર્મદા તેના મુખ્ય પ્રવાહમાં વહેવા લાગી.

પૂજ્યશ્રી સ્થાનમાં આવ્યા. વરસાદ ચાલુ જ હતો. પૂજ્યશ્રી કુટિરમાં ગયા. થોડી વાર પછી તેમણે સુમનલાલને બોલાવ્યા અને કહ્યું, "માસ્તર, કાગળ-પેન્સિલ લો અને લખવા માંડો." પૂજ્યશ્રી બોલતા ગયા અને સુમનલાલ લખતા ગયા-

"ગાયતિ રેવા રવ મધુરમ્ ।ધ્રુ।
હર હર ૐ ૐ હર હર ૐ ૐ
હર હર ૐ ૐ હર હર ૐ
સાયં પ્રાતઃ પ્રાતઃ સાયં
હર હર ૐ ૐ સતત મિત્તિ - ગાયતિ

મેકલજાતા મનસિ વિભાતા
રૌતિકલં કિમપીહ ચિરમ્ ।
ત્વમહમહં ત્વં ત્વમહમહં ત્વં
ત્વમહમહં ત્વં ત્વમહમિતિ - ગાયતિ ॥
તડિદુજ્જવલ જલમુખતઃ સ્તૌતિ, નીજઙ્ગનાનારઙ્ગમ્ ।
બ્રહ્માહં ત્વં બ્રહ્મૈવેદં, જલશીકરવદભિન્નમિતિ ॥ ગાયતિ ॥

સહજ ભાવે પૂજ્યશ્રીએ સુમનલાલને કહ્યું, "આ સ્તુતિ મા રેવાને હમણાં કરી હતી."

સુમનલાલે અત્યંત ભક્તિભાવપૂર્વક 'રેવાગીતમ્' લખી પોતાની આંખોએ અને કપાળે લગાડ્યું. પછી તે પૂજ્યશ્રીના હાથમાં મૂક્યું.

કેવી પ્રચંડ શક્તિ ! કેવું અલૌકિક અને દિવ્ય પરમાત્માનુસંધાન !

સં. ૨૦૧૮ ને કારતક સુદ નવમીના રોજ પૂજ્યશ્રીની ૬૪મી જન્મજયંતી અમદાવાદ પાસે આવેલા કણભા ગામે ઉજવાઈ. સમસ્ત દિવસ પર્યંતના ઘનિષ્ટ કાર્યક્રમને અંતે પૂજ્યશ્રીએ આશીર્વચનથી ભક્તોને ન્યાલ કરી દીધા. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"કણભામાં આવવાનો આ ત્રીજો પ્રસંગ છે. મા સરખાં ગં.સ્વ.ઈચ્છાબા અને ગામલોકના આ નિરપેક્ષ વિશુદ્ધ પ્રેમ અને ઉત્સાહનો હું શું જવાબ આપું ?

"એ પરમપિતા આપણા ઉભયનું રક્ષણ કરે. આપણે ઐશ્વર્યને વરીએ અને વિવિધ સુખોપભોગ ભોગવીએ. આપણે બન્ને શક્તિમાન બનીએ. બન્ને બળની ઉપાસના કરીએ, સાત્ત્વિક તાકાત મેળવીએ. આપણા ઉભયનું ભણતર તેજસ્વી હો. એમાંથી એકબીજામાં પરસ્પર દેવત્વની ભાવના પ્રગટે. એકબીજા માટે આદર ને સહાનુભૂતિની જ્યોત જાગે અને તો જ મનુષ્યમાં સાચી માનવતા જાગે. મનુષ્ય મનુષ્ય માટે મરી પડે ને અંગત સ્વાર્થ બાજુએ મૂકી પરમાર્થમાં પગલાં માડે. સ્વ ભૂલીને સર્વમાં સમાઈ જાય અને વિશ્વમાં શાંતિ અને સમૃદ્ધિનું સામ્રાજ્ય પથરાઈ જાય.

"આપણે કદીએ એકબીજાનો દ્વેષ ન કરીએ. 'હું'માં 'તું' ને 'તું'માં 'હું' નિહાળી સર્વત્ર હું-તું, મારું-તારુંથી પર એક અખંડ અવિનાશી પરમતત્ત્વનાં દર્શન કરી બધે એક અભંગ આધ્યાત્મિક એકતા અનુભવી જગતમાંથી વેરઝેર, દુઃખ-દારિદ્રય, જૂથ-અથડામણને દેશવટો આપી સુખ-શાંતિ ને આનંદનાં મંડાણ કરીએ.

આવા માંગલિક પ્રસંગે આ વૈદિક પંચશીલથી બીજાં શાનાં ગાન ગાઉં ? બીજું શું બોલું ?"

ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીએ એક કાવ્ય ગાયું —

"બોલું તો મુખડું લાજે રે, એંઠા શબ્દે કાલના."

"રોજ એનો એ જ લૂખો બકવાદ, એનો એ વાગ્વિલાસ ને એનો એ જ શ્રવણવિલાસ. બોલનારાથી બોલ્યા વગર ન રહેવાય તેને બોલવાનું વ્યસન અને સાંભળનારાને સાંભળવાની ચળ-સાંભળવાનું વ્યસન. ચળથી ચળ વધે અને તેનું સમાધાન ક્યાંય ના મળે. 'કથા સુણી સુણી ફૂટ્યા કાન, તોય ન આવ્યું બ્રહ્મજ્ઞાન' જેવી ઉપહાસાત્મક સ્થિતિ થાય ને શાંતિ,

ક્ષિતિજની માફક આઘી ને આઘી જ જાય. એક કાને સાંભળ્યું અને બીજેથી કાઢી નાખ્યું. આમ ક્યાં સુધી ? 'એકઃ શબ્દઃ સમ્યગધીતઃ સમ્યક્ પ્રયુક્તઃ સ્વર્ગે લોકે કામધુગ્ ભવતિઃ' એક જ શબ્દ સારી રીતે આત્મસાત કરવામાં આવે ને યોગ્ય રીતે આચરણમાં ઉતારાય તો સ્વર્ગલોકમાં પણ કામધેનુ ઇચ્છિત ફળ આપે તો મૃત્યુલોકમાં શું ન થાય ? થોડું, પણ સારું સાંભળો. પણ વિચારો વધારે ને વિવેકની ચાળણીથી ચાળી એ આચરણમાં ઉતારો. ભગવાન યાજ્ઞવાલ્કય કહે છે 'જ્ઞાનં ભારઃક્રિયાં વિના ।' આચરણમાં નહીં ઉતારેલું જ્ઞાન ભારરૂપ છે. દાટેલા ધન જેવું છે, કેવળ મગજને અકળામણરૂપ છે. જમીનમાંથી કાઢી ઉપયોગમાં ન લેવાય તો એ ધન શા કામનું ? કહેવા માટેનું ધન ષંઢના શણગાર જેવું છે. બકરીના ગળાના આંચળ જેવું છે, કોઠીમાંથી ધાન બહાર નીકળી પેટમાં ના આવે તો એ શા કામનું ? કોઠીમાં રહ્યું રહ્યું સડી જાય. ઘરમાંય ઇયળો ઊભરાય. ધન કે ધાન્યના સંગ્રહની માફક શ્રુતિસંગ્રહ પણ નિરર્થક છે. માટે સારું હોય તોપણ માત્ર શ્રવણભૂખ પોષવી કોઈ રીતે ઉન્નતિકારક નથી. શ્રવણનું મનન-નિદિધ્યાસન કરી થોડો પણ સાક્ષાત્કાર કરવાની કોશિશ કરીએ તો જ શાંતિ અને સમાધાનની આશા રાખી શકાય.

"પણ મારામાં શું છે ? કંઈ નથી. કંઈ હોય જ તો તે એનું છે ને એ દયાઘન પરમાત્મા જ એ શું છે તે જાણે છે. બાકી કબીર રામાનંદને ચોંટી પડ્યા હતા કે 'તુ ગુરુ' તેમ તમે બધા મને ખાલી વળગી પડ્યા છો. પણ ત્યાં કબીર સાહેબમાં અખૂટ શ્રદ્ધા હતી. વજ્ર નિશ્ચય હતો ને રામાનંદ સ્વામી શક્તિનો અખૂટ ભંડાર, પ્રભાવનો અનંત સાગર હતા. તમારી શ્રદ્ધા તમે જાણો, પરમેશ્વર જાણે, પણ અહીં તો શક્તિમાં શૂન્ય છે અને તેથી જ તો કેટલાક લોકો અવધૂતના નામ પાછળ 'પૂજ્યશ્રી' લખે છે. 'પૂજ્ય' એટલે મરાઠી ભાષામાં 'મીંડું' 'શૂન્ય' અને શ્રી એટલે પ્રભાવ, શક્તિ, ઐશ્વર્ય. એવા પૂજ્યશ્રી-શૂન્યૈશ્વર્ય, નિષ્પ્રભાવ, સર્વ રીતે ખાલીખમ અવધૂતની પાછળ તમે લોકો કેમ પડ્યા છો ? અવધૂત બીજાને માટે તો ઠીક પણ પોતાને માટે પણ અણઉકલ્યો કોયડો જ છે. અવધૂતે કોક ઠેકાણે લખી પણ દીધું છે કે :-

મૂર્ખોઽહં મૂર્ખરાજોઽહં મૂર્ખાણાં ચ શિરોમણિઃ ।
જ્ઞાત્વાપ્યેવં ભજન્તે માં તેઽપિ મૂર્ખા ન સંશયઃ ॥

"અવધૂતની આવી સ્વમૂર્ખત્વની સ્વયં કબૂલાત છતાંય મૂર્ખામાં ખપીને પણ લોક પ્રેમથી એના તરફ દોડ્યા કરે છે. એમાં 'આંતરઃ કોઽપિ હેતુઃ ।' વગર શું કારણ વિચારી શકાય ? હા ! એક વાત છે કે અવધૂત સમાજનું બાળક છે. એને નિર્ભિક કરી, માબાપ, વડીલ, ભાઈભાંડુની માફક એના જન્મદિને અંતઃસ્ફૂર્તિથી સમાજ એના પર પ્રેમની મુશળધાર વર્ષા કરી આનંદ લૂંટે છે. એમાં માબાપના અતિ પડતા લાડથી અવધૂત મૂંઝાય છે, અકળાય છે. સમાજના આ અઘટતા લાડથી કે પ્યારના પૂરથી અવધૂતની સ્થિતિ વણસે છે. એમાં સમાજને શું મળે છે તે સમાજ જાણે. પણ અવધૂતનું જીવન ગુંગળાય છે. માટે તમે બધાં આવી ઘેલછાથી અતઉર્ધ્વ દૂર રહો તો સારું.

"કોઈપણ મહાનપુરુષ કે સંતના આદર્શોની, એના કહેવાતા ભક્તો કે અનુયાયીઓ

તરફથી અવગણના થાય છે. એના ઉપદેશોનું આચરણ થવાને બદલે એની મૂડી બનાવી પોતાના ક્ષુદ્ર, દુન્યવી સ્વાર્થ માટે એનો વેપાર કરવામાં આવે છે. અવધૂતને બીક લાગે છે કે અવધૂતની બાબતમાં પણ કંઈક આવું જ થવા લાગ્યું છે. એના આદેશની કે સદ્દુપદેશની કોઈને પડી લાગતી નથી. જે તે એની સાચી કે જૂઠી તપશ્ચર્યા પર કહેવાતી દિવ્ય શક્તિ પર મોજ કરવાના વન્ધ્ય મનસૂબા સેવી એની ભાવનાશૂન્ય સ્થૂળ મૂર્તિપૂજા કરવા લાગ્યા છે.

"છેવટે તો—"કર્મૈવ કારણં તાત જીવાનાં સુખદુઃખયોઃ ।

પ્રાણીમાત્રનાં સુખદુઃખનું કારણ પોતાનાં સારાં-નરસાં કર્મ જ છે. કોઈ કોઈને સુખી કે દુઃખી કરે છે એ એક વહેમ છે; અજ્ઞાનજન્ય ભ્રમ છે. કર્મ સારાં કે નિઃસ્વાર્થ હોય તો સારું ફળ મળે અને નઠારાં કે સ્વાર્થભર્યા કર્મ હોય તો ખરાબ ફળ મળે. માટે કોઈપણ કાર્ય એવું ન કરો કે જેથી કોઈનું અહિત થાય. એવું કોઈપણ કાર્ય ન કરો જે ઈશ્વરની હાજરીમાં ન થાય. આપણે ઈશ્વરને જોતા નથી પણ એ આપણને જુએ છે.એની હસ્તી સર્વત્ર છે. માટે એક પણ ડગલું એવું ન ભરો જેથી એની વિશ્વમાંગલ્યની યોજનામાં વિક્ષેપ ઊભો થાય. એવો એક પણ શ્વાસ ન લો કે જેથી એની વિશ્વક્રાંતિની ગતિમાં અવરોધ પેદા થાય. એવો એક પણ શબ્દ ન ઉચ્ચારો કે જેથી એની વિશ્વસંવાદિતામાં વિક્ષેપ જાગે. એવો એક પણ સંકલ્પ ન સેવો કે જેથી એની વિશ્વકલ્યાણની અખંડ ધારામાં વમળ ઉત્પન્ન થાય. જે કરો તે પ્રભુને સાથે રાખીને કરો. મરો તોય એના અનુસંધાનમાં મરો. અન્નના કણે કણમાં એના સંજીવની અમૃતનો આસ્વાદ લો. પાણીના ઘુંટડે-ઘુંટડામાં એનો મધુર રસ ચાખો. હવામાં એના અસ્તિત્વના જીવનતત્ત્વની ઝણઝણાટી અનુભવો. ચંદ્ર, સૂર્ય, તારા, અગ્નિના ઝગઝગાટમાં એનો દિવ્ય પ્રકાશ જુઓ. પ્રાણીમાત્રમાં એનું નિર્મળ પ્રતિબિંબ જુઓ. શબ્દમાત્રમાં એનો આદેશ શ્રવણ કરો અને એના અસ્તિત્વથી જીવન ભરી દઈ એની અસ્મિતામાં જીવતાં શીખો. એના હાથનું રમકડું થઈ એ રમાડે તેમ રમો અને મોતનીય બીક ન રાખો. શ્વાસેશ્વાસમાં એનું નામ જપો. રોમેરોમમાં એની હાજરીનો આનંદ અનુભવો અને કાળનીય પરવા ન કરો. કાળ પણ તમારી આજ્ઞાની રાહ જોતો હાથ જોડી તમારી સમક્ષ કિંકરની માફક ખડો રહેશે. પરમાત્મા સાથે સંબંધ જોડો ને વિશ્વસમસ્ત તમારું મિત્ર થઈ રહેશે.

સાનુકૂલે જગન્નાથે સાનુકૂલં જગત્ત્રયમ્ ।
નાનુકૂલે જગન્નાથે નાનુકૂલં જગત્ત્રયમ્ ॥

એ સૂત્ર હંમેશાં યાદ રાખો ને બધે નિર્ભય થઈ વિચરો. જેમની એક ક્ષણ પણ પ્રભુના સ્મરણ વગર જતી નથી. પ્રભુપ્રેમ, પ્રભુભક્તિ, પ્રભુસ્મરણ એ જ જેનું જીવન છે તે સર્વત્ર નિર્ભય છે એને કોઈથી ભય નથી. હરદમ પ્રભુના નામનું સંકીર્તન એ જ જેનો સાચો ખોરાક છે તેને યમ પણ ડરાવી શકતો નથી. ભૂતકાળ તમારા હાથમાંથી સરકી ગયો છે એને ભૂલી જાવ. ભવિષ્ય તમારી હાથમાં નથી એ તમે જાણતા નથી. એની ભિષણ કલ્પનાઓથી કંપવાનું મૂકી દો ને નક્કર વર્તમાનનો બને તેટલો સારો ઉપયોગ કરી

આનંદમાં મસ્ત રહો. હરદમ પ્રભુની યાદમાં રહો. અખંડ સુખનો, શાંતિનો, આનંદનો એકમેવ રાજમાર્ગ છે વધુ શું ?

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ।

દર્શનસત્ર ચાલ્યું એ લગભગ કલાકેક ચાલ્યું. લોકો મહાપ્રસાદ લેવા ગયા. પૂજ્યશ્રી મુકામ પર ગયા. રાતે ભજન-ધૂન મોડા સુધી ચાલી.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી વિદાય લેવાના હતા. શોભાયાત્રા માટે શણગારેલી બગી હાજર હતી. પૂજ્યશ્રીની સેવામાં અમદાવાદના દેવસાહેબ હતા. પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞાથી તેમણે પૂજ્યશ્રીને પટ્ટો પહેરાવ્યો. શોભાયાત્રા ડૉ.વાણીને ત્યાં જનાર હતી. ડૉ.વાણીએ તૈયાર કરેલ પ્રવાસયાદીમાં દેવસાહેબને ત્યાં જવાનો કાર્યક્રમ ન હતો. દેવસાહેબને એક સમયે આપેલા વચનના અનુસંધાનમાં પૂજ્યશ્રીએ દેવસાહેબને ત્યાં જવાનું નક્કી કર્યું અને તે માટે દેવસાહેબને તેમને ઘેર તૈયારીઓ કરવા મોકલી દીધા. આ વાતથી ડૉ.વાણી અજાણ હતા. શોભાયાત્રા મીઠાખળી, ડૉ.વાણીને ત્યાં જનાર હતી. રસ્તામાં પૂજ્યશ્રીએ બગી દેવસાહેબના ભદ્રના ઘર તરફ લેવડાવી અને તેમને ઘેર પધરામણી કરી. ત્યાર પછી તેઓ ડૉ.વાણીને ઘેર પધાર્યા.

ડૉ.વાણીને ત્યાં પૂજન-અર્ચન-ભિક્ષા વગેરે થયું.

❍ ❍ ❍

૨૦

પરિભ્રમણ

પુરા કોલ ગુરુએ દીધા જવા ભક્તને ગામ
પરિભ્રમણ ખુદ આદરે પૂરવા કોડ તમામ

પૂજ્યશ્રી અનેક વખત કહેતા : ''અવધૂતમાં કાંઈ નથી, અવધૂત તો એક પથ્થર છે. તમારો ભાવ જ અવધૂતમાં દેવત્વ સીંચે છે અને તેથી જે કાંઈ પણ બને છે તે ભક્તોના ભાવને કારણે જ બને છે.''

મહારાષ્ટ્રમાં દત્તભક્તિ ઘણા સમયથી છે. ગૂજરાતમાં તે નહિવત્ હતી. પ.પૂ.સ્વામીજીએ ગૂજરાતમાં દત્તભક્તિનો મહિમા ગાયો અને એ મહિમા સર્વત્ર ફેલાય તે પહેલાં તેમણે તેમની લીલાઓ સંકેલી લીધી. આ દત્તભક્તિના પ્રચાર અને પ્રસારને ચાલુ રાખવા ઘેર-ઘેર દત્તભક્તિના ગાન ગવડાવવા, લોકોમાં સદાચાર, સેવાધર્મ અને ધર્મભાવનાના બીજ વાવવા અને લોકોને આત્મોન્નતિના માર્ગે વાળવા માટે પ.પૂ.સ્વામી મહારાજે પૂજ્યશ્રીને આદેશ આપ્યો.

પૂ.સ્વામીજીના આદેશાનુસાર પૂજ્યશ્રીએ ખરા તડકામાં, ડુંગરાળ પ્રદેશમાં ૧૦૪ દિવસનો સતત પ્રવાસ, પોતાનામાં શ્રદ્ધા રાખીને બેઠેલા, સંસારનાં ઘોર વનમાં ભૂલા પડેલાં ભક્તોના હિત માટે એક વહેલી સવારે આરંભ્યો.

પૂજ્યશ્રી તા. ૯-૪-૬૨ના સવારે પોતાનું પ્રાતઃકર્મ સમેટીને પૂ.માજીને દર્શને ગયા. પૂ.માજીને પ્રણામ કરી નર્મદાજીને વંદન કર્યા અને ત્યાં નારેશ્વર દાદાનાં દર્શન કરી પ.પૂ.વાસુદેવાનંદ સ્વામીને પ્રણામ કરી નારેશ્વર રોડ સ્ટેશને જવા બરાબર ૬ વાગે ચાલતા નીકળ્યાં.

પૂજ્યશ્રીના સહપ્રવાસીઓ તરીકે શ્રી ભગવંતરાવ રણછોડજી દાયા કે જેઓ યજમાન હતા અને રવિશંકર જમિયતરામ દવે જોડાયા.

બધા સ્ટેશન ઉપર આવ્યા. થોડી વારમાં કોરલથી ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રીએ ગાડીમાં બેઠક લીધી. થોડી વારે ગાડી ઊપડી.

પૂજ્યશ્રી સમયસર મીયાંગામ આવી ગયા. બરાબર અગિયાર વાગે સૌરાષ્ટ્ર એક્સપ્રેસ આવ્યો. પૂજ્યશ્રીએ પોતાની બેઠક લીધી અને અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્તની ગર્જનાઓ સાથે ગાડી ઊપડી. લગભગ બપોરે ત્રણ વાગે વલસાડ આવ્યું.

વલસાડ સ્ટેશને ખૂબ જ ગિરદી હતી. પૂજ્યશ્રી અહીં જ ઊતરવાના

હતા. છતાં ભક્તોની અધિરાઈ પાર વગરની હતી. વલસાડના સ્ટેશન પરના વિશ્રાંતિગૃહમાં પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કર્યું પછી શ્રીફળનું પાણી લીધું વલસાડ સુધી પાણીનું ટીપુંય લીધું ન હતું અને થોડો સમય આરામ કર્યો. સાંજે પાંચ વાગે પૂજ્યશ્રી ધરમપુર જવા તૈયાર થયા. તેઓ ઘોડાગાડીમાં ૧૮ માઈલ દૂર આવેલા ધરમપુર જવા નીકળ્યા. રાત્રે લગભગ આઠ વાગે ધરમપુર પહોંચ્યા.

ધરમપુરના પાદરે ત્રણ દરવાજા આગળ ઘોડાગાડી ઊભી હતી. આખું ગામ પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા માટે ક્યારનુંય અત્રે એકઠું થયું હતું.

પૂજ્યશ્રી આ ત્રીજી વાર ધરમપુર પધાર્યા. લગભગ પચ્ચીસ વર્ષ પહેલા જ્યારે પૂજ્યશ્રીને કોઈ ઓળખતું ન હતું. ત્યારે ધરમપુરના સ્વ.શ્રી નારણભાઈ પટેલની વાડીમાં થોડા દિવસ રહ્યા હતા. ત્યાર પછી બરાબર બાર વરસે ફરીથી નારણભાઈની વાડીમાં પૂજ્યશ્રી પધાર્યા હતા. ત્યારે પૂજ્યશ્રી ખૂબ જાણીતા સંત હતા. આ વખતે તેઓ દસેક દિવસ ધરમપુરમાં રહ્યા હતા.

પૂજ્યશ્રીને ગામલોકો સરઘસાકારે ગામમાં ધૂન, વાદ્યઘોષ સાથે સ્વ. શ્રી હિંમતસિંહજી મોહનબાવાના મકાને લઈ ગયા. અહીં મુકામ કરનાર હતા.

સવારે નિત્ય કાર્યક્રમ મુજબ પૂજ્યશ્રી વહેલા ઊઠી ગયા. નિત્યકર્મ પરવારી લગભગ સાત વાગે દર્શનાર્થીઓને સંતોષ આપવા બહાર બેસી ગયાં. બરાબર નવ વાગે ધરમપુરના વિખ્યાત સંગીત વિશારદ શ્રી દોસ્ત મહંમદ પોતાના સાજ સાથે હાજર થઈ ગયા અને તેમણે એક કલાક સુધી સુંદર શાસ્ત્રીય સંગીત પીરસ્યું.

તા.૧૨-૧૨-૧૨ના દિવસે જન્મેલા દોસ્ત મહંમદખાન સાહેબ નાનપણથી જ સુરીલો કંઠ ધરાવતા હતા. તેમના સુરીલા કંઠને ધ્યાનમાં લઈ ત્યાંના મહારાજાએ તેમને સંગીતની તાલીમ આપવાની વ્યવસ્થા કરી. સમય જતાં તેઓ એક સુંદર સંગીતજ્ઞ બની ગયા અને ગૂજરાત અને ગૂજરાતની બહાર પણ ખ્યાતનામ બન્યા. તેમણે આકાશવાણી મુંબઈ, અમદાવાદ, વડોદરા અને દિલ્હીમાં પ્રથમ હરોળના કલાકાર તરીકે વર્ષો સુધી સેવા આપી. તેમને ઈ.સ. ૧૯૪૦માં મુંબઈના ભૂતપૂર્વ ગવર્નર લોર્ડ લેડી લુમ્મીના હસ્તે સુવર્ણચંદ્રક એનાયત થયો હતો. ૧૯૪૪માં મહારાણા વિજયદેવજીની સિલ્વર જ્યુબીલી પ્રસંગે ધરમપુરના રાજ્ય તરફથી 'ખાનસાહેબ'નો ઈલ્કાબ, સુવર્ણચંદ્રક અને પોષાક એનાયત થયો હતો.

ઈ.સ. ૧૯૪૪માં જ્યારે પૂજ્યશ્રી ધરમપુરમાં પધારેલા ત્યારે સ્વ.નારણકાકાની વાડી એટલે કે 'અવધૂતી વાડી'માં ખાનસાહેબ પૂજ્યશ્રીને રોજ ભજનો અને શાસ્ત્રીય સંગીત સંભળાવતા. પરિણામે તેઓ પૂજ્યશ્રીના રંગે નખશિખાંત રંગાયા અને અવારનવાર નારેશ્વર જઈ પૂજ્યશ્રીને સંગીત સંભળાવવા લાગ્યા.

પહેલા જ દિવસે શ્રી દોસ્ત મહંમદે સ્વરચિત્ ભજન- 'તારો રે નેડો મને લાગ્યો, રંગ અવધૂતા, તારો રે નેડો મને લાગ્યો'વાળું ભજન ગાયું. ત્યારબાદ 'પગ મને ધોવા દ્યો, રઘુરાય પ્રભુ મને શક પડ્યો મન માંહિ' આમ પૂજ્યશ્રી એક માસ રહ્યા ત્યાં સુધી ખાનસાહેબે રોજ સવારે ૯ થી ૧૦ અને સાંજે પાંચથી છ સુધી પૂજ્યશ્રી સમક્ષ

સંગીત પીરસ્યું. સંગીત પછી દત્તબાવની ગવાતી. ત્યારબાદ પ્રસાદ વહેંચાતો.

બરાબર સાડાદસથી અગિયાર સુધી ભિક્ષા કરી પૂજ્યશ્રી થોડો સમય આરામ કરવા સૂઈ જતા. બરાબર બાર વાગે પૂજ્યશ્રી ઊઠી જતા.

પૂજ્યશ્રીનો નિવાસ રઘુરાજસિંહને ત્યાં હતો. રઘુરાજસિંહે એક દિવસ પાદુકાપૂજન કર્યું. ધરમપુરમાં પાદુકાપૂજન પ્રથમ વખત થયું. એક ગુરુવારે દાભાડે અને તેમના પત્ની રાધાબહેને પાદુકાપૂજન કર્યું. હજારો લોકોએ દર્શનનો લાભ લીધો. વાંસદાના મહારાજા આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેમને આસન લેવાનો સંકેત કર્યો. મહારાજા સાહેબ અને સાથે આવેલા કુમારસાહેબે પ્રણામ કર્યા અને આસનસ્થ થયા. મહારાજા સાથે આવેલા શાર્દૂલસિંહજીએ મહારાજા તરફથી પૂજ્યશ્રીને વાંસદા પધારવાનું આમંત્રણ આપ્યું.

ભીખોલા હરિભાઉ તળેકરની દીકરીને દર બુધવારે ખેંચ આવતી. આખું શરીર ખેંચાઈ જતું અને અષ્ટાવક્ર જેવી થઈ જતી. ભીખોલાએ પૂજ્યશ્રીને વાત કરી. પૂજ્યશ્રીએ બુધવારે દીકરીને લઈને આવવા કહ્યું.

બુધવારે ભીખોલા તેની દીકરીને લઈને સવારે પૂજ્યશ્રીના મુકામે ગયો. તેમણે દીકરીને પૂજ્યશ્રી સમક્ષ બેસાડી. પૂજ્યશ્રીએ તેની સામે જોયું. છોકરી જ્યાં બેઠી હતી ત્યાં જ ઢળી પડી. ખૂબ જ થોડી ખેંચ આવતી હતી. પૂજ્યશ્રીએ તેની તરફ જોયું. થોડી વારે બાળા સ્વસ્થ થઈને જાગી ગઈ. પૂજ્યશ્રીએ ભીખોલાને થોડી સૂચના આપી. બાળાને આંચકી મટી ગઈ.

દરમિયાનમાં રઘુરાજસિંહના બહેનના લગ્ન ઓચિંતા નક્કી થયા. પૂજ્યશ્રી તેમના મકાનમાં નિવાસ કરતા હોઈ તેમણે લગ્ન બીજે ઠેકાણે કરવાની ગોઠવણ કરવા માંડી. પરંતુ પૂજ્યશ્રીને આ વાતની ખબર પડી. એટલે તેમણે પોતાનો મુકામ ક્યાંક બીજે ઠેકાણે બદલવાનું નક્કી કરી દીધું. તે મુજબ તા.૩૦-૪-૬૨ની સંધ્યાકાળથી તેઓ ધરમપુરથી ચારેક ફલાંગ દૂર આવેલી ભગવાનદાસની વાડીમાં પધાર્યા. અહીં પણ ભક્તોના ટોળા ઉમટવા લાગ્યા.

આ વખતનો પૂજ્યશ્રીનો ધરમપુરનો પ્રવાસ અવર્ણનીય અને અનોખો હતો. દૈવજ્ઞ બ્રાહ્મણ, સોની જ્ઞાતિના કેટલાક ભાઈઓએ પોતાની જ્ઞાતિના કેટલાક બટુકોને સમૂહ યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર પૂજ્યશ્રીના સાન્નિધ્યમાં આપવાનું નક્કી કર્યુ. ગરીબ ઘરના બટુકો યજ્ઞોપવીત સંસ્કારથી મોટી ઉંમર સુધી વંચિત રહ્યા હતા. એક આર્થિક રીતે સદ્ધર વ્યક્તિએ ખર્ચ ઉપાડી લીધું.

સં.૨૦૧૮ વૈશાખ સુદ ૬ના દિવસે ધરમપુરમાં સામુહિક યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર આપવાનું નક્કી થયું. આ કાર્યક્રમ ભગવાનસિંહની વાડીમાં જ વિશાળ મંડપ બાંધીને યોજ્યો. રાજપીપળાના શિવપ્રસાદ જોષી અને બીજા ઘણા આચાર્યોને આમંત્રણ અપાયું અને બાંસઠ બટુકોને યજ્ઞોપવીત આપવાનું નક્કી થયું.

આગલે દિવસે ચૌલ સંસ્કાર સુધીના સંસ્કાર કર્યા.

બીજે દિવસે યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર થવાના હતા. મુંબઈથી શ્રી અશ્વિનકુમાર ઢેબર પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરવા સવારથી આવ્યા હતા. તેઓ નાગર બ્રાહ્મણ હતા.

જી.ટી.હાઈસ્કૂલના શિક્ષક તરીકે નોકરી કરતા હતા. તેમણે આ સમારંભ જોયો. તેમને યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર થયા ન હતા. તેઓ ભાવિક હતા પણ યજ્ઞોપવીત એ જરૂરી સંસ્કાર છે તેમ તેઓ માનતા ન હતા. પરંતુ આ પ્રસંગને જોતાં તેમને મનમાં થયું કે 'સંસ્કારોદ્વિજ ઉચ્યતે' એ ન્યાયે જ્યાં સુધી શાસ્ત્રોક્ત વિધાનાનુસાર દ્વિજત્વ પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી બ્રાહ્મણના કર્મ કરી ના શકાય. તેથી તેમને આ સંસ્કાર મેળવવાની ઈચ્છા થઈ. પરંતુ શાસ્ત્રાજ્ઞા પ્રમાણે આઠથી બત્રીસ વર્ષ સુધી જ જનોઈ સંસ્કાર આપી શકાય. અશ્વિનભાઈની ઉંમર છત્રીસની હતી. એટલે તેમણે પૂજ્યશ્રીને પ્રાર્થના કરી. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું-

"તમારે સંસ્કારવિહોણા રહેવું તેના કરતાં મોડા મોડા પણ સંસ્કાર મેળવો તે વધુ ઈચ્છવા યોગ્ય છે. આપણે વયમર્યાદાને પ્રાધાન્ય આપવું નથી."

પછી પૂજ્યશ્રીએ શ્રી શિવપ્રસાદ જોષીને બોલાવી વાત કરી. શિવપ્રસાદે ગુરુવાક્ય સર્વોપરી ગણી અશ્વિનકુમારને યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર કરાવ્યા.

યજ્ઞોપવીત કાર્ય પૂર્ણ થયું. પછી પૂજ્યશ્રીએ બટુકોને આશીર્વચન કહ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ ભગવાનસિંહની વાડીમાં પોતાના આગમનના સ્મરણચિહ્ન તરીકે ઉદુમ્બર અને ચંદનના વૃક્ષો રોપ્યાં.

પૂજ્યશ્રી ધરમપુરમાં આવ્યા ત્યારથી તેમની અપ્રત્યક્ષ સેવામાં સોમો નામનો એક આદિવાસી રહ્યો હતો. તે કપડાં ધૂએ, વાસણ માંજે, કચરો કાઢે વગેરે કરતો હતો. એક વખત એના સગાએ એને કહ્યું-

"ભાઈ, તારા લગન લીધા છે, ચાલ."

"જ્યાં સુધી અવધૂત છે ત્યાં સુધી હું નહીં આવું. તારી છોકરી બીજે પરણાવવી હોય તો પરણાવી દે."

પેલા માણસે લગ્ન મુલત્વી રાખ્યું. જ્યારે આ વાતની ખબર પૂજ્યશ્રીને પડી ત્યારે તેમણે સોમાને પ્રસાદ-વસ્ત્રો આપ્યા અને પરણવાની આજ્ઞા સાથે આશીર્વાદ આપ્યા.

હવે પૂજ્યશ્રીને ધરમપુર છોડવાનો સમય આવી ગયો. અહીં પૂજ્યશ્રી તા.૯-૪-૬૨ થી ૯-૫-૬૨ એટલે બરાબર એક મહિનો રહ્યા.

તા.૧૦-૫-૬૨ના રોજ સવારે નાંધાઈ નાદભૈરવ જવાનું હતું.

ઓરંગા નદીને કિનારે વસેલા નાંધાઈ નાદભૈરવ ગામના લોકો પૂજ્યશ્રીના આગમનની વાતથી ખૂબ ખુશ થઈ ગયા.

સવારે ચાર વાગ્યાથી ભગવાનસિંહની વાડી ભક્તોથી ઊભરાઈ ગઈ. બધાએ પૂજ્યશ્રીને આંખોમાં આંસુ સાથે વિદાય આપી. પૂજ્યશ્રી ઘોડાગાડીમાં બેઠા. ગાડી દાભાડેના ઘર સુધી આવી. દાભાડેએ પૂજ્યશ્રીનું પૂજન કર્યું. પછી પૂજ્યશ્રી નીકળ્યા. ગામબહાર નારાયણભાઈની વાડીમાં પૂજન થયું અને પછી ગાડી નોંધાઈ નાદભૈરવ બરાબર સવારે ૯ વાગે આવી.

નદીકિનારે ગુપ્તેશ્વર મહાદેવ છે. અહીં જ્યારે શિવલિંગ ઉપર જલધારી દ્વારા અભિષેક થાય છે. ત્યારે લિંગમાંથી અતિ મધુર પ્રણવનાદને મળતો ધ્વનિનાદ ઉત્પન્ન થાય છે. પહેલાં એ નાદ ઘણો ધીમો હોય છે અને પછી તે સ્પષ્ટ રીતે સાંભળી શકાય

તેવો થઈ જાય છે. જગદ્‌ગુરુ શંકરાચાર્ય મહારાજે આ ધ્વનિ સાંભળ્યો હતો.

પૂજ્યશ્રીની પર્ણકુટિ આ શિવાલયના ચોગાનમાં આવેલી ધર્મશાળાના પાછલા ભાગમાં આવેલા આંબાવાડિયામાં બનાવવામાં આવી હતી. પૂજ્યશ્રી પધાર્યા. સ્નાન-ભિક્ષાથી નિવૃત્ત થઈ પૂજ્યશ્રીએ વિશ્રામ કર્યો.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી સવારે સાડાત્રણ વાગ્યે ઊઠી ગયા. સેવામાં રવિશંકર અને ભગતજી હતા. શૌચ-સ્નાન આદિ પ્રાતઃકર્મ પરવારીને ભળભાંખરામાં જ પૂજ્યશ્રી નદીકિનારે ફરવા નીકળ્યા. એક મોટી શિલા પર પૂજ્યશ્રી બેઠા. સાથે ભક્તો ગયા. તેઓ નીચે રેતીમાં બેસી ગયા. પૂજ્યશ્રી ભક્તોને જીવનની વ્યવહારુ વાતો સાથે વેદના ઉપદેશનો સમન્વય કરી ઉદાહરણપૂર્વક જ્ઞાન સમજાવવા લાગ્યા. એટલામાં ગુપ્તેશ્વર મહાદેવનો પૂજારી દોડતો-દોડતો આવ્યો અને બોલ્યો : "મહારાજ, આરતી હોતી હૈ, સુનો." જે દિવ્યનાદનું શ્રવણ કરવા પૂજ્યશ્રી આ સ્થળે રહ્યા હતા તે દિવ્યનાદને પૂજારી 'આરતી' કહેતો હતો.

પૂજ્યશ્રી તથા ભક્તો ઉતાવળે ઉતાવળે મંદિર તરફ ગયા. દિવ્ય, અલૌકિક, કર્ણપ્રિય, મધુર નાદ બહાર પણ સ્પષ્ટ સંભળાતો હતો. પૂજ્યશ્રી મંદિરમાં ગયા. જેમજેમ જળની ધારા શિવલિંગ ઉપર પડતી હતી તેમ તેમ સ્વર મોટો થતો જતો હતો. લગભગ ત્રણ-ચાર મિનિટ સુધી આ નાદ આવ્યો. પછી નાદ ધીમે ધીમે મંદ પડી જઈ બંધ થઈ ગયો. પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ ધ્યાનથી અવલોકન કર્યું. બધાને સમજાવતા પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "યોગાવસ્થામાં લયયોગના ઉપાસકો જે અનાહત નાદ સાંભળે છે. તે પ્રકારનો આ નાદ છે."

સાંજે પાછો મેળો જામ્યો. ભજન, કીર્તન, આરતી, દત્તબાવની થઈ અને પ્રસાદ વહેંચાયો.

તા.૧૬મીની સાંજે ફણસવાડાથી છગનભાઈ પૂજ્યશ્રીને ફણસવાડા લઈ જવા સાધન લઈને આવ્યા.

તા.૧૭-૫-૬૨ના રોજ સવારે જ પૂજ્યશ્રી અને તેમની મંડળી મહાદેવના દર્શન કરીને ખેરગામ જવા નીકળી.

સવારે લગભગ આઠેક વાગે પૂજ્યશ્રી ખેરગામના પાદરમાં પ્રવેશ્યા. છોટુભાઈએ પૂજ્યશ્રીનો ફૂલહાર-શ્રીફળથી સત્કાર કર્યો. આગળ એક નાના સરખા માતાજીનાં મંદિર આગળ લોકો ભેગા થયા હતા ત્યાંથી શોભાયાત્રા રામજી મંદિરમાં આવી. પૂજ્યશ્રીએ બધાને આશીર્વાદ આપ્યા. પ્રસાદવિતરણ પછી પૂજ્યશ્રીએ વિદાય લીધી. રામજી મંદિરના પૂજારીએ ઘોડાગાડી હાંકી અને પૂજ્યશ્રી ફણસવાડાને રસ્તે પડ્યા.

તા.૧૮-૫-૬૨ના રોજ પૂજ્યશ્રી ફણસવાડા પહોંચ્યા. લોકો પૂજ્યશ્રીને સરઘસાકારે છગનભાઈના મુકામે લઈ ગયા. થોડી વાર બધાને દર્શન આપી પૂજ્યશ્રી આરામ કરવા ગયા.

રોજ ભજન, ધૂન, આરતી થતાં. પૂજ્યશ્રી બે દિવસ રહ્યા અને ત્યાર પછી તા.૨૦-૫-'૬૨ના રોજ સાંજે ચાર વાગે વલસાડ જવા રવાના થયા.

વલસાડના વતની પણ મુંબઈમાં લોખંડનો ધીકતો ધંધો કરતા હીરાલાલ ઠાકોરદાસ દલાલના આલીશાન 'પ્રવિણ મહાલ'માં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ હતો. પૂજ્યશ્રી લગભગ છ વાગે સાંજે વલસાડ પહોંચ્યા.

પૂજ્યશ્રીની સેવામાં મહેશભાઈ તથા તેમના માતુશ્રી ખડે પગે તૈયાર હતા. તેમનો મુકામ ત્રીજે માળે હતો. બીજે દિવસે મહેશભાઈએ પાદુકાપૂજન કર્યું.

તા.૨૨-૫-૬૨ના રોજ સાંજે ચાર વાગે પૂજ્યશ્રી ધનોરી જવા નીકળ્યા. ધનોરીમાં પૂજ્યશ્રી નરોત્તમ ગોવિંદજી પ્રજાપતિ (ભગતજી)ને ત્યાં જનાર હતા.

નરોત્તમભાઈએ એક ખેતરમાં પૂજ્યશ્રી માટે પર્ણકુટિ બનાવી હતી અને લોકોને બેસવા સુંદર મંડપ બનાવ્યો હતો. પૂજ્યશ્રીએ સાંજે પર્ણકુટિમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન, ફૂલહાર કરી આરામ કર્યો.

બીજે દિવસે પ્રભાતમાં પૂજ્યશ્રી સ્નાન-ધ્યાનથી પરવાર્યા પછી પરિચારકોએ 'ઊઠ અઘભંજના દત્તમુનિરંજન...'વાળું પ્રભાતિયું ગાયું. પૂજ્યશ્રીએ બધાને દર્શન દીધા.

પૂજ્યશ્રી તા.૨૭-૫-૬૨ સુધી ધનોરી રહ્યા અને તા.૨૮-૫-૬૨ના રોજ પરોઢિયામાં નીકળ્યા. વલસાડથી સવારમાં સાત વાગે ઊપડતી વલસાડ લોકલમાં પૂજ્યશ્રી સુરત આવ્યા. સુરતમાં ડૉ.રણજીતભાઈને ત્યાં ભિક્ષા વગેરેનો પ્રબંધ કર્યો. લગભગ બપોરે બે વાગે ત્યાંથી નીકળ્યા. રસ્તામાં ટેનન્સી મામલતદાર જગદીશ કોઠીને ત્યાં થોડું રોકાયા. પછી સ્ટેશને આવ્યા. સુરતથી ટાપ્ટી રેલવેમાં ચાર વાગે ગંગાધારા સ્ટેશને આવ્યા.

ગંગાધારા પૂજ્યશ્રીના ભક્ત ડૉ.રમેશભાઈ રહેતા હતા. ડૉ.રમેશભાઈએ પૂજ્યશ્રીનો સત્કાર કર્યો. પૂજ્યશ્રીએ ડૉ.રમેશભાઈને ત્યાં બે કલાક આરામ કર્યો. ડૉ.રમેશભાઈએ ટૂંકા સમયગાળા દરમિયાન પાદુકાપૂજન કર્યું. પૂજ્યશ્રીએ ઉદુંબર વૃક્ષ રોપ્યું. લગભગ સાડાપાંચ વાગે મોતા જવા પૂજ્યશ્રી શણગારેલી બળદગાડીમાં નીકળ્યા.

પૂજ્યશ્રી મોતાના તારાશંકરભાઈના આમંત્રણને સ્વીકારીને મોતા ગયા. તા.૨૮-૫-૬૨ના રોજ સાંજે મોતા પહોંચ્યા.

એક દિવસ તારાશંકરને ત્યાં પાદુકાપૂજનનો કાર્યક્રમ યોજાયો. તારાશંકરભાઈના દીકરા જયદેવભાઈ પાદુકાપૂજનમાં બેઠા.

જયદેવભાઈ પૂજ્યશ્રીના દર્શને મુંબઈથી આવ્યા હતા. જ્યારે ગાડીમાંથી ઊતર્યા ત્યારે તેમનું લગભગ અગીયારસો-બારસો રૂપિયાની રકમવાળું પાકીટ ગાડીમાં રહી ગયું. તેમણે તરત જ તાર કર્યો. પરંતુ કોઈ સમાચાર ન મળ્યા. પાદુકાપૂજનને દિવસે તેમને પોલીસખાતા તરફથી એક પોસ્ટકાર્ડ મળ્યું. તેમાં જણાવ્યું હતું કે, 'તેમનું પાકીટ સહીસલામત પોલીસના હાથમાં આવ્યું છે. તે લઈ જવાની વ્યવસ્થા કરશો.'

પૂજ્યશ્રી ૨૮-૫-૬૨ થી ૩૧-૫-૬૨ સુધી મોતામાં રહ્યા. હવે પાતાપારડી જવાનું હતું. પૂજ્યશ્રી ૧-૬-૬૨ને સવારે પાતાપારડી આવી ગયા. તા.૧-૬-૬૨ થી ૩-૬-૬૨ સુધી અહીં રહ્યા.

અહીં ગોપાળભાઈપટેલના મકાનમાં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ હતો. તા.૨-૬-૬૨નાં રોજ બાજુના ગામ પુણીના ઠાકોરભાઈને ત્યાં પાદુકાપૂજનનો મહોત્સવ હતો. પૂજ્યશ્રી

પુણી પધાર્યા. ઠાકોરભાઈના વાડામાં ઉદુંબર વૃક્ષ હતું. પૂજ્યશ્રીએ તેને સ્પર્શ કર્યો. ત્યાર પછી વિધિવત્ પાદુકાપૂજન થયું.

પૂજ્યશ્રી પાતાપારડી જવા નીકળ્યા. માર્ગમાં જયંતીભાઈ દેસાઈ જેઓ સાંઈગાર્ડ તરીકે જાણીતા હતા, તેમને ત્યાં પૂજ્યશ્રીનો સત્કાર થયો. ત્યાંથી પૂજ્યશ્રી ચાલતા પાતાપારડી આવ્યા.

પૂજ્યશ્રી મુકામ પર પહોંચ્યા. તેઓશ્રી એકલા હતા. તે વખતે ગોપાળભાઈ તેમની પાસે આવ્યા અને પ્રણામ કરી બોલ્યા : "મને થોડા જ દિવસો પર એક સ્વપ્ન આવ્યું હતું કે, 'કોઈ મહાન સંતના દર્શન થશે અને તને ઉપદેશ કરશે, તેથી તને બ્રહ્મજ્ઞાન થશે.' આ સ્વપ્ન પછી આપ પધાર્યા." પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "તમારું સ્વપ્ન અડધું સાચું પડ્યું. બીજો ભાગ પણ સાચો પડશે. ચિંતા ન કરો. તમે જે ભજન કરતા હો તે જ કરો. તેમાં જ તમારું શ્રેય છે."

ગોપાળભાઈના દીકરા વલ્લભભાઈ શ્રી અરવિંદનું સાહિત્ય વાંચતા હતા. તેમાં તેમને 'યોગપ્રદીપ' નામના પુસ્તકમાં ગુંચ ઊભી થઈ. તેમાં તેમને 'જીવ અને આત્મા એક છે કે ભિન્ન' તેવી શંકા થઈ. આ શંકા લઈ તેઓ પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ તેમની વાતનું સમાધાન કરતાં કહ્યું : "ઉપનિષદમાં બે પક્ષીનું વર્ણન આવે છે.

द्वा सुपर्णा सयुजा सरवायाः समानं वृक्षं परिषष्वजाते તેમાં એક પક્ષી ફળ ભોગવે છે તે જીવ છે. બીજું ફળ ભોગવતું નથી પણ માત્ર દ્દષ્ટા છે તે શિવ છે. જીવાત્મા અલ્પજ્ઞ છે. કારણ કે તે પ્રવૃત્તિમાં સંલગ્ન કરે છે. પરમાત્મા સંલગ્ન થતો નથી. કેવળ સાક્ષી જ રહે છે. અંતઃકરણમાં જે બનતું હોય તેનો કેવળ દ્દષ્ટા તે જ અંતરાત્મા છે. એ અંતરાત્મા આપણા અંતઃકરણની પ્રવૃત્તિઓનું અવલોકન કરે છે, પણ તે કેવળ અનાસક્ત ભાવે જ થતું હોવાથી તેની સાથે તદ્રુપતા થતી નથી અને તેથી તે અલિપ્ત રહે છે. જેમ, આપણે નાટક જોઈએ ત્યારે નાટકમાં જે પાત્રો આવે, દ્દશ્યો આવે તે કેવળ દ્દષ્ટા તરીકે જોઈએ છીએ. તેમ એ અંતરાત્મા જીવાત્માના અંતઃકરણ અને બાહ્યકરણને કેવળ જુએ જ છે. તેમાં તાદાત્મ્ય સાધતો નથી. જીવાત્મા આસક્ત છે. તેને કર્મનાં ફળ ભોગવવા પડે છે.

અંતરાત્માને જ્ઞાન આપોઆપ થાય છે. જ્યારે જીવાત્માને તે પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયાસ કરવો પડે છે. એકને સાધનની જરૂર નથી, બીજાના સાધનની જરૂર પડે છે. અંતરાત્માને શરીર નથી. જીવાત્માને શરીર છે. હું દેહ છું એવું મિથ્યાભિમાન એક મમત્વ છે. પણ એ ભાન સાચું છે એમ માની જીવાત્મા શરીરમાં જ મોહિત થઈને શરીરને જ પોતાનું માનીને અથવા શરીર પોતે જ છે એમ માની આસક્ત થઈ કર્મો કરતો હોવાથી બંધન સર્જાય છે અને અંતરાત્માને શરીર નથી, પણ તે કેવળ શરીર અને શરીરની ક્રિયાઓને અનાસક્ત ભાવે જુએ જ છે. ઘરના માલિક અને ઘરના ભાડુઆત જેવો સંબંધ છે. આત્મા અને જીવ ભિન્ન નથી છતાં ભિન્ન જ જણાય છે; સૂક્ષ્મ શરીરનું અભિમાન થાય છે ત્યારે જ અનાત્માને શાસ્ત્રોએ જીવ સંજ્ઞા આપી

છે. વાસ્તવિક રીતે જીવ જેવું કશું જ નથી, પરંતુ અનાત્મમાં આત્મભાવ એ જ જીવભાવ છે અને એ જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી એ જીવ કહેવાય છે. એ ભાવનું નિરાસન થતાં જ એ શિવભાવ કે જે જીવભાવમાં રહેલો હોય છે તે પ્રગટ થાય છે.''

આમ બીજા દાખલા-દલીલો આપી પૂજ્યશ્રીએ વલ્લભાઈના મનનું સમાધાન કર્યું, તે જ દિવસે વાડામાં પૂજ્યશ્રીએ ઉદુંબર વૃક્ષનું આરોપણ કર્યું.

બીજે દિવસે સામુહિક પાદુકાપૂજનનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. સાંજે સામુહિક ભોજન થયું.

પાતાપારડીથી પૂજ્યશ્રી તા.૩-૬-૬૨ના રોજ લાખણપુર પધાર્યા. લાખણપુર પાતાપારડીથી માત્ર એક માઈલ દૂર હતું. ઠાકોરભાઈના ઘરમાં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ હતો. આખું ગામ પૂજ્યશ્રીના આગમનથી આનંદ, ઉલ્લાસ અને ભક્તિભાવમાં રંગાઈ ગયું.

તા.૪-૬-૬૨ના મળસ્કે પૂજ્યશ્રી સીસોદરા જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં ઉચંદગામે શ્રી મૂળજીભાઈની વાડીમાં આવેલા સો વર્ષ જૂના ઔદુંબરને પુષ્પહાર કરી તા.૪-૬-૬૨ની સવારે પૂજ્યશ્રી સીસોદરા પધાર્યા.

પાદરમાં પૂજ્યશ્રીનું સુંદર સ્વાગત થયું. અહીં ભીખુભાઈના એક સગા શ્રી નારણભાઈના ઘરમાં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ રખાયો હતો. પાદરમાંથી સરઘસાકારે પૂજ્યશ્રી નારણભાઈના ઘર સુધી લાવવામાં આવ્યા.

સમય થતા સ્નાન કરી ભિક્ષા લઈ પૂજ્યશ્રીએ વિશ્રામ લીધો. આજુબાજુના ગામોમાંથી ભક્તો દર્શન માટે ઉમટ્યા.

બીજે દિવસે એટલે તા.૫-૬-૬૨ના રોજ પૂજ્યશ્રી પ્રાતઃકર્મ પરવારી બહાર બેઠા. દર્શનસત્ર ચાલુ થયું. એટલામાં એક મોટરલૉરી અને એક મોટરગાડી આવી. મોટરલૉરીમાં દેવદારનું મોટું ખોખું મૂકેલું હતું. મોટરગાડીમાંથી ડૉ.વાણી, ડૉ.રણજીત રાય, પુરાણિક ફોટોગ્રાફર વગેરે ઊતર્યા. બન્ને ડૉક્ટરો પૂજ્યશ્રી પાસે વાતોએ વળગ્યા. થોડી વારે પૂજ્યશ્રી હાથમાં પુષ્પમાળા લઈ ડૉક્ટરો સાથે લૉરી તરફ ગયા. દેવદારનું ખોખું ખોલ્યું. તેમાં પ.પૂ.વાસુદેવાનંદની આરસની સુંદર પ્રતિમા હતી. સીસોદરા ગામ ધન્ય થઈ ગયું. કારણ કે દાદાગુરુ પ્રતિમારૂપે તેમને ગામ આવ્યા.

ગરુડેશ્વરના ટ્રસ્ટી મંડળે પૂ.સ્વામીજીની પ્રતિમા તૈયાર કરાવી હતી અને પૂજ્યશ્રી પાસે દૃષ્ટિક્ષેપ માટે આણી. આ પ્રતિમાની ગરુડેશ્વરમાં પ્રતિષ્ઠા કરવાની હતી.

પૂજ્યશ્રીએ પૂ.સ્વામીજીને પ્રણામ કર્યા. પુષ્પહાર ચઢાવ્યો. પછી ત્યાં હાજર બધા ભક્તોએ દર્શન કર્યા. ત્યાર પછી ટ્રસ્ટીઓ મૂર્તિ લઈને ગરુડેશ્વર તરફ રવાના થયા. પૂજ્યશ્રી ભિક્ષા કરવા ગયા.

બપોરે પૂજ્યશ્રી સીસોદરાથી એકાદ માઈલ દૂર આવેલા ગણેશમંદિરે ગયા. દર્શન કરી પાછા સીસોદરા આવ્યા.

ભીખુભાઈએ પાદુકાપૂજન કરાવ્યું.

સાંજે ચાર વાગે પૂજ્યશ્રી ખડસુયા જવા રવાના થયા.

તા.૮-૬-૬૨ના રોજ સાંજે પૂજ્યશ્રી હાંસાપુર જવા નીકળ્યા.

પૂજ્યશ્રી સંધ્યાકાળે હાંસાપુર પહોંચી ગયા. હાંસાપુરમાં પૂજ્યશ્રી રતિલાલ રણછોડજી વશીના 'હંસપ્રસાદ' બંગલાના પ્રાંગણમાં આવ્યા.

'હંસપ્રસાદ'ના આંગણામાં રતિભાઈ વશી અને તેમના કુટુંબીજનો પૂજ્યશ્રીના સ્વાગત માટે ખડે પગે ઊભા હતા. રતિભાઈએ અત્યંત ભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યા. તેમની આંખોમાંથી આંસુનો પ્રવાહ ચાલ્યો. સ્ત્રીવર્ગે પૂજ્યશ્રીનાં ઓવારણાં લીધા. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ 'હંસપ્રસાદ'ના પહેલે માળે રાખવામાં આવ્યો હતો.

નિયમ અનુસાર સવારથી જ પ્રાતઃ સ્મરણ વગેરે કાર્યક્રમો ગોઠવાઈ ગયા. સવારના આઠ-નવના અરસામાં કોસંબાના પંડિતજી પોતાના બુલંદ અવાજે અવધૂતપ્રણિત તથા બીજાં ભજનો ગાતા. લગભગ દશ વાગે પૂજ્યશ્રી ભિક્ષા લેવા જતા. ત્યાર પછી થોડી વાર આરામ કરતા. પૂજ્યશ્રીના દર્શન માટે ગામ-પરગામના હજારો લોકો ઉમટ્યા.

એક વખત ભક્તો સાથે પૂજ્યશ્રી વાતો કરતા હતા. ત્યારે રતિભાઈએ પૂછ્યું,

''બાપજી, આપ તો પવિત્ર છો. આપની સેવામાં રહેલો માનવીએ રજકણો પ્રાપ્ત કરીને પવિત્ર જ બને છતાં આપના સાંનિધ્યમાં પણ મારા અંતરમાં વિકારયુક્ત વિચારો કેમ આવે છે ?''

પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સરસ રીતે સમજાવતા કહ્યું : ''ગધેડું ભૂંકે તેમાં ગધેડાનો દોષ નથી. જેમ ગધેડાનો સ્વભાવ ભૂંકવાનો છે તેમ મનનો સ્વભાવ સંકલ્પ-વિકલ્પ કરવાનો છે. પ્રબળ સંસ્કારોને પરિણામે સંકલ્પ-વિકલ્પનો પ્રવાહ અભંગપણે ચાલ્યા જ કરે છે. મન છે તો માનવી છે. મન નથી તો તે માનવી નથી, ભગવાન છે. મન પોતાનો ધર્મ બજાવે છે. જીવાત્માએ બુદ્ધિ અને જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીને પોતાનો ધર્મ બજાવવો જોઈએ. મનના વિચારો પાછળ ઘસડાવું એ તમારા પુરુષાર્થની નિર્બળતા છે. મનને તાબામાં લેવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. મનના વિચારો પાછળ જશો તો મમત્વ વધશે. તમે મોહ અને મમત્વને કારણે સુખ કે દુઃખનો અનુભવ કરશો. મનમાં વિચારોને તમારી કલ્પના અનુસાર વાળવું એ તમારું કર્તવ્ય છે. મનમાં વિચારો આવે તેને નદીના વહેણની જેમ વહેવા દો. માત્ર તટસ્થ બની જોયા કરો. તેમાં તરબોળ થયા વગર વિચારોના આંદોલનોને વાયુમંડળમાં વહેવા દો. એ વિચારો વાયુમંડળમાં એક વખત વિસ્તાર પામ્યા કે ફરીથી તમારી પાસે આવવાના નથી. નદીનું વહેણ પાછું ફરવાનું નથી. તેમ તમારા મનમાંથી નીકળેલા વિચારો ફરીથી મનમાં આવનારા નથી. વિચારોનો સંગ્રહ ના કરો. જો એમ કરશો તો વિચારો નિષ્ફળ બની જશે. માત્ર દૃષ્ટા બનીને જોયા કરો. વિચારોમાં લિપ્ત થયા વગર તેને નિહાળ્યા કરો, એ તમને ખેંચી શકશે નહીં.''

સંતને શરણે જનાર ક્યારેય નિરાશ થતો નથી. સંતસેવાનાં ફળ અવશ્ય મળે જ. માત્ર સમય પાકે નહીં ત્યાં સુધી તે ભોગવી શકતો નથી અને સંત પણ સેવક પાત્રતા ના કેળવે ત્યાં સુધી કૃપા કરતા નથી. સંતની સેવામાં માત્ર શ્રદ્ધા અને ભાવની જરૂર પડે છે. પૂજ્યશ્રીએ એક વખત કહ્યું :

''ભગવાનની ભક્તિ ભાવપ્રધાન છે. ભાવ વિના કોઈ પણ પ્રકારની સિદ્ધિ થતી

નથી. ભગવાન સર્વત્ર વ્યાપેલો છે. પરંતુ ભાવ વગર તે પ્રાપ્ત થતા નથી. પથ્થર, માટી કે લાકડામાં ભગવાન નથી. તે કેવળ ભાવ વડે જ પ્રગટે છે. ગુરુદેવનું પણ તેવું જ છે. ગુરુદેવ કાંઈ કરતા જ નથી. પરંતુ શિષ્યનો ગુરુભાવ જ તેનો તારક બને છે એ ભાવ જેટલો ઘનિષ્ઠ અને એકનિષ્ઠ તેટલો એનો ઉદ્ધાર જલદી થાય. પથ્થરની મૂર્તિમાં જ્યાં સુધી પરમાત્માભાવ જાગતો નથી ત્યાં સુધી એ પથ્થર જ છે. પરંતુ જ્યારે પથ્થરમાં પરમાત્મા ભાવ પ્રગટે છે ત્યારે તે પરમાત્માની માફક ફળ આપે છે. તેથી ભક્તિ ભાવપ્રધાન કહી છે. સંતો કહે છે તે કરવાનું છે, તે કરે તે કરવાનું નથી.''

એક સ્થળે યોગ્ય જ કહેવાયું છે કે-

ન દેવો વિદ્યતે કાષ્ઠે ન પાષાણે મૃત્સ્વપિ ।
ભાવે હિ વિદ્યતે દેવો તસ્માદ્ભાવોહિ કારણમ્ ॥

ભાવ વગર ભગવાન રીઝતા નથી. તેથી જેવી ભાવના સેવાય તેવા પ્રભુ ફળ આપે.

સુરતના ડૉ.રણજીતભાઈના મિત્ર શ્રી શર્મા જેઓ ઉધના બાટલીબૉય એન્ડ બાટલીબૉયના મેનેજર હતા તેમના બે છોકરાઓના યજ્ઞોપવીત સંસ્કાર પૂજ્યશ્રીના સાન્નિધ્યમાં રતિભાઈની અનાવિલ વાડીમાં થયો.

હાંસાપુરમાં સાત દિવસ રહી તા.૧૫-૬-૬૨ના રોજ સાંજે ચાર વાગે પૂજ્યશ્રી નવસારી ગયા. નવસારીથી પૂજ્યશ્રી મોતીરામ શુક્લ તરફથી પૂજ્યશ્રીને લેવા માણસ આવ્યો હતો.

નવસારીના મોતીરામ શુક્લને ત્યાં પૂજ્યશ્રી એક કલાક માટે જવાના હતા.

પૂજ્યશ્રી મોતીરામને ત્યાં પહોંચે તે પહેલાં તેમના ઘર આગળ દર્શનાર્થીઓની મેદની જામી ગઈ હતી. પૂજ્યશ્રી આવ્યા તેમણે આસન લીધું. દર્શનાર્થીઓએ કતારબદ્ધ એક પછી એક આવીને દર્શનલાભ લીધો. મોતીરામે પાદુકાપૂજન કર્યું. લગભગ સાંજે સાત વાગે પૂજ્યશ્રી રાત્રીનિવાસ માટે બ્રાહ્મણની વાડીમાં પધાર્યા.

સવારે ચાર વાગે સ્નાન કરી પૂજ્યશ્રી તૈયાર થઈ ગયા. વિપ્રવૃંદે પાદુકાપૂજન કર્યું અને લગભગ પાંચ-સવા પાંચ વાગે નવસારી સ્ટેશન પર ગયા. પૂજ્યશ્રી તા.૧૬-૬-૬૨ના રોજ ફ્લાઈંગરાણીમાં બિલિમોરા જવા રવાના થયા.

બિલિમોરામાં પૂજ્યશ્રી મગનભાઈ વશીના આમંત્રણને માન આપી પધાર્યા. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ બિલિમોરાથી બે-એક માઈલ દૂર દેસરા ગામે ગોકુલભાઈ ભાણાભાઈ ઈંટવાળાની વાડીમાં આંબાવાડિયામાં આવેલા એક નાના સરખા મકાનમાં રાખ્યો હતો. સ્ટેશન ઉપરથી સીધા જ દેસરા ગયા.

મગનલાલ ગણપતરામ ભટ્ટ, નાનુભાઈ ઉપાધ્યાય, મૂળવદનભાઈ પટેલ વગેરેએ જુદા જુદા દિવસોએ પાદુકાપૂજન કર્યું.

તાપી કિનારે નંદરબારથી થોડે દૂર પ્રકાશજી તીર્થ છે. ત્યાં એક માતાજી રહેતા હતા. તેઓ દેવી ઉપાસક હતા. દેવીનાં આદેશથી એક વખત પૂજ્યશ્રી પાસે ગયેલા. ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ તેમને મંત્રોપદેશ કરેલો. ત્યારથી દર વરસે એક વખત પોતાની મંડળી સાથે પૂજ્યશ્રી જ્યાં હોય ત્યાં દર્શને જતાં. આ વર્ષે તેઓ નારેશ્વર ગયા હતાં. પરંતુ

પૂજ્યશ્રી ત્યાં ના મળ્યા. તેથી તેઓ અહીં પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. તેમની સાથે તેમની મંડળી પણ દર્શને આવી હતી. દર્શન કરી તેઓશ્રી પૂજ્યશ્રી પાસે બે-એક કલાક બેઠાં.

આમ પૂજ્યશ્રી તા.૧૬-૬-૬૨ થી ૨-૭-૬૨ સુધી બિલિમોરા રહ્યા. તા.૨-૭-૬૨ના રોજ સાંજે ચાર વાગે પૂજ્યશ્રીએ ગણદેવી જવા પ્રયાણ કર્યું.

બિલિમોરામાં નાનકપંથી લોકોની ઠીક ઠીક વસ્તી છે. તેમણે પૂજ્યશ્રીને ગ્રંથસાહેબના મંદિરમાં પધારવા વિનંતી કરી. પૂજ્યશ્રી ગ્રંથસાહેબના મંદિરમાં ગયા અને ત્યાં ગ્રંથસાહેબ પર પુષ્પો ચઢાવ્યા અને પ્રણામ કર્યા.

બિલિમોરા-ગણદેવી રોડ ઉપર એક ઊંચી ટેકરી ઉપર રામચંદ્ર વિનાયક જોષીના બંગલામાં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ હતો.

ચોમાસુ ચાલુ થઈ ગયું હતું. આ વર્ષની ગુરુપૂર્ણિમા અહીં જ ઉજવવાનું છગનભાઈએ નક્કી કર્યું હતું. શ્રી ગુરુલીલામૃતનું સપ્તાહ-પારાયણ ગુરુપૂર્ણિમા નિમિત્તે કરવાનું નક્કી કર્યું જે તા.૯-૭-૬૨થી ચતુર્વેદી બ્રાહ્મણની વાડીમાં યોજાયું.

સાતમે દિવસે પારાયણ પૂરું થયું. આ સાથે શ્રી શાંતિલાલે ગુરુલીલામૃતનું સપ્તાહ-પ્રવચન આપી અને લોકોને આધ્યાત્મિક રસથી તરબોળ કરી દીધા.

ગણદેવીથી ત્રણેક માઈલ દૂર અંબિકા નદીને કિનારે આવેલાં સોનવડી ગામે તા.૧૪-૭-૬૨ના રોજ વાડીમાં ગયા.

માત્ર બે જ વર્ષ પહેલાં ગણદેવીમાં પૂજ્યશ્રી ગુરુપૂર્ણિમાના મહોત્સવ પ્રસંગે પધાર્યા હતા. ગણદેવીના પાદરમાં વહેતી વેંગણીયા નદી બે કાંઠે વહેતી હતી. ગામમાં પ્રવેશવા માટેનો વાહનવ્યવહાર બંધ હતો. તેથી હોડીઓમાં વેંગણીયા નદી ઓળંગી ગણદેવી આવવું પડતું હતું. હજારો લોકો હોડીઓમાં વરસતા વરસાદમાં પૂજ્યશ્રીના દર્શન કરવા આવતા હતા. તે વખતે વરસતા વરસાદમાં બ્રાહ્મણની વાડીમાં પાદુકાપૂજન થયું હતું.

આ વરસે સં.૨૦૧૮ની ગુરુપૂર્ણિમા છગનભાઈ ગંજીવાળા અને બીજા અનેક ભક્તોની વારંવાર કરાયેલી વિનંતીને કારણે ગણદેવીમાં જ ઉજવવાનું નક્કી કર્યું.

ગુરુપૂર્ણિમાના બે દિવસ અગાઉ પૂજ્યશ્રીનો મુકામ ગણદેવીને ગોંદરે આવેલા નીલકંઠ મહાદેવના મંદિરમાં ફેરવાયો.

ગુરુપૂર્ણિમા ૧૭-૭-૬૨ના રોજ હતી. તે દિવસે પાદુકાપૂજન કરવાનું નિર્ધાર્યું.

વેદમાં 'ૐ'કારને નાદ બ્રહ્મની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. 'ૐકાર' પરમાત્માનું શબ્દપ્રતીક છે. 'ૐકાર' એ જ પ્રણવનાદ છે. જ્યારે પ્રકૃતિનું નિર્માણ થયું ત્યારે જે પંચતત્ત્વનું નિર્માણ થયું તેમાં આકાશ સર્વ પ્રથમ નિર્માયું. આકાશની તન્માત્રા 'શબ્દ' છે અને એ તન્માત્રાનો પ્રથમ શબ્દ પ્રણવ-'ૐ' છે. નિર્ગુણ, નિરાકાર બ્રહ્મને સાકાર કલ્પતા તેના અનેક નામ-રૂપ પ્રચલિત થયાં. તેમાં તેનું મૂર્તિરૂપે પણ પૂજન થવા લાગ્યું. બ્રહ્મ નિરાકાર અને નિર્ગુણ છે. બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ એ ત્રિદેવ ગુરુસ્થાને છે. તેથી ગુરુતત્ત્વ શ્રેષ્ઠ છે. એ ગુરુતત્ત્વનું સાકાર સ્વરૂપ ગુરુપાદુકા છે. ગુરુપાદુકાનું પૂજન એ ગુરુદેવમાં રહેલા ગુરુતત્ત્વ પરમાત્મતત્ત્વ-ૐકારનું પૂજન છે. ગુરુતત્ત્વને જાણવા માટે ગુરુપાદુકાનું પૂજન અનાદિકાળથી સ્વીકારાયું છે.

અનન્ય ગુરુભક્ત માટે તો તેના જીવનની એક એક પળ, તેના હૃદયનો એક એક ધબકાર, તેનો પ્રત્યેક શ્વાસ નિર્ગુણ-નિરાકાર ગુરુતત્ત્વનું પૂજન કરતાં જ હોય છે. તેને ગુરુતત્ત્વના સાકાર સ્વરૂપ-ગુરુપાદુકાની જરૂર હોતી જ નથી. તેથી દરેક ક્ષણ તેને માટે ગુરુપૂર્ણિમા જ છે. તેને કોઈ ચોક્કસ દિવસ ઉજવવાની જરૂર નથી. પરંતુ આમજનતા માટે-સામાન્ય કક્ષાના ભક્તો માટે પરાપૂર્વથી એક દિવસ ગુરુપૂજન માટે નક્કી થયેલો છે અને તે દિવસે ભક્તો પોતાના ગુરુનું-ગુરુતત્ત્વનું—ગુરુપાદુકાનું પૂજન કરી પોતાના ભક્તિસુમન ગુરુદેવને સમર્પે છે. સ્કંદ પુરાણ અંતર્ગત શિવપાર્વતી સંવાદ અર્થાત્ ગુરુગીતામાં શંકર ભગવાને પાર્વતીને કહ્યું છે :-

'સત્યં સત્યં પુનઃસત્યં ધર્મસારં મયોદિતમ્ ।
ગુરુગીતા સમં સ્તોત્રં નાસ્તિ તત્વં ગુરોઃપરમ્ ॥

ગુરુગીતા સમાન વિશ્વમાં ક્યાંય બીજું સ્તોત્ર નથી અને 'ગુરુ' જેવું બીજું કોઈ અન્ય તત્ત્વ નથી. આ સમગ્ર ધર્મનો સાર છે. તે સત્ય છે. સત્ય છે. પુનઃ પુનઃ સત્ય છે. આ સ્વયં ભગવાને પાર્વતીને કહ્યું છે.

સ્વયં ઈશ્વરે ગુરુતત્ત્વની મહત્તા સ્વમુખે ગાઈ ગુરુને ઈશ્વર સમાન બનાવી દીધા છે.

'ગુરુ'ને અતિ મહત્ત્વનું સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાન આપીને ઈશ્વર એક તરફી વાત નથી કરતા. ભગવાન ગુરુના પ્રકારો પાર્વતીને સમજાવતાં કહે છે-

સૂચકાદિ પ્રભેદેન ગુરવો બહુધા સ્મૃતાઃ ।
સ્વય સમ્યક્ પરીક્ષ્યાથ તત્ત્વનિષ્ઠં ભજેત્સુધીઃ ॥

ભગવાન કહે છે,- 'સૂચક વગેરે અનેક પ્રકારના ગુરુઓ છે. પરંતુ તેમાંથી બુદ્ધિમાન ભક્તોએ જાતે વિચારી તત્ત્વનિષ્ઠ સદ્‌ગુરુનું જ શરણું લેવું.

આગળ ભગવાન પોતે પાર્વતીને જુદા જુદા ગુરુઓના પ્રકાર સમજાવતાં કહે છે,

''જેને માત્ર બાહ્ય લૌકિક શાસ્ત્રોનો જ અભ્યાસ છે તે 'સૂચક' ગુરુ કહેવાય છે.

''ધર્માધર્મનું વિધાન કરી, વર્ણ આશ્રમને અનુરૂપ વિદ્યાનું પ્રવચન કરનાર-'વાચક ગુરુ' છે.

''પંચાક્ષરી વગેરે મંત્રોનો ઉપદેશ કરનાર 'બોધક ગુરુ' કહેવાય.

''મોહન, મારણ વશીકરણ વગેરે તુચ્છમંત્રો બતાવનારને 'નિષિદ્ધ ગુરુ' કહેવાય.

''સંસાર અનિત્ય છે, દુઃખોનું ઘર છે. એમ સમજાવી જે ગુરુ વૈરાગ્યનો માર્ગ બતાવે તે 'વિહિત ગુરુ' કહેવાય.

''તત્ત્વમસિ વગેરે મહાવાક્યોનો ઉપદેશ આપનાર અને સંસારરૂપી રોગનું નિવારણ કરનાર ગુરુ 'કારણાખ્ય ગુરુ' કહેવાય.

આગળ મહાદેવ, પાર્વતીને કહે છે,

સર્વ સન્દેહસન્દોહનિર્મૂલનવિચક્ષણઃ ।
જન્મ મૃત્યુ ભયઘ્નો યઃ સ ગુરુઃ પરમોમતઃ ॥

દરેક પ્રકારના સંદેહોનો જડમૂળથી જે ઉચ્છેદ કરે, જે જન્મ, મૃત્યુ તથા ભયનો નાશ કરે તે 'પરમગુરુ' છે. તેને જ સદ્‌ગુરુ કહેવાય છે.

અને આવા ગુરુ અનેક જન્મોનાં પુણ્યો ભેગા થાય ત્યારે જ પ્રાપ્ત થાય અને એમને પામીને ભક્ત ક્રમે ક્રમે મુક્ત થઈ જાય. ભગવાન કહે છે,

''બહુજન્મકૃતાત્ પુણ્યાલ્લભ્યતેઽસૌ મહાગુરુઃ ।
લબ્ધ્વાઽમું ન પુનર્યાતિ શિષ્યઃ સંસારબન્ધનમ્ ॥''

અને આપણે સૌએ કરેલા જન્મોજન્મના પુણ્યોને કારણે આપણને આવા મહાગુરુ-સદ્‌ગુરુ પ્રાપ્ત થયા છે તે આપણા સૌનું અહોભાગ્ય છે. સ્વયં ભગવાને વર્જ્ય ગણવા યોગ્ય ગુરુ કેવા હોય તે ગણાવતાં કહ્યું છે :-

પાખણ્ડિનઃ પાપરતા નાસ્તિકા ભેદ બુદ્ધય ।
સ્ત્રીલમ્પટા દુરાચારાઃ કૃતઘ્ના બકવૃત્તયઃ ॥
કર્મભ્રષ્ટાઃ ક્ષમાનષ્ટાઃ નિન્દ્યતર્કૈશ્ચ વાદિનઃ ।
કામિનઃ ક્રોધિનશ્ચૈવ હિંસ્રાશ્ચંડાઃ શઠાસ્તથા ॥
જ્ઞાનલુપ્તા ન કર્તવ્યા મહાપાપાસ્તથા પ્રિયે ।
એભ્યો ભિન્નો ગુરુઃ સેવ્ય એક ભક્ત્યા વિચાર્યમ ॥

પાખંડી, પાપ કરવામાં મશગૂલ, નાસ્તિક, બધે ભેદબુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનાર, સ્ત્રીલંપટ, દુરાચારી, ઉપકારને ભૂલી જનાર, બગભગત, કર્મભ્રષ્ટ, ક્ષમારહિત, નિંદવા યોગ્ય, તર્કથી અર્થ વગરના, વાદવિવાદ કરનાર, કામી, ક્રોધી, હિંસક, ચંડ, શઠ તથા જ્ઞાનહીન મહાપાપીને ગુરુ કરવો નહીં.

ગુરુપૂર્ણિમા આવી. ગુરુપાદુકાપૂજન ગણદેવીનાં 'હરિ' સિનેમાગૃહમાં રાખ્યું હતું. લગભગ આઠેક વાગ્યા પછી પાદુકાપૂજન શરૂ કર્યું.

જ્યારે પાદુકા પર અભિષેક ચાલતો હતો ત્યારે પૂજ્યશ્રી આવ્યા અને આસન પર બેઠા ત્યારે ભક્તોએ ગાયું—

'ગુરુ ઘર આવ્યા, વિઘ્નો સૌ દૂર સિધાવ્યાં,
બ્રહ્મા હરિહર મૂર્તિ મનોહર
દંડકમંડલુ શોભિત વરકર
કંથા કૌપિન અક્ષમાળધર સુરવર ધાયા વિઘ્નો સૌ.'-

ધૂપ-દીપ, નૈવેદ અને દત્તની આરતી થઈ. પછી વડોદરાના સુપ્રસિદ્ધ પંડિત શ્રી મણિશંકર ઉપાધ્યાય રચિત પૂજ્યશ્રીની આરતી થઈ.

ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીનું પૂજન થયું.

વિપ્રવર્ગને પૂજ્યશ્રીએ વસ્ત્ર અને શ્રીફળ આપ્યા. યજમાને દક્ષિણા આપી. બધા મહાપ્રસાદ લેવા ગયા.

ગુરુપૂર્ણિમાના બીજા દિવસે બપોરે પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા લીધી. વિશ્રાંતિ લઈ તા.૧૮-૭-૬૨ના રોજ બરાબર બપોરે બાર વાગે પુષ્પાચ્છાદિત ઘોડાગાડીમાં બેસી પૂજ્યશ્રીએ વિદાય લીધી. ગાડી અમલસાડ તરફ વળી.

તા.૧૮-૭-૬૨નાં રોજ બે વાગે પૂજ્યશ્રી અમલસાડ શ્રી હર્ષદભાઈને ત્યાં પહોંચ્યા. હર્ષદભાઈએ પાદુકાપૂજન રાખ્યું હતું. તેમણે પૂજનવિધિ ખૂબ ટૂંકા સમયમાં પૂરો કર્યો.

પૂજ્યશ્રી સમયસર અમલસાડના સ્ટેશને પહોંચ્યા. સુરતથી પૂજ્યશ્રીને લેવા ડૉ.રણજીતભાઈ ભટ્ટ આવ્યા હતા. પૂજ્યશ્રી સુરત પહોંચ્યા.

સુરતમાં પૂજ્યશ્રી બે દિવસ રોકાવાના હતા.

તા.૧૯-૭-૬૨ના રોજ ગુરુવારે સવારે ૯-૦૦ વાગે પાદુકાપૂજનનો પ્રારંભ થયો. લગભગ બે કલાકે પૂરું થયું.

સાંજે લગભગ ચાર વાગે સુપ્રસિદ્ધ સંગીતકાર મા.વસંત અને તેમની મંડળી આવીને પૂજ્યશ્રીને ભજનો સંભળાવ્યા. થોડી વાર આખુંયે વાતાવરણ સંગીતમય બની ગયું.

શુક્રવારે જરીવાલા વિનાયકલાલને ત્યાં મહાલક્ષ્મી માતાના મંદિરમાં પાદુકાપૂજન થયું. બીજે દિવસે શનિવારે તા.૨૧-૭-૬૨ના રોજ સવારે ગૂજરાત એક્સપ્રેસમાં પૂજ્યશ્રી ભરૂચ પધાર્યા.

ભરૂચના સુપ્રસિદ્ધ ધારાશાસ્ત્રી અને આગળ પડતા કૉંગ્રેસી કાર્યકર શ્રી મોતીલાલ વીણના આમંત્રણને માન આપી પૂજ્યશ્રી ભરૂચ આવ્યા.

અમદાવાદનાં સંન્યાસ આશ્રમવાળા મહામંડળેશ્વર શ્રી જયેન્દ્રપુરીની સમાધિ નિમિત્તે એક આશ્રમ નર્મદાકિનારે આકાર લઈ રહ્યો હતો. આ આશ્રમ 'અશોક આશ્રમ' નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આશ્રમમાં શ્રી અતુલાનંદજી બધો વહીવટ વગેરે સંભાળતા. પૂજ્યશ્રી અતુલાનંદજીનાં દર્શન કરવા આશ્રમમાં પધાર્યા.

અતુલાનંદજીને આજે મૌન હતું. બન્ને વિભૂતિઓ મળી. પરસ્પર આલિંગન કર્યું અને મૌન વાતો પણ કરી. આલિંગન પછી અતુલાનંદજીએ પૂજ્યશ્રીનો હાથ ઝાલ્યો અને પોતાની સાથે તેમના અંગત ઓરડામાં લઈ ગયા અને ઓરડો અંદરથી બંધ કરી દીધો. તે બન્નેએ અંદર શું વાતો કરી તે તો તેમને ખબર. થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રી બહાર આવ્યા. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રી મોતીલાલને ત્યાં ગયા. એક ભક્ત શ્રી રતિલાલ ભાટિયાએ પૂજ્યશ્રીને સુંદર મૃગચર્મ આપ્યું.

પ.પૂ.સ્વામી વાસુદેવાનંદજીનાં અનન્ય ભક્ત ગં.સ્વ.ચતુરબહેન વયોવૃદ્ધાવસ્થામાં પથારીવશ હતાં. તેઓ પૂજ્યશ્રીનાં પરિચિત હતા.

પૂજ્યશ્રી ચતુરબહેનની ખબર જોવા ગયા. કમંડળમાંથી થોડું જળ તેમને આપ્યું. થોડો વખત રોકાઈને મોતીભાઈને ત્યાં પધાર્યા.

પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર નાવડીમાં જવાનાં હતાં. તેથી શુક્લતીર્થથી નાવડીમાં બેસવાનું નક્કી હતું. પરંતુ શુક્લતીર્થના ઓવારે ખૂબ કાદવ હતો. તેથી નિકોરાથી નાવડીમાં જવાનું નક્કી કર્યું. તા.૨૩-૭-૬૨ના રોજ સવારે ગાડીમાં નિકોરા જવા નીકળ્યા. લગભગ સવારે ૮ વાગે નિકોરા પહોંચ્યા.

નિકોરામાં છેક ઘાટનાં પગથિયાં સુધી પાણી હતા. ભરૂચથી ડૉ.રણજીતભાઈ નારેશ્વર સુધી પૂજ્યશ્રી સાથે આવ્યા. લગભગ બપોરે દોઢ વાગે પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વરને કિનારે પગ મૂક્યો. ત્યાં પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા ઘણા ભક્તો હાજર હતા. સ્થાનમાં જઈ પૂજ્યશ્રીએ સર્વપ્રથમ પૂ.માજીને પ્રણામ કર્યા.

આમ પૂજ્યશ્રીએ તા.૯-૪-૬૨ થી ૨૩-૭-૬૨ સુધી બરાબર ૧૦૪ દિવસ લોકસંગ્રહાર્થે પરિભ્રમણ કર્યું.

૧૯૬૨માં દિવાળી વેકેશનમાં અમદાવાદની એક શાળાના શિક્ષક શ્રી કેશવલાલ પી. પ્રજાપતિ લગભગ ૨૨૫ જેટલા વિદ્યાર્થીઓ અને દસેક શિક્ષકોને લઈ નારેશ્વર દર્શને ગયા. સ્વભાવે બિલકુલ ભૌતિકવાદી કેશવલાલ કોઈ પરચામાં માનતા નહીં. વડોદરાથી નીકળતાં મોડું થયું. વળી નારેશ્વરનાં રસ્તાની કોઈ જાણકારી નહીં. તેમાં પાછું વરસાદને કારણે ખરાબ રસ્તાઓ અને અંધારી રાત એટલે મુસાફરી ખૂબ જ કષ્ટદાયક બની. રાત્રે અગિયાર વાગે અથડાતા-કુટાતા ત્રણ ચિક્કાર લક્ઝરી બસોમાં તેઓ નારેશ્વર પહોંચ્યા.

નારેશ્વરનું સ્થાન રાત્રે ખૂબ ભેંકાર ભાસતું હતું. વળી થોડી વાર પહેલાં જ એક વરસાદનું ઝાપટું પડી ગયેલું. એટલે રસ્તાઓ કાદવવાળા હતા.

બધા જ્યારે નારેશ્વર ઊતર્યા ત્યારે ભૂખ-તરસથી ત્રાસી ગયા હતા. આ સમયે ખાવા-પીવાની વ્યવસ્થા કરવાની વાત વિચારવી એ નરી મૂર્ખામી લેખાય તેમ હતું. માત્ર થોડી જગ્યા મળે તો સૂઈ જઈ આરામ કરવાની જ બધાને અપેક્ષા હતી.

આવા ભેંકાર-નિર્જન સ્થાનમાં કોને મળવું અને શું વ્યવસ્થા કરવી તે કાંઈ સમજાતું ન હતું. એટલામાં સામેની કુટિરમાંથી કોઈ ફાનસ હાથમાં લઈને આવતું દેખાયું. બધાને થયું કે ચાલો ક્યાંક આરામ કરવા માટે જગ્યા તો મળશે જ. ફાનસ લઈને ખુદ પૂજ્યશ્રી જ આવતા હતા. તેઓ નજીક આવ્યા. બધાની ખબરઅંતર પૂછી અને ધરમશાળામાં જવા માટે રસ્તો બતાવ્યો. બધા ધરમશાળામાં ગયા. તેમને થયું કે, 'ચાલો રાત તો શાંતિથી નીકળી જશે.

થોડી વારમાં બે-ત્રણ ભક્તો પાણી લઈને આવ્યા. બધાને પાણી પીવડાવ્યું. એટલામાં પૂજ્યશ્રી પોતે આવ્યા. બધા શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ પૂજ્યશ્રીને પગે લાગ્યા. આટલી વારમાં રાતના બાર વાગી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ શિક્ષકો પાસે થોડી વાતો કરી. પછી કહ્યું, "એક અડધો કલાક રહી જાવ, ગરમાગરમ રસોઈ તૈયાર થાય છે."

એટલું કહી પૂજ્યશ્રી ચાલ્યા ગયા. કેશવલાલને થયું કે 'અડધા કલાકમાં આટલા બધાની રસોઈ કેવી રીતે થાય? પાછો તેમને વિચાર આવ્યો કે ખીચડી-કઢી તૈયાર કરતાં વાર ના લાગે, કલાકેકમાં તો તૈયાર થઈ જાય.'

બધું વ્યવસ્થિત કરતા અડધો કલાક થઈ ગયો. એટલામાં રસોડેથી એક ભક્ત આવ્યો અને બોલ્યો : "માસ્તર રસોઈ તૈયાર છે. બધા રસોડે ચાલો."

બધા રસોડે પહોંચ્યા અને ફાનસના અજવાળે પંગતમાં બેસી ગયા. પતરાળાં આપ્યાં. કેશુભાઈ ખીચડી-કઢીની રાહ જોતા હતા. એટલામાં તો ગરમાગરમ માલપૂઆ, અડદની દાળ, ભાત, શાક પીરસાઈ ગયું. બધાએ ખૂબ જ આનંદથી ખાધું. પરંતુ કેશવલાલને એ વાત ના સમજાઈ કે આટલા ટૂંકા સમયમાં આ રસોઈ કેવી રીતે તૈયાર થઈ?

વધુ નવાઈની વાત એ બની કે છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી ત્રાસ આપતો કેશવલાલના

પગનો દુખાવો ગાયબ થઈ ગયો. આજે પણ કેશવલાલને અફસોસ છે કે આવી ઉચ્ચ કોટીના સંતનો સમાગમ થયા પછી અને તેમનો પરચો મળ્યા પછી પણ તેઓ અવધૂત પરિવારમાં દૈવયોગે જોડાયા નથી.

સં.૨૦૧૮ની દિવાળી આવી. રાજપીપળાના શ્રી મગનલાલ પાદરીઆએ કેટલાય સમયથી પૂજ્યશ્રીની જન્મજયંતી દ્વારકામાં ઉજવવી તેવો સંકલ્પ કર્યો હતો અને એના અનુસંધાનમાં તેઓ પૂજ્યશ્રીને વારેઘડીએ વિનંતી કર્યા કરતા હતા. એ વિનંતીને માન આપી આ વખતે સં.૨૦૧૯ની પૂજ્યશ્રીની ૬૫મી જન્મજયંતી દ્વારકામાં ઉજવવી તેવો નિર્ણય લેવાયો. એ માટે નારેશ્વરમાં તૈયારીઓ થવા માંડી.

નારેશ્વર અને દ્વારકા એકબીજાથી સેંકડો માઈલ દૂર. દ્વારકામાં પૂજ્યશ્રીને જાણનારા અને એ અવધૂતને માણનારા કેટલા મળશે તે એક પ્રશ્ન હતો. પૂજ્યશ્રીના નામથી ત્યાં કોઈ પરિચિત ન હતું. તેથી દ્વારકાનાં અગ્રગણ્ય વ્યક્તિઓનો સંપર્ક સાધી તેમનો સહયોગ સાધવા માટે નારેશ્વરથી ડૉ.વાણી, ભવાની શંકર શાસ્ત્રી, કુંજરાવના શ્રી ત્રિભોવનદાસ શેઠ, શ્રી હિંમતભાઈ વગેરે એક દિવસ દ્વારકા પહોંચી ગયા. દ્વારકામાં લુહાણા બૉર્ડિંગની સંસ્થા હતી. તેથી ભવાનીશંકરની ત્યાં થોડી ઓળખાણ હતી. એના સંચાલક પાસે હિંમતભાઈને પણ પરિચય હતો.

નારેશ્વરના ભક્તો લુહાણા બૉર્ડિંગના સંચાલકને મળ્યા. વધારામાં દ્વારકાના અગ્રગણ્ય વ્યક્તિઓ શ્રી લીલાધર, શ્રી નારણદાસ વકીલ, શ્રી હાજી કૉન્ટ્રાક્ટર, ડૉ.જયંતીલાલ, શ્રી ગણાત્રા, ધારાસભ્ય શ્રી હરિદાસ વાઘેરીઆ, શ્રી તુલસીદાસ શેઠ, શ્રી જોશીબાપ, શ્રી નિત્યાનંદ આદિને મળ્યા. આ દરેકે સહકાર આપવાની ખાતરી આપી.

વડોદરાથી બે સ્પેશ્યલ ટ્રેઈનો લઈ જવાનું નક્કી થયું. દ્વારકાના સ્થાનિક કાર્યકરોએ આવનારા ભક્તોના રહેવાની વ્યવસ્થા કરવા માંડી.

સં.૨૦૧૯ની કારતક સુદ ચોથની સવારે પૂ.માજીને પ્રણામ કરી પૂજ્યશ્રીએ પ્રવાસની આજ્ઞા લીધી. ત્યાર પછી કુટિરની પ્રદક્ષિણા કરી નારેશ્વરદાદાના દર્શન કરી પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર રોડ સ્ટેશને ચાલતા પહોંચ્યા.

પૂજ્યશ્રી મીયાંગામ થઈ બાજવા ગયા. ત્યાં શિવનારાયણ દયાળને ત્યાં પાદુકાપૂજન થયું. ત્યારબાદ વડોદરા આવી સૌરાષ્ટ્ર એક્સપ્રેસમાં બેઠા. આણંદ, નડિયાદ, અમદાવાદ બધાં સ્ટેશનોએ ભક્તોની ભીડ હતી.

વિરમગામ આવ્યું. પૂજ્યશ્રી અહીં ઊતરી ગયા. રાત્રે અગિયાર વાગે કીર્તિમેલમાં તેઓ શ્રી બેઠા અને કારતક સુદ પાંચમને દિવસે સવારે પાંચ વાગે રાજકોટ પહોંચ્યા. અહીં સરખેજના ભક્ત બી.બી.ત્રિપાઠી અને બીજા લગભગ બસો જેટલા ભક્તો આવ્યા હતા. બી.બી.ત્રિપાઠી પૂજ્યશ્રીને નજીકની આઈડિયલ બૉર્ડિંગમાં લઈ ગયા. પૂજ્યશ્રી ત્યાં સ્નાનાદિથી પરવાર્યા. ભક્તોને દર્શન આપ્યાં. પછી સ્ટેશન પર આવ્યા.

ગાડીમાં બેઠા. સવાર પડતા જામનગર આવ્યું. અહીં કલાક જેટલો સમય ગાડી રોકાઈ.

લગભગ બપોરે ૨.૩૦ વાગે ગાડી દ્વારકા પહોંચી. આખું દ્વારકા સ્ટેશન "અવધૂત

ચિંતનશ્રી ગુરુદેવ દત્ત"ના નારાથી ગાજી ઊઠ્યું. નારેશ્વર અને દ્વારકાના કાર્યકરોએ પૂજ્યશ્રીને સત્કાર્યા. સાંજે ચાર વાગ્યા સુધી વિશ્રાન્તિ લીધી. સ્નાન વગેરેથી પરવારી પૂજ્યશ્રીએ સરઘસાકારે નગરીપ્રવેશ કર્યો. ધીમે ધીમે શોભાયાત્રા મોટી થતી ગઈ. દ્વારકાધીશનું મંદિર આવ્યું. પૂજ્યશ્રીએ દર્શન કરતાં કહ્યું :-

"હું તો દ્વારકાધીશનો મહેમાન છું. મારે ક્યાં રહેવું, ક્યાં સૂવું, ક્યાં ખાવું વગેરેની વ્યવસ્થા એમણે જ કરવાની છે. હું તો અકિંચન અને અનિકેતન છું." આ સાંભળી ત્યાં હાજર ભક્તોનાં હૃદય પુલકિત થઈ ગયા.

સમુદ્રનાં કિનારા ઉપર એક ચોગાનમાં એક નાની પણ સગવડવાળી જગ્યાએ પૂજ્યશ્રીને રહેવાની વ્યવસ્થા ગોઠવાઈ હતી. રાતે પૂજ્યશ્રી મુકામે પહોંચ્યા. સ્નાન-ફળાહાર કરી વિશ્રામ કરવા સૂઈ ગયા.

વહેલી સવારે પરિચારકોએ 'ઊઠ-અઘભંજના દત્તમુનિરંજના" અને "પ્રાતર્નમામિ ભગવન્તમનન્ત માદ્યં..."ના મંગલ ધ્વનિથી વાતાવરણ ભરી દીધું. પૂજ્યશ્રી વહેલા ઊઠી સ્નાન-ધ્યાન વગેરે પરવારી ગયા. વિપ્રમંડળ પૂજ્યશ્રીના મુકામે આવ્યું અને વેદઘોષ કર્યો.

દ્વારકાના સંન્યાસાશ્રમના શ્રી નિત્યાનંદ મહારાજને મળવા પૂજ્યશ્રી સવારે નવ વાગે સંન્યાસાશ્રમમાં પહોંચી ગયા. પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા શ્રી નિત્યાનંદજી આશ્રમના પ્રવેશદ્વાર સુધી આવ્યા. પરસ્પર આલિંગન અને અભિવાદન પછી મહારાજ પૂજ્યશ્રીને આશ્રમમાં લઈ ગયા અને એક આસન પર બેસાડ્યા. પછી ત્યાં એકત્ર થયેલા ભક્તોને નિત્યાનંદજીએ સંબોધન કર્યું.

"પૂ.અવધૂત મહારાજ મહાન સંત છે. એમના જેવા સંતોના ચરણો તીર્થધામ પર પડે તો તીર્થ પાવન થાય છે. સંતના આગમનથી તીર્થ સાર્થક બને..." વગેરે વાતો કરી પછી ઉમેર્યું, "અમારા આશ્રમમાં સગવડતાઓનો અભાવ છે. રોજિંદા જરૂરી ઉપકરણો અને આશ્રમના વિકાસ માટે નાણાંની ખૂબ જરૂર છે. પૂ.અવધૂત મહારાજ તેમના બહોળા ભક્ત સમુદાય દ્વારા આશ્રમને મદદ કરશે તેવી અપેક્ષા છે."

પૂજ્યશ્રી થોડી વાર બેઠા. શ્રી નિત્યાનંદજીના ભાષણનો પ્રતિભાવ આપ્યો નહીં. થોડી વાર પછી તેઓ પોતાને મુકામે ગયા.

લોહાણા બૉર્ડિંગના ચોગાનમાં વિષ્ણુયાગનું આયોજન હતું. પૂજ્યશ્રી યજ્ઞમંડપમાં પધાર્યા. થોડી વાર બેસીને વિદાય થયા.

બપોરે આરામ કરી સાંજે ચાર વાગે પૂજ્યશ્રી દ્વારકા પીઠાધિશ્વર શ્રી શંકરાચાર્યજીને દર્શને ગયા. જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યની અનુપસ્થિતિમાં એક સ્વામીજીએ તેમનું સ્વાગત કર્યું.

લગભગ પાંચ વાગે પૂજ્યશ્રી દ્વારકાધીશના મંદિરમાં પધાર્યા. દ્વાર ખૂલવાની વાર હતી. એટલે પૂજ્યશ્રી મંદિરના પ્રાંગણમાં બેઠા. તેમની આજુબાજુ ભક્તો બેસી ગયા. ત્યાં હાજર ભક્તોના પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા. એટલામાં મંદિરના દ્વાર ખૂલ્યા. પૂજ્યશ્રી દર્શન કરી યજ્ઞમંડપમાં ગયા.

રાત્રે અલ્પાહાર લઈ થોડો સમય દરિયાકિનારે બેઠા. પછી મુકામ પર ગયા અને સૂઈ ગયા.

બીજે દિવસે તા.૩-૧૧-૬૨ના રોજ વિષ્ણુયાગ ચાલુ થયો. માનવમહેરામણ ઊભરાયું. વિશાળ મંડપ નાનો પડ્યો.

બપોરના આરામ પછી પૂજ્યશ્રી દર્શનાર્થીઓને દર્શન દેતા હતા. સાથે સાથે વાર્તાલાપ પણ ચાલતો હતો. વાત વાતમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :- "તમારો છોકરો કોઈ પણ ચીજ માટે પાડોશી પાસે હાથ લંબાવે તો તેનો અર્થ એ જ થાય કે એ છોકરાના બાપમાં છોકરાની ઇચ્છા પૂરી કરવા જેટલી છત નથી અથવા છોકરાને બાપથી બનતું નથી. તે રીતે પરમાત્માના નામ પર બેઠેલી કોઈ પણ વ્યક્તિ કોઈપણ વસ્તુ માટે કોઈપણ બહાને કોઈની પાસે યાચના કે સુધરેલી ભાષામાં અપીલ કરે તો ભલેને એ જમીનથી બે હાથ ઊંચો કૂદતો હોય તોપણ એને અને પ્રભુને બારસો ગાઉનું છેટું છે. પરમાત્માના નામ પર કોઈપણ બહાને ભીખ માંગવી એ એટલી બધી તિરસ્કરણીય છે કે તે વર્ણવવા મારી પાસે શબ્દો નથી. સંત આત્મતૃપ્ત હોવાથી એને પોતાના સમાધાન માટે બહારની કોઈપણ વસ્તુની જરૂર હોતી નથી. એ એકદમ વિતૃષ્ણ કે નિઃસ્પૃહ હોય છે. જે વસ્તુઓની પાછળ દુનિયા ગાંડી થઈને દોડે છે, એનાથી સંત કેવળ વિમુખ હોય છે. જો લોકો આટલી વાત યાદ રાખે તો કહેવાતા સંતોથી ઠગાવાના કિસ્સા ઘટી જાય."

"સાચા સંતને મૂઠીમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરવો તે ધીકતા અગ્નિને મૂઠીમાં રાખવા જેવું છે." પૂજ્યશ્રીએ આગળ કહ્યું, "બધું કરજો પણ આત્મવંચના ન કરશો. આત્મવંચના કરનાર કદી ઊંચો આવી શકતો નથી."

ત્યાર પછી એક-બે ભજન ગવાયા. પછી એક ભક્તના પ્રશ્નના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "સંતની સેવા એટલે તેની વૃત્તિને અનુકૂળ આચરણ કરવું. જે સંત છે તેને ચપટી ધૂળની પણ આવશ્યકતા નથી હોતી."

સાંજે ચાર વાગે સાવિત્રી વાવ જોવા ગયા. આ જ વાવમાંથી ડાકોરથી પાછા ફરતા દ્વારકાના બ્રાહ્મણોને ભગવાને જણાવ્યા મુજબ છ માસ પછી દ્વારકાધીશની મૂર્તિ મળી હતી.

ત્યાંથી પૂજ્યશ્રી રામજી મંદિરમાં ગયા. ત્યાંથી સિદ્ધનાથ મહાદેવમાં ગયા. ત્યાં ભગવાનને પ્રણામ પાઠવી રણછોડરાયના મંદિરમાં પધાર્યા. દર્શન કરી તુલસીદાસની ગાડીમાં પરિક્રમાર્થે નીકળ્યા. સંધ્યાકાળે મુકામે પધાર્યા.

ગોપાષ્ટમીની સાંજે મહાજનની વાડીમાં લગભગ ૩૦૦૦ જેટલા ભાઈ-બહેનોએ મહાપ્રસાદ લીધો. તા.૫-૧૧-૬૨ના રોજ સંધ્યાકાળે વિષ્ણુયાગની પૂર્ણાહુતિ થઈ. પૂર્ણાહુતિ સમયે પૂજ્યશ્રીએ હાજરી આપી.

કોઈપણ યજ્ઞાદિમાં પૂર્ણાહુતિમાં શ્રીફળ હોમાતું હોય છે. શ્રીફળ એ મસ્તકનું પ્રતીક છે. મસ્તકમાં રહેલો આપણો અહંકાર યજ્ઞના જ્ઞાનાગ્નિમાં હોમી દેવો અને આપણે અહંકારરહિત થવું તે આ શ્રીફળ હોમવા પાછળનો ભાવ છે.

તા.૬-૧૧-૬૨ને સં.૨૦૧૯ના કારતક સુદ નવમીના દિવસે પૂજ્યશ્રીને ૬૫મું વર્ષ બેઠું. આ બે-ત્રણ દિવસોમાં પૂજ્યશ્રી દ્વારકાના ઘરેઘરમાં પરિચિત થઈ ગયા.

રણછોડરાયની જયની સાથે પૂજ્યશ્રીની 'જય' બોલાવા લાગી.

વહેલી સવારથી જ અવર-જવર શરૂ થઈ ગઈ. પ્રાતઃકાળમાં જ પૂજ્યશ્રીએ પ્રાતઃકર્મથી નિવૃત્ત થઈ ધ્યાન ધરી-'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત'નો નાદ કર્યો અને પૂજ્યશ્રીના મુકામનાં દ્વાર ખૂલ્યાં. બહાર ઊભેલા ભક્તોએ જયઘોષ પ્રતિધ્વનિત કર્યો અને-

"પાતર્નમામિ ભગવન્તમનન્તમાદ્યં"-સ્તોત્ર ગાયું. ત્યાર પછી "ઊઠ અધભંજના દત્ત મુનિરંજના..." ગાયું.

પૂજ્યશ્રીએ સૌને આશીર્વાદ આપ્યા. ત્યાર પછી યજ્ઞસમારંભના બ્રાહ્મણોએ વેદઘોષ કર્યો. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રી બહારગામથી આવેલા ભક્તો પાસે વાતોએ વળગ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ ભક્તો સાથેના વાર્તાલાપમાં કહ્યું :-

"મારો સૌરાષ્ટ્રમાં આવવાનો આ પહેલો પ્રસંગ છે. છતાં વિચાર કરતાં એમ લાગ્યું કે મહારાષ્ટ્ર અને સૌરાષ્ટ્રમાં સારું એવું સામ્ય છે. મહારાષ્ટ્રની માફક આ પણ સંત, શૂરા અને સતીનો પ્રદેશ છે. ગૂજરાતના અન્ય વિભાગમાં સૌરાષ્ટ્ર જેવા તેજસ્વી પુરુષો નથી પાક્યા."

મૂર્તિપૂજાની વાત નીકળતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :- "મૂર્તિપૂજક કોણ નથી ? જે મૂર્તિપૂજાનું ખંડન કરે છે તે પણ મૂર્તિપૂજક છે. મૂર્તિપૂજામાં જડ પથ્થરાદિની પૂજા કરવાની નથી. તેમાં રહેલા પરમ તત્ત્વની પૂજા કરવાની છે. મૂર્તિ તો સાધન છે. એ સાધન દ્વારા મૂર્તિમાં રહેલા ચૈતન્ય તત્ત્વને જ પૂજવાનું છે. પરમાત્મા સર્વત્ર વ્યાપક છે. તેથી જડ પથ્થરમાં પણ તે છે જ. પરંતુ એ જડ પથ્થરને પરમાત્મા ભાવે પૂજતા એ પરમાત્મારૂપ બની જાય છે. માટે જેવી ભાવના હોય તેવું ફળ મળે. જડ પથ્થર કે લાકડામાં દેવ નથી. પરંતુ ભાવના દ્વારા તેમાં દેવત્વ પેદા કરી શકાય છે. તેથી ભાવ જ સર્વોપરી છે."

હજુ હમણાં તા.૨૦-૨-૨૦૦૦ના દૈનિક ગૂજરાત સમાચારમાં 'અગોચર વિશ્વ'ની કોલમમાં એક અદ્‌ભુત અને અલૌકિક હકીકત બહાર આવી છે. અત્યંત આધુનિક અને ભૌતિકવાદી અમેરિકાના સરીક્યૂઝમાં ઍંગ્લોજેન્યૂસો અને એન્ટનિયેટા રહેતા હતા. તેમનાં લગ્ન તા.૨૧-૩-૫૩નાં રોજ થયેલા. લગ્ન નિમિત્તે તેમના ભાઈ-ભાભીએ પ્લાસ્ટર ઑફ પૅરિસની એક સુંદર કલાત્મક સ્ત્રીની મૂર્તિ આપી. એન્ટોનિયેટાને એ મૂર્તિ તરફ ખૂબ જ ભાવ જાગ્યો. તે મૂર્તિને પોતાની પાસે જ રાખતી હતી અને તેની પાસે કોઈ જીવંત વ્યક્તિ પાસે વાતો કરે તેમ વાતો કરતી. તેને થતું દુઃખ-આનંદ બધું જ તે મૂર્તિ આગળ વ્યક્ત કરતી. ત્યાર પછી એન્ટોનિયેટા ગર્ભવતી બની. જેમજેમ ગર્ભ વિકસતો ગયો તેમ તેમ તેને તકલીફો વધતી ગઈ. તેને સખત દુખાવો થવા લાગ્યો. એમાંથી ગંભીર માંદગી આવી ગઈ. વારેઘડિયે બેભાન થઈ જવા લાગી.

એન્ટોનિયેટાથી આ તકલીફો સહન થઈ શકતી ન હતી. ડૉક્ટરોની બધા જ પ્રકારની દવાઓ તેને આરામ આપતી ન હતી. કોઈપણ દવા અસર કરતી ન હતી. તેથી તે તેની બધી જ તકલીફો મૂર્તિ આગળ વર્ણવતી. તા.૨૯-૮-૫૩ના દિવસે તેને અપસ્મારનો ભારે હુમલો આવ્યો. તેની પીડા અસહ્ય થઈ ગઈ. એટલે તેણે કાકલૂદીભર્યા અવાજે તેની આરાધ્યદેવી-મૂર્તિને કહ્યું, "મારા જેવી પીડા તને થતી હોય તો તને

ખબર પડે કે આ કેવી અસહ્ય પીડા છે. મારી આ પીડા જોઈને તને કાંઈ થતું નથી ? તું આવી નિષ્ઠુર કેમ છે ?'' અત્યંત ભાવપૂર્વક કોઈ અનન્ય ભક્ત પોતાના આરાધ્ય દેવને ફરિયાદ કરે, તેમ તેણે તે મૂર્તિને ફરિયાદ કરી અને તેના આશ્ચર્ય વચ્ચે એ મૂર્તિની આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યા. એ આંસુ કેટલાય દિવસો સુધી આવ્યાં. ડૉક્ટરોની સારવારથી નહીં મટેલી એન્ટોનિયેટાની બીમારી મટી ગઈ. ત્યારે જ મૂર્તિની આંખમાંથી આવતા આંસુ બંધ થયા.

અહીં ભાવની પરાકાષ્ઠા છે અને એ ભાવની પરાકાષ્ઠા જ નિર્જીવ વસ્તુમાં પણ ચેતના, લાગણી, દેવત્વ વગેરે પ્રગટાવે છે.

પૂજ્યશ્રીએ એક પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું : ''અવ્યક્ત દશામાં બ્રહ્મ કાંઈ કરી શકતું નથી. જેમ ગાયના શરીરમાં રહેલું દૂધ ગાયને કશાય ઉપયોગમાં આવતું નથી. પરંતુ તે જ દૂધ દોહન દ્વારા બહાર કાઢવામાં આવે—વ્યક્ત કરવામાં આવે તો એ દૂધ ગાયને અને અન્ય કોઈને પણ પુષ્ટિ આપી શકે. તે જ રીતે હૃદયમાં કે વિશ્વમાં અવ્યક્ત રહેલા પરમાત્માને સાધના વગેરેથી પ્રગટ કરવામાં આવે તો તે મનુષ્યનો તારક બને છે.''

એટલામાં મંદિરમાં ઘંટારવ થયો એટલે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

''ઘંટનાદ દેવોના આગમન માટે અને રાક્ષસો અગર મલીન તત્ત્વોને ભગાડવા માટે કરવામાં આવે છે. આ તો માત્ર સ્થૂળ અર્થ થયો. પરંતુ તેનું આધ્યાત્મિક રહસ્ય જુદું છે.આપણું મોઢું ઘંટાનું બહારનું ખોખું છે. જ્યારે અંદરની જીભ એ લોલક છે. લોલકને હલાવી ખોખા સાથે અથડાવી ભગવન્નામ સંકીર્તન કરવાથી દેવો પ્રસન્ન થાય છે. એટલે અંતઃકરણમાં સાત્ત્વિક ભાવો પેદા થાય છે અને સામુદાયિક ધૂન ગજવવાથી આજુબાજુનું વાતાવરણ સાત્ત્વિક બને છે.''

સંન્યાસઆશ્રમના સ્વામી નિત્યાનંદજી પૂજ્યશ્રીને જન્મદિવસની શુભેચ્છાઓ પાઠવવા આવ્યા. ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ''સંતપુરુષો કશું જ કહેતા નથી. તોપણ તેમના મૌનમાંથી જ બધાને આનંદ અને શાંતિ પ્રાપ્ત થતાં હોય છે અને તેથી જ સાચા સંત સન્મુખ અનેક મનુષ્યો કાંઈપણ બોલ્યા વગર બેસી રહે છે. સંતના રોમેરોમમાંથી નીકળતા શાંતિ અને આનંદનાં આંદોલનોથી તેઓ તૃપ્તિનો અનુભવ કરતાં હોય છે. સંતના સાંનિધ્યમાં મનુષ્યને સંસારનું વિસ્મરણ થાય છે. સંતો સાગર સમા છે. સર્વને સમાવવા છતાં કશાથી ચલિત થતા નથી. સંતો તેમની પાસે આવતાં અસંખ્ય વ્યક્તિઓને પોતાના હૃદયમાં સ્થાન આપવા છતાં પોતે અચલ પ્રતિષ્ઠ જ રહે છે. સંત નિવૃત્તિ-પ્રવૃત્તિથી પર સહજ અવસ્થામાં સ્થિત હોય છે. જેમ ગંગા લોકકલ્યાણ અર્થે વહ્યા કરે છે તેમ સંત જગત- કલ્યાણાર્થે યથાપ્રાપ્ત પોતાનું જીવન વહાવે છે. તેમની પ્રવૃત્તિ પણ નિવૃત્તિમય હોય છે. તેઓ લૌકિક પ્રણાલિકાઓથી પર છે.''

ત્યાર પછી નિત્યાનંદ સ્વામીને વિદાય આપી પૂજ્યશ્રીએ રણછોડરાયના મંદિરમાં દર્શન કરી શંકરાચાર્યની પીઠનાં દર્શન કર્યા. ત્યાર પછી મંદિરના ચોગાનમાં પધાર્યા.

આજના યજમાન શ્રી મગનલાલ તરફથી દ્વારકાધીશનો જૂનો ધ્વજ ઉતારી નવો ચઢાવવાનો હતો. મંદિરના બે સેવકો એ કામ કરતા હતા. તેમણે નવો ધ્વજ ચઢાવ્યો.

પછી નીચે શ્રીફળ નાખ્યું. જે પૂજ્યશ્રીના મુંબઈના ભક્ત બહેરામજીએ ઝીલી લીધું. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રી મુકામે ગયા.

લોહાણા બૉર્ડિંગના પ્રાંગણમાં પાદુકાપૂજન થયું. યજમાન તરીકે મગનભાઈ હતા. પાદુકા પર વસ્ત્ર ચઢાવવા લોકો ઉમટી પડ્યા. કુંજરાવના ત્રિભોવન શેઠે ૬૫મી જન્મજયંતી નિમિત્તે ૬૫ વસ્ત્રો ચઢાવ્યાં.

વડોદરાના ગોવિંદભાઈ કૉન્ટ્રાક્ટરે દ્રાક્ષ, બદામ, કાજુ, અંજીર વગેરેનો ગુંથેલો મુગટ પહેરાવ્યો અને સૂકો મેવો ગુંથેલી અલફી પહેરાવી. તેના પર સૂકા મેવાનો હાર પહેરાવ્યો. આ વાઘો પણ ક્ષણાર્ધમાં ઊતરી ગયો.

એમ કરતાં એક અવળચંડા મગજના ભાઈએ પૂજ્યશ્રીના માથા પર કાળું હાંલ્લું મૂક્યું. પૂજ્યશ્રીએ એટલા જ પ્રેમથી તે હાંલ્લું માથા પર રાખી બાજુએ મૂકી દીધું.

પૂજ્યશ્રીના મોં પર મેવાનો મુકુટ પહેરતાં આનંદ ન હતો, તો આ હાંલ્લાની હેટ પહેરતાં અફસોસ ન હતો. તેમને તો બધુંય એકસરખું જ દીસતું હતું. પરંતુ આ જોઈ પૂજ્યશ્રીના હજારો ભક્તોના મનમાં ક્લેશ થયો. આમ છતાં એક પણ ભક્તે તે મૂર્ખને એક પણ શબ્દ કહ્યો નહીં.

ત્યાર પછી આરતી થઈ. આરતી પૂરી થયા પછી વડોદરાના વિદ્યાભાસ્કર મણિશંકર શાસ્ત્રીના ભગવદ્રંગાવધૂત માનસપૂજામાં લખેલી-

''ૐ જય જય રંગ ગુરુ, પ્રભુ જય જય રંગ ગુરો
ભંગુરભવમૃગતૃષ્ણાપૂરણ કલ્પતરો-ૐ જય જય''

આરતી ગવાઈ.

સૌરાષ્ટ્રમાં રાજકોટ પાસેના પડધરી ગામમાં સામવેદજ્ઞ રેવાશંકરભાઈ ખૂબ સુંદર સામગાન કરે છે, તેવું પૂજ્યશ્રીની જાણમાં આવેલું. આ પ્રસંગે સામગાનનો લાભ લેવા આયોજકોએ મોટર મોકલી. રેવાશંકરભાઈને બોલાવ્યા. તેમણે સુંદર સામગાન કર્યું.

ત્યાર પછી આયોજકોએ પૂજ્યશ્રીને તેમનાં આદેશાત્મક બોધવચનથી ભક્તોને તૃપ્ત કરવા વિનંતી કરી.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :-

''વહાલાં આત્મસ્વરૂપો !

સુખ એટલે જેમાં મન સહિત સર્વે ઇન્દ્રિયો, વિષયોમાં પરાઙ્મુખ થઈ આત્માભિમુખ થાય, ઈશ્વર તરફ વળે તે. જેમાં ઇન્દ્રિયો બહિર્મુખ થઈ શબ્દ-સ્પર્શાદિ વિષયો પાછળ આંધળી ભીંત થઈને દોડતી હોય તે દુઃખ.

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ગીતામાં નરકનાં એટલે આંત્યંતિક દુઃખના ત્રણ દ્વાર કહ્યાં છે.

દ્વારં યત્ ત્રિવિધં પ્રોક્તં સ્વયં કૃષ્ણેન નારકમ્ ।
દમાદિના તદુત્ત્યજ્ય સ્વાત્મસૌખ્ય વ્રજેન્નરઃ ॥

એ ત્રણ દ્વાર કામ, ક્રોધ અને લોભ છે. બધા દુઃખનું મૂળ વાસના, આશા અને તૃષ્ણા છે. એ પૂરી ન થાય તો ક્લેશ થાય, ક્રોધ વ્યાપે. થોડીઘણી વાસના પૂર્ણ થાય તો વધારે વાસના પૂર્ણ કરવાનો લોભ લાગે.

વાસના આદિને દૂર કરવા માણસે આત્મબળ કેળવવું પડે તે માટે -

રટનં ચ પ્રતિશ્વાસે કૃષ્ણ કૃષ્ણેતિ પાવનમ્ ।
દગ્ધ્વા પાપાન્યશેષાણિ દર્શયેત્ તત્પરં વિભુમ્ ॥

શ્વાસે શ્વાસે કૃષ્ણના નામનું રટણ કરવું. તેનાથી પાપસંસ્કાર બળીને પુણ્યનો ઉદય થશે. એ પુણ્ય વડે જ્ઞાન જાગ્રત થઈ પરમ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થશે.

કારણ કે-

કામકલ્પદ્રુમઃ સાક્ષાત્ કલૌ શ્રી હરિકીર્તનમ્ ।
એકો નામ સહસ્ત્રેષુ નામી ગોવિંદ ઇત્યલમ્ ॥

કલિયુગમાં પરમાત્માનું નામ સંકીર્તન જ સર્વ ઇચ્છાઓ પૂરી કરી ચિર શાંતિ આપનાર કલ્પવૃક્ષ છે. તેના હજારો નામમાંથી ગમે તે એકનું નામ લો. એ નામરટણ અંતે તો એ જ ગોવિંદ પાસે પહોંચે છે.

ધીદઃ શ્રીદઃ સર્વરૂપો ધિયોઽન્તઃ પરતસ્તુસ્તઃ ।
દત્વા સૂક્ષ્મં બુદ્ધિયોગં સ્વાત્માનં દર્શયત્યતઃ ॥

કારણ કે નામસંકીર્તન જ બુદ્ધિ અને ઐશ્વર્ય આપનાર છે. શિવ સ્વરૂપ અને કલ્યાણનો એ જ ભંડાર છે. પ્રાણીમાત્રના અંતઃકરણની અંદર અને બહાર એ જ પ્રકાશ છે.

શં કરોતિ યતઃ સત્યઃ શિવઃ સુંદર એવ-સઃ
કામદ્વારં વિધાયશુ સૂદ્ઘાટયતિ રન્ધ્રકમ્ ॥

આ જગત વગેરે કાંઈપણ ન હતું ત્યારે એ જ હતો. અત્યારે પણ આ જગતની દરેક જડ-ચેતન ચીજવસ્તુઓમાં એ જ છે અને જ્યારે આ કશું નહીં હોય ત્યારે પણ એ જ હશે. આમ ત્રણે કાળમાં અભંગ હોવાથી એને 'સત્ય' કહે છે. એ સર્વનું કલ્યાણ કરે છે. માટે એને 'શિવ' કહ્યો છે. સર્વત્ર નિત્ય નવે નવે રૂપે દેખાય છે એટલે એને 'સુંદર' કહે છે.

એ શરણે આવનારનાં દુઃખનાં મૂળ-વાસના આદિ કાપીને અક્ષય સુખ આપે છે.

સદાચારરતાઃ સર્વે સર્વે સન્તુ વિમત્સરાઃ ।
શાન્તાઃ સ્વસ્થાશ્ચ સંપન્નાઃ સર્વે સન્તુ વિનિર્ભયાઃ ॥
અન્યોન્ય માનિનઃ સર્વે ત્વન્યોન્યહિત તત્પરાઃ ।
સમ દુઃખ સુખાઃ સર્વે સદુદ્યોગા નિરાશિષઃ ॥
સ્વાત્મ વિશ્વાસિનઃ સર્વે સત્સંગા દિવ્યજીવિનઃ ।
સર્વેભ્યો હ્યભયં દત્વા સુખિનઃ સન્તુસર્વશઃ ॥
ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ।

દ્વારકાના પરંપરાગત નિયમાનુસાર મંદિર પર નવો ધ્વજ લહેરાયો એટલે ગુગળી બ્રાહ્મણની સમસ્ત જ્ઞાતિ એટલે લગભગ ૪૦૦૦ જેટલા બ્રાહ્મણોને જમાડવાના હતા. તેમની વ્યવસ્થા અલગ કરી હતી. તે ઉપરાંત હજારો ભક્તો આવેલા. તેમના મહાપ્રસાદની વ્યવસ્થા મહાજનની વાડીમાં કરી.

રાત્રે અગિયાર વાગે જમણવાર પત્યો. આશરે દશ-બાર હજાર માણસોએ ભોજન કર્યું.

સ્થાનિક કાર્યકરો કે જેમણે આ મહોત્સવને સફળ બનાવવા માટે તન, મન અને ધનથી સાથ આપ્યો હતો. તેઓ હરિદાસભાઈ વાઘેરિયા (ધારાસભ્ય), લીલાધર શેઠ, ડૉ.જયંતી લાલભાઈ, ઉપપ્રમુખશ્રી નારાયણભાઈ ગુગળી જ્ઞાતિનાં પ્રમુખ વગેરે પૂજ્યશ્રીને મળવા આવ્યા. તેમણે બધાએ ખૂબ જ આનંદ વ્યક્ત કર્યો. તેમણે કહ્યું : "દ્વારકાનાં ઇતિહાસમાં આટલા બધા ભક્તો ભેગા થયા હોય તેવો ભાગ્યે જ પ્રસંગ બન્યો હશે."

પૂજ્યશ્રીએ એમની વાતને મહત્ત્વ આપ્યા વગર કહ્યું-

"તમારા બધાની અવિરત, નિખાલસ, ભક્તિભાવપૂર્ણ અને ખભેખભા મિલાવીને કામ કરવાની પદ્ધતિ ખૂબ સંતોષ ઉપજાવનારી છે. તમારી તન, મન અને ધનથી કરેલી સેવાઓને કારણે ઉત્સવ સફળ થયો છે. ભગવાન રણછોડરાય તમારું કલ્યાણ કરશે."

પછી બધા વાતોએ વળગ્યા. વાતો કરતાં કરતાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :-

"अवधूतस्य नियमः ।

અવધૂત કક્ષાનાં સંતોને કોઈ નિયમ લાગુ પડતો નથી. એને ચાર આશ્રમ પૈકીનો એકેય આશ્રમ નથી. એને ચાર વર્ણો પૈકી એકેય વર્ણ નથી. અવધૂત બધાયથી પર છે. અવધૂત કક્ષા એ સર્વશ્રેષ્ઠ કક્ષા છે. એ કક્ષાના સંતો બ્રહ્મનિષ્ઠ જ હોય. અવધૂત કોઈપણ નિયમોથી જકડાયેલો નથી. એને વેષનું બંધન નથી. ભગવાં વસ્ત્ર પહેરવા એવું નથી અને કાળાં ન પહેરવા તેવુંય નથી અને કપડાં પહેરવા તેવું પણ નથી. શરીરના ધર્મોની પણ તેને સ્પૃહા હોતી નથી. જેણે તત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરી લીધો છે તે પ્રકૃતિમાં રહેવા છતાંય, સંસ્કાર અનુસાર કર્મ કરતો હોવા છતાંય તેના કર્મોમાં ઈષ્ટ-અનિષ્ટ બુદ્ધિ રાખીને હર્ષ-વિષાદાદિ વિકારોથી યુક્ત થતો નથી. તેની આશા-તૃષ્ણા નષ્ટ થઈ ગઈ હોય છે. અવધૂત ત્યાગ ભોગમાંથી અલિપ્ત હોય છે."

આમ વાતો ચાલતી હતી તે દરમિયાનમાં ભિક્ષાનો સમય થઈ ગયો. શ્રી મોદીકાકાએ બધા સભ્યોને વૈષ્ણવ સંપ્રદાય અનુસાર પૂજ્યશ્રીના હસ્તે એક રેશમી વસ્ત્ર અને શ્રીફળ અપાવ્યું. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા કરી.

પૂજ્યશ્રી દ્વારકાના ભક્તોની રજા લઈ સ્ટેશન પર આવ્યા. ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રીએ પ્રથમ વર્ગમાં સ્થાન લીધું અને બેટદ્વારકા જવા તા.૭-૧૧-૬૩ના રોજ બપોરે પ્રયાણ કર્યું.

ગાડી ઓખા બંદર ઉપર આવી. પૂજ્યશ્રી અહીંથી બેટદ્વારકા જનાર હતા. તેથી ઓખા ઊતરી ગયા.

ઓખા બંદર સૌરાષ્ટ્રનું પ્રસિદ્ધ બંદર છે. વડોદરાના ભૂ.પૂ.મહારાજ સ્વ.સયાજીરાવના સમયમાં તેનો ખૂબ વિકાસ થયો હતો.

સ્ટીમલોંચમાં લગભગ ૪૦-૫૦ માણસોનો કાફલો બેટદ્વારકા પહોંચ્યો. અહીં પૂજ્યશ્રીનો સત્કાર થયો. ત્યારપછી તેમને વિશ્રામસ્થાન પર લઈ ગયા.

પૂજ્યશ્રીનો મુકામ સરકારી વિશ્રામગૃહમાં રાખ્યો હતો.

બીજે દિવસે તા.૮-૧૧-૬૩ના રોજ બેટદ્વારકાના દર્શનીય સ્થળો જોયાં.

નવસારી ટેકનિકલ શાળાના વિદ્યાર્થીઓ અહીં પ્રવાસે આવેલા. તે બધા પૂજ્યશ્રીને

દર્શને આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેમની પાસે થોડો વાર્તાલાપ કર્યો. પછી વિદ્યાર્થીઓ વિદાય થયા.

બપોર પછી પૂજ્યશ્રી બેટદ્વારકામાંથી ઓખા જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં પાઠશાળામાં પધાર્યા. એક વિશાળ ખંડમાં વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ પૂજ્યશ્રી એક આસન પર બેઠા. સમૂહ પ્રાર્થના કરી પૂજ્યશ્રીએ આશીર્વાદ આપ્યા અને વિદાય થયા. માર્ગમાં રામઝરૂખાના મહંતની જગ્યા આવી પૂજ્યશ્રી ત્યાં રોકાયા. પછી સ્ટીમલોંચ દ્વારા ઓખા ગયા અને રાત્રે શયન કર્યું.

પૂજ્યશ્રી તા.૯-૧૧-૬૩ના રોજ સવારે રેલગાડી દ્વારા ઓખાથી નીકળી સાંજે જામજોધપુર પહોંચ્યા.

પૂજ્યશ્રી સાંજે પાંચ વાગે જામજોધપુર ઊતર્યા. સ્ટેશન ઉપર ઈશ્વરલાલ શેઠ અને તેમના મિત્રમંડળે પૂજ્યશ્રીને સત્કાર્યા. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ ઈશ્વરભાઈને ત્યાં રાખ્યો હતો.

સ્નાન-ભિક્ષાથી પરવારીને પૂજ્યશ્રીએ શયન કર્યું.

બીજે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રી સમયસર પરવારી ગયા. ગામના ભાવિક લોકો પૂજ્યશ્રીના દર્શને આવવા લાગ્યા. બધા જ નવા ચહેરા હોવા છતાં પૂજ્યશ્રીને કોઈ અજાણ્યું લાગ્યું નહીં. પૂજ્યશ્રી બધા પાસે વાતોએ વળગ્યા. તેમણે કહ્યું, ‘‘સંગ્રહ કરવો એ પાપ છે. પોતાની પાસે જે આવે તેમાંથી જરૂર પૂરતું રાખી બાકીનું જરૂરિયાતવાળાને આપવું જોઈએ. આમ કરીએ તો બધા સુખી થાય. પેદા કરવું એ ધર્મ છે, પરંતુ સંગ્રહ કરવો એ પાપ છે. ધનનો પરાર્થે ઉપયોગ કરવો જોઈએ.’’

એક ભક્તે પ્રશ્ન કર્યો, ‘‘મનુષ્યજન્મ પ્રાપ્ત થયા પછી તે શરીરનું મૃત્યુ થાય. પછી તે મનુષ્ય તરીકે જ જન્મે કે કેમ ?’’

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ‘‘જન્મનું મૂળ વાસના છે. મનુષ્યને યોગ્ય વાસના હોય તો મનુષ્ય રૂપે જ જન્મે. પરંતુ કેટલીક વાસનાઓ જ એવી હોય છે કે એ તૃપ્ત કરવા માટે મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા ન હોય. તેથી પાશવી વૃત્તિના પોષણ માટે પશુજન્મ લેવો પડે. સામાન્ય રીતે ઉત્તરોત્તર વિકાસ કરવાની ઝંખના કરનારને મનુષ્યજન્મ જ પ્રાપ્ત થાય. જ્યારે મૃત્યુ પામનારને કોઈ વાસના જ રહેતી નથી એટલે કે જેનું ચિત્ત માત્ર પરમાત્મામય બની જાય છે તેને ફરીથી જન્મ લેવો પડતો નથી.’’

સાંજે પાંચ વાગે સંન્યાસઆશ્રમનું નિરીક્ષણ કરવા ગયા. આશ્રમના સંચાલકે બહાર આવી હારતોરાથી પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું અને તેમને નક્કી કરાયેલ આસન પર સ્થાન આપ્યું.

પ્રાર્થના-ગીત ગવાયા. સ્વામીજીએ પૂજ્યશ્રીનો ટૂંકમાં પરિચય આપ્યો. કાર્યક્રમ પૂરો થયો એટલે પૂજ્યશ્રી બાળસંસ્કાર કેન્દ્રમાં ગયા. કેન્દ્રના પ્રાણ સમા ડૉ.અમુભાઈએ પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું. ગામનાં બાળકોનાં ઉત્કર્ષ માટે ડૉ.અમુભાઈ મૂક સેવા કરે છે. તેઓ કોઈનીય સામે હાથ લંબાવતા નહીં. માત્ર પ્રભુનિર્ભર રહી પુરુષાર્થ કરીને સ્થાનનો ઉત્કર્ષ સાધવામાં આવ્યો છે.

ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રી મુકામે ગયા.

તા.૧૧-૧૧-૬૩ના રોજ પૂજ્યશ્રી પ્રભાસ જવાના હતા. વહેલી સવારથી જ ઈશ્વરભાઈ શેઠને મુકામે લોકો ભેગા થવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રી ખૂબ જ આનંદથી જેવા સાથે તેવી વાતો કરતા. ભિક્ષા કરી સવારથી જ ગાડી પકડવાની હોવાથી પૂજ્યશ્રી સ્ટેશન ઉપર આવ્યા. અહીં પણ વળાવનારા ભક્તોથી પ્લેટફોર્મ ભરાઈ ગયું હતું.

ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રીએ પ્રથમ વર્ગમાં સ્થાન લીધું અને તેમણે જામજોધપુર છોડ્યું. રાત્રે લગભગ નવ વાગે વેરાવળ સ્ટેશને ઊતર્યા. સ્ટેશન ઉપર ભિખુભાઈ પટેલ, સુંદરલાલ વગેરે સત્કારાર્થે આવ્યા હતા. વેરાવળથી રાત્રે જ પ્રયાણ કરી, ત્યાંથી બે-ત્રણ માઈલ દૂર આવેલા પ્રભાસક્ષેત્રમાં પૂજ્યશ્રી રાત્રે દસેક વાગે પહોંચ્યા.

પ્રભાસ પાટણના ક્ષેત્રમાં બાર જ્યોતિર્લિંગોમાંનું એક સોમનાથ મહાદેવનું સ્થાન છે. તેની સાથે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના દેહોત્સર્ગનું સ્થાન અને સમાધિ છે.

પુરાણ પ્રસિદ્ધ પ્રભાસના આ સોમનાથ શિવાલય પર પાંચ વખત પ્રહારો થયા. પ્રથમ પ્રહાર સિંધના આરબોએ કર્યો, ત્યાર પછી સીથીયન ગ્રીક લોકોએ હુમલો કરી શિવાલય તોડી કાઢ્યું. ત્યાર પછી મહમદ ગિઝનીએ આક્રમણ કર્યું. ત્યાર પછી અલ્લાઉદ્દીન ખિલજી ચઢી આવ્યા અને છેલ્લું આક્રમણ મહંમદ બેગડાએ કર્યું. શિવાલય પાંચ પાંચ વખત લૂંટ્યું અને ફરી નવનિર્માણ પામ્યું. દર્શન કરવા માટે સ્થાપેલા શિવલિંગ તૂટ્યાં અને નવાની સ્થાપના થઈ પરંતુ મૂળ જ્યોતિલિંગ કે જેનો શાસ્ત્રોમાં ઉલ્લેખ છે તે જ્યાંનું ત્યાં જ છે. કોઈએ તેના દર્શન કર્યા જ નથી. આ જ્યોતિલિંગના દર્શન કોઈને થતાં જ નથી. તેની આકૃત્તિ ઈંડા જેવી અંડાકાર છે. તેની ઉપર બ્રહ્મ શિલા મૂકેલી છે. એ જ્યોતિલિંગના દર્શન કેવળ ચંદ્રને જ થયા હતા.

છઠ્ઠું મંદિર- શિવાલય બાંધવા માટે સરદાર વલ્લભભાઈએ પ્રતિજ્ઞા કરી અને તે માટે ૩૦ લાખ ભેગા કર્યા. આ સમગ્ર મંદિર સોમપુરા બ્રાહ્મણોએ બાંધ્યું છે. પ્લાન પ્રભાકર સોનવરાનો છે. મંદિરનો કૉન્ટ્રાક્ટ કાંતિલાલ સોનવરાએ લીધો હતો. કામ ચાર તબક્કે પુરું કર્યું. મંદિર બાંધતાં લગભગ છ વર્ષ થયા. સોમનાથ ટ્રસ્ટની સ્થાપના સને ૧૯૫૧માં થઈ. શિવલિંગની પ્રતિષ્ઠા ભારતના સ્વ. પ્રમુખ રાજેન્દ્રપ્રસાદને શુભ હસ્તે થઈ હતી.

આ પવિત્ર પરમ પાવનકારી પ્રભાસ ક્ષેત્રમાં પૂજ્યશ્રી તા.૧૧-૧૧-૬૩ના રોજ રાતે દસ વાગે પધાર્યા. અદ્યતન સગવડતાવાળા અતિથિ ભવનમાં પૂજ્યશ્રીના મુકામની વ્યવસ્થા કરી હતી. તેઓ પોતાના મુકામે ગયા. સોમનાથ મંદિરના વ્યવસ્થાપક શ્રી સુરસિંહજી જાડેજા તરત જ પૂજ્યશ્રીના દર્શને આવ્યા. જાડેજાએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા પછી કહ્યું :-

‘‘બાપજી, અમારે લાયક કોઈપણ સેવા જણાવજો. અમે આપની સેવા માટે તત્પર થઈને બેઠા છીએ.’’

પૂજ્યશ્રીએ જાડેજાના વિનય-વિવેકનો યથાયોગ્ય પ્રત્યુત્તર પાઠવ્યો.

તા.૧૧મીના રાત્રે પૂજ્યશ્રીએ શયન કર્યું. તા.૧૨મીની સવારે પ્રાતઃકર્મથી પૂજ્યશ્રી નિવૃત્ત થયા. સવારના છ વાગે જાડેજા સાહેબ તેમનાં દર્શને આવ્યા.

આઠેક વાગતાં પૂજ્યશ્રી સાગર અને સરસ્વતીના સંગમ આગળ સ્નાનાર્થે નીકળ્યા. પૂજ્યશ્રીએ સંગમસ્નાન કર્યું. સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈ બીજી ઐતિહાસિક જગ્યાઓ જોઈ.

રાત્રે સોમનાથ મહાદેવની આરતી શરૂ થઈ. આજે સોમવારને કારણે ખૂબ ભીડ હતી. શ્રી જાડેજાસાહેબે નોબત વગાડી. એવી તો સુંદર અને પાનો ચઢાવે તેવી વગાડી કે સ્મશાનનાં મડદાં બેઠાં થઈ તે યુદ્ધે ચઢે. નોબત સાથે તાલબદ્ધ ઘંટારવને કારણે આખું વાતાવરણ અતિભવ્ય લાગતું હતું. બરાબર અડધા કલાકે આરતી પૂરી થઈ.

તા.૧૩-૧૧-૬૩ના દિવસે પ્રાતઃકાળે જાડેજાસાહેબ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીને લઈને સોમનાથ મંદિરમાં આવ્યા. દ્વાર ખૂલ્યા-દર્શન કર્યા-આરતી થઈ. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રી બહાર આવ્યા.

આજે પૂજ્યશ્રી જૂનાગઢ જવાના હતા. આરતી કરી પૂજ્યશ્રીની મંડળી અને જાડેજાસાહેબ વેરાવળ આવ્યા. ત્યાંથી સવારની ૮.૩૫ વાગ્યાની સૌરાષ્ટ્ર એક્સપ્રેસમાં બેઠક લીધી. આખું વેરાવળ સ્ટેશન ભક્તોથી ઊભરાયું હતું. બધાએ પૂજ્યશ્રીને ભાવભીની વિદાય આપી. પૂજ્યશ્રી અને તેમની મંડળી જૂનાગઢ તરફ રવાના થઈ.

લગભગ અગિયાર વાગે ગાડી જૂનાગઢ આવી. પૂજ્યશ્રીએ અહીં ભરૂચના જયંતીલાલ ઠાકોરભાઈ જેટલીને ત્યાં મુકામ રાખ્યો.

તા.૧૪-૧૧-૬૩ના પરોઢિયે સ્નાનાદિથી પરવારી ગિરનાર ચઢવા આખી મંડળી નીકળી.

માર્ગમાં દામોદર કુંડ આવ્યો. હરિજન વાસમાંથી નરસિંહ મહેતા આ કુંડમાં સ્નાન કરી ઘેર જતા.

પૂજ્યશ્રીએ તથા મંડળીએ દામોદર કુંડમાં સ્નાન કર્યું. આગળ રેવતીકુંડનાં દર્શન કરી પૂજ્યશ્રી તળેટીમાં આવેલા વિશ્રામગૃહમાં ઊતર્યા.

ગિરનાર ચઢવા માટે કોઈએ પૂજ્યશ્રી માટે ડોળી કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂક્યો. પૂજ્યશ્રીએ તે નકારી કાઢ્યો અને તેમણે ગિરનાર ચઢવા માંડ્યો.

બધા ધીમે ધીમે પૂજ્યશ્રીની પાછળ પાછળ ચઢવા લાગ્યા.

ધીમે ધીમે ભર્તૃહરિની ટૂંક આગળ પૂજ્યશ્રી અને મંડળીએ આરામ કર્યો. અહીં રાજર્ષિ ભર્તૃહરિની ગુફા છે. તેમણે અહીં તપ કર્યું હતું. આગળ જતાં ઉપરકોટ છે. તેની અંદર ખૂબ મોટો કિલ્લો છે. આ કિલ્લો સોરઠનાં રા'ગ્રહરિપુરએ બંધાવ્યો હતો. જટાશંકરની ધર્મશાળા સુધી પહોંચતાં બપોર થઈ ગઈ. તાપ વધી ગયો હતો. અહીં ગૌમુખીમાંથી નિરંતર શીતળ પાણી આવ્યા જ કરે છે. તે પાણીને એકઠું કરવા ત્રણ કુંડ છે.

જટાશંકરની ધર્મશાળાના મહંત અને વ્યવસ્થાપક રણછોડદાસજી મહારાજ પૂજ્યશ્રીને ઓળખતા હતા. તેમણે પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું. અહીં બધાએ આરામ કર્યો. બપોરના ત્રણ વાગતા સુધીમાં થાક ઓછો થઈ ગયો. એટલે ચઢવાનું ચાલુ કરી દીધું. આગળ જતાં અંબાજીનું મંદિર આવ્યું. વિશાળ ટેકરી પર મંદિર છે. પૂજ્યશ્રીએ દર્શન કર્યા. થોડો આરામ કરી ચઢવાનું શરૂ કર્યું.

આગળ જતા ગોરખમઢી આવી. આ સ્થળે ગોરખનાથ અને ભગવાન દત્તાત્રેય વચ્ચે સંવાદ થતો હતો. આગળ ચાલતા કમંડળલુ તીર્થ આવ્યું. અહીં અન્નક્ષેત્ર અને ધર્મશાળા છે. અત્રે કમંડળ આકારનો પાણીનો કુંડ છે. એ કુંડની ઉત્પત્તિ ગુરુદત્તાત્રેય વડે થઈ હતી. અહીં દત્ત ભગવાનની અખંડ ધૂણી છે, એ ધૂણીની રાખ ઘટતી પણ નથી અને વધતી પણ નથી. અહીંના વ્યવસ્થાપક એક વખત નારેશ્વર પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવેલા. એટલે પૂજ્યશ્રીની તેમણે ખૂબ સંભાળ લીધી.

કમંડળકુંડ નીચાણમાં હતો. લગભગ ત્રણસો પગથિયાં ઊતરીને ત્યાં જઈ શકાતું. રાત ધર્મશાળામાં વિતાવી.

સવારમાં લગભગ ત્રણેક વાગે પૂજ્યશ્રીની 'ગુરુદેવ દત્ત'ના બુલંદ નાદ સાથે બધા જાગી ગયા. પ્રાતઃકર્મ-સ્નાનાદિથી પરવારી પૂજ્યશ્રીએ પ્રાગજીભાઈ મિસ્ત્રી સાથે ગુરુશિખર પર ચઢવાની શરૂઆત કરી. અહીંથી સાતસો પગથિયાં ચઢવાનાં બાકી હતાં. પૂજ્યશ્રી સવાર પડતાં પહેલાં ટોચ ઉપર પહોંચી ગયા અને પાદુકાના દર્શન અત્યંત ભાવપૂર્વક કર્યા. બધા ભક્તો તે સમયનું પૂજ્યશ્રીનું મુખારવિંદ જોઈ સ્તબ્ધ થઈ ગયા. સૌથી આગળ આવી ગુરુપાદુકા સાથે, ગુરુ દત્તાત્રેયનાં પણ દર્શન કરી તેમની પાસે કેટલીય વાતો કરી લઈ, પરમ આનંદમાં હિલોળા ખાતા તેમના હૈયામાં ઊમટેલા ભક્તિનાં પૂરની છોળ તેમના મુખકમળ પર ઊભરી આવી હતી અને તેને કારણે તેજના અંબાર મુખ પર વિલસતા હતા. નયનમાં ગુરુદર્શનનું ઘેન ભર્યું હતું.

પૂજ્યશ્રી ચારે કોર વનશ્રીથી ઓપતી ગિરિ કંદરાઓ, બાલભાનુનાં બાલરશ્મિથી તરબતર થયેલી ફૂલગુલાબી ક્ષિતિજોની મનોહર રંગોળી અને ભવ્યાતિભવ્ય ગિરિ ગિરનારની ગરિમા આંખોથી પીને હૈયામાં ઊતરવા લાગ્યા.

ગુરુશિખર, કમંડળ તીર્થ અને ધૂણી એ ત્રણ સ્થાનો દત્ત ભગવાનનાં સ્નાન, સંધ્યા અને તપશ્ચર્યાનાં છે. પાદુકા ઉપર જે દ્રવ્ય મુકાય છે તેમાંથી ૨/૩ ભાગ અંબાજીમાં અને ૧/૩ ભાગ કમંડલુતીર્થમાં જાય છે.

લગભગ બે-એક કલાક ત્યાં ગાળ્યા પછી 'ગુરુદેવ દત્ત' કહી પૂજ્યશ્રી અને મંડળીએ ઊતરવાનું શરૂ કર્યું અને એકાદ કલાકમાં કમંડળતીર્થ આગળ આવી ગયા. આજે કમંડલુ સ્થાનમાં પૂજ્યશ્રીના પરિવાર તરફથી ભોજનનો પ્રબંધ કરવામાં આવ્યો હતો, તે નિમિત્તે સ્થાનના મહંતને રૂા.૨૫૧/ ભેટરૂપે આપ્યા.

જમી પરવારીને બધાએ આરામ કર્યો. સાંજે બધાએ એટલામાં લટાર મારી અને ગિરનારી સૌંદર્યને માણ્યું. રાત પડતાં બધા જગ્યા ખોળી કાઢીને સૂઈ ગયા. સવારે સમયસર ઊઠી, પ્રાતઃકર્મ પરવારી મંડળીએ ધીમે ધીમે ઊતરવાનું શરૂ કર્યું. પૂજ્યશ્રી આગળ અને આખી મંડળી તેમની આગળ-પાછળ હતી. ઊતરતાં ઊતરતાં ચારે પાસ નજર કરતાં ઘણી બધી તોતીંગ શિલાઓ જાણે લટકતી હોય તેવી દેખાતી હતી. એ જોતાં એમ થાય કે આ શિલાઓ હમણાં નીચે પડશે. પરંતુ સૈકાઓ વીત્યા છતાં તે તેમની તેમ છે.

કહેવાય છે કે મહારાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહ, જૂનાગઢનો રાજા રા'ખેંગારને હરાવ્યા

અને હણ્યા પછી મહારાણી રાણકદેવીને બળાત્કારપૂર્વક પોતાની પાસે લઈ જતો હતો. માર્ગમાં રાણકદેવી અત્યંત કલ્પાંત કરતાં હતાં. એટલામાં તેમની નજર ગિરનાર પર પડી અને સહસા તેમના મોંમાંથી વેણ છૂટ્યાં-

ઊંચો ગઢ ગિરનાર વાદળથી વાતુ કરે,
મરતા રા'ખેંગાર ખડેડી ખાંગો કાં ન થયો ?

અને વળતી જ પળે પ્રચંડ મહાભયંકર પ્રલયકારી અવાજોથી ગગન ભરાઈ ગયું. ગિરનારની ટોચ પરથી અસંખ્ય શિલાઓ નીચે ગબડવા લાગી. સતીના શબ્દો ગિરનાર કેવી રીતે ઉથાપે ?

ગિરનારને નીચે પડતો જોઈ રાણકદેવીને ખ્યાલ આવ્યો કે ગિરનાર સમુળગે ધરાશાયી થાય એ બિલકુલ અયોગ્ય છે. એટલે તેમણે પોતાનો હાથ ઊંચો કરી કહ્યું :

"મા પડ મારા આધાર ચોસલાં કોણ ચઢાવશે
ગયા ચઢાવણહાર મરતાં રા'ખેંગાર."

અને તરત જ નીચે પડી રહેલી શિલાઓ જ્યાં હતી ત્યાં જ સ્થિર થઈ તોળાયેલી જ રહી.

સવારે દસેક વાગે બધા નીચે ઊતર્યા. દામોદરકુંડમાં માર્જન કરી રેવતીકુંડ વગેરેનાં દર્શન કરી જયંતીલાલ જેટલીને ઘેર ગયા.

આજે ઈન્દિરાબહેને પાદુકાપૂજનનો પ્રબંધ કર્યો હતો. આનંદપૂર્વક બધાએ પાદુકાપૂજનનો ઉત્સવ માણ્યો.

સાંજે પૂજ્યશ્રી અને મંડળી જૂનાગઢમાં જોવા જેવા ઐતિહાસિક સ્થળો-નરસિંહ મહેતાનાં ચોરો, સકરબાગ વગેરે જોવા ગયા.

વિવિધ સ્થળોના દર્શન કરીને મંડળી જેટલીને ઘેર આવી. સાંજના બધા જમી રહ્યા પછી પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "હવે જેને પોતાને ઘરે જવું હોય તે જઈ શકો છો. આગળના પ્રવાસમાં બધાએ સાથે આવવાની જરૂર નથી."

પૂજ્યશ્રીએ આ પ્રમાણે કહ્યું એટલે મંડળીના કેટલાક સભ્યો પૂજ્યશ્રીની પરવાનગી લઈને પોતાને ઘેર ગયા. હવે માંડ ૪-૫ જણ જ પૂજ્યશ્રી પાસે રહ્યા.

તા.૧૮-૧૧-૬૨ના રોજ સવારે પૂજ્યશ્રીએ સત્તાધાર જવા પ્રયાણ કર્યું. સાંજના સમયે સત્તાધાર સ્ટેશને આવ્યા.

અહીં અશ્વિનકુમાર પૂજ્યશ્રીને લેવા જૂનાગઢ આવ્યા હતા. અહીં સ્ટેશન ઉપર જ પૂજ્યશ્રીને રહેવાની વ્યવસ્થા હતી. રેલવે ક્વાટરના એક ઓરડામાં પૂજ્યશ્રી માટે વ્યવસ્થા ગોઠવી હતી.

રાત્રે ભિક્ષા કરી આરામ કર્યો.

સત્તાધાર ત્યાંના એક સંત આપાગીગાને કારણે પ્રસિદ્ધ થયું. આપાગીગાનું સ્થાન સ્ટેશનથી લગભગ બે માઈલ જેટલું દૂર હતું.

બીજે દિવસે તા.૧૯મીએ સવારે સાત વાગે પૂજ્યશ્રી અને બીજા ભક્તો આપાગીગાના સ્થાને દર્શને ગયા.

સ્થાનમાં પેસતાં જ ચોકમાં એક ખૂણા ઉપર નાનું શિવાલય છે. ત્યાં બે વખત પૂજા-આરતી થાય છે. બધા પહોંચ્યા ત્યારે આરતીનો સમય હતો. શામજી બાપુ આરતી ઉતારતા હતા. શામજી બાપુએ આરતી-મંત્ર પુષ્પાંજલિ વગેરે પૂર્ણ કરી બહાર આવી પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી પોતાની મેડીએ લઈ ગયા. થોડી વારે તાંસળા ભરીને દૂધ આવ્યું. શામજીભાઈએ પૂજ્યશ્રીને દૂધ આપ્યું. તેમણે થોડું દૂધ પીધું. બીજા ભક્તોએ રુચિ અનુસાર દૂધ લીધું. પછી મુકામે આવ્યા.

સત્તાધારમાં જ્યાં સુધી પૂજ્યશ્રી હતા ત્યાં સુધી વિસાવદરના વજુભાઈ પ્રભાશંકર દવે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે આવતા. પ્રણામ કરી વિસાવદર જતા રહેતા.

હવે પૂજ્યશ્રી બિલખા જવાના હતા.

સત્તાધારથી બિલખા જતા રસ્તામાં વિસાવદરમાં ત્રણ કલાક રોકાવું પડે તેવું હતું. આ તકનો લાભ લઈ વજુભાઈએ પૂજ્યશ્રીને વિસાવદર પોતાને ત્યાં પધારવાની પ્રાર્થના કરી. પૂજ્યશ્રીએ સંમતિ આપી.

તા.૨૩-૧૧-૬૨ના રોજ સવારે આઠ વાગે નીકળી લગભગ નવ વાગે વિસાવદરમાં વજુભાઈ દવેને ત્યાં પૂજ્યશ્રી પધાર્યા. વજુભાઈએ પુષ્પથી પૂજ્યશ્રીને સત્કાર્યા.

વજુભાઈએ પાદુકાપૂજન કર્યું. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાનવિધિથી નિવૃત્ત થઈ વજુભાઈને શ્રીફળ આપ્યું. ત્યાર પછી ભિક્ષા કરી. બપોરે આરામ કરી એકાદ વાગે સ્ટેશન ઉપર આવ્યા. વિસાવદરથી બિલખા આશ્રમના સંચાલક શ્રી જોબનપુત્રાને ફોનથી ખબર આપી.

પૂજ્યશ્રી લગભગ બે વાગે જૂનાગઢથી નીકળતી ગાડીમાં બિલખા પહોંચ્યા. સ્ટેશન ઉપર શ્રી જોબનપુત્રા સત્કારવા આવ્યા હતા. જોબનપુત્રા પૂજ્યશ્રીને આનંદાઆશ્રમમાં લઈ ગયા.

થોડાં વર્ષો પહેલા નથ્થુરામજી નામના એક બ્રહ્મનિષ્ઠ સંતે આ આશ્રમ સ્થાપ્યો હતો. જોબનપુત્રાએ પૂજ્યશ્રીને આખા આશ્રમમાં ફેરવી વિવિધ જગ્યાઓનો પરિચય આપ્યો. સંતશ્રીની દિનચર્યાની બધી જ જગ્યાઓ જાળવી રાખી હતી. જોબનપુત્રા અહીંના એક ટ્રસ્ટી હતી.

સ્થાનનું નિરીક્ષણ કરી પૂજ્યશ્રી સભામંડપમાં પધાર્યા તથા ગામમાંથી આવેલા થોડા લોકોને પૂજ્યશ્રીએ દર્શન આપ્યા. ત્યારબાદ વાર્તાલાપ શરૂ થયો. પરમાત્માનો વિષય નીકળતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"પરમાત્માના અનેક નામો દ્વારા તેમના અનેક ગુણોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તેના નામ અનેક છે. પણ નામી એક છે. કળિયુગમાં નામસ્મરણનું જ મહત્ત્વ છે. એમાં જ્ઞાન, કર્મ, વ્યક્તિની કોઈ ભાંજગડ નથી. ચાલતાં, ઊઠતાં, બેસતાં, ખાતાપીતા ગમે ત્યારે પ્રભુનું નામસ્મરણ કરવું. કળિયુગમાં સ્મરણભક્તિ શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. જુદા જુદા નામે પરમ તત્ત્વ એક છે. સૂત્ર વગર જેમ ફૂલની માળા કલ્પી શકાતી નથી તેમ પરમાત્મા વગરનું જગત કલ્પી શકીએ નહીં. ગીતામાં કહ્યું છે કે, "હે ધનંજય, મારાથી અધિક શ્રેષ્ઠ બીજું કોઈ નથી. દોરામાં મણકાઓના સમૂહની પેઠે આ સર્વ મારામાં ઓતપ્રોત છે." આથી જ આપણે સૂત્રસ્વરૂપ પરમાત્મા તરફ દૃષ્ટિ કેળવવી જોઈએ.

પરંતુ આપણે શાશ્વતને ભૂલી અશાશ્વતને ભજીએ છીએ. તેથી જ આપણે પરમાત્માથી દૂર જઈએ છીએ. પરમાત્મા આપણી પાસે છે તે આપણા હૃદયમાં વાસ કરે છે. પરંતુ તેને ત્યાં જોવાને બદલે આપણે બહાર ખોળવાનો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. આપણે મંદિરમાં રહેલી મૂર્તિના બાહ્ય સ્વરૂપનું દર્શન કરીએ છીએ. પરંતુ તેમાં વસતા પરમાત્માને જોવા પ્રયાસ કરતા નથી.''

ધર્મના ઝઘડાનો વિષય નીકળ્યો. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ''જેને સાચું જ્ઞાન થયું છે તેને ક્યાંય ઝઘડો નથી. કારણ કે તેની દૃષ્ટિમાં તો સર્વત્ર પરમાત્મા જ છે અને જેને એ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે એને ક્યાંય ભેદબુદ્ધિ નથી. ભેદબુદ્ધિ જ ઝઘડાનું કારણ છે. એ ભેદબુદ્ધિ બ્રહ્મમાં નથી પણ ધર્મના ઇજારદારોએ કરી છે.

ભગવાને કહ્યું છે કે, ''જે મને બધે જુએ છે અને બધું મારામાં જુએ છે. તેને માટે હું અદૃશ્ય રહેતો નથી અને તે મારે માટે અદૃશ્ય રહેતો નથી. એ રીતે જ્યારે સર્વત્ર સમદૃષ્ટિ થાય ત્યારે કોઈપણ ધર્મના ઝઘડાને સ્થાન રહેતું નથી. શિવ-વિષ્ણુનો ભેદ રહેતો નથી. એ વિષ્ણુમાં શિવ અને શિવમાં વિષ્ણુ જુએ છે.''

''સર્વત્ર પરમાત્માનું દર્શન કરનાર કોઈને દુઃખ દેતો નથી. કોઈનું અહિત કરતો નથી, કોઈનું અપમાન કરતો નથી.''

લગભગ છ વાગે સિગરામમાં બેસી પૂજ્યશ્રી બિલખા સ્ટેશને પહોંચ્યા.

પૂજ્યશ્રી બિલખાથી વીરપુર જનાર હતા.

વીરપુર સૌરાષ્ટ્રના ભૂતપૂર્વ રાજ્યોમાંનું એક નાનું રાજ્ય હતું. લગભગ દોઢસો વર્ષ પહેલાં એક સંત-જલારામબાપાનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો.

ગાડી રાત્રે એક વાગે વીરપુર પહોંચી.

ખૂબ ઠંડી હોવા છતાં જલારામ મંદિરનાં મહંત ગિરધારીલાલ મહારાજ, તેમના નાનાભાઈ વજુભાઈ, ભાનુભાઈ વાસીયા, કિશોરભાઈ હિંગુ, મુખ્ય ટ્રસ્ટી જયસુખરામ મહારાજ, સૌભાગ્યચંદ અને બીજા ઘણા ગાડીની પ્રતીક્ષા કરતા હતા. ગાદીપતિ ગિરધર મહારાજે હારતોરાથી સ્વાગત કર્યું. ત્યારબાદ બીજાઓએ પણ સ્વાગત કર્યું.

ત્યારબાદ ટાંગામાં બેસાડી પૂજ્યશ્રીને નવા બનેલા અતિથિગૃહમાં લઈ ગયા.

સવારે પૂજ્યશ્રી તથા મંડળી જલારામના દર્શને જવા નીકળ્યાં. સામે મહંત મળ્યા. તેમણે પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું. જૂના રજવાડાની સામે જ જલારામનું સ્થાન આવેલું છે. ત્યાં એક નાનકડું મંદિર છે. તેમાં રામની સુંદર મૂર્તિ છે. જલારામની ઝોળી અને દંડ પણ ત્યાં જ પધરાવેલો છે.

મહંતજીએ પૂજ્યશ્રીને અંદર લઈ જઈ દર્શન કરાવ્યા. સામાન્ય સંજોગોમાં કોઈને અંદર પ્રવેશ આપવામાં આવતો નથી. ત્યારપછી ભોજનશાળા, રસોઈઘર વગેરેનું નિરીક્ષણ કરી મહંતજીના મુકામે ગયા. ત્યાં મહંતજીના કુટુંબના સભ્યોએ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કર્યા. પૂજ્યશ્રીને દૂધ આપ્યું. નીકળતી વખતે જલારામબાપાનું સાહિત્ય આપ્યું.

લગભગ નવ વાગે પૂજ્યશ્રી મુકામે જવા નીકળ્યા. ભિક્ષા પતાવી થોડો આરામ કરી સ્ટેશન પર ગયા. મહંતજી પૂજ્યશ્રીને વિદાય આપવા આવ્યા હતા. બરાબર એક

વાગે ગાડી આવી. ગાડી ખૂબ મોડી હોવા છતાં મહંતજી સ્ટેશન પર હાજર રહ્યા. પૂજ્યશ્રીએ ગાડીમાં સ્થાન લીધું અને ગાડી ઊપડી ત્યારે મહંતજી પોતાના મુકામ તરફ ગયા. આમ પૂજ્યશ્રી તા.૨૫-૧૧-૬૨ના રોજ વીરપુરથી લીંચ જવા નીકળ્યા.

પૂજ્યશ્રી રાત્રે આઠેક વાગે વિરમગામ આવ્યા. વિરમગામના સ્ટેશન માસ્તર પૂજ્યશ્રીના ભક્ત હતા. તેમણે પૂજ્યશ્રીનો સત્કાર કર્યો અને પોતાના બંગલે લઈ ગયા. રાત્રીમુકામ ત્યાં કર્યો. સવારે ૪.૩૦ વાગ્યાની ગાડીમાં પૂજ્યશ્રી લીંચ જવા નીકળ્યા. તા.૨૬-૧૧-૬૨ની સવારે સાતેક વાગ્યે લીંચના સ્ટેશને ઊતર્યા.

લીંચના બચુભાઈ રાવળ (આજે જેઓ પ્રેમ અવધૂત તરીકે પ્રસિદ્ધ છે) તથા બીજા ઘણા ભક્તો પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા સ્ટેશન ઉપર આવ્યા હતા. સ્ટેશન પર સત્કાર કરી પુષ્પથી શણગારેલી એક ઘોડાગાડીમાં પૂજ્યશ્રીને સ્ટેશનથી બે માઈલ દૂર આવેલા લીંચ ગામે લઈ ગયા. પાદરમાં પૂજ્યશ્રીનું સામૈયું કર્યું. ઓવારણા લીધા. ત્યારબાદ ગામથી અર્ધો માઈલ દૂર આવેલાં ખેતરમાં પૂજ્યશ્રીને લઈ ગયા. અહીં પૂજ્યશ્રી માટે પાકી ગુફા બનાવી હતી. એ ગુફામાં પૂજ્યશ્રીને મુકામ આપ્યો. આખો માર્ગ શણગારેલો હતો.

અહીંના યજમાન શ્રી બચુભાઈ પૂજ્યશ્રીને લેવા માટે છેક સત્તાધાર ગયા હતા. તેમણે પોતાની કલ્પનાનુસાર વ્યવસ્થિત ગુફા બનાવડાવી હતી. ગુફાના આંગણામાં મંડપ બાંધ્યો હતો. પૂજ્યશ્રી સાથેના પરિચારકોનું આયોજન ખેતરમાં જ અન્યત્ર કર્યું હતું.

પૂજ્યશ્રી લગભગ દશ વાગે ગુફા ઉપર પધાર્યા. થોડાં વર્ષો પહેલાં પૂજ્યશ્રી ભોગીલાલ માસ્તરના આમંત્રણને માન આપી લીંચ આવેલા. ત્યારથી બચુભાઈ રાવળ તેમના અનન્ય ભક્ત બની ગયા.

પૂજ્યશ્રી આવ્યા તે સાંજથી જ ગામમાંથી ટોળેટોળાં દર્શન માટે આવવા લાગ્યા.

સિદ્ધપુર, મહેસાણા વગેરે ગામોમાંથી પણ ભક્તો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવવા લાગ્યા. એ બધાય માટે બચુભાઈએ ભોજનનો પ્રબંધ કર્યો હતો. કોઈ દિવસ સો તો કોઈ દિવસ બસો કે તેથી વધુ ભક્તો બચુભાઈને ત્યાં મહાપ્રસાદ લેતા હતા. બચુભાઈના માતા-પિતા પણ પૂજ્યશ્રીની અખંડ સેવા કરતા હતા. એ લોકો પૂજ્યશ્રીના રંગમાં એવા તો રંગાઈ ગયા કે નારેશ્વરમાં પૂજ્ય માજીની અને સ્થાનની સેવા કરવા માટે વારેઘડિયે એકાદ-બે મહિના માટે જવા લાગ્યા.

સાંજે પૂજ્યશ્રી મંડપમાં બિરાજ્યા. ભજન-ધૂન થઈ. વાતવાતમાં કોઈ પ્રશ્નના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ''સ્થૂળ દૃષ્ટિથી વિચારીએ તો બાળપણ અને ઘડપણ અજ્ઞાન અને અશક્તિને કારણે નકામું જાય છે. તેથી દરેક જુવાનીનો ભરપેટ ઉપયોગ કરવો જોઈએ. આગલી એટલે બાળપણ ઈડા છે. છેલ્લું ઘડપણ પિંગલા છે અને વચલી યૌવન સુષુમ્ણા છે. સુષુમ્ણાને માર્ગે પ્રગતિ કરવાની છે.''

બીજા એક પ્રશ્નના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : ''ભજન માટે સારો સમય સંધિકાળ છે. કારણ કે તે સમયે સુષુમ્ણા નાડી ચાલતી હોય છે. અજવાળું એટલે રજસ્, અંધારું એટલે તમસ્ અને અજવાળું ય નહીં ને અંધારું ય નહીં એટલે ધૂંધળું હોય તે વચલો સમય સંધિકાળ ગણાય.''

એક દિવસે સાંજે થોડા ભક્તો પાસે આત્માનુભવનો વિષય નીકળતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું,

"આત્માનો અનુભવ કરવાનો હોતો નથી. પરંતુ જેમ સૂર્ય આડે આવેલાં વાદળોનાં આવરણ દૂર થવાથી આપણે સૂર્યનો અનુભવ કરી શકીએ છીએ તેમ આત્મદર્શનને આડે આવતાં આવરણો દૂર કરવાથી આત્માનુભવ થાય. જન્મજન્માંતરના કર્મ-સંસ્કારના પરિણામે મળ, વિક્ષેપ અને આવરણ સાધનાની આડે આવે છે. આ ત્રિપુટીને કર્મ-ઉપાસના અને જ્ઞાન વડે દૂર કરવાના છે. એ દૂર થઈ જાય એટલે આત્માનો અનુભવ થાય. જે આપણને પ્રાપ્ત છે તેની જ પ્રાપ્તિ કરવાની છે.

આત્મા તો વ્યક્ત છતાં લૌકિક દૃષ્ટિથી છુપાયેલો છે. જેમ સૂક્ષ્મ વસ્તુનું સ્વરૂપજ્ઞાન મેળવવા આપણે બિલોરી કાચ વાપરીએ છીએ તેમ આત્મતત્ત્વને જોવા આપણને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિની જરૂર છે. ગાયના શરીરમાં દૂધ ભરેલું છે છતાં તે તેને પોષણ આપી શકતું નથી. પરંતુ તેને દોહી લીધા પછી તે જ ગાયને આપવામાં આવે તો તેને પોષણ મળે છે. તે રીતે અવ્યક્ત આત્મતત્ત્વ કશું જ કામ કરી શકતું નથી. પણ તેને વ્યક્ત કરવા પુરુષાર્થ કરીએ તો જ તેનો અનુભવ થાય. મન અને વાણીથી આત્મતત્ત્વ પર હોવાથી, તે વાણીથી અવર્ણનીય અને મનથી અકલ્પ્ય છે. જેમ જમીનમાં દાટેલું ધન બહાર ખોદી કાઢી ઉપયોગમાં ના લઈએ ત્યાં સુધી તો ધનનો કોઈ જ અર્થ નથી. તે જ રીતે જ્યાં સુધી ગુપ્તદાન જેવું અવ્યક્ત આત્મતત્ત્વ, વ્યક્ત ન થાય, અનુભવમાં ન આવે ત્યાં સુધી તેનો પૂર્ણ આનંદ પ્રાપ્ત થતો નથી."

પૂજ્યશ્રીએ પાત્રતા બાબતમાં જણાવ્યું, "પાત્રતા એટલે Receptiblity જેનામાં જેટલી પાત્રતા હોય તેટલું તે પામી શકે. કૂવામાંથી પાણી કાઢવા માટે સારું વાસણ હોય તો પૂરતું પાણી મળે જ્યારે વાસણ ફૂટેલું હોય તો પ્રમાણમાં ઓછું પાણી મળે તે રીતે સંતો તો સરખો જ ઉપદેશ બધાને આપે છે. શ્રવણ કરનાર કેટલું ગ્રહણ કરી શકે છે, તેના પરથી તેને ફાયદો થાય છે."

રોજ રાત્રે બહેનોના ગરબા, ભજન વગેરે થતા. લીંચ ગામ અને આજુબાજુના ઘણા બધા ગામો અવધૂતમય બની ગયા.

તા.૨૯-૧૧-૬૨ના રોજ પાદુકાપૂજન થયું.

સાંજે સિદ્ધપુરની મંડળી આવી અને સુંદર ભજનો ગાયાં. ત્યાર પછી હાઈસ્કૂલના આચાર્ય અને વિદ્યાર્થીઓ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. દર્શન કરી સામે બેઠા.

વિદ્યાર્થીઓના કેટલાક સવાલોના જવાબ આપ્યા. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું,

"વિદ્યાર્થીએ અનન્ય ભાવથી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. મોડી રાત સુધી વાંચવું ના જોઈએ. સૂર્યોદય પહેલા શૂચિર્ભૂત થઈ વાંચવું જોઈએ."

"ભૂત-પ્રેત છે. પણ દરેકને સતાવી શકતા નથી. તે દૃઢ મનોબળવાળાની પાસે આવી શકતું નથી. સૂક્ષ્મ વાયુ સ્વરૂપ હોવાથી જોઈ શકાતું નથી. ફક્ત જેને વળગ્યું હોય તે જ જોઈ શકે છે."

શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન બાળબ્રહ્મચારી કહેવાય કે નહીંના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું-

"અક્ષરાર્થને વળગીએ તો અનર્થ થાય, પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી દરેક પોતપોતાનો મનગમતો અર્થ લેતા હોય છે અથવા પોતાના વિચારોનું પ્રતિબિંબ જોતા હોય છે. કોઈ સમાધિનિષ્ઠ સંત જ તેનો સાચો જવાબ આપી શકે. ગોપીઓ એટલે ઇન્દ્રિય વૃત્તિઓ. શરીરમાં અનેક નાડીઓ છે. તેમાં ભાવ પ્રમાણે અનેક વૃત્તિઓ છે. તે વૃત્તિઓ ૧૬૧૦૮ છે. તેમાં આઠ મુખ્ય છે. આ સમગ્ર વૃત્તિઓમાં અલિપ્ત ભાવે ઓતપ્રોત રહેનાર શ્રીકૃષ્ણ પૂર્ણ પરબ્રહ્મ છે. આઠ સાત્ત્વિક ભાવો એમની પટરાણીઓ છે."

"વસ્ત્રહરણ લીલામાં પણ વસ્ત્ર એટલે આવરણ-વાસનાઓ ભગવાને વાસનાઓનું જ હરણ કરેલું તે અર્થ નીકળે."

આ વર્ષની દત્તજયંતી નડિયાદમાં યોજાવાની હતી. તા.૧-૧૨-૬૨ના રોજ પૂજ્યશ્રી નડિયાદ પધાર્યા. ખેડાના કલેક્ટર સ્ટેશન પર સત્કારવા આવ્યા હતા. બહાર નીકળી સુંદર શણગારેલી ઘોડાગાડીમાં પૂજ્યશ્રીએ આસન લીધું અને પૂજ્યશ્રીની શોભાયાત્રા ચાલુ થઈ. શોભાયાત્રા નડિયાદની ગલીએ ગલી ફરી વળી અંતે સંતરામ મંદિર આગળ પૂર્ણ થઈ.

દત્તજયંતી નિમિત્તે શ્રી ગુરુલીલામૃત સપ્તાહ પારાયણ અને દત્તયાગ કરવાનો હતો. પૂજ્યશ્રી સપ્તાહ પારાયણના આગલા દિવસે પધાર્યા. પોતાના મુકામે જતાં પહેલાં પૂજ્યશ્રી સંતરામ મંદિરના મહંતના દર્શને ગયા. ત્યારપછી મુકામ પર આવ્યા.

સોમવારે સવારે પૂજ્યશ્રી પ્રાતઃકર્મ પરવારી નિયમાનુસાર તૈયાર થઈ ગયા. એટલામાં તો શ્રી સંતરામના વયોવૃદ્ધ મહંત પોતાના ભક્તમંડળ સાથે પૂજ્યશ્રીના દર્શનાર્થે આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ ફૂલહારથી સ્વાગત કર્યું.

આજે શ્રી શાંતિલાલ ઠાકરનું શ્રી ગુરુલીલામૃત પર સપ્તાહ પારાયણ શરૂ થવાનું હતું. સવારમાં દર્શનસત્ર ચાલુ થઈ ગયું હતું. દર્શનાર્થીઓ ઓછા થયા એટલે પૂજ્યશ્રી ત્યાં એકત્ર થયેલા ભિક્ષુકો પાસે ગયા.

પૂજ્યશ્રીએ ચોગાનમાં લટાર મારવા માંડી. ત્યાં ઠેકઠેકાણે જુદાં જુદાં રૂપ ધરીને ભગવાન બેઠેલા હતા. પૂજ્યશ્રીએ જોયું તો કોઈ લૂલા-લંગડા હતા, કોઈ બહેરાં-મૂગાં હતા. કોઈ કાણાં-કૂબડાં હતા, કોઈ આંધળાં, કોઈ ઘરડાં—રોગગ્રસ્ત હતા. કોઈના હાથ-પગ કપાયેલા હતા. કોઈ ભૂખ્યા-તરસ્યાં હતાં. કોઈ દિગંબર જેવા હતા તો કોઈ ફાટેલાં-તૂટેલાં વસ્ત્રો ધારણ કરેલા હતા. આમ ભિક્ષુક રૂપમાં પૂજ્યશ્રીએ આ ભગવાનનાં સ્વરૂપને મનોમન પ્રણામ કર્યા અને વસ્ત્રવિતરણ કરવા માંડ્યું. સપ્તાહ પારાયણનો સમય થયો એટલે પૂજ્યશ્રી વ્યાસપીઠ તરફ ગયા.

સંતરામ મંદિરના એક બાજુએ આવેલા એક વિશાળ ખંડમાં પૂજ્યશ્રી માટે આસન પાથર્યું હતું.

સપ્તાહ પારાયણ, શાંતિલાલ ઠાકરે શરૂ કર્યું. એમની અતિ રસાળ, અલંકારિક અને ઉત્કૃષ્ટ ભાષા સમૃદ્ધિની રસલ્હાણ અસ્ખલિતપણે એક સપ્તાહ સુધી ચાલી. દત્તયાગ પણ સુંદર રીતે થયો.

આમ સં.૨૦૧૯ની દત્તજયંતી નડિયાદ ખાતે ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવાઈ.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રીએ નડિયાદથી ધામા ઉઠાવ્યા અને નારેશ્વર ગયા. ત્યાં થોડા દિવસ રહી સં.૨૦૧૯ની શિવરાત્રી પહેલાં દિવાબેટમાં નર્મદાકિનારે આવેલા એક ખેતરમાં ચોતરા જેવો ઊભાર કરી તેની ઉપર રાવટી બાંધી વિશ્રામ કરવા પૂજ્યશ્રી પહોંચી ગયા. અહીં પણ ભક્તો અવિરતપણે આવતા હતા.

પૂજ્યશ્રી જ્યારે દ્વારકામાં હતા ત્યારે જયપુરના શ્રી હરદત્તભાઈ શુક્લે તેમને જયપુર પધારવા વિનંતી કરી હતી. તે વખતે પૂજ્યશ્રીએ જયપુર આવવાનું વચન આપ્યું હતું. પૂજ્યશ્રીએ 'શિવરાત્રી પછી આવીશ' તેમ જણાવ્યું.

આના અનુસંધાનમાં હરદત્તભાઈ તેમના કુટુંબ સહિત નારેશ્વર પૂજ્યશ્રીને જયપુર લઈ જવા માટે તા.૧-૩-૬૩ના રોજ સાંજે આવ્યા. નારેશ્વર આવતાં જાણ્યું કે પૂજ્યશ્રી દિવાબેટમાં છે. એટલે તેઓ બીજા દિવસે દિવાબેટ આવ્યા. હારસમર્પણ કરી શ્રીફળ મૂકી પૂજ્યશ્રીની સામે બેસી ગયા. થોડી વારે તેઓ બોલ્યા :

''બાપજી, અમે તમને જયપુર લઈ જવા આવ્યા છીએ.''

''ચાલો, આવું છું.'' ખડખડાટ હસતાં હસતાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા.

જયપુર જવાનું નક્કી થઈ જતાં દિવાબેટનો મુકામ ટુંકાવી દઈ પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર આવી ગયાં અને સં.૨૦૧૯ની ફાગણ સુદ સાતમને તા.૫-૩-૬૩ની સવારે જયપુર તરફ જવા નીકળ્યા. પૂજ્યશ્રીએ હરદત્તભાઈને ત્યાં વીસ દિવસ રહેવાનું વચન આપ્યું હતું.

પૂજ્યશ્રી પોતાને ત્યાં પધારે તે માટે હરદત્તભાઈનાં ધર્મપત્ની સરલાબહેન પૂજ્યશ્રીના આદેશાનુસાર રોજ શ્રી ગુરુલીલામૃતનો પાઠ છેક સં.૨૦૧૭ના આસો માસથી કરતાં હતાં. પૂજ્યશ્રીના આગમનમાં કોઈ વિઘ્ન ના પડે એટલે સરલાબહેને બીજાં ત્રણ પારાયણ કર્યાં. આમ તેમણે ચૌદેક માસમાં તેર જેટલાં પારાયણ કર્યાં હતા. પૂજ્યશ્રી પધારે ત્યારે કેવો પોષાક તેમને પહેરાવવો તેની ચર્ચા પણ થઈ હતી. પરંતુ કોઈ નિર્ણય ન થઈ શકવાથી પૂજ્યશ્રીને જ સોંપી દીધેલું. આમ કરતાં તે જ રાત્રે સ્વપ્નમાં સરલાબહેનને પૂજ્યશ્રી મારવાડી ઢબના ભરતવાળી મોરપીંછ રંગની કફની અને માથે એવી જ ટોપી પહેરેલા દેખાયા. બીજે જ દિવસે સરલાબહેને જાતે જ એવા રંગની કફની અને ટોપી સીવી નાખી અને ભરતકામ કર્યું હતું. હરદત્તભાઈ અને સરલાબહેને પૂજ્યશ્રીને જરૂર માટેની બધી જ વસ્તુઓ નવી જ વસાવવાનું નક્કી કર્યું, આ માટે તેમણે બંગલો પણ નવો જ ભાડે રાખ્યો હતો.

પૂજ્યશ્રી તા.૬-૩-૬૩ના રોજ લગભગ અગિયાર વાગે જયપુર પહોંચ્યા. સ્ટેશન ઉપર ફૂલહાર સ્વીકારી તેઓ બગીમાં નક્કી કરેલા મુકામે પધાર્યા. સ્નાનાદિથી પરવારી ભિક્ષા કરી.

બીજે દિવસે સવારે સાત વાગે શંભુદયાલ નાયક નામના એક મારવાડી ગૃહસ્થ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવા આવ્યા. તેમને પૂજ્યશ્રીમાં તેમના ઈષ્ટદેવ શંકર ભગવાનનાં દર્શન થયા. બહાર નીકળીને તેઓ ખૂબ જ ભાવવિભોર થઈ જતાં બોલ્યા, ''આપ લોગ કિસકો લે આયે હૈ? યે તો સાક્ષાત્ શંકર ભગવાન હૈ.'' એટલું કહેતાં કહેતાં તેમની આંખમાંથી ભાવાશ્રુ ટપકી પડ્યા. ત્યાર પછી એ મારવાડી ગૃહસ્થ પૂજ્યશ્રી અહીં રહ્યા ત્યાં સુધી સવાર-સાંજ બે વખત દર્શન કરવા આવતા.

પૂજ્યશ્રીના જયપુર આવતાં પહેલાં સરલાબહેનને એક દિવસ ચંદ્રના, બીજે દિવસે શંકર ભગવાનના અને ત્રીજે દિવસે દત્તાત્રેયના સ્વપ્નમાં દર્શન થયા હતા. એક દિવસે રાત્રે આઠેક વાગે પૂજ્યશ્રી પોતાની અમૃતવાણીનું પાન કરાવતા હતા ત્યારે સરલાબહેનને પૂજ્યશ્રીમાં શંકર ભગવાનના દર્શન થયા અને તે જ વખતે હરદત્તભાઈને પૂજ્યશ્રીના માથાની આસપાસ પ્રકાશનું તેજોવલય દેખાયું. તેમને આખો ઓરડો પ્રકાશથી ભરાઈ ગયેલો દેખાયો.

ત્રીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે પૂજ્યશ્રીના પૂજન સમયે ભગવાન શંકરના ખોળામાં શ્રી ગણેશજી બેઠા હોય તેવું દર્શન થયું. ચોથે દિવસે દત્તાત્રેયનાં દર્શન થયા. સરલાબહેને શંકરની સ્તુતિ ગાઈ. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીએ સ્વરચિત ''દત્તાત્રેય કૃષ્ણ હરે પાહિ પાહિ મામ્''વાળું સ્તોત્ર ગાયું. પૂજ્યશ્રીએ સરલાબહેનને પંચામૃત સ્નાન કરાવવા દીધું. ધૂળેટીના દિવસે કેસુડા અને ગુલાબના જળથી સ્નાન કરાવ્યું. આમ પૂજ્યશ્રીએ આ દંપતીના અનેક કોડ પૂરાં કર્યા.

એક દિવસ આખા પરિવારે પૂજ્યશ્રી પાસેથી મંત્રોપદેશ ગ્રહણ કર્યો. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીનું દંપતીએ પૂજન કર્યું. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

''એક વખત ગુરુએ જેને પોતાનો બનાવ્યો તેનો બધો જ ભાર ગુરુદેવ વહે છે. ગુરુદેવ એક વખત હાથ પકડે પછી જન્મ જન્માંતર સુધી છોડતા નથી. ગુરુદેવ શિષ્યના ઐહિક આમુષ્મિક ઉત્કર્ષની કાળજી રાખે છે અને તેથી જ શાસ્ત્રોમાં ગુરુદેવને પરબ્રહ્મથી પણ શ્રેષ્ઠ ગણ્યા છે.''

પૂજ્યશ્રીના પૂજન-સેવાનો લાભ બધાને મળે તે હેતુથી ઘરના દરેકે વારા બાંધ્યા હતા.

એક વખત 'શ્વાસે શ્વાસે દત્તનામ સ્મરાત્મન્'ની વાત નીકળી ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ એક દાખલો આપ્યો. ''સંત ચોખામેળા ફડિયા મજૂરી કરતા હતા. એક વખત અકસ્માત થયો અને બધા મજૂરો અંદર દટાઈ ગયા. હવે ચોખામેળાનાં હાડકાં ક્યાં હશે તે પ્રશ્ન થયો. તે સમયે સંત તુકારામ આવ્યા. તેમણે હાડકાં એક પછી એક લઈ કાન આગળ ધર્યા. જે હાડકામાંથી ''વિઠ્ઠલ વિઠ્ઠલ'' એમ સંભળાય તે હાડકાં જુદાં મૂક્યા.'' પછી પૂજ્યશ્રીએ ઉમેર્યું. ''ભક્તના શ્વાસે શ્વાસમાં પ્રભુના નામનું રટણ ચાલતું હોય છે.''

એક વખત ગાલવમુનિના આશ્રમમાં ગયા. ત્યાર પછી ગલતા ગયા. અહીં ''શ્રીભક્તમાળ'' નામના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથના પ્રણેતા શ્રી નાભાજી મહારાજના ગુરુશ્રી પટાદારી મહાત્માની સમાધિ છે. ગલતામાં ગૌમુખીમાંથી નીકળતા પાણીનો કુંડ છે. બધાએ પૂજ્યશ્રીને સ્નાન કરાવ્યું.

એક વખત જયપુરની જૂની આમેર-અંબરમાં પૂજ્યશ્રી પધાર્યા. અહીં શિલાદેવી માતાનું સ્થાનક છે. એ મંદિર એક ઊંચી ટેકરી પર બાંધેલું છે. પૂજ્યશ્રીએ દર્શન કર્યા. બપોરે તળેટીમાં વિશ્રામ કર્યો. પૂજ્યશ્રીને મારવાડી પોષાક પહેરાવ્યો. આ વેષભૂષામાં પૂજ્યશ્રી કોઈ મારવાડી શેઠ જેવા લાગતા હતા. મારવાડી વસ્ત્રો પહેર્યા પછી તેમણે ઊંટ પર સવારી કરી.

હાંસાપુરના બલ્લુભાઈ એક વખત ઓચિંતા કલકત્તાથી ઉદયપુર પોતાના કૉન્ટ્રાક્ટનાં કામે આવ્યા. ત્યાં તેમને આપાભાઈ મળ્યા. આપાભાઈએ કહ્યું, “પૂજ્યશ્રી અત્યારે જયપુર છે અને પછી અમારે ત્યાં આવવાના છે.”

બલ્લુભાઈ ચમકી ગયા. તેમને પૂજ્યશ્રીએ હાંસાપુરમાં કહેલું તે યાદ આવી ગયું. પૂજ્યશ્રીએ કહેલું કે, “હવે અમારે ઉદેપુર આવવાનું થશે.” તેમણે તે જ પળે પૂજ્યશ્રીની સમગ્ર વ્યવસ્થા પોતે જ કરે તેવો નિર્ણય કર્યો. તેમણે મંગુભાઈને બોલાવ્યા અને કહ્યું, “એક સરસ બંગલો ભાડે રાખી દો.”

પછી તેમણે શોફરને બોલાવી ગાડી કાઢવા કહ્યું અને તે જ સમયે બલ્લુભાઈ મોટરમાં જયપુર જવા નીકળી ગયા. બલ્લુભાઈને પૂજ્યશ્રી ક્યાં ઊતર્યા છે તે ખબર ન હતી. એટલે તેઓ સીધા ગૂજરાતી સમાજમાં ગયા. ત્યાં મેનેજરને પૂછ્યું,

“ભાઈ, અહીં ગૂજરાત તરફથી કોઈ સંત આવ્યા છે ?”

“હા-હા, હું તેમના દર્શને રોજ જાઉં છું.”

“તો ચાલો મારી પાસે મોટર છે. તમને પાછો મૂકી જઈશ.” બન્ને જણ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ગયા.

બલ્લુભાઈને જોઈને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા,

“તમે ક્યાંથી ?” બલ્લુભાઈએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી બધી વાત કરી. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, “તમે આવ્યા છો અને તમે બધી વ્યવસ્થા કરો જ છો. તો તમે જ આવીને લઈ જજો. તમારે ત્યાં જ મુકામ રાખીશું. આપાભાઈને તો મેં જોયા પણ નથી.”

બલ્લુભાઈ તો ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા. તેમની મનની ઇચ્છા ઓચિંતી ફળી તેનો આનંદ અકથ્ય હતો.

આ બાજુ મંગુભાઈએ એક સરસ નવા બંગલાની વ્યવસ્થા કરી હતી અને તેમાં જરૂરી ચીજવસ્તુઓ પણ લાવવા માંડી હતી. બલ્લુભાઈએ ઉદેપુર આવી હાંસાપુર રતિભાઈને ખબર મોકલી દીધી.

બરાબર વીસ દિવસ પૂજ્યશ્રી જયપુરમાં રહ્યા. એકવીસમે દિવસે ઉદેપુરથી સુમનભાઈ વશી પૂજ્યશ્રીને તેડવા આવ્યા. જયપુરથી ઉદેપુર વિમાન દ્વારા જવાનું નક્કી કર્યું હતું.

તા.૨૬-૩-૬૩ના રોજ સાંજે પૂજ્યશ્રી ઉદેપુરના હવાઈ મથકે ઊતર્યા. અહીં મંગુભાઈ, અમૃતભાઈ વગેરે સત્કારાર્થે આવ્યા હતા. પૂજ્યશ્રી ઘોડાગાડી દ્વારા હવાઈ મથકથી લગભગ ચૌદ માઈલ દૂર ઉદેપુરના નિવાસે પધાર્યા. ગામથી થોડે દૂર અશોકનગરમાં એક નવો જ બંગલો ભાડે રાખ્યો હતો. મકાનમાલિક અને બીજાઓએ પૂજ્યશ્રીનો સત્કાર કર્યો. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કરી ફળાહાર કર્યો અને રાત્રે સૂઈ ગયા.

બીજે દિવસે સવારે આપાભાઈ અને તેમનાં કુટુંબીજનો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવી ગયા. તે સમયે મંગુભાઈ પૂજ્યશ્રી માટે પાણીની કેવી રીતે વ્યવસ્થા કરવી તેની ગડમથલમાં હતા. ઍન્જિન મૂકેલું હોય તેવા કૂવાનું પાણી પૂજ્યશ્રી માટે ચાલે નહીં. એ જ વખતે લીલાવતીબહેને સેવાની માગણી કરતા રોજ પૂજ્યશ્રી માટે બંગલાના કૂવામાંથી પાણી

ભરી લાવવાની સેવા મંગુભાઈએ આપી. લીલાવતીબહેન અને તેમની દીકરી સુવર્ણાએ પૂજ્યશ્રી રહ્યા ત્યાં સુધી આ સેવા આનંદથી બજાવી. આપાભાઈ તથા તેમના દીકરા રોજ સવારે અને સાંજે નિયમિત આવવા લાગ્યા.

રાજપીપળાના શ્રી અધિકારીને ખબર પડતા તેઓ પણ આવવા લાગ્યાં.

એ અરસામાં નાના મહારાજ તરાણે ઉદેપુર પધારેલાં. તેઓ પ.પૂ.સ્વામીજીના અનુયાયી હોવાથી તેઓ પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેમનું સન્માન કર્યું. આલિંગન આપ્યું અને આસન આપ્યું. બન્ને ગુરુબંધુઓએ થોડો સમય વાતો કરી પછી નાના મહારાજ સ્વસ્થાને ગયા.

આમ ચારેક દિવસમાં અવરજવર ખૂબ વધી ગઈ. સાંજે ભજન-કીર્તન થતું.

એક દિવસ પૂજ્યશ્રી મહારાષ્ટ્ર સમાજનાં પ્રમુખશ્રી ડૉ.રોડેને ત્યાં પધાર્યા. અહીં મહારાષ્ટ્ર સમાજ ભેગો થયો હતો. પૂનાના મહારાજ પણ પધાર્યા હતા. અહીં ભજન-કીર્તન થયું અને વાતાવરણ અત્યંત સાત્ત્વિક્તાથી ભરાઈ ગયું.

એક દિવસ પૂજ્યશ્રી ફત્તેહસાગરમાં જળ વિહારાર્થે ગયા. આ વ્યવસ્થા આપાભાઈએ કરી હતી.

એક દિવસ પૂજ્યશ્રી રાજમહેલમાં પધાર્યા. રાજમહેલનાં દીવાનખાનાની બાજુમાં જ વ્યવસ્થા ગોઠવી હતી. ત્યાંના અધિકારીશ્રી ચંદ્રસિંહે પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું અને આસન આપ્યું.પછી ભક્તિભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યા. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીએ આયુધો જોયા. રાણા પ્રતાપની તલવાર, ભાલો, બખ્તર વગેરે નિહાળ્યો. ચેતક ઘોડાનું બખ્તર પણ જોયું.

ત્યારપછી સંગ્રહાલય જોયું. તેમાં આજ સુધીનાં રાણા પ્રતાપના વંશજોનાં ચિત્રો રાખવામાં આવ્યાં છે. ચંદ્રસિંહ સાથે રહીને પૂજ્યશ્રીને બધું સમજાવતા હતા.

રાજમહેલને અડીને જ એક વિશાળ પિછોરા નામનું તળાવ છે. એક બાજુ મહેલની ભવ્ય દીવાલ છે. તો બીજી બાજુ પર્વત છે. પૂજ્યશ્રીએ થોડો સમય જળવિહાર કર્યો. સાથે હાંસાપુરના રતુભાઈ, વલ્લુભાઈ, રામજીભાઈ નાયક વગેરે હતા. પિછોરા તળાવમાં વચ્ચે એક નટીની સમાધિ હતી.

પિછોરામાં જળવિહાર કરી સજ્જનબાગમાં થઈને પૂજ્યશ્રી મુકામે આવ્યા.

આજે સોમવાર હતો. મંગુભાઈએ એકલિંગજીના દર્શનનો કાર્યક્રમ બનાવ્યો. સવારે લગભગ આઠ વાગે પૂજ્યશ્રી અને મંડળી એકલિંગજી આવી ગઈ. એક દરબારી ધર્મશાળામાં ઉતારાની વ્યવસ્થા કરી. દેવદર્શન કરી મધ્યાહ્ને આરામ કર્યો. સાંજે દર્શન કરી, બ્રાહ્મણોને પુરસ્કાર આપી ગૌસ્વામીજીનાં દર્શન કરી મુકામે પધાર્યા.

એક દિવસ રાજમાતા દાસ-દાસીઓનાં રસાલા સાથે દર્શને આવ્યા. રાજમાતાએ થાળ ભરીને ફળ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ મૂક્યા. પછી દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. લગભગ કલાકેક વાતો કરી પછી રાજમાતા મહેલમાં પધાર્યા.

એક દિવસ આપાભાઈને ત્યાં પાદુકાપૂજનનો કાર્યક્રમ રાખ્યો. પાદુકાપૂજનનો કાર્યક્રમ પૂરો થયા પછી પૂજ્યશ્રી સાહેલીયોંકી વાડી નામનો એક બગીચો જોવા ગયા.

ઉદયપુરનો મુકામ ઉઠાવવાનો સમય આવી ગયો. હવે પૂજ્યશ્રી સુરતમાં શ્રી

ઠાકોરભાઈ હલવાવાળાને ત્યાં જવાના હતા. શ્રી ઠાકોરભાઈને ત્યાં ભાગવત સપ્તાહનો કાર્યક્રમ હતો. તેમાં તેમણે પૂજ્યશ્રીને તા.૨૧-૧૨-૬૨ના રોજ આમંત્રણ પાઠવ્યું હતું. પૂજ્યશ્રી રતલામ થઈને સુરત તરફ જવાના હતા. પરંતુ આગલે દિવસે જ ડૉ.કનૈયાલાલ વાણી ઉદયપુર પહોંચી ગયા અને સુરત જતાં પહેલાં અમદાવાદમાં પોતાને ઘેર આવવા પૂજ્યશ્રીને પ્રાર્થના કરી. તેના અનુસંધાનમાં ઉદયપુરથી અમદાવાદ વિમાનમાર્ગે જવાનું નક્કી કર્યું.

તા.૧૧-૪-૬૩ના રોજ બલ્લુભાઈ, વાણી સાહેબ વગેરે પૂજ્યશ્રી સાથે ઉદયપુરથી અમદાવાદ વિમાનમાર્ગે આવી પહોંચ્યા. અમદાવાદ વિમાનમથકે ડૉ.ત્રિકમલાલ વાણીએ પૂજ્યશ્રીનો સત્કાર કર્યો. પૂજ્યશ્રી ડૉ.વાણીને ત્યાં આવ્યા. સ્નાન કરી ભિક્ષા લઈ વિશ્રામ કર્યો.

બીજે દિવસે દર્શનાર્થીઓની ભીડ જામવા લાગી. બપોરે ભિક્ષા લઈ પૂજ્યશ્રીએ આરામ કર્યો. સાંજે પહેલા ડૉ.વસંતભાઈને ત્યાં તેઓ પધાર્યા. ત્યારપછી અમદાવાદ સ્ટેશને ગયા. પૂજ્યશ્રીએ ગૂજરાત ક્વિનમાં સ્થાન લીધું અને તેઓ તા.૧૧-૪-૬૩ના રોજ રાત્રે સુરત પધાર્યા.

પૂજ્યશ્રી સીધા ઠાકોરભાઈને ત્યાં પધાર્યા.

ઠાકોરભાઈએ સુરતમાં પૂ.ડોંગરેજી મહારાજની શ્રીમદ્ ભાગવત કથાનું આયોજન કર્યું. ડોંગરેજી મહારાજ પણ પૂજ્યશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં સપ્તાહ પ્રયોજી છે તે જાણી ખૂબ જ આનંદિત થયા. એ વખતનાં એમનાં વચન હતાં, “શ્રી અવધૂતજી ક્યાં અને હું ક્યાં ? એમની આગળ કથા સંભળાવવાનો મારો અધિકાર શો ? પણ શ્રી અવધૂતજી ભલે થોડો વખત પણ મારી કથા શ્રવણ કરે એ મારાં અહોભાગ્ય ! ભલે, હું આવીશ.”

તા.૧૨-૪-૬૩ના રોજ શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તાહ શરૂ થવાનું હતું. બરાનપુરી ભાગળ ઉપર ઠાકોરભાઈના નિવાસસ્થાન આગળ જ એ સમારંભ યોજાયો હતો. બરાનપુરી ભાગળ ઉપર ચાર રસ્તા ભેગાં થાય છે ત્યાં વિશાળ ચોગાન છે. ત્યાં સુધરાઈની પરવાનગી લઈ બધી વ્યવસ્થા ગોઠવી. પૂજ્યશ્રી માટે તથા પૂ.ડોંગરેજી માટે સુંદર બેઠકોનું આયોજન કર્યું. ભારતના પ્રખ્યાત સંગીતાચાર્ય ઓંકારનાથજી પણ કથા શ્રવણ કરવા આવવાના હતા. વળી નડિયાદના હરિ ૐ આશ્રમવાળા પૂ.મોટા પણ આવનારા હોઈ તેમની પણ અલગ બેઠકો તૈયાર કરી.

સ્વચ્છતા, વીજળી, પંખા વગેરેની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરી દીધી. મંડપ ખૂબ જ સુંદર રીતે શણગાર્યો હતો.

કથા શરૂ થવાનો સમય થયો તેના શ્રીગણેશ પૂજ્યશ્રીની હાજરીમાં જ કરવાના હતા. સપ્તાહનું મંગળ પ્રવચન વૈષ્ણવાચાર્યજી પૂ. શ્રી વ્રજરત્નલાલજી મહારાજ દ્વારા થવાનું હતું. મંડપમાં તેમને સત્કારવાની તૈયારીઓ થતી હતી. પરંતુ પૂ.વ્રજરત્નલાલજી સીધા પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ગયા અને તેઓ પૂજ્યશ્રીને ભેટી પડ્યા. બન્નેએ એકબીજાને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. પૂજ્યશ્રીએ પુષ્પાહાર-શ્રીફળથી સન્માન કર્યું. પછી બન્ને જણ એક શણગારેલી ઘોડાગાડીમાં બેસી મંડપમાં પધાર્યા.

જયઘોષોથી દશે દિશાઓ ગાજી ઊઠી.

પૂજ્યશ્રીએ શ્રી વ્રજરત્નલાલજીને તેમના આસન પર બેસાડી દેવસ્થાન આગળ જઈ ત્યાં પુષ્પાહાર કરી ભાગવતપોથીને પુષ્પહાર ચઢાવી, પ્રણામ કરી ડોંગરેજી મહારાજને પુષ્પહાર કર્યા. ત્યારપછી પોતાના આસને ગયા. યજમાન શ્રી ઠાકોરભાઈએ તેમને પુષ્પહારથી સત્કાર્યા.

ત્યારપછી કનૈયાલાલ રામશંકર ભટ્ટે પ્રસંગને અનુરૂપ આવકાર નિવેદન કરી સ્વરચિત પોતાની ઊર્મિઓ દર્શાવતું પ્રશસ્તિ કાવ્ય ગાયું.

જ્યાં દત્ત દિવ્ય પ્રભાવનું, ઝરણું અમી રેલાવતું;
છે શુદ્ધ સત્ત્વમયી સુધારક, સૌમ્યમૂર્તિ આપની !

આમ આખું પ્રશસ્તિ કાવ્ય ગાઈ લીધા પછી શ્રી વ્રજરત્નલાલજીને મંગલ પ્રવચન કરી સપ્તાહનું ઉદ્‌ઘાટન કરવા વિનંતી કરી.

શ્રી વ્રજરત્નલાલજીએ સુંદર મંગલ પ્રવચન કર્યું.

શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તાહનો પ્રારંભ થયો. પૂજ્યશ્રી એકાદ કલાક બેસી બપોર પહેલાં મુકામ પર ગયા.

બપોરે વિશ્રામ પછી ત્રણ વાગે પ્રવચન ચાલુ થયું. પૂજ્યશ્રી ચાર વાગે આવ્યા. સાંજે સાતેક વાગે મુકામે પાછા ફર્યા.

શ્રી ડોંગરે મહારાજ ભાગવત કથામાં અત્યંત તદ્રુપ થઈ મધુર, નિર્મળ, સરલ અને અસ્ખલિત વાણીમાં કથા સંભળાવતા હતા. ત્યાં બેઠેલા હજારો શ્રોતાઓ આંખનું મટકું પણ માર્યા વગર ભાગવત સુધારસનું પાન કરતા હતા. શ્રી ડોંગરે મહારાજે કેટલાંક અમૃતસમા વચનોથી ભક્તોને તૃપ્ત કરી દીધાં. તેમણે કહ્યું,

“ભાગવત પ્રબોધે છે-પ્રભુને પોતાના કરી લો.”

“શ્રીમદ્ ભાગવત પરમહંસોની સંહિતા છે, પણ તે સાંસારિક જીવો માટે છે. ઉપનિષદનું તત્ત્વજ્ઞાન કલિયુગના લોકો પચાવી નહીં શકે એટલે ભાગવતનું નિર્માણ થયું.”

“ઉપનિષદ ત્યાગનો, નિવૃત્તિનો ભાવ પ્રબોધે છે.”

“દર્શન ત્રણ પ્રકારનાં છે. સ્વપ્નમાં પ્રભુદર્શન થાય તે ઉત્તમ નથી, જાગ્રત અવસ્થામાં ઝાંખી થાય તે મધ્યમ અને બધાં સ્ત્રીપુરુષો ભગવાનનાં સ્વરૂપો છે એ અનુભવ ઉત્તમ દર્શન છે.”

“જે કામનો માર ખાય તે કાળનો માર ખાય.”

“મૃત્યુનો અર્થ છે પ્રભુને હિસાબ આપવો.”

બીજે દિવસે પણ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે ખૂબ ભીડ જામી. નવ વાગે સપ્તાહ પ્રવચન શરૂ થાય, છતાં લોકો પૂજ્યશ્રી સામેથી ખસતા ન હતા. લોકોને મંડપમાં જવાનો આદેશ અપાયો.

હરિ ૐ આશ્રમવાળા પૂ.મોટા પણ દરરોજ પૂજ્યશ્રી પાસે થોડો સમય ગાળી કથાશ્રવણ કરવા જતા. શ્રી ડોંગરે મહારાજ રોજ કથામાં જતાં પહેલાં પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવતા.

રોજ રાત્રે ભજન-કીર્તન થતું.

એક વખત કોઈકે પૂછ્યું, "બધા અવતારોમાં શ્રેષ્ઠ અવતાર કયો? ભગવાન રામચંદ્રને મર્યાદા પુરુષોત્તમ કહે છે, કૃષ્ણને પૂર્ણપુરુષોત્તમ કહે છે બેમાં શ્રેષ્ઠ કોણ?"

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "ભાઈ ! એ તો શબ્દપંડિતો અને અજ્ઞાનમાં અટવાતા અજ્ઞજનોના ઝઘડા છે. જ્યાં મારા જેવા બે અધકચરા ભેગા થાય ત્યાં જ ઝઘડા થાય. બે આંધળા સામસામા મળે તો એકબીજાને અફળાય, ને જેનું શરીર વધારે તગડું હોય તેનો ધક્કો વધારે લાગી સામો ગબડી પડે. પણ તેથી તે તગડાની દૃષ્ટિ વિશુદ્ધ ઠરતી નથી. જો બેમાંથી એક પણ દેખતો હોય તો પોતે ખસી સામાને માર્ગ આપી વિસંવાદ ટાળત. ભાઈ, બધાય અવતારો એક જ પરમાત્માના છે. બધા સરખા જ છે. દરેક અવતારનું પ્રયોજન અને ક્ષેત્ર જુદું જુદું હોવાથી તેમની લીલાઓમાં ભેદ હોય છે. પણ મૂળ પરમતત્ત્વ તો એ જ હોય છે. નાના-મોટાની કલ્પનાઓ તો વ્યક્તિના સંપ્રદાય-અભિનિવેશને લીધે હોય છે. સંપ્રદાયો એ પરમ તત્ત્વને પ્રાપ્ત કરવાના ભિન્ન ભિન્ન માર્ગો છે. જેને જેના તરફ ખેંચાણ થાય તે, તે માર્ગે-સંપ્રદાય પકડે. સંપ્રદાય સાધન છે, સાધ્ય નથી. નવાણી જુદાં જુદાં હોય છે. પણ તેમાં વહેતું પાણી તો આકાશમાંથી પડતા વરસાદનું જ છે. એ ભિન્ન ભિન્ન માર્ગે વહેવા છતાં એકમ એવ મહાસાગરને જ મળવાનું."

"પર્વતની તળેટીમાં ઊભેલો વ્યક્તિ જુદા જુદા રસ્તે ટોચ પર જઈ શકે. પરંતુ તે જે રસ્તે ચઢતો હોય તેને સાચો ઠરાવવા પ્રયત્ન કરે. જ્યારે કોઈ વીરલો જે ટોચ પર પહોંચી ગયો છે તેને તો નીચે જોતાં સ્પષ્ટ દેખાય કે તળેટીમાંથી આવતા બધા જ રસ્તા એક જ જગ્યાએ ટોચ ઉપર જ આવે છે. તે કોઈ પણ માર્ગને નિંદશે નહીં. મારી દૃષ્ટિએ બધા જ અવતારો પૂર્ણ છે."

એક વખત દત્તાવતાર વિશે પ્રશ્ન થયો તેના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"દત્તાવતાર ગુરુતત્ત્વનો અવતાર છે. તેથી જ તેમના નામ પહેલા 'ગુરુદેવ' એવો શબ્દપ્રયોગ થાય છે. એ અવતાર કોઈ રાક્ષસ કે દાનવનો સંહાર કરવા નથી થયો. પણ માનવમાં રહેલી દાનવતા દૂર કરી એને માનવતા શીખવવા માટે તથા માનવમાં રહેલા અજ્ઞાનને દૂર કરી જ્ઞાનની જાગૃતિ પ્રદાન કરવા માટે જ થયેલો છે અને એ કાર્ય અનંતકાળ સુધી ચાલવાનું હોઈ દત્તાવતારની સમાપ્તિ ક્યાંય વર્ણવવામાં આવી નથી. તેથી એને ચિરંજીવી અવતાર કહે છે."

કોઈક ભક્તના, ગોપીઓનાં વસ્ત્રહરણના પ્રશ્નના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"વસ્ત્રો એટલે સૂક્ષ્મ શરીરને ઢાંકતી વાસનાઓ. પોતાના અનન્ય ભક્તોની વાસનાઓનું હરણ ભગવાન કરે છે." પૂજ્યશ્રી કહે છે— "બાઈબલમાં એમ લખ્યું છે – નિર્વસ્ત્ર ક્રાઈસ્ટની પાસે નિર્વસ્ત્ર થઈને આવો. એનો અર્થ આત્મસ્વરૂપને ઢાંકતા એ વાસનારૂપી વસ્ત્રો કાઢીને આવો. દત્ત ભગવાન કે મહાદેવની સાથે લગાડાતા 'દિગંબર' શબ્દનો પણ આ જ અર્થ છે."

આમ કથાની પૂર્ણાહુતિનો દિવસ આવ્યો. યોગાનુયોગ આજે પુષ્ટિમાર્ગના મૂળ સંસ્થાપક આચાર્ય શ્રી વલ્લભાચાર્યનો પુણ્ય પ્રાગટ્ય દિન હતો. છેલ્લા નવ દિવસથી

ડોંગરે મહારાજ નર્યુ વચનામૃત વરસાવી રહ્યા હતા. બપોરના ત્રણેક વાગે પૂજ્યશ્રી મંડપમાં આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ આસન લીધું. ભક્તોએ પુષ્પોનાં વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં. સુરતની જનતા માટે આ નવો-સવો લ્હાવો હતો. પૂજ્યશ્રીએ ઊભા થઈ જનતા જનાર્દનને સ્ત્રીરૂપે, પુરુષરૂપે, વૃદ્ધરૂપે, બાળકરૂપે એમ અનેક સ્વરૂપે વિચરતા કેવળ બ્રહ્મને નમસ્કાર કર્યા.

યજમાન શ્રી ઠાકોરભાઈને મૌન હોવાથી તેમના તરફથી કનૈયાલાલ ભટ્ટે આભાર પ્રવચન કર્યું.

પૂજ્યશ્રી થોડો સમય બેઠા પછી મુકામ પર જવા ઊભા થયા. પોતાના માથા પરનો પુષ્પનો મુગટ આચાર્ય શ્રી ડોંગરેજીને પહેરાવ્યો અને વળતી જ પળે જયઘોષથી ગગન ગાજી ઊઠ્યું. પૂજ્યશ્રી મુકામ પર ચાલ્યા ગયા.

સપ્તાહ પૂરી થયા પછી ડોંગરે મહારાજ સાથે શ્રીમદ્ ભાગવતની ભવ્ય શોભાયાત્રા ફરી. સપ્તાહના બધાય દિવસે પૂજ્યશ્રી સવાર-સાંજ બન્ને વખત મંડપમાં આવતા. ત્યાર પછી મુકામ પર જઈ દર્શનાર્થીઓને દર્શન આપતા.

સપ્તાહ દરમિયાન એક દિવસ શ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રી પધાર્યા. તેમને ડોંગરે મહારાજે પોતાની પાસે આસન આપ્યું.

પ્રસિદ્ધ સંગીત સમ્રાટ શ્રી ઠાકુર ઓમકારનાથજી નિયમિત કથા શ્રવણ કરવા આવતા. એક દિવસ તેમણે બુલંદ અને મધુર અવાજે ભગન્નામની ધૂન ગવડાવી. ભક્તો આનંદના અતિરેકમાં ગળાડૂબ ડૂબી ગયા.

આ દશ દિવસ પૂજ્યશ્રીનાં સાન્નિધ્યમાં સુરતની પ્રજા વેપાર-ધંધો ભૂલી ભાગવત સપ્તાહમાં તદ્રૂપ થઈ ગઈ. બીજે દિવસે ઠાકોરભાઈએ દશમ સંઘનો હોમ રાખ્યો. પૂજ્યશ્રી તેની સમાપ્તિ સુધી રોકાયા. આ બધાય દિવસ તેઓ ફળાહાર પર રહેલા.

તા.૨૨-૪-૬૩ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે પૂજ્યશ્રીએ ઠાકોરભાઈને ત્યાંથી મુકામ ઉઠાવ્યો. પૂજ્યશ્રીની વિદાય વેળાએ ઠાકોરભાઈનો આખો પરિવાર ચોધાર આંસુએ રડ્યો. સરલાબહેન પૂજ્યશ્રીની વિદાય સહન ન કરી શકવાથી મૂર્છિત થઈ ગયા.

તા.૨૩મીએ પૂજ્યશ્રીએ ડૉ.રણજીતભાઈને ત્યાં ભિક્ષા લીધી.

તા.૨૩-૪-૬૩ની બપોરે સૌરાષ્ટ્ર એક્સપ્રેસમાં પૂજ્યશ્રી વાંસદા જવા રવાના થયા.

મરોલી આવ્યું. સુરત જિલ્લાની જાહેર પ્રવૃત્તિના જૂના જોગી શ્રી કલ્યાણભાઈ મરોલી કસ્તુરબા આશ્રમનાં બાળકોને પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરાવવા આવ્યા હતા. તેઓ પૂજ્યશ્રીને પગે લાગી પછી બોલ્યા :

"મેં લાભ લીધો તેવો લાભ મારા બાળકોને મળવો જોઈએ. એટલે આપના દર્શને લાવ્યો છું. આ બધા જંગલી આદિવાસીઓના બાળકો છે." પૂજ્યશ્રીએ કૃપાસભર એક નજર બાળકો પર ફેરવી. પછી બોલ્યાં, "એમને જોઈને મને ખૂબ આનંદ થાય છે. હું પણ જંગલી જ છું. જંગલમાં જ રહું છું અને આદિવાસીની સરળતા હૃદયમાં કેળવવાનો પ્રયત્ન કરું છું." એટલામાં ગાડી ઊપડી. રાતે સાત વાગે ઉનાઈ આવ્યું.

ભૂતપૂર્વ વડોદરા રાજ્ય અને વાંસદા રાજ્યના સીમાડા અહીં મળેલા હતા. ઉનાઈમાં ગરમ પાણીના કુંડ છે અને ઉનાઈ માતાનું મંદિર છે. પૂજ્યશ્રી આજની રાત ઉનાઈમાં રહ્યા.

બીજે દિવસે સવારે નરોત્તમ ભગતજી કુંડમાંથી ગરમ પાણી લાવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કર્યું. સવારે પાંચ વાગે વાંસદા જવા નીકળ્યા. માર્ગમાં ઉનાઈ માતાનાં દર્શન કર્યા. દર્શન કરી વાંસદા બળદગાડામાં ગયા.

સવારે આઠ વાગે વાંસદા આવ્યું. પૂજ્યશ્રી શાર્દુલસિંહજીને ત્યાં ગયા. થોડો વખત રોકાઈ વાંસદા નરેશને ત્યાં ગયા. બધી જ વ્યવસ્થા વાંસદા નરેશ તરફથી હતી. પૂજ્યશ્રી સૌ પ્રથમવાર એક રાજકુટુંબના અતિથિ બન્યા. આ પહેલાં ઘણાં રાજકુટુંબો પૂજ્યશ્રીને આમંત્રણ આપવા આવેલા. પરંતુ કોઈનું આતિથ્ય સ્વીકાર્યું ન હતું. મહારાજા સાહેબે પોતાના રાજવંશી અતિથિઓ માટે રાખેલા ખાસ અતિથિગૃહમાં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ રાખ્યો હતો. પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા મહારાજા સાહેબ, યુવરાજ વગેરે આંગણામાં ઊભા હતા. પૂજ્યશ્રી ગાડીમાંથી નીચે ઊતર્યા. મહારાજાને ત્યાં યુવરાજે પુષ્પમાળાથી સ્વાગત કર્યું.

સામાન્ય રીતે સવારમાં કોઈ કાર્યક્રમ રહેતો નહીં. સાંજે ભજન-કીર્તન થતું. સાંજે ચાર વાગ્યા પછી જીજ્ઞાસુઓ પાસે પૂજ્યશ્રી વાર્તાલાપ કરતા. વાંસદાના ઉમેદસિંહજી માસ્તર પૂજ્યશ્રી પાસે ઘણી ચર્ચાઓ કરતા.

પૂજ્યશ્રીએ ચર્ચાઓ દરમિયાન કહ્યું : ‘‘દેહને ટકાવવાથી જીવન ટકે છે. દેહને ટકાવવા ખોરાક જોઈએ. માનો કે તમને કેટલાય સમય સુધી ખોરાક ના મળે, તમને કકડીને ભૂખ લાગી હોય. ત્યારપછી તમારી સામે સ્વાદિષ્ટ મિષ્ટાનની થાળી હાજર કરવામાં આવે. તમે જમવાની તૈયારી કરો તે જ સમયે તમારો કોઈ હિતેચ્છુ આવીને કહે કે આ ખોરાક ના લેશો એમાં ઝેર ભેળવેલું છે.

આ સાંભળી તમને ગમે તેટલી ભૂખ લાગી હશે તોપણ એ નહીં જ ખાવ. કારણ કે તમારે જીવન ટકાવવું છે. તેવી જ રીતે મનુષ્યને જન્માન્તરથી ચાલતી આવતી સંસારના સુખો-આનંદો ભોગવવાની ભૂખ હોય છે. આ માટે સંસારમાં જુદા જુદા વિષયો મનુષ્યની ભૂખ સંતોષવા હાજર જ હોય છે. પરંતુ કોઈ અનુભવી-ગુરુ આવે અને કહે કે ભાઈ આ વિષયોપભોગમાં ઝેર છે. જેણે જેણે આનું સેવન કર્યું છે તેનું મૃત્યુ થયું છે. તેણે આત્મભાન ગુમાવ્યું છે. જો આ વાત એ મનુષ્ય સમજે તો વિષયોમાં આસક્તિ ના રહે. પરંતુ મનુષ્ય ગુરુદેવની આ વાત સમજ્યા છે, એટલું જ કહે છે. પણ તેને વિશ્વાસ નથી, શ્રદ્ધા નથી, તેમને આત્મદર્શનની તમન્ના નથી. કારણ કે સમજવા છતાં વિષયસેવન કરવામાં આસક્ત રહે છે.’’ કેટલાક પ્રશ્નોના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ‘‘એકદમ સંપૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનું પાલન અશક્ય છે. તેવા લોકો માટે ઋષિમુનિઓએ લગ્નનો આદર્શ સામે મૂક્યો જ છે અને તેમાં પણ ઋતુગમન કરી ક્રમે ક્રમે સંયમ તરફ આગળ વધી પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યનો નિર્દેશ કરેલો જ છે.’’

‘‘પુરાણો વગેરેમાં આપેલા દૃષ્ટાંતો કે રૂપકો વેદને સમજાવવા માટે જ યોજાયા છે. તેને ખોટી રીતે સમજી સંસારની વ્યવહારિક બાબતોમાં ઉપયોગ કરવો તે વેદનું ખૂન છે.’’

એક દિવસ નામદાર મહારાજાએ પૂછ્યું, ‘‘પરમાત્માની આજ્ઞા વિના પાન પણ હાલી શકતું નથી. તો માણસ જે કર્મ કરે છે તે પણ પરમાત્માની આજ્ઞાથી જ કરે છે ને ?’’

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ‘‘ખેડૂતો ખેતરમાં કામ કરવું કે ન કરવું અને કરવું તો કેટલું કરવું, શું વાવવું, શું ના વાવવું એ બાબતમાં ખેડૂત સ્વતંત્ર છે. પરંતુ એની મહેનતનું પરિણામ વરસાદ પણ અવલંબે છે. એટલે કે પરમાત્માના હાથમાં છે. તેમ માણસ કર્મ કરવા માટે સ્વતંત્ર છે. કર્મ કરવાની શક્તિ, સૂઝ ભગવાને એને આપી છે. એટલે સુધી પરમાત્માની પ્રેરણા કે શક્તિ વિના પાંદડું હાલતું નથી તેમ કહેવાય, પરંતુ પ્રભુએ આપેલી શક્તિનો સારો કે ખોટો ઉપયોગ કરી તેમાંથી નીપજતા પરિણામો માટે માણસ પોતે જ જવાબદાર છે. કર્મોથી એની બુદ્ધિ ઘડાય છે અને એ બુદ્ધિની પ્રેરણા પ્રમાણે વર્તી એ સુખ-દુઃખ નોંતરે છે.’’

તા.૨૬મીએ પૂજ્યશ્રી રાજમહેલમાં પધાર્યા. એમના આગમનના સ્મરણ તરીકે તેમણે ઔદુંબર અને બીજા વૃક્ષો રોપ્યા. રાણીવાસમાં મહારાણીબાને દર્શન આપ્યા. થોડો સમય રોકાઈ મુકામે પધાર્યા.

તા.૨૭મીએ સાંજે ઉનાઈ જવા નીકળ્યા. ગામના પાદર સુધી મહારાજ અને ભક્તો વળાવવા આવ્યા. ઉનાઈમાં રાત્રે વિશ્રાંતિ લીધી.

પૂજ્યશ્રી અહીંથી અતુલ જવાના હતા. અતુલમાં તેઓ દામજીભાઈ કૉન્ટ્રાક્ટરના મહેમાન થવાના હતા.

તા.૨૮-૪-૬૩ના રોજ સવારે ઉનાઈમાં કુંડના ગરમ પાણીથી સ્નાન કરી સવારની ગાડીમાં બિલિમોરા પધાર્યા અને બિલિમોરાથી પેસેન્જર ગાડીમાં અતુલ પધાર્યા. દામજીભાઈનાં સંબંધી પૂજ્યશ્રીને ઉનાઈ લેવા આવ્યા હતા.

અતુલમાં ગૂજરાતી શાળાના મકાનમાં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ રાખ્યો હતો. બીજા દિવસે ધમપુરના સંગીતકાર ખાન સાહેબ દોસ્તમહંમદ પોતાના વાજિંત્રો સાથે આવી ગયા. તેમણે ભજનની હેલી ચાલુ કરી દીધી.

એક દિવસ સવારે પૂજ્યશ્રી શિવાલયમાં દર્શને ગયા. પાર નદીને કિનારે સુંદર મંદિર બનાવ્યું છે.

વેદાલંકાર સાતવળેકર પારડીમાં પોતાનું સ્વાધ્યાય મંડળ ચલાવતા હતા. સો વર્ષની ઉંમરે પણ તેઓ કાર્યરત હતા. તેઓ દામજીભાઈની મોટરમાં પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. આ સમયે દોસ્તમહંમદનું ભજન ચાલતું હતું. પૂજ્યશ્રીએ ઊભા થઈ સાતવળેકરજીને આલિંગન આપ્યું. પછી આસન આપ્યું અને એક શાલ પ્રસાદ તરીકે આપી.

તા.૨જીએ પાદુકાપૂજન થયું. દામજીભાઈ અને તેમના પત્નીએ ભાવપૂર્વક પૂજન કર્યું.

તા.૩જીના રોજ સાંજે પૂજ્યશ્રી વલસાડ પધાર્યા. તેઓ સીધા નરોત્તમદાસ વિઠ્ઠલદાસની પેઢી પર ગયા. અહીં છોટુભાઈએ પૂજ્યશ્રીના સત્કાર માટે બ્રાહ્મણો બોલાવ્યા હતા. અહીં પાદુકાપૂજન કર્યું. રાત્રે ગમનબહેન અને પ્રતાપભાઈ દલાલના પ્રવિણ મહાલમાં રોકાયા.

તા.૪-૫-૬૩ના રોજ પૂજ્યશ્રી નવસારી પધાર્યા. તેઓ સીધા વડોદરાના મહારાજાના ઘડાકાના બંગલા તરફ હંકારી ગયા. પ્રવેશદ્વાર પર સવિતાબહેને ઓવારણાં લીધા. બંગલાની મેડીએ નિવાસની વ્યવસ્થા કરી. સ્નાન કરી અલ્પાહાર કર્યો.

તા.૭મીએ પાદુકાપૂજનનું આયોજન થયું.

બીજે દિવસે તા.૮-૫-૬૩ના રોજ સવારે પૂજ્યશ્રી ઘોડાગાડીમાં નવસારીથી પલસાણા જવા પધાર્યા.

પાદરેથી પૂજ્યશ્રીને ડૉ.રાજેન્દ્રપ્રસાદને ઘેર લઈ ગયા. અહીંનું રોકાણ ચાર વાગ્યા સુધીનું જ હતું.

પાદુકાપૂજન સુંદર રીતે થયું. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કરી ભિક્ષા લીધી.

સાંજે ચાર વાગે પલસાણાથી ચલથાણ ગયા. ચલથાણમાં અવધૂત પરિવારના શ્રી રમણલાલ દેસાઈને ત્યાં પૂજ્યશ્રી પધાર્યા.

પૂજ્યશ્રીએ એક ભક્તના પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું, “જીવભાવ અને શિવભાવનો ભેદ પાડનાર અજ્ઞાન છે. આ બન્ને વચ્ચેનું અજ્ઞાન દૂર થાય તો જીવ શિવ બની જાય. શિવ એ મહાસાગર છે. જીવ એક ખાબોચિયું છે. બન્ને વચ્ચેની જમીન એ શરીર છે. એ જમીન ખોદી કાઢીને શરીરભાવ કાઢી નાંખીએ તો ખાબોચિયું મહાસાગર બની જાય.”

ચલથાણથી પૂજ્યશ્રી પલસોદ પધાર્યા. અહીં જીવણજી પટેલના આંબાવાડિયામાં મુકામ રાખ્યો.

બીજે દિવસે પાદુકાપૂજન થયું.

તા.૧૦મીએ બીજો કોઈ કાર્યક્રમ ન હતો. દર્શનાર્થીઓને દર્શન આપી ભિક્ષા કરી. પૂજ્યશ્રીએ ત્યારપછી થોડો વિશ્રામ લીધો. સાંજે ચાર વાગે ત્યાંથી બે માઈલ દૂર આવેલા અકોટી જવા રવાના થયા.

અકોટીમાં પૂજ્યશ્રી ઘેરઘેર જાણીતા હતા. કદાચ ગામમાં એક પણ ઘર એવું નહીં હોય જ્યાં પૂજ્યશ્રીનો ફોટો નહીં હોય. એવું એક પણ ઘર નહીં હોય જ્યાં દત્તબાવની નહીં થતી હોય.

અકોટીની ભાગોળે પૂજ્યશ્રીનું સુંદર સ્વાગત થયું. ત્યાંથી ગોવિંદભાઈના નવા બંધાતા આલીશાન મકાનના ચોગાનમાં તેમને લઈ ગયા. અહીં એક આંબાનાં વૃક્ષની નીચે પૂજ્યશ્રી માટે આસન ગોઠવ્યું હતું. પૂજ્યશ્રી બિરાજ્યા. દર્શનસત્ર ચાલ્યું. સાંજે ભજન થયાં. પૂજ્યશ્રીએ પહેલે મજલે જઈ શયન કર્યું.

સવારે ૩૦૦થી ૪૦૦ માણસો પ્રભાતફેરીમાં ફર્યા. અકોટીમાં પૂજ્યશ્રી તરફ લોકોનો અત્યંત ભાવ નીતરતો હતો. ગામના એકેએક મકાનની બારસાખ પર તોરણ બંધાયા. એક એક ઘરનાં આંગણાં લીંપી-ગૂંપીને સ્વચ્છ થઈ ગયાં. દરેક ઘરને આંગણે સુંદર રંગોળી પુરાઈ ગઈ અને જાણે ગામલોકોએ કોઈ લગ્નમાં જતા હોય તેમ સુંદર નવાનક્કોર વસ્ત્રો પરિધાન કર્યા હતા. આજે ગામના ઘેરેઘેર મંગળ વર્તાઈ રહ્યું હતું. દરેકને પોતાને ઘેર કોઈ મોટો ઉત્સવ હોય તેવો આનંદ-ઉત્સાહ થતો હતો.

પાદુકાપૂજન સુંદર રીતે સંપન્ન થયું. તા.૧૨મીની સાંજે વાંકાનેર પધાર્યા. અહીં તેઓ સીતારામભાઈના મકાનમાં રોકાયા.

પૂજ્યશ્રીએ સવારે પ્રાતઃકર્મથી નિવૃત્ત થઈ અગાસીમાં આંટા મારવા માંડ્યા. ઘરનાં સભ્યો તથા થોડા દર્શનાર્થીઓ આવતા તેઓ ત્યાં જ બેઠા. થોડી પ્રશ્નાવલિના જવાબમાં

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

“જ્યાં સુધી અનેક તત્ત્વો છે, એમ માનીએ ત્યાં સુધી ઝઘડા રહેવાના પરંતુ એ ભિન્નતામાં એકતા માનવી એ જ સાચું જ્ઞાન છે.”

“જીવાત્મા ઉપર વાસનાના અનેક થર જામેલા છે. તે ખસેડી નાખવાથી જીવાત્મા અને પરમાત્માનું એકત્વ સાધી શકાય છે.”

“આત્મા પોતે પોતાનો અનુભવ કરતો હોય છે, ત્યારે મન હોતું નથી. મન એ જ જુદાપણાનો વિચાર કરે છે.”

“પરમાત્મા અનંત છે. તેને પામવાના માર્ગ પણ અનંત છે.”

“હિન્દુ ધર્મ વિશાળ છે. તેમાં ઝઘડાને કોઈ સ્થાન નથી. પરંતુ એ ધર્મનો જેણે પેટ ભરવા ઉપયોગ કર્યો તેણે જ ઝઘડા ઊભા કર્યા છે.”

“પ્રકાશ પછી શું ? પ્રકાશનું અધિષ્ઠાન કિરણ. કિરણ પછી શું ? કિરણનું અધિષ્ઠાન સૂર્ય. કિરણ એ સૂર્ય નથી. પ્રકાશ એ પરમાત્માનું નિકટથી નિકટ સગુણ ઉપલક્ષણ છે. પરંતુ તે પરમાત્મા નથી. વેદાન્તમાં પરમાત્માના ઉપલક્ષણો દ્વારા જ વર્ણન કર્યું છે. તેથી તેને પ્રકાશ, તેજ-તેજનો અંબાર એમ કહે છે.”

એક વખત સાક્ષાત્કારનો વિષય નીકળ્યો ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું-

“જ્યારે જ્ઞાન થાય ત્યારે શિંગડા ફૂટતા નથી. જ્ઞાની મનુષ્ય પણ આપણા જેવો જ હોય છે. પરંતુ

દેહાભિમાને ગલિતે વિરમતે પરમાત્મનિ ।
યત્ર યત્ર મનો યાતિ તત્ર તત્ર સમાધયઃ ॥

જ્યારે દેહનું અભિમાન ગળી જાય છે. દેહાધ્યાસ ટળી જાય છે અને પરમાત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે ત્યારે જ્યાં જ્યાં મન જાય છે. ત્યાં ત્યાં સમાધિ-સમાધાન જ છે. તે જ રીતે જ્યાં સુધી દેહાભિમાન ગળ્યું નથી અને જ્યાં સુધી પરમાત્મ તત્ત્વમાં રમમાણ થયો નથી ત્યાં સુધી મન જ્યાં જ્યાં જાય છે. ત્યાં ત્યાં બધે જ માનસિક અસ્વસ્થતા-ચિંતાનો અનુભવ કરે છે. મનમાં અમૃત હોય તો સંસાર અમૃતમય લાગે અને મનમાં ઝેર હોય તો ઝેરમય ભાસે.”

“જ્યારે પૂર્ણ આનંદ થાય છે ત્યારે મન આત્મામાં લીન થાય છે. મનનો આત્મામાં લય થાય છે. જ્યારે પાણી સ્થિર હોય ત્યારે પ્રતિબિંબ જણાય છે. પરંતુ તેના ચાંચલ્યને કારણે તેનામાં પ્રતિબિંબ ઝીલવાની શક્તિ રહેતી નથી.”

સમય થતાં પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા કરી.

બીજે દિવસે તા.૧૪મીના રોજ પાદુકાપૂજન થયું. આજે સાંજે પૂજ્યશ્રી અહીંથી બારડોલી જવાના હતા.

તા.૧૪-૫-૬૩ની સાંજે ચાર વાગે પૂજ્યશ્રીને વળાવવા આખું ગામ પાદર સુધી આવ્યું.

સમી સાંજે પૂજ્યશ્રી બારડોલીમાં રામજી મંદિરમાં પધાર્યા.

બારડોલીથી તા.૧૫-૫-૬૩ના રોજ સવારે આઠ વાગે ચલથાણ થઈ લગભગ દસ

વાગે ઓવીઆણ પધાર્યા.

તા.૧૬મીએ પાદુકાપૂજન થયું.

તા.૧૬-૫-૬૩ના રોજ સાંજે પાંચ વાગે ઓવીઆણથી બે માઈલ દૂર આવેલા નિયોલગામે ગયા. નિયોલમાં પૂજ્યશ્રી મણિભાઈ દેસાઈને ત્યાં પધાર્યા.

તા.૧૭-૫-૬૩ના દિવસે પાદુકાપૂજન થયું. લગભગ આખો દિવસ દર્શનસત્ર ચાલ્યું. માત્ર બપોરે થોડી વિશ્રાંતિ મળી.

નિયોલથી પૂજ્યશ્રી હાંસાપુરવાળા શ્રી રતિલાલ રણછોડજી વશીને ત્યાં ચલથાણ ગયા.

તા.૧૮-૫-૬૩ના રોજ પૂજ્યશ્રી ચલથાણ પધાર્યા.

આજે તા.૧૯-૫-૬૩ના રોજ પાદુકાપૂજન થયું. દોલતભાઈ તેમના પત્ની સાથે પાટલે બેઠાં હતાં.

તા.૨૦-૫-૬૩ના રોજ પૂજ્યશ્રી મગનભાઈ રણછોડભાઈ પટેલને ત્યાં કુંભારીયા પધાર્યા. મગનભાઈ જુવાનીનાં દિવસોમાં ખૂબ જ તોફાની હતા. તેઓ આડે રસ્તે ચઢી ગયા હતા. તેમના પિતાજી રણછોડભાઈ શ્રીમંત હતા. તેથી મગનભાઈ લાડકોડમાં ઉછરેલા. તેને કારણે તેમની ઉપર કોઈ કાબૂ રહેતો નહીં. કોઈકનાં પુણ્ય આડે આવ્યાં અને મગનભાઈને માતાજીને દીવો કરવાનું મન થયું. એક દિવસ ઘરને આંગણે એક સાધુ આવ્યો. તેણે કહ્યું, "તું નારેશ્વર જા, ત્યાં તારો ઉદ્ધાર થશે."

હાલ જ્યાં રંગકુટિર છે ત્યાં દીવો પ્રગટાવેલો હોય ત્યારે મગનભાઈને આંતરિક ભય નહોતો લાગતો. તેમણે ત્યાં અખંડ જ્યોત પ્રગટાવી આનાથી તેમને ખૂબ સારું લાગતું. નારેશ્વરની વાત પેલા સાધુએ કરી. પરંતુ એ ક્યાં આવ્યું અને કયા સંત ત્યાં છે, તેની તેમને ખબર નહીં. ખબર કાઢતા ખબર પડી કે નારેશ્વરમાં અવધૂત મહારાજ છે. સુરતમાં એક વખત પૂજ્યશ્રી આવેલાં ત્યારે પહેલાં દર્શન થયેલા ત્યારપછી ગણદેવીમાં ગુરુપૂર્ણિમાને દિવસે દર્શન થયા. ત્યારપછી તેઓ નારેશ્વર જતા થયા અને પૂજ્યશ્રીને આમંત્રણ આપ્યું.

પૂજ્યશ્રી મગનભાઈની વાડીએ પધાર્યા.

સતત પ્રવાસને કારણે પૂજ્યશ્રીને વિશ્રામની જરૂર હતી. તેથી બધા લોકોને અહીં સાંસારિક પ્રશ્નો પૂછવાની સદંતર મનાઈ ફરમાવી હતી.

પૂજ્યશ્રીની મઢુલીના ચોગાનમાં એક જમરૂખનો છોડ હતો. તેની નીચે પૂજ્યશ્રી રોજ એકાદ કલાક બેસતા. અત્રે આધ્યાત્મિક વાર્તાલાપ થતો. પરંતુ સાત વાગ્યા સુધી જ વાર્તાલાપ થતો. સાત વાગે બધા ભક્તોને વિદાય કરી પૂજ્યશ્રીને વિશ્રાંતિ અપાતી. વાર્તાલાપમાં પૂજ્યશ્રી કહેતા :

"જેવી દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ" જેનું અંતર ઈશ્વરાસક્ત હોય તેને બધે ઈશ્વરમય દેખાય અને જેનું અંતર વિષયાસક્ત હોય તેને બધે વિષયમય દેખાય. જે સર્વત્ર વિષય જુએ છે તે સંસારી છે. જે બધે ઈશ્વર જુએ છે તે સંત આત્મસાક્ષાત્કાર એ સકળશાસ્ત્રનો સાર છે. એ જેણે કર્યો તેને બીજું કશું પ્રાપ્ત કરવાનું નથી."

મુંબઈથી આવેલા રતુભાઈએ એક વખત આનંદના સ્વરૂપ વિષે પૂછ્યું- પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું,

"સ્વરૂપાનંદ એ અનુભવનો વિષય છે, વાણીનો નહીં. ભૌતિક વસ્તુનો આનંદ પણ અનુભવથી જ સમજાય. વાણીથી એનો પૂરેપૂરો ચિતાર આપી શકાય નહીં. તો આ તો અતીન્દ્રિય આનંદ ! એને વાણી કેવી રીતે વર્ણવી શકે ? ભૌતિક ખાંડનો સ્વાદ પણ ખાધા વગર સમજાય નહીં તો પરમ તત્ત્વ-સચ્ચિદાનંદનો ખ્યાલ શબ્દોથી કેવી રીતે અપાય ? આમ છતાં ઉપનિષદ આદિમાં સામાન્ય મનુષ્યના આનંદથી રાજાનો આનંદ વધારે છે. તેમ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે પણ આ અધૂરું જ છે. આનંદનો ખ્યાલ અનુભવથી જ આવી શકે."

"દેડકાં રક્ષણ માટે સાપ પાસે જાય તો તેને કોણ બચાવે ?"

"પરમાત્મા 'અસત્'થી વિલક્ષણ છે એ દર્શાવવા તેને 'સત્' કહે છે. અચેતનથી વિલક્ષણ છે એમ દર્શાવવા 'ચિત્' કહે છે અને દુઃખથી વિલક્ષણ છે એમ દર્શાવવા 'સુખ' અથવા 'આનંદ' કહે છે. આ રીતે સત્, ચિત્ અને આનંદ પરમાત્માના ઉપલક્ષણો છે. પરમાત્મા વાસ્તવિક રીતે સત્ અને અસત્થી વિલક્ષણ છે. ચિત્ અને અચિત્થી વિલક્ષણ છે. આનંદથી પણ વિલક્ષણ છે-એટલે કે જો પરમાત્માને લક્ષણયુક્ત બતાવવામાં આવે તો તે મર્યાદિત બની જાય, પરંતુ તેવું નથી. સત્, ચિત્ અને આનંદ એ સાપેક્ષ છે. ખરેખર પરમ તત્ત્વ અચિન્ત્ય છે. અનુભવ વિના સમજાય તેવું નથી. તેથી તે અવર્ણનીય છે. પરમ તત્ત્વ માટે કરેલી બધી જ કલ્પનાઓ વ્યર્થ છે."

"જ્યાં સુધી મોહ હોય છે ત્યાં સુધી વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી. મોહ જાય છે, ત્યારે વસ્તુનો વરસાદ પડે છે. પરંતુ મોહનષ્ટ થવાને કારણે વસ્તુને તે સૂંઘતો પણ નથી."

"આત્મા જ્યારે આત્માનો અનુભવ કરે છે ત્યારે ત્રીજી વસ્તુની જરૂર પડતી નથી. કોઈ વસ્તુ આપણે અંધારામાં જોવી હોય તો દીપક અને આંખની જરૂર પડે. પરંતુ દીપક જોવા માટે માત્ર આંખની જ જરૂર પડે. કારણ કે દીપક સ્વયં પ્રકાશમાં જોવાનો છે."

"માયાનું અસ્તિત્વ છે જ નહીં, પણ જે દેખાય છે તે માયા છે. રજ્જુમાં સર્પ ન હતો અને નથી છતાં પણ જણાય છે, એ જ 'માયા'. જે નથી તેનો અનુભવ થવો તે માયા છે."

"વેદાન્ત વગર શાંતિ નથી. ઉદ્ધવ જેવો પરમ ભક્ત કે જે શ્રીકૃષ્ણનું સતત સાન્નિધ્ય સેવતો હતો. તેને પણ શાંતિ પ્રદાન કરવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને એકાદશ સ્કંધ કહ્યો."

"એટલે કે જ્યાં સુધી વેદાન્તવર્ણિત અદ્વૈત તત્ત્વમાં સ્થિતિ ન થાય ત્યાં સુધી શાશ્વત શાંતિ પ્રાપ્ત થતી નથી અને જ્યાં સુધી શાશ્વતશાંતિ નથી ત્યાં સુધીનું જીવન સાચું જીવન નથી."

"સત્કર્મ કરવા આવશ્યક છે અને કરવાં જ જોઈએ. પરંતુ સત્કર્મ કરીને તેનું વિસ્મરણ થવું જરૂરી છે. સત્કર્મનું સ્મરણ રહે તો અહંભાવ ઊપજે છે અને તેથી સત્કર્મનું ફળ મળતું નથી. મહાભારતમાં આવે છે કે યુધિષ્ઠિરે રાજસૂય યજ્ઞ કર્યો. યજ્ઞની સમાપ્તિ પછી તેમને થયું કે, "મેં ખૂબ મોટો યજ્ઞ કર્યો," એ અહંને પરિણામે તેમને એ યજ્ઞનું ફળ ના મળ્યું.

યજ્ઞ પૂર્ણ કરી યુધિષ્ઠિર અહંગ્રસ્ત સ્થિતિમાં છાતી ફુલાવીને દ્વાર પર આવ્યા. તેમણે

આંગણામાં એક નોળિયો જોયો. એ નોળિયાનું અડધું અંગ સોનાનું હતું અને અડધું સામાન્ય હતું. યુધિષ્ઠિર એ જોઈને બોલ્યા-

"કેમ રે નોળિયા તારું શરીર આવું કેવી રીતે થયું ?"

નોળિયો કહે, "એક સત્કર્મ કરનારને ત્યાં હું ગયો. ત્યાં મારું અડધું શરીર સોનાનું થઈ ગયું. પછી બાકીનું અડધું સોનાનું કરવા હું તારા યજ્ઞમાં આવ્યો અને તારા યજ્ઞની ભસ્મમાં આળોટ્યો હતો. મારું અંગ પલટાયું નહીં. તારો યજ્ઞ મિથ્યા છે." એટલે કોઈ પણ સત્કર્મ કર્યા પછી ઉદ્ભવતો અહંભાવ સત્કર્મના ફળને નષ્ટ કરે છે."

રોજ આવો વાર્તાલાપ સાંજના સાત વાગ્યા સુધી થતો. સુરતના શ્રીનારાયણ ભજનમંડળવાળા રોજ ભજન કરતા.

તા.૨૩-૭-૬૩નાં રોજ પાદુકાપૂજનનું આયોજન થયું.

આમ પૂજ્યશ્રી કુંભારીયામાં પાંત્રીસ દિવસ રહ્યા. આ પ્રવાસમાં તેમને અતિશય શ્રમ પડ્યો હતો. કુંભારીયામાં સારો એવો આરામ મળ્યો.

તા.૨૫-૬-૬૩ના રોજ પૂજ્યશ્રી પ્રભાતમાં સુરત જવા નીકળી ગયા. સુરતથી ડૉ.રણજીતભાઈ તેમને લેવા આવ્યા હતા.

સુરતમાં પ્રવેશી પૂજ્યશ્રી ઠાકોરભાઈ હલવાવાળા અને મગનભાઈ વૈદ્યના ઘર આગળ થોભ્યા. ત્યાં સત્કાર સ્વીકારી તેઓ ડૉ.રણજીતભાઈને ત્યાં પધાર્યા.

બીજે દિવસે સવારે નૌકાવિહારનો કાર્યક્રમ ડૉ.રણજીતભાઈએ યોજ્યો. પૂજ્યશ્રીએ લગભગ બે-એક કલાક નૌકાવિહાર કર્યો. સાંજે દર્શનાર્થીઓને સંતોષ આપી રાત્રે શયન કર્યું.

તા.૨૭-૬-૬૩ના રોજ સવારે ગૂજરાત ક્વીનમાં ભરૂચ પધાર્યા. લગભગ આઠ વાગે ભરૂચના અગ્રગણ્ય વકીલ શ્રી મંગળભાઈ પટેલને ત્યાં પહોંચ્યા. મંગળભાઈ ખૂબ જ બીમાર હતા. તેથી તેમણે કુંભારીયા પૂજ્યશ્રીને ભરૂચ પધારવા આમંત્રણ મોકલ્યું હતું.

સત્કાર કરતાં મંગળભાઈની આંખમાં હર્ષાશ્રુ આવી ગયા. થોડી વાર મંગળભાઈ પાસે વાતો કરી પછી તેમને માટે બિછાવેલા આસન પર બેઠા. દર્શનસત્ર ચાલુ થઈ ગયું.

પાદુકાપૂજન થયું. ત્યારબાદ સ્નાન કરી થોડો મોસંબીનો રસ લીધો પછી આરામ કર્યો. પૂજ્યશ્રી મોતીભાઈને ત્યાં ગયા. રસ્તામાં વયોવૃદ્ધ ચતુરબહેનને ત્યાં થઈ બપોર પછી મુકામે પહોંચ્યા. ત્યાં આજુબાજુના લોકો ભેગા થયા હતા. બધાએ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કર્યા પછી તેઓશ્રીએ વિશ્રામ કર્યો.

બીજે દિવસે પાદુકાપૂજન રાખ્યું.

પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કર્યું. બપોરે થોડો આરામ કર્યો.

તા.૨૮-૬-૬૩ના રોજ પૂજ્યશ્રી ભરૂચથી વડોદરા જવા સૌરાષ્ટ્ર એક્સપ્રેસમાં નીકળ્યા. તેઓ વડોદરા ન ઊતરતાં વિશ્વામિત્રી ઊતર્યા. ત્યાં પણ ભક્તો દર્શને આવેલા. વિશ્વામિત્રીથી પૂજ્યશ્રી ગાડીમાં હાથીપોળમાં અંબાલાલ પટેલને ત્યાં પધાર્યા.

વડોદરાના ભાગવતાચાર્ય શ્રી નરહરિ મહારાજ અડોલકર તથા નિવૃત્ત કમિશ્નર સાસવડકર પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવ્યા. નરહરિ મહારાજે પોતાના મંદિરમાં પધારવાનું

આમંત્રણ આપ્યું. પૂજ્યશ્રીએ અલ્પાહાર કર્યો. સંધ્યાકાળ થવા છતાં દર્શનાર્થીઓની બહાર ઠઠ જામી હતી.

તા.૨૯મીએ સવારે સાત વાગે સાસવડકર સાહેબ પૂજ્યશ્રીને લેવા આવ્યા. બન્ને જણ નરહરિ મહારાજને ત્યાં કલ્યાણરાયજીનાં મંદિરમાં પધાર્યા.

અહીં પાદુકાપૂજન થયું. ત્યાંથી પાછા ફરતા માર્ગમાં ગૂજરાતના સૂફી સંત શ્રી સાગર મહારાજના પુત્ર ડૉ.યોગીન્દ્ર ત્રિપાઠીની કૉલેજમાં પૂજ્યશ્રી આમંત્રણ વગર ગયા. અંદર પેસતાં જ યોગીન્દ્રભાઈને પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"તું નહીં બોલાવે તોપણ હું તારે ત્યાં આવવાનો જ છું." ત્યારે યોગીન્દ્રભાઈની આંખો ભીની થઈ ગઈ. તેઓએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી તેઓ બોલ્યા, "હું કયે મોંએ આપને આમંત્રણ આપું ? મન તો થતું જ હતું પણ હામ ન હતી રખેને આપ..."

"અરે ? શા માટે ? મારે તારે ત્યાં આવવું જ છે. જા ઘેર તૈયારી કરાવ."

યોગીન્દ્રભાઈ થોડા વિદ્યાર્થીઓને લઈ ઘેર ગયા અને એકદમ ઝડપથી પૂજ્યશ્રીના સ્વાગતની તૈયારીઓ કરી લીધી. પૂજ્યશ્રી યોગીન્દ્રભાઈને ઘેર ગયા. આસન લીધું. યોગીન્દ્રભાઈએ સ્વાગત કર્યું અને તેમણે રચેલા બે ગીતો ગાયા. પ્રસાદ લઈ બધા વિખરાયા.

સવારે નવેક વાગે પૂજ્યશ્રી પાછા અંબાલાલભાઈને ત્યાં પહોંચ્યા.

પાદુકાપૂજન થયું. સાડાદસ વાગે ભિક્ષા કરી બપોરે બેના અરસામાં બુદ્ધદેવ મહારાજ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. બંનેએ આલિંગન કર્યું. પૂજ્યશ્રીએ તેમને આસન આપ્યું પછી મોસંબીનો રસ આપ્યો. ત્યારબાદ બુદ્ધદેવ મહારાજે વિદાય લીધી.

બપોરે પૂજ્યશ્રી સ્ટેશન પર ગયા.

ગાડી આવી. લગભગ પાંચ વાગે આણંદ પહોંચ્યા. પૂજ્યશ્રી કુંજરાવ જવાના હતા. કુંજરાવના શ્રી ત્રિભોવન શેઠના સંબંધી નારણભાઈ પૂજ્યશ્રીને લેવા આવ્યા હતા. પૂજ્યશ્રીને આમંત્રણ આપવા ત્રિભોવનભાઈ શેઠના પુત્રશ્રી ધીરૂભાઈ શાહ છેક કુંભારીયા ગયા હતા. આણંદથી પૂજ્યશ્રી ભાલેજ પહોંચ્યા. અહીંથી કુંજરાવ ત્રણ માઈલ દૂર હતું. પૂજ્યશ્રીને શણગારેલા ગાડામાં કુંજરાવ લઈ જવાયા. તા.૨૯-૬-૬૩ના રોજ રાત્રે લગભગ દસ વાગે પૂજ્યશ્રી શેઠ ત્રિભુવનદાસના ખેતરે પહોંચ્યા. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન-અલ્પાહાર કરી શયન કર્યું.

બીજે દિવસે સવારથી જ દર્શનસત્ર ચાલુ થઈ ગયું.

પૂજ્યશ્રીની પાદુકાપૂજનનું આયોજન સુંદર રીતે થયું. ધીરૂભાઈ, તેમના કુટુંબીજનો વગેરેએ પૂજનનો લાભ લીધો.

તા.૫-૭-૬૩ના રોજ પરોઢિયે પૂજ્યશ્રીએ ભાલેજ સ્ટેશન જવા ગાડામાં રવાના થયા. લગભગ સવારે પાંચ વાગે પૂજ્યશ્રી સ્ટેશને પહોંચ્યા.

ભાલેજથી પૂજ્યશ્રી ડાકોર પધાર્યા. અહીં વડોદરાના ગાયકવાડે બંધાવેલી હવેલીમાં રોકાયા. પૂજ્યશ્રીએ ગોમતીમાં સ્નાન કર્યું. ત્યાર બાદ મંદિરમાં જઈ રણછોડરાયને કેસર સ્નાન કરાવ્યું. પછી મુકામ પર જઈ દત્તમંદિરે જવા નીકળ્યા.

રસ્તામાં અહીંની હાઈસ્કૂલના આચાર્ય શ્રી નટવરલાલ દેસાઈના આમંત્રણને માન આપી તેઓ સંસ્કૃત પાઠશાળામાં ગયા. ત્યાં હાજરી આપી નટવરલાલ પાસે હાઈસ્કૂલમાં પધાર્યા.

પૂજ્યશ્રીએ આશીર્વાદાત્મક આદેશના બે શબ્દો કહ્યા. તેમાં પૂજ્યશ્રીએ પોતાના પૂર્વાશ્રમના શિક્ષક તરીકેના અનુભવોનું સ્મરણ કર્યું અને છાત્ર દેવો ભવ અને આચાર્ય દેવો ભવ એવાં બે અમૂલ્ય સૂત્રો આપ્યાં. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું કે, "વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોમાં શિસ્ત અને પૂજ્ય ભાવનાનો અભાવ વર્તાય છે. જો આ બે સૂત્રોને નજર સમક્ષ રાખીને પરસ્પર ફરજ બજાવાય તો દરેકને ઉપકારક થાય."

ત્યારપછી દરેક બાળકોએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી શ્રીફળ મૂક્યું.

હાઈસ્કૂલમાંથી નીકળી પૂજ્યશ્રીએ નટવરલાલને ઘેર પગલાં કર્યા અને નટવરલાલનાં વૃદ્ધ માતાજીને દર્શન દીધાં. ત્યારપછી દત્તમંદિરે પધાર્યા. અહીં થોડો સમય રોકાયા. ત્યારપછી પૂજ્યશ્રી ભગત જીનીંગ પ્રેસમાં ગયા. ત્યાં થોડો સમય રોકાઈને અજુપુરા જવા નીકળ્યા. અજુપુરા ડાકોરથી કપડવંજને રસ્તે લગભગ સાતેક માઈલ દૂર આવેલું નાનું ગામડું છે. આ ગામમાં ૨૦૧૯ની ગુરુપૂર્ણિમા કરવાની પૂજ્યશ્રીએ અનુમતિ આપી હતી. અજુપુરામાં ઉત્સવની બધી જ તૈયારીઓ થઈ ગઈ હતી.

માર્ગમાં આવતા હરિપુરામાં નાગજીભાઈ પટેલને ત્યાં પૂજ્યશ્રી થોડું રોકાયા. ત્યાં પાદુકાપૂજન થયું. ત્યારપછી તેઓ અજુપુરા પધાર્યા.

પૂજ્યશ્રીએ એક વખત ગુરુપૂર્ણિમાના સંદર્ભમાં કહેલું, "જ્યારે શિષ્યનું અંતઃકરણ ગુરુભાવથી પુલકિત બની જાય, ભરતીના સમયે જેમ મહાસાગર છલકાઈ જાય, ઊભરાઈ જાય તેમ શિષ્યનું અંતઃકરણ ગુરુભાવથી છલકાઈ જાય ત્યારે એ શિષ્ય માટે 'ગુરુપૂર્ણિમા' જ છે. જ્યારે 'સોતીથી મેં જનમો જનમ સે, ગુરુ શબદાસે જાગી રે' એ પરિસ્થિતિનો અનુભવ થાય ત્યારે શિષ્ય માટે ગુરુપૂર્ણિમા છે અને એવી ગુરુપૂર્ણિમાને દિવસ, ઘડી, વાર, નક્ષત્ર, પળ હોતાં જ નથી. પરંતુ સામાન્ય જનસમાજ માટે એક દિવસ વરસમાં ગુરુનાં સ્મરણ માટે મુકરર કરવામાં આવ્યો છે અને તે અષાઢ સુદી પૂનમ છે. આ દિવસ નક્કી કરવાનો હેતુ કદાચ, ચાતુર્માસના પ્રારંભને અનુલક્ષીને હોઈ શકે. ઠેર ઠેર સાધુ, સંન્યાસીઓ ચાતુર્માસ માટે નિવાસ કરે છે. વર્ષનો ખરો પ્રારંભ પણ તે જ સમયમાં થાય છે અને દાન, ધર્મ વગેરે માટે તહેવારોનો પ્રારંભ પણ એ જ સમયમાં થાય છે. લોકો સામાન્ય રીતે સમય કાઢીને આધ્યાત્મિક પ્રવૃત્તિ તરફ કે ભજન-ભક્તિમાં પરોવાય એવો લૌકિક હેતુ, વ્યાસપૂજનનો એ દિવસ નિર્માણ કરવાની પાછળ હોય એવી કલ્પના કરી શકાય."

આમ ગુરુપૂર્ણિમા ભક્તો માટે અત્યંત મહત્ત્વનો છે.

પૂજ્યશ્રી તા.૫-૭-૬૩ના રોજ અજુપુરા પહોંચ્યા. ગામને ગોદરે પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત થયું. પૂજ્યશ્રીએ ગામની ભાગોળે આવેલા શંકર ભગવાનનું દર્શન કર્યું. ત્યારપછી ગામમાં સરઘસાકારે દેસાઈજીની હવેલી આગળ ગયા. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ આ હવેલીમાં રાખ્યો હતો. માધુભાઈએ સત્કાર કરી પૂજ્યશ્રીને મેડીએ તેડી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન-ભિક્ષા

પરવારી વિશ્રામ લીધો.

સાંજે ત્રણ વાગે દર્શનસત્ર ચાલુ થયું. ડાકોરની ભવન્સ કૉલેજમાં પ્રિન્સિપાલ શ્રી ડૉ. છગનલાલ મહેતા દર્શન માટે આવ્યા. દર્શન કરી થોડો સમય બેઠા અને પૂજ્યશ્રીને ભવન્સ કૉલેજમાં આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું.

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "તા.૭મીએ સવારે આઠેક વાગે આવીશ."

"હું મારા સાથીદારને શનિવારે સાંજે મોકલીશ." કહી મહેતાસાહેબે વિદાય લીધી.

તા.૬-૭-૬૩ના રોજ ગુરુપૂર્ણિમા હતી. આજે ચંદ્રગ્રહણ હતું.

વહેલી સવારથી જ આખું ગામ જાગ્રત થઈ ગયું. "દિગંબરા...દિગંબરા..."ના ઘોષથી નભોમંડળ ગાજતું હતું. દેસાઈજીની હવેલી પૂર્ણપણે કાર્યરત થઈ ગઈ હતી. ગામમાં પ્રભાતફેરી ફરતી હતી. આ જ સમયે દર્શનસત્ર ચાલુ થઈ ગયું.

થોડાં વર્ષો પહેલાં પૂજ્યશ્રી અહીં આવેલા ત્યારે ગામને પાદરે એક ઝૂંપડી બનાવી હતી. ત્યાં તેઓશ્રી રહેલા. એ જ સ્થળે ઝવેરભાઈ વગેરેએ એક પાકી કુટિર બનાવેલી. પાદુકાપૂજનનું આયોજન અહીં કર્યું હતું. ચોગાનમાં વિશાળ મંડપ બાંધ્યો હતો.

પૂજ્યશ્રીને સરઘસાકારે આ સ્થળે લવાયા. રસ્તામાં તેઓએ ઝવેરભાઈને ઘેર પગલાં પાડ્યાં.

પૂજ્યશ્રી કુટિર પર આવ્યા ત્યારે અપાર માનવમેદની ગગનગાજતી 'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત'ની ગર્જના કરી. પૂજ્યશ્રી કુટિરમાં બિરાજ્યા.

બહાર પાદુકાપૂજનનો પ્રારંભ થયો. પૂજનમાં બાલકૃષ્ણ લાભશંકર જોષી, શંકરલાલ નટવરલાલ જોષી, અંબાલાલ પટેલ અને ડાહ્યાભાઈ પટેલ સપત્નિક બેઠા.

પાદુકાપૂજન પૂરું થયું. લોકોએ મહાપ્રસાદ લીધો. બધા પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરી વિદાય થવા લાગ્યા. સાંજનાં ચાર વાગ્યા. એટલે પૂજ્યશ્રીએ આજ્ઞા કરી.

"આ મંડપ ઉઠાવી લો."

કેટલાક લોકોએ તેમ કરવાની આનાકાની કરી એટલે પૂજ્યશ્રીએ ફરીથી કહ્યું-

"મંડપ સત્વરે છોડી નાખો."

અને તરત જ બધા મંડપ છોડવા કાર્યરત થઈ ગયા. એકાદ-બે કલાકમાં તો બધું સાફ થઈ ગયું.

આજે ૬ઠ્ઠી તારીખ હતી. હજુ સુધી વરસાદ આવ્યો ન હતો. લોકો કાગડોળે રાહ જોતા હતા. હજી પણ વરસાદ પડવાનાં કોઈ ચિહ્નો જણાતાં ન હતા. એટલામાં આકાશમાં ધૂળના ગોટેગોટા ઊડવા લાગ્યા. જબરજસ્ત વાવાઝોડું આવ્યું. લોકોના ઘરનાં છાપરાં ઊડી ગયા અને બીજી જ પળે મૂશળધાર વરસાદ તૂટી પડ્યો. ચારે બાજુ પાણી જ પાણી થઈ ગયું. ચારે બાજુ પવન સુસવાટા મારતો હતો. પૂજ્યશ્રીની કુટિરની બારીઓમાંથી ખૂબ વાછંટ અને પવન કુટિરમાં પ્રવેશતો હતો. વાછંટથી પૂજ્યશ્રી બિલકુલ પલળી ગયા. કદાચ આજે ચંદ્રગ્રહણ હતું, તેથી ઈન્દ્રરાજા પૂજ્યશ્રીને સ્નાન કરાવતા હોય. સવારના પાંચ સુધી આ તોફાન ચાલ્યું પૂજ્યશ્રી પાણીથી તરબોળ, ભીને વસ્ત્રે આખી રાત ખુરશીમાં બેસી રહ્યા. પરોઢિયે ચંદ્ર ગ્રહણથી મુક્ત થયો. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કર્યું. સવાર થતાં પહેલાં

વરસાદ બંધ થઈ ગયો. આખા પંથકમાં લીલાલહેર થઈ ગઈ. ખેડૂતોનાં મન મહેંકી ઊઠ્યાં. તેઓ વરસાદની અત્યંત આતુરતાથી રાહ જોતા હતા.

તા.૭-૭-૬૩ના રોજ સવારે પૂજ્યશ્રીએ વિદાય લીધી. ગામલોકો પૂજ્યશ્રીને હરિપુરા સુધી વળાવવા આવ્યા.

ગાડી ડાકોર થઈ ભવન્સ કૉલેજ પર આવી. પૂજ્યશ્રી કૉલેજમાં પધાર્યા. સ્વાગત થયું. પ્રિન્સિપાલ સાહેબે કૉલેજ સંબંધી ટૂંકમાં કહ્યું.

ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીએ આશીર્વચનોમાં કહ્યું :-

"સ્વયામાશીસ્તુ સત્કર્મ—એટલે કોઈપણ સારું કર્મ જાતે જ આશીર્વાદરૂપ છે. જે આચરે છે અને એના પુણ્યયોગથી વધુ સત્કર્મો કરવાનો ઉત્સાહ અને શક્તિ મળે છે. સત્કર્મની કૃતિ, શ્રુતિ અને સંસ્મૃતિ પુણ્યમય છે." આ સંસ્થા શિસ્ત, સંસ્કાર અને સંયમનું ધામ બની રહે. સહકાર્ય, સમન્વય અને સહિષ્ણુતાનું પ્રતીક અને પ્રેરણાસ્રોત નીવડે અને હિંદુ સંસ્કૃતિનું શિક્ષણ, સંરક્ષણ ને સંપ્રસારણનો ગઢ થઈ ભારતની આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિનો ઉજ્જ્વલ ધ્વજ સદાને માટે ઊંચો ફરકતો રાખવામાં બીજી આવી સંસ્થાઓને માર્ગદર્શક નીવડે એવી મારી રણછોડરાયને પ્રાર્થના."

"કોઈપણ સારું કામ પૈસાને અભાવે અટકી પડતું નથી. કાળની સંગીનતાને નિઃસ્વાર્થતા જ એની સુગંધ ચોમેર દૂર દૂર ફેલાવે છે ને ફાવે તેવી દિશામાંથી જોઈતો પૈસો આપમેળે તણાઈ આવે છે. આ સંસ્થાને પણ જોઈતા નાણાં મબલખ પ્રમાણમાં આવી મળશે ને એ ફૂલીફાલીને ટૂંક સમયમાં જ અન્ય સંસ્થાઓને આદર્શરૂપ થઈ પડશે એવો મારો વજ્ર વિશ્વાસ છે."

પૂજ્યશ્રીએ સંબોધન પૂરું કર્યું. કાર્યક્રમ પૂરો થયો.

પૂજ્યશ્રી મહેતાસાહેબને ઘેર ગયા. ત્યાં થોડો સમય ગાળી સ્ટેશન પર આવ્યા. ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રીએ સ્થાન લીધું અને નારેશ્વર જવા રવાના થયા.

નારેશ્વર ધામમાં પ્રવેશી પૂજ્યશ્રીએ શ્રી નારેશ્વર મહાદેવને પ્રણામ કર્યા. પછી પૂ.માજીને પ્રણામ કર્યા. ત્યારબાદ ગુફા આગળ જઈ ગુફાની પ્રદક્ષિણા કરી ગુફાપ્રવેશ કર્યો.

લગભગ સાડડા ચાર માસનો લાંબો પ્રવાસ પૂજ્યશ્રી તા.૭-૭-૬૩ના રોજ પૂરો કર્યો.

હંમેશાં ભક્તોનાં હિતની જ શુભેચ્છા સેવતા પૂજ્યશ્રીએ અસ્વસ્થતા ઘેરી વળેલી હોવા છતાં અનેક અગવડતાઓનો સામનો કરી, ભક્તોને સંતોષવા માટે અસ્ખલિત પ્રવાસ કર્યો અનેકવિધ લીલાઓ કરી, દત્તમંત્રને ગૂજરાત-સૌરાષ્ટ્રને ગામડે ગામડે ગાજતો કર્યો અને પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવાની અદમ્ય ઇચ્છા ધરાવનાર ભક્તોની ભાવના સંતોષી.

* શ્રી જમીઅતરામ નરભેરામ અધ્વર્યુ (વકીલ)ના "પ્રવાસી અવધૂત" પુષ્પ ૧લું, પાના નં. ૯૮માં પૂ. વાસુદેવાનંદ સ્વામીની આરસની મૂર્તિ નવસારી તાલુકાના સીસોદરા ગામે તા.૫-૬-'૬૨ના રોજ આવી હતી. ત્યાંથી મૂર્તિ ગરુડેશ્વર ગઈ હતી. જ્યારે પૂ. બી. એન. દેવના જણાવ્યા પ્રમાણે પૂ. સ્વામીજીની મૂર્તિ નારેશ્વર આવેલી.

○ ○ ○

૨૧

કરુણાસાગર

કરુણાસાગર શ્રી ગુરુ ભક્તતણા પ્રતિપાળ
ભવસાગર સંતપ્તને ઉધ્ધરતા તત્કાળ

પૂજ્યશ્રીએ લોકોના શ્રેય માટે પોતાના સ્વાસ્થ્યની પરવા કર્યા વગર અત્યંત ઘનિષ્ટ પ્રવાસો કર્યા. પોતે ભક્તોને આપેલાં વચનોનું પાલન કરવા માટે તાપ, તડકો, ઠંડી, વરસાદ, અગવડતાઓ વગેરે વેઠીને દૂર દૂરના ગામડે અને ખેતરોમાં પણ ગયા.

સંતોની પ્રવૃત્તિ અને દૃષ્ટિ પરોપકાર માટે જ હોય છે. તેઓ જગતને માત્ર આપે જ છે અને જે તે ભક્તની પાત્રતાને સમજી, પારખીને આત્મોન્નતિને માર્ગે વાળે છે. આપણા જેવા સામાન્ય માનવીનું જીવન સ્વ માટે હોય છે. સંતોના હૃદયમાં પ્રાણીમાત્ર માટે કરુણા હોય છે, પ્રેમ હોય છે. દુઃખીઓ પ્રતિ દયા હોય છે અને તેમના વિરોધીઓ તરફ ઉપેક્ષાવૃત્તિ હોવા ઉપરાંત હમદર્દી હોય છે. તેઓ રાગદ્વેષથી દૂર રહી પરમાનંદમાં રાચે છે. તેઓ માયા, મોહ, મમતા વગેરેથી દૂર રહી આત્મોન્નતિમાં અવિરતપણે રત રહે છે. તેઓ સ્વભાવથી જ જ્ઞાની, ત્યાગી અને પ્રેમાળ હોય છે.

પૂજ્યશ્રીને પ્રવાસનો ખૂબ થાક લાગ્યો હતો. તેમને આરામની ખૂબ જરૂર હતી. જોકે દર્શનાર્થીઓ તેમને શાંતિથી આરામ કરવા દેવાના મૂડમાં ન હતા. થોડો ઘણો આરામ થયો ના થયો ત્યાં તો પૂજ્યશ્રીની ૬૬મી જન્મજયંતી આવી.

આ વખતે ખેડા જિલ્લાના નવાગામના ભક્તો ખૂબ આગ્રહભરી વિનંતી કરી ગયેલા. પૂજ્યશ્રી જન્મજયંતી નિમિત્તે સમયસર નવાગામ પહોંચી ગયા.

ધરમપુરવાળા સંગીતસમ્રાટ દોસ્ત મહંમદ પણ આવવાના હતા. તેમને સત્કારવા માટે પૂજ્યશ્રીએ થોડા પાઘડી પહેરેલા બ્રાહ્મણો અમદાવાદ મોકલ્યા. દોસ્ત મહંમદ અને તેમની મંડળી નવાગામ આવી.

જયંતીની વહેલી પરોઢે દોસ્ત મહંમદે રાગ ભૈરવી છેડ્યો. પૂજ્યશ્રીને અતિપ્રિય એવી — 'જય જય શિવશંકર'વાળી સ્તુતિ ગાવા માંડી. પૂજ્યશ્રીએ તે સાંભળી તેમણે ત્યાં હાજર રહેલા એક ભક્તને કહ્યું, "આ દોસ્તની કેસેટ વાગે છે?"

ભક્તે કહ્યું : "ના બાપજી, એ પોતે ગાય છે."

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "એમને અહીં લઈ આવો."

દોસ્ત મહંમદની મંડળીએ લગભગ દોઢ કલાક સુધી રાગ ભૈરવ ગાયો. એટલામાં બ્રાહ્મણો વેદઘોષ માટે આવ્યા. એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "આજે મારી જન્મજયંતી કુરાને શરીફથી શરૂ થઈ. અહીં સાડાચાર વાગ્યાથી ભગવાનને ખાનસાહેબ પોકારે છે. તમે બધા કેમ અત્યારે આવ્યા ?

બધા હસી પડ્યા. પૂજ્યશ્રીએ ખાનસાહેબ પાસે બીજા ભજનો ગવડાવ્યાં. તે કાર્યક્રમ લગભગ આઠ વાગ્યા સુધી ચાલ્યો.

બપોરે પાદુકાપૂજન ચાલતું હતું ત્યાં પૂજ્યશ્રીએ ખાનસાહેબને ફરી બોલાવ્યા અને કહ્યું, "ભાઈ, 'મતવાલી પિયાકે દિદાર પાયે'વાળું ભજન ગાવ."

ખાનસાહેબે ખૂબ જ ભાવવાહી લઢણમાં ભજન ગાયું.

આમ ૬૬મી જન્મજયંતી સંવત ૨૦૨૦ની કારતક સુદ નોમને દિવસે ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવાઈ. સમારંભને અંતે પૂજ્યશ્રીએ ભક્તોને જ્ઞાનામૃતથી તરબોળ કરી દીધા. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"પ્યારા આત્મસ્વરૂપો !

હું નથી કીર્તનકાર કે નથી વ્યાખ્યાનકાર, નથી લેખક કે નથી ઉપદેશક, નથી શાસ્ત્રી કે નથી પંડિત, નથી પ્રવચન કરતાં આવડતું કે ભાષણ કરતાં, છતાં તમારા શુદ્ધ પ્રેમથી આકર્ષાઈને આવ્યો તો છું જ. તમારે બારણે દેશને ભારરૂપ મનાતી એક જમાતની મામૂલી વ્યક્તિ તરીકે !"

"જેની પાસે સામર્થ્ય ને ઐશ્વર્યમાં માત્ર મીંડું છે તેવા અકિંચન અવધૂત પાછળ ફાંફાં મારવાનું છોડી દઈ આત્મામાં જેટલા જલદી સ્થિર થાઓ તેટલું તમારે ને મારે બન્ને માટે શ્રેયસ્કર છે.

"અવધૂત તમને કહે છે કે, હે સુખાર્થી માનવો ! સુખને માટે જ્યાં ત્યાં વલખાં મારવાં છોડી દઈ એ અનંતના સુખસાગરને પકડો. એક અડધો કલાક પણ એ અનંત સુખના અધિષ્ઠાન સ્વરૂપ પરમાત્મા માટે ગાળો તો પસ્તાવાનું નહીં રહે. બાકી રામને છોડી સીતાનું હરણ કરવા મથનાર ઈશ્વરને વીસરી ઐશ્વર્યની પાછળ દોડનારની ગતિ તો અંતે રાવણ જેવી જ થવાની છે."

"કોઈને એમ થાય કે પ્રભુનું જેમ વધુ ભજન કરીએ તેમ વધુ દુઃખો આવે છે. આવું સાંભળીને હસવું આવે છે. જેની પાસે જે વસ્તુ હોય તે જ બીજાને આપી શકે છે. સૂર્યની પાસે અંધકાર માંગો તો પણ તે ઓસડ પૂરતોય મળે ખરો ? અંધકાર એણે જોયો નથી. એની પાસે છે નહીં. અક્ષય સુખનું નિધાન જેની પાસે છે એની પાસે દુઃખ છે ક્યાં કે એ તમને આપે ?"

"હું જ્યાં જ્યાં જાઉં છું ત્યાં ત્યાં લોકો પૂછે છે, 'આપનો કાર્યક્રમ શો ? કથાનો સમય ક્યારે રાખ્યો છે ?' પણ ગંગાજીનો કાર્યક્રમ શો ? વિશ્વકલ્યાણ માટે નિત્ય, નિરંતર, નિરપેક્ષ, વિશુદ્ધ ભાવે વહ્યા કરવું તે જ. કોઈ તેના જળમાંથી માછલા પકડે, કોઈ નૌકાવિહાર કરે, કોઈ નહેરો કાઢે વગેરે કરે. પરંતુ આમાં ગંગાને કાંઈ કરવાનું જ નથી. તે જ રીતે સાચા સંત કે સાધુનું પણ તેમ જ છે. પોતાની બધી ઊર્મિઓ સમાવી દઈએ શાન્તિબ્રહ્મ બનેલો હોય છે. આત્મક્રીડ, આત્મતૃપ્ત હોવાથી એને કાંઈ કરવાનું નથી. છતાં રખે એમ માનતા કે એ કાંઈ કરતો નથી ને નિદ્રાલસ્ય પ્રમાદિની તામસ સોડમાં પથ્થરની જેમ પડી રહે છે. એ કર્મ નોંતરતો નથી, છતાં સહજભાવે સામે આવી પડે તેનાથી દૂર ભાગતો નથી. કર્તાપણાનો અહંભાવ રાખ્યા વગર નિષ્કામતાથી ફળની આશા રાખ્યા વગર નિયતિએ મોકલેલ કર્મ કરે છે. એનું અનુસ્મરણ ઊઠતાં પહેલાં જ વિસારી આત્મલીન થઈ જાય છે. સૂર્ય આમ તો કાંઈ કરતો નથી અને છતાંય સર્વ કાંઈ કરતો નથી શું ?' એમ જ સંત પણ પોતાની આજુબાજુની સૃષ્ટિમાં અનેક અકર્મ કર્મનું પ્રેરણાસ્રોત છે. અનંતતામાં રહેતો હોવાથી એ સમયનો ગુલામ નથી. એનો મૂકવાક્ પ્રવાહ નિરંતર ચાલતો હોય છે અનેક જીભથી બોલતો હોય છે. હાથ, પગ, દૃષ્ટિ, શ્વાસ અરે રોમેરોમમાંથી એનો વાગ્ધોધ વહ્યો જ જાય છે. એની આડીઅવળી વાતોમાં પણ શાસ્ત્રોનાં રહસ્યો ભર્યાં જ હોય છે. એ સાંભળવાને કાન અને નિષ્ઠા માત્ર જોઈએ. ગંગાજીમાં અગાધ જળ ભરેલું છે. જે જેવું પાત્ર લઈ જાય તેવું તેને મળે ને ફૂટેલો ઘડો લઈ જાય તો નિરાશ થવું પડે."

"પુણ્ય કર્મનું કે સત્કર્મનું ફળ સુખ તે બધાને જોઈએ છે. પણ સત્કર્મ કરવાની વૃત્તિ ભાગ્યે જ કોઈને થાય છે. પાપ કે દુષ્કર્મનું ફળ દુઃખ તે કોઈનેય જોઈતું નથી. પણ દુષ્કર્મ કરવામાં તો બધા હોંસાતૂસીથી આગળ થાય છે."

"લાભ જોઈએ છે ને કામ કરવું નથી. ગરીબમાં ગરીબ માણસને પણ શ્રીમંત જેટલો એશઆરામ જોઈએ છે. કષ્ટ ઉઠાવવું નથી. કર્મ કે તપ કરવું નથી ને ફળ જોઈએ છે. ઉત્તમમાં ઉત્તમ વાવવું નથી ને મબલખ લણવું છે. ભગવાન કહે છે :

"કર્મણ્યે વાધિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન"

"હે માનવી, ભાગે આવે તે કર્મ કર્યે જા ને ફળ તરફ દૃષ્ટિ ના રાખ. પરંતુ મનુષ્યને તો વાવ્યા વગર જ લણવું છે. આપણાં સુખ-દુઃખો માટે આપણે પોતે-આપણાં કર્મો જ જવાબદાર છે. બેશક, કંઈક દુઃખો માટે સામાજિક પરિસ્થિતિ જવાબદાર છે, પણ એવા સમાજના નિર્માણ માટે આપણે જવાબદાર નથી ? આપણે સુધરીએ, આપણા દોષો દૂર કરીએ તો સમાજ જરૂર સુધરે."

"બીજી તરફ કેટલાક ધાર્મિક કહેવડાવતા લોકો ધર્મ કે આધ્યાત્મને નામે ભૌતિક વિકાસને ગાળો ભાંડે છે. પણ ભૌતિકતાના સહારા વગર ધર્મ કે આધ્યાત્મ માત્ર જીભને ટેરવે ને કાગળિયા ઉપર જ રહેવાનું છે. શરીર વગરનો આત્મા કાંઈ જ કરનાર નથી. પણ આત્મા વગરનું શરીર, આધ્યાત્મ વગરની ભૌતિકતા, ગંધાઈ ઊઠવાનું છે. ગંધાઈ રહ્યું છે. માટે ભગવદધિષ્ઠાન વગરની જગત્સુધારાની સર્વ વાતો વંધ્યાની સુવાવડના મનસૂબા માફક નિષ્ફળ જવાની છે. એક તરફ ઠેઠ ઈશ્વરના ઇનકાર સુધીની ગર્જના કરનાર સ્વયંમન્ય ઉન્મત વિશ્વાસસુધારકોની આ દિશા છે, તો બીજી તરફ હાથમાં કે ગળામાં માળા લઈ ભગવાનની હૃદયહીન માત્ર મૌખિક બાંગ પોકારનાર કહેવાતા

ધાર્મિક લોકોની બીજી દિશા છે.''

''જેમ દાનમાં જમણા હાથે કરેલું ડાબો હાથ ન જાણે એ સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે; નહીં તો અહમ્ વધે ને અધઃપતન સામું ધસે, એવી જ રીતે પોતાના ધાર્મિક સાધનને જાહેર પ્રદર્શનનું રૂપ આપી સોંઘી સિદ્ધિની શોધમાં દંભાદિ આસુરી સંપત્તિના અખાડા તરફ ઘસડાઈ જઈ, વિનાશના ગર્તમાં, અધઃપતન પામી નાશ પામવાનો સંભવ કંઈ ઓછો નથી.''

''પોતાને આપેલી સંપત્તિથી કોઈ પણ પ્રાણીની આંતરડી ઠારવી તેનું નામ ઈશ્વરપૂજન છે. ને એવી એક પણ વ્યક્તિ નહીં મળે કે જેને પરમાત્માએ કાંઈ જ સંપત્તિ બક્ષી ન હોય !''

''પ્યારા આત્મસ્વરૂપો, વધુ શું કહું ? આખા વિશ્વને ગુરુ માનનાર અવધૂત દરેક વસ્તુ, દરેક શબ્દ, અરે દરેક અક્ષરમાંથી બોધકણિકા મેળવી એ અનંત કણિકારાશિના રસાસ્વાદમાં તલ્લીન બની મસ્ત રહે છે.''

''આયુષ્ય ચંચળ છે. એક દિવસ એ ઓચિંતાનું નાશ પામવાનું છે. માટે જે કાંઈ કરવાનું હોય તે કાળની રાહ જોયા વગર એકદમ હાથ ધર્યે જ છૂટકો.''

''ધનનો ફાવે તેટલો સંગ્રહ કરો, એક દિવસ એ ભૂતકાળનો બની જવાનો છે. અંતકાળે એક કોડી પણ સાથે આવવાની નથી. માટે નાવમાં ભરાયેલા પાણીની માફક એને ઉલેચે જ રાખો, નહીં તો એ જીવનનૌકાને ડુબાડી દેશે.''

''એ ધનથી ખરીદાયેલા સર્વ ભોગો ને ભોગસાધનો પણ કાયમના નથી ટકવાના. એ શરીર અને ઇન્દ્રિયોને નિચોવીને કૂચા કરી ફેંકી દેશે. માટે એ પહેલાં જ એક માત્ર અવિનાશી ને સદા સાથે રહેનાર ધર્મનો જ પુણ્યબળ ને સત્કર્મનો જ સંગ્રહ કરો ને સુખી થાઓ.''

''સર્વ પ્રકારના વાદથી દૂર રહો. કારણ કે એવા વાદ-વિવાદોથી વેરનો અગ્નિ ભભૂકી ઊઠે છે ને પરસ્પર રહેલા સ્નેહધાગાને બાળી નાંખે છે ને જીવન સ્નેહશૂન્ય અકારું બની જાય છે. એવા વિસંવાદો દૂર કરી સત્ય એવા ધર્મનો જ સંગ્રહ કરો.''

''ભૌતિક વસ્તુઓનો લોભ, એ જ પાપનું મૂળ છે. લોભનો ત્યાગ કરો. પ્રામાણિક ઉદ્યમથી જે મળે તે પરમાત્માના બાળકો પ્રતિ વહેંચી સંતોષથી ભોગવો.''

''વળી ''નવાગામ''ના પહેલાં અને છેલ્લા અક્ષરો 'નમ' શું કહે છે ? અહંકાર બાજુએ મૂકી પરમાત્મ ભાવે પ્રાણીમાત્રને નમો. નમન કરો. વચલા અક્ષરો 'વાગ' શું કહે છે ? મરાઠીમાં વાગનો અર્થ 'વર્તનકર' એ થાય છે. માટે વિફળ વાચાળતા છોડી જેવું બોલો તેવું ચાલો. વૃત્તિ, વાણી ને વર્તનમાં એકતા રાખો. મનમાં એક વચનમાં બીજું ને વર્તનમાં કંઈક ત્રીજું જ, એ દુરાત્માની રીત છે અને મનમાં એક વચનમાં એક અને વર્તનમાં પણ એક, તે મહાત્માનું લક્ષણ છે.''

''તમે બધા એકદિલ, એકવાક્ ને એકવર્તન થાઓ એવું ઇચ્છું છું. આવી એકદિલી, એકતા ને ઉત્સાહ રહો ને વૃદ્ધિમંત થાઓ એવું અંતર્યામી પરમાત્મા પાસે માંગુ છું.

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ''

પૂજ્યશ્રીએ અણમોલ આદેશ આપ્યો. નવાગામમાં એકઠા થયેલા ભક્ત સમુદાયે એકચિત્તે સાંભળ્યો અને કાંઈક જીવનમાં ઉતારવાની ભાવના દૃઢ કરી પૂજ્યશ્રીને હૃદયપૂર્વક નમન કરી મહાપ્રસાદ લેવા રસોડા તરફ રવાના થયા.

કાર્યક્રમ પૂર્ણ થતાં પૂજ્યશ્રી મુકામે પધાર્યા.

પોર ગામમાં ચંદુલાલ નામના એક બ્રાહ્મણ રહેતા હતા. તેઓ પૂજ્યશ્રીના પરમ ભક્ત હતા. એક વખત તેમને પેટમાં સખત દુખાવો થયો. પેટમાં ખૂબ ગડગડાટ થાય. અન્ન પચે નહીં. કાચો ગંધાતો મળ ઊતરે. તેમના પેટમાં શૂળ વાગતી હોય તેમ લાગે. તેઓ એકદમ બેચેન થઈ ગયા. ડૉક્ટરો અને વૈદ્યની તેમણે દવા કરી. પરંતુ કાંઈ ફેર પડ્યો નહીં. થોડાક જ દિવસમાં તેમનું શરીર સુકાઈ ગયું. આંખો ઊંડી ઊતરી ગઈ, જીભનો સ્વાદ ચાલ્યો ગયો અને ઊંઘ ઊડી ગઈ. એક દિવસ આખી રાત પાસાં ઘસીને તેઓ ખૂબ નિરાશ થઈ ગયા. તેમને થયું કે આ બીમારી મારો પ્રાણ લઈને જશે. આ વિચારે તેમની આંખોમાંથી આંસુ ટપકી પડ્યાં. તેઓ એકદમ નિરાશ થઈ ગયા. ઘણા સારા ડૉક્ટરોને બતાવવા છતાં બીમારી મટતી જ ન હતી. દરમિયાનમાં નાઇટલેમ્પના આછા પ્રકાશમાં સામી ભીંત ઉપર લટકતી પૂજ્યશ્રીની છબી ઉપર તેમની નજર પડી. પૂજ્યશ્રીનો જમણો હાથ અભયપદના પ્રતીક સમો ઊંચો હતો. તેઓશ્રીનું મુખારવિંદ એકદમ દેદીપ્યમાન અને હસતું હતું. એક જ પળમાં તેમને સાંત્વન મળી ગયું. તેમને થયું કે 'મારે માથે આવા સમર્થ સંત છે તો મારે ચિંતા કરવાની જરૂર જ ક્યાં છે ? અત્યાર સુધી હું નાહકનો રખડ્યો.'

બીજે દિવસે સવારે તૈયાર થઈ તેઓ નારેશ્વર જવા નીકળી ગયા. રસ્તામાં ખબર પડી કે પૂજ્યશ્રી દત્તજયંતી નિમિત્તે સુરાશામળ ગામમાં ગયા છે. એ બ્રાહ્મણ ફળ-પુષ્પો લઈ સીધો સુરાશામળ પહોંચી ગયા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી ફળ-પુષ્પો ચરણોમાં મૂક્યાં. એક પળ માટે પૂજ્યશ્રીની દૃષ્ટિ તેમની ઉપર પડી અને ચંદુલાલની આંખમાં આંસુ ઊભરાયાં. પછી તેઓ બોલ્યા, ''પ્રભુ, હવે બચાવો, મારા પ્રાણ હવે નહીં ટકે.'' એમ કહી ચંદુલાલે પોતાની બધી તકલીફો જણાવી દીધી.

પૂજ્યશ્રી મરક મરક હસવા લાગ્યા. પછી બોલ્યા, ''ચંદુ, આટલામાં ગભરાય છે ? આ તો માત્ર અજીર્ણ છે. એમ કર, રોજ સવારે એક લીંબુ એક પ્યાલા ગરમ પાણીમાં નિચોવીને પી જવું. પછી બે-ત્રણ કલાક કાંઈ લેવું નહીં. આમ એક અઠવાડિયું કર. મટી જશે. સાથે દત્તનામ સંકીર્તન કરજે.''

૧૯૬૪નો મે માસ ચાલતો હતો. અમદાવાદના ઈશ્વરભાઈ પટેલ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવેલા. એક દિવસ રોકાઈ બીજે દિવસે બસ દ્વારા પાછા વળવાનું હતું. નર્મદાસ્નાન કરીને ઈશ્વરભાઈ આવતા હતા. એટલામાં એક ખટારાવાળો બૂમો મારતો હતો, ''કરજણ ચાલો, કરજણ...'' ઈશ્વરભાઈને થયું કે ખટારામાં નીકળી જઈશ તો વહેલા પહોંચાશે. એટલે તેઓ દોડ્યા પૂજ્યશ્રીની કુટિરે. પૂજ્યશ્રીને પગે લાગી બોલ્યા : ''બાપજી, હું જાઉં છું.''

''કેવી રીતે જશો ?''

"ખટારો બહાર ઊભો છે..."

"ખાનગી વાહનોનો કોઈ ભરોસો નહીં. અધવચ્ચે રખડાવે નહીં તો સારું."

પૂજ્યશ્રીના આ પ્રકારનાં વચનોને અવગણીને ઈશ્વરભાઈ ખટારામાં બેસી ગયા. ખટારો લીલોડથી થોડે આગળ ગયો હશે ત્યાં તો તેની ક્રૅંક તૂટી ગઈ. ખટારો ત્યાં જ અટકી ગયો. ભયંકર ગરમી હતી. ખટારો આગળ જાય તેમ નહોતો. ઈશ્વરભાઈને પૂજ્યશ્રીના વચન યાદ આવી ગયા. તેમણે મનોમન પૂજ્યશ્રીને વંદન કર્યા અને નારેશ્વર તરફ ચાલવા માંડ્યું. બરાબર બપોરે એક વાગે તેઓ નારેશ્વર આવ્યા. સીધા નર્મદામાં પડ્યા અને બરાબર દોઢેક કલાકે બહાર આવ્યા.

સાંજે ચારેક વાગે પૂજ્યશ્રી ગુફા પાસે બેઠા હતા. ઈશ્વરભાઈએ આવીને પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રી મલકાતા મલકાતા બોલ્યા : "કેમ, જઈ આવ્યા કરજણ ?"

"બાપજી, ખટારો બગડ્યો એટલે હું ચાલતો પાછો ફર્યો."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "અમારું કોણ માને ? એ તો ભગવાન દયાળુ છે કે એમણે બચાવ્યા. ખટારો ઊંધો પડ્યો હોત તો કોણ બચાવત ?"

ઈશ્વરભાઈ ચૂપચાપ પૂજ્યશ્રીની સામે બેસી ગયા. બીજે દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞા લઈ અમદાવાદ જવા નીકળી ગયા.

એક વખત પૂજ્યશ્રી અમદાવાદ આવ્યા. પૂજ્યશ્રીની શોભાયાત્રા નીકળી. પૂજ્યશ્રીની બગી પાછળ મંગળ ગીતો ગાતી સ્ત્રીવર્ગનો ઉલ્લાસ માતો નહોતો. પુરુષવર્ગ આનંદમાં આવી ઊલટભેર નાચતો હતો. છેક આગળ બૅન્ડ-વાજાંવાળા ભજનોની મધૂર ધૂનો વગાડતા હતા. થોડી થોડી વારે 'ગુરુદેવ દત્ત'ના ઘોષથી ગગન ગાજતું હતું.

શોભાયાત્રા રિલીફરોડ ઉપર મણીલાલ મેન્સન સુધી આવી. એક બાઈ સુંવાળી ગુંથેલી ઊનની ટોપી લાવી, પૂજ્યશ્રીને સાદર કરી. પૂજ્યશ્રીએ પહેરેલી ટોપી કાઢી નાખી ઊનની ટોપી પહેરી.

ધનાસુથારની પોળ આવતા એક બેને સૂતળીની ગૂંથેલી ટોપી આપી તે પૂજ્યશ્રીએ પહેરી. ત્યાંથી આગળ રતનપોળના નાકા આગળ એક બહેને કોડીઓથી ગુંથેલી ટોપી સાદર કરી. પૂજ્યશ્રીએ સૂતળીની ટોપી કાઢી કોડીઓની ટોપી પહેરી અને તે જ પળે એક પ્રચંડ ઘોષ થયો, "બોલો કપર્દીશ્વર મહારાજ કી જય." આમ બીજી ત્રણ-ચાર ટોપીઓ બદલાઈ ગઈ.

એક વકીલસાહેબ જે શોભાયાત્રામાં જોડાયા હતા તેમને મશ્કરી સૂઝી. તેમને કદાચ એમ થયું કે 'આ મહારાજ સારી સારી ટોપીઓ પહેરે છે. જોઉં તો ખરો કે ખરેખર એ ટોપી સિવાય બીજું કાંઈ પણ માથા પર મૂકે છે કે નહીં ?' તે આગળ-પાછળ તપાસ કરી અને એક કુંભારને ત્યાંથી તાવડી લઈ આવ્યો. આ દરમિયાન શોભાયાત્રા વીજળીઘર આગળ આવી ગઈ. વકીલસાહેબ પૂજ્યશ્રીની બગી પાસે પહોંચી ગયા અને પૂજ્યશ્રીને તાવડી સાદર અર્પણ કરી. પૂજ્યશ્રીએ એકદમ નિર્લેપભાવે માથે મૂકેલી ટોપી ઉતારી દઈ તાવડી માથા પર મૂકી. તેમના મોં પર અણગમાનો કે બીજો કોઈ ભાવ આવ્યો નહીં.

સૌ પ્રથમ તો ભક્તોને આ જોઈ આઘાત લાગ્યો. વકીલસાહેબ પર ગુસ્સો આવ્યો. પરંતુ પૂજ્યશ્રીની નિર્લેપતા જોઈ મનોમન તેમને વંદી રહ્યા. કોઈ પણ ભક્તે વકીલસાહેબને એક શબ્દ પણ ના કહ્યો.

વકીલને પોતાના આ હીન કૃત્યથી દુઃખ થયું અને મનોમન પોતાના ગુનાનો પસ્તાવો કરવા લાગ્યો. પૂજ્યશ્રીને તો માથા પર સોનાનો મુગટ મૂકો કે કાંટાળો તાજ બન્ને સરખું હતું.

સં.૨૦૨૦ની ગુરુપૂર્ણિમા પછી નવસારી પાસેના હાંસાપુર ગામના રતુભાઈ વશી પૂજ્યશ્રીની ૬૭મી જન્મજયંતીની ઉજવણી માટે આમંત્રણ આપવા આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ આનાકાની પછી સંમતિ આપી.

રતુભાઈની મંડળી રાત રોકાઈ સવારે હાંસાપુર તરફ ગઈ. હાંસાપુરમાં આ શુભ સમાચાર મળતાં જ આખા ગામમાં જબરજસ્ત આનંદનો વંટોળ ઊઠ્યો. આજુબાજુનાં ગામો અને શહેરોમાં પણ વાયુવેગે સમાચાર પહોંચી ગયા. હાંસાપુરના અને આજુબાજુના આગળ પડતા ગૃહસ્થોની એક સભા હાંસાપુરમાં ભરાઈ. સભામાં ખૂબ આનંદ-ઉલ્લાસ સાથે નક્કી થયું કે, આજ સુધી ક્યારેય ના ઉજવાઈ હોય તેવી અદ્વિતીય રંગજયંતી હાંસાપુરમાં ઉજવવી.

વિવિધ સમિતિઓ રચાઈ ગઈ અને બધા પોતાનાં સઘળાં કામ બાજુએ મૂકી ૬૭મી રંગજયંતીની ઉજવણીની તૈયારીઓમાં રત થઈ ગયા. રતુભાઈના ઘરનાં અને ગામનાં લોકો તો જાણે પોતાના એકના એક લાડકવાયા છોકરાનાં લગ્ન લેવાના હોય તેમ આનંદઘેલા થઈ ગયાં. ચારેબાજુ એવી હવા ફેલાઈ ગઈ હતી કે, આ વખતની રંગજયંતી 'ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ' જેવી થશે. બધા જ આ મંગલ ઉત્સવની કાગડોળે રાહ જોવા લાગ્યા.

પરંતુ ભગવાનને કાંઈ બીજું જ મંજૂર હતું. ઈ.સ. ૧૯૬૪ના ઑગષ્ટ-સપ્ટેમ્બરમાં કેટલાક રાજકીય કારણોસર મોંઘવારીની કારમી ભીંસ આવી. રોજિંદી જીવન-જરૂરિયાતની ચીજ-વસ્તુઓના ભાવ આસમાને આંબી ગયા. તેલ, અનાજ, કેરોસીન જેવી વસ્તુઓ માટે લોકો વલખાં મારવા લાગ્યાં. પાશેર તેલ માટે કે લિટર કેરોસીન માટે કલાકો સુધી કતારમાં ઊભા રહેવું પડતું અને ત્યાર પછી પણ ચીજ મળે જ તેની ખાતરી નહીં. દિવાળી નજીક આવતી હતી અને લોકોના હૈયામાં અને પેટમાં હોળી સળગતી હતી. નાની સરખી વસ્તુ માટે હાથમાં પૈસા હોય તોય લોકો રાન-રાન રખડતા હતા. જનજીવન અત્યંત ત્રસ્ત, વ્યગ્ર અને અછતગ્રસ્ત થઈ ગયું હતું.

પૂજ્યશ્રીને થયું કે 'લોકો કણ-કણ માટે વલખાં મારે છે ત્યારે મારી જન્મજયંતીને નામે હજારો-લાખો રૂપિયાનો ધુમાડો થઈ જશે. જો આમ થાય તો એક મોટો ગુનો મારે નામે ચઢી જાય. કોઈ પણ સંજોગોમાં આવતી જન્મજયંતી ઉજવાવી ના જોઈએ.

અને તે જ પળે પૂજ્યશ્રીએ પોતાનો નિર્ણય મોદીકાકાને જણાવી દીધો અને સૂચના આપી કે 'હાંસાપુર કાગળ લખી નાંખો.'

આ વાત જાણતા હાંસાપુર અને આજુબાજુનાં ગામલોકોને ખૂબ દુઃખ થયું. પરંતુ

આ નિર્ણય પાછળની પૂજ્યશ્રીની ભાવનાને અવલોકીને બધાએ એઓશ્રીનો આદેશ શિરોમાન્ય લેખ્યો.

પૂજ્યશ્રીએ બીજા કોઈ પણ જયંતી માટે દબાણ ના કરે એ માટે તે દિવસે નારેશ્વરમાં પણ નહીં રહેવું એવો નિર્ણય કરી દીધો. વળી પૂજ્યશ્રી જો નારેશ્વર હોય તો ઘણા બધા લોકો નારેશ્વર દોડી આવે અને આ રીતે પૈસા અને શરીરથી ખુવાર થાય.

તા.૧૪-૧૦-૧૯૬૪ને બુધવારના રોજ સવારે પૂજ્યશ્રીની તબિયત ઓચિંતી બગડી. તેમને ડાબા અંગનો લકવો થઈ ગયો. ડાબો હાથ અને પગ બન્ને લગભગ કામ કરતાં બંધ થઈ ગયા. વધુમાં લોહી ઓછું થઈ ગયું. ભૂખ મરી ગઈ. તે જ દિવસે ભાદરણના શંકરભાઈ, વલસાડના સિવીલ જજ મહેતા સાહેબ તથા સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. પૂજ્યશ્રીની તબિયત બરાબર નથી, એવું જાણીને તે બધા પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી ઊઠવા લાગ્યા. પરંતુ પૂજ્યશ્રીએ તેમને બેસાડ્યા અને લગભગ દોઢ કલાક સુધી હસ્યા, વિનોદભરી વાતો કરી.

ગમે તેવી વિકટ પરિસ્થિતિ પણ પૂજ્યશ્રીને ડગાવી શકતી નહીં. ગમે તેવા કપરા સંજોગોમાં પણ તેઓ આનંદમગ્ન જ રહેતા. પોતાને લકવો થયો છે, તેની જાહેરાત નહીં કરવાની કડક સૂચના તેમણે ભક્તોને આપી દીધી. આમ છતાં કર્ણોપકર્ણ ભક્તોને જાણ થવા લાગી. એટલે સ્થાનમાં ભક્તો ઊમટી પડ્યા. સ્થાન આખો દિવસ ભરેલું જ રહેવા લાગ્યું. બધા ભક્તોના મોં પર પૂજ્યશ્રીના સ્વાસ્થ્યની ચિંતા ડોકાતી હતી.

પૂજ્યશ્રી ગમે તેવી માંદગીમાં પણ દવા લેતાં જ નહીં. ભક્તોને ચિંતા ના થાય તે માટે તેઓ ગુફાની બહાર જ બેસતા અને ભક્તો પાસે આનંદ-વિનોદ કરતા.

સંવત ૨૦૨૦ના બેસતા વર્ષે પણ તેઓ અત્યંત અશક્ત હોવા છતાં દર સાલની માફક કાવડ લીધી અને લંઘાતા લંઘાતા નદી તરફ ચાલી નીકળ્યા. ભક્તોએ ખૂબ રોક્યા. પરંતુ નદીનો ઢાળ ચઢી ગયા અને તે પાણી પૂજ્ય માજીના પાણિયારા પર મૂકેલા ઘડામાં રેડ્યું. ત્યાર પછી બહાર આવી ખુરસીમાં બેઠા. તેમણે મોદીકાકાને બોલાવ્યા અને કહ્યું, "મોદી, જયંતીને આગલે દિવસે હું કોઈ અજ્ઞાત સ્થળે ચાલ્યો જઈશ."

મોદી અવાક થઈ ગયા. થોડી વાર પછી કળ વળી એટલે બોલ્યા, "બાપજી, આપની તબિયત ખૂબ અસ્વસ્થ છે. આ પરિસ્થિતિમાં આપ કેવી રીતે બહાર જઈ શકશો ?"

અને બાપજી જાણે એકદમ સ્વસ્થ હોય તેમ ખડખડાટ હસી પડ્યા અને બોલ્યા :

"મોદી, અવધૂત ક્યારેય અસ્વસ્થ નથી હોતો." મોદીકાકા બધું જ જાણતા હતા એટલે મૌન રહ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ વાતનો તંતુ જોડ્યો : "મારો આ પ્રવાસ એકદમ ગુપ્ત રાખવાનો છે. ભક્તો જે પૂછે તેમને એટલું જ કહેવાનું કે હું જયંતીને દિવસે નારેશ્વર નથી. બધાને એમ કહેજો કે આ વખતે જયંતીને દિવસે બાપજીને તડીપાર કરવામાં આવ્યા છે." એમ કહીને એ ખૂબ હસ્યા.

થોડી વાર પછી ટોઠીદરાના મહીજી ભગત પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. તેઓ પ્રણામ

કરી પૂજ્યશ્રીની સામે બેઠા. થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "ભગત, હું તમારે ઘેર આવીશ. પરંતુ ક્યારે આવીશ તે નક્કી નહીં." ભગત તો ખુશખુશાલ થઈ ગયા.

બે-એક દિવસ પછી પૂજ્યશ્રીએ નગીનભાઈને બોલાવ્યા અને કહ્યું : "આજથી લગભગ દસેક વર્ષ પહેલાં લાડવાવાડ અને ઝઘડિયા વચ્ચે ક્યાંક નર્મદાને નીચલે વહેણે આપણે એકાદ રાતનો મુકામ કરેલો, ત્યાં જવા જયંતીના એકાદ-બે દિવસ પહેલાં આપણે નીકળી જઈશું. આ વાત તમે કોઈને કરશો નહીં."

નગીનભાઈએ પૂજ્યશ્રીની રજા લીધી. પછી તેમણે વિચાર્યું કે લાડવાવાડ ગયે લગભગ દસ વર્ષ જેટલો લાંબો સમય થઈ ગયો છે. એટલે અત્યારે ત્યાં કેવીય સ્થિતિ હોય. એ સ્થિતિનો તાગ મેળવી લેવો જોઈએ. તેથી તેમણે એક માણસને લાડવાવાડ તપાસ કરવા મોકલ્યો. લાડવાવાડના લોકો પૂજ્યશ્રી રંગજયંતીને દિવસે ત્યાં આવવાના છે, જાણી આનંદમાં આવી ગયા. તેમણે પૂજ્યશ્રીના સ્વાગતની તૈયારીઓ કરવા માંડી.

આ વાતની ખબર પૂજ્યશ્રીને પડી. તેથી તેમણે લાડવાવાડનો કાર્યક્રમ રદ કર્યો અને તે સમાચાર લાડવાવાડ મોકલી દીધા. હવે ક્યાં જવાનું છે તે વાત પૂજ્યશ્રી કોઈનેય કહેતા નહીં. કોઈ પૂછે તો કહે, ભગવાન લઈ જાય ત્યાં જઈશ. પરંતુ એક વાત ચોક્કસ કે જયંતીના આગળ-પાછળના બે દિવસ અવધૂત અહીં નથી." તા.૧૧-૧૧-'૬૪ને બુધવારે ભરૂચથી એક માઈલ દૂર આવેલા કાળભૈરવ જવાનું નક્કી કર્યું. બપોરે સાડા અગ્યાર વાગે એક પેટ્રોલબોટ અને એક મછવો નક્કી કર્યો. મછવામાં સુમનભાઈ અને નગીનભાઈને વિદાય કરી દીધા. ત્યાર પછી બે-એક કલાકે પૂજ્યશ્રી ગુફામાંથી બહાર આવ્યા. પાદુકા, મંદિર અને ગુફાની પરિક્રમા કરી. નારેશ્વરદાદાને પ્રણામ કરી, પૂજ્ય માજીને પ્રણામ કરી આજ્ઞા લઈ અને નદી તરફ પ્રયાણ કર્યું. નાની પેટ્રોલબોટ કિનારા ઉપર જ રાહ જોતી ઊભી હતી. પૂજ્યશ્રી ડૉ.વાણી, ભાલચંદ્ર ત્રિપાઠી અને નરસિંહ તેમાં બેઠા. ભક્તોએ 'ગુરુદેવ દત્ત'નો પ્રચંડ ઘોષ કર્યો. બોટ ચાલુ થતાં પહેલાં પૂજ્યશ્રીએ નર્મદાજીમાં નાળિયેર પધરાવ્યું અને નરસિંહે બોટ ચાલુ કરી. 'અવધૂતચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત'ના ઘોષ સાથે બોટ પાણી પર ટોઠીદરા તરફ સડસડાટ સરકવા લાગી.

પૂજ્યશ્રીને બેસવા માટે રબ્બરની ગાદીવાળી બેઠક તૈયાર કરી હતી. તેની ઉપર સફેદ છત્ર હતું. તાપ ખૂબ હતો. તેથી તેઓશ્રીએ સફેદ છેટી ભીની કરીને શરીર પર વીંટાળી હતી.

ટોઠીદરા નારેશ્વરથી ૮-૧૦ માઈલ દૂર હતું. રસ્તામાં વાતો કરતાં કરતાં ડૉ.વાણીએ પૂછ્યું, "બાપજી, વ્યાસ કઈ તરફ આવ્યું ?"

"તમે નથી ગયા ?"

"ના."

"તો ટોઠીદરાથી એ બાજુ જઈશું."

એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ કાળભૈરવ જવાનો કાર્યક્રમ રદ થઈ ગયો. રસ્તામાં બે કલાક વહેલો નીકળેલો મછવો મળી ગયો. પૂજ્યશ્રીની બોટ આગળ નીકળી ગઈ. 'ગુરુદેવ દત્ત'ના ઘોષની આપ-લે થઈ.

ટોઠીદરાને કિનારે ગામલોકોનું ટોળું પૂજ્યશ્રીના સ્વાગત માટે ઊભું હતું. પૂજ્યશ્રી અને બીજા ભક્તો કિનારે ઊતર્યા. મહીજી ભગત બધાને ચા-પાણી માટે ઉપર લઈ ગયા. પૂજ્યશ્રીએ તટ પર આરામ કર્યો. દોઢેક કલાકમાં બધા આવ્યા અને બોટમાં બેઠા.

ડૉ.વાણી હોડીમાં ગયા. સુમનભાઈની ફરજ પૂજ્યશ્રીની રાતની સેવા માટેની હતી. તેથી તેઓ બોટમાં આવી ગયા. નાવડીમાં મહીજી ભગત અને બીજા બે જણ પૂજ્યશ્રી સાથે જોડાઈ ગયા. નરસિંહે બોટ ચાલુ કરી. 'ગુરુદેવ દત્ત'ના નાદ સાથે બોટ વ્યાસ તરફ દોડી.

હવે સામે વહેણે જવાનું હતું. ક્યાંક પાણી છીછરાં હતાં તો ક્યાંક ઊંડા ખાડા પડેલા હતા. ક્યારેક બોટ પથ્થર સાથે ટકરાતી. બહુ છીછરું પાણી આવે ત્યારે બોટ બંધ થઈ જાય. એટલે બોટને ખેંચવી પડતી. આમ ભાલોદ, કોરલ, કૃષ્ણપુરી, વઢવાણ, સરસાડ, કાકલપુર, વેળુગામ વગેરે ગામ વટાવ્યાં. નારેશ્વરનો કાંઠો આવ્યો. કાંઠે ઊભેલા ભક્તોએ સાશ્ચર્ય "ગુરુદેવ દત્ત"ની ગર્જના કરી. લીલોડ, રણાપુર, દીવેર આવતાં ખૂબ અંધારું થઈ ગયું.

અસા ગામ આવ્યું. રાતના દસેક વાગ્યા હશે. અત્યાર સુધી પૂજ્યશ્રીએ કાંઈ લીધું ન હતું. સુમનભાઈને પૂજ્યશ્રી માટે દૂધની વ્યવસ્થા કરવાની તાલાવેલી ક્યારનીય લાગી હતી. સુમનભાઈ અસાગામથી સુમાહિતગાર હતા. એટલે બોટ લાંગરી, તેઓ સીધા ગામમાં ગયા. બે-ત્રણ ઘેર ફરી વળી તેમણે દૂધની વ્યવસ્થા કરી દીધી. દૂધ ગરમ કરી પૂજ્યશ્રીને આપ્યું. ત્યાર પછી મુસાફરી આગળ વધારી. આગળ જતાં માલસર સામે, નાવરા-રાજપુર બે ગામ આવ્યાં. અહીં આરામ કરવાનું નક્કી કર્યું. બોટ કિનારે લાંગરી. બધા નીચે ઊતર્યા. પૂજ્યશ્રી માટે રાવટી બાંધી દીધી અને તેમને આરામ કરવા કહ્યું.

વાણીસાહેબ, નગીનભાઈ, મહીજી ભગત વગેરેની હોડી લગભગ રાતના ૩-૪૫ કલાકે આવી. બધાએ થોડો આરામ કર્યો ના કર્યો અને ચાર વાગે જાગી ગયા. ઉષઃ પ્રાર્થના કરી પૂજ્યશ્રીને દૂધ આપી સવારે પાંચ વાગે બોટ હંકારી.

વ્યાસ નજીક આવતાં કરજણ-નર્મદા સંગમ પાસે આવેલા રૂઢ ગામની સામે નદીના ભાઠામાં રાવટી નાંખી પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન વગેરે પતાવ્યું. ડૉ.વાણીવાળી નાવડી આવી. બરાબર અગિયાર વાગે બધાએ ભોજન કર્યું. ડૉક્ટરને વ્યાસ દર્શન કરવા મોકલ્યા. રૂઢના લોકોને પૂજ્યશ્રીના આગમનની ખબર પડી ગઈ. જોતજોતામાં લોકો દર્શન કરવા આવ્યા.

વાણીસાહેબ દર્શન કરીને આવી ગયા. એટલે લગભગ સાંજે ચાર વાગે મુસાફરી આરંભી દીધી. રાત પડી એટલે સેરહાવ ગામ સામેના નદીના વિશાળ પટમાં રાવટી નાખી. પૂજ્યશ્રી રાવટીની બહાર બેઠા. એક ભક્તે પૂજ્યશ્રીને તેલની માલિશ કરી.

નારેશ્વરથી નીકળ્યા ત્યારે સફેદ લાંબા મીઠી સુગંધવાળા ફૂલોની કળીઓ ભરેલો કરંડિયો લીધો હતો. એ કળીઓ બે દિવસમાં ખીલીને સુંદર ફૂલ બની ગઈ હતી. આવતી કાલે રંગજયંતી હતી. એટલે ચંદ્રના આછા પ્રકાશમાં ભગવાનનું નામસ્મરણ કરતાં કરતાં બધા હાર તૈયાર કરવા માંડ્યા.

બધાને અંતરમાં એમ થતું હતું કે દર વર્ષે જયંતીના દિવસે હજારો ભક્તોથી વીંટળાયેલા રહેતા પૂજ્યશ્રી પાસે અમે માત્ર ચાર-આઠ ભક્તો હોઈશું. એમ વિચારી પોતે પૂજ્યશ્રીના પ્રીતિપાત્ર છે તેનો આનંદ તેમને ભાવવિભોર કરી દેતો હતો. રાત્રે દસેક વાગે હોડી આવી. તેમણે નાસ્તો કર્યો ત્યાર પછી બધા સૂઈ ગયા.

વહેલી પરોઢે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "કેટલા વાગ્યા ?"

"બાપજી, સાડાત્રણ થયા છે."

આટલું કહી બધા જાગ્રત થઈ ગયા. બધાએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. મોં સાફ કરી શૌચ વગેરે પરવારી નર્મદામાં સ્નાન કર્યું. સ્નાન કરીને પૂજ્યશ્રીને તેલમાલિશ કર્યું. પંખીઓનો કલરવ, મા નર્મદાના જળનો આછેરું કલકલ કરતું પ્રણવગાન, શીતળ પવનની મંદમંદ લહેરાતી લહેરો, અરણી વગેરે વનસ્પતિની મીઠી સુગંધ વાતાવરણને અત્યંત દિવ્ય બનાવતું હતું.

બધા તૈયાર થઈ ગયા. મીઠાઈ, હારતોરા, શ્રીફળ લઈને પૂજ્યશ્રી સમક્ષ આવી ઊભા. બધાએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી હારતોરા પાદુકા ઉપર ચઢાવ્યા. ત્યાર બાદ બધા પૂજ્યશ્રીની સામે જ બેસી ગયા. એક સાથે "ઊઠ અઘભંજના દત્તમુનિ રંજના...." ચાલુ કર્યું.

એટલામાં સહેરાવ ગામેથી લગભગ સોએક માણસો નાવડીમાં દર્શન કરવા આવ્યા. કેટલાક લોકો દૂધ લઈને આવ્યા. બધાએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. ફૂલ, નાળિયેર વગેરે અર્પણ કર્યા. સુમનભાઈએ એક-બે ભજન ગવડાવ્યાં. ત્યારબાદ મુકામ સંકેલાઈ ગયો. લોકોને વાત વાતમાં ખબર પડી કે આજે પૂજ્યશ્રીનો જન્મદિવસ છે. એટલે તેમને રોકવા ખૂબ વિનંતીઓ કરી. પરંતુ એ શક્ય ન હતું. તેથી ઘણાં લોકોએ રેતીમાં જ્યાં પૂજ્યશ્રીનાં પગલાં પડ્યાં હતાં તે રેતી લઈ પોતાને માથે ચઢાવી. કેટલાંક તો એ રેતી પર પડેલાં પગલાં પર માથું ટેકવી ક્યાં સુધી ઊંડા પડી રહ્યા. કેટલાકે એ પગલાંને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા. કેટલાકે એ પદરજને આંસુથી પખાળી.

પૂજ્યશ્રીની બોટ સડસડાટ ચાલી જતી હતી. ગરુડેશ્વરનો ઘાટ ઊંચો હોવાથી બધાને ચિંતા થતી હતી. સુમનભાઈ અંદર અંદર વાતો કરતા બોલ્યા :

"ઘાટ ચઢવામાં પૂજ્યશ્રીને તકલીફ પડશે." આ વાત પૂજ્યશ્રી સાંભળી ગયા. એટલે બોલ્યા, "માસ્તર ગુરુદેવ મારી આંગળી પકડશેને એટલે હું સડસડાટ ઘાટ ચઢી જઈશ."

ગુરુદેવ પર કેવી અનન્ય શ્રદ્ધા ! એટલે સુમનભાઈ બોલ્યા : "એમ નહીં બાપજી, આપનું ડાબુ અંગ સાવ અશક્ત અને જકડાઈ ગયેલું છે. તેથી ચિંતા થતી હતી."

"મારી કોઈ ચિંતા કરશો જ નહીં. બધું બરાબર જ ગોઠવાશે."

તિલકવાડા, મણિનાગેશ્વર, રામપુરા વગેરે ગામો પાછળ મૂકતાં મૂકતાં પૂજ્યશ્રી ગરુડેશ્વરની બિલકુલ નજીક આવી ગયા. સહેરાવથી સવારે આઠેક વાગે નીકળેલા તે બરાબર પોણા અગિયારે ગરુડેશ્વર સમાધિમંદિરનાં દર્શન થયાં. પાણીની ખેંચ ખૂબ હતી. સુમનભાઈએ તથા નરસિંહે નીચે ઊતરી બોટ ખેંચવા માંડી. સારા એવા પરિશ્રમ

પછી નૌકા ઓવારે સ્થિર થઈ.

પૂજ્યશ્રી ઓવારે ઊતર્યા. સ્થાનના લોકો પૂજ્યશ્રીને દૂરથી જોઈ ગયા. તેઓ દોડતા દોડતા પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરવા આવ્યા. એટલામાં તરટે મહારાજ પૂજ્યશ્રીને જોઈ ગયા. તેઓ સ્નાન કરવા આવ્યા હતા. તરટે મહારાજ સિદ્ધ સંત હતા. પરંતુ તેઓ પૂર્વજન્મના કર્મના વિપાકરૂપે ખરજવાની ભયંકર વ્યાધિથી પીડાતા હતા. તેમનું આખું શરીર ખરજવાથી વ્યાપ્ત હતું. આખા શરીર પર ભિંગડાં બાઝી ગયાં હતાં. તેઓ કમરથી અત્યંત ઝૂકી ગયા હતા. તેથી તેમની અષ્ટાવક્ર જેવી દેહયષ્ટિ થઈ ગઈ હતી. અત્યંત વૃદ્ધ, જર્જરિત અંગોવાળા, ખૂબ શ્યામ રંગના, ભૂખરી દાઢીવાળા તરટે મહારાજ પૂજ્યશ્રીને જોતાંની સાથે બનતી ત્વરાએ તેઓશ્રી પાસે આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં આળોટી પડ્યા. ત્યાર પછી ઊભા થઈ બે હાથ જોડી બોલ્યા,

“અવધૂત મહારાજ, મારી ઉપર કૃપા કરો, દયા કરો. આ ખરજના વ્યાધિથી ખૂબ ત્રાસી ગયો છું. મને આ રોગમાંથી મુક્તિ આપો.”

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : “આખા શરીર પર ગાયનું છાણ લગાવો.” તેઓ બહેરા હોવાથી સમજી ના શક્યા. એટલે સુમનભાઈએ તેમના કાનમાં મોટેથી કહીને સમજાવ્યું.

આજના પવિત્ર દિવસે પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર નથી રહેવાના તેમ જાણી ઘણા ભક્તો ગરુડેશ્વર આવ્યા હતા. પૂજ્યશ્રીને અહીં જોઈને તે ભક્તોના આનંદની અવધિ ના રહી. રાજપીપળાના ભારત ઇલેક્ટ્રીક સ્ટોરવાળા કાન્તિભાઈ અને તેમનાં પત્નીને અંતઃપ્રેરણા થઈ હતી કે, “બાપજી આજે અજ્ઞાતવાસમાં ગરુડેશ્વર આવશે.” તેઓ પૂજ્યશ્રીને જોતાંની સાથે તેમની પાસે જઈ પ્રણામ કરી વળતે પગલે ધર્મશાળાનો એક ઓરડો સાફ કરી નાખ્યો. ત્યાં જાજમ પાથરી દીધી અને પૂજ્યશ્રીના નહાવા માટેના પાણીની વ્યવસ્થા કરવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રી ઓવારો ચઢ્યા. પગથિયાં આગળથી સમાધિના દર્શન કરી ઉતારે સ્નાન કરવા ગયા. સ્નાનવિધિ પરવારી ભસ્મ ધારણ કરી ભીના કૌપીને સ્થાનના પૂજારીઓ તથા વ્યવસ્થાપક વગેરે સાથે સમાધિમંદિરમાં ગયા અને પ્રણામ કર્યા. પૂજારીએ પૂજ્યશ્રીને જળ ભરેલો કળશ આપ્યો. પૂજ્યશ્રીએ મહાદેવના લીંગ ઉપર સમંત્ર જળાભિષેક કર્યો. સ્વામી મહારાજની પ્રતિમાને હાર ચઢાવી સમાધિમંદિરની પ્રદક્ષિણા કરી. પૂજ્ય સ્વામીજીનાં પગલાંને વંદન કરી દત્તમંદિરે ગયા. દત્ત ભગવાનને હાર પહેરાવ્યો. પૂજારીઓ પૂજ્યશ્રીને પગે લાગ્યા. પછી હાર પહેરાવી ભગવાનનું ચરણામૃત અને ભસ્મ આપ્યા.

દત્તમંદિરેથી ઉતારે આવતાં પૂજ્યશ્રી અતિશ્રમિત થઈ ગયા. તેઓ ખુરસીમાં બેઠા. ઘણા બધા ભક્તો આવીને પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી ગયા. એટલામાં બે-ત્રણ વેદપાઠી બ્રાહ્મણો આવ્યા અને પૂજ્યશ્રી સામે બેસી વેદઘોષ કર્યો. પૂજ્યશ્રીએ તેમને પ્રસાદરૂપે એક એક ધોતિયું તથા શ્રીફળ આપ્યાં અને દક્ષિણામાં દ્રવ્ય અપાવ્યું. પૂજારીઓને એક એક શાલ, શ્રીફળ, ધોતી વગેરે આપ્યાં. પૂજારીઓની પત્નીઓને સાડીઓ આપી.

રંગજયંતી નિમિત્તે ગરુડેશ્વરમાં પાસેના ધાણકા ગામના આદિવાસીઓને જમાડવાનો કાર્યક્રમ પહેલેથી નક્કી કર્યો હતો. આ કાર્યક્રમમાં વળી સ્વયં પૂજ્યશ્રીની પધરામણી

થઈ એટલે તો જાણે અજાણતાં જ મોટો ઉત્સવ થઈ ગયો. વેદપાઠીઓએ વેદઘોષ કર્યો, ધૂન-ભજનો થયાં. અન્ન-વસ્ત્રનાં દાન થયાં, દક્ષિણા-પ્રસાદ વહેંચાયા. લગભગ પંદરસો જેટલા માણસો જમ્યા.

કાન્તિભાઈની પત્નીએ પૂજ્યશ્રી માટે દહીં અને સુરણ તૈયાર કર્યું. પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા લીધી.

પાછા ફરતાં પૂજ્યશ્રીએ પગથિયાં આગળ ઊભા રહી સમાધિનાં દર્શન કર્યા અને ઓવારા પર આવ્યા. પૂજ્યશ્રીના પાછા ફરવાની રાહ જોઈ બેસી રહેલા તરટે મહારાજે પૂજ્યશ્રી આવતાં જ તેમના ચરણોમાં માથું મૂકી ઘસવા માંડ્યું. આમ થોડી વાર વંદન કરી પૂજ્યશ્રીના હાથ પકડી બોલ્યા : “અવધૂત, કૃપા કરો, કૃપા કરો.” તરટે મહારાજે મરાઠી ભાષામાં કૃપાયાચના કરી. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : “બધું સારું થશે.” એટલું બોલી ઓવારો ઊતરવા લાગ્યા. ઓવારાના પથ્થર ખૂબ તપી ગયા હતા. એટલે બે-ત્રણ ભક્તો ઘડા ભરી ભરીને પાણી પગથિયાં પર રેડવા લાગ્યાં.

પૂજ્યશ્રી બોટમાં બેસી ગયા. વાણીસાહેબ અને તેમની મંડળી પણ પોતપોતાની નાવમાં બેસી ગયા અને ગગનભેદી ‘ગુરુદેવ દત્ત’ ‘સ્વામી મહારાજની જય’, ‘રંગઅવધૂત મહારાજની જય’ના જયઘોષ વચ્ચે બન્ને નૌકાઓ પાણી પર સરકવા લાગી.

પાછા ફરતાં રામપુરામાં ભાલચંદ્ર ત્રિપાઠી અને સુમનભાઈ દશાવતારનાં દર્શન કરી આવ્યા. લગભગ સાત વાગે તેઓ બડા હનુમાન આગળ આવી ગયા. બોટ કિનારે લીધી અને રાવટી નાખી.

પૂજ્યશ્રી બેઠા હતા. સુમનભાઈ અને ભાલચંદ્રભાઈ પગે માલિશ કરતા હતા. એટલામાં એક ભલો ભોળો ગ્રામીણ આવ્યો. પૂજ્યશ્રીને પગે લાગ્યો. પછી બોલ્યો :

“બાપજી, અમે ગરીબ માણહ, કામધંધો છોડી નારેશે આવવાનું કેવી રીતે ફાવે ? આપે અમારે ગામ આવી દરશન દીધા અમને પાવન કર્યા.” પછી તે ઊભો થયો. પૂજ્યશ્રીને પગે લાગી જવા લાગ્યો. એટલે પૂજ્યશ્રીએ તેને પ્રસાદ અપાવ્યો અને આશિષ આપ્યા. એ ગ્રામીણ ચાલ્યો ગયો.

થોડી વાર પછી ગામમાંથી એક શિક્ષક અને દસેક વિદ્યાર્થીઓ આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી સુંદર પ્રાર્થના ગાઈ. પૂજ્યશ્રીએ શાળામાં પ્રસાદ વહેંચવા પાંચ રૂપિયા અપાવ્યા.

થોડી વારે દૂરથી એક નૌકા આવતી દેખાઈ. નાવમાં તાલબદ્ધ “ૐ ગુરુ...ૐ ગુરુ...અવધૂતા...”ની ધૂન ચાલતી હતી. નાવ કિનારે આવી. તેમાંથી કરનાળીના વેદમૂર્તિ શ્રી નાથાલાલ શાસ્ત્રી તથા ભક્તવૃંદ ઝડપભેર પૂજ્યશ્રીની રાવટી તરફ ધૂન ગાતું ગાતું આવ્યું. શાસ્ત્રી પૂજ્યશ્રીના પગમાં પડ્યા અને ચરણોમાં શ્રીફળ અર્પણ કર્યું. બધા ભક્તો એક પછી એક પૂજ્યશ્રીને પગે લાગ્યા. ત્યારબાદ બધા પૂજ્યશ્રી સામે ગોઠવાઈ ગયા.

શ્રી નાથાલાલ શાસ્ત્રી અવધૂત દરબારના કર્મકાંડી, વેદપાઠી, શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણોમાંના એક હતા. શ્રી નાથાલાલ અને બીજા બ્રાહ્મણોએ વેદમંત્રનું ગાન કર્યું.

તે જ વખતે ડૉ.વાણીની નાવડી આવી. ત્યાર બાદ નાથાલાલે પૂજ્યશ્રીને કહ્યું,

"બાપજી, કરનાળી પધારો."

"જુઓ શાસ્ત્રીજી, ખૂબ અશક્તિ વર્તાય છે. ત્યાં આવી શકાય તેમ નથી." પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું.

નાથાલાલે પૂજ્યશ્રીને વધુ શ્રમ નહીં આપવાના ઈરાદે તેઓશ્રીને વધુ આગ્રહ ન કર્યો અને કરનાળી જવા નીકળી ગયા.

બીજે દિવસે સવારે ચાર વાગે બધાએ ઊઠી પ્રાતઃકર્મ પરવારી પૂજ્યશ્રીને પગે માલિશ કરી ઉષઃ પ્રાર્થના કરી. ત્યાર પછી મુકામ સંકેલ્યો.

બધા બડે હનુમાનનાં દર્શન કરવા નીકળ્યા. રસ્તો અત્યંત વિકટ હતો. ઊંચી ઊંચી ભેખડો અને રેતીવાળા ઢાળને કારણે પગ ભરાઈ જતા હતા. પૂજ્યશ્રીના પગ બહુ વજન ઝીલી શકતા ન હતા. તેમણે સુમનભાઈ અને ભાલચંદ્રભાઈના ખભાનો ટેકો લઈ ચાલવા માંડ્યું. આગળ જતા માથોડું ઊંચી જુવારનું ખેતર આવ્યું. તેમાં થઈ બડે હનુમાન પહોંચ્યા. પૂજ્યશ્રીએ દર્શન કર્યા. શ્રીફળ મૂક્યું. પછી બહાર આવી ઓટલે બેઠા. થોડોક આરામ કરી પાછા ફરી ગયા.

લગભગ સાડાસાતના સુમારે બોટમાં બેસી ગયા. બોટ સીધી કરનાળીના કિનારે લીધી. ત્યાં પૂજ્યશ્રીએ નાથાલાલની પૂજા સ્વીકારી. ફરી પાછો નૌકાપ્રવાસ ચાલુ થઈ ગયો. વ્યાસ થઈ રણાપુર આવ્યા. કિનારા પર બોટ લીધી. બધા કિનારે બેઠા. પછી પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "માસ્તર, મૂળીને ખબર કરો."

સુમનભાઈ, મૂળીબહેનને ખબર આપવા ગયા. અહીં બીજા ભક્તોએ રાવટી લગાવી. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કર્યું અને રાવટીમાં આસન જમાવ્યું.

ગામમાં પૂજ્યશ્રીના આગમનની ખબર પડતાં લોકો દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા. બરાબર દોઢ કલાકે મૂળીબહેન અને સુમનભાઈ ભિક્ષા લઈને આવી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા કરી.

લગભગ ત્રણ વાગે બીજી નાવ આવી ગઈ. બધાના જમવાનો પ્રબંધ મૂળીબહેનને ત્યાં થયો હતો. જમીપરવારીને બધી મંડળી પૂજ્યશ્રી પાસે આવી. ૬૦-૭૦ ભક્તો ભજન ગાતા હતા. સુમનલાલે ભજનો ગવડાવ્યાં.

બધાને પ્રસાદ અને વસ્ત્રો આપ્યાં. મૂળીબહેનને સાલ્લો આપ્યો.

પૂજ્યશ્રીએ મુકામ સંકેલવાનો ઇશારો કર્યો. થોડી જ વારમાં 'ગુરુદેવ દત્ત'ના ઘોષ સાથે નાવડી નારેશ્વર તરફ સરકવા લાગી. લગભગ સાંજે છ વાગ્યાના સુમારે બોટ નારેશ્વર પહોંચી. સ્થાનના ભક્તો ઓવારા પર પૂજ્યશ્રીના સત્કાર અર્થે ભેગા થયા હતા. પૂજ્યશ્રી સ્થાનમાં ગયા. દત્તપાદુકા, મંદિર અને ગુફાની પરિક્રમા કરી. નારેશ્વરદાદાનાં દર્શન કરી માજીને પ્રણામ કરી કુટિરમાં ગયાં.

જાન્યુઆરી-૧૯૬૫માં પૂજ્યશ્રી લીંચ આરામ માટે ગયા.

લીંચનું સ્થાન પૂજ્યશ્રીના હૃદયમાં અદકેરું હતું. પૂજ્યશ્રીએ એક વખત કહેલું કે, "જો હું આ દેહ ગૂજરાતમાં ત્યાગીશ તો હું લીંચને પસંદગી આપીશ." આ લીંચ ગામના બચુભાઈ જેઓ આજે પ્રેમ અવધૂત તરીકે પૂજાય છે, તેમની સેવા-ભક્તિ,

નિષ્ઠા અનન્ય હતી. પૂજ્યશ્રીને ક્યારે અને શેની જરૂર પડશે તેની ખબર તેમને ખૂબ વહેલી પડી જતી. તેઓ કાયમ પૂજ્યશ્રીને કેમ કરતાં આરામ રહે—તકલીફ ના પડે તે વિચાર્યા કરતા.

પૂજ્ય માજી બીમાર હતા ત્યારે પૂજ્યશ્રીની સેવામાં બચુભાઈ હતા. એ વખતે પૂજ્યશ્રીને પગે ખૂબ તકલીફ થતી હતી. તેઓ પલાંઠી વાળીને બેસી શકતા નહીં. આ જોઈ બચુભાઈને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમને એમ થયું કે હું શું કરું તો પૂજ્યશ્રીને રાહત થાય. જ્યારે પૂજ્યશ્રી શાંતિકુંજના ઓટલે બેસે ત્યારે બચુભાઈ સંડાસની બેઠકમાં નૅપકીન કે અન્ય આરામદાયક વસ્તુઓ ગોઠવી એવી સુવિધા કરે કે જોનાર દિંગ થઈ જાય. પૂજ્યશ્રી આ જોઈ ક્યારેક સુમનભાઈને કહે, "જુઓ માસ્તર ! આને કોણ કહેવા ગયું હતું ? આનું નામ જ સેવા. શોધી શોધીને સેવા કરવી એ જ પરિચર્યા. ભગવાન એનું ભલું કરે."

આહાહા....કેવી ગુરુ પ્રત્યે અદમ્ય ભક્તિ હશે ત્યારે ગુરુદેવ આવાં ઉચ્ચારણો કરે અને અવધૂતનાં એજ ઉચ્ચારણો આશિષના રૂપે ફળી બચુભાઈ સ્વયં અવધૂત બની જાય એ કેવી અલૌકિક હકીકત છે. લીંચ ખાતે આ જ બચુભાઈના ખેતરમાં અવધૂત કુટિરમાં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ હતો. આખા મહેસાણા જિલ્લાના ગામે ગામના લોકો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે લીંચ આવવા લાગ્યા. રોજ ભજન-ધૂનની રમઝટ થતી. અહીં દરરોજનો ભક્તિમેળો જામતો હતો. વિદાય વેળાએ તા.૧૫-૧-'૬૫ને શુક્રવારે સવારે નવ વાગે પૂજ્યશ્રીએ ખેતરમાં ઉદુંબર રોપી જળસીંચન કર્યું.

નારેશ્વરની આજુબાજુ ગરીબોની વસ્તી. તેઓ દવા-દારૂ માટે બહુ ખર્ચ કરી શકે નહીં. વળી ઑપરેશન કરવાનું થાય તો મૃત્યુ સસ્તુ લાગે. આવા દીન-દુઃખિયાઓ, જેમને શસ્ત્રક્રિયાની તાતી જરૂરિયાત હોય છતાં પૈસાના અભાવે તેમ ના કરી શકતા હોય તેમને માટે નારેશ્વરમાં ૧૯૬૫માં શસ્ત્રક્રિયાકૅમ્પનું આયોજન થયું. આ સર્જીકલ કૅમ્પનું સંચાલન વડોદરાની સયાજીરાવ હૉસ્પિટલના મુખ્ય સર્જન ડૉ.એસ.પી.દેસાઈએ કર્યું. તેમની સાથે અન્ય નિષ્ણાત સર્જનોમાં ડૉ.ઠાકોરભાઈ પટેલ, ડૉ.પી.એમ.ત્રિવેદી વગેરે હતા. કૅમ્પનું ઉદ્‌ઘાટન વડોદરાના મેયર શ્રી નાનાલાલ ચોક્સીના શુભ હસ્તે થયું. આ સર્જીકલ કૅમ્પ ગૂજરાત રાજ્યનો સૌથી પહેલો કૅમ્પ હતો. અવધૂત પરિવારના લગભગ પાંચસો જેટલા સ્વયંસેવકો સેવામાં હાજર હતા. ધર્મશાળાની રૂમોમાં ઑપરેશન કરવાની વ્યવસ્થા કરી. દર્દીઓના રહેવા માટે મંડપો બંધાઈ ગયા. ઉદ્‌ઘાટન પ્રસંગે પૂજ્યશ્રીએ આશીર્વાદ આપતા કહ્યું,

"પ્યારા આત્મસ્વરૂપો,

વર્ષો જૂની કલ્પના આજ સાકાર થાય છે. શસ્ત્રક્રિયા શિબિર નારેશ્વરમાં યોજાય અને શહેરમાં જઈ મોટા મોટા ડૉક્ટરોના હાથે કેવળ પૈસાના અભાવે રોગમુક્તિ ન મેળવી શકનારાઓ અહીં આવીને એવા નિષ્ણાત ડૉક્ટરોને હાથે રોગમુક્ત થઈ જાય તો કેવું સારું એવી મનોભાવના પરમાત્મકૃપાથી આજે ફળે છે.

"હું અહીં શસ્ત્રક્રિયા કરનારા દરેક ડૉક્ટરોને વિનવું છું કે તમારી પાસે ટેબલ

પર જે કોઈ શરીર શસ્ત્રક્રિયા માટે આવે તેને અવધૂતનું જ શરીર સમજીને તમારી છરી ચલાવજો. પરમાત્માને હું પ્રાર્થના કરું છું કે દેવોના વૈદ્ય ધનવંતરી તમારા હાથમાં અને દિમાગમાં પ્રવેશો અને તમને સંપૂર્ણ સુયશ આપો.

"હું દરદીઓને અપીલ કરું છું કે તમે આ ડાક્ટરી લેબાસમાં ઊભેલા સર્જનોને જોઈને જરાય ગભરાશો નહીં. એમને દાક્તર તરીકે ન જોતાં એમને દેવોના વૈદ્ય અશ્વિનીકુમાર તરીકે ઓળખજો અને તમારો વાળ પણ વાંકો નહીં થાય એની હું તમને ખાતરી આપું છું. તમે બેધડક નિશ્ચિંત મને ટેબલ પર ચઢી જજો."

"એક અગત્યની મહત્ત્વની વાત આ ટાંકણે સૂચના રૂપે સૌ મહાનુભાવો સમક્ષ મૂકું છું કે મોબાઈલ સર્જીકલ કૅમ્પ અંગેનું તમામ જરૂરી સાહિત્ય સહકારથી સ્વતંત્ર રીતે ઊભું કરીને ગામડામાં ઊંડે ઊંડે રહેનારી ગરીબ જનતાને એનો સારામાં સારો લાભ મળે એવી વ્યવસ્થા ઉતારવા માટે એક તંત્ર ઊભું કરવું જોઈએ. નિઃસ્વાર્થ ભાવે કામ કરનારા તમે બધા આ વસ્તુ મન પર લો તો બે-પાંચ લાખ રૂપિયા ભેગા કરી કાયમી મોબાઈલ સર્જીકલ કૅમ્પની સ્વતંત્ર સંસ્થા ઊભી કરવી અને ચલાવવી એ તમો સૌ માટે તો રમત વાત છે એમ મને લાગે છે અને એવી સંસ્થાની વર્તમાન ગામડાની સ્થિતિ જોતાં ખૂબ જ જરૂર છે."

ઑપરેશન કરવાનું ચાલુ થઈ ગયું. ડૉક્ટરો માટે જમવાનું મેનુ પૂજ્યશ્રી નક્કી કરતા. રસોઈ બનાવવા માટે નડિયાદના સુખડિયાને બોલાવ્યા હતા. રોજ સવારે દરેક ખાટલા આગળ બચુભાઈ ધૂપ ફેરવી આવતા. યમરાજાને આ તરફ ફરકવાની પૂજ્યશ્રીએ મનાઈ ફરમાવી.

મૂળ સૌરાષ્ટ્રના પ્રેમજીભાઈ પોતાના કુટુંબના ભરણ-પોષણ માટે પોર ગામમાં આવીને સ્થિર થયા હતા. તેઓ વ્યવસાયે દરજી હતા. તેઓ ભાવિક, શ્રદ્ધાળુ, સરળ અને સંતોષી હતા.

એક વખત તેમને માથામાં ખૂબ દુખાવો થયો. એમને માથામાં એટલી બધી પીડા થતી કે તેઓ તેમનું માથું ભીંત સાથે પછાડતા. ખાવા-પીવાનું બંધ થઈ ગયું. માથામાં સખત સણકા મારે. દરજીનું કામ કરવા માટે નીચું જોવું પડે. આમ કરતાં નાક ગળવા લાગે અને માથું તૂટી પડતું હોય તેમ લાગે. કામધંધો સદંતર બંધ થઈ ગયો. આવકનું સાધન ખોરંભે પડ્યું. ડૉક્ટરોની દવા, વૈદ્યોના ઓસડિયાં ખૂબ કર્યાં પણ જરાય અસર થઈ નહીં. આને કારણે તેમનો સ્વભાવ ખૂબ ચીઢિયો થઈ ગયો. વાતવાતમાં તેઓ ગુસ્સે થઈ જતા. આખો દિવસ તેઓ રડ્યા કરતા. ઘરના બધાય સભ્યો તેમનાથી ત્રાસી ગયા.

એટલામાં કોઈ મિત્રે એમને નારેશ્વરના સંતના દર્શન કરવા જવાનું કહ્યું. વધુમાં એમ પણ કહ્યું કે, "ત્યાં નારેશ્વરમાં અત્યારે શસ્ત્રક્રિયા શિબિર યોજાઈ છે. મોટા મોટા ડૉક્ટરો આવ્યા છે. ત્યાં તારે રહેવા-ખાવાના પૈસા લાગશે નહીં. ડૉક્ટરોનો અભિપ્રાય અને સારવાર મળી રહેશે."

પ્રેમજીભાઈને તો, ડૂબતાને તરણું મળી ગયું. તેઓ પોતાના દીકરાને લઈને નારેશ્વર

પહોંચી ગયા. સવારે ડૉક્ટરે તેમને તપાસ્યા. પછી બોલ્યા : "ભાઈ, તમને તકલીફ વધુ છે. બીજી ઘણી બધી તપાસો કરવી પડશે. એ તપાસ વગર કાંઈ થઈ શકશે નહીં. આ માટે તમે મુંબઈ જાવ. તમને દવાનો, તપાસ વગેરેનો ખર્ચ નહીં થાય. હું તમને ચિઠ્ઠી લખી આપું છું." એમ કહી ડૉક્ટરે એક ચિઠ્ઠી લખી પાછળ સરનામું કરી પ્રેમજીભાઈના હાથમાં મૂકી. પ્રેમજીભાઈના માથામાં જાણે કોઈ હથોડા ઝીંકતું હોય તેમ થયું. મુંબઈમાં કદાચ દવા મફત થાય, પણ ત્યાં જવાનું, રહેવાનું અને ખાવાનો ખર્ચ ક્યાંથી કાઢવો ? તેઓ ખૂબ નિરાશ થઈ ગયા. હવે મૃત્યુ સિવાય કોઈ આરો ન હતો. તેઓ લથડતે પગલે બહાર આવ્યા અને બહાર પડેલા એક બાંકડા પર બેસી પડ્યા. આંખમાંથી આંસુ ખૂટતાં ન હતાં. માથું ભયંકર ચકરાતું હતું. માથામાં વાગતા હથોડાની તીવ્રતા વધી ગઈ. એટલામાં તેમની નજર દૂર લીમડા નીચે એકલા બેઠેલા પૂજ્યશ્રી પર પડી. તેઓ સમજી ગયા કે એ જ અવધૂત મહારાજ છે. એ દિવસોમાં પૂજ્યશ્રી પાસે જવાની મનાઈ હતી. દરેક ભક્તોને સ્પષ્ટ સૂચના આપી હતી કે "તેમણે દરદીઓની સેવા જ કરવી. દરેક રોગીનું શરીર અવધૂતનું જ શરીર સમજી સુશ્રૂષા કરવી."

પરંતુ પ્રેમજીભાઈને માટે તો જીવન-મરણનો સવાલ હતો. તેમને કોઈ પણ નિયમ લાગુ પડતો ન હતો. એટલે તેમણે નિર્ણય કરી જ લીધો કે કોઈ રોકે કે ના રોકે પણ અવધૂતના ચરણોમાં આળોટી પડવું છે. આટલું વિચારી તેઓ લગભગ દોડતા જ પૂજ્યશ્રી પાસે પહોંચી ગયા અને તેઓશ્રીનાં ચરણોમાં માથું મૂકી દીધું અને મોટેથી રડી પડ્યાં.

થોડી વાર રડવા દઈને પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું :

"અલ્યાભાઈ, શું થયું છે તે આવી કારમી પોક મૂકે છે ?"

પ્રેમજીભાઈએ બળાત્કારે રોવાનું કાબૂમાં લીધું અને ડૂસકાં ખાતાં ખાતાં પોતાની બીમારીની બધી જ હકીકત પૂજ્યશ્રીને કહી. પછી બોલ્યા : "બાપજી, પૈસા વગર મારે મુંબઈ કેવી રીતે જવું ? મારી પાસે તો હવે કાંઈ નથી. કેટલાય વખતથી ધંધો થઈ શકતો નથી. થોડીઘણી બચત હતી તે દવામાં વપરાઈ ગઈ અને માથે દેવું જ ગાજે છે. હાથ અને મોંને વેર થઈ ગયાં છે."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "ભાઈ, તારી બીમારી માટે તને ડૉક્ટરે મુંબઈ જવું પડશે એવું કહ્યું હોય તો તારે વ્યવસ્થા કરવી જ રહીને ?"

આ સાંભળી પ્રેમજીભાઈના હોઠ સિવાઈ ગયા. એ હબક ખાઈ ગયા. પૂજ્યશ્રી આવું કહેશે તેવી કલ્પના ન હતી. એઓશ્રી તરફથી આવી અપેક્ષા ન હતી. અવિરત આંસુને કારણે મોં પર ઉઝરડા પડી ગયા હતા. તેમને થોડી કળ વળી એટલે એ માત્ર એટલું જ બોલી શક્યા :

"બાપજી, બીમારી મટી જશે તેવી આશા લઈને આવેલો." ત્યાર પછી ઝભ્ભાની બાંયથી આંસુ લૂછી થેલી હાથમાં લઈ ઊભા થયા. પૂજ્યશ્રીને પગે લાગી બોલ્યા :

"મારું કરમ જ ફૂટલું હોય તો બીજું કોઈ શું કરે ? મારું દુઃખ તો મારે જ ભોગવવું પડે ને ?" એમ કહી તેમણે પોર જવા માટે ચાલવા માંડ્યું. પૂજ્યશ્રીએ બૂમ મારી

પાછા બોલાવ્યા અને કહ્યું : "તારે ઘેર જવું હોય તો ભલે જા. પણ નર્મદાજીમાં એક ડૂબકી મારી આવ, પછી ઘેર જા."

પ્રેમજીભાઈ બોલ્યા, "બાપજી, આપની આજ્ઞા છે તો રેવાસ્નાન કરી લઉં છું." એમ કહી તેઓ નદી તરફ ગયા.

નદીની રેતીમાં થેલી મૂકી. તેઓ અને તેમનો દીકરો નદીમાં નહાવા પડ્યા. પ્રેમજીભાઈને હાથે-પગે બધે ખૂબ ઠંડક વળી. પછી તેમણે ડૂબકી મારી અને જેવું ડોકું બહાર કાઢ્યું કે તેમના આશ્ચર્યની અવધિ ના રહી. તેમના માથાનો દુખાવો બિલકુલ મટી ગયો હતો. શરીરમાં સ્ફૂર્તિ આવી ગઈ. તેઓ વારંવાર ડૂબકી મારવા લાગ્યા. તેઓ એકદમ સ્વસ્થ થઈ ગયા અને ભાવાવેશમાં આવી જઈ 'જય રંગગુરુ', 'જય નર્મદામા' એવું રટણ કરવા લાગ્યાં. થોડા સમય પહેલાં દુઃખને કારણે આવતાં આંસુ હવે હર્ષને કારણે આવવા લાગ્યાં. ત્યાર પછી રેવામાને પ્રણામ કરી તેઓ ભીના કપડે જ સ્થાનમાં આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી તેઓ સીધા મોદીકાકા પાસે ગયા અને બોલ્યા :

"કાકા, હું અહીં દર્દીઓની સેવા માટે રોકાઈ જાઉં છું. મને મારું કાર્ય બતાવો." મોદીકાકાએ તેમને સ્વયંસેવકનો બિલ્લો આપ્યો અને તેમને કરવાનું કામ બતાવી દીધું. કૅમ્પ પૂરો થયો ત્યાં સુધી જરા પણ થાક્યા વગર તેમણે રાત-દિવસ સેવા કરી.

કૅમ્પ પૂરો થયો. કુલ ૬૦૧ ઑપરેશન થયા. એક દર્દીની સાત કિલોની ગાંઠ પેટમાંથી કાઢી. કૅમ્પની રંગેચંગે પૂર્ણાહુતિ થઈ. પૂજ્યશ્રીએ બધા ડૉક્ટરો, સ્વયં સેવકોને યોગ્યતા પ્રમાણે પ્રસાદ-વસ્ત્ર વગેરે આપ્યાં. આવો મોટો કૅમ્પ ઈ.સ.૧૯૭૭માં થયો. છેલ્લા કૅમ્પમાં ૧૭૦૦ જેટલાં ઑપરેશન થયાં.

પ્રેમજીભાઈ જે ડૉક્ટરે તેમને મુંબઈ જવાની સલાહ આપી હતી તે ડૉક્ટર પાસે ગયા. ડૉક્ટર પ્રેમજીભાઈને તરત જ ઓળખી ગયા. તેઓ તેમને એકદમ સ્વસ્થ જોઈને અચંબામાં પડી ગયા. પ્રેમજીભાઈએ ડૉક્ટરને બધી વાત કરી. ડૉક્ટરે આનંદાશ્ચર્ય વચ્ચે કહ્યું, "પ્રેમજી, હવે તને કોઈ બીમારી નથી. તારી બીમારી બાપજીએ નર્મદામાં પધરાવી દીધી." પ્રેમજીભાઈ થોડી શંકા કરતાં બોલ્યા, "હું એમ કેવી રીતે માનું ? હજુ ઘેર જઈ કપડાં સીવું ત્યારે ખબર પડે."

બાજુમાં જ બેઠેલા મોદીકાકા બોલ્યા :

"તારે ઘેર જવાની જરૂર નથી. મારી રૂમ ઉપર સંચો છે. તેની ઉપર બેસ અને ખાતરી કર." પ્રેમજીભાઈ મોદીકાકાની રૂમ ઉપર ગયા અને સંચા ઉપર બેઠા. થોડી વારમાં તો એમણે છત્રીસ ચાદરો સીવી નાખી. તેમને જરા પણ તકલીફ ના પડી. તેમણે મનોમન પૂજ્યશ્રીને કોટી કોટી પ્રણામ કર્યા અને પોર તરફ પગલાં ભર્યાં.

થોડા સમય પછી પ્રેમજીભાઈનાં પત્ની બીમાર પડ્યાં. તેઓ બેભાન થઈ ગયાં અને વડોદરામાં હૉસ્પિટલમાં દાખલ કર્યાં. ૧૫-૨૦ દિવસ ઉપચાર કર્યો. પછી તેઓ સ્વસ્થ થઈ ગયાં. ડૉક્ટર સવારે રાઉન્ડમાં આવ્યા ત્યારે પ્રેમજીભાઈને કહ્યું, "પ્રેમજીભાઈ, જીવીબહેન હવે સ્વસ્થ છે. હવે તેમને ઘેર લઈ જાવ." એટલું કહી ડિસ્ચાર્જ કરવાનો નર્સને ઑર્ડર આપી દીધો.

પ્રેમજીભાઈ ગૂંચવાયા. તેમની પાસે માત્ર પાંચ રૂપિયા હતા. જીવીબહેનને ઘેર લઈ જવા ખાનગી મોટર કરવાના પૈસા ન હતા. તેઓ વડોદરામાં એકાદ-બે સંબંધીઓને ત્યાં જઈ આવ્યા. પણ ક્યાંયથી જરૂરી એવા વીસ રૂપિયાની વ્યવસ્થા ના થઈ.

જીવીબહેનનો ખાટલો જલદી ખાલી નહીં થવાથી નર્સો જીવીબહેન પર ગુસ્સો કરવા લાગી અને ધમકાવવા લાગી. જીવીબહેન પ્રેમજીભાઈની તકલીફ સમજતાં હતાં. પરંતુ તેઓ કાંઈ કરી શકે તેમ ન હતાં.

બધે રખડીને પ્રેમજીભાઈ હૉસ્પિટલે આવ્યા. કેવી રીતે અંદર જવું તે સમજાતું ન હતું. પૈસાની વ્યવસ્થા થઈ નથી એવું કહેતાં જીભ ઊપડતી ન હતી. તેમનું અંતર કકળી ઊઠ્યું. તેમની ખૂબ અસહાય સ્થિતિ થઈ ગઈ. અચાનક જ તેમને પૂજ્યશ્રી યાદ આવ્યા. તેમણે મનોમન પ્રાર્થના કરી કે, "બાપજી, આબરૂ રાખો. ડૉક્ટરો ધક્કા મારે છે. ઘેર જવાના પૈસા નથી. હવે હું શું કરું ?" એટલું કહેતાં તેમની આંખોમાંથી આંસુ છલકાયાં. તેમણે મનોમન પૂજ્યશ્રીને ખૂબ કાલાવાલા કર્યાં. એટલામાં દૂરથી બે ભાઈઓ આવતા દેખ્યા. તેમાંના એક ઓળખીતા હતા. એઓ પૂજ્યશ્રીના ભક્ત મંજુલાલ હતા. મંજુલાલ બીલ ગામના હતા અને ધંધા માટે વડોદરા આવેલા. મંગલ બજારમાં તેમની કાપડની દુકાન હતી. એ લોકો નજીક આવ્યા. પ્રેમજીભાઈએ મંજુલાલ સામે સ્મિત કર્યું. એટલામાં મંજુલાલે તેમની પાસે આવેલા ભાઈને કહ્યું, "આ જ છે પેલા પ્રેમજીભાઈ. એમને ત્રીસ રૂપિયા આપી દો." પેલા ભાઈએ કાંઈ પણ બોલ્યા વગર પ્રેમજીભાઈને ત્રીસ રૂપિયા આપ્યા. પછી મંજુલાલ બોલ્યા, "પ્રેમજી, જીવીબહેનને શાંતિથી ઘેર લઈ જા. કાંઈ ચિંતા ના કરતો."

પ્રેમજીભાઈ બોલ્યા, "આ પૈસા હું આપને ક્યારે અને ક્યાં આપું ?"

"પૈસાનો બહુ ઉજાગરો ના કરીશ. જ્યારે આવે ત્યારે દુકાને આપી જજે." એમ કહી એ લોકો પાછા વળી ગયા. પ્રેમજીભાઈએ આંખને ખૂણે આવેલું આંસુ લૂછ્યું અને ગુરુદેવની કૃપાને અંતઃકરણપૂર્વક બિરદાવી. ત્યાર બાદ ટૅક્સી કરી જીવીબહેનને પોર લઈ ગયા.

ગામમાં બધા ભક્તોને પૂજ્યશ્રીની કૃપાની ખબર પડી ગઈ. બધા આનંદમાં આવી ગયા. પ્રેમજીભાઈના કેટલાક ગ્રાહકોના પૈસા બાકી હતા. તેઓ તેમને પૈસા આપી ગયા. જોતજોતામાં તો પ્રેમજીભાઈ પાસે લગભગ ત્રણસો રૂપિયા જેટલી ઉઘરાણી આવી ગઈ. પૈસા હાથ પર આવતાં તેઓ મંજુલાલના પૈસા આપવા વડોદરા મંગલ બજારમાં ગયા. મંજુલાલની દુકાને પ્રેમજીભાઈએ ત્રીસ રૂપિયા તેમની સામે મૂક્યા અને બોલ્યા, "લો શેઠ, તમારો ઉપકાર ક્યારેય નહીં ભુલાય. તમે તો મારી લાજ રાખી." મંજુલાલ વિચારમાં પડી ગયા. તેઓ કાંઈ સમજ્યા નહીં. તેઓ ગૂંચવાઈ ગયા. તેમણે પૂછ્યું, "પ્રેમજી, તું કયા પૈસાની વાત કરે છે ?"

"કેમ, તમે ભૂલી ગયા ? ગયા ગુરુવારે હૉસ્પિટલના ઝાંપા પાસે આવીને તમે મને રૂપિયા ત્રીસ ઉછીના આપ્યા હતા ?"

હજુ પણ મંજુલાલ કાંઈ સમજતા ન હતા. તેઓ બોલ્યા, "ભાઈ, મેં તને બાપ

જન્મારામાંય ઉછીના પૈસા આપ્યા નથી.''

એટલે હવે ગૂંચવાવાનો વારો પ્રેમજીભાઈનો આવ્યો. તેમને થયું કે, તે દિવસે મંજુલાલ જ હતા ને અત્યારે આમ કેમ બોલે છે ? તેઓ બોલ્યા, ''મારી પત્ની માંદી હતી. તેને હૉસ્પિટલમાંથી ઘેર લઈ જવાના પૈસા મારી પાસે ન હતા. એટલામાં તમે એક ભાઈને લઈને આવ્યા હતા અને મને રૂપિયા ત્રીસ અપાવ્યા હતા. તે વખતે તમે કહ્યું હતું કે પૈસા ગમે ત્યારે દુકાને આપી જજે.''

મંજુલાલ આશ્ચર્યમાં ડૂબી ગયા. તેઓ બોલ્યા, ''પ્રેમજી, મેં તને પૈસા આપ્યા જ નથી. હું તો છેલ્લા પંદર દિવસથી માલ ખરીદવા બહારગામ ગયો હતો અને ગઈ કાલે જ આવ્યો છું. તારી ક્યાંક ભૂલ થાય છે.'' પ્રેમજીભાઈ કાંઈ ના બોલ્યા. પરંતુ તેમને હવે સમજ પડી ગઈ હતી. તેમને ખાતરી થઈ જ ગઈ કે એ પૈસા ગુરુદેવ જ આપી ગયા છે. તેમની આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી ગયાં. મંજુલાલ બોલ્યા, ''પ્રેમજી, કેમ બોલતો નથી ?''

પ્રેમજીભાઈ માંડ માંડ બોલ્યા : ''મંજુલાલ, ભૂલ તો શેની થાય ? એ તો મારા ગુરુદેવ અવધૂત મહારાજ જાતે તમારા વેશે પૈસા આપવા આવેલા...''

''શી વાત કરે છે ?'' મંજુલાલ લગભગ ચીસ પાડી ઉઠ્યા. તેમના આશ્ચર્યની અવધિ ના રહી. તેમણે છત તરફ ઊંચું જોયું અને આંખોમાં આંસુ સાથે બે હાથ જોડીને બોલ્યા, ''પ્રભુ, તેં તો ખૂબ દયા કરી. આ નાલાયક સેવકનું તેં રૂપ ધારણ કર્યું. બહુ કૃપા કરી મારા નાથ.''

ઈ.સ. ૧૯૬૫નો સમય હતો. અમદાવાદમાં ઘાટલોડિયા વિસ્તારમાં પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત શ્રી ઈશ્વરભાઈ પટેલ રહેતા હતા. તેમને કમરનો દુખાવો થયો. દુખાવો અસહ્ય હતો. સિવિલમાં જઈ તપાસ કરાવી. ડૉક્ટરોએ નિદાન કર્યું કે કરોડના છેલ્લા બે મણકા ઘસાઈ ગયા છે. તેનું ઑપરેશન કરવું જરૂરી છે. ઈશ્વરભાઈ કોઈ પણ સંજોગોમાં ઑપરેશન કરાવવા તૈયાર ન હતા. ડૉક્ટરોએ દર્દશામક દવાઓ લખી આપી. તેમણે દવાઓ ખરીદી તો ખરી. પરંતુ ડૉક્ટરોના ય ડૉક્ટર પૂજ્યશ્રીને દર્શને જઈ તેઓશ્રી કહે તેમ કરવું તેમ નક્કી કર્યું. બસમાં બેસી પણ ન શકાય તેવી સ્થિતિ હોવા છતાંય ઈશ્વરભાઈ નારેશ્વર ગયા. સાથે ડૉક્ટરે લખી આપેલી દવાઓ પણ લેતા ગયા.

નારેશ્વર પહોંચ્યા ત્યારે સાંજ પડી ગઈ હતી. તેઓ શંકરકાકાની રૂમમાં ઊતર્યા. એ સમયે શંકરકાકા પણ ત્યાં જ હતા. સવારે ઈશ્વરભાઈ અને શંકરકાકા પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ગયા. પ્રણામ કરી બન્ને જણ પૂજ્યશ્રીની સામે બેસી ગયા. થોડી આગળ-પાછળની વાત કર્યા પછી પૂજ્યશ્રીએ ઈશ્વરભાઈને પૂછ્યું, ''તમે વાંકા કેમ બેઠા છો ?''

જવાબમાં ઈશ્વરભાઈએ કમરના મણકા ઘસાઈ ગયા છે તે, ડૉક્ટરો ઑપરેશનનું કહે છે તે અને લખી આપેલી દવાઓની વાત કરી. પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું, ''કઈ દવાઓ લીધી ?''

''ડૉક્ટરે લખી આપી છે, હું લાવ્યો પણ છું. પણ જો આપ કહેશો તો જ હું એ દવાઓ લઈશ.'' એમ કહી ઈશ્વરભાઈએ દવાઓ પૂજ્યશ્રી નજીક મૂકી.

પૂજ્યશ્રીએ એક નજર દવાઓ તરફ નોંધી. સામે વહી રહેલી પતિત પાવની રેવાનાં વહેતાં નીર પર દૃષ્ટિ સ્થિર કરી બોલ્યા,

''શહેરના લોકો પાસે પૈસા હોય એટલે ગોળીઓ ખાય. ગામડાના ગરીબ લોકો મોંઘીદાટ દવાઓ ક્યાંથી લાવે ? એ તો બિચારા નર્મદામાં ડૂબકી મારે અને માતાજી એમને સારા કરે.'' શંકરભાઈએ ખૂબ ધીમેથી ઈશ્વરભાઈને પૂછ્યું :

''બાપજીનો ઈશારો સમજ્યા ?''

''હા.'' એમ કહી તેઓ નર્મદા તટે ગયા. અસહ્ય દુખાવો હોવા છતાં દસ-બાર ડૂબકીઓ મારી અને કોરાં વસ્ત્રો પહેરી પૂજ્યશ્રી સમક્ષ આવ્યા. પૂજ્યશ્રી શંકરકાકા પાસે વાતોમાં વ્યસ્ત હતા.

પૂજ્યશ્રીએ ઈશ્વરભાઈને પૂછ્યું, ''ક્યાં જઈ આવ્યા ?''

''નર્મદામાં ડૂબકી મારી આવ્યો.''

''કેટલી મારી ?''

''દસ-બાર.'' એટલું કહી ઈશ્વરભાઈએ સા.દં.પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રી મલકતાં મલકતાં બોલ્યા, ''ચાલો, બધુંય ગયું. હવે લહેર કરો.'' ત્યારથી ઈશ્વરભાઈનો મણકાનો દુખાવો ચાલ્યો ગયો. તેમણે દવાઓ નર્મદાજીમાં પધરાવી દીધી.

ડભોઈ પાસે ભીલોડિયા નામનું નાનું ઠાકોરની જાગીરદારીનું ગામ હતું. તે ગામમાં ભોળા, ભાવિક અને પ્રભુપરાયણ એવા બાજીભગત નામના ગરાસિયા રહેતા હતા. ગરીબી સાથે જન્મથી નાતો હતો. ગામલોકો તેમને 'ભગત' કહી આદર કરતા. ખેતી કરી કુટુંબનિર્વાહ કરતા હતા.

એક વખત દૈવવશાત્ તેમને ગાંડપણ લાગ્યું. તેઓ ગમેતેમ બોલવા લાગ્યા અને આમથી તેમ બાવરાની જેમ દોડવા લાગ્યા. ઘરની વસ્તુઓ ફંગોળવા લાગ્યા. કોઈ તેમને રોકવા પ્રયત્ન કરે તો તેમને છુટ્ટી વસ્તુ મારતા. તેઓ ગામમાં નીકળે તો ચારે બાજુ દોડાદોડ થઈ જતી. આખું ગામ તેમના ઉત્પાતથી થાકી ગયું.

એક દિવસ ગામના જુવાનિયાઓએ ભેગા થઈ તેમને પકડી લીધા અને દોરડાથી બાંધ્યા. ત્યાર બાદ તેમને ઘેર મૂકી આવ્યા. ઘરનાં કુટુંબીજનો પણ તેમનાથી થાક્યા હતા. તેથી તેમને એક થાંભલા સાથે બાંધી દીધા. આમ છતાં તેમનું તોફાન અટક્યું નહીં. છેવટે તેમને લોખંડની સાંકળથી બાંધી એક ઓરડામાં પૂરી દીધા. આમ છતાં તેમનું તોફાન બંધ ના થયું. તેઓ ખૂબ બરાડા પાડતા અને માથા પછાડતા. આ કારણે તેમને માથામાંથી લોહી પણ નીકળતું.

ઘરના સભ્યો તથા ગામલોકો ત્રાસી ગયા હતા. ઘરના બધા જ સભ્યો ભગતની હાલત જોઈ શકતા ન હતા. તેઓનાં હૃદય કકળતાં હતાં. તેમણે દોરા-ધાગા, બાધા-આખડી, દવા-દારૂ બધું જ કર્યું. પરંતુ કોઈ પરિણામ આવ્યું નહીં.

એક વખત નજીકના ગામેથી તેમના એક સંબંધી ભગતને ઘેર આવ્યા. ભગતને આ રીતે બાંધેલા તથા વિચિત્ર વર્તન કરતા જોઈ તેમણે પૂછ્યું, ''બાજીને કેમ બાંધ્યા છે ? તેમને શું થયું છે ?''

"એમને ગાંડપણ લાગ્યું છે. બધું કર્યું પણ મટતું નથી." એક જણે ખૂબ નિરાશ થઈને કહ્યું.

પેલા સંબંધી બોલ્યા, "અરે ! ભાઈ, નારેશ્વરમાં અવધૂત મહારાજ પાસે લઈ જાવ, બધું ય સારું થશે."

"પરંતુ હવે તો અમે સાવ ધોવાઈ ગયા છીએ. પાંચ પૈસા જોડે હોય તો કાંઈ પણ જવાય ને ?"

પેલા સંબંધી હસી પડ્યા અને ખૂબ લાગણીથી બોલ્યા, "અરે, બાપજી પાસે જવામાં પૈસાની જરૂર નથી. એ તો દીન-દુઃખિયાના તારણહાર છે. તમે એક વખત જાવ તો ખરા, પછી આગળ વાત."

કુટુંબીજનોએ ગામના ચાર-પાંચ જુવાનિયાઓની મદદથી બાજી ભગતને પોટલાની જેમ બાંધીને ડમણિયામાં નાખ્યા. પછી બધા નારેશ્વર ગયા. ગમે તેમ કરીને બાજીને રેવાસ્નાન કરાવ્યું. ત્યારબાદ તેમને લઈને બધા બોધીવૃક્ષ આગળ આવ્યા. પૂજ્યશ્રીની નજર બાજી ઉપર પડી.

પૂજ્યશ્રીએ સત્તાવાહી અવાજે કહ્યું, "છોડી દો એને."

"અરે, બાપજી હમણાં ઉત્પાત મચાવશે. એને છૂટો નહીં મુકાય." એક ગ્રામીણ બોલ્યો.

"તમે એને છોડી દો. છો તોફાન કરે. હું જોઉં છું." મને-કમને પણ પૂજ્યશ્રીના હુકમનું પાલન થયું.

બાજી જેવા બંધનમુક્ત થયા કે તરત જ તેઓ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં પડ્યા. કૃતજ્ઞતાથી છલકાતા એમનાં ચક્ષુમાંથી આંસુ ટપકતાં હતાં. તેમના ગળે ડૂમો ભરાઈ આવ્યો. પછી થોડી વારે ચરણોમાં મસ્તક મૂકી બોલ્યા : "બાપજી, હું ગરીબ ખેડૂત છું. આપે મને જીવતદાન આપ્યું. આપના ઉપકારનો બદલો શી રીતે વાળું ?"

અત્યંત વાત્સલ્યભરી નજર બાજી સામે નોંધીને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "નર્મદાજીમાંથી પાણી લાવી આ ફૂલ-ઝાડને સવાર-સાંજ બે વખત પીવડાવજો અને ભગવાનનું નામ લેજો."

બાજી ભગત ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા. તેમની આંખમાંથી આનંદના આંસુ વહેવાં લાગ્યાં. તેમણે તેમના જીર્ણશીર્ણ અને ફાટી ગયેલા ખમીસથી પોતાની આંખો લૂછી. પછી પૂજ્યશ્રીને સંમતિસૂચક પ્રણામ કર્યા.

બાજી પાસે આવેલો આખો ઝમેલો આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો. તેમને થયું કે માત્ર નજરથી જ પૂજ્યશ્રીએ બાજીનું ગાંડપણ દૂર કર્યું. આખી ઘટના નજર સમક્ષ બનેલી હોવા છતાં મન માનતું ન હતું. બધાએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા અને પૂજ્યશ્રીની અનુજ્ઞા લઈ બાજીને ધામમાં છોડીને ભીલોડિયા ગયા.

બાજી ખૂબ નિયમિતપણે સવાર-સાંજ નર્મદાનું પાણી લાવી ફૂલ-ઝાડને પીવડાવવા લાગ્યા. સાથે સાથે ભગવાનનું નામ અવિરતપણે લેવા લાગ્યા.

એક દિવસ પૂજ્યશ્રીએ બાજીને બોલાવીને કહ્યું :

"ભગત, તમે સ્થાનની બહુ સેવા કરી છે. હવે તમે સ્વસ્થ છો. તમારે ઘેર જાવ, ખેતી કરી કુટુંબનો નિર્વાહ કરો અને ભગવાનનું નામ દો."

બાજી ભગતની આંખમાંથી આંસુ ટપકવાં લાગ્યાં. તેઓ નતમસ્તકે કાંઈપણ બોલ્યા વગર ઊભા રહ્યા. એટલે પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું : તારા મનમાં શું છે ? બોલ."

"બાપજી, આપ મારી ઝૂંપડીમાં પગલાં પાડો."

"જાવ ભગત, ડભોઈ બાજુ આવવાનું થશે ત્યારે આવીશ. ઘેર જાવ અને આનંદ કરો."

જતાં જતાં બાજી ભગતે પૂજ્યશ્રીને દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. પછી બોલ્યા : "બાપજી, આપ કહો છો એટલે જાઉં છું. પરંતુ દર ગુરુવારે અહીં આવી ફૂલ-છોડને પાણી પાઈશ."

ભગત ભીલોડિયા તરફ વિદાય થયા.

એક વખત પૂજ્યશ્રી ભીલોડિયા નજીકના વજુરિયા ગામે પધારેલા. આ સમાચાર ભીલોડિયાના ઠાકોરને મળ્યા. તેઓ પૂજ્યશ્રીને આમંત્રણ આપવા વજુરિયા ગયા. ઠાકોરના મનમાં એમ હતું કે, પૂજ્યશ્રીની પધરામણી મારા મહેલમાં થશે. એટલે આટલા પંથકમાં મારી વાહ-વાહ થશે.

ઠાકોર પૂજ્યશ્રીના મુકામ પર ગયા. મુકામની બહાર ઊભેલા સ્વયંસેવકને ઠાકોરે કહ્યું :

"અંદર જઈ બાપજીને ખબર આપો કે ભીલોડિયાના ઠાકોર આવ્યા છે."

"બાપજી આરામમાં છે. કલાકેક પછી આવો." સેવકે જવાબ આપ્યો.

"કાંઈ વાંધો નહીં, હું પછી આવું છું." એમ કહી ઠાકોર તેમના મિત્રને મળવા ગયા.

આ બાજુ બાજી ભગતને પણ પૂજ્યશ્રીના આગમનના સમાચાર મળ્યા. તેઓ સીધા વજુરિયા આવી પૂજ્યશ્રીના મુકામે ઊભા રહ્યા. તેમણે સેવકને કહ્યું : "બાપજીનાં દર્શન કરવા છે."

"બાપજી આરામમાં છે. થોડી વાર પછી આવો." જવાબ મળ્યો.

બાજી ભગત તો ત્યાં જ બેસી રહ્યા. થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રી આરામમાંથી નિવૃત્ત થયા. એટલે સેવકે ભીલોડિયાના ઠાકોરની અને બાજીના આગમનની ખબર આપી. પૂજ્યશ્રીએ બાજીને અંદર બોલાવ્યા. બાજી અંદર ગયા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી તેમના પગ આગળ બેસી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ ખબરઅંતર પૂછ્યા અને બીજી થોડી વાતો કરી. પછી બાજી બોલ્યા : "બાપજી, આપે મને કહ્યું હતું કે આ બાજુ આવીશ ત્યારે તારે ઘેર આવીશ..." એટલું બોલીને ભગત પૂજ્યશ્રી તરફ જોઈ રહ્યા.

પૂજ્યશ્રી મલકાયા અને બોલ્યા : "જા બાજી, કાલે સવારે તારે ત્યાં આવીશ. જા, તૈયારી કર."

બાજી ભગત પૂજ્યશ્રીને પગે લાગીને ભીલોડિયા ગયા.

તેમણે ઘર વાળી-ઝુડીને સાફ કર્યું. બારણા આગળ પડેલી પાટ અંદર લઈ તેની ઉપર ગોદડી પાથરી. પછી મજૂસમાંથી કરચલીઓ પડી ગયેલી જાજમ કાઢી અને ગોદડી પર પાથરી. પછી જાજમની કરચલીઓ કાઢી નાખવા તેની પર હાથ ફેરવવા લાગ્યા. ભગતની વહુએ ઘરમાં ઠેક-ઠેકાણે સાથિયા પૂર્યા.

આ બાજુ બાજીના ગયા પછી ભીલોડિયાના ઠાકોર પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી પૂજ્યશ્રી સામે બેસી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ ખબરઅંતર પૂછી. પછી ઠાકોર બોલ્યા :

"બાપજી, આપ મારા મહેલમાં પધારો."

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : "ઠાકોર, કાલે તો બાજીને ઘેર જવાનો છું."

"પણ બાપજી, એનું ઘર તો સાવ ઝૂંપડા જેવું છે. ઉપર પતરાં છે. વળી ખૂબ નાનું પણ છે. આપને ત્યાં નહીં ફાવે..." ઠાકોરે કહ્યું.

"જેવું હોય તેવું. અમારા બાવાઓને મહેલ શું અને મઢૂલી શું ?"

ઠાકોરને પોતાનું અપમાન થતું લાગ્યું. તેઓ બોલ્યા : "બાપજી, થોડો સમય પણ આપ મારે ત્યાં પધરામણી કરો, એવી ભાવના છે."

"ત્યાં આવીને નક્કી કરીશું." પૂજ્યશ્રીએ ટૂંકો જવાબ આપ્યો.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી ભીલોડિયા બાજીને ઘેર પહોંચી ગયા. બાજી ભગત પાગલ જેવા થઈ ગયા. તેઓ ઘડીમાં આમ જાય અને ઘડીમાં તેમ જાય. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પાટ પર બેસવા પ્રાર્થના કરી. પૂજ્યશ્રી પાટ પર બેઠા.

બાજી બાજુમાં ઊભા રહી હાથપંખાથી પૂજ્યશ્રીને પવન નાખવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રી પાસે શી વાત કરવી તેની સમજ ન પડતાં બાજી બોલ્યા : "બાપજી, આ ઓરડામાં મને પૂરેલો અને પેલા થાંભલા સાથે બાંધેલો."

બે-પાંચ પળ અટકીને ફરી બોલ્યા : "બાપજી, આપે મારું રક્ષણ કરી ખૂબ કૃપા કરી." એમ કહી પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નમી પડ્યા.

ગામના લોકો શ્રીફળ, હાર-તોરા લઈને પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવવા લાગ્યા. દર્શન સત્ર બે કલાક ચાલ્યું. બરાબર સાડા દસ વાગે પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા કરી. પછી આરામ કરવા આડે પડખે થયા. વૈશાખ માસ પૂરજોશમાં તપતો હતો. તાપ ધીમે ધીમે વધતો ગયો. બાજીના એકઢાળિયામાં ઉપર પતરાંની છત હતી. આખા ઘરમાં એક પણ જાળિયું ન હતું. ગરમીએ ઘરમાં પગદંડો જમાવવા માંડ્યો. લગભગ બાર વાગવા આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને ખૂબ તાપ લાગતો હતો. તેઓના શરીરે ખૂબ પરસેવો થવા લાગ્યો. તેમના પરસેવાથી આખી જાજમ પલળી ગઈ. બહારની સૂર્યની ગરમી અને શરીરની યોગાગ્નિની ગરમીથી પૂજ્યશ્રી શેકાવા લાગ્યા. આમ છતાં તેઓ જાણે તેમને ગરમી લાગતી જ ન હોય તેમ સૂઈ રહ્યા.

બાજીનું હૈયું પૂજ્યશ્રીને પડતી તકલીફ જોઈને કકળી ઊઠ્યું. તેમને થયું કે બાપજીને કેટલી બધી ગરમી લાગે છે અને હું કાંઈ કરી શકતો નથી. તેઓ સહન કરી શક્યા નહીં. તેઓ ઊભા થયા અને ઘરમાં જેટલી ચાદરો હતી તે બધી ભીની કરીને પૂજ્યશ્રીની આજુબાજુ લટકાવી દીધી. પરંતુ વૈશાખી તાપ એમ ગાંઠે તેવો ન હતો. આથી ભગતને એક વિચાર આવ્યો. તેઓ સીધા ઠાકોરને ઘેર પહોંચી ગયા. તેમણે ઠાકોરને કહ્યું, "ઠાકોર સાહેબ, બાપજીને ખૂબ તાપ લાગે છે. તમારી ખસની ટટ્ટી આપો."

પરંતુ ઠાકોર વ્યંગમાં બોલ્યા : "તારા બાપજીને તાપ લાગતો હોય તો અહીં મોકલી દે. અહીં ખુલ્લી હવા છે. ખસની ટટ્ટી છે અને વીજળીના પંખા છે. એમને અહીં મોકલી આપ."

ભગત નિરાશ થઈ ગયા. તેઓ પાછા ફર્યા. બાજીને પોતાની ગરીબી ખૂબ ખટકી. ઘેર જતાં જતાં તેમણે પોતાની ગરીબી પર ફીટકાર વરસાવવા માંડ્યો. તેમને થયું- 'ગરીબ થવું તે પાપ છે, ગુનો છે, લાચારી છે !'

ભગતને ભગ્ન હૃદયે પાછા આવેલા જોઈ પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "ભગત, ક્યાં જઈ આવ્યા ?"

ભગત નીચી નજર ઢાળીને બોલ્યા : "બાપજી, ઠાકોરને ઘેર ગયો હતો. ખસની ટટ્ટી લેવા. તેમણે ના આપી." આટલું બોલતાં ભગતની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં.

બે-ચાર પળ રહીને ભગતે ઉમેર્યું : "મારે કારણે આપને કેટલી તકલીફ પડે છે ?"

પૂજ્યશ્રીએ પ્રસન્ન વદને ભગત સામે જોયું. પછી બોલ્યા : "ભગત, મને કોઈ તકલીફ પડતી નથી." એટલું કહી પૂજ્યશ્રીએ પડખું ફેરવ્યું.

અને માત્ર ગણતરીની મિનિટોમાં જ ક્યાંકથી નાની સરખી વાદળી આકાશમાં આવી ગઈ. બાજીના ઘર પર પડતો તાપ કૂણો પડ્યો. ઠંડો પવન લહેરાવા લાગ્યો અને જોતજોતામાં તો ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસવા લાગ્યો. જમીન ભીની ભીની થઈ ગઈ. ભીની જમીનની ફોરમ ચારે કોર પ્રસરી ગઈ. બાજીના ઘરમાં અને આખાય ફળિયામાં ઠંડક વ્યાપી ગઈ. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "બસ ભગત, ભગવાને તમારી વાત સાંભળી. થઈ ગઈને ઠંડક ?"

"આ બધી આપની જ લીલા છે, પ્રભુ. આપ કરુણાસાગર છો. આપની કૃપા અપરંપાર છે." એમ કહી બાજીએ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં માથું નમાવ્યું.

આખી રાત ઝરમર ઝરમર વરસાદ પડ્યો.

સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી પૂજ્યશ્રી પાટ ઉપર બિરાજ્યા. ભક્તો દર્શને આવવા લાગ્યા. એટલામાં હાર અને શ્રીફળ લઈને ઠાકોર આવ્યા. ઠાકોરે અહીં એકદમ ઠંડક અનુભવી. અહીંની જમીન ભીની હતી. તેમને થયું કે અહીં રાત્રે વરસાદ પડ્યો હશે. એટલે તેમનાથી સહજ ભાવે પૂજ્યશ્રીને પુછાઈ ગયું, "બાપજી, અહીં કાલે વરસાદ પડ્યો હતો ?"

પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ શાંતિથી જવાબ આપ્યો : "ઠાકોર, અમારા ગરીબને ત્યાં ખસટટ્ટી કે પંખા ક્યાંથી હોય ? અમારે તો આ ઉપરવાળો જ ઠંડક કરી આપે." એમ કહી તેઓ ખડખડાટ હસ્યા.

ઠાકોર ખસિયાણા પડી ગયા. થોડી વાર મૂંગા મૂંગા બેઠા. પછી પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી વિદાય થયા.

એક વખત પૂજ્યશ્રી સાંજને સમયે ભક્તો પાસે વાતો કરતા બેઠા હતા. પૂજ્યશ્રી વાત વાતમાં સુંદર બોધાત્મક ઉદાહરણ આપી તેમાંથી રમૂજ પ્રગટાવી બધાને ખૂબ હસાવતા હતા.

એટલામાં લીમડા ઉપર એક ગરોળી આમતેમ દોડ્યા કરતી હતી. તે એક ડાળેથી

બીજી ડાળે જાય અને ત્યાંથી વળી ત્રીજી ડાળે દોડે. આને કારણે પાંદડાંનો અવાજ થયા કરતો હતો. ભક્તોમાંથી એકાદ-બે જણનું ધ્યાન ત્યાં ખેંચાયું. એટલે પૂજ્યશ્રીએ પણ તે તરફ નજર કરી. પછી થોડા મલકાયા અને પછી બોલ્યા : "આ ગરોળી ખુશખુશાલ છે. કારણ કે તેની મશિયાઈ બહેન રાજકોટથી આવે છે." ભક્તોને કાંઈ સમજ ના પડી. તેમણે માત્ર પૂજ્યશ્રી ખાલી મશ્કરી કરે છે તેમ સમજી લીધું અને પાછા બધા વાતોએ વળગ્યા.

એટલામાં એક ભાઈ હાથમાં છત્રી લઈને આવ્યા. છત્રી બાજુએ મૂકીને પૂજ્યશ્રીને પગે લાગ્યા અને શ્રીફળ-ફૂલ ચરણોમાં મૂક્યાં. ત્યાર બાદ એક બાજુએ બેઠા. એટલામાં એક ગરોળી છત્રીમાંથી નીકળી અને સડસડાટ ઝાડ પર ચઢી ગઈ અને પેલી ગરોળીને મળી. બન્ને ગરોળીઓએ દોડાદોડ કરી મૂકી. ભક્તો આ બધું જોતા હતા. એટલામાં પૂજ્યશ્રીએ આવેલા ભાઈના ખબરઅંતર પૂછ્યા. ત્યાર બાદ પૂછ્યું,

"તમે ક્યાંથી આવો છો ?"

"બાપજી, આપનાં દર્શન કરવા ઘણા સમયથી આવવું હતું. પરંતુ સમયની અનુકૂળતા પડતી ન હતી. પરંતુ આજે સવારે રાજકોટથી ઊપડતી બસમાં બેસી ગયો."

"રાજકોટ સાંભળતાં ભક્તોના મગજમાં ઝબકારો થયો. તેમને અત્યંત આશ્ચર્ય થયું અને પૂજ્યશ્રીને મનોમન વંદી રહ્યા.

છેલ્લા કેટલાય સમયથી ભક્તોના મનમાં પૂજ્યશ્રીની જન્મજયંતી શ્રી ક્ષેત્ર-અંબાજીમાં ઉજવવાની થતી હતી. આનું કારણ એ હતું કે એક વખત પૂજ્યશ્રીએ વાતવાતમાં અંબાજીનાં દર્શન કરવા જવાની ઇચ્છા પ્રગટ કરેલી.

સં.૨૦૨૨ના કારતક સુદ ૯મીની પૂજ્યશ્રીની ૬૮મી જન્મજયંતી અંબાજીમાં ઉજવવાનું નક્કી થયું.

પૂજ્યશ્રી પોતાના રસાલા સાથે અંબાજી જતા હતા ત્યારે અધવચ્ચે જંગલ જેવા વિસ્તારોમાં એક ડોસા જેવો માણસ આવ્યો અને બોલ્યો, "અલા ! બાપજી બેસને ! થોડુંક દૂધ પીને જા...ના ના બેસ. થોડું દૂધ પી." એમ કહીને દોડતો દોડતો ક્યાંકથી દૂધ દોહી લાવ્યો એ પૂજ્યશ્રીને પીવડાવ્યું.

પૂજ્યશ્રીનો મુકામ દાંતાના મહારાજાના મહેલમાં હતો. ત્યાં એક મોટા શમિયાણામાં આખો ઉત્સવ ઉજવવાનો હતો. આખું સ્થાન ધજા-પતાકાથી લહેરાતું હતું. રાજસ્થાની પહેરવેશ ધારણ કરી હજારો હજારો ભાવિકો પૂજ્યશ્રીની પ્રતીક્ષા કરતા હતા. દાંતાના મહારાજા પણ તૈયાર થઈ પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા શમિયાણાના પ્રવેશદ્વાર આગળ ઊભા હતા.

એટલામાં પૂજ્યશ્રીની મોટર આવી. આખા માનવમહેરામણમાં જાણે પ્રચંડ મોજું આવ્યું હોય તેવું દશ્ય ઊપસી આવ્યું. લોકો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે અધીરાઈપૂર્વક તેમની નજીક જવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રીની શોભાયાત્રા નીકળી. રાજસ્થાની વેશભૂષા પરિધાન કરી સ્ત્રીઓએ માથે કળશ લઈ પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું. એની સાથે ભક્તોએ ધૂન શરૂ કરી. "રંગ અવધૂત રે રંગ અવધૂત, નારેશ્વરનો નાથ મારો રંગ અવધૂત." વળી પાછી 'ગુરુદેવ

દત્ત' 'જય અંબે'ના ઘોષોથી દિશાઓ ગાજી. સરખેજનાં 'શબરી' તરીકે જાણીતાં ૭૦-૮૦ વર્ષનાં વયોવૃદ્ધ માજી પગમાં ઘૂઘરા બાંધી ગળામાં ઢોલક લટકાવી ભલભલા યુવાનોને પણ શરમાવે તેમ તાલબદ્ધ નાચવા લાગ્યાં.

પૂજ્યશ્રીએ કાળી કફની અને માથા પર ભગવા રંગની સફેદ શંખલાં જડેલી ટોપી પહેરી હતી. ઠેરઠેરથી પૂજ્યશ્રીનો હારતોરાથી સત્કાર થયો. મુકામ પર જઈ સ્નાનાદિથી પરવારી માતાજીનાં દર્શન કરવા ગયા.

બીજે દિવસે સવારે પ્રભાતિયાં વગેરે ગવાઈ રહ્યા પછી પૂજ્યશ્રીએ માતાજીને આવાહન કરતું 'શક્ત્યાવાહનમ્' સ્તોત્ર, યુદ્ધવીરની અદાથી વીરત્વ મિશ્રિત ભાવથી ગાયું. યુદ્ધમાં દુશ્મનને લલકાર ફેંકતો કોઈ યોધ્ધો જેમ ગર્જે તેવી જોશીલી વાણીમાં પૂજ્યશ્રીએ સ્તોત્ર નિવેદ્યું.

માતાજીનાં દર્શન કર્યા બાદ શતચંડી મહાયજ્ઞનો પ્રારંભ થયો. દરેક જન્મજયંતી પછી પૂજ્યશ્રી ગો-પૂજા કરે છે તે પ્રમાણે તેમણે ગોપૂજા કરી. ગાય માતાને પ્રણામ કર્યા, ઘાસ નીર્યું અને પરિક્રમા કરી.

સાંજે દાંતાના મહારાજાની મોટરમાં કોટેશ્વર દર્શન કરવા ગયા. અહીં ડુંગરમાંથી સરસ્વતી નદીનું ઉદ્‌ગમસ્થાન છે. સાંજે પૂજ્યશ્રી યજ્ઞમંડપમાં બિરાજ્યા. દત્તબાવની ગવાઈ. પૂજ્યશ્રીએ નાળિયેર હોમ્યું. સુમનભાઈ, ભીલોડ તથા ઉમલ્લાની મંડળીએ માતાજીના ગરબા ગાયા.

તા.૨-૧૧-'૬૫ની સવારે વેદમંત્ર ઘોષ થયા પછી પૂજ્યશ્રી ચાલતા મંદિરમાં ગયા. પૂજ્યશ્રીએ લાલ-ભૂરાં ફૂમતાં ચોંટાડેલી ખાદીની સફેદ કફની અને એવી જ ઊંચી અણિયાળી ટોપી પહેરી હતી.

ઈ.સ. ૧૯૬૫ના સમય દરમિયાન ભારત-ચીનનું યુદ્ધ ચાલતું હતું. ભારતને શક્તિ બક્ષવા માટે પૂજ્યશ્રીએ આગલા દિવસે 'શક્ત્યાવાહન' સ્તોત્ર ગાઈ શક્તિનું આવાહ્ન કર્યું જ હતું. આજે પણ માતાજીનાં દર્શન-પૂજન કર્યા પછી મંદિરની આજુબાજુ ઊભેલા જનસમુદાય સમક્ષ આરતી લઈ અને ભલભલા નપુંસકને પણ શૂરાતન ચઢાવી દે તેવી વીરત્વસભર વાણીમાં જગદંબાનું આવાહ્ન કર્યું.

"માતાશ્ચામ્બે જાગૃહિ જાગૃહિ નાશયિતું ભારતમેતદ્ ।
ધાવન્ત્યસુરા ઉન્મત્તાસ્તે કિં શેપે નો પશ્યતિ કિમ્ ॥

"હે મા, હે અંબે, જાગ જાગ ! તારી આ ભારતભૂમિને ખેદાનમેદાન કરી નાખવા કેવળ ભૌતિકતામાં રાચનાર એ ઉન્મત્ત અસુરોનાં ટોળાં ધસી રહ્યાં છે. હે મા, તું કેમ ઊંઘે છે ? તું આ બધું જોતી નથી શું ? પેલો મહિસાસુર ચાઉ અને તેના સાગરિતો શુંભ-નિશુંભ લોહી તરસ્યા થયા છે. તારા નિર્દોષ બાળકોને હણી રહ્યા છે. એમના અહંની ગર્જના તને નથી સંભળાતી ? તારું ત્રિશૂળ, ચક્ર, તલવાર ક્યાં ગયાં ? તારી તલવારની ધાર ઘસાઈ ગઈ છે શું ?

"મા ! એ લોકો સમજાવટથી માને તો ઠીક છે નહીં તો દંડ લઈ તેમનો નાશ કર. હણી નાંખ એ બધાને. ઉડાવ તેમનાં મસ્તકો, જલાવી દે એમના કોટકિલ્લાઓ. અરે !

તારે શસ્ત્રની પણ શી જરૂર છે ! તારી ક્રોધપૂર્ણ દૃષ્ટિ જ તેમને બાળી નાખવા બસ છે. હે આદિમા ! આદ્યશક્તિ, તું ઊઠ અને શરણાગતનું રક્ષણ કર. ત્વરા કર, દોડ, આવ અને તારાં દર્શન દે. હે દુ:ખ-ભીતિને હણનારી મા, કરુણા વર્ષાવ. હે સજ્જનને પોષનારી, અશક્યને શક્ય બનાવનાર, સંકટનાશિની, વિજયે-તારો જયજયકાર હો. હે ઈશ્વરી, તારી દૃષ્ટિથી ભારત સ્વસ્થ અને નિષ્કંટક બનો. સંસારનાં દુ:ખોથી દુ:ખિત તારો આ બાળક રંગ યાચના કરે છે કે 'હે જગદંબે, જગતને ઉગારી લે. મા-ભોમ ભારતને પૂર્વ ઐશ્વર્યથી યુક્ત અને નિર્ભય થયેલો જોઈને જ અહીંથી જાઉં, પ્રાણ છોડું ! "ઐં હ્રીં ક્લીં ચામુણ્ડાયૈ વિચ્ચે વિચ્ચે ચામુણ્ડાયૈ ।" એ સાંભળતાં જ મા અમ્બા પ્રગટ થયાં. આછું હાસ્ય વેરતાં વેરતાં ગૂંજી-ગાજી રહ્યાં. કહેવા લાગ્યાં : "તારે શી ચિંતા છે ? વીરોને સહાય કરતી હું પાછળ ઊભી છું. નિશ્ચિતપણે માની લે કે વિજય આપણો છે."

અને સ્તુતિ પૂરી થઈ અને છેલ્લા શબ્દો 'જાગૃહિ-જાગૃહિ' બોલાય ન બોલાય ત્યાં તો મંદિરનાં દ્વાર ખૂલી ગયાં. આ સમયે માતાજીનાં દર્શન માટે દ્વાર ખૂલવાનો સમય ન હતો અને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "માતાજીએ આપણો અવાજ સાંભળ્યો."

ત્યાર બાદ દત્તબાવની બોલાઈ અને માતાજીના ચોકમાં જ સુમનલાલે ગરબા ગવડાવ્યા.

ગરબા ગાતાં ગાતાં સૌ મા અંબામય બની ગયાં અને પછી 'ગુરુદેવ દત્તા જય અવધૂતા'ના ઘોષ ગાજ્યા. ત્યારે બધા દત્તમય બની ગયા. પૂજ્યશ્રીની એ જ ખૂબી હતી કે તેઓશ્રી ભક્તોને કાવ્ય નીતરતી ભક્તિમાં તરબોળ કરી દેતા. દત્ત અને દેવીના અદ્વૈતભાવની પરિમલથી દિશાઓ મઘમઘાવી દેતા. અનંતના આંગણેથી અવતરેલી આભાથી અણુએ અણુના અંતર અજવાળી દેતા અને છતાંય એ અવધૂત રંગ અરંગી હતા. ક્યાંય લેપાયા ન હતા. કશુંય કરતા ન હતા.

પૂજારીએ માજીની પાદુકાનો સ્પર્શ કરાવ્યો. અભિષેક, સંકલ્પ કરાવ્યો. માત્ર બે જ દિવસમાં ભક્તોના હૃદયમાં અવધૂતે મા અંબા પછીનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી દીધું.

માતાજીની સન્મુખ મુખ રહે તે રીતે પૂજ્યશ્રી માટે આસન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. ગુરુપૂજન વિધિ શરૂ થઈ.

આ બાજુ સુમનભાઈએ "આવો રે હો અવધૂત મારા દર્શન દો પ્યારા"નું ભજન ચાલુ કર્યું. પૂજ્યશ્રી મંડપમાં પધાર્યા.

દત્તબાવની ચાલુ થઈ. સરખેજનાં શબરીમા ખૂબ નાચ્યાં. પૂજનવિધિ પૂર્ણ થયો. શ્રી ગૌતમ મહેતાએ "માડી તારો વીંઝણો ધીરે ધીરે વાય." ત્યાર પછી માત્ર બે જ દિવસ પહેલાં પૂજ્યશ્રીએ રચેલું ભજન "પહેરી લીધા વીંટલા તારા હો અંબે-માડી તારા હો અંબે, કોણ કાઢે આંખ સામે, કાળ જ્યાં કંપે" ગવાયું.

પૂજ્યશ્રીને ક્યારેક અંબોઈ ખસી જાય એટલે પગના અંગૂઠામાં રબરના વીંટલા પહેરે. માજીના દરબારમાં આવતાં તેમને થોડો પેટનો દુખાવો અને વારંવાર ઝાડા થતા હતા. એક ભક્ત રબરના વીંટલા લઈ આવ્યો. તેને અંબામાની કૃપા માની પૂજ્યશ્રીએ ભજન લખી નાખ્યું. ભજન ગવાઈ રહ્યા પછી પૂજ્યશ્રીએ વિનોદમાં કહ્યું :

"સોનાના કે રૂપાના વીંટલા હું ગરીબ માણસ કેવી રીતે લાવું ? મારે તો રબરના જ વીંટલા પહેરવા પડે ને !"

આગલા જ દિવસે પૂજ્યશ્રીએ તે સમયે ચાલતા ભયાનક યુદ્ધમાં ભારતને મદદ કરવા માટે મા અંબાને અત્યંત દર્દભરી પ્રાર્થના કરી હતી :

"રાખ રંગ આ કટોકટીમાં સંકટ નિવારી માડી
શક્તિપાત કરી ભારતમાં મા દે રિપુદલ સંહારી."

ત્યાર બાદ વડોદરાના મણિશંકર શાસ્ત્રીએ રચેલું 'પરમાત્મપદે...' ગવાયું.

પૂજ્યશ્રીએ જ્યારે 'શકત્યાવાહન' સ્તોત્ર ગાયું હતું ત્યારે માતાજીના ગર્ભદ્વાર ઊઘડવાનો સમય ન હોવા છતાં દ્વાર ખૂલી ગયાં અને માતાજીને પહેરાવેલી સાડી સરી પડી હતી. ત્યાંના પૂજારીઓએ કહ્યું, "આવું ક્યારેય બન્યું નથી."

દશમને દિવસે પૂજ્યશ્રી ચાલતા માતાજીનાં દર્શને ગયા. ગૌતમ મહેતાએ સુંદર ભજન ગાયું. "નભને ગોખેથી તારલિયા તારી આરતી ઉતારે..." આ ગવાતાની સાથે મંદિરમાં આરતીના ઘંટારવ શરૂ થયા. ભજન સાંભળનારા અત્યંત ભાવાવેશમાં આવી ગયા. ભજન પૂરું થતાંની સાથે બધાએ 'જય અંબે જય અંબે'ના ઘોષથી વાતાવરણ ગજવી મૂક્યું. પ્રવચનો, વસ્ત્રદાન, આભાર પ્રવચન વગેરે થયાં.

અંબાજીથી પૂજ્યશ્રી ડભોઈમાં પ્રા.શિવુભાઈ દવેને ત્યાં પધાર્યા અને ત્યાં મુકામ રાખ્યો.

અમદાવાદમાં ઈન્દ્રવદનભાઈ નામના એક જૈન વાણિયા રહેતા હતા. નાનપણમાં મા-બાપ ગુજરી ગયેલાં એટલે મોસાળમાં ઉછરેલા. મોટા થઈ બૅંકમાં સારી નોકરી મળી. કોઈ વિઘ્નસંતોષીએ અદાવતમાં તેની પર મલીન પ્રયોગ કર્યો. તેને કારણે તેમનું માથું ખૂબ દુખવા લાગ્યું. તેમની ઊંઘ હરામ થઈ ગઈ. આંખો કાયમને માટે લાલ-હિંગળોક જેવી રહેવા લાગી. અપૂરતી ઊંઘ, થાક તથા માથાના દુખાવાને કારણે તેમને વાતવાતમાં ગુસ્સો આવી જતો. નાની નાની વાતમાં ગમે તેની સાથે લડી પડતા. તેમનું ચિત્ત ક્યારેય કામમાં ચોંટતું નહીં. બૅંકમાં ખૂબ ભૂલો થવા લાગી. તેને કારણે અધિકારીઓ તરફથી નોટિસો પર નોટિસો આવવા લાગી. અધૂરામાં પૂરું તેમનાં પત્ની મૃત્યુ પામ્યાં એટલે તેમનું દુ:ખ ખૂબ વધી ગયું.

આમ ને આમ લગભગ ચૌદ વર્ષ પસાર થઈ ગયાં. તેમને અનિદ્રાનો રોગ લાગી ગયો. તેઓ વર્ષો સુધી ઊંઘ્યા જ નહીં. આ માટે તેમણે ઘણા ડૉક્ટરોની દવા લીધી. પરંતુ કોઈ પણ દવા તેમની પર અસર કરતી ન હતી.

એક દિવસ કોઈક કારણસર તેમની બૅંકના નાનુભાઈ વૈદ્ય નામના એક સહકર્મચારી સાથે ઝઘડી પડ્યા. તેઓ ખૂબ ખરાબ ભાષામાં બોલ્યા. બૅંકના દરેક કર્મચારી ઈન્દ્રવદનભાઈના સ્વભાવથી પરિચિત હતા. તેથી નાનુભાઈએ એકદમ શાંતિથી સાંભળી લીધું. તેમણે એક પણ શબ્દ સામો ઉચ્ચાર્યો નહીં.

સાંજે ઈન્દ્રવદનભાઈ ઘેર આવ્યા. રાત્રે સુવા ગયા ત્યારે એમને એમ થયું કે, 'આજે નાનુભાઈ પર હું ખોટો ગુસ્સે થયો. એ મારી ભૂલ હતી.' તેઓ તે જ વખતે

એક પળનો પણ વિલંબ કર્યા વગર નાનુભાઈને ઘેર પહોંચી ગયા અને તેમની માફી માગી. પછી ઉમેર્યું, ‘‘નાનુભાઈ, ચૌદ ચૌદ વર્ષથી ઊંઘ્યો નથી. ઘણા ડૉક્ટરોને બતાવ્યું પણ જરાય ફેર પડતો નથી. કોઈ ઉપચાર હોય તો બતાવો નહીં તો હું મરી જઈશ.’’ એટલું કહેતાં ઇન્દ્રવદનભાઈ રડી પડ્યા. નાનુભાઈએ તેમનાં પત્ની પાસે પાણી મંગાવ્યું અને ઇન્દ્રવદનભાઈને આપ્યું. ત્યાર પછી થોડા સાંત્વનના શબ્દો કહી ઊભા થયા અને અંદર જઈ એક નાનકડી પુસ્તિકા લઈ આવ્યા, એ દત્તબાવની હતી. ઇન્દ્રવદનભાઈને દત્તબાવની આપતાં નાનુભાઈ બોલ્યા :

‘‘શાહ સાહેબ, આ દત્તબાવની શ્રદ્ધા રાખીને કરજો-મારા ગુરુદેવ તમને મટાડી દેશે.’’

ઇન્દ્રવદનભાઈ ઘેર ગયા. પથારીમાં બેસીને દત્તબાવની વાંચી ગયા. પછી ઓશીકા નીચે મૂકી સૂઈ ગયા અને તેમને ખબર ન પડી કે ક્યારે તેમને ઊંઘ આવી ગઈ.

સવારે સ્વસ્થ થઈ ઊઠ્યા. નાહી પરવારી ધૂપ-દીપ કરી દત્તબાવની વાંચી. ત્યારબાદ સીધા નાનુભાઈને ત્યાં ગયા અને અત્યંત આભારવશ થઈ બોલ્યા :

‘‘નાનુભાઈ, તમે તો મારી પર ખૂબ મોટો ઉપકાર કર્યો છે. આજે ચૌદ વર્ષે મેં ઊંઘ કેવી હોય છે અનુભવ્યું. મારા માથાનો દુખાવો પણ ગાયબ થઈ ગયો. આપે તો મારા પર ખૂબ કૃપા કરી.’’

નાનુભાઈને અત્યંત આનંદ થયો. તેમણે પૂજ્યશ્રીને મનોમન પ્રણામ કર્યા પછી બોલ્યા :

‘‘શાહ સાહેબ, એ બધી કૃપા ગુરુદેવની છે. એમની લીલા આપણે કળી ના શકીએ.’’

ઘેર જતાં ઇન્દ્રવદનભાઈને થયું કે ‘જે સંતના સ્તોત્ર માત્રમાં આટલી શક્તિ છે તો એ સંત કેવો શક્તિશાળી હશે ! એમનાં દર્શન સત્વરે જ કરવા ઘટે.’

બીજે જ દિવસે બૅંકમાંથી રજા લઈ તેઓ નારેશ્વર પહોંચી ગયા. સ્થાનમાં પ્રવેશ કરતાં જ તેમને ખૂબ શાંતિ થઈ. તેમના હૃદયમાં આનંદના ફુવારા ઊડવા લાગ્યા. પરંતુ અંદર જતાં ખબર મળી કે પૂજ્યશ્રી ડુમ્મસ ગયા છે. ઇન્દ્રવદનભાઈ તે રાતે નારેશ્વરમાં રોકાઈ ગયા અને બીજે દિવસે ડુમ્મસ પહોંચી ગયા. તેઓ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નમી પડ્યાં. તેઓ કાંઈ બોલે તે પહેલાં જ મરક મરક હસતાં હસતાં પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ લાગણીથી પૂછ્યું :

‘‘કેમ, હવે ઊંઘ આવે છે ને ? માથું દુખતું મટી ગયું ?’’

ઇન્દ્રવદનભાઈ એકદમ આભા બની ગયા. તેમની જીભ સિવાઈ ગઈ અને આંખો ચૂઈ પડી. પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં માથું ક્યાંય સુધી મૂકી રાખ્યું. ઇન્દ્રવદનભાઈને થયું કે ‘ગુરુદેવ ત્રિકાલજ્ઞ છે, ઈશ્વર સ્વરૂપ છે.’ તેમને ખૂબ શાંતિ થઈ ગઈ.

હવે ઇન્દ્રવદનભાઈ વારંવાર નારેશ્વર જવા લાગ્યા. એક દિવસ પૂજ્યશ્રીએ તેમના બહેન-બનેવીને લઈ આવવા કહ્યું :

ઇન્દ્રવદનભાઈ બીજે દિવસે સાંજે પૂજ્યશ્રી પાસે તેમના બહેન-બનેવીને લઈને પહોંચી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ બહેન-બનેવીને સંબોધીને કહ્યું : ‘‘તમે ભાડાના મકાનમાં રહો છો. ઇન્દ્રવદનનું ઘર મોટું છે અને તે એકલો જ રહે છે. તેને ગમે ત્યાં ગમે તે ખાવું પડે છે અને તેથી તેની તબિયત સારી રહેતી નથી. તમે એને ઘેર રહેવા જતા રહો. રાંધો-ખાવ અને ખવડાવો. એનાં લગ્ન થાય ત્યાં સુધી એની સાથે રહેજો અને પછી તમારા પોતાના ઘરમાં જજો.’’

ત્રણે જણને આ વડીલ-સંત-ગુરુ-સલાહકારની સૂચના અનુકરણીય લાગી. બધાંને ખૂબ આનંદ થયો અને ત્રણે જણ સાથે રહેવાં લાગ્યાં.

થોડા જ સમયમાં ઇન્દ્રવદનભાઈને બૅંકમાં બઢતી મળી. તેમનો પગાર વધી ગયો અને મુંબઈની લતા નામની એક કન્યા સાથે ગુરુદેવે લગ્ન કરાવી આપ્યાં. ઇન્દ્રવદનભાઈનાં બહેન પ્રભાબહેનનું પણ પોતાનું મકાન થઈ ગયું. તેઓ પોતાને ઘેર રહેવા ગયા.

એક વખત પૂજ્યશ્રી ઇન્દ્રવદનભાઈને ત્યાં પધાર્યા. ત્યારથી તેમણે ઘરનું નામ ‘રંગવિશ્રામ’ પાડ્યું. આજે પણ ‘રંગવિશ્રામ’માં પૂજ્યશ્રીની ઝાંખી થાય છે.

ભારતના સીમાડાઓ યુદ્ધના લલકારથી ગાજતા હતા. ચારેકોર ભયાનકતાએ વર્ચસ્વ કરી લીધું હતું—માનવી માનવીને દેખી મારવા દોડતો હતો. ભારતનો પડોશી દેશ ઈર્ષ્યાની આગમાં બળી જઈને ભારત પર આક્રમણ કરતો હતો. આવા કટોકટીના પ્રસંગોએ સંતો, મહંતો વગેરે ધાર્મિક નેતાઓ માત્ર મૌન સેવતા હોય છે અને જાણે આ સમયે પોતાની ફરજો જ ન હોય તેમ વર્તે છે.

પૂજ્યશ્રી આ કોટીના સંત ન હતા. ‘દેશ પર આવતા સંકટમાં સૌએ એક સાથે ભેગા થઈ સામનો કરવો જોઈએ અને જેનાથી જે પણ થઈ શકે તે અનિવાર્યપણે કરવું.’ એવું તેઓશ્રી દૃઢપણે માનતા. યુદ્ધના સમય દરમિયાન પૂજ્યશ્રીએ બધા ભક્તોને સ્પષ્ટપણે કહી દીધું હતું કે કોઈએ નારેશ્વર આવવું નહીં. પરંતુ તેટલાં નાણાં દેશના રક્ષણ માટે ‘યુદ્ધ ફંડ’માં મોકલી આપવાં.

પૂજ્યશ્રી આટલું કહીને ના અટક્યા. પરંતુ તેમણે એન.સી.સી. કમાન્ડરનો સંપર્ક સાધ્યો અને ૨૭-૩-’૬૬ના રોજ નારેશ્વર ખાતે રાયફલ ટ્રેઇનિંગ કૅમ્પ યોજ્યો અને સૌથી પહેલો ગોળો એઓશ્રીએ છોડ્યો.

તેજસ્વી પુરુષ, જને-વને-પાતાળે કે આકાશે વિચરતો હોય પરંતુ તે અપમાન ક્યારેય સહન કરી શકતો નથી. સત્ત્વવાન પુરુષો ચાહે તો સંસારમાં હોય કે વિરાગી હોય—બાળક હોય કે જુવાન હોય કે વૃદ્ધ હોય તેને બીજાઓ દ્વારા થયેલું અપમાન માથાના ઘા સમાન લાગે છે. ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે :

‘‘યદચેતનોઽપિ પાદૈઃ સ્પૃષ્ટઃ પ્રજ્વલતિ સવિતુરિનકાન્તઃ ।
તત્તેજસ્વી પુરુષઃ પરકૃતનિકૃતિં કથં સહતે ॥

નિર્જીવ હોવા છતાંય સૂર્યકાન્ત મણિ એટલે કે બિલોરી કાચ સૂર્યનાં કિરણો સ્પર્શતાની સાથે પ્રજ્વળી ઊઠે છે અને તેની નીચે રહેલા તૂલ-રૂને બાળી નાખે છે. તો જીવતો જાગતો સત્ત્વવાન તેજસ્વી પુરુષ બીજાથી થયેલા તિરસ્કારને કેવી રીતે સહન કરે !

રાયફલ તાલીમ કૅમ્પના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું : ‘‘માનવીને અંદર અને બહાર યુદ્ધ ખેલવું પડે છે અને વળી જીવન એ એક સંગ્રામ છે. આ જગતમાં સ્વમાનભેર જીવવું હશે તો એક એક નાગરિકે યુદ્ધની તાલીમ લેવી જોઈશે. સ્વમાન,

ત્યાગ અને રાષ્ટ્રપ્રેમવિહોણું જીવન એ મૃત્યુ સમાન છે.

"રાષ્ટ્રના સીમાડા સળગ્યા હોય ત્યારે રાષ્ટ્રની જ નહીં. પરંતુ પોતાના ધર્મની અને સમાજની રક્ષા કરવા ખાતર સર્વેને રાયફલ તાલીમ લેવી જરૂરી છે. આપણાં શસ્ત્રો અને શક્તિ નિર્દોષોને મારવા માટે નહિ પરંતુ અન્યાય સામે ઝઝૂમવા અને કચડાયેલાઓનું રક્ષણ કરવા માટે છે.

"યુદ્ધ નોતરીશ નહિ પરંતુ તારા પર યુદ્ધ લાદવામાં આવે તો મારું નામ લઈને તું યુદ્ધ ખેલ" એવા શ્રીકૃષ્ણના સંદેશનું હાર્દ સમજો અને માતૃભૂમિના રક્ષણ કાજે કેડ કસો, કેડ કસો."

વડોદરા જિલ્લામાં વરસોડા નામના ગામમાં પૂજ્યશ્રીના ધૂળાભાઈ નામના ભક્ત રહેતા હતા. ખેતી પર કુટુંબનું ગુજરાન કરતા. તેમનો કંઠ પહાડી અને કર્ણપ્રિય હતો. વાજાપેટી સાથે જ્યારે ભજનો ગાય ત્યારે ભલભલો ડોલી જાય અને એમના સૂરોમાં તન્મય થઈ જાય. દર ગુરુવારે તેઓ અચૂક પોર આવતા અને અવધૂતી આનંદનાં ભજનો ગાઈ ગામમાં અવધૂત ભક્તિનું સિંચન કરતા. આખા પંથકમાં ધૂળા ભગતના નામથી તેઓ જાણીતા હતા.

સમય જતા ધૂળા ભગતની પુત્રી ઉપવર થઈ. તેના લગ્ન માટે પૈસા ક્યાંથી લાવવા તેની ચિંતા એમને સતાવતી હતી. છેવટે ઈટોલા ગામના એક પટેલને ત્યાં જઈ એક વર્ષનો ચાકરીપટ્ટો લખી આપી રૂપિયા ૧૦૦૦/- લીધા.

બીજે દિવસે ધૂળા ભગત લગ્નની ખરીદી માટે વડોદરા મંગલ બજારમાં ગયા. ત્યાં રૂપિયા ૨૦૦/-ની ખરીદી કરી બાકીના રૂપિયા ૮૦૦/- ઉપરના ખિસ્સામાં મૂકી નવા બજારમાં ગયા. નવા બજારમાં ખૂબ જ ગિરદી રહેતી. વળી વાહનવ્યવહાર પણ ખૂબ રહેતો. ધૂળાભાઈ બજારમાં ફરતા હતા. એટલામાં તેમને એક માણસ જોરથી ભટકાયો. તેઓ માંડ માંડ પડતાં બચ્યા. તેમણે આજુબાજુ જોયું. પરંતુ તેમને ભટકાયેલો સખ્સ અલોપ થઈ ગયો હતો. તેમને ગુસ્સો આવ્યો. પરંતુ કોની પર ગુસ્સો કરે ! એટલામાં તેમની નજર ખિસ્સા પર પડી. ખિસ્સું ખાલી હતું. તેમના પૈસાની તફડંચી થઈ ગઈ હતી. તેઓ ગભરાઈ ગયા. બિચારો ભોળો ગ્રામીણ એકદમ ગાભરો ગાભરો થઈ ગયો. તેના માથામાં હથોડા ઝીંકાવા લાગ્યા. હવે શું કરવું તે સૂઝ્યું નહિ. તેની આંખો આગળ અંધારાં આવી ગયાં. ધૂળાભાઈને થયું કે હવે છોકરીના લગ્ન કેવી રીતે કરી શકાશે ! હવે ઘેર જઈને શો જવાબ આપીશ ? આટલું વિચારતાં જ તેઓ ચક્કર ખાઈને નીચે પડી ગયા. એક ભાઈએ તેમને ફૂટપાથ પર એક દુકાનની બાજુએ બેસાડ્યા. તેમની આંખોમાંથી આંસુ ટપકવા માંડ્યાં. તેમને રડતા જોઈ એક ભાઈએ પૂછ્યું, "કાકા, શું થયું ?"

ધૂળા ભગતે બધી વિગત કહી. પેલો શહેરી માણસ હતો. પોતે સમજદાર છે તેવી તેની સમજ હતી. તેથી તેણે કહ્યું : "કાકા, આ તે તમારું ગામડું થોડું છે ? અહીં તો સંભાળીને ફરવું પડે. ઉપરના ખિસ્સામાં પૈસા મુકાતા હશે ? સાવ ગામડિયા છો. કોઈ પ્રકારની ગતાગમ જ નથી." ધૂળા ભગત તેની સામે જ જોઈ રહ્યા. એટલે પેલો

ડાહ્યો શહેરી બોલ્યો : "જાવ, ફતેપુરાને નાકે આવેલી પોલીસચોકીએ ફરિયાદ કરો."

ભગતને થયું ચાલો કાંઈક રસ્તો તો મળ્યો. તેઓ પોલીસચોકીએ ગયા. વાત કરતાં કરતાં તેઓ રડી પડ્યા. બે હાથ જોડીને પોલીસને કાલાવાલા કરવા લાગ્યા. પરંતુ પોલીસવાળા વળી આંસુથી પલળે ખરા ? ટેબલ પર બે પગ મૂકી સિગારેટ પીતાં પીતાં ફોજદાર બોલ્યા : "અલ્યા ડફોળિયા, તને અહીં મોકલ્યો જ કોણે ? તારા પૈસા જેણે લીધા એની પાછળ દોડવું'તું ને ! સાલા ! રખડતા ઢોરની જેમ આઈ ચડે છે. જાણે પોલીસ તો એમના બાપની નોકર."

પછી ડંડો પછાડીને ફોજદાર સાહેબ બોલ્યા : "જા, જા, ઘેર જઈને સૂઈ જા. પોલીસ ફરિયાદ કરીશ તો ફસાઈ જઈશ."

ધૂળાભાઈને પોલીસે ધક્કો મારવાનો જ બાકી રાખ્યો એ એમની માણસાઈ. ધૂળાભાઈ બિચારા લથડાતે પગલે પોલીસ સ્ટેશનનાં પગથિયાં ઊતરી ગયા. હવે તો પહેલાંથી પણ વધારે ગભરાઈ ગયા. તેઓ એકદમ નોંધારા થઈ ગયા. પરંતુ અચાનક જ તેમને નોંધારાનો આધાર ગુરુદેવ યાદ આવી ગયા. તેઓ પોલીસચોકીથી થોડે આગળ જઈ ફૂટપાથ પર એક બાજુએ બેસી ગયા અને મનમાં ને મનમાં પૂજ્યશ્રીને વિનવવા લાગ્યા : "હે મારા નાથ, હે મારા અવધૂત મા'રાજ, તારા છોકરાની લાજ રાખ. તારી છોકરી પૈણે છે. પૈસા ક્યાંથી લાવીશ ? ચાકરી લખાવીને પૈસા લાવ્યો છું. પટેલને શો જવાબ આપીશ ? ઘેર જઈને શું કહીશ ? હવે મારું કોઈ નથી. તારા વગર મારે કોને કહેવું ? તને મારે વધારે શું કહેવું ? ગુરુદેવ લાજ રાખો, લાજ રાખો." એટલું બોલીને તેઓ છૂટ્ટે મોંએ રડી પડ્યા અને બે હાથે મોં ઢાંકી દીધું.

એટલામાં સફેદ ધોતિયું અને પહેરણ પહેરેલો સદ્‌ગૃહસ્થ તેમની સામે આવીને ઊભો અને બોલ્યો : "અરે ભગત ! રડો છો કેમ ?" ભગતે બધી વાત કરી. એ સદ્‌ગૃહસ્થે આશ્વાસન આપતાં કહ્યું, "અરે ! આટલી વાતમાં ગભરાવ છો શું ? ચાલો, તમને પૈસા અપાવી દઉં."

એમ કહી પેલા સદ્‌ગૃહસ્થ ભગતને થોડે દૂર આવેલી એક હોટલમાં લઈ ગયા અને ચા મંગાવીને ભગતને પીવા કહ્યું. ભગતે યંત્રવત્ ચા પીવા માંડી. તેમને ચાનો કોઈ સ્વાદ જ ખબર પડતી ન હતી. તેઓ તો મનોમન ગુરુદેવને આજીજી કર્યા કરતા હતા. એટલામાં એક માણસ દોડતો દોડતો હોટલમાં આવ્યો અને પેલા સદ્‌ગૃહસ્થ સામે ઊભો રહ્યો. સદ્‌ગૃહસ્થે ઇશારત કરી એટલે તેણે ખિસ્સામાંથી રૂપિયા ૮૦૦/- કાઢી ભગતના હાથમાં મૂક્યા. ધૂળાભગત તો ગાંડા જેવા થઈ ગયા અને હજારો પ્રકારે સદ્‌ગૃહસ્થનો આભાર માનવા લાગ્યા.

બહાર નીકળી ધૂળાભાઈએ ગુરુદેવને મનોમન કોટી કોટી વંદન કર્યા. બજારનું કામ પતાવ્યું અને વરસોડા પોતાને ઘેર ગયા. ઘેર પહોંચતા જ ખબર પડી કે નારેશ્વરથી દીકરીના લગ્ન નિમિત્તે આશિષ પાઠવતો પત્ર સવારે દસ વાગે આવ્યો હતો. તેમને મનમાં પ્રકાશ થયો કે નાણાં પાછાં મળેલાં તે વખતે હોટલના ઘડિયાળમાં દસ વાગ્યા હતા.

ઈ.સ.૧૯૬૬માં પૂજ્યશ્રીને પગનો વા થયો હતો. તેઓશ્રી પલાંઠી પણ વાળી

શકતા ન હતા. તેથી સંડાસ જવામાં ખૂબ તકલીફ પડતી હતી. જગજીવનદાસ ગાંધી (માસ્તરકાકા)એ પૂજ્યશ્રીને ઓછી તકલીફ પડે તે માટે શાંતિનિકેતનના જાજરૂમાં પગ મૂકવાની પગથી પર રબ્બર મૂકેલું. બચુભાઈએ સંડાસમાં રબ્બર મૂકેલું જોયું. બચુભાઈ તાત્કાલિક લીલોડ ગયા અને સુથારને લઈ આવ્યા ને લાકડાનું ચોકઠું બનાવી કોમોડ જેવું બનાવડાવી દીધું. તેને સંડાસમાં ગોઠવી તેની ઉપર સાત-આઠ નૅપ્કિન ગોઠવી દીધા અને તેની ઉપર રેકઝિન લગાવી દઈ સરસ પોચી ગાદી બનાવી દીધી.

પૂજ્યશ્રી બપોરે જાજરૂ ગયા. બહાર નીકળ્યા પછી તેઓશ્રીએ જગજીવનદાસને પૂછ્યું :

"આ સંડાસમાં વ્યવસ્થા કોણે કરી ?"

"બાપજી, એ તો બચુભાઈએ." પૂજ્યશ્રી આ વ્યવસ્થાથી અને બચુભાઈની હૈયાસૂઝથી પ્રસન્ન થયા. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીને જ્યારે ૐકારેશ્વર જવાનું થયું ત્યારે બચુભાઈએ ફેરવી શકાય તેવું કમોડ તૈયાર કરાવ્યું. આ જ કમોડ પૂજ્યશ્રી આફ્રિકા લઈ ગયા હતા.

શાંતિનિકેતનના સંડાસ માટે બનાવેલું ચોકઠું નારેશ્વરમાં સ્મૃતિ તરીકે છે અને ફેરવી શકાય તેવું કમોડ હાલ પૂજ્યશ્રીની સ્મૃતિ તરીકે લીંચમાં સચવાયેલું છે. પૂ.પ્રેમ અવધૂતજીએ પૂજ્યશ્રીની એ સ્મૃતિ અને બીજી અનેક સ્મૃતિઓ જતનપૂર્વક સાચવી છે.

રાજપીપળા પાસે આવેલા પાળાદેરા ગામમાં પૂજ્યશ્રી પધારનાર હતા. યજમાન તરીકે શિવાભાઈ વૈદ્ય (બાલસાથી) હતા. બધી તૈયારીઓ થઈ ગઈ. તા.૫-૬-'૬૬ના રોજ નવગ્રહ સ્થાપન વગેરે થયું. બે હજાર આદિવાસીઓને અન્નદાન કર્યું.

તા.૬-૬-'૬૬ના રોજ પૂજ્યશ્રી એક વાદળી રંગની શણગારેલી મોટરમાં પધાર્યા. મોટર સીધી પૂજ્યશ્રીની કુટિર પર ગઈ. પૂજ્યશ્રી કુટિરના આંગણામાં બેઠા. બ્રાહ્મણો પૂજ્યશ્રીની સામે આવી બેસી ગયા. સાથે સાથે હરિસિંહ મહિડા, રત્નસિંહ મહિડા જેવા અગ્રગણ્ય કાર્યકરો પણ આવીને પૂજ્યશ્રી સન્મુખ બેસી ગયા. બ્રાહ્મણોએ ચારે વેદોના શાંતિપાઠ કર્યા. થોડે દૂર આવેલા ટેકરાઓ પર છુટાછવાયા બેસીને આદિવાસીઓ કુતૂહલપૂર્વક આ બધું નિહાળતા હતા.

યજ્ઞકાર્ય મંડપમાં ચાલુ થઈ ગયું. સાંજે પૂજ્યશ્રી મંડપમાં પધાર્યા. યજ્ઞના આચાર્ય શિવપ્રસાદ જોષી સાથે બધે ફરીને નિરીક્ષણ કર્યું. મંત્રપુષ્પાંજલિ પછી બધાએ દત્તબાવની ગાઈ. પૂજ્યશ્રી પાટ ઉપર બિરાજ્યા હતા.

રાત્રે તો હજારોની સંખ્યામાં આદિવાસીઓ ઊમટી પડ્યા. પૂજ્યશ્રીએ અજબનો ધર્મમેળો ભરી દીધો. આદિવાસીઓના ભગવાન અહીં આવ્યા હતા. રાત્રે બાર વાગ્યા સુધી મંજીરા, ઢોલક, ત્રાંસાં, ઘંટારવ વગેરેથી ગગન ગાજી ઊઠ્યું. ભજનમંડળીઓએ ભજનો ગાયાં. બધા પોતપોતાની રીતે આ ધર્મમેળામાં ભક્તિરસ પીતા હતા.

તા.૭-૬-'૬૬ના રોજ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ વેદમંત્ર ગાન થયું. ડુંગરની પાછળથી સૂર્યનાં સુકોમળ રશ્મિ માંડ માંડ ઉપર ઊભરાતાં હતાં. ઝરણાનો ખળખળ મંદ અવાજ વાતાવરણને ભરી દેતો હતો. હળવેથી વાતા પવનને કારણે ઔદુંબર વૃક્ષોનાં પર્ણોમાંથી નીપજતો હળવો

સુમધૂર ઘોષ દશે દિશાઓને જગાડતો હતો. આની સાથે બ્રાહ્મણોના વેદઘોષથી સમગ્ર ઉપવનમાં દિવ્ય ધ્વનિ ગૂંજતો હતો. વેદઘોષ પછી પૂજ્યશ્રી કુટિરમાં પધાર્યા.

તા.૮-૬-'૬૬ને સવારે મંત્રગાન થયું. સેંકડો માણસો બેઠા હતા.

પૂજ્યશ્રી કહે છે, "વેદ પારંગત માણસોને મારો આગ્રહ છે કે કોઈ વ્યક્તિ વેદ વિષે જાણવા આવે તો તેને પાંચેક મિનિટ આપજો. વેદ હજી જીવતો છે. સંસ્કૃતિ હજી જીવંત છે. એવું ભાન કરાવો અને હું મારા બ્રાહ્મણોને એટલી જ વિનંતી કરું છું કર્મ એટલું બધું શુદ્ધ કરાવો, મંત્રો એવી રીતે ભણો કે સામાને આપણી સંસ્કૃતિમાં રસ જાગે."

અહીં પાળાડેરા ખાતે ગૂજરાતી, મરાઠી અને બીજેથી સમર્થ યાજ્ઞિકો ઘનપાઠીઓ આવ્યા હતા. એક શાસ્ત્રી તો છેક કાશીથી આવ્યા હતા. એક જંગલની અંદર શાસ્ત્રોની ચર્ચા થાય, સંગીતના સૂરો રેલાય, વેદોનાં ગાન થાય અને તે પણ એક અઠવાડિયા સુધી ચાલે. પરમાત્માની પ્રસાદી એવી પ્રકૃતિ, અવધૂતની આ અલૌકિક, અલખની આરતી અવલોકી આનંદના અતિરેકથી અરઘી ઊઠે અને અલપઝલપ અનિલના અટકચાળાથી આવેશમાં આવી આશાવરી આલીપી ઊઠે તે સાવ સ્વાભાવિક છે.

તા.૭-૬ના રોજ પ્રારંભાયેલા મહારુદ્રની આજે સાંજે પૂર્ણાહુતિ હતી. બપોરથી જ હજારો માણસો મંડપમાં આવીને બેઠાં હતાં. ક્યાંક દત્તબાવની ચાલતી હતી તો ક્યાંક ભગવાનના નામની ધૂન ચાલતી હતી. અહીં અવધૂતે ધર્મ, સંસ્કૃતિ, કાવ્ય વગેરેની રેલંછેલ કરી દીધી.

ત્યાર બાદ આરતી, દત્તબાવની અને પૂર્ણાહુતિ થઈ. મંદિરમાં લઘુરુદ્ર પાઠ, પારાયણ, ધ્યાન શરૂ થઈ ગયાં. સાંજ પડી ગઈ. હજારો માણસોએ રાત્રે મહાપ્રસાદ લીધો. સર્વત્ર આનંદમંગલ થઈ ગયું. પૂજ્યશ્રીએ બીજે દિવસે મુકામ ઉઠાવ્યો.

કોરલની હાઈસ્કૂલના પ્રિન્સિપાલ શ્રી દત્તાત્રેય પાંડુરંગ નંદુબારકર તેમના સહશિક્ષક શ્રી લેલે સાથે અવારનવાર પૂજ્યશ્રીના દર્શને જતા. તેમને પૂજ્યશ્રી તરફ અજબનું આકર્ષણ હતું. નંદુબારકર સાહેબ જ્યારે પણ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને જાય ત્યારે ફળ-ફૂલ-શ્રીફળ લઈ જતા. એક વખત લેલેસાહેબે કહ્યું : "સાહેબ, ખરેખર તો પૂજ્યશ્રી પાસે આ બધું લઈ જવાની જરૂર જ નથી. સંત પાસે જવા માટે સુમન નહીં સુ-મન લઈને જવાની જરૂર છે." નંદુબારકર સાહેબ હસ્યા અને બોલ્યા : "લેલે, સંત, રાજા અને ભગવાન પાસે ખાલી હાથે ન જવાય."

લેલેએ કોઈ પ્રતિકાર ન કર્યો. બન્ને પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા. નંદુબારકર સાહેબે પૂજ્યશ્રી સમક્ષ ફળ, ફૂલ, શ્રીફળ મૂક્યાં અને પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રીએ ધીમેથી નંદુબારકર સામે જોયું અને કહ્યું : "માસ્તર, દર વખતે આ બધું લાવવાની જરૂર નથી. સંતો પાસે તો સુ-મન (સારું મન) લઈને જ જવાય."

બરાબર લેલેસાહેબે કહેલા તે જ શબ્દો પૂજ્યશ્રી બોલ્યા. નંદુબારકર આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા અને અત્યંત ભક્તિભાવપૂર્વક પૂજ્યશ્રીને નમી પડ્યા.

એક વખત નારેશ્વરમાં સ્વામી મુક્તાનંદજી પધાર્યા. પૂનમનો દિવસ હતો. મધુરી

ચાંદની હતી. તે વખતે શાંતિનિકુંજના ઓટલા ઉપર પૂજ્યશ્રી તથા સ્વામીજી બેઠા હતા. તે વખતે ધરમપુરના વિખ્યાત સંગીતજ્ઞ શ્રી દોસ્ત મહંમદે તેમના સુમધુર કંઠે શ્લોક ગાયો.

"યા કુન્દે...." અત્યંત ભાવવાહી રીતે અને હલકથી ગવાયેલો શ્લોક ચાંદની રાતે સમસ્ત નારેશ્વરને ભીંજવી રહ્યો. મુક્તાનંદ સ્વામીના મુખ ઉપર આનંદના ઓળા ઊતરી આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું, "સ્વામીજી, આપ જાણો છો આ ગાનાર કઈ જ્ઞાતિનો છે ?"

સ્વામીજીએ પ્રશ્નાર્થ નજરે પૂજ્યશ્રી સામે જોયું. પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "આ મુસલમાન છે અને તે ધરમપુરનો છે." સ્વામીજીને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. તેમને થયું કે એક મુસલમાન હોવા છતાં સંસ્કૃત શબ્દો-આલાપ વગેરે પર આટલો બધો કાબૂ ? પછી દોસ્ત મહંમદે ભજન ઉપાડ્યું.

"કબીરા બિગડ ગયો-બિગડ બિગડ વો તો કંચન ભયો રી." પૂ.મુક્તાનંદે પૂછ્યું, "તું કિસસે બિગડા !" ખાનસાહેબની આંખોમાં-મોં પર અત્યંત ભક્તિભાવ અને શ્રદ્ધા ઊભરી આવી. તેઓ પૂજ્યશ્રી તરફ હાથ કરી બોલ્યા, "મૈં ઈસસે બિગડો."

બાપજી મુક્તાનંદજી સહિત ત્યાં હાજર બધા જ ભક્તો ખડખડાટ હસી પડ્યા. ભજન આગળ ચાલ્યું.

મુક્તાનંદજીએ ફરી પૂછ્યું :

"તારું નામ શું ?"

"દોસ્ત મહંમદ."

"નહીં તું યે મહંમદ કા દોસ્ત હૈ એમ કહી મુક્તાનંદજીએ પૂજ્યશ્રી તરફ આંગળી ધરી."

અછાલિયાના અંબાલાલ રાવને હૃદયરોગનો ભારે હુમલો આવ્યો. તેમણે તાત્કાલિક ઉમલ્લા માણસ મોકલી સુમનભાઈ માસ્તરને બોલાવ્યા. રાવે સુમનભાઈને ઇશારતથી નારેશ્વર જઈ તીર્થપ્રસાદ લઈ આવવા કહ્યું. સુમનભાઈ ગાડામાં બેસી નારેશ્વર જવા લાગ્યા. જ્યારે ગાડુ સીમમાં પેઠું તે વખતે તેમણે પૂજ્યશ્રીને સફેદ ચાદર ઓઢી, હાથમાં દંડ-કમંડળ લઈને અછાલિયા તરફ જતા જોયા.

સુમનભાઈ વેળુગામ ઊતરી ગયા. ત્યાંથી નારેશ્વર ગયા. પૂજ્યશ્રી ક્યારનાય લીમડા નીચે બેસી ગયા હતા. સુમનભાઈ પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા અને પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રીએ તરત પૂછ્યું : "માસ્તર આજે રજા છે ?"

"હા, બાપજી, આજે ગાંધીનિર્વાણ દિન છે. પરંતુ હું તો રાવના કામે આવ્યો છું." ત્યાર પછી તેમણે બધી હકીકત કહી. પૂજ્યશ્રી બોલ્યા :

"તીર્થભભૂતિ લેવા આવ્યા છો એમ કહો ને ! શીશી લાવ્યા છો ?"

તરત જ પૂજ્યશ્રીએ જળ મંત્રીને શીશી ભરી આપી. લગભગ દસેક વાગે સુમનભાઈ અછાલિયા પહોંચી ગયા. અંદર જતાં જ મણિબહેનને પૂછ્યું,

"કેમ છે રાવને ?"

"તમે ગામ બહારે નહીં પહોંચ્યા હો ને તેમને અડધું સારું થઈ ગયું."

"ગામ બહાર નીકળતાં મેં પૂજ્યશ્રીને આ તરફ આવતા જોયેલા." સુમનભાઈએ કહ્યું.

મણિબહેન ખૂબ આશ્ચર્ય પામ્યાં. તેમણે મનોમન પૂજ્યશ્રીને વંદન કર્યા. અંદર જઈ તીર્થજળ પીવડાવ્યું. રાવને બિલકુલ સારું થઈ ગયું.

પૂજ્યશ્રી એક વખત દક્ષિણ ગૂજરાતના પ્રવાસે હતા ત્યારે બારડોલીથી થલસોદ થઈ અકોટી જવાનું હતું. પૂજ્યશ્રીની મંડળીમાં મુંબઈના એક ડૉક્ટર ભોંસલે જોડાઈ ગયેલા. પૂજ્યશ્રીએ એક વાર પૂછ્યું :

"ડૉક્ટર કેટલી રજા લઈને નીકળ્યા છો ?"

ડૉક્ટર કહે, હું તો પ્રાઈવેટ પ્રૅક્ટિસ કરું છું. એટલે મને કાંઈ બંધન નથી. આપ આજ્ઞા કરો તો આગળ પ્રવાસે આવું."

"તો ચાલો, થોડા દિવસ સાથે ફરો." પછી થોડી વાર રહીને પૂછ્યું, "તમને કોઈ વિશિષ્ટ શોખ હોય તો કહી દેજો. એની વ્યવસ્થા થઈ જશે."

"ના બાપજી, ખાસ એવું કાંઈ નથી. પાન-સિગારેટનો શોખ છે. પણ એ તો હું મુંબઈથી જથ્થામાં લેતો આવ્યો છું."

અકોટીમાં ડૉક્ટરનો પૂજ્યશ્રીથી થોડે દૂર ગોવિંદભાઈના રંગસદનમાં મુકામ હતો. પ્રવાસ ધાર્યા કરતાં લંબાયો. ડૉ.ભોંસલેનાં પાન ખૂટી ગયાં. તેમના સ્વાદનું પાન અહીં મળે તેમ ન હતું. સિગારેટ તો ગમે તે ચાલી જતી. ડૉક્ટર વિચારમાં પડી ગયા કે હવે કાલથી પાન વગર શું કરીશું ? તેઓ રાત્રે સૂઈ ગયા. સવારે ઊઠીને બારણું ખોલ્યું તો બહાર તેમને આખા દિવસમાં જોઈએ તેટલાં પાન બાંધેલાં હતાં. આવું રોજ સવારે બનવા લાગ્યું. પાન તેમના જ સ્વાદનાં હતાં. ડૉક્ટર હેરાન થઈ ગયા. તેમને થયું કે મારા પાન અહીં કેવી રીતે આવે છે ? એક દિવસ તેમણે વાત કરી અને એક માણસ આપવા કહ્યું. તે માણસ આખી રાત જાગતો રહ્યો. પરંતુ કોઈ આવેલું જણાયું નહીં. પાન આવી ગયાં હતાં.

મુંબઈ પહોંચી ડૉક્ટર ભોંસલે સીધા પોતાના પાનવાળાના ગલ્લે પહોંચી ગયા અને પાનવાળાને પૂછ્યું, "મારું પાન કોઈ લઈ જતું હતું ?"

"હા, એક બુઢ્ઢો સાધુ રોજ સાંજે લઈ જતો હતો અને પૈસા આપી જતો હતો.મેં એમને પૈસા આપવાની ના પાડી ત્યારે તેમણે કહ્યું, એ તો મારા મહેમાન છે તેથી તેમના પાનના પૈસા મારે જ આપવા પડે."

ડૉ.ભોંસલેની આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી ગયાં. તેમને થયું જે બાપજી પૈસાને સ્પર્શ પણ કરતા નથી તેમણે મારે માટે પૈસાનો સ્પર્શ કર્યો."

સં.૨૦૨૩ની પૂજ્યશ્રીની ૬૯મી જન્મજયંતી પછી તેઓ એકાંતવાસમાં પોર આવ્યા. દર વખતે જ્યારે પૂજ્યશ્રી આવતા ત્યારે ગામલોકો કાસડી નામના ઘાસની સુંદર કુટિર બનાવતા. દર વખતની આ તકલીફ દૂર કરવા પૂજ્યશ્રીએ ગામલોકોને શ્રમયજ્ઞ કરીને પાકી કુટિર બનાવવાનું કહ્યું. એટલામાં સરખેજના બાલકૃષ્ણભાઈના પુત્ર બચુભાઈ આવ્યા. તેઓ આર્કિટેક હતા. પૂજ્યશ્રીએ તેમને હોડી આકારની કુટિરની ડિઝાઈન બનાવવા જણાવ્યું.

સારો દિવસ જોઈને કુટિરનું ખાત-મુહૂર્ત ચીમનલાલ પાસે કરાવ્યું. ચીમનલાલ પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત હતા. તેઓ સાવ અભણ, ભડભડિયા અને કપટ વિનાના હતા. સમજશક્તિનો સદંતર અભાવ એટલે ગમે તેને તડ ને ફડ કહી દે. બધા તેમની ખૂબ મશ્કરી કરે. પૂજ્યશ્રી પણ તેની મશ્કરી કરીને આનંદ પીરસતા. તેઓ બળિયાદેવમાં યજમાનવૃત્તિ કરી ઘરનું ગાડું ગબડાવતા.

કુટિર બાંધવાનું કામ ચાલુ થઈ ગયું.

એકાન્ત સાધના પૂરી થતાં પૂજ્યશ્રીએ પોરથી વિદાય લીધી.

પોર ખાતે કુટિરનું કામકાજ પૂરજોશમાં ચાલવા લાગ્યું. પૈસાનું ભંડોળ ક્યારે પૂરું થઈ ગયું તેની ખબર ના પડી. લોકો સવાર-બપોર-સાંજ જોયા વગર કુટિરનાં ચણતરમાં પોતાનો ફાળો શ્રમરૂપે પણ આપવા લાગ્યાં. પોતાનાં ખેતરનાં અને બીજા કામકાજ બાજુએ મૂકી બધા અત્યંત ભક્તિભાવપૂર્વક પૂજ્યશ્રીની કુટિરનું નિર્માણ કરવા ખભેખભા મિલાવી કામ કરવા લાગ્યા. ચાલુ કામે દત્તબાવની-દિગંબરાની ધૂન તો ચાલુ જ રહેતી. આમ કરતાં કરતાં લગભગ ત્રણ માસે કુટિર તૈયાર થઈ ગઈ અને ગામલોકો પૂજ્યશ્રીના પધારવાની રાહ જોવા લાગ્યા.

દત્તજયંતીની ઉજવણી નવાપુરમાં (ખાનદેશ) થવાની હતી. પૂજ્યશ્રી સમયસર નવાપુર પહોંચી ગયા. ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવણી થઈ. ત્યાર બાદ એક ભક્તે પૂજ્યશ્રીને દત્તાવતાર અને દત્તભક્તિ રહસ્ય ઉપર બે શબ્દો કહેવા માટે પ્રાર્થના કરી.

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"તમારો ભાવ જોઈ બે શબ્દો કહું છું. મને ઉપદેશ કરવાનું ગમતું નથી. મને ધર્મના પ્રચારક થવાની ખેવના નથી. ધર્મ કે સત્યનો પ્રચાર કરવો પડે તે વાત મને સમજાતી નથી. સૂર્યના પ્રકાશનો પ્રચાર અવધૂત કે બીજા કોઈ કેવી રીતે કરી શકે ? એનો પ્રચાર પ્રકાશ પોતે જ કરી લે છે. આપણે તો એ પ્રકાશનો લાભ લઈ આપણી જાતને કૃતાર્થ જ કરવાની છે. સત્ય, જ્ઞાન કે ધર્મનો પ્રચાર એ સમજ જ ભ્રાંતિ ભરેલી છે. ધર્મ કે સત્યનો આચાર કે પાલન જ તેનો સચોટ પ્રચાર છે. પ્રચાર Propaganda તો અસત્યનો જ હોય. કેમકે એ પાંગળું છે. સત્ય કે પ્રકાશ તો ગમે તેવા અવરોધો પાર કરી આગળ ધપ્યે જાય છે. ગૂઢ બોધ તો સૂક્ષ્મ વાણી દ્વારા જ થાય. સાચા સંતનું મૌન, સંકલ્પ, સ્વાભાવિક ઊઠવું-બેસવું વગેરે બધું જ ઉપદેશમય હોય છે. તેનું આચરણ જ સાચો ઉપદેશ છે.

"સાચો સંત બોલતો નથી, છતાંય એના મૌનમાંથી જે મળે છે તે તેના બોલવાથી મળતું નથી. તે બોલતો છતાંય મૂંગો છે. ચાલતો છતાંય પાંગળો છે. સાંભળતો છતાંય બહેરો છે. જીભ હોવા છતાંય રસહીન છે. આંખો હોવા છતાંય આંધળો છે. કારણ કે એની જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને કર્મેન્દ્રિયોનાં કર્મોમાં એને આસક્તિ નથી. જ્યાં સુધી જીવને જીવભાવ છે ત્યાં સુધી જગત છે. ત્યાં સુધી માયા છે, વિષયો છે, સુખ-દુઃખ છે અને બધું જ છે. જીવભાવનો લોપ થતાંની સાથે આ બધાનો લોપ થાય છે.

"કોઈ પણ સંતને 'પ્રચારક' કહેવો તે અપમાન કર્યા બરાબર છે. કારણ કે

સાચો સંત કશાનો ય પ્રચાર કરતો નથી. એ તો માત્ર સત્યનું જ આચરણ કરે છે. સંતના સ્વાભાવિક આચરણથી પ્રચાર થતો હોય તો ભલે. પરંતુ જેમ સૂર્યને કમળને વિકસાવનાર કહીએ છીએ એમાં સૂર્યના પ્રકાશથી કમળ ખીલી ઊઠે તેની ખબર સૂર્યને હોતી જ નથી તેમ પોતાના આચારથી અનાયાસ જ થઈ જતો પ્રચાર બાબત સંત અજ્ઞાત હોય છે.

"પરમાત્મા એક જ છે. સંતો એને જુદા જુદા નામથી પોકારે છે. રામ, કૃષ્ણ, ગણેશ, શંકર વગેરે ઘણાં નામ હોવા છતાં ઈશ્વર એક જ છે." એટલું કહી પૂજ્યશ્રીએ એક સ્વરચિત ભજન ગાયું :

"એક અલખ નિરંજન સબ જગ
ભૂચર ખેચર એક હિ બાસા
બમ્મન ખતરી શૂદર ભંગી
મ્લેચ્છ અનારજ એક હિ શ્વાસા
પશુ પંછી અહુ કીટ પતંગા
જળ થળ સબ જગ એક હિ દેવા
સ્વર્ગ ભુવન અરુ સપ્ત પાતાલા,
ગિરિકંદર જંગલ નદી નાલા"

પૂજ્યશ્રીએ કાવ્ય પૂરું કર્યું.

અત્યંત કર્ણપ્રિય વાણીમાં પૂજ્યશ્રીએ સનાતન સત્ય સર્વોત્કૃષ્ટ સત્ત્વ અને શાસ્ત્રોના સારથી છલોછલ અમૃતકુંભ આ એક નાના સરખા કાવ્યમાં પીરસી દીધો. ભક્તો આનંદોલ્લાસમાં તદ્રુપ થઈ ગયા. તેમની શ્રવણેન્દ્રિય પૂજ્યશ્રીની અમૃતવાણી સાંભળવા અધીરી થવા લાગી.

પૂજ્યશ્રીએ આગળ કહ્યું :

"પરમાત્માનાં અનંત નામ છે, અનંત ગુણ છે-અનંત અવતાર છે અને અનંત લીલાઓ છે અને છતાંય અવતારી તો એ બધાથી પર નિર્ગુણ, નિરાકાર છે."

આગળ પૂજ્યશ્રીએ અત્રિમુનિ જેઓ જ્ઞાનની ત્રણ-શુભેચ્છા, વિચારણા અને તનુમાનસા ભૂમિકા વટાવી ગયેલા, સત્ત્વ-રજસ અને તમસ ગુણોથી પર, મૂઢ, ક્ષિપ્ત અને વિક્ષિપ્ત એ ત્રણે મનોભૂમિકાઓથી પર, સૂર્ય સમાન પ્રકાશમાન હતા. તેમને ભગવાન વિષ્ણુએ પોતાની જાત દાનમાં આપી દીધી તેથી જ ભગવાન પોતે 'દત્ત' કહેવાયા—એ વાત ભક્તોને કરી. (કથા આગળ આવી ગઈ છે પુનરુક્તિ કરવી નથી.).

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું :

"એ અત્રિ અને તેમનાં પત્ની સતી અનસૂયાજીના તપનું ફળ તે જ શ્રી દત્ત. અત્રિ ઋષિથી આવિર્ભાવ થયો માટે આત્રેય અને પોતાના આત્મદાનથી 'દત્ત' એમ તેમનું નામ 'દત્તાત્રેય' કહેવાયું.

"આધ્યાત્મિક રીતે વિચારીએ તો દત્ત એ 'તસ્ય વાચકઃ પ્રણવઃ' એટલે એ પરમાત્માનો વાચક પ્રણવ ૐકાર છે. મહર્ષિ પતંજલિએ યોગસૂત્રોમાં કહેલા પરમાત્મક-પ્રતીક ૐકારનું

સ્વરૂપ છે.

"અ કાર, ઉકાર અને મ કાર એટલે સત્, ચિત્ અને આનંદ એ એમનાં ત્રણ મુખ છે. પૌરાણિક ભાષામાં એમને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ કહે છે. ૐકારની અવ્યક્ત અર્ધમાત્રા તે જ એનું નિર્ગુણ નિરાકાર સ્વરૂપ છે અને ૐકાર કે પ્રણવોપાસના એ જ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ દત્ત ઉપાસના છે."

પછી પૂજ્યશ્રીએ સ્વરચિત દત્ત નામસ્મરણમ્‌નો ૭૮મો શ્લોક ગાયો,

દેહઃ સહ્યો હૃન્નુ માતાપુરં સ્યાદત્રિર્જ્ઞાનં ભક્તિરેકાઽસૂયા ।
વિજ્ઞાનં તન્નિર્મલં દત્તનામ ધ્યાત્વા સન્તો જન્મમૃત્યૂ તરન્તિ ॥

શરીર એ સહ્યાચળ પર્વત છે. તેમાં વચ્ચે આવેલું હૃદય એ માહુર ગઢ છે. અપરેક્ષિયાત એ અત્રિ, એકનિષ્ઠ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ એ અનસૂયા અને એ બેનાથી જન્મતું વિજ્ઞાન કે નિર્ગુણ સક્રિય સાક્ષાત્કાર તે જ દત્ત. એનું ધ્યાન ધરવાથી સાધક મુક્ત થાય છે.

"હવે આધિદૈવિક દૃષ્ટિએ દત્તાવતારનો વિચાર કરીએ. આધ્યાત્મિક રીતે પ્રણવોપાસના સાધારણ સાધકો માટે કપરી છે. તેથી જ્ઞાનમાર્ગી કરતાં ઊતરતા સાધકો માટે આધિદૈવિક ઉપાસના સુલભ છે.

"ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય એ સૃષ્ટિનાં ત્રણ પાસાં છે-સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ એ પ્રકૃતિના ગુણો છે. પરમાત્મા પ્રકૃતિ અને તેના ગુણો વડે બ્રહ્માંડની રચના કરે છે અને માયારચિત બ્રહ્માંડમાં અવ્યક્તરૂપે માયાને ઓથે રહી માયાના કર્મના કેવળ દૃષ્ટા બને છે. પરમાત્માને માયાના એ વિસ્તાર સાથે કોઈ સંબંધ નથી.

"પ્રકૃતિના ત્રણ ગુણોમાંના રજોગુણથી ઉત્પત્તિ થાય છે. તેના અધિષ્ઠાતા બ્રહ્મ છે. તેથી બ્રહ્માને બ્રહ્માંડના પિતા એટલે કે સર્જક કહે છે.

"સત્ત્વગુણનો ધર્મ સ્થિતિ એટલે કે સર્જન કરેલાનું પાલન-પોષણ કરવાનો છે. સત્ત્વગુણના અધિષ્ઠાતા વિષ્ણુ ભગવાન છે. તેમને પાલનહાર કહે છે."

"તમોગુણનો ધર્મ સંહાર છે. તેના અધિષ્ઠાતા સ્વયં ઈશ્વર શંકર ભગવાન છે. શંકર ભગવાનને હર્તા એટલે કે સંહારક કહે છે.

"એ ત્રણે ગુણોનું એકીકરણ જે સ્વરૂપમાં થયું છે અને છતાં જે ત્રણે ગુણોથી બંધાતો નથી એટલે કે ત્રિગુણાતીત છે તે જ 'શ્રી દત્ત.' એ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને મહેશ રૂપ છે. તેથી જ એને ત્રણ મુખ કલ્પ્યાં છે.

"દત્ત ભગવાનને કેટલાકે ત્રણ મુખ, છ હાથ કલ્પ્યા છે. તો કેટલાકે એક મુખ બે હાથ કલ્પ્યા છે. દત્તઉપાસનામાં કોઈ ઝઘડાને સ્થાન નથી કારણ કે કોઈ દેહધારી આસુરી તત્ત્વના સંહાર માટે તેમનો આવિર્ભાવ થયો નથી. એમનો જન્મ તો સાધક માત્રને નડતા મોહાસુરનો નાશ કરી જગતમાં વિશુદ્ધ પ્રેમ, જ્ઞાન, અદ્વૈત ફેલાવવા માટે જ થયો છે. તેથી એમને આદિ ગુરુ કહે છે અને તેથી જ એ દત્તઉપાસનાની પશ્ચાદ્ ભૂમિ પર અન્ય કોઈ પણ ઉપાસના વધારે તેજસ્વી બને છે.

"દત્તમાં રહેલા બન્ને અક્ષરો 'દ' અને 'ત' એક જ દંત્ય સ્થાનના હોઈ એ શબ્દ દ્વારા પણ એક અદ્વૈત નિષ્ઠા સૂચવે છે.

"દત્તને હરકોઈ પૂજી શકે. બીજા બધા દેવોમાં અમુક દેવને અમુક દ્રવ્યથી જ પૂજા થાય. અમુક જ રંગનાં ફૂલ અર્પણ થાય વગેરેમાંનું કોઈ પણ બંધન દત્તપૂજામાં નથી. દત્ત ભગવાન સદ્‌ભાવનાથી અર્પણ કરેલું ગમે તે દ્રવ્ય સ્વીકારે છે. તેમને કાંઈ ન આપો માત્ર ભાવના આપો તોપણ તે તેમને સ્વીકાર્ય બને છે. તેથી કલિયુગમાં દત્તભક્તિ વધતી જાય છે.

"દત્તભક્તિ આધુનિક સમયની નથી. પરશુરામ, પિંગલનાગ, સાધ્યાદિદેવો, સહસ્રાર્જુન, અલર્ક, આયુ વગેરે આદિ-અનાદિ કાળના મહારાજાઓ અને મુનિઓ દત્તોપાસના રત હતા. છતાં મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટકમાં આશરે પંદરમા સૈકામાં થઈ ગયેલા શ્રીપાદ, શ્રીવલ્લભ અને શ્રી નૃસિંહ સરસ્વતીના પ્રાદુર્ભાવ પછી દત્તભક્તિનો ફેલાવો પૂરજોશમાં થયો અને ત્યાર પછી સોએક વર્ષ ઉપર ગયેલા દત્તસ્વરૂપ માણિકપ્રભુ અને અક્કલકોટના સ્વામી તથા હમણાં ચારેક દાયકા ઉપર બ્રહ્મભૂત થયેલા શ્રી વાસુદેવાનંદે સરસ્વતી મહારાજના પ્રાદુર્ભાવ પછી મહારાષ્ટ્ર, કર્ણાટક ઉપરાંત બીજા પ્રાંતોમાં પણ પ્રચાર વધવા લાગ્યો."

આધિદૈવિક સ્વરૂપની દત્તઉપાસનાનો ખ્યાલ આપી પૂજ્યશ્રીએ આધિભૌતિક સ્વરૂપની વાત કરવા માંડી. પૂજ્યશ્રીએ આગળ જણાવ્યું :

"વૈદિક વાઙ્‌મયમાં કેટલેક ઠેકાણે સૂર્યને અત્રિ ગણ્યો છે. સૂર્યમાં શિયાળો, ઉનાળો, ચોમાસુ નથી. વળી ત્યાં સવાર, બપોર, સાંજ પણ નથી તેથી તે અ-ત્રિ છે. અનસૂયા એટલે કર્દમપુત્રી. કર્દમ એટલે કાદવ. કાદવ ઠરીને પૃથ્વી બની. પૃથ્વીમાં અસૂયા છે જ નહીં. એ તો ક્ષમાની મૂર્તિ છે. કોઈ એને ખોદે, એની ઉપર મળ-મૂત્ર વિસર્જન કરે, એની પર થૂંકે વગેરે કરીને અપમાનિત કરે તોપણ તેની સેવાવૃત્તિમાં ઓટ આવતી નથી. આ રીતે સૂર્ય અને પૃથ્વીના સંયોગથી ઉત્પન્ન થતું 'અન્ન' એ જ 'દત્ત' છે. અન્નને લીધે જ વિવિધ સૃષ્ટિનું સર્જન થાય છે. એ અન્નદત્ત એ બ્રહ્મા છે. અન્ન જ આપણું પોષક છે, રક્ષણ કરનાર છે. તેથી એ વિષ્ણુ છે અને કેટલીક વાર દૂષિત અન્ન જીવલેણ બને છે, તેથી એ સંહારક ગણાય. આથી તેને મહેશ કહેવાય. છાંદોગ્યાદિ ઉપનિષદોમાં ભૌતિકવાદીઓને એ જ અન્નની બ્રહ્મ તરીકે ઉપાસના કરવાનું કહ્યું છે."

આગળ પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું –

"આમ હું આપને કેટલું કહ્યા કરીશ ? શ્રી ગુરુલીલામૃતના બીજા ભાગની શરૂઆતમાં મૂકેલી 'વંદના'માં સૂત્રરૂપે બધું ગૂંથાયેલું જ છે. દત્ત ભગવાને અવધૂત ગીતામાં કહ્યું છે-

"અદ્વૈતં કેચિદિચ્છન્તિ દ્વૈતમિચ્છન્તિ ચા પરે ।
સમતત્ત્વ ન વિન્દન્તિ દ્વૈતા દ્વૈત પર હિયત્ ॥

"કોઈ દ્વૈત ઈચ્છે છે તો કોઈ અદ્વૈત. પણ પરમાત્મા તો દ્વૈત નથી અને અદ્વૈત પણ નથી. એ તો એકત્વ કે દ્વિતત્વની કલ્પનાથી પર છે. તે લોક સામે ત્રિમુખ રૂપે જ આવે છે. જમીનમાં બી વાવીએ એટલે પહેલાં એ ફાટીને બે ભાગ થાય અને એ બીને ધારણ કરનાર વચ્ચે ત્રીજો દાંડો હોય છે. આ ત્રિમુખ બીજ તે દત્ત. વિચાર કરશો તો સચરાચર બધું દત્તસ્વરૂપ જ – ત્રિપુટી સ્વરૂપ દેખાશે. ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને

લય એ દરેક વસ્તુની ત્રણ અવસ્થા એ દત્તનાં ત્રણ મુખ છે. વાત, પિત્ત અને કફ એ ત્રણેયનું સમતોલપણું તે આદર્શ સ્વાસ્થ્ય દત્તની આયુર્વેદિક મૂર્તિ છે. ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનનાં ત્રણ મુખને ધારણ કરતી દત્તની કાળમૂર્તિ કલ્પી શકાય.

"કેટલાક ધર્મમાં આ ત્રિપુટીની ઈશકલ્પનાનો થોડે અંશે ઉલ્લેખ છે. બૌદ્ધ ધર્મમાં બુદ્ધ, ધર્મ અને સંઘની ત્રિપુટી છે. પારસીઓ અગ્નિ, ઉદક અને સૂર્યની ત્રિમૂર્તિને ઉપાસે છે. ઈસ્લામીઓ ખુદા, પયગંબર ને પેગામ (પવિત્ર કુરાન)ની ત્રિપુટીને વંદે છે. ખ્રિસ્તી ધર્મમાં ફાધર, સન અને હોલી ગોસ્ટ એટલે કે પિતા, પુત્ર અને પવિત્ર આત્માને પૂજે છે."

પૂજ્યશ્રીની આમ અસ્ખલિત વાણીપ્રવાહ વહ્યે જતો હતો ત્યાં એક ભાઈએ પૂછ્યું,

"પ્રભુ, દત્તનો ટૂંકો ઉપદેશ શો ?"

પૂજ્યશ્રી જાણે એકદમ ઊંઘમાંથી જાગતા હોય તેમ બોલ્યા,

"ઠીક થયું, તમે મને જગાડ્યો. નહીં તો હું તો બક બક કર્યા જ કરત. 'દત્ત' શબ્દ ટૂંકમાં બધો જ ઉત્તર આપી દે છે. દત્ત એટલે પરાર્થે સર્વસ્વ આપી દેનારનું પ્રતીક. એના ભક્તને કાંઈ લેવાનું હોય જ નહીં. જે હોય કે આવી મળે તેનું પરાર્થે દાન કરવાનું જ હોય. આમ દરેક જણ પોતાની પાસે જે કાંઈ હોય તે કોઈ પણ જાતના બદલાની આશા રાખ્યા વગર બીજાને આપી દે તો જગતમાં દુઃખ, ઊણપ, કમીના અને તેને પરિણામે નીપજતા ક્લેશ, ઝઘડા, અશાંતિ રહે ખરાં? સાચું ઈશ્વરપૂજન આ જ છે."

"આપણને પ્રભુ તરફથી મળેલી કોઈ પણ વસ્તુ કે શક્તિ વડે આપણે કોઈ પણ પ્રાણીની આંતરડી ઠારવી ને એ રીતે જનતા જનાર્દનની સેવા કરવી એ જ સાચું ઈશ્વરપૂજન છે અને ભગવાને એવો એક પણ મનુષ્ય સર્જ્યો નથી કે જેની પાસે બીજાની સેવા માટે કશુંય ના હોય."

પૂજ્યશ્રીએ એક દોહરો ઉચ્ચાર્યો,

"દયા દાન અરુ દમન, હૈ દદ્દા કા યહ ભેદ
તત્તા વિષયા ધ્યાસ હૈ, તાકો તું કર ભેદ."

"માણસમાત્ર સુખને શોધે છે અને વિષયાધ્યાસ એ દુઃખનું મૂળ છે. ગીતામાં એ દુઃખમૂળનાં-નરકનાં ત્રણ બારણાં કહ્યાં છે-

"ત્રિવિધં નરકસ્યેદં દ્વાર નાશનમાત્મનઃ ।
કામઃ ક્રોધસ્તથા લોભ સ્તસ્માદેતત્ ત્રયં ત્યજેત્ ।।"

એ ત્રણેય બારણાં બંધ કરવાનો, એ દુઃખને દૂર કરવાનો ત્રિવિધ ઉપાય દત્ત ભગવાન સૂચવે છે.

"વિષયચિંતન છોડી દઈ માણસે કામવાસના દૂર કરવા ઇન્દ્રિયદમન કરવું જોઈએ. ક્રોધને દૂર કરવા દયાભાવ કેળવો અને લોભને દૂર કરવા પોતાના સર્વસ્વનું બીજાને દાન દેવા તત્પર રહો."

"ગીતામાં કહ્યું છે કે, કોઈ પણ જાતના બદલાની અપેક્ષા રાખ્યા વગર કીર્તિનો

લોભ રાખ્યા વગર, ભૂખ્યાને ભોજન, પ્યાસાને પાણી, નાગાને વસ્ત્રો, મૂર્ખને જ્ઞાન, દુઃખીને દિલાસો, નિરાશ્રિતને આશરો અપાય તે જ સાચું દાન છે અને એવું દાન કરનાર ક્યારેય દુઃખી થતો નથી. ભગવાન દત્તનો આ જ સનાતન ઉપદેશ છે. માટે હે જનો ! તમે દાન કરો, ઇન્દ્રિયદમન કરો અને દયાભાવ કેળવો."

"લોકો ભગવાનના દર્શનની વાતો કરે છે. પરંતુ ભગવાન ક્યાં નથી ? આંખો ઉઘાડી હોય અને નજર તેના તરફ લાગેલી હોય તો એ સર્વત્ર દેખાય છે. પરંતુ આજે તો બધાની દૃષ્ટિ વિષયો તરફ જ લાગેલી હોય છે પછી ભગવાન ક્યાંથી દેખાય ? કેટલીક વખત મોઢું ભગવાનનું નામ લેતું હોય ત્યારે ચિત્ત વિષયોનું ચિંતન કરે તેને ભગવાન ક્યાંથી દેખાય ?

"ચિત્તમાં 'ચિત્' અને 'ત' એ બે શબ્દો છે. તેમાં ત કાર વિષયાધ્યાસનું સૂચક છે. એ વિષયાધ્યાસ–એટલે કે વિષયચિંતનને ચિત્તમાંથી કાઢી લેવામાં આવે તો ચિત્ત 'ચિત્' સ્વરૂપ-ચૈતન્ય પરમાત્મ સ્વરૂપ જ છે. એ ચિત્ ગર્જના કરી મનુષ્યને ચેતવે છે. પરંતુ તેનું મન બીજા ઘોંઘાટમાં લાગેલું હોય છે, તેથી એ સાંભળે જ ક્યાંથી ? લોકો કહે કે, 'બાપજી, અમારી સામું જોજો.' અરે બાપજી તો તમારી સામું જુએ જ છે. એમનો તાર તમારી સાથે જોડાયેલો જ છે. પરંતુ તમારો ટેલિફોન બીજે જોડાયેલો હોય તો પછી બાપજીની વાત ક્યાંથી સાંભળો ?" લગભગ અડધો-પોણો કલાક સુધી પૂજ્યશ્રીની વાણીસરિતા વહ્યા જ કરી. લોકો એકચિત્તે સાંભળી રહ્યા. દરેકના મોં પર અનેરી આનંદની તૃપ્તિની, શાંતિની આભા વર્તાતી હતી.

ગાડીનો સમય થઈ ગયો હતો. એટલે થોડા જ સમયમાં પૂજ્યશ્રી સ્ટેશન પર જવા નીકળ્યા.

અમદાવાદમાં સોલા ગામમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું અતિ ભવ્ય મંદિર 'ભાગવત વિદ્યાપીઠ'ના નિર્માણ માટેનું એક વિરાટ આયોજન નિર્ધારિત થયું. આયોજક પૂજ્યશ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રી અને સમિતિના સભ્યોએ પૂજ્યશ્રીને તા.૧૩-૩-'૬૭ના રોજ યોજાયેલ આ મહાન આયોજનના ખાતમુહૂર્ત પ્રસંગે આમંત્રણ પાઠવ્યું.

વેદોક્ત વિધિથી ખાતમુહૂર્ત વિધિ સંપન્ન થયો. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીને આશીર્વચન માટે આગ્રહભરી વિનંતી કરવામાં આવી.

પૂજ્યશ્રીએ 'વસુદેવં સુતં દેવં કંસચાણૂર મર્દનમ્'વાળો શ્લોક ઉચ્ચાર્યો. પછી આશીર્વચનનો પ્રારંભ કર્યો.

"અનેક રૂપે વિધ વિધ વેષધારી અત્રે ઉપસ્થિત પ્યારા ભગવત્સ્વરૂપો !

"આવા મહાન પ્રસંગે શું બોલવું અને શું ન બોલવું તે નથી જાણતો. માટે ભગવદ્ભાવે આપ સર્વના ચરણકમળમાં ભક્તિ નમ્ર પ્રણામ કરી સંતોષ માનું છું.

"આજનો પ્રસંગ મહાગૂજરાતના સામાજિક-ધાર્મિક ઇતિહાસમાં કેવળ અલૌકિક અને ગૌરવભર્યો છે. આવા આ મહામાંગલિક પ્રસંગે આપ સર્વનો ખાસ કરીને ભાગવત સાર્વભૌમ વિદ્વન્મણિ શ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીજીનો અત્યંત ઋણી છું.

"ભાગવતી વિદ્યાપીઠની આ કલ્પના અને યોજના એકદમ ભવ્ય છે, અપૂર્વ

છે, અજોડ છે, અત્યંત રુચિકર છે, મધુર છે, અદ્‌ભુત છે, રમ્ય છે. એ પરિપૂર્ણ થતાં ભારતની સંસ્કૃતિ પર સદીઓથી ચઢી ગયેલ કાટ ધોવાઈ જશે.

"આપણા નિત્યવંદ્ય ઋષિમુનિઓએ વ્યક્તિ અને સમાજના વિકાસ માટે ચાર પુરુષાર્થોની યોજના કરી છે. ચાર પુરુષાર્થો-ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ. દરેક પ્રવૃત્તિનું મૂળ ધર્મ કે નીતિ અર્થાત્ માનવતા હોવો જોઈએ. અહીં ધર્મ એટલે કે પંથ કે સંપ્રદાય નહીં. પરંતુ માણસને માણસ, સમાજ અને અન્ય સર્જન પ્રત્યે ફરજ અદા કરતાં શીખવે, સમાજને ધારણ કરી રાખે, છિન્નભિન્ન થતાં અટકાવે, પતનથી અટકાવી ઉન્નતિ તરફ જતાં શીખવે, 'સ્વ'ને બાજુએ મૂકી સર્વ તરફ દૃષ્ટિ જગાડે તે. આવી વિશાળ જાગ્રત ભાવના વગર કરેલી ફાવે તેવી સહૃદય પ્રવૃત્તિ પણ વિનાશકારી જ નીવડે.

"સમાજના ધારણ-પોષણ માટે અર્થકાળની અત્યંત આવશ્યકતા છે. પરંતુ એ પણ ધર્મમૂલક હોવી જોઈએ. અર્થની પ્રાપ્તિમાં, વહેંચણીમાં ને ઉપયોગમાં ધર્મનો ખ્યાલ ન રાખવામાં આવે તો ચોરી, ધાડ, સંગ્રહખોરી, કાળાં બજાર વગેરે અનિષ્ટો પૂરજોશમાં ઊભરી આવે અને સમાજ છિન્નભિન્ન થઈ જાય.

"સમાજના સ્થૈર્ય અને સ્વાસ્થ્ય માટે 'કામ'ની પણ એટલી જ આવશ્યકતા છે. પરંતુ ધર્મથી વિરુદ્ધ કામ હોવો જોઈએ નહીં. નહીં તો સમાજ અત્યાચાર, બળાત્કાર, વ્યભિચાર, અપહરણ, આપઘાત વગેરેનો શિકાર થઈ જાય."

"આપણા ઋષિ-મુનિઓએ આધ્યાત્મિક કે પારમાર્થિક ધ્યેય નજર સમક્ષ રાખી અંતિમ પુરુષાર્થ તરીકે 'મોક્ષ'ને પ્રયોજ્યો છે અને અર્થ-કામને ધર્મ અને મોક્ષની વચમાં મૂક્યાં છે.

"ટૂંકમાં કહીએ તો મોક્ષ એટલે સર્વક્લેશવિનિર્મુક્તિ અર્થાત્ કાયમની શાંતિ.

"ભૌતિક રીતે અત્યંત સમૃદ્ધ એવા પશ્ચિમના દેશો જ્યાં પૂર્ણપણે બધી જ સુખ-સગવડો હોવા છતાંય અશાંતિ અને દુઃખ ભારોભાર છે. આનું કારણ એ જ કે તેમની કામનાઓ અને મહત્ત્વકાંક્ષાઓનો અંત નથી અને તેથી તે પૂર્ણ નહીં થતાં અસંતોષ સર્વત્ર પ્રવર્તે છે. આધ્યાત્મિક અભિગમ વગર સંતોષ અને શાંતિ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહીં અને તેથી જ ઋષિ-મુનિઓએ મોક્ષને અંતિમ અને સર્વશ્રેષ્ઠ પુરુષાર્થ ગણ્યો છે.

"આ ભાગવત વિદ્યાપીઠમાં આ ચારેય પુરુષાર્થોનું સામંજસ્ય સચવાઈ રહે તેવી યોજના વિચારાયેલી છે. યોજકો ધન્યવાદના અધિકારી છે. નાલંદા, તક્ષશિલાની પ્રાચીન ભારતીય વિદ્યાપીઠોની માફક આ ભાગવત વિદ્યાપીઠ પણ સમય જતાં વિશ્વનું આકર્ષણ બની રહેશે."

પૂજ્યશ્રીએ સંબોધન પૂરું કર્યું. આજે ભવ્યાતિભવ્ય, આલીશાન અને નરદમ પાવિત્ર્ય અને દિવ્યતાની છોળો ઉડાડતી આ ભાગવત વિદ્યાપીઠ પૂરા દેશને આકર્ષી રહી છે.

પૂજ્યશ્રી ભાગવત વિદ્યાપીઠના ખાતમુહૂર્તવિધિ સંપન્ન કરી પોર આવ્યા અને કુટિરમાં થોડા દિવસ રોકાયા. ગામ લોકો પોતપોતાનાં કામ બાજુએ મૂકી પૂજ્યશ્રીની સેવામાં રત થઈ ગયા.

ગામમાં વિઠ્ઠલ અને લાલજી નામના બે ભાઈઓ રહેતા હતા. બન્ને ખેતી પર ગુજરાન ચલાવે. પૂજ્યશ્રી આવ્યા એટલે વિઠ્ઠલભાઈ તેમના નાનાભાઈ લાલજીભાઈને ખેતીનું કામ બતાવીને પૂજ્યશ્રીની સેવામાં હાજર થઈ ગયા. વિઠ્ઠલભાઈ રોજ સવારથી સાંજ સેવા કરે અને લાલજીભાઈ રોજ સવારથી સાંજ સુધી ખેતરમાં મજૂરી કરે.

લાલજીભાઈ પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત હતા. પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવા તેમને ખૂબ મન થાય પણ એટલું બધું કામ રહે કે તે દર્શન કરવા જઈ જ શકે નહીં. રાત્રે જાય તો પૂજ્યશ્રી આરામમાં હોય. ગમે તેટલી ઉત્કટ ઇચ્છા હોવા છતાં તે દર્શનથી વંચિત રહ્યા. તેથી પોતાની જાતને સાવ અભાગી માનવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન નહીં થઈ શકવાથી તેમનું અંતર વલોવાઈ જવા લાગ્યું. તેઓ દુઃખી દુઃખી થઈ ગયા. દૂરદૂરથી આવનારા સેંકડો ભક્તોને દર્શનનો લાભ મળતો અને ગામમાં રહેતા હોવા છતાં લાલજીભાઈને દર્શનલાભ મળતો ન હતો.

એક સાંજે ભક્તોથી વીંટળાઈને પૂજ્યશ્રી બેઠા હતા. પૂજ્યશ્રીએ વાતવાતમાં કહ્યું, "આપણે ગામડી ગામના માંડેરા હનુમાનના દર્શને એક દિવસ જવાનું ગોઠવીએ."

સં.૨૦૦૩માં પૂજ્યશ્રીની અડતાલીસમી જન્મજયંતી પછી તેમણે માંડેરાના હનુમાનના મંદિરમાં એક માસ એકાંત સાધના કરી હતી.

પૂજ્યશ્રીની માંડેરાના હનુમાનના દર્શને જવાની વાતથી ભક્તો આનંદમાં આવી ગયા. બીજે દિવસે એ લોકો એક સુંદર પાલખી શણગારીને લાવ્યા. આ જોઈ પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું, "આ કેમ લાવ્યા ?" એક ભક્તે કહ્યું : "બાપજી માંડેરાનો રસ્તો ખરાબ છે. કોતર, કાંકરા, ઢાળ, ટેકરાં ખૂબ છે. તેથી આપને તકલીફ ના પડે એટલે અમે પાલખી લઈ આવ્યા છીએ."

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા અને હસતાં હસતાં બોલ્યા, "ભાઈ, હનુમાનજી તો શક્તિનો પર્યાય છે. તેમનાં દર્શન કરવા જવા પાલખીમાં બેસાય ? જ્યારે જઈશ ત્યારે હું ચાલીને જ જઈશ."

આ બાજુ લાલજીભાઈ વહેલી સવારમાં ખેતરમાં જવા નીકળી ગયેલા. આજે તેમના આનંદનો પાર ન હતો. કારણ કે પૂજ્યશ્રી આજે માંડેરા હનુમાન જવાના હતા અને માંડેરાનો રસ્તો તેમના ખેતરની વાડ પાસેથી પસાર થતો હતો. એને કારણે આજે પેટભરીને પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન થવાના હતા. તેમનું હૈયું આજે આનંદના મહાસાગરમાં ઝબોળાઈ ગયું હતું.

વાડ પાસેના શેઢા પરનાં ઢેપાં ભાગતાં ભાગતાં તેમની નજર રસ્તા પર પડી. તેમના આશ્ચર્યની અવધિ ના રહી. પૂજ્યશ્રી એકલા જ ચાલતા ચાલતા એ રસ્તે આવતા હતા. વિશાળ ભાલ પ્રદેશ, હાથમાં દંડ, માથે ભૂખરા રંગની ઊનની ટોપી અને એવા જ રંગની કફની પહેરેલી હતી. પૂજ્યશ્રી છેક નજીક આવી ગયા. લાલજીભાઈ તો ગાંડા જેવા થઈ ગયા. તેઓએ ઢેપાં પર પડીને પૂજ્યશ્રીને સા.દં. પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રીએ "ૐ ૐ" કરી જમણો હાથ ઊંચો કરી આશીર્વાદ આપ્યા અને પછી ચાલવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રી ચાલતા ચાલતા એક ઝાડની પાછળ દેખાતા બંધ થયા ત્યાં સુધી અનિમેષ નયને લાલજીભાઈ તેમને સજળ નયને નીરખી રહ્યા. પૂજ્યશ્રી જેવા દેખાતા બંધ થયા તેવા જ લાલજીભાઈ તંદ્રામાંથી જાગ્યા. તેમણે આંખો લૂછી. તેમને થયું કે બાપજીને આ લોકોએ આવા ખરાબ રસ્તા ઉપર એકલા કેમ જવા દીધા. બે-ચાર જણે તો સાથે જવું જોઈએને ? વળી કાલે તો રાતે બધાએ પાલખી તૈયાર કરી હતી તો પછી બાપજીને ચાલતા કેમ જવા દીધા ? આમ વિચારી તેમણે પૂજ્યશ્રીને પકડી પાડવા એ દિશામાં દોટ મૂકી દોડતા દોડતા તેઓ છેક નદીના કિનારા સુધી આવી ગયા. પણ પૂજ્યશ્રી દેખાયા નહીં. તેઓ હાંફી ગયા.

એટલામાં માંડેરા તરફથી બે માણસો આવતા સામા મળ્યા. તેમણે એ લોકોને પૂછ્યું :

"તમને બાપજી સામા મળ્યા ?"

પેલા બન્ને જણાએ કહ્યું, "અમે માંડેરાથી જ આવીએ છીએ. અમને કોઈ પણ સામે મળ્યું નથી." લાલજીભાઈ ગૂંચવાઈ ગયા. તેઓ દોડ્યા, સીધા અવધૂત કુટિર તરફ. રસ્તામાં પૂજ્યશ્રીની સેવામાં રહેલો એક ભક્ત મળ્યો. લાલજીભાઈ તો તેની ઉપર ગુસ્સે થઈને બોલ્યા : "કાંઈ સમજ નથી પડતી ? બહુ મોટા ! બાપજીની કેવી સેવા કરો છો ? બાપજીને એકલા માંડેરા મોકલ્યા ? તમે લોકો સાથે કેમ ન ગયા ? તમે બધા જ મૂર્ખાઓ છો."

પેલો ભક્ત વિચારમાં પડી ગયો. પછી ધીમેથી બોલ્યો, "અલ્યા લાલજી, તારું ભેજું ઠેકાણે તો છે ને ? કે પછી ચસકી ગયું છે ?"

હજુ પણ લાલજીભાઈ ગુસ્સામાં જ હતા. તેમણે સામે ગુસ્સામાં જ કહ્યું,

"મારું નહીં, તમારું ચસકી ગયું છે. બાપજીને એકલા જવા દેવાતા હશે ? હું હમણાં જ તેમને એકલા જતા જોઈને આવ્યો છું."

પેલો ભક્ત આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો. તેણે લાલજીભાઈના ખભે હાથ મૂકી કહ્યું : "અરે લાલજી, બાપજી તો કુટિર પર જ છે. એ તો ક્યાંય ગયા નથી."

લાલજીભાઈ એકદમ ફાટી ગયેલા અવાજે બોલ્યા, "શી વાત કરે છે ? અરે બાપજી તો મને હમણાં મારા ખેતરની વાડ આગળ માંડેરાના રસ્તા પર દેખાયા. હું પગે લાગ્યો ને તેમણે મને આશીર્વાદ આપ્યા."

આટલું કહેતાં લાલજીભાઈનાં રુંવાડાં ઊભાં થઈ ગયાં. તેમનું હૃદય અત્યંત પુલકિત થઈ ગયું. તેઓ એકદમ દોડ્યા કુટિર તરફ. તેમણે દૂરથી જોયું તો પૂજ્યશ્રી ભક્તોથી વીંટળાઈને બેઠા હતા. તેમણે એ જ ભૂખરા રંગની ઊનની ટોપી અને એવી જ કફની પહેરી હતી. પૂજ્યશ્રી ભક્તો પાસે હસી હસીને વાતો કરતા હતા.

લાલજીભાઈએ એક સેવકને પૂછ્યું : "બાપજી હમણાં ક્યાંય ગયા હતા ?"

"ના રે ભાઈ, એ તો ક્યાંય ગયા નથી. અમે બે વખત 'ભિક્ષા તૈયાર થઈ ગઈ છે' એમ કહ્યું છતાં વાતો ચાલુ જ છે."

લાલજીને હવે કાંઈ જ સંભળાતું ન હતું. પૂજ્યશ્રી સિવાય કાંઈ દેખાતું ન હતું. તેમના પગ અનાયાસ જ પૂજ્યશ્રી તરફ વળ્યા. દૂર ઊભા રહી અનિમેષ નયને તેઓ પૂજ્યશ્રીને નિહાળવા લાગ્યા. તેમની આંખોમાંથી ચોધાર આંસુ વહેવા લાગ્યાં. તેમના હૃદયના અંતઃસ્તલથી ઉદ્ગાર ટપક્યા. અવાજ બહાર ન આવ્યો. જીભ સુદ્ધાં ના હાલી– માત્ર હોઠ ધ્રૂજ્યા : "અરે મારા નાથ, ભક્તની ભાવનાઓને પૂરી કરનારા ભગવાન મને દર્શન દેવા માટે તમે બીજું સ્વરૂપ લીધું ? કેટલી બધી કૃપા કરી તમે તમારા આ બાળક પર ?" અને બેઠેલા બધા ભક્તો વચ્ચે થઈ લાલજીભાઈ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નમી પડ્યા અને ચરણકમલ પર આંસુનો અભિષેક કર્યો.

નારેશ્વર જતી વખતે પૂજ્યશ્રીએ ચીમનલાલને બોલાવ્યા. થોડી આગળ-પાછળની ગમ્મત કરી. પછી કહ્યું :

"જુઓ ચીમનલાલ, કુટિરનો હવાલો તમને સોંપું છું. તમારે કુટિરમાં તથા આગળ-પાછળ સાફસૂફી રાખવાની. અંદર ધૂપ અને દીવો ભગવાન આગળ કરવાનો અને એક વાત ધ્યાનમાં રાખવાની કે અહીં કોઈએ વ્યસન કરવાનું નહીં અને ક્યારેય કુટિરમાં સૂવાનું નહીં."

"હા, બાપજી, હું બધું વ્યવસ્થિત રાખીશ." ચીમનલાલને સેવા મળી તેનો ખૂબ હરખ હતો.

ઘણા ભક્તો ત્યાં આવીને રોજ રોજ પૂજન, અર્ચન, આરતી વગેરે કરતા. ચીમનલાલ તો ત્યાંથી ખસતા જ નહીં. લોકો તેમને ચેતવતા કે ચોતરા ઉપર કે ઓટલા ઉપર સૂઈ જજો, પરંતુ કુટિરમાં ક્યારેય સૂઈ ના જશો. પરંતુ વ્યસની માણસને કોઈ નિયમ બાંધી શકતો નથી. બધાની ના છતાં ચીમનલાલ ત્યાં બીડી પીતા. ઉનાળામાં બહાર સૂઈ જતા. પરંતુ પછી ગામના એક અર્ધપાગલ વાણિયાને લઈને કુટિરમાં સૂવા લાગ્યા. રાત્રે ભજન પૂરું થાય એટલે કુટિરમાં ધામા નાખે. તેમણે કુટિરની કોઈ આમન્યા કે પવિત્રતા જાળવી નહીં અને તેને જ કારણે તેમને એક દિવસ ગુરુદેવનો પ્રચંડ પ્રકોપ સહેવો પડ્યો.

એક રાતે તેઓ સૂઈ ગયા હતા. તે વખતે ખૂબ વરસાદ પડ્યો. જાણે આખું આકાશ તૂટી પડ્યું. સાંબેલા ધારે વરસતો વરસાદ ચારે બાજુ કેર વરસાવવા લાગ્યો. નદીમાં પાણી ચઢવા લાગ્યાં. જોતજોતામાં ઢાઢર નદીમાં ઘોડાપૂર આવ્યું. કુટિરની ચોમેર પાણી જ પાણી. બહાર નીકળી જવા બન્ને જણાએ કુટિરનું બારણું ખોલ્યું. બારણું ખોલતાંની સાથે જ નદીનાં પાણી કુટિરમાં ધસમસી ગયાં. ગમે તેમ કરી બન્ને જણ બહાર નીકળ્યા. બહાર એક પીપળાની ડાળ તણાઈ આવેલી તેના આધારે તેઓ કુટિરના ધાબા પર ચઢી ગયા અને બચાવવા માટે કારમી બૂમો પાડવા લાગ્યા. જોતજોતામાં કુટિર ડૂબી ગઈ અને ધાબા પર પાણી વહેવા લાગ્યાં.

બન્ને જણા બચવા માટે ખૂબ બૂમો-ચીસો પાડવા લાગ્યા. પરંતુ આ ભયંકર પ્રકોપમાં તેમનો અવાજ ક્યાંય ખોવાઈ જતો. ચારે બાજુ અંધારું ઘોર હતું. માથા

પર ભયંકર વીજળીના તેજ લિસોટા હતા. ભલભલાના હાંજા ગગડાવી દે તેવો વાદળોનો ગડગડાટ થતો હતો.

ચીમનલાલ અને પેલા વણિકના જીવ પડીકે બંધાઈ ગયા. હવે બચવાની કોઈ આશા ન હતી. તેમને થઈ ગયું કે, 'હવે જીવતા રહેવાની કોઈ શક્યતા નથી.' તેઓ ખૂબ ગભરાઈ ગયા અને છેવટે નોંધારાના આધાર એવા પૂજ્યશ્રી તેમને યાદ આવી ગયા. તેમણે ખૂબ આર્દ્ર હૃદયે પૂજ્યશ્રીને બચાવવા માટે પ્રાર્થના કરી અને પછી દત્તબાવની ચાલુ કરી.

થોડી વારે સવાર થઈ. કોઈકની નજર કુટિર પર પડી. વરસાદ તો સાંબેલા ધારે વરસતો હતો. તેથી કુટિરના ધાબે કોઈ ઊભું છે એટલી જ ખબર પડી. કોણ છે તે ઓળખી શકાયું નહીં. તે ભાઈ થોડા માણસોને લઈને પુલ પર ગયા. ત્યાંથી પણ કુટિરના ધાબા પર કોણ છે તે જાણી શકાયું નહીં. પરંતુ ચીમનલાલ જ હશે તેવી અટકળ બાંધી. ધીમે ધીમે કિનારા ઉપર અને પુલ ઉપર આખું ગામ ભેગું થઈ ગયું. ખૂબ વરસાદ વરસતો હતો અને સાથે સાથે નદીનું વહેણ પણ ખૂબ હોવાથી બચાવવાની કોઈ શક્યતા દેખાતી ન હતી. તેથી બધા કિનારા ઉપર અને પુલ ઉપર બેસી ગયા અને દત્તબાવની કરવા લાગ્યા.

કોઈકે વડોદરા ખબર કહેવડાવી લાયબંબાવાળાને બોલાવ્યા. ખૂબ વિચારણાને અંતે તેમણે બે તરાપા મોકલ્યા. પરંતુ ભયંકર ઘૂમરીઓ ખાતાં અને ધસમસતાં પાણીમાં બંને તરાપા ઊંધા પડી ગયા. તેની ઉપર બેઠેલા લાયબંબાવાળા પાણીમાં કૂદી પડ્યા અને કિનારે આવી ગયા.

ફરી પાછી વિચારણા ચાલુ થઈ. ઘણા સમય પછી નક્કી થયું કે બે હવા ભરેલી ટ્યૂબો મોકલવી. તેની ઉપર બન્ને જણ બેસી જશે. ત્યારબાદ તેને વહેણમાં તરતી મૂકવી. એ ટ્યૂબો પુલના ગાળામાં અટકી જશે એટલે પુલ પરથી બન્નેને ખેંચી લેવા. આ નિર્ણય ખૂબ જોખમી હોવા છતાં બીજો કોઈ રસ્તો હતો જ નહીં.

યોજના મુજબ બે તરવૈયાઓ હવા ભરેલી ટ્યૂબો લઈ કુટિર પર પહોંચી ગયા. બન્ને જણને ટ્યૂબ પર બેસાડી નદીના ધસમસતા વહેણમાં છૂટા મૂકી દીધા. બન્ને ટ્યૂબો તણાતી તણાતી પુલના ગાળા પાસે અટકી એટલે ગામના જવાનિયાઓએ તેમને ઉપર ખેંચી લીધા.

પૂજ્યશ્રીએ ચીમનલાલને તેમના ગુના માટે કડકમાં કડક શિક્ષા કરી અને છેવટે બચાવી પણ લીધા.

એક વખત પૂજ્યશ્રી દક્ષિણ ગૂજરાતના વહાણ-ખુટા નામના ગામમાં ગયા હતા. ત્યાં પાદરમાં આવેલા એક હનુમાનજીના મંદિરમાં મુકામ રાખ્યો. ત્યાંથી પસાર થતા ગ્રામીણોમાંથી એક જણ પૂજ્યશ્રીને ઓળખી ગયો. તે ગામમાં ગયો અને પૂજ્યશ્રીના આગમનના સમાચાર સર્વત્ર પહોંચાડી દીધા. ગામલોકો પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રી હનુમાનજીના મંદિરના ઓટલે બેઠા હતા. ગામલોકો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરી

તેમની સામે જમીન પર બેસી જતા. ધીમે ધીમે ઘણા લોકો ભેગા થઈ ગયા. પૂજ્યશ્રીની નજીકમાં ગામના મુખી બેઠેલા. તેમણે નીચે બેઠેલાઓમાંથી એક જણને ઉદ્દેશીને કહ્યું :

"અલ્યા મોહના, પેલું હનુમાનજીનું ભજન ગા."

મોહનાએ જરાય આનાકાની કર્યા વગર ભજન ગાવા માંડ્યું. નહીં વાજાપેટી, નહીં ઢોલક, નહીં મંજીરાનો તાલ કે નહીં કોઈ પ્રકારનું વાજિંત્ર—છતાં એક સરખી હલકથી તાલ-માત્રાના ભંગ વગર સુંદર-અતિ સુંદર ભજન મોહને ગાયું. ભજનનો એક એક શબ્દ ગામના પાદરનાં વૃક્ષ-લતા-વેલીનાં પાને પાને નર્તન કરી રહ્યો. ભજનના ભાવને અનુરૂપ બદલાતા મોહનાના મુખકમળના ભાવ અલૌકિક હતા. તેની આંખોમાંથી તેના એક એક બોલમાંથી ભક્તિ ટપકતી હતી. પૂજ્યશ્રી આ ભોળાભટાક ભાવિક ગ્રામીણ પર ખુશ થઈ ગયા.

ભજન પત્યું એટલે એક ભક્ત બોલ્યો : "બાપજી, આવતી કાલે શનિવાર છે. જો આપ આજ્ઞા આપો તો અહીં બેઠેલા બધા જ ભક્તો પોતાને ઘેરથી યથાશક્તિ તેલ લાવે અને એ તેલ હનુમાનજીને હનુમાન ચાલીસા ગાતાં ગાતાં ચઢાવીએ."

"વિચાર સારો છે. અમલમાં મૂકો." પૂજ્યશ્રીએ આજ્ઞા આપી.

બીજે દિવસે હનુમાનજીના મંદિરના ઓટલે એક મોટું તપેલું મુકાયું. ગામલોકો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે તેમાં તેલ રેડી જવા લાગ્યા. આમ લગભગ બે મણ જેટલું તેલ ભેગું થઈ ગયું.

સવારના લગભગ અગિયાર વાગ્યા સુધીમાં આખું ગામ હનુમાનજીના મંદિર આગળ આવી ગયું. પૂજ્યશ્રીની નજર ચારે બાજુ ફરતી હતી. તેમણે દૂર એક ખૂણામાં થોડાક અત્યંત ગરીબ લોકો ફાટેલાં વસ્ત્રો પહેરીને બેઠેલા જોયા.

પૂજ્યશ્રીને વિચાર આવ્યો. થોડી વાર પછી આ બે-ત્રણ મણ જેટલું તેલ હનુમાનજીને ચઢી જશે અને પેલા ગરીબ, અર્ધભૂખ્યા, દૂબળા, પામર લોકોને રોજનું પળીભાર તેલ પણ મળતું હશે કે કેમ ? પૂજ્યશ્રીને આ ગરીબ લોકો પર કરુણા ઊપજી. તેમણે મનોમન નક્કી કરી નાખ્યું, આ તેલ યોગ્ય માર્ગે જ વપરાવું જોઈએ. આ ગરીબોને તે મળવું જ જોઈએ.

મોહનાએ બે-ત્રણ ભજનો ગાયાં. થોડી વાર 'રામકૃષ્ણ જાનકી, જય બોલો હનુમાનકી'ની ધૂન થઈ. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રી ઊભા થયા અને બોલ્યા :

"આજે આપણે હનુમાનદાદાનું અનોખી રીતે પૂજન કરીશું. એ સાથે આપણે આપણા દરિદ્ર નારાયણનું પણ સન્માન કરીશું. જેને કારણે આપણા ગામ પર હનુમાનદાદાની હંમેશાં અમીદૃષ્ટિ રહે."

એટલું કહી પૂજ્યશ્રીએ એક નાની વાટકીમાં નવટાંક જેટલું તેલ લીધું અને પછી તેઓ બોલ્યા :

"બધા જ મોટેથી હનુમાન ચાલીસા બોલો."

બધા મોટેથી હનુમાન ચાલીસા બોલવા માંડ્યા-

"શ્રી ગુરુ ચરન સરોજ રજ, નિજ મનુ મુકુરુ સુધારિ ।
બરનઉँ રઘુબર બિમલ જસુ, જો દાયકુ ફલ ચારિ ॥

તે જ વખતે પૂજ્યશ્રીએ આખા ગામ વતી તેલ હનુમાનજી પર ચઢાવવા માંડ્યું. પૂજ્યશ્રી અત્યંત ભાવપૂર્વક તેલ ચઢાવતા હતા. જ્યારે તેલ ચઢતું હતું ત્યારે હનુમાનજીની મૂર્તિમાંથી દિવ્ય તેજોમય કિરણો ફૂટતાં હતાં અને હરેક ગ્રામવાસીના હૃદયમાં અનેરો આનંદ ઊભરાતો હતો.

અભિષેક પછી પૂજ્યશ્રીએ હનુમાનજીને પ્રણામ કર્યા. પછી એક તપેલીમાં બશેર જેટલું તેલ લઈને મંદિરના પૂજારીને આપ્યું અને કહ્યું :

"લો પૂજારીજી, આ તેલ પ્રસાદરૂપે. આમાંથી ભગવાનને દીવો કરજો."

ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીએ લોકો સામે જોયું અને બોલ્યા :

"હવે આપણા ગામના દરિદ્ર નારાયણોની પૂજા કરવાની છે. આ વધેલું તેલ ગામમાં રહેતા બધા જ ગરીબોને સરખેભાગે વહેંચી દો."

લોકોને પૂજ્યશ્રીનો આ નિર્ણય અત્યંત સારો અને સાચો લાગ્યો. આ કામ ગામના જુવાનિયાઓએ ઉપાડી લીધું. તેઓએ ઘેર ઘેર ફરીને ગરીબ લોકોને તેલ આપ્યું. આપતી વખતે તેઓ કહેતા હતા- "લો હનુમાનજીનો પ્રસાદ."

પૂજ્યશ્રીએ લોકોને આચાર દ્વારા સમજાવ્યું કે આ જ સાચી સગુણ ઉપાસના છે. આપણો ભાઈ, બાજુના જ ઘરમાં મૂઠી ધાન માટે ટળવળતો હોય અને આપણે અનાજ વેડફીએ તો પ્રભુ રાજી રહે ખરો ?"

ઉમલ્લા ગામના ચતુરભાઈ પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત હતા. તેઓ મંડળમાં તબલાં વગાડતા. એક ગુરુવારે ભજન પૂરું કરી બધા પૂજ્યશ્રીના દર્શને ગયા. થોડી વાર વાતો કરી. પછી વાતવાતમાં પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું, "ચતુર, ખેતી કેવી છે ? બધું બરાબર છે ને ?"

ચતુરભાઈ નિરાશ વદને બોલ્યા : "વાત કરવા જેવી નથી. વરસાદ જ ક્યાં છે ? ડાંગર તો બળી જવા આવી છે. એકાદ-બે દિવસમાં વરસાદ ના આવે તો ડાંગરનો પાક જાય. વરસ બગડે."

"એમ ? વરસાદ બિલકુલ નથી ?" પૂજ્યશ્રીએ પૂછ્યું.

"ના રે બાપજી, જુઓને આકાશ ચોખ્ખું ચટ છે અને કોક વાદળી દેખાય તો એ કોરી કટ છે."

"એમ !" પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "લે ત્યારે, ચતુર, તને વરસાદ આપું છું, બાંધ પોટલી. એ પોટલી તારા ગામની સીમમાં છોડજે."

ચતુરભાઈ પહેલાં તો કાંઈ સમજ્યા નહીં. પણ એમની પાસે ઊભેલા ભક્તે એને ટપાર્યો અને કહ્યું, "અલ્યા, બાપજી વરસાદ આપે છે એની પોટલી બાંધી લે."

ચતુરભાઈએ તરત જ ધોતિયાને છેડે ગાંઠ મારી. પછી બધા ઉમલ્લા જવા નીકળ્યા. વાતો કરતાં કરતાં ઉમલ્લા ક્યારે આવ્યું તે ખબર ના પડી. ગામ આવતાં પહેલાં ખૂબ ગરમી લાગવા માંડી. બધા પરસેવે રેબઝેબ થઈ ગયા. ચતુરભાઈએ મોં પર થયેલો

પરસેવો લૂછવા ધોતિયાનો છેડો હાથમાં લીધો અને મોં લૂછવા માંડ્યું. આમ કરતાં તેમને ધોતિયાને છેડે બાંધેલી ગાંઠ નડી. તેમણે એ ગાંઠ છોડી નાખી. જેવી એ ગાંઠ છૂટી કે તરત જ આકાશમાંથી મૂશળધાર વરસાદ તૂટી પડ્યો.

ચતુરભાઈ અને બીજા ભક્તોને એમ થયું કે નહીં વાદળાં, નહીં વીજળી ને એકદમ વરસાદ ક્યાંથી આવ્યો ? તેમણે ઊંચે જોયું તો આકાશ ઘટાટોપ વાદળોથી ભરાઈ ગયું હતું. બધાને વરસાદ ઓચિંતો આવેલો જોઈ થોડી નવાઈ લાગી. પરંતુ બીજી જ પળે ચતુરભાઈને યાદ આવ્યું કે પૂજ્યશ્રીએ વરસાદની પોટલી બંધાવી હતી. પાણીથી લથપથ થઈ ગયેલો ધોતિયાનો છેડો તેમણે હાથમાં લીધો. તેની સામે સજળ નયને જોયું અને એ છેડો પોતાની આંખો પર અને માથા પર લગાડ્યો અને પૂજ્યશ્રીને હજાર પ્રણામ કર્યા. બધાય ભક્તો આનંદવિભોર બની ગયા.

બનાસકાંઠાના સાંજલપુર ગામમાં બહેચરદાસ નામના એક અતિ સાત્ત્વિક ભાઈ રહેતા હતા. પોતાના વ્યવસાય સાથે તેઓ ગામમાં આવતા સાધુ-સંતોની સેવા કરતા.

તેમના પૂર્વ જન્મના કર્મોના પરિપાક રૂપે તેમના ગળા ઉપર એક ગાંઠ નીકળી. જોતજોતાંમાં તે ખૂબ વકરી ગઈ. તેમાંથી પરુ વહેવા લાગ્યું. તેમને અસહ્ય પીડા થવા લાગી. ડૉક્ટરોએ તપાસ કરી. અંતે એ કેન્સરની ગાંઠ છે તેવું નિદાન થયું. ગાંઠમાંથી નીકળતું પરુ ખૂબ જ ગંધાતું હતું. ઘરનાં સભ્યો નાછૂટકે જ તેમની પાસે જતા. બહેચરદાસને કુટુંબના સભ્યોની આવી વર્તણૂકને કારણે ખૂબ દુઃખ થતું. પોતાના જ માણસોની ઉપેક્ષા સ્વમાની એવા બહેચરદાસ માટે અસહ્ય થઈ પડી. તેથી એક દિવસે ઘરનાને કાંઈ પણ જણાવ્યા વગર જ તેઓ અમદાવાદ જતા રહ્યા. અમદાવાદમાં તેઓ તેમના એક મિત્ર જસવંતભાઈને ત્યાં ગયા. જસવંતભાઈએ બહેચરભાઈની ખૂબ સેવા કરી. મોટી હૉસ્પિટલમાં બે વખત ઑપરેશન કરાવડાવ્યું. છતાં પરિણામને નામે મીંડું.

જસવંતભાઈના પત્નીને બહેચરભાઈનું તેમને ત્યાં આવવું અને તેમના પતિ તેમની સેવા કરે તે ગમતું ન હતું. તેથી તેઓ જસવંતભાઈ પાસે ઝઘડો કરી બહેચરભાઈને વિદાય કરવા કહ્યા કરતાં. આમ છતાં જસવંતભાઈએ મિત્રની સેવા ચાલુ જ રાખી. એટલે તેમનાં પત્ની પિયર ચાલ્યા ગયા.

પોતાને કારણે જ પોતાના મિત્રના સંસારમાં વાવાઝોડું આવતું જોઈ બહેચરદાસને ખૂબ દુઃખ થયું. તેથી એક દિવસ કોઈને જણાવ્યા વગર તેઓ મિત્રનું ઘર છોડી ગયા. હવે તેમણે અંતિમ માર્ગ અપનાવવાનું નક્કી કરી લીધું હતું. તેમણે કોઈ એકાંત જગ્યામાં જઈ આત્મહત્યા કરી લેવી તેમ વિચારી લીધું. એ દરમિયાનમાં તેમને તેમનો એક બીજો મિત્ર પ્રજાપતિ યાદ આવ્યો. બહેચરભાઈ પ્રજાપતિને ત્યાં પહોંચી ગયા. ત્યાં તેમણે બધી વાત કરી અને છેવટે ઉમેર્યું કે, "હવે મારે મૃત્યુ સિવાય કોઈ આરો નથી."

પોતાના મિત્રને આમ હતાશ થયેલો જોઈને પ્રજાપતિને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમણે સાંત્વન આપતાં કહ્યું : "જો બહેચર, કેન્સર એટલે કેન્સલ એવું બધા કહે છે. પરંતુ સંતો ભગવાનનું સ્વરૂપ જ હોય છે. જો તું કોઈ સંતને ત્યાં જશે તો લેખે મેખ વાગે."

ડૂબતો માણસ તરણું પકડવા બાથોડિયાં મારે એવી સ્થિતિ બહેચરભાઈની થઈ ગઈ. તેઓ બોલ્યા :

"પણ એવો સંત મળે ક્યાં ?"

પ્રજાપતિએ ખૂબ જ સહાનુભૂતિપૂર્વક કહ્યું : "દોસ્ત, પૃથ્વી વાંઝણી નથી થઈ ગઈ. તેનાં અનેક સંતાનો નરદેહ ધરીને દીન-દુઃખીયાંની વહારે ધાય છે. હાલમાં નર્મદાકિનારે નારેશ્વરમાં એક સમર્થ સંત શ્રીરંગ અવધૂત મહારાજ વિરાજે છે. ત્યાં જા, એ ચોક્કસ કાંઈ કરશે જ અને કદાચ મોત આવે તો પણ નર્મદા કિનારો પવિત્ર જ છે. એ પવિત્ર ધામમાં દેહ છોડવાનો લાભ મળશે."

બહેચરભાઈ નારેશ્વર જવા તૈયાર થયા. પ્રજાપતિએ તેમને રૂ. ૨૫.૦૦ ટિકિટ ખર્ચ માટે આપ્યા.

નારેશ્વરધામમાં પ્રવેશતાની સાથે બહેચરભાઈને શાંતિનો અનુભવ થયો. બહેચરભાઈ ખૂબ જ અશક્ત હતા. તેમના શરીરનાં હાડકાં સ્પષ્ટ જોઈ શકાતાં હતાં. અંદર પેસતાં જ મોદીકાકા મળ્યા. માત્ર હાડપિંજરના માળખાનો હાથ પકડીને મોદીકાકા પોતાની રૂમ પર લઈ ગયા. તેમણે બહેચરભાઈને બેસાડ્યા. પાણી પાયું. ત્યાર બાદ બહેચરભાઈએ પોતાની વિતક કહી અને ઉમેર્યું, "હવે જીવવામાં રસ નથી. રેવાકાંઠે દેહ પડે તોય સંતોષ છે."

"બધું સારું થઈ જશે. ચિંતા ના કરશો." મોદીકાકાએ સાંત્વન આપતાં કહ્યું.

મોદીકાકાએ તેમને રહેવા માટે એક ઓરડી ખોલી આપી. ત્યાર બાદ, ઓરડીમાં શેતરંજી, ફાનસ, માટલી, પ્યાલો વગેરે જરૂરી વસ્તુ મૂકી. બહેચરભાઈ તેમની ઓરડીમાં ગયા. મોદીકાકા બહેચરભાઈનો ઘા પાણીથી સાફ કરી મલમ લગાવતા.

આમ ત્રણેક દિવસ નીકળી ગયા. એક દિવસ પૂજ્યશ્રીએ મોદીકાકાને પૂછ્યું, "મોદી, પેલા કૅન્સરના દર્દીને કેમ છે? એ તો મરવા માટે જ જીવતો હોય તેમ લાગે છે નહીં? એને અહીં લઈ આવો ને."

મોદીકાકા બહેચરભાઈનો હાથ પકડીને પૂજ્યશ્રી સમક્ષ લઈ આવ્યા. પૂજ્યશ્રીની નજર બહેચરભાઈના વ્રણમાંથી નીતરતા પરુ પર પડી. બહેચરભાઈ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નમી પડ્યા. પછી બોલ્યા, "બસ, હવે મને મરવાનું દુઃખ નથી."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "અરે, ભાઈ તમને કોણે કહ્યું કે તમે મરવાના છો? અહીં અવધૂતના દરબારમાં યમરાજા પણ પૂછ્યા વગર પ્રવેશી શકતા નથી, સમજ્યા?"

ઊંડા ઊતરી ગયેલા આંખોના ખાડામાં દટાઈ ગયેલા સફેદ ફિક્કા ડોળાથી બહેચરભાઈ પૂજ્યશ્રીને જોઈ રહ્યા. પછી બોલ્યા, "બાપજી, હવે આશા નથી."

"અરે! હજુ તો તમારે ખૂબ ભક્તિની કમાણી કરવાની છે." એમ કહીને પૂજ્યશ્રીએ બે-પાંચ પળ નયન બંધ કર્યા. પછી બોલ્યા : "એક કામ કરો, અહીં નારેશ્વરમાં રોજ પાર્થિવ પૂજા થાય છે. તેમાં શંકર ભગવાનનાં માટીનાં લિંગ બનાવી પૂજા કરવામાં આવે છે. તે લિંગનું રોજ સાંજે વિસર્જન કરવામાં આવે છે. તમે થોડાં લિંગ એ બ્રાહ્મણ

પાસે માગી લેજો. એ લિંગની માટી ભીની કરી મલમલના કપડામાં અંતરપટ કરી કૅન્સરના ઘા ઉપર બાંધજો. માટી સુકાઈ જાય એટલે બીજી બાંધજો. જાવ, પંદર દિવસમાં મટી જશે. હવે હું તમને જ્યારે બોલાવું ત્યારે આવજો."

સાંજ પડી. બ્રાહ્મણ નારેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં પાર્થિવ પૂજા પરવારીને પાર્થેશ્વરનું વિસર્જન કરવા નીકળ્યા. બહેચરભાઈએ તેમાંથી થોડાં લિંગ માગી લીધાં અને ગુરુદેવ દત્તનું નામ લઈ માટી ઘા પર પૂજ્યશ્રીના કહ્યા પ્રમાણે બાંધી. એકાદ કલાકમાં દુખાવો ઓછો થયો. ઘણા દિવસે રાત્રે ઊંઘ આવી. સવારે શરીર હલકું લાગ્યું. થોડી સ્ફૂર્તિ પણ આવી. ત્રણ દિવસમાં દુખાવો ગાયબ થઈ ગયો. તેઓ એકાદ પ્યાલો દૂધ પણ લેવા લાગ્યા. આઠેક દિવસે થોડું ખાધું. થોડીઘણી શક્તિ આવી. હવે તેઓ કોઈનાય ટેકા વગર નર્મદાસ્નાન કરવા જવા લાગ્યા અને આનંદથી ક્યારેક ભજનો પણ લલકારવા લાગ્યા.

બરાબર અઢારમે દિવસે પૂજ્યશ્રીએ તેમને બોલાવ્યા. તેઓ ફળ-ફૂલ લઈને ઝડપથી પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા અને તેમના ચરણોમાં આળોટી પડ્યા. તેમની આંખોમાંથી આંસુ વહેવાં લાગ્યાં. જીભ સિવાઈ ગઈ.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "જોયું ને બહેચરભાઈ, ભગવાન કેવા કૃપાળુ છે? તમારા ડૉક્ટરે ના કર્યું તે ભગવાને કર્યું!"

"બાપજી, એ આપની કૃપા છે." બહેચરભાઈ બોલ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "એ તો તમારી શ્રદ્ધા અને ઈશ્વરકૃપાનું પરિણામ છે, હવે તમે બે મહિના અહીં રહો, રસોડે જમો, સ્થાનની સેવા કરો અને ભગવાનનું નામ લો."

"જેવી આજ્ઞા."

બરાબર બે માસ થયા. એટલે બહેચરભાઈ પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા. પછી પ્રણામ કરતાં બોલ્યા, "બાપજી, અહીં રહેવાની આપે આપેલી મુદત આજે પૂરી થાય છે. મારી ઇચ્છા છે કે મૃત્યુ પર્યંત આપની સેવામાં હું અહીં જ રહું."

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસ્યા અને બોલ્યા, "કેમ, બહેચરભાઈ, મિત્રઋણ ભૂલી ગયા? તેણે તમારી દવા અને ઑપરેશનમાં રૂ. ૫૦૦૦ ખર્ચ્યા છે તે યાદ નથી? તમારે એ દેવું ચૂકવવું નથી?"

બહેચરભાઈ ચમકી ગયા. તેમને થયું કે, મારા મિત્રને મારી પાછળ આટલો ખર્ચ થયો છે. એ વાત તો કોઈ જાણતું જ નથી. પૂજ્યશ્રીને કેવી રીતે ખબર પડી? બહેચરભાઈ બોલ્યા :

"બાપજી, હવે પૈસા કેવી રીતે કમાઈ શકાશે? મને નોકરી કોણ આપશે?"

"અમદાવાદ જાવ, બધું થઈ રહેશે. દેવું ચૂકવાઈ જશે. વળી તમને કોઈ સિદ્ધનાં દર્શન થશે. જાવ મારા આશિષ છે."

બહેચરભાઈએ પૂજ્યશ્રીને સા.દં.પ્રણામ કર્યા. તેમની આંખોમાં આંસુ માતાં ન હતાં. તેઓ મોદીકાકાને મળ્યા અને અમદાવાદ જવા નીકળી ગયા.

બહેચરભાઈ અમદાવાદ આવ્યા. તેઓ તેમના બન્ને મિત્રોને મળ્યા. બન્ને જણને પૂજ્યશ્રીની તેમની ઉપરની કૃપાની વાત કરી. બન્ને ખૂબ ભાવવિભોર બની ગયા.

તપાસ કરતાં બહેચરભાઈને ચિનુભાઈ શેઠને ત્યાં સારા પગારની નોકરી મળી ગઈ. થોડાં વર્ષ નોકરી કરી. બધું દેવું ચૂકવી દીધું. પછી સર્વસ્વ છોડી ગિરનારની યાત્રાએ નીકળી ગયા. ત્યાં તેમને પૂજ્યશ્રીના આશિષથી સિદ્ધનાં દર્શન થયાં. તેમનું અંતઃકરણ શુદ્ધ થઈ ગયું. ત્યાર બાદ જુદી જુદી જગ્યાએ રહી પ્રભુભજન કરવા લાગ્યા. છેવટે સિધ્ધપુરમાં સરસ્વતી નદીને કિનારે એક મહાદેવના મંદિરની ઓરડીમાં રહી ભક્તિ કરતાં કરતાં પરમપદની પ્રાપ્તિ કરી.

એક દિવસ પૂજ્યશ્રી લીમડા નીચે ખુરશી નાખીને બેઠા હતા. આગળ-પાછળ ભક્તો બેઠા હતા. અલકમલકની વાતો સાથે જ્ઞાનની ભાગીરથી વહેતી હતી.

એ સમયે દૂરથી એક ગરીબ મજૂરી કરી પેટિયું રળતો ગ્રામીણ આવતો દેખાયો. તેની ફાટેલી ચીંથરાં જેવી થઈ ગયેલી પોતડી, તેનું ફાટીને લીરા ઊડી ગયેલું અંગરખું, માથાના ફાળિયામાંથી લબડતાં ચીંથરાં, કોઈ પણ સ્વસ્થ માણસના હાથ જેટલી જાડાઈવાળી પગની પીંડીઓ, તાપમાં તપવી તપવીને કાળીમેશ થઈ ગયેલી કાયા તેની ગરીબાઈની ચાડી ખાતાં હતાં.

એ ગ્રામીણ પૂજ્યશ્રીની નજીક આવ્યો. બે-એક પળ સુધી આંખનાં બખોલામાં પેસી ગયેલા ડોળાથી પૂજ્યશ્રીને નીરખ્યા. પછી એકદમ સા.દં.પ્રણામ કરી આખા દિવસની કમાણીમાં મળેલા ચાર આના પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં મૂકી દીધા.

પૂજ્યશ્રીએ જોયું. પરંતુ તેઓ કાંઈ પણ બોલ્યા નહીં. પરંતુ ત્યાં બેઠેલા બધા ભક્તો એ ગ્રામીણ પર એક સાથે તૂટી પડ્યા.

એક બોલ્યો : "અલ્યા ગમાર, ખબર નથી પડતી. બાપજી પાસે પૈસા ના મુકાય ?"

પેલા ગ્રામીણે એ ભક્તની સામું જોયું. તેની લાલચોળ ગુસ્સાવાળી આંખ જોઈ એ ભોળો ગ્રામીણ ડરી ગયો. તેની શી ભૂલ થઈ તે સમજ્યો નહીં. એટલામાં બીજો ભક્ત બોલ્યો :

"મૂરખ જેવા ક્યાંથી હેંડતા આવે છે ! સ્થાનના નિયમોની કોઈ ગમ નથી. સાવ બુદ્ધિનો બળદ છે." ગભરાયેલો ગ્રામીણ એ બાજુ ફર્યો એટલામાં ત્રીજો બોલ્યો : "ગધેડા જેવા, પૈસા-ચોખા મૂકવા નહીંના પાટિયાં નથી વંચાતા ?" ગ્રામીણ હવે ગભરાઈ ગયો. એટલામાં ચોથો ભક્ત બોલ્યો, "બબૂચક, એટલી ખબર નથી. આજે હવે બાપજીને ઉપવાસ કરવો પડશે ?"

હવે ગ્રામીણ એકદમ ખસિયાણો પડી ગયો અને સમજી ગયો કે પોતાનાથી પૂજ્યશ્રીનો કોઈ અપરાધ થઈ ગયો છે. તે બાઘાની માફક બધાની સામે જોવા લાગ્યો. ભક્તોનો અચાનક હુમલો સહી નહીં શકતા ગરીબડી નજરથી પૂજ્યશ્રી સામે તેણે જોયું અને તે જ પળે પૂજ્યશ્રી ઊંચે સાદે બોલ્યા : "અરે ! તમે આ શું કરો છો ? એ માણસના ભાવને તો જુઓ. આખા દિવસ દરમિયાન ગધ્ધાવૈતરું કરી માંડ મેળવેલી મજૂરી– ચાર આના અહીં ન્યોછાવર કરી દે છે. રાતદિવસ ટાઢ-તડકો જોયા વગર કાળી મજૂરી

કરી જાત ઘસી નાખી કાંઈ સમર્પિત કરવાની તેની ભાવના તો જુઓ અને એ બદલામાં કાંઈ માંગતો પણ નથી. જ્યારે તમે બધા બે-ચાર આના મંદિરમાં મૂકી ઘણુંબધું માગી લો છો. એણે કઈ મોટી ચોરી કરી કે તમે બધા એની પર તૂટી પડો છો ? એનો એવો કયો અપરાધ છે કે તમે એને હડધૂત કરો છો ?"

એટલું કહી કરુણાસાગરે પેલા ગ્રામીણ ભક્ત સામે જોયું અને ખૂબ લાગણીસભર વાણીથી કહ્યું, "આવો ભગત, બેસો."

ભગત થોડે દૂર બેઠા એટલે પૂજ્યશ્રીએ તેમનો હાથ પકડી નજીક બેસાડ્યા. પછી તેને બરડે હાથ ફેરવવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીએ જોયું તો તેમનો હાથ સીધો તેની પીઠ પર જ ફરતો હતો.

ત્યાં અંગરખાનો ભાગ હતો જ નહીં. તેનો આખો બરડો ખુલ્લા જેવો જ હતો. પૂજ્યશ્રી આ દરિદ્રી સામે જોઈ રહ્યા અને પછી પોતે ઓઢેલી ચાદર તેમણે એ ગ્રામીણને ઓઢાડી દીધી અને પ્રસાદ આપ્યો.

બધા ભક્તો દિગમૂઢ થઈ ગયા. પોતાના વર્તાવ બદલ પસ્તાવા લાગ્યા.

થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રીએ ગ્રામીણનું નામ-ગામ અને કામ વગેરે પૂછ્યું. આમ કરીને એ ગરીબ, ભોળા ગ્રામીણનો ક્ષોભ દૂર કર્યો. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "ભગત, હવે તમારે જવું હોય તો જાવ."

પરંતુ એ ભોળો ગ્રામીણ ચોધાર આંસુથી રડતો હતો. પૂજ્યશ્રીએ ફરીથી તેના બરડે હાથ ફેરવ્યો. પછી બોલ્યા :

"ભગત, શાંત થાવ અને ઘેર જાવ."

પહેરણની બાંય વડે આંખો લૂછી ગ્રામીણ બોલ્યો, "હવે બાપજી, કેવી રીતે જાઉં ? મેં કેવો મોટો ગુનો કર્યો છે ? મારા કારણે મારા ગુરુદેવને ઉપવાસ કરવો પડશે. આજે હું અહીં જ બેસી રહીશ અને પાણી સુદ્ધાં નહીં પીઉં."

પૂજ્યશ્રીએ ભુવનમોહક સ્મિત આપ્યું અને બોલ્યા : "અરે ભગત, આ તો મારો નિયમ છે. એટલે ઉપવાસ કરવો પડે. જો હું એક દિવસ નિયમના પાલનમાં ઢીલ કરું તો મારામાં ખૂબ શિથિલતા આવી જાય. તમારે એવું કરવાની જરૂર નથી. તમે તમારે ઘેર જાવ."

ગ્રામીણ બોલ્યો, "આજ તો બાપજી મારે મારા ગુનાની શિક્ષા ભોગવવાની જ છે. જો ભગવાન ભૂખ્યો રહે તો ભગત કેવી રીતે ખાઈ શકે ? આજે તો અહીં બેસીને મારા ભગવાનનું નામ લીધા કરીશ અને મારા અપરાધનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીશ."

ત્યાં બેઠેલા ભક્તો મનોમન પોતાની ગુરુભક્તિ આ અબુધ ગામડિયાની ભક્તિ સાથે સરખાવવા લાગ્યા. તેઓ અવાક થઈ ગયા.

કરુણાસાગર પૂજ્યશ્રીનું હૃદય આ ભગતની ભાવના આગળ દ્રવી ગયું. તેમને તેમનો આ ભગત ભૂખ્યો રહે તે ના ગમ્યું. તેમણે ખૂબ લાગણીથી ભગતને કહ્યું : "ભગત, તમે જમી લેજો. હું ઉપવાસ નહીં કરું. હું પણ જમીશ. આજે મારો નિયમ હું પડતો મૂકું છું, બસ ?"

એ ગ્રામીણ ધીમેથી ઊભો થયો. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીને સા.દં.પ્રણામ કરીને આંખમાં આંસુ સાથે વિદાય થયો.

તેના ગયા પછી પૂજ્યશ્રીએ ઠપકાભર્યા સ્વરે ત્યાં બેઠેલા સર્વ લોકોને કહ્યું : "આજે તમે આ ભગતનું ઘોર અપમાન કર્યું છે. તે સારું નથી કર્યું. તમે એક ગ્રામીણનું નહીં, મારા આરાધ્યદેવ દત્ત પ્રભુનું અપમાન કર્યું છે. મારા ભગવાન મને દર્શન દેવા જુદે જુદે રૂપે આવે છે. તેમને તમે આજે દુભવ્યા. અહીં આવનાર દરેક ભક્ત મારો ભગવાન છે."

એટલું કહી પૂજ્યશ્રી આંખો મીંચી બેસી રહ્યા. કોઈને સહેજ પણ દુઃખ થાય તે પૂજ્યશ્રી સહન કરી શકતા નહીં. તેઓ કાયમ કહેતા :

"ક્રોધ ન કરો, ક્રોધથી બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થાય છે. ભ્રષ્ટ બુદ્ધિથી મન બગડે છે. બગડેલા મનથી વાણી બગડે છે અને ખરાબ ભાષાથી બીજાનું દિલ દુઃખાય. તેથી મન અને વાણીનો સંયમ રાખો. કોઈ પણ વ્યક્તિને તુચ્છ ગણી તિરસ્કાર ન કરો. અપમાન ના કરો. ભગવાન કયા રૂપમાં આવીને દર્શન દે તેની કોઈને ખબર નથી."

છોટુભાઈ નામનો પૂજ્યશ્રીનો જૂનો વિદ્યાર્થી મુંબઈમાં સ્થિર થયો હતો. તેને વળામે સાહેબ માટે અત્યંત માન હતું. તેણે જાણ્યું કે વળામે સાહેબ અત્યારે આધ્યાત્મિકતાના તમામ શિખરો સર કરી નારેશ્વરના રંગ અવધૂત તરીકે પ્રસિદ્ધ છે.

છોટુભાઈને પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવાની તાલાવેલી લાગી અને એક દિવસ રાત્રે તેઓ નારેશ્વર પહોંચી ગયા.

છોટુભાઈ સ્થાનમાં પેઠા. હવે ક્યાં જવું તેની પણ તેમને ખબર ન હતી. મોદીકાકાના રૂમ આગળ એક ફાનસ બળતું હતું. છોટુભાઈ ત્યાં પહોંચ્યા. મોદીકાકા બહાર નીકળ્યા. છોટુભાઈએ પોતાની ઓળખાણ આપી. મોદીકાકાને ખૂબ આનંદ થયો. છોટુભાઈ મોદીકાકાની રૂમમાં ગયા. ત્યાં હાથપગ ધોઈ બન્ને જણ પૂજ્યશ્રી પાસે ગયા. પૂજ્યશ્રી કુટિરને ઓટલે કામળા પર સૂતા હતા.

મોદીકાકા પૂજ્યશ્રીને બોલાવે તે પહેલાં તો છોટુભાઈએ પૂજ્યશ્રીના પગ પકડી લીધા અને પગ પર માથું ટેકવી દીધું. પૂજ્યશ્રી બેઠા થયા એટલે મોદીકાકા બોલ્યા : "બાપજી, મુંબઈથી છોટુભાઈ આવ્યા છે. તમારો વિદ્યાર્થી."

"અરે, છોટુભાઈ તમે ? આટલા વરસાદમાં અને તે પણ આટલી રાતે ? આવો, આવો, બેસો."

"અરે, સાહેબ," એટલું બોલતાં છોટુભાઈ અને પૂજ્યશ્રી બન્ને હસી પડ્યા. વિદ્યાર્થી કાળમાં છોટુભાઈ પૂજ્યશ્રીને 'સાહેબ' કહેતા એટલે 'સાહેબ'નું ઉદ્બોધન થઈ ગયું.

મોદીકાકા એક ખુરસી લઈ આવ્યા. તેની પર છોટુભાઈ બેઠા. ત્યાર બાદ બન્ને જણ વાતોએ વળગ્યા. થોડી વાર પછી મોદીકાકા બોલ્યા : "થોડી વાતો કાલ પર રાખો. અત્યારે બાપજીને આરામ કરવા દો. તેમને સવારે વહેલા ઊઠવાનું છે."

"હા, હા, મને ખ્યાલ ન રહ્યો." એમ કહી છોટુભાઈ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી મોદીકાકા સાથે તેમની રૂમમાં જતા રહ્યા.

હવે છોટુભાઈ નારેશ્વર વારંવાર આવવા લાગ્યા અને પૂજ્યશ્રીના પરમ ભક્ત બની ગયા. એક વખત તેઓ પૂજ્યશ્રી પાસે બેઠા હતા. ત્યારે તેમણે પ્રાર્થના કરી, "બાપજી, એક વખત અમારા ઘેર આપનાં પુનિત પગલાં પાડો એવી ભાવના થાય છે."

એટલે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "અરે છોટુભાઈ, હું ક્યારેક ભૂખ્યો, તરસ્યો, રખડતો રખડતો ત્યાં આવીશ ત્યારે તમે મને ઓળખશો પણ નહીં અને ટુકડો રોટલો આપવાને બદલે ગુસ્સે થઈને કાઢી મૂકશો ?" એમ કહી પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસ્યા. ત્યાં બેઠેલા બીજા ભક્તો પણ હસી પડ્યા.

પરંતુ આ શબ્દોથી છોટુભાઈના દિલ પર કરવત ફરી વળી. તેમની આંખો ભીની થઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રીએ આ જોયું એટલે તરત જ વાત વાળી લીધી.

આ વાતને ઘણો સમય વહી ગયો. પોતાના વ્યવસાયમાં વ્યસ્ત એવા છોટુભાઈ આ વાત વીસરી ગયા.

એક દિવસ છોટુભાઈ પોતાની ઑફિસેથી બપોરે ઘેર આવ્યા અને જમીને વામકુક્ષિ કરવા આડા પડ્યા. એટલામાં બહાર કોઈ ફકીર આવ્યો. તેણે બહારથી બૂમ મારી- "અલ્લાહ હો અકબર."

અવાજ સાંભળી છોટુભાઈ બેઠા થઈ ગયા અને બારણું ખોલ્યું. તેમણે એક ફકીરને બહાર ઊભેલો જોયો. ફકીરે લીલો ઝભ્ભો પહેર્યો હતો. માથા પર લીલા રંગનો પટ્ટો બાંધ્યો હતો અને કમર પર એક કાળો પટ્ટો પહેર્યો હતો. ફકીરે છોટુભાઈ સામે જોયું અને બોલ્યો, "અલ્લાહ કે નામ પે એક રોટી દે દે બાબા..."

છોટુભાઈનો ગુસ્સો સાતમે આસમાને પહોંચ્યો. ખાઈને માંડ આડા પડ્યા હતા ને આ ફકીરે તેમને જગાડ્યા. તેથી તેઓ ગુસ્સે થઈ ગયા. તેઓ ફકીર સામે ડોળા કાઢીને તાડૂકી ઊઠ્યા, "અત્યારે બપોરની વેળાએ ક્યાંથી ચાલ્યો આવે છે ? ચાલ્યો જા અહીંથી. તને અહીં કાંઈ મળવાનું નથી. જા-જા નકામો ઊંઘ બગાડે છે." એમ કહી તેમણે બારણું બંધ કરી દીધું અને પલંગ પર સૂઈ ગયા.

થોડી વાર પછી બહારથી અવાજ આવ્યો–

"ગુરુદેવ દત્ત."

આ સાંભળતાં જ છોટુભાઈ કૂદકો મારીને પલંગમાંથી નીચે ઊતરી ગયા અને ફટાક દઈને બારણું ખોલી કાઢ્યું અને બોલ્યા : "ઓ મારા ગુરુદેવ." એમ કહી છોટુભાઈ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં નમી પડ્યાં. તેમની આંખોમાં આંસુ ઊભરી આવ્યાં. પૂજ્યશ્રી તેમની સામે જોઈને મરક મરક હસવા લાગ્યા.

પૂજ્યશ્રીને ઘરમાં લઈ જઈ છોટુભાઈએ તેમને આસન આપ્યું. પૂજ્યશ્રી તેની ઉપર બેઠા. છોટુભાઈએ આખા ઘરને ગજવી નાખતાં કહ્યું, "અરે બધા અહીં આવો, બાપજી આવ્યા છે."

આખો પરિવાર પૂજ્યશ્રી સમક્ષ હાજર થઈ ગયો. બધાએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. છોટુભાઈ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં બેસી ગયા. પછી પૂજ્યશ્રીએ હળવો ઠપકો આપતાં કહ્યું, "અરે, છોટુભાઈ, તમેય ખરા છોને. એક વખત ધક્કો મારી કાઢી મૂકો છો

અને બીજી વખત આવકારો છો. તમારા મુંબઈના લોકો આવું કરે ? પહેલાં માથું કાપે પછી પાઘડી બાંધે ?''

છોટુભાઈ એકાદ પળ માટે તો સમજ્યા નહીં. પરંતુ બીજી જ પળે થોડા વખત પહેલાં આવેલો ફકીર યાદ આવી ગયો અને તરત જ છોટુભાઈ બોલ્યા, ''તો બાપજી, ફકીરને વેષે આપ જ આવ્યા હતા ?''

પૂજ્યશ્રી હસી પડ્યા.

છોટુભાઈ એકદમ રડી પડ્યા અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં માથું મૂકી માફી માગતાં બોલ્યા, ''બાપજી, મને ક્ષમા કરો. એ વેષમાં હું આપને ઓળખી શક્યો ન હતો.''

પછી પૂજ્યશ્રી હસતા હસતા બોલ્યા, ''અરે ભાઈ, તમે બધા તો ખાઈ-પીને બેઠા છો. તો હવે આ બાવાને પાણીનો ભાવ તો પૂછો ! બે દહાડાથી કાંઈ ખાધું નથી. ભિક્ષા તો કરાવો.'' આમ કહી પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા.

પૂજ્યશ્રી પોતાના ભક્તો સાથે એકદમ હળી જતા. પોતે ગગનગામી છે તેવો અણસાર પણ કોઈને આવવા દેતા નહીં. પોતાના અગાધ જ્ઞાનનો ધજાગરો ક્યારેય ફરકાવતા નહીં. પરંતુ જરૂરિયાતવાળા ભક્તને આચાર દ્વારા જ્ઞાનનાં દાન કરતા. જ્ઞાન એવી રીતે આપતાં કે સામા માણસને ખબર પણ ન પડે કે પૂજ્યશ્રીએ ઉપદેશ કર્યો. અહીં પૂજ્યશ્રીએ છોટુભાઈને ઉપદેશ કર્યો કે, ''ભગવાન કોઈ પણ વેષે આવે તેથી આંગણે આવેલા અભ્યાગતને યથોચિત આદર આપી તમારાથી થઈ શકે તેટલું અન્ન-વસ્ત્રનું દાન કરો. આંગણે આવેલાનું ક્યારેય અપમાન કરો નહીં.''

○ ○ ○

૨૨

પૂજ્ય માજીની વિદાય

હા, નારેશે ઉપવન રડે માત રુકમા વિયોગે
રાતી આંખે નત જન ભરે ડૂસકાં કૈંક રાતે
આજે ચાલી જનની નતની ધામ નારેશ છાંડી
રોતાં મેલી નિજ શિષુ અરે ! સ્વર્ગની વાટ ઝાલી.

પૂજ્ય માજી તરફ પૂજ્યશ્રીને અત્યંત ભક્તિભાવ હતો. તેઓ પૂજ્ય માજીની અનુજ્ઞા વગર ક્યાંય જતા નહીં. પૂજ્ય માજી તરફના અનન્ય પ્રેમને કારણે તેઓ પૂજ્ય માજીનું વચન ક્યારેય ઉથાપતા નહીં. એઓશ્રી ગમે ત્યાં હોય પરંતુ પૂજ્ય માજીના સમાચાર મેળવતા રહેતા. પૂજ્યશ્રી જ્યારે જ્યારે બહારગામ જાય ત્યારે ત્યારે પૂજ્ય માજીની જવાબદારી કોઈક ભક્તને સોંપીને જ જતા.

પૂજ્ય માજી કરુણામૂર્તિ હતા. નારેશ્વર આવતા દરેક ભક્તનાં તેઓ 'માજી' હતા. નારેશ્વરના વિકાસમાં તેમનો ખૂબ ફાળો હતો.

સમયાંતરે વધતી જતી ઉંમરને કારણે પૂજ્ય માજીનાં મુખ અને શરીર પર વૃદ્ધત્વના ઓળા ઊતરવા માંડ્યા. મહાશક્તિનાં સ્રોત એવાં માજીના શરીરમાં અશક્તિએ ઘર કર્યું. તેમની રોગપ્રતિકારક શક્તિ ઘટી ગઈ. પરિણામે અસંખ્ય રોગોએ તેમના શરીરમાં આસન જમાવ્યું. તેઓ અત્યંત કૃશ થઈ ગયાં. તેઓ ઊભાં પણ થઈ શકતાં ન હતાં. અમદાવાદ, વડોદરા, મુંબઈના શ્રીરંગ પરિવારના ડૉક્ટરો પૂજ્ય માજીની સેવામાં હાજર થઈ ગયા. સમગ્ર ભક્ત સમુદાય પૂજ્ય માજીની ચિંતા કરવા લાગ્યો. દરેક ભક્ત પોતાની રીતે માજીના સ્વાસ્થ્ય માટે ભગવાનને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો. ઠેર ઠેર પારાયણો, દત્તબાવની ને ધૂનના કાર્યક્રમો યોજાવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીના મુસ્લિમ ભક્તો પણ અલ્લાની બંદગી કરવા લાગ્યા. કેટલાકે પ્રભુસાક્ષીએ પોતાની ઉંમર પૂજ્ય માજીને આપવા માટે પ્રાર્થના કરી. આમ બધાય ભક્તોની અનન્ય ભક્તિને કારણે માજી બચી ગયાં.

થોડો સમય માજી સ્વસ્થ રહ્યાં. પરંતુ ફરી પાછાં માંદગીમાં પટકાયાં. આ વખતે માજી ખૂબ લથડી પડ્યાં. તેમનાથી ઊભા પણ થઈ શકાતું નહીં. સેવામાં રહેનારી બહેનો તેમની ખૂબ કાળજી રાખતી હતી. પૂજ્યશ્રી આ વખતે અહીં જ હતા. કપરો ઉનાળો પૂજ્યશ્રીથી સહન થઈ શકતો ન હોવા છતાં તેઓ માજીની અસ્વસ્થ તબિયતને કારણે બીજે ક્યાંય ગયા નહીં.

ઉનાળો ખૂબ તપતો હતો. જેઠ માસ આવ્યો. આકાશમાં વાદળીઓ દેખાવા લાગી. ક્યારેક વળી એ વાદળીઓ ઝરમર ઝરમર વરસી પણ જતી. જેઠ સુદ સાતમને દિવસે માજીની તબિયત ખૂબ બગડી. તેઓ દિવસ દરમિયાન ઘણી વખત ભાન ગુમાવવાં લાગ્યાં. ઘણી બધી બહેનો તેમની પાસે બેસીને દત્તબાવની, સ્તોત્રો, ધૂન વગેરે કરતી હતી. પૂજ્યશ્રી અવારનવાર આવીને માજી પાસે બેસી મંત્રોચ્ચાર કરી જતા. તેઓ એક વાર પૂજ્ય માજીનું માથું પોતાના ખોળામાં લઈને બેઠા. પૂજ્ય માજીને ખૂબ ખાંસી આવતી હતી. સાથે સાથે ખૂબ શ્વાસ ચઢતો હતો. તેમને થતી પીડા પૂજ્યશ્રીથી જોઈ શકાતી ન હતી. જ્યારે પૂજ્ય માજીને ખૂબ તકલીફ પડવા લાગી ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ મૂળીબહેનને કહ્યું, ''મૂળી, પાણીનો પ્યાલો લાવ.'' મૂળીબહેન પાણી ભરીને પ્યાલો લઈ આવ્યાં. પૂજ્યશ્રીએ પ્યાલો પૂજ્ય માજી ઉપર પાંચ વખત ફેરવ્યો. પછી એ પાણી પી ગયાં. થોડી વાર પછી બીજું પાણી મંગાવ્યું. આ વખત મૂળીબહેન ઊઠ્યાં નહીં. તેઓ સમજી ગયાં કે પૂજ્યશ્રી માજીનું દુઃખ-પીડા પોતે લઈ લે છે. મૂળીબહેન ઊઠ્યાં નહીં એટલે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, ''મૂળી, પાણી લાવો છો કે હું લઈ આવું ?'' મને કમને મૂળીબહેને પાણી આપ્યું. પૂજ્યશ્રીએ એ પાણી ફરીથી માજી પરથી ઉતારી પી લીધું. આમ પૂજ્યશ્રીએ પૂજ્ય માજીની તકલીફો લઈ લીધી. ત્યાર બાદ તેમણે ચક્ષુ બંધ કર્યાં અને ભગવાનને પ્રાર્થના કરી કે, ''હે ભગવાન, માજીનું દુઃખ હું ભોગવીશ. આમ કરવા માટે બીજો જન્મ પણ લેવો પડે તોપણ હું તૈયાર છું.''

કેવી અનન્ય માતૃભક્તિ !!

બે-ત્રણ દિવસ આમ ચાલ્યું. નિર્જળા એકાદશી આવી. પૂજ્યશ્રી સવારના પહોરમાં પૂજ્ય માજી પાસે આવીને બેઠા. તેઓ જાણતા હતા કે પૂજ્ય માજી આજે વિદાય લેવાનાં છે. પૂજ્યશ્રીએ લક્ષ્મીશંકર શાસ્ત્રીને કહ્યું પણ ખરું કે, ''આજનો દિવસ માજી માટે ભારે છે.''

ડૉ.રતિલાલ પંડ્યા એ જ અરસામાં નર્મદા પરિક્રમા કરીને આવ્યા હતા. તેઓ પૂજ્ય માજીની નાડી હાથમાં રાખીને બેઠા હતા.

માતૃકુટિરના એક ખૂણામાં ઘીનો દીવો કર્યો. અગરબત્તી પ્રગટાવી. પૂજ્યશ્રી થોડી થોડી વારે માજીની તપાસ કરી જતા હતા. આકાશમાંથી વાદળાં ઘડીએ ઘડીએ વરસી જતાં હતાં. સંધ્યાકાળના સાડાપાંચ છ વાગવા આવ્યા. પૂજ્ય માજી બેભાન થઈ ગયાં. શ્વાસ થોડા સમય માટે ખૂબ જોરથી ચાલ્યો. પછી ધીમે ધીમે ધીમો અને ઊંડો થઈ ગયો. તેમની તબિયત એકદમ ગંભીર થઈ ગઈ. માજીની આસપાસ બહેનો બેસી ગઈ હતી અને માતૃકુટિરની બહાર ભાઈઓ બેઠા હતા. બધા પોતપોતાની રીતે પ્રભુનું નામ લેતા હતા. શ્વાસ એકદમ ધીમો પડી ગયો હતો. માજી ડચકાં ખાવા લાગ્યાં. એક બહેને બહાર જઈ મોદીકાકાને ખબર આપી. મોદીકાકાએ અંદર આવી માજી તરફ એક નજર કરી, પરિસ્થિતિનો ક્યાસ કાઢી લીધો અને ગુફા તરફ જવા લગભગ દોડ્યા. તે વખતે પૂજ્યશ્રી સંડાસ જઈ બહાર નીકળ્યા. તેઓ હાથ-પગ ધોઈને સ્નાન કરવા બેસવાની તૈયારી કરતા હતા. ત્યાં મોદીકાકાએ દોડતા આવી કહ્યું, ''બાપજી, ચાલો માજીની હાલત ખરાબ છે.''

''સ્નાન કરવાનો સમય નથી ?''

''ના, એક પળ પણ નહીં, જલદી ચાલો.''

પૂજ્યશ્રીને થયું કે 'સ્નાન કર્યા વગર માજીને સ્પર્શ કેવી રીતે કરી શકશે ?' પરંતુ તરત જ પ્રગટ રીતે બોલ્યા, ''પ્રભુની મરજી ચાલો.''

અને તેઓ માતૃકુટિર તરફ ચાલ્યા.

પરંતુ, પ્રભુની મરજી પૂજ્યશ્રી સ્નાન કર્યા વગર માજીને સ્પર્શ કરે તેવી ન હતી. પૂજ્યશ્રીએ જેવું માતૃકુટિર તરફ પગલું ભર્યું કે આકાશમાંથી એક વાદળી વરસી પડી. તેઓ માતૃકુટિર પર પહોંચે તે પહેલાં તો સંપૂર્ણ પણે પલળી ગયા. તેમનાથી અનાયાસ જ સ્નાન થઈ ગયું. પૂજ્યશ્રી જેવા માતૃકુટિરમાં પ્રવેશ્યા કે તરત જ એક બહેને તેમને ખાદીનો રૂમાલ આપ્યો. પૂજ્યશ્રીએ હાથ-પગ લૂછી નાખ્યા અને ભીના લંગોટે જ પૂજ્ય માજીના માથા આગળ બેસી ગયા. માજીનું માથું તેમણે પોતાના ખોળામાં લઈ લીધું. તેઓ માથા પર હાથ પસરાવવા લાગ્યા અને મનમાં સ્તુતિ કરતા હતા. થોડી વારે તેમણે ડૉ. રતિલાલને પૂછ્યું, ''હવે માજીને નીચે લઈ લઈશું ?''

ડૉ. રતિલાલે સંમતિસૂચક ઈશારો કર્યો.

વિદ્યાબહેન તરત જ ઊભાં થઈ ગયાં અને તેમણે જમીન રેવાજળથી સાફ કરી, ગાયના છાણથી લીંપી ચોકો તૈયાર કરી દીધો. તેની ઉપર જવ, તલ, દર્ભ મૂક્યાં, ત્યારબાદ માજીને ચોકા ઉપર ઉત્તર તરફ માથું રહે તેમ સુવડાવ્યાં. મુખમાં દહીં, સુવર્ણ, તુલસી દલ મૂક્યાં, કપાળ પર ભસ્મ લગાવી કંઠે રુદ્રાક્ષની માળા પહેરાવી.

પૂજ્યશ્રી ઊભા થયા. પોતાનું મોં દક્ષિણ દિશા તરફ રાખી માજીનું માથું ખોળામાં લઈને બેઠા, તેઓ અવારનવાર ધ્યાનમાં ઊતરી જતા હતા અને થોડી થોડી વારે 'ૐ નમઃ શિવાય'નો ઉચ્ચાર કરતા હતા, થોડી વાર પછી તેમણે પૂછ્યું ''કેટલા વાગ્યા ?''

''સાડા સાતને પાંચ'' એક ભાઈએ કહ્યું.

પૂજ્યશ્રીએ નયન બંધ કરી દીધાં, ધ્યાનમાં ઊતરી ગયા. વળી પાછું થોડી વારે પૂછ્યું, ''કેટલા વાગ્યા ?''

''પોણા આઠ''

''ૐ નમઃ શિવાય'' પૂજ્યશ્રી ધ્યાનમાં ઊતરી ગયા.

થોડી વારે ધ્યાનમાંથી જાગૃત થઈ પૂછ્યું, ''કેટલા વાગ્યા ?''

''આઠમાં પાંચ મિનિટ બાકી.''

પૂજ્યશ્રીએ ચક્ષુ બંધ કર્યા, થોડી વારમાં આઠના ડંકા પડ્યા. પૂજ્યશ્રીએ ચક્ષુ ખોલ્યાં અને ઊંચે અવાજે ''ૐ નમઃ શિવાય'' બોલી માજીનું માથું નીચે મૂક્યું.

માજીએ તે જ પળે દેહ છોડ્યો. તેઓ બ્રહ્મલીન થઈ ગયાં. વિ.સં ૨૦૨૩ના જેઠ સુદી અગિયારશ- નિર્જળા એકાદશીને દિવસે તેઓ નિર્વાણ પામ્યાં.

પૂજ્ય માજીના દેહાવસાનને સહી ન શકનારી તેમની અંતરંગ સેવિકાઓ ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડી પડી. ત્યાં બેઠેલાં સૌની આંખો વરસી પડી. વાતાવરણ અત્યંત ગમગીની

ભરેલું થઈ ગયું. વાયુવેગે સ્થાનમાં સમાચાર પ્રસરી ગયા. બધા જ લોકો માતૃકુટિરે હાજર થઈ ગયા. તેઓ માતૃકુટિરની બહાર બેસી દત્તનામની ધૂન કરવા લાગ્યા.

સંસારસાગરમાં જ્યારથી હાથપગ હલાવી તરતાં થયાં ત્યારથી, પૂજ્ય માજી જાણે કુન્તામાનાં મા જણ્યા બહેન હોય તેમ,માત્ર દુઃખો, તકલીફો, યાતનાઓ અને કુઠારાઘાતોની શિલાઓ સાથે અથડાઈ અથડાઈને મન-શરીર અને હૃદયથી વજ્ર જેવાં થઈ ગયાં હતાં. યુવાનીમાં પગલાં પાડ્યાં ના પાડ્યાં ત્યાં તો વિઠ્ઠલ ભટ્ટ સાથે લગ્નગ્રંથિથી જોડાઈ ગયાં. પરણીને સાસરે સિધાવ્યાં અને દાંપત્યજીવનની મહેંક માણે ન માણે ત્યાં તો માત્ર ચોવીસ વર્ષની ભર જુવાનીમાં વૈધવ્યની કાળી મેશ જેવી ટીલડી કપાળમાં ચીપકી ગઈ અને અઢાર હાથનો સીવ્યાં વગરનો સફેદ સાલ્લો શરીર પર વીંટળાઈ ગયો. પ્રભુભક્તિમાં નિરંતર લીન રહેતા વિઠ્ઠલ ભટ્ટ દ્રવ્યોપાર્જન માટે હંમેશાં ઉદાસીન હતા તેથી નરદમ ગરીબાઈ અને આકરી અછત ઘરમાં ઘર કરી ગઈ હતી. આમ છતાં અત્યંત પવિત્ર, નિર્મળ, આત્મગૌરવથી સભર, નિર્લોભી અને ઉન્નત મસ્તકે તેઓ જિંદગી જીવ્યાં. તેમણે બન્ને પુત્રોમાં ઉચ્ચ સંસ્કાર સીંચ્યાં અને પેટે પાટા બાંધી બન્નેને ભણાવ્યા, સાથે સાથે સ્વાભિમાનપૂર્વક, ઉન્નત મસ્તકે અને સિંહની અદાથી જીવવાની તાલીમ આપી.

બન્ને દીકરાઓ ઊગી આવ્યાં. પાંચમાં પુછાતા થયા. પર્વતની સાથે ટકરાય તેવા મર્દ બની ગયા ત્યારે—

‘દુઃખનાં, વિટંબણાનાં— અછતોનાં પ્રગાઢ વાદળો— હમણાં વિખેરાઈ જશે અને મોડું મોડું પણ જીવનમાં સુખનું સોનેરી પ્રભાત પાંગરશે, આનંદ- ઉલ્લાસમાં બાકીનું જીવન વીતશે, વેઠવી પડેલી યાતનાઓ વીતી ગયેલી વાત બની જશે— ’ તેવા અનેક અનેક તરંગો ક્યારેક મા રુકમાના મનની સપાટી પર આવતાં તેઓ ક્યારેક પ્રફુલ્લિત થઈ જતાં— અને આવનારા આનંદનાં શમણાં સેવતાં સેવતાં, એ શમણાંના જતન માટે ભાત ભાતની યોજનાઓ ઘડવા લાગી જતાં.

પરંતુ— એ શુભ તરંગો કાળના તુરંગની પીઠ પર સવારી કરી ક્ષિતિજની પાર ગતિ કરી ગયા—

મોટો દીકરો અત્યંત સંવેદનશીલ, પ્રચંડ પ્રતિભાનો સ્વામી, પહાડ જેવા અડગ મનોબળનો માલિક, સરળતા ને સત્યનો સોદાગર, અધ્યાત્મના જોજનો ઊંચા આભમાં ઊડનારો, નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી અને પ્રબળ વૈરાગી નીકળ્યો. એ સર્વસ્વનો ત્યાગ કરી અલખને આરાધવા ઊપડી ગયો. જો એ સંસારી થયો હોત તો આકાશના તારા તોડી લાવીને એણે મા રુકમાના પાલવમાં મઢી દીધા હોત.

નાનો નારાયણ અત્યંત તેજસ્વી અને બુદ્ધિશાળી હતો. એણે પોતાનું જીવન શરૂ કર્યું ન કર્યું, ત્યાં તો મહાકાળના પાશમાં લપેટાઈ ગયો— અકાળે પ્રભુને પ્યારો થઈ ગયો. આવા સોના જેવા બે-બે દીકરાઓ હોવા છતાં મા રુકમાના નસીબમાં દુઃખના ડુંગરો જ ઓળંગવાના રહ્યા.

પૂજ્ય માજીના સ્થૂળ દેહ પર ભસ્મલેપન કર્યું, અગર લગાવ્યું, પગ લાંબા રાખી શકાય તેવી પાલખી મંગાવી. તેમાં તેમના દેહને પધરાવ્યો. ફૂલનો હાર પહેરાવ્યો.

તેની પર સુખડનો હાર પહેરાવી સાલ ઓઢાડી પૂજ્યશ્રીએ પૂજ્ય માજીના દેહ પર અત્તર લગાડ્યું. એટલામાં અલવણીદાદા પિંડદાનની સામગ્રી લઈને આવી પહોંચ્યાં.

પૂજ્યશ્રીએ પિંડદાન કર્યું.

ત્યાર બાદ દોણીમાં દેવતા ભરી પૂજ્યશ્રીએ જાતે દોણી ઊંચકી. ક્યારેય ન ભજવાયેલાં દશ્યો, અત્યારે ભક્તો સમક્ષ લોકશિક્ષણાર્થે એ અલગારા અવધૂત મહારાજ ભજવતા હતાં. કાયમ લંગોટ પહેરનારા પૂજ્યશ્રીએ આજે નવું નક્કોર સફેદ ધોતિયું પહેર્યું હતું.

આકસ્મિક રીતે આવી પહોંચેલા સોળ બ્રાહ્મણોએ માજીની પાલખી ઊંચકી. આ અતિ પવિત્ર મહાકાર્યના ભાગ્યશાળી બ્રાહ્મણો હતા— અલવણી દાદા, મનુભાઈ, આશુભાઈ, ડૉ. રતિભાઈ, હિંમતભાઈ, વિષ્ણુભાઈ, કૃષ્ણકાન્ત, હરિવલ્લભ, રાજેન્દ્ર, મજમુદાર, મધુસૂદન, વિજ્યાશંકર, ખાંડેકર, ગણેશ મૂસળે, હરિપ્રસાદ અને ભરતભાઈ. બધા વારાફરતી પાલખીને કાંધ દેવા લાગ્યા. પાલખી ‘દિગંબરા- દિગંબરા’ની ધૂન કરતાં કરતાં નીકળી.

દત્ત ભગવાને સોળ અવતાર ધારણ કરેલા એવો ઉલ્લેખ પરમ પૂજ્ય વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી કૃત ‘શ્રી દત્તાત્રેય ષોડશાવતાર’માં છે. પૂજ્ય સ્વામીજીએ નીચે મુજબના અવતારોનાં નામ આપ્યાં છે.

(૧)	યોગીરાજ	(૨)	અત્રિવરદ
(૩)	દત્તાત્રેય	(૪)	કાલાગ્નિ શમન
(૫)	યોગીજન વલ્લભ	(૬)	લીલાવિશ્વંભર
(૭)	સિદ્ધરાજ	(૮)	જ્ઞાનસાગર
(૯)	વિશ્વંભર	(૧૦)	માયામુક્ત
(૧૧)	માયાયુક્ત	(૧૨)	આદિગુરુ
(૧૩)	શિવરૂપ	(૧૪)	દેવદેવ
(૧૫)	દિગંબર	(૧૬)	કૃષ્ણશ્યામકમલનયન

યોગાનુયોગ જ પૂજ્ય માજીના દેહને કાંધ દેવા સોળ બ્રાહ્મણો હાજર થઈ ગયા. આ દેવની કેવી અદ્ભુત વ્યવસ્થા !

કુટિરની જમણી બાજુ થઈ મહાદેવ સામેના ઝાંપેથી નર્મદાકિનારે જવાનું હતું. પૂજ્યશ્રી દોણી ઊંચકી પાંચ ડગલાં ચાલ્યા. પછી દોણી વિશ્વનાથને આપી દીધી અને તેઓ તથા અલવણીદાદા ત્યાં જ રોકાઈ ગયાં.

પૅટ્રોમૅક્ષના અજવાળે અજવાળે મોદીકાકા અને પ્રાગજીભાઈની દોરવણી હેઠળ પાલખી નદી તરફ ગઈ. મોદીકાકા દ્રવ્યમિશ્રિત જુવાર ઉછાળતા હતા. વરસાદને કારણે વહેળા પડી ગયા હતા. નર્મદાજીના પાણી ઓવારા ઉપર આવી ગયાં હતાં. માજીને પાલખી સાથે જ ત્રણ વાર સ્નાન કરાવ્યું. આ દરમિયાન ‘દિગંબરા-દિગંબરા’ ની ધૂન અવિરતપણે ચાલુ જ હતી. સ્નાનવિધિ પતાવી પાલખી પાછી ફરી.

માજીના મુખારવિંદ પર અલૌકિક તેજ ઝળહળતું હતું. પ્રેમ, કરુણા અને વાત્સલ્ય નીતરતાં અર્ધખુલ્લાં નયનયુગ્મ જાણે માજી ગાઢ નિદ્રામાં હોય તેવો ભાસ કરાવતાં

હતાં. પાલખી નદી તરફના આશ્રમના પહેલા ઝાંપા આગળ આવી. આ સ્થળે પૂજ્યશ્રી અને અલવણીદાદા હાજર હતા. અહીં માજીને વિસામો આપવામાં આવ્યો. પિંડદાન વગેરે ધાર્મિક વિધિ કરી તે જ સ્થળેથી એક અશ્મ (પથ્થર) તરભાણામાં લીધો.

"દત્ત દત્ત વદો ભાઈ"...ની ધૂન ગાતાં ગાતાં પાલખી પ્રાર્થના ખંડની પૂર્વ દિશાએ પહોંચી. પૂજ્યશ્રીની સાઠમી જન્મજયંતી પ્રસંગે ગુફાની સામે ગિરનારનું દશ્ય બનાવ્યું હતું અને તેની આજુબાજુ હોજ બનાવી તેમાં પાણી ભરી બતકો તરતી મૂકી હતી, તે સ્થળે પૂજ્ય માજીને દેન દેવાનું નક્કી કર્યું. તેની નજીક ઉદુંબરનાં વૃક્ષો હતાં.

પ્રાગજીભાઈએ વચ્ચે જરૂરી ખાડો કરી આજુબાજુની જમીન સાફ કરી. અલવણીદાદાએ અગ્નિ પ્રગટાવી શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી પૂજ્યશ્રી પાસે ભૂમિપૂજન કરાવડાવ્યું. એ દરમિયાનમાં બ્રાહ્મણોએ જ્યાં અગ્નિદાહ દેવાનો હતો ત્યાં છાણાંના બે થર ગોઠવ્યા. કળશી જેટલાં ચંદનનાં લાકડાં આવ્યાં હતાં. તેમાંથી થોડાં લાકડાં છાણાં પર ગોઠવ્યા.

પૂજનવિધિ પૂરો થયો એટલે બરાબર રાત્રે બાર વાગ્યે પૂજ્ય માજીના દેહને ચિતા પર ગોઠવ્યો. માથું દક્ષિણ દિશા તરફ રાખ્યું આંખ, કાન, પગ, નખ વગેરે પર પૂજ્યશ્રીએ ઘીનું લેપન કર્યું. ત્યારબાદ ચંદનકાષ્ટ ગોઠવ્યાં. પૂજનવિધિથી સંસ્કારેલો અગ્નિ લઈ પૂજ્યશ્રી રંગ અવધૂત મહારાજે પૂજ્ય માજીને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો.

આ અતિ વિરલ અને અલૌકિક દશ્ય જોનારાઓના સદ્ભાગ્યની કોઈ સીમા જ ન હતી. આ દશ્ય જોનારાં નયનોને ચુંબન કરવાનું મન થઈ જાય. સ્વયં અવધૂત કે જેને સંસારના જ નહીં પૂરા બ્રહ્માંડમાં આવેલી કોઈપણ ચીજવસ્તુ કે જીવજંતુ સાથે સગપણ નથી. અરે ! જેને જીવન નથી, મૃત્યુ નથી, મોક્ષ નથી– જે સ્વયં મોક્ષદાતા છે તે ભક્તોને ઉપદેશ આપવાના શુભ હેતુસર પોતાની જનેતાને અગ્નિદાહ દે છે.

અગ્નિસંસ્કાર કરી પૂજ્યશ્રીએ દક્ષિણ દિશા તરફ ઊભા રહી ફૂલહાર ચઢાવ્યા ત્યાં હાજર ભક્તોએ લગભગ એક મણ જેટલા સુખડના હાર ચઢાવ્યા આ ઉપરાંત એક કોથળો ભરીને કોપરાં, બે ડબ્બા ભરીને ગાયનું ઘી, એક સૂડલા જેટલું કપૂર, અગરબત્તીની બે પેટીઓ, સાત-આઠ મણ જેટલો દશાંગ ધૂપ વગેરે ચિતા પર પધરાવી દેવાયું. આજુબાજુના બબ્બે ગામ સુધી દ્રવ્યોનો મઘમઘાટ પ્રસરી ગયો. માજીનો સૂક્ષ્મદેહ તો ક્યારનોય અનંતમાં ભળી ગયો હતો હવે તેમનો સ્થૂલદેહ પંચભૂતમાં ભળી રહ્યો હતો.

પૂજ્યશ્રીએ એક ખુરસી મંગાવી. તેની ઉપર બેસી તેમણે પૅટ્રોમૅક્ષના અજવાળે કઠોપનિષદનો પાઠ મોટેથી કરવા માંડ્યો લગભગ રાત્રે એક વાગે કઠોપનિષદનું વાચન પૂરું થયું. પ્રાગજીભાઈએ પાલખી છૂટી કરી ઉકેડિયાઓને આપી દીધી.

ત્યારબાદ અલવણીદાદાની સૂચનાથી પૂજ્યશ્રી અને સોળ બ્રાહ્મણો નર્મદામાં સ્નાન કરવા ગયા. નનામીના વિસામા દરમિયાન પૂજ્યશ્રીએ તરભાણામાં લીધેલો અશ્મ (પથ્થર) તેમણે સાથે લીધો. નદીમાં દક્ષિણાભિમુખ બેસીને સવ્ય- અપસવ્ય વગેરે કરીને પૂજ્યશ્રીએ વિધિપૂર્વક તર્પણ કર્યું. તર્પણવિધિ પૂર્ણ કરી બધા ભીને વસ્ત્રે જ પાછા આવ્યા.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શનની અલવણીદાદા તરફથી મનાઈ ફરમાવાઈ. પૂજ્યશ્રીને હાર પહેરાવવાની કે ફૂલ ચઢાવવાની પણ મનાઈ હતી. પૂજ્યશ્રીએ હજામને

બોલાવીને મુંડન કરાવી નાખ્યું. સ્નાન વગેરેથી પરવારીને આખો દિવસ ગુફામાં જ રહ્યા.

માતૃકુટિરમાં જ્યાં ચોકો કર્યો હતો ત્યાં આડી દીવેટનો ઘીનો દીવો કર્યો. બહેનોએ અખંડ ધૂન ચાલુ કરી. માતૃકુટિરમાં દરેક કાર્ય માજીની હાજરી હોય તેવી અદબથી થતું હતું. કાશીબાએ શ્રી ગુરુલીલામૃતનું પારાયણ ચાલું કર્યું. ઘીનો અખંડ દીવો દસ દિવસ રાખવાનો હતો.

સુમનભાઈ બહારગામથી પાછા આવી ગયા. ત્રીજે દિવસે ટાઢી વાળવાનો કાર્યક્રમ હતો. સુમનભાઈએ તથા ડૉ. રતિભાઈએ સ્નાન કરી ફૂલ વીણી, નાના કુંભમાં ભેગાં કર્યાં. આ કુંભને પ્રાર્થનાખંડની ઉત્તરે ઓટલા પર સ્થાપી ફૂલનું પૂજન, આરતી, પંચામૃત સ્નાન વગેરે કર્યું.

નારેશ્વરના ભયાનક જંગલને પૂજ્યશ્રીએ રળિયામણું પતિત પાવનું તપોવન બનાવ્યું. હવે તેઓશ્રી જ એને માતૃતીર્થ બનાવે છે. મા રેણુકાનું ઔર્ધ્વદૈહિક કાર્ય કરવા માટે પરશુરામે દત્ત ભગવાનને આચાર્યપદે સ્થાપી માહુરગઢે માતૃતીર્થનું નિર્માણ કર્યું હતું. કપીલદેવે માતૃગયાતીર્થનું નિર્માણ કર્યું. એ જ રીતે પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વરમાં માતૃતીર્થનું નિર્માણ કર્યું. પૂજ્ય માજીનાં 'ફૂલ' નર્મદાજળમાં પધરાવવાનાં હતાં. ભક્તો સજળ નયને ફૂલનાં દર્શન કરવા લાગ્યા. ઘણી બધી બહેનો દર્શન કરતાં કરતાં પોક મૂકીને રડી પડી. વાતાવરણ અત્યંત કરુણ થઈ ગયું.

આ પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ પૂજ્યશ્રીને આવી જતાં તેમણે બ્રાહ્મણોને કહ્યું, "ફૂલ નર્મદામાં પધરાવી દો અને આ ચિતાભસ્મની ટોપલીઓ પણ પધરાવી દેજો." બ્રાહ્મણો ફૂલ તથા ચિતાભસ્મની ટોપલીઓ લઈને 'દિગંબરા દિગંબરા'ની ધૂન કરતા કરતા નદી તરફ ગયા. હોડીમાં બેસી બધા મધ્યપ્રવાહમાં ગયા. ત્યાં અલવણી દાદાએ ધાર્મિક વિધિ કરાવી ફૂલ નદીમાં પધરાવી દીધા. પાછા ફરી ચિતાના સ્થળે પુષ્પ ચઢાવી અગરબત્તી કરી પ્રણામ કર્યા.

પરમ કૃપાળુ પરમાત્માને નારેશ્વર ખાતે પૂજ્ય થકી લીલા કરાવવી હતી તથા ભક્તોને અધ્યાત્મ માર્ગે વાળવા હતા આ માટે ગગનવિહારી અવધૂતના પગમાં પૂજ્ય માજીને નિમિત્ત બનાવી બેડીઓ નાખી દીધી. પરિણામે પૂજ્ય માજીની હયાતીમાં પૂજ્યશ્રીના પગ બંધાઈ ગયા હતા. હવે એ બેડીઓ તૂટી. હવે પૂજ્યશ્રીને દુનિયાની કોઈ તાકાત બાંધી રાખી શકે તેમ ન હતી. હવે તેઓ યથેચ્છ ગમન માટે મુક્ત હતા.

ત્રીજે દિવસે અસ્થિ વિસર્જન કરી નારેશ્વરરોડ સ્ટેશનથી બપોરની ગાડીમાં ભાલચંદ્રભાઈ, ડૉ. વાણી, સુમનભાઈ, ડૉ. રતિભાઈને સાથે લઈ પૂજ્યશ્રી ૐકારેશ્વર પહોંચ્યા. મોરટક્કાના પરમહંસ આશ્રમના મહંતશ્રી ૐ કારાનંદજી સ્ટેશને આવ્યા હતા. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યાં. ત્યારબાદ બધા મોરટક્કા ગયા.

પૂજ્યશ્રીની તબિયત સારી ન હોવાથી ગુફાની સામેના નીચેના મકાનમાં તેમનો મુકામ રાખ્યો.

સામાન વ્યવસ્થિત ગોઠવી બધા નદીએ સ્નાન કરવા ગયા. સુમનભાઈએ તથા ડૉ. રતિભાઈએ નર્મદામાંથી પાણી લાવી પૂજ્યશ્રીને સ્નાન કરાવ્યું. સાંજ પડતાં બધાએ

પૂજ્યશ્રી સમક્ષ સાયં સ્મરણ કર્યું. પૂજ્યશ્રીએ રાત્રે દૂધ લીધું. ત્યારબાદ બધા પોતાના મુકામે શયન કરવા ગયા.

એક જ ઊંઘે બ્રાહ્મમુહૂર્ત પ્રગટી ગયું. સુમનભાઈએ બધાને જાગૃત કર્યા. શૌચાદિ પરવારી સ્નાન કરવા બધા રેવામાં ગયા. સ્નાનવિધિ પરવારી પૂજ્યશ્રી સમક્ષ પ્રાતઃ સ્તવન કર્યું. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીએ 'ગાયતિ રેવા રવ મધુરમ્' ગાવાની આજ્ઞા કરી.

અને અત્યંત આનંદોલ્લાસથી ઊભરાતા હૃદયે, પૂર્વાકાશે ઊગી ઊઠેલા ભાનુદેવનાં સુકોમળ કિરણો રેવાજળ પર નર્તન કરી રહ્યાં હતાં ત્યારે રેવાનું અતિ દિવ્ય ગાન વાતાવરણમાં પ્રસરી રહ્યું.

આજુબાજુના વિસ્તારમાં પૂજ્યશ્રીના અત્રે પધારવાના સમાચાર પ્રસરી ગયા. બે-એક દિવસમાં તો લોકો ઇન્દોર, મહુ, સનાવદ, ખંડવા વગેરે સ્થળોએથી દર્શન કરવા આવવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રી અત્યંત અશક્ત થઈ ગયા હતા. ડાબો પગ ખૂબ નબળો થઈ ગયો હતો. તે જરા પણ વજન ઝીલી શકતો ન હતો. પૂજ્યશ્રી ઊભા પણ થઈ શકતા ન હતા. આમ છતાં દર્શને આવનારા સાથે ખૂબ આનંદથી વાતો કરતા હતા.

અત્યંત અશક્તિને કારણે એક વખત પૂજ્યશ્રી ઊભા થતાં થતાં પડી ગયા. આ સમયે તેમની સેવામાં હાજર રહેલા સુમનભાઈને ખૂબ દુઃખ થયું તેથી તેમને સાંત્વન આપતાં પૂજ્યશ્રી કહેવા લાગ્યા : "પડી ગયા તેથી શું થયું ? બહુ થાત તો વાગત માથું ફૂટી જાત" ત્યારપછી સ્વરચિત કાવ્યપંક્તિ બોલ્યા.

"તોડી દીવાલો મહેલની બેઠા જઈ મેદાનમાં,

ઉપર કડાકે આભ તૂટ્યું તેથી તમારું શું ગયું ?" અને એ જ ઢાળમાં હસતા હસતા તેઓ બોલ્યા- "ઊભા થતાં નીચે પડ્યા તેથી તમારું શું ગયું ?"

પૂજ્ય માજીની ઉત્તરક્રિયા સારી રીતે પવિત્રતાથી થાય તે માટે ધીમે ધીમે બધું એની મેળે જ ગોઠવાતું જતું હતું. નર્મદા પરિક્રમા કરી આવેલ અને એક વખત પૂજ્ય માજીની સેવામાં રહેલાં એવાં એક દક્ષિણી બહેન જેઓ જ્ઞાતિએ બ્રાહ્મણ હતાં તે ઇન્દોરથી અનાયાસે જ આવી ગયાં. આવી જ રીતે પૂજ્ય માજી પાસે રહેલું બીજું એક દક્ષિણી કુટુંબ ઉજ્જનથી આવ્યું. તેઓ પૂજ્ય માજીની ઉત્તરક્રિયા પૂર્ણ થતાં સુધી રોકાયાં. બધા જ ભક્તો પૂજ્યશ્રી સામે સવાર-સાંજ બન્ને વખત સ્તવન કરતા.

પૂજ્યશ્રીનો ડાબો પગ ખૂબ દુખતો હતો. તેઓ ડાબા પગ ઉપર બિલકુલ વજન લઈ શકતા નહીં. બેસવામાં પણ ખૂબ તકલીફ પડતી હતી આવી તકલીફમાં થોડો આરામ રહે તેવું સાધન પૂજ્ય બચુભાઈ સ્વપ્રેરણાથી તૈયાર કરાવીને છેક મોરટક્કા આપવા આવ્યા. બધા જ ભક્તો પૂ. બચુભાઈના અચાનક આગમનથી નવાઈ પામ્યા પરંતુ તેમની બુદ્ધિ તો ત્યારે જ બહેર મારી ગઈ જ્યારે તેમને ખબર પડી કે તેઓ પૂજ્યશ્રી માટે આરામ મળે તેવું સાધન લઈ આવ્યા છે !

આજુબાજુનાં ગામોમાંથી દર્શનાર્થીઓનો ધસારો ચાલુ જ હતો. આકાશ વાદળાથી ઘેરાઈ ગયું હતું. ક્રિયા વખતે વરસાદનું વિઘ્ન ના નડે એ માટે પીપળાના ચોતરાને અડીને એક પતરાંનો નાનકડો મંડપ તૈયાર કર્યો. જમીન ગાયના છાણથી લીંપીગૂંપીને તૈયાર કરી.

સાતમાના દિવસે રાત્રે ખૂબ પવન ફૂંકાયો. આજુબાજુના પ્રદેશમાં ખૂબ વરસાદ પડ્યો. ભારે વરસાદ ઉકળાટ પછીની ઠંડકમાં બધાની આંખ મળી ન મળી ત્યાં તો બારણા પર ટકોરા પડ્યા. બારણું ઉઘાડીને જોયું તો બહાર મોદીકાકા, હિમંતભાઈ શેઠ, મુંબઈના બાબુભાઈ દવે, ભીલોડાવાળા નગીનભાઈ, કુંજરાવના શેઠ ત્રિભોવન દાસના મોટા દીકરા ધીરુભાઈ તેમના પત્ની અલવણીદાદા વગેરે બે મોટરો કરીને આવ્યા હતા. તેઓ પોતાની સાથે બધી જ સાધનસામગ્રી લાવ્યા હતા. આટલાં બધા તોફાનમાં આવેલા જોઈને ભાલચંદભાઈએ પૂછ્યું, "તમને તોફાન નડ્યું નહીં ?" ત્યારે બધાએ એક સાથે કહ્યું "ભગવાન ખૂબ દયાળુ છે અમને કોઈ તકલીફ પડી નથી."

પલળી જાય તેવો સામાન ગાડીમાંથી કાઢીને એક બાજુએ મૂક્યો. બધાએ બે-એક કલાક આરામ કર્યો ના કર્યો ત્યાં તો સુમનભાઈએ 'ગુરુદેવ દત્ત'ની આલબેલ વગાડી બધાને જગાડી દીધા. પ્રાતઃકર્મ પરવારી બધા પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા અને પ્રાતઃસ્મરણ કર્યું.

બાબુભાઈ દવે મુંબઈથી નારેશ્વર પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ગયા હતા. ત્યાં પહોંચતાં જાણ્યું કે પૂજ્યશ્રી પૂજ્ય માજીની ઉત્તરક્રિયા કરવા મોરટક્કા ગયા છે. એટલે તેઓ પણ મોદીકાકા સાથે મોરટક્કા આવ્યા.

પૂજ્ય માજીની ક્રિયા દરમિયાન જમણ વગેરે માટે જરૂરી સીધા-સામાન, ચીજવસ્તુઓ લેવા હિમંતભાઈ શેઠ, મોદીકાકા વગેરે મહુ-ખંડવા વગેરે સ્થળોએથી લઈ આવ્યા. આજે પૂજ્ય માજીનું નવમું હતું. અલવણી દાદાની સૂચના અનુસાર સવારે આઠ વાગે ક્રિયા શરૂ કરવાની હતી સવારે મંડપ ધોઈને ફરીથી લીંપણ કર્યું. પીપળાના ચોતરાને અડીને ધૂપદીપ કર્યા. બે ઈંટો મૂકી ચૂલો બનાવી તેના પર ભાત મૂક્યો પૂજ્યશ્રી માટે સ્નાન કરવા પાણી મંગાવી રાખ્યું આજના દિવસે સારી એવી ઠંડક હતી. ધૂળની ડમરીઓ ગઈકાલ સુધી ઊડતી હતી તે વરસાદને કારણે બેસી ગઈ. આકાશ વાદળાથી ઘેરાયેલું હતું. સૃષ્ટિ એકદમ અનુકૂળ થઈ ગઈ.

બરાબર આઠ વાગે પૂજ્યશ્રી ક્રિયા કરવા પધાર્યા. પૂજ્યશ્રી ખૂબ અશક્ત હતા. સેવકોને સહારે માંડ ચાલી શક્તા હતા. શાસ્ત્રીજીના સૂચનથી તેમણે કૌપીન કાઢી નાખી કચ્છ સહિત પંચિયું પહેર્યું. ત્યારબાદ તેમણે સ્નાન કર્યું. ત્યારપછી મૃત્તિકા સ્નાન કર્યું. આમ જલસ્નાન અને મૃત્તિકાસ્નાન પૂજ્ય માજીના નવ દિવસ અનુસાર નવ વખત કર્યું.

સ્નાન બાદ પંચિયું નિચોવીને થોડું સૂકવ્યું પછી ફરીથી પહેરી લીધું. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીએ પિંડાદિક ક્રિયાઓ માટે મંડપમાં આસન લીધું. નવમાના દિવસે નવ દિવસના અવયવપિંડ અપાયા. ત્યારબાદ આધમાસિક શ્રાદ્ધ, નગ્ન પ્રચ્છાદન શ્રાદ્ધ તથા અસ્થિસંચયન શ્રાદ્ધ એમ ત્રણ શ્રાદ્ધ તથા ૧,૩,૫,૭ અને ૯ એમ પાંચ દિવસનો વિષમશ્રાદ્ધ કર્યાં.

અલવણીદાદા ખૂબ ચુસ્તપણે શાસ્ત્રવિધિને અનુસરીને ક્રિયા કરાવતા હતા. પ્રેતાત્માને અવયવો આપ્યા. પછી તેને જલ સમર્પણ કર્યું. અગ્નિદાહ સમયે શરીર દાઝ્યું હોય, તેની શાંતિ માટે શાસ્ત્રમાં જલસમર્પણ વિધિ હોય છે.

પહેલા દિવસની- નવમાની બેથી અઢી કલાકની વિધિ પૂરી કરી પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કરી ભિક્ષા લીધી. ત્યારબાદ બધાએ પ્રસાદ લીધો.

દશમાને દિવસે એક જ વખત સ્નાન કરવાનું હતું. આ દિવસે 'વેદીકારાધન વિધિ' કરવાનો હતો. પ્રેતને નૈવેદ્ય ધરવાનું હોય છે. આ વિધિ પૂર્ણ કરીને કાગને પિંડ અર્પણ કર્યો. જેવો પિંડ કાગ માટે મૂક્યો કે તરત જ આકાશમાં આંટા મારતો એક કાગડો પિંડ લઈ ગયો. નારેશ્વરથી તરભાણામાં લીધેલા અશ્મનું પૂજન કરી પૂજ્યશ્રીએ પૂજ્ય માજીને છેલ્લી અંજલિ આપી. બીજા બધાએ પણ અશ્મનું પૂજન કરી અંજલિ આપી. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીએ અશ્મને મીઠું, તેલ લગાવ્યું અને પૂજ્યશ્રીની પીઠ નર્મદાજી તરફ રહે તેમ રાખી એ અશ્મ જમણા હાથે ખાંધેથી અવળે હાથે નર્મદામાં પધરાવ્યો.

અગિયારમાના દિવસે એક માણસ જમે તેટલી રસોઈ મંડપમાં જ તૈયાર કરી. તેને અગ્નિ આગળ મૂકી વિધિસર પતરાળી પીરસી. તેમાંથી બત્રીસ કોળિયા અગ્નિમાં હોમ્યા. અગિયારમાના દિવસની વિધિ પૂર્ણ કરી ગાયનું દાન કરવાનું હતું. એનો સંકલ્પ લેતી વખતે પૂજ્યશ્રી બોલી ઊઠ્યા :

"મેં તો એક જ શ્લોકમાં માજીની માફી માગી લીધી છે."

"દરિદ્રોઽહં મહાપાપી હે માતઃ ક્ષમ્યતાં મમ।
ક્રિયાં કર્તું ન જાનામિ, માં ક્ષમસ્વ સહસ્રશઃ।"

(હે મા, હું નિર્ધન છું, દરિદ્રી છું, મહાપાપી એવા મને ક્ષમા કરો. ક્રિયા કરવાનું હું જાણતો નથી. ક્રિયા કરવાને હું સમર્થ નથી. મને હજારો વાર ક્ષમા કરો.)

આજની ક્રિયા પૂર્ણ કર્યા પછી પૂજ્યશ્રી આરામ કરવા ગયા. ત્યારે તેમના ઓરડાની બહાર ફરજ બજાવતા ભાલચંદ્રભાઈને ઉપરનો પૂજ્ય માજીની ક્ષમા માંગતો શ્લોક વારંવાર ખૂબ દીન ભાવે પૂજ્યશ્રીને રટણ કરતા સાંભળ્યા. આમ પૂજ્યશ્રીને અતિદીન સ્વરે બોલતા સાંભળી ભાલચંદ્રભાઈને થયું કે 'પૂજ્યશ્રી આટલા બધા પ્રતાપવાન હોવા છતાં મા પાસે કેવા બાળક જેવા થઈને ક્ષમા યાચે છે?' ભાલચંદ્રભાઈને થયું– 'સ્થિતપ્રજ્ઞ ને અદ્વૈતના બાદશાહ એવા અવધૂતના અંતરની આંતરિક સરવાણીઓમાં કેવી નમ્રતા, કોમળતા અને ભક્તિભાવ વહે છે! ખરેખર, અગાધ સમુદ્રનાં ઊંડાણ માપી શકાય, પણ અવધૂતનાં ઊંડાણ માપવાં અશક્ય છે, 'માતૃ દેવો ભવ' 'માતા માતૈવ કેવલમ્'– એ સૂત્રો અંતરના કેવા ઉત્કટ ભાવથી લખાયાં હશે!'

છેવટે વૃશોત્સર્ગ ક્રિયા થઈ. લોટનો વાછરડો- તથા વાછરડી બનાવી. ભાત-લોટ અને દૂધના ત્રણ ચરુ બનાવી તેનો હોમ કર્યો અને બ્રાહ્મણને દાનમાં આપવાની ગાયનો સંકલ્પ કર્યો.

જમણવાર થયો. દાળ,ભાત, શાક, રસ-પૂરી, ફજેતો વગેરેનું જમણ બધાએ લીધું. ગરીબ, ગુરવાં, સાધુ-સંતોએ ભોજન લીધું. પૂજ્યશ્રીએ તેમની અલગ ભિક્ષા કરી.

દર્શનાર્થીઓ અવિરતપણે આવ્યા કરતા. પૂજ્યશ્રી બધાની પાત્રતા પ્રમાણે વસ્ત્રદાન કરતા. આજુબાજુનાં મંદિરોમાં પણ વસ્ત્રો મોકલાવ્યાં.

બારમાને દિવસે બધી રસોઈ બનાવી. બે દેવનાં અને એક માજીનું એમ ત્રણ પાત્રો પિત્રુઓ માટે પીરસ્યાં. દર્ભરૂપી બ્રાહ્મણ ઉપર પૂજ્યશ્રીએ બધી વિધિ કરી. માજીનો પિંડ લાંબો બનાવ્યો અને પિતૃઓનાં ત્રણ ગોળ પિંડ બનાવ્યાં. માજીના લાંબા પિંડના

પૂજ્યશ્રીએ આંખો બંધ રાખી દર્ભથી બે હાથે પકડી ત્રણ ભાગ કર્યા. પહેલા ભાગમાં ખાડો કરી તેમાં દહીં તથા મધ મૂક્યું. ત્યાર બાદ પિતૃઓના પિંડમાંનો પહેલો પિંડ તે ભાગ સાથે ભેળવી દીધો. આમ ત્રણે ભાગ પિતૃઓના ત્રણે પિંડ સાથે ભેળવ્યા. ત્યારબાદ તેનું પૂજન કર્યું. દક્ષિણા આપી અને શ્રાદ્ધક્રિયા પૂર્ણ કરી.

આવી કોઈ પણ જાતની ક્રિયા કરવામાંથી પૂજ્યશ્રી મુક્ત હતા છતાં લોકશિક્ષણાર્થે તેમણે બધી ક્રિયા કરી. વળી માજી પણ દેવી જ હતાં. તેમને પણ મોક્ષ મળી ગયેલો જ હતો. પૂજ્યશ્રીએ એક વખત કહેલું, 'જ્યારથી માજીની કુખે મેં જન્મ લીધો ત્યારથી તેઓ મુક્ત જ હતાં, પણ આ તો તમારા માટે બધું કરું છું.' એટલે પૂજ્યશ્રીએ ખરેખર આ ક્રિયા લોકશિક્ષણાર્થે જ કરી.

આજે શીરો-પૂરી બનાવ્યાં હતાં અને વસ્ત્રદાન, અન્નદાન-પણ કરવાનું હતું. બધાએ પ્રેમથી જમણ લીધું. ત્યારબાદ બપોરે ચોતરાને અડીને પૂજ્યશ્રીની ખુરસી મૂકી. બાજુમાં મોદ પાથરી તેમાં જુવારની ગુણો ઠાલવી. બીજી બાજુ નવાં જ વસ્ત્રોનો ઢગલો કર્યો. ગામના સરપંચ આવ્યા. ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રી પધાર્યા. અલવણીદાદાએ યોગ્ય સંકલ્પ કરાવ્યો. ત્યારપછી ખરેખર જરૂરિયાતવાળાને સરપંચ નામ દઈને બોલાવવા લાગ્યા અને પૂજ્યશ્રીએ અન્ન-વસ્ત્ર આપ્યાં. આમ દરેકને અન્ન-વસ્ત્રનું વિતરણ થયું.

તેરમાને દિવસે પાથેય શ્રાદ્ધ હતું. ઈન્દોરથી આવેલા દક્ષિણી કુટુંબે બધું જમણ બનાવ્યું. આજની વિધિ પૂજ્યશ્રીના ઓરડામાં જ થઈ. પૂજ્ય માજીના ફોટાનું પૂજન, ફૂલહાર, આરતી વગેરે કર્યું. પથદાનમાં છત્રી જોડા, પાલી, વાટકો, લોટો, પવાલું, પૂજાનાં વાસણ, માજી પહેરતાં હતાં તેવાં વસ્ત્રો, શાલ વગેરે આપ્યું. ત્યારબાદ મુક્તદ્વાર જમણ થયું. પ્રસાદ લેવા આવેલા બ્રાહ્મણોને એક ધોતિયું તથા પાંચ રૂપિયા દક્ષિણામાં આપ્યાં.

સાંજે શંકરના મંદિરમાં થઈ પૂજ્યશ્રીએ "શિવહર શંકર ગૌરી સાંબ..." ગવડાવ્યું. સાંજે પૂજન, ભજન, ધૂન થયાં.

ચૌદમાના દિવસે સવારે ત્રણે પિંડ અર્પણ કરી પૂજ્યશ્રીએ પંદરે માસિયા ભેળા વળાવ્યા. દરેક માસિયામાં જુદાં જુદાં દાન આપ્યાં.

ઉત્તરક્રિયા વિધિ પૂર્ણ થઈ. ઘણા ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીની આજ્ઞા લઈ પોતપોતાના વતન તરફ પ્રયાણ કર્યું. પૂજ્યશ્રી અહીંથી જયપુર જવાના હતા. કેટલાક ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીના જયપુર તરફ વિદાય થયા પછી પોતાને વતન જવાનું નક્કી કર્યું. તે જ સાંજે જયપુરથી હરદત્તભાઈ પૂજ્યશ્રીને લેવા આવ્યાં.

મુંબઈના બાબુભાઈ દવે ઓચિંતા જ મોરટક્કા આવેલા. પૂજ્ય માજીની ક્રિયા દરમિયાન તેમણે એક દિવસે પૂજ્યશ્રીને વાત કરી કે 'નૈમિષારણ્ય ખૂબ જ સુંદર અને પવિત્ર સ્થળ છે. પૂજ્યશ્રી ત્યાં થોડો સમય આરામ કરે તો સ્વાસ્થ્ય સુધરે. જો તેઓ આજ્ઞા આપે તો ત્યાંની બધી વ્યવસ્થા બાબુભાઈ પોતે કરે.' પૂજ્યશ્રી ખૂબ થાકી ગયા હતા. હવે તેમને એકાંતની અને આરામની ખૂબ જરૂર હતી. તેથી એમણે મંજૂરી આપેલી.

બાબુભાઈ મુંબઈ જવા રવાના થઈ ગયા. ત્યાંથી તેઓ નૈમિષારણ્ય ગયા. તેમણે

બે સારી ધર્મશાળાના છ ઓરડા રોકી લીધા. ઓરડાઓને સાફસૂફી, ધોળાવી ધોવરાવીને તૈયાર કર્યા. ત્યારબાદ તેઓ મુંબઈ જઈ તેમનાં પત્નીને લઈને પૂજ્યશ્રીને લેવા જયપુર ગયા. આ બધી જ દોડાદોડી તેમણે વિમાનમાં કરી.

પૂજ્યશ્રી જયપુર આવી ગયા હતા. તેઓ જયપુર આવતાં અજમેર એક રાત્રી રોકાયા અને જયપુરમાં આઠ દિવસ રોકાયા. ત્યારબાદ બાબુભાઈ સાથે નૈમિષારણ્યમાં જવા નીકળ્યા.

પૂજ્યશ્રી જયપુરથી દિલ્લી અને દિલ્લીથી લખનૌ વિમાનમાર્ગે ગયા. લખનૌથી નૈમિષારણ્ય જવાની ગાડીમાં બેઠા. પ્રદેશ ખૂબ રળિયામણો હતો. બન્ને બાજુ લીલા પાકથી લહેરાતાં ખેતરો હતાં. ભૂમિ અત્યંત સાત્ત્વિક વર્તાતી હતી.

ગાડી નૈમિષારણ્ય આવી અને સ્ટેશન પર ઊભી. એટલામાં દસ- પંદર માણસોએ આવીને પૂજ્યશ્રીનો જયઘોષ કર્યો. બધાને ખૂબ નવાઈ લાગી. બધા ગાડીમાંથી નીચે ઊતર્યા. બે-ત્રણ મિનિટ સ્વાગતમાં પસાર થઈ. ત્યારબાદ બધા સ્ટેશન બહાર આવ્યાં. અહીં પૂજ્યશ્રી માટે શણગારેલી પાલખી તૈયાર હતી. વરસાદનાં અમી છાંટણાં થયાં. ધર્મશાળાની વ્યવસ્થા કરી આપનાર બાંકેબિહારી પણ પૂજ્યશ્રીને લેવા આવ્યા હતા.

મુકામના પ્રથમ દિવસથી જ યાત્રાધામના સાધુઓ, સંતો, સદ્‌ગૃહસ્થો વગેરે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે આવવા લાગ્યા. છેક મુંબઈ અમદાવાદ, વડોદરા, દિલ્લી વગેરે સ્થળોએથી ભક્તો આવી ચઢતા. રોજ સવાર-સાંજ સ્તવન નિયમિતપણે થતું.

નૈમિષારણ્ય પહોંચ્યાને ચોથે જ દિવસે એટલે અષાઢ વદ અગ્યારસ સં.૨૦૨૩, તા.૧-૮-'૬૭ને બુધવારના રોજ એક માસ માટે પૂજ્યશ્રી અનુષ્ઠાનમાં બેઠા. શરીર અત્યંત અસ્વસ્થ હોવા છતાં પણ લગભગ સાડા ત્રણ કલાક સવારે અને તેટલો જ સમય સાંજે એક આસને ટટ્ટાર બેસતા પૂજ્યશ્રી પૂજ્ય માજી નિમિત્તે ત્યાંનાં અધિષ્ઠાત્રી લલિતામ્બાનું અનુષ્ઠાન કરતા હતા.

અનુષ્ઠાનના થોડા જ દિવસોમાં તેમને શંખધ્વનિ વારંવાર સંભળાવા લાગ્યો અને એક દિવસે લલિતામ્બાદેવીએ સદેહે પૂજ્યશ્રીને દર્શન દીધાં. તેજતેજના અંબારથી ઓપતાં મા લલિતામ્બાના દર્શનથી પૂજ્યશ્રીના અંતરમાં આનંદનો મહાસાગર ઊછળવા લાગ્યો. વળી તરત જ મા રુકમામ્બાનું દર્શન લલિતામ્બામાં થયું. આ જોતાં જ પૂજ્યશ્રીએ ગદ્‌ગદ કંઠે માની સ્તુતિ કરીઃ-

"નમામિ લલિતાંદેવીં સર્વ પાપ પ્રણાશિનીમ્ ।
વસન્તીં નૈમિષારણ્યે ભક્ત વૈભવ કારિણીમ્ ॥

"નેમિષારણ્યમાં વસનારી, સર્વ પ્રકારનાં પાપ હરનારી અને ભક્તોને વૈભવ આપનારી મા લલિતાદેવી હું આપને પ્રણામ કરું છું.

ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રી ચક્રતીર્થ સ્નાન કરીને લલિતામ્બાને દર્શને ગયા. ત્યાં દર્શન કરતાં આ સંપૂર્ણ તીર્થધામની સવાકોસની પરિક્રમાએ જવાનું પૂજ્યશ્રીએ નક્કી કર્યું અને તે માટે શ્રાવણ સુદ ૧૧ને દિવસે નીકળવાનું મુકરર કર્યું.

પૂજ્યશ્રીની શારીરિક પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લઈ બાબુભાઈએ એક પાલખી પણ સાથે

લીધી. સૌ પ્રથમ ચક્રતીર્થ ગણપતિ પૂજન કરી ચક્રતીર્થની પરિક્રમા કરી, ત્યારપછી લલિતામ્બાના દર્શન કરી શેષશાયી ભગવાન પ્રયાગકુંડ પંચમુખી હનુમાન વગેરે જગ્યાઓએ પરિક્રમા કરી. ત્યાંથી જંગલને રસ્તે બાલા હનુમાન, કાશીકુંડનાં દર્શન કર્યાં. ત્યાંથી વિશ્વનાથ મહાદેવનું મંદિર આવ્યું. અહીં હનુમાનજીને તુલસીદાસ રામકથા સંભળાવતા હતા. પાસે જ એક કૂવો છે, આ કૂવામાં દધિચી ઋષિએ સાઠ હજાર તીર્થોનું જળ નાખી તેમાં સ્નાન કરી પોતાનું શરીર ગાયને ચટાડી ચટાડીને અસુરોના વધ માટે ઇન્દ્રનું વજ્ર બનાવવા દેવોને પોતાનાં હાડકાં આપ્યાં હતાં. અહીં તીર્થજળ લઈ પરિક્રમા આગળ વધી. આગળ જતાં જંગલ આવ્યું. પૂજ્યશ્રીની પ્રસન્નતા ખૂબ વધી ગઈ. તેઓ બોલ્યા : "હવે મને એકલો છોડી, તમે બધા જતા રહો."

આગળ જતાં ચિત્રગુપ્ત મંદિર, શોનકશાળા, સૂતગાદી પાસે સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ આવ્યા. સિદ્ધેશ્વર મહાદેવ આગળ ઇકાસી હજાર ઋષિઓને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થયેલી. વળી સૂતજીએ એ ઋષિઓને અઢાર પુરાણ છ શાસ્ત્ર અને ચાર વેદની કથા આ સ્થળે જ સંભળાવી હતી. અહીં ગૌશાળા પંડા મંદિર વગેરેમાં યોગ્ય ભેટ આપી. પરિક્રમા આગળ વધી. ત્યારબાદ નાગા સ્વામીને મંદિરે થઈ સપ્તર્ષિ ટીલા પર આવ્યા. અહીં અષ્ટદલકુંડ છે. સપ્તર્ષિઓ અહીંથી ઘી કુંડમાં નાખતા તે ઘી નળી વાટે અહીંથી એક ફલાંગ દૂર ચક્રતીર્થ આગળ યજ્ઞકુંડમાં જતું. ઘી જવાની નળી અત્યારે પણ જોઈ શકાય છે. આગળ જતાં બ્રહ્માવર્તકુંડ, ગંગોત્રી તીર્થકુંડ, અશ્વમેઘ યજ્ઞ કુંડ આવ્યો. અહીંથી છૂટો મુકાયેલો રામચંદ્ર ભગવાનનો અશ્વ લવકુશે પકડેલો.

આ સ્થળે બ્રાહ્મણો ગાય પાળતા હતા. તેથી મોરટક્કામાં પૂ.માજીની શ્રાદ્ધક્રિયા વખતે લીધેલો ગોદાનનો સંકલ્પ અહીં એક સાચા, નિષ્ઠાવાન બ્રાહ્મણને ગાય દાનમાં આપી પૂરો કર્યો. પૂજ્યશ્રી તીર્થો પરના સાધુ-સંતોને અતિ નમ્રતાથી અને ભક્તિભાવથી પ્રણામ કરતા.

પરિક્રમા આગળ ચાલી. આગળ જતાં હનુમાનજીના એક પૂજારીએ કહ્યું, "બાપજી, આજે સવારમાં આપનાં દર્શન મને સ્વપ્નમાં થયાં હતાં."

તે ખૂબ ખુશ હતો. તેણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેને દક્ષિણા આપી. વરસાદ ધીમો ધીમો વરસતો હતો. પૂજ્યશ્રીએ યાત્રા પૂરી કરી. વચ્ચે ક્યાંક ચઢવા-ઊતરવામાં તકલીફ પડી. ત્યાં તેમણે પાલખીનો ઉપયોગ કર્યો હતો. પૂજ્યશ્રીએ પાલખીવાળા બાંકેબિહારી વગેરેને દક્ષિણા અપાવી. નવાઈની વાત તો એ હતી કે આટલું ચાલવા છતાં પૂજ્યશ્રીને પગે સોજા આવ્યા ન હતા.

બીજે દિવસે ગરીબ, ગુરબાં, દેવસ્થાનના પૂજારીઓ, મહંતો વગેરેને ખીર, પૂરી, વડાંનું ભોજન પૂજ્યશ્રીએ કરાવ્યું. વસ્ત્રદાન કર્યું. જે લોકો અશક્તિને કારણે આવી નહીં શકેલા તેમને ઘેર રસોઈ પહોંચાડી.

પૂ.વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી મહારાજની જન્મજયંતીને દિવસે કળીના લાડુ, પૂરી-શાકનું ભોજન થયું. એક એક ધોતિયું દરેક દેવસ્થાનમાં મોકલ્યું. બળેવને દિવસે પૂજ્યશ્રીએ જનોઈ બદલી. તેમણે ડૉ.રતિલાલને બધાના આચાર્ય બનાવ્યા. જનોઈ બદલવાની વિધિ

પછી પાદુકાપૂજન થયું. ત્યાર પછી દૂધપાક, પૂરી, શાકનો મહાપ્રસાદ લીધો. અહીં ચક્રતીર્થ પર પંડાઓ બધાને જનોઈ બદલાવતા હતા. બાંકેબિહારીએ પૂજ્યશ્રીને અને બીજાઓને રાખડી બાંધી. પૂજ્યશ્રીએ યોગ્ય પ્રતિભાવ આપ્યો.

પૂજ્યશ્રી સવારે ચારથી સાડા સાત સુધી અનુષ્ઠાનમાં બેસતા. ત્યાર પછી થોડું ફરવા જતા. પાછા આવીને થોડી વાર બહાર બેસતા. હવે અહીંનો ભણેલો અને અધિકારી વર્ગ પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવવા લાગ્યો. તેથી સત્સંગ ખૂબ ઊંચી કક્ષાનો થતો.

અહીં પણ ઘણા બધા ભક્તોના પત્રો આવતા. નાસિકના બ્રાહ્મણોનો રિપ્લાય તાર હતો કે- 'નાસિકના કુંભમાં આપને હાથે જ ધર્મધ્વજ ચઢાવવાનો કાર્યક્રમ રાખ્યો છે તો આપ જરૂરથી પધારશો.'' આફ્રિકાથી પણ ખૂબ પત્રો આવતા હતા. તેઓ લખતા હતા- બાપજી, જલદી પધારો.

મુંબઈથી રમણભાઈ જોષી, કીકુભાઈ વગેરે આવ્યા. બીજે દિવસે રમણભાઈના આચાર્યપદે પાદુકાપૂજન થયું. રમણભાઈ પૂ.માજીની પ્લાસ્ટર ઑફ પૅરિસની પ્રતિમા લાવેલા તે પધરાવી. પૂજનાન્તે પૂજ્યશ્રીએ સ્વહસ્તે બધાને પ્રસાદ આપ્યો.

શ્રાવણ વદ બારશે બ્રહ્મવર્ત જવાનું નક્કી હતું, પરંતુ ત્યાંના જમીનદાર સેવનભૈયા અને વકીલ જેઓ પૂજ્યશ્રીની સેવા કરતા હતા તેઓ આગલા દિવસે આવ્યા અને પ્રાર્થનાપૂર્વક બોલ્યા : ''બાપજી, સોમવદી અમાસ નજીક છે. અહીં ખૂબ મોટો મેળો ભરાશે. તે દિવસે આપ અમાવસ્યાનું સ્નાન કરી તીર્થનો મહિમા વધારો.''

પૂજ્યશ્રી તે લોકોની લાગણીસભર વિનંતીનો વિરોધ ન કરી શક્યા અને આખી મંડળી રોકાઈ ગઈ. સેવનભૈયાએ અમાસને દિવસે પૂજ્યશ્રીને સ્નાનમાં તકલીફ ન પડે એટલે ત્યાંના પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર તથા હોમગાર્ડની વ્યવસ્થા કરી. અમાસની આગલી રાતે મેળો શરૂ થઈ ગયો. આખી રાત ધમાલ રહી.

બીજે દિવસે પ્રભાત ઊગે તે પહેલાં રાત્રે બે વાગે આખી મંડળીએ સ્નાન કરી લીધું. ત્રણ વાગ્યે પૂજ્યશ્રી શૌચ વગેરેથી પરવાર્યા. લગભગ સાડાત્રણ વાગ્યે સેવનભૈયા, સોમવદી અમાસનું પૂજ્યશ્રી સાથે સ્નાનનો લાભ લેવા પૂરા પરિવાર સાથે આવી ગયા. તેઓ ખૂબ આનંદમાં હતા. રાતના બાર વાગ્યાથી યાત્રિકોએ સ્નાન શરૂ કર્યું હતું. યુવાનો, વૃદ્ધો, સ્ત્રી, પુરુષો, સાધુ, સંતો કોઈ પણ પ્રકારના ભેદભાવ કે વિકારદૃષ્ટિ વગર સ્નાન કરતા હતા. કેટલાક યુવાનો પોતાનાં ઘરડાં માબાપને ખભે બેસાડી સ્નાન કરાવવા લાવતા હતા. બધા સ્નાન કરીને ભીને કપડે જ લલિતામ્બાદેવીનાં દર્શને જતા હતા.

બરાબર ચાર વાગ્યે હોમગાર્ડ્ઝ, પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર વગેરે આવ્યા. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીના મુકામ સામેના ઢાળ પરથી તેમને સુરક્ષિત રીતે નીચે ઉતાર્યા. હોમગાર્ડ્ઝની લાકડીઓના કોર્ડન વચ્ચે પૂજ્યશ્રી અને મંડળી ભારે ગિરદી વચ્ચે 'શ્રી ગુરુદત્તા જય અવધૂતા'ની ધૂન ગાતી ગાતી તીર્થ પર પહોંચી. પોલીસના બંદોબસ્તમાં કોણ મહાત્મા જાય છે તે જાણવા બધા ઉત્સુક હતા. બધા દૂરથી પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી લેતા. ચક્રતીર્થના પુલ ઉપરથી એક પગથિયું નીચે ઉતારી કૉર્ડન ગોઠવી પૂજ્યશ્રીને સ્નાન માટે બેસાડ્યા. પૂજ્યશ્રીની ખૂબ નાજુક તબિયતને કારણે તેમને છેક પાણી સુધી લઈ ગયા નહીં. લીંચવાળા

જગન્નાથભાઈ ડોલમાં તીર્થનું પાણી લઈ આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કર્યું.

ચક્રતીર્થ આશરે વીસેક ફૂટના વ્યાસના કૂવા જેવું છે. તે ભાગ ચણી લીધેલો છે. તેની અંદર જાળી ભરી લીધી છે. આ ચક્રતીર્થના કૂવામાંથી અહર્નિશ પાણી ઊભરાયા જ કરે છે. આ મૂળ કૂવાની બાજુમાં હોજ જેવું બનાવ્યું છે. ઊભરાયેલું પાણી આ હોજમાં ભેગું થાય છે. આ હોજમાંથી પાણી ઊભરાઈને બીજા હોજમાં જાય છે. જેમાં કપડાં ધોવાની સવલત છે. સતત વહેતું પાણી આગળ ગોમતી નદીને મળે છે. વિશાળ ચોગાનમાં રહેલા ચક્રતીર્થની ચારે તરફ મંદિરો છે.

લલિતામ્બા માના એક હાથમાં ચક્ર છે અને બીજા હાથમાં શિવલિંગ છે. આમ અહીં શિવ-શક્તિ અને વિષ્ણુમાં અભેદ દર્શાવ્યો છે.

આ તીર્થનું નામ 'નૈમિષારણ્ય' નૈમિષ ઉપરથી પડ્યું છે. નૈમિષ એટલે ચક્ર. વિષ્ણુ ભગવાનની આજ્ઞાથી તેમના ચક્રએ ઋષિ-મુનિઓને યજ્ઞ-તપ-ધ્યાન કરવા આ જગ્યા શોધી આપી હતી.

આદિકાળમાં એક વખત યજ્ઞ-યાગાદિ કરવા માટે ઋષિમુનિઓએ ભગવાન વિષ્ણુ પાસે જગ્યાની માગણી કરી. વિષ્ણુ ભગવાને ચક્ર છોડ્યું અને ઋષિમુનિઓને કહ્યું કે, ''જાવ, આ ચક્ર જ્યાં થોભે ત્યાં તમારી જગ્યા.'' ચક્ર ફરતું ફરતું આ સ્થળે આવ્યું અને અટક્યું ને તરત જ પૃથ્વીમાં ઊતરવા લાગ્યું. તે એક પછી એક એમ પાતાળો ફોડવા લાગ્યું. એમ કરતાં કરતાં સાડા છ પાતાળ ભેદાયાં અને પાણીનો પ્રચંડ પ્રવાહ ઊભરાયો. એ પાણીમાં બધું ડૂબવા લાગ્યું. ઋષિ-મુનિઓને થયું કે ચક્ર અટકશે નહીં તો વિનાશ સર્જાશે. તેથી તેમણે ચક્રને અટકાવવા શક્તિને પ્રાર્થના કરી. એ મહાશક્તિ અહીં લલિતામ્બા રૂપે પ્રગટ થયાં અને તેમણે ચક્ર ધરી લીધું. પરંતુ પાણીનો પ્રચંડ પ્રવાહ બંધ ન થયો. ત્યાર પછી આ સ્થળે ઇઠ્ઠાસી હજાર ઋષિઓએ વાસ કર્યો.

મૂળ કૂવાની ફરતે આવેલા હોજમાંના છાતી સમાણા પાણીમાં ભાવિકો સ્નાન કરે છે. હોજમાં ચારે બાજુ ગોળ બાંધેલાં છ પગથિયાં છે. તેમાંથી ત્રણ પગથિયાં ડૂબેલાં રહે છે. ભક્તો સ્નાન કરતાં કરતાં ચક્કર ચક્કર ફરતા જાય છે અને ચક્ર ભગવાનની જય બોલાવતા જાય છે. એક સાથે પાંચસોથી છસો યાત્રિકો સ્નાન કરતા હોય છે.

સ્નાનવિધિ પરવારી પોલીસ કૉર્ડનમાં જ ધૂન ગાતી ગાતી મંડળી મુકામ પર આવી. પૂજ્યશ્રીએ બધાને પ્રસાદ આપ્યો. દિવસ ચડતાં તો હૈયે-હૈયું દબાય તેવી ભીડ થઈ ગઈ. આવી ભીડમાં ડૉ.વાણી અને મણિભાઈ ત્રિપાઠી આવ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ આજે અનુષ્ઠાન સમાપ્ત કર્યું અને વ્યાસગાદીએ દર્શન કરવા ગયા. વ્યાસગાદી ખૂબ જ રમણીય સ્થળ છે. વ્યાસ ભગવાનનો જન્મ આ સ્થળે અષાઢી પૂનમ એટલે કે ગુરુપૂર્ણિમાને દિવસે થયો હતો.

પૂ.માજીના નિમિત્તે અનુષ્ઠાન પૂર્ણ કરી પૂજ્યશ્રીએ તા.૬-૯-'૬૭ને બુધવારના રોજ નૈમિષારણ્યથી વિદાય લીધી. વચ્ચે નારદાશ્રમમાં થોડું રોકાયા. ત્યાંથી ગાડીમાં બેસી મંડળી ઉમાશંકર શર્માને ત્યાં મિશ્રીતીર્થ ગયા.

બીજે દિવસે મિશ્રીતીર્થથી વિદાય લઈ પૂજ્યશ્રી સેવનભૈયાને ગામ કરૌના ગયા.

કરૌના ગામે ભવ્ય સ્વાગત થયું.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી સેવનભૈયાના ચાચીને ત્યાં સીતાપુર પધાર્યા. સીતાપુરમાં ખૂબ મોટી આંખની હૉસ્પિટલ છે.

તા.૧૦-૯-'૯૭ને રવિવારને સીતાપુરથી લખનૌ કાનપુર થઈ બ્રહ્માવર્ત જવા ગાડીમાં બેઠા.

બીજે દિવસે સવારે લગભગ ૯.૩૦ વાગે મંડળી બ્રહ્માવર્ત પહોંચી. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ સ્ટેશનથી લગભગ દોઢેક માઈલ દૂર આવેલા બ્રહ્મઘાટની ધર્મશાળામાં રાખ્યો હતો.

પ.પૂ.વાસુદેવાનંદ સરસ્વતીએ બ્રહ્માવર્તમાં એક ચાતુર્માસ કરેલો. તે દરમિયાનમાં તેમનાં કેટલાંક સ્મૃતિચિહ્નો અહીં હતાં. આ સ્મૃતિચિહ્નોનાં દર્શન કરવાની પૂજ્યશ્રીની ઇચ્છા હતી. તેથી તેઓ અત્રે આવ્યા હતા. બાબુભાઈ, સ્વામીજી જ્યાં રહ્યા હતા તે ઘર અને મંદિર અગાઉથી જોઈ આવ્યા હતા. પૂજ્યશ્રીએ મંદિરમાં જઈ દત્ત ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં. ત્યાર બાદ સ્વામીજીનાં કમંડલ, છાટી તથા પાટલાનાં અત્યંત ભક્તિભાવપૂર્વક દર્શન કર્યાં. પાટલો તાંબાના પતરાથી મઢેલો હતો. આ સ્થાનનું પૂજન તથા વ્યવસ્થા સ્વામીજીની ભક્ત દુર્ગાબાઈ ગોડબોલે કરતી હતી. પૂજ્યશ્રીને પધારેલા જોઈ સ્થાનના લોકોને ખૂબ આનંદ થયો. તેમણે બધાંએ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીએ 'શ્રીમન્દ્વાસુદેવ સ્વામિન્ દયાબ્ધે તારકપદદાયીન'ની ધૂન ચાલુ કરાવી. ત્યાર બાદ બધાંએ વાસુદેવનામસુધાનો પાઠ કર્યો. પછી દત્તબાવની, આરતી ગાઈ બધાં વીખરાયાં.

સ્વામી મહારાજ જે કુટિરમાં બેસીને અનુષ્ઠાન કરતા હતા તેને દર્શને બધા ગયા. કુટિરે જઈ પૂજ્યશ્રીએ અત્યંત ભાવપૂર્વક પ્રણામ કર્યા. પૂ.સ્વામીજી ક્યારેય પાવડી કે બીજું કાંઈ પહેરતા ન હતા. છતાં તેમનાં આરસનાં પગલાં ત્યાં હતાં. કુટિરની ગંગાજી તરફની એટલે કે પૂર્વ તરફની દીવાલનો એક ખૂણો તૂટી ગયો હતો. આની મરામત માટે પૂજ્યશ્રીએ રૂ.એક હજાર એક અપાવ્યા. દુર્ગાબાઈને કાનપુરી વસ્ત્ર તથા દક્ષિણા આપી. દત્તમંદિરમાં એક વસ્ત્ર મૂકી વાલ્મીકિ આશ્રમમાં ગયા.

પૂ.બચુભાઈના પૂજ્યશ્રીને લીંચ પધારવા માટેના વિનંતીપત્રો ઉપરાઉપરી આવ્યા કરતા હતા. તેથી અહીંથી સીધા લીંચ જવાનું નક્કી કર્યું.

મુકામ ઉપરથી ગંગાજીનું સીધું જ દર્શન થતું હતું. નૈમિષારણ્યથી નીકળ્યા પછી જેમ જેમ વખત પસાર થયો તેમ તેમ પૂજ્યશ્રીની તબિયત બગડતી જતી હતી. આ કારણથી બાબુભાઈ, ભાલચંદ્રભાઈ વગેરેને ખૂબ ચિંતા રહેતી હતી. પૂજ્યશ્રી બેસી પણ શકતા નહીં. તેથી તેમને મોટા ભાગે સૂઈ રહેવું જ પડતું. અહીં અપૂરતી વ્યવસ્થાને કારણે સૂઈ રહેવામાં પણ તકલીફ પડતી હતી. તેથી પૂજ્યશ્રીની અનિચ્છા છતાં બાબુભાઈએ કાનપુરથી સુંદર પલંગ મંગાવ્યો. બાબુભાઈ, નિર્મળાબહેન, ભાલચંદ્રભાઈ વગેરે પૂજ્યશ્રીની ચીવટથી સેવા કરતાં હતાં.

એક દિવસ અચાનક જ સરકાર સ્વામીને ત્યાંથી તેમનો સેવક આવ્યો અને તેણે કહ્યું, "પૂ.સરકાર સ્વામીની ઇચ્છા છે કે પૂ.બાપજી એમને ત્યાં પધારે."

બાબુભાઈએ કહ્યું, "બાપજીની તબિયત બિલકુલ સારી નથી એટલે એ આવી

શકશે નહીં."

આ કારણે સરકાર સ્વામી પોતે આવ્યા અને પ્રાર્થનાપૂર્વક બોલ્યા, "બાપજી, આપ મારે ત્યાં પધારો. મેડી પર આપને પગથિયાં નહીં ચઢવા પડે."

સરકાર સ્વામી છેલ્લાં કેટલાંય વર્ષથી પોતાના સ્થાનમાંથી બહાર નીકળ્યા ન હતા. આમ છતાં તેઓ શિરસ્તો તોડીને પૂજ્યશ્રીને આમંત્રણ આપવા જાતે આવ્યા. સ્વામીની તીવ્ર ઇચ્છાને માન આપી પૂજ્યશ્રીએ બીજે દિવસે ત્યાં જવાનું નક્કી કર્યું.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી સ્વામીજીને ત્યાં પધાર્યા. સ્વામીજી ખૂબ ખુશ થયા. સ્વામીજીનાં વૃદ્ધ અને અપંગ ગુરુબહેને ખૂબ ભાવાવેશમાં આવી પ્રણામ કર્યા. ત્યાર બાદ સ્વામીજીએ તુલસીકૃત રામાયણની થોડી ચોપાઈઓ સંભળાવી. પછી પૂજ્યશ્રી મુકામ પર આવ્યા.

સમગ્ર બ્રહ્માવર્તમાં પૂજ્યશ્રી જાણીતા થઈ ગયા હતા. બધા તેમને ગુજરાતથી આવેલાં 'મહારાજશ્રી' તરીકે ઓળખતા હતા. ત્યાંના પોસ્ટમાસ્તર, સ્ટેશનમાસ્તર વગેરે રોજ દર્શને આવતા હતા. ઘણા બધા લોકો પોતાની તકલીફો કહેતા. પૂજ્યશ્રી તેનો યોગ્ય ઉપાય બતાવતા.

તા.૨૭-૯-'૬૭ના દિવસનું રિઝર્વેશન મળ્યું હતું. તે દિવસે પૂજ્યશ્રી અને મંડળી બ્રહ્માવર્ત અને ગંગાજીને પ્રણામ કરી સ્ટેશન પર ગયાં.

અહીંથી બાબુભાઈ તથા તેમનાં પત્ની છૂટાં પડી મુંબઈ જવાનાં હતાં અને પૂજ્યશ્રી, ભાલચંદ્ર, ડૉ.રતિલાલ વગેરે કાનપુર, દિલ્હી થઈ લીંચ જવાના હતા. સમય થતાં કાલકા મેલ ઊપડ્યો. બીજે દિવસે સવારે દિલ્હી આવ્યું. અહીં રમેશભાઈ ત્રિપાઠી અને શુક્લસાહેબ આખા કુટુંબ સાથે હાજર હતા. બધાંએ પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું.

સાંજે ઊપડતા દિલ્હી મેલમાં પૂજ્યશ્રીએ દિલ્હી છોડ્યું. રસ્તામાં જયપુર, અજમેર, સિદ્ધપુર વગેરે સ્ટેશનોએ ઘણા બધા ભક્તો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. રસ્તામાં એક સ્થળે ઍન્જિન ડ્રાઇવરની સમય સૂચકતાથી ખૂબ મોટો અકસ્માત થતો રહી ગયો. આ જોઈ પૂજ્યશ્રીના ડબામાં મુસાફરી કરતાં એક લશ્કરી અધિકારીએ કહ્યું, "બાપજી, આપના પુણ્યપ્રતાપે અકસ્માત થતો થતો રહી ગયો."

રાતનો લગભગ એક વાગ્યો હતો. ડૉ.રતિભાઈ પૂજ્યશ્રીની સેવામાં હતા. ડૉ.રતિલાલે ઓચિંતાનો પૂજ્યશ્રીને એક વિચિત્ર લાગતો પ્રશ્ન કર્યો, "બાપજી, ઘણા દિવસથી મારા મનમાં એક પ્રશ્ન ઘૂમરાયા કરે છે. આપને પૂછવાના ઘણા પ્રયત્નો કરું છું. પણ જીભ ઊપડતી નથી."

પૂજ્યશ્રી મરક મરક હસ્યા. પછી ખૂબ લાગણીસભર સ્વરે બોલ્યા, "પૂછો ડૉક્ટર, તમારા મનમાં જે પ્રશ્ન હોય તે પૂછો."

ડૉ.રતિલાલે પૂછવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પણ તેઓ બોલી ના શક્યા. એટલે પૂજ્યશ્રીએ ફરીથી કહ્યું, "ડૉક્ટર, ખચકાશો નહીં. બેધડક જે પૂછવું હોય તે પૂછો."

ડૉક્ટરે ખૂબ હિંમત કરીને પૂછ્યું, "બાપજી, આપની ઉંમર માર્કંડ ઋષિ જેટલી થાય. આમ છતાં ક્યારેક તો આપ આ દેહ છોડશો જ ને?"

પૂજ્યશ્રી મોંએથી કાંઈ બોલ્યા નહીં. પરંતુ તેમણે સૂચક દૃષ્ટિથી ડૉક્ટર તરફ

જોયું. રતિભાઈએ હિંમત ભેગી કરીને પૂછી જ નાખ્યું, "....તો આપ આપનો દેહ ક્યાં છોડશો ?"

પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ સહજતાથી જવાબ આપ્યો, "જો હું ગૂજરાતમાં દેહ છોડીશ તો લીંચમાં છોડીશ."

પૂજ્યશ્રીનો લીંચ તરફનો પ્રેમ આંખે ઊડીને વળગે તેવો છે. લીંચ એટલે પૂ.ભાઈ-બચુભાઈ-આજના પ્રેમ અવધૂતજી. પૂ.બચુભાઈ ઉપર પૂજ્યશ્રીની અપાર કૃપા હતી.

એક વખત કોઈ ભક્તે પૂજ્યશ્રીને પૂછેલું કે, "ગોપી ભાવ કેવો હોય ?" ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ ગોપીભાવ વિવિધ રીતે સમજાવ્યો અને એનું દૃષ્ટાંત આપતાં કહ્યું, "લીંચના બચુભાઈ મારા કૃષ્ણાવતારની ગોપી છે."

કેવી હશે એ લીંચના બચુભાઈની ગુરુભક્તિ ?

ગાડી મહેસાણા આવી. સ્ટેશન પર પૂજ્યશ્રીને સત્કારવા લીંચથી બચુભાઈ તથા બીજા ભક્તો આવ્યા હતા.

આમ પૂજ્યશ્રી સન ૧૯૬૭માં સં.૨૦૨૩ના ભાદરવા વદ નોમને દિવસે લીંચ પધાર્યા. અહીં પૂજ્યશ્રીને વધુ સગવડ મળે તે હેતુથી બચુભાઈએ પૂજ્યશ્રી માટે મોટી કુટિર બનાવી હતી. પૂજ્યશ્રી આ વખતે બરાબર બાવીસ રાત્રી લીંચમાં રહ્યા. સમગ્ર મહેસાણા જિલ્લાને પૂજ્યશ્રીએ દત્તભક્તિમાં તરબોળ કરી દીધો.

પૂજ્યશ્રી લીંચ ખાતે કુલ ચાર વખત પધાર્યા અને બધી થઈને કુલ બાવન રાત્રીરોકાણ કર્યું.

સૌ પ્રથમ સને ૧૯૫૭માં, સં.૨૦૧૪ના માગશર વદ સાતમને રોજ વિસનગરથી પધારેલા. તે વખતે લીંચમાં ત્રણ રાત્રીરોકાણ કરી માગશર વદ દશમને રોજ સરખેજ પધારેલા.

ત્યાર બાદ સને ૧૯૬૨માં સં.૨૦૧૯ને કારતક વદ તેરશને દિવસે સત્તાધારથી લીંચ પધારેલા. આ વખતે આઠ રાત્રીનો મુકામ કરી માગશર સુદ પાંચમના રોજ નડિયાદ પધારેલા.

ત્રીજો મુકામ સને ૧૯૬૪-'૬૫માં સં.૨૦૧૧ને માગશર વદ નોમને તા.૨૭-૧૨-'૬૪ના રોજ પુષ્કરથી પધારેલા. આ વખતે કુલ ઓગણીસ રાત્રીનો મુકામ કરી પોષ સુદ બારશને તા.૧૫-૧-'૬૫ના રોજ રણાપુર જવા નીકળેલા. આ વર્ષની મકરસંક્રાંતિ પૂજ્યશ્રીએ લીંચ ખાતે ઊજવી. બચુભાઈના ખેતરમાં અવધૂત કુટિર ખાતે પૂજ્યશ્રીના હાથમાં પતંગની દોરી હતી અને બચુભાઈએ ફીરકી પકડી હતી અને સાચા અર્થમાં બચુભાઈએ પોતાની જીવનદોરી ગુરુદેવના હાથમાં સોંપી દીધી.

છેલ્લો મુકામ સને ૧૯૬૭માં સં.૨૦૨૩ના ભાદરવા વદ નોમથી આસો વદ બીજ એમ કુલ બાવીસ રાત્રી રોકાયા અને પૂજ્યશ્રીએ લીંચને 'મીની નારેશ્વર' અને બચુભાઈને 'અવધૂત' પદ બક્ષ્યું.

સં.૨૦૨૩ના આસો વદ બીજને દિવસે પૂજ્યશ્રી આફ્રિકા જવા માટે અમદાવાદ પધાર્યા. અમદાવાદના વિમાનઘર જવા તેઓ ઘોડાગાડીમાં બેસીને જતા હતા. ત્યારે

રસ્તામાં શાહીબાગ રેલવે ક્રૉસિંગ બંધ હોવાથી તેઓ ક્રૉસિંગ આગળ રોકાયા. એટલામાં અમદાવાદના ચંદુભાઈ રાવળનાં પત્ની અવંતિકાબહેને રાત્રે ઉજાગરો કરીને પાદુકા તૈયાર કરાવી હતી તે લઈને તેઓ સ્કૂટર પર ચંદુભાઈ સાથે ક્રૉસિંગ આગળ આવ્યાં અને ક્રૉસિંગ આગળ ઘોડાગાડીમાં બેઠેલા પૂજ્યશ્રીને અર્પણ કરી. પૂજ્યશ્રી પાસે બચુભાઈ હતા. એ પાદુકા પૂજ્યશ્રીએ બચુભાઈને આપી. આ પાદુકા લીંચની નવી કુટિરમાં પધરાવી છે.

પૂજ્યશ્રી અમદાવાદથી વિમાન દ્વારા મુંબઈ ગયા. ત્યાં આફ્રિકા જવા માટેના વિઝા વગેરેની વિધિ પૂરી કરવા માટે તેમને ચાર દિવસ મુંબઈ રહેવું પડ્યું.

આશરે પાંચેક વર્ષ પહેલાં પૂજ્યશ્રીના પરમ ભક્ત મણિલાલ પટેલ નારેશ્વર આવેલા. ત્યારે તેમણે પૂજ્યશ્રીને આફ્રિકા પધારવા આમંત્રણ પાઠવેલું. પૂજ્યશ્રીએ તેનો સહર્ષ સ્વીકાર કરેલો. તેના અનુસંધાનમાં પૂજ્યશ્રીની તબિયત અત્યંત અસ્વસ્થ હોવા છતાં તેઓ આફ્રિકા જવા તૈયાર થયા હતા.

સં.૨૦૨૩ને આસો સુદ છઠને બુધવારે પૂજ્યશ્રી વિમાન દ્વારા આફ્રિકા ગયા. પૂજ્યશ્રીની સેવામાં કાશીબહેન હતા. બીજા અંતરંગ ભક્તો—ભાલચંદ્ર બાલકૃષ્ણ ત્રિપાઠી તથા નટવરલાલ શાસ્ત્રી જેઓ કર્મકાંડી બ્રાહ્મણ હતા. તેમને સ્ટીમર દ્વારા અગાઉથી આફ્રિકા મોકલી દીધા હતા.

ભાલચંદ્રભાઈ સારા ફોટોગ્રાફર હતા અને પૂજ્યશ્રીની ભક્તિમાં આકંઠ ડૂબેલા હતા. પૂજ્યશ્રી તેમને ગામા કહીને સંબોધતા. તેમની ગુરુભક્તિ એટલી ઊંચાઈઓ પર પહોંચી ગઈ કે હાલ તેઓ 'બાલ અવધૂત' તરીકે ખેડા પાસે માતર ગામે ગામા ક્ષેત્રમાં વસે છે.

પૂજ્યશ્રીની સિત્તેરમી જન્મજયંતી કંપાલા ખાતે ખૂબ ધામધૂમથી ઉજવાઈ. આ વખતે યજમાન તરીકે સ્વ.મણિભાઈનો પરિવાર હતો. પાદુકાપૂજન, ધૂન, આરતી વગેરે સુંદર રીતે સંપન્ન થયું. કંપાલા અને આજુબાજુના દૂરદૂરના શહેરોમાંથી લગભગ હજારથી દોઢ હજાર જેટલા લોકો ઉપસ્થિત હતા. ઉત્સવને અંતે પૂજ્યશ્રીએ ઉદ્‌બોધન કર્યું :

"અત્રે ઉપસ્થિત થયેલા ભાવિકજનોએ મારે માટે જે સદ્‌ભાવ અને અસામાન્ય આદર પ્રદર્શિત કર્યો તે ખરેખર મારો નથી. પરંતુ હું જે માનવતા કે હિંદુધર્મ, હિંદુસંસ્કૃતિ અને ભારત દેશનો પ્રતિનિધિ છું તેનો છે. હું અહીં કોઈ ઉપદેશક તરીકે આવ્યો નથી અને ઉપદેશ આપવા ક્યાંય જતો પણ નથી. આપ સૌનો પ્રેમભાવ જોઈને અત્રે ખેંચાઈ આવ્યો છું.

"આપ સૌના આગ્રહને વશ થઈ બે શબ્દ કહીશ." એમાં સૌપ્રથમ જણાવું. 'યદ્ રોચતે તદ્ ગ્રાહ્યમ્ યન્ન રોચતે તદ્ ત્યાજ્યમ્' એટલે કે અનુકૂળ લાગે તે ગ્રહણ કરજો અને જે અનુકૂળ ન લાગે તે ત્યાગી દેજો. પણ 'સુખેનૈવ ભોક્તવ્યમ્' શાંતિથી કોઈ જાતના શોરબકોર વગર આરોગજો.

"બધે જ જ્યાં જાઉં છું ત્યાં બધા મને પૂછે છે, 'આ કલિકાળમાં સાધારણ માણસ માટે સુખ-શાંતિ માટેનું સરળ સાધન કયું ?' મેં મારો સંદેશ એક જ સૂત્રમાં આપી

દીધો છે કે, 'શ્વાસે શ્વાસે દત્તનામ સ્મરાત્મન્' એટલે, 'હે કલ્યાણકાંક્ષી જીવ, પ્રતિશ્વાસ દત્તનું-જેણે બધું જ આપ્યું છે તે ભગવાનનું નામસ્મરણ કર.''

પૂજ્યશ્રીએ આગળ કહ્યું :

''અનન્ત પારં કિલ ધર્મશાસ્ત્રં
સ્વલ્પં તથાયુર્બહવશ્ચ દોષા : ।
નૈકો મુનિર્યસ્ય મતં ન ભિન્નં
મહાજને યેન ગતઃ સ પન્થાઃ ॥

''શાસ્ત્રોનો પાર નથી. એ બધાં શાસ્ત્રો ક્યારે જાણવાના ? માણસનું આયુષ્ય ટૂંકું છે. કાળ ક્યારે કોળિયો કરશે તે કોઈ જાણતું નથી. વળી એ ટૂંકા આયુષ્યમાં વ્યાધિ, વ્યવસાય, કલહ, પ્રમાદ વગેરે અનેક દોષો તો રહેલા જ છે. તેમાંય વળી એક મુનિ યોગને પ્રાધાન્ય આપે છે તો બીજો કર્મને, વળી કોઈ ભક્તિનાં બણગાં ફૂંકે છે. એ બધી શબ્દોની ભુલભુલામણીમાં એક વાર જીવ પેઠો કે તેને બહાર નીકળવાનો રસ્તો જ ન મળે. એ ત્યાંનો ત્યાં જ શબ્દોની સાઠમારીમાં જ પૂરો થવાનો. એટલે બીજું બધું બાજુએ મૂકી સત્પુરુષો જે માર્ગે ગયા તે નામસ્મરણનો રાજમાર્ગ પકડી ચાલવા માંડવું. એ જ આજના યુગમાં શ્રેયસ્કર છે.

''માણસ માત્રને એક જ રોગ થયો છે અને તે ભવરોગ. ભવરોગ એટલે અશાંતિ, ક્લેશ, કલહ, અસમાધાન અને તેનો ઇલાજ ભગવન્નામસ્મરણ જ છે.

ગુરુનાનક કહે છે -

નાનક દુખિયા સબ સંસારા
જો સુખિયા સો નામ આધારા.

આપણાં શાસ્ત્રો પણ કહે છે -

હરેર્નામૈવ નામૈવ નામૈવ ભવતારણમ્ ।
કલૌ નાસ્ત્યેવ નાસ્ત્યેવ નાસ્ત્યેવ ગતિરન્યથા ॥

આ અટપટા કલિકાલમાં ભગવન્નામ જ તારક છે.

કબીર સાહેબ કહે છે :-

ભૂખે ભોજન પ્યાસે પાની નંગે બસ્તર દીજે
સાધો રામભજન કર લીજે.

ભૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, નાગાને વસ્ત્ર, માંદાને માવજત, અભણને જ્ઞાન વગેરે પરમાત્માએ જેને જે આપ્યું હોય તે પરાર્થે વાપરો. પ્રભુના નામનું સતત સ્મરણ કરવું એ જ અત્યારના જમાનામાં ઉન્નતિનો માર્ગ છે.

આદ્યગુરુ શંકરાચાર્ય કહે છે -

ગેયં ગીતાનામ સહસ્ત્રં ધ્યેયં શ્રીપતિરૂપમજસ્ત્રમ્ ।
નેય સજ્જન સંગે ચિત્તં દેયં દીનજનાય ચ વિત્તમ્
ભજ ગોવિંદમ્ ભજ ગોવિંદં ભજ ગોવિંદં મૂઢ મતે ॥

''પરમાત્માનાં અનંત નામોમાંથી કોઈ એક નામ લઈ તેનું ગાન કર, સ્મરણ

કર, સતત નામસ્મરણ સાથે પ્રભુના અખંડ ધ્યાનની જરૂર છે. તેથી પ્રભુનું ધ્યાન ધર, તારા ચિત્તને સજ્જન સંગે લઈ જા, એટલે કે સત્સંગ કર અને પ્રભુએ જે તને આપ્યું છે તે જરૂરિયાતવાળાને આપ.

''દાનવદૃષ્ટિ છોડી, પ્રાણીમાત્રમાં દેવદૃષ્ટિ રાખી પરમાત્મસ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરો. એના સર્જનમાં કોઈ ઊંચું નથી, કોઈ નીચું નથી. આ ભેદ માનવસર્જિત છે. ભગવન્નામસ્મરણના પથ્ય રૂપે 'પરસ્પર દેવો ભવ' સૂત્ર ખૂબ ઉપકારક છે. તમે બીજાનામાં દેવત્વ નીરખશો તો એ તમારામાં દેવત્વ જોશે અને બન્નેમાં દેવત્વ પ્રગટશે.

''નામસ્મરણ જીવને શિવ સુધી પહોંચાડવા માટેનો પુલ છે. ભવરોગનું અચૂક ઓસડ છે. દુખિયાનો વિસામો છે. સુખિયાના આનંદનું અધિષ્ઠાન છે. નિર્ધનનું ધન છે. રોગીનું સ્વાસ્થ્ય છે. અભણનો આશરો છે અને ભણેલાનું અહંભૂત ભગાડનાર છે.

''પ્રભુનાં અનંત નામોમાંથી કોઈ એક નામને પકડીને સ્મરણ કરો. અનંત નામોવાળો નામી એક છે. એ નામીને પકડો.

''વસ્તુ નામથી ના પલટાયે
અન્ય વદો અમૃત વિખ ન્હોયે
ઝઘડા વ્યર્થ તમામ, મૂકો ગોઝારો અભિમાન
રામ કહો કે શ્યામ કહો સઘળે એક જ એ ભગવાન.''

અંતે પૂજ્યશ્રીએ આફ્રિકન ભાષામાં આશિષ આપી.

ત્યાં હાજર રહેલી ભારતીય, આફ્રિકન અને યુરોપિયન મેદનીએ ક્યારેક જ જાણવા મળતો સદ્બોધ મેળવ્યો. અત્યંત શાંતિથી કોઈ પણ જાતના વિક્ષેપ વગર એકત્ર થયેલા લોકોએ અવધૂતને સાંભળ્યા. અહીં ભારતમાંથી અને બીજા દેશોમાંથી ઘણા ધર્મોપદેશકો આવતા હશે. તેમણે ઘણી બધી ધર્મની વાતો કરી હશે, ઉપદેશો આપ્યા હશે. પરંતુ અંતે કોઈ એક ધર્મનો પ્રચાર કરી પોતાનો કક્કો ખરો કરવા પોતાનો જ ધર્મ સાચો છે તે પ્રતિપાદન કરવા જાતજાતની દલીલો કરી હશે અને લોકો પાસેથી કાંઈક પણ મેળવવાની અપેક્ષા સેવી હશે. જ્યારે પૂજ્યશ્રીએ ન કોઈ ધર્મની વાત કરી, ન કોઈ કર્મની વાત કરી, ન કોઈ અર્થ (પૈસા)ની વાત કરી. તેમણે તો માત્ર મર્મની જ વાતો કરી.

નાથુભાઈ અકોટિયાને ત્યાં લુઆન્સીયા જવા માટે વિમાન દ્વારા ઝાંબિયા જવાનું હતું. વિમાન લગભગ ચાલીસ મિનિટ મોડું પહોંચ્યું. તેથી તે સમય દરમિયાન પૂજ્યશ્રીની આજુબાજુ ટોળું જામ્યું. કેટલાક યુરોપિયનો અને આફ્રિકનો દૂર રહીને પૂજ્યશ્રીને કુતૂહલ ભાવે નિહાળવા લાગ્યા અને તેમના વિષે વિવિધ પ્રશ્નો પૂછવા લાગ્યા.

દારેસલામ વિમાન બદલવાનું હતું. ત્યાં પણ લગભગ એકાદ કલાકના રોકાણમાં ઇમીગ્રેશન ઑફિસના માણસો અને આફ્રિકનો પૂજ્યશ્રીની આજુબાજુ વીંટળાઈ વળ્યા અને ભાતભાતની વાતો કરવા લાગ્યા.

ઝાંબિયાના એન્ડોલા ઍરપોર્ટ ઉપર કસ્ટમ કે ઇમીગ્રેશનની કોઈ જ પ્રકારની લપ થઈ નહીં. ઍરપોર્ટના યુરોપિયન વડાએ છેક વિમાન સુધી વ્હીલચેર લઈ જવા દીધી અને પૂજ્યશ્રીને તકલીફ ના પડે એટલા માટે પાછલે દરવાજેથી જવા દીધા. યુરોપિયન

ઑફિસરની ઇચ્છા પૂજ્યશ્રી વિમાનમાંથી ઊતરે કે તરત સ્વાગત પાર્ટી આપી પ્રેસ રિપોર્ટરોને બોલાવવાની હતી. પરંતુ પૂજ્યશ્રી પાસેના ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીની તબિયત સારી નથી એમ કહી એ વાત ટાળી દીધી.

એન્ડેલા ઍરપોર્ટથી સત્યનારાયણ મંદિરે પૂજ્યશ્રીને લઈ જવાયા. ત્યાં તેમનું ભારે ઉત્સાહથી ભજન, ધૂન વગેરેથી સ્વાગત થયું.

એન્ડેલાથી લુઆન્સીયા લગભગ બાવીસ માઈલ દૂર છે. પૂજ્યશ્રી લુઆન્સીયા આવ્યા. લુઆન્સીયાના યજમાન શ્રી નાથુભાઈ અકોટિયા હતા.

લુઆન્સીયા એક નાનકડું પણ સુંદર શહેર છે. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ મોમ્બાસાથી લગભગ સાત-આઠ માઈલ દૂર દરિયાકિનારે હતો. જગ્યા નાળિયેરીથી ભરચક હતી. શરૂઆતમાં પૂજ્યશ્રીને એકાંત મળતું પણ સમય જતાં લોકોની અવરજવર વધી ગઈ. ઘણાબધા લોકો પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવવા લાગ્યા.

નાથુભાઈ અકોટિયાને ત્યાં રોજ સેંકડો માણસો ભેગા થતા હતા અને પૂજ્યશ્રીની રચનાઓ ઉપર ગરબા ગવાતા હતા. બધાને જાણે ગૂજરાતના કોઈ નાનાસરખા ગામડામાં ભેગા મળ્યા હોય તેવું લાગતું હતું.

દત્તજયંતીનો ઉત્સવ લુઆન્સીયાના હિંદુ હૉલમાં યોજાયો. હિંદુ હૉલ એક થિયેટર જ છે. આ થિયેટરમાં ભારતીયો અવારનવાર ધાર્મિક ઉત્સવો ઉજવતા હોય છે. થિયેટરના સ્ટેજ ઉપર વાંસની ખપાટોને કાપીને કલામય રીતે ગોઠવીને સુંદર મંડપ બનાવ્યો હતો. તેમાં દત્ત ભગવાનની છબી પધરાવી હતી. જયંતીને આગલે દિવસે જ પૂજ્યશ્રીએ તેનું પૂજન કર્યું હતું. જયંતીના દિવસે સવારે પૂજ્યશ્રીના તૈલચિત્રનું અનાવરણ થયું.

પૂજ્યશ્રી મુકામ પર ગયા. ત્યાં ઝામ્બિયા ટાઇમ્સનો પ્રતિનિધિ આવ્યો હતો. પૂજ્યશ્રી પાસે કરેલી થોડી વાતોથી એ એટલો બધો પ્રભાવિત થઈ ગયો કે, 'Hindu high Priest'નો મનમાં ખ્યાલ લઈને આવેલો એ પ્રતિનિધિ 'Prophet-Saint'નો ખ્યાલ લઈને બહાર નીકળ્યો. બહાર નીકળી તેણે બીજા ભક્તોનો ઇન્ટરવ્યૂ લીધો. ઇન્ટરવ્યૂ દરમિયાન તેણે કહ્યું, ''અમારા ચર્ચના સર્વોચ્ચ પોપ કરતાં પણ ખૂબ ઊંચી પ્રતિભા પૂજ્યશ્રી ધરાવે છે.''

બીજે દિવસે ઝામ્બિયા ટાઇમ્સમાં બધું જ પ્રગટ થયું. એ જ પ્રમાણે વીક્લી, ટી.વી અને બીજા સમાચારપત્રોના પ્રતિનિધિઓ આવી ગયા. જયંતીના આગલા દિવસે ટી.વી. ઉપર ''ઝામ્બિયા એટ ૭'ના કાર્યક્રમમાં પ્રસારિત થયું.

જયંતીને દિવસે બપોર સુધીમાં આખો હૉલ ચિક્કાર થઈ ગયો. દત્ત ભગવાનના જન્મ સમયે તો અતિ પવિત્ર વાતાવરણ થઈ ગયું. ભારતીયો તો ઠીક પણ આફ્રિકનો પણ ખૂબ ધ્યાનથી ઉત્સવ નિહાળતા હતા અને માણતા હતા.

લુઆન્સીયાની અંધશાળાના વિદ્યાર્થીઓને પૂજ્યશ્રીએ ધાબળા વહેંચ્યા અને મિસિસ જેક્સન હેન્ડીકેપ ચિલ્ડ્રન ઇન્સ્ટિટ્યૂટને દસ ગીની આપી. સાંજે આરતી કરી ભગવાનને પાલખીમાં પધરાવી શહેરમાં શોત્રાયાત્રા ફેરવી. પૂજ્યશ્રી વ્હીલચેરમાં બેસી શોભાયાત્રામાં ફર્યા. આગળ એક સ્ટેશન વેગનમાં વાજાંપેટી, નરઘાં, મંજીરા વગેરે વાદ્યો લઈ મંડળી

બેઠી હતી. તેમાં ધૂન ચાલુ હતી. તેની પાછળ ધૂન સાથે નાચતાં-ગાતાં યુવાનો, તેની પાછળ ભગવાનની પાલખી, તેની પાછળ પૂજ્યશ્રી અને તેની પાછળ લોકો ચાલતા હતા. લગભગ દોઢેક હજાર માણસો હતા. ઘણાબધા ભક્તો ઘેરી દત્તભક્તિમાં તરબોળ થઈને ઊલટભેર નાચતા હતા. આફ્રિકાની પ્રજાને પણ આ ઉત્સવમાં અનેરો રસ પડ્યો. તે લોકો પણ ધૂનના તાલ સાથે નાચતા હતા. કેટલાક કાળાઓ ગાતા-ગાતા કૂદતા હતા. કેટલાક પાસે મંજીરા હતા તેઓ મંજીરા વગાડતા હતા. જ્યારે જેમની પાસે મંજીરા ન હતા તેઓ પગના બૂટ અગર ચંપલ કાઢી મંજીરાની જેમ વગાડતા હતા. તે લોકોને 'દિગંબરા' બોલતાં ના ફાવે એટલે 'ચિદંબરા' બોલતા હતા. એમ ગાતા ગાતા પોતાની મસ્તીમાં મશગૂલ હતા. અરે ! શોભાયાત્રાને રક્ષણ આપવા આવેલી પોલીસ પણ ક્યારેક પગનો ઠુમકો અને હાથનો લહેકો કરી લેતી. શોભાયાત્રા મુકામ પર આવી. ધૂન થોડા સમય માટે દ્રુત તાલે ચાલી. બધા લોકોના હૈયામાં પૂજ્યશ્રીએ અનેરું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું. બધાનાં હૈયાં આનંદરસથી તરબોળ થઈ ગયાં. મોડી રાત સુધી ભજન ચાલ્યું.

એક યુરોપિયન ગૃહસ્થ તો એવા અભિભૂત થઈ ગયા કે ક્યાંય સુધી પૂજ્યશ્રી પાસેથી ખસ્યા જ નહીં. વાત કરતાં કરતાં તેમની આંખોમાં ઝળઝળિયાં આવી જતાં. એક યુરોપિયન ગૃહસ્થ દર માસની છેલ્લી તારીખે તેમના ચર્ચમાં કોઈ પણ ધાર્મિક વિષય પર સંબોધન કરતા. આ વખતે તેઓ પૂજ્યશ્રી વિષે બોલવાના હતા.

એક દિવસ પૂજ્યશ્રી બેઠા હતા. તેમની આજુબાજુ ઘણાબધા ભક્તો બેઠા હતા. આ ભક્તોમાં એક ગોરો ગૃહસ્થ પણ બેઠો હતો. તે થોડો આગળ આવ્યો. પછી તેણે માથું નમાવ્યું અને બોલ્યો, ''મારા માથા પર હાથ ફેરવો.'' પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા અને બોલ્યા, ''અરે ભાઈ, હું તો કોઈને માથે કે બરડે હાથ ફેરવતો નથી. મને એ પસંદ નથી.''

આમ છતાં પેલો ગોરો દબાણ કરવા લાગ્યો. એટલે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ''ભાઈ, મને બાળકો ખૂબ ગમે છે. છતાં હું તેમને માથે હાથ ફેરવતો નથી. માથે હાથ ફેરવવાનો કે બરડે ધબ્બો મારવાનો કોઈ શિરસ્તો પડી જાય તે મને પસંદ નથી.''

એટલે પેલા ગોરાએ ખિસ્સામાંથી રૂમાલ કાઢ્યો પછી તે પૂજ્યશ્રી સમક્ષ પાથર્યો. પછી બોલ્યો, ''તો આપ આ રૂમાલ પર હાથ ફેરવો.''

પૂજ્યશ્રીએ હસતાં હસતાં રૂમાલ પર હાથ ફેરવ્યો. ત્યારબાદ એ ગોરા ગૃહસ્થે એ રૂમાલ પોતાને માથે ફેરવ્યો અને ત્યાર પછી પોતાનાં બન્ને બાળકોને માથે ફેરવ્યો. પછી પૂજ્યશ્રીને ભારતીય પદ્ધતિથી પ્રણામ કર્યા.

એક આફ્રિકને પૂજ્યશ્રીને સો એકર જમીન આફ્રિકામાં આપવાનું કહી તેની ઉપર મોટો આશ્રમ બાંધવા જણાવ્યું. પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ જ નમ્રતાથી ના પાડી.

એક ભક્તે કહ્યું, ''બાપજી, આપ એક મોટું સાધુ-સંમેલન ભરો. તેનો સંપૂર્ણ ખર્ચ હું આપીશ.''

પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ''ભાઈ, મારે કોઈ સંમેલન ભરવા નથી. મને એવા કોઈ

જાહેર કાર્યક્રમમાં રસ નથી.''

એક વખત બે યુરોપિયન સ્ત્રીઓ આવી. તેઓ ખૂબ પ્રભાવિત થઈ ગઈ હતી. તેમાંની એક સ્ત્રીનો પતિ થોડા સમય પહેલાં હૃદયરોગના હુમલામાં મૃત્યુ પામ્યો હતો. તેને પૂજ્યશ્રીના સહવાસથી ખૂબ શાંતિ અને સમાધાન પ્રાપ્ત થયાં.

એક આફ્રિકન બહેન થોડા સમય પછી ભારત જનાર હતી. તેને ભારતમાં જતાં આંતરિક રીતે ડર લાગતો હતો. તેણે આ વાત ભાલચંદ્રભાઈને કરી. ભાલચંદ્રભાઈએ તેને પૂજ્યશ્રીનો ફોટો અને નારેશ્વરનું સરનામું આપ્યું. ત્યાર બાદ તે પૂજ્યશ્રીને દર્શને ગઈ અને બોલી, ''હું ભારત એકલી જવાની છું. મને ખૂબ ડર લાગે છે.''

પૂજ્યશ્રીએ ખૂબ લાગણીસભર શબ્દોમાં કહ્યું, ''તું એકલી નથી. ભગવાન તારી સાથે છે. ભગવાનને તેં જોયા નથી. એટલે તને વિશ્વાસ ન હોય. પણ તેં મને તો જોયો છે ને? હું તારી સાથે જ છું.''

આ શબ્દોની અસર બાઈ પર ખૂબ સારી થઈ. તેનામાં ખૂબ હિંમત આવી ગઈ.

રોજ સવારે અને સાંજે ભજન-ધૂનથી વાતાવરણ પવિત્ર થઈ જતું હતું.

ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રી લુઆન્સીયાથી એકવીસ માઈલ દૂર આવેલા કીટવે પધાર્યા. અહીં નાથુભાઈના નાના ભાઈને ત્યાં મુકામ રાખ્યો. ઝામ્બિયા તાંબાની ખાણોને કારણે ખૂબ સમૃદ્ધ છે. આ તાંબાની ખાણોની ઑફિસો કીટવેમાં આવેલી છે. તેથી કીટવે ઝામ્બિયાનું પ્રથમ નંબરનું શહેર છે. કીટવે ખૂબ વૈભવશાળી, રળિયામણું અને સુંદર શહેર છે.

ઝામ્બિયા ખાતે પૂજ્યશ્રીએ બાળકોના એક કાર્યક્રમમાં હાજરી આપી. તેમાં તેમણે આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું,

''પ્રભુના પયગંબરો !

તમને જોઈને મને ખૂબ આનંદ થયો. હું ઘણીવાર કહું છું કે, પહેલાંના જમાનામાં જેમ ભગવાન કહેતા કે 'માગ માગ માગે તે આપું', તો હું કહું છું કે, 'હે ભગવાન, મને બાળક બનાવી દો.'

બાલ્યાવસ્થા એ પ્રભુની મોટામાં મોટી બક્ષિસ છે અને એ જ જીવનનો પાયો નાખવાનો અમૂલ્ય સમય છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે,

'પ્રથમે નાર્જિતા વિદ્યા દ્વિતીયે નાર્જિતં ધનમ્ ।
તૃતીયે ન તપસ્તપ્તં ચતુર્થે કિં કરિષ્યતિ ॥

''જિંદગીના પહેલા ગાળામાં એટલે કે બાલ્યાવસ્થામાં જેણે વિદ્યા, સુસંસ્કારો પ્રાપ્ત નથી કર્યા, જિંદગીના બીજા ગાળામાં એટલે કે જુવાનીમાં જેણે અર્થોપાર્જન કર્યું નથી અને જેણે પોતાની જિંદગીના ત્રીજા ગાળામાં એટલે પ્રૌઢાવસ્થામાં તપ નથી કર્યું તે માણસ તેના જીવનના છેલ્લા ગાળામાં એટલે કે ઘડપણમાં શું કરી શકવાનો છે? બાલ્યાવસ્થા જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટેનો સુવર્ણકાળ છે. આ સમયનો સદ્‌ઉપયોગ કરી જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરી લેવી.

''ભગવાન જો તમને અનુકૂળ હોય તો આખા જગતનો વૈભવ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. તેથી પરમાત્માને રીઝવવા માટે પ્રાર્થના એક અતિ ઉત્તમ અને સુલભ ઉપાય છે અને ભગવાન સાથે જો એકત્વ આવી જાય તો કોઈ પણ વસ્તુ અપ્રાપ્ય નથી. પ્રાર્થનામાં પ્રચંડ તાકાત છે. પ્રાર્થના કરી રહ્યા પછી બે-ત્રણ મિનિટ આંખો મીંચીને ધ્યાનમાં સ્થિર બેસો. આ દરમિયાન મનમાં કોઈ વિચાર ન કરો. શરૂઆતમાં વિચારો આવશે, પરંતુ સમય જતાં ઉત્સાહ વધતો જશે.''

પૂજ્યશ્રી આફ્રિકામાં લગભગ પાંચ મહિના રહ્યા. આ દરમિયાન તેઓ યુગાન્ડા, કેન્યા, ઝામ્બિયા, રોડેશિયા વગેરે સ્થળોએ ફર્યા. તેમણે ત્યાંની પ્રજાને ભક્તિભાવથી ભીંજવી દીધી. પૂજ્યશ્રીએ ઠેકઠેકાણે છૂટ્ટે હાથે દાન કર્યું, તે જોઈને ત્યાંની ભારતીય, આફ્રિકન અને યુરોપિયન પ્રજાને અત્યંત આશ્ચર્ય થયું. કારણ કે અત્યાર સુધી આવેલા બધા જ સંતો પોતાના ધર્મનો પ્રચાર કરી લોકો પાસેથી પૈસા ઉઘરાવી જતા હતા. જ્યારે આ સંત તો એવા હતા, જેમણે કોઈનું કશુંય લીધું નહીં ને માત્ર લોકોને આપ્યું, લૂંટાવ્યું અને વહેંચ્યું. એ દૃષ્ટિએ આવા દાનવીર સંત આફ્રિકામાં પહેલી વાર આવ્યા હતા.

પાંચ માસ સુધી આફ્રિકાને દત્તભક્તિમાં આકંઠ ડુબાડીને પૂજ્યશ્રી ભારત આવી ગયા. તેઓ મુંબઈ ઊતર્યા. મુંબઈના ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીના સ્વાગત માટે ભવ્ય કાર્યક્રમ બનાવ્યો હતો. આ વાતની જાણ પૂજ્યશ્રીને થઈ ગઈ. તેથી તેઓ ત્યાંથી સીધા વલસાડ બાલકૃષ્ણભાઈને ત્યાં પહોંચી ગયા. જેમ જેમ લોકોને પૂજ્યશ્રીના પધારવાની જાણ થતી ગઈ તેમ હજારો લોકો તેમનાં દર્શને આવવા લાગ્યા.

વલસાડ આવીને પૂજ્યશ્રીએ ધરમપુરના સંગીત સમ્રાટ દોસ્ત મહંમદને ખબર મોકલી. સમાચાર મળતાંની સાથે દોસ્ત મહંમદ વલસાડ આવી ગયા. દોસ્ત મહંમદે પૂજ્યશ્રીને શાસ્ત્રીય રાગમાં અતિ સુંદર ભજનો સંભળાવવાં માંડ્યાં.

એક દિવસ દોસ્ત મહંમદે પૂજ્યશ્રીને વિનંતી કરી, ''બાપજી, એક વખત ધરમપુર આવી મારું આંગણું પાવન કરો.''

પૂજ્યશ્રીએ તત્કાળ પ્રત્યુત્તર આપ્યો, ''શિવરાત્રી કરી તેના બીજા દિવસે સવારે ધરમપુરમાં તમારે ત્યાં આવીશ.''

પૂજ્યશ્રીએ સં.૨૦૨૪ની મહાશિવરાત્રી વલસાડ કરી. બીજે દિવસે સવારે ૮.૩૦ વાગે તેઓ ધરમપુર પહોંચી ગયા. દોસ્ત મહંમદખાન સાહેબે ખૂબ સુંદર સ્વાગત કર્યું. પૂજ્યશ્રી આ મુસ્લિમ બિરાદરની વ્યવસ્થા જોઈને ખુશ થયા. પૂજ્યશ્રીની બેસવાની વ્યવસ્થા અંદરના ખંડમાં કરી હતી. થોડી વાર પછી પૂજ્યશ્રીએ ખાનસાહેબને બોલાવ્યા અને પાસે બેસાડી કહ્યું, ''ખાન, પાદુકાપૂજન તારે કરવાનું છે.''

આજુબાજુ બેઠેલા ભક્તોને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું અને એકબીજાની સામે જોવા લાગ્યા. તેમને તેમના કાન પર વિશ્વાસ આવતો ન હતો. પરંતુ બીજી જ પળે ખાનસાહેબ પૂજ્યશ્રીના ચરણોમાં શુદ્ધ હિંદુ પદ્ધતિથી નમી પડ્યા. ત્યારે એ સાંભળનારાઓને થયું કે તેમના કાને સાચું સાંભળ્યું છે. કોઈને આ ગમે કે ના ગમે તેનો સવાલ જ ન હતો. કારણ કે આ તો પૂજ્યશ્રીની મરજી હતી. તેઓ કાંઈ પણ કરવા માટે મુક્ત

હતા. તેઓ ધર્માધર્માતીત હતા. તેજસ્વી પુરુષ જે કહે તે જ ધર્મ છે. તેને ક્યારેય દોષ લાગતો નથી. પૂજ્યશ્રીએ ગુરુલીલામૃતમાં કહ્યું છે :-

ઈશ્વર ફાવે તે કરે ધર્મવ્યતિક્રમ જાણ
તેજસ્વીને ના નડે દોષ અગ્નિવત્ માન. ૯/૧૨૦
મરે મૂઢ અનુકરણથી વિણ સામર્થ્યે એમ
વર્તે મોહે જો કદિ, વિણ ઐશ્વર્યે તેમ. ૯/૧૨૧

ઐશ્વર્યવાન સંતો પોતાને જે ઠીક લાગે તે કરી શકે છે. તેઓ ક્યારેક ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરતા લાગે તોપણ તેમને દોષ લાગતો નથી.

પૂજ્યશ્રીએ કરુણાશંકર શાસ્ત્રીને બોલાવ્યા અને કહ્યું, "ગોરદેવ, ખાનસાહેબ જન્મે મુસલમાન છે, પરંતુ તેમને બ્રાહ્મણ સમજીને પૂજન કરાવજો."

કરુણાશંકરે ખૂબ ઉત્સાહથી ખાનસાહેબ પાસે વિધિવત્ પાદુકાપૂજન કરાવ્યું.

બપોરે પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા કરી. ત્યાર બાદ થોડી વારે ખાનસાહેબ પૂજ્યશ્રી પાસે આવ્યા અને પોતાની મહેચ્છા પ્રગટ કરતાં બોલ્યા, "બાપજી, મારે સંતાન નથી. મારી પાસે ચાર એકર જમીન છે. મારે એ જમીન ધાર્મિક કાર્ય માટે આપી દેવી છે."

પૂજ્યશ્રી ઘડીક વિચારમાં પડી ગયા. પછી બોલ્યા, "ખાન, તમારાં પત્નીને પૂછ્યું છે ?"

ખાનસાહેબે નકારમાં માથું હલાવ્યું અને ત્યાંથી ઊભા થઈ ગયા. પરંતુ બે-પાંચ મિનિટમાં પાછા આવી બે એકર જમીન તેમણે ધર્માદા આપી દીધી. તે જગ્યાનું નામ 'રંગપ્રભાત' રાખ્યું. પૂજ્યશ્રી માત્ર આઠેક કલાક ધરમપુરમાં રહ્યા. પછી તેમણે વિદાય લીધી.

વલસાડની આજુબાજુનાં અને દૂરનાં ગામડાંવાળા ઘણા ભક્તો પૂજ્યશ્રીને પોતાને ત્યાં પધારવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. તેના પ્રતિભાવરૂપે પૂજ્યશ્રીએ બધાને સંતોષ આપવા માંડ્યો.

એક દિવસ મોરિયાણાના ઠાકોરને ત્યાં તેમનો મુકામ હતો. વાતવાતમાં ઠાકોરે પૂજ્યશ્રીને પ્રાર્થના કરી, "બાપજી, આપની કૃપાથી બધું ખૂબ સારું છે. કેળાં, ચીકુ ખૂબ સારાં થાય છે. પરંતુ કૂવો બનાવ્યો છે તેમાં પાણી ટકતું નથી. માંડ ચારેક કલાક મોટર ચાલે પછી પાણી હોતું નથી."

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી કૂવા ઉપર ગયા. કૂવામાં દૃષ્ટિ કરીને વરુણદેવનું આવાહ્ન કર્યું. બસ ત્યારથી કૂવામાં પાણી ખૂટતું જ નથી.

તા.૧-૩-'૬૮ના રોજ પૂજ્યશ્રી બીલીમોરા પધાર્યા. સ્ટેશનથી બગીમાં બેસી ઉદ્યોગપતિ ડાહ્યાભાઈ સી. મિસ્ત્રીની દેસરા ખાતેની અવધૂતવાડીમાં પધાર્યા.

બીજે દિવસે સાંજે બગીમાં બેસી ગણદેવી ગયા. ગણદેવીમાં નદીકિનારા ઉપર રહેતા છગનભાઈ ગંજીવાળા પૂજ્યશ્રીના યજમાન હતા. છગનભાઈના બંગલાના વિશાળ કંપાઉન્ડમાં શતચંડી યજ્ઞ ચાલુ હતો. અંદરથી મંત્રોનો પવિત્ર ઘોષ આકાશને ભરી દેતો હતો.

અહીંથી શોભાયાત્રા નીકળી અને નીલકંઠ મહાદેવ સુધી ગઈ. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ નીલકંઠ મહાદેવમાં રાખ્યો હતો. ત્યાં પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે હજારો લોકો ઊમટ્યા હતા.

સવારમાં બાબુભાઈ એમના ભજનમંડળ સાથે આવ્યા અને ભજન ચાલુ કર્યું. તેઓ અજબની છટાથી પૂજ્યશ્રી સમક્ષ નાચતા હતા અને સાથે સાથે ભજન ગવડાવતા હતા.

અને વળી "નાથ જેવો નિભાવ્યો, નિભાવી લેજો"નું ભજન તો એટલું બધું હૃદયસ્પર્શી હતું કે બધાની આંખમાંથી આંસુ વહેવાં માંડ્યાં. એવું જ ભજન 'તારાં ચરણોને આંસુથી ધોવા દેજે' હૃદયસ્પર્શી હતું. ત્યારબાદ 'આનંદ વાજાં વાગે…" વાળી આરતીથી પૂજ્યશ્રીની આરતી ઉતારી.

એક વખત સત્યાગ્રહની વાત નીકળતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "આજના સત્યાગ્રહમાં ભૂખ હડતાલની પદ્ધતિ બિલકુલ યોગ્ય નથી. ગાડીનાં ભાડાં, પોસ્ટલ ભાડાં વધ્યાં છે તેનો વિરોધ કરવા એક દિવસ એક પણ વ્યક્તિ કાગળ ના લખે કે ગાડીમાં ન બેસે તો સરકાર ચમકી જાય અને એના પડઘા આખી દુનિયામાં પડે અને સરકારે નમતું જોખવું જ પડે."

વધુમાં આગળ ઉમેરતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "કૉંગ્રેસી ઉપવાસમાં મને શ્રદ્ધા નથી. બધા ભેગા થઈને વિરોધનો તાર મોકલે એવા ડોશીશાસ્ત્ર જેવી ચળવળમાં હું માનતો નથી."

એક વખત મન અને વચનની એકતાની વાત કરતાં પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "હું મારા ગુરુમહારાજ આગળ જે ન બોલું તે જાહેરમાં કદી ન બોલું. હું ગુરુમહારાજ આગળ અસત્ય બોલું તો જ જાહેરમાં અસત્ય બોલું."

અહીં પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે ઘણા સાધુ-સંતો આવ્યા. આખો દિવસ દર્શનસત્ર ચાલ્યું. મુંબઈ, અમદાવાદ, વડોદરા જેવાં દૂરનાં સ્થળોએથી પણ ભક્તો દર્શન માટે આવ્યા હતા.

તા.૪-૩-'૬૮ના રોજ પૂજ્યશ્રી નવસારી પધારવાના હતા. પૂજ્યશ્રી નવસારી તરફ વિદાય થયા. તેમણે નવસારી અને આજુબાજુનાં ગામોના ભક્તોને સંતોષ આપ્યો.

પૂ.માજીની પુણ્યતિથિ નજીક આવતી હતી. પૂ.માજીની સ્મૃતિ માટે માતૃસ્મૃતિ શૈલનો શિલાન્યાસ કરવાનો હતો. તેથી પૂજ્યશ્રી જુદાં જુદાં ગામોએ ભક્તોને સંતોષ આપતા આપતા નારેશ્વર તરફ સરકતા હતા. આમ ધીમે ધીમે તેઓ નારેશ્વરના સામા કિનારાના પ્રદેશમાં ઉચ્છવ થઈને અછાલિયા શ્રીરાવને ત્યાં પધાર્યા.

નારેશ્વરમાં ખબર પડી કે પૂજ્યશ્રી અછાલિયા પધાર્યા છે એટલે બધાને ખાતરી થઈ ગઈ કે પૂજ્યશ્રી હવે નારેશ્વર પધારશે. પૂ.માજીના દેહોત્સર્ગ પછી પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વર છોડ્યું હતું. તેઓ ઘણા મહિના પછી નારેશ્વરમાં પધારવાના હતા. આ કારણે નારેશ્વરના અંતેવાસી ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીનું અપ્રતિમ સ્વાગત કરવાનું નક્કી કર્યું. તેમણે નારેશ્વરને રંગબેરંગી તોરણો, આસોપાલવનાં તોરણો, કલાત્મક કમાનોથી શણગારી દીધું. જ્યાં ત્યાં વૃક્ષો પર ઝબકતા વીજળીના ગોળાઓ લગાવી દીધા. ગુફાથી રેવા સુધીનો માર્ગ ખૂબ સુંદર રીતે શણગારી દીધો.

પૂજ્યશ્રીને અછાલિયામાં સમાચાર મળ્યા કે પોતાના સ્વાગત માટે નારેશ્વરમાં તૈયારીઓ થાય છે. તેમને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમને થયું કે મારા જ ઘરમાં મારું સ્વાગત કેવી રીતે થાય ? એ વાત જ બેહૂદી છે. વળી પૂજ્યશ્રી સ્વાગત-હાર-તોરા પ્રશસ્તિ વગેરેથી કંટાળી ગયા હતા. તેમને આ બાહ્યોપચારો ગમતા જ ન હતા. છતાં ભક્તોના સંતોષ માટે સહન કરી લેતા. આમ છતાં જ્યારે અતિરેક થાય ત્યારે તેઓ ભક્તોને ટકોરતા. પૂજ્યશ્રીએ મનથી નક્કી કરી નાખ્યું કે આ સ્વાગતનો સ્વીકાર ક્યારેય ન થાય.

પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વર જવાના જાહેર કરેલા દિવસને બે-ત્રણ દિવસ બાકી હતા તે સમયે એક રાત્રે તેઓ ડમણિયામાં બેસી વેળુગામ પહોંચી ગયા. વેળુગામથી નર્મદા પાર કરી પાછલે રસ્તે નારેશ્વર પહોંચી ગયા. ખૂબ ચુપકીદીથી નર્મદાનો ઢાળ ચઢી ગયા અને સ્થાનમાં જઈને શાંતિનિકુંજને ઓટલે બેસી ગયા. પૂજ્યશ્રીના આગમનનો અણસાર પણ કોઈને ન આવ્યો.

સવાર પડી. બધા આશ્રમવાસીઓ પોતપોતાની ફરજ બજવણીમાં મગ્ન થઈ ગયા. એક સેવક ઝાડુ લઈને શાંતિનિકુંજ સાફ કરવા આવ્યો. તે જેવો ઓટલે ચઢ્યો કે તરત જ તેણે પૂજ્યશ્રીને ભીંતને અઢેલીને આંખો મીંચીને બેઠેલા જોયા. પહેલાં તો એ સેવક ચમકી ગયો. તેને ગભરાટ થયો. તેને શું કરવું તેની સૂઝ ના પડી. પૂજ્યશ્રીને બોલાવવા કે બીજા ભક્તોને બોલાવવા તેની સમજ ના પડી. થોડી પળો તે બાઘાની માફક ઊભો રહ્યો. પછી એકદમ બહારની બાજુએ દોડ્યો અને બોલવા લાગ્યો, “બાપજી...બાપજી...” તેને મોદીકાકા સામે જ મળ્યા. તેઓ બોલ્યા, “અલ્યા, કેમ બૂમો મારે છે ? ગભરાયેલો કેમ દેખાય છે ?”

“અરે, કાકા ! બાપજી...બાપજી...ઓટલે બેઠા છે.”

મોદીકાકા આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા. તેઓ સીધા શાંતિનિકુંજમાં દોડ્યા. પૂજ્યશ્રી ઓટલા ઉપર બેઠા હતા. કાકા ઝડપથી ઓટલો ચઢી ગયા અને પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરીને તેમની સામે બેસી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ કાકાની સામે ઠપકા ભરેલી નજરે જોયું. પછી બોલ્યા, “મોદી, ઘરનાનાં સ્વાગત હોય ? આ વાત તમને પણ સમજાવવી પડે ?”

મોદીકાકા કશું બોલી શક્યા નહીં. માત્ર ક્ષમા માગતી નજર પૂજ્યશ્રી તરફ કરી અને પ્રણામ કર્યા. પૂજ્યશ્રીએ પુનઃ નયન બીડ્યાં અને અંદર ઊતરી ગયા. બે-પાંચ પળ પછી ચક્ષુ ખોલ્યાં અને બોલ્યા, “બંધ કરો આ સ્વાગતનાં નાટકો, બિનજરૂરી ખર્ચાઓ અને મૂર્ખ જેવો વર્તાવ.”

એટલી વારમાં તો આખા સ્થાનના ભક્તો ભેગા થઈ ગયા. બધા જ અધોવદન રાખી ક્ષમા યાચતા ઊભા હતા. વળી પાછા પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, “છોડી નાખો આ કમાનો, તોડી નાખો તોરણો, ફોડી નાખો લાઇટના ગોળાઓ...જાવ...”

અને બીજી જ પળે ભક્તો બધું યંત્રવત્ છોડવા મંડી પડ્યા.

પૂ.માજીનો સ્મૃતિશૈલનો શિલાન્યાસવિધિનો દિવસ નજીક આવતો હતો. આજુબાજુનાં ગામોમાંથી ભક્તો ધીમે ધીમે આવવા લાગ્યા હતા અને બધા પોતાને અનુકૂળ લાગે તેવી સેવાઓ કરતા હતા. સાથે સાથે ધૂન-ભજન પણ ચાલુ જ હતું. શૈલની ડિઝાઈન

આર્કિટેક્ટર શ્રી સરસ્વતીચંદ્ર ત્રિપાઠીએ આપી હતી અને શૈલની પ્રતિકૃતિ કાગળ પર તૈયાર કરવા મુંબઈના પ્રખ્યાત કલાકાર પાટકરે સેવા આપી હતી.

માતૃશૈલ શિલાન્યાસવિધિના બે-ત્રણ દિવસ જ બાકી હતા. પૂ.માજીના જ્યાં અગ્નિસંસ્કાર કરેલા ત્યાં બારેક ફૂટનો ઊંડો ખાડો શૈલના પાયા માટે તૈયાર થઈ ગયો હતો.

ઉત્સવના આગલા દિવસે બધી જ તૈયારીઓ થઈ ગઈ. અવધૂત દરબારના વિદ્વાન બ્રાહ્મણો પણ પધાર્યા. શિલાન્યાસના ખાડા નજીક પૂજ્યશ્રી માટે ઘાસની કુટિર બનાવી હતી. એ કુટિરને ભક્ત કલાકારો છેલ્લો ઓપ આપતા હતા. મોડી રાત્રે ભક્તો પોતપોતાના શયનકક્ષમાં ગયા.

પૂ.માજીના સ્મૃતિશૈલના શિલાન્યાસ વિધિ સં.૨૦૨૪ના વૈશાખ સુદ પાંચમ ને તા.૨-૫-’૬૮ એટલે કે પૂ. આદ્યશંકરાચાર્યની જન્મજયંતીને શુભ દિવસે નિર્ધારી હતી. એ શુભ દિવસ આવતી કાલનો હતો.

શિલાન્યાસના દિવસે પરોઢના ત્રીજા પ્રહરથી જ સ્થાનમાં હલચલ ચાલુ થઈ ગઈ. બધા ભક્તો પ્રાતઃકર્મ પતાવી નદીએ સ્નાન કરવા ગયા. ટમટમતા તારલિયાથી મઢી દીધેલા આભ નીચે અને પૂર્ણપણે પાંગરી ઊઠેલી પ્રકૃતિના સાન્નિધ્યમાં ભક્તો પોતપોતાની પ્રવૃત્તિઓ વિકસાવી રહ્યા હતા. સ્નાનાદિથી પરવારી કેટલાક બોધી વૃક્ષ નીચે જાપ કરવા બેઠા. કેટલાકે પારાયણ મંદિરે પ્રાતઃ ભજન કરવા માંડ્યું. કેટલાક શંકરદાદાના મંદિરે ગયા તો વળી કેટલાક ગુફાની પરિક્રમા કરવા લાગ્યા. કેટલાક લોભી વૃત્તિના ભક્તો અવધૂતનાં દર્શનની તાલાવેલીમાં શાંતિનિકુંજ તરફ ધસી ગયા.

પૂજ્યશ્રીના આગમનથી સમગ્ર સ્થાન પુલકિત થઈ ગયું હતું. લગભગ સાડાચાર-પાંચના સુમારે બ્રાહ્મણો શાંતિનિકુંજ આગળ હાજર થઈ ગયા. શાંતિનિકુંજથી શિલાન્યાસના સ્થાન સુધીના રસ્તે વચ્ચે જવાની જગ્યા રાખીને બન્ને બાજુ ભક્તો પૂજ્યશ્રીના આગમનની પ્રતીક્ષા કરતા ઊભા હતા. સાથે સાથે પ્રાર્થના ગાતા હતા. પ્રાર્થનાની સમાપ્તિ પછી બ્રાહ્મણોએ વેદઘોષ કર્યો અને પૂજ્યશ્રી બહાર પધાર્યા. ત્યાર બાદ બ્રાહ્મણોએ પૂજન-અર્ચન કર્યું.

પૂજ્યશ્રી શિલાન્યાસવિધિ માટે જવા નીકળ્યા. પૂજ્યશ્રીની પાછળ બ્રહ્મવૃંદ વેદમંત્રો ઉચ્ચારતા ઉચ્ચારતા શિસ્તબદ્ધ રીતે ચાલતા હતા.

સૂર્યનારાયણ આ વિધિ નીરખવા માટે ઉતાવળા ઉતાવળા ક્ષિતિજથી ઉપર આવવા લાગ્યા અને સાથેસાથે તેમનાં સુકોમળ કિરણોથી પ્રકૃતિને તામ્રવર્ણે રંગવા લાગ્યાં. જયઘોષ ચાલુ જ હતો. કેટલાક પૂજ્યશ્રી પર પુષ્પો વધાવતા હતા. પૂજ્યશ્રી સીધા શિવાલયમાં ગયા. આજે આદ્ય શંકરાચાર્યની જન્મજયંતી હતી. આદ્યશંકરાચાર્યે પણ માતૃભક્તિને મહત્ત્વ આપી પોતાના સંન્યાસધર્મને જડતાપૂર્વક વળગી ન રહેતાં અપવાદરૂપ ફરજ બજાવી હતી.

વેદમંત્રોના ઘોષ વચ્ચે પૂજ્યશ્રી શિવાલય પહોંચ્યા. પૂજ્યશ્રીએ મહાદેવની ખૂબ ભક્તિભાવપૂર્વક પૂજા કરી. પછી અભિષેક કર્યો. ત્યાર બાદ તેઓ શિલાન્યાસને સ્થાને તૈયાર કરેલી કુટિરમાં પધાર્યા. ભક્તો ખાડાની ચારેકોર ઊભા રહીને ધૂન ગાતા હતા.

ગણેશપૂજન થયું. ત્યાર બાદ આચાર્યે પૂજ્યશ્રીને વિધિ કરવા ખાડામાં પધારવા વિનંતી કરી. ખાડાની એક બાજુએ કરેલ વ્યવસ્થિત ઢોળાવ પરથી પૂજ્યશ્રી બ્રાહ્મણો સાથે ખાડામાં ઊતર્યા અને ત્યાં પાથરેલા આસન પર બિરાજ્યા. આકાશ જયઘોષોથી ગાજી ઊઠ્યું. બ્રાહ્મણોએ વેદમંત્ર ઘોષ ચાલુ કર્યો. શૈલના પાયાના એ ખાડામાં ચાર દિશાઓના ચાર અને ચાર ખૂણાઓના ચાર એમ આઠ નાના નાના ૧' X ૨'ના માપના ખાડા કર્યા હતા. આ આઠે ખાડાઓમાં આઠ શિલાઓનું સ્થાપન કરવાનું હતું. એ આઠે શિલામાં જે-તે દિશાના અધિપતિ, તેમનાં અસ્ત્ર-શસ્ત્રો તથા તેમને પરિવારનું આરોપણ કરી શિલાન્યાસ કર્યો. પૂજ્યશ્રીએ મધ્યમાં બ્રહ્મશિલાન્યાસ કર્યો. બ્રહ્મશિલાની મધ્યમાં સમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ માટે શ્રીયંત્ર, પૂજ્યશ્રીના પોતાના અક્ષરવાળા એક તાંબાના પતરામાં 'પરસ્પર દેવો ભવ' એમ કોતરીને તૈયાર કરેલું યંત્ર અને ત્રીજું પૂ.માજીનું રક્ષાયંત્ર મૂક્યું. પૂજ્યશ્રીએ આ ત્રણે યંત્રોને ત્યાં જ અભિમંત્રિત કર્યા. આ સંપૂર્ણ વિધિ સ્થાપના સર્વધર્મ કર્મના આચાર્ય શ્રી શિવપ્રસાદ જોષીએ કરાવી. વધારામાં ત્રણે યંત્રની પ્રતિષ્ઠા ઉપર વિશ્વકલ્યાણની ભાવનાનું સ્થાપન કર્યું. વચ્ચે વચ્ચે ભક્તો જયઘોષથી ગગન ગજાવતા હતા.

વિધિપૂર્વક વિધિ પતાવીને પૂજ્યશ્રી ઉપર આવી કુટિરમાં બિરાજ્યા અને સૌને યોગ્યતાનુસાર વસ્ત્ર-દક્ષિણા આપ્યાં. આ સાથે જ દર્શનસત્ર ચાલુ થઈ ગયું. બધાને એમ થતું કે પૂજ્યશ્રીની એકાદી નજર તેમને સ્પર્શી જાય તો જીવન ન્યાલ થઈ જાય. આ માટે દરેક પોતપોતાની રીતે પૂજ્યશ્રીની દૃષ્ટિએ ચઢવા પ્રયત્ન કરતા હતા. બધા પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી પાદુકા ઉપર હાર ચઢાવતા હતા. સ્વયંસેવકો પોતાની સેવામાં વધુ સજાગ હોવાથી કોઈથી પૂજ્યશ્રી સમક્ષ વધુ સમય ઊભા રહી શકાતું ન હતું.

શૈલના ચણતરમાં ઉપયોગમાં લેવાતા પાણી માટે એક મોટો હોજ બનાવ્યો હતો. તેમાં પાણી ભરવા માટે પૂજ્યશ્રી જાતે કાવડ લઈને નર્મદા તરફ ગયા. ભક્તો તેમની પાછળ ઘડા લઈને ધૂન ગાતાં ગાતાં ગયા. બ્રાહ્મદૃષ્ટિએ પૂજ્યશ્રી કાવડ ભરીને પાણી નર્મદાજીમાંથી લઈ આવતા હતા. ભક્તોની દૃષ્ટિએ તેઓ આચારથી આચરણનો આદેશ આપતા હતા. જ્યારે પૂજ્યશ્રીની આંતરદૃષ્ટિએ તેઓ પરમ પાવનકારી મા રેવાનાં જળ ભરી લાવી તેનાથી ભક્તોનાં પાપ ધોતા હતા.

મા રેવાનો ખોળો ખૂંદતાં તેનાં બાળકો આનંદોલ્લાસથી ધૂન-ભજન ગાતાં ગાતાં ઘડે ઘડે પાણી લાવવા લાગ્યાં અને થોડી વારમાં તો હોજ સંપૂર્ણપણે છલકાઈ ગયો. દરેકના મુખકમળ પર સેવા કર્યાનો સંતોષ ઊપસી આવ્યો.

વલસાડના પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત શ્રી દામજીભાઈ શૈલ બાંધવાના હતા. વ્યવસ્થિત કામ થાય તે માટે દામજીભાઈએ સૌરાષ્ટ્રથી કારીગરો બોલાવ્યા હતા.

મુંબઈના કલાકાર પાટનકરે દોરેલી હુબહુ પ્રતિકૃતિને અનુરૂપ જ શૈલનું બાંધકામ શરૂ થઈ ગયું. આર્કિટેક્ટ જાતે ત્યાં બેસતા હતા. પૂજ્યશ્રી પણ સવાર-સાંજ બે વખત ત્યાં આવીને બેસતા અને જરૂર જણાય તો સલાહસૂચન આપતા. સાથેસાથે ત્યાં બેસીને પાયામાં મૂકેલાં યંત્રોની શક્તિને જાગ્રત કરતા. પૂ.માજીના દેહને અગ્નિસંસ્કાર થયા

પછી આ સ્થળ ખૂબ ઊંચી તીર્થભૂમિ બની ગયું. અહીં સવાર-સાંજ હજારો નરનારીઓ આવીને પરિક્રમા કરી, ભજન-ધૂન ગાતાં હતાં.

શૈલનો એક એક પથ્થર કાગળ પર દર્શાવેલી પ્રતિકૃતિ મુજબ ગોઠવાતો હતો અને માત્ર અઢારથી વીસ દિવસમાં જ લીલા પથ્થરથી બંધાયેલો શૈલ, જાણે પૃથ્વીના પેટાળમાંથી સ્વયંભૂ રીતે પ્રગટ થયો હોય તેવી અપ્રતિમ, અલૌકિક, દિવ્ય અને નૈસર્ગિક પ્રતિભાથી ઓપવા લાગ્યો.

આ સ્થાન વાત્સલ્યમૂર્તિ, કરુણામયી, પૂ.માજી તરફ ભક્તિભાવ તથા પૂજ્યભાવ જગાડતું એક અલૌકિક આધ્યાત્મિક કેન્દ્ર બની ગયું. કલાકારે સ્વપ્રેરણાથી દત્તોપાસનાના સારરૂપ સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ ત્રિપુટીની કલ્પના કરી. તેમાંથી ઊડતા ફુવારા તે આત્મજ્ઞાનની ગંગોત્રી રૂપે પ્રયોજી; વળી શિખર તરફ જતા વાંકાચૂંકા માર્ગ સાધનાનો માર્ગ સરળ નથી તેમ સૂચવ્યું. શૈલની ડાબી બાજુએ પૂ.માજીની પ્રતિમા મૂકવા માટે ખાલી રાખેલી જગ્યા પર તામ્રછત્ર ગોઠવ્યું.

નારેશ્વર ધામ ખાતે જ્યારે સ્મૃતિશૈલનું નિર્માણ થતું હતું ત્યારે બીજી બાજુએ શ્રી રંગ અભ્યાસ કેન્દ્ર મુંબઈએ પૂ.માજીની અર્ધ પ્રતિમા તૈયાર કરાવી દીધી. આ અર્ધપ્રતિમાને પૂ.માજીની પ્રથમ પુણ્યતિથિ એટલે કે સં. ૨૦૨૪ના જેઠ સુદી અગિયારસ—નિર્જળા એકાદશીને તા.૭-૬-'૬૮ના રોજ નારેશ્વર પહોંચાડવાની હતી. મુંબઈ સ્થિત શ્રી રંગ અવધૂત અભ્યાસ કેન્દ્રના બેંતાલીસ જેટલા ભક્તો સુખડની પાલખીમાં મૂર્તિ પધરાવી અડવાણે પગે મુંબઈથી નારેશ્વર આવવા પગપાળા નીકળ્યા હતા. મહારાષ્ટ્ર વિધાનસભાના સ્પીકર શ્રી ભારદેવે આ પદયાત્રીઓને વિદાય આપી હતી.

આ પદયાત્રીઓ તા.૧૦-૫-'૬૯ના રોજ 'દત્ત દત્ત વદો ભાઈ એહી જગતાર હૈ એહી જગતાર હૈ પતિત ઉદ્ધાર હૈ'ની ધૂન ગાતા ગાતા નીકળ્યા. તેઓ ઘાટકોપર, થાણા, કવાડ, વઘોટી, મનોર, સોમટા, તલાસરી, બીલાડ, વાપી, વલસાડ, ગણદેવી, નવસારી, સુરત, ઓલપાડ, ભાલોદ, હાંસોર, અંકલેશ્વર, ઝઘડિયા, રાજપારડી, અછાલિયા થઈને વેળુગામ આવી ગયા. વેળુગામ એટલે નારેશ્વર સામેના કિનારાનું ગામ.

આ પદયાત્રાના મૂળ દૃષ્ટા રમણલાલ અભયરામ જોષી હતા. રસ્તામાં પદયાત્રીઓનું ગામેગામ ભવ્ય સ્વાગત થયું હતું અને માજીનું પૂજન થયું હતું. પદયાત્રિકો રસ્તામાં ક્યાંય મિષ્ટાન્ન લેતા ન હતા. તેઓ માત્ર સાદો ખોરાક લેતા હતા. તા.૬-૬-'૬૮ના રોજ સાંજે એટલે કે પૂ.માજીની પુણ્યતિથિને આગલે દિવસે પદયાત્રા વેળુગામ આવી ગઈ. વેળુગામમાં છેલ્લા એક માસથી શ્રી ગુરુલીલામૃતનાં કથા-પ્રવચનો ચાલતાં હતાં. વેળુગામમાં પૂ.માજીની પ્રતિમાનું ભવ્યાતિભવ્ય સ્વાગત થયું.

જેઠ સુદી ૧૦ને દિવસે માતૃસ્મૃતિશૈલનું પૂજન કરવાનું હતું. શૈલની અનાવરણ વિધિ વખતે થનારા મહોત્સવની તૈયારીઓ કેટલાક દિવસોથી થતી હતી. આજુબાજુનાં ખેતરોમાં મંડપો બંધાઈ ગયા હતા. પાણી-પ્રકાશ વગેરેની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ હતી. આખું સ્થાન કમાનો, રંગબેરંગી તોરણોથી લહેરાતું હતું. ભક્તો પણ છેલ્લા બે-ત્રણ દિવસથી સ્થાનમાં આવવા લાગ્યા હતા. પ્રસાદ, ફૂલહાર વગેરેની હાટડીઓ મંડાઈ

ગઈ હતી. ધમધોકાર પ્રવૃત્તિઓથી આખું ધામ ધમધમી ઊઠ્યું હતું.

ચોવીસ કલાકની ધૂન ચાલુ થઈ ગઈ.

બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં લોકોનાં ટોળાં નર્મદા તરફ જવાં લાગ્યાં અને વહેલાં વહેલાં સ્નાન કરી શાંતિનિકુંજ તરફ આવવાં લાગ્યાં. લગભગ સાડાપાંચના અરસામાં બ્રાહ્મણો વેદઘોષ કરતા કરતા શૈલ પ્રતિષ્ઠાવિધિ માટે પૂજ્યશ્રીને લેવા આવ્યા. બ્રાહ્મણોએ શાંતિનિકુંજના ઓટલા ઉપરથી વેદઘોષ સારાય નારેશ્વરમાં આંદોલિત કર્યો.

જુદાં જુદાં ચીંથરાં ભેગાં કરી બનાવેલી કંથા પહેરી પૂજ્યશ્રી બહાર પધાર્યા. પળ-વિપળ માટે પૂજ્યશ્રીની અમીદૃષ્ટિ ભેગા થયેલા ભક્તો પર ફરી વળી. પછી તેઓ શૈલ તરફ ચાલવા લાગ્યા. શૈલ પાસે પહેલેથી જ તૈયાર કરેલી કુટિરમાં તેઓ બિરાજ્યા. શૈલનો પ્રતિષ્ઠાવિધિ ચાલુ થયો. પૂજનમાં પૂજ્યશ્રીએ ચમરી ગાયના શૃંગ વડે, શૈલની પ્રદક્ષિણા કરતાં કરતાં અભિષેક કરવા માંડ્યો. અભિષેક કરતાં કરતાં પૂજ્યશ્રી કાંઈક બોલતા હતા. બ્રાહ્મણો શૈલમાં મૂકેલી શક્તિને મંત્રોથી આરાધતા હતા. પૂજ્યશ્રીનો અભિષેકવિધિ નજરે જોનારા ધન્ય થઈ ગયા. ત્યાર બાદ બ્રાહ્મણોએ અભિષેક શરૂ કર્યો. પવિત્ર અને સુગંધી દ્રવ્યો મિશ્રિત જળની ધારા વહેવા લાગી. આ દરમિયાન ચારે વેદોના મંત્રોનો ઘોષ થયો.

શૈલને રાતું વસ્ત્ર અર્પણ કર્યું. ત્યાર પછી અસંખ્ય હાર અને રાતાં કમળ ભક્તોએ શૈલ ઉપર ચઢાવ્યાં. પૂજન પછી દત્તબાવની શરૂ થઈ. દત્તબાવનીની એક કડી પુરુષો બોલતા અને બીજી કડી સ્ત્રીઓ બોલતી. એ રીતે દત્તબાવની પૂર્ણ થઈ. ત્યાર બાદ 'જય આદ્યાશક્તિ મા....'ની મા જગદંબાની આરતી થઈ. ત્યારબાદ બ્રાહ્મણોએ મંત્રોચ્ચાર કરી શૈલ પ્રતિષ્ઠાવિધિની પૂર્ણાહુતિ કરી.

આ રીતે પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વરની વિકાસવિભૂતિ અને ધાર્મિક, સામાજિક અને આધ્યાત્મિકતાની મૂર્તિ મા રુકમામ્બાનું તર્પણ કર્યું.

ભક્તો પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરવા પડાપડી કરવા લાગ્યા. એટલામાં રેવાજળ લેવા જવાની ઘોષણા થઈ. પૂજ્યશ્રી માટે આખે રસ્તે પાથરણાં પથરાઈ ગયાં અને જેના હાથમાં જે વાસણ આવ્યું તે લઈને રેવા તરફ જવા લાગ્યા. ભક્તોએ 'દિગંબરા'ની ધૂન ગાતાં ગાતાં જળયાત્રા પૂર્ણ કરી. શૈલ પર સતત અભિષેક થવા લાગ્યો. એક તરફ અભિષેક ચાલુ હતો તો બીજી બાજુ ભક્ત ધૂન ગાતા ગાતા નાચવા લાગ્યા. કેટલાકે ગરબા ગાવા માંડ્યા. આમ બધા જ ભક્તો ભક્તિભાવપૂર્વક પોતાના અંતરની લાગણીઓ ઠાલવવા માંડ્યાં અને સમગ્ર નારેશ્વર ધામમાં એક અનેરું, દૈવી, અલૌકિક કાવ્ય નર્તન કરવા લાગ્યું. આ આધ્યાત્મિક લોકમેળો સ્વયંભૂ રીતે ભક્તિરસ કાવ્યમાં આકંઠ ડૂબી ગયો. બપોરે પ્રસાદ લેતી વખતે પણ ભક્તોની આંખમાંથી નર્યો ભક્તિરસ નીતરતો હતો. આખો દિવસ ક્યાં પસાર થઈ ગયો તેની ખબર ના પડી.

સાંજ પડતાં પડતાં તો સામે તીરે વેળુગામમાં માજીની પ્રતિમા લઈને મુંબઈગરા ભક્તો પધારી ગયા હતા. આ બાજુ પૂજ્યશ્રી શાંતિનિકુંજને ઓટલે બેઠા હતા. દર્શનાર્થીઓનો પ્રવાહ ચાલુ જ હતો. ઘણી બધી નામાંકિત વ્યક્તિઓ પૂજ્યશ્રીની આજુબાજુ બેઠી હતી.

થોડે દૂર બેઠેલા દોસ્ત મહંમદખાને તાનપુરાના તારને તાણ્યાં. ત્યારપછી પૂજ્યશ્રીને તેમણે સા.દં. પ્રણામ કર્યાં. પૂજ્યશ્રીએ 'ૐ' કહી આશીર્વાદ આપ્યા. દોસ્ત મહંમદે તેમના કસાયેલા ગળામાંથી સંગીતના સૂરો વહાવવા માંડ્યા. એ અપ્રતિમ સંગીતના સૂર સારાય નારેશ્વરને અજવાળી રહ્યા.

સામે કાંઠે વેળુગામના નદી તટ પર પદયાત્રીઓ ભેગા થયા. તેઓ શાંતિનિકુંજને ઓટલે જામેલા અલૌકિક વાતાવરણની કલ્પના કરવા લાગ્યા. તેઓ સ્થૂળ દેહથી ત્યાં હતા. પરંતુ તેમનાં મન શાંતિનિકુંજમાં આવી ગયાં હતાં. તેઓ ખૂબ જોરથી 'ગુરુદેવ દત્ત'ની ઘોષણાઓ કરવા લાગ્યા. આવી ઘોષણા સાંભળી પૂજ્યશ્રીના મુખમાંથી 'શિવોઽહં ૐ'નું આશીર્વચન નીકળ્યું.

અંધારું થયું. સભા બરખાસ્ત થઈ. સામે કિનારેથી રમણલાલ જોષી અને બીજા બે પદયાત્રીઓ પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવ્યા અને પૂ.માજીની પાલખી સવારે કેટલા વાગે લાવવી તે બાબતની ચર્ચા કરી વિદાય થયા. રાત્રે ભજન-કીર્તન કરી સૌએ શયન કર્યું.

બાહ્મમુહૂર્તમાં જ બધા પોતાનાં બિછાનાં સંકેલી પ્રાતઃકર્મ નિપટાવવાની ઉતાવળમાં પડ્યા. ધીમે ધીમે મા નર્મદાની ગોદમાં માનવમહેરામણ ઊભરાવા લાગ્યો. અસંખ્ય માણસોના સમૂહસ્નાનથી નદીનું પાણી ડહોળાઈ ગયું. પૂ.માજીની પ્રતિમાના સ્વાગત માટે પૂજ્યશ્રી ઓવારા પર આવવાના હતા. શાંતિનિકુંજથી રેવા સુધીનો માર્ગ વાળીઝાડીને સાફ થઈ ગયો હતો અને રસ્તા પર પાણી છાંટી દીધું હતું.

શાંતિનિકુંજ આગળ વેદઘોષ, પ્રભાતિયાં વગેરે ચાલુ જ હતાં. અહીંથી રેવા સુધી પાથરણાં પાથરી દીધાં. રસ્તાની બન્ને બાજુએ હાથમાં ફૂલમાળા લઈને ભક્તો કતારબંધ ઊભા હતા. અચાનક જ શાંતિનિકુંજ આગળ જયનાદો થયા. પૂજ્યશ્રી બહાર પધાર્યા. પૂજ્યશ્રીએ રંગબેરંગી કપડાંનાં ફૂલો ચોંટાડેલી અલ્ફી પહેરી હતી. તેઓ સીધા પૂ.માજીની પ્રતિમાના સ્વાગત માટે નદી તરફ ચાલ્યા. પૂજ્યશ્રી સાથે નિસર્ગોપચારના નિષ્ણાત ડૉ.શ્રીરામ ભોંસલે હતા. તેમણે પૂજ્યશ્રીએ આજે સવારમાં જ પ્રસાદમાં આપેલી મખમલની અલ્ફી તથા ટોપી પહેરી હતી. પૂજ્યશ્રીની બીજી બાજુએ સહેજ પાછળ ડાકુઓને જેર કરનાર અને વીરત્વ બદલ ભારત સરકારનો સુવર્ણચંદ્રક પ્રાપ્ત કરનાર પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત શ્રી બબન ગાયકવાડ ચાલતા હતા. રસ્તામાં પૂજ્યશ્રી પર સતત ફૂલોની વર્ષા થતી હતી. પૂજ્યશ્રી માટે ઓવારા ઉપર છત્રસહિતનું આસન ગોઠવાયું હતું.

ભજન-ધૂન અને જયનાદોથી આકાશ ગાજતું હતું. પૂજ્યશ્રીએ આસન લીધું. સામે કિનારેથી નાવડીમાં પાલખી આવી. આ કિનારા પર દોડાદોડ થઈ ગઈ. જયનાદો પર જયનાદો થવા લાગ્યા. બૅન્ડવાજાંવાળાએ સ્વાગત-સૂરાવલી છેડી. ભોંગળોના અવાજ ક્ષિતિજ પાર કરવા લાગ્યા. બંદૂકોના ધડાકા થયા, દારૂખાનું ફૂટ્યું. સમગ્ર વાતાવરણ ગુલાલથી તરબતર થઈ ગયું. મેદની પાલખીની આજુબાજુ ફરી વળી અને ગણતરીની પળોમાં જ સ્વાગત સરઘસમાં ફેરવાઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રીએ પૂ.માજીની પ્રતિમાને પ્રણામ કર્યા. હાર ચઢાવ્યો અને પાલખીનો આગળનો દાંડો પોતાને ખભે લીધો. થોડીક પળો માટે પૂજ્યશ્રીએ પાલખી ઉપાડી. પછી બીજા કોઈ ભક્તને આપી દીધી. આ દૃશ્ય કલ્પના

બહારનું હતું. ફોટોગ્રાફરો આ દૃશ્ય ઝડપી લેવા દોડ્યા. દૂર ઊભેલા ભક્તો આ અદ્વિતીય દૃશ્ય નજરે જોવા પાલખી તરફ દોડ્યા. નસીબદાર ભક્તોએ આ દૃશ્ય જોયું.

પાલખી નારેશ્વર ધામમાં પ્રવેશી અને માતૃસ્મૃતિશૈલ પાસે આવી. પૂજ્યશ્રીએ પ્રતિમાનું પૂજન કર્યું. ત્યાર બાદ પ્રતિમા માટે અનામત રાખેલી જગ્યાએ સં.૨૦૨૪ની જેઠ સુદી અગિયારસને દિને એટલે કે માજીની પ્રથમ પુણ્યતિથિને દિવસે, પ્રતિમાનું સ્થાપન કર્યું.

પદયાત્રીઓ નારેશ્વર આવતી વખતે રસ્તામાં આવતી બધી જ નદીઓનું થોડું થોડું પાણી એક મોટા કુંભમાં એકઠું કરીને લાવ્યા હતા. એ ભક્તોની એવી ઇચ્છા હતી કે તેઓ પૂજ્યશ્રીને આ તીર્થજળથી સ્નાન કરાવે. તેથી રમણભાઈએ પ્રાર્થનાપૂર્વક પૂજ્યશ્રીને કહ્યું, ''રસ્તામાં આવતી બધી જ નદીઓનાં જળ અમે લઈ આવ્યા છીએ. અમારી એવી ભાવના છે કે આપને અમે એ તીર્થજળથી સ્નાન કરાવીએ.''

ભક્તોની ભાવનાને આધીન થઈ પૂજ્યશ્રીએ અનુમતિ આપી. ભક્તસમુદાયમાં આનંદનું મોજું ફરી વળ્યું. તેઓ તીર્થ-જળ લઈ આવ્યા. પૂજ્યશ્રી કુટિરથી થોડે દૂર બેસી ગયા. ત્યાર બાદ દરેક પદયાત્રીએ એ તીર્થજળમાંથી એક એક લોટી લઈ પૂજ્યશ્રી પર અભિષેક કરી તેમને સ્નાન કરાવ્યું. બધા ભક્તો માટે આ એક અનેરો પ્રસંગ હતો.

શૈલ પાસે ચોવીસ કલાકની ધૂન ચાલુ કરવામાં આવી. પૂજ્યશ્રીએ એકતારો હાથમાં લીધો અને શૈલની પરિક્રમા કરતાં કરતાં 'દિગંબરા-દિગંબરા'ની ધૂન ગવડાવવા લાગ્યા. સમગ્ર વાતાવરણ અનેરા દિવ્ય-અલૌકિક ભક્તિરસથી લથપથ થઈ ગયું. ભક્તો પૂજ્યશ્રીની પાછળ પાછળ નાચતા-કૂદતા, ધૂન ગાતા ગાતા પરિક્રમા કરવા લાગ્યા. સાથે સાથે મૃદંગ-મંજીરાનો તાલ ઊમેરાયો. વાતાવરણ અત્યંત દિવ્ય થઈ ગયું. પૂજ્યશ્રીને એકતારો લઈને ધૂન ગવડાવતા જોઈએ ઘણા બધા ભક્તોની આંખોમાંથી હર્ષાશ્રુ નીતરવાં લાગ્યાં. ઘણાનાં હૈયાં ઊછળીને બહાર આવવા લાગ્યાં. આ અલૌકિક દૃશ્યને પ્રત્યક્ષ રીતે જોનારાઓએ ગાન-તાલ અને ઠેકો ઝીલ્યાં. એ ઝીલતાં ઝીલતાં તેમનાં હૃદયકમળ ખીલ્યાં અને એ ખીલેલા હૃદયકમળોમાંથી પ્રેમનો, પરમાનંદનો અને ભક્તિનો પમરાટ દશે દિશામાં વ્યાપી રહ્યો. પૂજ્યશ્રીએ શૈલની બે-ત્રણ પરિક્રમા કરી. એ સમાચાર સમગ્ર સ્થાનમાં પ્રસરી ગયા. આ દુર્લભ દર્શન કરવા બધા આ તરફ દોડવા લાગ્યા. પરંતુ મોટા ભાગના ભક્તો આ અલૌકિક દૃશ્ય માણી ન શક્યા.

પૂજ્યશ્રી કુટિરમાં બિરાજ્યા. દર્શન સત્ર ચાલુ થયું. બપોર થવા આવી. ભજન-કીર્તન-ધૂન ચાલુ જ હતી. પ્રસાદ લેવા માટેનો ઘંટ વાગ્યો. લોકો પંગતમાં બેઠા. સાથે સાથે ધૂન તો ખરી જ. બધી જ જ્ઞાતિના ભક્તો કોઈ જાતના ભેદભાવ વગર એક સાથે જમ્યા.

આખો દિવસ ભજન-ધૂન થયાં. આમ પૂ.માજીની પ્રથમ સંવત્સરીના દિવસે વાર્ષિક શ્રાદ્ધ, માતૃસ્મૃતિશૈલની અનાવરણ સાથે ધામધૂમથી ઉજવાયું અને ભક્તો દિવ્ય ઉત્સવને હૃદયમાં ઉતારીને-કંડારીને ધીમે ધીમે પોતપોતાને ગામ જવા લાગ્યા.

આ પછી પૂજ્યશ્રી ભક્તોને સંતોષ આપવા ગૂજરાતનાં જુદાં જુદાં ગામે ફરવા

લાગ્યા. સં.૨૦૨૪ના શ્રાવણ સુદ-૩ને તા.૨૭-૭-'૬૮ના રોજ વડોદરા મુકામે યોજાયેલ સંસ્કૃત વિદ્વત્સભાના ઓગણીસમા વાર્ષિકોત્સવ પ્રસંગે અતિથિ વિશેષ તરીકે હાજર રહ્યા. આ પ્રસંગને અનુકૂળ આશીર્વાદાત્મક પ્રવચન કર્યું અને સંસ્કૃત ભાષાની આગવી ગરિમા અને ગૌરવ સમજાવ્યું. ત્યાર બાદ થોડાં ગામોમાં ફરતા ફરતા પોર આવ્યા. અહીં તેઓ ઢાઢરને કિનારે કુટિરમાં રહ્યા. એ સમયે ખૂબ વરસાદ પડ્યો. ઉપરવાસના ખૂબ વરસાદને કારણે નર્મદામાં અતિ પ્રલયકારી પૂર આવ્યું. રૌદ્ર સ્વરૂપ નર્મદાનાં પાણીએ કિનારા તોડી નાખી આજુબાજુનાં ગામો અને ખેતરો ઘમરોળવાં માંડ્યાં. અસંખ્ય ઢોર અને માણસો તેમાં તણાઈ ગયાં. મોટાં મોટાં તોતિંગ વૃક્ષો ઘડીકમાં ધરાશાયી થવા માંડ્યા. ચારેકોર કાળો કેર વર્તાઈ ગયો. ગામોમાં માણસો મકાનના છાપરા પર ચઢી જતા અને ઓચિંતું આખું ઘર પૂરમાં તણાવા લાગતું. તણાઈ રહેલા લોકો મરણચીસો પાડતા પરંતુ પ્રકૃતિના આ મહાવિનાશકારી તાંડવમાં આ ચીસો ક્યાંય ખોવાઈ જતી.

પૂજ્યશ્રીએ પોરમાં જાણ્યું કે 'સાયરગામ લગભગ તણાઈ ગયું છે. સાયરમાં ભયંકર વિનાશ વેરાયો છે.' ત્યારે તેઓ એ સાંભળતાની સાથે જ્યાં બેઠા હતા ત્યાંથી ઊભા થઈ ગયા અને બોલ્યા, ''સાયર તારાજ થઈ ગયું છે. મારે અત્યારે જ ત્યાં જવું પડશે.''

એમ કહી તેમણે ચાલવા માંડ્યું. તેમની પાછળ પોરના ઘણા ભક્તો ગયા. પૂજ્યશ્રી સાયર પહોંચી ગયા. આખા ગામમાં ભયંકર તારાજી થઈ ગઈ હતી. ગામમાં પૂરના પાણી જોશભેર વહેતાં હતાં. પૂજ્યશ્રીએ નાવડી મંગાવી. તેમાં અનાજ, વસ્ત્રો, વાસણકુસણ વગેરે ભરી તેઓ તેમાં બેસી ગયા અને આખા ગામમાં ફરી વળ્યા. બધાને અનાજ, વાસણ, વસ્ત્ર વહેંચ્યાં. હજારો ભક્તોએ જીવનજરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓના ઢગલા કરી દીધા. જેને જેની જરૂર હતી તેને તે આપ્યું.

પૂર ઊતરતાં પૂજ્યશ્રી ઠેલણગાડીમાં બેઠા અને ઘેર ઘેર ફર્યા. બધાને મરી-મસાલા-મીઠાથી માંડી વાસણ, વસ્ત્ર, બીજ, બળદ, ખાતર, અનાજ, ખેતીના ઓજાર સહિત બધું જ આપ્યું અને ગણતરીના દિવસોમાં જ સાયરને ઊભું કરી દીધું.

સં.૨૦૨૦ની નવરાત્રી આવી. આજુબાજુનાં ગામોની સેંકડો બહેનો માતૃતીર્થમાં રાત્રે ગરબા ગાવા આવવા લાગી. બધાને લહાણી અપાઈ. આજ દિવસોમાં ગોધરાના થોડા ભક્તો નારેશ્વર આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેમને પૂ.માજીનાં સ્મૃતિચિહ્નો આસન, માળા, પાત્ર વગેરે આપ્યાં અને કહ્યું, ''પૂ.માજીનાં આ અમૂલ્ય સ્મૃતિચિહ્નો તમે ગોધરા માતૃમંદિરમાં સાચવી રાખજો.''

ગોધરાના ભક્તો ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા. તેમને પૂજ્યશ્રી તરફથી અમૂલ્ય ખજાનો મળ્યો હતો. તેમણે આ સ્મૃતિચિહ્નોની ગોધરામાં શોભાયાત્રા કાઢી અને આખા ગામમાં ફેરવી. માતૃમંદિરમાં પધરાવી.

એક દિવસ સાંજે પૂજ્યશ્રી લીમડાની નીચે બેઠા હતા. ત્યારે ગુંજ ગામથી થોડા ભક્તો આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ બધાને કુશળ સમાચાર પૂછ્યા. ત્યાર બાદ એક ભક્તે પ્રાર્થનાપૂર્વક રજૂઆત કરી, ''બાપજી, આવતી દત્તજયંતીને દિવસે પ.પૂ.ગાંડા મહારાજની

જન્મશતાબ્દીના ઉત્સવમાં આપ ગુંજ ગામે પધારો. અમે આપને આમંત્રણ પાઠવવા આવ્યા છીએ.''

પૂજ્યશ્રીએ બે-ચાર પળ ચક્ષુ ઢાળી દીધાં. પછી ક્ષિતિજ તરફ જોઈ બોલ્યા, ''ગાંડા મહારાજના આ ઉત્સવમાં આવવાની ઇચ્છા જરૂર છે. પરંતુ અત્યારે કશું જ નક્કી કરી શકાશે નહીં. તમે મને કપડવંજ મળજો. ત્યાંથી ગુંજનું ગોઠવીશું.''

આટલી વાત કરતાં કરતાં પૂજ્યશ્રીના મુખકમળ પર વિલસતું અલૌકિક તેજ આ ભક્તોથી અછતું ન રહ્યું. પૂજ્યશ્રીના મુખારવિંદ પર છેલ્લા કેટલાય દિવસથી કોઈ દિવ્ય આભા વારંવાર દશ્યમાન થતી હતી. કોઈક પળે એમ પણ લાગે કે મૌન બેઠેલા પૂજ્યશ્રી ખરેખર મૌન જ છે ? તેમના અંતરંગ ભક્તો એટલું તો કલ્પી જ શકતા હતા કે મૌન દેખાતા પૂજ્યશ્રી માત્ર મૌન બેઠા નથી. અરે ! તેઓ તેમના અહર્નિશ જાપમાં રત હોય તેમ પણ લાગતું ન હતું. મૌન દેખાતા અવધૂત ખરેખર તો કદાચ પરમાત્મા પાસે કોઈ ગુઢાતિગુઢ વિચાર-વિમર્શ કરતા હોય તેમ લાગતું હતું. કદાચ તેઓશ્રી હવે પછીનું આયોજન કરતા હોય તેવું તેમના મુખ પરથી સહેજે કલ્પી શકાતું હતું.

❍ ❍ ❍

૨૩

મહાનિર્વાણ

ક્ષેત્ર ક્ષર મધ્યે રમે અક્ષર એ અવધૂત
પથવિપથ ગત નતતણો પથદર્શક એ પૂત
રમતો અવધૂત અલખમાં નતજન અંતરમાંહ્ય
ભળી ગયો પરબ્રહ્મમાં છોડી દેહ સદાય.

અલખની આરાધનાનાં ઊંચેરાં અંબર આંબી સ્વયં અલખ બની ગયેલા અવધૂતની ઉડાન હવે કઈ તરફની હશે તે કળવી અશક્ય હતી. જોકે અવધૂત તો સદાને માટે એક અણઉકલ્યો કોયડો જ રહ્યો છે. તેનો પાર પામવા માટે એની કક્ષાએ પહોંચવું પડે અને વળી એવી પહોંચ કેટલાની ? કહ્યું છે કે સંતને ઓળખવા સંત થવું પડે. સંતને એક જગ્યાએ 'આઈસબર્ગ' એટલે કે પાણીમાં ડૂબેલા બરફ સાથે સરખાવ્યો છે. પાણીમાં ડૂબેલો બરફ જેટલો બહાર દેખાય છે તેના કરતાં અનેક ગણો વધુ અંદર હોય છે. સંત-અવધૂત જેટલા દેખાય છે તેની કરતાં હજારો ગણા ઊંડા હોય છે. એમનાં ઊંડાણ માપવાં એ સામાન્ય વ્યક્તિના ગજા બહારની વાત છે. અવધૂતને ઓળખવો એ અશક્ય છે.

પરંતુ કરુણાસાગર પૂજ્યશ્રી અવધૂતની આછી-પાતળી ઓળખ ભક્તોના સંતોષ માટે આપે છે. જેથી ભક્તો અવધૂતને ઓળખી તેની સેવા કરી જન્મમરણનો ફેરો મિટાવી દે.

પૂજ્યશ્રીએ અવધૂતની ઓળખ આપતાં લખ્યું છે :

''અવધૂત દેખો લો, જેથી જન્મમરણ મિટ જાય રે,
અક્ષર જે અવિનાશી સઘળે, જડ ચેતન ભરપૂર;
સર્વશ્રેષ્ઠ વરેણ્ય કહાવે, સભર ભર્યું એ નૂર,
ધૂત તિરસ્કૃત સંસૃતિ બંધન, અલખનિરંજન દેવ,
તત્ત્વમસિ પદ લક્ષ્ય, ધરે કિન ભક્તન કારણ દેહ.''

'અવધૂત' શબ્દના ચારે અક્ષરોને વણી લઈને પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ''અક્ષર-અવિનાશી-અજર-અમર એવો અવધૂત, જડ, ચેતન સઘળે વ્યાપેલો છે તેના વ્યાપની બહાર કોઈ જ વસ્તુ નથી. ચૌદે બ્રહ્માંડમાં તે વરેણ્ય—એટલે સર્વશ્રેષ્ઠ હોય છે. તેનાથી ઊંચી કોઈ હસ્તી જ નથી. તેનું નૂર, તેજ સઘળે વિપુલપણે ભરેલું છે. 'ધૂ'નો અર્થ કરતાં પૂજ્યશ્રી કહે છે કે જેને માટે સંસારના સર્વ બંધન

ધૂત છે, તિરસ્કારાયેલાં છે, જેને સંસાર સાથે કોઈ લગાવ નથી. લગાવ છે માત્ર અલખ પાસે, ભગવાન પાસે. એને અલખ સિવાય કાંઈ ખપતું નથી. પૂજ્યશ્રી અવધૂતના 'ત' અનુલક્ષીને કહે છે કે અવધૂતનું લક્ષ્ય 'તત્ત્વમસિ' પદ છે. એટલે કે તે-તું છે. એટલે કે તું જ બ્રહ્મ છે. એ અવધૂતનું લક્ષ્ય છે–ધ્યેય છે. એટલે અવધૂત સ્વયં બ્રહ્મ છે અને તે ભક્તોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે સાકાર રૂપ ધરે છે. સદેહે અવતરે છે.''

પૂજ્યશ્રી આગળ અવધૂતની ઓળખ આપતાં કહે છે, ''જેને કશી આશા જ હોતી નથી, જે નિજાનંદમાં લીન થઈ, મસ્ત બની ફાટેલાં-તૂટેલાં કે સારાં વસ્ત્રો પહેરી વિચરે છે. તેને સારાં કે ફાટેલાં વસ્ત્રોની કોઈ ખેવના નથી હોતી. અરે ! વેંતની લંગોટીની પણ ઇચ્છા હોતી નથી. તેનામાં લેશમાત્ર પણ વાસના હોતી નથી. તેની વાણી હંમેશાં દોષરહિત હોય છે. તેની વાણીમાં કૂડ-કપટનો પાસ સરખો પણ હોતો નથી. અવધૂતને ગઈ કાલે શું થઈ ગયું તેની પડી નથી અને આવતી કાલે શું થશે તેની કાંઈ ચિંતા નથી હોતી. તે માત્ર વર્તમાન પળે પ્રભુમય બની સંતોષથી જીવે છે. અવધૂત અલખમાં એટલો તન્મય થઈ ગયો હોય છે કે તેને દેહભાન હોતું જ નથી. અવધૂત પોતાના શરીરની આળપંપાળ ક્યારેય કરતો નથી. એ શરીરની તેને જરૂર છે તેનાથી ઘણી વધારે જરૂર તેના ભક્તોને હોય છે અને તેથી જ ભક્ત અવધૂતનું શરીર પોતાની ગરજે સાચવે છે. અવધૂતને જરા પણ તકલીફ ના પડે તેને માટે હંમેશાં જાગ્રત રહે છે. એ યોગ મહેલના શિખર પર રમતો હોય છે તેથી તેને ધ્યાન-ધારણા વગેરેની જરૂર જ હોતી નથી. તે હંમેશ માટે સમાધિમાં જ રત રહે છે. તેને ખાવા-પીવાની કાંઈ ચિંતા જ હોતી નથી. જ્યારે જે મળે તેનાથી તે ચલાવી લે છે અને નિરંતર તત્ત્વચિંતન જ કર્યા કરે છે. તેની જનસમુદાય સહિત દેવો અને મુનિજન પણ પ્રણમે છે. જ્યારે મૂર્ખ માણસ તેને ઓળખ્યા વગર હડધૂત કરે છે. તેની નજરમાં કૂતરું અને ગાય સરખાં છે. તેને કોઈ ઊંચ-નીચ નથી. તે પોતાના સર્વસ્વનું ભક્તોને દાન કરે છે અને તેથી એ નિતાંત દત્ત સ્વરૂપ છે.''

આવા આપણા અવધૂત મહારાજની ચેષ્ટાઓ સમજાતી ન હતી. તેઓ ભક્તોને અંધારામાં રાખીને ગિરધર સાથે કોઈ અગમ્ય ગોષ્ઠિ કરતા હતા. એક દિવસે સાંજે પૂજ્યશ્રીએ સ્થાનના સર્વધર્મ કર્મના આચાર્યશ્રી શિવપ્રસાદ જોષીને બોલાવ્યા અને કહ્યું, ''જોષીજી, હું કાલે સવારે પ્રસ્થાન કરવા વિચારું છું.''

પૂજ્યશ્રીની તબિયત એકદમ અસ્વસ્થ હતી. કોઈથી 'બાપજી, ના જશો' એમ તો કહેવાય શી રીતે ? એટલે શિવપ્રસાદ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા, ''બાપજી, આપની તબિયત સારી નથી અને વળી કાલે તો શરદપૂર્ણિમા છે અને ચંદ્રગ્રહણ પણ છે. તેથી આપ આવતી કાલે જવાનું મુલતવી રાખો તો સારું.''

પૂજ્યશ્રીએ અનુમતિ આપી અને પછી ઉમેર્યું, ''હું પરમ દિવસે આસો વદી એકમને દિવસે નીકળી જઈશ.''

સં.૨૦૨૪ના આસો માસની પૂનમ આવી. આજે ચંદ્રગ્રહણ હતું. હજારો લોકો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવા આવ્યા. આખો દિવસ સ્થાન ભરેલું રહ્યું. નર્મદાકિનારો ચિક્કાર

રહ્યો. ગ્રહણ પછી ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીને સ્નાન કરાવ્યું. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રી શયન કરવા શાંતિનિકેતનમાં ગયા. ભક્તોને જતાં જતાં તેમણે કહ્યું, ''સામાન વધુ મૂકશો નહીં. જે વસ્તુ અનિવાર્ય હોય તે જ મૂકશો.''

ભક્તોએ રાત્રે અગિયાર વાગે સામાન ગોઠવી દીધો.

આસો વદ પડવો સં.૨૦૨૪ને તા.૭-૧૦-૧૯૬૮ના રોજ પૂજ્યશ્રી ખૂબ વહેલા જાગી ગયા. રાત્રે બે વાગે તેમણે સ્નાન કર્યું. નારેશ્વરથી મળસ્કે ચાર વાગે પ્રવાસ આરંભી દેવાનો હતો. આગલા દિવસે નડિયાદના જગન્નાથ વૈદ્ય (બાલસાથીવાળા)ના દીકરા શિવાભાઈ વૈદ્ય પૂજ્યશ્રીને લેવા માટે આવી ગયા હતા. પૂજ્યશ્રી નડિયાદ જવાના હતા.

બરાબર સવારે ચાર વાગે પૂજ્યશ્રી ગુફામાંથી નીકળ્યા. ગુફાની પરિક્રમા કરી. શ્રીપાદ શ્રી વલ્લભની પાદુકાજીને પ્રણામ કરી માતૃસ્મૃતિ શૈલનાં દર્શન કર્યાં. પૂજ્યશ્રી અહીં બે-પાંચ મિનિટ ઊભા રહ્યા. ત્યાર બાદ નારેશ્વર મહાદેવના દર્શન કર્યા. નારેશ્વરદાદાના દર્શન કરતા પૂજ્યશ્રીના મુખારવિંદ પર અલૌકિક તેજ ચમકતું હતું. અહીં પણ પૂજ્યશ્રીએ થોડી વાર મહાદેવજી પાસે મૌન-ખાનગી વાતો કરી. બધાય ભક્તોના દિલમાં કાંઈક અજુગતાં એંધાણ કળાતાં હતાં. કોઈને પણ પૂજ્યશ્રીને વિદાય આપવાનું ગમતું ન હતું. જાણે-અજાણે તેમની આંખોમાંથી આંસુ સરી જતાં હતાં.

પૂજ્યશ્રી મહાદેવમાંથી બહાર નીકળ્યા. ચોતરા પાસે ટાયર ગાડી ઊભી હતી. પૂજ્યશ્રી ગાડીની પાસે જઈ ઊભા રહ્યા. ત્યાર પછી સ્થાનના હાજર બધા જ ભક્તોને નજીક બોલાવ્યા અને પોતાના ખભે ભરવેલી ઝોળી ઉતારી, તે પહોળી કરી બધા ભક્તોને દેખાડતાં બોલ્યા, ''જુઓ, આ અવધૂતી થેલી. હું એમાં અહીંથી કાંઈ લઈ જતો નથી. જોઈ લીધું ને ?'' એમ કહી થેલી ખભે ભરવી દીધી.

ભક્તોને ખૂબ દુઃખ થયું. તેમને થયું કે, નારેશ્વરમાં જે છે એ બાપજીનું જ છે. અમારામાં જો થોડુંઘણું દૈવત હોય તે પણ બાપજીનું જ છે. તો પછી બાપજી આમ કેમ બોલે છે ?

પરંતુ ભક્તોમાં પણ એકાદ-બે મર્મી હતા. તેઓ પૂજ્યશ્રીનું માર્મિક કથન સમજી ગયા. તેઓ સુપેરે સમજ્યા કે પૂજ્યશ્રી કહે છે, ''અરે ! ભલા ભગત, જોઈ લે મારી આ ઝોળી. છે ને ખાલી ખટ્ટ ! અહીં હું જે કમાયો છું ને એ બધુંય અહીં જ છોડી જાઉં છું. મારાં તપેલાં સઘળાં તપ આ સ્થાનમાં અકબંધ પડ્યાં છે. તારી તાકાત હોય તેટલો એનો ઉપયોગ કર અને અંતર અજવાળ.''

દિગંબરાની ધૂન ચાલુ થઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રી ટાયર ગાડીમાં બેસી ગયા. કદાચ આ પહેલો પ્રસંગ હશે જ્યારે પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વરથી નારેશ્વર રોડ જવા માટે સાધનનો ઉપયોગ કર્યો. ભક્તોએ જાતે ગાડી ખેંચી અને પૂજ્યશ્રી નારેશ્વર રોડ સ્ટેશને આવ્યા.

ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રી અને શિવાભાઈ વૈદ્ય પ્રથમ વર્ગના ડબ્બામાં બેઠા. સુમનભાઈ વગેરે બીજા ભક્તો પણ ગાડીમાં બેઠા. વિદાય આપવા આવેલા ભક્તોનું હૈયું હારી ગયું હતું. તેમની જીભ દિગંબરાની ધૂન બોલતી હતી. પણ તે ધૂનમાં હૈયાનું જોમ વરતાતું ન હતું. તેમનાં ચક્ષુ નિરંતર પણે ચૂતાં હતાં. શરીરનાં સઘળાં ગાત્રો શિથિલ

થઈ ગયાં હતાં. ગાડી ઊપડી. સેંકડો ડૂસકાંથી ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીને વિદાય આપી. ધૂન કે જયઘોષ બોલવાની કોઈની પહોંચ ન હતી. સ્ટેશન ગમગીનીથી ઊભરાઈ ગયું. ગાડી મિયાંગામ સ્ટેશને ઊભી. અહીં ભક્તોની ભીડ ખૂબ હતી. વિરમગામ લોકલને આવવાની વાર હતી. પૂજ્યશ્રીને સ્ટેશન પરના એક લીમડા નીચે ખુરસીમાં બેસાડ્યા. પોર તથા વડોદરાના ભક્તો અહીં આવ્યા હતા. તેઓ પૂજ્યશ્રી સાથે જવાના હતા.

વિરમગામ લોકલ સ્ટેશન પર આવી. પૂજ્યશ્રીએ પ્રથમ વર્ગમાં બેઠક લીધી. ભક્તો અધીરા થઈને પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. છેક પાછળ સફેદ શુટમાં સજ્જ ગાર્ડ માસ્ટર ઊભા હતા. તેઓ થોડાક આગળ આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરતાં પ્રાર્થના કરી, ''બાપજી, આપ આજ્ઞા આપો એટલે ગાડી ઉપાડું.''

પૂજ્યશ્રીએ આજ્ઞા આપી અને ગાડી ચાલી. ગાડી વડોદરા-આણંદ થઈને લગભગ બપોરના પોણા બે વાગે ઉતરસંડા આવી. પૂજ્યશ્રીને નડિયાદ જવાનું હતું. પરંતુ નડિયાદ સ્ટેશને ભક્તોના ભારે ધસારાથી બચવા માટે ઉતરસંડા ઊતરી ગયા. ઉતરસંડા સ્ટેશનની બહાર બે મોટરગાડી અને બે ઘોડા જોડેલી એક શણગારેલી બગી હાજર હતી.

બહાર જવા માટે પ્લૅટફૉર્મ ઓળંગવાનું હતું. તેથી પૂજ્યશ્રીને એક ખુરસીમાં બેસાડીને ખુરસી ઊંચકીને ભક્તો સામા પ્લૅટફૉર્મ પર લઈ ગયા.

પૂજ્યશ્રીને બગીમાં બેસાડ્યા અને બીજા ભક્તો બન્ને મોટરોમાં બેસી ગયા અને બધા નડિયાદ શિવાભાઈને ત્યાં પહોંચ્યા. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ મેડા ઉપર રાખ્યો હતો. તેથી તેમને ખુરશીમાં બેસાડીને ઉપર લઈ ગયા. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કરી ભિક્ષા કરી. ત્યાર બાદ લોકો દર્શને આવવા લાગ્યા. શિવાભાઈ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી બોલ્યા, ''બાપજી, દિવાળી નજીક છે. આપ દિવાળી અહીં કરો એવી અમારી ભાવના છે.''

પૂજ્યશ્રીની માર્મિક વાણી સરી પડી, ''દિવાળી એટલે શું ? દારૂખાનું ફોડવાનું. મીઠાઈ ખાવાની અને દીવા કરવાના. બીજું શું ? મેં કપડવંજવાળાને વાયદો કર્યો છે. મેં તેમને વચન આપ્યું છે મારે ત્યાં જવું જ પડશે.''

શિવાભાઈ અનુત્તર રહ્યા. તેમણે આસો વદ દશમને દિવસે પૂજ્યશ્રીની હાજરીમાં જ દિવાળી મનાવી. તેમણે દારૂખાનું ફોડ્યું, દીવા કર્યા અને મીઠાઈ ખાધી અને વહેંચી.

આસો વદ અગિયારસને ગુરુવાર તા.૧૭-૧૦-૧૯૬૮ના રોજ પૂજ્યશ્રી સવારે નવ વાગે ગરબડદાસ સુખડિયાને ત્યાં પધાર્યા. ત્યાંથી તેઓ હરિ ૐ આશ્રમે પધાર્યા. પૂ.મોટાએ અત્યંત લાગણીસભર શબ્દોમાં પૂજ્યશ્રીને કહ્યું, ''અલા, આ આશ્રમનું મૌનમંદિર તો જોતો જા.'' સુમનભાઈએ પૂજ્યશ્રીને વ્હીલચેરમાં બેસાડી મૌનમંદિર અને આશ્રમમાં બીજે ઠેકાણે ફેરવ્યા. પૂજ્ય મોટાના આશ્રમેથી પૂજ્યશ્રી બળદ ગાડામાં બેસી નડિયાદથી સાતેક કિલોમીટર દૂર આવેલા અરેરા ગામે મણિભાઈ પટેલને ત્યાં ગયા. તેઓશ્રી તા.૧૮ અને ૧૯મીએ મણિભાઈને ત્યાં રોકાયા. પૂજ્યશ્રીએ ગુરુદ્વાદશી અરેરા ખાતે મણિભાઈને ત્યાં ઊજવી અને તા.૨૦-૧૦-૧૯૬૮ને ધનતેરશને દિવસે સવારે છ વાગે મુંબઈના શેઠશ્રી વાડીભાઈની સાથે અરેરાથી નીકળી તેઓ કપડવંજ પધાર્યા.

આજે ધનતેરસ ઉપર કાળી ચૌદશ હતી. ગૂજરાત ખાતેનું પૂજ્યશ્રીનું છેલ્લું

લીલા સ્થાન કપડવંજ છે. તેથી તેઓ ગાડીમાંથી ઊતરતાં બોલ્યા, ''આપણું છેલ્લું સ્ટેશન આવી ગયું.''

કપડવંજમાં પૂજ્યશ્રી પધાર્યા. તેનો પૂર્વાપર સંબંધ જાણવા પાછળ નજર ફેરવવી પડશે.

કપડવંજ ગામના વણિક વાડીલાલ અને શાંતિલાલ મુંબઈમાં ધંધો કરતા હતા. તેઓ પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત હતા. તેઓ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને વારંવાર નારેશ્વર જતા હતા. એક વખત તેમણે પૂજ્યશ્રીને પ્રાર્થના કરી કે, 'પ્રભુ, એક વખત દિવાળીમાં આપ કપડવંજ પધારો.' તેના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ અનુમતિ આપતાં કહેલું કે, 'હું ગમે ત્યારે દિવાળીમાં કપડવંજ આવીશ. હમણાં કહી શકાય તેમ નથી.' આ વાતને વર્ષો વીતી ગયાં. બન્ને શેઠ મુંબઈના તેમના વ્યવસાયમાં ગળાડૂબ હતા. તેથી પૂજ્યશ્રીને આમંત્રણ આપ્યાની વાત ભૂલી ગયા. પરંતુ આ તો પૂજ્યશ્રીએ વચન આપ્યું હતું એટલે એઓ કેવી રીતે ભૂલે ? જેવો સમય પાક્યો એટલે પૂજ્યશ્રીએ દોરીસંચાર કર્યો.

પૂજ્યશ્રીના એક ભક્ત રમણલાલ ખત્રી પૂજ્યશ્રીને દર્શને નારેશ્વર ગયા. દર્શન કરી પૂજ્યશ્રીની સામે બેઠા. ત્યાર બાદ રમણલાલે પૂછ્યું કે, ''બાપજી, કપડવંજ ક્યારે પધારશો ?'' એટલે પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું કે, ''જેણે મને આમંત્રણ આપ્યું છે એ મુંબઈમાં ઊંઘી ગયો છે. એ જાગે અને અહીં આવે તો હું ચોક્કસ મારું વચન પાળું અને કપડવંજ આવું.''

રમણલાલ સીધા મુંબઈ ગયા અને વાડીલાલ શેઠને મળ્યા. તેમણે બધી વાત વિગતે કરી. વાડીલાલ તાત્કાલિક નારેશ્વર પહોંચ્યા. તેમણે પૂજ્યશ્રીની માફી માંગી અને કપડવંજ આવવાનું આમંત્રણ આપ્યું. પૂજ્યશ્રીએ દિવાળી પર ત્યાં આવીશું, તેમ જણાવ્યું. વાડીલાલ શેઠ કપડવંજ ગયા અને ત્યાં ગામમાં આગેવાનોને વાત કરી. આખા ગામમાં આનંદ વ્યાપી ગયો. બધાએ ભેગા મળી પૂજ્યશ્રીના સ્વાગતની તડામાર તૈયારીઓ કરવા માંડી. પૂજ્યશ્રી કપડવંજ પધાર્યા. સ્ટેશન પર પૂજ્યશ્રીના સ્વાગત માટે આખું ગામ ઊમટ્યું હતું. તેઓ જેવા ઊતર્યા કે તરત આખા ગગનમાં પણ ન સમાય તેવો મોટો જયઘોષ જનતા જનાર્દને કર્યો. પહેલો મુકામ પૂજ્યશ્રીએ વાડીલાલ શેઠને ત્યાં શેઠવાડામાં કર્યો. ચાંદીથી મઢેલી બગી તૈયાર હતી. પૂજ્યશ્રી બગીમાં બિરાજ્યા અને તેઓશ્રીની શોભાયાત્રા નીકળી. આગળ બૅન્ડવાજાં, તેની પાછળ ગામના આગેવાનો, ભક્તો— નાચતા-કૂદતા-ભજન-ધૂનની ધૂમ મચાવતા ચાલતા હતા. તેની પાછળ પૂજ્યશ્રીની બગી હતી. તેની પાછળ પૌરવનિતાઓ મંગલ ગીત ગાતી હતી. પૂજ્યશ્રીએ કટિવસ્ત્ર ધારણ કર્યું હતું. માથે ટૂંકો રૂમાલ બાંધ્યો હતો. બગીના પાછલા પગથિયાં પર ઊભા રહી કપડવંજના ઘનશ્યામભાઈ પૂજ્યશ્રીને છત્ર ધરતા હતા. ગામમાં ઠેરઠેર પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત થયું. શોત્રાયાત્રા નારણદેવ મંદિર-ગોકુલનાથજીના મંદિરના રસ્તેથી દેસાઈવાડા થઈ ત્રિવેણી પાર્કના મેઘદૂત બંગલે આવી. પૂજ્યશ્રીનો મુકામ બાબુભાઈ જૈનને ત્યાં હતો. પૂજ્યશ્રી બગીમાંથી ઊતર્યા એટલે 'અવધૂતચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત'ના ઘોષથી દશે દિશાઓ ગાજી. ચારે બાજુ પુષ્પવૃષ્ટિ થઈ અને ગુલાલ ઊડ્યું. પૂજ્યશ્રી મુકામે ગયા. તેમની સાથે ચાર જણ હતા. પૂજ્યશ્રી થાક્યા હતા. છતાં બહાર ટોળે વળેલા

ભક્તોને દર્શન દેવા બહાર આવ્યા. સારો એવો સમય દર્શનસત્ર ચાલ્યું. ત્યાર પછી સ્નાન-ભિક્ષા કરી આરામ કર્યો.

રોજ રોજ ખૂબ ભક્તો દર્શન કરવા આવતા. તેમાં આજુબાજુના ગામના ભોળા ગ્રામીણો પણ આવતા. એક વખત એક ગ્રામીણ પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી હાથમાં શ્રીફળ રાખી બોલ્યો, "બાપજી, શ્રીફળ ક્યાં વધેરું ?" પૂજ્યશ્રી હસતાં હસતાં બોલ્યા, "મારા કપાળમાં." એમ કહી તેમણે કપાળ આગળ ધર્યું અને તે જ ક્ષણે પેલા ગ્રામીણના હાથમાં જ શ્રીફળ ફૂટી ગયું અને તેમાંથી મીઠું મધ જેવું પાણી નીચે પડવા લાગ્યું. પેલો ગ્રામીણ ગભરાઈ ગયો અને આજુબાજુ બેઠેલા ભક્તો અચંબામાં પડી ગયા. તરત જ કોઈએ પૂજ્યશ્રીનો જયઘોષ કર્યો.

રમણલાલ ખત્રી પૂજ્યશ્રીની સેવામાં રત રહેતા. એક વખત બરફી લેવા મોટર ગાડીમાં જતા હતા. ત્યારે ચાલુ મોટરે બારણું ખૂલી ગયું. તેઓ બહાર ફંગોળાઈ ગયા. પરિણામે ખૂબ વાગ્યું. આમ છતાં તેઓ બરફી લઈ આવી રસોડે આપીને પાછા પૂજ્યશ્રીની સમક્ષ આવી ગયા. પૂજ્યશ્રીની નજર જેવી તેમના પર પડી કે તરત તેમનો શરીરનો દુખાવો ગાયબ થઈ ગયો અને જ્યાં છોલાયું હતું તે બધું સાંજ સુધીમાં સાજું થઈ ગયું.

સાત દિવસમાં એક દિવસ પાદુકાપૂજન થયું. પૂજનમાં ઘનશ્યામભાઈ બેઠા. કપડવંજમાં પૂજ્યશ્રી રોજ ગુંજથી કોઈ સંદેશો આવવાની રાહ જોતા હતા. તેઓ રોજ તપાસ કરતા હતા કે ગુંજથી કોઈ આવ્યું કે કેમ ?

આગામી દત્તજયંતીને દિવસે ગુંજ ગામે ગાંડા મહારાજની જન્મશતાબ્દીની ઉજવણી હતી. તે પ્રસંગે ગુંજના માણસોએ પૂજ્યશ્રીને તે દિવસે ગુંજ પધારવા વિનંતી કરી હતી. જ્યારે વિનંતી કરી હતી ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ એ લોકોને કપડવંજ મળવા માટે જણાવેલું.

છેક દિવાળીના દિવસ સુધી ગુંજથી કોઈ ના આવ્યું. એટલામાં જયપુરના હીરાના વહેપારી શ્રી શાંતિલાલનો પુત્ર પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને કપડવંજ આવ્યો. તેણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા. પછી તેમની સામે બેસી ગયો. થોડી વારે તે બોલ્યો, "બાપજી, આપની કૃપાથી અમારું ઘર બની ગયું છે. હવે આપ અમારે ત્યાં જયપુર ક્યારે પધારશો ?"

પૂજ્યશ્રી સહસા બોલ્યા, "અરે, હમણાં ચાલ. હું તારી પાસે આવવા તૈયાર છું. જા તૈયારી કર."

શાંતિલાલનો છોકરો તો આ સાંભળી અત્યંત આનંદમાં આવી ગયો. તેણે પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કર્યા અને ઊભો થયો. પછી બોલ્યો, "હું હમણાં જ ટિકિટ વગેરેની વ્યવસ્થા કરું છું." એટલું કહી તે વિમાનની ટિકિટની વ્યવસ્થા કરવા વડોદરા જવા રવાના થયો.

થોડી વાર થઈ હશે ત્યાં તો પ્રવીણભાઈ અને તેમનાં પત્ની કમુબહેન આવ્યાં. વાતવાતમાં તેમણે પૂછ્યું, "બાપજી, હરદ્વાર ક્યારે પધારશો ?"

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસતાં હસતાં બોલ્યા, "જયપુરથી હરદ્વાર" પછી તેઓશ્રીએ ઉમેર્યું, "જાવ, તૈયારી કરો."

બન્ને જણ ખૂબ આનંદમાં આવી ગયાં અને બીજે જ દિવસે હરદ્વાર જવા નીકળી ગયાં.

કપડવંજમાં સાત દિવસ ક્યારે પસાર થઈ ગયા તેની ખબર ના પડી. સં.૨૦૨૫ની લાભપાંચમ અને તા.૨૭-૧૦-'૬૮ને રવિવારે પૂજ્યશ્રી નડિયાદ થઈ લોકલમાં અમદાવાદ પધારવાના હતા. પૂજ્યશ્રી સ્ટેશન પર આવ્યા.

કપડવંજ સ્ટેશન પર માનવમહેરામણ ઊભરાયો હતો. પૂજ્યશ્રી એક ખુરસીમાં બેઠા હતા. ભજન-ધૂનની રમઝટ ચાલતી હતી. છેલ્લે છેલ્લે ગોવિંદભાઈ ઉપાધ્યાય રચિત ભજન, 'કહી દોને નાથ ક્યારે પાછા પધારશો ?' ગવાયું. આ સમયે તો બધાની આંખોમાં આંસુ માતાં ન હતાં. ગાડી આવતા પહેલાં ભક્તોએ પૂજ્યશ્રી પાસે લેખિત આશીર્વાદ માગ્યા. પૂજ્યશ્રીએ તરત જ લેખિત આશીર્વાદ આપ્યા.

"તમારો બધાનો પ્રેમ જોઈ—ભાવના જોઈ મને ઘણો જ આનંદ થાય છે. તમારો આ ધર્મપ્રેમ ને ભજનનો ઉત્સાહ ઉત્તરોત્તર વધતો રહે ને પ્રભુ તમારી હરેક હાલતમાં સાથે રહે એવી મારી અંતરની શુભ આશિષ છે.

-રંગ અવધૂત"

બરાબર નવ વાગતાં ગાડી આવી. પૂજ્યશ્રી બીજા વર્ગમાં બેસીને નડિયાદ આવ્યા. મિટરગેજ પ્લૅટફૉર્મ પરથી ખુરસીમાં બેસાડી પૂજ્યશ્રીને બ્રોડગેજ પ્લૅટફૉર્મ નંબર ૨ પર લવાયા. ગાડીને આવવાની વાર હતી. પૂજ્યશ્રીને એકાદ કલાક સુધી પ્લૅટફૉર્મ પર રોકાવું પડ્યું. ત્યાર બાદ મુંબઈ-વિરમગામ લોકલમાં બેસી અમદાવાદ આવ્યા.

અમદાવાદ સ્ટેશનથી શણગારેલી બગીમાં બેસી પૂજ્યશ્રી ગાંધીબ્રિજ, વાડજ થઈને સાબરમતી ન્યુ રેલવે કોલોની ક્વાટર નં.૨૫૫-એમાં શ્રી વિષ્ણુભાઈ પુરોહિતને ત્યાં સાંજે પાંચ વાગે પધાર્યા. શૌચ, સ્નાન વગેરે પરવારીને તેમણે બધાને દર્શન દીધાં. પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને માનવમહેરામણ ઊમટ્યો હતો. આખી કોલોનીમાં માણસો જ માણસો નજરે પડતા હતા. પૂજ્યશ્રીની તબિયત સારી ન હોવા છતાંય રાત્રે દસ વાગ્યા સુધી દર્શનલાભ આપ્યો.

દરમિયાનમાં વિષ્ણુભાઈએ તથા તેમનાં પત્નીએ પાદુકાપૂજન કર્યું અને પૂજ્યશ્રીના આશીર્વાદ મેળવ્યા.

પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને ઘણાબધા મહાનુભાવ પધાર્યા. સાબરમતીના મોટેરા આશ્રમના પૂ.આશારામ બાપુ, ઉમાશંકર જોષી વગેરે દર્શને આવ્યા.

સતત મુસાફરી અને અસ્વસ્થ શરીરને કારણે પૂજ્યશ્રીના બન્ને પગે સોજા આવી ગયા. આ જોઈ એક ભક્ત બોલ્યો, "પ્રભુ, આપના બન્ને પગ દડા જેવા થઈ ગયા છે."

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "ભિલામો હોત તો સોજા બેસી જાત."

એટલે પેલા ભાઈએ કહ્યું, "કાંઈ વાંધો નહીં. બાપજી, હું ભિલામાની વ્યવસ્થા કરું છું."

પરંતુ એ જ સમયે લીંચથી પૂ. બચુભાઈ આવી પહોંચ્યા અને આવતાંની સાથે બોલ્યા, "બાપજી, ભિલામો લાવ્યો છું."

પૂજ્યશ્રીના મુખકમળ પર શિષ્યની સેવાની કદરરૂપ સંતોષ પ્રગટ્યો. તેઓ બોલ્યા, "સાચો શિષ્ય કેવો હોય ! પોતાના ગુરુને શેની જરૂર પડશે તે પહેલેથી જ વિચારીને

સાથે લેતો આવે.'' પૂ.બચુભાઈનાં માતુશ્રી શાંતાબહેન પણ પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવેલાં. તા.૨૮-૧૦-'૬૮ના રોજ વહેલી સવારે વિમાન દ્વારા જયપુર જવાના હતા. પૂજ્યશ્રીની સેવામાં સુમનભાઈ હતા. ખૂબ જ અસ્વસ્થ તબિયત જોઈને દ્રવી ગયેલા પૂ.બચુભાઈએ કહ્યું, ''બાપજી, આપ ખૂબ અશક્ત છો. અત્યારે ઠંડીના દિવસોમાં લોકો હરદ્વારથી આ બાજુ આવે છે. ત્યારે આપ હરદ્વાર જવાનું કહો છો. જો આપ હરદ્વારનો કાર્યક્રમ મુલતવી રાખો તો સારું.''

ખડખડાટ હસતાં હસતાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, ''બચુ, તું નકામી ચિંતા કરે છે. પંદર દિવસ રહીને મને એમ લાગશે તો પાછો આવી જઈશ. મેં મારી જોડેના માણસોને કહી દીધું છે કે જો મારી તબિયત બગડે તો મને લીંચ લઈ જજો. મારી સેવા તો ત્યાં જ થશે.'' આટલું બોલી પૂજ્યશ્રી ફરીથી હસ્યા.

પૂજ્યશ્રી સવારે વહેલા ઊઠી જઈ પ્રાતઃકર્મથી પરવાર્યા. ત્યાર બાદ ધ્યાન વગેરેથી નિવૃત્ત થયા. ઍરોડ્રામ પર જવા બગી મંગાવવાનું નક્કી કર્યું હતું. પરંતુ પહોંચવામાં મોડું થશે તેમ લાગવાથી સવારે છ વાગે અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કૉર્પોરેશનની લક્ઝરી બસમાં થોડા ભક્તો સાથે ઍરોડ્રામ પર ગયા. તેમને વિમાન સુધી વ્હીલચૅરમાં લઈ જવાયા. આજે કારતક સુદ સાતમ-આઠમ ભેગી હતી.

સવારે આઠ વાગે વિમાન જયપુર જવા ઊપડ્યું. પૂજ્યશ્રીની સેવામાં સુમનભાઈ ગયા હતા. પૂજ્યશ્રી કારતક સુદ આઠમને તા.૨૮-૧૦-'૬૮ને સોમવારે જયપુરમાં શાંતિભાઈ પંડ્યાને ત્યાં આવી પહોંચ્યા. અહીં પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત થયું.

બીજે દિવસે તા.૨૯-૧૦-'૬૮ના રોજ પૂજ્યશ્રીની ઇકોતેરમી જન્મજયંતી ઉજવાઈ. પાદુકાપૂજન થયું. પૂજ્યશ્રીએ આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું, ''કોઈ અગમ્ય ઈશ્વરી સંકેતથી અને ભાઈ શાંતિભાઈ અને તમારા બધાના પ્રેમથી આ શરીર અહીં ધસડાઈ આવ્યું છે. હું જયંતીના ઉત્સવ નિમિત્તે નીકળ્યો નથી. તેથી બોધાત્મક કાંઈ કહેતો નથી. પરંતુ અહીં આવતા થોડું સ્ફુર્યું તે કહું છું.

''તમારા બધાંનો ધર્મપ્રેમ, પરસ્પર બંધુભાવના જોઈને આનંદ થાય છે. એ જ પ્રમાણે ધર્મભાવના ટકે એવું ઈશ્વર પાસે માગું છું. 'જયપુર' શબ્દ ઉપરથી મને જે આશીર્વાદાત્મક પ્રેરણા મળી તે જણાવું.

''સર્વડત્ર જયિનઃ સન્તુ જપયોગ પરાયણા ।
જન્મ મૃત્યુ જરા વ્યાધિ, ભવરોગ સુથારગા ॥ જ

'જ' પરથી મને એવું સ્ફુર્યુ કે તમારો બધે જય જયકાર થાય. તમે બધા પરમાત્માના અનુસંધાનમાં હંમેશાં મગ્ન રહો. કારણ કે યશસ્વી થવાની દુનિયામાં આ એક જ કૂંચી છે. તમે બધા જપયોગ પરાયણ બનો. ''યોગ'' એટલે તમે ચિત્તવૃત્તિ પરમાત્માની સાથે જોડો અને 'જપ' એટલે 'જન્મનઃ પાતીતિ જપઃ' જન્મમરણના બેડાની અંદર જે આપણને સહીસલામત રીતે પાર ઉતારે તે જપ એટલે પરમાત્માના સ્મરણમાં તમારી ચિત્તવૃત્તિ હંમેશાં લગાવી રાખો.

''આમ કરશો તો જન્મ, મૃત્યુ, ઘડપણ, મુશ્કેલીઓ, બીમારીઓ વગેરેથી વહેલા છૂટશો.

'ય' પરથી મને સ્ફુર્યું કે-

''યમિનઃ શમિનઃ સર્વે પરાર્થે યાજિનઃ સદા ।
યાતાયાત વિનિર્મુક્તા શ્રેયઃ પથ પ્રવાસિન ॥ ય

''જેમ ઔષધ ગમે તેટલું ઉત્તમ હોય પણ તેની ઉપર પાળવી જોઈતી ચરી પાળવામાં ન આવે તો ઔષધની અસર થતી નથી. તેમ ભગવાનનું નામ માત્ર ઢોંગ કરવા માટે જ લે. હાથમાં માત્ર માળા જ ફેરવ્યા કરે અને અંદર કોઈ પણ જાતની ચરી ના પાળે તો ફાયદો થતો નથી. તેથી ભગવન્નામ સાથે સદાચાર યુક્ત રહો અને શાસ્ત્રે સદાચારનું બે જ શબ્દોમાં વિવરણ કર્યું છે તે છે - યમ અને નિયમ. યમ એટલે સત્ય, અસ્તેય, અહિંસા, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ વગેરે. આને એક જ શબ્દમાં કહીએ તો-યમ એટલે ઇંદ્રિયદમન. ઇંદ્રિયદમનની સાથે શમ એટલે મનોનિગ્રહ હોવો જોઈએ. ઇન્દ્રિયોનું દમન કરો અને મન ભટકતું રાખો તો કોઈ અર્થ નથી. તે પ્રમાણે મનમાં સારા સારા વિચારો કરો અને ઇન્દ્રિયો ભટકતી રાખો તોપણ શાંતિ થવાની નથી. શાસ્ત્રમાં જ્યાં 'યમ' લખ્યો છે ત્યાં 'શમ' પણ લખ્યો છે. યમ એટલે ઇન્દ્રિયનિગ્રહ એટલે શારીરિક તપશ્ચર્યા અને શમ એટલે મનોનિગ્રહ એટલે માનસિક તપશ્ચર્યા. એ બધું એક જ શબ્દમાં કહીએ તો તમે સદાચારયુક્ત બનો.

''યજ્ઞ એટલે તમારી પાસે જે હોય તે પરાર્થે અર્પણ કરવું, હોમવું. પરાર્થે એટલે બીજાને માટે વાપરવું અથવા પરમાત્મા માટે વાપરો. તમે બીજાને આપો તે લોકોમાં તમારી વાહવાહ થાય તે માટે આપો તો તેનો કોઈ અર્થ નથી. તમે જે કાંઈ કરો છો તે પરમાત્મા માટે કરો છો તેમ વિચારો તો તેનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે.

''વળી એક ચીજ ધ્યાનમાં રાખો. તમને જે કાંઈ મળ્યું છે તે તમારા એકલાના પુરુષાર્થથી જ મળ્યું છે તેમ નથી. ઉદાહરણ તરીકે એક કોડિયામાં દીવો કરીએ. તેમાં કુંભારનો હિસ્સો છે. કોડિયાં બજારમાંથી લાવનાર ગધેડાંનો પણ હિસ્સો છે. તેમાં રૂની દીવેટ બનાવો તો એમાં કપાસ વાવનારનો હિસ્સો છે. પીંજનારનો હિસ્સો છે. તેમાં ઘી આવ્યું તેમાં ગાયનો હિસ્સો છે. ઘાસ ખવડાવનારનો હિસ્સો છે. એટલે અત્યારે તમારી પાસે જે કાંઈ છે તેમાં ઘણાબધાનો હિસ્સો છે. જેથી આપણી પાસે જે છે તે આપણા એકલાના પ્રારબ્ધનું નથી. તેમાં હજારોનું પ્રારબ્ધ રહેલું છે.

'પુ' પરથી મને એમ સ્ફુર્યું-

''પુરેડસ્મિન્ સૌખ્યપુરઃ સ્યાત્પુણ્યકર્મૈક શીલતા ।
પારસ્પરિક બન્ધુત્વં પરમત સહિષ્ણુતા ॥ પુ

''આ નગરમાં સુખ, સમૃદ્ધિ ખૂબ વધ્યા કરે અને બધા પુણ્યનો માર્ગ પકડે. પુણ્યનું ફળ-સુખ એ તો બધા જ ઇચ્છે છે. કોઈને દુઃખ જોઈતું નથી. પરંતુ પુણ્યકર્મ કરવું ગમતું નથી. પુણ્યકર્મ કરશો તો સુખ આપોઆપ આવી મળશે. તમે એકબીજાને ભાઈ-બહેનની માફક ચાહો. એકબીજાની ઉન્નતિ માટે ભાઈ-બહેનની માફક પ્રયત્ન કરો. બીજાની નિંદા કર્યા વગર કોઈ પણ બૂરી ચીજથી દૂર રહો.

"અને છેલ્લે જયપુરના 'ર'માંથી મને એમ સ્ફુર્યું

"રમાનાથ કૃપા યોગાદ્, રિદ્ધિ, સિદ્ધિર્યશો બલમ્ ।
લબ્ધ્વા સર્વેઽતિ મોદન્તાં ભદ્ર દર્શિણઃ ॥ ર

"પરમાત્માની કૃપાથી તમે બધા રિદ્ધિ, સિદ્ધિ, યશ, કીર્તિ, બળ વગેરે મેળવો અને તમે બધા હંમેશાં આનંદમાં રહો ને પ્રભુ તમને કલ્યાણને માર્ગે દોરી જાય તેવી ભગવાનને પ્રાર્થના કરું છું."

પ્રવચનના અંતે પૂજ્યશ્રીએ સાર રૂપ શ્લોક કહ્યો :

"સર્વેઽત્ર જયિનઃ સન્તુ સર્વે સન્તુ યશસ્વિનઃ ।
પુણ્યકર્મરતાઃ સર્વે રમન્તાં પુત્રપૌત્રિકાઃ ॥"

પૂજ્યશ્રીનાં આશીર્વચન પૂર્ણ થતાં દર્શનસત્ર ચાલ્યું. બધા ભક્તો પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરવા આવવા લાગ્યા. થોડો સમય પછી ગુંજના લોકો પૂજ્યશ્રીને મળવા આવ્યા. તેમાંના એક ભાઈએ કહ્યું : "બાપજી, આપને તકલીફ પડશે. પરંતુ ગાંડા મહારાજની જન્મજયંતીને દિવસે આપે ગુંજ આવવું પડશે."

"જુઓ ભાઈ, હવે તો હું હરદ્વાર જાઉં છું. હવે જે કાંઈ વાત હોય તેનો જવાબ ૨૦મી પછી જ અપાશે." પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું.

પેલો ભાઈ પૂજ્યશ્રીને નમી પડ્યો અને પ્રાર્થનાપૂર્વક બોલ્યો : "આવા શુભ પ્રસંગે આપના આશીર્વાદ અનિવાર્ય છે. આપે આવવું જ પડશે. આપ કૃપા કરો."

ગુંજવાળા લોકોની ભાવના જોઈ પૂજ્યશ્રી સહેજ ઊંચે જોઈને બોલ્યા, "તમે જાવ જયંતીને દિવસે હું ત્યાં હાજર હોઈશ."

પૂજ્યશ્રીએ ગાંડા મહારાજ માટે રચેલા શ્લોકો મોકલી દીધા હતા અને ઘણા ભક્તોએ પૂજ્યશ્રીને પૂ.ગાંડા મહારાજની જયંતીને દિવસે દત્તાત્રેય ભગવાનને સ્થાનકે બિરાજેલા જોયા.

બીજે દિવસે પૂજ્યશ્રી બહાર બેઠા હતા ત્યારે એક ભક્તે પૂછ્યું, "બાપજી, આપ હરદ્વારથી પાછા ક્યારે આવશો?"

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસી પડ્યા અને બોલ્યા, "અલ્યા ભલા માણસ, હરિને દ્વાર ગયેલો કોણ મૂરખ પાછો આવે?" પછી વાત વાળી લેતાં તેમણે ઉમેર્યું, "હવે બીજી બધી વાત તા.૨૦મી પછી જ વિચારવાની."

શાળાઓ ખૂલવાનો વખત નજીક હતો તેથી સુમનભાઈને પૂજ્યશ્રીની સેવામાંથી મુક્ત કરવાના હતા. આ માટે પૂજ્યશ્રીએ ડૉ.રતિલાલ પંડ્યાને પહેલેથી સૂચના આપી જ હતી. તે મુજબ ડૉ.રતિલાલ પંડ્યા પૂજ્યશ્રીની સેવામાં કારતક સુદ તેરશને ૨-૧૧-'૬૮ને શનિવારે જયપુર ખાતે હાજર થઈ ગયા. હવે અહીંથી હરદ્વાર જવાનું હતું.

સંવત ૨૦૨૫ની કારતકી પૂનમે મંગળવારે તા.૫-૧૧-'૬૮ને દિવસે સવારે ચાર વાગે પૂજ્યશ્રીને સ્નાન કરાવ્યું. ત્યાર પછી તેઓ એક ખુરસીમાં બિરાજ્યા. પૂજ્યશ્રીને વિદાય આપવા માટે વહેલી સવારથી ભક્તો હાજર થઈ ગયા હતા. ભજન અને ધૂન ચાલુ જ હતાં. છેલ્લે એક ભક્તે પૂજ્યશ્રીની વિદાયના દુઃખથી દ્રવી જતાં અંતરના ભાવ રજૂ કરતું વિદાયગીત ગાયું. બરાબર સાડા આઠ વાગે પૂજ્યશ્રીને નીચે ઉતાર્યા. વિમાનઘર ખૂબ દૂર હોવાથી એરકન્ડિશન્ડ મોટરમાં બેઠા. બધા ભક્તોએ આંખમાં આંસુ સાથે પૂજ્યશ્રીને વિદાય આપી. પૂજ્યશ્રી સાથે ડૉ.રતિલાલ પંડ્યા,પ્રવીણભાઈ તથા જયપુરના સુરેશભાઈ બેઠા.

સવારે સવા દસ વાગ્યે વિમાન જયપુરથી ઊપડ્યું અને બરાબર ૧૦.૫૦ વાગ્યે દિલ્હીના વિમાની મથકે પહોંચ્યું. દિલ્હીમાં મિનિસ્ટ્રી ઑફ એજ્યુકેશનના જયશંકર કરુણાશંકર શુક્લને ત્યાં મુકામ હતો. જયશંકરભાઈ તથા રમેશભાઈ ત્રિપાઠી પૂજ્યશ્રીને લેવા માટે મોટર લઈને આવ્યા હતા. પૂજ્યશ્રી શુક્લ સાહેબને ત્યાં અજમેરમાં એકાદ માસ પહેલાં રહેલા હતા. તેથી કુટુંબ પરિચિત હતું અને આખા કુટુંબને પૂજ્યશ્રી તરફ અનન્ય ભક્તિભાવ હતો. સુંદર રીતે સજાવેલા રૂમમાં પૂજ્યશ્રીનો મુકામ હતો.

પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કર્યું. જયશંકરભાઈએ પાદુકાપૂજન કર્યું. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા લીધી. આજુબાજુના પાડોશીઓ દર્શન માટે આવવા લાગ્યા. દિલ્હીથી રાત્રે દશ વાગે ટ્રેન દ્વારા હરદ્વાર જવાનું હતું. પૂજ્યશ્રીએ સ્નાન કર્યું. દર્શન માટે ભક્તો અવિરતપણે આવતા હતા. રાત્રે સાડા આઠ વાગ્યે મોટરમાં દિલ્હી સ્ટેશને પહોંચ્યા. પહેલા વર્ગમાં સ્થાન લીધું. બરાબર રાત્રે દસ વાગે ગાડી ઊપડી.

તા.૬-૧૧-'૬૮ને સં.૨૦૨૫ કારતક વદ એકમને બુધવારે સવારે સાડા છ વાગ્યે પૂજ્યશ્રી હરદ્વાર પહોંચ્યા. સ્ટેશન ઉપર ચીમનભાઈ શેઠ તથા આર્યનિવાસના મૅનેજર અમૃતભાઈ પંડ્યા લેવા માટે આવ્યા હતા. પૂજ્યશ્રી મોટર દ્વારા આર્યનિવાસ પહોંચ્યા. વડોદરાના ચીમનલાલ શેઠ, તેમનાં પત્ની અતિલક્ષ્મીબહેન તથા કમુબહેન ચારેક દિવસ પહેલાં હરદ્વાર આવી ગયાં હતાં અને પૂજ્યશ્રી માટે રહેવાની સુંદર વ્યવસ્થા આર્યનિવાસમાં કરી હતી. તેમણે ધર્મશાળાના ઉપરના માળે ચાર રૂમ, એક મોટો હૉલ, સાથે બે બાથરૂમ અને બે સંડાસ ભાડે રાખી લીધા હતા. અહીં બેઠા બેઠા ગંગાજીના એક માઈલ સુધીનાં સુંદર દર્શન થતાં હતાં. આર્યનિવાસના મૅનેજર અમૃતભાઈ ખૂબ ભાવિક હતા. આ ધર્મશાળા નાનજી કાલિદાસે બંધાવી હતી. નાનજીભાઈ પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત હતા.

પૂજ્યશ્રીએ શૌચ સ્નાન વગેરેથી પરવારી ભિક્ષા કરી. ત્યાર બાદ આરામ કર્યો. ધર્મશાળા ખૂબ સારી અને સ્વચ્છ હતી. ગંગાજીનું ખૂબ નયનરમ્ય દર્શન અહીંથી થતું હતું. બિલકુલ કિનારા પર આવેલી ધર્મશાળાના ઉપરના માળેથી ગંગાજી અને સામેનો કિનારો, પહાડી, હરિયાળી વગેરેથી આખો પ્રદેશ અતિ દિવ્ય ભાસતો હતો. સાંજે પૂજ્યશ્રી પડાળીમાં બેઠા. થોડી વારમાં સુરત તરફના કેટલાક યાત્રાળુઓ પૂજ્યશ્રી અહીં છે તેવા સમાચાર મળતાં તરત એમનાં દર્શને આવ્યા. તેઓ થોડી વાર બેઠા. આગળ-પાછળની વાતો કરી પછી યાત્રાળુઓએ વિદાય લીધી. રાત પડતાં ભક્તોએ પંચપદી પૂજ્યશ્રી સમક્ષ કરી. ત્યારબાદ બધાએ શયન કર્યું.

તા.૭-૧૧-'૬૮ને કારતક વદ બીજને ગુરુવારના દિવસે કોઈ કાર્યક્રમ રાખ્યો ન હતો. પૂજ્યશ્રીએ ધર્મશાળામાં જ આરામ કર્યો અને ભક્તો પાસે અવધૂતી શૈલીમાં જ્ઞાનગોષ્ઠી કરી. પૂજ્યશ્રીની તબિયત સારી ન હતી. રાત્રે પંચપદી કરી નિદ્રાધિન થયા.

પૂજ્યશ્રીને રાત્રે બરાબર ઊંઘ ના આવી.

કારતક વદ ત્રીજને શુક્રવાર તા.૮-૧૧-'૬૮ના રોજ સવારે પ્રાતઃકર્મ પરવારી, પ્રાર્થના, બાવની, આરતી વગેરે પૂર્ણ કરી પૂજ્યશ્રી પડાળીમાં ખુરશી નાખીને બેઠા હતા. એટલામાં સુરતવાળા ઠાકોરભાઈના દીકરા આવ્યા અને પૂજ્યશ્રીને પગે લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેમને બેસાડ્યા. પછી પૂછ્યું, "આ તરફ કેમ આવવું થયું ?"

ઠાકોરભાઈના દીકરાએ કહ્યું, "બાપજી, અસ્થિ ગંગાજીમાં પધરાવવા આવ્યો હતો. ત્યાં મને સમાચાર મળ્યા કે આપ અત્રે પધાર્યા છે એટલે અસ્થિવિસર્જન કરી સ્નાન વગેરેથી પરવારીને હું આ બાજુ આપના દર્શને આવ્યો." પછી દિવસ દરમિયાન નંદલાલના દીકરા દત્તુપ્રસાદ અને તેમનું કુટુંબ દર્શન કરવા આવ્યું. આ પ્રમાણે અમદાવાદ, મુંબઈ, વડોદરા વગેરેના ભક્તોને જેમ જેમ જાણ થઈ તેમ તેમ તેઓ આવવા લાગ્યા.

કારતક વદ ચોથ-સંકષ્ટ ચતુર્થિને શનિવારે તા.૯-૧૧-'૬૮ના રોજ સવારે પ્રાર્થના થઈ. પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી વાતો કરતાં કરતાં પૂજ્યશ્રીએ દિલ્હીવાળા જયશંકરભાઈ શુક્લને યાદ કર્યા. પ્રાર્થના પૂર્ણ કરી ભક્તો પોતપોતાના કામમાં વળગ્યા. તે વખતે બરાબર સાત વાગે જયશંકરભાઈ આવી પહોંચ્યા. સવારે નવેક વાગે પૂજ્યશ્રી સેન્ટ્રલ હૉલમાં ખુરસી નાખીને બેઠા. તેમણે થોડા વખત સૂર્યનાં કિરણો લીધાં. ત્યાર બાદ બે-ત્રણ ચક્કર લગાવ્યાં. આજે તેઓ થોડા સ્વસ્થ લાગતા હતા. ચક્કર લગાવતી વખતે તેમની પાસે ડૉ.રતિભાઈ હતા. ચક્કર મારતાં મારતાં તેમણે કિનારા પર બે-ચાર માંકડાં રમતાં જોયાં. એટલે તેમણે ગમ્મત કરતાં ડૉ.રતિભાઈને કહ્યું, "ડૉક્ટર ! આપણે હરિદ્વારની યાદગીરીમાં એક માંકડું લઈ જઈશું." એમ કહી પૂજ્યશ્રી ખૂબ હસ્યા.

સાંજે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને મુંબઈના જયદેવભાઈ તથા તેમનાં પત્ની આવ્યાં. વાતો કરતાં કરતાં જયદેવભાઈએ કહ્યું, "બાપજી, આપ ગુંજ જાવ ત્યારે મુંબઈમાં મારું ઘર પાવન કરજો."

પૂજ્યશ્રીએ માર્મિક રીતે કહ્યું, "જોઈએ, કેવી અનુકૂળતા પડે છે ?"

રાત્રે પ્રાર્થના કરી બધા શય્યાધીન થયા.

કારતક વદ પાંચમને રવિવાર તા.૧૦-૧૧-'૬૮ના રોજ નિયમ પ્રમાણે બધાએ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ પ્રાર્થના કરી. સાંજે ગૂજરાતી ભવનમાં રહેતી રાજકોટ અને મુંબઈની બહેનો દર્શને આવી.

તા.૧૧-૧૧-'૬૮ને સોમવારે બપોરે પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા કરી આરામ કર્યો ત્યાર બાદ ગૂજરાત ભવનની કેટલીક બહેનો દર્શને આવી. ત્યાર બાદ બિલ્વેશ્વરવાળી ગુફાવાળા મુનિ મહારાજ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યા. પૂજ્યશ્રીએ આસન આપી બેસાડ્યા. બન્નેએ થોડો સમય વાર્તાલાપ કર્યો. એકબીજાના કુશળવૃત્ત પૂછ્યા. રાત્રે પ્રાર્થના કરી બધા સૂઈ ગયા.

કા.વ. સાતમને મંગળવાર તા.૧૨-૧૧-'૬૮ના રોજ જયદેવભાઈ તેમનાં પત્ની સાથે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવા આવ્યા. ત્યાર બાદ તેઓ મુંબઈ જવા રવાના થયા. પૂજ્યશ્રી નિયમ મુજબ સેન્ટ્રલ હૉલમાં સૂર્યપ્રકાશમાં બેઠા અને પછી લગભગ દશેક

આંટા માર્યા. તેઓશ્રીને શરદી જણાતી હતી. સવારે સવારે ચાર-પાંચ વખત સંડાસ જવું પડ્યું. બપોરે થોડું સારું લાગતું હતું. સાંજે એક ગૂજરાતી સંન્યાસીની વનિતા ઓમ પ્રેમદેવી એમની શિષ્યા સાથે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવા આવ્યાં. પૂજ્યશ્રીએ આસન આપી સત્કાર્યા. પૂજ્યશ્રીએ તેમને પ્રસાદ તથા ભેટ આપી.

આજે લીંચના પૂ.બચુભાઈનો તથા નડિયાદના સુખડિયાના પત્રો આવ્યા હતા.

પૂજ્યશ્રી આવી ઠંડીમાં હરદ્વાર ગયેલા તે તેઓશ્રીની અસ્વસ્થ તબિયતને કારણે પૂ.બચુભાઈને ગમ્યું ન હતું. તેઓને પૂજ્યશ્રીની ખૂબ ચિંતા થતી હતી. ખરેખર તો પૂ.બચુભાઈનું સ્થૂળ શરીર જ લીંચમાં હતું. તેમનો જીવ તો હરદ્વારમાં પૂજ્યશ્રી પાસે જ હતો. તેમનું મન ખૂબ જ ઉચાટ અનુભવતું હતું. તેમનું કાળજું કોરાઈ જતું હતું. તેમને પૂજ્યશ્રીની ખૂબ ચિંતા દિવસ-રાત રહેતી હતી. અધૂરામાં પૂરું હરદ્વારથી પૂજ્યશ્રીના કોઈ જ સમાચાર તેમને પત્ર રૂપે મળતા ન હતા. તેથી બે-પાંચ વરસનું બાળક મા પર ગુસ્સો કાઢે તેમ તેમણે પૂજ્યશ્રીને મહેણાં મારતો પત્ર લખ્યો. તેમણે લખ્યું :

૯-૧૧-'૬૮

લીંચ

"અમે તો પત્રની રાહ (પૂજ્યશ્રીના સમાચાર માટે) કેવી જોઈએ છીએ તે વાણીથી પત્રમાં લખવાનો વિષય નથી. છતાં બાપજીની કૃપાથી તેઓશ્રી સરેરાશ દરરોજ સ્વપ્નમાં દર્શન આપી પ્રવાસ વિષેની પણ થોડીક વાતચીત કરીને શાંતિ આપે છે એટલે ખૂબ આનંદમાં છું.

"સાબરમતીમાં એક રાત રોકાયા અને ખૂબ જ જીવોને ટીપું ટીપું પાણીનું નાખી મેઘ જેમ ચાલ્યો જાય અને હવે વધારે વરસાદ આવશે તેવી આશાએ લોકો જેમ જીવે તેમ જીવી રહીએ. તેવું કહીને ચાલ્યા ગયા છે, મરજીની વાત છે.

"હવે તો ચાંદીના રથ, ઍરોપ્લેન, બે બે લાખની બસો, શિક્ષિત અને અતિ શ્રીમંત ભાઈ-બહેનો એટલે અમારા જેવા ગામડાના ગમારો સાધારણ સ્થિતિના સામાન્ય ઘોડાગાડી જેવા વાહનોથી તને અભાવ થાય તે સ્વાભાવિક છે. પણ મારા અંતર્યામી-અંતરાત્મા અવધૂત, ઘણાં બાળકો હોય તેમાં એકાદ બાળક ગાંડું, ઘેલું, દુર્બળ, ઓછી બુદ્ધિનું હોય તો માતાપિતા તેને કદીય ઉપેક્ષતા નથી. ઊલટું તેના તરફ વધારે ધ્યાન રાખતાં હોય છે. તે તું ના ભૂલતો."

સદ્‌ગુરુ પર સદ્‌શિષ્ય કેવો અધિકાર કરી શકે છે, ગુરુદેવની ચિંતા શિષ્યને કેટલી કોરી ખાતી હોય છે તેનું જીવંત ઉદાહરણ આપણે ક્યાંય ખોળવા જવું પડે તેમ નથી.

આ પત્રનો જવાબ પૂજ્યશ્રી વતી ડૉ.રતિલાલ પંડ્યાએ તા.૧૫-૧૧-'૬૮ના રોજ બચુભાઈને આપ્યો. તેમાં લખ્યું કે, "પૂજ્યશ્રીને પણ તમારો મેણાં મારેલો પત્ર સંભળાવ્યો. તે વખતે પૂજ્યશ્રી મૂછોમાં હસતાં હતા. તમે તો તમારા હૃદયમાં ભગવાનને બેસાડી દીધા છે. એટલે તમારે કાંઈ કરવાનું રહેતું નથી. તમે તો ઘણા ભાગ્યશાળી છો."

બુધવાર કારતક વદ આઠમને તા.૧૩-૧૧-'૬૮ના રોજ પૂજ્યશ્રી સમક્ષ પ્રાર્થના કરી. મુંબઈથી આવેલા કેટલાક ભક્તો પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવ્યા, રાત્રે પંચપદી

કરી સૂઈ ગયા.

કારતક વદ નોમ તા.૧૪-૧૧-'૬૮ને ગુરુવારે સવારે પ્રાતઃ ભજન થયું. પૂજ્યશ્રીને સંડાસની તકલીફને કારણે તેમણે કાંઈ લીધું નહીં. આજે સપ્તર્ષિ આશ્રમ જવાનું હતું.

સવારે પોણા આઠ વાગે ચીમનભાઈ શેઠ બે ઘોડાગાડી લઈ આવ્યા. પૂજ્યશ્રી સંભાળપૂર્વક નીચે ઊતર્યા. પચીસેક પગથિયાં ઊતરવાનાં હોવાથી પૂજ્યશ્રીએ આજે સવારે આંટા માર્યા ન હતા. પૂજ્યશ્રીને ઘોડાગાડીમાં બેસાડ્યા. પૂજ્યશ્રીનાં ચરણોમાં ડૉ.રતિલાલ પંડ્યા બેઠા. બીજી ઘોડાગાડીમાં ચીમનભાઈ, અતિલક્ષ્મીબહેન અને કમુબહેન બેઠાં. બરાબર આઠ વાગે સપ્તર્ષિ આશ્રમ તરફની મુસાફરી ચાલુ થઈ.

રસ્તામાં એક તરફ મહાદેવજીની એક સુંદર મૂર્તિ હતી, એમાં ભગવાનના બે ઊંચા હાથમાં એક કળશ હતો. એમાંથી પાણી પડતું હતું અને ભગવાન સ્નાન કરતા હતા. પૂજ્યશ્રીને આ મૂર્તિ ગમી. પૂજ્યશ્રીએ રતિલાલને કહ્યું, "ડૉક્ટર, આપણા નારેશ્વરમાં આવી મૂર્તિ મૂકવી જોઈએ."

લગભગ નવેક વાગે સપ્તર્ષિ આશ્રમ આવી ગયો. પૂજ્યશ્રી એક ખુરસીમાં ઝાડ નીચે બેઠા. પછી કહ્યું, "ડૉક્ટર, તમે બધા બધે દર્શન કરતા આવો. હું અહીં બેઠો છું."

બધાં દર્શન કરવાં ગયાં.

પૂજ્યશ્રીએ મંદિરમાં ભેટ મુકાવી. બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા અપાવી-ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રી ઘોડાગાડીમાં બિરાજ્યા. કમુબહેને નારેશ્વર માટે સપ્તર્ષિ મંદિરનું પથ્થરનું કોતરેલું મોડેલ લેવાનું વિચાર્યું. તેમણે તરત જ પૂજ્યશ્રીની અનુમતિ માગતાં પૂછ્યું, "બાપજી, આપણા નારેશ્વર માટે આ સપ્તર્ષિ મંદિરનું મોડેલ લઈશું ?"

"કેટલા પૈસા કહે છે ?"

"પંદર રૂપિયા."

"સારું, લઈ લો."

કમુબહેને પંદર રૂપિયા આપી મોડેલ લઈ લીધું.

ઘોડાગાડીઓ ચાલી. લક્ષ્મીનારાયણના મંદિરના દરવાજા આગળ ગાડી ઊભી રહી. પૂજ્યશ્રીએ ગાડીમાં બેસીને જ દર્શન કર્યા. આગળ જતાં પરમારથ આશ્રમે આવ્યા. પૂજ્યશ્રી ગાડીમાં બેસી રહ્યા અને બીજાને આશ્રમ જોવા જવાનું કહ્યું. બધાં ભક્તો આશ્રમ જોઈ આવ્યાં. ગાડીમાં બેઠાં. ત્યાંથી પાછા ફરતાં તેઓ હરકીપૈડી આવ્યા. પૂજ્યશ્રીને નીચે ઉતારી મંદિર પાસે એક ખુરસીમાં બેસાડ્યા. ચીમનલાલ શેઠ પૂજ્યશ્રીની સેવામાં રહ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ કાળી અલફી અને માથે સફેદ ઊનની ટોપી પહેરી હતી. ટોપી ઉપર ફૂલ ચોંટાડ્યાં હતાં. પૂજ્યશ્રીનો વેશ એવો હતો કે કોઈ સમજી જ શકતા નહીં કે આ કેવા પ્રકારના સંત છે. એટલામાં એક ખૂબ જ નીચી ઊંચાઈની, ગટ્ટી બાઈ આવી. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી બોલી : "બાપજી, ખીચડી માટે આપ અનાજ દો."

પૂજ્યશ્રીએ દુકાનમાંથી દાળ-ચોખા મંગાવીને અપાવ્યાં. ત્યાર બાદ હરકીપૈડી ઉપરથી શ્રી ગુરુ મંડળ આશ્રમે આવ્યા. આ આશ્રમ રામસ્વરૂપાનંદજીનો હતો. રામસ્વરૂપાનંદજી પૂજ્યશ્રીની ૬૩મી જન્મજયંતીની ઉજવણી વખતે પૂજ્યશ્રીને મળેલા.

પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : "ડૉક્ટર, આ રામસ્વરૂપાનંદજીનો આશ્રમ લાગે છે. તમે જરા અંદર તપાસ કરી જાણી લાવો કે સ્વામીજી અંદર છે કે નહીં."

"હા, બાપજી," કહી રતિલાલ આશ્રમમાં ગયા. તેઓ રામસ્વરૂપાનંદજીને મળ્યા અને કહ્યું,

"સ્વામીજી, ગૂજરાતથી પૂ. રંગઅવધૂત મહારાજ પધાર્યા છે."

આ સાંભળતા જ તેઓ બહાર દોડ્યા અને પૂજ્યશ્રીને ભેટી પડ્યા. તેઓ પૂજ્યશ્રીને ખૂબ આગ્રહપૂર્વક આશ્રમમાં લઈ જઈ પોતાની રૂમમાં લઈ ગયા. બન્ને સંતોનું મિલન અતિ દિવ્ય દીસતું હતું. રામસ્વરૂપાનંદજીએ પૂજ્યશ્રીને જરીનો હાર પહેરાવ્યો. પછી તેઓ બોલ્યા, "બાપજી, આપ અહીં કેમ ન ઊતર્યા ? આ આપનો જ આશ્રમ છે. ફરીથી પધારો ત્યારે આપ અહીં જ ઉતારો રાખજો."

બન્ને સંતોએ ખૂબ જ હરખથી વાતો કરી. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીને ઘોડાગાડીમાં બેસાડ્યા. બરાબર સાડા બાર વાગે અવધૂત મંડળ આશ્રમમાં પહોંચ્યા. ત્યાં હનુમાનજીના દર્શન કર્યા. અહીંથી ઘણા બધા આશ્રમો જોતાં જોતાં માનવકલ્યાણ આશ્રમે આવ્યા. અર્ધનારી નટેશ્વર, રાધાકૃષ્ણ, ત્રિપુરાદેવી, ચોવીસ અવતારની મૂર્તિ વગેરેનાં દર્શન કર્યા. ઘોડાગાડીમાં બેઠાં બેઠાં ગીતા ભારતીજીનો આશ્રમ જોયો. આમ લગભગ અઢી વાગે મંડળી આર્યનિવાસે પહોંચી. પૂજ્યશ્રીને ખુરસીમાં બેસાડીને ઉપરના માળે લઈ ગયા. પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા કરી આરામ કર્યો.

તા.૧૫-૧૧-'૬૮ને કારતક વદ દશમને શુક્રવારે સવારે નિત્ય પ્રાર્થના કરી. બે બહેનો પૂજ્યશ્રીને દર્શને આવી. કભાણથી ડૉ.રતિભાઈની દીકરી દક્ષાબહેન તથા મુંબઈથી દિનકરભાઈના પત્રો આવ્યાં. મુંબઈથી નાનજી કાળિદાસની દીકરી સવિતાબહેનનો તાર આવ્યો. બધા સવિતાબહેનને સવિતાદીદીથી ઓળખતા હતા. તારમાં સવિતાબહેને જણાવેલું કે "આપ આર્યનિવાસમાં જ ઊતર્યા છો જાણી ખૂબ આનંદ થયો. અત્યારે પિતાશ્રી (નાનજીભાઈ)ની તબિયત અત્યંત નાજુક છે. આપ આપના આશીર્વાદ તાત્કાલિક મોકલો."

પૂજ્યશ્રીએ તારનો જવાબ તરત જ તારથી આપ્યો.

"Quite at home here. Distressed reading Bapuji's ill-health. Praying God for speedy recovery heartly blessings.

Rang Avdhoot.

(અમને અહીં ઘર જેવું જ લાગે છે. બાપુજીની અસ્વસ્થ તબિયતના સમાચાર જાણી વ્યથિત્ થયો છું. તેમની તબિયત જલદી સારી થાય તે માટે ભગવાનને પ્રાર્થના કરું છું. હૃદયપૂર્વકના આશીર્વાદ.

રંગ અવધૂત."

બપોરે પૂજ્યશ્રીએ આરામ કર્યો. સાંજે થોડા ભક્તો દર્શને આવ્યા. રાત્રે પ્રાર્થના કરી રાત્રીશયન કર્યું.

શનિવાર તા.૧૬-૧૧-'૬૮ને કારતક વદ-૧૧ના રોજ બપોરે આરામ કર્યો. સાંજે

આર્યનિવાસના મૅનેજરશ્રી અમૃતભાઈ તથા કૅન્ટીનવાળા રમણભાઈના કુટુંબો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શને આવ્યાં. બે દિવસથી પૂજ્યશ્રીની તબિયત બરાબર ન હતી. તેમને શરદી-ખાંસી થયાં હતાં.

કારતક વદ બારસ તા.૧૭-૧૧-'૬૮ની સવારે પ્રાર્થના કરી. આજે પૂજ્યશ્રીને તાવ હતો. તાવ, ખાંસી, શરદી હોવા છતાં તેઓ આનંદમાં જ રહેતા હતા. આજે ઠંડી ખૂબ પડી.

કારતક વદ તેરસને સોમવાર તા.૧૮-૧૧-'૬૮ના રોજ શરદી, ખાંસી, તાવ યથાવત રહ્યાં. આજે છાતીમાંથી કફ છૂટતો હતો. લવિંગાવટી, ખદીરાદિવટી, જેઠીમધ વગેરે મોંમાં મૂક્યું પણ ખાંસી ચાલુ જ રહી. પૂજ્યશ્રી ગમે તેવી બીમારીમાં ક્યારેય દવા લેતા નહીં.

પૂજ્યશ્રી બીજાનું પ્રારબ્ધ ભોગવતા. ગમે તેટલી તકલીફ હોય તોપણ તેમનો વિનોદી સ્વભાવ જતો નહીં. કોઈ ભક્ત દર્શન કરવા આવે ત્યારે વિનોદમાં કહેતા, "તમે તો હમણાં દર્શન કરીને જતા રહેશો પણ આ શરદી-ખાંસી મારા અનન્ય ભક્ત છે. તેઓ મને જરાય છોડતાં નથી." એમ કહી હસતાં અને હસવાની સાથે ખૂબ ખાંસી ચઢતી. વળી પાછા કહેતા, "મેં પૂ.માજીનું દર્દ લીધેલું તે ભોગવવાનું બાકી હોય એટલે ઉધરસ આવે જ ને !" પોતાને ખાંસી આવે ત્યારે બેબાકળા થઈ જતા. ભક્તોને પૂજ્યશ્રી આ રીતે સાંત્વન આપતા. વળી પાછા કોઈક વખત ગાવા લાગતા કે 'તારે ને મારે બંધાણી પ્રીતડી.'

આમ પોતાની અકળ લીલાથી પૂજ્યશ્રી ભક્તોને કશોય અણસાર આવવા દીધા વગર આનંદમાં રાખતા.

પૂજ્યશ્રીના આરોગ્ય માટે અતિલક્ષ્મીબહેન, કમુબહેને દત્તનામ સંકીર્તનના પાઠ કર્યા. આજે પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષામાં છાશ પણ ના લીધી. જ્યારે કોઈ પૂછે ત્યારે કહે : "મને રુચિ થતી નથી."

પૂજ્યશ્રી સૂઈ શકતા ન હતા. સૂઈ જાય કે તરત જ ખાંસી ચઢી બેસતી. તેથી બેઠા થઈને ખુરસીમાં બેસી જવું પડતું. આજે બાલકૃષ્ણભાઈ, ડૉ.વાણી, સુરેશભાઈ તથા શંકરભાઈના પત્રો આવ્યા અને તા.૧૯-૧૧-'૬૮ સં.૨૦૨૫ને કારતક વદ ચૌદશને મંગળવારે બધા સવારે નિયમ મુજબ જાગ્યા. પ્રાતઃપ્રાર્થના થઈ. પૂજ્યશ્રીને ખાંસીને કારણે આખી રાત ઊંઘ આવી ન હતી. આમ છતાં તેઓ સ્વસ્થ દેખાતા હતા. ભક્તો સાથે પ્રાર્થના પણ બોલ્યા. ભિક્ષામાં અડધું સફરજન અને બે-ચાર કાજુ ખાધા. બપોરે આરામ કર્યો.

પૂજ્યશ્રીને ખાંસી-ઉધરસ વધી ગઈ. ડૉ.રતિલાલ છાતી પર લગાડવા માટેનો લેપ લેવા બજારમાં ગયા. પાછા આવતી વખતે તેઓ પૂજ્યશ્રી માટે તથા પાદુકા માટે બે ગુલાબના હાર લેતા આવ્યા. પ્રસાદ માટે પેંડા પણ લેતા આવ્યા. બીજે દિવસે ડૉ.રતિભાઈનો પોતાનો જન્મદિવસ હતો.

બપોરે બે વાગે પૂજ્યશ્રી લટાર મારવા લાગ્યા. તેમની સાથે ડૉ.રતિભાઈ હતા.

ચાલતાં ચાલતાં પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "ચાલો ડૉક્ટર, લીંચ જતા રહીએ." એટલે રતિભાઈએ કહ્યું, "હા બાપજી, પહેલાં આપણે બે જણ જતા રહીએ. ચીમનભાઈ વગેરે પાછળથી સામાન લઈને આવશે."

થોડી પળો માટે પૂજ્યશ્રી કાંઈ ન બોલ્યા. પછી ધીમેથી કહ્યું, "ના, ના, અહીં જ ઠીક છે."

સાંજે પૂજ્યશ્રીને છાતીએ લેપ ગરમ કરી લગાવ્યો.

આજે પૂજ્યશ્રી ખૂબ બેચેન લાગતા હતા. આમ છતાં બધા પાસે ખૂબ વાતો કરતા હતા. સાંજે રતિભાઈને કહ્યું, "ભગવાન, મને અહીં કેમ લાવ્યો તે હજી સમજાતું નથી."

રતિભાઈએ કહ્યું, "આપને શરદી, ખાંસી, તાવ ભોગવવા માટે અહીં બોલાવ્યા છે."

તરત પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, "એમ પણ હોય. પૂ.માજીની માંદગી મેં માગી લીધી છે એટલે એમનું અધૂરું રહેલું મારે ભોગવવાનું હોય તે ભોગવવું જ પડે ને ?"

સાંજે ચારેક વાગે પૂજ્યશ્રી અસ્વસ્થ લાગ્યા એટલે રતિભાઈએ પૂછ્યું, "બાપજી, દિલ્લીથી શુક્લ સાહેબને ફોન કરી બોલાવીશું ?" પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "હવે સારું લાગે છે. મને મટી જવાનું છે. ફોન કરીને બધાને શું કામ દોડાવવા ? એમને ખબર આપો એટલે વર્તમાનપત્રમાં આવે ને આખું ગામ જાણે તેથી આખી દુનિયા અહીં દોડતી આવે. મારી ચાકરી બાજુએ રહે અને તમે બધા એમની સેવામાં પડો, કોઈનેય બોલાવવા નથી."

થોડી વાર પછી રતિલાલે ફરીથી પૂછ્યું, "બાપજી, બચુભાઈને બોલાવીશું ?" પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "જુઓ ડૉક્ટર, નાહકની બધાને શા માટે દોડાદોડ કરાવવી ? બે દહાડા પછી એવું લાગશે તો ગાડીમાં લીંચ જતા રહીશું. પછી જરૂર લાગશે તો બધે ખબર આપીશું."

પૂજ્યશ્રી સાંજે ખુરસીમાં બેઠા. ખૂબ ખાંસી આવી. થોડી વારે સારો એવો કફ પડ્યો. પૂજ્યશ્રીને થોડી શાંતિ લાગી. થોડી વાર પછી તેમણે કહ્યું, "સાબુદાણાની કાંજી થોડી બનાવજો."

કમુબહેને કાંજી બનાવી અને પૂજ્યશ્રીએ એક નાનો ગ્લાસ પીધો. ડૉ.રતિભાઈએ સૂંઠ-લવિંગ ઘસીને પૂજ્યશ્રીને માથે લગાવ્યું. માથે તેલમાલિશ કર્યું. પગે ઇંદોરવાળો મલમ લગાવ્યો. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "હવે મોજાં પહેરાવી દો."

રતિભાઈએ મોજાં પહેરાવ્યાં.

બધા કામમાં હતા. સાયં પ્રાર્થના કરવામાં થોડો વિલંબ થયો એટલે પૂજ્યશ્રીએ તરત જ ટકોર કરતાં કહ્યું, "કેમ આજે પ્રાર્થના નથી કરવી ?" સાંજે છ વાગે બધાએ પ્રાર્થના શરૂ કરી. પૂજ્યશ્રી પણ બધાની સાથે પ્રાર્થના બોલવા લાગ્યા. થોડી પ્રાર્થના બાકી હતી ત્યારે પૂજ્યશ્રીને સંડાસ જવાની ઇચ્છા થઈ. અધૂરી પ્રાર્થના પૂરી કરવા માટે રતિભાઈએ કહ્યું, "તમે બધા રૂમની બહાર જઈ પ્રાર્થના કરો. હું બાપજીને સંડાસ કરાવડાવું છું."

બધા પ્રાર્થના પૂરી કરવા બહાર ગયા. રતિભાઈએ કમોડ મૂક્યું. ખુલાસીને ઝાડો

થયો પરંતુ પૂજ્યશ્રીને અશક્તિ વર્તાવા લાગી અને થોડી ગભરામણ થઈ.

પૂજ્યશ્રીને ફરીથી પેટમાં ચૂંક આવી. સહેજ ઝાડો ઊતર્યો પરંતુ અશક્તિ ખૂબ વધી ગઈ. રતિભાઈએ તેમને પલંગ પર બેસાડ્યા અને ગરમ બંડી પહેરાવી. ઇલાયચી અને લવિંગ ઘીમાં કાલવીને ચટાડ્યાં.પૂજ્યશ્રી ક્યારેક કહેતા કે વધુ ઉધરસ થાય ત્યારે આ મારી પેટન્ટ દવા છે. ગભરામણ ચાલુ જ હતી.

સાંજના સાડા સાત થયા. પૂજ્યશ્રી ખુરસીમાં બેઠા હતા. તેમણે લેપ કઢાવી નાખ્યો. ઈજમેટનાં ફૂલ મોંમાં મૂક્યા. મધ સાથે થોડું પાણી પીધું. ડૉ.રતિભાઈએ નાડી તપાસી. તેઓ ચિંતામાં પડી ગયા. નાડી થોડી અનિયમિત થઈ હતી. ગભરામણ ચાલુ જ હતી. રતિભાઈની ચિંતા વધી ગઈ. તેમણે પૂજ્યશ્રીને પૂછ્યું, "બાપજી, કોઈ વૈદ્ય કે ડૉક્ટરને બોલાવીશું ?" બીજી જ પળે પૂજ્યશ્રીએ જરાક મોટેથી સત્તાવાહી અવાજે કહ્યું, "મારે કોઈ દવાની જરૂર નથી. મને 'ૐ-ૐ' કરતો પડી રહેવા દો."

થોડી વારે પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "પૂ.ગાંડા મહારાજ માટે લખેલા શ્લોકો આણંદ ધીરુભાઈને આપ્યા છે. એ શ્લોકો લખેલું કાગળિયું ખોવાઈ જશે તો...જોકે મને બધા શ્લોકો યાદ છે..."

તરત જ રતિભાઈએ કહ્યું, "બાપજી, બધા જ શ્લોકો મેં ઉતારી લીધા છે. એટલે ચિંતા ના કરશો." પૂજ્યશ્રીને આનંદ થયો અને બોલ્યા, "બરાબર છે." થોડી થોડી ગભરામણ ચાલુ જ હતી. સંડાસ જવાની ઇચ્છા થઈ. પરંતુ ઝાડો થયો નહીં. થોડી ગભરામણ વધી. એટલે તેઓ બોલ્યા, "એકાદ ઊલટી જેવું થાય તો સારું, ડૉક્ટર."

રતિભાઈને થયું કે મીંઢળનું પાણી આપીશું તો ઊલટી થશે. એટલે તેઓ મીંઢળની તપાસમાં પડ્યા. પૂજ્યશ્રીને તકલીફ પડતી હતી. પણ તેઓ બીજાને પોતાની તબિયતનો અણસાર ન આવે તેવો પ્રયત્ન કરતા હતા. તેમણે ભારતીય સાધુસંત, સમાજ અને દેશના ધાર્મિક વાતાવરણની જોરદાર વાતો કરવા માંડી. કોઈ જો પૂજ્યશ્રીને આ વાતો કરતાં સાંભળે તો એમ ન કહે કે તેઓ હાલ પોતાની લીલા સંકેલી રહ્યા છે. પૂજ્યશ્રી દર પંદર મિનિટે રતિભાઈને પૂછતા હતા, "ડૉક્ટર, કેટલા વાગ્યા ?" દર વખતે રતિભાઈ તેમને કેટલા વાગ્યા તે કહેતા. આમ કરતાં પોણા નવ વાગ્યા. પોણા નવ વાગે ચૌદશ પૂરી થતી હતી અને અમાસ ચાલુ થતી હતી. પૂજ્યશ્રીએ વાતો બંધ કરી અને 'ૐ-ૐ' ઉચ્ચારણ ચાલુ કર્યું.

ડૉ.રતિભાઈ પૂજ્યશ્રી સાંભળે એ રીતે 'ગુરુદેવ દત્ત, ગુરુદેવ દત્ત' બોલતા હતા. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીને મેથી આપી પલંગમાં સુવાડ્યા અને ઉપર ચાદર ઓઢાડી. આ વખતે રાત્રીના નવ વાગ્યા હતા.

પૂજ્યશ્રીની તબિયત બગડતી જતી હતી. તેથી રતિભાઈએ રાત્રે સાડા આઠ વાગે મૅનેજર અમૃતભાઈ પંડ્યાને કહી દીધું હતું કે, 'જયશંકરભાઈ શુક્લ તથા રમેશભાઈ ત્રિપાઠીને દિલ્હી ફોન કરી બોલાવો.'

રાત્રે નવ ને પાંચ મિનિટે રતિભાઈએ નાડી જોઈ. નાડી તૂટક-તૂટક ચાલતી હતી. પૂજ્યશ્રી ધીમે ધીમે શુદ્ધિ ગુમાવતા હતા. રતિભાઈએ મુખમાં ગંગાજળ રેડ્યું. પૂજ્યશ્રીએ તે ગળે ઉતાર્યું. કમુબહેને ઘીનો દીવો પ્રગટાવી દીધો. ચીમનભાઈ તથા રતિભાઈએ પૂજ્યશ્રીના શરીર પર ભસ્મ લગાવી.

અત્યંત નાજુક સમય હતો. અતિલક્ષ્મીબહેન, ચીમનભાઈ, કમુબહેન ધૂન બોલતાં હતાં.

બરાબર નવ અને દશ મિનિટે પૂજ્યશ્રીએ ૐ ૐના સ્મરણ કરતાં કરતાં લીલા સંકેલી લીધી. સ્થૂળ દેહ મૂકી દીધો. વ્યક્તિમાંથી સમષ્ટિમાં ભળી ગયા.

અહીં સહેજ પાછળ નજર કરવી પડે તેમ છે.

તા.૧૫-૧૧-'૬૮ના રોજ નાનજી કાલિદાસની નાદુરસ્ત તબિયતને કારણે આશીર્વાદ માગતો તાર તેમની દીકરી સવિતાબહેનનો આવ્યો હતો. તેના જવાબમાં પૂજ્યશ્રીએ 'તબિયત સારી થશે' તેવા આશીર્વાદ આપતો તાર તા.૧૬-૧૧-'૬૮ના રોજ નાનજીભાઈને મુંબઈમાં મળ્યો. તે વખતે નાનજીભાઈ ઘણા જ ગંભીર હતા. બેભાન હતા. તેમની ટ્રીટમેન્ટ કરવા ત્રણ-ચાર ડૉક્ટરો ત્યાં જ બેઠા હતા. કઈ દવા આપવી તે માટે ચર્ચા-વિચારણા કરતા હતા. ત્યાં તો જેવો પૂજ્યશ્રીનો તાર આવ્યો કે તરત નાનજીભાઈએ આંખ ખોલી અને બોલ્યા, "મને દેવે જ જાગ્રત કર્યો છે. હવે મને સારું લાગે છે." ત્યાર પછી નાનજીભાઈની તબિયત સુધરવા લાગી અને માત્ર પંદર જ દિવસમાં સ્વસ્થ થઈ હરતાફરતા થઈ ગયા અને નાનજીભાઈને તાર કર્યો પછી માત્ર ચાર જ દિવસમાં પૂજ્યશ્રીએ દેહ છોડ્યો.

શાસ્ત્રનું વચન-'રેવા તટે તપઃ કુર્યાત્ મરણં જાન્હવી તટે'નું સર્વાંશે પાલન કરી પૂજ્યશ્રીએ અપવાદ રૂપ ભક્તોને બાદ કરતાં બધાં જ અનન્ય ભક્તોની અનુપસ્થિતિમાં ઓચિંતી લીલા સંકેલી લીધી. શાંભવી મુદ્રામાં સ્થિર થયેલા પૂજ્યશ્રીનાં નયનોમાંથી દિવ્ય જ્યોતિ નીકળી. પરમ જ્યોતમાં એકાકાર થઈ ગઈ. તેમનાં મુખમાંથી પ્રાદુર્ભુત થયેલો તેમનો છેલ્લો 'ૐકાર' શબ્દ બ્રહ્મને સાંભળનારા માત્ર આઠ કાન ખરેખર બડભાગી જ ગણાય અને વળી અંતિમ પળોમાં પૂજ્યશ્રીની સૂશ્રુષા કરવાની પાત્રતા મેળવનારા આત્મા કેવી ઊંચી કક્ષાના હશે ! એ તો કલ્પના જ કરવી રહી. એ ઊંચે ઊડી આવેલી ચારેય પવિત્ર વ્યક્તિઓને હજારો પ્રણામ.

બધા ભક્તો મૂઢ જેવા બની ગયા. શું કરવું, શું ન કરવુંની ખબર ન પડી. તેમના ગળામાં ડૂમો ભરાઈ ગયો. અતિલક્ષ્મીબહેન તથા કમુબહેન મોટેથી રડી પડ્યા. ચીમનભાઈની આંખો ચૂઈ પડી. રતિભાઈ પોતાની જાતને માંડ માંડ કાબૂમાં રાખી અને બીજા ત્રણે જણને આશ્વાસન આપવા લાગ્યા. તેમણે ખૂબ જ મક્કમપણે કહ્યું : "પૂજ્યશ્રી પાછળ કોઈ આંસુ ના પાડશો. ભગવાનનું નામ લો, ધૂન ચાલુ કરો."

રતિભાઈ સીધા નીચે ગયા અને અમૃતભાઈને દિલ્હીના જયશંકર શુક્લ, અમદાવાદના ડૉ.વાણી સાહેબ, વડોદરાના કમુબહેનના પતિ ભોગીભાઈ પટેલ તથા લોહાણા બોર્ડિંગના હિંમતલાલ શેઠના ટેલિફોન નંબરો આપી દીધા અને તે સૌને ફોન કરવા જણાવ્યું. વળતી જ પળે અમૃતલાલ પંડ્યાએ બધે ફોન કરવા માંડ્યા.

પછી મિયાંગામ ઠક્કર રામલાલ પોપટલાલ તથા લીંચના પૂ.બચુભાઈ રાવલને

ત્યાં તાર કરાવ્યા. તારમાં "બાપજી ગંભીર છે; જલદી આવો" એટલું જ જણાવ્યું.

આખી રાત 'દિગંબરા-દિગંબરા'ની ધૂન ચાલી. તા.૨૦-૧૧-'૬૮ની સવારે પાંચ વાગે ખાનગી મોટર દ્વારા જયશંકર શુક્લ તેમનાં પત્ની તથા રમેશભાઈ ત્રિપાઠી આવ્યાં. હરદ્વાર આવતાં રસ્તામાં તેમની ગાડી બગડી હતી. ઘણી જહેમત પછી બીજી મોટરમાં આવ્યા. રમેશભાઈને ઑલ ઇન્ડિયા રેડિયોમાં સારી ઓળખાણ હતી. તેમણે સવારના પોણા નવના રેડિયો સમાચારમાં પૂજ્યશ્રીના બ્રહ્મલીન થવાના સમાચાર પ્રસારિત કરાવ્યા અને એ સમાચાર આખા ભારતમાં પ્રસરી ગયા.

સવાર થતાં ગુરુમંડલ આશ્રમના સ્વામી રામસ્વરૂપાનંદજીને કહેવા ચીમનલાલ ગયા. પહેલાં તો આ આઘાતજનક સમાચાર તેઓ માનવા જ તૈયાર ન હતા. તેઓ તાત્કાલિક રિક્ષામાં બેસી આર્યનિવાસ ધર્મશાળાએ આવ્યા અને તેમણે પૂજ્યશ્રીને આંસુભીની અંજલિ આપી.

ત્યાર બાદ તેઓશ્રીએ પોતાના આશ્રમેથી આઠ બ્રાહ્મણ વિદ્યાર્થીઓને બોલાવી લીધા. વિદ્યાર્થીઓએ પુરુષસુક્ત ગંગાલહરી વગેરેના પાઠ કરવા માંડ્યા.

હરદ્વારના બીજા આશ્રમોના મહંતો-સંતો, મહામંડલેશ્વરો આવી પહોંચ્યા અને સર્વેએ મળીને એક સિદ્ધ સંતને શોભે એ રીતે પૂજ્યશ્રીના પાર્થિવદેહને ગંગાસ્નાન કરાવ્યું. આખું સંતવૃંદ, બ્રાહ્મણો વગેરેએ વેદ મંત્રોચ્ચાર કરવા માંડ્યો. ત્યાર બાદ પ્રાર્થના હૉલમાં બધા દર્શન કરી શકે તે રીતે દેહ રાખ્યો. હૉલમાં ધૂપ-દીપ, અગરબત્તી ચાલુ જ હતા. ધૂન-ભજનો પણ ચાલુ જ હતાં. કેટલાક ભક્તોએ ફોટા લીધા.

ડૉ.કનૈયાલાલ વાણીને ત્યાં ફોન પહોંચ્યો ત્યારે તેઓ ઈન્દોર ગયા હતા. ડૉ.ત્રિકમલાલે ઈન્દોર ફોન જોડ્યો. પરંતુ ડૉ.કનૈયાલાલ વાણીનો મેળાપ થઈ શક્યો નહીં. એટલે ડૉ.વાણીના દીકરા ડૉ.વસંતભાઈ મોટર લઈને ઈન્દોર દોડ્યા. ડૉ.વસંતભાઈએ આખી રાત જુદે જુદે ઠેકાણે ડૉ.વાણીની તપાસ કરી. પરંતુ ક્યાંય પત્તો લાગ્યો નહીં. છેવટે બપોર થતાં તેમનો મેળાપ થયો. પરંતુ આ સમયે ડૉ.વાણીને રેડિયો પરથી સમાચાર મળી ગયા હતા. ડૉ.વાણી તથા ડૉ.રણજિતભાઈ વહેલામાં વહેલું વિમાન પકડીને દિલ્હી પહોંચ્યા.

આ બાજુ ગૂજરાતમાં અને ભારતમાં જ્યાં પણ પૂજ્યશ્રીના ભક્તો વસતા હતા ત્યાં હાહાકાર મચી ગયો. ગૂજરાતમાં ગામેગામ ચોરે ને ચૌટે લોકોનાં ટોળાં ઊભરાયાં. આ સમાચારથી ભક્તોનાં હૈયાં હચમચી ગયાં હતાં. લોકો ભૂખતરસની પરવા કર્યા વગર કકળતા હૈયે પૂજ્યશ્રીના દેહની પ્રતીક્ષા કરવા લાગ્યા.

લીલોડના સર્વદમનભાઈ દેસાઈ જેઓ હાલમાં નારેશ્વરના સર્વધર્મ કર્મના આચાર્ય છે તેઓ તે વખતે વિદ્યાર્થી હતા અને રારોદની શાળામાં અભ્યાસ કરતા હતા. તેમણે તા.૨૦-૧૧-'૬૮ના રોજ રેડિયો ઉપર પૂજ્યશ્રીના બ્રહ્મલીન થયાના સમાચાર સાંભળ્યા. તેઓ એકદમ ગભરાઈ ગયા. તેઓ રારોદથી લીલોડ દોડતા ગયા અને લીલોડના લોકોને અશુભ સમાચાર આપ્યા. આ સમાચાર સાંભળી લીલોડના લોકો નારેશ્વર તરફ ધસી ગયા. લીલોડનું એક બ્રાહ્મણકુટુંબ કાળું કલ્પાંત કરતું નારેશ્વર દોડી આવ્યું. એટલામાં લીલોડનો

એક છોકરો એક શ્વાસભેર દોડતો દોડતો આવ્યો. મોદીકાકા તે વખતે લખતા હતા. એ છોકરો મોદીકાકા સામે ઊભો રહ્યો. તે લીલોડથી એકી દોટે આવેલો. એટલે તેનો શ્વાસ ભરાઈ ગયેલો. મોદીકાકાએ તેની સામે જોયું. તે છોકરો ખૂબ ગભરાઈ ગયો હતો. તેને બોલવામાં ફાંફાં પડતાં હતાં. મોદીકાકા બોલ્યા : "કેમ અલ્યા, શું થયું ?"

"અરે, કાકા બ-હુ-બહુ ખરાબ થઈ ગયું."

"બોલતો ખરો ?" એમ કહી મોદીકાકા ઊભા થયા.

"બાપજી...બાપજી...ગયા..."

મોદીકાકાના શરીરમાંથી વીજળીનો પ્રચંડ પ્રવાહ પસાર થઈ ગયો. તેમના મસ્તિષ્કમાં કોઈ હથોડા ઝીંકતું હોય તેમ લાગ્યું. એકાદ-બે પળ માટે તો તેમણે શુદ્ધિ ગુમાવી દીધી. તેમણે બાજુની લોખંડની રેલિંગ પકડી લીધી. આંખો બંધ હતી. એ દરમિયાન લીલોડ ગામના લોકોનું ટોળું આવ્યું. મોદીકાકા સ્વસ્થ થઈ ગયા. તેમણે હકીકત જાણી. એટલામાં સાયર ગામના લોકો પણ આવી પહોંચ્યા. જોતજોતામાં તો સ્થાન લોકોથી ઊભરાવા માંડ્યું.

આજે નારેશ્વરનો આત્મા ચાલ્યો ગયો હતો. લોકો ડૂસકે ડૂસકે રડતા હતા. કોઈ કોઈને આશ્વાસન આપી શકે તેવું ન હતું. બધા મોદીકાકાને આજીજી કરવા લાગ્યા. તેઓ કહેવા લાગ્યા : "કાકા, જલદી જલદી બાપજીના દેહને અહીં લઈ આવો."

લોકોનું ક્રંદન જોઈને મોદીકાકાને સ્વસ્થ થવું જ પડ્યું. તેઓ સ્થિતિ પામી ગયા અને મન મજબૂત કરીને બોલ્યા, "કોઈ ચિંતા ન કરો. હું વહેલામાં વહેલી તકે પૂ.બાપજીના સ્થૂળ દેહને અહીં લઈ આવીશ. તમે કોઈ રડશો નહીં. માત્ર 'દિગંબરા-દિગંબરા'ની ધૂન કરો."

એટલામાં વડોદરાથી ટૅક્સી લઈને હિંમતલાલ શેઠ અને જયંતીભાઈ શાહ આવી ગયા. ગાડીમાંથી નીકળી મોદીકાકાને વળગી પડી બધા જ હૈયાફાટ રડ્યા.

મોદીકાકાએ પોતાની જાત માંડ માંડ સંભાળી. એક પળનો પણ બગાડ કર્યા વગર જરૂરી ચીજવસ્તુ, પૈસા વગેરે લઈને વડોદરા જવા ત્રણે જણ નીકળી ગયા. રસ્તામાં લોકોનાં ટોળેટોળાં ઊભરાયાં હતાં. મોદીકાકાને મોટરમાં જતા જોઈ તેમને ઊભા રાખી બધા આંખોમાં આંસુ સાથે આજીજી કરતાં કહેતાં હતાં : "કાકા, અમારા નાથને લઈ આવો અમે તો નોંધારા થઈ ગયા છીએ. કાકા, કાંઈક કરો. કાંઈક જલદી કરો..."

લોકોનાં રુદન જોઈ મોદીકાકા, જયંતીભાઈ અને હિંમતભાઈ પણ પોતાની જાત પર કાબૂ રાખી શકતા ન હતા. આમ છતાં તેઓ બધાને આશ્વાસન આપવાનો પ્રયત્ન કરી શક્ય તેટલા વહેલા વડોદરા પહોંચી ગયા. મોદીકાકાએ ગાડી સીધી લોહાણા બોર્ડિંગ તરફ હંકારાવી, લોહાણા બોર્ડિંગમાં ઘણાબધા અવધૂત ભક્તો ભેગા થયા હતા. અહીં ચર્ચા થતી હતી કે હવે શું કરવું ? એક ભક્ત બોલ્યો, "પૂજ્યશ્રીની પવિત્રતા તથા અવધૂતી ગરિમાને જોતાં દેહની અંત્યેષ્ટિ ગંગાકિનારે થાય તે જ યોગ્ય છે."

તેના સમર્થનમાં બીજો એક ભક્ત બોલ્યો :

"એ સિવાય પણ ત્યાંથી અહીં આવતાં કેટલી બધી નદીઓ ઓળંગવી પડે અને

મૃતદેહને નદી ઉપરથી લઈ જવાય નહીં તેવું સાંભળ્યું છે.''

પાછો બીજો ભક્ત બોલ્યો : ''જુઓ ભાઈ, પૂજ્યશ્રી તો બધાથી પર છે. તેમને કોઈ નિયમો લાગે નહીં અને વળી અહીં કેટલા બધા ભક્તો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શનથી વંચિત થઈ જાય તે પણ વિચારવું જ જોઈએ.''

આમ સારો એવો સમય ચર્ચા થઈ. પણ કોઈ નિર્ણય થઈ શકતો ન હતો. શું કરવું-શું ન કરવુંની ગડમથલ મોદીકાકાના મગજમાં ચાલતી જ હતી. તેમણે જ્યાં બેઠા હતા ત્યાં જ બે મિનિટ આંખો મીંચી અને પૂજ્યશ્રીનું ધ્યાન ધર્યું અને મનમાં પ્રાર્થના કરી, 'હે ગુરુદેવ, ખૂબ દ્વિધામાં છું. શું કરવું સમજાતું નથી. માર્ગ દેખાડો !'

અને બીજી જ પળે તેમને વિચાર સ્ફુર્યો, ''શાસ્ત્ર ના કહે છે તેથી હું પૂજ્યશ્રીના દેહને અહીં નહીં લાવું તો લાખો લોકોનાં કકળતાં હૈયાંનો વિલાપ મારાથી કેવી રીતે સહી શકાશે. લોકો ભૂખ્યા-તરસ્યા રસ્તા પર આવી કલ્પાંત કરે છે. જો અવધૂતને અહીં નહીં લાવું તો તેમના દિલ પર કેવી વીતશે ? નહીં નહીં, અવધૂતને અહીં લઈ આવીશ જ. એમ કરતાં કદાચ શાસ્ત્રાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન થશે તો શાસ્ત્રની શિક્ષા સહન કરવા તૈયાર છું.''

મોદીકાકાએ પ્રગટ રીતે બધાને કહી દીધું, ''કોઈ પણ સંજોગોમાં બાપજીના દેહને નારેશ્વર લાવવામાં આવશે. તેમની અંત્યેષ્ટિ નારેશ્વરમાં જ થશે. એમ કરતાં શાસ્ત્રાજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન થશે તો તેની બધી જ શિક્ષા હું ભોગવવા તૈયાર છું. વળી જેણે ચાલીસ વરસ સુધી નર્મદાનો ખોળો ખૂંદ્યો, નર્મદા પરિક્રમા કરી તે હવે મા રેવાનો કિનારો કેમ વિસારે ?''

મોદીકાકા વિમાન દ્વારા દિલ્હી પહોંચી ગયા. મોદીકાકા હરદ્વાર જવાની ગોઠવણ કરતા હતા. એટલામાં શાંતિલાલ શાહ તેમને મળ્યા. તેઓ બોલ્યા, ''કાકા, હરિદ્વાર જવાની જરૂર નથી.''

''કેમ ?''

શાંતિલાલ બોલ્યા : ''કોણ જાણે કેમ પણ એ લોકોને કોઈએ સંદેશો કર્યો છે કે તેમણે દિલ્હી આવી જવું અને એ સંદેશા અનુસાર તેઓ બે મોટરોમાં આ તરફ આવે છે.''

થોડી વાર પછી ઈન્દોરથી વિમાન આવ્યું. તેમાંથી ડૉ.વાણી અને ડૉ.રણજિતભાઈ ઊતર્યા. મોદીકાકાને જોતાં જ એ ત્રણે જણ એકબીજાને વળગીને હૈયાફાટ રડ્યા. ત્રણે અવધૂત પરિવારના મોભીઓ. કોણ કોને છાનું રાખે ? છેવટે મોદીકાકા સ્વસ્થ થયા અને તેમણે વાણી સાહેબ તથા રણજિતભાઈને સાંત્વન આપ્યું.

એટલામાં મુંબઈથી એક વિમાન આવ્યું. તેમાં ૨૦-૨૫ ભાઈ-બહેનો આવ્યાં અને વિમાનઘર પર અત્યંત કરુણ વાતાવરણ સર્જાઈ ગયું. બધાં ખૂબ કકળ્યાં.

મોદીકાકા અને વાણી સાહેબે એક લાકડાની માપસરની પેટી તૈયાર કરાવી અને વિમાનઘરના અધિકારીને મળીને ૪૦ જણનું ચાર્ટર્ડ વિમાન રૂ.સોળ હજારમાં નક્કી કરી દીધું. પૈસા ચૂકવી દીધા.

આ બાજુ હરિદ્વારમાં તા.૨૦-૧૧-'૬૮ના રોજ બપોરે ત્રણ વાગે દિલ્હીના વિમાની

મથકેથી ડૉ.વાણી અને મોદીકાકાનો સંદેશો આવ્યો કે પૂજ્યશ્રીને લઈને દિલ્હી આવી જાવ. ચાર્ટર્ડ પ્લેન નક્કી કર્યું છે તેમાં અમદાવાદ જવાનું છે.

ડૉ.રતિભાઈએ અમૃતભાઈની મદદથી સિવિલ સર્જન પાસેથી 'ડેથ સર્ટિફિકેટ' મેળવી લીધું અને સાંજે ૬-૦૦ વાગે બે મોટર દ્વારા બધા દિલ્હી તરફ ગયા.

હરિદ્વારથી રવાના થયેલી બન્ને મોટરો રાત્રે બાર વાગે દિલ્હી વિમાનઘરે આવી પહોંચી. ડૉ.રતિભાઈ વગેરે પૂજ્યશ્રીના દેહને ફૂલની જેમ સાચવીને લાવ્યા હતા. મોદીકાકા, ડૉ.વાણી વગેરે એ મોટરો તરફ ધસી ગયા અને પૂજ્યશ્રીના ચરણોને વળગી ખૂબ રડ્યા. પૂજ્યશ્રીને દેહ છોડ્યાં સત્તાવીસથી પણ વધારે કલાક થયા હતા છતાં તેમની મોંકળામાં અને દેહયષ્ટિમાં જરા પણ ફરક પડ્યો ન હતો. શાંભવી મુદ્રામાં રહેલા અર્ધોન્મિલિત તેમનાં નયન જાણે હમણાં જ ભક્તો પર કૃપાદૃષ્ટિ કરશે. તેમની પ્રસન્ન મુખમુદ્રા જોઈ એમ લાગતું કે જાણે પૂજ્યશ્રી હમણાં જ 'ૐ-ૐ' બોલી આશીર્વચન ઉચ્ચારશે.

લાકડાની તૈયાર કરાવેલી પેટીમાં સુગંધી દ્રવ્યોનું લેપન કર્યું. પૂજ્યશ્રીના દેહને પેટીમાં મૂક્યો અને સહેજ પણ ન હાલે તે રીતે વ્યવસ્થિત ગોઠવ્યો.

તા.૨૧-૧૧-'૬૮ના રોજ સવારે આઠ વાગે વિમાન ઊપડ્યું અને અમદાવાદ ઊતર્યું.

અમદાવાદનું ઍરોડ્રામ કીડિયારાની માફક ઊભરાતું હતું. પૂજ્યશ્રીના પાર્થિવ દેહને નારેશ્વર લઈ જવા માટે એક વખતના ડે.ડી.એસ.પી. શ્રી મધુકર મહેતાની મોટરટ્રકને ફૂલોથી શણગારી તૈયાર રાખી હતી. ડૉ.ત્રિકમલાલ વાણી અને બીજા ભક્તો ઍરોડ્રામ પર હાજર હતા.

પૂજ્યશ્રીના પાર્થિવ દેહને મોટરટ્રકમાં બનાવેલા પ્લૅટફૉર્મ પર વ્યવસ્થિત રીતે પધરાવ્યો. હજારો માણસોની દર્શનભૂખ સંતોષાય એટલા માટે મોટરટ્રક રેલિંગ આગળ ત્રણ વખત ફેરવી પછી એક સ્થળે ઊભી રાખી. ઍરોડ્રામ પર પ્રધાનો, સરકારી અધિકારીઓ, અગ્રગણ્ય મહાનુભાવોએ દર્શન કર્યા અને ફૂલહાર અર્પણ કર્યા. દર્શનાર્થીઓની ખૂબ લાંબી કતાર લાગી હતી. લગભગ ૨૫થી ૩૦ હજાર જેટલી મેદની ઍરોડ્રામ પર એકઠી થઈ હતી.

વિમાનમથકેથી હાઈવે પર પહોંચતાં લગભગ દોઢ કલાક થયો. રસ્તામાં ટોળેટોળાં ઊમટ્યાં હતાં. બધા જ ગામને પાદરે સેંકડો-હજારોની સંખ્યામાં લોકો ભેગા થયા હતા. ટ્રક આવતાંની સાથે બધા કાળું કલ્પાંત કરી મૂકતા કેટલાક છાતીઓ કુટી કાઢતા. કેટલાક માથાં પછાડતા અને ક્યારેક માથામાંથી લોહી પણ નીકળતું. રાત પડવા આવી. લોકો પૅટ્રોમૅક્ષ લઈને પાદરે પૂજ્યશ્રીની રાહ જોતા ઊભા હતા. બધા પોક મૂકીને રડતા. ભક્તોનું હૈયાફાટ રુદન જોઈને ભલભલો વજ્રની છાતીવાળો પણ રોઈ પડતો. વળી પાછી ક્યારેક 'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ'ની ગર્જનાઓ ગાજતી.

પૂજ્યશ્રીની મોટર ટ્રકની આગળ એક બીજી ટ્રક હતી. તેમાં સરખેજની મંડળી બેઠી હતી. એ મંડળી લાઉડ સ્પીકર પર અખંડ ધૂન ગાતી-ગવડાવતી હતી.

આમ પૂજ્યશ્રીનો પાર્થિવ દેહ નવાગામ, ખેડા, ડભાણ, વડોદરા, પોર, માંગરોળ થઈને કાચા રસ્તે રાત્રે દસ વાગે નારેશ્વરમાં આવ્યો. નારેશ્વરમાં લગભગ પચાસ હજાર જેટલા ભક્તો ભેગા થઈ ગયા હતા. બધા ભક્તો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન માટે કલાકોથી ભૂખ્યા-તરસ્યા તરસતા હતા.

પૂજ્યશ્રીના દેહને ગુફાના ઓટલા પર પધરાવ્યો. ભક્તોને દર્શન કરવા દીધાં. ત્યાર પછી પૂજ્યશ્રીના નશ્વર દેહને પાલખીમાં પધરાવી ધૂન ગાતાં ગાતાં રેવાકિનારે લઈ ગયા. અહીં દેહને રેવાસ્નાન કરાવ્યું. ભક્તોનાં ડૂસકાં અને કલ્પાંત અવિરતપણે ચાલુ હતું. આમ છતાં શિસ્તબદ્ધ સૈનિકની જેમ બધા ધૂન બોલતા હતા. સાથે સાથે તેમની આંખો વરસતી હતી. મોદીકાકા અને બીજા આગેવાન ભક્તોએ અગ્નિદાહ દેવાની જગ્યા નક્કી કરી. પાલખી સ્નાન કરાવીને પરત આવી. નક્કી કરેલી જગ્યાએ નવી ઈંટોની બેઠક બનાવી દીધી. તે ઉપર છાણાં અને ચંદનનાં લાકડાં ગોઠવી તેની ઉપર પૂજ્યશ્રીના સ્થૂળ દેહને પધરાવ્યો. પૂજ્યશ્રીના દેહને અત્તર લગાવ્યું. ત્યાર પછી ચિતા પર ગુગળ, કપૂર, ધૂપ, ધૂપસળી, ઘી, અત્તર નાખ્યું. પૂજ્યશ્રીના દેહને ચિતા પર વ્યવસ્થિત ગોઠવ્યો. બન્ને હાથને તેમના શરીર નીચે દબાવી દીધા. ત્યાર બાદ સોળમણ જેટલા ચંદનકાષ્ટ પૂજ્યશ્રીના દેહની આજુબાજુ-ઉપર ગોઠવ્યાં.

સ્થાનમાં ભક્તોની ભારે ભીડ હતી. ભક્તોનાં આંસુ ખૂટતાં ન હતાં. અફાટ માનવમહેરામણથી ઠેકઠેકાણેથી ડૂસકાં, કાળી પોક વગેરે અવિરતપણે સંભળાતી હતી.

સંપૂર્ણ શાસ્ત્રોક્ત વિધિને અંતે પવિત્ર, વિદ્વાન અને કર્મઠ બ્રાહ્મણ પૂજ્યશ્રી અલવણીદાદાએ અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. પળ-વિપળમાં તો જાણે પૂજ્યશ્રીના પવિત્ર દેહનો અંગીકાર કરવા માટે અધીરા બની ગયેલા અગ્નિદેવ, પૂજ્યશ્રીના દેહને સ્પર્શતાં જ પુલકિત થઈ જ્વાળાઓના રૂપમાં આનંદના અતિરેકથી ચોગરદમ યથેચ્છ નર્તન કરવા લાગ્યા. આખા નારેશમાં એ પ્રજવળતા પાવકનો પ્રકાશ પ્રસરી ગયો અને એની સુગંધ આજુબાજુના ગામોમાં વ્યાપી ગઈ. મન મૂકીને ચંદનકાષ્ટ પર વિહાર કરતા અગ્નિદેવના પ્રકાશમય રૂપને ક્યાંય ઝંખવી દે તેવું અનુપમ રૂપ એ ચિતામાં સૂતેલા પૂજ્યશ્રીનું નિખરી રહ્યું હતું. તેમના અંગે અંગમાંથી તેજના ફુવારા ઊડતા હતા. તેમના મુખારવિંદ પર એ જ નિખાલસ હાસ્ય ભાળી શકાતું હતું. તેમના ભાલપ્રદેશ પર કેવળ જ્ઞાનની પ્રતીતિ કરાવતી રેખાઓ સ્પષ્ટ દેખાતી હતી અને છેક બચપણમાં મા રુકમ્માએ આજ્ઞાચક્રના સ્થાને છુંદાવેલું છૂંદણું હજુ પણ વિલસી રહ્યું હતું.

એટલામાં તો શરીર નીચે વ્યવસ્થિત રીતે દબાવેલો પૂજ્યશ્રીનો ડાબો હાથ ધીમેથી ઊંચો થયો અને ડાબેથી જમણી બાજુ ધીમેથી પસાર થયો અને બધાને આશીર્વાદ આપતો હોય તે મુદ્રા આવી ઘડીક સ્થિર થયો અને ત્યાર પછી યથાસ્થાને ગોઠવાઈ ગયો. પૂજ્યશ્રીના વરદ્ હસ્તને નીરખનારાં એ બડભાગી નયનોને કોટી કોટી અભિનંદન.

અતિ વિરલ જ નહીં, પરંતુ ક્યારેય જોઈ સાંભળી કે જાણી ન હોય તેવી આ અદ્‌ભુત, દિવ્યાતિદિવ્ય અને પાવનકારી ઘટનાને નીરખનારા ભક્તોની સુપાત્રતા કેટલી ઉત્કૃષ્ટ હશે ! પૂજ્યશ્રીની અંતિમ આશિષ પ્રાપ્ત કરનારા ખરેખર જીવન તરી ગયા.

ધન્ય બની ગયા.

'અવધૂત ચિંતન શ્રી ગુરુદેવ દત્ત-રંગ અવધૂત મહારાજની જય' જેવા ગગનગામી ઘોષથી દિશાઓ ધ્રૂજી ઊઠી. પૂજ્યશ્રીનો દેહ પૂર્ણપણે ભસ્મીભૂત ન થયો ત્યાં સુધી એક પણ ભક્ત પોતાની જગ્યા પરથી ખસ્યો નહીં.

બીજે દિવસે વિધિપૂર્વક અસ્થિવિસર્જન થયું.

પૂજ્યશ્રીનો સૂક્ષ્મદેહ ગંગાકિનારે પરબ્રહ્મમાં ભળી ગયો. સ્થૂળદેહ રેવાતીરે પંચભૂતમાં ભળી ગયો. સંતોના શરીરની પણ મર્યાદા હોય છે. શરીર લઈને આવેલા સ્વયં ભગવાનને પણ શરીરની મર્યાદાઓ પાળવી પડે છે. જ્યાં સુધી પૂજ્યશ્રી સ્થૂળ દેહે હતા ત્યાં સુધી કેટલીક મર્યાદાઓ હતી. હવે બ્રહ્મલીન થયા પછી સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં વ્યાપી અમર્યાદ રીતે કાર્યરત થશે અને કેટલાય ભક્તોને તારશે.

પૃથ્વીને પાટલે અવધૂત અવતર્યા એ અકિંચન અવધૂતે પૈસાને સ્પર્શ પણ કર્યા વગર લોકોને ન્યાલ કરી દીધા. તેણે કોઈનું કશું જ લીધું નહીં. કદાચ ક્યાંક પાણીનો ઘૂંટડો પીધો હશે, તો તેને ત્યાં અમૃતની પરબ બાંધી આપી હશે. અનાજનો એક દાણો ખાધો હશે તેને ત્યાં ભંડાર ભરી દીધા હશે. અવધૂતે જે કર્યું એ બીજાને માટે જ કર્યું. તેણે માત્ર આપ્યું. સ્થાનમાંથી છેલ્લે છેલ્લે નીકળતા પણ પોતાની ખાલી ઝોળી બતાવીને કહ્યું, ''જે કમાયો છું તે અહીં જ છોડતો જાઉં છું.-તમારા માટે. મને તો એનીય જરૂર નથી.''

પૂજ્યશ્રીને અલવણીદાદાએ અગ્નિસંસ્કાર કર્યો ત્યારે ગણેશપુરીના સિદ્ધ યોગી મુક્તાનંદ બાબા હાજર હતા.

આમ તા.૧૯-૧૧-'૬૮ને મંગળવારે રાત્રે નવ ને દશ મિનિટે પૂજ્યશ્રી ૐ-ૐ કરતાં બ્રહ્મલીન થયા.

તા.૨૧-૧૧-'૬૮ના રોજ સવારે સાડા દસ વાગે અમદાવાદના વિમાની મથકેથી નીકળી રાત્રે દશ વાગે નારેશ્વર પહોંચ્યા.

તા.૨૧-૧૧-'૬૮ને ગુરુવારે રાત્રે સાડા અગિયાર વાગે અલવણી દાદાએ અગ્નિસંસ્કાર કર્યો.

અવધૂત નિવાસ ટ્રસ્ટને ઉપક્રમે મળેલી શોકસભામાં હજારો અવધૂત ભક્તોએ હાજરી આપી પૂજ્યશ્રીને શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરી. આ ભક્તોમાં મુખ્યત્વે ગણેશપુરીના સંત મુક્તાનંદ બાબા, ભરૂચ જિલ્લા પંચાયતના પ્રમુખ હરિસિંહ મહીડા, ખેડા જિલ્લા પંચાયતના પ્રમુખ ગોરધનભાઈ શંભુભાઈ પટેલ, ખેડા મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ ચીમનભાઈ રાજા, ભરૂચ જિલ્લા સહકારી બૅંકના પ્રમુખ પ્રભાતસિંહ મહીડા વગેરે મહાનુભાવોએ હાજરી આપી અશ્રુભરી અંજલિ આપી.

અવધૂત નિવાસ ટ્રસ્ટની શ્રદ્ધાંજલિના ઠરાવમાં પૂજ્યશ્રીના જીવનનાં મહત્ત્વનાં પાસાં આવરી લઈ જણાવ્યું છે કે, ''આવા અદ્વિતીય સંતરાજના અણચિંતવ્યા દેહવિલયથી આપણે બધાં ભક્તજનો બેબાકળાં બનીએ એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ હિંમત રાખી એઓશ્રીએ ચીંધેલે માર્ગે મક્કમતાથી ડગ મૂકતા રહી એઓશ્રીના જીવનકાર્ય-ને આગળ ધપાવતા

રહીએ અને જેમ એઓશ્રીના શબ્દકોષમાં ભીખ (ભિક્ષા-યાચના) અને દીખ (દીક્ષા-ચેલા મૂંડવા) ન હોતાં તેવી જ રીતે આપણે પણ પ્રભુપ્રેર્યું કાર્ય એ જ આદર્શ નજર સમક્ષ રાખી અતૂટ શ્રદ્ધાથી ધપાવ્યે રાખવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરીએ અને પરમાત્મા સદ્‌ગુરુ મહારાજશ્રી અંતરિક્ષમાંથી આપણા પર આશીર્વાદ વરસાવે ને આપણે તેઓશ્રીના આશીર્વાદને પાત્ર ઠરીએ એવી પ્રાર્થના કરી આ શ્રદ્ધાંજલિ શ્રી ચરણે નિવેદિત કરીએ છીએ.''

ગૂજરાત, ગૂજરાત બહાર પૂરા ભારતમાંથી અને દેશ બહારથી હજારો શ્રદ્ધાંજલિઓ આવી.

પૂજ્યશ્રીના શૈશવકાળના સહાધ્યાયી શ્રી રતિભાઈ ત્રિવેદીએ જણાવ્યું, ''અવધૂતજીના સાન્નિધ્યમાં સુંદર વિચારો આવતા એવો અનુભવ છે-આપનો એકાંતમાં વખત કેમ જાય છે? એમ પૂછતો ત્યારે અવધૂતજી કહેતા, ''હું વખત બનાવું છું. વખત મારે આધીન છે.''

દેવદત્ત જોષીએ લખ્યું, ''નારેશ્વર એટલે ભારતીય મૂલ્યોને પચાવીને અવધૂતજીએ ઊભું કરેલું એક સંસ્કૃતિનું તીર્થ. જ્યાં જ્યાં દત્તભક્તિ છે,જ્યાં જ્યાં અવધૂતજી છે ત્યાં ત્યાં એક નારેશ્વર છે.

વડોદરાના રામગલોલાવાળા મહંતશ્રી નારણદાસજીએ જણાવ્યું, ''હું જાતે રામાનંદી વૈરાગી સાધુ છું. શ્રી ગુરુલીલામૃત અને પૂજ્યશ્રીનો પરિચય થયો. એ વરદ્‌ગ્રંથના ૧૦૮ પારાયણ કરાવવાનો સંકલ્પ થયો. પૂજ્યશ્રીએ જ્યારે જાણ્યું ત્યારે તેઓશ્રીએ કહ્યું કે તમો રામોપાસક છો તો તુલસીકૃત રામાયણમાં ૧૦૮ પારાયણ રાખોને ? હું તો તોપણ આવીશ. મારું તો વિશ્વમંદિર છે. એને લાખો બારીઓ અને લાખો બારણાં છે.''

ભરૂચના પ્રતાપસિંહ મહીડાએ જણાવ્યું, ''પૂજ્યશ્રીની ખોટ રહેશે, પણ શ્રદ્ધા હશે તો તેઓશ્રી છે જ-એમના સ્મરણથી ઘણા પ્રશ્નોના ઉકેલ મળતા—મહાદેવનું મંદિર કે મસ્જિદ બન્નેનું સન્માન રાજા હોય કે રંક, હરિજન આદિ પ્રત્યે સમાનભાવ એ એમની વિશિષ્ટતા હતી.''

વલ્લભવિદ્યાનગરથી પ્રા.ડૉ.હરિપ્રસાદ જોષીએ જણાવ્યું ''અંતિમ દેહના દર્શનનો ફોટો જોતાં જાણે કોઈ યોગી સમાધિ લઈ બેઠો હોય તેવી જ પ્રસન્ન શાંત મુદ્રા ! ખરે જ અવધૂત એ અવધૂત જ હતા !''

વડોદરાથી જયંતીલાલ શં.આચાર્યે જણાવ્યું ''અવધૂતની વ્યાખ્યા શ્રીમદ્‌ શંકરાચાર્યે આપી છે કે મૌને મૌની ગુણિનિ ગુણવાન્...યોડવધૂતેડવધૂતઃ । તે અનુસાર બધું જ અવધૂતજીમાં હતું. ભવિષ્યમાં ઈતિહાસલેખકો એમને આદ્યશંકરાચાર્યની હરોળમાં મૂકે તો નવાઈ નહિ.''

હજારોની સંખ્યામાં શ્રદ્ધાંજલિ, સંદેશાઓ આવ્યા હશે એ સિવાય અસંખ્ય વર્તમાનપત્રોમાં પણ અંજલિઓ અને તંત્રીલેખો લખાયા.

તા.૨૪-૧૧-'૬૮ના 'નિરીક્ષક' સાપ્તાહિકમાં તંત્રીશ્રીએ 'નારેશ્વરના સંતનું બ્રહ્મારોહણ' મથાળા નીચે જણાવ્યું છે, ''આવા સંતોની અસ્ખલિત અવતાર પરંપરા એ ભારતનું સાચું રક્ષાકવચ છે.''

૧૯૬૮ના ડિસેમ્બરના 'કુમાર'માં તંત્રીશ્રીએ જણાવ્યું,

''પૂ.અવધૂત મહારાજની માતૃભક્તિ આ કળિયુગી પ્રજા માટે તેમને આપણા શ્રેષ્ઠતમ પુરુષ કરાવવા પૂરતી ગણાય...આવા પુરુષો વાણી કરતાં સંકલ્પશક્તિથી અનેકનાં જીવનમાં ભક્તિ અને સેવાની પ્રેરણા મૂકી શકે છે.''

તા.૨૨-૧૧-'૬૮ના સંદેશમાં જણાવ્યું, ''....તેમણે પોતે જ લખ્યું છે 'વાણી તણો ના વિષય એ હા ! શેષ કુંઠિત જ્યાં થયો.' પુસ્તકિયા શુષ્ક ગ્રંથકીટો થવા કરતાં 'આત્માનુભવમાં રાચવાનું જ સહજભાવે શ્રી રંગને પસંદ હતું...''

આમ ઘણાં બધાં દૈનિકો, પાક્ષિકો, સાપ્તાહિકો અને માસિકોએ પૂજ્યશ્રીને અંજલિ આપી. તે સમયના બાંધકામ તથા પુરવઠા ખાતાના પ્રધાન બાબુભાઈ જશભાઈ પટેલ ઍરોડ્રામ પર આવેલા અને ત્યાં શોકસંદેશો પાઠવેલો. વલ્લભવિદ્યાનગરના વિશ્વકર્મા મુ.ભાઈ કાકા, નડિયાદના કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રી, વડોદરાના ઠાકોરભાઈ પટેલ વગેરે મહાનુભાવોએ શોકાંજલિ આપી.

❍ ❍ ❍

૨૪

શતાબ્દી મહામહોત્સવ

ભક્તહૃદય ધબકારમાં ધબકે શ્રી ગુરુરંગ
શ્વાસે શ્વાસે હર પળે પમરે શ્રી ગુરુરંગ
ચક્ષુદ્વય સન્મુખ રમે રંગગુરુ હરક્ષણ
જન્મશતાબ્દી રંગની ઊજવે સૌ નતજન.

પૂજ્યશ્રીના દેહોત્સર્ગથી સમગ્ર દત્ત-રંગ પરિવાર જાણે નોંધારો થઈ ગયો. એ અવધૂતી આકાશનું અવલંબન રાખી નિર્ભયતાથી ઊડી રહેલાં અસંખ્ય પંખીઓનું અવલંબન તૂટી પડ્યું. અચાનક બધાય એક સાથે જમીન પર પટકાયા. આ પછડાટથી એવી તો તમ્મર ચઢી ગઈ કે ભાન ભૂલી દરેક ભક્ત મૂઢ જેવો થઈ ગયો. તેની મતિ બહેર મારી ગઈ. તેનું હૈયું કકળવા લાગ્યું. તેને ક્યાંય સુધી કળ ના વળી.

આવા એક પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત પૂ.બચુભાઈ સંપૂર્ણપણે ભાંગી પડ્યા. તેમનું અંતર કકળી રહ્યું હતું. રાત-દિવસ કાળું કલ્પાંત કરતા હતા. તેમના હૃદયની તે વખતની સ્થિતિ વર્ણવતાં તેમણે તેમની અર્ધશતાબ્દી પ્રસંગે કહ્યું હતું, "પાંખો વિનાનું બચ્ચું હોય તેવો હું છું અને મા તો લીંચમાં શરીર છોડવાનો વાયદો કરીને હરિદ્વાર જઈને સર્વમાં સમાઈ ગઈ. હવે પાંખો વિનાનું બચ્ચું જાય ક્યાં ? જરા સળવળાટ થાય એટલે તે ચીં ચીં કરીને માને શોધે છે."

ગુરુનો વિરહ તેમને કેટલો બધો દમતો હતો. તેમની માનસિક સ્થિતિ ખૂબ જ નાજુક થઈ ગઈ. પૂજ્યશ્રીના બ્રહ્મલીન થયાના સમાચારે જેટલું તેમને દુઃખ ના થયું તેનાથી વધારે દુઃખ પૂજ્યશ્રીએ દેહ લીંચમાં ના છોડ્યો તેનાથી થયું. તેમનું આ દુઃખ એટલું બધું તીવ્ર હતું કે તેમને પૂજ્યશ્રી તરફ ખૂબ ખોટું લાગ્યું. તેઓ પૂજ્યશ્રીથી રિસાઈ ગયા. તેમને થયું, પૂજ્યશ્રી સાબરમતીથી જયપુર ગયા અને ત્યાંથી હરિદ્વાર જઈ બ્રહ્મલીન થઈ ગયા. 'સાબરમતીથી હું લીંચ આવીશ' એવો વાયદો કરેલો. પરંતુ તેઓ સાબરમતીથી લીંચ ન આવ્યા. આમ તેઓ જુઠ્ઠું બોલ્યા. એમણે મને છેતર્યો કેમ ?

બસ ! આ જ રટણ બચુભાઈના મનમાં, હૃદયમાં અને ચિત્તમાં થયા કરતું. તેઓ રાતદિવસ રડતા રહ્યા. તેમણે અન્નનો ત્યાગ કરી દીધો અને છેતરામણીનો જવાબ તેઓ પૂજ્યશ્રી પાસે માગવા લાગ્યા. આમ અઢાર અઢાર

દિવસ સુધી તેમણે અન્નનો દાણો મોંમાં ના મૂક્યો. પૂ.બચુભાઈએ પૂજ્યશ્રી આ છેતરામણીનો જવાબ ના આપે ત્યાં સુધી અન્ન નહીં લેવાનો સંકલ્પ કરી લીધો હતો. છેવટે પૂજ્યશ્રી અઢારમા દિવસની રાત્રે અઢી વાગે પૂ.બચુભાઈના સ્વપ્નમાં હાજર થયા. બચુભાઈને ખૂબ સાંત્વન આપ્યું. પછી કહ્યું, "બચુ, શ્રી ગુરુલીલામૃતના ૧૨૨મા અધ્યાયનો ૧૨૨મો દોહરો વાંચી જા."

બચુભાઈ તરત જ જાગી ગયા. બાથરૂમમાં જઈ હાથપગ ધોઈ ગુરુદેવનું સ્મરણ કરી શ્રી ગુરુલીલામૃતમાં પૂજ્યશ્રીએ કહેલો દોહરો ઉઘાડ્યો. તેમાં પૂજ્યશ્રીએ લખ્યું હતું

"કારણ કે જન દૃષ્ટિથી ત્યાગે સિદ્ધ શરીર
તો યે સર્વાંતર વિષે રહે નિત્ય એ ધીર"

બચુભાઈના મનનું સમાધાન તત્કાળ થઈ ગયું. તેમને પૂજ્યશ્રીની સતત હાજરીની અનુભૂતિ થઈ. પથારીમાં જઈ તેઓ સૂઈ ગયા.

વડોદરાની એક મધ્યમ વર્ગની બહેન પૂજ્યશ્રીની પરમ ભક્ત હતી. તેનો પતિ બૅંકમાં નોકરી કરતો હતો. તેઓ ભાડાના ઘરમાં રહેતાં હતાં. બન્ને જણ સ્વભાવે સરળ અને સંતોષી હોવાથી આનંદથી રહેતાં હતાં. પૂજ્યશ્રીની સદેહે ઉપસ્થિતિમાં તેઓ એક વખત નારેશ્વર ગયાં. પૂજ્યશ્રીને પ્રણામ કરી બાજુમાં બેઠાં. થોડી વારે એ બહેન બોલ્યાં : "બાપજી, એક વખત આપ અમારે ઘેર પધારો."

પૂજ્યશ્રી ખડખડાટ હસ્યા અને બોલ્યા, "અરે, એ તમારું ઘર છે જ ક્યાં ? તમે તો ભાડાના ઘરમાં રહો છો."

એ બહેન બોલી, "હા બાપજી, અમે ભાડાના ઘરમાં જ રહીએ છીએ."

પછી બે-ચાર પળ રહીને પૂજ્યશ્રી બોલ્યા, "તમારું ઘર થશે ત્યારે હું આવીશ જાવ."

બન્ને જણને ખૂબ ખૂબ આનંદ થયો. તેઓ વડોદરા ગયાં. મકાન લેવા માટે નાણાં તો હાથ પર હતા જ નહીં. પરંતુ પૂજ્યશ્રીએ કહેલું એટલે તેમણે ઘરની તપાસ કરવા માંડી. તેમના એક સ્નેહીએ તેમને બે-ત્રણ મકાન બતાવવાની વાત કરી.

તે લોકો મકાન જોવા ગયા. પહેલું જ મકાન જોવા જતાં મકાનનું પગથિયું ચઢતાં ચઢતાં જ બહેનના કાનમાં અવાજ આવ્યો "આ મકાન લઈ લે." મકાનમાં જતાં પહેલાં જ આવો અવાજ ત્રણ વખત આવ્યો. બહેનને ચોક્કસ ખાતરી થઈ ગઈ કે એ અવાજ પૂજ્યશ્રીનો જ હતો. એટલે મકાનને પૂરેપૂરું જોયા વગર જ એ બહેન બોલ્યાં, "આ મકાન મને પસંદ છે."

બહેનના પતિને ખૂબ નવાઈ લાગી. મકાન બતાવનાર ભાઈને પણ નવાઈ લાગી. પરંતુ બેમાંથી કોઈએ દલીલ કરી નહીં.

પતિ-પત્ની બન્ને ઘેર આવ્યાં. પત્નીએ કાનમાં આવેલા અવાજની વાત કરી અને બીજા જ દિવસે એ બહેનનો પતિ મકાનનો સોદો કરી આવ્યો. દોઢેક માસમાં તો પૈસાની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ અને તેઓ પોતાના મકાનમાં ગયાં.

એક દિવસ બન્ને જણ નારેશ્વર ગયાં અને પૂજ્યશ્રીને કહ્યું, "બાપજી આપની કૃપાથી અમે મકાન લીધું છે અને અમે ત્યાં રહેવા જતા રહ્યાં છીએ. હવે આપ અમારે

ત્યાં ક્યારે પધારશો ?'' પૂજ્યશ્રીએ કહ્યું, ''આ રંગજયંતી પર જયપુર જવાનો છું. ત્યાંથી હરિદ્વાર જઈશ. ત્યાંથી જો હું પાછો આવીશ તો તમારે ત્યાં ચોક્કસ આવીશ.''

તે બન્ને વડોદરા આવ્યાં. મકાનનું નામ શું રાખવું તે પૂજ્યશ્રી પર છોડ્યું હતું. તેમણે નક્કી કર્યું હતું કે પૂજ્યશ્રી જે નામ કહેશે તે નામ પાડીશું.

પરંતુ પૂજ્યશ્રી જયપુરથી હરિદ્વાર જઈ બ્રહ્મલીન થઈ ગયા. આમ થવાથી આ બન્નેને ખૂબ આઘાત લાગ્યો. બહેનનું હૃદય રાત-દિવસ કકળવા લાગ્યું. તેમને થયા કરતું પૂજ્યશ્રી આવ્યા નહીં અને મારા ઘરનું નામ રાખ્યું નહીં. તેઓ વારંવાર રોઈ પડતાં. ખાતાં, પીતાં, રાંધતાં, સૂતાં તેમની આંખો ભરાઈ જતી અને અંતરથી પૂજ્યશ્રીને ફરિયાદ કરતાં કહે, ''બાપજી, મારે ઘેર ના આવ્યા. આવીશ કહીને ના આવ્યા. મારા મકાનનું નામ ના પાડ્યું.''

આમ ઘણા દિવસો સુધી બહેનનો વલોપાત ચાલુ રહ્યો. એક દિવસ વહેલી સવારે બહેનના સ્વપ્નમાં પૂજ્યશ્રી આવ્યા. બહેને જોયું કે રૉયલ ખુરસી પર કાળાં ચશ્માં પહેરી પૂજ્યશ્રી એમના ઘરમાં બેઠા હતા. પતિ-પત્ની બન્ને જણ હર્ષઘેલાં થઈ ગયાં અને પૂજ્યશ્રીની સેવા કરવા લાગ્યાં. પછી પૂજ્યશ્રી બોલ્યા : ''જો હું તારે ઘેર આવ્યો ને ? બસ, હવે તારા ઘરનું નામ પાડું. જુઓ તમે નારેશ્વરથી મકાનની પ્રેરણા લઈને આવેલાને એટલે એનું નામ 'પ્રેરણા' રાખો.'

એમ કહી પૂજ્યશ્રી અંતર્ધાન થઈ ગયા.

બન્ને જણ હવે ખૂબ આનંદથી 'પ્રેરણા'માં રહેવા લાગ્યા. પરંતુ દરેકના બધાય દિવસ સરખા જતા નથી. તેમને એક સાંસારિક દુ:ખ ખૂબ મૂંઝવવા લાગ્યું. રાત-દિવસ તેઓ દુ:ખી થયા કરતાં. કેમે કર્યું તે દુ:ખ દૂર થતું ન હતું. આથી તેમના એક મિત્રે તેમને પૂજ્યશ્રી વાસુદેવાનંદ સ્વામી રચિત 'અઘોરકષ્ટોધ્ધરણ'ના પાઠ કરવાનું કહ્યું. એ બહેને એ સ્તોત્ર વાંચવા માટે ચોપડી હાથમાં લીધી. વાંચવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ એ સ્તોત્ર અત્યંત કઠિન હતું. તેના શુદ્ધ ઉચ્ચારો થઈ શકતા ન હતા. હવે આ સ્તોત્ર કોની પાસે જઈને શીખવું તે પ્રશ્ન થયો. એક રાત્રે પૂજ્યશ્રીને અંતરપૂર્વકની પ્રાર્થના કરતાં તેમણે કહ્યું, ''બાપજી, શુદ્ધ ઉચ્ચારો થઈ શકતા નથી. સ્તોત્ર મને ખૂબ અઘરું પડે છે. કોઈને આપ પ્રેરણા કરો કે જેથી એ મને શીખવે.'' આમ વારંઘડીયે પ્રાર્થના કરતાં કરતાં તેઓ સૂઈ ગયાં.

રાત્રે પૂજ્યશ્રી તેમનાં સ્વપ્નમાં આવ્યાં અને બોલ્યા, ''ચાલ, લાવ પેલી ચોપડી. તને અઘોરકષ્ટોધ્ધરણ સ્તોત્ર શીખવું.''

એમ કહી પૂજ્યશ્રી આખું સ્તોત્ર મોટેથી બોલી ગયા અને એ બહેન પણ બોલી ગઈ.

સવારે ઊઠીને તેણે તેમના પતિને આ વાત કરી અને પુસ્તક લઈ તેઓ આખું સ્તોત્ર કડકડાટ સહેજ પણ ભૂલ વગર બોલી ગયાં. તેમનો પતિ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયો. ત્યાર પછી સ્તોત્રના નિયમિત પાઠથી તેમનું દુ:ખ દૂર થઈ ગયું.

એક દિવસ એ બહેને એમના પતિને કહ્યું, ''મને કેટલાય દિવસથી એમ થાય છે કે હું રોજ બાવન દત્તબાવની બાવન દિવસ સુધી કરું.'' ''સારો વિચાર છે. ઘરમના કામમાં ઢીલ શી ? આવતી કાલથી ચાલુ કરી દે.''

એ બહેને બીજા દિવસથી બાવનીના પાઠ ચાલુ કરી દીધા. ચાલીસમે દિવસે તેમના પતિને વિચાર આવ્યો. એ તેણે તેની પત્નીને કહ્યો, ''મને વિચાર આવે છે કે બાવન દિવસ પૂરા થાય એટલે ત્રેપનમા દિવસે આપણે સમૂહમાં બાવન પાઠ કરાવીએ અને બાવન ભિક્ષુકોને ભાખરી આપીએ. સાથે સાથે વડોદરાના અવધૂત પરિવારને આમંત્રણ આપી ભજન-કીર્તન કરી મહાપ્રસાદ આરોગીએ.''

પેલા બહેન તો ખુશ ખુશ થઈ ગયાં. પરંતુ બીજી જ પળે તેમનું મોં ઊતરી ગયું. એટલે તેમનો પતિ બોલ્યો, ''કેમ એકદમ શાંત થઈ ગઈ ?''

''આ કરવામાં લગભગ રૂ.૩૦૦૦ જેટલા થાય. પૈસા ક્યાંથી લાવીશું ?''

તેમનો પતિ વિચાર કરતો થઈ ગયો પણ થોડી વાર વિચારીને બોલ્યો, ''એમાં કરવાનું શું ? આપણે લોન લઈશું.''

પેલા બહેન ઉમંગમાં આવી ગયાં અને બોલ્યાં, ''તો તો કામ થઈ જાય...''

બીજે દિવસે એ ભાઈ એક બીજી બૅન્કમાં જ્યાં તેમનું ખાતુ હતું ત્યાં ગયા. મૅનેજરને મળ્યા. મૅનેજર પાસે તેમને ઓળખાણ હતી. તેમણે મૅનેજરને વાત કરી. મૅનેજર બોલ્યા : ''તમારી બૅંકમાંથી તમે કેમ લોન નથી લેતા ?''

''મારી બૅંકમાંથી મકાન માટેની લોન લીધી છે ને.''

''અં હં...તો કેટલી લેવી છે ?''

''રૂા. ૩૦૦૦.''

''કેમ, ત્રણ હજાર જ ?''

''મને એટલાની જ જરૂર છે. ઘરમાં એક ધાર્મિક અનુષ્ઠાન ચાલે છે. તેના ઉદ્યાપન નિમિત્તે ખર્ચ થશે.''

મૅનેજરે તેમના ક્લાર્કને બોલાવ્યો અને કહ્યું, ''જુઓને આ સાહેબના ખાતામાં કેટલા રૂપિયા છે ?''

થોડી વારે પેલો ક્લાર્ક આવ્યો અને બોલ્યો :

''સાહેબ, એમના ખાતામાં રૂ.૩૦૦૦ જેટલા છે.''

મૅનેજર મલકાયા અને બોલ્યા : ''બોલો, હવે લોન લેવાની જરૂર છે ?''

પેલા ભાઈએ ચેકબુક કાઢી. ખાતું ચાલુ રાખવા જેટલા પૈસા રાખીને બાકીના પૈસા ઉપાડી લીધા.

ઘેર જઈ પત્નીના હાથમાં પૈસા મૂક્યા અને બધી વાત કરી. તેમણે પૂજ્યશ્રીને મનોમન વંદન કર્યા અને અનુષ્ઠાનના ૫૩મા દિવસે ધામધૂમથી સમૂહપાઠ, ભિક્ષુકોને ભાખરી અને અવધૂત પરિવારને મહાપ્રસાદ જમાડીને સમાપ્તિ કરી.

ગામેગામ રંગમંડળ, અવધૂતમંડળ, દત્તમંડળ વગેરે જેવાં મંડળો ચાલતાં જ હતાં. મોટા ભાગનાં બધાંય ગામોમાં પૂજ્યશ્રીનો ફોટો મૂકીને સ્મૃતિમંદિરો બન્યાં. પૂજ્યશ્રીની અવેજીમાં બધાં સ્મૃતિમંદિરમાં જઈ પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન જેટલો આનંદ મેળવવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા. પૂજ્યશ્રીના નામે જુદી જુદી સંસ્થાઓ ઊભી થવા લાગી. શાળાઓ,

કૉલેજો, પાઠશાળાઓ વગેરે પૂજ્યશ્રીના નામથી રાખી ભક્તો પૂજ્યશ્રીને યાદ કર્યા કરતા. પૂજ્યશ્રીના નામે કેટલીક સંસ્થાઓમાં રોટેટિંગ ટ્રોફી રાખવા લાગ્યા. જુદા જુદા વિષયમાં વધુ માર્ક લાવનારને પૂજ્યશ્રીને નામે ઇનામ અપાવા લાગ્યા. પાદરમાં અને ગામમાં પરબો તેમના નામની બંધાવાં લાગી. ક્યાંક ક્યાંક તો ગરીબો માટે મુક્તદ્વાર ભોજનની પણ વ્યવસ્થા થઈ.

આમ પૂજ્યશ્રીનાં અનેક સ્મૃતિકેન્દ્રો અને સ્મારકો થઈ ગયાં. પરંતુ બધાંય કેન્દ્રોનું કેન્દ્રબિંદુ હૃદયસ્થાન નારેશ્વર પૂજ્યશ્રી વગર ખાલી લાગતું હતું. ભક્તો જે પહેલાં આવતા તેઓ આજે પણ આવતા. પરંતુ પૂજ્યશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં તેમની સામે બેસી સાક્ષર-નિરક્ષર, બુધ-અબુધ, ગરીબ-તવંગર બધા જે માર્ગદર્શન મેળવતા, આશીર્વાદ મેળવતા, પૂજ્યશ્રીનો પ્રેમ મેળવતા અને એક શબ્દમાં કહીએ તો આકંઠ તૃપ્તિ મેળવતા એ હવે પૂજ્યશ્રીની અનુપસ્થિતિમાં દોહ્યલી બની ગઈ. ખપુષ્પવત્ બની ગઈ-હા ! જે નારેશ્વર આવતો તેને શાંતિ જરૂર મળતી. પરંતુ આવીને કોની સામે બેસવું, કોની પાસે મનની વાતો કરવી-એ સ્થાન ન હતું. આથી અહીં આવનારનું હૃદય એક પ્રકારનો ખાલીપો અનુભવતું.

આ કારણે ભક્તોને નારેશ્વરમાં પૂજ્યશ્રીને કોઈને કોઈ રૂપે જોવાની ભૂખ તીવ્ર થતી ગઈ. બધાને થવા લાગ્યું કે પૂજ્યશ્રી ભલે સદેહે ન હોય પરંતુ તેમની એક પ્રતિમા તો નારેશ્વરમાં હોવી જ જોઈએ. જેની સામે બેસી બધા પોતાના અંતરની વાતો કરી શકે. પોતાની વ્યથાઓ વર્ણવી શકે. પોતાનું મન હળવું કરી શકે અને આશિષ મેળવી શકે.

આમ અનેક ભક્તોની હૃદયની વાતો નારેશ્વર ટ્રસ્ટ પાસે આવી. ટ્રસ્ટ પણ આ બાબતમાં જાગૃત હતું. છેવટે અગ્રગણ્ય ભક્તો તથા ટ્રસ્ટે ભેગા થઈને રંગમંદિર બાંધવાનો નિર્ણય કર્યો. એમાં પૂજ્યશ્રીની એ પ્રતિમા મુકાવવી કે જે પ્રતિમા ભક્તોના હૃદયમાં વસતી હતી. પૂજ્યશ્રીની સામાન્ય રીતે બેસવાની પદ્ધતિ હતી તેવી મૂર્તિ બનાવવી તેવું નક્કી થયું.

જયપુરમાં પૂજ્યશ્રીની પ્રતિમા કંડારવા માટેની વ્યવસ્થા થઈ ગઈ. હવે રંગમંદિરનો શિલાન્યાસ અને તેની ઉપર ભવ્ય મંદિર બાંધવાનો નિર્ણય પણ લેવાઈ ગયો. આ કામમાં પણ ક્યાંય ફંડફાળા માટેની ચેષ્ટા ના થઈ. દેવનું કામ દેવે જ કરવા માંડ્યું.

રંગમંદિરનો શિલાન્યાસ ચિત્રકુટના તપસ્વી અને પૂજ્યશ્રીના મિત્ર પૂજ્યશ્રી રણછોડદાસજી મહારાજને શુભ હસ્તે કરવાનું ઠરાવ્યું. માતૃમંદિરની સામે જ જ્યાં પૂજ્યશ્રીના સ્થૂળદેહને અગ્નિદાહ આપવામાં આવ્યો હતો. ત્યાં જ રંગમંદિર બાંધવાનો નિર્ણય થયો. શિલાન્યાસને દિવસે પૂ.રણછોડદાસ મહારાજની તબિયત એકદમ અસ્વસ્થ હોવાથી તેઓ સ્થૂળ શરીરે હાજરી આપી શક્યા નહીં. એઓશ્રીએ પોતાની શુભેચ્છાઓ પાઠવી.

શિલાન્યાસ ખૂબ જ ધામધૂમથી હજારો ભક્તોની ઉપસ્થિતિમાં સંપન્ન થયો. પાયામાં લાખોની સંખ્યામાં દ્રાં दत्तात्रेयाय नमः। મંત્ર લખેલા કાગળો પધરાવ્યા. ત્યાર પછી ભક્તોએ પાયો શ્રમયજ્ઞથી પૂરવા માંડ્યો. તેની ઉપર ભવ્ય મંદિર આકાર લેવા માંડ્યું. આ બાજુ મંદિર પૂર્ણ થવા આવ્યું. જયપુરમાં પૂજ્યશ્રીની સુંદર મૂર્તિ કંડારાઈ ગઈ

હતી. રંગમંદિરમાં મૂર્તિસ્થાપનાનું શુભ મુહૂર્ત નક્કી થઈ ગયું. તા.૩૧-૧-૧૯૭૧ને વિક્રમ સંવત ૨૦૨૭ના મહાસુદ પાંચમ એટલે વસંતપંચમીને રવિવારે પૂજ્યશ્રીની આરસની પ્રતિમાની પ્રાણપ્રતિષ્ઠાનો મહોત્સવ નક્કી કર્યો.

પ્રાણપ્રતિષ્ઠાના કેટલાય દિવસો અગાઉથી સેંકડો સ્વયંસેવકો મહોત્સવની તૈયારી માટે આવી ગયા હતા. ઠેકઠેકાણે કમાનો બનવા લાગી. નારેશ્વરનું નામ ‘અવધૂત નગર’ રાખ્યું હતું. એમાં એક મોટા મંડપમાં વિવિધ ગામોમાંથી આવેલા ભક્તોને મુકામ આપ્યો હતો. આ મંડપને ‘દાસકાકા નગર’ નામ આપ્યું હતું. બીજું નગર હતું ‘બ્રહ્મપુરી નગર’. તેમાં યજ્ઞમાં આવેલા વિશિષ્ઠ બ્રાહ્મણોને મુકામ આપ્યો હતો. જુદા જુદા દરવાજાઓનાં નામ પણ આપેલાં. તેમાં નાથાભાઈ દ્વાર, ભવાનીશંકર શાસ્ત્રીદ્વાર, કેશવ દ્વાર, ચતુર દ્વાર, મણિભાઈ ત્રિપાઠી દ્વાર વગેરે દેવલોક પામેલા ભક્તોનાં સંસ્મરણો જાળવવા માટે તેમનાં નામે દ્વારનાં નામ આપ્યાં હતાં.

ઠાકોરભાઈ કલાકારે દત્તાત્રેય ભગવાનની ઘીની પ્રતિમા બનાવી. તેમને બિરાજવા માટે કલાત્મક બેઠકની કમાન બનાવવા માટે સારો એવો સમય ગયો.

પૂજ્યશ્રી રચિત પ્રાર્થનાની ધ્રુવ કડી ‘દત્તાત્રેયં તં હૃદિ સન્તં પ્રણતોઽસ્મિ। લખી સુંદર પડદો બનાવ્યો હતો. પ્રાણપ્રતિષ્ઠાના મહોત્સવ સાથે બીજા ધાર્મિક અને સાહિત્યિક કાર્યક્રમોનું આયોજન થયું. આ મહોત્સવ ત્રણ દિવસનો યોજ્યો. આ પ્રસંગે ભારતભરમાંથી હજારો ભક્તોએ હાજરી આપી. મહારાષ્ટ્રના ગુલવણી મહારાજ, ગણેશપુરીના મુક્તાનંદબાબા, શ્રી સખારામ શાસ્ત્રી, યેડુકરજી, કવિશ્વરજી, આત્મારામ જેરે શાસ્ત્રી, ભાગવત માર્તંડશ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રી, કલકત્તાના સતીન્દ્રચંદ્ર ભટ્ટાચાર્ય તથા આફ્રિકાના ભક્તો પણ પધાર્યા હતા.

પૂજ્યશ્રીની મૂર્તિ ઉત્સવ પહેલાં જ ડાહ્યાભાઈ તથા બીજા ભક્તો પોતાની મોટરટ્રકમાં જયપુરથી લઈ આવ્યા હતા અને એ મૂર્તિ પૂ.માજીના નિવાસને ઓટલે મૂકી. આ સ્થળે પૂજ્યશ્રી ઘણી વખત બેસતા.

તા.૨૯-૧-૧૯૭૧ને મહાસુદ ત્રીજ ને શુક્રવારે દત્તયાગનો પ્રારંભ થયો. દત્તયાગના આચાર્ય તરીકે નારેશ્વર ધામના સર્વધર્મ કર્મના આચાર્ય શ્રી શિવપ્રસાદ જોષી હતા. બીજા વૈદિકોમાં સુરતના અગ્નિહોત્રી શ્રી છનુલાલ શુક્લ, સુરતના ધનપાઠી શ્રી ચંદ્રકાન્ત શુક્લ, શુક્લતીર્થના સામવેદી પરીક્ષિતભાઈ અને અથર્વવેદના નિષ્ણાત શિનોરના વાસુદેવભાઈ પંચોલી હતા. આ ઉપરાંત ગુલવણી મહારાજ કવિશ્વર શાસ્ત્રી, જેરે શાસ્ત્રી વગેરે યજ્ઞમાં હાજર હતા.

એક બાજુ દત્તયાગના મંત્રો ગગન ગજાવતા હતા તો બીજી બાજુ પૂજ્યશ્રીનાં જીવનનું દર્શન કરાવતું પ્રદર્શન ‘અવધૂત જીવનદર્શન’ સૌના અંતરને જગાવતું હતું. પ્રદર્શનનું ઉદ્‌ઘાટન શુક્રવારે તા.૨૯-૧-’૭૧ને રોજ પૂ. ગુલવણી મહારાજને હસ્તે થયું. ગુલવણી મહારાજે દીપ પ્રગટાવી ઉદ્‌ઘાટન કર્યું અને જેવા અંદર પ્રવેશ્યા ત્યાં તેમણે વાંચ્યું,“Avdhoot is a Riddle” - અવધૂત એ એક કોયડારૂપ છે. પૂજ્યશ્રીના આ વાક્યથી પ્રદર્શન ચાલુ થતું હતું.

પ્રદર્શનમાં પૂજ્યશ્રીનો જન્મ, અભ્યાસકાળ, નારેશ્વરમાં વાસ, તપશ્ચર્યા, નર્મદા પરિક્રમા, વિશિષ્ટ સંતો-મહંતો, સમાજસેવકો વગેરે સાથેનું પૂજ્યશ્રીનું મિલન, પૂ.માજીના જીવનની ઝાંખી, આફ્રિકાના યાદગાર પ્રસંગો, હરિદ્વારે બ્રહ્મલીન થયા ત્યારના અને ત્યાર પછીના પ્રસંગોના ચિત્રો, પૂજ્યશ્રીનાં કેટલાંક કર્પટ કંથા, જુદી જુદી ટોપીઓ, વલ્કલ વસ્ત્રો, રેંટિયા, માળા વગેરે સ્મૃતિચિહ્નો ક્રમબદ્ધ સુંદર અને આકર્ષક રીતે ગોઠવ્યું હતું.

ભરૂચના પ્રસિદ્ધ કલાકાર શ્રી પ્રમોદ પટેલનાં ચિતરેલાં શ્રી ગુરુલીલામૃતનાં પાંસઠ ચિત્રો તેની નીચે નોંધ સાથે મૂકેલાં હતાં. પૂજ્યશ્રીના ખૂબ જૂના ભક્તોના ફોટા તરફ બધા જ ખૂબ અહોભાવથી, પૂજ્યભાવથી જોતા હતા. પ્રદર્શનમાંથી નીકળતાં છેલ્લું વાક્ય લખ્યું હતું, "Avdhoot is a Riddle"

સાંજે યજ્ઞની પૂર્ણાહુતિ થઈ. તે વખતે કવીશ્વર શાસ્ત્રી તથા જેરે શાસ્ત્રીએ પ્રદર્શનનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં.

રાત્રે પૂજ્યશ્રીના જીવન પર આધારિત કીર્તનનો કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો. કીર્તન કીર્તનકેસરી શ્રી વિઠ્ઠલભાઈ પાઠક કરવાના હતા.

બીજે દિવસે મહાસુદ ચોથને દિવસે વેદઘોષ પૂર્ણ થયા પછી અનેક પુસ્તકોનાં ઉદ્‌ઘાટન થયાં. પ.પૂ.વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી કૃત 'શ્રી સપ્તેશતી ગુરુચરિત્રસારં' જે મરાઠી ભાષામાં લખાયું હતું તેનો પૂજ્યશ્રીએ ગૂજરાતીમાં અનુવાદ કરેલો તેનું અવધૂતી ઉદ્‌ઘાટન થયું.

શ્રીરામ કવિએ રચેલું પૂજ્યશ્રીનું ચરિત્ર જે ૭૦૦૦ ઓંવીમાં મરાઠી ભાષામાં રચાયું હતું તે શ્રી મુક્તાનંદ બાબાને હસ્તે ખુલ્લુ કરાયું.

ભાલચંદ્ર ત્રિપાઠીનું 'સ્વાનંદ સમ્રાટ' નામનું પુસ્તક પ્રગટ થયું.

પૂજ્યશ્રી એક અતિ ઉત્તમ કક્ષાના કવિ સાથે સાથે સાહિત્યકાર અને સંગીતજ્ઞ પણ હતા. તેમના દરબારમાં પણ અગણિત કવિઓ, સાહિત્યકારો અને સંગીતજ્ઞો હતા.

આ વિઠ્ઠલભાઈ પાઠકને થોડા દિવસ પહેલાં એક સુંદર વિચાર સ્ફુરેલો. તેમણે સૂચન કર્યું હતું કે "ઉદ્‌ઘાટન મહોત્સવમાં કવિસંમેલન યોજાય તો મહોત્સવને ચાર ચાંદ લાગી જાય." આ સાથે તેઓ એક 'યુગના યુગો વહી જાય પણ અવધૂત ભુલાશે નહિ' એવી ધ્રુવ પંક્તિવાળું ગઝલકાવ્ય રચીને લાવેલા. આખા કવિસંમેલનનું આયોજન શ્રી જયંતીલાલ આચાર્યે સંભાળી લીધું.

જે મહામૂલા દિવસની ભક્તો કાગને ડોળે રાહ જોતા હતા તે મહાવદ પાંચમ-વસંતપંચમી તા.૩૧-૧-૧૯૭૧નું પરોઢ પાંગર્યું. બધા ભક્તો સૂતા ના સૂતા ત્યાં તો ઊઠ્યા. બધા નિત્યકર્મ પરવારીને વહેલા વહેલા મંડપમાં ભેગા થવા લાગ્યા.

સારાય ધામમાં સર્વત્ર આનંદ આનંદ વર્તાતો હતો. ક્યાંક ધૂન ચાલતી હતી તો ક્યાંક ભજનો તો ક્યાંક અનુષ્ઠાન ચાલતા હતા. વાતાવરણ ભક્તિરસથી તરબોળ હતું. ધીમે ધીમે બધા જ રંગમંદિર આગળના ચોગાનમાં ભેગા થવા લાગ્યા. દરેકની નજર રંગમંદિરમાં લટકતા સુંદર રેશમી લાલ આવરણ પર હતી. બધા રાહ જોતા હતા કે ક્યારે એ પડદો ખસે અને પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરીએ. દોસ્ત મહંમદનો સૂરીલો કંઠ ભગવાનના વિરહની વેદના પ્રદર્શિત કરતું ભજન રેલાવતો હતો. બેન્ડવાજાંવાળા પણ સલામી આપવા અધીરા બની ગયા હતા. અરે, સામે બેઠેલા મા રુકમામ્બાનાં નયન પણ એમના વહાલસોયા રતનને નિરખવા ઉત્સુક થઈ ગયાં હતાં.

અને એ ધન્ય ઘડી આવી. પૂ.યેડૂરકરજીએ સમયસર એ લાલ રેશમી આવરણ દૂર કરી મૂર્તિનું અનાવરણ કર્યું અને પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી.

માનવમહેરામણમાં એક પ્રચંડ મોજું ફરી વળ્યું. ભક્તો પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કરવા ઊંચાં થવા લાગ્યાં. સૌના પ્યારા અવધૂતજી ફરીથી પ્રગટ થયા. પ્રસન્ન હસુ હસુ થઈ રહેલી મુખાકૃતિ, નિર્મળ આંખોમાંથી વરસતી કરુણા, જ્ઞાનનો પ્રકાશ પાથરતો ભાલપ્રદેશ અને ગૌરવ, ગરિમા અને આત્મસન્માનની દ્યોતક એવી લાંબી નાસિકા-જોતાં ભક્તો ધરાતા જ ન હતા. ગગનગામી જયઘોષ સર્વત્ર વિલસી રહ્યો. ચારે કોર ગુલાલ ઊડ્યું. બેન્ડવાજાંવાળાએ સુંદર તરજ છેડી. હર્ષનાદોથી ગગન ભરાઈ ગયું. વસંતપંચમીની વધામણીનું કાવ્ય વિઠ્ઠલભાઈ પાઠક, દત્તુભાઈ પાઠક, દોસ્ત મહંમદ વગેરેએ ગાયું.

પૂ.મુક્તાનંદબાબા, યેડૂરકરજી, ગુલવણી મહારાજ, કવીશ્વર શાસ્ત્રી, જેરે શાસ્ત્રી, સતીષચંદ્ર ભટ્ટાચાર્યજી, શિવપ્રસાદ જોષી, છનુભાઈ અગ્નિહોત્રી, ચંદ્રકાન્તભાઈ, વાસુદેવભાઈ વગેરેનો યથોચિત સત્કાર કરવામાં આવ્યો. પૂજ્યશ્રીનાં કેટલાંક વસ્ત્રો પૂ.મુક્તાનંદ બાબા, યેડૂરકરજી, ગુલવણી મહારાજ વગેરેને પ્રસાદ રૂપે આપી અવધૂત પરિવારે તેમનું બહુમાન કર્યું. બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા, એક પ્લાસ્ટિકની ડોલ અને એક મગ અપાયાં.

ત્યાર બાદ સ્થાનના પહેલી હરોળના સ્થંભો પૂ.મોદીકાકા અને તે વખતના ટ્રસ્ટના પ્રમુખ ડૉ.કનૈયાલાલ વાણીનાં તૈલચિત્રો ખુલ્લાં મુકાયાં.

ભક્તો પોતપોતાની જગ્યાએ બેસી ગયા અને જુદા જુદા મહાનુભાવોએ પ્રાસંગિક પ્રવચનો કર્યા.

પૂ.મુક્તાનંદબાબાએ કહ્યું : "આ મૂર્તિનાં દર્શનથી આપ શ્રદ્ધાપૂર્વક અંતર્ભક્તિ કરી શકશો. આપને કહેતાં આનંદ થાય છે કે મારા ધ્યાનકાળમાં તેઓશ્રીએ મને માર્ગદર્શન આપ્યું હતું અને જ્યારે અમેરિકા ગયો ત્યારેપણ માર્ગદર્શન આપ્યું હતું."

ભાગવત માર્તંડ શ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીજીએ પૂજ્યશ્રીની જય બોલાવી કહ્યું, "....સૌ એને મૂર્તિ કહેશે, હું એને સ્વરૂપ કહું છું, દત્તનું સાક્ષાત્ સ્વરૂપ ! દત્તાત્રેય, શ્રીપાદ્ વલ્લભ, શ્રીનૃસિંહ સરસ્વતી અને વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી પછી આ દત્તાત્રેય ભગવાનનો રંગ અવધૂત સ્વરૂપે પાંચમો અવતાર છે. ભગવાનને પ્રેમ કરવા માટે માધ્યમ જોઈએ છે. રંગ અવધૂત ન હોત તો ભગવાનને પ્રેમ કરવા માટે આપણી આંખનાં પડળ, ઈન્દ્રિયોનાં આવરણ હટ્યાં ન હોત. અહીં આજે સાક્ષાત્ દત્ત ભગવાન બિરાજ્યા છે. રંગ અવધૂતના આત્માને સાકાર બનાવીને શ્રી દત્ત ભગવાને પોતાને રહેવાનું મંદિર બનાવ્યું છે.

અવધૂત એટલે કોણ ? શરીરધર્મ જેને ન સતાવે તે સાચા અવધૂત યોગી. આશા, વાસના અને ભૌતિક સુખસગવડોનો ત્યાગ અને તત્ત્વવેત્તા એમ ચતુર્વિધ લક્ષણોથી

યુક્ત તે અવધૂત-"

"આપણે બહિરંગને છોડી અંતર્મુખ બનવાનું છે.

"જીવતા અવધૂત લાખના હતા. તિરોહિત થયેલા અવધૂત સવા લાખના છે. આ રાખ નથી, રક્ષા છે. મને વિશ્વાસ છે કે ચોવીસ દિવસના અનુષ્ઠાનનો આરંભ કરી અહીં જે દત્તમંત્ર જપશે તેને રંગ અવધૂત પ્રત્યક્ષ થશે. માર્ગદર્શન આપશે. આ તો સિદ્ધપીઠ છે." આભાર એ મા રુકમ્મામ્બાનો જેણે અવધૂતને જન્મ આપ્યો. પૂ.અવધૂતે પિતૃદેવો ભવનો આદર્શ મૂક્યો. માતૃદેવો ભવનો આદર્શ આચરી બતાવ્યો.

"પ્રત્યક્ષ દેવ હોય તો તે માતા છે." પછી શાસ્ત્રીજીએ ઉમેર્યું, "આ આશ્રમનાં વૃક્ષોનાં પાન પણ ન તોડશો. કારણ કે પાને પાને અવધૂત બિરાજે છે."

ત્યારબાદ દોસ્ત મહંમદે ખૂબ જ સુંદર કંઠે સ્વરચિત પદ ગાયું.

ત્યાર બાદ બધા મહાપ્રસાદ લેવા માટે રસોડે ગયા. ભક્તોએ અવધૂતી ખીચડીને ન્યાય આપ્યો.

રોજ રાતે રાસ, ગરબા, ઉત્સવમૂર્તિની પાલખી, નર્મદાપૂજન થતું. બીજે દિવસે પાદુકાપૂજન થયું.

ધીરે ધીરે અવધૂત નગર ખાલી થવા લાગ્યું અને આજે પણ એ સૌમ્યમૂર્તિ ભક્તોનાં રખવાળાં કરે છે. માર્ગદર્શન આપે છે. જીવનના અણઉકલ્યા કોયડાઓ ઉકેલે છે. ભક્તોને ભક્તિ તરફ વાળે છે અને ઉચ્ચ સોપાનો સર કરાવે છે. આજેય હાજરાહજૂર એવા પૂજ્યશ્રી ભક્તોને પોતાના સચરાચરપણાની ખાતરી કરાવે છે.

અમદાવાદમાં વસતા રતિભાઈ શાહ અને તેમનાં પત્ની શાંતાબહેન પૂજ્યશ્રીનાં અનન્ય ભક્ત હતાં. તેઓ કોઈ પણ કાર્ય કરતા પહેલાં પૂજ્યશ્રીને અચૂક યાદ કરે. દત્તનામસ્મરણ તેમના જીવનમાં વણાઈ ગયું હતું.

તેમના ઘરમાં પાણી ગરમ કરવાનો એક જૂની પેઢીનો બંબો હતો. પાણી ગરમ કરવા માટે તેમાં ઉપરથી છાણાં-લાકડાના કટકા વગેરે નાખવાનું હોય છે. આ બંબો તેઓ બાથરૂમમાં મૂકતા હતા. જ્યારે પાણી ગરમ કરે ત્યારે ધુમાડાના ગોટેગોટા થતા. એક દિવસ બાથરૂમમાં ધુમાડો થવાથી તેમની દીકરી બેભાન થઈ ગઈ હતી. તેથી તે બંબો તેમણે ત્યાંથી ખસેડી લઈને રસોડામાં એક બાજુએ મૂક્યો. તેઓ પાણી ગરમ કરવા અહીં જ બંબો સળગાવતા.

બે-ચાર દિવસ થયા હશે એટલામાં શાંતાબહેનને રાત્રે સ્વપ્નમાં પૂજ્યશ્રી આવ્યા અને બોલ્યા, "શાંતા, હું દાઝું છું."

શાંતાબહેન જાગી ગયા. પણ કાંઈ સમજ્યા નહીં. બીજે દિવસે રાત્રે પણ પૂજ્યશ્રી સ્વપ્નમાં આવ્યા અને બોલ્યા, "શાંતા હું દાઝું છું. તારો પાણી ગરમ કરવાનો બંબો મને દઝાડે છે."

શાંતાબહેન સફાળા જાગી ગયાં. તેમણે રતિભાઈને ઉઠાડ્યા અને સ્વપ્નની વાત કરી. તેઓ તાત્કાલિક રસોડામાં ગયાં. ત્યાં તેમણે જોયું તો બંબાવાળી ભીત ઉપર બંબાની બિલકુલ ઉપર પૂજ્યશ્રીનો ફોટો હતો.

શાંતાબહેન આ જોઈને ગાંડા જેવા થઈ ગયાં. તેમણે તે જ પળે બંબો ખસેડી લીધો. પછી એક પવાલી ઊંધી પાડી. તેની પર ચઢીને પૂજ્યશ્રીનો ફોટો ઉતાર્યો અને એ ફોટો તેમણે આંખે-કપાળે અને છાતીએ લગાડ્યો. ખૂબ રડ્યાં અને પૂજ્યશ્રીની શતશઃ માફી માગી.

ભરૂચ જિલ્લાના પખાણજ ગામના શિવલાલ પટેલ ભરૂચની એક બૅંકમાં નોકરી કરતા હતા. તેઓ ભરૂચમાં એક મકાનમાં ત્રીજે માળે ભાડે રહેતા. તેમને ત્રણ છોકરીઓ ઉપર એક છોકરો હતો. તેનું નામ બિપિન. બિપિન ત્રણેક વર્ષની ઉંમરનો થયો. તે ખૂબ આનંદી, હોશિયાર અને ચબરાક હતો. તેની હાજરીથી ઘર ભરેલું રહેતું.

એક દિવસ શિવલાલ નોકરી કરવા ગયા. તેમનાં પત્ની ઘરમાં કામ કરતાં હતાં. બિપિન રમતો રમતો બારી પાસે ગયો. તે બારી પાસે મૂકેલા લાકડાના નાના ખોખા ઉપર ચઢી ગયો અને ત્યાંથી બારી બહાર ડોકાવા લાગ્યો. અચાનક જ ખોખું ખસી ગયું અને બિપિન છેક ત્રીજે માળથી નીચે પડ્યો. તે પડતાંની સાથે બેભાન થઈ ગયો. તે લોહીલુહાણ થઈ ગયો.

નીચેથી કોઈએ બૂમ મારી-'બિપિન પડ્યો.' બિપિનની માએ બારીમાંથી જોયું તો તેનો બિપિન લોહીના ખાબોચિયામાં પડેલો હતો. ફળિયાના લોકો ભેગા થઈ ગયા હતા. તે બહાવરી બની ગઈ. તેને થયું કે કેવી રીતે બિપિન પાસે જલદીથી પહોંચું. એ મગજની સમતુલા ગુમાવી બેઠી અને બારીમાંથી ભુસ્કો મારવા ગઈ. એટલામાં કોઈએ બૂમ મારી, 'અલી, પડી જઈશ, દાદરેથી આવ.' તેને વાસ્તવિકતાનો ખ્યાલ આવ્યો. તે દોડતી અર્ધબેભાનાવસ્થામાં જ દાદરો ઊતરી ગઈ અને બિપિનને ખોળામાં લઈ લીધો અને માથામાં પડેલા ઘાને પાલવ વડે જોરથી દબાવી દીધો.

બધા લોકો ભેગા થઈ ગયા અને સેવાશ્રમ હૉસ્પિટલમાં લઈ ગયા. એક ભાઈ બૅંકમાં ગયા અને શિવલાલને બોલાવી લાવ્યા. શિવલાલ અર્ધપાગલ જેવા થઈ ગયા.

બે-ત્રણ દિવસ ડૉક્ટરોએ ઇલાજ કર્યો. ડૉક્ટરો ખડેપગે હાજર હતા. બિપિન ભાનમાં આવતો ન હતો.

એક દિવસ હૉસ્પિટલના મુખ્ય ડૉક્ટર બોલ્યા, "શિવલાલ, આપણે બધા જ ઉપાય કરી ચૂક્યા છીએ. દવાની કોઈ અસર થતી નથી. હવે તો ભગવાન જ બિપિનને બચાવી શકે."

શિવલાલના માથા પર વીજળી પડી. તેઓ એકદમ નિરાશ થઈ ગયા. તેમની વાચા જ હણાઈ ગઈ. ત્યાં આવેલા એક સંબંધીએ કહ્યું,

"આપણે એને મુંબઈ લઈ જઈશું?"

શિવલાલ બોલ્યા, "તમે કહેશો ત્યાં લઈ જઈશું. મારો બિપિન મને પાછો જોઈએ." તેમની પત્નીની આંખમાંથી આંસુ સુકાતાં જ ન હતાં.

પેલો સંબંધી તાત્કાલિક હૉસ્પિટલના એક ડૉક્ટરને બોલાવી લાવ્યો અને તેણે પૂછ્યું,

"સાહેબ, આને મુંબઈ લઈ જઈએ તો બચી શકે ? આપની શી સલાહ છે?"

ડૉક્ટર લાગણીશીલ હતા. પરંતુ થોડા આખાબોલા હતા. પોતાના કહેવાથી દર્દીના

સગા પર શી અસર થશે તેનો ખ્યાલ તેઓ રાખતા નહીં. તેઓ બોલ્યા, "જુઓ, કાંઈ કહેવાય તેમ નથી. કદાચ રસ્તામાં ય ખેલ ખલાસ થઈ જાય. માત્ર જો તેના કાનમાંથી વહેતું પાણી બંધ થાય તો થોડી આશા બંધાય. નહીં..."

શિવલાલની પત્નીના મોંમાંથી અતિ કરુણ ડૂસકું નીકળી ગયું અને શિવલાલને આ સાંભળી ચક્કર આવી ગયાં. તેમને જો તેમના મિત્રએ પકડી ના લીધા હોત તો તેઓ જમીન પર પટકાઈ પડ્યા હોત. તેમની આ સ્થિતિ જોઈને ડૉક્ટર બોલતા બંધ થઈ ગયા.

થોડી વારે શિવલાલ સ્વસ્થ થયા. ખૂબ મનોમંથન પછી તેઓ બોલ્યા, "હવે તો ભગવાન સિવાય બિપિનને કોઈ બચાવી શકશે નહીં." એમ કહી તેઓ રડી પડ્યા. તેમનાં પત્ની તો હૈયાફાટ રડતાં હતાં.

હૉસ્પિટલમાં એક બીજા દર્દીને જોવા આવેલા નરેન્દ્ર ઝવેરી આ બધું જોતા હતા. તેમને આ લોકો માટે કરુણા ઊપજી. તેઓ બોલ્યા, "અરે ! પટેલ, ગભરાવ છો શું ? અમારા સમર્થ ગુરુદેવ રંગઅવધૂત મહારાજનું શરણું પકડો. એ આ છોકરામાં નવા પ્રાણ પૂરશે. ચાલો, આપણે અહીં એની પાસે બેસી દત્તબાવની કરીએ. દત્તબાવની મારા ગુરુદેવનો સંજીવની મંત્ર છે. તેણે ભલભલાં મડદાં બેઠાં કર્યાં છે." એમ કહી તેમણે તેમના છોકરાને પોતાને ઘેર મોકલી દત્તબાવનીની થોડી પ્રતો મંગાવી. તેમણે ત્યાં બેઠેલાઓને એક એક પ્રત આપી. પછી દત્તબાવનીના સમૂહપાઠ શરૂ કર્યા. શિવલાલે મનોમન નક્કી કર્યું કે 'બિપિન બચી જશે તો ૧૦૮ બ્રાહ્મણો જમાડીશ.'

શ્રદ્ધામાં પ્રચંડ તાકાત હોય છે. બે-અઢી કલાક દત્તબાવની થઈ હશે, ત્યાં તો બિપિનના કાનમાંથી વહેતું પાણી બંધ થઈ ગયું. હવે બધાને આશા બંધાઈ. બધા અનન્ય શ્રદ્ધા-ભક્તિથી દત્તબાવની કરવા લાગ્યા. આ શ્રદ્ધા-ભક્તિ યજ્ઞમાં આજુબાજુના ખાટલાવાળા દર્દીઓ અને તેમના સગાઓ પણ જોડાયા. આખો વૉર્ડ દત્તબાવનીથી ગાજી ઊઠ્યો.

થોડી વારે બિપિને આંખો ખોલી અને તેના ડોળા ફેરવવા લાગ્યો. તેને ભાનમાં આવેલો જોઈ એક જણે ડૉક્ટરને બોલાવ્યા. ડૉક્ટરે આવી બિપિનને તપાસ્યો. પછી બોલ્યા,

"દવાથી નહીં પણ માત્ર દુઆથી જ, પ્રભુ-ગુરુદેવ પરની તમારી શ્રદ્ધાએ જ આ છોકરામાં સુધારો કર્યો છે. ડૉક્ટરો કાંઈ કરી શકે તેમ ન હતા. હવે બિપિનને કોઈ ખતરો નથી."

થોડા દિવસમાં બિપિન સારો થઈ ગયો. તેને હૉસ્પિટલમાંથી રજા મળી. ત્યાર પછી આસ્તા ગામે શ્રી ગુરુલીલામૃતનાં પારાયણ અને કથા ચાલતી હતી ત્યાં શિવલાલ સપરિવાર પહોંચી ગયા. તેમણે ત્યાં એકસો આઠ બ્રાહ્મણોને જમાડ્યા.

પૂજ્યશ્રીએ સદેહે તો ખૂબ લીલા કરી અને સૂક્ષ્મદેહે પણ લીલા કરી જ રહ્યા છે. આવા તો હજારો જાણ્યા-અજાણ્યા પ્રસંગો હશે. બધા જ પ્રસંગો ગ્રંથમાં સમાવવા શક્ય નથી. એક વાત તો ચોક્કસ છે કે પૂજ્યશ્રી ભક્તોના ઉત્કર્ષ માટે, ભક્તોના હિત માટે અવિરતપણે લીલાઓ કર્યા જ કરે છે.

કેટલાક પ્રસંગોમાં ભક્તને ખ્યાલ પણ ન આવે એ રીતે પૂજ્યશ્રી તેને માર્ગદર્શન આપે છે. જરૂર પડે ટપારે છે અને જ્યારે બધું કામ કલ્પનાતીત રીતે પૂર્ણ થાય ત્યારે પૂજ્યશ્રીની કૃપાનો અહેસાસ થાય છે.

નારેશ્વરમાં પૂજ્યશ્રીની ઉપસ્થિતિ દરમિયાન મોદીકાકા સ્થાનનો વહીવટ સંભાળતા જ હતા. પરંતુ પૂજ્યશ્રીના બ્રહ્મલીન થઈ ગયા પછી પણ તેમણે નારેશ્વરના સર્વે કાર્યક્રમો તથા રીતિ-નીતિઓનું નિયમન કર્યું.

એક વખત નારેશ્વરમાં વૈદિક સ્વાહાકાર યજ્ઞ હતો. ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ શુક્લ અને કૃષ્ણ બન્ને, સામવેદ અને અથર્વવેદ એમ પાંચ વેદોનો સ્વાહાકાર ચાલતો હતો. ગૂજરાત, મહારાષ્ટ્રના ઉત્તમોત્તમ બ્રાહ્મણોને આમંત્ર્યા હતા. આખું ધામ વેદઋચાઓથી ગાજતું હતું.

સ્થાનનો એ અટલ કાયદો હતો કે ક્યારેય કોઈની પાસે માંગવું નહીં. આ કાયદો સહેજ પણ અપવાદ વગર અમલમાં જ હતો. બીજે દિવસે પૂર્ણાહુતિ હતી. નાણાંભંડોળ તળિયે પહોંચી ગયું હતું. આવતી કાલે બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા તથા બીજા નાણાંકીય વ્યવહારો કરવાના બાકી હતા. આમ છતાં મોદીકાકાના પેટનું પાણી હાલતું ન હતું. તેમણે આ વાત કોઈને કરી પણ નહીં.

પૂર્ણાહુતિને આગલી રાતે મોદીકાકા અને તેમના એક મિત્ર મહાદેવના ઓટલે બેસીને વાતો કરતા હતા. રાતના લગભગ અગિયાર વાગ્યા હશે એટલામાં એક ભાઈ આવ્યા અને બોલ્યા : "મોદીજી, મારું જોખમ લો."

મોદીકાકાને થયું કે તેની પાસે વધારે પૈસા હશે તે મને સાચવવા આપતા હશે એમ માની તેમણે કહ્યું, "લાવો, કેટલા છે ? ક્યારે જોઈશે ? તમે શાંતિથી સૂઈ જાવ. કોઈ ચિંતા કરશો નહીં."

પેલા ભાઈએ પૈસા આપતાં કહ્યું, "મોદીજી, આ પૈસા મારે પાછા નથી લેવાના. આ પૈસા યજ્ઞમાં વાપરવા માટે આપું છું."

એટલું બોલી એ ભાઈ ચાલ્યા ગયા. એ ભાઈના ગયા પછી મોદીકાકા બોલ્યા, "જોયું ? મારા અવધૂતે મારી હૂંડી સ્વીકારીને ? કાલે બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપવા માટેના પૈસા છે જ નહીં. અવધૂતને કેટલી ચિંતા છે, જોયું ને ?"

આમ ને આમ પૂજ્યશ્રીની ૮૦મી જયંતી આવી. મોદીકાકાએ તથા નારેશ્વર ટ્રસ્ટે ધામધૂમથી ઉજવવાનું નક્કી કર્યું. તેઓ જાતે ગામડે ગામડે ફર્યા અને ભક્તોને ૮૦મી જયંતી નારેશ્વર ખાતે ખૂબ જ સુંદર રીતે ઉજવવા પ્રોત્સાહિત કર્યા.

ગામેગામમાં ભક્તો પૂજ્યશ્રીની ૮૦મી જયંતી ઉજવવા માટે થનગનવા લાગ્યા. બરાબર વીસ વર્ષે નારેશ્વર ખાતે રંગજયંતી ઉજવાશે તે વિચારથી ભક્તો ભાવવિભોર થઈ જવા લાગ્યા.

મોદીકાકાએ ખૂબ ભવ્ય રીતે ધામધૂમથી ૮૦મી રંગજયંતી ઊજવી. હજારો ભક્તો નારેશ્વર ખાતે ભેગા થયા અનેક ધર્મ-કર્મ કર્યાં અને આ રીતે રંગજયંતી ઊજવીને મોદીકાકાએ ભવિષ્યની પેઢીને પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી કેવી રીતે ઉજવવી તેનું માર્ગદર્શન આપ્યું. આ રંગજયંતીમાં ખૂબ ભંડોળ ભેગું થયું. મોદીકાકાએ '૮૦મી શ્રીરંગ જયંતી મહોત્સવ

નિધિ ટ્રસ્ટ' નામનું નવું ટ્રસ્ટ રચ્યું. આ ટ્રસ્ટના ઉપક્રમે એક એકથી ચઢિયાતા એવા ચાર શસ્ત્રક્રિયા શિબિરો થઈ અને બીજાં અનેક લોકકલ્યાણનાં કામો થયાં.

મોદીકાકા સ્થાનના કામમાં અત્યંત વ્યસ્ત રહેતા. તેથી તેમની નર્મદાપરિક્રમાની અદમ્ય ઇચ્છા હોવા છતાં કરી શકતા ન હતા. પહેલાં એકાદ-બે વખત પૂજ્યશ્રીને પૂછેલું ત્યારે પૂજ્યશ્રીએ કહેલું, ''આખી પરિક્રમા તો તમે કેવી રીતે કરી શકશો ? પરંતુ ખંડપરિક્રમા નારેશ્વરથી શૂલપાણ અને ત્યાંથી સામે કાંઠે આવી નારેશ્વર સુધી આવજો.''

પૂજ્યશ્રીના દેહાવસાન પછી નર્મદાપરિક્રમાનો વિચાર વારેઘડીયે આવ્યા કરતો. તેમણે આ વિચાર વિઠ્ઠલભાઈ પાઠકને જણાવ્યો. તેમની ઉંમર આ સમયે ૮૦ વર્ષની થવા આવી હતી.

તેમણે એક દિવસ સ્થાનમાં જાહેરાત કરી દીધી કે તેઓ નર્મદાજીની ખંડપરિક્રમા કરવા અમુક દિવસે નીકળે છે. સ્થાનમાં હાહાકાર મચી ગયો. આટલી ઉંમરે તેઓ પરિક્રમા કેવી રીતે કરી શકે ? બધાએ ખૂબ ના પાડી. પરંતુ એક દિવસ નક્કી કરી જ દીધો અને પોતાના નિર્ણયમાં અફર રહ્યા.

આગલા દિવસે તેમણે ક્ષૌરક્રિયા કરાવી દીધી અને બીજે દિવસે સવારે પરિક્રમાવાસીના સ્વાંગમાં નારેશ્વરથી વિઠ્ઠલભાઈ પાઠકને લઈને ખાવાનું પકાવવાનાં સાધનો લઈને નીકળી પડ્યા.

દરરોજ તેઓ વીસ માઈલ જેટલું ચાલતા. પહેલા દિવસે સીનોરમાં રાત્રીમુકામ ડૉ.રતિલાલને ત્યાં કર્યો. બીજા દિવસે રાત કરનાળીમાં ગાળી. ત્રીજી રાત તિલકવાડામાં અને ચોથે દિવસે ગરુડેશ્વર પહોંચી ગયા. સ્વામીજીનાં દર્શન કરી કેવડિયામાં રાત રહ્યા. પાંચમે દિવસે સવારે દસેક વાગ્યે શૂલપાણેશ્વર પહોંચી ગયા. અહીં જયંતીલાલ ચંદુભાઈ પાઠક નામના પૂજ્યશ્રીના ભક્ત ડે.એન્જિનિયર હતા. તેમણે તાત્કાલિક લઘુરુદ્ર અને બ્રાહ્મણભોજનનું આયોજન કરી દીધું.

છઠ્ઠે દિવસે મોદીકાકા ગોરા પહોંચ્યા. અહીં ઉમલ્લાના ભક્તો આગળથી પહોંચી ગયા અને બ્રાહ્મણભોજનનું આયોજન કર્યું.

ડૉ.વાણીને ખબર પડી કે મોદીકાકાએ આટલી ઉંમરે સાહસ કર્યું છે. એટલે તેઓ મારતી મોટરે મોદીકાકા પાસે પહોંચી ગયા અને તેમને ખૂબ ઠપકો આપ્યો. બપોરે થોડો આરામ કરી સાતમા દિવસે તેમણે માંગરોલમાં રાત કાઢી. અહીંથી તેમની તબિયત બગડી. એમને કબજિયાત તો કાયમની હતી. આખો દિવસ ચાલવાને કારણે ખૂબ થાક લાગતો. તેથી તેઓ રાત્રે હરડેની ફાકી લેવાનું ભૂલી જતા તેના કારણે ખૂબ કબજિયાત થઈ ગઈ. ત્યાર પછી ખૂબ તાવ ચઢ્યો. તાવ હોવા છતાં બીજા દિવસે તેઓ પોયચા પહોંચ્યા. પોયચામાં ખૂબ તબિયત બગડી એટલે તેમને રાજપીપળા થઈને વડોદરા હૉસ્પિટલમાં દાખલ કર્યા. અહીં એકાદ અઠવાડિયું રહ્યા. આ દરમિયાન ડૉ.વાણી સાહેબ તેમની પાસે રહ્યા. તે સ્વસ્થ થયા એટલે નારેશ્વર પહોંચ્યા.

મોદીકાકા પૂજ્યશ્રીના અભ્યાસકાળથી જ નિકટના સાથી હોવાથી ઘણા બધા ભક્તોએ એમને પૂજ્યશ્રીનું ચરિત્ર લખવા કહ્યું, પરંતુ તેમને બીજાં કાર્યોને કારણે અનુકૂળતા પડતી ન હતી. પરંતુ ગુરુદેવને એમને હાથે કામ કરાવવું જ હશે એટલે તેઓ માંદા પડી ગયા અને આરામ કરવા તેમના દીકરા જતુભાઈને ત્યાં ગયા. ત્યાં થોડા સમયમાં જ તેમણે લખાણ લખી નાખ્યું અને ધીરુભાઈને સોંપ્યું. એ પુસ્તકનો મોટો ભાગ એક જ બેઠકે લખાયો હતો. રાતના દશ વાગે લખવાનો આરંભ કર્યો અને સવારે છ વાગે એમણે કલમ નીચે મૂકી.

ગ્રંથનું નામ 'નારેશ્વરનો નાથ' આપ્યું.

મોદીકાકાના નાના દીકરા મુકુંદભાઈ નર્મદાપરિક્રમામાં હતા. તેમને મળવાને બહાને મોરટક્કા પરમહંસ આશ્રમના દર્શન કરવા જવાનું નક્કી કર્યું.

તે વખતે નારેશ્વરમાં ખંડવાવાળા મહારાજ રહેતા હતા. તેમને પ્રણામ કરી મોદીકાકાએ મોરટક્કા જવા અનુમતિ માગી. તે વખતે મહારાજશ્રીએ જણાવ્યું, ''મોદીજી, અભી આપ મત જાઈએ.''

મોદીકાકાએ પૂછ્યું, ''મહારાજશ્રી, આપ ક્યું ના કહેતો હો ?''

''અભી મત જા, અમાસ કે બાદ જાના.''

પરંતુ સર્વ પ્રકારની તૈયારીઓ થઈ ગઈ હતી. તેથી મોદીકાકા, ધીરુભાઈ જોષી, યોગિનીબહેન અલમૌલા અને શારદાબહેનને સાથે લઈ વડોદરાથી ઇન્દોરની બસમાં વિદાય થયા.

વડોદરાથી નીકળતાં નીકળતાં તેમણે ધીરુભાઈને કહ્યું, ''ધીરુભાઈ, જયંતીલાલ શાહનો ફોનનંબર લઈ લો. કામ આવશે.''

ધીરુભાઈએ જયંતીલાલનો નંબર મેળવી લીધો.

ઈંદોરમાં ડૉ.ભક્તિબહેન યાદવને ત્યાં મુકામ કર્યો. બીજે દિવસે નીકળતાં નીકળતાં ડૉ.ભક્તિબહેનનો નંબર પણ લઈ લીધો. ત્યાંથી મોરટક્કા પહોંચ્યા. ત્યાર બાદ ૐકારેશ્વર જઈ દર્શન કરી પનાઈ દ્વારા ચોવીસ અવતાર ગયા. ચોવીસ અવતાર પહોંચતાં ખબર પડી કે મુકુંદભાઈ તો આગળ નીકળી ગયા છે. એટલે એમણે મોરટક્કા, ઈન્દોર જઈ મહેશ્વર આગળ મળવાનું નક્કી કર્યું. આમ નક્કી કરી તેઓ પરમહંસ આશ્રમે આવ્યા. જમી પરવારીને સાંજે પુલની પેલે પાર બડવાહમાં પૂ.સ્વામીજીએ ચાતુર્માસ કર્યો હતો તે જગ્યાનાં દર્શન કરવા નીકળ્યા. દર્શન વગેરે કરીને સંધ્યાકાળે ત્યાંથી ચાલતા જ પાછા આવવા નીકળ્યા. પુલ ઓળંગીને આશ્રમ તરફ વળવા માટે એકાદ-બે મિનિટની જ વાર હતી. ત્યાં સામેથી એક લક્ઝરી બસ પૂરપાટ દોડતી આવતી હતી.એ જોઈ મોદીકાકા બોલ્યા : ''આ જો પેલી પોંપું પોંપું કરતી આવે છે તે આપણને ચગદી ન જાય.''

અને એ જ ક્ષણે મોદીકાકાની આંખો લક્ઝરી બસની હેડલાઇટને કારણે અંજાઈ ગઈ અને તેઓ બસની હડફેટે આવી ગયા. શું થયું તેની ખબર ના પડી. બડવાહામાં પ્રાથમિક ઉપચાર કરી ડૉ.ભક્તિબહેનને ફોન કર્યો. ડૉ.ભક્તિબહેને તાત્કાલિક ઈન્દોર લઈ આવવા કહ્યું. ઈન્દોર હૉસ્પિટલમાં પહોંચ્યા ત્યારે રાત્રીના બાર વાગ્યા હતા. ડૉક્ટરે મોદીકાકાને તપાસી મૃત્યુ પામેલા જાહેર કર્યા.

બીજે દિવસે રવિવાર હતો. છતાં પોસ્ટમોર્ટમ વિધિ પતાવી પાર્થિવદેહને નારેશ્વર લઈ આવ્યા અને મહાદેવની સામે જ્યાં જલધારા છે ત્યાં અગ્નિસંસ્કાર કર્યા.

અભ્યાસકાળની મૈત્રીમાંથી અહોભાવ પ્રગટ્યો અને તેમાંથી ભક્તિભાવનો પ્રાદુર્ભાવ થયો અને પૂજ્યશ્રીનું અનન્ય દાસત્વ સ્વીકારી લઈ દાસ્યભક્તિની પરમ સીમા પર આરોહણ કરી પૂજ્યશ્રીની સ્થૂળ અનુપસ્થિતિમાં પણ તેમનું મિશન ચાલુ રાખી ભવિષ્યની પેઢી પણ એ ચાલુ રાખે તેવી ગોઠવણ કરી મોદીકાકા રંગશરણ થઈ ગયા.

તેઓ નિત્ય સંન્યાસી હતા. તેમને સંન્યાસી થવા માટે ભગવાં કપડાં પહેરવાની કે પાઘડી પહેરી, દંડ હાથમાં લેવાની કોઈ જરૂર ન હતી. ગીતામાં કહ્યું છે,

જ્ઞેયઃ સ નિત્ય સંન્યાસી યો ન દ્વેષ્ટિ ન કાઙ્‌ક્ષતિ ।
નિર્દ્વન્દ્વો હિ મહાબાહો સુખં બન્ધાત્પ્રમુચ્યતે ॥

જે પુરુષ કોઈનો દ્વેષ નથી કરતો અને જે કોઈ પ્રકારની અભિલાષા રાખતો નથી તેને નિત્ય સંન્યાસી જ જાણવો કારણ કે તે દ્વંદ્વરહિત થઈ સંસારબંધનમાંથી સુખપૂર્વક મુક્ત થતો હોય છે.

મોદીકાકાને કોઈ પ્રકારની એષણા ન હતી. તેમને કોઈની સાથે દ્વેષ ન હતો. તેમને તો માત્ર પૂજ્યશ્રીનું કરેલું આગળ ધપાવી ભક્તો ઉપર અનુગ્રહ જ કરવો હતો. આવા નિત્ય સંન્યાસીને વિધિસર સંન્યાસ લેવાની જરૂર નથી હોતી. મહર્ષિ વશિષ્ટ, વ્યાસ, પ્રહ્‌લાદ, ભીષ્મ, જનકરાજા, કબીર, નાનક, તુકારામ વગેરેએ ક્યારેય બાહ્ય સંન્યાસ ગ્રહણ કર્યો નથી.

નારેશ્વરમાં પૂજ્યશ્રીનું લોકકલ્યાણ, ધાર્મિક સંસ્કરણ વગેરે કાર્યોનું વહન કરનાર પૂ. મોદીકાકા શ્રીરંગ શરણ થઈ ગયા. આમ છતાં તેમણે કંડારેલી કેડી પર જ તેમના અનુગામી ભક્તો હંમેશાં પ્રવાસ કરતા રહ્યા. સં.૨૦૩૮નું વર્ષ નજીક આવી રહ્યું હતું. એ વર્ષ અનેક રીતે ભક્તોને માટે આનંદોલ્લાસ અને ભક્તિભાવને પોષનારું હતું.

સં.૨૦૩૮નું વર્ષ કેટલીક અદ્વિતીય અલૌકિક ઘટનાઓનું સુવર્ણજયંતી વર્ષ હતું.

-પૂ.રંગઅવધૂત મહારાજ રચિત-શ્રી ગુરુલીલામૃતને ૫૦ વર્ષ પૂરાં થતાં હતાં.

- આશ્રમના સુવહીવટ માટે સ્થપાયેલા 'અવધૂત નિવાસ ટ્રસ્ટ'ની રચનાને આ વર્ષે ૫૦ વર્ષ પૂરાં થતાં હતાં.

- દત્તમહામાલા મંત્ર સમકક્ષ પૂજ્યશ્રીએ રચેલ દત્તબાવનીને આ વર્ષે બાવન વર્ષ થતાં હતાં.

- પૂજ્યશ્રીએ નર્મદાપરિક્રમા કરી તેને પણ ૫૦ વર્ષ થયાં.

- પૂજ્યશ્રીના પિતાજી વિઠ્ઠલપંતને ગોધરામાં વસવાટ કર્યાને સો વર્ષ થયાં.

આવા અનેક માંગલિક અવસરો એક જ વર્ષ સં.૨૦૩૮માં ભેગા થતા હોઈ શ્રી અવધૂત નિવાસ ટ્રસ્ટે શ્રી ગુરુલીલામૃત સુવર્ણજયંતી મહોત્સવ સં.૨૦૩૮ના કારતક વદ એકમને ગુરુવાર તા.૧૨-૧૧-'૮૧ થી કારતક વદ ૮ને ગુરુવાર તા.૧૯-૧૧-'૮૧ સુધી નારેશ્વર ધામમાં ઉજવવો તેમ નક્કી કર્યું.

આ મહોત્સવની ઉજવણી માટે વિવિધ સમિતિઓ રચી :-

અધ્યક્ષ	:	ડૉ.કનૈયાલાલ વાણી, અમદાવાદ
ઉપાધ્યક્ષ	:	શંકરભાઈ પટેલ, શિવાભાઈ વૈદ્ય-નડિયાદ
મંત્રીઓ	:	જયંતીલાલ આચાર્ય-નારેશ્વર
		બાપુરાવ દેવ-અમદાવાદ
		હરિપ્રસાદ (ધીરુભાઈ) જોષી-વિદ્યાનગર
કોષાધ્યક્ષ	:	નરેન્દ્ર ઝવેરી-ભરૂચ
ઓડીટરો	:	રવિકાન્ત શુક્લ-સુરત
		હિંમતલાલ દવે-વડોદરા

<u>સ્વાગત સમિતિ</u>

જયદેવભાઈ ભટ્ટ-મુંબઈ
ડૉ.ત્રિકમલાલ વાણી-અમદાવાદ
ભાઈલાલભાઈ દેસાઈ-ઉમલ્લા
નારાયણભાઈ પટેલ-વિદ્યાનગર
રસિકલાલ વ્યાસ-ભરૂચ
ડૉ.રણજિતભાઈ ભટ-સુરત
ગોર્ધનભાઈ શંભુભાઈ પટેલ-નવાગામ
હરિસિંહ મહીડા-દેસાડ
મુળજીભાઈ સારણીયા-ભરૂચ
ચીમનભાઈ પટેલ-કરજણ
રમેશભાઈ ઠક્કર-વડોદરા
ખોડાભાઈ પટેલ-બાબીપુરા
ડાહ્યાભાઈ મિસ્ત્રી-બીલીમોરા

આ સાથે ધર્મ-કર્મ, ભજન, ફળાહાર, પરિક્રમા સંમેલન, સ્વયંસેવક, પ્રકાશન, વીજળી-પાણી, આવાસ, આરોગ્ય, ભંડોળ, જનરલ સ્ટોર, ભોજન, પુરવઠો, મુકામ, યજ્ઞપૂજા, સાહિત્ય, પ્રદર્શન, સાંસ્કૃતિક, હિસાબ, બૅન્કિંગ, શણગાર, નિરીક્ષણ અને સંરક્ષણ સમિતિઓની રચના કરી.

આ સંપૂર્ણ કાર્યક્રમ તા.૧૧-૧૧-૧૯૮૧ થી તા.૧૯-૧૧-'૮૧ સુધી ઉજવાયો. અત્યંત દબદબાપૂર્વક યોજાયેલા આ ઉત્સવમાં નીચેના કાર્યક્રમો થયા.

(૧) ટ્રસ્ટની સ્થાપના દશેરાના દિવસે થયેલી. આસો સુદ દશેરા સં.૨૦૩૭ થી કારતક વદ અમાસ સં.૨૦૩૮ એટલે પૂજ્યશ્રીની પુણ્યતિથિ સુધી ૫૦ દિવસ સુધી જુદાં જુદાં મંડળો દ્વારા સવારના ૬.૩૦ થી બપોરના ૨.૩૦ સુધી 'દિગંબરા-દિગંબરા શ્રી પાદવલ્લભ દિગંબરા'ની ધૂન કરવામાં આવી.

(૨) પંચાયતન દેવયાગ : ગણેશયાગ, શિવયાગ, વિષ્ણુયાગ, શ્રીયાગ અને સૂર્યયાગ કારતક વદ ૩, ૨૦૨૮થી કારતક વદ ૭ સુધી ખૂબ સુંદર રીતે થયા.

(૩) શ્રૌતયાગ : સં.૨૦૩૮-કારતક વદ ૩ થી કારતક વદ ૭ સુધી યોજાયો.

(૪) શ્રી ગુરુ ચરિત્ર સપ્તાહ પારાયણ અને શ્રી ગુરુલીલામૃત સપ્તાહ પારાયણ કારતક વદ એકમથી કારતક વદ સાતમ સુધી થયું.

(૫) ગણેશ અથર્વશીર્ષ-ઘણા બ્રાહ્મણોએ કર્યા.

(૬) પૂજ્યશ્રીના સમગ્ર ગ્રંથોનું પારાયણ થયું. એ જ પ્રમાણે પૂ.સ્વામી મહારાજના ગ્રંથોનું પણ પારાયણ થયું.

(૭) મહાદત્ત-દત્તનામ સંકીર્તનનો પાઠાત્મક અભિષેક થયો.

(૮) આ આખા મહોત્સવ નિમિત્તે એક સ્મરણાંજલિ બહાર પાડવામાં આવી. આ સ્મરણાંજલિનું સંપાદન-પ્રકાશન સંભાળવા શ્રી શિવુભાઈ દવેને નિયુક્ત કર્યા હતા.

સ્મરણાંજલિમાં દત્ત ભગવાનની વિચારધારાને જાણવા માટે અને માણવા માટે શ્રી ગુરુલીલામૃતના વિવિધ વિષયોને સ્પષ્ટ કરતા જુદા જુદા વિદ્વાનો દ્વારા આલેખાયેલા અભ્યાસલેખો આવરી લીધા.

આ સ્મરણાંજલિ અને 'નારેશ્વરનો નાથ'નું વિમોચન થયું. આ સાથે પરિક્રમાવાસીનું સંમેલન અને પ્રદર્શન યોજાયું.

(૯) વધુમાં ભજનસ્પર્ધા, કવિસંમેલન, સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ, અંત્યાક્ષરી, રંગોળી વગેરેનું આયોજન થયું.

(૧૦) ટ્રસ્ટીઓએ રંગધામ યાત્રા અને ગરુડેશ્વર દર્શન કર્યા.

(૧૧) સ્વ.મોદીકાકાના સ્મારક રૂપે 'અમૃતધારા' નામની પરબનું ઉદ્‌ઘાટન થયું.

(૧૨) તા.૧૯-૧૧-'૮૧ને સં.૨૦૩૮ કારતક વદ ૮ના રોજ ધામધૂમથી પાદુકાપૂજન થયું.

આ સિવાય આખા વર્ષ દરમિયાન યથા સંખ્ય ગુરુલીલામૃત પારાયણ, ગુરુલીલામૃતના કથાકારોનું સંમેલન, અવધૂતી આનંદનાં ભજનોનું શાસ્ત્રીય રાગોમાં ગાયન, હસ્તલિખિત શ્રી ગુરુલીલામૃત લખનાર ભાઈ-બહેનોનું સંમેલન, નારેશ્વરથી ગરુડેશ્વરની પદયાત્રાનું આયોજન કરવાનું નક્કી કર્યું.

આમ સં.૨૦૩૮માં ખૂબ જ દબદબાપૂર્વક અવધૂત નિવાસ ટ્રસ્ટ અને શ્રી ગુરુલીલામૃત સુવર્ણજયંતી મહોત્સવ ઉજવાયો.

એક પછી એક વર્ષો વીતવા લાગ્યાં. સમયના વહેણમાં પૂજ્યશ્રીના ઘણાબધા અંતેવાસીઓ રંગચરણમાં સિધાવી ગયા. આમ છતાં નારેશ્વરના કાર્યક્રમમાં જરાય ફેરફાર ન થયો. નવા આવેલા ટ્રસ્ટીઓએ એ જ ઉલ્લાસથી, એ જ શક્તિથી અને એ જ ભાવનાઓથી ધાર્મિક અને પ્રસંગોચિત કાર્યક્રમ ચાલુ રાખ્યા.

હવે પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી નજીક આવી રહી હતી. ઈ.સ.૧૯૯૭-'૯૮નું વર્ષ પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી વર્ષ હતું. સ્થાનના ટ્રસ્ટીઓએ અને આગેવાનોએ જન્મશતાબ્દી ખૂબ ભવ્ય રીતે ઉજવવી તેમ નક્કી કર્યું. જન્મશતાબ્દિના બે-ત્રણ વર્ષ પહેલાંની એક ગુરુપૂર્ણિમાની રાતે બધા જ ભક્તોની સામાન્ય સભા મળી. સ્થાનના મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી ડૉ.ધીરુભાઈ જોષીએ જન્મશતાબ્દીની ઉજવણીની રૂપરેખા સમજાવી. તેમણે કહ્યું કે, લગભગ એક લાખ જેટલા ભક્તો ઉજવણીમાં આવશે તેવો અંદાજ છે." સામાન્ય સભાનો ખૂબ જ સારો પ્રતિસાદ મળ્યો.

જન્મશતાબ્દી મહોત્સવ ધામધૂમથી ઉજવાય તે માટે વિવિધ સમિતિઓની રચના થઈ. મહોત્સવનું નામ "પૂજ્યશ્રી રંગઅવધૂત મહારાજ જન્મશતાબ્દી મહોત્સવ" આપવામાં આવ્યું.

મુખ્ય કાર્યવાહક સમિતિ જુદાં જુદાં ગામોના ભક્તોની બનાવી. તેમાં સર્વશ્રી,

૧. જયંતીલાલ શં. આચાર્ય-નારેશ્વર	૨.ધીરુભાઈ જોષી-વડોદરા
૩. જયદેવભાઈ ભટ્ટ,મુંબઈ	૪. શિવાભાઈ વૈદ્ય, નડિયાદ
૫. બી.એન. દેવ, અમદાવાદ	૬. જયવંતભાઈ દેસાઈ, ઉમલ્લા
૭. વાસંતીબહેન નાયક, અમદાવાદ	૮. ધીરુભાઈ શેઠ, કુંજરાવ
૯. અનિલભાઈ શ્રોફ, મુંબઈ	૧૦. નરેન્દ્ર ઝવેરી, ભરૂચ
૧૧. અંબાલાલ પટેલ, પાટણ	૧૨. ઈશ્વરભાઈ પટેલ, લીલોડ
૧૩. ડૉ.નરપતસિંહ પરમાર, નારેશ્વર	૧૪. ગોરધનભાઈ પટેલ, નારેશ્વર
૧૫. ડાહ્યાભાઈ પટેલ, ઉમલ્લા	૧૬. મનુભાઈ બ્રહ્મભટ્ટ, વડોદરા
૧૭. ચીનુભાઈ પટેલ, અમદાવાદ	૧૮. ડૉ.ઈન્દુભાઈ દવે, અમદાવાદ
૧૯. જનુભાઈ ત્રિપાઠી, સરખેજ	૨૦. જ્યોતીન્દ્ર ત્રિવેદી, સિદ્ધપુર
૨૧. ડૉ.નાથાભાઈ કંસારા, વિસનગર	૨૨. ભરતભાઈ ચોક્સી, નડિયાદ
૨૩. રમણલાલ છત્રીવાળા, ભરૂચ	૨૪. પ્રો.નલિનભાઈ દેસાઈ, સુરત
૨૫. રંગપ્રસાદ પાઠક, રાજપીપળા	૨૬. ભરતભાઈ દેસાઈ, વલસાડ
૨૭. ભરતભાઈ સામરિયા, અમદાવાદ	૨૮. સર્વદમન દેસાઈ, નારેશ્વર
૨૯. નવનીતભાઈ પાઠક, ગાંધીનગર	૩૦. સીતારામ પટેલ, આસ્તા
૩૧. ગોવિંદભાઈ ઉપાધ્યાય, પોર	૩૨. ઠાકોરભાઈ શાહ, નવાપુરા
૩૩. ચંદ્રકાન્ત કદમ, દિલ્હી	૩૪. નરપતસિંહ રાઠોડ, જયપુર
૩૫. ન.તા.સ્વર્ગેદાદા, નાસિક	૩૬. ડૉ.ભક્તિબહેન યાદવ, ઈંદોર
૩૭. લલિતાબહેન પઢિયાર, લંડન	૩૮. સતીષ ઓઝા, શિકાગો
૩૯. પ્રમોદ પંડ્યા, યુ.એસ.એ.	૪૦. ભીખુભાઈ પટેલ, આફ્રિકા

કાર્ય કરવાની સરળતા માટે વિવિધ પેટા સમિતિઓ બનાવી. દરેક સમિતિઓના કન્વીનરો નીમ્યા.

સમિતિઓ	**કન્વીનર**
સ્વાગત સમિતિ	જયંતીલાલ આચાર્ય
વહીવટી સમિતિ	જયવંતભાઈ દેસાઈ
સલાહકાર સમિત	ધીરુભાઈ શેઠ, કુંજરાવ
મંડપ સમિતિ	ખુમાનસિંહ પરમાર, સાયર
માઈક-લાઈટ સમિતિ	હરેન્દ્ર દવે, રાજપીપળા

સુશોભન-બેઠકવ્યવસ્થા સમિતિ	ઈન્દુબહેન જોષી
સુશોભન સમિતિ (બહારનું)	ડૉ.નરપતસિંહ પરમાર, સાયર
પુરવઠા સમિતિ	ગોરધનભાઈ પટેલ, નારેશ્વર
રસોડા સમિતિ	જયવંત દેસાઈ, ઉમલ્લા
બૅન્ક સમિતિ	વિઠ્ઠલભાઈ પાઠક, નારેશ્વર
હિસાબ સમિતિ	નરેન્દ્ર ઝવેરી, ભરૂચ
મંદિરદર્શન સમિતિ	નરહરિ પ્રસાદ ત્રિપાઠી
પ્રચાર-પ્રસાર સમિતિ	જે.પી.પંડ્યા, ઉમલ્લા
સેનીટેશન સમિતિ	અરવિંદભાઈ, ઉમલ્લા
પાર્કિંગ સમિતિ	ડૉ.નરપતસિંહ સાયર
સ્થાનિક માર્કેટ સમિતિ	ડૉ.નરપતસિંહ પરમાર, સાયર
ભજન સમિતિ	સુમનભાઈ પુરોહિત, નારેશ્વર
સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ સમિતિ	રામદેવ, અમદાવાદ
યજ્ઞ સમિતિ	સર્વદમન દેસાઈ, નારેશ્વર
ફળાહાર સમિતિ	વાસંતીબહેન નાયક, અમદાવાદ
સ્વયંસેવક સમિતિ (ભાઈઓ)	રમણભાઈ છત્રીવાળા, ભરૂચ
પૂછપરછ સમિતિ	દેવદત્ત જોષી, વડોદરા
ભંડોળ સમિતિ	જયંત નાયક, અમદાવાદ
સ્વયંસેવક (બહેનો)	પ્રવિણાબહેન ત્રિપાઠી, અમદાવાદ
વાહનવ્યવહાર સમિતિ	મનુભાઈ બ્રહ્મભટ્ટ, વડોદરા

આમ ૨૬ જેટલી પેટા સમિતિઓની રચના કરી.

પૂજ્યશ્રીના જન્મશતાબ્દી મહામહોત્સવની ઉજવણીના શ્રીગણેશ ત્રિવેણી કથાકાર સંમેલનથી મંડાયા. ત્રિવેણી સંસ્થા એ ગૂજરાતના કથાકારોનું મંડળ છે. દર વર્ષે આસો સુદ અગિયારસથી પૂનમ સુધી જુદે જુદે ઠેકાણે સંમેલન યોજે છે. અહીં નારેશ્વર ખાતે ત્રિવેણીનું નવમું સંમેલન છે. આ સંમેલન તા.૧૨-૧૦-'૯૭ થી ૧૬-૧૦-'૯૭ સુધી એમ પાંચ દિવસ કાર્યરત રહેવાનું હતું.

તા.૧૨-૧૦-'૯૭ના રોજ સંમેલનનું ઉદ્‌ઘાટન કરમસદના સંતરામ મંદિરના રામદાસજી મહારાજ, ભાગવત્ માર્તંડ શ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રી, દ્વારકેશલાલજી વાગીશબાવા અને પૂ.પ્રેમ અવધૂતજીએ દીપ પ્રગટાવીને કર્યું.

ઉદ્‌ઘાટન પ્રવચનમાં શ્રી રામજીદાસ મહારાજે જણાવ્યું : ''ભારતીય સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારની જ્યોતને અખંડ પ્રજ્વલિત રાખવાનું ઉત્તરદાયિત્વ વ્યાસ સમાજનું છે.''

નારેશ્વરના મૅનેજિંગ ટ્રસ્ટી શ્રી ધીરુભાઈએ તથા વાસંતીબહેને તેમને આવકાર્યા. ત્યાર બાદ શ્રી કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીએ ટૂંકું પ્રવચન કર્યું. એટલામાં મોરારી બાપુ આવ્યા. જનમેદનીએ તેમને તાલીઓના ગડગડાટથી વધાવી લીધા.

મોરારીબાપુએ પૂજ્યશ્રીને બિરદાવતાં કહ્યું, ''પૂજ્યશ્રી અવધૂત તો છે જ પણ તેઓ અદ્‌ભુત અને અનુભૂત પણ છે અને તેથી તો ત્રિવેણી તેમની પાસે આવી છે.''

સંમેલનના બીજા દિવસે તા.૧૩-૧૦-'૯૭ની સવારમાં મોરારીબાપુ તથા કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીએ રંગમંદિરે પૂજ્યશ્રીનાં દર્શન કર્યાં. ત્યારબાદ મોરારીબાપુએ રાજપીપળાના અવધૂત પરિવાર દ્વારા યોજેલ 'અવધૂત જીવન પ્રદર્શન'નું ઉદ્‌ઘાટન કર્યું. પ્રદર્શનમાં પૂજ્યશ્રીના જુદા જુદા સમયના ૧૦૮ જેટલા ફોટાઓ મૂક્યા હતા. વધુમાં પૂજ્યશ્રીની સંસ્કૃત, મરાઠી, ગૂજરાતી ભાષામાં રચાયેલી કૃતિઓ પણ હતી. આ સિવાય બીજું ઘણુંબધું પ્રદર્શનમાં આવરી લીધું હતું.

રાજપીપળાના અવધૂત પરિવારે પૂજ્યશ્રીની સ્થૂલ ઉપસ્થિતિ દરમિયાન ૬૦મી રંગજયંતી, ડાકોરની જયંતી, દ્વારકા, રાજપીપળા, પાડાડેરા, વડોદરા, સરખેજ, મુંબઈ વગેરે સ્થળોની વીડિયો ફિલ્મ ઉતારી હતી. તેની કૅસેટનું ઉદ્‌ઘાટન પૂ.કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીએ કર્યું.

આજે સંમેલનમાં શ્રી નવનીતભાઈ શાસ્ત્રીએ દત્તચરિત્ર ઉપર સુંદર સંભાષણ કર્યું.

આજે મોરારીબાપુએ કહ્યું, ''પૂજ્યશ્રીના સ્થાનમાં પગ મૂકતાં જ અવધૂતી ચેતનાનાં સ્પંદનોનો દિવ્ય અનુભવ થાય છે.''

રોજ સાંજે ગોષ્ઠીનો કાર્યક્રમ થાય છે. તેમાં કથાકારો પોતાના વિચારો રજૂ કરે છે અને મુશ્કેલીઓ જણાવી માર્ગદર્શન મેળવે છે.

સંમેલનના ત્રીજા દિવસે એટલે કે તા.૧૪-૧૦-'૯૭ના રોજ અવધૂત પરિવારના કીર્તનકેસરી શ્રી વિઠ્ઠલભાઈ પાઠકે પ્રારંભમાં કીર્તન કર્યું.

પૂ.મોરારીબાપુએ માનવદેહ અને ભગવદ્‌ભક્તિનું મહત્ત્વ સમજાવ્યું. આગળ તેમણે કહ્યું કે સમાજને સુધારવાનું કામ સંતોનું છે. રાષ્ટ્રને સિદ્ધોની નહીં, શુદ્ધોની જરૂર છે. મોરારીબાપુએ કહ્યું, ''હાથથી છૂટે તે ત્યાગ છે પરંતુ હૈયાથી છૂટે તે વૈરાગ્ય છે. મોટા થવાનું લક્ષણ સત્ય છે. જેની જીભે સત્ય લટકે તેની જીભે શ્રોતા નહીં શામળિયો લટકે છે.''

બપોરની બેઠકમાં શાંતિનિકુંજ સામે ગોષ્ઠિનો કાર્યક્રમ હતો. આ કાર્યક્રમ અંતર્ગત અવધૂત પરિવારના પાંચ વિદ્વાન કથાકારોનું અવધૂત પરિવાર તરફથી વિશિષ્ઠ સન્માન પૂ.મોરારીબાપુ અને પૂ.કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીના હસ્તે થયું. આ કથાકારોને શાલ, સન્માનપત્ર, સત્કારપુષ્પ અર્પણ કરવામાં આવ્યું. આ અતિ સન્માનનીય મહાનુભાવોમાં વડોદરાના પ્રાચ્ય વિદ્યામંદિરના નિવૃત્ત નિયામક ડૉ.અરુણોદય જાની, સુરતના નીલકંઠભાઈ શાસ્ત્રી, શ્રીરંગલીલામૃતના રચયિતા પોરના ગોવિંદલાલ ઉપાધ્યાય, રાજપીપળાના રાજપુરોહિત ચંદ્રકાન્ત પુરાણી અને અવધૂત પરિવારના કીર્તનકેસરી વિઠ્ઠલભાઈ પાઠકનો સમાવેશ થયો.

આ મહાનુભાવો વતી ડૉ.અરુણોદય જાનીએ સન્માનનો યોગ્ય પ્રત્યુત્તર પાઠવ્યો.

તા.૧૫-૧૦-'૯૭ને ચોથા દિવસે સવારે એકાએક વાતાવરણ બદલાયું અને વરસાદ પડ્યો. આને કારણે સંમેલનનું સ્થળ શ્રી રંગમંદિર સામેના મંડપમાં પૂજ્યશ્રીના સાન્નિધ્યમાં રાખવામાં આવ્યું.

સંમેલનના પ્રારંભમાં શ્રી વિરંચીપ્રસાદ પાઠકે ગુરુકૃપાનું મહત્ત્વ પૂજ્યશ્રીના પ્રસંગો દ્વારા સમજાવ્યું.

છેલ્લા દિવસે એટલે કે તા.૧૬-૧૦-'૯૭ના રોજ સંમેલનની બેઠકના પ્રારંભે મોહનદાસ બાપુએ કહ્યું કે સંતના દર્શન ભાગ્યનાં આંકડા ફેરવી નાખે છે.

અવધૂત પરિવાર તરફથી સ્થાનના પ્રમુખ મુ.જયંતીલાલ આચાર્યે કહ્યું, "અહીં રામ-કૃષ્ણ અને દત્તોપાસનાની ત્રિવેણી સર્જાઈ છે.

ધીમે ધીમે બધી જ સમિતિઓ કાર્યરત થવા માંડી. સમયાંતરે કાર્યવાહક સમિતિની બેઠકો પણ નારેશ્વર ખાતે મળવા લાગી. કામમાં ધીમે ધીમે ઝડપ આવવા માંડી. ૬૦મી રંગજયંતી વખતે પૂજ્યશ્રી, આપણા દાદાગુરુ પૂ.વાસુદેવાનંદ સરસ્વતીના દર્શન કરવા ગરુડેશ્વર ગયા હતા. તે વખતે થોડાક ભક્તો પૂજ્યશ્રીને મોટર બોટમાં બેસાડી વહેલી સવારે ગરુડેશ્વર પૂ.સ્વામીજીનાં દર્શન કરવા લઈ ગયા હતા. આ પ્રસંગના અનુસંધાનમાં પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી મહોત્સવ ચાલુ થાય તે પહેલાં પૂજ્યશ્રીની મૂર્તિ અને પાદુકાની એક શણગારેલી પાલખીમાં પધરાવી ચાલતા ગરુડેશ્વર જવું અને પૂ.સ્વામીજીનાં દર્શન કરાવવાં. આ પદયાત્રાની જવાબદારી અમદાવાદના ડૉ.ઇન્દુભાઈ દવેને સોંપાઈ.

ડૉ.ઇન્દુભાઈએ ૫૦૦ ભક્તોને પદયાત્રામાં લઈ જવાનું નિર્ધાર્યું. તેમણે ખૂબ જ સુંદર વ્યવસ્થા કરી. આ વ્યવસ્થામાં ક્યાંય પણ પૂજ્યશ્રીના સિદ્ધાંતોમાં શૈથિલ્યને અવકાશ ન હતો. પદયાત્રા નારેશ્વરથી શરૂ થઈ. ગરુડેશ્વર પહોંચે અને ત્યાંથી નારેશ્વર પાછી આવે તેમ નક્કી થયું. પદયાત્રાનો માર્ગ બધાએ સાથે બેસીને નક્કી કરી લીધો. દરેક યાત્રીની ઓળખ માટે બિલ્લા આપવામાં આવ્યા. દરેકના સામાન માટે પણ બિલ્લા અપાયા.

તા. ૧૮-૧૦-'૯૭ના રોજ સવારે નારેશ્વરનો નિત્યક્રમ પૂર્ણ કર્યો. ત્યારબાદ પદયાત્રીઓનો વિદાય સમારંભ યોજાયો. વિદાય સમારંભમાં અમદાવાદના ડ્રાઇવ-ઇન રોડ પર આવેલા સ્વામિનારાયણ ગુરુકુળના સ્વામી શ્રી બાલકદાસજી, તેમની સાથે આવેલા સંતો નારેશ્વરના પૂજાધ્યક્ષ પૂ.નરહરિદાદા, જન્મશતાબ્દી ઉત્સવ સમિતિના સભ્યો મુ.જયંતીભાઈ આચાર્ય, ધીરુભાઈ જોષી, જયદેવભાઈ અને વાસંતીબહેને હાજરી આપી આશીર્વાદ અને શુભેચ્છા પાઠવી.

બરાબર સવારે આઠ વાગે પદયાત્રા શરૂ થઈ. સૌથી આગળ ધજા ફરફરતી હતી. ૫૦૦ પદયાત્રીઓને વીસ જુદા જુદા મંડળોમાં વહેંચી દીધા. દરેક મંડળના એક પ્રબંધક નીમ્યા. બહેનોનાં ચાર મંડળો હતાં. દરેકે ચાર-ચારની લાઇનમાં ચાલવાની સૂચના અપાઈ. ધજાની પાછળ વડીલોનું મંડળ રાખવામાં આવ્યું. તેની પાછળ પૂજ્યશ્રીની સુંદર શણગારેલી પાલખી હતી. પાલખીમાં પૂજ્યશ્રીની મૂર્તિ અને પાદુકાજી પધરાવવામાં આવી હતી.

રોજ રોજ પાલખી તાજાં પુષ્પોથી શણગારવાની વ્યવસ્થા પણ ગોઠવાઈ. વિરામના સ્થાને રોજ રાત્રે વડોદરાથી નિયત કરેલા માળી ફૂલ લઈને પહોંચી જાય અને આખી રાત શણગારકાર્ય કરે તેમ ગોઠવાયું.

પાલખીની પાછળ બીજાં મંડળો રાખ્યા. લગભગ અર્ધા કિ.મી. જેટલી લાંબી હરોળ થઈ એક હાથલારીમાં માઇક અને વાજાપેટી મૂકવામાં આવી. અમદાવાદના પૂજ્યશ્રીના ભક્ત અને ભજનિક શ્રી ઈશ્વરભાઈ પટેલ ધૂન ગવડાવતા હતા. ગરુડેશ્વર પહોંચતા સુધી 'શ્રીમદ્ વાસુદેવ સ્વામીન્, દયાબ્ધે તારક પદદાયિત્'ની ધૂન ગાવાની હતી. જ્યારે ત્યાંથી નારેશ્વર પાછા ફરતાં "રંગ અવધૂત રે રંગ અવધૂત, નારેશ્વરનો નાથ મારો રંગ અવધૂત" ધૂન ગવાતી હતી.

પૂજ્યશ્રી નાના હતા ત્યારે જેવા દેખાતા હતા તેવા દેખાવનો એક સાધુ છેક નારેશ્વરથી સાથે હતો. તે બે-ત્રણ દિવસ સુધી દેખાયો. પછી દેખાયો નહીં. તે મૌન રાખતો હતો. પદયાત્રીઓ ગરુડેશ્વર તા.૨૧-૧૦-'૯૭ના રોજ સવારે લગભગ ૧૦.૩૦ વાગે પહોંચ્યા. ગરુડેશ્વરમાં યજમાન ભક્તોનો ખૂબ ઉત્સાહ હતો. પૂજ્યશ્રીને સ્વામી મહારાજના સ્થાનમાં પધરાવ્યા. પૂજ્યશ્રીની પાદુકાજી દૂર રાખવામાં આવી. ત્યાંના પૂજારીઓએ પૂજ્યશ્રીનું પૂજન દેવ સાહેબને હાથે કરાવ્યું. ગરુડેશ્વરના બધા જ ટ્રસ્ટીઓ હાજર હતા. પૂજનને અંતે ઈંદોરના મહારાણીએ આપેલી દત્ત ભગવાનની મૂર્તિ ગરુડેશ્વરના ટ્રસ્ટી શ્રી પટવર્ધન બહાર લાવ્યા. ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રી જાણે દત્ત ભગવાનને પ્રણામ કરતા હોય તે રીતે મૂર્તિનું મસ્તક દત્ત ભગવાનને અને સ્વામી મહારાજને અડકાડ્યું. આ દૃશ્ય અલૌકિક અને દિવ્ય હતું.

ત્યારબાદ પૂજ્યશ્રીને સમાધિમંદિરે લઈ ગયા. ત્યાં પૂજન બાદ પૂ.સ્વામી મહારાજ સાથે પૂજ્યશ્રીએ ભિક્ષા લીધી. સ્થાન વતી દેવ સાહેબે બધાને આશીર્વાદ આપ્યા.

મુ.જયંતીભાઈ આચાર્યે આશીર્વચન કહ્યાં અને ડૉ.ઇન્દુભાઈની આ ભગીરથ કામગીરીની કદર કરી. પછી પૂજ્યશ્રીને અને પાદુકાજીને નર્મદાજીમાં સ્નાન કરાવ્યું.

પૂજ્યશ્રીને સ્નાન કરાવ્યા પછી તરત જ પદયાત્રા રાજપીપળા જવા બપોરે ૨.૩૦ વાગે નીકળી. લગભગ ૨૦ કિ.મી. ચાલવાનું હતું. હવે ધૂન બદલાઈ "રંગ અવધૂત રે રંગ અવધૂત, નારેશ્વરનો નાથ મારો રંગ અવધૂત" ચાલુ થઈ ગઈ. રાજપીપળાના ભક્તો લગભગ દસ કિ.મી. સામે આવ્યા અને પાલખીમાં જોડાયા.

સાંજના લગભગ સાત વાગ્યા હતા. અંધારું થવા આવ્યું હતું. પદયાત્રીઓ રોડની એક બાજુએ ચાલતા હતા. રોડ પર ટ્રાફિક ખૂબ હતો. તેથી એનું નિયમન પોલીસ અધિકારીઓ કરતા હતા.

'મનન' આશ્રમ ભરૂચના પૂ.તદ્રૂપાનંદજી સામે આવ્યા અને એક કિ.મી. જેટલી પાલખી તેમણે ઉપાડી. આ દરમિયાન ધૂન પણ એમણે જ ગવડાવી. ત્યાર પછી તેઓ ગરુડેશ્વર દર્શને ગયા.

તા.૨૭-૧૦-'૯૭ના રોજ બપોરે ૧૨ વાગે પદયાત્રીઓ વેળુગામ પહોંચ્યા. અહીં પૂજ્યશ્રીનું ભવ્ય સ્વાગત થયું. અશોકભાઈ જોષીને ત્યાં ભોજન કર્યું. સામે કિનારે નારેશ્વરમાં અસંખ્ય ભક્તો ભેગા થયા હતા. નારેશ્વરને કિનારે પૂ.પ્રેમ અવધૂતજી સહિત આગેવાનો પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કરવા તૈયાર ઊભા હતા. અશોકભાઈ ત્યાંના મોટરબોટવાળાનો સંપર્ક સાધી આવ્યા અને સમગ્ર યાત્રીઓને નર્મદા પાર કરાવી. પૂજ્યશ્રીને પેટ્રોલની ગંધ આવતી હતી એટલે પાલખીને એક સાદી હોડીમાં મૂકી તેને એક મોટરબોટ સાથે દોરડાથી બાંધી અને સામે કિનારે લઈ ગયા.

બરાબર સાંજે ચાર વાગે નારેશ્વરને કિનારે પાલખી પહોંચી. અહીં ધૂનની રમઝટ ચાલી. પાલખીના ભવ્યાતિભવ્ય સ્વાગત વર્ણનાતીત છે. લગભગ ૩૦ વર્ષ પહેલાં પૂ.માજીની મૂર્તિ મુંબઈથી આવી હતી ત્યારે પૂજ્યશ્રી જાતે નારેશ્વરને કિનારે સ્વાગત માટે આવેલા. આજે પૂજ્યશ્રીની મૂર્તિ અહીં આવી હતી અને પૂજ્યશ્રીના અનન્ય ભક્ત પૂ.પ્રેમ અવધૂત મહારાજ સ્વાગત માટે આવ્યા હતા. લોકોનાં ચક્ષુ હર્ષાશ્રુથી લચી પડતાં હતાં.

સાંજે ૫.૩૦ વાગે સમાપન સમારંભ શરૂ થયો. યાત્રાની વિગતો અને અનુભૂતિઓ નવનીતભાઈ પાઠક, જયંતીભાઈ નાયક, કુલીન ઉપાધ્યાયે આપી. પૂજ્યશ્રીને પૂ.સ્વામીજી તરફથી પ્રસાદમાં મળેલી સાલ નરહરિ દાદા દ્વારા ડૉ.ઇન્દુભાઈને આપવામાં આવી. યાત્રીઓની ભાવનાના પ્રતિકરૂપ ૫૦૦ પુષ્પોનો હાર ઇન્દુભાઈએ ગુરુદેવને અર્પણ કર્યો. તેમણે જણાવ્યું કે, "યાત્રાનું બળ પૂજ્યશ્રી પાસેથી જ મળ્યું છે." તેમણે સર્વ સહાયકર્તાઓનો આભાર માન્યો. સ્મૃતિચિહ્નોમાં પૂજ્યશ્રીના નામાક્ષરોવાળી ઘડિયાળ, અવધૂત વચનામૃતની પુસ્તિકા, શ્રી રંગ અવધૂતાય નમઃની કેસેટ તથા સ્ટીલની ફ્રેમમાં મઢેલા પૂજ્યશ્રીના ફોટાનું અનાવરણ થયું. આ બધાં સ્મૃતિચિહ્નો બધા જ પદયાત્રીઓને અપાયા. પદયાત્રીઓના પ્રતિનિધિ તરીકે બહેનોના આગેવાન અને ડૉ.ઇન્દુભાઈના માતુશ્રીએ સ્મૃતિચિહ્ન પૂ.પ્રેમ અવધૂતજી દ્વારા સ્વીકાર્યું.

આ ભગીરથ કાર્ય પાર પાડવા માટે નારેશ્વર ટ્રસ્ટ તરફથી પૂજ્યશ્રીનું વસ્ત્ર ઇન્દુભાઈને પ્રસાદ તરીકે આપવામાં આવ્યું. આ સાથે કુલીનભાઈ અને નવનીતભાઈને ટ્રસ્ટ તરફથી પૂ.પ્રેમ અવધૂતજી દ્વારા પૂજ્યશ્રીનો પ્રસાદ અપાયો.

પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી મહોત્સવની ઉજવણીના શ્રીગણેશ ત્રિવેણી સંમેલનથી થઈ ગયા હતા. તા.૯-૧૧-૧૯૯૭ સં.૨૦૫૪ના કારતક સુદ ૯ના દિવસે પૂજ્યશ્રીને ૧૦૦મું વર્ષ બેસતું હતું. પૂરા ભારતમાંથી ગામેગામના અને ઇંગ્લેંડ, અમેરિકા, આફ્રિકા જેવા દેશોમાંથી હજારો ભક્તો નારેશ્વરમાં ખડકાવા માંડ્યા. છેલ્લા દસ-પંદર દિવસથી લોકોનો ધસારો ચાલુ થઈ ગયો હતો. લગભગ પાંત્રીસથી ચાલીસ હજાર જેટલા ભક્તો આજ સુધીમાં આવી ગયા હતા.

સ્થાનમાં આવેલી રૂમો તો ભરચક હતી જ. પરંતુ રહેવા માટે બાંધેલા તંબુઓ, ઓટલાઓ અને આજુબાજુનાં ખેતરો નાનાં પડવા લાગ્યાં. આવેલા ભક્તોની સર્વ પ્રકારની વ્યવસ્થા સાચવવા માટે સેંકડો સ્વયંસેવકો ખડે પગે હાજર હતા. ગમે તેવા પ્રકારની તકલીફો વેઠવાની તૈયારીઓ સાથે ભક્તો નારેશ્વર સ્થાનમાં ઊમટી પડ્યા હતા.

રંગજયંતીના થોડા દિવસ અગાઉથી નારેશ્વરની ગોદમાં આવેલું દીવાબેટ એક ઉત્કૃષ્ટ ધર્મકર્મથી ગાજતું હતું. દીવાબેટમાં છેલ્લા થોડા દિવસથી શ્રી ગુરુલીલામૃતનું પારાયણ ચાલતું હતું. તે પૂર્ણ થતાં રંગજયંતીની આગલી રાત્રે એટલે કે તા.૮-૧૧-'૯૭ની રાત્રે ભક્તો સંઘ આકારે ધજાપતાકા લઈ ધૂન બોલતાં બોલતાં આવી પહોંચ્યા. સંઘની સાથે પૂજ્યશ્રી અવધૂત બાળ મહારાજ પણ આવ્યા હતા. બીજાં ઘણાં ગામોએથી લોકો પદયાત્રા કરીને આવતા હતા. ચોમેર ધૂનો અને જયઘોષોથી નારેશ્વર અને તેની આજુબાજુનાં ગામોનાં પાદરો ગાજતાં હતાં.

સ્થાનમાં ઠેર ઠેર કમાનો, તોરણો બંધાતાં હતાં. મંદિરના સ્તંભો પર રંગબેરંગી સોનેરી, ચળકતા કાગળો ચોંટાડી કલાત્મક બનાવાતા હતા. સુશોભનને છેલ્લો ઓપ આખા સ્થાનમાં જુદે જુદે સ્થળે સ્વયંસેવકો અને અન્ય કાર્યકરો આપતા હતા. રંગમંદિર વિવિધ રંગી ફૂલહારથી શોભતું હતું. માતૃમંદિર, માતૃસ્મૃતિશૈલ, વાંસની રેલિંગો, વૃક્ષો વગેરે પર ફૂલહાર લટકાવ્યા હતા. ચારેકોર રંગબેરંગી લાઇટોનાં તોરણો ઝૂલતાં હતાં. સ્થાનમાં મધરાતે જાણે સૂરજ ઊગ્યો હોય તેવું લાગતું હતું. મધરાત તો ક્યારનીય વહી ગઈ. પરંતુ કોઈ પણ કાર્યકરની આંખમાં ઘેન ચઢતું ન હતું. બધા ખૂબ ઉલ્લાસથી, આનંદથી અને ભક્તિભાવથી પોતાનાં કાર્યમાં મશગૂલ હતા. ઠેકઠેકાણે ભક્તો રંગોળી પૂરતા હતા. પ્રાર્થના ખંડમાં પણ નડિયાદના કલાકાર રંગોળી પૂરવામાં વ્યસ્ત હતા. પૂજ્યશ્રીની સ્થૂળ ઉપસ્થિતિમાં આવા તહેવારોમાં નર્મદાનાં પાણી ઘડે ઘડે લવાતાં તેમ આજે પણ ઘણા ભક્તોએ પાણી ભર્યું. દત્તબાવની અને ધૂનો ગજાવી. આજે પણ ભક્તો શાક સમારતા હતા, રસોઇયાઓ પોતાના કામમાં વ્યસ્ત હતા. રસોડામાં ઘણા પીતાંબરધારી બ્રાહ્મણો લાડુ વાળવા બેસી ગયા હતા. તેમણે સો મણના લાડુ વાળ્યા.

આમ જન્મજયંતીની આગલી આખી રાત ભક્તોએ સ્થાનને શણગાર્યું અને આવતી કાલની પૂજ્યશ્રીની જન્મજયંતીની તૈયારીઓ કરી.

તા.૯-૧૧-'૯૭ના રોજનું મળસ્કું થયું. બરાબર ૪ વાગે ધર્મશાળાને ઓટલે લટકાવેલો ઘંટ વાગ્યો. કેટલાય ભક્તો સૂતા જ ન હતા. તેથી તેમના જાગવાનો પ્રશ્ન જ ન હતો. જે કોઈ થોડુંઘણું સૂતા હતા તેઓ પણ જાગી ગયા. બધાય પોતપોતાની રીતે પ્રાતઃકર્મ પરવારી નર્મદાસ્નાન કરી રંગમંદિર સામે મંડપમાં આવી શિસ્તબદ્ધ સ્થાન લેવા લાગ્યા. ઘડીકમાં તો મંડપ અને આજુબાજુનો વિસ્તાર ચિક્કાર થઈ ગયો. હજારો માણસો ત્યાં બેઠા હતા-ઊભા હતા કે આમતેમ ચાલતા હતા, પરંતુ સહેજ પણ અવાજ આવતો ન હતો. બધા જ પૂજ્યશ્રીના રંગમંદિરની પરમ શાંતિ માણતા હતા. આ શાંતિ આજે જ છે તેવું નથી. કોઈ પણ દિવસે સવારમાં રંગમંદિરમાં થતી આરતી પહેલા, દરમિયાન કે પછી અલૌકિક અને દિવ્ય શાંતિ અચૂક અનુભવાય છે. આજે પૂજ્યશ્રીને ૧૦૦મું વર્ષ બેઠું. ચારે બાજુ ધૂપ અને પુષ્પોની સુગંધ લહેરાતી હતી. સમગ્ર વાતાવરણમાં અપૂર્વ તાજગી, ઉલ્લાસ અને જાગૃતિ અનુભવાતી હતી. સવારના પાંચ વાગ્યા. નારેશ્વરદાદાના મંદિરમાં અને મંદિરના પ્રાંગણમાં સેંકડો ભક્તો ભેગા થયા હતા. એટલામાં મંદિરમાં ઘંટારવ-ભેરી મૃદંગ, નગારાંનો તાલબદ્ધ ધ્વનિ સમગ્ર વાતાવરણમાં પ્રસરી ગયો. ભક્તોએ નારેશ્વરદાદા સમક્ષ હરિહરની આરતી ગાઈ. નારેશ્વરસ્તોત્ર ગાયું. દાદા આજે ખૂબ આનંદમાં હતા.

આરતી પૂરી કરી ભક્તો ઉતાવળા ઉતાવળા રંગમંદિર તરફ ધસી ગયા. બેસવાની જગ્યા તો ક્યાંથી હોય ? જ્યાં જગ્યા દેખાઈ ત્યાં ઊભા રહ્યા. રંગમંદિરમાં પ્રાતઃસ્તવન માટેનો ઘંટ વાગ્યો અને બરાબર ૫.૩૦ વાગે પ્રાતઃ સ્તવન ચાલુ થયું. ભક્તોએ શ્રીદત્ત પ્રબોધ-સ્તવન શરૂ કર્યું. ત્યાર બાદ 'ઊઠ અઘભંજના દત્તમુનિ રંજના' ચાલુ કર્યું.

નરહરિદાદાએ રંગમંદિરનાં દ્વાર ખોલ્યાં અને એકદમ સુંદર વસ્ત્રો પહેરી પૂજ્યશ્રી

મરક મરક હસતાં હસતાં સૌના ચક્ષુદ્વારે વસી ગયા.

બિરદાવલી, જયઘોષ, પ્રભાતિયાં, આરતી ગવાઈ. ત્યાર બાદ ધીરુભાઈ જોષીએ આનંદોત્સવ વધારતું સુંદર પ્રવચન કર્યું. ભજનભાસ્કર સુમનભાઈએ સુંદર ભજન ગવડાવ્યું.

ત્યારબાદ "રંગ અવધૂત રે રંગ અવધૂત, નારેશ્વરનો નાથ મારો રંગ અવધૂત"ની ધૂન ગવાઈ. ડૉ.ધીરુભાઈ જોષીની દીકરી મનીષા અગ્નિહોત્રી જેઓ અમેરિકાથી આવ્યાં હતાં, તેમણે પૂજ્યશ્રી માટે સોનાનો મુગટ વડોદરામાં બનાવડાવ્યો હતો. પૂજ્યશ્રીએ આજે એ મુગટ ધારણ કર્યો હતો.

સવારે પૂ.પ્રેમ અવધૂતજીના હસ્તે ધાન્યવિતરણ, પાત્રવિતરણ અને વસ્ત્રોનું વિતરણ ગરીબોમાં કરવામાં આવ્યું. ત્યાર બાદ ગાયોને ઘાસ નીર્યું. પૂજ્યશ્રીની સ્થૂળ ઉપસ્થિતિમાં આ કાર્ય તેઓ જાતે કરતા હતા.

ઝાડેશ્વરના 'મનન' આશ્રમના પૂ.તદ્રૂપાનંદજી સ્વામી તેમના શિષ્યો સાથે આવી ગયા. ત્યાર બાદ વિઠ્ઠલભાઈ પાઠક, તેમના દીકરા રંગપ્રસાદ, સૂરજ આર્ટસ સ્ટુડિયોવાળા ધર્મેશ પંડ્યા અને દિનેશ પાઠકે તૈયાર કરેલું "અવધૂત જીવન પ્રદર્શન"નું ઉદ્‌ઘાટન પૂ.તદ્રૂપાનંદજીના હસ્તે થયું.

પૂ.તદ્રૂપાનંદજી તેમના શિષ્ય સમુદાય સાથે રંગમંદિરને ઓટલે આવી ગયા. તેમણે પુરુષસૂક્તનું ગાન કર્યું. ત્યાર બાદ સ્વામીજીએ "આત્મવિસ્મરણ મૃત્યુ" એ વિચારને વિસ્તૃત કરીને સમજાવ્યો અને સાથે સાથે પોતાનાં પૂજ્યશ્રી સાથેનાં સંસ્મરણો કહ્યાં.

પાદુકાપૂજનને અંતે પૂ.પ્રેમ અવધૂતજીએ આશીર્વાદાત્મક બે બોલ કહ્યા અને સાથે સાથે કહ્યું કે તમે મને "બાપજીના બચુ" તરીકે ઓળખો. તેમણે ગુરુ પર શ્રદ્ધા રાખવા ભારપૂર્વક જણાવ્યું. વાસંતીબહેન નાયકે શ્રદ્ધાસભર પ્રવચન કર્યું. ડૉ.દેવદત્ત જોષીએ સાઠમી રંગ જયંતીનાં સંસ્મરણો જણાવ્યાં. તેમાં જણાવ્યું કે સાઠમી જન્મજયંતી પછી ચાલીસ વર્ષ જીવીને આ શતાબ્દી જોવાનો આનંદ અનેરો છે. યોગિનીબહેન અલમૌલાએ સ્વરચિત સંસ્કૃત ભજન રજૂ કર્યું.

બપોરે કીર્તનકેસરી શ્રી વિઠ્ઠલભાઈએ પૂ.બાપજીના જન્મપ્રસંગનું કીર્તન રજૂ કર્યું. તેની અંતર્ગત આવતાં ભજનો અને ધૂનો ભક્તો ઊલટભેર ઝીલતા હતા.

સાંજ પડી. પૂજ્યશ્રીનો જન્મ પ્રદોષ સમયે થયો હતો. પૂજ્યશ્રીને પારણામાં પોઢાડી ભક્તોએ ખૂબ હર્ષોત્સાહથી હાલરડાં ગાયાં. ભક્તોની આંખોમાંથી આંસુ ઊભરાતાં હતાં. જે કોઈએ અવધૂતજીને પારણીએ ઝુલાવ્યા તેમનો આનંદ અવર્ણનીય છે.

ત્યાર બાદ પૂજ્યશ્રીને એક ખૂબ સુંદર રીતે શણગારેલી પાલખીમાં પધરાવ્યા અને 'રંગ અવધૂત રે રંગ અવધૂત,નારેશ્વરનો નાથ મારો રંગ અવધૂત' એ ધૂન ગાતાં ગાતાં આખા નારેશ્વર ધામમાં ફેરવ્યા. પાલખીની પાછળ હજારો ભક્તો હતા. પાલખીને કાંધ આપવાની પડાપડી થવા લાગી. આખા ધામમાં ફરતાં ફરતાં પાલખી ઠેકઠેકાણે વિશ્રામ લેતી હતી. આ સ્થળોએ લોકો નાચતાં, કૂદતાં, ભજનો ગાતાં હતાં. પૂજ્યશ્રીનું ઠેકઠેકાણે પૂજન થયું. પાલખી નર્મદાજીને દર્શને ગઈ. નર્મદાકિનારે દત્તબાવની થઈ. પાલખી સ્થાનમાં ફરતી ફરતી માજીનાં દર્શને ગઈ. ત્યાંથી નારેશ્વરદાદાનાં દર્શન કર્યા. ગુફા પાસે

ગઈ. ત્યાર પછી પાલખી પાછી વળી. સાંજ પડી. ભોજનનો ઘંટ વાગ્યો. હજારો ભક્તોની કતાર પડી ગઈ. બધાએ ખૂબ આનંદથી પ્રસાદ લીધો. તા.૧૦-૧૧-'૯૭ને દિવસે શતાબ્દીના ભાગ રૂપે દીવાબેટ ખાતે પૂ.અવધૂત બાળના આશ્રમમાં દત્તયાગ થયો.

ડૉ.ધીરુભાઈ, વાસંતીબહેન, જયંતીભાઈએ પ્રસંગોચિત ભાષણો કર્યાં.

તા.૧૧-૧૧-'૯૭ના રોજ દેવપ્રબોધિની એકાદશી હતી. આજે તુલસીવિવાહ હતો. તુલસીનાં માતા-પિતા તરીકે ગાંધીનગરના સિદ્ધાર્થભાઈ પાઠક અને તેમનાં પત્ની બીનાબહેન હતાં. જ્યારે ભગવાનનાં માતા-પિતા સર્વદમનભાઈના દીકરા કર્દમભાઈ અને કિન્નરીબહેન હતાં.

મૂળીફોઈને આંગણેથી ભગવાનનો વરઘોડો વાજતેગાજતે નીકળ્યો. 'શુકન જોઈને સંચરજો'વાળું ગીત ગાયું. વરઘોડો માંડવે આવ્યો અને ગીત બદલાયું "તમે જાગો છો કે નહિ મારા નવલા વેવાઈ" ગાયું. ચોઘડિયાં વાગ્યાં. કન્યાને પધરાવવાનો સમય થયો. "આ વર-કન્યાનું સુંદર જોડું ઓ પ્રભુજી અમર રહો" ગીત ગાયું.

ખૂબ ઉલ્લાસ અને આનંદથી લગ્નવિધિ સંપન્ન થયો.

તા.૧૨-૧૧-'૯૭ના રોજ પૂ.માતુશ્રી રુકમામ્બાની જન્મજયંતીના ઉપલક્ષ્યમાં શ્રીયાગ થયો.

તા.૧૭-૧૧-'૯૭ના રોજ દત્તયાગ થયો.

તા.૧૪-૧૧-'૯૭ના રોજ સોમયાગનો પ્રારંભ થયો. આ યજ્ઞનો પ્રારંભ માણિકનગરના દત્તપરંપરાના સંત માણિકપ્રભુના પંચપીઠાધીશ્વર માણિકપ્રભુને હસ્તે થયો.

અરણી મંથનથી અગ્નિ માત્ર ત્રણ મિનિટમાં જ પ્રગટ થયો. આ યજ્ઞ નારાયણ કાળે તથા કેતન કાળે અને બાર્શી આશ્રમના ત્રીશેક વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા શરૂ થયો. સોમયાગ ભારતમાં ઘણી ઓછી જગ્યાએ થયો છે અને ગૂજરાતમાં તો સૌ પ્રથમ વખત થતો હતો. આ યજ્ઞમાં યજમાન થનાર અગ્નિહોત્રી જ હોવા જોઈએ. દંપતીએ ઘણા બધા નિયમોનું પાલન કરવાનું હોય છે. નાગપુરના કૃષ્ણ યજુર્વેદી શ્રીકૃષ્ણ બાપરજીને યજમાન પદે શતાબ્દી સમિતિએ નિયુક્ત કર્યા. આ યજ્ઞ સર્વતોમુખ સોમયજ્ઞ કહેવાય છે. સર્વતોમુખ યાગ હોઈ સર્વ દિશાઓમાં સૌમિક વેદી નિર્માણ કરીને તેની ચારે બાજુએ એક સમયે અનુષ્ઠાન કરવામાં આવે છે.

યજ્ઞના આચાર્ય પં.કેતન કાળેએ બધા બ્રાહ્મણોને કાર્યની વહેંચણી કરી દીધી.

રાત્રે ભરૂચના કલાકારો દ્વારા વિશાળ રંગમંચ ઉપર ડાયરાનો કાર્યક્રમ થયો.

તા.૧૫-૧૧-'૯૭ના રોજ લંડનના અવધૂત પરિવારે યોજેલ લક્ષાહુતિ દત્તયાગનો પ્રારંભ થયો. આચાર્ય પદે શ્રી સર્વદમનભાઈ હતા. તા.૨૧-૧૧-૯૭ સુધી ચાલ્યો.

રાત્રે રંગમંચ પર અમદાવાદ અવધૂત પરિવાર તરફથી શ્રી ગુરુલીલામૃતમાં આવેલા સતી શાંડિલીના ચરિત્રને આવરી લેતું નાટક 'સતી સામર્થ્ય' રજૂ થયું. તેના દિગ્દર્શક કાન્તિભાઈ રાવલ હતા.

તા.૧૬-૧૧-'૯૭ના રોજ માતરવાળા પૂ.બાલ અવધૂતજી દર્શને આવ્યા. તેઓ દત્તયાગ મંડપમાં બેઠા અને તેમણે ટૂંકું પ્રવચન કર્યું.

વડોદરાના ડૉ.અરુણોદય જાની તથા ડૉ.પ્રભાકર ડોંગરે દર્શન કરવા આવ્યા. ડૉ.જાનીએ સોમયાગ મંડપમાં સોમયાગનું આધ્યાત્મિક રહસ્ય તથા ખેચરી મુદ્રા પર માહિતી આપી.

રાત્રે અમદાવાદ પરિવાર તરફથી ભવાઈનો કાર્યક્રમ થયો. શ્રી ગુરુલીલામૃતના કેટલાંક પાત્રો લઈને કેટલાક કલાકારોએ એકપાત્રી અભિનય કર્યો. વિઠ્ઠલભાઈ ત્રિવેદીએ શાસ્ત્રીય રાગોમાં પૂજ્યશ્રીનાં ભજનો ગાયાં.

તા.૧૮-૧૧-'૯૭ના રોજ વલસાડ પરિવાર તરફથી પૂજ્યશ્રીના જીવનચરિત્રના મુખ્ય પ્રસંગો લઈ 'અવધૂત ગાથા' નામે નાટક રજૂ થયું. આ નાટક અત્યંત સુંદર પુરવાર થયું.

તા.૧૯-૧૧-'૯૭ના રોજ રાત્રે સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમમાં રોપાના યુવક મંડળ તરફથી પ્રિન્સિપાલ શ્રી હસમુખભાઈ સાધુલિખિત નાટક 'વેરનાં વાવેતર' રજૂ થયું. ત્યાર બાદ સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમના કલાકારોને ઇનામ વિતરણ થયું.

તા.૨૦-૧૧-'૯૭ના રોજ સવારે ૮ વાગે સોમયાગની એક વિધિરૂપે યજ્ઞસામગ્રીના અવભૃથ સ્નાનનો કાર્યક્રમ થયો. સઘળી યજ્ઞસામગ્રી બળદગાડામાં પધરાવી. ગાડું તથા બળદ સુંદર રીતે શણગારેલાં હતાં. ગાડામાં યજમાન પંડિત બાપટજી તથા તેમનાં પત્ની અને બીજા પંડિતો બેઠાં. ગાડાને હાંકનારા ગોરધનકાકા હતા. માથે ફેંટો બાંધી કપાળમાં તિલક કરી ગોરધનકાકા ગાડા ઉપર બેસી ગયા. શોભાયાત્રા ચાલુ થઈ. સાથે સાથે શુક્લ યજુર્વેદના પુરુષસૂક્ત તથા બાર્શીના બ્રાહ્મણો દ્વારા કૃષ્ણ યજુર્વેદના મંત્રોચ્ચાર ચાલુ હતા. ગાડાની આગળ ઢોલવાજાં અને ધૂન ચાલુ જ હતી. વાતાવરણ અત્યંત દિવ્ય અને અલૌકિક ભાસતું હતું. નર્મદાજીમાં અદ્‌ભુત સ્નાનવિધિ થયો.

બપોરે સોમયાગની પૂર્ણાહુતિ થઈ. સ્થાન વતી ડૉ.ધીરુભાઈએ આનંદોલ્લાસની લાગણી પ્રદર્શિત કરી સૌનો આભાર માન્યો. ત્યાર બાદ બ્રાહ્મણોનો સત્કાર થયો.

રાત્રે કોસંબાના દત્તાત્રેય કુલકર્ણીનો શાસ્ત્રીય સંગીતયુક્ત ભજનોનો કાર્યક્રમ થયો.

જે કોઈ ભક્ત નારેશ્વરમાં આવતો તે પ્રાર્થનાહૉલમાં જવાનું ચૂકતો નહીં. અહીં નડિયાદના શ્રી લક્ષ્મીકાન્ત એસ. દેવભાણકર નામના કલાકારે ખૂબ જ સુંદર રંગોળી પાડી હતી. પૂજ્યશ્રી, પૂ.સ્વામી મહારાજ, પૂ.નૃસિંહ સરસ્વતી તથા શ્રી પાદવલ્લભનાં આબેહુબ ચિત્રો રંગોળીથી બનાવ્યાં હતાં. વળી સૌથી નીચે ચીતરેલી શેતરંજી અને આસન તો આબેહુબ હતાં. ભક્તો આ શેતરંજીને સાચી જ સમજી લેતા.

તા.૨૧-૧૧-'૯૭ના રોજ લક્ષાહુતિ દત્તયાગ પૂર્ણ થયો. સાંજે તેની પૂર્ણાહુતિ થઈ. આમ તા.૯-૧૧-'૯૭ થી ૨૧-૧૧-'૯૭ સુધી પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી ભક્તોએ ખૂબ આનંદ-ઉલ્લાસ, ભક્તિથી ઊજવી. મહામહોત્સવ પૂર્ણ થયો એટલે ભક્તો સ્વસ્થાને જવા લાગ્યા. જોકે કોઈનેય અહીંથી ખસવાનું અથવા પાછા સાંસારિક ઘરેડમાં પડવાનું ગમતું ન હતું.

પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી ગામેગામ ઉજવાઈ. જે ગામમાં એક ભક્ત હશે તેણે એકલાએ પણ પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી તેની રીતે ઊજવી.

અમદાવાદમાં ખૂબ ધામધૂમથી જન્મશતાબ્દી ઉજવાઈ. પૂજ્યશ્રીના જન્મશતાબ્દી નિમિત્તે ૧૦૦ યજમાનો દ્વારા પાદુકાપૂજન કર્યું. પૂજ્યશ્રીની પુણ્યતિથિને દિને દત્તનામ સંકીર્તનના સોળ પાઠ ૨૫૬ વ્યક્તિઓ દ્વારા મોટેથી ગાઈને થયા.

સોલા ખાતે તા.૮-૬-'૯૮થી રોજ સવારે ૮-૧૧ દરમિયાન દત્તબાવનીનો ક્રમ એક વર્ષ સુધી ચાલુ રાખવાનું નિર્ધાર્યું.

તા.૨૨-૧૨-'૯૭થી ઈસનપુર લક્ષ્મીનારાયણ મંદિરે શ્રી ગુરુલીલામૃત સ્વાહાકાર યજ્ઞ બાલકૃષ્ણ પાઠકના સહયોગથી થયો.

પૂજ્યશ્રી ગોવિંદભાઈ ઉપાધ્યાયની શ્રી ગુરુલીલામૃત પર કથા ઈસનપુરમાં લક્ષ્મીનારાયણના મંદિરમાં તા.૩૧-૧૨-'૯૭ થી તા.૬-૧-'૯૮ સુધી થઈ. તા.૭-૧-'૯૮ના રોજ ઈસનપુરમાં દત્તયાગ થયો.

આ સિવાય ૧૦૮થી ગુરુલીલામૃતનાં અને ૧૦૮ શ્રી રંગલીલામૃતનાં પારાયણ થયાં.

પૂજ્યશ્રી ગંગાકિનારે હરિદ્વારમાં બ્રહ્મલીન થયા હતા. આ કારણે નારેશ્વર તરફથી જન્મશતાબ્દી નિમિત્તે હરિદ્વારમાં પણ ઉજવવાનું નક્કી થયું. આ માટે શ્રી ગુરુલીલામૃતનાં સામુહિક પારાયણોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. આ માટે શ્રી આર્યનિવાસ અને બટાલા હાઉસમાં વ્યવસ્થા કરવામાં આવી. આ માટે ટ્રસ્ટ પાસે સારી એવી સંખ્યામાં નામ આવ્યાં. સમૂહ પારાયણ તારીખ ૨૭-૮-'૬૮થી ૨-૯-'૯૮ દરમિયાન રાખવામાં આવ્યું. બધા જ ભક્તોને તા.૨૬-૮-'૯૮ના રોજ હરદ્વાર આવી જવાનું જણાવ્યું. તે પ્રમાણે તા.૨૬-૮-'૯૮ની સાંજ સુધી ભક્તો હરદ્વાર પહોંચી ગયા.

રાત્રે મહાપ્રસાદ લેતા પહેલાં એક મિટિંગ યોજી. નારેશ્વરના મે.ટ્રસ્ટી શ્રી ધીરુભાઈ જોષીએ પારાયણ કરવાની તથા તે દરમિયાન પાળવાના નિયમો સમજાવ્યા અને જરૂરી માર્ગદર્શન આપ્યું.

તા.૨૭-૮-'૯૮ના રોજ સવારે પ્રભાતફેરી નીકળી. ભક્તો ચાર-ચારની હારમાં ઢોલક, મંજીરા વગાડતાં વગાડતાં 'દિગંબરા દિગંબરા શ્રીપાદ વલ્લભ દિગંબરા'ની ધૂન ગાતાં ગાતાં દત્તમંદિર પહોંચ્યા. રસ્તા પર બીજા યાત્રિકો સાનંદાશ્ચર્ય સહ આ પ્રભાતફેરીને નિહાળતા હતા. આ બાજુ દત્તભક્તિ પ્રમાણમાં ઘણી ઓછી છે. પરંતુ પૂજ્યશ્રી અત્રે બ્રહ્મલીન થયા હતા તે અને નારેશ્વરથી અવારનવાર ભક્તો અહીં આવતા એટલે આ ભક્તો ગૂજરાતથી આવ્યા છે અને અહીં પારાયણ કરવાના છે તેટલી ખબર લોકોને પડી ગઈ.

સવારમાં ભિક્ષુકોને ભોજન અપાયું. આ પ્રવૃત્તિ આર્યનિવાસની સામે આવેલા ગંગેશ્વર ધામના શ્રી બાલબાવાને સોંપી દીધી હતી. ડૉ.ધીરુભાઈ જોષીના યજમાન પદે પાતાલેશ્વરમાં ગણેશયાગનો પ્રારંભ થયો. આર્યનિવાસમાં શ્રી ગુરુલીલામૃતનાં અને બટાલા હાઉસમાં શ્રી રંગલીલામૃતનાં પારાયણ શરૂ થયાં. દત્તબાવની કરનારા પણ ઘણા ભક્તો હતા.

ભક્તોને રસોડા વગેરેની કામગીરી ગઈ કાલે રાતથી જ સોંપાઈ ગઈ હતી. તે બધા જરૂરિયાત પ્રમાણે ફરજ પર હાજર થઈ ગયા. દરેક ભક્તને શતાબ્દી મહોત્સવનો એક બેજ આપવામાં આવ્યો હતો. પારાયણ કરનારને પૂજ્યશ્રીનો ફોટો આપ્યો હતો.

આર્યનિવાસના મૅનેજર રમેશભાઈ ઠાકર ખૂબ મદદ કરતા હતા. એ જ પ્રમાણે બાલબાવાનો પણ સહકાર સારો એવો મળતો હતો.

આમ રોજેરોજ પ્રભાતફેરી અને બીજા કાર્યક્રમો યોજાતા રહ્યા. સવારે ભિક્ષુકોને ભોજન અપાયું. આજે તા.૨૮-૮-'૯૮ના રોજ નયનભાઈ પુરોહિતને યજમાનપદે હોમાત્મક લઘુરુદ્ર થયો. બપોરે ભિક્ષા કરી. સાંજે મહાપ્રસાદ લીધો. રાત્રે ૮.૩૦ વાગે ધીરુભાઈએ ભક્તોના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપ્યા.

તા.૨૯-૮-'૯૮ના રોજ વડોદરાના શ્રી ગુણવંતભાઈ અને હંસાબહેન શાહના યજમાનપદે દત્તયાગ સંપન્ન થયો.

આજે તા.૩૦-૮-'૯૮ના રોજ ડૉ.ધીરુભાઈના દીકરી મનીષા રાજુલભાઈ અગ્નિહોત્રી તરફથી સૂર્યયાગ હતો. મનીષાબહેન અમેરિકા રહે છે. તેથી તેમના વતી આર્યનિવાસના મૅનેજર શ્રી રમેશભાઈ અને તેમનાં પત્ની બેઠાં. સાંજે પૂર્ણાહુતિને સમયે ઋષિકેશના કૈલાસ આશ્રમના સ્વામીશ્રી વિષ્ણુપ્રસાદજી મૂળ ગૂજરાતના છે. તેમણે કહ્યું, "જ્ઞાનીનું જ્ઞાન, કર્મીનું જ્ઞાન અને ભક્તિનું જ્ઞાન જુદાં છે. કર્મીનું કર્મ, જ્ઞાનીનું કર્મ અને ભક્તિનું કર્મ પણ ભિન્ન છે. તે જ રીતે ભક્તની ભક્તિ, જ્ઞાનની ભક્તિ અને કર્મની ભક્તિ અલગ છે."

આજે વાસંતીબહેન નાયક તરફથી નવચંડી યજ્ઞ થયો. પ્રતિનિધિ તરીકે સરખેજના નન્દુભાઈ ત્રિપાઠી સજોડે બેઠા.

તા.૧-૯-'૯૮ના રોજ નિયત કાર્યક્રમ પ્રમાણે પ્રભાતફેરી ભિક્ષુભોજન ઉપરાંત ગણેશઘાટ ઉપર ગંગાપૂજન થયું. ૧૭૦ જોડાંએ ગંગાપૂજન કર્યું. શ્રી ભગવતીભાઈના યજમાનપદે શ્રીયાગ થયો.

તા.૨-૯-'૯૮ના રોજ બીજા નિયત કાર્યક્રમ ઉપરાંત વિષ્ણુયાગ થયો. નડિયાદના મફતભાઈ સુખડિયા તરફથી વિષ્ણુયાગ હતો. તેમના વતી ડૉ.દેવદત્ત જોષી અને ઇન્દિરાબહેન બેઠાં.

સાંજે મુંબઈના મીનાબહેન તરફથી પાદુકાપૂજન થયું. તા.૩-૯-'૯૮ના રોજ આર્યનિવાસમાં પાદુકાપૂજન થયું.

ડૉ.ધીરુભાઈએ સ્વાગત પ્રવચન કર્યું. સ્વામીજીએ તેમના પ્રવચનમાં જણાવ્યું, "દરેકને જીવનમાં કાંઈ ને કાંઈ તકલીફ હોય જ છે. પરંતુ જે અવધૂતને શરણે જાય છે તેની જવાબદારીઓ અવધૂત લઈ લે છે. સંતોને શરણે જવાથી આપણા આંતરિક વ્યક્તિત્વમાં સુધારો થાય છે."

પ્રારબ્ધ અંગે તેમણે જણાવ્યું, "ભગવાનને અને સંતોને પણ પ્રારબ્ધ હોય છે. સંતો પોતાના જીવન દ્વારા બતાવે છે કે કાંટાની વચમાં ગુલાબ કેવી રીતે ખીલે છે." તેમણે આગળ કહ્યું, "ગુરુ કોણ ? જેણે તત્ત્વદર્શન કર્યું છે. અવ્યક્ત બ્રહ્મતત્ત્વ ગુરુના સ્વરૂપમાં વ્યક્ત થાય છે. જેમ શ્વાસ આપણી સાથે છે તેમ ગુરુતત્ત્વ પણ આપણી સાથે જ છે. રંગ અવધૂત પાપ, તાપ અને દૈત્યને દૂર કરનાર છે."

સ્વામીજીએ પોતાના વક્તવ્યનું સમાપન કરતાં કહ્યું, "તમારી પર રંગનો રંગ

ચઢે, સંસારનો રંગ દૂર થાય એવી શુભ કામના કરું છું. તમે અહીંથી એક નવો પ્રકાશ, નવો આનંદ લઈને જાવ."

મહાપ્રસાદ લીધા પછી બધાને બુંદીનાં તૈયાર પૅકેટ પ્રસાદ તરીકે અપાયાં. સૌએ એકબીજાને ગુરુદેવ દત્ત કહી વિદાય લીધી.

આમ પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી નિમિત્તે હરદ્વારમાં યોજાયેલ પારાયણનો કાર્યક્રમ ખૂબ સુંદર રીતે સંપન્ન થયો.

પૂજ્યશ્રીની જન્મશતાબ્દી નિમિત્તે એક બીજો અવિસ્મરણીય કાર્યક્રમ યોજાયો. આ કાર્યક્રમમાં લગભગ ૫૦૦ જેટલા ભક્તો પૂજ્યશ્રીની મૂર્તિ તથા પાદુકા પાલખીમાં પધરાવી પૂજ્યશ્રીની જન્મભૂમિ ગોધરાથી તપોભૂમિ નારેશ્વર સુધી ૧૫૦ કિ.મી. પગપાળા ગયા. આ પદયાત્રાનું અમદાવાદના ડૉ.ઈન્દુભાઈ દવેએ ખૂબ જ સુંદર આયોજન કર્યું. અમેરિકાના ડૉ.દિલીપભાઈ ભટ્ટ, મુંબઈના અનિલભાઈ શ્રોફ અને સાણંદના ઘનશ્યામસિંહ બાપુએ આર્થિક સહકાર આપ્યો.

તા.૨૯-૧૦-'૯૮ ને રંગજયંતીને દિવસે ગોધરા ખાતે સાંજે પાંચ વાગ્યાથી તા.૩૦મીની સવારે પાંચ વાગ્યા સુધી અખંડ ધૂન થઈ. ધૂનની સમાપ્તિ પછી પાદુકાપૂજન થયું. પદયાત્રાની શરૂઆત પૂ.પ્રેમ અવધૂતજીની નિશ્રામાં કરવામાં આવી. લગભગ ૫૦૦થી ૭૦૦ પદયાત્રીઓ, વ્યવસ્થાપકો, સ્વયંસેવકો વગેરે નાચતા-કૂદતા ચાલતા હતા.

બપોરનો વિરામ વેજલપુર નજીક કર્યો. ભોજનવ્યવસ્થા ત્યાંની એક સોમીલમાં કરી હતી. બપોરે ભોજન લઈ કાલોલ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રાત્રે સિદ્ધનાથ મહાદેવમાં આરામ કર્યો.

તા.૩૧-૧૦-'૯૮ના રોજ હાલોલ તરફ પદયાત્રા ગઈ. યાત્રા દરમિયાન લીંબુ-પાણી, ચા-પાણી, નાસ્તો સમયસર આવ્યા કરતા.

તા.૧-૧૧-'૯૮ના રોજ વડોદરા તરફ પ્રયાણ કર્યું અને લગભગ બપોરે ૧૨ વાગ્યે વડોદરાની ભાગોળે માંગલ્ય હૉલમાં પહોંચી ગયા. અહીં હાઈવે ક્રૉસ કરતાં જ ભવ્ય સ્વાગત થયું. પૂ.બાપજી ભોજન લેવા સુરેશભાઈ પાઠકને ત્યાં ગયા. અહીં પૂ.પ્રેમ અવધૂત મહારાજ હાજર હતા. બપોરના ભોજન બાદ પદયાત્રા ભૂતડીઝાંપા રંગમંદિરે પહોંચી. અહીં પૂજન થયું. આ સ્થળે આરોગ્ય મંત્રી શ્રી અશોકભાઈ ભટ્ટ, નલીનભાઈ, વડોદરાના મેયર ભાવનાબહેન, સાંસદ જયાબહેન ઠક્કર વગેરે સ્વાગત માટે ઉપસ્થિત હતા. વડોદરામાં ખૂબ ભવ્ય કાર્યક્રમ થયો. પૂ.બાપજીની પ્રતિમાની સવારી હાથી પર કાઢી શોભાયાત્રા વડોદરામાં ફરી. જ્યારે પાદુકાજી પાલખીમાં જ રાખવામાં આવ્યા. શોભાયાત્રા ભૂતડીઝાંપા રંગમંદિરથી મકરપુરા શાસ્ત્રી વિદ્યાલયમાં ગઈ. શોભાયાત્રા ભવ્યાતિભવ્ય હતી.

તા.૨-૧૧-'૯૮ના રોજ સવારે પોર તરફ પ્રયાણ કર્યું. લગભગ સાડા અગિયાર વાગે પોર પહોંચ્યા. બપોર પછી ગણપતપુરા તરફ પ્રયાણ કર્યું. રાત્રે ૭.૩૦ વાગે ગણપતપુરા પહોંચ્યા.

તા.૩-૧૧-'૯૮ના રોજ સવારે નારેશ્વર તરફ પ્રયાણ કર્યું. આજે નારેશ્વર પહોંચવાનું

હોવાથી બધા ખૂબ આનંદમાં હતા. બપોરે એક વાગે ફતેપુર નજીક આવેલા એક ફાર્મ પર પહોંચ્યા. આજે સૂર્યનો તાપ વધુ હતો. થાક પણ ખૂબ લાગ્યો હતો. એટલે બપોરે ત્રણ વાગે નારેશ્વર ખાતે રક્તદાન શિબિરનો કાર્યક્રમ બંધ રાખ્યો. નારેશ્વરના મે.ટ્રસ્ટી ધીરુભાઈ, વાસંતીબહેન, મનુભાઈ વગેરે ફતેપુર મળવા આવ્યાં.

સાંજે ૪-૩૦ વાગ્યે નારેશ્વર તરફ પ્રયાણ કર્યું. અત્યારે પણ તાપ ઠીક ઠીક લાગતો હતો. એકાએક એક અકલ્પ્ય પ્રસંગ બન્યો. અસ્તાચળ તરફ સૂર્ય પૂર્ણપણે પ્રકાશતો હતો. પદયાત્રાના રસ્તા પર વગર વાદળોએ ઝરમર ઝરમર વરસાદ ચાલુ થયો. ભક્તો ખૂબ આનંદમાં આવી ગયા. તેમનો થાક ક્યાંય ભુલાઈ ગયો અને સૌ નાચતા-કૂદતા ધૂન ગાવા લાગ્યા. એટલામાં ડાબી બાજુએ ખૂબ જ સરસ મેઘધનુષ્ય દેખાયું. લીલોડ પહોંચતાં પહોંચતાં બધા પલળી ગયા. પૂજ્યશ્રીએ નારેશ્વર પહોંચતાં પહેલાં મંગલસ્નાન કરાવ્યું. આ બનાવથી આયોજકો સહિત કેટલાયની આંખોમાં હર્ષાશ્રુ ઊભરી આવ્યાં.

લીલોડમાં સર્વદમનભાઈ અને તેમના કુટુંબે સ્વાગત કર્યું. અહીંથી માત્ર દોઢ કિ.મી. દૂર નારેશ્વર હતું. પદયાત્રા નારેશ્વર ચાર રસ્તા પર આવી ત્યારે હૈયેહૈયું પિસાય તેવી મેદની હતી. ગોરખ ટેકરીવાળા હીરાભાઈએ પૂજ્યશ્રીનું સ્વાગત કર્યું. બાકીનું અર્ધો કિ.મી.નું અંતર કાપતાં એક કલાક થયો. નારેશ્વર તરફથી થયેલું સ્વાગત અત્યંત ભાવભર્યું હતું. રંગમંદિરના ઓટલા ઉપર પૂજ્યશ્રીની પાલખી મૂકી. ધીરુભાઈ રચિત કાવ્યથી સ્વાગત થયું. બીજા બધા કાર્યક્રમ બીજા દિવસે કરવાનું નક્કી કર્યું.

તા.૪-૧૧-'૯૮ના રોજ નિત્ય કાર્યક્રમો થયા. રક્તદાનનો શિબિર થયો. લોહી આપવા માટે પડાપડી થવા લાગી. રક્તદાન કાર્યક્રમ સારો એવો સમય ચાલ્યો.

સમાપન કાર્યક્રમ ચાલુ થયો. આ કાર્યક્રમનું સંચાલન અનિલભાઈ શ્રોફે કર્યું. તેમણે સમગ્ર પદયાત્રાની વિગત આપી. પૂજ્યશ્રીની કૃપાનું વર્ણન કર્યું.

ડૉ.ઈન્દુભાઈનું પૂજ્યશ્રીની શાલ દ્વારા સન્માન થયું. નારેશ્વર ટ્રસ્ટ તરફથી અનિલભાઈ, ડૉ.દિલીપભાઈ, સતીષભાઈ અને નવનીતભાઈ પાઠકનું સ્વાગત થયું. પદયાત્રીઓ દ્વારા ૫૦૦ ફૂલોનો હાર પૂ.બાપજીને અનિલભાઈ, ડૉ.દિલીપભાઈ તથા ડૉ.ઈન્દુભાઈ દ્વારા અર્પણ થયો. પાલખી રંગમંદિરની પ્રદક્ષિણા કરી પૂ.માજીના નિવાસસ્થાને રાખવામાં આવી.

સાંજે છૂટાં પડતાં ભક્તોની આંખોમાં આંસુ માતાં ન હતાં. બધા જ ભક્તો ડૉ.ઈન્દુભાઈને મળીને વિદાય થવા લાગ્યા.

❍ ❍ ❍

૨૫

અવધૂતી દૈવત

થોડીઘણી સુરતાથી નાણ્યો મેં રંગને,
મનડું મૂકીને મેં તો માણ્યો રે લોલ.
અલખના ઓરડાનો અલગારો અવધૂત,
અંતરથી વ્હાલ કરી જાણ્યો રે લોલ.

મનુષ્યની ઓળખ એનામાં રહેલા તેજસ્વીપણાથી થાય છે. તેનામાં ભંડારાયેલા દૈવતથી થાય છે. તેની શક્તિઓથી થાય છે. દૈવતહીન મનુષ્ય હરતાફરતા શબ સમાન છે. તેનું જીવવું કે મરવું સરખું છે. ના તે પોતાને ઉપયોગી છે ના સમાજને, ના દેશને.

દરેક મનુષ્યમાં દૈવત બીજરૂપે પડેલું જ છે. આ દૈવતને જગાવવા માટે મક્કમ મનોબળ, પ્રચંડ પુરુષાર્થ અને અડગ આરાધના અનિવાર્ય છે. આ ત્રણે સાધનો જેટલાં તીવ્ર, જેટલાં ઉત્કૃષ્ટ અને જેટલાં નિર્દોષ એટલું દૈવત વધુ તેજસ્વી. દૈવતની ઉત્કૃષ્ટતા મૂળભૂત રીતે મન પર અવલંબે છે. શિથિલ મનોબળવાળો મનુષ્ય પ્રગતિ કરી શકતો નથી. તેનું મન ગમે તેમ ભટકે છે. તેને કારણે તેનામાં આવવી જોઈતી સ્થિરતા કે મક્કમતા ક્યારેય આવતી નથી.

કંઠોપનિષદની તૃતીય વલ્લી ૩-૪માં કહ્યું છે :

આત્માનં રથિનં વિદ્ધિ શરીરં રથમેવ તુ ।
બુદ્ધિં તુ સારથિં વિદ્ધિ મનઃ પ્રગ્રમેવચ ॥
ઈન્દ્રિયાણિ હયાનાહુવિષયાંસ્તેજુ ગોચરાન્ ।
આત્મેન્દ્રિય મનોયુક્તં ભોક્તેત્પાહુર્મનીષિણઃ ॥

શરીર રૂપી રથનો માલિક આત્મા છે. એ રથનો સારથિ બુદ્ધિ છે. પાંચ ઈન્દ્રિયો તેના ઘોડા છે અને મન એ ઘોડાની લગામ છે. એ ઈન્દ્રિયના ઘોડાને ભ્રમણ કરવા માટે શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ માર્ગો છે. શરીર, મન અને ઈન્દ્રિયથી યુક્ત આત્માને ભોક્તા કહેવાય છે.

આત્માની ગતિ પરમ તત્ત્વમાં એકાકાર થવા માટે જ થાય છે. આત્મા એ પરમ તત્ત્વનો જ અંશ છે. તેથી તે પરમ તત્ત્વમાં ભળી જવાનો જ છે. શરીર વગર આત્મા ગતિ કરી શકતો નથી. શરીરની અનુપસ્થિતિમાં એ પાંગળો છે. એ શરીરનો સારથિ બુદ્ધિ છે. પાંચ ઈન્દ્રિયો શરીરના ઘોડા છે અને મન એ ઘોડાની લગામ છે. હવે જો બુદ્ધિમાં વિકાર પેદા થાય તો મનની લગામ

શિથિલ થાય અને પરિણામે ઇન્દ્રિયોના ઘોડા યથેચ્છ ભ્રમણ કરે. એ ઘોડા ઉપર મનની લગામ સુદૃઢ હોય તો તેઓ કાબૂમાં રહે. પરંતુ મન અતિ ચંચળ હોય છે. મનની ચંચળતા માટે રાજર્ષિ ભર્તૃહરિએ વૈરાગ્યશતકમાં કહ્યું છે.

પાતાલમાવિશસિ યાસિ નભો વિલંઘ્ય
દિગ્મંડલં ભ્રમસિ માનસ ચાપલેન ।
ભ્રાન્ત્વાપિ જાતુ વિકલં કથમાત્મનીનં
તદ્ બ્રહ્મ ન સ્મરસિ નિવૃત્તિમેષિ યેન ॥

મનને ઉદ્દેશીને ભર્તૃહરિ કહે છે કે મન પોતાની ચંચળતાથી પાતાળમાં પેસે છે, આકાશને આંબી જાય છે, દશે દિશામાં ભટકે છે અને તેથી અસ્થિરતાને વરેલું મન બ્રહ્મતત્ત્વનું સ્મરણ-ચિંતન કરી શકતું નથી.

એટલે મનની લગામ શિથિલ થતાં શરીરરૂપી રથ ગમે ત્યાં ભટકી પડે છે. તેને મુખ્ય અને સાચો રસ્તો પ્રાપ્ત થતો નથી. ગમે ત્યાં ભટકતા મનને કારણે મનુષ્યને વિષયો તરફ પ્રીતિ થાય છે. મન વિવિધ વિષયોમાં ભટકે છે અને અંતે મનુષ્ય વિષયાસક્તિમાં ગળાડૂબ થઈ ભટકી પડે છે. ભગવાને શ્રી ભગવદ્‌ગીતામાં કહ્યું છે :

ધ્યાયતો વિષયાંન્પુંસઃ સઙ્ગસ્તેષૂપજાયતે ।
સઙ્ગાત્સઞ્જાયતે કામઃ કામાત્ક્રોધોડભિજાયતે ॥ ૨/૬૨
ક્રોધાદ્‌ભવતિ સંમોહઃ સંમોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ ।
સ્મૃતિભ્રંશાદ્‌બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્પ્રણશ્યતિ ॥ ૨/૬૩

વિષયોનું ચિંતન કરનારાના મનમાં વિષયો પર પ્રેમ ઊપજે છે. આ પ્રેમમાંથી કામ-ઉત્કટ ઇચ્છા ઊપજે છે. ઉત્કટ ઇચ્છાને આડે કોઈ આવે તો ક્રોધ ઊપજે છે. ક્રોધમાંથી મૂર્ખતા જન્મે છે. મૂર્ખતામાંથી સ્મૃતિનાશ થાય છે. સ્મૃતિનાશથી બુદ્ધિનાશ અને તેમાંથી પુરુષના સર્વસ્વનો નાશ થાય છે. એટલે વિષયવાસના મનુષ્યને ગર્તામાં ધકેલે છે. શાસ્ત્રમાં વિષયાસક્તિને અતિ હીન ગણવામાં આવી છે. તેને સાપના ઝેરથી પણ વધુ ઝેરી ગણી છે. વિવેક ચૂડામણિમાં કહ્યું છે :

દોષેણ તીવ્રો વિષયઃ કૃષ્ણસર્પ વિષાદપિ ।
વિષં નિહન્તિ ભોક્તારં દૃષ્ટવારંચક્ષુવાપ્યયમ્ ॥ (વિ.ચૂ. ૭૯)

કાળા ભમ્મર સાપના વિષ કરતાં પણ વિષયો વધુ વિષવાન એટલે કે વધુ ઝેરી હોય છે. કારણ કે વિષ તો ખાનારને જ મારે છે. જ્યારે વિષયો નજરે જોનારને પણ મારે છે. માટે વિષયોનો ત્યાગ જ મોક્ષ માટેનું પ્રથમ સોપાન છે. કંઠોપનિષદમાં કહ્યું છે કે, વ્યક્તિઓની ઇન્દ્રિયોને બહિર્મુખ બનાવી પરમાત્માએ વ્યક્તિને જીવતી જ મારી નાખી છે.

જ્યારે મનની લગામ ઢીલી પડે છે ત્યારે ઇન્દ્રિયોના ઘોડા બાહ્ય વિષયોમાં ભટકે છે અને બાહ્ય વિષયોમાં આસક્ત બને છે. પરિણામે અંતરાત્મા તરફ તેનું લક્ષ હોતું નથી. એટલે કે તેની ગતિ આત્માનુલક્ષી હોતી નથી. તે આત્માને વીસરી જાય છે અને આ આત્મવિસ્મરણ મૃત્યુ સમાન છે.

સંક્ષિપ્તમાં મન જ આત્મદર્શન કે અનાત્મદર્શનમાં કારણભૂત છે. મનને કાબૂમાં

રાખી પ્રભુ તરફ-પરમાત્મા તરફ પ્રગતિ કરે તે ઓછે- વત્તે અંશે ઋષિ કહેવાય. ઋષ એટલે (પ્રભુ તરફ) ગતિ. તેથી પ્રભુ તરફ ગતિ કરે તે ઋષિ કહેવાય. જે મનને મહાત્ કરે તે મુનિ. જે મનને સંપૂર્ણપણે કાબૂમાં લે તે માનવમાંથી મહામાનવ બને છે.

અને અપરાજિત મનને પરાભૂત કરી સંપૂર્ણપણે મહાત કરનારા આપણા પ.પૂજ્ય ગુરુદેવ રંગઅવધૂત મહારાજ આજે આપણને પ્રાચીન ઋષિમુનિઓનું સ્મરણ કરાવી દે છે. ક્યારેક એ ઋષિમુનિઓમાં હતું તેનાથી પણ વિશિષ્ટ તત્ત્વ પૂ. અવધૂત મહારાજમાં આપણે નીરખીએ છીએ. ક્યારેક અવધૂતજી આપણને એકદમ સમજાઈ ગયા હોય તેમ લાગે અને ક્યારેક તેઓશ્રીને ઓળખવા માટે આપણે ગોથાં ખાધાં જ કરીએ છીએ. ત્યારે આપણને એમ થાય કે 'અવધૂત એક કોયડો છે.'

અને એ અવધૂતી કોયડો ઉકેલવાનો પ્રયત્ન કરતાં આપણને એમ થાય કે-

એ અવધૂત આપણા હૃદયમાં કેમ ધબકે છે ? આપણાં ફેફસાંમાં કેમ શ્વસે છે ?આપણા ચક્ષુ સમક્ષથી એમની મનોહર આસેચનક મુખાકૃતિ કેમ ખસતી નથી ? આપણાં કર્ણમાં એ કેમ ગુંજ્યા કરે છે ? આપણા મસ્તિષ્કમાં એના ગાન કેમ ગવાયા કરે છે ? એવું તે શું એમની તપોભૂમિ નારેશ્વરમાં છે જ્યાં જવાનું મન આપણને વારેઘડીએ થયા કરે છે ? એવું તે કયું તત્ત્વ એ અવધૂતમાં હતું કે જેને કારણે સમસ્ત માનવજાત તેમની તરફ અહોભાવથી, ભક્તિભાવથી જુએ છે ! એવું તે શું એ અવધૂતમાં છે કે જેનું મૌન સંભાષણ સાંભળતાં સાંભળતાં ત્યાંથી ઊઠવાનું મન જ નથી થતું ?

આ પ્રશ્નાવલિનો જવાબ તો એમની કક્ષાના કોઈ સંત જ આપી શકે. આમ છતાં આછી-પાતળી સમજને આધારે કહી શકાય કે જે કોઈ વ્યક્તિ ત્યાગ કરે છે તે પૂજાય છે, રાજ કરે છે તે ભૂંસાય છે. ત્યાગી અમર થઈ જાય છે. તે યુગો સુધી પૂજાય છે. તેનાં મંદિરો બંધાય છે. તેની જન્મજયંતીઓ ઉજવાય છે. રામકૃષ્ણ પરમહંસ, અરવિંદ ઘોષ, રમણ મહર્ષિ વગેરેની જન્મજયંતીઓ આજે ઉજવાય છે. જ્યારે કોઈ રાજા-મહારાજાની જયંતીઓ ઉજવાતી સાંભળી નથી.

પૂ.અવધૂત મહારાજે કોઈ પણ ચીજની આશા સેવી નહીં. માત્ર ત્યાગની ભૂમિકા પર તપ કરી તપસ્વી-બ્રહ્મનિષ્ઠ તપસ્વી બની ગયા. પૂજ્ય અવધૂતજીએ બોધમાલિકામાં કહ્યું છે :

સ સર્વાનાપ્નુયાત્કામાન્ યો નિરાશઃ સદાન્તરે ।
આશાદાસો જગદ્દાસો નિરાશીઃ સાર્વભૌમ ઈત્ ॥

જે મનુષ્ય અંતરમાં આશારહિત હોય છે તેની સર્વે કામનાઓ પૂર્ણ થાય છે. જ્યારે જે આશાઓનો દાસ છે તે સમગ્ર જગતનો દાસ છે. પરંતુ આશાશૂન્ય અંતઃકરણવાળો જગતનો સમ્રાટ છે.

નિતાંત ત્યાગની સાથે તિતિક્ષા અને તપશ્ચર્યા માનવને મહામાનવ અને તેમાંથી અતિમાનવ અરે સ્વયં ઈશ્વર બનાવી દે છે. ગમે તેવા કપરા સંજોગોમાં વેઠવાં પડતાં અસહ્ય કષ્ટો મૂંગે મોઢે સહન કરી લે અને સાથે સાથે અલખની સાથે જોડાયેલા તંતુ તૂટવા ન દે, તપશ્ચર્યા અહર્નિશ ચાલુ રાખે. ઊઠતાં, બેસતાં ખાતાંપીતાં માત્ર એ જ પ્રભુના સાન્નિધ્યમાં હરેક પળ વિતાવે તો ત્યાગ, તિતિક્ષા અને તપશ્ચર્યામાંથી પ્રગટતું

અત્યંત સાત્ત્વિક, દૈવી અને અલૌકિક ઓજસ સમગ્ર જગતને તો ઠીક પરંતુ જગતનિયંતા જગદીશને પણ ખેંચી લાવે.

કુમળી વયથી જ અત્યંત તેજસ્વી એવા પાંડુરંગે પિતા ગુરુ પાસેથી રામનામનો મંત્ર મેળવી આત્મસાત્ કરી દીધો. ખુમારી, ધૈર્ય, હિંમત, તેજસ્વીતા, નીડરતા વગેરે સદ્ગુણો મા રુકમાએ ગળથૂથીમાં જ પીવડાવ્યા. તેથી હંમેશાં મિત્રો, શિક્ષકો, સગાસંબંધીઓ તેમનો આદર કરતા. 'ભય' નામનો શબ્દ તેમનાથી ભય પામી ભવમાંથી ભાગી ગયો હતો.

અવધૂતજીનો ત્યાગ એટલી ઊંચી કક્ષાનો હતો કે તેઓ પોતાના માટે કશુંય રાખતા નહીં. તેમણે પોતાના 'સ્વ'ને પણ ત્યાગી દીધો. પોતાનો અહમ્ શૂન્યમાં સમાવી દીધો. તેઓશ્રીએ એક ઠેકાણે લખ્યું છે :

ન પોતાનું કશું રાખ્યું અહં ચિદવહિનમાં નાંખ્યું ।
સુધામૃતશૂન્યનું ચાખ્યું, અગર દીધું ન વા તો શું ?

પૂ.અવધૂતજીએ કોઈ પણ વસ્તુને પકડી ન રાખી પોતાની માન્યતાઓ કે વિચારો બીજા પર ઠોકી બેસાડવાનો ક્યારેય પ્રયત્ન ન કર્યો. વ્યક્તિના વ્યક્તિત્વને, વાતાવરણ વગેરેને અનુરૂપ માર્ગદર્શન આપ્યું. તેમણે પ્રવર્તમાન વિવિધ વિચારસરણીઓનો જીવનવ્યવહારમાં અદ્ભુત સમન્વય સાધ્યો. તેમણે માનવજીવન સાથે પ્રકૃતિ જીવનનો પ્રવૃત્તિ સાથે નિવૃત્તિનો, ભક્તિભાવ સાથે યોગદષ્ટિનો સમન્વય સાધી ભક્તો પર ખૂબ મોટો ઉપકાર કર્યો.

પૂ.અવધૂતજીનો નૈતિક આચાર અત્યંત શુદ્ધ અને પ્રભાવક હતો. તેઓશ્રી કોઈને ઉપદેશતા નહીં. પરંતુ જે કહેવું હોય તે આચાર દ્વારા સમજાવી દેતા. આમ આચાર દ્વારા સંદેશ આપ્યા પછી ભક્ત તેનો અમલ કરે છે કે નહીં તે તરફ લક્ષ આપતા નહીં કે પોતે આપેલ આદેશ પ્રમાણે વર્તવા માટે કોઈ પ્રકારનું દબાણ કરતા નહીં.

પૂ.અવધૂતજી ખૂબ ઓછું બોલતા. પરંતુ જે કાંઈ થોડું બોલતાં તેમાં ઘણું બધું સમાઈ જતું. આ સદ્ગુણ ઉત્તમ કક્ષાના સંતશિરોમણિની લાક્ષણિકતા હોય છે. તેઓ નિરંતર ચિંતન કરતા રહે છે અને તેમના ચિંતનના દોહન રૂપે થોડું ઘણું સૂત્રાત્મક ભાષામાં કહી દે છે. આ સૂત્રોમાં ગ્રંથો ભરાય એટલી સામગ્રી ભંડારેલી હોય છે.

વ્યાસ ભગવાને કહ્યું છે :

શ્લોકાર્ધેન પ્રવક્ષ્યામિ યદુક્તં ગ્રંથ કોટિભિઃ ।
પરોપકારાય પુણ્યાય, પાપાય પરપીડનમ્ ॥

કરોડો ગ્રંથોએ જે વિસ્તારપૂર્વક કહ્યું છે તે હું માત્ર અર્ધા શ્લોકમાં જ કહું છું કે બીજા ઉપર ઉપકાર કરવો તે પુણ્ય છે અને બીજાને દુઃખી કરવા તે પાપ છે. આમ ઋષિ-મુનિઓ, સંતો માત્ર બે-ચાર શબ્દોમાં ઘણું કહી દેતા હોય છે. પરાપૂર્વથી ચાલ્યા આવતાં વિશાળ અને ઉદાત્ત ભાવનાથી સમૃદ્ધ સૂત્રો દા.ત. આચાર્ય દેવોભવ, માતૃદેવો ભવ, અતિથિદેવો ભવ વગેરે ખૂબ જ પ્રચલિત છે. અવધૂતે નવાં સૂત્રો આપ્યાં. તેઓશ્રીએ 'છાત્રદેવો ભવ'નું અમૂલ્ય સૂત્ર આપ્યું. આજનો વિદ્યાર્થી આવતી કાલનું રાષ્ટ્ર છે. તેથી તેના ઘડતરનો પાયો જેટલો ઉત્કૃષ્ટ અને સંગીન તેટલું રાષ્ટ્ર સંગીન. જે રીતે આચાર્યને દેવતુલ્ય ગણવા કે જેથી વિદ્યાર્થીને વિશુદ્ધ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તે રીતે છાત્રમાં

પણ દેવત્વ નીરખી વાત્સલ્યભાવે તેનામાં સુસંસ્કારનું સિંચન કરવું. છાત્રમાં દેવને નીરખવો, તેનામાં સુષુપ્તાવસ્થામાં રહેલા દેવત્વને જાગૃત કરવું એ આચાર્યની ફરજ છે.

આ જ પ્રમાણે અવધૂતે બીજાં સૂત્રો પણ આપ્યાં છે. તેઓશ્રીએ 'પરસ્પર દેવો ભવ' એકબીજામાં દેવત્વ જોવું, પરસ્પર દોષારોપણ કરવું નહીં. બધા એકબીજાને સારો જ જુએ, તેથી બધા જ સારા થઈ જાય.

આદિકાળથી ચાલ્યું આવતું 'માતૃદેવો ભવ' સાથે અવધૂત મહારાજે 'માતા માતૈવ કેવલમ્ । ન માતુઃ પરદૈવતમ્' જેવાં સૂત્રો આપ્યાં. પૂ.અવધૂતે માતાને સર્વોચ્ચ સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યાં. તેમને સુપ્રિમ કોર્ટનો દરજ્જો આપ્યો. આમ કરીને ભક્તોને સૂચન કર્યું કે 'મા-બાપની સેવા, તેમના તરફનો પૂજ્યભાવ માનવીઓને મોક્ષ તરફ લઈ જતો ધોરી માર્ગ છે. આ હકીકતના પ્રતિપાદન માટે તેમણે તેમના અજોડ ગ્રંથ-ગુરુલીલામૃતમાં પુંડલિક આખ્યાનનું નિરૂપણ કર્યું. આવાં બીજાં અમૂલ્ય સૂત્રો જેવા કે 'ભક્તિર્દંભો વિના ભાવમ્' 'શ્વાસે શ્વાસે દત્તનામ સ્મરાત્મન્' વગેરે અવધૂત મહારાજે ભક્તોને આપ્યા.

અવધૂતજીએ શ્રીપાદશ્રીવલ્લભ, સ્વામી નૃસિંહ સરસ્વતી, સ્વામી વાસુદેવાનંદ સરસ્વતી પ્રેરિત દત્તભક્તિ પરંપરાને ગૂજરાતને ગામેગામ ગુંજતી કરી. એમણે ભક્તિમાર્ગના પ્રવાસી માટે ગુરુની આવશ્યકતા જોઈ. પોતે ક્યારેય કોઈના ગુરુ હોવાનું સ્વીકારતા ન હતા. તેઓ પ્રાણીમાત્રમાં ગુરુતત્ત્વ નીરખતા. આજના દંભી સમાજમાં ઠેકઠેકાણે ફૂટી નીકળેલા લેભાગુ ગુરુઓથી ભક્તોને ચેતવવા અવધૂતશ્રીએ કહ્યું :

ગુરુતણો રાફડો ચોદિશે ફાટિયો
જેહને જે ગમે તેને મૂંડે
મૂંડને મોક્ષ એ સૂત્ર સોંઘું થયું
વ્યાસ શાંડિલ્ય ગમ કોણ દોડે ?

અવધૂતે કોઈ સંપ્રદાય સ્થાપ્યો નહીં. તેઓશ્રી ચેલાચેલીઓનો શંભુમેળો ભેગો કરી ધર્મને નામે ધતિંગો થવાનાં ભયસ્થાનોથી વાકેફ હતા. સંપ્રદાય સ્થપાય તો શિષ્યપરંપરા ઊભી થાય. આમ થતાં ક્યારેક અનાધિકારી ગાદીપતિ-ગુરુ બની જાય તો પ્રજાનું કલ્યાણ કેવી રીતે થાય ?

તેઓ પોતાને કોઈનાય ગુરુ કહેવડાવતા ન હતા. છતાં કોઈ ભક્ત અવધૂતને ગુરુ માની આધ્યાત્મ માર્ગમાં આગળ વધવા માંગે તો તેઓ ક્યારેય વાંધો લેતા નહીં. એટલું જ નહીં ઘણી વખત એવા ભક્તને પ્રત્યક્ષ અગર પરોક્ષ રીતે માર્ગદર્શન પણ આપતા. બાકી કોઈને મંત્ર-દીક્ષા દેવી કે કંઠી પહેરાવવી વગેરે ઔપચારિક્તાઓથી તેઓ પર હતા. તેઓ દીક્ષાની ભિક્ષાના પણ વિરોધી હતા. પ્રભુપ્રેરણાથી આવી મળે તો ખાવું નહીં તો ભૂખ્યા રહેવું પણ કોઈની પાસે માંગવું નહીં. આ નિયમને તેઓ ચુસ્તપણે પાળતા.

કેટલાક સંપ્રદાયમાં પ્રચલિત સ્ત્રીઓ તરફનો છોછ તેમણે ક્યારેય સ્વીકાર્યો ન હતો. સાથે સાથે આવા સંમેલનોની ટીકા પણ કરતા નહીં. શુકદેવજીની જેમ તેઓ પુરુષ અને સ્ત્રીઓને સરખા માનતા. તેમને સ્ત્રીઓનો ક્યારેય ડર લાગ્યો નથી.

પૂ.અવધૂતજીએ પ્રાચીન અને અર્વાચીનનો સમન્વય સાધી ધર્મને આજના સંદર્ભમાં

અપનાવવાની શીખ આપી. આ જૂનું છે, આ નવું છે તેનો સંઘર્ષ ટાળી જ્યાં પણ ગયા ત્યાંથી ઉત્તમ મૂલ્યો ભેગાં કરી તેનો સમન્વય સાધ્યો.

ધર્મને આગળ કરીને કોઈ જડ નિર્ણયને અવધૂતજી ક્યારેય વળગી રહેતા નહીં. આધ્યાત્મિકતાથી ધમધમતી નારેશ્વર ભૂમિમાં, જ્યારે દેશ પર પરદેશી આક્રમણો થયાં ત્યારે અવધૂતજીએ રાયફલ તાલીમ શિબિરનું આયોજન કર્યું. એટલું જ નહીં પણ સૌ પ્રથમ ગોળી એમણે છોડી. દેશ પર આવી પડેલા સંકટમાં દેશને આર્થિક મદદ કરવા અવધૂતજી ભક્તોને સૂચન કરતા અને નારેશ્વર આવી નાણાં વેડફવાની મનાઈ કરતા.

નારેશ્વરનો આત્મા અવધૂત હોવા છતાં તેઓ નિર્લેપ રહ્યા. તેમણે ક્યારેય સ્થાન પર માલિકીભાવ સેવ્યો નહીં. સ્થાન સાથે જરાય લગાવ રાખ્યો નહીં. જ્યારે ભક્તોથી સ્થાન ગાજવા લાગ્યું ત્યારે તેમણે સામેથી ટ્રસ્ટની રચના કરવાનું કહ્યું અને સાથે સાથે ઉમેર્યું કે કોઈ પણ ઠેકાણે તેમનું નામ આવે નહીં તેની કાળજી લે.

કીર્તિ સાથે તેમને ક્યારેય ગોઠતું નહીં. તેમણે એક સ્થળે કહ્યું છે કે, "પ્રતિષ્ઠા સૂકરી વિષ્ઠા." પૂ.અવધૂતજીએ કીર્તિને ગંદવાડમાં રઝળતાં ભૂંડની વિષ્ઠા સાથે સરખાવી છે. તેમણે સ્થાનમાંથી નારેશ્વરને નામે મુખપત્ર ક્યારેય ના નીકળવા દીધું. ક્યારેય અભિવાદન ગ્રંથ બહાર પાડવા ના દીધો. પોતાના સ્વરચિત પુસ્તકો ક્યારેય કોઈ સાહિત્ય વિવેચકને ના આપ્યાં. લાખો લોકો દર્શને આવે તો તેમને ક્યારેય આનંદ ના થયો. એમણે એમના ભક્તોને પણ કીર્તિ તરફ દુર્લક્ષ સેવવાનું જણાવ્યું. સ્થાનમાં કોઈ ભક્ત બધો ખર્ચ આપી દે તો તેના નામની કોઈને જાણ પણ ન થાય. મહોત્સવમાં થતા ખર્ચનો હિસાબ રાખવાનો નહીં, જે કાંઈ ભંડોળ ભેગું થયું હોય તે સઘળું વાપરી કાઢવાનું. સિલક આગળ ખેંચવાની નહીં. આવો હતો અવધૂતી કાયદો. સ્થાનમાં બંધાયેલાં મકાનોમાં તેમણે ક્યારેય પગ મૂક્યો નથી અને કદાચ એમ થયું હોય તો તત્કાળ તેમણે સ્નાન કરી લીધું હશે. નારેશ્વરમાં કીર્તિભૂખ્યો માણસ આવે તો શરમાઈ જ જાય. જો કોઈ ભક્તને એમ થાય કે 'આ કામ મારા વગર કોઈ કરી જ ના શકે, તો બીજે દિવસે તેનાથી વધુ શક્તિશાળી માણસ આવીને ઊભો જ હોય.

નારેશ્વરમાં ઉજવાતા ઉત્સવો એક જીવંત કાવ્ય બની ગયા. એ ઉત્સવોમાંથી ટપકતી કવિતા દરેકને અનુભૂતિ કરાવતી કે, 'જીવન પરમાત્માનો અખંડ ઉત્સવ છે,- પરમાત્મા રસરૂપ છે.' ભક્તો દિવસોના દિવસો સુધી કાવ્યમય આધ્યાત્મિકતામાં નાહ્યા. ઉત્સવને માટે નદીએથી પાણી લાવવા સ્વયં અવધૂત કાવડ લઈને નીકળે અને પાણી ભરે. અનાજ દળવા માટે પણ સૌપ્રથમ અવધૂતજી ઘંટીએ બેસે. તેઓ ઘંટીએ અનાજ દળવાની ક્રિયાને ભદ્રકાળીની ઉપાસના કહેતા. અવધૂતે ઘંટીના બે પડ વચ્ચે કેટલાય ભાવિક ભક્તોના દળદર દળી નાંખ્યા હશે. આમ શ્રમને પ્રભુની ઉપાસનાનો દરજ્જો અવધૂતે આપ્યો અને આ દર્શાવતું 'ભદ્રાષ્ટકમ્' નામનું સ્તોત્ર તેઓશ્રીએ રચ્યું.

અવધૂતજી કહેતાં, આવી પડેલાં કાર્યો કરવાં અને સ્વાભાવિક જીવન જીવવું. આધ્યાત્મિક થવા ફાંફાં ન મારવા. રાતોરાત આધ્યાત્મિકતા આવતી નથી. સ્વાભાવિક રીતે જ જે સિદ્ધ થતું આવે તે જ આધ્યાત્મિકતા હંમેશાં ટકે. તેઓશ્રીએ કોઈનેય સાધુ થવાનું કહ્યું નથી. તેમણે કહ્યું છે કે, 'જીવનનું દરેક ક્ષેત્ર સાધુતાનું ક્ષેત્ર બનાવી શકાય.

ત્યાગનો અર્થ વ્યાવહારિક કર્મો ના કરવાં તે નથી. સાથે સાથે પરમાર્થનો પંથ વ્યવહારવિરોધી પણ નથી.

અવધૂતજીનું વ્યક્તિત્વ જ એવું અલૌકિક હતું કે તેઓ સર્વત્ર છવાઈ જતા. તેઓ આપણા રોમેરોમમાં પ્રસરી જાય, જાણે-અજાણે આપણે તેમનામય થઈ જઈએ. તેમનું સ્મરણ પણ દર્શન જેટલું જ અસરકારક અનુભવાય. આપણે પોતે એમનામાં ઓગળી જતા હોઈએ તેવી પ્રતિતી થાય. રંગમંદિરના ઓટલા પર બેસી પ્રાર્થના કરતાં અવધૂતમય થઈ જવાય છે. રંગમંદિર જેટલી જ શાંતિ અવધૂતી લીમડા નીચે મળે છે. જીવનના ભલભલા કોયડા તેની નીચે ઊકલી જતા અનુભવાય છે.

અવધૂતજીનું સમગ્ર જીવન સાધક જેવું જ રહ્યું છે. અરે, સિદ્ધ થયા પછી પણ સાધનાનો દોર અખંડ તૈલ ધારવત્ ચાલુ જ રહ્યો. તેઓ છેલ્લી પળ સુધી યોગાભ્યાસી સાધક તરીકે જ રહ્યા. તેઓ તેમના પૂર્વાશ્રમમાં પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્ત સાધક હતા અને નારેશ્વર નિવાસ પછી નિવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત સાધક હતા. તેમણે સાધના કરી અને અનેકને સાધના કરવા પ્રેર્યા.

'યોગી' શબ્દ સાંભળી એમ થાય કે એ કોઈ જંગલમાં રહેનારો, ગુફામાં ભરાઈ રહી ધ્યાન ધરનારો, સમાજથી અંતર રાખનારો, ગૂઢ વાતો કરનારો, વાતવાતમાં ચમત્કાર કરનારો બાવો હશે. પરંતુ અવધૂત યોગીએ તો એ બધી વાતોનો છેદ ઉડાડી દીધો. તેઓ ગામડિયા પાસે તળપદી ભાષામાં ખેતી વગેરેની વાતો કરતા, પંડિત પાસે શાસ્ત્રોની ચર્ચા કરતા, શહેરી પાસે સભ્યતાની વાતો કરતા, શિક્ષકો વગેરે પાસે અંગ્રેજીમાં વાત કરતા, રાજકારણીઓ પાસે દેશની વાતો કરતા, બાળકો પાસે બાળક થઈ જતા, વૃદ્ધો-સ્ત્રીઓ પાસે પણ તેમની રીતે વાત કરતા. જે કોઈ વ્યક્તિ તેમની પાસે જાય તેના સ્તર સુધી ઊતરી જતા. જેમ મા બાળકના સ્તર સુધી ઊતરી જઈ બાળકનું લાલનપાલન કરે છે તેમ અવધૂતજી તેમનાં વ્હાલાં આત્મસંતાનો પાસે માની જેમ વર્તી સંતાનોના સ્તર સુધી ઊતરી જતા અને જરૂરી સલાહ આપતા. તેઓ સાચા અર્થમાં 'માસ્તર' હતા.

ઈતર ધાર્મિક સંસ્થાઓ નિભાવ માટે, બાંધકામ માટે કે ઉત્સવ માટે જરૂરી પૈસા માટે ટહેલ નાખે અને ભેગા થયેલા પૈસાનો ગેરવહીવટ થાય. આપણા અવધૂતજી એવા સંત હતા જેઓ પૈસાને અડતા પણ નહીં. અરે કોઈક વખત તેમ થઈ જાય તો તેઓ અપવાસ કરતા. સ્થાનમાં ઠેકઠેકાણે 'પૈસા મૂકવા નહીં'ના બોર્ડ ઝૂલતા હોય છે. આવાં બોર્ડ દુનિયાના કયા ધાર્મિક સ્થળમાં હશે એ સંશોધનનો વિષય છે. સ્થાનમાં પહેલી જ વાર આવનાર વ્યક્તિ તો 'પૈસા મૂકવા નહીં'નું બોર્ડ વાંચી અચંબામાં જ પડી જાય છે અને જાણે-અજાણે અવધૂત તરફ તેનો અહોભાવ પેદા થાય છે.

એ બે-પાંચ ગજ ઊંચેરા અલખના આરાધકની આરાધના અનોખી, અલૌકિક અને અલગારી હતી. અવધૂતની તપશ્ચર્યામાં -

- સામાન્ય વ્યવહારોથી દૂર જ રહેવું પડે તેવો કોઈ નિયમ ન હતો.
- એમાં જ્ઞાનમાર્ગની ભક્તિમાં નજરે ચઢતી શુષ્કતા નહોતી.
- કેટલાક સંપ્રદાયોમાં પ્રવર્તતા નિષેધો જેવા નિષેધો ન હતા.
- કર્મમાર્ગની અટપટી વાતો ન હતી.

- ભક્તિમાર્ગમાં આવતી વ્યક્તિપૂજા ન હતી.

- કોઈ હઠયોગીની જેમ ધૂણો કરી તેની સામે ગાંજો પી બેસી રહેવાની વાત ન હતી.

અવધૂતની તપશ્ચર્યામાં સર્વત્રમાં વિસ્તરી રહેલું 'સારું' એ 'મારું' છે. તેમણે દરેકમાંથી સાર વસ્તુનો સ્વીકાર કર્યો. તેઓશ્રી પોતાને થતી અનુભૂતિઓમાં પૂર્ણપણે સજાગતા રાખતા અને એ અનુભૂતિઓનો વૈશ્વિક જીવન સાથે મેળ બેસાડતા.

અવધૂત પાસે કોઈ ઉપદેશ-પદ્ધતિ હતી જ નહીં. વાસ્તવમાં તેઓ કોઈને ઉપદેશ આપતા જ નહીં. આમ છતાં કોઈ અધિકારી ભક્ત આવી જાય તો બધી જ પરિસ્થિતિઓનો સમન્વય કરી તેને તેની યોગ્યતા પ્રમાણે કંઈક કહેતા.

અવધૂતજીની વાત કરવાની પદ્ધતિ જ એવી હતી કે તેમની સમક્ષ આવનારના મનનું સમાધાન તત્કાળ થઈ જાય.

અવધૂતજીનો વ્યવહાર એટલો અદ્વિતીય હતો કે કોઈ બુદ્ધિવાદી આવે તો તેને અવધૂતજી બુદ્ધિશાળી લાગે. સનાતની ને સનાતની લાગે, ઊર્મિશિલ ભક્તને ઊર્મિલ લાગે, અંગ્રેજી ભણેલાને અર્વાચીન લાગે, બાળકોને નિર્દોષ લાગે.

અવધૂતે હિંદુજીવનને આધારે વ્યવહારનીતિ ઘડી અને ઉન્નતિ સાધી, તેમણે વારંવાર કહ્યું છે કે "દરેક સંપ્રદાય ઈશ્વર તરફ જાય છે. તેથી દરેક સંપ્રદાય સારો છે."

અવધૂતને દરેક ધર્મના વડાઓ, હિંદુ સાધુઓ, યતિઓ, મુસ્લિમ મૌલવીઓ, ખ્રિસ્તી પાદરીઓ અવારનવાર મળતા અને જ્ઞાનનું આદાન-પ્રદાન કરતા.

અવધૂતજીની એ ખાસિયત હતી કે તેમને મળનારો તેમના શ્વાસથી શ્વસતો અને એમના ધબકારે ધબકતો. તેઓ કાંઈ પણ બોલ્યા વગર સૌના હૃદયનો કબજો લઈ લેતા.

અવધૂતજીએ કરેલા બ્રહ્મરસપાનની તૃપ્તિ સ્વરૂપે અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ સાહિત્યનું સર્જન થયું. નરસિંહના પ્રભાતિયાં મીરાંનાં પદો, ધીરાની કાફી, અખાના છપ્પા વગેરેની કક્ષાનું સાહિત્ય અવતર્યું.

અવધૂતના આ બ્રહ્મરસનું પાન કરી કેટલાક ભક્તો તરી ગયા. આમ છતાં અવધૂતની દૃષ્ટિએ તો એમણે કાંઈ કર્યું જ નથી. જેમ સૂર્ય કાંઈ કરતો નથી હોતો છતાં સૃષ્ટિને ચેતનવંતી બનાવે છે. જેમ નદી તો માત્ર વહેતી જ હોય છે, પરંતુ કિનારાનાં ગામોનું પોષણ કરે છે, તેમ અવધૂત તો માત્ર પ્રકાશી ગયા અને ભક્તો એ પ્રકાશને પીતા રહ્યા અને તૃપ્તિ પ્રાપ્ત કરતા ગયા.

અવધૂતનું નિરાડંબરી, નિરહંકારી, નિષ્પ્રવૃત્ત, આશાહીન, પ્રસિદ્ધીવિમુખ, રાગદ્વેષાતીત, પાખંડ પ્રમર્દક અને નિજાનંદમત્ત જીવન સૌને આકર્ષી રહ્યું છે. એની સૌરભ આપણા પ્રાણ પ્રદેશને ભરી દે છે. એની આધ્યાત્મિકતા આપણા હૃદયમાં ધબકે છે. એની મૌનવાણી આપણા કર્ણને તૃપ્ત કરી દે છે. એની નિઃસ્પૃહ જીવનપદ્ધતિ આપણા ફેફસાંમાં શ્વસે છે. અવધૂતજીએ માત્ર આપ્યું-આપ્યું અને આપ્યું પાસે કાંઈ ન રાખ્યું. ભક્તોએ એમનું દૈવત ચાખ્યું-ચાખ્યું અને ચાખ્યું અને જીવનનું લક્ષ સાધ્યું.

❍ ❍ ❍